LEV TOLSZTOJ

HÁBORÚ ÉS BÉKE

I.

LEV TOLSZTOJ

HÁBORÚ ÉS BÉKE

ELSŐ KÖTET

ÚJ MAGYAR KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1955

Л. Н. ТОЛСТОЙ

ВОЙНА И МИР

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА, 1951

Fordította
MAKAI IMRE

D. A. SMARINOV
Sztálin-díjas művész illusztrációival

Második kiadás

ELSŐ KÖNYV

I

Eh bien, mon prince. Gênes et Lucques ne sont plus que des apanages, des jószág, *de la famille Buonaparte. Non, je vous préviens, que si vous ne me dites pas, que nous avons la guerre, si vous vous permettez encore de pallier toutes les infamies, toutes les atrocités de cet Antichrist (ma parole, j'y crois) – je ne vous connais plus, vous n'êtes plus mon ami, vous n'êtes plus* hűséges rabszolgám, *comme vous dites.*[1] De azért isten hozta, isten hozta. *Je vois que je vous fais peur,*[2] foglaljon helyet és beszéljen.

Így szólt 1805 júliusában a híres Anna Pavlovna Scherer, Marija Feodorovna cárné udvarhölgye és bizalmasa, ezzel köszöntve a magasrangú, méltóságteljes Vaszilij herceget, aki elsőnek érkezett estélyére. Anna Pavlovna néhány nap óta köhögött; ahogy ő mondta: *grippe*je volt (a *grippe* akkoriban még új szó volt, csak kevesen használták). Valamennyi meghívóban – amelyeket parádés inassal küldött szét délelőtt – szóról szóra ugyanazt írta:

„Si vous n'avez rien de mieux à faire, M. le comte (vagy *mon prince), et si la perspective de passer la soirée chez une pauvre malade ne vous effraye pas trop, je serai charmée de vous voir chez moi entre 7 et 10 heures. Annette Scherer."*[3]

– *Dieu, quelle virulente sortie!*[4] – felelte a herceg, amikor csillagokkal ékes, hímzett udvari egyenruhában meg harisnyában, cipőben a szobába lépett. Lapos arca derűt sugárzott: egy csöppet sem ejtette zavarba ez a fogadtatás.

Azon a cikornyás francia nyelven beszélt; amelyen nagyapáink nemcsak

---

[1] Nos, hercegem, Genova és Lucca most már nem egyéb, mint a Bonaparte-család „jószága". Figyelmeztetem: ha azt állítja, hogy nem lesz háború, ha még mindig megengedi magának, hogy mentegesse ennek az Antikrisztusnak (szavamra: én *hiszem,* hogy az) minden galádságát, minden erőszakoskodását, akkor nem ismerem többé, akkor nem barátom – vagy ahogy mondani szokta – nem „hűséges rabszolgám" többé.

[2] Látom, megijedt tőlem.

[3] „Ha nincs jobb időtöltése, grófom (vagy hercegem), és ha nem riad vissza túlságosan attól, hogy egy szegény betegnél töltse az estét, szívesen látom 7 és 10 óra között. Annette Scherer."

[4] Szentisten, micsoda heves kirohanás!

beszéltek, hanem gondolkoztak is; olyan halk, pártfogói hanglejtéssel, amely a nagyvilági és az udvari életben megöregedett jelentős személyiségek sajátja. Odament Anna Pavlovnához, parfümös, ragyogó, kopasz fejét a háziasszony orra alá dugva kezet csókolt és nyugodtan leült a pamlagra.

– *Avant tout dites moi, comment vous allez, chère amie?*[5] Nyugtasson meg – mondta változatlan hangon és olyan modorban, amelyben az illem és a részvét mögül előcsillant a közöny, sőt a gúny is.

– Hogy lehetne egészséges az ember, ha gyötrődik a lelke? Lehet-e nyugodt manapság az, akiben van egy kis érzés? – szólt Anna Pavlovna. – Remélem, egész este nálam marad.

– És az angol követ estélye? Ma szerda van. Oda is el kell mennem – felelte a herceg. – A lányom majd értem jön és magával visz.

– Azt hittem, a mai estély elmarad. *Je vous avoue que toutes ces fêtes et tous ces feux d'artifice commencent à devenir insipides.*[6]

– Ha tudják, hogy ön azt akarja, bizonyára elhalasztják – mondta a herceg, mint egy felhúzott óramű; csupa megszokásból most is olyasmit mondott, amit nem is akart, hogy elhiggyenek.

– *Ne me tourmentez pas. Eh bien, qu'a-t-on décidé par rapport à la dépêche de Novosilzoff? Vous savez tout.*[7]

– Hogy is mondjam csak? – mondta a herceg rideg, unott hangon. – *Qu'-a-t-on décidé? On a décidé que Buonaparte a brûlé ses vaisseaux, et je crois que nous sommes en train de brûler les notres.*[8]

Vaszilij herceg mindig lustán beszélt, ahogy a színész mondja rég elkoptatott szerepét. Anna Pavlovna Scherer – épp ellenkezőleg – negyven éve ellenére is csupa elevenség volt, csupa lobogás.

A rajongó viselkedés hovatovább társaságbeli szerepévé vált: nekinekibuzdult még olyankor is, amikor egy csöpp kedve sem volt hozzá, csupán azért, hogy ne okozzon csalódást azoknak, akik ismerik. Tartózkodó mosolya – szüntelen ott ragyogott arcán, noha nem nagyon illett hervadt vonásaihoz – akár az elkényeztetett gyermek mosolya, azt fejezte ki, hogy állandóan tudatában van kedves fogyatékosságának, de nem akarja és nem tudja kiküszöbölni, mert nem is tartja szükségesnek.

Most, a politikai eseményekről folyó beszélgetés közben egyszerre nekihevült.

– Ugyan, ne beszéljen nekem Ausztriáról! Lehet, hogy nem értek a dolgokhoz, de Ausztria sohasem akart és most sem akar háborút. Elárul bennünket. Oroszországnak egyedül kell megmentenie Európát. Jótevőnk tudatában van magasztos hivatásának és kitart mellette. *Ezt* szentül hiszem.

---

[5] Legelőbb is mondja meg, hogy szolgál az egészsége, kedves barátnőm?

[6] Bevallom, ezek az örökös estélyek és tűzijátékok már-már kibírhatatlanná válnak.

[7] Ne kínozzon. Nos, milyen vélemény alakult ki Novoszilcov sürgönye kapcsán? Ön mindent tud.

[8] Milyen vélemény? Azt vélik, Bonaparte felégette hajóit, és én azt hiszem, mi is kezdjük felgyújtani a magunk hajóit.

Jóságos és csodálatos uralkodónkra vár a legdicsőbb szerep a világon; és ő olyan erényes és olyan jó, hogy nem hagyja el az isten; teljesíti is magasztos hivatását: megfojtja a forradalom hidráját, amely most még szörnyűbb alakot öltött ennek a gyilkosnak és gonosztevőnek személyében. Nekünk, pusztán nekünk kell megváltanunk az igaznak vérét. Kire számíthatunk, kérdem én... Az a kalmárszellemű Anglia nem érti és nem is értheti meg Sándor császár egész lelki nagyságát. Megtagadta Malta kiürítését. Valami hátsógondolatot keres, azt akar látni tetteink mögött. Mit mondtak Novoszilcovnak?... Semmit. Nem értették és nem érthetik meg császárunk önzetlenségét, aki sohasem a maga, hanem mindig csak a világ javát akarja. És mit ígértek az angolok? Semmit. És ha ígértek is, úgyse váltják be. Poroszország már kijelentette, hogy Bonaparte legyőzhetetlen és hogy egész Európa sem tehet ellene semmit... És nem hiszem el se Hardenberg, se Haugwitz egyetlen szavát se. *Cette fameuse neutralité prussienne ce n'est qu'un piège.*[9] Én csak az istenben és drága császárunk magasztos rendeltetésében hiszek. Ő megmenti Európát!... – Hirtelen abbahagyta és gúnyosan mosolygott tulajdon hevességén.

– Azt hiszem – mondta a herceg ugyancsak mosolyogva – ha önt küldik a mi kedves Wintzingerodénk helyett, rohammal kivívja a porosz király beleegyezését. Olyan kitűnő szónok! Ad egy csésze teát?

– Rögtön. *A propos* – tette hozzá némileg lecsillapodva – ma két nagyon érdekes ember látogat meg, *le vicomte de Mortemart, il est allié aux Montmorency par les Rohans,*[10] Franciaország egyik legelőkelőbb családjával. Az igazi, derék emigránsok közül való. Aztán *l'abbé Morio.*[11] Ismeri ezt a nagy-nagy elmét? Az uralkodó is fogadta. Tud róla?...

– Á! Nagyon örvendek – mondta a herceg. – Mondja – fűzte hozzá, mintha csak most jutott volna eszébe valami; egészen hanyagul beszélt, noha látogatásának főcélja éppen az volt, amit kérdezni akart – igaz, hogy *l'impératrice-mère*[12] Funke bárót óhajtja első titkárnak kineveztetni Bécsbe? *C'est un pauvre sire, ce baron, à ce qu'il parait.*[13] – Vaszilij herceg a fiát szerette volna kineveztetni arra a tisztségre, amelyet Marija Feodorovna cárné révén most a bárónak akartak juttatni.

Anna Pavlovna csaknem behunyta szemét, jeléül annak, hogy sem ő, sem más nem ítélheti meg, amit a császárné óhajt vagy ami tetszik neki.

– *Monsieur le baron de Funke a été recommandé à l'impératrice mère par sa soeur*[14] – felelte szomorúan és szárazon. Amikor kiejtette a császárné nevét, arca szomorúsággal elegyes mély tiszteletet és őszinte odaadást fejezett ki, mint mindig, ha beszélgetés közben magas pártfogóját

---

[9] Ez a hírhedt porosz semlegesség csak kelepce.

[10] Apropó – Mortemart vicomte, aki a Rohanok révén rokonságban van a Montmorency-ekkel

[11] Morio abbé.

[12] az anyacsászárné

[13] Ahogy látom, siralmas figura az a báró.

[14] Funke báró urat az anyacsászárné nővére ajánlotta be az anyacsászárnénak.

említette. Azt mondta, hogy őfensége *beaucoup d'estime*[15] kegyeskedett tanúsítani Funke báró iránt, és tekintetét ismét bánat árnyékozta be.

A herceg közönyösen elhallgatott. Anna Pavlovna, akit az udvarhölgyi és a női ügyesség meg a gyors tapintat egyaránt jellemzett, fricskát is akart adni a hercegnek, amiért így merészelt nyilatkozni a császárné pártfogoltjáról, de egyúttal meg is akarta vigasztalni.

– *Mais à propos de votre famille*[16] – mondta – tudja-e, hogy a lánya, amióta társaságba jár, *fait les délices de tout le monde. On la trouve belle, comme le jour.*[17]

A herceg – hálás tisztelete jeléül – meghajolt.

– Gyakran elgondolom – folytatta Anna Pavlovna egy percnyi hallgatás után és közelebb húzódott a herceghez; nyájasan rámosolygott, mintegy jelezve, hogy a politikai és nagyvilági társalgás véget ért és most kezdődik a bizalmas beszélgetés – gyakran elgondolom, milyen igazságtalanul osztja el néha a boldogságot az élet. Miért adott a sors önnek két ilyen nagyszerű gyermeket (Anatole-t, a kisebbik fiát nem számítom közéjük; őt nem szeretem – vetette közbe ellentmondást nem tűrő hangon és felvonta szemöldökét), két ilyen elragadó gyermeket? Hisz ön – igazán – a legkevésbé értékeli és épp ezért nem is érdemli meg őket.

És rajongó mosolyra fakadt.

– *Que voulez-vous? Lafater aurait dit que je n'ai pas la bosse de la paternité*[18] – felelte a herceg.

– Hagyja a tréfát. Komolyan akarok beszélni önnel. Tudja, nem vagyok megelégedve a kisebbik fiával. Köztünk maradjon (arca bús kifejezést öltött): a múltkor szóba került őfensége előtt, és mindenki sajnálja önt...

A herceg nem válaszolt, de Anna Pavlovna – szótlanul és mégis sokatmondóan tekintve rá – feleletet várt. Vaszilij herceg összeráncolta homlokát.

– Mit tegyek? – szólalt meg végre. – Jól tudja, mindent megtettem a nevelésük végett, amit csak egy apa megtehet, dehát mind a kettő *des imbeciles*[19] ... annak született. Hippolyte még legalább csendes bolond, de Anatole ... izgága is. Ez az egyetlen különbség közöttük – mondta élénkebben, de még kevésbé természetesen mosolygott, mint máskor és a szája környékén támadt redőkből különösen élesen kiütközött valami meglepően durva és kellemetlen vonás.

– Minek is születnek gyermekei az olyanoknak, mint ön? Ha nem volna apa, akkor semmilyen szemrehányást sem tehetnék önnek – mondta Anna Pavlovna és tűnődően felemelte tekintetét.

---

[15] nagy tiszteletet

[16] Ami a családját illeti

[17] elbűvöli az egész társaságot. Azt mondják: olyan szép, akár a nap.

[18] Ki tehet róla? Lavater azt mondaná, hogy nincs bennem egy parányi apai szeretet sem.

[19] gyengeelméjű

– Hűséges rabszolgája vagyok, *et à vous seule je puis l'avouer.*[20] Az én gyermekeim – *ce sont les entraves de mon existence.*[21] Ez az én keresztem. Így magyarázom magamnak a sorsom. *Que voulez vous?*[22] – Egy taglejtéssel jelezte, hogy megadja magát a kegyetlen sorsnak ... és elhallgatott.

Anna Pavlovna gondba merült.

– Sosem jutott még eszébe, hogy megházasítsa azt a tékozló fiút: Anatole-t? Azt mondják – folytatta – hogy az àggszűzek *ont la manie des mariages.*[23] Én még nem érzem, mintha bennem is megvolna ez a gyöngeség, de lenne itt egy *petite personne,*[24] aki nagyon boldogtalan az apja mellett, *une parente à nous, une princesse*[25] Bolkonszkaja.

Vaszilij herceg nem felelt, noha – gyors felfogása és emlékezőtehetsége lévén, mint a nagyvilági embereknek általában – egy fejmozdulattal jelezte, hogy fontolóra veszi a közlést.

– Tudja-e, hogy évente 40 000 rubelembe kerül ez az Anatole? – szólt; szemmel láthatólag nem bírta fékezni szomorú gondolatmenetét. Aztán elhallgatott.

– Mi lesz öt év múlva, ha így tart? *Voilà l'avantage d'être père.*[26] Gazdag az a hercegnő?

– Az apja nagyon gazdag és fösvény. Falun él. Tudja, ez az a bizonyos Bolkonszkij herceg, akit még a megboldogult császár nyugalomba küldött és „porosz király"-nak csúfoltak. Nagyon okos ember, de bogaras és nehézkes természetű. *La pauvre petite est malheureuse, comme les pierres.*[27] Van egy bátyja, Kutuzov hadsegédje, a minap elvette Lise Mejnent. Itt lesz ő is.

– *Ecoutez, chère Annette*[28] – mondta a herceg; váratlanul belekarolt beszélgető-társába és maga se tudta, miért, lefelé nyomta a kezét. – *Arrangez-moi cette affaire et je suis* leghűségesebb rapszolgája *à tout jamais* (rapszolgája *comme mon* sztaroszta *m'écrit des* jelentésekben: b helyett p).[29] A hercegnő jó családból való és gazdag. Épp ez kell nekem.

Jellegzetes fesztelen, bizalmas, kecses mozdulatával megfogta az udvarhölgy kezét és megcsókolta; elterpeszkedett egy karosszékben és oldalt nézve meglóbálta a hölgy kezét.

– *Attendez*[30] – mondta tűnődve Anna Pavlovna. – Még ma szólok Lise-nek *(la femme du jeune* Bolkonszkij).[31] Lehet, hogy sikerül nyélbe

[20] és csakis önnek árulom el.
[21] csak béklyóba verik az életemet.
[22] De mit tegyek?
[23] házasságszerző mániában szenvednek.
[24] kislány
[25] egy rokonunk, egy Bolkonszkaja hercegnő.
[26] Hát ezért érdemes apának lenni.
[27] Szegény kicsike olyan nagyon boldogtalan.
[28] Ide hallgasson, kedves Annette
[29] Ha nyélbe üti ezt a dolgot, örökre ... maradok (... ahogy a sztarosztám írja a ...)
[30] Várjon csak
[31] a fiatal Bolkonszkij feleségének.

ütni a dolgot, *Ce sera dans votre famille, que je ferai mon apprentissage de vieille fille.*[32]

II

Anna Pavlovna szalonja lassanként megtelt. Oda gyűltek Pétervár legelőkelőbb arisztokratái; korban és jellemben nagyon elütöttek egymástól, de a társaságban elfoglalt helyzetüket tekintve valamennyien egyformák voltak; eljött Vaszilij herceg leánya, a szép Helène is: apjáért jött, hogy együtt hajtassanak a követ ünnepélyére. Báli ruhát és *chiffre*-t[33] viselt. Eljött a fiatal kis Bolkonszkaja hercegné is, akit mint *la femme la plus séduisante de Pétersbourg*[34] ismertek. Tavaly télen ment férjhez; mostanában nem jár nagyvilági társaságba, mert áldott állapotban van, de kisebb estélyeken még meg-megjelenik. Eljött Hippolyte herceg, Vaszilij herceg fia – és Mortemart, akit mindjárt be is mutatott; eljött Morio abbé és sokan mások.

– Nem látta még – vagy: – nem ismeri még *ma tante*?[35] – kérdezte Anna Pavlovna az egymás után érkező vendégektől és nagykomolyan sorra odavezette őket egy magas szalagcsokrot viselő kis öregasszonyhoz, aki tüstént előcsoszogott a szomszéd szobából, mihelyt gyűlni kezdtek a vendégek. Anna Pavlovna bemutatta őket, *ma tante*-ra fordította róluk tekintetét, aztán tovább ment.

Valamennyi vendég elvégezte az üdvözlés szertartását a nagynéni előtt, akit nem ismert senki, aki nem érdekelt senkit, akire nem volt szüksége senkinek. Anna Pavlovna szomorú-ünnepélyes részvéttel figyelte az üdvözlést és magában igazat adott a vendégeknek. *Ma tante* ugyanazokkal a kifejezésekkel beszélgetett mindegyikükkel, kinek-kinek az egészségéről, a saját egészségéről és őfelsége egészségéről, amely hálistennek most már jobb, mint volt. Akik eléje járultak, illendőségből nem mutattak ugyan semmi sietséget, de aztán – mintha súlyos kötelességet róttak volna le – megkönnyebbülten távoztak mellőle és egész este feléje se néztek többé.

A fiatal Bolkonszkaja hercegné – egy aranyhímzésű bársony táskában – magával hozta kézimunkáját is. Szép kis felsőajka, mely fölött finom pihe sötétlik, fogához képest rövid, de annál bájosabb, ha felnyílik és még bájosabb, ha néha lenyúlik és az alsóra ereszkedik. Ahogy a minden tekintetben vonzó nőknél lenni szokott, még fogyatékossága – a rövid felsőajak és a félig nyitott száj – is különleges, csakis őhozzá illő szépségnek tetszett. Mindenki örült, ha ránézett erre a szép kis várandós asszonyra, aki csupa egészség, elevenség, és olyan könnyen viseli állapotát. Az öregeknek és

---

[32] Az ön családjában kezdek beletanulni az aggszüzek mesterségébe.

[33] chiffre *(sifr)* a cárnő monogramjával ellátott kitüntetés volt; azok az intézeti lányok kapták, akik kitűnő eredménnyel végezték el tanulmányaikat.

[34] Pétervár legbúbájosabb asszonyát

[35] nénikémet?

az unatkozó, mogorva fiatalembereknek úgy tetszett, hogy ők is hozzá hasonlóvá válnak, ha eltöltenek mellette egy kis időt és elbeszélgetnek vele. Aki csak beszélt vele és látta minden szónál felvillanó mosolyát és ragyogó fehér fogát – amely állandóan kilátszott – azt hitte magáról, hogy ma különösen szeretetreméltó. Mindenki ezt gondolta.

A kis hercegné imbolygó járással, apró, gyors léptekkel megkerülte az asztalt – karján a kis kézimunkás táska – és ruháját megigazítva vidáman ült le a pamlagra, az ezüst szamovár mellé, mintha minden, amit csak tesz *partie de plaisir*[36] volna neki is, meg mindenkinek, aki körötte van.

– *J'ai apporté mon ouvrage*[37] – mondta a társasághoz intézve szavait és kinyitotta kis táskáját. – Vigyázzon, Annette, *ne me jouez pas un mauvais tour* – fordult a háziasszonyhoz. – *Vous m'avez écrit, que c'était une toute petite soirée; voyez comme je suis attifée.*[38]

Széttárta karját, hogy megmutassa csupa csipke borította, gyönyörű ruháját, amelyet széles szalag fogott körül a melle alatt.

– *Soyez tranquille, Lise, vous serez toujour la plus jolie*[39] – felelte Anna Pavlovna.

– *Vous savez, mon mari m'abandonne*[40] – folytatta ugyanolyan hanghordozással és egy tábornokhoz fordult. – *Il va se faire tuer. Dites moi, pourquoi cette vilaine guerre?*[41] – kérdezte Vaszilij hercegtől, de meg sem várta a feleletet, máris Vaszilij herceg lányához, a szép Hélène-hez fordult.

– *Quelle délicieuse personne que cette petite princesse!*[42] – mondta Vaszilij herceg halkan Anna Pavlovnának.

Nem sokkal a kis hercegné után belépett egy nyírott hajú, szemüveges, zömök, kövér fiatalember. Világos hosszúnadrágot, magas állógalléros inget és barna frakkot viselt. Ez a kövér fiatalember Bezuhov grófnak, a Moszkvában halálos betegen fekvő, híres Katalin-korabeli mágnásnak a törvénytelen fia volt. Még nem szolgált sehol, mert csak a minap tért vissza külföldről – ott nevelkedett – és most először volt társaságban. Anna Pavlovna olyan főhajtással üdvözölte, amely a szalonja hierarchiájának legalsó fokán álló vendégeknek járt. De amikor Pierre belépett, Anna Pavlovna arca – a legalacsonyabb fokú üdvözlés ellenére is – nyugtalanságot és félelmet árult el; olyasfélét, amilyet akkor fejez ki az ember arca, ha valami otromba és nem odavaló dolgot lát. Igaz ugyan, hogy Pierre testesebb volt, mint a többi férfivendég, de ezt a félelmet csakis az az okos és mégis bátortalan, figyelmes és természetes nézés kelthette fel, amely valamennyi vendégtől megkülönböztette.

---

[36] csupa szórakozás

[37] Elhoztam a kézimunkámat is.

[38] ne csináljon rossz tréfát. Azt írta, hogy egész szűkkörű estély lesz; lárja, milyen maskara van rajtam.

[39] Legyen nyugodt, Lise, mindig maga lesz köztünk a legcsinosabb.

[40] Tudja, elhagy a férjem.

[41] Megy, hogy megölesse magát. Mondja, minek ez az undok háború?

[42] De bájos teremtés ez a kis hercegné!

– *C'est bien aimable à vous, monsieur Pierre, d'être venu voir une pauvre malade*[43] – mondta Anna Pavlovna és ijedt pillantást váltott nénikéjével, amint feléje indult Pierre-rel. Pierre dünnyögött valamit az orra alatt és tekintetével továbbra is keresett valamit. Boldog, vidám mosollyal köszöntötte a kis hercegnét, mint jó ismerőst, és odament a nénikéhez. Anna Pavlovna félelme nem volt alaptalan. Pierre nem hallgatta végig, amit a néni őfelsége egészségéről mondott s elment mellőle. Anna Pavlovna ijedten állította meg.

– Nem ismeri Morio abbét? Nagyon érdekes ember... – mondta.

– Igen, hallottam már tervéről: az örök békéről; érdekes is ez nagyon, de aligha lehet megvalósítani...

– Azt hiszi?... – kérdezte Anna Pavlovna csak azért, hogy mondjon valamit és aztán megint háziasszonyi foglalatosságához lásson, de Pierre most előbbi udvariatlanságának épp a fordítottját követte el. Az előbb otthagyta beszédtársát, mielőtt végighallgatta volna szavait; most pedig visszatartotta ezt a másikat, pedig annak másokhoz kellett volna mennie. Lehajtotta fejét, szétvetette nagy lábát és bizonygatni kezdte Anna Pavlovnának: miért gondolja, hogy az abbé terve képtelenség.

– Később beszélünk róla – szólt Anna Pavlovna mosolyogva.

Lerázta ezt az illemtudatlan fiatalembert, aztán újból hozzálátott háziasszonyi teendőihez; tovább fülelt és nézegetett ide-oda, hogy segítséget nyújtson ott, ahol lanyhul a beszélgetés. Ahogy a fonóműhely gazdája helyükre ülteti munkásait, aztán csak jár fel s alá üzemében; oda-odasiet, ahol megáll a munka vagy ahonnan túlságosan erős, szokatlan, nyikorgó rokkazörejt hall, és megállítja vagy rendes járatába ereszti a gépet, Anna Pavlovna is ugyanúgy járkált a szalonban, oda-odament ahhoz a csoporthoz, amely elhallgatott, vagy már túlságosan sokat beszélt, egyetlen szóval vagy helycserével ismét megindította a társalgó gépezetet, hogy egyenletesen működjék, amiként illik. De látni lehetett rajta, hogy mindeme gondjai közt is állandóan, különösképpen nyugtalanítja Pierre. Aggodalmasan tekingetett rá, amikor Pierre odament, hogy meghallgassa, mit beszélnek, akik Mortemart-t vették körül, majd pedig egy másik csoporthoz ment, ahol az abbé beszélt. A külföldön nevelkedett Pierre most Anna Pavlovnánál látott először estélyt Oroszországban. Tudta, hogy itt összegyűlt az egész pétervári intelligencia és ide-oda futtatta szemét, akár a gyermek a játékszeres boltban. Folyvást attól félt, hogy elszalasztja azokat a beszélgetéseket, amelyeket itt hallhat. Ahogy figyelte az egybegyűltek magabiztos és előkelő arckifejezését, mindig valami különösen okos kijelentést várt. Végül odament Morióhoz. Érdekesnek találta a beszélgetést és megállt, várta az alkalmat, hogy – miként a fiatal emberek szeretik – ő is kifejthesse véleményét.

---

[43] Nagyon kedves öntől, *monsieur Pierre*, hogy eljött meglátogatni egy szegény beteget.

Anna Pavlovna estélye javában folyt. A rokkák itt is, ott is egyenletesen és megállás nélkül duruzsoltak. A nagynénit nem számítva, aki mellett csak egy kisírt, ványadt arcú, idősebb hölgy ült – kissé idegennek hatott ebben a fényes társaságban – három csoportra oszlott a társaság. Az egyik, javarészt férfiakból álló körnek az abbé volt a középpontja; a másikénak, a fiatalokénak a szép Hélène, Vaszilij herceg leánya és a pirospozsgás, szép kis Bolkonszkaja hercegné, aki korához képest túlságosan is telt volt. A harmadikénak pedig Mortemart és Anna Pavlovna.

A vicomte lágy vonású és modorú, kellemes külsejű fiatalember volt; nyilván nagy híresség nek tartotta magát, de – csupa jólneveltségből – szerényen rendelkezésére állt annak a társaságnak, amelyben éppen megfordult. Anna Pavlovna szemmel láthatóan traktálni akarta vele vendégeit. Ahogy a jó *maitre d'hôtel*[44] mint valami természetfölöttien pompás eledelt szolgálja fel azt a marhahúst, amely senkinek se ízlenék, ha látná a piszkos konyhában, ma este Anna Pavlovna is úgy tálalta fel vendégeinek előbb a vicomte-ot, majd meg az abbét, mint valami természetfölöttien finom csemegét. Mortemart csoportjában mindjárt Enghien herceg meggyilkolása került szóba. A vicomte elmondta, hogy Enghien herceg vesztét tulajdon nagylelkűsége okozta, és hogy Bonaparte haragjának különleges okai voltak.

– *Ah, voyons! Contez-nous cela, vicomte*[45] – mondta Anna Pavlovna és boldogan érezte, hogy ez a mondat valahogyan *à la Louis XV.*[46] hangzott – *contez-nous cela, vicomte.*

A vicomte, engedelmessége jeléül, meghajolt és udvariasan elmosolyodott. Anna Pavlovna csoportot gyűjtött a vicomte köré, majd mindenkit odahívott, hogy meghallgassák elbeszélését.

– *Le vicomte a été personellement connu de monseigneur*[47] – súgta Anna Pavlovna egyik vendégének. – *Le vicomte est un parfait conteur*[48] – szólt oda a másiknak. – *Comme on voit l'homme de la bonne companie*[49] – mondta a harmadiknak. És a vicomte-ot a legszebb és legelőnyösebb megvilágításban tálalta a társaság elé, mint zöld petrezselyemmel telehintett roastbeefet a forró tálon.

A vicomte már belekezdett elbeszélésébe; finoman mosolygott.

– Jöjjön át ide, *chère Hélène* – mondta Anna Pavlovna a szép hercseglánynak, aki kissé távolabb egy másik csoport középpontjában ült.

Hélène hercegnő felállt és ugyanúgy mosolygott – a tökéletes szépségű nő változatlan mosolyával – mint amikor a szalonba lépett. Repkény- és mohadíszes fehér báli ruhája finoman suhogott, hófehér válla, fényes haja

---

[44] főpincér
[45] Ah, halljuk! Mondja el, vicomte.
[46] XV. Lajos korára emlékeztetően,
[47] A vicomte személyes ismerőse a kegyelmes úrnak,
[48] A vicomte mestere a szónak,
[49] Mennyire meglátszik, ki a jó társaságból való ember,

és briliánsai tündököltek, amikor áthaladt a férfiak között – akik utat engedtek neki – és egyenesen odament Anna Pavlovnához: nem nézett senkire, de mindenkire mosolygott és kedvesen megadta a jogot mindenkinek, hogy gyönyörködjék termetének, telt vállának és az akkori divat szerint nagyon is födetlen keblének, hátának szépségében. Szinte a bál ragyogását sugározta szét. Hélène olyan szép volt, hogy a kacérságnak még az árnyékát se lehetett észrevenni rajta, sőt szinte röstelkedett kétségbevonhatatlan és túl erősen, lenyűgözően ható szépsége miatt. Mintha szerette, de mégse tudta volna csökkenteni szépségének hatását.

– *Quelle belle personne!*[50] – mondta mindenki, aki csak látta. A vicomte vállat vont, mintha meghökkentette volna valami váratlan dolog, lesütötte szemét, amikor leült előtte a lány és változatlan mosolyával őt is beragyogta.

– *Madame, je crains pour mes moyens devant un pareil auditoire*[51] – mondta és mosolyogva lehajtotta fejét.

A herceglány a kis asztalra könyökölt mezítelen, gömbölyű karjával és nem találta szükségesnek, hogy bármit is mondjon. Csak várt mosolyogva. Az egész elbeszélés alatt egyenesen ült, néha lepillantott szép, gömbölyű karjára, mely könnyedén nyugodott az asztalon vagy még szebb keblére és meg-megigazította rajta a briliáns nyakéket; többször megigazgatta ruhájának redőit is, és valahányszor élénkebb hatást keltett az elbeszélés, Anna Pavlovnára tekintett és ő is azonnal felöltötte az udvarhölgy arckifejezését, de aztán megint megnyugodott és visszanyerte ragyogó mosolyát. Hélène után mindjárt átjött a teázó-asztal mellől a kis hercegné is.

– *Attendez moi, je vais prendre mon ouvrage*[52] – szólt. – *Voyons, à quoi pensez-vous?* – fordult Hippolyte herceghez. – *Apportez-moi mon reticule.*[53]

A hercegné mosolygott, mindenkivel váltott néhány szót, egyszeribe valóságos átcsoportosítást hajtott végre, majd leült és vidáman elrendezkedett.

– Most már jó – mondta; megkérte a vicomte-ot, hogy kezdje el elbeszélését, és kézimunkájához látott.

Hippolyte herceg odavitte a táskát, ő maga is követte a hercegnét, közelebb tolt egy karosszéket és odaült mellé.

Le charmant Hippolyte[54] meglepően hasonlított szép nővéréhez, de még meglepőbb, hogy e hasonlóság ellenére is elképesztően csúnya volt. Ugyanolyan arcvonásai voltak, mint nővérének, csakhogy a lány egész lényét beragyogta életvidám, önelégült, változatlan fiatalos mosolya és testének rendkívüli, antik szépsége; Hippolyte arcát ellenben homályba vonta az idiotizmus, a zsémbes önhittség állandó kifejezése, teste pedig vézna,

---

[50] De szép lány!
[51] Hölgyem, félek, hogy nem állok helyt ilyen hallgatóság előtt.
[52] Várjanak meg, csak a kézimunkám hozom.
[53] Nocsak, min tűnődik? Hozza ide a tarsolyom.
[54] Az elbűvölő Hippolyte

A kis Bolkonszkaja hercegné kézimunkázik.

gyenge volt. Szeme, orra, szája – mindene, mintha egyetlen unott fintorba rándult volna, keze és lába mindig mesterkélt pózba meredt.

– *Ce n'est pas une histoire de revenants?*[55] – kérdezte, amikor leült a hercegné mellé és sietve szeméhez emelte lorgnette-jét, mintha e nélkül a szerszám nélkül meg se tudna szólalni.

– *Mais non, mon cher*[56] – felelte a meghökkent elbeszélő és vállat vont.

– *C'est que je déteste les histoires de revenants*[57] – mondta Hippolyte herceg olyan hangon, amelyből látni lehetett, hogy amikor kimondta e szavakat, még nem értette, mit is jelentenek.

De olyan magabiztosan beszélt, hogy senki sem tudta azonnal megállapítani: nagyon okos vagy nagyon ostoba-e, amit mond. Sötétzöld frakkot és – ahogyan ő mondta – *cuisse de nymphe effrayée*[58] színű nadrágot meg harisnyát és félcipőt viselt.

A vicomte nagyon kedvesen mondta el azt az akkoriban szájról szájra járó adomát, amely szerint Enghien herceg titokban Párizsba járt, hogy találkozzék *m-lle* Georges-zsal; ott összeakadt Bonapartéval, aki szintén élvezte a híres színésznő kegyeit; Napoleon e találkozáskor véletlenül ájulatba esett – gyakran rájött ez a baj – és a herceg azt tehette volna vele, amit akart; a herceg nem használta ki az alkalmat, Bonaparte később mégis halállal büntette a herceget nagylelkűségéért.

Az elbeszélés nagyon kedves és érdekes volt, kivált azon a helyen, ahol a vetélytársak hirtelen egymásra ismernek. A hölgyek valósággal izgalomba estek.

– *Charmant*[59] – mondta Anna Pavlovna és kérdően nézett a kis hercegnére.

– *Charmant* – suttogta a kis hercegné és beleszúrta tűjét kézimunkájába, mintegy annak jeléül: az elbeszélés oly vonzó és érdekes, hogy nem tudja folytatni a munkát.

A vicomte méltányolta ezt a néma dicséretet, hálásan elmosolyodott és folytatta az adomát. De ekkor Anna Pavlovna, aki minduntalan rá-rátekintett arra a félelmetes fiatalemberre, észrevette, hogy túlságosan hevesen és hangosan beszélget az abbéval. A veszélyes helyre sietett hát, hogy segítséget nyújtson. Pierre-nek csakugyan sikerült vitába elegyednie az abbéval: a politikai egyensúlyról folyt a szó. Az abbé érdeklődését szemmel láthatóan felkeltette a fiatalember naiv hevessége és kifejtette neki kedvenc eszméjét. Mind a ketten túlságosan élénken és természetesen figyeltek és beszéltek, és épp ez nem tetszett Anna Pavlovnának.

– Ehhez az európai egyensúly és a *droit des gens*[60] az egyetlen eszköz – mondta az abbé. – Csak az kell, hogy egy olyan hatalmas állam, mint

[55] Nem valami kísértet-historia?
[56] Ugyan már, kedvesem.
[57] Mert a kísértet-históriákat utálom.
[58] rémült nimfa combjához hasonló
[59] Bájos eset.
[60] a nemzetközi jog (ius gentium)

Oroszország, amely eddig a barbárság hírében állt, önzetlenül élére álljon az európai egyensúlyért küzdő szövetségnek ... és megmenti a világot!

– De hogy találja meg ezt az egyensúlyt? – kezdte volna Pierre, de ekkor odament Anna Pavlovna, szigorúan ránézett Pierre-re, majd azt kérdezte az olasztól, hogyan bírja az itteni éghajlatot. Az olasz arca hirtelen megváltozott, bántóan mesterkélt, édeskés kifejezést öltött. Úgy látszik, mindig így szokta, ha hölgyekkel beszél.

– Annyira elbűvölt annak a társaságnak, kivált a hölgyek társaságának, elmésége és műveltsége, amelybe volt szerencsém bejutni, hogy még nem is értem rá az éghajlattal törődni – felelte.

Anna Pavlovna nem engedte ki többé a keze közül az abbét és Pierre-t. Hogy kényelmesebben szemmel tarthassa őket, mindkettőjüket bekapcsolta a közös körbe.

Ekkor új vendég: a fiatal Andrej Bolkonszkij herceg, a kis hercegné férje lépett a szalonba. Bolkonszkij herceg nagyon szép, alacsony fiatalember volt; vonásai határozottak, szárazak. Fáradt, unott nézésén kezdve egyenletes, csendes járásáig, minden jellegzetességével a legszembetűnőbben elütött élénk kis feleségétől. Látszott rajta: nemcsak ismeri a vendégeket, valamennyit, hanem már annyira torkig is van velük, hogy szerfelett unja hallgatni őket vagy csak rájuk is nézni. Úgy rémlett, mintha valamennyi megunt arc közül szép kis feleségének arcát unná a legjobban. Szép arcát elcsúfító fintorral elfordult feleségétől. Kezet csókolt Anna Pavlovnának és hunyorogva nézett végig az egész társaságon.

– *Vous vous enrôlez pour la guerre, mon prince?*[61] – kérdezte Anna Pavlovna.

– *Le général Koutouzoff* – felelte Bolkonszkij és franciás hangsúllyal megnyomta az utolsó szótagot: *zoff* – *a bien voulu de moi pour aide-de-camp.*[62]

– *Et Lise, votre femme?*[63]

– Ő majd falura költözik.

– Hát van lelke elrabolni tőlünk bájos kis nejét?

– André – fordult férjéhez a hercegné ugyanolyan hamiskás modorban, ahogyan az ismerősökkel szokott beszélni – a vicomte csudálatosan érdekes történetet mondott el *m-lle* George-ról és Bonapartéról!

Andrej herceg összehunyorította szemét és elfordult. Pierre egy pillanatra se vette le róla barátságos, boldog tekintetét, mióta belépett a szalonba; most odament hozzá és megfogta karját. Andrej herceg nem tekintett hátra. Bosszúsan elfintorította arcát: ki nyúlkál a karjához?! De amikor meglátta Pierre mosolygó arcát: meglepően barátságos és kellemes mosolyra vonta száját.

– Nicsak!... Hát te is a nagyvilágban forgolódol?! – kérdezte Pierre-től.

[61] Beáll a harcba indulók közé, hercegem?

[62] Kutuzov tábornok volt szíves segédtisztjének elfogadni.

[63] És Lise, a felesége?

– Tudtam, hogy ön is eljön – felelte Pierre. – Elmegyek önökhöz vacsorára – tette hozzá halkan, hogy ne zavarja a vicomte-ot, aki folytatta elbeszélését. – Szabad?

– Nem, nem szabad – mondta nevetve Andrej herceg és egy kézszorítással jelezte, hogy ezt nem is kell kérdezni. Akart még mondani valamit, de akkor felállt Vaszilij herceg és leánya; a férfiak is felálltak, hogy utat engedjenek nekik.

– Bocsásson meg, kedves vicomte – mondta Vaszilij herceg a franciának és ruhája ujjánál fogva szelíden lenyomta a székre, hogy ne álljon fel. – Ez a szerencsétlen ünnepély a követnél megfoszt attól az élvezettől, hogy tovább hallgathassam: félbe kell szakítanom. Nagyon sajnálom, hogy távoznom kell pompás estélyéről – fordult Anna Pavlovnához.

Leánya, Hélène hercegnő kissé felfogta redős ruháját és elindult a székek között. Gyönyörű arcán még fényesebben ragyogott a mosoly. Pierre szinte riadt, rajongó szemmel nézett erre a szépséges nőre, amikor elhaladt mellette.

– Nagyon szép – szólt Andrej herceg.

– Nagyon szép – mondta Pierre is.

Vaszilij herceg, amikor elhaladt mellettük, karon fogta Pierre-t és odafordult Anna Pavlovnához.

– Nevelje meg nekem ezt a medvét – mondta. – Már egy hónapja lakik nálam és csak ma találkozom vele társaságban először. Pedig a fiatalembernek semmi sem olyan fontos, mint az okos nők társasága.

IV

Anna Pavlovna elmosolyodott és megígérte, hogy majd foglalkozik Pierre-rel, akiről tudta, hogy apai ágon rokona Vaszilij hercegnek. Az az idős hölgy, aki az előbb *ma tante*-tal üldögélt, gyorsan felállt és Vaszilij herceg után sietett az előszobába. Arcáról teljesen eltűnt az eddigi színlelt érdeklődés. Kisírt szeme, jóságos arca csak nyugtalanságot és félelmet fejezett ki.

– Mit tud, mondani, herceg, a fiamról, Boriszról? – kérdezte, amikor utolérte az előszobában (a Borisz névben különösen megnyomta az *o*-t).

– Nem maradhatok tovább Pétervárott. Mondja meg, milyen hírt vihetek szegény fiacskámnak.

Bár Vaszilij herceg kelletlenül, csaknem udvariatlanul hallgatta az idős hölgyet, sőt ki is mutatta türelmetlenségét, az asszony nyájasan, megindítóan mosolygott rá és megfogta karját, hogy el ne menjen.

– Csak egy szavába kerül, és az uralkodó azonnal áthelyezteti a testőrséghez – mondta esdőn.

– Higgye el, hogy elkövetek minden tőlem telhetőt – felelte Vaszilij herceg – de nekem bajos megkérnem rá az uralkodót; azt ajánlom, Golicin herceg révén forduljon inkább Rumjancevhez: az sokkal okosabb lenne.

Az idős hölgyet Drubeckaja hercegnének hívták; Oroszország egyik legelőkelőbb családjából származott, de elszegényedett, rég kikerült a nagyvilági társaságból és elveszítette régebbi összeköttetéseit. Most azért jött ide, hogy kieszközölje egyetlen fiának a testőrséghez való áthelyezését. Csakis azért hívatta meg magát és jött el Anna Pavlovna estélyére, hogy találkozzék Vaszilij herceggel, csakis azért hallgatta a vicomte elbeszélését. Vaszilij herceg szavaira megijedt; egykor szép arca bosszúságot fejezett ki; de ez csak egy pillanatig tartott. Már újból mosolygott és még erősebben megragadta Vaszilij herceg karját.

– Hallgasson meg, herceg! – mondta. – Sosem kértem és sose kérek öntől semmit, sosem emlékeztettem önt arra, hogy milyen jóbarátságot tanúsított ön iránt édesapám. De most, az isten nevére kérem, tegye meg ezt a fiamért és ... jótevőmnek fogom tartani – tette hozzá hadarva. – Ne, ne haragudjék rám, hanem ígérje meg. Kértem már Golicint, elutasított. *Soyez le bon enfant que vous avez été*[64] – mondta és mosolyogni próbált, holott könnyes volt a szeme.

– Elkésünk, papa – szólt Hélène hercegnő, aki az ajtónál várt, és antik válla fölött hátrafordította szép fejét.

A nagyvilági befolyás olyan tőke, amellyel takarékoskodni kell, különben elfogy. Vaszilij herceg tudta ezt és megfontolva, hogy ha pártját fogja mindazoknak, akik őhozzá fordulnak, akkor hovatovább majd nem kérhet pártfogást saját magának, csak ritkán érvényesítette befolyását. Drubeckaja hercegné esetében azonban, kivált ez újabb felkérés után, valami lelkiismeretfurdalást érzett. A hercegné az igazat juttatta eszébe: az ő apjának köszönheti, hogy pályáján megindulhatott. Azonkívül látta módszerén, hogy azok közé az asszonyok közé tartozik, akik ha fejükbe vesznek valamit – kivált az anyák – nem nyugszanak, amíg kívánságuk nem teljesül, ellenkező esetben képesek naponta, vagy akár percenként is alkalmatlankodni, sőt jeleneteket is rendezni. Ez utóbbi meggondolás megingatta.

– *Chère* Anna Mihajlovna – mondta megszokott, bizalmas és mégis unott hangján – szinte lehetetlen megtennem, amit kér; de hogy bebizonyítsam, mennyire szeretem önt és mennyire tisztelem megboldogult édesapja emlékét, a lehetetlent is megteszem: át fogják helyezni a fiát a testőrséghez ... itt a kezem. Meg van elégedve?

– Kedves hercegem, ön valóban jótevőm! Öntől nem is vártam mást; tudtam, hogy milyen jó.

A herceg menni akart.

– Várjon még, csak két szót! *Une fois passé aux gardes*[65] ... – zavarba jött – ön jóismerőse Mihail Ilarionovics Kutuzovnak, ajánlja be hozzá Boriszt segédtisztnek. Akkor nyugodt leszek, és akkor aztán ...

Vaszilij herceg elmosolyodott.

– Ezt nem ígérhetem. Nem is tudja, hogy ostromolják Kutuzovot, amióta

[64] Legyen megint az a jó fiú, aki volt.
[65] Ha átkerül a testőrséghez ...

kinevezték főparancsnokká. Ő maga mondta, hogy mintha összebeszélt volna minden moszkvai úrhölgy: valamennyi segédtisztnek akarja mellé adni a fiát.

– Nem, ígérje meg, addig nem eresztem el, kedves jótevőm.

– Elkésünk, papa – ismételte ugyanazon a hangon a szép lány.

– No, *au revoir*, isten vele. Látja?

– Tehát holnap szól az uralkodónak?

– Feltétlenül. De azt nem ígérem, hogy Kutuzovnak is.

– De ígérje, ígérje meg, *Basil*[66] – szólt utána Anna Mihajlovna fiatalos, kacér mosollyal, amely valamikor bizonyára természetéből fakadt, de most sehogy sem illett ványadt arcához.

Nyilván megfeledkezett koráról és – csupa megszokásból – latba vetette minden hajdani asszonyi fortélyát. De mihelyt a herceg elment, az asszony arca ismét felöltötte az előbbi hideg, mesterkélt kifejezést. Visszatért ahhoz a körhöz, ahol a vicomte folytatta elbeszélését, és megint úgy tett, mintha hallgatná, de alig várta, hogy elhajtasson, hisz ő már elintézte a dolgát.

– És mit szól ahhoz a legutóbbi komédiához: a milánói koronázáshoz? – kérdezte Anna Pavlovna. – *Et la nouvelle comédie des peuples des Gênes et de Lucques, qui viennent présenter leurs voeux a M. Buonaparte. M. Buonaparte assis sur un trône, et exauçant les voeux des nations! Adorable! Non, mais c'est à en devenir folle! On dirait, que le monde entier a perdu la tête.*[67]

Andrej herceg gúnyos mosolyra fakadt és egyenesen Anna Pavlovna arcába nézett.

– *„Dieu me la donne, gare à qui la touche"* – szólt (Bonaparte mondta ezeket a szavakat a koronázáskor). – *On dit qu'il a été très beau en prononçant ces paroles*[68] – tette hozzá és olaszul is megismételte: *„Dio mi la dona, guai a chi la tocca".*

– *J'espére enfim* – folytatta Anna Pavlovna – *que ça a été la goutte d'eau qui fera déborder le verre. Les souverains ne peuvent plus supporter cet homme, qui menace tout.*[69]

– *Les souverains? Je ne parle pas de la Russie* – mondta a vicomte udvariasan, de csüggedten. – *Les souverains, madame! Qu'ont ils fait pour Louis XVII, pour la reine, pour madame Elisabeth? Rien* – folytatta, és mind jobban nekihevült. – *Et croyez-moi, ils subissent, la punition pour*

---

[66] Vaszilij

[67] És most itt ez az újabb komédia: Genova és Lucca népe Bonaparte úr elé járul, hogy kifejezze óhaját. És Bonaparte úr ismét felül egy trónra, hogy teljesítse a népek óhaját! Elragadó! Nem, ebbe bele lehet őrülni! Azt hinné az ember, hogy elvesztette fejét az egész világ.

[68] „Isten adta ezt nekem, jaj annak, aki hozzá mer nyúlni". – Azt mondják, nagyon szép volt, amikor kimondta ezeket a szavakat.

[69] Végül is én azt hiszem: ez volt az a csepp víz, amely után már kicsordul a pohár. Az uralkodók nem tűrhetik tovább ezt az embert, aki mindenkit fenyeget.

leur trahison de la cause des Bourbons. Les souverains? Ils envoient des ambassadeurs complimenter l'usurpateur.[70]

És megvetően sóhajtva, ismét más pózt öltött. Hippolyte sokáig nézegette lorgnette-jével a vicomte-ot, de ezekre a szavakra egész testével hirtelen a kis hercegnéhez fordult, elkérte tőjét s az asztallapjára lerajzolta és olyan komoly arccal magyarázgatta neki a Condé-címert, mintha a hercegné megkérte volna rá:

– *Bâton de gueules, engrêlé de gueules d'azur – maison Condé*[71] – mondta.

A hercegnő mosolyogva hallgatta.

– Ha Bonaparte még egy évig Franciaország trónján marad – folytatta a vicomte a beszélgetést az olyan ember arckifejezésével, aki nem is figyel másokra, hanem olyasmiben, amit jobban ismer, mint bárki más, csakis a maga gondolatmenetét követi – akkor túlságosan is messzire haladnak a dolgok. Cselszövéssel, erőszakkal, száműzéssel, kivégzésekkel örökre kiirtják a francia társadalmat, úgy értem: a társadalom színe-javát, és akkor...

Vállat vont és széttárta karját. Pierre már éppen mondani akart valamit; érdekelte a beszélgetés, de Anna Pavlovna résen volt és közbevágott.

– Sándor császár kijelentette – kezdte szomorúan, mint mindig, ha a császári családról beszélt – kijelentette, hogy magukra a franciákra bízza majd, milyen kormányformát válasszanak. Azt hiszem, nem kétséges, hogy ha megszabadul ettől a bitorlótól, az egész nemzet futva fut törvényes királyának karja közé – mondta Anna Pavlovna: igyekezett kedves lenni ehhez a királypárti emigránshoz.

– De kétséges – vetette ellene Andrej herceg. – *Monsieur le vicomte* nagyon helyesen véli, hogy a dolgok már túlságosan messzire haladtak. Azt hiszem, nehéz lesz visszatérni a régi állapotokhoz.

– Azt hallottam – szólt bele a beszélgetésbe Pierre ismét és elpirult – már szinte az egész nemesség Bonaparte pártjára állt.

– Azt csak a bonapartisták állítják – mondta a vicomte és rá se tekintett Pierre-re. – Nehéz most megállapítani, mi a közvélemény Franciaországban.

– *Bonaparte l'a dit*[72] – mondta Andrej herceg gúnyos mosollyal. (Látszott, hogy nem tetszik neki a vicomte és hogy ellene irányozza szavait, jóllehet, nem is néz rá.)

– *„Je leur ai montré le chemin de la gloire"* – folytatta rövid hallgatás után és megint Napoleon szavait ismételte: *„Ils n'en ont pas voulu; je leur*

---

[70] Az uralkodók? Nem beszélek Oroszországról. Az uralkodók, asszonyom! Mit tettek XVII. Lajosért, a királynőért és madame Elisabethért? Semmit. Higgye el, meglakolnak még, amiért cserben hagyták a Bourbonok ügyét. Az uralkodók? Követeket küldenek ahhoz a bitorlóhoz, hogy szerencsét kívánjanak neki.

[71] Pálca, mely szájakból nyúlik ki, körötte kék szájak koszorúja – ez a Condé-ház.

[72] Ezt Bonaparte mondta.

ai ouvert mes antichambres, ils se sont precipités en foule..." *Je ne sais pas à quel point il a eu le droit de le dire.*[73]

– *Aucun*[74] – tiltakozott a vicomte. – A herceg meggyilkolása óta már a legelfogultabbak sem látnak benne hőst. *Si même ça été un héros pour certaines gens* – fordult a vicomte Anna Pavlovnához – *depuis l'assassinat du duc il y a un martyr de plus dans le ciel, un héros de moins sur la terre.*[75]

Anna Pavlovnának és a többieknek még nem is jutott idejük, hogy egy mosollyal méltányolják a vicomte e szavait, Pierre már megint belevágott a beszélgetésbe, és Anna Pavlovna, bár érezte, hogy olyasmit mond majd, amit nem illik, már nem tudta visszatartani.

– Enghien herceg kivégzése – mondta Pierre – állami szükségszerűség volt, és én éppenséggel lelki nagyságot látok abban, hogy Napoleon merte vállalni a felelősséget ezért a cselekedetért.

– *Dieu! Mon dieu!*[76] – suttogta rémülten Anna Pavlovna.

– *Comment, M. Pierre, vous trouvez que l'assassinat est grandeur d'âme?*[77] – kérdezte a kis hercegné mosolyogva és közelebb húzta kézimunkáját.

– Ah! Oh! – hallatszott egyszerre több hang is.

– *Capital!*[78] – mondta angolul Hippolyte herceg és a térdét csapkodta tenyerével. A vicomte csak vállat vont.

Pierre diadalmasan nézett hallgatóira szemüvege fölött.

– Csak azért mondom – folytatta elszántan – mert a Bourbonok elszöktek a forradalom elől, kiszolgáltatták a népet az anarchiának; csak Napoleon tudta megérteni és legyőzni a forradalmat; ezért aztán, a közjó érdekében, nem riadhatott vissza *egy* ember életének feláldozásától.

– Nem akar átmenni a másik asztalhoz? – kérdezte Anna Pavlovna. De Pierre nem is felelt, csak folytatta mondanivalóját.

– Igen – mondta és mindjobban nekihevült. – Napoleon nagy, mert a forradalom fölé nőtt, elfojtotta visszaéléseit, megtartotta belőle mindazt, ami jó: az állampolgári egyenlőséget is, a szólás- és sajtószabadságot is, és csakis ezért szerezte meg a hatalmat.

– Igen, ha megszerzi ugyan a hatalmat, de nem öldöklésre használja fel, hanem visszaadja törvényes királyának – szólt a vicomte – akkor én is azt mondom: nagy ember.

– Nem tehette. Éppen azért adta kezébe a hatalmat a nép, hogy Napo-

---

[73] „Megmutattam nekik a dicsőség útját: nem kellett nekik; megnyitottam előttük előszobáimat, és tömegestül rohantak hozzám..." Nem tudom, mennyi joga volt, hogy így beszéljen.

[74] Semmi.

[75] Ha bizonyos emberek szemében hős volt is, a herceg meggyilkolása után eggyel több vértanú lett a mennyben és eggyel kevesebb hős a földön.

[76] Istenem! Istenem!

[77] Hogyan, Pierre úr, ön lelki nagyságnak tartja a gyilkosságot?

[78] Kapitális, óriási!

leon megszabadítsa a Bourbonoktól, meg hát azért is, mert nagy embert látott benne. A forradalom nagy dolog volt – folytatta mszjő Pierre és ezzel a közbevetett, vakmerő, kihívó mondattal elárulta, hogy nagyon fiatal még és hogy nagyon szeretne minél hamarább elmondani mindent.

– Nagy dolog a forradalom meg a királygyilkosság?... Ezek után... igazán nem akar átmenni a másik asztalhoz? – kérdezte ismét Anna Pavlovna.

– *Contrat social*[79] – mondta szelíd mosollyal a vicomte.

– Én nem a királygyilkosságról, hanem az eszmékről beszélek.

– Igen, a rablás, az öldöklés és a királygyilkosság eszméiről – vágott közbe ismét egy gúnyos hang.

– Ezek persze túlkapások, de nem ezek a fontosak, hanem az előítéletek eldobása, az emberi jogok, az állampolgári egyenlőség. És Napoleon csorbítatlanul érvényben tartja ezeket az eszméket.

– Szabadság és egyenlőség – szólt megvetően a vicomte, mintha végre elhatározta volna, hogy komolyan bebizonyítja ennek az ifjúnak, milyen ostobaságot beszél. – Csupa hangzatos szó, de már rég lejáratták mindegyiket. Ki nem szereti a szabadságot és az egyenlőséget? Már a Megváltó is a szabadságot és az egyenlőséget hirdette. De vajon boldogabbak lettek-é az emberek a forradalom óta? Épp ellenkezőleg. Mi akartuk a szabadságot, de Bonaparte eltiporta.

Andrej herceg mosolyogva nézett hol Pierre-re, hol a vicomte-ra, hol meg a háziasszonyra. Pierre kitörésének első pillanatában Anna Pavlovna – minden nagyvilági jártassága ellenére – megrémült; de amikor látta, hogy a vicomte-ot nem hozzák ki a sodrából Pierre szentségtörő szavai, és amikor meggyőződött arról, hogy most már nem lehet másra terelni a szót, összeszedte minden erejét és a vicomte-hoz csatlakozva, rátámadt a szónokra.

– *Mais, mon cher m-r Pierre*[80] – mondta Anna Pavlovna – magyarázza meg nekem: hogy lehet nagy ember az, aki képes ítélet nélkül, ártatlanul kivégeztetni egy herceget vagy mondjuk csak így ... egy embert?!

– Én meg azt szeretném megkérdezni – szólt a vicomte – hogy' magyarázza *monsieur* brumaire 18-át? Hát az nem csalás? *C'est un escamotage, qui ne ressemble nullement à la manière d'agir d'un grand homme.*[81]

– És az afrikai foglyok, akiket lemészároltatott? Hisz az borzasztó! – mondta a kis hercegné és felvonta vállát.

– *C'est un roturier, vous aurez beau dire*[82] – szólt Hippolyte herceg.

Mszjő Pierre nem tudta, kinek válaszoljon, végignézett mindnyájukon és elmosolyodott. Mosolya nem olyan volt, mint a másoké, amelybe fanyarság is vegyül. Ha az ő arcán megjelent a mosoly, akkor egy csapásra

---

[79] Társadalmi szerződés (Rousseau műve)
[80] De kedves monsieur Pierre
[81] Ez közönséges szélhámosság; a nagy ember korántsem így cselekszik.
[82] Mondhatnak akármit, ez közönséges jöttment,

eltűnt róla a komoly, sőt kissé komor jelleg, és egészen más: gyermekien szelíd, csaknem bamba és mintegy bocsánatkérő kifejezést öltött.

A vicomte csak most látta először, de máris tisztában volt azzal, hogy ez a jakobinus korántsem olyan veszedelmes, mint a szavai. Mindnyájan elhallgattak.

– Hogy kívánhatják, hogy egyszerre feleljen mindenkinek? – kérdezte Andrej herceg. – Azonkívül: az államférfi cselekedetei közt meg kell különböztetni a magánember és a hadvezér vagy a császár cselekedeteit. Én legalább is azt gondolom.

– Igen, igen, persze – kapott a szón Pierre. Nagyon megörült a segítségnek.

– El kell ismerni – folytatta Andrej herceg – Napoleon nagy volt, mint ember, az arcole-i hídon és a jaffai kórházban, ahol kezet fogott a pestisbetegekkel, de... de vannak olyan cselekedetei is, amelyeket nehéz igazolni.

Andrej herceg bizonyára enyhíteni akarta Pierre szavainak kínos hatását, kissé felemelkedett és – nejének is intve – távozni készült.

Hippolyte herceg váratlanul felállt, néhány kézmozdulattal visszatartott mindenkit, kérte, hogy üljenek le, és így szólt:

– *Ah! aujourd'hui on m'a raconté une anecdote moscovite, charmante: il faut que je vous en régale. Vous m'excusez, vicomte, il faut que je raconte en russe. Autrement on ne sentira pas le sel de l'histoire.*[83]

Hippolyte herceg csakugyan elkezdte az adomát. Olyan orosz kiejtéssel beszélt, akár azok a franciák, akik legfeljebb egy évet töltöttek Oroszországban. Oly élénken és sürgetően követelte a figyelmet adomája iránt, hogy mindnyájan abbahagyták a készülődést.

– *Moscou*-ban van egy úrhölgy, *une dame*. És az nagyon fukar. Kellett neki két *valets de pied*[84] a kocsijára. Mégpedig nagyon magasak. Ilyen volt az ízlése. És volt neki *une femme de chambre*,[85] aki szintén magas volt. Azt mondta...

Ekkor Hippolyte herceg gondolkozott egy keveset; szemmel láthatólag nehezen forgott az agya.

– Azt mondta... igen, azt mondta: „Lányom *(à la femme de chambre*[86]*)*, végy magadra *livrée*-t és gyere velem a kocsin, *faire des visites*.[87]

Ekkor Hippolyte herceg prüszkölő hahotára fakadt, sokkal előbb, mint hallgatói. Ez pedig az elbeszélő számára csöppet sem előnyös hatást keltett. Sokan, köztük az idős hölgy és Anna Pavlovna mégis elmosolyodtak.

---

[83] Ah! Ma hallottam egy kedves moszkvai adomát. Önöket is meg kell vendégelnem vele. Bocsásson meg, vicomte, oroszul kell elmondanom. Másképp sava-borsa kárba vész.

[84] kísérő inas

[85] szobalánya

[86] a szobalánynak

[87] látogatóba, vizitelni.

– És elindult. Hirtelen erős szél keletkezett. A lány elvesztette a kalapját, és a hosszú haja szétbomlott...

Most már nem tudta tovább türtőztetni magát, szaggatott kacagásban tört ki és nevettében alig bírta kimondani:

– És megtudta az egész világ...

Ezzel vége is volt az adomának. Bár senki sem értette, miért mondta el és miért okvetlenül oroszul kellett elmondania. Anna Pavlovna is, a többiek is méltányolták Hippolyte herceg nagyvilági kedvességét, amiért mszjő Pierre egyáltalán nem kedves, sőt kellemetlen kitörése után ilyen kellemes fordulatot adott a társalgásnak. Az adoma után jelentéktelen, sekélyes csevegésekre foszlott szét a társalgás: a legutóbbi és a következő bálról, színházról meg arról beszélgettek, kik, hol és mikor találkoznak.

V

Aztán megköszönték Anna Pavlovnának ezt a *charmante soirée*-t és széledezni kezdtek.

Pierre szegletesen viselkedett. Ez a közepesnél magasabb, széles, kövér férfi – óriási vörös keze volt – amint mondani szokták, nem tudta, hogy kell belépni a szalonba, de még kevésbé tudta, hogy kell kimenni belőle, vagyis hogy távozás előtt mondani kell valami különösen kellemeset. Azonkívül szórakozott volt. Amikor felállt, a maga kalapja helyett egy tábornoki tolldíszes, háromszögletű kalapot kapott fel és csótárját tépkedve addig forgatta, amíg a tábornok vissza nem kérte. De ha nem is tudta, hogy kell belépni a szalonba, hogy kell ott társalogni és ha szórakozott volt is, mindezért kárpótolta az embert szemmel látható jólelkűsége, közvetlensége és szerénysége. Anna Pavlovna odafordult hozzá és biccentett egyet, jelezvén, hogy keresztényi jámborsággal megbocsátja iménti kitörését.

– Remélem, még találkozunk – mondta – és remélem, megváltoztatja véleményét, kedves mszjő Pierre – tette hozzá.

Pierre semmit sem válaszolt, csak meghajolt és még egyszer rámosolygott mindenkire. De mosolya sem fejezett ki semmit, legfeljebb csak ennyit: „A vélemény vélemény; de nézze, milyen aranyos, jó fiú vagyok." És ezt önkénytelenül megérezték mindannyian; Anna Pavlovna is.

Andrej herceg kiment az előszobába, odatartotta vállát a lakájnak, hogy dobja rá a köpenyt. Közönyösen hallgatta, mit cseveg felesége Hippolyte herceggel, aki szintén kijött az előszobába. Hippolyte herceg a szép kis várandós asszony mellett állt és lorgnette-én keresztül makacsul rászögezte tekintetét.

– Menjen vissza, Annette, meghűl – szólt a kis hercegné, amikor elbúcsúzott Anna Pavlovnától. *C'est arrêté*[88] – tette hozzá halkan.

---

[88] Rendben van.

Anna Pavlovna már szerét ejtette, hogy beszéljen Lizával arról a házasságról, amelyet a kis hercegné sógornője és Anatole között akar szerezni.

– Bízom önben, kedves barátnőm – mondta Anna Pavlovna, ő is halkan – írjon neki, nekem pedig majd mondja meg, *comment le père envisagera la chose. Au revoir.*[89] – Visszament a szobába.

Hippolyte herceg odament a kis hercegnéhez, közel hajolt arcához és fülébe súgott valamit.

Két inas – az egyik a hercegnéé, a másik Hippolyte hercegé – várta, mikor fejezik már be a beszélgetést. Ott álltak a nagykendővel meg a redengóttal, és olyan arccal hallgatták a francia beszélgetést – amelyből egy szót sem értettek – mintha értenék, csak nem akarnák mutatni. A hercegné, mint mindig, mosolyogva beszélt és nevetve hallgatta, mit mond a herceg.

– Nagyon örülök, hogy nem mentem el a követhez – mondta Hippolyte herceg. – Unalmas lett volna... Ez az estély meg gyönyörű, ugye, gyönyörű?

– Azt mondják, nagyon szép lesz a bál! – felelte a hercegné és felbiggyesztette pihés ajakát. – Minden nagyvilági szép nő ott lesz.

– Nem mind, mert ön nem lesz ott; nem mind – mondta Hippolyte herceg és boldogan felnevetett. Kikapta a nagykendőt a lakáj kezéből – egy kissé meg is lökte – és ráadta a hercegnére. Ügyetlenségből-e vagy szántszándékkal (senki se tudta volna megállapítani) sokáig nem vette le kezét – holott a nagykendő már ott volt a helyén – és mintegy átölelte a fiatalasszonyt.

A hercegné még mindig mosolygott ugyan, de kecsesen elhúzódott tőle, hátrafordult és férjére pillantott. Andrej herceg szeme be volt hunyva: annyira fáradtnak és álmosnak látszott.

– Elkészült? – kérdezte feleségétől, de nem tekintett rá.

Hippolyte herceg gyorsan felöltötte redengótját – az új divat szerint sarkáig ért – és bele-belegabalyodva futott a tornácra a hercegné után, akit a lakáj már felsegített a hintóba.

– *Princesse, au revoir!* – kiáltotta s hol a nyelve, hol a lába botlott egyet.

A hercegné összekapta ruháját és leült a hintó sötétjében; férje megigazította kardját. Hippolyte herceg, a szolgálatkészség ürügyével, mindenkit csak zavart.

– Bocs-csánat, uram – szólt oda Andrej herceg oroszul, szárazon és barátságtalanul Hippolyte hercegnek, aki útjában állt.

– Már várlak, Pierre – mondta aztán; most már nyájasan és gyengéden csendült meg Andrej herceg hangja.

A fullajtár indított, és a hintó tovadübörgött. Hippolyte a tornácon

---

[89] hogyan fogadja majd az apa ezt az ügyet. A viszontlátásra.

állt, szaggatottan nevetett. Várta a vicomte-ot, mert megígérte neki, hogy hazaviszi.

– *Eh bien, mon cher, votre petite princesse est très bien, très bien* – mondta a vicomte, amikor Hippolyte mellé ült a hintóba. – *Mais très bien.* – Megcsókolta ujjai hegyét. – *Et tout-à-fait française.*[90]

Hippolyte prüszkölve felnevetett.

– *Et savez-vous que vous êtes terrible avec votre petit air innocent* – folytatta a vicomte. – *Je plains le pauvre mari, ce petit officier, qui se donne des airs de prince régnant.*[91]

Hippolyte-ból ismét kitört a prüszkölő kacaj.

– *Et vous disez, que les dames russes ne valaient pas les dames françaises. Il faut savoir s'y prendre.*[92]

Pierre előbb ért haza; bement Andrej herceg dolgozószobájába és szokása szerint mindjárt otthonosan lefeküdt a díványra, levette a polcról az első könyvet, amely a kezébe akadt (Caesar Feljegyzéseit) és félkönyökre támaszkodva, a közepén olvasni kezdte.

– Mit csináltál *m-lle* Schererrel? Most egészen belebetegszik – mondta Andrej herceg, amikor belépett a szobába és megdörzsölte kicsiny, fehér kezét.

Pierre egész testével megfordult, úgyhogy megreccsent alatta a dívány; Andrej herceg felé fordította felélénkült arcát, elmosolyodott és legyintett.

– Az az abbé nagyon érdekes ember, csak nem jól képzeli el a dolgot... Véleményem szerint lehetséges az örök béke, de nem tudom, hogy is fejezzem ki... De nem a politikai egyensúly útján.

Andrej herceget szemmel láthatóan nem érdekelték az ilyen elvont beszédtémák.

– Nem szabad mindenütt mindent kimondani, amit csak gondolsz, *mon cher.* Nos, végül is mit határoztál: lovastestőr leszel-e vagy diplomata? – kérdezte Andrej herceg pillanatnyi hallgatás után.

Pierre felült a díványon és maga alá húzta lábát.

– Képzelje, még mindig nem tudom. Nem tetszik nekem sem ez, sem az.

– De valamit mégis csak választanod kell. Apád már várja.

Pierre-t tízéves korában külföldre küldték nevelőjével, egy abbéval. Húszéves koráig külföldön tartózkodott. Amikor visszatért Moszkvába, apja elbocsátotta az abbét és azt mondta a fiatalembernek: „Most utazz Pétervárra, nézz szét és válassz foglalkozást. Én mindenbe beleegyezem.

---

[90] Nos, kedvesem, az ön kis hercegnéje nagyon, de nagyon bájos. Nagyon bájos. És tökéletesen – francia nő.

[91] Tudja, ön félelmetes ezzel az ártatlan arccal. Sajnálom a szegény férjét, ezt a tisztecskét, aki valósággal uralkodó herceget játszik.

[92] És még azt mondja, hogy az orosz hölgyek nem érnek fel a franciákkal. Csak érteni kell hozzájuk.

Itt egy ajánló levél. Vaszilij hercegnek szól. Tessék: pénzt is adok. Írj mindenről, én mindenben segítelek." Pierre már harmadik hónapja egyebet se csinált, mint próbált pályát választani. Erről a pályaválasztásról beszélt most Andrej herceg. Pierre megtörölte homlokát.

– Biztosan szabadkőműves – mondta. Az abbéra gondolt, akivel az estélyen találkozott.

– Ez mind csak ábránd – szakította félbe Andrej herceg – beszéljünk inkább a dologról. Voltál már a lovastestőrségnél?...

– Nem, nem voltam, de eszembe jutott valami. Azt szeretném elmondani. Most háború folyik Napoleon ellen. Ha ez a háború a szabadságért folynék, akkor megérteném, akkor én lennék az első, aki katonai szolgálatba lép; de Angliát meg Ausztriát támogatni a világ legnagyobb embere ellen... ez nem volna helyes...

Andrej herceg csak vállat vont Pierre gyerekes szavainak hallatára. Úgy tett, mintha ilyen ostobaságokra nem is lehetne válaszolni. És e naiv kérdésre nehéz is lett volna másképp felelni, mint ahogy Andrej herceg felelt.

– Ha mindenki csak a maga meggyőződése alapján harcolna, nem lenne háború – mondta.

– Az lenne a szép – mondta Pierre.

Andrej herceg elnevette magát.

– Nagyon is lehetséges, hogy az lenne a szép, csakhogy ez nem válik valóra soha...

– Hát mért megy ön a háborúba? – kérdezte Pierre.

– Magam sem tudom. Kell. Azonkívül azért megyek, mert... – szünetet tartott – mert ez az élet, amelyet itt élek, nem nekem való.

VI

A szomszéd szobából női ruha suhogása hallatszott. Andrej herceg felrezzent, mintha felocsúdnék és arca ugyanolyan kifejezést öltött, akár Anna Pavlovna szalonjában. Pierre lebocsátotta lábát a díványról. A hercegné jött be. Most más, házi ruha volt rajta, de ugyanolyan csinos és friss. Andrej herceg felállt és udvariasan eléje tolt egy karosszéket.

– Gyakran gondolkozom azon, hogy miért nem ment férjhez Annette? – szólalt meg franciául, mint mindig és gyorsan, szinte kapkodva, leült a karosszékre. – Milyen ostobák önök, *messieurs*, valamennyien, hogy nem vették feleségül. Bocsássanak meg, de önök egyáltalán nem értenek a nőkhöz. Hogy szeret ön vitatkozni, mszjő Pierre!

– Én még a férjével is örökké vitatkozom; nem értem, miért akar háborúba menni – fordult Pierre a hercegnéhez teljesen fesztelenül (ami ritkán esik meg fiatal férfi és fiatal nő érintkezése során).

A hercegné összerezzent. Látszott, hogy Pierre szavai elevenébe vágnak.

– Én is azt mondom! – szólt. – És nem értem, egyáltalán nem értem, miért nem tudnak meglenni a férfiak háború nélkül. Miért nem akarunk mi, nők, semmit, amire nincs szükségünk? Nos, legyen bíró közöttünk. Egyre azt hajtogatom neki: most segédtiszt itt a nagybácsim mellett, ez a legragyogóbb tisztség. Ismeri, nagyrabecsüli mindenki! A minap hallottam Aprakszinéknál, amint egy hölgy azt kérdezi: *„C'est ça le fameux prince André?" Ma parole d'honneur!*[93] – Felnevetett. – Szívesen fogadják mindenütt. Nagyon könnyen lehet még szárnysegéd is. Tudja, az uralkodó a múltkor nagyon kegyesen beszélgetett vele. Annette-tel már mondtuk is, hogy ezt nagyon könnyű volna elintézni. Mit szól hozzá?

Pierre Andrej hercegre nézett és észrevette, hogy ez a társalgás nem tetszik barátjának. Nem felelt.

– Mikor indul? – kérdezte.

– *Ah! ne me parlez pas de ce départ, ne m'en parlez pas. Je ne veux pas en entendre parler*[94] – szólt a hercegné ugyanolyan szeszélyes-tréfás hangon, ahogyan Hippolyte-tal beszélt a szalonban. Ez a hang azonban sehogy sem illett e családi körhöz, ahol Pierre szinte családtagnak számított. – Ma, amikor eszembe jutott, hogy meg kell szakítanom ezeket a kedves kapcsolatokat... És aztán, tudod, André – jelentőségteljes pillantást vetett az urára – *j'ai peur, j'ai peur!*"[95] – suttogta és végigborzongott a háta.

Férje olyan arccal tekintett rá, mintha meglepetéssel venné észre, hogy rajta és Pierre-en kívül még valaki más is van a szobában; hidegen, de mégis udvariasan fordult feleségéhez.

– Mitől félsz, Liza? – kérdezte. – Nem fér a fejembe.

– Lám, milyen önző minden férfi; mind önző, mind! A saját szeszélyei kedvéért, az isten tudja miért, magamra hagy és eldug egy kis faluba.

– Ne felejtsd el, apáddal és húgoddal leszel – jegyezte meg halkan Andrej herceg.

– Mégis egyedül leszek. Nem lesznek ott az *én* barátaim... És azt akarja, hogy ne féljek.

Zsémbes hangon beszélt, ajka felbiggyedt, és ez nem valami vidám, sőt inkább vad kifejezést adott arcának: olyan volt, mint egy mókus. Elhallgatott, mintha illetlennek tartaná, hogy terhességéről beszéljen Pierre előtt, holott – éppen ebben rejlett a dolog lényege.

– Nem fér a fejembe, *de quoi vous avez peur*[96] – mondta lassan Andrej herceg és egy pillanatra se vette le szemét feleségéről.

A hercegné elpirult és csüggedten legyintett.

– *Non, André, je dis que vous avez tellement, tellement changé.*[97]

---

[93] „Ez az a híres Andrej herceg?" Becsületszavamra!

[94] Ne is emlegesse nekem azt az indulást, ne is emlegesse. Hallani sem akarok róla

[95] félek, félek!

[96] mitől fél.

[97] Úgy megváltozott, Andrej, úgy megváltozott, csak azt mondhatom.

– Az orvosod azt parancsolta, hogy korán feküdj le – mondta Andrej herceg. – Menj aludni.

A hercegné nem szólt semmit, de pihés kis ajka megremegett. Andrej herceg felállt, vállat vont és fel-alá járkalt a szobában.

Pierre meglepetten és naivan nézett szemüvegén át hol barátjára, hol a hercegnére és fészkelődni kezdett, mintha ő is fel akarna állni, de megint meggondolta magát.

– Mit bánom én, hogy itt van mszjő Pierre – szólt hirtelen a kis hercegné, és szép arcocskája hirtelen sírós fintorba nyúlt. – Már rég meg akartam kérdezni tőled, André: miért változtál meg ennyire? Mit vétettem én? Bevonulsz a hadsereghez, nem sajnálsz itt hagyni engemet. Miért?

– Lise! – Andrej herceg csak ennyit mondott, de ebben az egy szóban volt kérés is, fenyegetés is, és ami a legfontosabb: benne volt az a meggyőződés, hogy a hercegné megbánja előbbi szavait; de a fiatalasszony sietve így folytatta:

– Úgy bánsz velem, mint valami beteggel vagy kisgyermekkel. Látok én mindent. Nem ilyen voltál te egy félévvel ezelőtt.

– Lise! Hagyja abba, kérem – mondta Andrej herceg még kifejezőbben.

Pierre mind jobban izgalomba jött e szóváltás alatt; felállt és odament a hercegnőhöz. Látni való volt, nem bírja nézni, ha valaki könnyezik, és már-már ő is sírva fakadt.

– Nyugodjék meg, hercegné. Ön csak úgy gondolja, mert... biztosítom önt, én magam is tapasztaltam... miért... mert... Bocsásson meg... Én itt felesleges vagyok... Csillapodjék... Isten vele...

A herceg megfogta a karját és megállította.

– Várj, Pierre. A hercegné lesz olyan jó és nem foszt meg engem attól az élvezettől, hogy veled töltsem az estét.

– Most is csak önmagával törődik – mondta a hercegné és nem tudta visszafojtani haragos könnyeit.

– Lise – szólt szárazon Andrej herceg és magasra kanyarította hangját, ami azt mutatta, hogy kifogyott a türelemből.

A hercegné szép arcocskájának haragos, mókus-szerű kifejezését hirtelen a félelem részvétet keltő és vonzó kifejezése váltotta fel. Gyönyörű szemecskéjével férjére sandított, arcán pedig félénkség és bűnbánat tükröződött; olyan volt, mint a kutya, ha gyorsan, de gyengén csóválja leeresztett farkát.

– *Mon dieu, mon dieu!* – mondta a hercegné, egyik kezével felfogta redős ruháját, odament férjéhez és homlokon csókolta.

– *Bon soir, Lise* – szólt Andrej herceg. Felállt és udvariasan kezet csókolt feleségének, mint egy idegen nőnek.

A két jóbarát hallgatott. Egyikük sem szólalt meg. Pierre Andrej hercegre pillantgatott, a herceg pedig a homlokát törölgette kicsiny kezével.

– Menjünk vacsorázni – mondta sóhajtva. Felállt és az ajtó felé indult.

Bementek az újonnan, gyönyörűen, gazdagon berendezett ebédlőbe. Az asztalkendőktől kezdve az ezüst étszerekig, a fajánsz- és kristályedényekig mindenen rajta volt az újnak az a sajátos bélyege, amely a fiatal házasok háztartását jellemzi. A vacsora közepén Andrej herceg az asztalra könyökölt és – mint akinek már régóta a begyében van valami, de csak most, hirtelen határozta el, hogy kiönti szívét, az ideges ingerültség olyan kifejezésével, amilyet Pierre még sohasem látott barátjának arcán – beszélni kezdett.

– Soha, sohase nősülj meg, barátom. Csak ezt tanácsolhatom; ne nősülj meg, amíg azt nem mondhatod magadnak, hogy megtettél mindent, amit megtehettél; ne nősülj meg, csak ha már nem szereted többé azt a nőt, akit választottál; csak ha már úgy ismered, mint a tenyeredet; máskülönben kegyetlenül és jóvátehetetlenül megjárod. Öreg korodban nősülj meg, amikor már nem vagy való semmire... Máskülönben kárát vallod mindannak, ami benned jó és magasztos: kicsinyességekben vész el! Igen, igen, igen! Ne nézz rám olyan megdöbbenéssel. Ha várasz majd magadtól valamit, lépten-nyomon azt tapasztalod, hogy számodra mindennek vége, minden zárva előtted, csak a szalon nem, ahol egy kalap alá vesznek az udvari lakájjal meg a félkegyelművel... Úgy bizony!...

Kemény mozdulattal legyintett.

Pierre levette szemüvegét. Egészen megváltozott az arca: még több jóságot fejezett ki. Meghökkenve nézett barátjára.

– Az én feleségem gyönyörű asszony – folytatta Andrej herceg. – Azok közé a ritka asszonyok közé tartozik, akiknek a becsülete felől nyugodt lehet az ember; de istenem, mennyiért nem adnám most, ha nőtlen lehetnék! Ezt neked mondom először és csak neked, mert téged szeretlek.

Andrej herceg most még kevésbé hasonlított ahhoz a Bolkonszkijhoz, aki elterpeszkedve ült Anna Pavlovna karosszékeiben és hunyorogva, foghegyről, francia mondatokat dünnyögött. Közönyös arcán most minden izom ideges élénkséggel remegett; szeme, amelyben az előbb még alig pislákolt az élet tüze, most sugárzón, fényesen ragyogott. Látni lehetett, hogy minél ernyedtebbnek mutatkozik általában, annál energikusabb a felindultság pillanataiban.

– Nem érted, miért mondom – folytatta. – Pedig benne van egész életem története. Bonapartét meg a karrierjét emlegeted – mondta, noha Pierre egy szóval sem említette Bonapartét. – Bonapartét emlegeted; de Bonaparte szabad volt, amikor dolgozott, amikor lépésről lépésre haladt célja felé. Csakis a céljával törődött, semmi mással. És el is érte. De ha asszonnyal kötöd össze a sorsod... elveszted minden szabadságodat és olyan leszel, akár a kalodába zárt rab. És mindaz a remény, erő, amely benned van, csak nyom, gyötör és bűnbánatra gerjeszt. Szalonok, pletykák, bálok, hiúság és egyéb hitványságok olyan varázskört húztak körém, amelyből nem tudok kimenekülni. Most háborúba megyek,

Hélène és Vaszilij herceg.

a legnagyobb háborúba, amely csak lezajlott valaha... és nem tudok semmit, nem vagyok alkalmas semmire. *Je suis très aimable et très caustique*[98] – folytatta Andrej herceg – és Anna Pavlovnánál szívesen hallgatják, amit mondok. És ez az ostoba társaság, amely nélkül nem élhet a feleségem, és ezek a nők... Ha tudnád, hogy milyenek *toutes les femmes distinguées*[99] és általában a nők! Igaza van apámnak. Önzés, hiúság, bárgyúság és hitványság minden tekintetben: *ezek* a nők, ha igazi mivoltukban mutatkoznak meg. Ha az ember nagyvilági társaságban látja őket, azt hiszi, van bennük valami, de nincsen semmi, semmi, semmi! Mondom, ne nősülj meg, kedves barátom, ne nősülj meg – fejezte be Andrej herceg.

– Nevetséges, hogy *ön önmagát* tehetségtelennek, az életét meg elrontott életnek tartja. Hiszen még minden előtte áll, minden. És ön...

Nem mondta ki, hogy ön *micsoda,* de már a hangjából is kitetszett, milyen nagyra becsüli barátját és milyen fényes jövőt szán neki.

„Hogy beszélhet így?" – gondolta Pierre. Pierre épp azért tartotta a tökéletesség mintaképének Andrej herceget, mert benne a legmagasabb fokon egyesült minden olyan tulajdonság, amely Pierre-ből hiányzott és amelyet az akaraterő fogalmával lehetett volna kifejezni a legtalálóbban. Pierre-t mindig csodálatba ejtette Andrej hercegnek az a képessége, hogy nyugodtan tudott érintkezni mindenfajta emberrel; csodálatba ejtette rendkívüli emlékezetőtehetsége és olvasottsága (Andrej herceg mindent olvasott, mindent tudott, mindenről volt fogalma), de leginkább munkabírása és tanulékonysága. Gyakran meglepte, hogy Andrejből hiányzik az ábrándozó filozofálás képessége (amire Pierre-nek különös hajlama volt), de ebben sem fogyatékosságot, hanem erőt látott.

A legjobb, legbarátibb, legközvetlenebb kapcsolatokban is szükség van a hízelgésre és a dicséretre, amint a keréknek szüksége van a kocsikenőcsre, hogy jól forogjon.

– *Je suis un homme fini*[100] – mondta Andrej herceg. – Énrólam ne is beszéljünk. Inkább terólad – folytatta, aztán elhallgatott és mosolygott vigasztaló gondolatain.

Mosolya abban a pillanatban visszatükröződött Pierre arcán.

– Hát mit lehet beszélni énrólam? – kérdezte Pierre és gondtalan, vidám mosolyra húzta száját. – Mi vagyok én? *Je suis un batard*[101]. – És hirtelen bíborvörös lett. Látszott: mindig nagy erőfeszítésébe kerül, hogy kimondja ezt a szót. – *Sans nom, sans fortune*[102]... Igaz ugyan... – De nem mondta meg, mi *igaz ugyan.* – Egyelőre szabad vagyok és jól érzem magam. Csak azt nem tudom, mihez is kezdjek. Szerettem volna tanácsot kérni öntől.

---

[98] En nagyon szeretetreméltó és élesnyelvű csevegő vagyok
[99] ezek az előkelő asszonyok
[100] Nekem már végem
[101] Törvénytelen gyermek vagyok.
[102] Se nevem, se vagyonom...

Andrej herceg nyájasan nézett rá. De ebben a kedves, barátságos pillantásban is visszatükröződött felsőbbségének tudata.

– Nagyon szeretlek, kivált azért, mert te vagy az egyetlen húsból-vérből való ember ebben az egész nagyvilági társaságban. Jó neked. Azt választod, amit akarsz. Mindegy. Mindenütt szívesen fogadnak, de mondok egyet: ne járj többet ahhoz a Kuraginhoz, hagyd abba ezt az életet. Annyira nem illik hozzád ez az örökös tivornya, ez a huszártempó, meg az egész...

– *Que voulez-vous, mon cher* – mondta Pierre és vállat vont – *les femmes, mon cher, les femmes!*[103]

– Nem értem – felelte Andrej. – *Les femmes comme il faut,*[104] ez más; de Kuragin női, *les femmes et le vin,*[105] nem értem!

Pierre Vaszilij Kuragin hercegnél lakott és osztozott Kuragin fiának, Anatole-nak kicsapongó életében. Ez volt az az Anatole, akit Andrej herceg húgával akartak összeházasítani, hogy megjavítsák.

– Tudja, mit mondok?! – szólt Pierre, mintha váratlanul valami szerencsés ötlete támadt volna. – Már magam is gondolkoztam rajta. Komolyan. Ha így élek tovább, nem tudok se jól megfontolni, se határozni semmit. Fáj a fejem, nincsen pénzem. Ma is hívott Kuragin, de nem megyek.

– Becsületszavadra nem jársz oda többet?

– Becsületszavamra!

Már éjjel két órára járt, amikor Pierre távozott barátjától. Júniusi, pétervári fehér éjszaka volt. Pierre bérkocsiba ült, hogy hazahajtasson. De minél közelebb ért lakásához, annál inkább érezte, hogy lehetetlen elaludni ilyen éjszakán, amely inkább alkonyathoz vagy virradathoz hasonlít. A néptelen utcákon messzire el lehetett látni. Útközben eszébe jutott, hogy Anatole Kuraginnál ma este biztosan összegyűlt a megszokott kártyás társaság; meg hogy a játékot rendszerint tivornya követi, az pedig Pierre kedvenc szórakozásával fejeződik be.

„Jó volna elmenni Kuraginhoz" – gondolta. De mindjárt eszébe jutott: becsületszavát adta Andrej hercegnek, hogy sose megy többé Kuraginhoz.

De – miként az úgynevezett ingatag emberekkel történni szokott – szenvedélyesen megkívánta, hogy megkóstolja még egyszer ezt az oly jól ismert kicsapongó életet; elhatározta: odahajtat. És azonnal eszébe jutott az is, hogy adott szava semmit sem jelent, mert mielőtt Andrej hercegnek szavát adta volna, már Anatole-nak is szavát adta, hogy ott lesz. Azt gondolta: ez a becsületszó csak amolyan konvencionális dolog, amelynek semmilyen meghatározott értelme sincs, kivált ha meggondoljuk, hogy

---

[103] Mit tegyünk... a nők, kedvesem, a nők!

[104] Ha rendes nőkről van szó

[105] a nők meg a bor

talán már holnap meghal az ember, vagy történik vele valami rendkívüli, ami aztán már nem lesz se becsületes, se becstelen. Effajta meggondolások, amelyek visszájára fordították minden elhatározását vagy szándékát, gyakran felötlöttek Pierre-ben. El is hajtatott Kuraginhoz.

Amikor a lovastestőrségi laktanyák szomszédságában emelkedő nagy ház feljárójához ért, ahol Anatole lakott, felment a kivilágított előcsarnokba, felhaladt a lépcsőn, majd belépett a nyitott ajtón. Az előszobában nem volt senki; ott csak köpenyek, sárcipők és üres palackok hányódtak; borszag érzett, távoli beszélgetés és kiabálás hallatszott.

A játék és a vacsora már véget ért, de a vendégek még nem széledtek széjjel. Pierre levetette köpenyét és bement az első szobába, ahol még ott voltak a vacsora maradványai, és egy lakáj, abban a hiszemben, hogy senki se látja, suttyomban egymásután hajtotta fel a poharakban maradt bort. A harmadik szobából hancúrozás, hahota, ismerős kiáltások és medvedörmögés hallatszott. Nyolc fiatalember gondterhelten tolongott egy nyitott ablaknál. Hárman egy fiatal medvével csintalankodtak, amelyet egyikük láncon húzgált ide-oda és ijesztette vele a másikat.

– Százat teszek Stevensre – kiáltotta az egyik.

– Vigyázz, megjárod! – rikkantotta a másik.

– Én Dolohovra fogadok! – kiáltotta a harmadik. – Vágd el, Kuragin!

– No, hagyjátok a Miskát; itt fogadnak!

– De egyszuszra ám, különben vesztesz – kurjantotta a negyedik.

– Jakov! Palackot ide, Jakov! – kiáltotta maga a házigazda, egy magas, szép férfi, aki a csoport közepén állt egy szál vékony ingben, amely nyitva volt a melle közepén. – Várjunk, uraim! Itt van Petrusa, az én kedves barátom – fordult Pierre-hez.

– Gyere ide, vágd el a fogadást! – kiáltotta egy derűs, kékszemű, alacsony férfi az ablak mellől. Józan csengésű hangja különösen meglepően hatott e részeg hangok zagyvalékában. Dolohov volt, egy Szemjonovszkij-ezredbeli tiszt, a híres kártyás és párbajhős, aki Anatole-lal lakott. Pierre mosolygott és vidáman körülnézett.

– Egy szót sem értek. Miről van szó? – kérdezte.

– Várjunk! Józan! Palackot ide! – mondta Anatole, felvett az asztalról egy poharat és odament Pierre-hez.

– Mindenekelőtt igyál!

Pierre egyik poharat a másik után hajtotta fel, rá-rásandított az ittas vendégekre, akik megint az ablaknál tolongtak és az ő beszélgetésükre füleltek. Anatole bort töltött neki és elmondta, hogy Dolohov fogadott Stevens-szel – egy angol tengerésszel, aki itt tartózkodik – a második emelet egyik ablakában ülve megiszik egy palack rumot úgy, hogy közben kilógatja a lábát.

– No, idd ki hát! – szólt Anatole és odanyujtotta Pierre-nek az utolsó poharat – máskülönben nem engedlek oda.

– Nem, nem kell! – szabadkozott Pierre, félretolta Anatole-t és odament az ablakhoz.

Dolohov az angol kezét fogta és tisztán, érthetően elismételte a fogadás feltételeit, főképpen Anatole-hoz és Pierre-hez intézte szavait.

Dolohov középtermetű, derűs, kékszemű, göndörhajú férfi volt. Vagy huszonöt éves lehetett. Mint a gyalogsági tisztek általában, ő sem viselt bajuszt, így hát teljesen látható volt arcának legmeglepőbb jellegzetessége: a szája. E száj vonalai rendkívül finoman íveltek. Felső ajka közepütt energikusan nyúlt le az alsóra, mint egy hegyes penge; szájának mind a két szögletében állandóan mintha egy-egy külön mosoly bujkált volna. Mindez – kivált mert kemény, szilaj és okos nézéssel párosult – olyan hatást tett, hogy okvetlenül észre kellett venni ezt az arcot. Dolohov nem volt gazdag, és nem voltak összeköttetései. Mégis együtt lakott Anatole-lal és bár Kuragin tízezreket költött, Dolohovnak sikerült olyan színben feltüntetnie magát, hogy minden ismerősük többre becsülte őt, mint Anatole-t, sőt maga Kuragin is többre tartotta önmagánál. Dolohov mindenféle hazárdjátékban részt vett és csaknem mindig nyert. Bármennyit ivott is, mindig tiszta maradt a feje. Az idő tájt Kuragin is, Dolohov is nagy híresség számított a pétervári korhelyek és csínytevők világában.

Odavitték a palack rumot; az ablakkeretet, amely gátolta Dolohovot, hogy kiüljön a lejtős párkányra, két lakáj is feszegette; szemmel láthatóan siettek, mert megszeppentek a körülöttük tolongó urak biztatásaitól és kiabálásaitól.

Anatole diadalmas arccal az ablakhoz ment. Kedve kerekedett, hogy kitörjön valamit. Félretolta a két inast és megrántotta a rámát. De a keret nem engedett. Erre bezúzta az ablakot.

– No, te vasgyúró! – fordult Pierre-hez.

Pierre megragadta az ablak keresztfáját, megrántotta, és a tölgyfakeret nagy recsegéssel törött el vagy fordult ki helyéből.

– Mindent, mert még azt hiszik, hogy fogódzom – mondta Dolohov.

– Hetvenkedik az angol... mi?... Jó lesz már? – kérdezte Anatole.

– Jó – felelte Pierre és Dolohovra nézett. Dolohov fogta a palack rumot, odament az ablakhoz, ahonnan az ég, meg a rajta egybeolvadó reggeli és esti szürkület világa látszott.

Dolohov felugrott az ablakba. Kezében a palack rum.

– Ide hallgassatok! – kiáltotta, mikor már a párkányon állt és a szoba felé fordult. Mindnyájan elhallgattak.

– Tartom a fogadást (franciául beszélt, hogy megértse az angol, pedig nem valami jól beszélt ezen a nyelven). – Tartom az ötven imperiálos[106] fogadást. Nem akarja felemelni százra? – fordult az angolhoz.

– Nem. Maradjon ötven – mondta az angol.

– Jó, maradjon ötven imperiál. Tehát: egy hajtásra kiiszom az egész palack rumot, közben itt ülök az ablakban, itt ezen a helyen (lehajolt

[106] 1 imperiál 10 aranyrubellel volt egyenlő 1897-ig Attól kezdve tizenöttel.

és az ablakon kívül húzódó, lejtős falpárkányra mutatott) és nem fogódzom semmibe... Rendben van?...

– Nagyon helyes – szólt az angol.

Anatole az angolhoz fordult, megfogta frakkjának gombját, felülről lefelé nézett rá (az angol alacsony volt) és angolul ismételni kezdte a fogadás feltételeit.

– Megálljunk! – kiáltotta Dolohov és a palackkal megkopogtatta az ablakot, hogy magára irányítsa a figyelmet. – Várj, Kuragin! Ide hallgassatok. Száz imperiált fizetek annak, aki utánam csinálja. Értitek?

Az angol bólintott, de sehogy se lehetett kitalálni: hajlandó-e vállalni az új fogadást vagy sem. Anatole nem eresztette el az angolt, és – noha Stevens egyre bólogatott annak jeléül, hogy mindent megértett – angolra fordította Dolohov szavait. Egy sovány, fiatal legény, egy testőr-huszár, aki minden pénzét elveszítette az este, felmászott az ablakba, kihajolt és lenézett.

– Juj!... Juj!... Juj!... – kiáltott fel, amikor a kikövezett gyalogjáróra tekintett.

– Vigyázz! – kiáltotta Dolohov és elrántotta az ablaktól a tisztet; a legényke megbotlott tulajdon sarkantyújában és ügyetlenül visszaugrott a szoba belsejébe.

Dolohov az ablakpárkányra tette a palackot, hogy kényelmesen elérje, aztán óvatosan és lassan felmászott az ablakba. Lebocsátotta lábát; egyik kezét az ablak egyik szélének, másikat a másiknak feszítette, próbálgatta, hogy esik biztosabb ülés, leült, leengedte kezét, jobbra moccant, balra moccant, aztán felvette a palackot. Anatole odavitt két gyertyát és az ablakpárkányra tette őket, hogy egészen világos legyen. Dolohov fehéringes háta és göndör feje mind a két oldalról meg volt világítva. Valamennyien az ablaknál tolongtak. Az angol állt elöl. Pierre csak mosolygott, nem szólt semmit. Az egyik jelenlevő, a legidősebb, ijedt és haragos arccal hirtelen előrefurakodott és ingénél fogva meg akarta ragadni Dolohovot.

– Ez ostobaság, uraim! Agyonzúzza magát – mondta ez a józanabb férfi.

Anatole visszatartotta.

– Ne nyúlj hozzá. Ha megijeszted, csakugyan agyonzúzza magát. Nos? *Akkor* mi lesz?... Mi?...

Dolohov megfordult, megint az ablak szélének feszítette kezét és igyekezett biztonságosabban elhelyezkedni.

– Ha még egyszer ide tolakszik valaki, azonnal leeresztem innen. Nohát! – mondta. Csaknem összeszorított, vékony ajkán fukarul eregette ki a szavakat.

Amikor azt mondta: „nohát!", visszafordult, leengedte kezét, felvette a palackot, ajkához emelte, fejét hátravetette, szabad kezét meg fellendítette, hogy tartsa az egyensúlyt. Az egyik inas, aki hozzálátott, hogy felszedje az üvegcserepeket, görnyedt testtartásban megmerevedett és le

sem vette tekintetét az ablakról meg Dolohov hátáról. Anatole egyenesen állt és tágra meresztette szemét. Az angol előrebiggyesztette ajkát és oldalt nézett. Az a férfi, aki vissza akarta tartani Dolohovot, a szoba szögletébe szaladt, a díványra feküdt és a fal felé fordult. Pierre eltakarta arcát, amelyen rajta maradt a bágyadt mosoly, mintha ott felejtkezett volna, noha arca már iszonyatot és félelmet tükrözött. Mindnyájan hallgattak. Pierre levette kezét szeméről. Dolohov még mindig ugyanabban a helyzetben ült, csak a feje hajlott hátra, úgy, hogy a tarkóján göndörödő haj ingének gallérjához ért, keze meg mind feljebb és feljebb emelte a palackot és remegett a megerőltetéstől. A palack szemlátomást ürült és egyre feljebb emelkedett, amint Dolohov feje hátrahajlott. „Miért tart olyan sokáig?" – gondolta Pierre. Úgy rémlett: már több mint egy félóra is eltelt. Dolohov hirtelen hátrafelé mozdult a hátával, a keze pedig idegesen megremegett. Ez a remegés is elég volt ahhoz, hogy egész testét lejjebb csúsztassa a lejtős párkányon. Lejjebb is csúszott; az erőlködéstől pedig még jobban remegett a feje meg a keze. Az egyik kezét már felemelte, hogy megfogódzzék az ablakpárkányban, de megint leengedte. Pierre ismét eltakarta szemét és megfogadta magában, hogy nem is nyitja fel többé. Egyszerre csak úgy érezte, hogy mindenki megmozdult körülötte. Feltekintett: Dolohov az ablakpárkányon állt; arca sápadt volt, de vidám.

– Üres!

Odadobta a palackot az angolnak. Stevens ügyesen elkapta. Dolohov leugrott az ablakról. Erős rumszag áradt belőle.

– Nagyszerű! Legény a talpán! Ez aztán fogadás! Az ördög vigyen el benneteket! – kiabálták innen is, onnan is.

Az angol elővette tárcáját és leolvasta a pénzt. Dolohov összevonta szemöldökét és hallgatott. Pierre felugrott az ablakba.

– Uraim! Ki akar velem fogadni? Én is megcsinálom ugyanezt – kiáltotta váratlanul. – Sőt fogadásra sincs szükség. Ide nézzenek. Hozass egy palackot. Megteszem én!... Csak hozass.

– Lássuk, lássuk! – mondta Dolohov mosolyogva.

– Mi lelt? Megőrültél? Ki engedne oda téged? Hisz te még a lépcsőn is szédülsz! – szóltak rá többfelől is.

– Kiiszom én, csak adjatok egy palackot! – kiáltotta Pierre, erélyes, részeg kézmozdulattal rácsapott egy székre és felmászott az ablakba.

Karon ragadták; de olyan erős volt, hogy messzire ellökte magától azt, aki hozzá közelített.

– Úgyse tudjátok lebeszélni – mondta Anatole. – Várjatok, én majd kifogok rajta. Ide hallgass, én fogadok veled, de csak holnap, most pedig menjünk el mindannyian N-hez.

– Menjünk – kiáltotta Pierre – menjünk!... De a Miskát is visszük!...

Elkapta a medvét, átnyalábolta, felemelte és forogni kezdett vele.

Vaszilij herceg beváltotta ígéretét, amelyet Anna Pavlovna estélyén Drubeckaja hercegnének tett, aki közbenjárását kérte egyetlen fia, Borisz számára. Szólt az uralkodónak, és Boriszt – nem úgy, mint másokat – zászlósi rangban mindjárt át is helyezték a Szemjonovszkij-ezred gárdájához. De sem adjutánsnak, sem másnak csak nem nevezték ki Kutuzov mellé, bárhogy fáradozott és mesterkedett is Anna Mihajlovna. Anna Pavlovna fogadó-estje után Anna Mihajlovna nemsokára visszautazott Moszkvába. Egyenest Rosztovékhoz, gazdag rokonaihoz ment; ott szokott megszállni, ha Moszkvában járt; gyermekkorától fogva ott nevelkedett, évek óta ott lakott imádott Borenkája is, akit nemrég vettek be a hadseregbe és máris testőrzászlóssá léptették elő. A gárda már augusztus tizedikén elindult Pétervárról, és Borisznak, aki a felszerelés végett Moszkvában maradt, a Radzivilovba vezető úton kellett hozzá csatlakoznia.

Rosztovéknál a két Natalja – anya és kisebbik leánya – nevenapját ünnepelték. Rosztova grófné Moszkva-szerte ismert, Povarszkaja utcai nagy háza előtt már reggel óta szünet nélkül váltották egymást a hosszú fogatok, amelyek a szerencsét kívánó látogatókat hozták-vitték. A grófné a szalonban ült idősebb, szép leányával és a vendégekkel, akik egymás kezébe adták a kilincset.

A grófné vagy negyvenöt éves, keleti típusú, sovány arcú asszony volt. Szemmel láthatóan megviselte a sok gyermek – szám szerint tizenkettő. Mozdulatainak és beszédének gyöngeség okozta lassúsága tiszteletet keltő, tekintélyes külsőt adott neki. Anna Mihajlovna Drubeckaja hercegné otthonosan ott ült mellette, segített fogadni és szóval tartani a vendégeket. A fiatalok a hátsó szobákban voltak. Feleslegesnek tartották, hogy részt vegyenek a látogatók fogadásában. A vendégeket a gróf fogadta és kísérte ki. Valamennyit meghívta ebédre.

– Nagyon, nagyon hálás vagyok, *ma chère* vagy *mon cher* – a legkisebb árnyalás nélkül *ma chère*-nek vagy *mon cher*-nek szólította mindet egytől-egyig, a magasabb és alacsonyabb rangúakat egyaránt – köszönöm a magam és kedves ünnepeltjeink nevében. Csak aztán eljöjjön ebédre. Különben megsért, *mon cher*. Szívből kérem, *ma chère*, az egész család nevében. – Szóról szóra ezt mondta kivétel nélkül mindenkinek. Simára borotvált, vidám, telt arcán mindig ugyanaz a kifejezés tükröződött, egyforma erős kézszorítással és egyformán ismételgetett, rövid meghajlással búcsúzott el mindenkitől. Amikor egyik vendégét kikísérte, visszament a másikhoz, aki még a szalonban volt. Odatolt egy széket és az olyan ember modorában, aki szeret és tud élni, legényesen szétvetette lábát, térdére tette kezét, fontoskodva hajlongott jobbra-balra, találgatta, milyen lesz az időjárás, tanácsot adott egészségi ügyekben; hol oroszul, hol pedig franciául beszélt – nagyon rosszul, de igen magabiztosan – majd a fáradt, de kötelességét állhatatosan teljesítő férfi arckifejezésével, gyér haját igazgatva, indult, hogy kikísérje és meghívja ebédre ezt

a másik vendéget is. Az előszobából visszajövet a virágos-szobán meg az inas-szobán keresztül néha bement a nagy márványterembe, ahol nyolcvan személyre terítettek. Elnézegette, hogyan hordják az inasok az ezüstöt meg a porcelánt, hogyan rendezik el az asztalokat, és göngyölik ki a damaszt abroszokat. Magához intette Dmitrij Vasziljevicset, egy nemest – az intézte minden ügyét – és azt mondta:

– No, Mityenka, vigyázz, hogy minden rendben legyen. Jól van, jól van – ismételgette és gyönyörködve nézett végig egy hatalmas, kihúzott asztalon. – A terítés a legfontosabb. Úgy bizony... – Büszkén nagyot lélegzett és visszament a szalonba.

– Marja Lvovna Karagina és leánya! – jelentette mély hangon a grófné óriás termetű kísérő lakája és belépett a szalon ajtaján. A grófné gondolkozott egy keveset és vett egy csipetnyi tubákot a férje arcképével díszített szelencéből.

– Agyongyötörtek már ezek a látogatások – mondta. – No, őt még fogadom, de ő az utolsó. Sokat ad az ilyesmire. Hívd be – szólt a lakájnak olyan szomorú hangon, mintha azt mondta volna: „No, öljetek meg hát egészen!"

Büszke külsejű, magas, telt hölgy és kerekarcú, mosolygós lányka lépett a szalonba; csak úgy suhogott a ruhájuk.

– *Chère comtesse, il y a si longtemps... elle a été alitée la pauvre enfant... au bal des Razoumowsky... et la comtesse Apraksine... j'ai été heureuse...*[107] – hallatszottak az élénk női hangok, amelyek hol félbeszakították egymást, hol egybeolvadtak a ruhák suhogásával meg a széktologatás zajával. Elkezdődött az a beszélgetés, amelyet csakis olyan hosszúra szabnak, hogy – suhogó ruhával – már az első szünetben felálljanak és elbúcsúzzanak: „*Je suis bien charmée, la santé de maman... et la comtesse Apraksine*"[108] és – suhogó ruhában – ismét kimenjenek az előszobába, felvegyék a bundát vagy köpenyt és elhajtassanak. Az öreg Bezuhov grófnak, az ismert, Katalin-korabeli gazdag és szép férfinak a betegsége – akkor éppen ez volt a legnagyobb újság a városban – majd törvénytelen fia, Pierre került szóba, aki olyan illetlenül viselkedett Anna Pavlovna Scherer estélyén.

– Nagyon sajnálom szegény grófot – mondta a vendég hölgy – úgyis olyan beteg, most meg ez a keserűség is a fia miatt... A sírba teszi az a Pierre!...

– Micsoda? – kérdezte a grófné, mintha nem tudná, miről beszél a vendég, noha már hallotta vagy tizenötször, mi keseríti meg Bezuhov gróf életét.

– Ilyen a mai nevelés! Kivált külföldön – folytatta a vendég. – Ezt a fiatalembert szabadjára engedték és azt mondják: most olyan szörnyűségeket művel Pétervárott, hogy a rendőrség kiutasította.

---

[107] Kedves grófnő, már oly régen.. Beteg volt szegény kislány... Razumovszkijék bálján... és Aprakszina grófné... nagyon örültem...

[108] Nagyon örültem... a mama egészsége... Aprakszina grófné

– Ne mondja! – szólt a grófné.

– Rosszul választotta meg a társaságát – kapcsolódott bele a beszélgetésbe Anna Mihajlovna. – Azt mondják, Vaszilij herceg fia, ő, meg valami Dolohov, isten tudja, miket műveltek. Mindkettő meg is lakolt érte: Dolohovot lefokozták közkatonának, Bezuhov fiát meg kiutasították Pétervárról. Anatole Kuragin ügyét valahogy elsimította az apja. De azért őt is eltávolították a fővárosból.

– Dehát mit csináltak? – kérdezte a grófnő.

– Valóságos zsiványok, kivált Dolohov – mondta a vendég. – Marja Ivanovna Dolohovának, annak a tiszteletreméltó hölgynek a fia és mégis mire vetemedett?! Képzelje, hármasban szereztek valahonnan egy medvét, beültették a kocsijukba és színésznőkhöz hajtattak vele. Rendőrök szaladtak oda, hogy lecsillapítsák őket. Erre megragadták a kerületi kapitányt, háttal a medve hátára kötözték és a Mojkába eresztették a medvét. Ott úszkált a medve... a kapitány meg rajta...

– Szép kis figura lehetett az a kapitány, *ma chère* – kiáltott fel a gróf és majd megfulladt nevettében.

– Ah, micsoda szörnyűség! Mi nevetni való van ezen, gróf?

De önkénytelenül elnevették magukat a hölgyek is.

– Alig tudták megmenteni azt a szerencsétlen kapitányt – folytatta a vendég. – Hát ilyen elmésen szórakozik Kirill Vlagyimirovics Bezuhov gróf fia! – tette hozzá. – Pedig, azt mondják, oly jó nevelést kapott és oly okos. Lám, mire vezet a külföldi nevelés. Remélem, hogy itt senki se fogadja majd, akármilyen gazdag is. Nekem be akarták mutatni, de határozottan visszautasítottam: nekem lányaim vannak.

– Miért mondja, hogy olyan gazdag az a fiatalember? – kérdezte a grófné; félrehajolt a lányoktól, akik rögtön úgy tettek, mintha nem hallgatnának oda. – Hisz a grófnak csak törvénytelen gyermekei vannak... Azt hiszem... Pierre is törvénytelen.

A vendég hölgy legyintett.

– Azt hiszem, van vagy húsz törvénytelen gyermeke.

Anna Mihajlovna hercegné ismét beleszólt a beszélgetésbe, hogy megmutassa, milyen összeköttetései vannak és mennyire ismeri a nagyvilági körülményeket.

– Megmondom, miről van szó – kezdte jelentősen és ugyancsak súgva. – Tudjuk, milyen a híre Kirill Vlagyimirovics grófnak... Már maga se tudja számon tartani, hány gyermeke van... de ezt a Pierre-t mindig szerette.

– Még öreg korában is csinos volt – mondta a grófné – még egy félévvel ezelőtt is! Nem is láttam szebb férfit soha.

– Most nagyon megváltozott – szólt Anna Mihajlovna. – Azt akarom mondani – folytatta – a felesége révén Vaszilij herceg az egész vagyon közvetlen örököse, de Pierre-t nagyon szerette az apja, sokat törődött a neveltetésével, írt az uralkodónak is... úgy, hogy senki sem tudja, vajjon Pierre vagy Vaszilij herceg örökli-e ezt az óriási vagyont, ha meg-

hal Bezuhov (olyan rosszul van, hogy percről percre várják a halálát és Lorrain már meg is jött Pétervárról). Negyvenezer jobbágy és sok millió rubel. Ezt egészen biztosan tudom, mert maga Vaszilij herceg mondta el. Meg aztán Kirill Vlagyimirovics is rokonom: másod-nagybátyám anyai ágon. Ő kereszteltette Borját – tette hozzá, mintha semmilyen jelentőséget sem tulajdonítana ennek a körülménynek.

– Vaszilij herceg tegnap Moszkvába érkezett. Azt beszélik, revízióra jött – mondta a vendég.

– Igen, de, *entre nous*[109] – szólt a hercegné – ez csak ürügy; tulajdonképpen Kirill Vlagyimirovics grófhoz jött, mert megtudta, hogy milyen rosszul van.

– Hanem, *ma chère*, ez fényes eset – mondta a gróf; amikor észrevette, hogy az idősebb hölgyvendég nem figyel rá, a kisasszonyokhoz fordult. – El tudom képzelni, milyen jó figura lehetett az a kapitány.

El is képzelte, hogy' hadonászott a kapitány, és megint harsány, dörgő hahotában tört ki; csak úgy rengett bele egész kövér teste. Így nevetnek azok, akik mindig jól esznek-isznak – különösen isznak. – Nos tehát, kérem – mondta – jöjjenek el ebédre.

VIII

Csend támadt. A grófné a vendégre nézett és kedvesen mosolygott, de különben nem titkolta, hogy most már egy csöppet se bánja, ha a vendég hölgy feláll és elmegy. A vendég hölgy lánya már igazgatta is ruháját, kérdően tekintett anyjára; ekkor hirtelen zaj hallatszott a szomszéd szobából: több női és férfiláb futott az ajtó felé, valaki nekiszaladt egy széknek és feldöntötte. Majd berepült a szobába egy tizenhárom éves kislány, aki rövid muszlin-szoknyája alá rejtett valamit és megállt a szoba közepén. Látszott, hogy csak véletlenül szökkent be ilyen messzire, mert nem jól számította ki a futást. Az ajtóban tüstént megjelent egy málnaszín galléros diák, egy gárdatiszt, egy tizenöt éves leány, meg egy gyermekkabátos, pirospozsgás, kövér fiúcska.

A gróf felugrott és széles karmozdulattal, imbolyogva, körülölelte a beszaladó leánykát.

– Itt van! – kiáltotta nevetve. – Az ünnepelt! *Ma chère* ünnepelt!

– *Ma chère, il y a un temps pour tout*[110] – mondta a grófné színlelt szigorúsággal. – Nagyon elkényezteted, Elie – szólt oda férjének.

– *Bonjour, ma chère, je vous félicite*[111] – köszöntötte a vendég hölgy. – *Quelle délicieuse enfant!*[112] – fordult a grófnéhoz.

Ez a nagyszájú, feketeszemű, csúnyácska, de eleven kislány abban a

---

[109] köztünk maradjon

[110] Mindennek megvan az ideje, kedvesem

[111] Jó napot, kedvesem, szerencsét kívánok magának (gratulálok).

[112] Milyen bájos gyermek!

kedves korban volt, amikor a hajadon már nem gyermek, de a gyermek még nem hajadon: födetlen válla, mely a gyors futástól kiugrott a fűzőből, még gyerekes; fekete fürtjei hátracsúsztak, csupasz karja vékony, csipkés bugyogóba és nyitott cipellőbe bújtatott lába piciny. Apjától visszamenet odaszaladt édesanyjához és szigorú megjegyzésére rá se hederítve, anyja köpenykéjének csipkéje közé dugta kipirult arcát és felkacagott. Szaggatott nevetéssel arról a báburól magyarázott, amelyet csak most húzott elő a szoknyája alól.

– Látja?... A babám... Mimi... Látja?

Natasa nem tudott tovább beszélni (mindent olyan mulatságosnak talált). Ráborult anyjára és olyan hangosan, csengőn kacagott, hogy önkénytelenül elnevette magát mindenki, még a kényes dáma is.

– No, csak menj, menj azzal a szörnyeteggel! – szólt rá az anyja és mesterkélt haraggal eltaszította a kislányt.

– Ez a fiatalabbik – fordult a vendéghez.

Natasa egy pillanatra felkapta fejét a köpenyke csipkéje közül, alulról felfelé anyjára tekintett nevetés-sajtolta könnyein át, majd megint elrejtette arcát.

A vendég hölgy – ha már egyszer kénytelen végigélvezni ezt a családi jelenetet – szükségesnek tartotta, hogy valamiképpen részt is vegyen benne.

– Mondja, kedvesem – fordult Natasához – milyen rokonságban van magával ez a Mimi? Ugye, a lánya?

Natasának nem tetszett, hogy a vendég olyan leereszkedően beszél hozzá, mint egy kis gyerekhez. Nem felelt semmit, csak komolyan nézett a vendégre.

Ezalatt elhelyezkedett a szalonban az egész fiatal nemzedék: Borisz, a tiszt, Anna Mihajlovna hercegné fia, Nyikolaj, a diák, a gróf idősebb fia, Szonya, a gróf tizenöt éves unokahúga meg a kis Petrusa, a kisebb fiú. Szemmel láthatólag mind igyekeztek az illem határai közé szorítani élénkségüket és vidámságukat, amely még mindig csak úgy sugárzott minden vonásukból. Látni lehetett, hogy ott, a hátsó szobában, ahonnan mindnyájan oly sebesen előszaladtak, sokkal vidámabb beszélgetés folyt, mint itt, ahol a városi pletykák, az időjárás és *comtesse* Apraksine került szóba. Néha egymásra pillantottak és alig tudták visszafojtani a kacagást.

A két fiatalember, a diák meg a tiszt, a két gyermekkori jóbarát egyívású és egyaránt szép, de nem hasonlít egymáshoz. Borisz magas, haja lenszőke, nyugodt, szép arcának vonásai szabályosak és finomak; Nyikolaj göndörhajú, alacsony fiatalember, arckifejezése nyílt. Ajka fölött már fekete pehely ütközik. Egész arca lelkesedést és hevességet tükröz... Nyikolaj elpirult, mihelyt belépett a szalonba. Látszott, hogy nem tud mit mondani, hiába iparkodik. Borisz azonban mindjárt feltalálta magát és nyugodtan, tréfásan elmondta, hogy ezt a Mimi babát ismerte még fiatal hajadon korában, amikor még ép volt az orra, de aztán – amény-

nyire ő emlékszik – öt év alatt ugyancsak megöregedett a hölgy, sőt most egész hosszában megrepedt a koponyája. Ahogy elmondta, Natasára tekintett. Natasa elfordult és öccsére pillantott – aki csak hunyorgott és rázkódott a hangtalan nevetéstől – nem bírta tovább türtőztetni magát, felugrott és amilyen gyorsan csak vihette fürge lába, kiszaladt a szobából. Borisz nem nevetett.

– Ön bizonyára menni akar, mama. Kell a kocsi? – kérdezte mosolyogva anyjától.

– Igen, menj, menj, szólj, hogy álljon elő – felelte ugyancsak mosolyogva az anyja.

Borisz csendesen kiment és Natasa után indult. A kövér fiúcska haragosan utánuk szaladt, mintha bosszankodnék, hogy elrontották a mulatságát.

IX

A fiatalok közül – a vendég kisasszonyon meg a grófnő idősebb leányán kívül, aki négy évvel volt idősebb húgánál és már úgy viselkedett, mint egy nagylány – csak Nyikolaj meg Szonya, az unokahúga maradt a szalonban. Szonya törékeny, kecses, kis barna lány; hosszú pillák árnyékolta tekintete nyájas, tömött, fekete hajfonata kétszer is körül van csavarva fején, bőre sárgás árnyalatban játszik arcán, kivált pedig csupasz, sovány, de kecses és izmos karján meg nyakán. Mozdulatainak könnyedsége, kicsiny tagjainak rugalmassága és hajlékonysága, kissé tartózkodó és ravasz modora egy szép, de nem egészen fejlett cicára emlékeztetett, amelyből majd gyönyörű macska lesz. Úgy látszik, illendőnek tartotta, hogy egy mosollyal jelezze: ő is részt vesz az általános társalgásban. De szeme a hosszú, sűrű pillák alól önkénytelenül és olyan lányosszenvedélyes imádattal tekintett *cousin*-jára,[113] aki nemsokára bevonul a hadseregbe, hogy ez a mosoly egy pillanatra se ejthetett tévedésbe senkit; nyilvánvaló volt: ez a kismacska csakis azért ült ide, hogy még rugalmasabban felugorjék és játékba kezdjen *cousin*-jával, mihelyt ők is kiszabadulnak ebből a szalonból, mint Natasa és Borisz.

– Igen, *ma chère* – fordult az öreg gróf a vendégéhez és Nyikolajra mutatott. Most, hogy Boriszt, a barátját, tisztté léptették elő, csupa barátságból ő sem akar elmaradni mellőle: itt hagyja az egyetemet meg engem, öreget és elmegy katonának, *ma chère*. Pedig már várta egy levéltári állás. És most vége. Lám, mit tesz a barátság?! – mondta kérdő hangsúllyal.

– Bizony. Azt mondják, már meg is történt a hadüzenet – szólt a vendég hölgy.

– Régóta beszélik – mondta a gróf. – Megint beszélnek róla, aztán megint, de minden marad a régiben. Lám, mit tesz a barátság, *ma chère* – ismételte. – Huszárnak megy!

[113] unokabátyjára

A vendég hölgy nem tudta, mit mondjon, csak a fejét csóválta.

– Egyáltalán nem barátságból megyek – felelte Nyikolaj felfortyanva, mintha valami szégyenletes rágalmat akarna lemosni magáról. – Egyáltalán nem barátságból, hanem csak azért, mert hivatást érzek a katonai pályára.

Unokahúgára és a vendég kisasszonyra tekintett: mind a ketten helyeslő mosollyal néztek rá.

– Ma nálunk ebédel Schubert, a pavlovgrádi huszárezred ezredese. Itt volt szabadságon és magával viszi a fiút. Mit tegyünk? – szólt a gróf és vállat vont. Tréfásan beszélt arról a dologról, amely szemmel láthatólag sok bánatot okozott neki.

– Mondtam már, papa – válaszolta a fia – ha nem akar elengedni, maradok. De tudom, hogy én csakis a katonai szolgálatra vagyok alkalmas. Nem vagyok én se diplomata, se hivatalnok. Én nem tudom eltitkolni, amit érzek – mondta és a szép fiatalság kacérságával tekintett Szonyára meg a vendég kisasszonyra.

A kismacska majd elnyelte szemével; úgy látszott, bármely pillanatban szívesen játékba kezd vele és egészen kimutatja macskatermészetét.

– No jó, jó! – felelte az öreg gróf. – Mindig tüzeskedik... Ez a Bonaparte mindenkit megszédített; mindenkinek az jár a fejében, hogy Bonaparte hadnagyból ... császár lett. Nos hát, adja isten – tette hozzá. Nem vette észre, hogy a vendég hölgy gúnyosan mosolyog.

Az idősebbek Bonapartéról kezdtek beszélgetni. Julia, Karagina lánya a fiatal Rosztovhoz fordult.

– De kár, hogy csütörtökön nem volt ott Arharovéknál. Nagyon unatkoztam maga nélkül – mondta és gyengéden rámosolygott.

A fiatalember egészen elbájolódott. Ifjonti-kacéran mosolyogva közelebb ült a lányhoz és külön társalgásba bocsátkozott a mosolygó Julievel. Észre se vette, hogy ez az önkénytelen mosoly a féltékenység éles késeként hasogatja az elvörösödő és mesterkélten mosolygó Szonya szívét. Amikor épp javában beszélgettek, Szonyára pillantott. A lány szenvedélyesen és haragosan tekintett rá. Alig tudta visszatartani könnyeit, ajkán pedig megőrizni a színlelt mosolyt; felállt és kiment a szobából. Nyikolaj minden élénksége eltűnt. Alig győzte kivárni az első szünetet: feldúlt arccal kisietett a szobából, hogy megkeresse Szonyát.

– Ej, ezeknek a fiataloknak a titkain úgy át lehet látni, akár a szitán! – mondta Anna Mihajlovna és a távozó Nyikolaj után mutatott. – *Cousinage dangereux voisinage*[114] – tette hozzá.

– Igen – mondta a grófné, mikor eltűnt a napsugár, amely ezzel a fiatal nemzedékkel a szobába hatolt. Mintha egy kérdésre felelne, amelyet ugyan senki sem vetett fel, de amely állandóan foglalkoztatta. – Mennyi szenvedést és aggodalmat kellett elviselni, hogy most gyönyörködhessek bennük! Igaz ugyan, hogy még most is több a félelem, mint az

[114] Unokatestvérség veszélyes szomszédság.

öröm. Mindig csak fél és csak fél az ember. Éppen ez az a kor, amelyben a legtöbb veszedelem fenyegeti mind a lányokat, mind a fiúkat.

– Minden a neveléstől függ – mondta a vendég hölgy.

– Igen. Igaza van – folytatta a grófné. – Eddig, hálistennek, barátja voltam gyermekeimnek és teljes bizalmukat élveztem – mondta. Ő is beleesett abba a tévedésbe, amelybe sok szülő beleesik: azt hitte, hogy gyermekeinek nincs titkuk előtte. – Tudom, hogy mindig én leszek lányaim első bizalmasa, és hogy ha Nyikolinka, amilyen heves természetű, csintalankodik is (a fiúk már csak ilyenek), akkor sem úgy csintalankodik majd, mint ezek a pétervári urak.

– Igen, nagyszerű gyermekek, nagyszerűek – erősítgette a gróf, aki mindig azzal döntötte el a számára bonyolult kérdéseket, hogy mindent nagyszerűnek minősített. – Lám csak! Huszár akar lenni! Hát mit akar még, *ma chère?!*

– És milyen bájos kis teremtés a legkisebb lányuk! – mondta a vendég hölgy. – Tűzrőlpattant!

– Igen, tűzrőlpattant – mondta a gróf. – Rám ütött! És milyen hangja van! Lányom-lányom, de igazán mondom ... énekesnő lesz. Második Salomoni! Fogadtunk is egy olaszt, hogy tanítsa.

– Nem korai még? Azt mondják, árt a hangnak, ha ilyen korán kezdik a képzést.

– Nem, nem! Dehogyis korán! – mondta a gróf. – Hát a mi anyáink hogy mentek férjhez tizenkét-tizenhárom éves korukban?

– Már most is szerelmes Boriszba! Ej, milyen lány! – mondta a grófné, csendesen mosolygott, Borisz anyjára nézett és mintha arra a gondolatra felelne, amely állandóan foglalkoztatta, így folytatta: – De látja, ha szigorúan fogom, ha megtiltom neki... Isten tudja, mit tennének titokban (a grófné arra gondolt, hogy csókolódznának), most meg tudok minden szaváról. Esténként ő maga szalad oda hozzám és mindent elmond. Lehet, hogy egy kicsit elkényeztetem, de azt hiszem, jobb is így. Az idősebbiket szigorúan tartottam.

– Igen, engem egészen másképp neveltek – mondta mosolyogva az idősebb lány, a szép Vera grófnő.

De Vera arcát nem szépítette meg a mosoly, ahogy a másokét szokta; ellenkezőleg, az ő arca mesterkélt és éppen ezért kellemetlen kifejezést öltött. Vera, az idősebb, jól nevelt, szép és okos lány, kitűnően tanul, a hangja kellemes, amit mond, az mind helyes és helyén való. Különös, hogy mégis mindketten – a vendég is, a grófné is – úgy néztek rá, mintha nem értenék: miért mondta ezt, és kényelmetlenül érezték magukat.

– Az idősebb gyermekekkel mindig okoskodnak, mindig valami rendkívülit akarnak faragni belőlük – mondta a vendég.

– Mi tagadás, *ma chère!* A grófné csakugyan okoskodott a Vera esetében – mondta a gróf. – No de nem baj! Mégiscsak nagyszerű lány lett belőle – tette hozzá és helyeslően kacsingatott Verára.

A két vendég felállt, megígérte, hogy eljön ebédre és elment.

– Micsoda modor! Csak ülnek, ülnek itt! – mondta a grófnő, miután kikísérte a vendégeket.

X

Amikor Natasa kiment a szalonból és futásnak eredt, csak a virágos szobáig szaladt. Ott megállt, a szalonból kiszűrődő hangokra fülelt és várta, hogy mikor jön Borisz. Már-már türelmét vesztette. Dobbantott egyet kis lábával és kevés híján sírva fakadt, amiért Borisz nem jött utána azonnal. De ekkor meghallotta a fiatalember takaros – se nem gyors, se nem lassú – lépteit. Natasa gyorsan a virág-kádak közé szökkent és elrejtőzött.

Borisz megállt a szoba közepén, körültekintett, egyenruhája ujjáról lesöpört valami szemetet, odament a tükörhöz és elnézegette benne szép arcát. Natasa néma csöndben kukucskált ki rejtekhelyéről, leste, mit csinál Borisz. A fiú elálldogált egy ideig a tükör előtt, elmosolyodott és a kijárat felé indult. Natasa utána akart kiáltani, de aztán meggondolta.

– Hadd keressen – mondta magában. Mihelyt Borisz kiment, a másik ajtón bejött Szonya. Egészen kipirult és könnyezve, dühösen suttogott valamit. Natasa először oda akart szaladni hozzá, de visszatartotta magát, ott maradt búvóhelyén és onnan, mint valami ködsüveg alól figyelte, mi történik a világban. Különös, új élvezetet érzett. Szonya még mindig suttogott valamit és vissza-visszatekintett a szalon ajtajára. Az ajtón kilépett Nyikolaj.

– Szonya! Mi lelt? Hát szabad ezt? – mondta és odaszaladt a lányhoz.

– Semmi, semmi! Hagyjon engem! – Szonya felzokogott.

– Nem! Tudom én, mi a baj.

– Nagyon szép, hogy tudja. Menjen is vissza hozzá.

– Szonya! Csak egy szót! Hát szabad így kínoznod engem is, meg magad is ilyen képzelődések miatt? – szólt Nyikolaj és megfogta a lány kezét.

Szonya nem tépte ki kezét a Nyikolajéból és abbahagyta a sírást.

Natasa lélegzetét visszafojtva, ragyogó szemmel, mozdulatlanul nézte őket leshelyéről. „No, most mi lesz?" – gondolta.

– Te vagy mindenem, Szonya! Nem adnálak oda az egész világért sem! – mondta Nyikolaj. – Be is bizonyítom.

– Nem szeretem, ha így beszélsz.

– No jó, hát nem beszélek. Bocsáss meg, Szonya! – Magához vonta és megcsókolta.

„Juj, de jó!" – gondolta Natasa, és amikor Nyikolaj meg Szonya kiment a szobából, utánuk indult és magához hívta Boriszt.

– Jöjjön csak ide, Borisz – szólt sokatmondó, huncut arckifejezéssel. – Mondanom kell magának valamit. Ide, ide – folytatta, és bevezette a fiút a virágos szobába, az előbbi búvóhelyére, a kis kádak közé. Borisz mosolyogva követte.

– Mi az a *valami?* – kérdezte.

Natasa zavarba esett, körülnézett, meglátta az egyik kádon az odadobott bábut és felemelte.

– Csókolja meg ezt a babát – mondta.

Borisz figyelmesen, gyöngéden nézett a kislány élénk arcába, de nem felelt semmit.

– Nem akarja? No, akkor jöjjön ide – mondta, még beljebb ment a virágok közé és ledobta a bábut – közelebb, közelebb! – súgta. Megfogta a tiszt egyenruhájának hajtókáját. Kipirult arcán ünnepélyesség és félelem tükröződött.

– Hát engem akar-e megcsókolni? – susogta alig hallhatóan; alulról felfelé rásandított, elmosolyodott és kis híján sírva fakadt izgalmában.

Borisz elpirult.

– Milyen nevetséges maga! – mondta és még jobban elvörösödve a lányhoz hajolt, de nem kezdett semmit, csak várt.

Natasa hirtelen felugrott egy kiskádra, s így magasabb lett, mint Borisz. Mindkét karjával átölelte, úgyhogy vékony csupasz kis karja a fiú nyakánál feljebb záródott össze. Egy fejmozdulattal hátravetette haját és szájon csókolta Boriszt.

A cserepek között a virágos szoba túlsó részébe siklott, lehorgasztotta fejét és megállt.

– Natasa – mondta Borisz – tudja, hogy szeretem, de...

– Szerelmes belém? – vágott közbe Natasa.

– Igen, szerelmes, de arra kérem, ne csináljunk ilyesmit, mint az imént... Még négy év... Akkor aztán megkérem a kezét.

Natasa elgondolkozott.

– Tizenhárom, tizennégy, tizenöt, tizenhat... – számolta vékony ujjacskáin. – Jó! Tehát biztos?

A megnyugvás boldog mosolya ragyogta be élénk arcát.

– Biztos! – mondta Borisz.

– Örökre? – kérdezte a kislány. – Holtomiglan-holtodiglan?

Karon fogta Boriszt és boldog arccal, csendesen elindult mellette a pamlagos szobába.

XI

A grófnét egészen kimerítette a sok látogatás; megtiltotta, hogy bárkit is bebocsássanak a fogadószobába. De megparancsolta a kapusnak: hívjon meg ebédre mindenkit, aki még idehajtat, hogy felköszöntse őket. A grófné szeretett volna négyszemközt elbeszélgetni gyermekkori barátnőjével, Anna Mihajlovna hercegnővel, akit jóformán nem is látott, amióta megjött Pétervárról. A kisírt, de kellemes arcú Anna Mihajlovna közelebb húzódott a grófné székéhez.

– Egészen őszinte leszek – mondta. – Olyan kevesen maradtunk, régi jó barátnők! Azért is becsülöm olyan sokra a te társaságodat.

Dolohov felugrott az ablakba. Kezében a palack rum.

Anna Mihajlovna Verára nézett és elhallgatott. A grófné megszorította barátnőjének kezét.

– Vera – fordult legidősebb lányához, akit szemmel láthatólag nem nagyon szeretett. – Hogy mért nincs bennetek egy csepp tapintat sem? Hát nem érzed, hogy most felesleges vagy? Menj a húgaidhoz, vagy...

A szép Vera megvetően elmosolyodott; láthatólag a legkevésbé sem sértődött meg.

– Ha előbb szólt volna, mama, már rég elmentem volna – mondta és szobájába indult.

De amikor elhaladt a pamlagos szoba mellett, észrevette, hogy a két kis ablaknál szimmetrikusan ott ült a két pár. Megállt és fitymálóan elmosolyodott. Szonya Nyikolaj mellett ült, aki első szerelmes versét másolta neki. Borisz és Natasa a másik ablaknál ült és rögtön elhallgatott, ahogy Vera belépett. Szonya meg Nyikolaj bűnbánó és boldog arccal tekintett Verára.

Szívderítő és megható volt ránézni erre a két szerelmes lányra, de Verában nyilvánvalóan nem keltett látásuk kellemes érzést.

– Hányszor kértelek már benneteket, hogy ne vegyétek el az én holmijaimat, hisz nektek is van szobátok. – Elvette Nyikolaj elől a tintatartót. – Értetek hozzá, hogy mindent a legrosszabbkor csináljatok – mondta Vera. – Az imént is úgy berohantatok a szalonba, hogy mindenki elröstellte magát miattatok.

Bár teljesen helyes volt, vagy épp azért, mert teljesen helyes volt, amit mondott, senki sem felelt neki, csak összenéztek mind a négyen. Vera tétovázva állt a szobában. Kezében a tintatartó.

– És milyen titka lehet Natasának meg Borisznak ebben a korban?! Vagy akár nektek is? Csupa-csupa ostobaság!

– Semmi közöd hozzá, Vera – mondta mindnyájuk nevében halkan Natasa.

Látszott, hogy ezen a napon még jobb és kedvesebb volt mindenkihez, mint máskor.

– Ostobaság – mondta Vera. – Szégyellem magam miattatok. Micsoda titkolódzás ez?...

– Mindenkinek megvannak a maga titkai. Mi nem firtatjuk, hogy te meg Berg... – szólt nekihevülve Natasa.

– El is hiszem, hogy nem firtatjátok – felelte Vera – mert az én tetteimben úgyse találnátok semmi rosszat. De én mindjárt megmondom a mamának, hogyan viselkedsz Borisszal szemben.

– Natalja Iljinyisna nagyon jól viselkedik – válaszolta Borisz. – Nem panaszkodhatok – tette hozzá.

– Ugyan, Borisz, maga olyan nagy diplomata (a *diplomata* szó igen divatos volt a gyermekek közt abban a sajátos jelentésben, amelyet ők adtak ennek a szónak). Unalmas hallgatni – mondta Natasa sértődött, remegő hangon. – Mért kötekedik velem folyton? Te ezt sosem érted meg – fordult Verához – mert sose voltál szerelmes; neked nincs is szí-

ved, te csak amolyan madame de Genlis vagy. (Ezt a gúnynevet, amelyet nagyon sértőnek tartottak, Nyikolaj adta Verának.) Csak abban telik örömed, hogy bosszúságot okozz másoknak. Felőlem kacérkodhatsz Berggel, amennyi jólesik – fejezte be gyorsan.

– Igen,. de én nem fogok vendégek előtt szaladgálni egy fiatalember után...

– No, elérted, amit akartál – szólt közbe Nyikolaj. – Elég sok kellemetlenséget mondtál mindenkinek, elrontottad mindőnk hangulatát. Gyertek a gyermekszobába.

Mint felriasztott madárcsapat, mind a négyen felálltak és kifelé indultak.

– Ti mondtatok kellemetlenségeket nekem, én nem mondtam semmit senkinek – felelte Vera.

– Madame de Genlis! Madame de Genlis! – hallatszottak a kacagó hangok a másik szobából.

A szép Vera, aki mindnyájukban olyan bosszantó, kellemetlen hatást keltett, elmosolyodott; nyilván egy csöppet sem bántotta, amit mondtak neki. Odament a tükörhöz, megigazította sálját és frizuráját. Ahogy szép arcát nézegette, szemmel láthatólag még hidegebb, még nyugodtabb lett.

A szalonban tovább folyt a társalgás.

– *Ah chère* – mondta a grófné – az én életem se csupa-csupa rózsa. Hisz látom, hogy *du train, que nous allons,*[115] a mi vagyonunkból se futja sokáig. És ez a klub, meg a férjem jósága. És ha falun élünk, ott talán pihenünk? Dehogy! Színielőadások, vadászat, meg isten tudja mi. De mit is beszélek magamról? Nos, hogy intézted el a dolgot? Sokszor csodállak, Annette, hogy bírod ebben a korban: elkocsizol Moszkvába, Pétervárra, valamennyi miniszterhez, az egész arisztokráciához és mindenkivel tudsz bánni. Csodállak! Nos, hogy intézted el a dolgot? Én, látod, egyáltalán nem értek ehhez.

– Ó, lelkem! – kiáltott fel Anna Mihajlovna hercegné. – Ne adja isten, hogy megismerd, milyen nehéz özvegyen maradni, támasz nélkül, egy fiatal fiúval, akit imádásig szeretsz. Mindent megtanulsz – folytatta némi büszkeséggel. – A pöröm sok mindenre megtanított. Ha találkoznom kell valamelyik nagyfejűvel, csak írok egy cédulát: *„princesse une telle*[116] találkozni óhajt ezzel és ezzel" és már megyek is. Kétszer, háromszor vagy akár négyszer is odakocsizom, mindaddig, amíg csak el nem érem, ami kell. Mindegy, hogy mit gondolnak rólam.

– No, de kihez folyamodtál Borenyka ügyében? – kérdezte a grófné. – Lám, a te fiad már gárdatiszt, Nyikoluska meg csak hadapród. Nincs, aki közbenjárjon érte. Te kihez folyamodtál?

– Vaszilij herceghez. Nagyon kedves volt. Mindjárt beleegyezett min-

[115] ha továbbra is ilyen életmódot folytatunk
[116] ez és ez a hercegnő

denbe és szólt is az uralkodónak – mondta Anna Mihajlovna elragadtatással, mert már teljesen elfelejtette azt a sok megaláztatást, amelyet el kellett viselnie, hogy célt érhessen.

– Hogy van Vaszilij herceg? Megöregedett? – kérdezte a grófné. – Nem találkoztam vele, amióta színielőadást tartottunk Rumjancevéknál. Azt hiszem, már el is felejtett. *Il me faisait la cour*[117] – emlékezett vissza mosolyogva a grófné.

– Olyan, mint volt – felelte Anna Mihajlovna – csakúgy árad belőle a kedvesség. *Les grandeurs ne lui ont pas tourné la tête du tout.*[118] „Sajnálom, hogy csak ilyen keveset tehetek érdekében, kedves hercegnő – mondta – parancsoljon." Nagyszerű ember és kitűnő rokon. Különben is tudod, Nathalie, mennyire szeretem a fiamat. Nem is tudom, mit meg nem tennék, csak hogy boldoguljon. Dehát máskor is oly rossz körülmények közt élek – folytatta halkabban, szomorúan – most meg valósággal szörnyű a helyzetem. Az a szerencsétlen pör felemészti minden vagyonomat és mégse mozdul előbbre. Képzeld el, *à la lettre*[119] nincs még tíz kopekem se; nem is tudom, miből szerelem fel Boriszt. – Zsebkendőt vett elő és sírva fakadt. – Ötszáz rubelre van szükségem, és csak egy huszonöt rubeles bankóm van. Hát ilyen helyzetben vagyok... Most egyetlen reményem: Kirill Vlagyimirovics Bezuhov gróf. Ha ő nem akarja támogatni keresztfiát – hisz ő tartotta Borját keresztvíz alá – és nem hagy neki annyit, amennyiből megélhet, akkor minden fáradozásom kárbavész: nekem nincs miből felszerelnem.

A grófné szeme könnybe lábadt; szótlanul latolgatott valamit.

– Sokszor elgondolom (lehet, hogy bűn is) – mondta a hercegné – sokszor elgondolom: lám, ez a Kirill Vlagyimirovics Bezuhov gróf egyedül él... és óriási vagyona van... és minek él? Őneki csak teher az élet, Borja meg csak most kezdi az életet.

– Biztosan hagy valamit Borisznak – mondta a grófné.

– Isten tudja, *chère amie!* Ezek a nábobok meg mágnások mind olyan önzők. De én mégis mindjárt elmegyek hozzá és kereken megmondom neki, mi a baj. Gondoljanak rólam, amit akarnak, nekem mindegy, teljesen mindegy, ha egyszer ettől függ a fiam sorsa. – A hercegné felállt. – Most két óra. Ti négykor ebédeltek. Még vissza is érek.

Anna Mihajlovna a legelfoglaltabb pétervári úrhölgyek modorában – akik jól be tudják osztani az időt – behívatta fiát, aztán mindketten kimentek az előszobába.

– Isten veled, lelkem – búcsúzott a grófnétól, aki kikísérte őket az ajtóig. – Kívánj sikert nekem – tette hozzá súgva, hogy a fia ne hallja.

– Kirill Vlagyimirovics grófhoz, *ma chère?* – szólt ki a gróf az ebédlőből, majd ő is kijött az előszobába. – Ha jobban van a gróf, hívja meg

---

[117] Valamikor udvarolt nekem.
[118] Csöppet sem szédítette meg a nagy rang.
[119] szó szerint

Pierre-t ebédre. Hiszen már járt nálam, táncolt is a lányokkal. Okvetlenül hívja meg, *ma chère*. No, majd meglátjuk, hogy tesz ki magáért Tarasz. Azt mondja, hogy Orlov grófnál se volt olyan ebéd soha, mint amilyen ma nálunk lesz.

XII

– *Mon cher Boris* – mondta Anna Mihajlovna hercegné a fiának, amikor Rosztova grófné hintaja, melyben ültek, végiggördült a szalmával behintett utcán és befordult Kirill Vlagyimirovics Bezuhov gróf tágas udvarába. – *Mon cher Boris* – szólt az anya, kihúzta kezét ócska köpenye alól és félénk, szelíd mozdulattal a fia kezére tette – légy kedves és légy figyelmes. Kirill Vlagyimirovics gróf mégiscsak a keresztapád és tőle függ a sorsod, a jövőd. Ezt ne felejtsd el, *mon cher*, légy olyan kedves, amilyen csak tudsz...

– Ha tudnám, hogy lesz is valami látszatja... De csak megalázzuk magunkat... – felelte hidegen a fiú. – De hát megígértem önnek és önért meg is teszem.

A portás végigmérte az anyát és fiát (akik nem jelentették be magukat, hanem a két sorban, kis fülkékben álló szobrok közt egyenest bementek az üveges előszobába), jelentős pillantást vetett az ócska köpenyre és megkérdezte, kit keresnek: a hercegnőket-e vagy a grófot; majd amikor hallotta, hogy a grófot keresik, azt felelte, hogy a kegyelmes úr ma roszszabbul van és a kegyelmes úr ma senkit sem fogad, jóllehet egy hintó ott állt a feljárónál.

– Akkor mehetünk – mondta a fiú franciául.

– *Mon ami!* – szólt az anyja esdeklő hangon és megint megérintette a fiú kezét, mintha csillapítani vagy bátorítani akarná ezzel az érintéssel.

Borisz elhallgatott és kérdően nézett anyjára. Nem vetette le tiszti köpenyét.

– Kedvesem – fordult szelíden a kapushoz Anna Mihajlovna – tudom, hogy Kirill Vlagyimirovics nagyon beteg... azért is jöttem... rokona vagyok... Nem fogom háborgatni, kedvesem... Csak Vaszilij Szergejevics herceggel kell beszélnem, akinek itt a szállása. Jelents be, kérlek.

A kapus mogorván megrántott egy felülről lenyúló zsinórt és elfordult.

– Drubeckaja hercegné Vaszilij Szergejevics herceget keresi – kiáltotta a harisnyás, cipős, frakkos inasnak, aki leszaladt fentről és kikukucskált a lépcső kiszögellése mögül.

Az anya megigazította festett selyemruhájának redőit, megnézte magát az óriási velencei falitükörben, aztán félretaposott sarkú cipőjében fürgén felfelé indult a szőnyegborította lépcsőn.

– *Mon cher, vous m'avez promis*[120] – fordult ismét fiához és újból megérintette kezét, hogy bátorítsa.

---

[120] Megígérte, kedvesem.

A fiú lesütötte szemét és nyugodt léptekkel követte.

Bementek egy terembe, melynek egyik ajtaja Vaszilij herceg lakosztályába nyílt.

Amikor anya és fia a szoba közepére értek és a beléptükre felugró öreg inastól meg akarták kérdezni, merre menjenek, fordult az egyik ajtó bronzkilincse, és csillaggal díszített, bársony kabátban, otthoniasan kilépett Vaszilij herceg: kikísért egy feketehajú, magas férfit. Ez a férfi Lorrain, a híres pétervári orvos volt.

– *C'est donc positif?*[121] – kérdezte a herceg.

– *Mon prince, „errare humanum est", mais...*[122] – felelte az orvos raccsolva: a latin szavakat is franciásan ejtette ki.

– *C'est bien, c'est bien...*[123]

Amikor Vaszilij herceg észrevette Anna Mihajlovnát és fiát, rövid meghajlással elbocsátotta az orvost és szótlanul, de kérdő arckifejezéssel odament hozzájuk. A fiú észrevette, hogy anyja szemében mélységes bánat tükröződik. Enyhén elmosolyodott.

– Lám, milyen szomorú körülmények között kellett találkoznunk, herceg... Nos, hogy van a mi drága betegünk? – kérdezte a hercegné, mintha nem venné észre, milyen hideg, sértő tekintet szegeződik rá.

Vaszilij herceg kérdően, csaknem meglepetten nézett rá, majd Boriszra. Borisz udvariasan meghajolt. Vaszilij herceg nem viszonozta az üdvözlést. Anna Mihajlovnához fordult és olyan fej- és szájmozdulattal felelt a kérdésre, amely azt jelentette, hogy a beteg állapota egészen reménytelen.

– Csakugyan?! – kiáltott fel Anna Mihajlovna. – Ah, szörnyű! Borzalmas még csak rágondolni is... Ez a fiam – tette hozzá és Boriszra mutatott. – Személyesen akar köszönetet mondani önnek.

Borisz ismét udvariasan meghajolt.

– Higgye el, herceg, amit értünk tett, az anyai szív sose felejti el.

– Örülök, hogy szívességet tehettem önöknek, kedves Anna Mihajlovna – mondta Vaszilij herceg. Megigazította ingefodrát; pártfogoltja, Anna Mihajlovna előtt itt, Moszkvában, mind mozdulataival, mind hangjával még sokkal nagyobb méltóságot mutatott, mint Pétervárott, Annette Scherer estélyén.

– Igyekezzék becsülettel szolgálni és legyen méltó a bizalomra – fordult szigorúan Boriszhoz. – Örvendek... Szabadságra jött haza? – darálta közönyösen.

– Várom a parancsot, kegyelmes uram, hogy új szolgálati helyemre utazzam – felelte Borisz. Nem mutatta, mintha bosszankodnék a herceg éles modora miatt, vagy mintha kedve volna beszélgetésbe elegyedni vele, de olyan nyugodtan és olyan tisztelettel beszélt, hogy a herceg figyelmesen tekintett rá.

[121] Tehát bizonyos?

[122] Hercegem, „tévedni emberi dolog", de...

[123] Jól van, jól van...

– Édesanyjánál lakik?

– Rosztova grófnénál lakom – válaszolta Borisz és ismét hozzátette: – kegyelmes uram.

– Ez az az Ilja Rosztov, aki Nathalie Sinsinát vette feleségül – mondta Anna Mihajlovna.

– Ismerem, ismerem – felelte Vaszilij herceg monoton hangján. – *Je n'ai jamais pu concevoir, comment Nathalie s'est decidée à épouser cet ours mal-léché! Un personnage complétement stupide et ridicule. Et joueur à ce qu'on dit.*[124]

– *Mais très brave homme, mon prince*[125] – jegyezte meg Anna Mihajlovna és meghatóan elmosolyodott, mintha ő is tudná: Rosztov gróf megérdemli ezt a véleményt, de kérné, hogy ne bántsák szegény öreget.

– Mit mondanak az orvosok? – kérdezte a hercegné rövid hallgatás után, és kisírt arcán ismét nagy bánat tükröződött.

– Kevés a remény – mondta a herceg.

– Pedig de szerettem volna még egyszer megköszönni a *bácsinak* azt a sok jót, amit velem meg Borjával tett. *C'est son filleul*[126] – tette hozzá olyan hangon, mintha ez a hír okvetlenül szerfelett megörvendeztetné Vaszilij herceget.

Vaszilij herceg elgondolkozott és összeráncolta homlokát. Anna Mihajlovna kitalálta: a herceg attól tart, hogy Bezuhov gróf végrendeletét illetően vetélytársra talál benne. Sietett megnyugtatni

– Ha nem szeretném olyan őszintén és odaadóan a *bácsit*... – mondta; az utolsó szót különösen magabiztosan és hanyagul ejtette ki. – Ismerem a természetét: nemes, őszinte... De lám, csak a hercegnők vannak mellette... Azok pedig még fiatalok... – Lehajtotta fejét és súgva tette hozzá: – Teljesítette-é utolsó kötelességét a gróf? Oly drágák ezek az utolsó percek! Hiszen rosszabbul már nem lehet. Elő kell készíteni, ha annyira rosszul van. Mi, asszonyok – mosolygott gyengéden – mindig tudjuk, hercegem, hogyan kell megmondani az ilyen dolgokat. Feltétlenül látnom kell, akármilyen nehéz is lesz; de hát hozzászoktam én már a szenvedéshez.

A herceg szemmel láthatóan ráébredt – akárcsak Annette Scherer estélyén – hogy Anna Mihajlovnától nehéz megszabadulni.

– Hiszen ha nem esnék terhére a betegnek ez a látogatás, *chère* Anna Mihajlovna! – mondta. – Várjunk estig, az orvosok szerint most jön a válság.

– De ezekben a percekben nem lehet várni, herceg. *Pensez, il y va salut de son âme... Ah! c'est terrible, les devoirs d'un chrétien...*[127]

[124] Sose fért a fejembe, hogy' szánhatta rá magát Nathalie, hogy feleségül menjen, ehhez a bárdolatlan fajankóhoz. Teljesen mulya és nevetséges egyén. A tetejébe még, azt mondják, kártyás is.

[125] De nagyon derék ember, hercegem

[126] A keresztfia.

[127] Gondolja meg: a lelkiüdvéről van szó... Ah, szörnyű!... de a keresztényi kötelesség...

Kinyílt a belső szoba ajtaja és kilépett a gróf egyik unokahúga, egy mogorva, ridegarcú hercegnő; a dereka meglepően, aránytalanul hosszú volt lábához képest.

– Nos, hogy van a gróf? – fordult hozzá Vaszilij herceg.

– Ahogy volt. Már engedelmet, de ez a lárma... – mondta a hercegnő és úgy nézett Anna Mihajlovnára, mintha nem ismerné.

– *Ah, chère, je ne vous reconnaissais pas* – mondta boldog mosollyal Anna Mihajlovna és könnyed kocogással odament a gróf unokahúgához. – *Je viens d'arriver et je suis à vous pour vous aider a soigner m o n o n c l e. J'imagine, combien vous avez souffert*[128] – tette hozzá részvétteljes szemforgatással.

A hercegnő nem felelt semmit, el se mosolyodott és mindjárt kiment. Anna Mihajlovna lehúzta kesztyűjét; mint egy elfoglalt hadállásban, elhelyezkedett egy karosszékben és felkérte Vaszilij herceget, hogy üljön melléje.

– Boriszl – szólt fiának mosolyogva. – Én most bemegyek a grófhoz, a nagybácsihoz, te meg addig menj Pierre-hez, *mon ami,* és ne felejtsd átadni neki Rosztovék meghívását. Ebédre hívják. De azt hiszem, nem jön el – fordult a herceghez.

– Ellenkezőleg – felelte a herceg és szemlátomást elkedvetlenedett. – *Je serais très content si vous me débarrassez de ce jeune homme...*[129] Folyton csak itthon ül. A gróf még egyetlenegyszer sem érdeklődött iránta.

Vállat vont. Az inas lekísérte, majd egy másik lépcsőn felvezette a fiatalembert Pjotr Kirillovicshoz.

XIII

Pierre-nek végül sem sikerült pályát választania Pétervárott, és duhajkodás miatt csakugyan kiutasították onnan. Az az eset, amelyet Rosztov grófnál elmondtak, igaz volt. Pierre is ludas volt abban, hogy egymáshoz kötözték a kerületi kapitányt meg a medvét. Néhány napja érkezett Moszkvába, és mint máskor is, apja házában szállt meg. Bár sejtette: már egész Moszkva ismeri a históriát, az apja körül sürgölődő hölgyek meg – akik mindig rosszindulattal viseltettek vele szemben – fel fogják használni ezt az esetet, hogy ellene haragítsák a grófot, mégis, mindjárt megérkezése napján, apja lakosztályába indult. Amikor belépett a szalonba – az volt a hercegnők megszokott tartózkodási helye – üdvözölte a hölgyeket. Varrórámájuk mellett ültek. Egyikük fennhangon olvasott egy könyvet. Hárman voltak. A legidősebb olvasott: az a hosszúderekú, tiszta, szigorú hajadon, aki az előbb kiment Anna Mihajlovnához. A két fiatalabb meg varrt a

[128] Ah, nem is ismertem meg, kedvesem. Azért jöttem és azért vagyok itt, hogy segítsek maguknak ápolni a *nagybátyámat.* Képzelem, mennyit szenvedtek.

[129] Nagyon örülnék, ha megszabadítana ettől a fiatalembertől...

rámán; egyformán pirospozsgások és csinosak voltak: csupán abban különböztek egymástól, hogy egyiküknek egy kis szemölcs volt az ajka fölött, ami nagyon megszépítette. Pierre-t úgy fogadták, mint a kísértetet vagy a bélpoklost. A legidősebb hercegnő félbehagyta az olvasást és ijedt szemmel, némán nézett rá. A fiatalabb, a szemölcstelen ajkú, ugyanolyan arckifejezést öltött. A legkisebb, a szemölcsös – vidám, kacagós természete volt – varrórámája fölé hajolt, hogy elrejtse mosolyát, amelyet bizonyára a közelgő jelenet csalt ajakára – hisz előre látta, milyen mulatságos lesz. Lehúzta a gyapjúszálat és lehajtotta fejét, mintha a mintát vizsgálgatná, és alig tudta visszafojtani kacagását.

– *Bon jour, ma cousine* – köszönt Pierre. – *Vous ne me reconnaissez pas?*[130]

– Túlságosan is jól ismerem, túlságosan is jól.

– Hogy szolgál a gróf egészsége? Láthatom? – kérdezte Pierre esetlenül, mint mindig, de nem esett zavarba.

– A gróf szenved testileg is, lelkileg is; úgy látom, önnek mégis az a legfőbb gondja, hogy minél nagyobb lelki fájdalmat okozzon neki.

– Láthatom a grófot? – kérdezte ismét Pierre.

– Hm!... Ha meg akarja ölni, ha egészen sírba akarja tenni, akkor láthatja. Menj, Olga, nézd meg, kész van-e már a bácsi erőlevese; mindjárt itt az ideje – tette hozzá, jelezve, hogy sok a dolguk és éppen Pierre apjának megnyugtatásán fáradoznak, mialatt ő láthatólag csakis arra törekszik, hogy elkeserítse.

Olga kiment. Pierre ott állt még egy ideig, a két nővérre nézett, majd meghajolt.

– Akkor visszamegyek a szobámba. Szóljanak, ha majd láthatom – mondta.

Kiment. A szemölcsös húgocska csengő, de halk kacagása szállt utána.

Másnap megérkezett Vaszilij herceg és a gróf házában szállt meg. Magához hívatta Pierre-t és azt mondta neki:

– *Mon cher, si vous vous conduisez ici comme à Pétersbourg, vous finirez très mal; c'est tout ce que je vous dis.*[131] A gróf nagyon-nagyon beteg: semmi szükség sincs rá, hogy bemenj hozzá.

Attól fogva nem háborgatták Pierre-t. Egész nap egyedül lézengett emeleti szobájában.

Amikor Borisz benyitott hozzá, Pierre fel s alá járkált. Meg-megállt egyik vagy másik sarokban, fenyegető kézmozdulatot tett a fal felé, mintha láthatatlan ellenséget döfne át egy karddal, szigorú pillantást vetett rá szemüvege fölött, majd újra kezdte a sétát. Olykor érthetetlen szavakat dünnyögött, vállat vont és széttárta karját.

---

[130] Jó napot, unokahúgom. Nem ismer meg?

[131] Kedvesem, ha itt is úgy viselkedik, mint Pétervárott, annak nagyon rossz vége lesz; csak ezt akartam mondani.

– *L'Angleterre a vécu* – mormogta mogorván és ujjal rámutatott valakire. – *M. Pitt comme traître à la nation et au droit des gens est condamné à...*[132] – de nem végezhette be, hogy mire ítéli Pittet – ebben a pillanatban Napoleonnak képzelte magát és hősével már sikeresen végre is hajtotta a Pas de Calais-i átkelést és elfoglalta Londont – ekkor ugyanis észrevette a szobájába lépő délceg és szép fiatal tisztet. Megállt. Borisz tizennégy éves gyerek volt, amikor elváltak. Már egyáltalán nem emlékezett rá. De jellegzetes, élénk és szívélyes modorában mindjárt kezet fogott vele és barátságosan rámosolygott.

– Emlékszik még rám? – kérdezte nyugodt, kellemes mosollyal Borisz. – A grófhoz jöttünk a mamával, de úgy látszik, nagyon beteg.

– Igen, úgy látszik, nagyon beteg. Folyton zaklatják – felelte Pierre és ugyancsak erőltette az emlékezőtehetségét: ki ez a fiatalember.

Borisz érezte: Pierre nem ismeri meg, de feleslegesnek tartotta, hogy megmondja a nevét, és a legfesztelenebbül, egyenesen a szemébe nézett.

– Rosztov gróf kéri, hogy ma jöjjön el hozzá ebédre – mondta eléggé hosszú és Pierre-nek eléggé kellemetlen hallgatás után.

– Á! Rosztov gróf! – kiáltott fel boldogan Pierre. – Akkor maga meg Ilja, a fia, ugye? Képzelje el, az első pillanatban nem ismertem meg magát. Valamikor régen a Verébhegyre jártunk ki *m-me* Jacquotval... Emlékszik rá?

– Téved – mondta Borisz lassan, bátor és kissé gúnyos mosollyal – én Borisz vagyok, Anna Mihajlovna Drubeckaja hercegné fia. Az öreg Rosztovot hívják Iljának, a fia – Nyikolaj. És *m-me* Jacquot-t sosem ismertem.

Pierre hadonászni kezdett és úgy kapkodta a fejét, mintha szúnyog vagy méhraj támadta volna meg.

– Á, persze! Mindent összekevertem. Annyi rokonom van Moszkvában! Persze, maga Borisz. Nos, akkor meg is egyeztünk. No, mit szól a boulognei expedícióhoz? Szorulnak majd az angolok, mihelyt Napoleon átkél a csatornán. En azt hiszem, nagyon is lehetséges ez az expedíció. Csak Villeneuve ne lőjön bakot!

Borisz semmit sem tudott a boulognei expedícióról, mert nem olvasott újságot. Villeneuve-ről is most hallott először.

– Minket itt Moszkvában inkább az ebédek meg a pletykák foglalkoztatnak, mint a politika – mondta nyugodt, gúnyos hangon. – Erről még nem hallottam semmit és nem is tudok hozzászólni. Moszkvát jobbadán csak a pletykák foglalkoztatják – folytatta. – Mostanában magáról meg a grófról beszélnek sokat.

Pierre arcán megint megjelent a szelíd mosoly. Mintha féltette volna beszélgetőtársát, hogy olyasmit talál mondani, amit hamarosan meg is

---

[132] Angliának vége. Pitt urat mint hazaárulót – aki a nemzeközi jogot is megsértette – arra ítéljük...

bánhat. De Borisz – egyenest Pierre szeme közé nézve – tisztán, világosan és szárazon beszélt:

– És Moszkvának nincs is egyéb dolga, mint pletykázgatni – folytatta. – Most mindenkit az izgat, kire hagyja a gróf a vagyonát. Pedig talán túlél mindnyájunkat... Ezt szívemből kívánom is...

– Igen, ez nagyon aggasztó – kapott a szón Pierre – nagyon aggasztó. – Pierre félt, hogy ez a tiszt olyan beszélgetésbe talál bocsátkozni, amely kellemetlen lesz neki magának is.

– Maga bizonyára azt hiszi – mondta Borisz és enyhén elpirult, de nem változtatta meg se hangját, se testtartását – bizonyára azt hiszi: itt mindenki csakis azon igyekszik, hogy kapjon valamit ettől a nábobtól.

„Így is van" – gondolta Pierre.

– Hát én a félreértések elkerülése végett épp azt akarom mondani magának, hogy nagyon téved, ha ezek közé sorol akár engem, akár anyámat. Nagyon szegények vagyunk, de én – legalábbis magamról – elmondhatom: épp azért nem tartom magam édesapja rokonának, mert gazdag; és nem kérünk és nem fogadunk el tőle semmit... sem én, sem anyám.

Pierre sokáig nem értette a dolgot, de amikor megértette, felugrott a díványról, jellegzetes gyorsaságával és sutaságával megragadta Borisz alsókarját, még jobban elpirult, mint Borisz és félig szégyenkezve, félig bosszúsan beszélni kezdett.

– Hát ez furcsa! Hát én talán... és ki gondolhatott ilyesmit egyáltalán... nagyon is jól tudom, hogy...

De Borisz közbevágott:

– Örülök, hogy megmondtam mindent. Magának talán kellemetlen. Bocsásson meg – mondta, és inkább ő nyugtatta meg Pierre-t, semmint Pierre őt – de remélem, nem sértettem meg. Az az elvem, hogy megmondok mindent kereken... Mit csűrjem-csavarjam a dolgot?... Eljön Rosztovékhoz ebédre?

Borisz – miután láthatólag lerázta ezt a kellemetlen kötelességet, kijutott a kényelmetlen helyzetből és mást sodort bele – megint egészen barátságos lett.

– Ide hallgasson – mondta Pierre és lassan lecsillapodott – maga csodálatos ember. Nagyon jó, amit az imént mondott, nagyon helyes. Persze, maga nem ismer engem. Oly rég találkoztunk... még gyermekkorunkban... Esetleg felteszi rólam, hogy... Megértem, nagyon megértem magát. Én ezt nem tenném meg soha, nem volna hozzá bátorságom, de ez azért mégis nagyszerű. Nagyon örülök, hogy megismerkedtem magával. Furcsa, hogy miket feltételezett rólam – fűzte hozzá rövid hallgatás után és elmosolyodott, majd felnevetett. – Nos, akkor hát ismerkedjünk meg közelebbről. Kezet rá! – kezet szorított Borisszal. – Tudja, én még egyszer sem voltam a grófnál. Nem hívott... Sajnálom, mint embert... De mit tegyünk?...

– Azt hiszi: Napoleonnak csakugyan sikerül átszállítania hadseregét? – kérdezte Borisz mosolyogva.

Pierre jól tudta, hogy Borisz másra akarja fordítani a szót. Helyesnek is találta és mindjárt fejtegetni kezdte a boulognei vállalkozás előnyeit és hátrányait.

Egy inas a hercegnéhez hívta Boriszt. A hercegné távozni készült. Pierre megígérte: elmegy az ebédre, hogy közelebbről megismerkedjék Borisszal, erősen kezet szorított vele és szemüvegén át nyájasan nézett a szemébe... Borisz távozása után Pierre még sokáig járkált a szobában, de már nem döfködte karddal a láthatatlan ellenséget, hanem el-elmosolyodott, valahányszor visszagondolt erre a kedves, okos és keménykötésű fiatalemberre.

Ahogy az első ifjúság idején, kivált pedig magános állapotban történni szokott, megmagyarázhatatlan gyengédséget érzett ez iránt a fiatalember iránt és megfogadta, hogy feltétlenül barátságot köt vele.

Vaszilij herceg kikísérte a hercegnét. A hercegné zsebkendőt tartott szeménél; csupa könny volt az arca.

– Szörnyű, szörnyű! – hajtogatta. – Bármibe kerüljön is, teljesítem kötelességemet. Eljövök éjszakára. Lehetetlen így hagyni. Minden perc drága. Nem értem, miért tétováznak a hercegnők. Engem talán majd megsegít az isten: majd megtalálom a módját, hogy' készítsem elő!... *Adieu, mon prince, que le bon dieu vous soutienne...*[133]

– *Adieu, ma bonne*[134] – viszonozta a köszönést Vaszilij herceg és elfordult tőle.

– Szörnyű állapotban van – mondta fiának a hercegné, amikor hintóba szálltak. – Jóformán senkit sem ismer meg.

– Nem értem, mama, milyen a viszony közte és Pierre között – mondta a fiú.

– Mindent megmond a végrendelet; attól függ a mi sorsunk is...

– De miből gondolja, hogy ránk is hagy valamit?

– Ó, kedves barátom! Ó olyan gazdag, mi meg szegények vagyunk!

– No, ez még nem elég ok, kedves mama.

– Jaj istenem! istenem! De rosszul van! – kiáltott fel az anyja.

XIV

Amikor Anna Mihajlovna és fia Kirill Vlagyimirovics Bezuhov grófhoz hajtatott, Rosztova grófné sokáig egyedül üldögélt és szeméhez emelgette zsebkendőjét. Egyszer aztán csengetett.

– Mi az, kedvesem – szólt rá haragosan a lányra, aki néhány percig váratott magára. – Nem akar szolgálni, vagy mi? Mert akkor más helyet keresek magának.

[133] Isten önnel, hercegem, az isten tartsa meg...

[134] Isten önnel, kedvesem.

A grófnét egészen elkeserítette barátnőjének bánata és megalázó szegénysége. Rossz hangulatban volt. Ez mindig abban nyilvánult meg, hogy „kedvesem"-nek szólította és magázta a szobalányt.

– Bocsánat – felelte a szobalány.

– Küldje ide a grófot.

A gróf imbolygó léptekkel és mint mindig, kissé bűnbánó arccal ment be feleségéhez.

– Nos, édes grófnőm! Csodás lesz a császármadár *sauté au madère,*[135] *ma chère!* Megkóstoltam; nem hiába fizettem Taraszkáért ezer rubelt. Megérte!

Leült felesége mellé; legényesen a térdére könyökölt és felborzolta ősz haját.

– Mit parancsol, édes grófnőm?

– Megmondom, kedves barátom... de micsoda pecsét ez itt? – kérdezte és férje mellényére mutatott. – Bizonyára a *sauté* – fűzte hozzá mosolyogva. – Megmondom, gróf; pénzre van szükségem.

Elszomorodott.

– Á, édes grófnőm!... – A gróf szinte kapkodva vette elő pénztárcáját.

– Nekem sok kell, gróf, nekem ötszáz rubel kell. – Elővette batisztzsebkendőjét és letörölte a mellényéről a pecsétet.

– Mindjárt-mindjárt. Hé, ki van ott?! – kiáltotta olyan hangon, ahogy csak az szokott, aki biztos abban, hogy kiáltására hanyatt-homlok előrohannak. – Küldjétek ide Mityenkát!

Mityenka, az a nemesfiú, aki a grófnál nevelkedett és most minden anyagi ügyét intézte, lassú léptekkel bement a szobába.

– Ide hallgass, kedves barátom – mondta a gróf a tiszteletteljesen belépő fiatalembernek. – Hozz nekem... – elgondolkozott. – Hétszáz rubelt, igen. De vigyázz, ne olyan rongyosakat, piszkosakat hozz, mint a múltkor, hanem szépeket, mert a grófnénak kell.

– Igen, Mityenka, kérlek, tisztákat hozzál – mondta szomorú sóhajjal a grófné.

– Mikorra parancsolja, kegyelmes uram? – kérdezte Mityenka. – Tetszik tudni, hogy... Különben ne tessék aggódni – tette hozzá, mert észrevette, hogy a gróf már zihálva, szaporán lélegzik. Ez mindig a mármár kirobbanó harag jele volt. – Majd el is felejtettem... Ebben a pillanatban parancsolja?

– Igen-igen, hozzad azonnal. És add oda a grófnénak.

– Aranyat ér ez a Mityka – tette hozzá a gróf mosolyogva, amikor a fiatalember kiment. – Nem ismer lehetetlent. Mert azt én nem szenvedhetem. Minden lehetséges.

– Ah, a pénz, gróf, a pénz! Mennyi bajt okoz a pénz a világon! – mondta a grófné. – De erre a pénzre nagy szükségem van.

---

[135] hirtelen sült madeirás...

– Ön nagy tékozló, édes grófnőm – szólt a gróf, kezet csókolt feleségének és visszament dolgozószobájába.

Amikor Anna Mihajlovna visszatért Bezuhovtól, a grófné kisasztalán, egy kendő alatt – csupa vadonatúj bankókban – már ott hevert a pénz. Anna Mihajlovna észrevette, hogy a grófné rosszkedvű.

– Nos, mit végeztél, kedves barátnőm? – kérdezte a grófné.

– Ah, milyen szörnyű állapotban van! Rá se lehet ismerni, annyira rosszul van, annyira rosszul. Csak egy pillanatig időztem nála és két szót se tudtam szólni...

– Ne utasítsd vissza, Annette, az istenre kérlek – mondta váratlanul a grófné és elpirult. Méltóságteljes, hervatag, sovány arcán furcsán hatott a pír. Elővette a pénzt a kendő alól.

Anna Mihajlovna tüstént kitalálta, miről van szó és már előrehajolt, hogy a kellő pillanatban ügyesen megölelje a grófnét.

– Ezt én adom Borisznak, egyenruhára...

Anna Mihajlovna már átölelte és sírt. A grófné szintén. Azon sírtak, hogy mennyire egy szív, egy lélek ők ketten; meg azon, hogy milyen jók; meg azon, hogy ők, a gyermekkori jóbarátnők, kénytelenek ilyen alantas dologgal: pénzzel bajlódni; meg azon, hogy elszállt ifjúságuk... De mindkettejüknek oly jólesett a sírás...

XV

Rosztova grófné a szalonban ült; mellette lányai és – már elég szép számban – a hölgyvendégek. A férfivendégeket dolgozószobájába vezette a gróf és elébük kínálta különleges törökpipa-gyűjteményét. Néha kijött és azt kérdezte: „Nem érkezett még meg?" Marja Dmitrijevna Ahroszimovát várták, akit *le terrible dragon*-nak[136] hívott a társaság. Ez a hölgy nem gazdagságáról, nem magas rangjáról, hanem nyílt eszéről és közvetlen, őszinte modoráról volt híres. Marja Dmitrijevnát ismerte a cári család, ismerte egész Moszkva és egész Pétervár; mindkét város csodálta, de titokban kinevette gorombasága miatt. Különféle adomákat meséltek róla. Mindazonáltal kivétel nélkül mindenki tisztelte és félt tőle.

A telefüstölt dolgozószobában az újoncozásról meg a kiáltványban megüzent háborúról folyt a szó. A kiáltványt még senki sem olvasta ugyan, de mindenki tudta, hogy megjelent. A gróf két pipázó és nagyban beszélgető szomszédja közt egy kis díványon ült. Ő maga nem pipázott és nem beszélgetett, hanem fejét hol jobbra, hol balra hajtva, látható élvezettel nézte a pipázókat és hallgatta két szomszédjának társalgását, akiket egymás ellen tüzelt.

Az egyik vitázó ráncos, epés, sovány, borotvált arcú civil volt, aki hajlott kora ellenére is olyan ruhában járt, mint a legdivatosabban öltözködő fiatalember. Lábát is felhúzta az ottománra és úgy ült ott, mint

[136] a szörnyű sárkány

aki otthon érzi magát. Oldalt, mélyen bedugta szájába a borostyánkő szopókát, szaggatottan szívta a füstöt és hunyorgott. Sinsin volt, a grófné unokatestvére, a rosszmájú agglegény, ahogy a moszkvai szalonokban emlegették. Láthatóan leereszkedő módon beszélt vitatkozó társával, egy kifogástalanul megmosakodott, megfésülködött, kifogástalan öltözékű, üde, rózsás arcú gárdatiszttel, aki szája közepében tartotta a borostyánkő szopókát, rózsás ajkával könnyedén szívta a füstöt, majd karikákban eregette ki szép szájából. Ez volt az a Berg hadnagy, a Szemjonovszkij-ezred tisztje, akivel Borisz az ezredhez készült és akivel Natasa bosszantotta Verát, az idősebb grófkisasszonyt, amikor vőlegényének nevezte Berget. A gróf közöttük ült és figyelmesen hallgatta őket. A gróf legkedvesebb szórakozása – a boston-játékon[137] kívül, amelyet nagyon szeretett – épp az volt, hogy a szót hallgatta; kivált, ha sikerült egymás ellen tüzelnie két bőbeszédű vitatkozót.

– Ej, édes egy komám, *mon très honorable*[138] Alfonsz Karlics – mondta Sinsin gúnyosan, a legegyszerűbb, népies orosz kifejezéseket a legelőkelőbb francia mondatokkal keverve (ez volt beszédének fő jellegzetessége). – *Vous comptez vous faire rentes sur l'état,*[139] egy kis jövedelmet akar a századtól, mi?

– Nem, Pjotr Nyikolajics, csak be akarom bizonyítani, hogy a lovasságnál jóval kisebbek az előnyök a gyalogsághoz képest. Itt van például az én helyzetem. Csak gondolja meg, Pjotr Nyikolajics.

Berg mindig nagyon pontosan, higgadtan és udvariasan beszélt. De mindig csakis önmagáról. Nyugodtan hallgatott mindaddig, amíg valami másról beszélgettek, ami vele nem volt közvetlen kapcsolatban. Órák hosszat is tudott hallgatni, s mégsem érzett és másokban sem keltett egy csöpp zavart sem. De mihelyt személy szerint őt érintette a társalgás, terjengősen és látható élvezettel beszélni kezdett.

– Gondolja meg az én helyzetemet, Pjotr Nyikolajics: ha a lovasságnál volnék, még hadnagyi rangban is legfeljebb csak kétszáz rubelt kapnék évharmadonként, most meg kétszázharmincat kapok – mondta kellemes, boldog mosollyal és úgy nézett Sinsinre meg a grófra, mintha nyilvánvalónak tartaná: mások is mindig azt óhajtják legfőképpen, hogy *ő* sikert érjen el. – Azonkívül most, hogy átkerültem a testőrséghez, szem előtt vagyok, Pjotr Nyikolajics – folytatta Berg – és a gyalogtestőrségnél gyakrabban van üresedés. Aztán képzelje el, hogy be tudtam rendezkedni kétszázharminc rubelből. Pedig még félre is teszek, sőt még apámnak is szoktam küldeni – folytatta és kieresztett egy füstkarikát.

– *La balance y est*...[140] A német még a bakkecskét is megfeji, *comme dit le proverbe*[141] – mondta Sinsin, szája másik sarkába tolta a szopókát és rákacsintott a grófra.

[137] amerikai eredetű kártyajáték
[138] igen tisztelt
[139] Arra számít, hogy jövedelemre tesz szert az állam rovására
[140] A számadásban nincs hiba...
[141] ahogy a közmondás tartja

A gróf hahotára fakadt. Amikor a többi vendég meglátta, hogy Sinsinék vitatkoznak, odament szót hallgatni. Berg nem vette észre sem a gúnyt, sem a közönyt, tovább beszélt arról, hogy a gárdába való áthelyezéssel máris nyert egy rangfokozat előnyt tisztiiskolai bajtársaival szemben; hogy háborús időkben mihamar eleshet a századparancsnok, és ő mint rangidős, könnyen századparancsnok lehet; meg hogy mennyire szereti őt az egész ezred és mennyire meg van elégedve vele a papája. Berg láthatólag élvezte tulajdon elbeszélését és nem is gyanította, hogy másoknak is megvannak a maguk ügyes-bajos dolgai. De oly kedvesen-komoly volt, amint beszélt, ifjúi önzésének naivsága annyira nyilvánvaló volt, hogy minden hallgatóját lefegyverezte.

– No, édes barátom, megjósolhatom, hogy maga mindenütt boldogulni fog, a gyalogságnál is, meg a lovasságnál is – mondta Sinsin és megveregette Berg vállát. Lebocsátotta a lábát a díványról.

Berg boldogan elmosolyodott. A gróf kiment a szalonba. A vendégek követték.

Ilyenkor – közvetlenül a díszebéd előtt – az összegyűlt vendégek már nem kezdenek hosszú beszélgetésbe: várják, hogy mikor hívják őket a zakuszkához.[142] De mégis szükségesnek tartják, hogy sürögjenek-forogjanak, csevegjenek. Ezzel akarják mutatni, hogy ők egy cseppet sem türelmetlenkednek: mikor ülhetnek már asztalhoz. A háziak az ajtóra tekingetnek és olykor-olykor összenéznek. A vendégek e pillantásokból igyekeznek kitalálni, kit vagy mit várnak: egy megkésett, tekintélyes rokont, vagy valami ételt, amely még nem készült el.

Pierre közvetlenül ebéd előtt érkezett; esetlenül leült a szalon közepén, az első karosszékre – nem nagyon nézte, hová – és elfogta az utat mások elől. A grófné szóra akarta bírni, de Pierre csak naivan nézegetett szemüvegén át mindenfelé, mintha keresne valakit, és kurtán felelgetett a grófné kérdéseire. Feszélyezte az egész társaságot, de ezt csak ő nem vette észre. A vendégek nagy része, amely már ismerte a medvehistóriát, kíváncsian nézte ezt a nagy darab, kövér, békességes embert és sehogy sem értette, hogy űzhetett *olyan* tréfát a kapitánnyal egy *ilyen* ügyetlen, jámbor fráter.

– A napokban érkezett? – kérdezte a grófné.

– *Oui, madame* – felelte és körülnézett.

– Nem találkozott még a férjemmel?

– *Non, madame.* – És elmosolyodott, holott éppen nem kellett volna.

– Úgy hallottam, ön nemrég még Párizsban volt. Párizs nagyon érdekes lehet.

– Nagyon érdekes.

A grófné összenézett Anna Mihajlovnával. Anna Mihajlovna mindjárt megértette: arra kérik, hogy ő foglalkozzék ezzel a fiatalemberrel. Melléje

---

[142] *zakuszka* – különféle étvágygerjesztő ételekből és italokból álló *előebéd*

ült hát és apjáról kezdett beszélni; de Pierre neki is kurtán felelgetett, akár a grófnénak. A vendégek mind el voltak foglalva egymással.

– *Les Razoumowsky... Ça a été charmant... Vous êtes bien bonne... La comtesse Apraksine*[143]... – hallatszott mindenfelől. A grófné felállt és a terembe indult.

– Marja Dmitrijevna? – hallatszott hangja a teremből.

– Tetőtől talpig – felelte egy érdes női hang és mindjárt belépett a szobába Marja Dmitrijevna.

Minden kisasszony felállt, sőt – a legidősebbek kivételével – még a hölgyek is. Marja Dmitrijevna megállt az ajtóban és kövér testének magasságából végignézett a vendégeken; magasra tartotta ötven esztendőt megért, őszfürtös fejét és mintha fel akarna gyürkőzni, lassan megigazgatta ruhájának bő ujjait. Marja Dmitrijevna mindig oroszul beszélt.

– Köszöntöm kedves ünnepeltünket meg a gyermekeket – mondta mindent túlharsogó, öblös, harsány hangján. – Hát te, vén kujon?... – fordult a grófhoz, aki épp kezet csókolt neki. – Biztosan unatkozol Moszkvában. Nincs hol kutyákat uszítani, mi? Dehát nincs mit tenni, öreg; lám, hogy nőnek ezek a madárkák... – mutatott a lányokra – akár tetszik, akár nem, vőlegényt kell keresni nekik... Hát te, kozák? (Marja Dmitrijevna Natasát hívta kozáknak) – mondta és megcirógatta Natasát, aki bátran és vidáman ment oda hozzá. – Tudom, hogy veszedelmes kis boszorkány, de azért szeretem.

Óriási retiküljéből körtealakú zefir fülbevalót vett elő, odaadta az ünnepien sugárzó, kipirult arcú Natasának, aztán mindjárt elfordult tőle Pierre felé.

– He, he! Gyere csak ide, aranyom – mondta mesterkélten halk, vékony hangon. – Gyere csak ide, aranyom...

És fenyegetően még feljebb gyűrte ruhája ujját.

Pierre odament és naivul nézett rá szemüvegén át.

– Gyere csak, aranyom, gyere! Apádnak is megmondtam én... és csak én... az igazat, amikor nagy potentát[144] volt, hát neked hogyne mondanám meg: isten ellen való vétek volna.

Hallgatott egy pillanatig. Mindnyájan hallgattak, várták, mi lesz, mert érezték, hogy ez csak a bevezetés.

– Szó se róla, derék fiú! Igazán derék!... Az apja a halálos ágyán fekszik, ő meg szórakozik: medveháton lovagoltat rendőrkapitányokat. Szégyen-gyalázat, öcsém! Inkább menj a háborúba!

Elfordult, a grófnak nyújtotta kezét, aki alig tudta visszafojtani nevetését.

– Nos, mi lesz? Azt hiszem, ideje már asztalhoz ülni – mondta Marja Dmitrijevna.

Elöl ment a gróf Marja Dmitrijevnával, mögötte a grófné; egy huszárezredes vezette – fontos ember: övele utazik majd Nyikolaj az ezred

[143] Razumovszkijék... Ez kedves volt... Ön igazán jó... Aprakszina grófné...
[144] hatalmasság

Ilja Rosztov gróf vendégeit fogadja.

után – aztán Anna Mihajlovna Sinsinnel. Berg Verának nyújtotta karját. A mosolygó Julie Karagina Nyikolajjal indult az asztalhoz. Majd az egész termen végighúzódó sorban más párok követték őket. Leghátul, egyesével, a gyerekek, a nevelők meg a nevelőnők. Az inasok sürgölődni kezdtek, zörögtek a székek, a kóruson megszólalt a muzsika, a vendégek elhelyezkedtek. A gróf házi zenekarának muzsikáját a kések, villák zörgése, a vendégek beszédmoraja, az inasok lépteinek nesze váltotta fel. Az asztalfőn a grófné ült. Jobbján Marja Dmitrijevna, balján Anna Mihajlovna és más vendégek. Az asztal másik végén a gróf, balján a huszárezredes, jobbján Sinsin és más férfivendégek. A hosszú asztal egyik oldalán az idősebb fiatalok: Berg, mellette Vera; Borisz, mellette Pierre. Az asztal másik oldalán a gyermekek, a nevelők és nevelőnők. A gróf a feleségére meg kékszalagos, magas főkötőjére tekingetett a kristályserlegek, a palackok meg a gyümölcsös tálak mögül és szorgalmasan töltögette a bort szomszédainak; magáról sem feledkezett meg. A grófnő sem feledkezett meg háziasszonyi kötelességéről, de közben az ananászhalmok mögül ő is jelentős pillantásokat vetett férjére, akinek arca és kopasz fejeteteje mintha még élesebben elütött volna ősz hajától. Ahol a hölgyek ültek, egyenletes csevegés folyt; a férfiak közt mind erősebb hangok hallatszottak. Kivált pedig a huszárezredesé, aki – mind jobban kivörösödve – olyan sokat evett és ivott, hogy a gróf már példaképül állította a többi vendég elé. Berg gyengéd mosollyal beszélgetett Verával arról, hogy a szerelem nem földi, hanem mennyei érzés. Borisz sorra megmondta új barátjának, Pierre-nek az asztalnál ülő vendégek nevét és szerelmes pillantásokat váltott Natasával, aki szemben ült vele. Pierre keveset beszélt, sorra nézegette az új arcokat és sokat evett. A két levestől kezdve – ezek közül az *à la tortue*-t[145] választotta – meg a kulebjakától[146] kezdve a császármadárig egyetlen fogást és egyetlen borfajtát se mulasztott el. A borospalackot, asztalkendőbe bugyolálva, titokzatosan nyújtotta a főkomornyik a szomszéd válla mögül és vagy azt mondta: „dry madeira", vagy: „tokaji", vagy: „rajnai bor". Pierre odatartotta a gróf nevének kezdőbetűivel díszített négy kristálypohár közül azt, amelyik éppen kezeügyébe esett – minden teríték előtt ilyen poharak álltak – élvezettel ivott és egyre kedvesebb arccal pillantgatott a vendégekre. A szemközt ülő Natasa gyakran Boriszra nézett, ahogy egy tizenhárom éves lány néz arra a fiúra, akivel csak az imént csókolódzott először és akibe szerelmes. Ez a tekintet néha Pierre-re fordult. Pierre, valahányszor rátekintett ez a mulatságos, eleven kislány, maga is kacagni szeretett volna, bár maga se tudta, miért.

Nyikolaj Julie Karagina mellett, Szonyától messzire ült és megint ugyanolyan önkénytelen mosollyal beszélgetett szomszédjával. Szonya előkelően mosolygott, de szemmel láthatólag kínozta a féltékenység; hol elsápadt, hol

[145] teknősbékalevest
[146] hússal vagy hallal töltött sütemény

elpirult és minden erejét megfeszítve fülelt: miről beszélget Nyikolaj és Julie. A nevelőnő nyugtalanul nézegetett jobbra-balra, mintha védelemre készülne: hátha arra vetemedik valaki, hogy megbántsa a gyerekeket. A német nevelő igyekezett megjegyezni minden étel-, csemege- és borfajta nevét, hogy mindent részletesen megírjon Németországba az otthoniaknak és fölöttébb zokon vette, hogy a főkomornyik nem töltött neki az asztalkendőbe bugyolált palackból. Hunyorgott és iparkodott úgy tenni, mintha nem is kívánná azt a bort, de bántotta, hogy senki sem akarja megérteni: nem azért kell neki a bor, hogy a szomját oltsa; nem mohóságból, hanem csak becsületes tudásvágyból akar inni.

XVI

Az asztalnak azon a végén, ahol a férfiak ültek, egyre élénkült a beszélgetés. Az ezredes elmondta, hogy a hadüzenetről szóló kiáltvány már megjelent Pétervárott és hogy egy példányt, amelyet tulajdon szemével látott, ma futár adott át a főparancsnoknak.

– Miért háborúskodunk mi Bonapartéval? Tartozunk vele az ördögnek? – mondta Sinsin. – *Il a déjà rabattu le caquet à l'Autriche. Je crains, que cette fois ce ne soit notre tour.*[147]

Az ezredes magas, testes, vérmes német volt. Láthatólag hűséges katona és nagy hazafi. Sinsin szavaira megsértődött.

– Hát azert, nad jo uram – mondta idegenszerű kiejtéssel. – Azert, mert a csaszar tudja, mit csinal. Megmondta a kialtvanjaban, hodj nem nezheti közömbösen az Oroszorszagot fenjegetö veszelyt és hodj a birodalom biztonsága, méltósága és a *szövetségek* szentsége... – mondta külön megnyomva a *szövetségek* szót, mintha abban rejlene a dolog lényege.

Jellegzetes, csalhatatlan, hivatalnokos emlékezőtehetségével elismételte a kiáltvány kezdő szavait... „az a kívánság, amely uralkodónk egyetlen és feltétlen célját alkotja: tartós alapokon békét teremteni Európában", arra késztette őt, hogy hadseregének egy részét idegenbe küldje és újabb erőfeszítéseket tegyen szándékának elérésére.

– Hat ezert, nad jo uram – fejezte be oktatón, felhajtott egy pohár bort és buzdítást várva, a grófra tekintett.

– *Connaissez vous le proverbe:*[148] „Jerjoma, Jerjoma, ültél vón meg otthon, faragtad vón a rokkákat, nem vón semmi gondom" – mondta Sinsin; összeráncolta homlokát, de mosolygott. – *Cela nous convient à merveille.*[149] Hisz még Szuvorovot is megverték *à plate couture,*[150] és hol

[147] Ausztriának már letörte a szarvát. Attól félek, hogy most rajtunk a sor.
[148] Ismeri a közmondást:
[149] Csodálatosan ránk illik.
[150] mégpedig istenigazában,

vannak most a Szuvorovjaink? *Je vous demande un peu*[151] – mondta szüntelenül átugorva az orosz nyelvről a franciára.

– Harcolnunk kell utolso csepp verünkig – mondta az ezredes és az asztalra csapott – es meg kell halnunk a mi tsaszarunkert es akkor minden jo lesz. Okoskodni pedig csak mi-i-inel kevesebbet (a „minél" szónál furcsán elnyújtotta a hangját), mi-i-inel kevesebbet – fejezte be és ismét a grófhoz fordult. – Idj gondoljuk mi, öreg huszarok; ennyi az egesz. Hat maga hodj gondolja, fiatal ember es fiatal huszar? – kérdezte Nyikolajtól, aki hátat fordított szomszédnőjének, mihelyt meghallotta, hogy a háborúról folyik a szó, és tágra nyitott szemmel nézte, fülét hegyezve hallgatta az ezredest.

– Teljesen egyetértek önnel – felelte. Egészen nekitüzesedett, olyan határozott és elszánt arccal forgatta tányérját és rakosgatta ide-oda poharait, mintha e pillanatban éppen nagy veszélyben forgott volna. – Az a meggyőződésem, hogy az orosznak győznie vagy halnia kell – mondta és miután kimondta ezeket a szavakat, maga is érezte, akárcsak a többiek, hogy ez a kijelentés a jelen alkalomhoz képest túlságosan fellengős és dagályos és ezért nem helyénvaló.

– *C'est bien beau ce que vous venez de dire*[152] – mondta sóhajtva a mellette ülő Julie. Szonya egész testében megremegett, fülig, nyakig, sőt vállig elpirult, amikor Nyikolaj beszélt. Pierre is odafigyelt az ezredes szavaira és helyeslően bólintott.

– Ez már derék – mondta.

– Igazi huszar, fiatalember – rikkantotta az ezredes és megint az asztalra csapott.

– Mit lármáztok ott? – hallatszott hirtelen Marja Dmitrijevna mély hangja az asztalon keresztül. – Mit vered azt az asztalt? – fordult a huszárhoz. – Mit pattogsz? Vagy azt hiszed, hogy máris a franciák állnak előtted?

– Csak az igazat mondom – szólt mosolyogva a huszár.

– Mindig csak a háborúról folyik a szó – kiáltotta a gróf az asztalon át. – Hisz odamegy az én fiam is, Marja Dmitrijevna, oda megy a fiam.

– Nekem négy fiam katona, mégse búsulok. Minden az isten akaratától függ: az is meghalhat, aki a kemencén hever, meg a csatában is megkönyörülhet az isten az emberen – zengett minden megerőltetés nélkül Marja Dmitrijevna öblös hangja az asztal túlsó végéről.

– Igaz.

És a beszélgetés megint két helyre összpontosult: arra az asztalvégre, ahol a hölgyek ültek, meg arra, ahol a férfiak.

– No lásd, nem mered megkérdezni – mondta kisöccse Natasának – nem mered megkérdezni!

– De meg merem – felelte Natasa.

---

[151] Kérdem én

[152] Nagyon szép mondás volt.

Arca hirtelen kitüzesedett és szilaj, vidám eltökéltséget sugárzott. Kissé felállt, tekintetével felhívta a szemközt ülő Pierre-t, hogy hallgasson oda, és anyjához fordult.

– Mama! – csengett végig az asztalon gyermekies mellhangja.

– Mit akarsz? – kérdezte ijedten a grófné, de amikor meglátta lánya arcán, hogy ez csak amolyan pajkosság, szigorúan intett feléje és fejével fenyegető, tiltó mozdulatot tett.

A társalgás elcsitult.

– Mama! Milyen édesség lesz? – csengett Natasa hangja még határozottabban, egyenletesebben.

A grófné össze akarta ráncolni homlokát, de nem tudta. Marja Dmitrijevna megfenyegette vastag ujjával a kislányt.

– Kozák! – mondta fenyegetően.

A legtöbb vendég az idősebbekre nézett, mert nem tudta, hogy' kell fogadni ezt a csínyt.

– Majd adok én neked! – mondta a grófné.

– Mama! Milyen édesség lesz? – kiáltotta Natasa most már merészen és szeszélyes-vidáman, mert előre tudta, hogy csínyjét kedvezően fogadják.

Szonya meg a kövér Petya visszafojtotta kacagását.

– No ugye, hogy megkérdeztem – súgta Natasa kisöccsének és Pierrenek, akire most ismét rátekintett.

– Fagylalt lesz, de te nem kapsz – mondta Marja Dmitrijevna.

Natasa látta, hogy nincs mitől tartani, így hát nem ijedt meg Marja Dmitrijevnától sem.

– De milyen fagylalt, Marja Dmitrijevna? Mert a tejszínfagylaltot nem szeretem.

– Sárgarépafagylalt.

– Milyen? Milyen, Marja Dmitrijevna? – kérdezte szinte kiáltva. – Tudni akarom!

Marja Dmitrijevna meg a grófné felnevetett; utánuk a többi vendég is valamennyi. Nem Marja Dmitrijevna válaszán, hanem ennek a kislánynak megfoghatatlan merészségén és ügyességén nevettek, aki így mert és így tudott beszélni Marja Dmitrijevnával.

Natasa nem tágított addig, amíg meg nem mondták neki, hogy ananászfagylalt lesz. A fagylalt előtt pezsgőt szolgáltak fel. Ismét megszólalt a zene, a gróf összecsókolódzott a „kedves grófnőmmel", a vendégek felálltak, felköszöntötték a grófnét, az asztalon áthajolva koccintottak a gróffal, a gyermekekkel és egymással. Megint sürgölődni kezdtek az inasok, zörögtek a székek, és a vendégek ugyanolyan rendben, ahogy jöttek, de pirosabb arccal, visszatértek a szalonba meg a gróf dolgozószobájába.

Szétnyitották a kártyaasztalokat, megalakultak a játszócsoportok, és a gróf vendégei elhelyezkedtek a két szalonban, a pamlagos szobában meg a könyvtárban.

A gróf legyezőalakban szétterjesztette kártyáit, csak üggyel-bajjal tudta visszatartani magát, hogy el ne aludjék ebéd után – ahogy máskor szokta – és mindenen nevetett. A fiatalok, akiket a grófné egyre ösztökélt, a klavikord[153] meg a hárfa körül gyűltek össze. Közkívánatra elsőnek Julie hárfázott el egy kis zenedarabot változatokkal, majd a többi lánynyal együtt kérlelni kezdte Natasát meg Nyikolajt – akik híresek voltak zenei képességükről – hogy énekeljenek valamit. Natasával úgy bántak, mint felnőttel. Natasa büszke volt erre, de meg is szeppent egy kissé.

– Mit énekeljünk? – kérdezte.

– A „Forrás"-t – felelte Nyikolaj.

– No, csak hamar. Jöjjön ide, Borisz – mondta Natasa. – Hát Szonya hol van?

Szétnézett és amikor látta, hogy barátnője nincs a szobában, kiszaladt, hogy megkeresse.

Befutott Szonya szobájába, de nem találta ott. Átszaladt a gyermekszobába: Szonya ott se volt. Most már tudta, hogy csakis a folyosón, a ládán találhatja meg. A folyosón álló láda volt a Rosztov-ház fiatal női nemzedékének búsuló-helye. Szonya csakugyan ott feküdt hasmánt a ládán, a dada piszkos, csíkos dunyháján, összegyűrve légies, rózsaszínű ruhácskáját; arcát ujjacskáival eltakarva úgy zokogott, hogy meztelen vállacskája csak úgy remegett bele. Natasa élénk arca, mely egész nap boldogan sugárzott, most hirtelen megváltozott: szeme előreszegeződött, széles nyaka megremegett, ajka széle legörbült.

– Mi lelt, Szonya?... Mi lelt, mi lelt? Bru-hu-hu!...

Nagy száját széthúzva és egészen elcsúfulva úgy elkezdett bőgni, mint egy kisgyermek, maga sem tudta, miért; csupán azért, mert Szonya sírt. Szonya fel akarta emelni fejét, felelni akart, de nem tudott és még jobban elrejtette arcát. Natasa leült a kék dunyhára, átölelte barátnőjét és sírt. Szonya összeszedve minden erejét, egy kissé felemelkedett és könnyeit törölgetve beszélni kezdett.

– Nyikolinka egy hét múlva elutazik... már meg is kapta... a papirost... ő maga mondta... De én mégse sírtam... (megmutatta azt a kis papírlapot, amelyet kezében tartott: azok a versek voltak rajta, amelyeket Nyikolaj írt) mégse sírtam, de te sem értheted... és senki sem értheti meg... milyen lelke van...

És megint elsírta magát: milyen jó lelke is van Nyikolajnak.

– Neked jó... én nem irigyellek... mert szeretlek, Boriszt is szeretem – mondta, mikor egy kissé megemberelte magát – kedves fiú... köz-

[153] régi billentyűs hangszer, a zongora egyik őse

tetek nincs akadály. De Nyikolaj *cousin*-om... az kell, hogy... maga a metropolita... de azt se lehet. Meg aztán, ha a mamának... (Szonya anyjának tekintette és annak is nevezte a grófnét)... a mama majd azt mondja, hogy elrontom Nyikolaj karrierjét, hogy nekem nincs szívem, hogy hálátlan vagyok... pedig igazán... bizonyisten... (keresztet vetett) úgy szeretem őt is meg mindőtöket, csak Vera... És miért? Mit vétettem én neki? Én annyira hálás vagyok nektek, hogy szívesen feláldoznám értetek mindenemet, de semmim sincs...

Nem tudta folytatni. Megint keze közé meg a dunyhába rejtette fejét. Natasa csillapítgatta ugyan, de arcán látni lehetett, hogy teljesen megérti barátnője bánatának fontosságát.

– Szonya! – mondta hirtelen, mintha kitalálta volna unokanénje elkeseredésének igazi okát. – Mondd, beszélt veled Vera ebéd után? Igen?

– Beszélt. Ezeket a verseket Nyikolaj írta, de én még más verseket is lemásoltam; Vera megtalálta őket az asztalon és azt mondta, megmutatja a mamának és azt is mondta: a mama sosem engedi meg Nyikolajnak, hogy elvegyen, mert majd Julie-t veszi el. Te is láthatod, hogy egész nap vele... Natasa! Hát miért?...

És megint sírva fakadt, még keservesebben, mint az előbb. Natasa egy kissé felemelte, megölelte és könnyes mosollyal csillapítgatta.

– Ne higgy Verának, édes Szonyám, ne higgy. Emlékszel: egyszer hármasban, Nyikolinka, te meg én, elbeszélgettünk a pamlagosban; emlékszel: egyszer vacsora után? Hisz akkor mindent elhatároztunk, hogysmint lesz. Már nem emlékszem, hogy' is, de emlékszel, milyen jó volt minden. Hiszen Sinsin bácsi testvére az unokahúgát vette el, mi meg másod-unokatestvérek vagyunk. Borisz is azt mondta, hogy ez nagyon is lehetséges. Tudod, én mindent elmondtam neki. És ő olyan okos és olyan jó – mondta Natasa... – Ne sírj, Szonya, ne sírj, édes lelkem, galambocskám, Szonyácskám. – És nevetve összevissza csókolta Szonyát. – Vera gonosz. Oda se neki! Azért minden jó lesz; és a mamának se szól. Nyikolinka majd maga mondja meg... és ő nem is gondol Julie-re.

Megcsókolta Szonya fejét. Szonya újból felemelkedett egy kissé. Felélénkült a kiscica: felcsillant a szeme, úgy látszott, mindjárt megcsóválja farkincáját, puha talpacskáira ugrik és megint játszani kezd a gombolyaggal, ahogy kiscicákhoz illik is.

– Azt hiszed? Csakugyan? Bizisten? – kérdezte, gyorsan megigazgatta ruháját és frizuráját.

– Csakugyan! Bizisten! – felelte Natasa és barátnője hajfonata alá igazított egy rakoncátlan, merev tincset.

Mind a ketten felnevettek.

– No, menjünk, énekeljük el a „Forrás"-t.

– Menjünk.

– Hanem tudod, az a kövér Pierre, aki velem szemben ült, nagyon mulatságos ember! – mondta váratlanul Natasa és megállt. – Olyan jó kedvem van!

És futásnak eredt a folyosón.

Szonya lesöpörte ruhájáról a pelyhet, kebelébe, kiálló csontú mellkasának aljához dugta a verseket és kipirult arccal, könnyed, vidám léptekkel ő is futásnak eredt a folyosón: Natasa után a pamlagosba szaladt. A vendégek kérésére a fiatalok elénekelték a „Forrás"-négyest; nagyon tetszett mindenkinek. Aztán Nyikolaj énekelt el egy nemrég tanult dalt:

Kedves éjjel, szép holdvilágon
Oly boldogító képzelem:
Van valaki e nagy világon,
Kit hozzám vonz az érzelem!
Hárfájának bűvös húrjain
Hő vágy dalát ha pengeti,
Gondolatban újra-újra int:
Jer, vár az üdv, a mennyei!
Egy-két nap csak, és itt az éden....
Ah, de azt én meg nem érem!

Még el sem énekelte az utolsó sorokat, a fiatalság máris készülődni kezdett a teremben a tánchoz, a karzaton meg dobogtak és torkukat köszörülték a zenészek.

Pierre a szalonban ült. Sinsin politikai beszélgetésbe kezdett vele, mint amolyan külföldről érkezett emberrel. Pierre igen unalmasnak találta ezt a társalgást, pedig mások is belekapcsolódtak. Amikor megszólalt a zene, Natasa bement a szalonba és egyenest odament Pierre-hez.

– Azt parancsolta a mama, hogy hívjam táncolni – mondta nevetve és elpirult.

– Attól félek, összetévesztem a figurákat – mondta Pierre – de ha vállalja, hogy megtanít...

És mélyen leengedve, máris nyújtotta vastag karját a vékonyka lánynak.

Amíg a párok felálltak, a zenészek meg hangoltak, Pierre leült kis hölgyével. Natasa boldogsága teljes volt: *felnőttel* táncolt, mégpedig olyannal, aki *külföldről* jött. Úgy ült, hogy mindenki lássa és úgy társalgott Pierre-rel, mint egy felnőtt. Legyező volt a kezében, amelyet egy kisasszony adott oda neki, hogy tartsa egy kicsit. A legelőkelőbb testtartást öltötte fel (tudja isten, hol és mikor tanulta el), legyezgette magát és a legyező fölött rá-rámosolyogva beszélgetett gavallérjával.

– Odanézzenek, odanézzenek, milyen nagyvilági hölgy! – mondta az öreg grófné, amikor áthaladt a termen, és Natasára mutatott.

Natasa elpirult és felkacagott.

– Ugyan, mama! Mi jut eszébe! Hát mi van ezen csodálni való?

A harmadik *écossaise* közepén megmozdultak a székek a szalonban,

ahol a gróf meg Marja Dmitrijevna játszott és a díszvendégek nagy része meg az öregecskék felálltak, jót nyújtóztak a hosszú ülés után, zsebre tették pénztárcájukat, kiserzényüket és kiszállingóztak a terem ajtaján. Elöl ment Marja Dmitrijevna a gróffal. Mindkettejük arca sugárzott. A gróf tréfás udvariassággal, egy kissé balett-táncos modorban nyújtotta ívalakba hajlított karját Marja Dmitrijevnának. Kihúzta magát, és arcát sajátos, legényesen huncut mosoly ragyogta be. Mihelyt végigtáncolták az *écossaise* utolsó figuráját, tapsolt egyet a zenészeknek és az elsőhegedűs felé fordulva, felkiáltotta a karzatra:

– Tudod a Danyilo Kuport, Szemjon?

Ez volt a gróf legkedvesebb tánca, melyet már fiatal korában is sokszor eljárt. (A Danyilo Kupor voltaképpen az *anglaise*[154] egyik figurája volt.)

– Nézze a papát – kiáltotta Natasa az egész terem hallatára (teljesen megfeledkezett arról, hogy felnőttel táncol), térdig hajtotta fürtös fejecskéjét és oly csengő kacagásra fakadt, hogy visszhangzott tőle a terem.

A teremben csakugyan mindenki boldog mosollyal nézte a víg öreget, ahogy a nála magasabb termetű, méltóságos tartású hölgy, Marja Dmitrijevna mellett állt, ívalakba hajlította és ütemesen rázta karját, kihúzta vállát, ki-kifordította lábát, könnyedén dobbantott egyet-egyet és a kerek arcán mindjobban elömlő mosollyal előkészítette a vendégeket arra, ami mindjárt következik. Mihelyt felcsendült a Danyilo Kupor incselkedő, víg dallama, mely szilaj tréfákra emlékeztetett, a terem minden ajtaja megtelt mosolygó arcokkal: egyik felől a szolgák, másik felől a szolgálók tolongtak; azért jöttek elő, hogy megnézzék, hogy' mulat uruk.

– Ni csak ni, a mi atyuskánk! Akár a sas! – mondta hangosan a dada az egyik ajtóban.

A gróf szépen táncolt és ezt tudta is, de hölgye egyáltalán nem tudott és nem is akart jól táncolni. Egyenesen állt az óriási testű nő, lebocsátotta hatalmas karját (a retikült odaadta a grófnénak), csak szigorú, de szép arca táncolt. Ami a grófnak egész gömbölyded alakján tükröződött, azt Marja Dmitrijevnán csupán az egyre jobban mosolygó arc meg a felfelránduló orr fejezte ki. A gróf, ahogy mindjobban belemelegedett, lebilincselte a nézőket rugalmas lábának váratlan, ügyes fordulataival és könnyed szökelléseivel; de azért Marja Dmitrijevna sem keltett csekély hatást, noha fordulatkor vagy toppantás közben igen csekély buzgalommal mozgatta vállát vagy hajlította be karját. Testességéhez és örökös nyerseségéhez képest azonban ez is olyan érdemnek számított, amelyet mindenki méltányolt. Egyre élénkült a tánc. A vizavik egy pillanatra sem törődhettek egymással, de nem is igyekeztek törődni. Mindenkit csak a gróf meg Marja Dmitrijevna érdekelt. Natasa sorra megrángatta valamennyi jelenlevő ruháját vagy ruhája ujját, és követelte, hogy nézze csak a papát, pedig hát mind úgy bámulta a táncolókat, hogy le se vette róluk a sze-

[154] écossaise: skót tánc; anglaise: régi angol tánc

mét. A gróf a tánc szüneteiben lihegve felintegetett és felkiabált a zenészeknek, hogy gyorsabban játsszanak. Mind gyorsabban és gyorsabban, mind szilajabbul és szilajabbul nekidurálta magát, hol lábujjhegyen, hol sarkon suhant Marja Dmitrijevna körül, majd végül, amikor helyre perdítette hölgyét, még egy utolsó tánclépést tett: hátul felemelte rugalmas lábát, lehajtotta verejtékes fejét, mosolygó arcát és lendületes kört írt le jobb karjával a nézők dörgő tapsa és kacaja közepett; Natasa tapsolt, kacagott legkivált. A táncospár megállt. Mindketten zihálva törölgették arcukat batiszt zsebkendőjükkel.

– Nos, hát így táncoltak a mi időnkben, *ma chère* – szólt a gróf.

– Így biz', a Danyilo Kuport! – mondta Marja Dmitrijevna; lassan és nehezen engedte ki tüdejéből a levegőt és felgyűrte ruhája ujját.

XVIII

Mialatt Rosztovék termében a hatodik *anglaise*-t járták a fáradtságtól immár hamisan játszó zenészek muzsikájára, a kimerült inasok és szakácsok pedig a vacsorát készítették, Bezuhov grófot hatodszor ütötte meg a guta. Az orvosok kijelentették, hogy nincs remény a felépülésére; a beteget néma gyónással meggyóntatták, majd megáldoztatták és előkészületeket tettek az utolsó kenet feladására. Az egész ház csupa izgatott várakozás és sürgés-forgás; már ahogy ilyenkor lenni szokott. A ház előtt, az utcán, ott tolongtak a koporsósok – csak akkor tűntek el, ha érkezett egy-egy fogat – akik gazdag megrendelést vártak a gróf temetésére. Moszkva főparancsnoka, aki minduntalan ideszalasztotta segédtisztjét, hogy érdeklődjék a gróf állapota felől, ezen az estén maga hajtatott ide, hogy elbúcsúzzék Bezuhov gróftól, a Katalin-korabeli híres mágnástól.

Tele volt a pompás fogadószoba. Amikor a főparancsnok kilépett a beteg szobájából – ahol körülbelül egy félórát töltött kettesben vele – mindenki tisztelettel felállt. A főparancsnok csak egy-egy biccentéssel viszonozta a meghajlásokat és igyekezett minél gyorsabban tovahaladni az őt bámuló orvosok, egyházi személyek és rokonok előtt. Vaszilij herceg – ugyancsak lefogyott és megsápadt az elmúlt napokban – kikísérte, mondott neki halkan valamit, majd többször is elismételte.

Miután kikísérte a főparancsnokot, leült a teremben egy székre, magasan egymásra rakta lábát, térdének támasztotta könyökét és kezével eltakarta a szemét. Így üldögélt egy ideig, aztán felállt és szokatlanul sietős léptekkel a ház hátsó részébe, a legidősebb hercegkisasszony lakosztályába indult a hosszú folyosón. Ijedt szemmel tekingetett mindenfelé.

A gyér világítású szobában tartózkodók hol halkabban, hol hangosabban, de mindig suttogva beszélgettek és mindannyiszor elhallgattak, várakozással teli, kérdő tekintetüket arra az ajtóra fordították, amely a haldokló gróf lakosztályába vezetett, és halkan meg-megnyikordult, valahányszor ki- vagy belépett rajta valaki.

– Megszabták az emberi élet határát – mondta egy öregecske, valami egyházi személy, a melléje telepedett hölgynek, aki naivan hallgatta – és ezt a határt senki se lépheti át.

– Nem késtek még el az utolsó kenettel? – kérdezte a hölgy (hozzátette az egyházi férfiú címét is), mintha e tekintetben egyáltalán nem volna saját véleménye.

– Nagy szentség az, leányom – felelte az egyházi férfiú és végigsimította kopasz fejét, amelyen csak néhány lefésült, deres fürt húzódott hátrafelé.

– Ki volt ez? Maga a főparancsnok? – kérdezték a szoba túlsó végében. – Milyen fiatalos!...

– Pedig már jó hatvanas!... Azt mondják, a gróf már nem ismer meg senkit. Igaz? Csakugyan fel akarták adni neki az utolsó kenetet?

– Ismertem valakit: annak hétszer adták fel.

A középső hercegkisasszony kisírt szemmel kijött a beteg szobájából és leült Lorrain doktor mellé, aki az asztalra könyökölve, kecses tartással ült Jekatyerina arcképe alatt.

– *Très beau* – felelte az orvos arra a kérdésre, hogy milyen az idő – *très beau, princesse, et puis, à Moscou on se croit à la campagne.*[155]

– *N'est-ce-pas?*[156] – mondta a hercegnő és felsóhajtott. – Tehát szabad innia?

Lorrain elgondolkozott.

– Bevette már az orvosságot?

– Be.

Az orvos breguetjére[157] tekintett.

– Vegyen egy pohár forralt vizet, tegyen bele *une pincée* (vékony ujjaival mutatta is, mit jelent az „une pincée") *de cremortartari*...[158]

– *Mék nem fordult elő* – mondta a német orvos a segédtisztnek – *hoty a harmatik kutaütés után életpen marat folna falaki.*

– Pedig milyen friss férfi volt! – szólt a segédtiszt. – És kire jut ez a nagy vagyon? – kérdezte súgva.

– *Majt akatnak rá pájázók* – felelte mosolyogva a német.

Mindnyájan ismét az ajtóra tekintettek, mert megnyikordult: a középső hercegnő Lorrain utasítása szerint elkészítette az orvosságot és bevitte a betegnek. A német orvos odament Lorrainhez.

– Megéri még a holnapot? – kérdezte rossz francia kiejtéssel.

Lorrain összeszorította ajkát, mogorván és tagadóan rázta mutatóujját az orra előtt.

– Legkésőbb ma éjjel – mondta halkan, illedelmes mosollyal, de igen

---

[155] Nagyon szép, nagyon szép, és Moszkvában egyébként is úgy érzi magát az ember, akár vidéken.

[156] Csakugyan?

[157] olyan zsebóra, mely üti az órákat, mutatja a hónapokat és napokat (naptáróra)

[158] egy csipetnyi borkövet...

büszkén, hogy ilyen világosan látja és ki is tudja fejezni a beteg állapotát, aztán elment.

Ezalatt Vaszilij herceg benyitott a hercegnő szobájába.

A szobában félhomály uralkodott; csak két mécs égett a szentképek előtt, kellemes füstölőszer- és virágillat érzett. Az egész szoba berendezése csupa apró bútorból: kis szekrényekből, almáriomokból, asztalokból állt. A spanyolfal mögül magas pehelyágy fehér takarója látszott ki. Egy öleb elugatta magát.

– Ah, ön az, *mon cousin?*

A hercegnő fölkelt és megigazította haját, amely még most is, akár csak máskor, oly rendkívül sima volt, mintha egy darabból faragták volna fejével együtt és bevonták volna lakkal.

– Mi az, történt valami? – kérdezte. – Már úgy megijedtem.

– Semmi, semmi. Változatlan... Csak azért jöttem, hogy beszéljek veled arról a dologról, Katyis – mondta a herceg és fáradtan leült arra a karosszékre, amelyről a hercegnő felállt. – De megmelegítetted – tette hozzá – no, ülj ide és *causons.*[159]

– Már azt hittem, hogy történt valami – mondta a hercegnő és változatlan, kőkemény, szigorú arckifejezéssel ült le a herceggel szemben, hogy meghallgassa.

– Aludni akartam, *mon cousin,* de nem tudok.

– Nos, mi újság, kedvesem? – kérdezte Vaszilij herceg; megfogta a hercegnő kezét és szokása szerint lefelé nyomta.

Látni lehetett, hogy ez a „nos, mi újság?" sok olyasmire vonatkozott, amit mindketten megértettek, bár nem neveztek a nevén.

A hercegnő egyenesen és közönyösen nézett a hercegre kidülledő, szürke szemével. Dereka szikár, egyenes és – lábához képest – aránytalanul hosszú volt. Felsóhajtott és fejét ingatva a szentképekre tekintett. Mozdulatát egyaránt lehetett magyarázni mind a bánat és ragaszkodás, mind pedig a kimerültség és ama remény kifejezéseként, hogy nemsokára kipihenheti magát. Vaszilij herceg a fáradtság kifejezéseként értelmezte.

– Azt hiszed, én frissebbnek érzem magam? *Je suis éreinté, comme un cheval de poste;*[160] de mégis beszélnem kell veled, Katyis, mégpedig nagyon komolyan.

Vaszilij herceg elhallgatott, orcája idegesen rángatódzott hol erre, hol arra és olyan kellemetlen kifejezést adott arcának, amilyet sose lehetett látni rajta, ha szalonokban forgolódott. A szeme sem olyan volt, mint máskor: hol pimaszul-tréfásan, hol meg ijedten nézett körül.

A hercegnő a térdén tartotta az ölebet szikár, sovány kezével, és figyelmesen nézett Vaszilij hercegre; de látszott, hogy nem töri meg kérdéssel a csendet, akárha reggelig kell is hallgatnia.

---

[159] beszélgessünk.

[160] Olyan vagyok, mint egy agyonhajszolt postaló;

– Ide hallgasson, kedves hercegnőm és unokahúgom, Katyerina Szemjonovna – folytatta Vaszilij herceg. Látszott: nem minden belső harc nélkül kezdett hozzá beszéde folytatásához. – Ilyen pillanatokban mindent jól meg kell hányni-vetni. Gondolni kell a jövendőre, rátok... Úgy szeretlek mindhármótokat, mint gyermekeimet. Ezt jól tudod.

A hercegnő ugyanolyan bágyadtan és mozdulatlanul nézett rá.

– És végül gondolni kell az én családomra is – folytatta Vaszilij herceg; haragosan félrelökött egy kisasztalt és nem nézett a hercegnőre. – Jól tudod, hogy ti, a három Mamontov-nővér, meg az én feleségem, egyszóval, csakis mi vagyunk a gróf törvényes örökösei. Tudom, tudom: nehezedre esik ilyesmiről beszélned vagy csak gondolnod is effélékre. Nekem se könnyebb; de kedves barátnőm, én már hatvan felé járok, nekem mindenre-késznek kell lennem. Tudod, hogy kocsit küldtem Pierre-ért, és hogy a gróf, egyenesen az arcképére mutatva, magához kérette?

Vaszilij herceg kérdőn nézett a hercegnőre, de nem tudta megállapítani, érti-e a lány, amit mond neki, vagy csak bámul rá...

– Én csak azért imádkozom szüntelen az Istenhez, *mon cousin* – felelte a hercegnő – könyörüljön meg rajta és adja meg az ő áldott jó lelkének, hogy nyugodtan hagyhassa itt ezt a...

– Igen, ez helyes – folytatta türelmetlenül Vaszilij herceg. Megtörölte kopasz fejét és ugyanolyan dühösen, ahogy ellökte, visszahúzta az asztalkát – de utoljára is... végtére is arról van szó ... hisz magad is tudod ... hogy tavaly télen végrendeletet írt a gróf, amelyben – a törvényes örökösök mellőzésével – Pierre-re hagyta minden vagyonát.

– Akár írt, akár nem – mondta nyugodtan a hercegnő – Pierre-re nem hagyhatta. Pierre törvénytelen...

– *Ma chère* – mondta hirtelen Vaszilij herceg, magához szorította a kisasztalt, majd szaporábban folytatta – de ha egyszer levelet is írt az uralkodónak, amelyben kérte, hogy törvényesítse Pierre-t. Érdemei alapján teljesíteni fogják kérését... Hát nem érted?...

A hercegnő elmosolyodott, ahogyan azok szoktak mosolyogni, akik azt hiszik, hogy jobban ismerik a dolgot, mint akikkel beszélgetnek.

– Többet mondok – folytatta Vaszilij herceg és megragadta a hercegnő karját. – A levelet megírta – és bár nem küldte el – az uralkodó is tudott róla. Csak az a kérdés, megsemmisítette-e, vagy sem. Ha nem, akkor hamarosan *mindennek vége.* – Vaszilij herceg felsóhajtott; ezzel jelezte, *mit* ért azon, hogy *mindennek vége.* – Felbontják a gróf iratait, a végrendeletet meg a levelet átadják az uralkodónak, és a gróf kérése minden bizonnyal teljesül. Mint törvényes fiára, minden vagyona Pierre-re száll.

– És a mi részünk? – kérdezte a hercegnő és gúnyosan mosolygott, mintha minden megeshetne, csak ez nem.

– *Mais, ma pauvre Catiche, c'est clair, comme le jour.*[161] Akkor ő lesz

[161] De Katyisom, szegénykém, ez olyan világos, akár a nap.

a törvényes általános örökös és ti nem kaptok ennyikét sem. Tudnod kell, kedvesem, hogy csakugyan megírta-e azt a végrendeletet meg a levelet, és megsemmisítette-e őket. Ha pedig valamiképp megfeledkezett róluk, akkor tudnod kell, hol vannak, meg kell keresned, különben...

– Még csak ez hiányzott! – vágott közbe a hercegnő epés mosollyal; szemének kifejezése most sem változott. – Nő vagyok; ön szerint pedig a nők mind ostobák; de én oly biztosan tudom, hogy törvénytelen fiú nem örökölhet... *Un batard*... – tette hozzá; azt hitte, hogy ezzel a fordítással végképp bebizonyítja a hercegnek, mennyire alaptalan a véleménye.

– Érts meg már végre, Katyis! Olyan okos nő vagy és mégsem értesz meg: ha a gróf levelet írt az uralkodónak, amelyben kéri, hogy törvényesítse fiát, akkor Pierre nem Pierre lesz többé, hanem Bezuhov gróf, és akkor a végrendelet értelmében minden őrá száll. És ha nem semmisítette meg a végrendeletet meg a levelet, akkor neked semmi se jut, legfeljebb az a vigasz, hogy erényes voltál *et tout ce qui s'en suit.*[162] Ez biztos.

– Tudom, hogy megírta a végrendeletet, de azt is tudom, hogy érvénytelen; úgy látszik, ön egészen butának tart engem, *mon cousin* – mondta a hercegnő olyan kifejezéssel, ahogyan azok a nők szoktak beszélni, akik azt hiszik, hogy valami sértő szellemességet mondtak.

– Kedves hercegnőm, Katyerina Szemjonovna! – szólt türelmetlenül Vaszilij herceg. – Nem azért jöttem hozzád, hogy csipkelődjünk, hanem azért, hogy tulajdon érdekeidről beszélgessek veled, mint szeretett, kedves, jó és igaz rokonommal. Tizedszer mondom már, hogy ha a Pierre javára rendelkező testamentum meg az uralkodónak írt levél ott van a gróf iratai között, akkor, galambocskám, nem örököltök: se te, sem a húgaid. Ha nekem nem hiszed el, akkor hidd el a szakértőknek: épp az imént beszéltem Dmitrij Onufrijiccsel (ez a házi ügyvéd volt), ő is ugyanezt mondta.

Ez szemmel láthatóan szeget ütött a hercegnő fejébe; vékony ajka elhalványodott (szeme ugyanolyan maradt, mint volt) és amikor megszólalt, még a hangja is oly szaggatottan kongva tört fel belőle, ahogy nyilván maga se várta.

– Ez aztán szép volna – mondta. – Én nem akartam és nem akarok semmit.

Ledobta térdéről a kutyust és megigazította ruhájának redőit.

– Ez hát az elismerés, ez hát a hála azoknak, akik mindenüket feláldozták érte – szólt. – Nagyszerű! Gyönyörű! De nekem, herceg, nem is kell semmi!

– Csakhogy nem magad vagy ám! Húgaid is vannak – felelte Vaszilij herceg.

De a hercegnő oda se hallgatott.

– Igen, rég tudtam már, de elfelejtettem, hogy ebben a házban én csak

[162] meg minden, ami ebből következik.

aljasságot, csalást, irigységet, áskálódást és hálátlanságot várhatok, a legrútabb hálátlanságot, semmi mást...

– Tudod, hol van az a végrendelet, vagy nem tudod? – kérdezte Vaszilij herceg; most még jobban rángatódzott az arca, mint az előbb.

– Igen, ostoba voltam, még hittem az emberekben, szerettem őket és feláldoztam értük magam. Pedig csak az alávalók, a galádok boldogulnak. Tudom én, hogy ki áskálódott ellenünk.

A hercegnő fel akart állni, a herceg – karjánál fogva – visszatartotta. A hercegnő olyan arckifejezéssel, mintha hirtelen kiábrándult volna az egész emberiségből; haragosan nézett beszélőtársára.

– Még van idő, kedves barátnőm. Ne felejtsd el, Katyis, hogy ez csak véletlenül, a harag, a betegség pillanatában történt, aztán feledésbe merült. Épp az a kötelességünk, kedvesem, hogy kijavítsuk a hibáját; megkönnyítsük utolsó perceit: ne engedjük, hogy elkövesse ezt az igazságtalanságot; ne hagyjuk meghalni abban a tudatban, hogy szerencsétlenné tette azokat, akik...

– Akik mindenüket feláldozták érte – kapott a szón a hercegnő és erőnek erejével megint fel akart állni, de a herceg nem engedte. – Ezt különben sose tudta méltányolni. Nem, *mon cousin* – fűzte hozzá sóhajtva – többé sose felejtem el, hogy ezen a világon nem szabad jutalmat várni, hogy ezen a világon nincs se igazságosság, se becsület. Ezen a világon ravasznak és gonosznak kell lenni.

– *Voyons,*[163] csillapodj; ismerem én a te áldott jó szívedet.

– Nem, az én szívem gonosz!

– Ismerem én a te szívedet – ismételte a herceg – sokra is becsülöm barátságodat, és azt szeretném, ha te is ugyanígy vélekednél rólam. Nyugodj meg és *parlons raison,*[164] amíg van idő... talán egy nap, talán csak egy óra; mondj el mindent, amit csak tudsz a végrendeletről, és ami a legfontosabb: hol van – hisz neked tudnod kell. Mindjárt elővesszük és megmutatjuk a grófnak. Bizonyára megfeledkezett már róla és meg akarja semmisíteni. Jól tudod, hogy csak egy az óhajom: szentül teljesíteni az ő akaratát. Azért is utaztam ide. Csakis azért vagyok itt, hogy segítsek rajta és tirajtatok.

– Most már mindent értek. Tudom, hogy ki áskálódott ellenünk. Tudom – mondta a hercegnő.

– Nem az most a baj, lelkem.

– Az ön *protégée-je*[165] az ön drágalátos Anna Mihajlovnája volt, akit én még cselédnek se fogadnék fel; nem én, azt az alávaló, undok nőszemélyt.

– *Ne perdons point de temps.*[166]

---

[163] Ugyan, ugyan
[164] beszéljünk értelmesen
[165] pártfogoltja
[166] Ne vesztegessük az időt.

– Ah, ne beszéljen! Tavaly télen befurakodott ide és olyan ocsmányságokat, olyan galádságokat pletykált a grófnak mindhármunkról, de kivált Sophie-ról – ismételni nem ismételhetem – hogy a gróf belebetegedett és két hétig látni sem akart bennünket. Tudom, hogy akkor írta a gróf ezt az alávaló, galád iratot; de azt hittem, hogy az a papír semmit se számít.

– *Nous y voilà.*[167] Mért nem szóltál hamarabb?

– A mozaikos irattartóban van, amelyet a párnája alatt tart. Most már tudom – szólt a hercegnő. A kérdésre nem felelt. – Ha van valami bűnöm, valami nagy bűnöm, akkor ez csak a gyűlölet azzal az ocsmány nőszeméllyel szemben – mondta, szinte kiáltotta képéből kikelve. – Minek furakodott be ide? De majd kitálalok én neki! Eljön még az ideje annak is!

XIX

Mialatt a fogadószobában és a hercegnő szobájában ilyen beszélgetések folytak, Bezuhov gróf udvarára begördült az a hintó, amely Pierre-t és Anna Mihajlovnát hozta. Pierre-ért érte küldtek, Anna Mihajlovna pedig szükségesnek tartotta, hogy vele tartson. Amikor a hintó – lágy kerékzörgéssel – már az ablakok alá hintett szalmán futott, Anna Mihajlovna vigasztaló szavakkal fordult útitársához, de azt tapasztalta, hogy az alszik a hintó szögletében. Felköltötte. Pierre felébredt és Anna Mihajlovna után kiszállt a hintóból; csak ekkor jutott eszébe a haldokló apjával való találkozás, amely hamarosan elkövetkezik. Észrevette, hogy nem a fő-, hanem a hátsó bejárathoz hajtattak. Amikor lelépett a hintó hágcsójáról, két polgári viseletű ember a fal árnyékába szaladt a feljáró mellől. Pierre megállt és a ház árnyékában, mindkét oldalon, több hasonló alakot is felfedezett. De ügyet se vetett rájuk sem Anna Mihajlovna, sem az inas, sem a kocsis, noha nyilvánvalóan látták ezeket az embereket. Akkor hát így kell lennie, vonta le Pierre a következtetést és Anna Mihajlovna nyomába indult. Anna Mihajlovna sietős léptekkel haladt felfelé a gyérvilágítású, keskeny kőlépcsőn és egyre hívogatta maga után Pierre-t, aki minduntalan elmaradt. Pierre nem értette ugyan, hogy miért kell egyáltalán a grófhoz mennie; még kevésbé, hogy miért a hátsó lépcsőn kell felmennie, de Anna Mihajlovna magabiztos viselkedéséből és sietségéből azt következtette, hogy erre okvetlenül szükség van. A lépcső fele-táján csaknem felbuktatták őket holmi vödrös emberek, akik – kopogó csizmában – szembe, lefelé szaladtak. Ezek az emberek a falhoz lapultak, hogy utat engedjenek Pierre-nek meg Anna Mihajlovnának és a legkevésbé sem csodálkoztak, amikor meglátták őket.

– Erre kell menni a hercegnők lakosztályába? – kérdezte egyiküktől Anna Mihajlovna.

---

[167] Végre helyben vagyunk.

– Erre – felelte a lakáj bátran, hangosan, mintha most már mindent szabad volna – mindjárt balra, nénikém.

– Hátha nem is hívott a gróf – szólt Pierre, amikor felért a lépcsőpihenőre – én megyek a szobámba.

Anna Mihajlovna megállt, megvárta Pierre-t.

– *Ah, mon ami!* – mondta ugyanolyan kézmozdulattal, mint délelőtt a fiának: – *Croyez, que je souffre, autant que vous, mais soyez homme.*[168]

– Csakugyan bemenjek? – kérdezte Pierre és szemüvegén át szelíden tekintett Anna Mihajlovnára.

– *Ah, mon ami, oubliez les torts qu'on a pu avoir envers vous, pensez que c'est votre père... peut-être à l'agonie.* – Felsóhajtott. – *Je vous ai tout de suite aimé comme mon fils. Fiez vous à moi, Pierre. Je n'oublierai pas vos intérêts.*[169]

Pierre nem értett semmit az egészből; ismét – és most még határozottabban – úgy érezte, hogy ennek így kell lennie és engedelmesen követte Anna Mihajlovnát, aki már be is nyitott egy ajtón.

Az ajtó a hátsó folyosó előterébe nyílt. A sarokban a hercegkisasszonyok öreg szolgája ült és harisnyát kötött. Pierre még sose járt ebben a lakosztályban, nem is sejtette, hogy vannak ilyen szobák a házban. Anna Mihajlovna érdeklődött a hercegnők egészsége iránt egy szobalánytól, aki egy vizeskancsót vitt tálcán (kedvesemnek, lelkecskémnek szólította a lányt), aztán tovább húzta Pierre-t a kövezett folyosón. A kancsós szobalány nagy siettében (e pillanatban mindent nagy sebbel-lobbal csináltak ebben a házban) nyitva hagyta az ajtót, és Pierre meg Anna Mihajlovna – mikor elhaladtak előtte – önkéntelenül is benéztek a szobába, ahol, egymáshoz igen közel, a legidősebb herceglány meg Vaszilij herceg ült és beszélgetett. Vaszilij herceg türelmetlen mozdulatot tett és hátradőlt, amikor meglátta a tovahaladókat; a hercegkisasszony felugrott és szilaj mozdulattal, teljes erejéből becsapta az ajtót.

Ez a mozdulat annyira nem vágott össze a hercegnő szokásos higgadtságával, a Vaszilij herceg arcán tükröződő ijedtség annyira ellentétben állt méltóságos modorával, hogy Pierre megállt és szemüvegén át kérdően nézett vezetőjére. Anna Mihajlovna nem árult el semmilyen meglepetést, csak elmosolyodott egy kissé és felsóhajtott, mintha azt akarná jelezni, hogy ő várta mindezt.

– *Soyez homme, mon ami, c'est moi qui veillerai à vos intérêts*[170] – mondta feleletül Pierre tekintetére és még gyorsabban továbbindult a folyosón.

---

[168] Ah, barátom! Higgye el, hogy én éppúgy szenvedek, mint ön, de emberelje meg magát.

[169] Ah, barátom, felejtse el azokat az igazságtalanságokat, amelyeket esetleg elkövettek önnel szemben, gondoljon arra, hogy atyja... talán már haláltusáját vívja. Én mindjárt úgy szerettem önt, mint fiamat. Bízzék bennem, Pierre. Én nem feledkezem meg az ön érdekeiről.

[170] Emberelje meg magát, barátom, én majd őrködöm az érdekein.

A Rosztov-gyerekek.

Pierre nem értette, hogy miről van szó, még kevésbé, hogy mit jelent *veiller à vos intérêts,*[171] csak azt tudta, hogy mindennek így kell lennie. A folyosón át egy homályos terembe jutottak, amely szomszédos volt a gróf fogadószobájával. Egyike volt azoknak a fényűzően berendezett, hideg szobáknak, amelyekben már járt Pierre, de a díszlépcső felől. Most üres kád állt a szoba közepén, és csupa víz volt a szőnyeg. Egy szolga és – füstölővel – egy al-szerpap jött velük szembe lábujjhegyen, de ügyet se vetettek rájuk. Pierre-ék beléptek a Katalin cárnő mellszobrával és életnagyságú képével ékesített ismerős fogadószobába, amelynek két nagy, olaszos ablaka volt, és ahonnan a télikertbe lehetett jutni. A fogadószobában még mindig ugyanazok ültek – csaknem ugyanabban a testhelyzetben – és halk szavakat váltottak. De mind elhallgattak és a belépőre: a kisírt szemű, halvány arcú Anna Mihajlovnára meg a tagbaszakadt, kövér Pierre-re néztek, aki lehajtott fejjel, engedelmesen követte.

Anna Mihajlovna arcán világosan tükröződött az a tudat, hogy elérkezett a döntő pillanat; a talpraesett pétervári hölgyek modorában, még bátrabban ment be a szobába, mint délelőtt és egy pillanatra sem engedte el Pierre-t maga mellől. Érezte, hogy mivel azt az embert vezeti, akit a haldokló látni akar, kétségtelenül fogadni fogják. Gyors tekintetét végigfuttatta mindnyájukon. Amikor megpillantotta a gróf gyóntatóját, nem is annyira meghajolt, mint inkább hirtelen összetöpörödött, apró, tipegő léptekkel odasuhant a paphoz és tisztelettel fogadta előbb az egyik, aztán a másik egyházi férfiú áldását.

– Hál'istennek, hogy idejében ideértek – mondta a papi embernek – már úgy féltünk: az egész rokonság. Ez a fiatalember a gróf fia – tette hozzá halkabban. – Szörnyű pillanat!

Aztán az orvoshoz lépett.

– *Cher docteur* – mondta – *ce jeune homme est le fils du comte... y a-t-il de l'espoir?*[172]

Az orvos gyors mozdulattal, némán felvonta vállát és a mennyezetre emelte szemét. Anna Mihajlovna ugyanolyan mozdulattal felvonta vállát, és a mennyezetre emelte, majd csaknem eltakarta szemét, felsóhajtott és az orvos mellől Pierre-hez ment. Különösen nagy tisztelettel és bánatosgyengéden bánt Pierre-rel.

– *Ayez confiance en sa miséricorde!*[173] – mondta neki, egy kis pamlagra mutatott, hogy üljön le és ott várja meg őt, ő maga pedig nesztelenül ahhoz az ajtóhoz indult, amelyre valamennyien néztek, és – alig hallható ajtónyikorgás után – eltűnt mögötte.

Pierre elhatározta, hogy mindenben engedelmeskedik vezetőjének; a felé a kis pamlag felé indult, amelyre Anna Mihajlovna mutatott. Mihelyt eltűnt Anna Mihajlovna, Pierre észrevette, hogy a jelenlevők vala-

---

[171] őrködni az érdekein,
[172] Kedves doktor, ez a fiatalember a gróf fia... van valami remény?
[173] Bízzék isten irgalmában!

mennyien rászegezték szemüket, és tekintetükben több volt, mint kíváncsiság és részvét. Azt is észrevette, hogy mind összesúgtak és mintegy félénken, sőt hízelkedve mutatnak rá szemükkel. Olyan tiszteletet tanúsítottak iránta, amilyet azelőtt sohase: az az ismeretlen hölgy, aki az imént a papokkal beszélgetett, felállt és saját helyét kínálta neki; a segédtiszt felemelte azt a kesztyűt, amelyet Pierre elejtett és átnyújtotta; az orvosok tisztelettel elhallgattak, amikor elhaladt mellettük és félrehúzódtak, hogy utat engedjenek. Pierre voltaképpen máshová akart ülni, hogy ne alkalmatlankodjék a hölgynek, maga akarta felemelni a kesztyűt és ki akarta kerülni az orvosokat, akik különben sem álltak útjában, de hirtelen úgy érezte, hogy ez illetlen lenne, úgy érezte, hogy ma éjjel ő olyan valaki, akinek egy rettenetes szertartást kell elvégeznie, mert mindnyájan ezt várják tőle, azért hát mindenkinek a szolgálatát el kell fogadnia. Szó nélkül átvette a kesztyűt a segédtiszttől, leült a hölgy helyére, szimmetrikusan előreszegett térdére tette nagy kezét – az egyiptomi szobrok naiv testtartásában – és arra a következtetésre jutott, hogy mindennek csakis így kell lennie, és hogy ma este nem a maga elképzelései szerint kell cselekednie, hanem teljesen ki kell szolgáltatnia magát azoknak a kényére-kedvére, akik irányítják, máskülönben elveszti a fejét és ostobaságokat csinál.

Két perc se telt bele, Vaszilij herceg – három csillaggal ékes kaftánjában, magasra tartott fejjel, fenségesen – belépett a szobába. Mintha lefogyott volna reggel óta; amikor szétnézett a szobában és meglátta Pierre-t, szeme nagyobbnak látszott a szokottnál. Odament hozzá, megfogta a karját (azelőtt sose tette) és lefelé nyomta, mintha ki akarná próbálni, hogy szilárdan áll-e a helyén.

– *Courage, courage, mon ami. Il a demandé à vous voir. C'est bien*[174] – és tovább akart menni.

De Pierre szükségesnek tartotta, hogy megkérdezze:

– Hogy van... – zavarba esett, mert nem tudta, hogy illik-e grófnak titulálni a haldoklót; apjának nevezni pedig restellte.

– *Il a eu encore un coup, il y a une demi-heure.* Újabb ütés érte. *Courage, mon ami*[175]...

Pierre olyan állapotban volt, annyira kusza volt minden gondolata, hogy az „ütés" szó hallatára valami fizikai ütést képzelt el. Meghökkenve nézett Vaszilij hercegre és csak később eszmélt rá, hogy a betegséget nevezik ütésnek. Vaszilij herceg mentében odaszólt néhány szót Lorrainnak és lábujjhegyen bement az ajtón. Nem tudott lábujjhegyen járni és egész testével esetlenül ugrabugrált. Utána bement a legidősebb hercegkisasszony, aztán az egyházi férfiak, az al-szerpapok és a szolgák. Odabent jövés-menés hallatszott, majd végül, ugyanolyan sápadtan, de a kötelességét teljesítő nő kemény arckifejezésével kifutott Anna Mihajlovna és megérintette Pierre karját.

---

[174] Fel a fejet, barátom, fel a fejet. Hívatta, látni akarja. Helyes.
[175] Egy félórája újabb gutaütés érte... Fel a fejet, barátom...

– *La bonté divine est inépuisable. C'est la cérémonie d'extrême onction qui va commencer. Venez.*[176]

Pierre a puha szőnyegen lépkedve az ajtó felé indult, és észrevette, hogy a segédtiszt is, az ismeretlen hölgy is és még néhány szolga, majd mindenki utána indult, mintha most már nem kellene engedélyt kérni arra, hogy bemehessenek a másik szobába.

XX

Pierre jól ismerte ezt az oszlopokkal és boltívekkel kettéosztott nagy szobát, amelynek minden falát perzsaszőnyegek borították. Az oszlopokon túl eső rész – ahol egyik oldalt egy selyemfüggönyös, magas mahagóni ágy, másik oldalt meg óriási szentképtartó állt – ragyogó fényárban úszott, akár a templom vecsernyekor. A fémrátétes,[177] csillogó szentképek alatt hosszú Voltaire-szék[178] állt. A karosszékben – amelynek felső részét bizonyára az imént váltott, gyűretlen, hófehér párnákkal bélelték ki – világoszöld takaróval derékig letakarva feküdt apjának, Bezuhov grófnak jólismert, fenséges alakja. Magas homloka fölött oroszlánsörényhez hasonló ősz haj, szép piros-sárga arcán jellegzetes nemes vonások, mély redők. Olyan, mint volt. Közvetlenül a szentképek alatt feküdt. Nagy, vastag karját kihúzták a takaró alól: rajta nyugodott. Tenyérrel lefelé fekvő jobb kezének hüvelyk- és mutatóujja közé viaszgyertyát állítottak, amelyet a karosszék mögül előhajolva, egy öreg szolga tartott. A karosszék körül egyházi férfiak álltak fenségesen tündöklő ruhában, amelyre kívül terült rá hosszú hajuk. Égő gyertyát tartottak kezükben és ünnepélyes lassúsággal végezték a szertartást. Mögöttük, de csak egy kissé hátrább állt a két fiatalabb herceglány és minduntalan szeméhez emelte zsebkendőjét; előttük meg Katyis, a legidősebb, haragos és elszánt arccal. Egy pillanatra se vette le szemét az ikonokról, mintha mindnyájuknak azt akarná mondani: nem áll jót magáért, ha rájuk fordítja tekintetét. Anna Mihajlovna mindent megbocsátó, szelíd-bánatos arccal az ajtónál állt. Az ismeretlen hölgy szintén. Vaszilij herceg az ajtó másik oldalán, a karosszékhez közel, egy bársonyhuzatú, faragott szék mögött állt; támlájával maga felé fordította és rákönyökölt baljával, amelyben gyertyát tartott. Jobb kezével többször is keresztet vetett; valahányszor homlokára tette ujjait, mindig a mennyezetre emelte szemét. Arca áhítatos nyugalmat és isten akaratába való belenyugvást fejezett ki. Mintha azt mondta volna: „Ha nem értitek meg ezeket az érzéseket, magatokra vessetek."

---

[176] Az isten jósága végtelen. Mindjárt kezdődik az utolsó kenet feladásának szertartása. Jöjjön.

[177] a pravoszláv szentképeken, az *ikon*-okon – amelyeket szekrényszerű szentképtartóban, kiot-ban tartottak, gyakran fémből készült rátéttel ábrázolták a ruházatot.

[178] magastámlájú, mély karosszék. Voltaire-ről nevezték el.

Mögötte a segédtiszt, az orvosok meg a szolgák álltak. Egyszóval: külön a férfiak és külön a nők, akár a templomban. Mindenki hallgatott és egyre-másra vetette a keresztet. Csak a papok imája, öblösen-mély, tompa éneke, a szünet perceiben pedig a lábak váltogatásának zaja és egy-egy sóhaj hallatszott. Anna Mihajlovna igen kifejező arccal – amelyről azt lehetett leolvasni, hogy ő tudja, mit csinál – áthaladt a szobán, odament Pierre-hez és egy gyertyát nyújtott át neki. Pierre meg is gyújtotta, de annyira lekötötték figyelmét a körötte állók, hogy azzal a kezével akart keresztet vetni, amelyikben a gyertya volt.

Sophie, a legfiatalabb, pirospozsgás, nevetős herceglány, a szemölcsös, ránézett. Elmosolyodott, zsebkendőjébe rejtette arcát és sokáig nem vette le róla a kendőt. Amikor Pierre-re nézett, megint elnevette magát. Látszott: nem tudja visszafojtani nevetését, ha rá néz, de azt sem tudja megállni, hogy ne nézzen rá; így hát csendesen az oszlop mögé ment, hogy meneküljön a kísértés elől. A papok hangja a szertartás közepén hirtelen elhallgatott; az egyházi férfiak súgtak egymásnak valamit; az öreg szolga, aki a gróf kezét tartotta, felállt és a hölgyekhez fordult. Anna Mihajlovna előrelépett, a beteg fölé hajolt és a háta mögül intve, odahívta Lorraint. A francia orvos – aki egy oszlopnak dőlve, égő gyertya nélkül állt, a külföldi ember tiszteletteljes testtartásával, amellyel azt akarta mutatni, hogy a felekezeti különbség ellenére is teljesen megérti e szertartás fontosságát, sőt helyesli is – a javakorabeli férfi nesztelen lépteivel odament a beteghez, vékony, fehér ujjaival felemelte a zöld takaróról a beteg szabad kezét, megtapintotta pulzusát és elgondolkozott. A betegnek beadtak valami innivalót, sürögtek-forogtak körülötte, aztán ki-ki visszament a helyére, és folytatódott a szertartás. E szünetben Pierre észrevette, hogy Vaszilij herceg elment a támlásszék mögül és olyan arckifejezéssel, amellyel azt akarta mutatni, hogy ő tudja, mit csinál, és ám lássák a többiek, ha nem értik meg őt – nem a beteghez ment, hanem elhaladt mellette, csatlakozott a legidősebb hercegkisasszonyhoz és vele együtt a hálószoba belsejébe, a selyemfüggönyös ágy felé tartott. Az ágy mellől mindketten eltűntek a hátsó ajtón, de a szertartás befejezése előtt visszatértek helyükre – előbb az egyik, aztán a másik. Pierre erre a körülményre sem fordított nagyobb figyelmet, mint a többire, mert egyszersmindenkorra beletörődött, hogy mindannak, ami ma este lejátszódik előtte, feltétlenül úgy kell lennie.

Az egyházi ének véget ért. Csak az egyik papi ember hangját lehetett hallani; tiszteletteljesen köszöntötte a beteget, hogy sikerült felvennie az utolsó kenetet. A beteg még mindig ugyanolyan mozdulatlanul, szinte élettelenül feküdt. Körülötte mindenki sürgött-forgott, lépések és suttogó hangok hallatszottak, közülük Anna Mihajlovnáé vált ki a legélesebben:

– Feltétlenül át kell vinni az ágyba, mert itt sehogy se maradhat... – hallotta Pierre.

A beteget úgy körülvették az orvosok, a hercegnők meg a szolgák, hogy Pierre már nem látta azt az ősz sörényű fejet, azt a piros-sárga arcot, amelyet – bár sok más arcot is látott – egy pillanatra se tévesztett szem elől az

egész szertartás alatt. De a karosszéket körülálló emberek óvatos mozdulataiból kitalálta, hogy a haldoklót felemelték és átvitték az ágyba.

– Fogd meg a kezemet, különben elejted – hallatszott az egyik szolga ijedt suttogása. – Lejjebb is... ide még valaki – szóltak mások is, és lihegésük, topogásuk meggyorsult, mintha a teher, amelyet cipelnek, meghaladná erejüket.

A cipekedők – köztük volt Anna Mihajlovna is – most éppen a fiatalemberek előtt haladtak el, úgyhogy az emberek háta és tarkója mögül egy pillanatra szemébe tűnt a beteg födetlen, domború, párnás melle, kövér válla – egy kissé felfelé húzták, akik a hónaalját tartották – és göndör, ősz oroszlánfeje. Ezt a fejet: a szokatlanul széles homlokot és arccsontot, az érzéki, szép szájat, a fenséges, hideg tekintetű szemeket még a halál közelsége sem csúfította el. Ugyanolyan maradt, amilyennek három hónappal ezelőtt látta Pierre, amikor a gróf Pétervárra küldte őt. De a cipekedők egyenetlen lépteire most tehetetlenül ingott ez a fej hol erre, hol arra, a közönyös, hideg tekintetű szem pedig mintha nem tudta volna, min állapodjék meg.

Akik a beteget odavitték, sürgölődtek még néhány percig a magas ágy körül, aztán szétoszlottak. Anna Mihajlovna megérintette Pierre karját és odaszólt neki: *„Venez"*.[179] Pierre odament vele az ágyhoz, amelyre – nyilván az imént lefolyt szertartással kapcsolatban – ünnepélyes testtartásban fektették le a beteget. Fejét párnákkal magasra támasztották. Két kezét tenyérrel lefelé, szimmetrikusan kitették a zöld selyem takaróra. Amikor Pierre odament, a gróf egyenesen rá nézett, de olyan tekintettel, amelynek értelmét és jelentését nem lehetett megérteni. Vagy egyáltalán nem mondott semmit – legfeljebb azt, hogy ha egyszer szeme van az embernek, akkor nézni kell valahová – vagy nagyon is sokat mondott. Pierre megállt, nem tudta, mit csináljon, és kérdően nézett vezetőjére. Anna Mihajlovna gyors szemmozdulattal a beteg kezére mutatott, ajkával meg csókot mímelt. Pierre vigyázatosan kinyújtotta nyakát, hogy meg ne rántsa a takarót, megfogadta a tanácsot és a széles-csontú, húsos kézre illesztette ajkát. A grófnak sem a keze, sem egyetlen arcizma nem rándult meg. Pierre megint kérdően tekintett Anna Mihajlovnára: mit tegyen. Anna Mihajlovna az ágy mellett álló karosszékre intett szemével. Pierre engedelmesen leült és most azt kérdezte tekintetével, azt cselekedte-e, amit kellett. Anna Mihajlovna helyeslően bólintott. Pierre megint az egyiptomi szobrok szimmetrikus-naiv testtartását öltötte fel. Szemmel láthatólag sajnálta, hogy lomha, kövér teste olyan nagy teret foglal el, és minden lelki erejét összeszedte, hogy minél kisebbnek lássék. A grófra tekintett. A gróf meg arra a pontra nézett, ahol Pierre arca volt, amikor még állt. Anna Mihajlovna arca azt mutatta: teljesen tisztában van az apa és fia közti találkozás eme utolsó perceinek megható fontosságával. Ez csak két percig tartott, de Pierre egy órának vélte ezt a két percet is. Egyszerre csak megvonaglottak

---

[179] Jöjjön.

a gróf vastag arcizmai és mély redői. A vonaglás egyre erősödött, a szép száj eltorzult (Pierre csak ekkor döbbent rá, hogy milyen közel van apja a halálhoz) és a félregörbült szájból érthetetlen rekedt hang hallatszott. Anna Mihajlovna odaadó figyelemmel nézett a beteg szemébe és igyekezett kitalálni, mi kell neki: most Pierre-re, majd az innivalóra, aztán a takaróra mutatott, végül pedig – kérdően, súgva – Vaszilij herceg nevét említette. A beteg szeme és arca türelmetlenséget árult el. Erőlködött, hogy arra a szolgára tekinthessen, aki szüntelenül ott állt az ágy fejénél.

– A másik oldalára akar fordulni – súgta a szolga és nekilátott, hogy arccal a fal felé fordítsa a gróf nehéz testét.

Pierre felállt, hogy segítsen.

Mialatt átfordították a grófot, egyik keze tehetetlenül hátrahanyatlott. Hiába erőlködött, hogy előrehúzza. Észrevette-e azt a rémült tekintetet, amellyel Pierre erre az élettelen kézre nézett, vagy e pillanatban valamilyen más gondolat suhant át halálbénította fején – engedetlen kezére, Pierre rémületet tükröző arcára, majd megint a kezére pillantott, és arcán gyenge, szenvedő mosoly jelent meg, amely sehogy sem illett vonásaihoz és amellyel mintegy gúnyolta tulajdon tehetetlenségét. Pierre e mosoly láttára görcsös rándulást érzett mellében; az orrát szúrta valami, szemét meg könny fátyolozta be. A beteget oldalt, a fal felé fordították. Felsóhajtott.

– *Il est assoupi* – mondta Anna Mihajlovna, amikor észrevette a hercegnőt, aki azért jött, hogy felváltsa. – *Allons.*[180]

Pierre kiment.

XXI

A fogadószobában már nem volt senki, csak Vaszilij herceg meg a legidősebb hercegnő. Katalin cárnő képe alatt ültek és élénken beszélgettek, de menten elhallgattak, mihelyt meglátták Pierre-t és vezetőjét. A hercegnő eldugott valamit.

– Rá se tudok nézni erre a nőre – súgta. Pierre-nek legalábbis úgy rémlett.

– *Catiche a fait donner du thé dans le petit salon* – mondta Vaszilij herceg Anna Mihajlovnának. – *Allez, ma pauvre Anna Mihajlovna, prenez quelque chose, autrement, vous ne suffirez pas.*[181]

Pierre-nek nem mondott semmit, de – vállánál valamivel lejjebb – részvéttel megszorította karját. Pierre meg Anna Mihajlovna átment a kis szalonba.

– *Il n'y a rien qui restaure, comme une tasse de cet excellent thé russe après une nuit blanche*[182] – mondta Lorrain mérsékelt élénkséggel és kor-

---

[180] Elszenderedett... Menjünk.

[181] Katyis teát vitetett a kis szalonba. Menjen, szegény Anna Mihajlovna, fogyasszon valamit, különben nem fogja bírni.

[182] Átvirrasztott éjszaka után semmi sem frissíti fel úgy az embert, mint egy csésze kitűnő orosz tea

tyintott egyet-egyet a fülnélküli, vékony kínai csészéből. A kis kerek szalonnak annál az asztalánál állt, ahol a teáskészlet és a hideg vacsora várta a vendégeket. Akik ezen az éjszakán Bezuhov házában voltak, mind az asztal köré gyűltek, hogy pótolják az elvesztett erőt. Pierre jól emlékezett erre a kis kerek szalonra, ahol több tükör függött és több asztalka állt. Ha bál volt a gróf házában, Pierre, aki nem tudott táncolni, szeretett elüldögélni itt a tükrös kis szalonban és figyelte, ahogy a báliruhás hölgyek – meztelen vállukon gyöngy és briliáns ragyog – e szobán áthaladva belebeletekintenek a többszörös képsort mutató, fényesen megvilágított tükrökbe. Most gyéren világított a szobában két szál gyertya, és egy kis asztalon teáskészlet meg ételek álltak, éjnek évadján, rendetlenül. Különféle köznapias emberek suttogva beszélgettek, üldögéltek benne és minden mozdulatukkal, minden szavukkal mutatták, hogy egyikük sem feledkezett meg arról, ami most a hálószobában történik vagy történni fog. Pierre nagyon éhes volt, de mégsem evett. Kérdően tekintett vezetőjére, de azt látta, hogy lábujjhegyen visszamegy a fogadószobába, ahol csak Vaszilij herceg meg a legidősebb herceglány maradt. Pierre azt hitte, hogy ennek ez a rendje és rövid habozás után ő is utána indult. Anna Mihajlovna a hercegnő mellett állt. Mind a ketten egyszerre, izgatott suttogással beszéltek:

– Már engedelmet, hercegné, én is tudom, mit kell és mit nem kell – mondta a hercegkisasszony. Láthatólag ugyanolyan felindult állapotban volt, mint amikor becsapta szobájának ajtaját.

– De kedves hercegnő – felelte szelíden, de nyomatékosan Anna Mihajlovna és útját állta a herceglánynak: nem engedte a hálószoba felé – nem lesz ez túlságosan terhes szegény nagybácsinak, épp ezekben a percekben, amikor pihenésre van szüksége? Földi dolgokról beszéljen most, amikor lelke már az égbe készül?...

Vaszilij herceg – megszokott fesztelen testtartásában, lábát magasan egymásra rakva – egy karosszékben ült. Arca erősen vonaglott, leleffedt és alul vastagabbnak látszott. Úgy tett, mintha nem nagyon érdekelné a két hölgy beszélgetése.

– *Voyons, ma bonne Anna Mihajlovna, laissez faire Catiche.*[183] Hisz tudja, hogy mennyire szereti a gróf.

– Én nem tudom, mi van ebben az iratban – fordult a hercegkisasszony Vaszilij herceghez és a mozaikdíszes iratdobozra mutatott, amelyet kezében tartott. – Csak annyit tudok, hogy az igazi végrendelet az íróasztalában van, ez meg csak egy elfelejtett papiros...

Ki akarta kerülni Anna Mihajlovnát, de Anna Mihajlovna elébe ugrott és megint elállta az útját.

– Tudom, kedves jó hercegnő – mondta Anna Mihajlovna és erősen megragadta a dobozt; látszott, hogy nem egyhamar engedi el. – Kérem, könyörögve kérem, kedves hercegnő, kímélje meg... *Je vous en conjure*[184]...

[183] Ugyan, kedves Anna Mihajlovna, hagyja Katyist, hadd csinálja.
[184] Könyörögve kérem...

A hercegnő hallgatott. Csak a dobozért folyó feszült küzdelem zaja hallatszott. Látszott, hogy ha a hercegnő megszólal, akkor olyasmit mond, ami nem nagyon hízeleg majd Anna Mihajlovnának. Anna Mihajlovna erősen tartotta a dobozt, de hangja mégis megőrizte édeskés vontatottságát és lágyságát.

– Pierre! Jöjjön ide, barátom... Azt hiszem, ő se felesleges a családi tanácsban: nemde, hercegem?

– Mért nem szól hát, *mon cousin?* – kiáltott fel hirtelen a hercegnő, oly hangosan, hogy a szalonban is meghallották és megijedtek a hangjától. – Mért nem szól közbe, amikor itt... isten tudja, kicsoda... arra vetemedik, hogy beleavatkozzék az ügyeinkbe és jeleneteket rendezzen egy haldokló szobájának a küszöbén?! Áskálódó vénasszony! – suttogta dühösen és teljes erejéből megrántotta a dobozt, de Anna Mihajlovna néhány lépést tett, hogy ne maradjon el a doboztól és egyik kezével más, alkalmasabb helyen fogta meg.

– Ó! – kiáltott fel Vaszilij herceg szemrehányóan és meglepetten. Fel is állt. – *C'est ridicule. Voyons.*[185] Engedjék el, azt mondom!

A hercegkisasszony elengedte.

– Ön is!

De Anna Mihajlovna nem fogadott szót.

– Eressze el, ha mondom. Majd én vállalom. Odamegyek hozzá és megkérdezem tőle. Én... ez csak kielégíti önöket.

– *Mais, mon prince*[186] – mondta Anna Mihajlovna – ilyen magasztos szertartás után hagyja békében egy percig. Nos, Pierre, ön is mondja meg a véleményét – fordult a fiatalemberhez, aki egészen közel jött hozzájuk és meghökkenve nézett a herceglány dühös arcára – az illendőségnek még a nyoma is eltűnt róla – meg Vaszilij herceg idegesen rángatódzó orcájára.

– Jusson eszébe, hogy csakis ön felel majd a következményekért – mondta szigorúan Vaszilij herceg. – Ön nem tudja, mit cselekszik.

– Undok nőszemély! – kiáltotta a hercegnő, rávetette magát váratlanul Anna Mihajlovnára és kiszakította kezéből a dobozt.

Vaszilij herceg lehajtotta fejét és széttárta karját.

E pillanatban nagy zajjal, a falnak csapódva, hirtelen kivágódott az a félelmes ajtó, amelyet oly sokáig nézett Pierre s amely oly halkan nyílt-csukódott mindeddig; kiszaladt a középső hercegnő és összecsapta a kezét.

– Mit művelnek itt?! – szólt kétségbeesetten. – *Il s'en va et vous me laissez seule.*[187]

A legidősebb hercegnő elejtette a dobozt. Anna Mihajlovna gyorsan lehajolt, felkapta a vitás tárgyat és beszaladt a hálószobába. A legidősebb hercegnő és Vaszilij herceg – mihelyt magukhoz tértek megdöbbenésükből – utána indultak. Néhány perc múlva sápadt, száraz arccal, beharapott ajakkal, a legidősebb hercegnő jött ki elsőnek.

[185] Nevetséges. Nézze meg az ember.

[186] De hercegem

[187] A végét járja, maguk meg egyedül hagynak vele.

– No, most már boldog lehet – mondta – hisz úgyis csak ezt várta!

Felzokogott, eltakarta arcát zsebkendőjével és kiszaladt a szobából.

A hercegnő után kijött Vaszilij herceg is. Odatámolygott ahhoz a díványhoz, amelyen Pierre ült, rárogyott és eltakarta szemét egyik kezével. Pierre észrevette, hogy a herceg sápadt, alsó állkapcsa úgy rángatódzik, úgy remeg, mintha láz rázná.

– Ó, kedves barátom! – mondta és megfogta Pierre könyökét; hangja őszinteséget és gyengeséget árult el, amit azelőtt sohasem vett észre benne Pierre. – Mennyit vétkezünk, hányszor becsapunk másokat, és miért? Én már elmúltam ötven éves, barátom... Hiszen én... És a halállal mindennek, mindennek vége. Iszonyú a halál. – Sírva fakadt.

Anna Mihajlovna jött ki utoljára. Lassú, halk léptekkel odament Pierre-hez.

– Pierre!... – szólította meg.

Pierre kérdően nézett rá. Anna Mihajlovna homlokon csókolta a fiatalembert és benedvezte könnyeivel.

– *Il n'est plus*[188] – mondta rövid hallgatás után.

Pierre ránézett szemüvege fölött.

– *Allons, je vous reconduirai. Tâchez de pleurer. Rien ne soulage, comme les larmes.*[189]

Átvezette Pierre-t a sötét szalonba. Pierre örült, hogy ott senki se látja az arcát. Anna Mihajlovna magára hagyta. Amikor pedig visszatért hozzá, Pierre, egyik karját a feje alá téve, mélyen aludt.

Másnap reggel azt mondta Anna Mihajlovna Pierre-nek:

– *Oui, mon cher, c'est une grande perte pour nous tous. Je ne parle pas de vous. Mais dieu vous soutiendra, vous êtes jeune et vous voilà à la tête d'une immense fortune, je l'espère. Le testament n'a pas été encore ouvert. Je vous connais assez pour savoire que cela ne vous tournera pas la tête, mais cela vous impose des devoirs, et il faut être homme.*[190]

Pierre csak hallgatott.

– *Peut-être plus tard je vous dirai, mon cher, que si je n'avais pas été lâ, dieu sait ce qui serait arrivé. Vous savez mon oncle avant-hier encore me promettait de ne pas oublier Boris. Mais il n'a pas eu le temps. J'espère, mon cher ami, que vous remplirez le désir de votre père.*[191]

---

[188] Nincs többé

[189] Menjünk, elkísérem. Próbáljon sírni. Semmi sem enyhíti úgy a fájdalmat, mint a könny.

[190] Igen, kedvesem, nagy veszteség mindnyájunknak. Önről nem is beszélek. De az isten nem hagyja el. Fiatal létére, lám, mérhetetlen vagyon ura lesz, én legalábbis azt remélem. A végrendeletet még nem bontották fel. Eléggé ismerem önt ahhoz, hogy tudjam: nem szédíti meg, de kötelességeket ró önre, ezért meg kell emberelnie magát.

[191] Később talán majd elmondom önnek, hogy isten tudja, mi történik, ha én nem vagyok itt. Ön is tudja, hogy a nagybácsi tegnapelőtt megígérte, hogy nem feledkezik meg Boriszról. De nem jutott ideje arra, hogy be is váltsa ígéretét. Remélem, kedves barátom, hogy teljesíti majd apja kívánságát.

Pierre egy szót sem értett az egészből, zavartan elpirult és némán nézett Anna Mihajlovna hercegnére. Anna Mihajlovna, miután Pierre-rel beszélt, hazahajtatott Rosztovékhoz és lefeküdt. Reggel, amikor felébredt, elmondta Rosztovéknak és minden ismerősének Bezuhov gróf halálának részleteit. Azt mondta, hogy a gróf úgy halt meg, ahogy ő, Anna Mihajlovna kívánta; hogy elhunyta nemcsak megható, hanem épületes is volt; az apa és fia utolsó találkozása pedig annyira megható volt, hogy csak sírva tud visszagondolni rá és nem is tudja: ki viselkedett különbül e szörnyű pillanatban: az atya, aki semmiről és senkiről se feledkezett meg e szörnyű percekben sem, avagy Pierre, akire szánalom volt még ránézni is: annyira lesújtotta a csapás; de mégis igyekezett titkolni bánatát, csakhogy haldokló apját ne keserítse. *„C'est pénible, mais cela fait du bien; ça élève l'âme de voir des hommes, comme le vieux comte et son digne fils"*[192] – mondta. Vaszilij herceg és a hercegnő cselekedeteit, elítélő megjegyzésekkel, ugyancsak elmondta, de csak súgva, a legnagyobb titokban.

XXII

Nyikolaj Andrejevics Bolkonszkij herceg birtokán, Liszije Goriban napról napra várták a fiatal Andrej herceg és a hercegné érkeztét: de ez a várakozás sem zavarta meg az öreg herceg és házanépe életének kiegyensúlyozott rendjét. Nyikolaj Andrejevics herceg törzskari tábornok – akit a nagyvilági társaság *le roi de Prusse*-nek[193] nevezett el – leányával, Marja hercegnővel és leánya társalkodónőjével, *m-lle* Bourienne-nel állandóan Liszije Goriban élt, amióta Pál cár idejében falura száműzték. Az új cár uralkodása alatt se mozdult ki a faluból, noha megengedték, hogy felutazzék a két fővárosba;[194] azt mondta: akinek szüksége lesz rá, az majd megteszi azt a százötven verszta utat Moszkvától Liszije Goriba, neki meg nincs szüksége senkire és semmire. Azt vallotta, hogy az emberi bűnöknek csupán két forrása van: a tétlenség meg a babona és hogy csak két erény van: a tevékenység meg az értelem. Ő maga nevelte leányát, és hogy kifejlessze benne mind a két fő erényt, algebra- és mértanleckéket adott neki és egész életét örökös foglalatossággal töltötte ki. Ő maga is folyton munkálkodott: hol emlékiratait írta, hol magasabb matematikai számításokat végzett, hol dohányszelencét esztergályozott, hol meg a kertben dolgozgatott vagy a birtokon folyó szakadatlan építkezéseket figyelte. Mivel a tevékenység fő feltétele a rend, életmódjában a rendet is a pontosság legmagasabb fokára fejlesztette. Ugyanazon változatlan körülmények között folyt le megjelenése az asztalnál, mégpedig nemcsak mindig ugyanabban az órában, hanem ugyanabban a percben is. Házanépével, a

[192] Fájdalmas látvány ez, de jót tesz; lélekemelő dolog olyan embereket látni, mint az öreg gróf és fia, aki méltó hozzá.

[193] porosz királynak

[194] Pétervárt és Moszkvát „a két fővárosnak" nevezték;

lányával csakúgy, mint a szolgákkal szemben, mindig nagyigényű és nyers volt; így aztán, bár nem volt kegyetlen, olyan félelmet és tiszteletet keltett maga iránt, amilyet nem egykönnyen érhetett volna el a legkegyetlenebb ember sem. Bár, nyugalmazott katona lévén, az állami ügyekben semmilyen szerepet nem játszott, abban a kormányzóságban, ahol birtoka elterült, minden vezetőember kötelességének tartotta, hogy felkeresse és a magas várószobában türelmesen megvárta a herceg megjelenésének kitűzött óráját, pontosan úgy, ahogyan az építész, a kertész vagy Marja hercegnő. És ebben a várószobában mindenki egyforma tiszteletet, sőt félelmet érzett, amikor kinyílt a dolgozószoba óriási, magas ajtaja és púderes parókában megjelent az öreg alacsony alakja. Keze kicsiny, szikár, ősz szemöldöke lecsüng és – ha összevonja – eltakarja fiatalosan csillogó, okos szemének sugarát.

A fiatal pár érkezésének napján, reggel, Marja hercegnő a meghatározott órában szokás szerint megjelent a várószobában a reggeli üdvözlésre, féltében többször is keresztet vetett és némán imádkozott. Mindennap megjelent itt és mindennap imádkozott, hogy szerencsésen folyjék le ez a naponkénti találkozás.

A várószobában ülő öreg szolga csendes mozdulattal felállt és súgva mondta: „Tessék".

Belülről az esztergapad egyenletes zaja hallatszott. A hercegnő félénken, tétován lépett be a könnyen és simán feltáruló ajtón és megállt a küszöbnél. A herceg az esztergapadon dolgozott. Hátrapillantott, aztán folytatta munkáját.

Az óriási dolgozószoba tele volt olyan tárgyakkal, amelyeket szemmel láthatólag állandóan használt a herceg. A nagy asztal, amelyen könyvek és tervrajzok hevertek; a magas üveges könyvszekrények – ajtajukban kulcs – a magas asztal, amely arra szolgált, hogy állva írjanak rajta és amelyen nyitott füzet feküdt; az esztergapad, a rendben kirakott szerszámok, meg a körös-körül szétszóródott forgácsok – mind-mind állandó, sokféle, rendszeres tevékenységre vallottak. Az ezüsthímzésű tatárcsizmába bujtatott kicsiny láb mozdulatain, az eres, szikár kéz kemény fogásán látszott, hogy a hercegben még megvan a sokat kibíró, szívós öregek friss ereje. Néhány fordulat után levette lábát az esztergapad pedáljáról, megtörölte, beledobta a vésőt a padra szerelt bőrzacskóba, az asztalhoz ment és odaszólította leányát. Sohasem áldotta meg gyermekeit; most is csak borostás arcát tartotta oda – aznap még nem borotválkozott – szigorúan, de gyengéd-figyelmesen nézett leányára és azt mondta:

– Nincs semmi bajod?... No, akkor ülj le!

Elővette a mértanfüzetet, amelyet tulajdon kezével írt, és lábával maga alá húzott egy széket.

– Holnapra ezt! – mondta, gyorsan megkereste az oldalt és egyik szakasztól a másikig kijelölte kemény körmével a leckét.

A hercegnő az asztalhoz, a füzet fölé hajolt.

– Várj csak, leveled van – mondta váratlanul az öreg és az asztalra

erősített tartóból női írással címzett borítékot vett elő és az asztalra dobta.

A hercegnő arcát piros foltok lepték el, amikor meglátta a levelet. Gyorsan felvette és föléje hajolt.

– Eloizától? – kérdezte a herceg hideg mosollyal és kivillantotta sárgás, de erős fogait.

– Igen, Julie-től – felelte a hercegnő, félénken apjára tekintett és elmosolyodott.

– Két levelet még áteresztek, de a harmadikat elolvasom – mondta szigorúan a herceg – attól tartok, hogy sok szamárságot irkáltok egymásnak. A harmadikat elolvasom.

– Akár ezt is elolvashatja, *mon père*[195] – felelte a hercegnő, még jobban elpirult és odanyújtotta a levelet.

– A harmadikat. Azt mondtam, a harmadikat – kiáltotta kurtán a herceg, félretolta a levelet, az asztalra könyökölt és maga elé húzta a mértani ábrákkal telerajzolt füzetet.

– No, kisasszony – kezdte; közelebb hajolt lányához a füzet fölött, egyik karját rátette annak a széknek a támlájára, amelyen a hercegnő ült; a hercegnő azt érezte, hogy mindenfelől körülveszi apjának régóta ismert, öreges-csípős dohányszaga. – No, kisasszony, ezek egybevágó háromszögek: tetszik látni: *abc* szög...

A hercegnő ijedten tekintett apja szemébe, amely hozzá egészen közel ragyogott; vörös foltok tűntek elő s halványodtak el arcán, és látni lehetett: nem ért semmit és annyira fél, hogy a zavaró félelem miatt nem is érti meg apjának további magyarázatát, bármennyire világos is. A tanító volt-e a hibás vagy a tanítvány, de mindennap ugyanaz ismétlődött meg: köd szállt a hercegnő szemére, nem látott, nem hallott semmit, csak szigorú apjának szikár arcát érezte, egészen közel maga mellett, csak leheletét és szagát érezte, és csak arra gondolt, hogy mielőbb kikerüljön már a dolgozószobából s a maga szobájában – ahol nem feszélyezi semmi – megértse a feladatot. Az öreg kijött a sodrából: nagy zörömböléssel hol hátratolta, hol visszahúzta azt a karosszéket, amelyen ült; minden erejét összeszedte, hogy fel ne fortyanjon, de mégis csaknem mindig felfortyant, szitkozódott, sőt néha földhöz is vágta a füzetet. A hercegnő rosszul felelt.

– Hogy is ne, te ostoba! – kiáltotta a herceg, félretolta a füzetet és elfordult, de mindjárt felállt, fel s alá járkált, megérintette a hercegnő karját és megint leült.

Közelebb húzódott hozzá és tovább magyarázott.

– Ez nem járja, hercegnő, ez nem járja – mondta, amikor a hercegnő megkapta a leckét és felvette, becsukta a füzetet és távozni készült – a matematika nagy dolog, kisasszonyom. Azt meg nem akarom, hogy olyan legyél, mint a mi ostoba hölgyeink. Türelem rózsát terem. – Megveregette lányának orcáját. – Majd kiszáll a fejedből a butaság.

---

[195] apám

A hercegnő el akart menni, de apja megállította egy kézmozdulattal és a magas asztalról felvett egy felvágatlan új könyvet.

– Eloizád még valami „Szentség Forrásá"-t is küld, tessék! Vallásos könyv. Én pedig senkinek a hitébe se szólok bele... Átnéztem. Nesze. No, eredj, eredj.

Megveregette leánya vállát és maga zárta be utána az ajtót.

Marja hercegnő azzal az ijedt és szomorú kifejezéssel ment vissza szobájába, amely csak ritkán hagyta el és még jobban elcsúfította amúgy is csúnya, beteges arcát. Leült íróasztalához, amelyen egymást érték az álló miniatür arcképek, és füzetek meg könyvek hevertek halomszámra. Amilyen rendes az apja, olyan hanyag volt a hercegnő. Letette a mértanfüzetet és türelmetlenül felbontotta a levelet. A levél legbizalmasabb gyermekkori barátnőjétől, attól a Julie Karaginától érkezett, aki ott volt Rosztovéknál, a névnapi ünnepségen.

Julie ezt írta:

„Chère et excellente amie, quelle chose terrible et effrayante que l'absence! J'ai beau me dire que la moitié de mon existence et de mon bonheur est en vous, que malgré la distance qui nous sépare, nos coeurs sont unis par des liens indissolubles; le mien se révolte contre la destinée, et je ne puis, malgré les plaisirs et les distractions qui m'entourent, vaincre une certaine tristesse cachée que je ressens au fond du coeur depuis notre séparation. Pourquoi ne sommes-nous pas réunies, comme cet été dans votre grand cabinet sur le canapé bleu, le canapé à confidences? Pourquoi ne puis-je, comme il y a trois mois, puiser de nouvelles forces morales dans votre regard si doux, si calme et si pénétrant, regard que j'aimais tant et que je crois voir devant moi, quand je vous écris?"[196]

Amikor Marja hercegnő idáig jutott, felsóhajtott és a nagy tükörbe nézett, amely tőle jobbra a falnál állt. A tükör híven mutatta Marja gyenge testét és sovány arcát. Szeme mindig szomorú volt, de most különösen reménytelenül nézte tükörképét. „Hízeleg" – gondolta, elfordult és tovább olvasta a levelet. De Julie nem hízelgett barátnőjének: a hercegnő mélytekintetű, sugárzó, nagy szeme, amelyből olykor mintha kévében áradnának a meleg sugarak, oly kedves volt, hogy – az egész arc rútságának ellenére – igen gyakran a szépségnél is vonzóbban hatott. De a hercegnő sose látta szemének kedves kifejezését, azt a kifejezést, amelyet akkor öltött, ha nem gondolt magára. Mihelyt a tükörbe nézett, erőltetett, mesterkélt

---

[196] „Drága jó barátnőm! De szörnyű és rémes dolog a távollét! Akárhányszor ismételgetem is magamban, hogy életem és boldogságom fele ön, és hogy szívünket elszakíthatatlan kötelékek fűzik össze, noha nagy távolság választ el bennünket – az én szívem mégis fellázad a sors ellen és a legélvezetesebb szórakozások közepette sem tudok leküzdeni valami titkos bánatot, amelyet elválásunk óta szívem mélyén érzek. Miért is nem vagyunk együtt, mint a nyáron, az ön nagy szobájában, a kék pamlagon, a vallomások pamlagán? Miért is nem meríthetek, mint három hónappal ezelőtt, új lelki erőt a tekintetéből, amely olyan szelíd, nyugodt és olyan átható; amelyet annyira szeretek és szinte magam előtt látok most, amikor írok".

és csúnya kifejezés jelent meg arcán, mint minden emberén. Tovább olvasta a levelet.

„Tout Moscou ne parle que guerre. L'un de mes deux frères est déjà à l'etranger, l'autre est avec la garde, qui se met en marche vers la frontière. Notre cher empereur a quitté Pétersbourg et, à ce qu'on prétend, compte lui-même exposer sa précieuse existence aux chances de la guerre. Dieu veuille que le monstre corsicain, qui détruit le repos de l'Europe, soit terrassé par l'ange que le tout-puissant, dans sa miséricorde, nous a donné pour souverain. Sans parler de mes frères, cette guerre m'a privée d'une relation des plus chères à mon coeur. Je parle de jeune Nicolas Rostoff, qui avec son enthousiasme n'a pu supporter l'inaction et a quitté l'université pour aller s'enrôler dans l'armée. Eh bien, chère Marie, je vous avouerai, que, malgré son extrême jeunesse, son départ pour l'armée a été, un grand chagrin pour moi. Le jeune homme, dont je vous parlais cet été, a tant de noblesse, de véritable jeunesse qu'on rencontre si rarement dans le siècle ou nous vivons parmi nos vieillards de vingt ans. Il a surtout tant de franchise et de coeur. It est tellement pur et poétique, que mes relations avec lui, quelque passagères qu'elles fussent, ont été l'une des plus douces jouissances de mon pauvre coeur, qui a déjà tant souffert. Je vous raconterai un jour nos adieux et tout ce qui s'est dit en partant. Tout cela est encore trop frais. Ah! chère amie, vous êtes heureuse de ne pas connaître ces jouissances et ces peines si poignantes. Vous êtes heureuse, puisque les dernières sont ordinairement les plus fortes! Je sais fort bien, que le comte Nicolas est trop jeune pour pouvoir jamais devenir pour moi quelque chose de plus qu'un ami, mais cette douce amitié, ces relations si poétiques et si pures ont été un besoin pour mon coeur. Mais n'en parlons plus. La grande nouvelle du jour qui occupe tout Moscou est la mort du vieux comte Bezuhov et son héritage. Figurez-vous que les trois princesses n'ont reçu que très peu de chose, le prince Basile rien, est que c'est M. Pierre qui a tout hérité, et qui par-dessus le marché a été reconnu pour fils légitime, par conséquent comte Bezuhov et possesseur de la plus belle fortune de la Russie. On prétend que le prince Basile a joué un très vilain rôle dans toute cette histoire et qu'il est reparti tout penaud pour Pétersbourg.

Je vous avoue, que je comprends très peu toutes ces affaires de legs et de testament; ce que je sais, c'est que depuis que le jeune homme que nous connaissions tous sous le nom de M. Pierre tout court est devenu comte Bezuhov et possesseur de l'une des plus grandes fortunes de la Russie, je m'amuse fort à observer les changements de ton et des manières des mamans accablées de filles à marier et des demoiselles elles-mêmes à l'égard de cet individu, qui, par parenthèse, m'a paru toujours être un pauvre sire. Comme on s'amuse depuis deux ans à me donner des promis que je ne connais pas le plus souvent, la chronique matrimoniale de Moscou me fait comtesse Bezuhova. Mais vous sentez bien que je ne me soucie

nullement de le devenir. A propos de mariage, savez-vous que tout dernièrement la tante en général Anna Mihajlovna, m'a confié sous le sceau du plus grand secret un projet de mariage pour vous. Ce n'est ni plus ni moins, que le fils du prince Basile, Anatole, qu'on voudrait ranger en le mariant à une personne riche et distinguée, et c'est sur vous qu'est tombé le choix des parents. Je ne sais comment vous envisagerez la chose, mais j'ai cru de mon devoir de vous en avertir. On le dit très beau et très mauvais sujet; c'est tout ce que j'ai pu savoir sur son compte.

Mais assez de bavardage comme cela. Je finis mon second feuillet, et maman me fait chercher pour aller dîner chez les Apraksines. Lisez le livre mystique que je vous envoie et qui fait fureur chez nous. Quoiqu'il y ait des choses dans ce livre difficiles à atteindre avec la faible conception humaine, c'est un livre admirable dont la lecture calme et élève l'âme. Adieu. Mes respects à monsieur votre père et mes compliments à m-elle Bourienne. Je vous embrasse comme je vous aime.

Julie.

P. S. Donnez-moi des nouvelles de votre frère et de sa charmante petite femme."[197]

A hercegnő elgondolkozott, tűnődve elmosolyodott (arca, melyet beragyogott sugárzó szeme, most teljesen megváltozott), hirtelen felállt és

---

[197] „Egész Moszkva csak háborúról beszél. Egyik bátyám már a határon túl van, a másik meg a gárdában, amely szintén a határ felé indul. A mi kedves császárunk elhagyta Pétervárt és – úgy vélik – e háborúban ő maga is kockáztatni szándékozik drága életét. Adja isten, hogy a korzikai szörnyet, aki feldúlta Európa nyugalmát, lesújtsa az az angyal, kit a Mindenható, az ő kegyelmességében, uralkodóul adott nekünk. Ez a háború – bátyáimról nem is beszélve – megfosztott ama kapcsolatok egyikétől, amelyek a legkedvesebbek szívemnek. Az ifjú Nyikolaj Rosztovról beszélek, aki lángoló lelkesedésében nem bírta tovább a tétlenséget és otthagyta az egyetemet, hogy bevonuljon a hadseregbe. Nos, kedves Marja, bevallom: nagy bánatot okozott nekem, hogy szinte gyermek-ember létére bevonult a hadseregbe. Ebben az ifjúban, akiről a nyáron beszéltem önnek, annyi nemesség, annyi igazi fiatalság van, amennyit ritkán talál az ember századunkban, amikor is húszéves aggastyánok között élünk. Azonkívül csupa őszinteség és csupa szívl Annyira tiszta és költői lélek, hogy vele való kapcsolatom – bármily futólagos volt is – sokat szenvedett, szegény szívem legkellemesebb gyönyörűségei közé tartozott. Egyszer majd elmondom, hogyan búcsúztunk el egymástól és mit mondtunk induláskor. Most még túl frissen él bennem mindez. Ah, kedves barátnőm, ön boldog, mert nem ismeri ezeket a gyönyöröket és ezeket a szívszorongató gyötrelmeket. Ön boldog, mert a gyötrelmek rendszerint erősebbek a gyönyöröknél. Jól tudom: Nyikolaj gróf túl fiatal ahhoz, hogy valaha is több legyen számomra, mint jóbarát, de erre a kellemes barátságra, erre az oly költői és oly tiszta kapcsolatra nagy szüksége van szívemnek. De erről elég ennyi.

A legnagyobb és legfrissebb újság, amely egész Moszkvát foglalkoztatja, az öreg Bezuhov gróf halála és hagyatékának sorsa. Képzelje el: a három hercegnő csak valami csekélységet, Vaszilij herceg pedig semmit se kapott. M. Pierre örökölt mindent, és a tetejébe még törvényes fiúnak is elismerték, így tehát Bezuhov gróf és a legnagyobb oroszországi vagyon tulajdonosa lett. Úgy tudják, hogy Vaszilij herceg

súlyos léptekkel az asztalhoz ment. Elővett egy papírlapot és keze máris gyorsan siklott végig-végig rajta.

Ezt írta válaszul:

„Chère et excellente amie. Votre lettre du 13 m'a causé une grande joie. Vous m'aimez donc toujours, ma poétique Julie. L'absence, dont vous dites tant de mal, n'a donc pas eu son influence habituelle sur vous. Vous vous plaignez de l'absence – que devrai-je dire moi si j'osais me plaindre, privée de tous ceux qui me sont chers? Ah, si nous n'avions pas la réligion pour nous consoler, la vie serait bien triste. Pourquoi me supposez-vous un regard sévère, quand vous me parlez de votre affection pour le jeune homme? Sous ce rapport je ne suis rigide que pour moi. Je comprends ces sentiments chez les autres et si je ne puis approuver ne les ayant jamais ressentis, je ne les condamne pas. Il me paraît seulement que l'amour chrétien, l'amour du prochain, l'amour pour ses ennemis est plus méritoire, plus doux et plus beau, que ne le sont les sentiments que peuvent inspirer les beaux yeux d'un jeune homme à une jeune fille poétique et aimante comme vous.

La nouvelle de la mort du comte Bezuhov nous est parvenue avant votre lettre, et mon père en a été très affecté. Il dit que c'était l'avant-dernier représentant du grand siècle, et qu'à présent c'est son tour; mais qu'il fera

---

nagyon hitvány szerepet játszott ebben a históriában és hogy egészen megrőkönyödve utazott vissza Pétervárra.

Bevallom, én nagyon keveset értek ezekhez a hagyatéki és végrendeleti ügyekhez; csak annyit tudok, hogy amióta ez a fiatalember – akit mindnyájan, igen kurtán, csak M. Pierre néven ismertünk – Bezuhov gróf és az egyik legnagyobb oroszországi vagyon birtokosa lett, nagyon jól elszórakozom annak megfigyelésével: mennyire megváltozott az eladólányukat áruló mamáknak, sőt maguknak a kisasszonyoknak a modora és viselkedése is ezzel az egyénnel szemben, akit én mellesleg mindig siralmas figurának tartottam. Mivel az emberek már két év óta azzal foglalkoznak, hogy vőlegényt keressenek nekem – a vőlegényjelölteket jobbadán nem is ismerem – a moszkvai házassági krónika máris megtett Bezuhov grófnénak. De ön jól tudja: én a legkevésbé sem igyekszem, hogy az legyek. A házasságról jut eszembe: a napokban Anna Mihajlovna, ez a *mindenki nagynénje*, a legnagyobb titok pecsétje alatt beavatott abba a tervbe, amely szerint önt férjhez akarják adni. Nem többről és nem kevesebbről van szó – Vaszilij herceg fiát, Anatole-t, össze akarják házasítani egy gazdag és előkelő személlyel, hogy megregulázzák; a szülők választása önre esett. Nem tudom, mit szól majd a dologhoz, de kötelességemnek tartottam, hogy figyelmeztessem. Azt mondják, Anatole nagyon szép férfi és nagy gazember: csupán ennyit tudtam meg róla.

De elég a fecsegésből. Már a második oldal vége felé járok és a mama értem küldött, hogy menjünk ebédre Aprakszinékhoz. Olvassa el azt a misztikus könyvet, amelyet küldök; nálunk zajos sikert aratott. Noha vannak benne olyan dolgok, amelyeket a gyarló emberi elme nehezen ért meg, azért mégis csodálatos könyv és olvasása megnyugtatja, felemeli a lelket. Isten önnel. Édesapját tiszteltetem, m-lle Bourienne-t pedig üdvözlöm. Önt pedig tiszta szívből ölelem.

Julie.

P. S. *Adjon hírt bátyjáról és bájos kis feleségéről.*"

Bál Rosztovéknál. Rosztov gróf és Marja Dmitrijevna.

(72. lap)

son possible pour que son tour vienne le plus tard possible. Que dieu nous garde de ce terrible malheur!

Je ne puis partager votre opinion sur Pierre que j'ai connu enfant. Il me paraissait toujours avoir un coeur excellent, et c'est la qualité que j'estime le plus dans les gens. Quant à son héritage et au rôle qu'y a joué le prince Basile, c'est bien triste pour tous les deux. Ah! chère amie, la parole de notre divin sauveur qu'il est plus aisé à un chameau de passer par le trou d'une aiguille, qu'il ne l'est à un riche d'entrer dans le royaume de dieu, cette parole est terriblement vraie; je plains le prince Basile et je regrette encore davantage Pierre. Si jeune et accablé de cette richesse, que de tentations n'aura-t-il pas à subir! Si on me demandait ce que je désirerais le plus au monde, ce serait d'être plus pauvre que le plus pauvre des mendiants. Mille grâces, chère amie, pour l'ouvrage que vous m'envoyez, et qui fait si grande fureur chez vous. Cependant, puisque vous me dites qu'au milieu de plusieurs bonnes choses il y en a d'autres que la faible conception humaine ne peut atteindre, il me paraît assez inutile de s'occuper d'une lecture inintelligible; qui par là même ne pourrait être d'aucun fruit. Je n'ai jamais pu comprendre la passion qu'ont certaines personnes de s'embrouiller l'entendement, en s'attachant à des livres mystiques, qui n'élèvent que des doutes dans leurs esprits, exaltent leur imagination et leur donnent un caractère d'exagération tout-à-fait contraire à la simplicité chrétienne. Lisons les apôtres et l'evangile. Ne cherchons pas à pénétrer ce que ceux-là renferment de mystérieux, car, comment oserions-nous, misérables pécheurs que nous sommes, prétendre à nous initier dans les secrets terribles et sacrés de la providence, tant que nous portons cette dépouille charnelle, qui élève entre nous et l'éternel un voile impénétrable? Bornons-nous donc à étudier les principes sublimes que notre divin sauveur nous a laissé pour notre conduite ici-bas; cherchons à nous y conformer et à les suivre, persuadons-nous que moins nous donnons d'essor à notre faible esprit humain et plus il est agréable à dieu, qui rejette toute science ne venant pas de lui; que moins nous cherchons à approfondir ce qu'il lui a plu de dérober à notre connaissance, et plutôt il nous en accordera la découverte par Son divin esprit.

Mon père ne m'a pas parlé du pretendant, mais il m'a dit seulement qu'il a reçu une lettre et attendait une visite du prince Basile. Pour ce qui est du projet de mariage qui me regarde, je vous dirai, chère et excellente amie, que le mariage, selon moi, est une institution divine à laquelle il faut se conformer. Quelque pénible que cela soit pour moi, si le tout-puissant m'impose jamais les devoirs d'épouse et de mère, je tâcherai de les remplir aussi fidèlement que je le pourrai, sans m'inquiéter de l'examen de mes sentiments à l'égard de celui qu'il me donnera pour époux.

J'ai reçu une lettre de mon frére, qui m'annonce son arrivée à Liszije Gori avec sa femme. Ce sera une joie de courte durée, puisqu'il nous quitte pour prendre part à cette malheureuse guerre, à laquelle nous sommes entraînes dieu sait comment et pourquoi. Non seulement chez vous

au centre des affaires et du monde on ne parle que de guerre, mais ici, au milieu de ces travaux champètres et de ce calme de la nature que les citadins se représentent ordinairement à la campagne, les bruits de la guerre se font entendre et sentir péniblement. Mon père ne parle que marche et contremarche, choses auxquelles je ne comprends rien; et avant-hier en faisant ma promenade habituelle dans la rue du village, je fus témoin d'une scène déchirante... C'était un convoi des recrues enrolés chez nous et expédiés pour l'armée... Il fallait voir l'état dans lequel se trouvaient les mères, les femmes, les enfants des hommes qui partaient et entendre les sanglots des uns et des autres! On dirait que l'humanité a oublié les lois de son divin sauveur, qui prêchait l'amour et le pardon des offenses, et qu'elle fait consister son plus grand mérite dans l'art de s'entretuer.

Adieu, chère et bonne amie, que notre divin sauveur et sa très sainte mère vous aient en leur sainte et puissante garde.

Marie".[198]

---

[198] „Drága jó barátnőm! 13-án kelt levele nagy örömet szerzett nekem. Tehát még mindig szeret, kedves, poétikus Julie-m. A távollét tehát, amelyről annyi roszszat mond, önre mégse tett olyan hatást, mint különben szokott. Panaszkodik a távollét miatt – hát mit kellene mondanom akkor énnekem, ha ugyan *mernék* panaszkodni, hisz mindazoktól megfosztott a sors, akik csak kedvesek nekem. Ah! Ha nem volna a vallás, hogy legalább azzal vigasztalódjunk, vajmi szomorú lenne az élet. Miért tulajdonít nekem olyan szigorú nézeteket, amikor egy fiatalember iránti érzelmeiről beszél? E tekintetben csakis magammal szemben vagyok szigorú. Megértem én a mások érzéseit és ha nem is helyeselhetem, mivel én magam sosem éreztem ilyesmit, azért el sem ítélem. Csak éppen azt gondolom, hogy a kereszténvi szeretet, a felebaráti és az ellenség iránti szeretet dicséretre méltóbb, kellemesebb és szebb, mint azok az érzelmek, amelyeket egy fiatalember szép szeme kelthet egy olyan költői lelkű, szerető fiatal lányban, mint ön.

Bezuhov gróf halálának híre már előbb eljutott hozzánk, mint az ön levele, és nagyon meghatotta édesapámat. Azt mondta, hogy Bezuhov volt a nagy század utolsóelőtti képviselője és hogy most rajta lesz a sor; de mindent elkövet, hogy minél később kerüljön rá a sor. Isten őrizzen meg minket ettől a szörnyű csapástól.

Nem osztozhatok Pierre-ről alkotott véleményében. Pierre-t gyermekkora óta ismerem és mindig azt tapasztaltam, hogy nagyon jó szíve van, és én ezt a tulajdonságot becsülöm a legtöbbre az emberekben. Ami az örökséget és Vaszilij herceg szerepét illeti, ez bizony nagyon szomorú mindkettejük szempontjából. Ah, kedves barátnőm, félelmetesen igaz a mi isteni Megváltónknak az a mondása, amely szerint »könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, hogynem a gazdagnak az isten országába bejutni«. Vaszilij herceget is sajnálom, de Pierre-t még jobban. Mennyi kísértést kell kiállnia most, hogy ilyen fiatalon ekkora gazdagság terhe szakadt rá! Ha azt kérdeznék tőlem, mit óhajtok leginkább a világon, azt felelném: a legszegényebb koldusok között is én legyek a legszegényebb. Ezerszer köszönöm azt a könyvet, amelyet küldött, kedves barátnőm, és amely önöknél olyan zajos sikert aratott. De mivel azt írta, hogy sok jó dolog közt akad benne olyan is, amit a gyarló emberi elme nem érthet meg, azt hiszem, eléggé felesleges ilyen érthetetlen olvasmánnyal foglalkozni, hiszen – éppen emiatt – úgysem válhat gyümölcsözővé. Sose tudtam megérteni bizonyos személyeknek ezt a szenvedélyét: összezagyválják tulajdon értelmüket azzal, hogy egyre-másra búvják a misztikus könyveket, amelyek csak kétségeket támasztanak elméjükben, felhevítik képzeletüket és olyan túlzó jellemet fejlesztenek ki bennük, amely teljesen ellentétben áll a kereszténvi egyszerűséggel. Olvassuk csak az apostolokat meg az evangéliumot. Ne is akarjunk behatolni ama

– *Ah, vous expédiez le courrier, princesse, moi j'ai déjà expedié le mien. J'ai écris à ma pauvre mère*[199] – hadarta kellemes, ízes hangján, raccsolva a mosolygó *m-lle* Bourienne, aki egészen más, könnyelműen vidám és önelégült légkört hozott be Marja hercegnő töprengő, komor és bús világába. – *Princesse, il faut que je vous prévienne* – folytatta halkabban – *le prince a eu une altercation, altercation* – mondta különösen raccsolva és élvezettel hallgatta magát – *une altercation avec Michel Ivanoff. Il est de très mauvais humeur, très morose. Soyez prévenue, vous savez*[200] ...

– *Ah! chère amie* – felelte Marja hercegnő – *je vous ai priée de*

---

könyvek misztikus tartalmába; hogyan is merészelnénk megkísérelni mi, szegény bűnösök, hogy kifürkésszük a gondviselés félelmetes és szent titkait; hogyan merészelnénk megkísérelni, amíg ezt a porhüvelyt hordjuk, amely áthatolhatatlan függönyt von közénk és az Örökkévaló közé? Érjük be tehát ama fennkölt elvek tanulmányozásával, amelyeket isteni Megváltónk hagyott ránk, hogy azokkal irányítson bennünket itt a földön; igyekezzünk azokhoz alkalmazkodni, azokat követni és győzzük meg magunkat, hogy minél kevésbé engedjük szabadjára gyarló emberi elméket, annál inkább kedvére teszünk istennek, aki elvet minden olyan tudományt, amely nem tőle származik; hogy minél kevésbé iparkodunk belemélyedni abba, amit ő jónak látott elrejteni tudomásunk elől, annál inkább felfedi az ő isteni bölcsessége által.

Apám említette ugyan, hogy levelet kapott Vaszilij hercegtől és várja látogatását, de kéréről nem beszélt. A velem kapcsolatos házassági tervet illetőleg csak annyit mondhatok, drága jó barátnőm, hogy szerintem a házasság isteni intézmény, amelyhez alkalmazkodnunk kell. Ha a mindenható valaha rám rója a hitvesi és anyai kötelességeket, bármily fájdalmas legyen is számomra, igyekszem majd olyan híven teljesíteni, ahogyan csak tudom; nem nyugtalanítom magam annak vizsgálgatásával, mit is érzek az iránt a férfi iránt, akit az isten házastársul rendelt nekem.

Levelet kaptam bátyámtól, amelyben értesít, hogy feleségével Liszije Goriba jön. Ez az öröm azonban nem tart majd sokáig, mert bátyám elhagy bennünket, hogy részt vegyen abban a szerencsétlen háborúban, amelybe isten tudja, hogyan és miért, de belesodródtunk. Nemcsak önöknél, a közügyek és a nagyvilág középpontjában beszélnek állandóan a háborúról, hanem itt a mezei munkák és a természet nagy csöndje közepette is – a városiak rendszerint csendesnek képzelik a falut – hallani és fájdalmasan érezni lehet a háború zaját. Apám csakis felvonulatokról meg ellenfelvonulatokról, olyan dolgokról beszél, amelyekhez én egyáltalán nem értek. Tegnapelőtt, amikor szokásom szerint a faluban sétáltam, szívtépő jelenetnek voltam szemtanúja. Egy csapat újoncot láttam, akiket nálunk szedtek össze és tőlünk küldtek a hadseregbe... Látnia kellett volna, milyen állapotban volt az útnak induló katonák anyja, felesége, gyermeke, hallania kellett volna, hogyan zokogtak ezek is és azok is! Azt mondta volna, hogy az emberiség elfeledte isteni megváltójának törvényeit, aki a szeretetet és a sérelmek megbocsátását hirdette; hogy az emberiség a kölcsönös öldöklés művészetét tekinti legnagyobb érdemének.

Isten önnel, drága jó barátnőm. Tartsa meg önt hathatós és szent védelmében a mi isteni Megváltónk és szentséges anyja.

Marie."

[199] Ah, ön most küldi el a levelét, hercegnő, én már elküldtem a magamét. Szegény édesanyámnak írtam.

[200] Figyelmeztetnem kell, hercegnő, hogy a hercegnek nézeteltérése volt Mihail Ivanovval, nézeteltérése, nézeteltérése. Nagyon rossz hangulatban van, nagyon mogorva. Figyelmeztetem, hogy tudja...

ne jamais me prévenir de l'humeur dans laquelle se trouve mon père. Je ne me permets pas de le juger, et je ne voudrais pas que les autres le fassent.[201]

A hercegnő az órára tekintett és amikor észrevette, hogy már öt percet elmulasztott abból az időből, amelyet klavikord-játékra kellett fordítania, ijedt arccal a pamlagos szobába indult. A házirend szerint 12 és 2 óra között a herceg pihent, a hercegnő pedig klavikordon játszott.

XXIII

Az ősz komornyik szunyókálva üldögélt, de azért fel-felfülelt az óriási dolgozószobában alvó herceg horkolására. A ház távolabbi részéből, csukott ajtók mögül is idehallatszottak egy Dussek-szonáta hússzor is elismételt, nehéz futamai.

Ekkor egy hintó meg egy bricska gördült a tornác elé. A hintóból Andrej herceg szállt ki; lesegítette kis feleségét és előrebocsátotta. Az ősz Tyihon kidugta parókás fejét a várószoba ajtaján, suttogva jelentette, hogy a herceg „aluszik", és sietve becsukta az ajtót. Tudta, hogy a házirendet még a fiatal herceg érkezése és semmilyen más rendkívüli esemény se zavarhatja meg. A herceg nyilván éppoly jól tudta ezt, mint Tyihon: az órára pillantott, mintha ellenőrizné, nem változtak-e meg apjának szokásai, amióta nem látták egymást. Amikor meggyőződött, hogy nem változtak meg, feleségéhez fordult.

– Húsz perc múlva felkél. Addig menjünk át Marja hercegnőhöz – mondta.

A kis hercegné az utóbbi időben megvastagodott, de szeme és mosolygós, pihés, rövid felsőajka ugyanolyan kedvesen és vidáman húzódott fel, ha megszólalt.

– *Mais c'est un palais* – mondta férjének olyan arckifejezéssel, ahogyan bálban a házigazdának szoktak bókokat mondani, és körülnézett. – *Allons, vite, vite!...*[202] – Megint körülnézett és rámosolygott Tyihonra is, férjére is, meg a kísérő lakájra is.

– *C'est Marie qui s'exerce? Allons doucement, il faut la surprendre.*[203] Andrej herceg udvarias, szomorkás arccal ment utána.

– Megöregedtél, Tyihon – mondta menet közben az öregnek, aki kezet csókolt neki.

Az elé a szoba elé, amelyből a klavikord hangja hallatszott, az oldalsó ajtón kiszökkent a csinos, kis, szőke francia lány. *M-lle* Bourienne majd megbolondult örömében.

---

[201] Ah, kedves barátnőm, már kértem, hogy sose figyelmeztessen engem, milyen hangulatban van apám. Nem engedem meg magamnak, hogy ítéletet mondjak róla és azt akarom, hogy mások se tegyék.

[202] Hisz ez valóságos palota... Menjünk, gyorsan, gyorsan!...

[203] Marja gyakorol? Csendesen menjünk, lepjük meg.

– *Ah, quel bonheur pour la princesse* – kezdte. – *Enfin! Il faut que je la prévienne.*[204]

– *Non, non, de grâce... Vous êtes m-lle Bourienne, je vous connais déjà par l'amitié que vous porte ma belle-soeur* – mondta a hercegné és csókolódzott vele. – *Elle ne nous attend pas!*[205]

Odamentek a pamlagos szoba ajtajához, ahonnan kihallatszott az újra és újra megismételt futam. Andrej herceg megállt és összeráncolta homlokát, mintha valami kellemetlen dolgot várt volna.

A hercegné bement. A futam félbeszakadt. Felkiáltás, Marja hercegnő súlyos lépése és csókok cuppanása hallatszott. Amikor Andrej herceg bement, a hercegné és a hercegkisasszony, akik csak Andrej herceg menyegzőjekor és akkor is rövid időre találkoztak, összeölelkezve, erősen rászorították ajkukat arra a helyre, ahova az első pillanatban éppen csókot nyomtak. *M-lle* Bourienne mellettük állt, mindkét kezét szívére szorította és áhítattal mosolygott; láthatólag épp annyira kedve lett volna sírva fakadni, mint felkacagni. Andrej herceg vállat vont és összeráncolta homlokát, mint a zenekedvelő, ha hamis hangot hall. A két nő elengedte egymást; aztán mintha attól félnének, hogy elkésnek, megragadták egymás karját és összecsókolództak, majd visszarántották kezüket, aztán megint megcsókolták egymás arcát, Andrej herceg nagy meglepetésére mind a ketten sírva fakadtak és ismét összecsókolództak. *M-lle* Bourienne szintén elsírta magát. Andrej herceg szemmel láthatólag kényelmetlenül érezte magát, de a két nő egészen természetesnek tartotta, hogy ők most sírnak. Bizonyára úgy vélték, hogy ez a viszontlátás másképp nem is folyhat le.

– *Ah! chère!... Ah! Marie!...* – szólaltak meg hirtelen mind a ketten és felnevettek. – *J'ai rêvé cette nuit...* – *Vous ne nous attendiez donc pas?... Ah! Marie, vous avez maigri...* – *Et vous avez repris...*[206]

– *J'ai tout de suite reconnu madame la princesse*[207] – szúrta közbe *m-lle* Bourienne.

– *Et moi qui ne me doutais pas!...* – kiáltott fel Marja hercegnő. – *Ah! André, je ne vous voyais pas.*[208]

Andrej herceg összeölelkezett, összecsókolódzott húgával és azt mondta neki, hogy ugyanolyan *pleurnicheuse,*[209] mint volt. Marja hercegnő a bátyja felé fordult és e percben oly gyönyörű, nagy szemének a könnyeken is átsugárzó, szerető, meleg, szelíd tekintete megállapodott Andrej herceg arcán.

A hercegné szüntelenül beszélt. Pihés, rövid felsőajka egy-egy pillanatra minduntalan leröppent, piros alsóajkához ért ott, ahol éppen kellett,

---

[204] Ah, milyen boldog lesz a hercegnő. Végre! Mindjárt szólok neki.

[205] Nem, nem, az isten szerelmére... Ön m-lle Bourienne, ismerem, tudom, hogy sógornőm milyen barátsággal viseltetik ön iránt. – Marja nem vár bennünket!

[206] Ah, kedvesem!... Ah, Marie!... – Ma éjjel megálmodtam... – Tehát nem vártak benünket?... Ah, Marie, de lefogyott... – Ön meg kigömbölyödött...

[207] Én mindjárt megismertem a hercegnét.

[208] De én nem is sejtettem! Ah, Andrej, önt még észre se vettem.

[209] sírhatnám-természet,

majd ismét mosolyra nyílt; foga, szeme csak úgy villogott. Elmondta, hogy a Szpasszkaja-hegyen olyan baleset érte őket, amely az ő állapotában igen veszélyes is lehetett volna. Majd mindjárt ezután tudtul adta: minden ruháját Pétervárott hagyta; isten tudja, miben jár majd itt; Andrej herceg egészen megváltozott; Kitty Odincova feleségül ment egy öregemberhez; Marja hercegnőnek pedig akadt egy *pour tout de bon*[210] kérője, dehát erről majd később beszél. Marja hercegnő még mindig némán nézett bátyjára; gyönyörű szemében szeretet és bánat ragyogott. Látni lehetett, hogy gondolatmenete most ángyának beszédétől egészen függetlenül alakult. Amikor ángya a legutóbbi pétervári ünnepélyről csevegett, Marja félbeszakította és bátyjához fordult:

– Csakugyan mégy a háborúba, André? – kérdezte sóhajtva.

Liza is felsóhajtott.

– Mégpedig holnap – felelte bátyja.

– *Il m'abandonne ici, et dieu soit pourquoi, quand il aurait pu avoir de l'avancement...*[211]

Marja hercegnő nem hallgatta végig; gondolatait tovább szövögetve, ángyához fordult és sugárzó szemével a hasára intett.

– Most már biztos? – kérdezte.

A hercegné arca megváltozott. Felsóhajtott.

– Igen, biztos – felelte. – Ah! Borzalmas!...

Liza felsőajka leereszkedett. Közel hajolt sógornőjének arcához és váratlanul megint sírva fakadt.

– Pihennie kell – mondta Andrej herceg és összevonta szemöldökét. – Nemde, Liza? Vezesd a szobájába, én meg megyek édesapámhoz. Még mindig olyan, mint volt?

– Pontosan olyan; de nem tudom, te milyennek találod.

– Ugyanaz az órabeosztás? Ugyanúgy sétál a fasorban? Hát az esztergapad? – kérdezte Andrej herceg alig észrevehető mosollyal, amely arra vallott, hogy bármennyire szereti és tiszteli is apját, azért jól látja gyengeségeit.

– Ugyanaz az órabeosztás... Esztergapad... Matematika, mértanlecke... – felelte boldogan Marja hercegnő, mintha azok a mértanleckék legboldogabb élményei közé tartoznának.

Amikor eltelt az a húsz perc, amely még hiányzott az öreg herceg felkelésének idejéhez, Tyihon jött, hogy apjához hívja a fiatal herceget. Az öreg – fia megérkezése alkalmából – eltért megszokott életmódjától: már az ebéd előtti öltözködéskor bebocsáttatta lakosztályába. A herceg ódivatú viseletben járt, kaftánt és rizsporos parókát hordott. Amikor Andrej herceg (most már nem azzal a zsémbes arccal, nem abban a modorban, amelyet a szalonokban felöltött, hanem azzal az élénk arckifejezéssel, ahogyan Pierre-rel szokott beszélgetni) bement apjához, az öreg az öltözőszobában, fésülőköpenyben, egy szattyánnal bevont, öblös karosszékben ült és odatartotta fejét Tyihon keze alá.

[210] a lehető legkomolyabb

[211] Itthagy engem, az isten tudja, miért, pedig most könnyen előléphetett volna...

– Á, itt a hős! Le akarod győzni Bonapartét? – szólt az öreg és megrázta bepúderezett fejét, már amennyire a varkocs engedte, amelyet épp akkor font be Tyihon. – Legalább te bánj el vele derekasan, mert így mihamar alattvalói lajstromába jegyez bennünket. Jónapot! – És odatartotta arcát.

Az öreg jó hangulatban volt az ebéd előtti álom után. (Azt szokta mondani, hogy az ebéd utáni alvás ezüst, az ebéd előtti – arany.) Lecsüngő, sűrű szemöldöke alól boldogan bandzsított fiára. Andrej herceg odament és megcsókolta apját ott, ahol az öreg mutatta. Nem felelt, holott apjának kedvelt beszédtárgya volt a mostani katonaembereken, kivált pedig Napoleonon való gúnyolódás.

– Hát igen, megjöttem, édesapám, elhoztam a várandós feleségemet – mondta Andrej herceg és élénk szemmel, tisztelettel figyelte apja arcának minden rezdülését. – Hogy szolgál az egészsége?

– Csak a bolondok meg a kicsapongók betegeskednek, pajtás, engem meg ismersz: reggeltől estig dolgoskodom, mértékletesen élek, tehát egészséges is vagyok.

– Hála istennek – felelte a fia mosolyogva.

– Az Istennek ugyan nem sok köze van hozzá. No, beszélj – folytatta és megint felült kedvenc vesszőparipájára – mondd el csak, hogy' tanítottak meg a németek benneteket: hogy' kell verekedni Bonapartéval a szerint a ti „stratégiának" nevezett új tudományotok szerint.

Andrej herceg elmosolyodott.

– Hadd szedjem össze magam, édesapám – mondta olyan mosollyal, amely elárulta: apjának gyengéi csöppet sem zavarják abban, hogy tisztelje és szeresse. – Hiszen még el se helyezkedtem.

– Ne csűrd-csavard! – kiáltott fel az öreg és megrázta varkocsát, hogy kipróbálja, eléggé erősen befonták-e, aztán megfogta fia karját. – Már az egész ház készen várja a feleségedet. Marja hercegnő majd a lakosztályába kíséri és megmutat neki mindent. És összefecseg vagy három szakajtóra valót. Dehát az az asszonyok dolga. Örülök a menyemnek. Ülj le és beszélj. Michelson hadseregét értem, a Tolsztojét szintén ... Egyidejű partraszállás ... De mit csinál majd a Déli Hadsereg? Poroszország semleges marad ... ezt tudom. És Ausztria? – mondta, felállt a karosszékéből és járkálni kezdett; Tyihon meg mellette futkosott és egymás után adta rá a ruhadarabokat. – És Svédország? Hogy vonul majd át Pomeránián?

Andrej herceg látta, hogy apja nem tágít, így hát eleinte kelletlenül, de később mind jobban felélénkülve, fejtegetni kezdte a tervezett hadjárat hadműveleti tervét. Beszéd közben, szokása szerint, önkénytelenül áttért az orosz nyelvről a franciára. Elmondta: egy kilencvenezer főnyi hadseregnek az a feladata, hogy fenyegesse és a semlegesség feladására kényszerítse, belevonja a háborúba Poroszországot; ezeknek a csapatoknak egy része majd Stralsundnál egyesül a svéd csapatokkal; egy kétszázhúszezres osztrák sereg, százezer orosszal egyesülve majd Olaszországban és a Rajnánál működik; ötvenezer orosz és ötvenezer angol Nápolyban partra száll;

végeredményben tehát egy ötszázezres hadsereg különböző irányból indít majd támadást a franciák ellen. Az öreg herceg a legcsekélyebb érdeklődést sem árulta el a fejtegetés alatt; mintha oda se hallgatott volna. Tovább járkált és öltözött, és háromszor, váratlanul közbevágott. Egyszer megállította fiát és felkiáltott:

– A fehéret! A fehéret!

Ez azt jelentette, hogy Tyihon nem azt a mellényt akarta ráadni, amelyiket ő kívánt. Másodszor ő állt meg és azt kérdezte:

– Nemsokára szülni fog? – Feddően megcsóválta fejét. – Nem jól van ez így. No folytasd, folytasd.

Harmadszor, amikor Andrej herceg már-már befejezte a terv ismertetését, az öreg – hamis, öreges hangon – énekelni kezdte: *„Marlborough s'en va-t-en guerre. Dieu sait quand reviendra."*[212]

Fia csak elmosolyodott.

– Nem mondom, hogy helyeslem ezt a tervet – mondta Andrej herceg – csak elmondtam, hogy áll a dolog. Napoleon már szintén megszerkesztette a maga tervét, és az se rosszabb, mint ez.

– No, hát újdonságot ugyan nem mondtál. Semmit. – És az öreg tűnődve hadarta magában: – *„Dieu sait quand reviendra."* Gyere az ebédlőbe.

XXIV

A herceg a megszabott órában, bepúderozva, megborotválva, belépett az ebédlőbe, ahol már várta a menye, Marja hercegnő, *m-lle* Bourienne meg az építész, akit a herceg, csupa szeszélyből, asztalához engedett, holott ez az állásánál fogva jelentéktelen ember semmiképp se számíthatott erre a megtiszteltetésre. A herceg egyébként következetesen ragaszkodott az életben a társadalmi rétegek megkülönböztetéséhez és ritkán engedte asztalához még a legtekintélyesebb kormányzósági hivatalnokokat is, de Mihail Ivanovics, az építész esetében – aki a sarokban most épp az orrát fújta egy kockás zsebkendőbe – be akarta bizonyítani, hogy minden ember egyenlő, és nem egyszer intette lányát, hogy „Mihajla Ivanovics semmivel sem hitványabb, mint te meg én". Az asztalnál többnyire a szűkszavú Mihajla Ivanovicshoz intézte szavait.

Az ebédlőben – amely óriás-magas volt, mint minden szoba ebben a házban – már várták a herceg belépését a háziak és az inasok. Minden szék mögött egy-egy inas állt. A háznagy – kezében asztalkendő – végignézett a terítéken és integetett szemével az inasoknak. Nyugtalan tekintete hol a faliórára, hol arra az ajtóra vetődött, ahonnan a herceg beléptét várták. Andrej herceg arra az óriási aranyrámába foglalt új képre tekintett, amely a Bolkonszkij-családfát ábrázolta. Átellenben ugyancsak óriási keretű festmény függött; ez meg – láthatólag a házi festőművész kezeműve – egy

[212] „Marlborough elment a csatába. Isten tudja, mikor tér meg."

koronás uralkodó herceg igen gyatra arcmása volt, azé, aki állítólag Ruriktól származott és a Bolkonszkijak ősapja volt. Andrej herceg elnézegette ezt a családfát, megcsóválta fejét és olyan arccal nevetett, ahogyan egy nevetségesen hű arckép láttára nevet az ember.

– De ráismerek! – mondta Marja hercegnőnek, aki odament hozzá.

Marja hercegnő meglepetten nézett bátyjára. Nem értette, mit mosolyog. Apjának minden cselekedete olyan áhítatot keltett benne, amelyhez a bírálatnak még csak árnyéka se férhet.

– Mindenkinek megvan a maga Achilles-sarka – mondta Andrej herceg. – *Donner dans ce ridicule*[213] az ő óriási eszével!

Marja hercegnőnek sehogy se fért a fejébe, hogy merészel így vélekedni a bátyja; már tiltakozni akart, de ekkor meghallották a várva-várt lépteket: a herceg gyorsan, vidáman lépett be a dolgozószobából, ahogyan máskor is járni szokott; mintha sietős modorával szándékos ellentétet akarna kifejezni a szigorú házirenddel szemben. A nagy óra ebben a pillanatban ütötte el a kettőt; a szalonban függő másik óra vékony hangon felelt rá. A herceg megállt; lecsüngő, sűrű szemöldöke alól előragyogó, élénk, szigorú szeme mindnyájukon végigsiklott, majd megállt a fiatal hercegnén. A fiatal hercegné e pillanatban olyasmit érzett, mint az udvari emberek, ha megjelenik a cár; mert ez az öregember félelemmel vegyes tiszteletet keltett mindenkiben, aki csak közelébe került. Megsimogatta a hercegné fejét, aztán esetlen mozdulattal megveregette a tarkóját.

– Örvendek, örvendek – mondta és még egyszer figyelmesen a hercegné szemébe nézett, aztán elsietett mellőle és leült a helyére. – Üljenek le, üljenek le! Üljön le, Mihail Ivanovics!

Menyének maga mellett mutatott helyet. Egy inas kihúzta a széket, hogy leülhessen a hercegné.

– Ho, hó! – kiáltott fel az öreg és menyének kigömbölyödött derekát nézegette. – Nagyon siettél. Ez nem jól van így!

Száraz, hideg, kellemetlen nevetésre fakadt. Mindig így nevetett: csak a szájával, a szemével nem.

– Járni kell, minél többet járni, minél többet! – mondta.

A kis hercegné nem hallotta, vagy nem akarta hallani ezeket a szavakat. Hallgatott és zavartnak látszott. De mikor édesapjáról kérdezősködött a herceg, a kis hercegné is megszólalt és elmosolyodott. Amikor pedig közös ismerőseik felől érdeklődött az öreg, menye még jobban felélénkült és beszélni kezdett, sorra átadta a hercegnek az üdvözleteket és elmondta a városi pletykákat.

– *La comtesse Apraksine, la pauvre, a perdu son mari, et elle a pleuré les larmes de ses yeux*[214] – mondta és mind jobban felélénkült.

De minél inkább felélénkült, a herceg annál szigorúbban nézett rá, majd mintha már eléggé kitanulmányozta volna és világos fogalmat alkotott volna róla, hirtelen elfordult tőle.

[213] Ilyen nevetséges dolgokat csinálni

[214] Szegény Aprakszina grófné elvesztette férjét és majd kisírta a szemét.

– Noshát, Mihajla Ivanovics – szólt oda az építésznek – most aztán szorul a kapcája annak a Bonaparténak. Ahogy Andrej herceg elmondta (mindig így nevezte fiát, ha harmadik személyben beszélt róla), hatalmas erők gyülekeznek ellene. Mi ketten pedig olyan incifinci emberkének tartottuk.

Mihail Ivanovics egyáltalán nem emlékezett rá, mikor is mondtak „ők ketten" ilyen szavakat Bonapartéról, de azt tudta: szükség van rá, hogy a herceg rátérhessen kedvenc beszédtárgyára; meglepetten a fiatal hercegre tekintett, mert maga sem tudta, mi sül ki ebből.

– Nagy taktikus! – mondta fiának a herceg és az építészre mutatott.

És megint a háború, Bonaparte, az akkori tábornokok és államférfiak kerültek szóba. Az öreg herceg, úgy látszik, nemcsak arról volt meggyőződve, hogy az akkori politikusok és katonák mind kisfiúk és annyit sem értenek a hadászathoz meg politikához, mint tyúk az ábécéhez; meg hogy Bonaparte csak amolyan senkiházi franciácska és csupán azért arat sikert, mert már nem lehet Potyomkinokat meg Szuvorovokat szembe állítani vele, hanem arról is meg volt győződve, hogy nincs is Európában semmilyen politikai bonyodalom, nincs is háború, csak amolyan bábszínház: azt játszanak a mostani emberek és úgy tesznek, mintha valami komoly dolgot csinálnának. Andrej herceg vidáman állta apja gúnyolódását az új embereken és látható örömmel beszéltette és hallgatta az öreget.

– Minden különbnek látszik, ami régen volt – mondta – de hát nem esett-e bele Szuvorov is a Moreau állította csapdába? Ki se tudott evickélni belőle!

– Hát ezt ki mondta? Ki mondta? – kiáltotta a herceg. – Szuvorov! – És elhajította tányérját. Tyihon szaporán felkapta. – Szuvorov!... Ne beszélj bolondokat, Andrej herceg! Két hadvezér volt: Frigyes meg Szuvorov... Moreau! Ha Szuvorov keze szabad, Moreau fogságba esik. Dehát a *Hofs-kriegs-wurst-schnaps-rat* ott ült a nyakán. Azzal pedig az ördög se bír. Kerüljetek csak oda, majd megismeritek ti még ezeket a *Hofs-kriegs-wurst-ratokat!*[215] Hát hogy boldogulna vele Mihajla Kutuzov, ha maga Szuvorov se boldogult? Nem, barátocskám – folytatta – ezekkel a ti tábornokaitokkal ugyan nem álljátok meg a sarat Bonapartéval szemben; franciákat kell felfogadni, hogy – üsd-vágd, nem apád – azok verjék meg a honfitársaikat. A német Pahlent New Yorkba, Amerikába küldték a francia Moreau-ért – mondta; arra célzott, hogy Moreau-t az idén meghívták: lépjen orosz szolgálatba. – Nem értem!!... Hát a Potyomkinok, a Szuvorovok, Orlovok talán németek voltak? Nem, komám... Vagy ti hibbantatok meg valamennyien, vagy én vagyok bolond. Segítsen benneteket az isten, de én csak azt mondom: majd meglátjuk. Bonaparte... Nekik Bonaparte nagy hadvezér! Hm!

– Nem állítom, hogy minden rendelkezés helyes volt – mondta Andrej herceg – de nem fér a fejembe, hogyan ítélhet így Bonapartéról. Nevethet, ahogy tetszik, de Bonaparte mégiscsak nagy hadvezér!

[215] Hofkriegsrat: a legfelsőbb osztrák katonai szerv

– Mihajla Ivanovics! – kiáltott oda az öreg herceg az építésznek, aki éppen a pecsenyével volt elfoglalva és azt remélte, hogy megfeledkeznek róla. – Mondtam én magának, hogy Bonaparte nagy taktikus, vagy nem mondtam? Lám, ő is azt mondja.

– Hogyne, kegyelmes uram – felelte az építész.

A herceg megint hideg nevetésre fakadt.

– Bonaparte burokban született. Katonái nagyszerűek. No, meg először is a németeket támadta meg. Márpedig a németeket megverheti boldogboldogtalan. Amióta a világ világ, mindenki megverte a németeket. Ők senkit. Legfeljebb egymást. Bonaparte a németek legyőzésével szerzett hírnevet.

A herceg részletesen elemezni kezdte mindazokat a hibákat, amelyeket Bonaparte – az ő véleménye szerint – valamennyi háborújában, sőt politikájában is elkövetett. Fia nem ellenkezett, de látni lehetett, hogy bármilyen érveket hozzanak is fel, éppoly kevéssé tudja megváltoztatni véleményét, mint az öreg herceg. Andrej herceg ellentmondás nélkül hallgatta apját és elcsodálkozott: hogy' tudhat és hogy' alkothat ez az öreg ember ilyen részletes és ilyen pontos véleményt a legutóbbi évek valamennyi európai katonai és politikai eseményéről – hiszen hosszú évek óta ki se mozdul a faluból.

– Azt hiszed, hogy az öreg nem tudja, hogy' is állnak most a dolgok? – fejezte be. – Dehogyis nem! A kisujjamban van! Egész éjszakákon át nem alszom. Nos, mondd meg hát, hol mutatta meg az a te nagy hadvezéred, hogy mit tud?

– Hosszú história volna – felelte a fia.

– Ugyan, eredj avval a Bonapartéval. *M-lle Bourienne, voilà encore, un admirateur de votre goujat d'empereur!*[216] – kiáltotta kitűnő franciasággal.

– *Vous savez, que je ne suis pas bonapartiste, mon prince.*[217]

– *„Dieu sait quand reviendra"* – énekelte a herceg hamisan, majd még hamisabban felnevetett és asztalt bontott.

A kis hercegné a vita egész ideje alatt, és mind az ebéd befejeztéig csak hallgatott és ijedten tekingetett hol Marja hercegnőre, hol ipára. Amikor felálltak az asztal mellől, karon fogta sógornőjét és egy másik szobába húzta.

– *Comme c'est un homme d'esprit votre père* – mondta – *c'est à cause de cela peut-être qu'il me fait peur.*[218]

– Ah, olyan jó ember! – felelte a hercegnő.

---

[216] Itt egy másik csodálója a maga jöttment császárának!

[217] Tudja, hercegem, hogy én nem vagyok bonapartista.

[218] Milyen szellemes ember a maga édesapja: bizonyára azért félek tőle.

Andrej herceg másnap este útra készülődött. Az öreg herceg nem tért el a megszokott rendtől: ebéd után szobájába vonult. A kis hercegné meg sógornőjénél volt. Andrej herceg felöltötte útiköpönyegét – de a vállrojtott nem tette fel – és szobainasa segítségével maga csomagolgatott lakosztályában. Aztán megvizsgálta a hintót meg a bőröndök felrakását és befogatott. A szobában csak azok a holmik maradtak, amelyeket Andrej herceg mindig magával hordott: egy kis doboz, egy nagy ezüst pincetok,[219] két török pisztoly és kard – apja ajándéka – amelyet az ocsakovi csatában zsákmányolt az öreg. Ezek az úti felszerelések a legnagyobb rendben voltak: mind új, tiszta, mind posztóhuzatban, amelyet zsinórral gondosan bekötöttek.

Azokat, akik át tudják gondolni cselekedeteiket, útrakelésük percében, életük fordulatainak pillanatában rendszerint komoly hangulat lepi meg. Ilyenkor többnyire számot vetnek a múlttal és terveket szőnek a jövőre. Andrej herceg arca igen tűnődő volt és szelíd. Kezét hátratéve, gyors léptekkel járkált a szoba egyik szögletéből a másikba; maga elé meredt és elgondolkozva ingatta fejét. Félt-e a háborútól, vagy sajnálta itt hagyni feleségét – talán félt is, meg sajnálta is – mindenesetre látszott: nem akarja, hogy ilyen állapotban lássák, mert amikor lépéseket hallott az előszobában, sietve lebocsátotta karját, megállt az asztalnál, mintha a kis doboz huzatát kötözgetné és a megszokott, nyugodt, kifürkészhetetlen arckifejezést erőltette magára. Marja hercegnő súlyos lépteit hallotta.

– Azt mondták, már befogattál – kezdte Marja pihegve (úgy látszik, szaladt) – pedig én még úgy szeretnék kettesben elbeszélgetni veled. Isten tudja, milyen hosszú időre válunk most el. Nem haragszol, hogy idejöttem? Nagyon megváltoztál, Andrjusa – tette hozzá, mintegy a kérdés megokolásaképpen.

Amikor kiejtette: „Andrjusa"– elmosolyodott. Bizonyára ő maga is furcsának találta, hogy ez a szigorú, szép férfi volt valamikor játszópajtása: az a sovány, pajkos kis Andrjusa.

– Hát Lise hol van? – kérdezte a herceg és csak mosollyal felelt a kérdésre.

– Annyira kimerült, hogy elaludt a szobámban, a díványon. *Ah, André! Quel trésor de femme vous avez*[220] – mondta Marja és bátyjával szemben leült a pamlagra. – Olyan nagy gyerek, olyan kedves, vidám gyerek! Úgy megszerettem!

Andrej herceg nem szólt semmit, de a hercegnő gúnyos, lekicsinylő kifejezést vett észre az arcán.

– El kell nézned a kisebb-nagyobb gyöngéit; kinek nincsenek gyöngéi, André?! Ne felejtsd el, hogy nagyvilági társaságban nevelkedett, ott nőtt fel. Meg aztán most nem valami rózsás a helyzete. Bele kell élnünk ma-

[219] Rekeszekre osztott útiládikó: teázókészlet, ital és elemózsia számára.
[220] Kincset ér a felesége.

gunkat kinek-kinek a helyzetébe. *Tout comprendre, c'est tout pardonner.*[221] Csak gondold meg, hogy' eshet szegénykének megválnia a férjétől és párja nélkül itt maradnia falun – mégpedig ilyen állapotban – holott egészen más élethez szokott.

Andrej herceg olyan mosollyal nézett húgára, ahogy azokra mosolygunk, akiknek – megítélésünk szerint – a veséjükbe látunk.

– Te is falun élsz, mégse találod valami szörnyűnek ezt az életet – vetette ellene.

– Az más! Rólam kár is beszélni! Nem kívánok más életet, de nem is kívánhatok, mert nem ismerek semmilyen más életet. De egy fiatal, nagyvilági hölgy? Gondold csak meg, André, mit jelent élete virágjában eltemetkeznie falun, egyedül, mert édesapa mindig foglalatoskodik, én meg... ismersz... tudod, milyen szegény vagyok én *en ressources*[222] egy olyan nő igényeihez képest, aki a legjobb társasághoz szokott. Legfeljebb *m-lle* Bourienne...

– Nekem egy cseppet sem tetszik ez a ti Bourienne-etek – mondta Andrej herceg.

– Pedig nagyon kedves és jó leány, s ami a fő – nagyon szerencsétlen. A világon senkije sincs. Az igazat megvallva, nekem nincs rá szükségem, sőt feszélyez. Tudod, én mindig vadóc voltam, most meg kivált. Egyedül szeretek lenni... De *mon père* nagyon kedveli. Csak ő meg Mihail Ivanics az a két ember, akikhez mindig kedves, jó, mert mindkettejüket elhalmozta jótéteményekkel. Igaza van Sternenek: „Nem annyira azért a jóért szeretjük az embereket, amelyet ők cselekedtek velünk, mint inkább azért a jóért, amelyet mi cselekedtünk velük." *Mon père sur le pavé*[223] szedte fel, mint hajléktalan árvát; nagyon jó leány. És *mon père* szereti, ahogy olvas. Esténként felolvas apának. Gyönyörűen tud olvasni.

– De neked, Marie, azt hiszem, néha bizony nehéz elviselned apám természetét. Csak őszintén! – szólt váratlanul Andrej herceg.

Marja hercegnő először meglepődött, aztán megdöbbent erre a szóra.

– Nekem?... Nekem?! Miért volna nehéz?! – mondta.

– Mert mindig is szigorú volt, most meg, azt hiszem, még rigolyásabb lett – mondta Andrej herceg, bizonyára csak azért is, hogy meghökkentse vagy próbára tegye ezzel az odavetett véleménnyel a húgát.

– Te olyan derék ember vagy, André, de valahogy fölényesen gondolkozol és ez nagy bűn – mondta a hercegnő; nem annyira a beszélgetés menetét, mint inkább saját gondolatmenetét követte. – Hát szabad így vélekedni édesapáról? De még ha szabad volna is, a *vénération*[224] érzésén kívül mi más érzést kelthetne bennünk egy olyan ember, mint *mon père*? Én oly elégedett és oly boldog vagyok vele. Csak azt kívánom, hogy mindnyájan olyan boldogok legyetek, mint én vagyok.

---

[221] Aki mindent megért, az mindent megbocsát.
[222] a szórakoztatás eszközeiben
[223] Apám az utcán
[224] mélységes tisztelet

Bátyja kétkedve csóválta a fejét.

– Csak egy dolog bánt – egészen őszintén megmondom neked, André – a vallásról nem helyesen gondolkozik apám. Nem értem, hogy' nem látja egy ilyen nagy-nagy eszű ember azt, ami világos, mint a nap? Hogy tévelyedhet el ennyire? Csak emiatt vagyok boldogtalan. De az utóbbi időben már látok egy hajszálnyi javulást ezen a téren is. Az utóbbi időben nem gúnyolódik már olyan csípősen, sőt a minap fogadott egy szerzetest és hosszasan elbeszélgetett vele.

– Attól félek, kedvesem, hogy falra hányjátok a borsót azzal a szerzetessel – mondta szelíd gúnnyal Andrej herceg.

– *Ah, mon ami!* Én csak imádkozom az istenhez és remélem, hogy meghallgat. André – folytatta félénken egy percnyi hallgatás után – van egy nagy kérésem.

– Micsoda, kedvesem?

– Előbb ígérd meg, hogy teljesíted: nem kerül nagy megerőltetésbe, és nincs benne semmi, ami nem méltó hozzád. De engem megvigasztalsz vele. Ígérd meg, Andrjusa – mondta, retiküljébe dugta kezét és benne tartott valamit, de még nem mutatta meg, mintha épp az volna a kérés tárgya, amit fog, és mintha nem vehetné ki a retikülből azt a *valamit,* amíg ígéretet nem kap, hogy kérése teljesülni fog.

Esdő tekintettel, félénken nézett bátyjára.

– És ha nagy megerőltetésbe kerülne is... – felelte Andrej herceg, mintha sejtené, miről van szó.

– Gondolj, amit akarsz! Tudom, hogy te is ugyanolyan vagy, mint *mon père.* Gondolj, amit akarsz, de ezt tedd meg a kedvemért. Tedd meg, kérlek! Ezt még apai nagyapánk viselte... minden csatában... – Mégis csak elővette a retikülből, amit ott tartogatott. – Tehát: megígéred?

– Persze. De miről van szó?

– Megáldalak ezzel a szentképpel, André, te pedig ígérd meg, hogy sohase veszed le... Megígéred?

– Ha nem két pudnyi[225] és ha nem húzza le a nyakamat... De csak azért, hogy kedvedre tegyek... – mondta Andrej herceg, de mindjárt meg is bánta, mert észrevette, milyen elkeseredett kifejezést öltött húgának arca e tréfa hallatára. – Nagyon örvendek, kedvesem, nagyon örvendek – tette hozzá.

– Akaratod ellenére is megment, megkönyörül rajtad és visszatérít magához, mert csak őbenne van az igazság és a lélek nyugodalma – mondta izgatottan remegő hangon és ünnepélyes mozdulattal, két kézzel bátyja elé tartott egy ódon, tojásdad szentképet: ezüst ruhás, fekete arcú Megváltó képe volt, amely finom művű ezüstláncocskán függött.

Marja keresztet vetett, megcsókolta a szentképet és átnyújtotta Andrejnek.

– Fogadd el, André, az én kedvemért...

---

[225] 1 pud = 16,38 kg.

Nagy szeméből jóság és félénkség sugárzott fényesen. Ez a szem beragyogta és megszépítette egész beteges, sovány arcát. Bátyja el akarta venni a kis képet, de ő visszatartotta. Andrej észbekapott: keresztet vetett és megcsókolta a kis képet. Arcán gyöngédség (meg volt hatva) és gúny tükröződött egyszerre.

– *Merci, mon ami.*

Marja homlokon csókolta és visszaült a pamlagra. Hallgattak.

– Tehát, ahogy mondottam, André, légy olyan jó és nagylelkű, amilyen azelőtt voltál. Ne ítéld meg Lise-t szigorúan – szólalt meg Marja. – Oly kedves és oly jó asszonyka és oly nehéz most a helyzete.

– Azt hiszem, Masa, én még csak nem is céloztam arra, mintha bármiért is szemrehányást tettem volna a feleségemnek, vagy elégedetlen volnék vele. Hát akkor miért mondasz nekem ilyeneket?

Marja hercegnő arcát piros foltok lepték el. Hallgatott, mintha bűnösnek érezné magát.

– Én nem mondtam neked semmit, de *más* már mondott. Ez elszomorít.

A piros foltok még erősebben kiütköztek Marja hercegnő homlokán, nyakán és orcáján. Mondani akart valamit, de nem tudott beszélni. Bátyja eltalálta: a kis hercegné ebéd után sírva fakadt és azt mondta: érzi előre, hogy szerencsétlen lesz a szülés, fél is tőle; panaszkodott sorsára, apósára, férjére. Amikor kisírta magát, elaludt. Andrej herceg megsajnálta húgát.

– Egyet jegyezz meg, Masa: én semmiért sem tehetek, nem is tettem és nem is teszek soha szemrehányást a *feleségemnek*, sőt magamnak sem vele kapcsolatban; és ez így lesz mindig, bármilyen körülmények között is. De ha tudni akarod az igazat... ha azt akarod tudni, hogy boldog vagyok-e vagy sem, azt felelem: nem. Boldog-e *ő?* Ő sem. Miért nem? Nem tudom.

Felállt, odament húgához, lehajolt és homlokon csókolta. A gyönyörű szempár szokatlanul okos, jóságos fénnyel ragyogott rá. De a herceg nem húgára, hanem feje fölött a nyitott ajtó sötétjébe nézett.

– Menjünk át hozzá, el kell búcsúznom tőle. Vagy inkább menj egyedül, költsd fel, én meg mindjárt megyek. Petruska! – kiáltotta szobainasának – gyere ide, rakd fel ezeket a holmikat. Ezt az ülésre, ezt meg a jobboldalra.

Marja hercegnő felállt és az ajtó felé indult. De megállt.

– *André, si vous aviez la foi, vous vous seriez adressé à dieu, pour qu'il vous donne l'amour, que vous ne sentez pas et votre prière aurait été exaucée...*[226]

– Hát igen, az talán segítene! – mondta Andrej herceg. – Eredj, Masa, megyek én is mindjárt.

Húga szobája felé menet, a két házat összekötő folyosón találkozott a bájosan mosolygó *m-lle* Bourienne-nel, aki ezen a napon már harmadszor került útjába ilyen néptelen átjárókon és mindannyiszor rajongó-naiv mosollyal nézett rá.

[226] Ha volna hite, André, istenhez fordulna, hogy adja meg magának azt a szerelmet, amelyet most nem érez, és kérése meghallgatásra találna...

– *Ah! je vous croyais chez vous*[227] – mondta, lesütötte szemét és elpirult.

Andrej herceg szigorúan nézett rá. Arcán hirtelen harag tükröződött. Nem felelt semmit, de úgy nézett a lány homlokára, hajára – a szemébe nem – hogy a francia lány elpirult: és szó nélkül továbbment. Amikor a herceg a húga szobájához ért, a kis hercegné már felébredt; bőven ömlő, vidám hangocskája kihallatszott a nyitott ajtón. Úgy beszélt, mintha hosszú önmegtartóztatás után pótolni akarná az elvesztett időt.

– *Non, mais figurez-vous, la vieille comtesse Zouboff avec de fausses boucles et la bouche pleinte de fausses dents, comme si elle voulait défier les années...*[228] *Hahaha, Marie!*

Andrej herceg már ötször hallotta feleségétől, mások előtt ugyanezt a nevetést és pontosan ugyanezt a mondást Zubova grófnéról. Csendesen bement a szobába. A pirospozsgás, gömbölyű kis hercegné egy karosszékben kézimunkázott és szünet nélkül beszélt: sorra vette a pétervári emlékeket, sőt a pétervári mondásokat is. Andrej herceg odament hozzá, megsimogatta a fejét és megkérdezte, kipihente-e az út fáradalmait. Az asszonyka felelt rá, aztán folytatta az előbbi beszélgetést.

A hatosfogat már a feljáró előtt állt. Sötét, őszi éj borult a házra. A kocsis még a hintó rúdját se látta. A tornácon lámpás emberek sürögtek-forogtak. Az óriási ház nagy ablakaiból lámpafény sugárzott. Az előszobában cselédek tolongtak: el akartak búcsúzni a fiatal hercegtől. A háziak: Mihail Ivanovics, *m-lle* Bourienne, Marja hercegnő és a kis hercegné – mind a teremben álltak. Andrej herceget a dolgozószobába hívatta apja, mert négyszemközt akart elbúcsúzni tőle. Mindnyájan az ő kijövetelüket várták.

Amikor Andrej herceg bement a dolgozószobába, az öreg herceg az asztalnál ült és írt egy fehér házi köpenyben, amelyben senki mást nem fogadott, csak a fiát. Orrán ódivatú pápaszem.

– Utazol? – kérdezte és tovább írt.

– Búcsúzni jöttem.

– Csókolj meg itt – mutatott orcájára. – Köszönöm, köszönöm!

– Mit köszön?

– Azt, hogy nem húzod-halasztod a dolgot, nem kapaszkodol bele az asszony szoknyájába. A szolgálat az első. Köszönöm, köszönöm! – Megint tovább írt, hogy a tinta csak úgy fröccsent szét a sercegő toll alól. – Ha van valami mondanivalód, csak beszélj. Ezt a két dolgot egyszerre is tudom csinálni – tette hozzá.

– A feleségem... Úgyis restellem, hogy apám gondjaira kell bíznom...

– Mit csűröd-csavarod? Azt mondd, amit kell.

– Ha eljön a szülés ideje, hivasson Moszkvából szülészt... Hogy kéznél legyen.

---

[227] Ah, azt hittem, hogy a szobájában van.

[228] Képzelje el, az öreg Zubova grófné vendéghajat hord, a szája tele van hamis fogakkal, mintha csak dacolni akarna a korával...

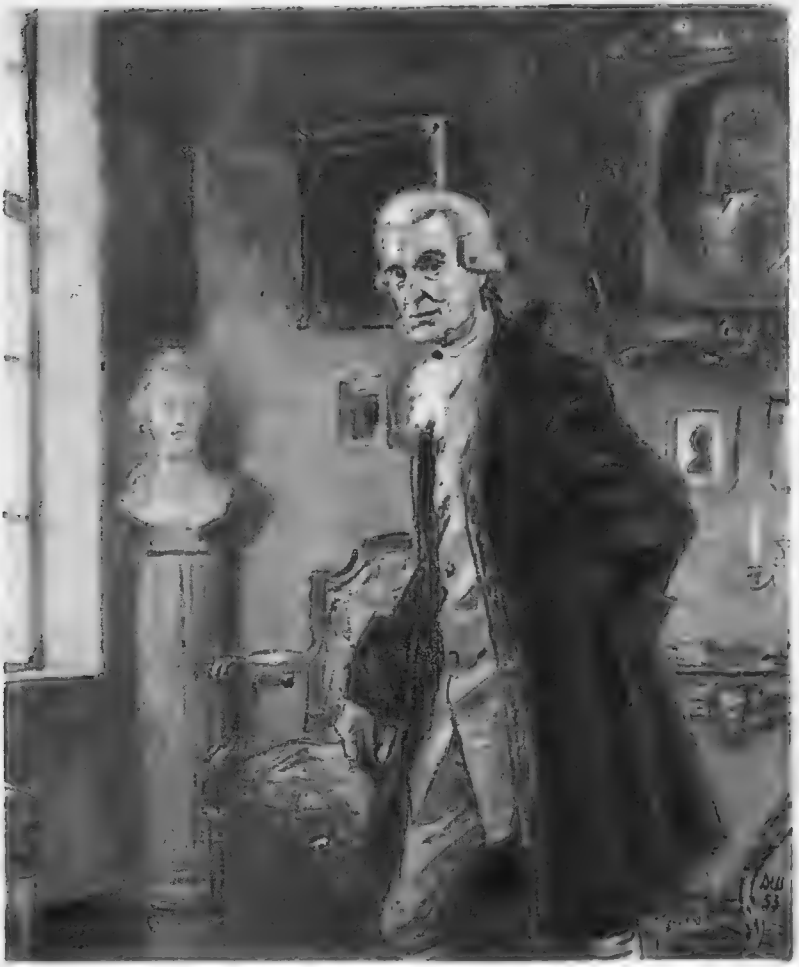

Az öreg Bolkonszkij herceg.

Az öreg herceg megállt, mintha nem értené a dolgot és fiára meresztette szigorú szemét.

– Tudom, hogy senki sem segíthet, ha a természet nem segít – mondta Andrej herceg és láthatólag zavarba esett. – Elismerem, hogy millió eset közül csak egy üt ki balul, de hát mi ezt már a fejünkbe vettük. Teleduruzsolták a fülét, meg is álmodta... és fél.

– Hm, hm – dünnyögte az öreg herceg és folytatta az írást. – Megteszem.

Odakanyarított egy aláírást és hirtelen fiához fordult és felnevetett.

– Bajos dolog, mi?

– Mi bajos, édesapám?

– Az asszony! – mondta kurtán és jelentősen az öreg herceg.

– Nem értem – felelte Andrej herceg.

– De nincs mit tenni, barátocskám – folytatta a herceg – minden nő ilyen; dehát a nős emberből már sose lesz nőtlen. No, ne félj; nem mondom meg senkinek; te meg úgyis tudod.

Csontos kis kezével megragadta, megrázta fia kezét és vesékbe látó, fürge járású szemével egyenesen fia arcába nézett, aztán megint hideg nevetésre fakadt.

Andrej herceg felsóhajtott és ezzel a sóhajjal beismerte, hogy apja átlát rajta. Az öreg összehajtogatta és lepecsételte a leveleket; megszokott gyorsaságával kapta fel és dobta le a spanyolviaszt, a pecsétet meg a papírt.

– Mit csináljunk? Szép asszony! Mindent megteszek. Légy nyugodt – mondta szaggatottan a pecsételés alatt.

Andrej hallgatott. Jól is, meg rosszul is esett neki, hogy apja a lelkébe lát. Az öreg felállt és odaadta a levelet a fiának.

– Ide hallgass – mondta – a feleséged miatt ne fájjon a fejed. Mindent megteszek, amit csak lehet. De most ide hallgas: ezt a levelet add oda Mihail Ilarionovicsnak. Azt írom neki, hogy jó helyeken használjon fel, ne tartson meg sokáig segédtisztjének: az pocsék beosztás! Mondd meg neki, hogy nem felejtettem el és szeretem. Aztán írd meg, hogy' fogadott. Csak akkor szolgálj mellette, ha jó lesz hozzád. Nyikolaj Andrejevics Bolkonszkij fia senkinek se szolgál csak azért, hogy a kegyeit hajhássza. Most pedig gyere ide.

Olyan szaporán beszélt, hogy lenyelte a szavak második felét, de a fia megértette: megszokta már. Odavezette fiát az íróállványhoz, felhajtotta a tetejét, kihúzott egy fiókot és elővett egy hosszú, sűrű, nagy betűkkel – kezevonásával – telerótt füzetet.

– Biztosan én halok meg előbb. Tudd meg: ezek az én feljegyzéseim. Halálom után add oda az uralkodónak. Most itt ez a zálogjegy meg ez a levél – jutalmul annak, aki megírja a szuvorovi háborúk történetét. Küldd el az akadémiának. Itt vannak az én kommentárjaim; ha meghalok, majd olvasd el, hasznodra válik.

Andrej nem mondta apjának, hogy bizonyára még sokáig él. Tudta, hogy ezt nem kell mondani.

– Mindent úgy cselekszem, édesapám – felelte.

– No, most pedig isten veled! – csókra nyújtotta kezét és megölelte fiát. – Egyet ne felejts el, Andrej herceg: ha elesel, nagyon fog fájni nekem, öregnek... – Váratlanul elhallgatott, majd hirtelen rikácsoló hangon folytatta: – de ha megtudom, hogy nem úgy viselkedtél, ahogy Nyikolaj Bolkonszkij fiának viselkednie kell... akkor szégyellni fogom magam! – rikoltotta.

– Ezt kár is volt mondani, édesapám – mondta mosolyogva a fia.

Az öreg elhallgatott.

– Még arra akartam megkérni – folytatta Andrej herceg – ha elesem és ha fiam születik, ne engedje el magától – ahogy már tegnap is mondtam – nőjön fel itt, maga mellett... nagyon kérem.

– Ne adjam oda a feleségednek? – kérdezte az öreg és felnevetett.

Némán álltak egymással szemben. Az öreg fürge szeme egyenest fiának a szemére szegeződött. Az öreg herceg arcának alsó részén megrándult egy izom.

– No, elbúcsúztunk... eredj! – mondta váratlanul. – Eredj! – kiáltott fel haragosan, hangosan és kinyitotta a dolgozószoba ajtaját.

– Mi az, mi a baj? – kérdezte a két hercegnő, amikor meglátta Andrej herceget meg a haragosan kiabáló, fehérköpenyes öreget, aki – paróka nélkül, ódivatú pápaszemmel – kikukkantott egy pillanatra.

Andrej herceg csak sóhajtott egyet és nem felelt.

– Nos – fordult aztán feleségéhez és ebben a „nos"-ban hideg gúny csengett; mintha azt akarná mondani: „Játssza le hát a jelenetét maga is."

– *André, déjà?*[229] – kérdezte a kis hercegné, elsápadt és rémülten nézett férjére.

Andrej átölelte. Az asszony felsikoltott és aléltan omlott férjének vállára.

Andrej óvatosan félrehúzta azt a vállát, amelyre ráborult a felesége; arcába tekintett és óvatosan leültette egy karosszékbe.

– *Adieu, Marie* – köszönt el halkan húgától. Összeölelkeztek, összecsókolództak, aztán a herceg kisietett.

A hercegné a karosszékben feküdt, *m-lle* Bourienne a halántékát dörzsölgette. Marja hercegnő is támogatta ángyát, de kisírt, szép szemével még mindig azt az ajtót nézte, amelyen Andrej herceg kiment, és többször is keresztet vetett rá. A dolgozószobából, mint lövések dörrenése, az öreg sűrűn megismétlődő, dühös orrfúvásának zaja hallatszott ki. Alighogy Andrej herceg eltávozott, a dolgozószoba ajtaja gyorsan kinyílt és megint kikukkantott a fehérköpenyes szigorú öreg.

– Elment? Akkor rendben van – mondta; haragosan tekintett az ájultan fekvő kis hercegnére, feddően megcsóválta fejét és becsapta az ajtót.

---

[229] Máris, André?

I

Ezernyolcszázöt októberében az orosz csapatok egymás után szállták meg az osztrák főhercegség falvait és városait, de még egyre újabb ezredek érkeztek Oroszországból és Braunau erődnél helyezkedtek el. A beszállásolással ugyancsak zaklatták a lakosságot. Braunauban volt Kutuzov főparancsnok főhadiszállása.

1805. október 11-én az egyik újonnan érkezett gyalogezred egy félmérföldnyire állt Braunautól és a főparancsnok szemléjét várta. Habár idegen volt a terep és a környék (gyümölcsösök, kőkerítések, cseréptetők, távolban kéklő hegyek), habár idegen volt a nép is – kíváncsian bámulta a katonákat – az ezred pontosan úgy festett, mint akármelyik orosz ezred, amely valahol Oroszország közepén készül szemlére.

Az este, az utolsó napi menet alatt parancs érkezett: a főparancsnok „menetben" fogja megszemlélni az ezredet. Noha a parancs szövege nem volt egészen világos az ezredparancsnoknak, és felmerült a kérdés: hogyan értsék a parancsot – menetöltözetben-e, vagy nem? – a zászlóaljparancsnokok tanácskozásán úgy döntöttek, hogy díszöltözetben mutatják be az ezredet, mivelhogy mindig jobb a kelleténél nagyobbat köszönni, mint kisebbet. És a katonák a harminc versztás napi menet után le sem hunyták a szemüket, egész éjjel javítgatták a ruhájukat és tisztálkodtak; a segédtisztek meg a századparancsnokok megszámlálták, beosztották a katonákat, és reggelre az ezred már nem az a rendetlenül széjjelhúzódott tömeg volt többé, mint előző este, az utolsó napi menet alatt, hanem egy zárt rendbe tömörült kétezres csapat, amelynek minden tagja tudta, hol a helye, mi a feladata; minden tagján minden gomb, minden szíj a maga helyén volt, és csak úgy ragyogott a tisztaságtól. Nemcsak a külsejük volt takaros: ha a főparancsnoknak kedve támad, hogy benézzen az egyenruha alá, mindegyiken egyformán tiszta inget lát és mindegyik borjúban hiánytalanul megtalálja a szabályzat követelte tárgyakat, az egész „retyerutyát" – ahogy a katonák mondják. Csak egy dolog miatt nyugtalankodott mindenki. A lábbeli miatt. A katonák javarészének csizmája elnyűtt volt. Ez a fogyatékosság persze nem az ezredparancsnok hibájából eredt; ő többször is erélyesen sürgette az osztrák hatóságokat, de az árut csak nem szolgáltatták ki. Az ezred pedig ezer versztát tett meg gyalog.

Az ezredparancsnok deres szemöldökű, pofaszakállas, hajlottkorú, vérmes, zömök tábornok volt – szélesebb az oldala, mint a válla. A hosszú hevertetéstől meggyűrődött, vadonatúj egyenruha és sűrű arany vállrojt volt rajta, amely inkább felfelé húzta, mint lefelé nyomta kövér vállát. Olyan arccal járkált az első sor előtt, mintha életének legünnepélyesebb cselekedetét hajtaná végre szerencsésen. Minden lépésre csak úgy rengett a teste, háta meg egy kissé hol jobbra, hol balra hajladozott. Látni lehetett, hogy az ezredparancsnok boldogan gyönyörködik ezredében és hogy szíve-lelke csakis az ezredé; de rengő járása mintha arról tanúskodott volna, hogy a katonai dolgokon kívül bőven jut hely a lelkében a társasági élet és a női nem iránti érdeklődésnek is.

– No, barátom, Mihajlo Mitrics – fordult egy zászlóaljparancsnokhoz (a zászlóaljparancsnok mosolyogva lépett előre; látszott, hogy mindketten boldogok) – ma éjjel aztán kijutott mindenkinek! De azért, azt hiszem: nem is olyan rossz ez az ezred... Mi?

A zászlóaljparancsnok megértette a finom gúnyt és elnevette magát.

– Még a Cárnő-réti parádéról se kergetnék haza!

– Mi az? – kérdezte a parancsnok.

E pillanatban két lóhátas tűnt fel a városba vezető úton, amelynek mentén jeladók álltak. A segédtiszt közeledett egy kísérő kozákkal.

A segédtisztet azért küldték a főparancsnokságról, hogy világosan elismételje az ezredparancsnoknak azt, amit a tegnapi parancsban homályosan fogalmaztak meg, vagyis, hogy a főparancsnok pontosan ugyanabban az állapotban akarja látni az ezredet, ahogyan menetelt: köpenyben, huzattal, minden parádé nélkül.

Kutuzovot az előző este felkereste a bécsi Hofkriegsrat egyik tagja, azt javasolta, sőt követelte, hogy amilyen gyorsan csak lehet, siessen egyesülni Ferdinánd főherceg és Mack hadseregével. De Kutuzov nem tartotta előnyösnek ezt az egyesülést. Hogy minél több érvvel támogassa véleményét, meg akarta mutatni az osztrák tábornoknak, milyen siralmas állapotban érkeztek meg a csapatok Oroszországból. Ezért akart elébe menni az ezrednek. Úgyhogy minél rosszabb állapotban lett volna az ezred, annál jobban örült volna a főparancsnok. A segédtiszt ugyan nem tudta ezeket a részleteket, de átadta az ezredparancsnoknak a főparancsnok követelését: okvetlenül köpenyben legyenek az emberek, a fegyverük meg huzatban, mert máskülönben elégedetlen lesz a főparancsnok.

Amikor az ezredparancsnok végighallgatta ezeket a szavakat, lehajtotta a fejét, némán felrántotta a vállát és heves mozdulattal széttárta karját.

– No, ezt jól megcsináltuk! – mondta. – Pedig megmondtam én magának, Mihajlo Mitrics, hogy ha „menetben", hát akkor köpenyben – fordult korholóan a zászlóaljparancsnokhoz. – Uramistenem! – tette hozzá és határozottan előrelépett. – Századparancsnok urak! – kiáltotta vezényléshez szokott hangon. – Őrmesterek!... Hamarosan itt lesz? – fordult a lóhátas segédtiszthez tisztelteljes udvariassággal; ez nyilván annak a személynek szólt, akiről beszélt.

– Azt hiszem, egy óra múlva.
– Van még idő, hogy átöltözzenek?
– Nem tudom, tábornok...

Az ezredparancsnok maga ment oda a sorokhoz és intézkedett, hogy megint köpenyt öltsenek a katonák. A századparancsnokok szétszaladtak – ki-ki a századához – az őrmesterek izgatottan kapkodtak (a köpenyek nem voltak valami jó állapotban) és abban a pillanatban hullámzani kezdtek, széthúzódtak, felmorajlottak az előbb még szabályosan, némán álló négyszögek. Egyik katona erre, a másik meg arra futott; vállukkal hátulról felfelé lökdösték a borjút, lehúzták a fejükön keresztül, lecsatolták a köpenyt és karjukat magasra tartva belebújtak.

Egy félóra múlva teljesen helyreállt az előbbi rend, csak éppen megszürkültek a fekete négyszögek. A rengő járású ezredparancsnok az ezred elé vonult és messziről szemlélgette.

– Hát ez meg micsoda? Mi ez? – kiáltotta és megállt. – Jöjjön csak ide a harmadik század parancsnoka!...

– A harmadik század parancsnoka a tábornokhoz! A parancsnok a tábornokhoz! A harmadik század a parancsnokhoz!... – hömpölygött a kiáltás végig a sorokon, és a segédtiszt elszaladt, hogy megkeresse a késlekedő tisztet.

Amikor a buzgó hangok – egy kis ferdítéssel immár azt kiabálták: „a tábornokot a harmadik századhoz" – eljutottak oda, ahova kellett, a keresett tiszt előbukkant a század mögül és noha már idősebb ember volt s nem nagyon szokott szaladni, most cipője orrával ügyetlenül botladozva, mégis futvást igyekezett a tábornok felé. A kapitány arca olyan izgalmat fejezett ki, mint az iskolás gyermeké, ha olyan leckét kérdeznek tőle, amelyet nem tanult meg. Vörös arcán (nyilván nem az önmegtartóztatástól volt vörös) foltok tűntek elő és szája sehogy se találta meg a helyét. Az ezredparancsnok tetőtől talpig végigmérte a kapitányt, aki pihegve közeledett és mindjobban meglassította lépteit.

– Maga nemsokára szarafánba[1] öltözteti a katonáit! Mi az ott? – kiáltotta az ezredparancsnok és előrenyújtotta alsó állkapcsát: a harmadik század soraiban egy katonára mutatott, aki a többiekétől elütő színű, kék köpenyt viselt? – És maga hol volt? Minden pillanatban várjuk a főparancsnokot, maga meg elhagyja a helyét?!... Mi?!... Majd megtanítom én magát!... Szemlére kozákkaftánba öltöztetni az embereket?!... Mi?!...

A századparancsnok egy pillanatra se vette le szemét feletteséről, mind jobban és jobban odaszorította két ujját sapkájának ellenzőjéhez, mintha most csakis ebben a szorításban keresne menekvést.

– No, miért hallgat? Ki öltözött ott ilyen maskarába? – kérdezte tréfásan, de szigorúan az ezredparancsnok.

– Kegyelmes uram...

– No, mit „kegyelmes uram"?! Kegyelmes uram! Kegyelmes uram!... De hogy mit akar azzal a kegyelmes urammal, azt maga se tudja.

[1] orosz népviselet; kötényruha

– Kegyelmes uram, ez Dolohov, akit lefokoztak... – mondta halkan a kapitány.

– Mi az, tábornaggyá fokozták le vagy közkatonává? Ha pedig katona, akkor olyan egyenruhát kell hordania, mint a többieknek.

– Kegyelmes uram, ön maga engedte meg neki, még a menetelés alatt.

– Megengedtem? Megengedtem? Maguk, fiatalemberek mindig ilyenek – mondta az ezredparancsnok, egy kissé lehűlve. – Megengedtem? Ha szól az ember egy-két szót, maguk máris... – Az ezredparancsnok elhallgatott egy pillanatra. – Ha szól az ember valamit, maguk máris... Micsoda dolog ez? – kiáltotta ismét ingerültebben. – Tessék rendesen öltöztetni az embereket...

Az ezredparancsnok a segédtisztre nézett és rengő járásával az ezred felé indult. Látszott rajta, hogy neki magának is tetszik ez az ingerültség és most, ahogy végighalad az ezred mellett, újabb ürügyet keres a dühkitörésre. Leszidott egy tisztet azért, mert nem volt eléggé fényes a jelvénye, egy másikat meg azért, mert nem volt egyenes a sor, aztán odament a harmadik századhoz.

– Hogy állsz? Hol a lábad? Hol a lábad? – kiáltotta az ezredparancsnok, amikor még vagy öt ember választotta el a kékköpenyes Dolohovtól. Hangjában mintha szenvedés rezgett volna.

Dolohov lassan kiegyenesítette behajlított lábát és derűs, hetyke tekintetével egyenest a tábornok szeme közé nézett.

– Mért kék köpeny van rajtad? Mi? Vesd le!... Őrmester! Öltöztesse át ezt a gaz... – De nem tudta befejezni.

– Én köteles vagyok végrehajtani a parancsot, tábornok, de nem vagyok köteles eltűrni... – kezdte szaporán Dolohov.

– Vigyázzban ne feleselj!

– ...Nem vagyok köteles eltűrni a sértést – fejezte be hangosan, sőt harsányan Dolohov.

A tábornok és a katona szeme találkozott. A tábornok elhallgatott és haragosan lefelé húzta feszes vállszalagját.

– Kérem, tessék átöltözni – mondta és továbbment.

II

– Jön! – kiáltott ekkor a jeladó.

Az ezredparancsnok elvörösödve a lovához futott, reszkető kézzel megfogta a kengyelt, nyeregbe vetette magát, kirántotta kardját, és száját félrehúzva, határozott, boldog arccal kiáltani készült. Az ezred megrezzent, mint egy tollászkodó madár, aztán megdermedt.

– Vi-gyázz! – kiáltotta az ezredparancsnok lélekrázó hangon, amely az ő fülében örömtelinek csengett, s amelyet az ezreddel szemben szigorúnak, a közeledő parancsnok iránt pedig szívélyesnek szánt.

A fák szegélyezte, kövezetlen, széles úton, kissé zörgő rugókkal, sebe-

sen közeledett egy kék bécsi hintó. Párjával egymás mögé fogott lovak húzták. A hintó mögött a kíséret és a horvátokból álló fedezet lovagolt. Kutuzov mellett egy osztrák tábornok ült. A fekete orosz egyenruhák között különösnek hatott fehér uniformisa. A hintó megállt az ezred előtt. Kutuzov halkan beszélgetett az osztrák tábornokkal, enyhén elmosolyodott, nehézkes mozdulattal lenyújtotta lábát a hintó hágcsójáról: mintha nem is állna ott kétezer ember, aki lélegzetét visszafojtva nézett rá és az ezredparancsnokra.

Vezényszó hallatszott, az ezred ismét megrezzent, tisztelgett, csak úgy csörgött a fegyver. Majd síri csend lett, még a főparancsnok gyenge hangját is tisztán lehetett hallani. „Erőt-egészséget, kegyelmes uram-ram-ram!" – rivalgott az ezred. Majd megint mozdulatlanná dermedt. Kutuzov először egyhelyben állt, amíg az ezred mozgott. Aztán a fehér egyenruhás tábornokkal meg a kísérettel gyalogosan elindult és ellépett a sorok előtt.

Abból, ahogyan az ezredparancsnok tisztelgett a főparancsnoknak – majd elnyelte szemével, kihúzta magát, többször is igazított a tartásán – ahogy előrehajolva sorról sorra követte a két tábornokot s még rengő mozgását is igyekezett leküzdeni; ahogy odaugrott, valahányszor egy szót szólt, vagy egy mozdulatot tett a főparancsnok – mindebből látni lehetett, hogy az alárendelt kötelességét még nagyobb gyönyörűséggel teljesítette, mint a felettesét. Az ezredparancsnok szigorúságának és gondosságának következtében az ezred nagyszerű állapotban volt a többi ezredhez képest, amelyek ugyanakkor vonultak Braunau felé. Csupán 217 ember maradt el vagy gyengélkedett. És a lábbelin kívül minden rendben volt.

Kutuzov végighaladt a sorok mellett, olykor megállt és néhány kedves szót szólt azokhoz a tisztekhez – néha katonákhoz is – akiket a török háborúból ismert. Többször rátekintett a katonák lábbelijére és szomorú fejcsóválással meg olyan arckifejezéssel mutatta az osztrák tábornoknak, mintha senkinek sem tenne ugyan szemrehányást emiatt, de azért látja – mert látnia kell – hogy ez sehogy sincs rendjén. Az ezredparancsnok mindannyiszor előreszaladt, mintha félne, hogy elszalasztja a főparancsnoknak az ezredre vonatkozó megjegyzéseit. Kutuzov mögött, olyan kis távolságban, hogy még a leghalkabban kiejtett szót is meghallhatta, haladt a húszfőnyi kíséret. A kísérő urak beszélgettek, sőt néha nevettek is. A főparancsnokhoz legközelebb a szép segédtiszt. Bolkonszkij herceg haladt. Mellette bajtársa, Nyeszvickij, egy mosolygós, kedves arcú, nedvesen csillogó szemű, rendkívül kövér, magas törzstiszt ment. Nyeszvickij alig tudta visszafojtani nevetését. A mellette lépkedő, fekete huszártiszten mulatott. A huszártiszt egy pillanatra se változtatta meg merev tekintetű szemének kifejezését, komoly arccal, mosolytalanul bámulta az ezredparancsnok hátát és utánozta minden mozdulatát. Valahányszor az ezredparancsnok megrezzent és előrehajolt, a huszártiszt pontosan ugyanúgy megrezzent és előrehajolt. Nyeszvickij nevetett és oldalba lökte a többieket, nézzék azok is ezt a mulatságos embert.

Kutuzov lassan és ernyedten haladt el e kétezer szempár előtt, amelyek kidülledve követték tekintetükkel a parancsnokot. Amikor a harmadik századhoz ért, hirtelen megállt. A kíséret nem sejtette, hogy meg fog állni és önkéntelenül közelebb nyomult.

– Á, Tyimohin! – mondta a főparancsnok és arra a rezesorrú kapitányra mutatott, aki a kék köpeny miatt kikapott.

Szinte már nem is húzhatja ki magát jobban az ember, mint ahogy Tyimohin kihúzta magát, amikor az ezredparancsnok megpirongatta. De ebben a pillanatban, amikor a főparancsnok megszólította, úgy kihúzta magát, hogy azt hitte volna az ember: ha a főparancsnok még néhány percig néz rá, a kapitány nem bírja szusszal. Kutuzov bizonyára átlátta, hányadán áll a dolog és mivel – épp ellenkezőleg – csak jót akart a kapitánynak, sietve elfordult. Kutuzov forradásos, duzzadt arcán alig észrevehető mosoly suhant át.

– Izmaili bajtárs – mondta. – Bátor tiszt! Meg vagy elégedve vele? – kérdezte Kutuzov az ezredparancsnoktól.

És az ezredparancsnok, akit – bár ő nem látta – úgy utánozott a huszártiszt, mintha tükörképe volna, megrezzent, előrelépett és azt felelte:

– Nagyon meg vagyok elégedve vele, kegyelmes uram.

– Mindnyájunknak megvan a gyengéje – mondta Kutuzov mosolyogva és továbbment. – Ő Bacchusnak hódol.

Az ezredparancsnok megijedt: vajon nem ő hibás-e ebben és nem válaszolt. A huszártiszt e pillanatban észrevette a rezesorrú, behúzott hasú kapitány arcát és oly találóan utánozta arcát is, tartását is, hogy Nyeszvickij nem tudta visszafojtani a nevetést. Kutuzov hátrafordult. Látszott, hogy a tiszt úgy tud parancsolni arcának, ahogy akar. Mihelyt Kutuzov hátrafordult, a tiszt gyorsan egy fintort csinált és mindjárt a legkomolyabb, legtiszteletteljesebb, legártatlanabb arckifejezést öltötte fel.

A harmadik század volt az utolsó. Kutuzov elgondolkozott, láthatólag emlékezetébe akart idézni valamit. Andrej herceg előlépett a kíséretből és franciául, halkan jelentette:

– Azt parancsolta, hogy emlékeztessem Dolohovra, akit lefokoztak.

– Hol van Dolohov? – kérdezte Kutuzov.

Dolohov, aki már szürke katonaköpenyt öltött, nem várta meg, hogy előszólítsák. A világoskék szemű, arányos termetű, szőke katona kilépett a sorból. Odament a főparancsnokhoz és tisztelgett.

– Mit kívánsz – kérdezte Kutuzov és összevonta szemöldökét.

– Ez Dolohov – mondta Andrej herceg.

– Á! – szólt Kutuzov. – Remélem, használ ez a lecke: megjavulsz. Csak szolgálj tisztességesen. Az uralkodó kegyes. Én sem feledkezem meg rólad, ha megérdemled.

A világoskék szem ugyanolyan hetykén nézett a főparancsnokra, mint az ezredparancsnokra, mintha kifejezésével szétszakítaná a formaságoknak azt a függönyét, amely annyira elválasztja egymástól a főparancsnokot meg a katonát.

– Csak egyet kérek, kegyelmes uram – mondta keményen csengő hangon, minden sietség nélkül. – Adjon alkalmat, hogy jóvá tegyem a hibámat és bebizonyítsam odaadó hűségemet uralkodónk, a császár és Oroszország iránt.

Kutuzov elfordult. Arcán, sőt szemén is ugyanolyan mosoly suhant át, mint amikor Tyimohin kapitánytól elfordult. Elfordult és összeráncolta homlokát, mintha azt akarná jelezni, hogy mindazt, amit Dolohov mondott és mindazt, amit mondhat még, ő már réges-rég tudja; hogy mindezt már nagyon unja, mert ez mind nem az, amire szükség volna. Elfordult hát és hintajához indult.

Az ezred századokra oszlott és a Braunau közelében kijelölt szállás felé indult, ahol – remélték – lábbelit, ruhát válthatnak és kipihenhetik magukat a nehéz napi menetek után.

– Ugye, nem neheztel rám, Prohor Ignatyics? – kérdezte az ezredparancsnok, amikor körüllovagolta a szállása felé vonuló harmadik századot és odaléptetett a százada előtt haladó Tyimohin kapitányhoz. Az ezredparancsnok arca visszafojthatatlan örömet fejezett ki a jól sikerült szemle után. – Ilyen a katonaság... Ez bizony megesik... Néha bizony ráripakodnak az emberre még a glédában is... Én magam kérek elnézést... hiszen ismer... Nagyon köszönöm! – És kezet nyújtott a századparancsnoknak.

– Ugyan, tábornok, hát hogy' merészelnék?!... – felelte a rezesorrú kapitány mosolyogva és e mosollyal elárulta, hogy elöl hiányzik két foga: Izmail alatt puskatussal kiverték.

– Dolohov úrnak pedig azt üzenem, nyugodt lehet: nem feledkezem meg róla. És mondja meg, kérem, én már meg akartam kérdezni, mi van vele, hogy' viselkedik. Meg aztán...

– A szolgálatban kifogástalan, kegyelmes uram... de a természete... – mondta Tyimohin.

– Mi az, milyen a természete? – kérdezte az ezredparancsnok.

– Mint az időjárás, kegyelmes uram – felelte a kapitány. – Néha okos, tanult, jó ember, néha meg vadállat. Lengyelországban, tetszik tudni, majd agyonvágott egy zsidót...

– No igen, igen – mondta az ezredparancsnok – azért mégis sajnálni kell szegény, szerencsétlen fiatalembert. Hiszen nagy összeköttetései vannak... szóval, legyen szíves...

– Igenis, kegyelmes uram – mondta Tyimohin és egy mosollyal jelezte, hogy érti, mit kíván felettese.

– No igen, igen.

Az ezredparancsnok megkereste Dolohovot és visszatartotta lovát.

– Először is: felteheti a vállrojtot – mondta.

Dolohov rátekintett, nem szólt semmit és nem is változtatta meg gúnyosan mosolygó szájának kifejezését.

– No, minden rendben van – folytatta az ezredparancsnok. – Mindenkinek egy pohár pálinkát! Én adom! – tette hozzá úgy, hogy a kato-

nák is hallják. – Köszönet mindenkinek! No, hál'istennek, sikerült! – kiáltotta és a századot elhagyva, ódalovagolt egy másikhoz.

– Mégiscsak derék ember, össze lehet férni vele – mondta Tyimohin annak a tiszthelyettesnek, aki mellette haladt.

– Egy szó mint száz: kőr-király!... (az ezredparancsnokot kőr-királynak hívták) – felelte nevetve a tiszthelyettes.

A parancsnokok boldog hangulata a katonákra is átragadt. Vidáman vonult a század. Mindenünnen a katonák víg hangja hallatszott.

– Hogy is mondták? Kutuzov vaksi? A félszemére?

– Nem! Egészen vak.

– Dehogyis, komám, jobban lát az, mint te. Megnézett mindent; a csizmát is, de még a kapcát is...

– Úgy ránézett a lábamra, komám, hogy azt hittem, na most...

– Hanem az a másik, az az osztrák, aki vele jött, az olyan volt, akárcsak bekrétázták volna. Olyan fehér, mint a liszt. No, mondok, így kell tisztítani a mundirt!

– Ugyan mondd már, Fedosou, szólt-e valamit, mikor kezdődik az a csata? Te közel álltál hozzá. Mindenkitől azt hallom, hogy Brónóba' van az a Bonaparti.

– Bonaparti?! Ott van? Dehogyis! Egy szó se igaz belőle, te mamlasz! Még mit ki nem talál! Most zavarog a porosz. Az osztrák azt igyekszik ráncba szedni. Bonaparti ellen csak akkor kezdődik meg a háború, ha a porosz megjuhászodik. Ez meg azt mondja, hogy Brónóba van Bonaparti! Ebből is látszik, hogy tökfilkó. Jobb lesz, ha hallgatsz.

– Átkozott szállászcsinálók! Oda nézzetek: az ötödik század már bekanyarodik a faluba; azok mindjárt kását főznek, mi meg még hol vagyunk a szállástól.

– Adj egy kis cibakot, te fajankó.

– Hát te adtál tegnap dohányt? No látod, koma! De azért nesze. Isten neki!

– Legalább tartanánk egy kis pihenőt, mert még vagy öt versztát kell talpalni éhesen.

– Az volna csak kedvemre, ha hintót adna a német. Hej, hogy feszítenék benne.

– Csakhogy itt ugyancsak rátarti népség közé cseppentünk, komám. Amarrább szinte csupa lengyel lakik, mind orosz alattvaló, de itt már csak csupa németet találsz.

– Énekesek, előre! – hallatszott a kapitány kiáltása.

A különböző sorokból a század élére szaladt vagy húsz ember. A dobos-előénekes arccal a dalosok felé fordult. Meglendítette karját és rágyújtott egy vontatott katonadalra, amely így kezdődött: „Megvirradt már, feljött a nap..." és ezekkel a szavakkal végződött: „Dicsőséget aratunk mi Kamenszkij apánkkal..." Törökországban szerezték a dalt és most Ausztriában énekelték. Csak annyit változtattak rajta, hogy „Kamenszkij apánk" helyett „Kutuzov apánkat" illesztették a szövegbe.

A szikár, szép, negyven év körüli dobos – ahogy a katonák szokták – elharapta az utolsó szavakat. Úgy lóbálta a karját, mintha a földhöz vagdosna valamit, szigorúan visszanézett az énekesekre és összehúzta a szemét. Majd amikor meggyőződött, hogy minden szem rá szegeződik, mindkét karjával mintha óvatosan felemelt volna valami láthatatlan drága holmit, néhány másodpercig tartotta, aztán hirtelen, szilajul elhajította volna:

Házam, házam, kicsi házam!

„Szép új házacskám..." – kapta fel a dalt vagy húsz hang és egy csörgettyűs, bár elég nehéz volt a felszerelés, fürgén előreugrott, háttal előre elindult a század előtt, meg-megrándította a vállát és mintha meg-megfenyegetett volna valakit csörgettyűjével. A katonák a dal ütemére lóbálták karjukat, jól meghúzták a lépést és akaratlanul is egyszerre léptek. A század mögött kerékzörgés, rugók ropogása és patadobaj hallatszott. Kutuzov vissza, a városba igyekezett kíséretével. A főparancsnok intett, hogy csak továbbra is pihenjben meneteljenek a katonák. Az ő arcán is és a kíséret minden tagjának arcán is elégedettség tükröződött, amikor hallották ezt a dalt és látták a táncoló katonát meg a század vidáman, fürgén menetelő katonáit. A második sorban, jobbfelől – amerről a hintó megelőzte a századot – önkéntelenül is szembe tűnt egy kékszemű katona, Dolohov, aki különösen fürgén és kecsesen lépkedett a dal ütemére s olyan arckifejezéssel nézett a tovahaladók arcába, mintha sajnálna mindenkit, aki most nem menetel együtt a századdal. Az a huszárzászlós, aki utánozta az ezredparancsnokot, elmaradt Kutuzovék hintójától és odalovagolt Dolohovhoz.

Zserkov huszárzászlós Pétervárott egy időben ahhoz a szilaj társasághoz tartozott, amelynek Dolohov volt a feje. Külföldön már találkozott Dolohovval, mint közkatonával, de nem tartotta szükségesnek, hogy megismerje. Most, miután Kutuzov szóba állt a lefokozott tiszttel, Zserkov a régi jó barát örömével fordult hozzá.

– Hogy vagy, édes egy cimborám? – kérdezte, miközben tovább zengett a dal; lovának lépteit meg iparkodott a század lépteihez igazítani.

– Hogy vagyok?! – felelte hűvösen Dolohov. – Láthatod.

Az élénk dal különös jelentőséget adott Zserkov fesztelen, vidám modorának és Dolohov mesterkélten hűvös feleleteinek.

– Nos, hogy férsz össze a feletteseiddel? – kérdezte Zserkov.

– Jól. Derék emberek. Hát te hogy' fészkelted be magad a parancsnokságra?

– Ide vezényeltek. Ma éppen ügyeletes vagyok.

Hallgattak egy darabig.

„Jobb kezéből kiereszté sólyommadarát" – mondta az ének s akaratlanul is élénk, vidám hangulatot keltett. Ha nem énekszó mellett beszélgetnek, bizonyára másképp folyik a társalgás.

– Igaz, hogy megverték az osztrákokat? – kérdezte Dolohov.

– Tudja az ördög. Azt mondják.
– Örülök neki – felelte Dolohov röviden és érthetően, ahogy az ének követelte.
– Gyere el hozzánk valamelyik este, fáraózunk[2] egy kicsit.
– Olyan sok a pénzetek?
– Gyere el.
– Nem lehet. Megfogadtam. Nem iszom és nem játszom, amíg vissza nem adják a rangom.
– Ugyan, hát mindjárt az első csatában...
– Majd elválik.
Megint hallgattak egy ideig.
– Gyere el, ha szükséged van valamire, a parancsnokságon mindenki segít majd... – mondta Zserkov.
Dolohov elnevette magát.
– Sose fájjon a fejed. Én nem kérem, amire szükségem van, hanem elveszem.
– Ugyan, hát én csak úgy...
– Én is csak úgy.
– No, minden jót.
– Erőt-egészséget...

...És magasan és messzire,
Szép szülőhazánk felé...

Zserkov megsarkantyúzta paripáját; a ló nekiszilajodott, háromszor is dobbantott hol az egyik, hol a másik lábával, nem tudta, melyikkel induljon el, de aztán belelendült s ugyancsak a dal ütemére nyargalva, elhagyta a századot és utolérte a hintót.

III

Kutuzov, amikor az osztrák tábornok kíséretében visszatért a szemléről, bement dolgozószobájába, beszólította segédtisztjét, megparancsolta hogy hozzon be néhány iratot – amelyek a már megérkezett csapatok állapotára vonatkoztak – meg a Ferdinánd főhercegtől, az élcsapatok parancsnokától kapott leveleket. Andrej Bolkonszkij herceg a kért iratokkal belépett a főparancsnok szobájába. Az asztalon kiterített térkép előtt ott ült Kutuzov meg az osztrák Hofkriegsrat tagja.
– Á... – mondta Kutuzov, amikor Bolkonszkijra pillantott, mintha ezzel a szócskával arra kérné, hogy várakozzék; aztán folytatta franciául a beszélgetést.
– Én csak azt mondhatom, tábornok – mondta Kutuzov a kifejezé-

[2] hazárd kártyajáték (pharaon)

seknek és a hanglejtésnek azzal a kellemes választékosságával, amely arra késztette az embert, hogy figyelmesen meghallgassa minden egyes, ráérősen kiejtett szavát – én csak azt mondhatom, tábornok, hogy ha az én személyes kívánságomtól függne a dolog, akkor Ferenc császár őfelségének akarata már rég teljesült volna. Én már rég csatlakoztam volna a főherceghez. És higgye el – becsületemre mondom – az én személyemnek csak öröm volna, ha átadhatnám a hadsereg legfőbb parancsnokságát egy nálam tapasztaltabb és ügyesebb tábornoknak – amilyenekben oly gazdag Ausztria – és ha megszabadulhatnék ettől a súlyos felelősségtől. De a körülmények erősebbek, mint mi, tábornok.

És Kutuzov olyan arccal mosolygott, mintha azt mondaná: „Teljesen jogában áll, hogy kételkedjék szavaimban, és nekem igazán mindegy, kételkedik-e vagy sem, de nincs oka arra, hogy ezt megmondja. És ez a dolog lényege."

Az osztrák tábornokon látszott, hogy elégedetlen, de kénytelen-kelletlen ugyanolyan modorban válaszolt.

– Ellenkezőleg – mondta durcás, bosszús hangon, amely éles ellentétben állt szavainak hízelgő tartalmával – ellenkezőleg: kegyelmességednek a közös ügyben való részvételét igen sokra tartja őfelsége; de véleményünk szerint a mostani késlekedés megfosztja a dicső orosz hadakat és parancsnokaikat azoktól a babéroktól, amelyeket a csatákban aratni szoktak – fejezte be az alighanem előkészített frázist.

Kutuzov meghajolt és ugyanúgy mosolygott, mint az előbb.

– Én pedig szentül hiszem, és annak a legutóbbi levélnek alapján, amellyel Ferdinánd főherceg őfensége megtisztelt, szintén feltételezem, hogy az osztrák seregek – egy oly gyakorlott alvezér vezetésével, aminő Mack tábornok – máris döntő győzelmet arattak és nincs többé szükségük segítségre – mondta Kutuzov.

A tábornok elkomorodott. Biztos hír ugyan nem érkezett még az osztrákok vereségéről, de igen sok körülmény megerősítette a szájról szájra szálló kedvezőtlen híreszteléseket. Így aztán Kutuzovnak az osztrák győzelemre vonatkozó feltevése gúnynak hatott. Ám Kutuzov szelíden mosolygott és arca most is azt fejezte ki, hogy feltevése jogos. A Mack hadseregétől érkezett legutóbbi levél valóban a hadsereg győzelméről és igen előnyös hadászati helyzetéről adott hírt.

– Add csak ide azt a levelet – fordult Kutuzov Andrej herceghez. – Tessék meghallgatni – folytatta. Szája szögletében gúnyos mosoly játszott. És Ferdinánd főherceg leveléből, németül, felolvasta az osztrák tábornoknak a következő részletet: *„Wir haben vollkommen zusammengehaltene Kräfte, nahe an 70.000 Mann, um den Feind, wenn er den Lech passirte, angreifen und schlagen zu können. Wir können, da wir Meister von Ulm sind, den Vortheil, auch von beiden Ufern der Donau Meister zu bleiben, nicht verlieren; mithin auch jeden Augenblick, wenn der Feind den Lech nicht passirte, die Donau übersetzen, uns auf seine Communikations-Linie werfen, die Donau unterhalb repassiren und dem*

Feinde, wenn er sich gegen unsere treue Alliirte mit ganzer Macht wenden wollte, seine Absicht alsbald vereiteln. Wir werden auf solche Weise den Zeitpunkt, wo die Kaiserlich-Russische Armée ausgerüstet sein wird, muthig entgegenharren, und sodann leicht gemeinschaftlich die Möglichkeit finden, dem Feinde das Schicksal zuzubereiten, so er verdient."[3]

Kutuzov nagyot sóhajtott, amikor befejezte ezt a körmondatot és figyelmesen, nyájasan nézett a Hofkriegsrat tagjára.

– De ismeri a bölcs szabályt, kegyelmes uram: mindig a legrosszabbra kell számítanunk – mondta az osztrák tábornok. Látszott, hogy szeretne már véget vetni a tréfálkozásnak, szeretne már a tárgyra térni.

Elégedetlenül pillantott a segédtisztre.

– Engedelmet, tábornok – vágott közbe Kutuzov és ő is Andrej herceg felé fordult. – Tudod mit, kedves barátom, kérd el Kozlovszkijtól kémeink valamennyi jelentését, aztán itt van Nostitz gróf két levele, itt van Ferdinánd főherceg őfensége levele, és tessék még ez is – mondta s odaadott még egynéhány iratot. – És mindezekből állíts össze francia nyelven egy takaros kis memorandumot, amolyan jegyzék-félét, hogy jól áttekinthessük az osztrák sereg hadműveleteiről kapott híreket. Aztán majd nyújtsd át őkegyelmességének.

Andrej herceg egy főhajtással jelezte, hogy az első szótól kezdve megértett mindent: nemcsak azt, amit mondott, hanem azt is, amit csak szeretett volna mondani Kutuzov. Összeszedte az iratokat – ez a meghajlás mindkettejüknek szólt – és a szőnyegen zajtalanul lépkedve, kiment az előszobába.

Noha még nem sok idő telt el, amióta Andrej herceg elhagyta Oroszországot, mégis sokat változott ez alatt az idő alatt. Arckifejezésében, mozdulataiban, járásában alig lehetett felfedezni a régebbi szenvelgést, ernyedtséget és lomhaságot; most olyan embernek mutatkozott, aki nem ér rá azzal törődni, milyen hatást kelt másokban, mert teljesen leköti egy kellemes és érdekes foglalkozás. Arcán látszott, hogy most elégedettebb mind önmagával, mind környezetével; vidámabb, vonzóbb lett mosolya és tekintete is.

Kutuzov – Andrej még Lengyelországban utolérte – nagyon nyájasan fogadta, megígérte, hogy nem feledkezik meg róla, kitüntette a többi segédtiszt közül, magával vitte Bécsbe és komolyabb intéznivalókat bízott rá. Bécsből azt írta régi bajtársának, Andrej herceg apjának:

---

[3] „Mintegy 70,000 főnyi, teljesen összpontosított haderőnk áll készen, hogy megtámadja és megverje az ellenséget, ha átkél a Lechen. Mivel mi vagyunk Ulm urai, biztosítani tudjuk előnyünket: mi maradunk az urak a Duna két partján is; tehát ha az ellenség nem kél át a Lechen, *mi* bármely pillanatban átkelhetünk a Dunán, rávethetjük magunkat közlekedési vonalaira, lejjebb visszatérhetünk a Dunán keresztül és legott meghiúsíthatjuk az ellenség szándékát, ha egész haderejével hű szövetségeseink ellen akar fordulni. Ily módon bízvást megvárhatjuk azt az időpontot, amikor az orosz császári hadsereg teljesen felkészül; aztán közös erővel majd könnyen megtaláljuk a módját, hogy az ellenséget arra a sorsra juttassuk, amelyet megérdemel."

„Fia reményt nyújt arra, hogy munkásságban, szívósságban és megbízhatóságban egyaránt kiváló tiszt válik belőle. Boldog vagyok, hogy ilyen alárendelt van a kezem alatt."

Andrej hercegnek Kutuzov törzskarában, a bajtársak között és általában a hadseregben, csakúgy mint a pétervári tarsasagban, kétféle, teljesen ellentétes híre volt. Némelyek, a kisebbség, elismerték, hogy Andrej herceg valamiképpen különbözik tőlük és mindenki mástól, nagy sikereket vártak tőle, hallgattak a szavára, rajongtak érte és utánozták; ezek iránt barátságos és közvetlen volt Andrej herceg. Mások, a többség, nem szerették, rideg, pökhendi, kellemetlen embernek tartották. De Andrej herceg ezekkel szemben is tudott úgy viselkedni, hogy tisztelték, sőt féltek tőle.

Andrej herceg, amikor Kutuzov dolgozószobájából kilépett az előszobába, az iratokkal odament bajtársához, Kozlovszkijhoz, az ügyeletes segédtiszthez, aki az ablaknál ült egy könyvvel.

– Nos, mi az, herceg? – kérdezte Kozlovszkij.

– Az a parancs: állítsak össze egy jegyzéket, hogy miért nem vonulunk előre.

– Hát miért nem?

Andrej herceg vállat vont.

– Nem jött még hír Macktól? – kérdezte Kozlovszkij.

– Nem.

– Ha igaz volna, hogy tönkreverték, már jött volna róla hír.

– Valószínűleg – mondta Andrej herceg és a kijárat felé indult; de ebben a pillanatban, az ajtót becsapva, besietett az előszobába egy – bizonyára messziről érkezett – hosszú köpenyes, magas, osztrák tábornok. Fején fekete kötés, nyakában Mária Terézia-rend. Andrej herceg megállt.

– Kutuzov törzskari tábornok? – kérdezte hadarva az idegen tábornok ropogós német kiejtéssel, jobbra, balra tekintett és megállás nélkül haladt a dolgozószoba ajtaja felé.

– A törzskari tábornok el van foglalva – szólt Kozlovszkij, oda sietett az ismeretlen tábornokhoz és útját állta. – Kit jelentsek?

Az ismeretlen tábornok megvetően, felülről lefelé, nézett az alacsony Kozlovszkijra, mintha meglepődne, hogy olyan ember is akad, aki őt nem ismeri.

– A törzskari tábornok el van foglalva – ismételte nyugodtan Kozlovszkij.

A tábornok elkomorodott, ajka megvonaglott és megremegett. Elővette jegyzetfüzetét, ceruzával firkantott bele valamit, kitépte a lapot, odaadta, gyors léptekkel az ablakhoz ment, levetette magát egy székre és egy pillantást vetett a jelenlevőkre, akárha azt kérdezné: miért bámulnak rá? Aztán felemelte fejét, kinyújtotta nyakát, mintha szólni akarna, de csupán valami furcsa hangot hallatott, akárcsak hanyagul dudorászna és mindjárt abba is hagyta. A dolgozószoba ajtaja kinyílt, és a küszöbön megjelent Kutuzov. Az átkötött fejű tábornok előrehajolt és vékony lá-

bával szaporán, nagyokat lépve, mintha csak veszély elől menekülne, odasietett Kutuzovhoz.

– *Vous voyez le malheureux Mack*[4] – mondta elcsukló hangon.

Kutuzov még mindig az ajtóban állt. Arca néhány pillanatig teljesen mozdulatlan maradt. Majd, mint a hullám, egy ránc futott végig rajta, aztán kisimult a homloka. Tisztelettel meghajtotta fejét, behunyta szemét, szótlanul bebocsátotta maga mellett Mackot és becsukta az ajtót maga után.

Az a szájról szájra járó hír, hogy Ulm alatt tönkreverték az osztrákokat, és az egész hadsereg megadta magát – igaznak bizonyult. Egy félóra múlva már a segédtisztek a szélrózsa minden irányába vitték a parancsokat, amelyekből kitűnt, hogy a mindeddig tétlen orosz csapatok is hamarosan összecsapnak majd az ellenséggel.

Andrej herceg azok közé a ritka törzskari tisztek közé tartozott, akiknek érdeklődése elsősorban a hadműveletek általános menetére irányult. Amikor meglátta Mackot és meghallotta végzetes vereségének részleteit, mindjárt tudta, hogy a hadjárat félig már elveszett, teljesen átlátta, mennyire súlyos az orosz csapatok helyzete, élénken elképzelte, mi vár rájuk, és milyen szerepet kell majd játszania a hadseregben. Önkéntelenül is boldog izgalmat érzett, ha az elbizakodott Ausztria megszégyenülésére, meg arra gondolt, hogy egy hét múlva talán szemtanúja és részvevője lesz a – Szuvorov óta első – orosz–francia összecsapásnak. De félt Bonaparte lángeszétől, amely esetleg erősebbnek bizonyulhat az orosz csapatok minden bátorságánál; egyszersmind lehetetlennek tartotta, hogy hőse szégyent valljon.

E gondolatoktól felhevülten és izgatottan indult szobájába, hogy – mint mindennap – levelet írjon apjának. A folyosón találkozott lakótársával, Nyeszvickijjel, meg a tréfacsináló Zserkovval, akik mint mindig, most is nevettek valamin.

– Miért vagy olyan mogorva? – kérdezte Nyeszvickij, amikor megpillantotta Andrej herceg sápadt arcát, csillogó szemét.

– Nincs okunk a vidámságra – felelte Bolkonszkij.

Amikor Andrej herceg találkozott Nyeszvickijjel és Zserkovval, a folyosó túlsó végéről szembe jött velük Strauch osztrák tábornok – akit azért osztottak be Kutuzov törzskarához, hogy felügyeljen az orosz hadsereg élelmezésére – meg a Hofkriegsrat tagja. Mindketten az előző este érkeztek. A széles folyosón éppen elég hely volt ahhoz, hogy a két tábornok kényelmesen elférjen a három tiszt mellett. De Zserkov félrelökte Nyeszvickijt és pihegve mondta:

– Jönnek!... Jönnek!... Félre az útból! Utat! Tessék utat engedni!

A tábornokok olyan arccal haladtak el mellettük, mintha terhükre volna ez a tiszteletnyilvánítás és szeretnének már túl lenni rajta. A tréfa-

[4] A szerencsétlen Mack áll ön előtt.

Marja Bolkonszkaja hercegnő.

csináló Zserkov arcán váratlanul az öröm bamba mosolya jelent meg, amelyet mintha nem tudna visszafojtani.

– Van szerencsém üdvözölni, tábornok úr – mondta németül az egyik osztrák tábornoknak és előbbre lépett.

Meghajtotta fejét és mint a táncolni tanuló gyermekek, esetlenül kaszált hol egyik, hol másik lábával.

A tábornok, a Hofkriegsrat tagja, szigorú pillantást vetett rá; de amikor látta, hogy bamba mosolya „őszinte", nem tagadhatott meg tőle egy pillanatnyi figyelmet. Összehunyorította szemét, jelezte, hogy odahallgat.

– Van szerencsém üdvözölni. Mack tábornok megérkezett. Teljesen egészséges, csak itt ütődött meg egy kicsit – tette hozzá sugárzó mosollyal és a fejére mutatott.

A tábornok összevonta szemöldökét, elfordult és továbbment.

– *Gott, wie naiv!*[5] – mondta haragosan, egynéhány lépéssel arrább.

Nyeszvickij kacagva ölelte meg Andrej herceget, de Bolkonszkij még jobban elsápadt, dühös arckifejezéssel ellökte magától és Zserkovhoz fordult. Az az ideges feszültség, amelyet Mack megjelenése, a vereségéről szóló hír meg az a gondolat keltett benne, hogy mi vár az orosz hadseregre, most a Zserkov oda nem való tréfája miatt gerjedő felháborodásban robbant ki.

– Ha pojáca akar lenni, kedves uram, hát legyen – szólt érdesen és alsó állkapcsa egy kissé megremegett – ezt nem akadályozhatom meg; de kijelentem, hogy ha az én jelenlétemben még egyszer bohóckodni *merészel*, akkor majd megtanítom tisztességre.

Nyeszvickijt és Zserkovot annyira meglepte ez a kitörés, hogy tágra nyitott szemmel, szótlanul bámultak Bolkonszkijra.

– Mi lelt? Hiszen csak üdvözöltem – mondta Zserkov.

– Én nem tréfálok önnel. Legyen szíves, hallgasson! – kiáltotta Bolkonszkij, belekarolt Nyeszvickijbe és elment Zserkov mellől, aki szóhoz sem tudott jutni.

– No, ne mérgelődj, cimbora! – mondta Nyeszvickij csillapítóan.

– Már hogy ne?! – szólt Andrej herceg. Annyira izgatott volt, hogy megállt. – Értsd meg: hát mik vagyunk mi? Tisztek, akik árunkat, hazánkat szolgáljuk és örülünk a közös sikernek, fájlaljuk a közös kudarcot; vagy pedig lakájok, akiknek semmi közük az urak dolgaihoz? *Quarante milles hommes massacrés et l'armée de nos alliés détruite, et vous trouvez là le mot pour rire* – folytatta, mintha ezzel a francia mondattal hatásosabbá akarná tenni véleményét. – *C'est bien pour un garçon de rien, comme cet individu, dont vous avez fait un ami, mais pas pour vous, pas pour vous.*[6] Csak *suhancok* mulathatnak ilyesmin – tette hozzá oroszul,

---

[5] Istenem, de naiv!

[6] Negyvenezer embert lemészároltak, szövetségesünk hadseregét tönkreverték és önöknek még van kedvük nevetni rajta. Egy ilyen semmirekellő fickó, mint ez az egyén, akit barátjává fogadott, még csak megteheti, de nem *ön*, nem *ön*.

de franciás hangsúllyal ejtette ki ezt a szót, mert észbekapott, hogy esetleg meghallja Zserkov.

Várt egy ideig, nem válaszol-e valamit a zászlós. De a zászlós megfordult és kiment a folyosóról.

IV

A pavlovgrádi huszárezred Braunautól két kilométernyire állomásozott. Annak a századnak, amelyben Nyikolaj Rosztov szolgált hadapródi rendfokozatban, Salzeneck osztrák faluban volt a szállása. Gyenyiszov huszárkapitányt, a századparancsnokot – akit az egész lovashadosztály Vaszka Gyenyiszov néven ismert – a falu legszebb lakásába szállásolták be. Rosztov hadapród a századparancsnokkal együtt lakott, amióta Lengyelországban utolérte az ezredet.

Október 11-én, azon a napon, amikor Mack vereségének hírére a főhadiszálláson minden mozgásba lendült, a század törzskarában a régi mederben, nyugodtan folyt tovább a tábori élet. Gyenyiszov egész éjjel kártyázott és még akkor sem volt otthon, amikor Rosztov, korán reggel, lóháton, hazatért a takarmánybeszerzésből. Rosztov – hadapródi egyenruhában – megsarkallta a paripát, odalovagolt a tornáchoz, rugalmas, fiatalos mozdulattal átlendítette egyik lábát, állt egy ideig a kengyelben, mintha nem szívesen válna el a lovától, aztán mégis leugrott és odakiáltotta a küldöncét.

– No, kedves Bondarenko barátom – mondta a hanyatt-homlok odarohanó huszárnak. – Jártasd meg, pajtás – mondta testvéries, vidám nyájassággal, ahogyan mindenkivel beszélni szoktak a derék fiatalemberek, amikor boldogok.

– Igenis, méltóságos uram – felelte a hohol[7] és vidáman megrázta fejét.

– De ügyelj: jól megjártasd!

Egy másik huszár is odarohant a lóhoz, de Bondarenko már átvette a gyeplőszárat. Látszott, hogy a hadapród nem szűkmarkú: érdemes kedvében járni. Rosztov megsimogatta a ló nyakát, aztán a tomporát és megállt a lépcsőn.

„Pompás! Ez aztán a paripa!" – mondta magában. Elmosolyodott és görbe kardját oldalához szorítva, pengő sarkantyúval felfutott a tornácra. A kötött mellényes, sipkás német házigazda kikukkantott a tehénistállóból, ahonnan épp a trágyát villázta ki. A német arca egyszerre felderült, mihelyt meglátta Rosztovot. Vidáman elmosolyodott és rákacsintott: *„Schön, gut Morgen! Schön, gut Morgen!"*[8] – ismételgette. Láthatólag örömet lelt abban, hogy üdvözölheti a fiatalembert.

– *Schon fleissig!*[9] – mondta Rosztov azzal a boldog, testvéries mosoly-

[7] ukrán
[8] Szép jóreggelt!
[9] Már szorgoskodik!

lyal, amely egy pillanatra se tűnt el élénk arcáról. – *Hoch Oestreicher! Hoch Russen! Kaiser Alexander hoch!*[10] – fordult a némethez azokkal a szavakkal, amelyeket gyakran szokott ismételgetni a német házigazda.

A német felnevetett, egészen kilépett az istálló ajtaján, lekapta sipkáját, a feje fölé lendítette és azt kiáltotta:

– *Und die ganze Welt hoch!*[11]

Rosztov szintén a feje fölé lendítette sapkáját és nevetve kiáltotta: *„Und vivat die ganze Welt!"* Bár semmi különösebb oka nem volt az örömre sem a németnek, aki istállóját takarította, sem Rosztovnak, aki szénáért járt oda szakaszával – mégis mindketten boldogan, ujjongva, testvéri szeretettel néztek egymásra, a kölcsönös szeretet jeléül nagyokat bólintottak és mosolyogva ment egyik erre, a másik arra: a német az istállóba, Rosztov meg a házba, ahol Gyenyiszovval lakott.

– Hát a gazdád? – kérdezte Lavruskától, Gyenyiszov mókamester legényétől, akit az egész ezred ismert.

– Az este óta még nem volt itthon. Biztosan vesztett – felelte Lavruska. – Már úgy ismerem! Ha nyer, akkor korán hazajön, hogy eldicsekedjen vele. De ha reggelig sem jön haza, akkor szent, hogy ő húzta a rövidebbet. Olyankor aztán mérges. Parancsol kávét?

– Ide vele!

Tíz perc múlva már hozta is Lavruska a kávét.

– Jön! – mondta. – Most lesz csak nemulass!

Rosztov kitekintett az ablakon és meglátta Gyenyiszovot, aki hazafelé tartott. Gyenyiszov vörösarcú, ragyogó fekete szemű, alacsony ember. Fekete haja és bajusza egyaránt kusza. Kigombolt mente, nagy redőkben aláomló, bő nadrág volt rajta, a tarkóján meg gyűrött huszársapka. Lehorgasztott fejjel, mogorván közeledett a tornác felé.

– Lavruska! – kiáltotta raccsolva, hangosan és haragosan. – Vetkeztess le, te ripők!

– Azonnal levetkeztetem – felelte Lavruska hangja.

– Á! Te már felkeltél? – szólt Gyenyiszov, amikor belépett a szobába.

– Már régen – felelte Rosztov. – Már szénáért is jártam és láttam Matild kisasszonyt is.

– Nocsak! Hát engem jól megnyúztak az éjjel, pajtás. Akár egy rossz kutyát! – kiáltotta Gyenyiszov. – Micsoda balszerencse! Micsoda balszerencse!... Akkor kezdődött, amikor elmentél. Hé, teát!

Összeráncolta homlokát, de mintha mosolyogna, kivillantotta apró, erős fogait és rövid ujjaival – két kézzel – még jobban borzolgatni kezdte boglyas, sűrű, fekete haját, amely olyan volt, mint egy őserdő.

– Az ördög piszkált fel, hogy elmenjek ahhoz a patkányhoz (ez egy tiszt gúnyneve volt) – mondta és mindkét tenyerével megdörzsölte arcát,

---

[10] Éljenek az osztrákok! Éljenek az oroszok! Éljen Sándor császár!
[11] És éljen az egész világ!

homlokát. – Képzeld el: egyetlenegy jó kártyát sem adott, de egyetlenegyet se!

Gyenyiszov elvette, markába szorította a pipát – amelyet most gyújtott meg és nyújtott oda neki a legénye – a tüzet szétszórva, a padlóra csapott vele és tovább kiabált.

– Szimplát veszít, duplát nyer; szimplát veszít, duplát nyer.

Szétszórta a tüzet, eltörte és eldobta a pipát. Aztán hallgatott egy ideig, majd váratlanul, vidáman Rosztovra tekintett ragyogó, fekete szemével.

– Legalább nők volnának. De itt nincs mit csinálni, csak inni meg inni. Csak verekednénk már, de minél hamarabb!...

– Hé, ki az? – fordult az ajtó felé, amikor nehéz csizmás lábak lassuló léptei, sarkantyúpengés és tisztelettudó köhintés ütötte meg fülét.

– Az őrmester – mondta Lavruska.

Gyenyiszov most még jobban összeráncolta homlokát.

– Cudarul állunk! Rosztov! Olvasd meg, pajtás, mennyi maradt, aztán dugd a párna alá a bugyellárist – mondta, odadobott egy erszényt, amelyben néhány arany csörgött, és kiment az őrmesterhez.

Rosztov fogta a pénzt, és a régi meg az új aranyakat külön csomóba rakva, egyengetve, gépiesen megolvasta őket.

– Á! Tyeljanyin! Adjisten! No, engem jól megkopasztottak tegnap – hallatszott Gyenyiszov hangja a másik szobából.

– Hol? Bikovnál? A patkánynál?... Tudtam – válaszolta egy vékony hang, majd mindjárt belépett a szobába egy alacsony tiszt: Tyeljanyin hadnagy, aki ugyanabban a században szolgált.

Rosztov a párna alá dugta az erszényt és megfogta a feléje nyújtott, izzadt, kicsiny kezet. Tyeljanyint a hadjárat előtt a testőrségből helyezték át valami miatt. Az ezredben nagyon jól viselkedett. De nem szerették; kivált Rosztov nem bírta se leküzdeni, se palástolni megmagyarázhatatlan undorát ezzel a tiszttel szemben.

– No, ifjú huszárunk, hát hogy válik be az én Varjúm? – kérdezte. (Azt a hátaslovat hívták Varjúnak, amelyet Tyeljanyin csak nemrég tört nyereg alá és adott el Rosztovnak.)

A hadnagy sose nézett a szemébe annak, akivel beszélt; tekintete állandóan ide-oda, egyik tárgyról a másikra futkosott.

– Láttam, ahogy ma ellovagolt előttünk...

– Hát... bevált. Jó ló – felelte Rosztov, noha a ló – 700 rubelért vette – a felét sem érte meg az árának. – Csak egy kicsit sántít a bal mellső lábára... – tette hozzá.

– Megrepedt a patája! Az semmi! Én majd megtanítom magát, milyen szeggel kell megvasalni. Mindjárt meg is mutatom.

– Jó! Legyen szíves, mutassa meg – felelte Rosztov.

– Megmutatom, nem titok az. Hálás lesz nekem azért a lóért.

– Akkor idevezettetem – mondta Rosztov, csakhogy szabaduljon Tyeljanyintól és kiment, hogy elővezettesse a lovat.

Gyenyiszov a pitvar küszöbén kuporgott, pipázott; az őrmester előtte

állt és jelentést tett neki. Gyenyiszov összeráncolta homlokát és hüvelykujjával a szoba felé mutatott, ahol Tyeljanyin ült; fintorgott még egy kicsit és undorral megrázta magát.

– Jaj, de nem szeretem ezt a legényt – mondta. Az őrmester jelenléte egy cseppet sem feszélyezte.

Rosztov vállat vont, mintha azt mondaná: „Én se, de mit csináljak?!" Intézkedett, aztán visszament Tyeljanyinhoz.

Tyeljanyin még mindig ugyanolyan lusta pózban ült, mint amikor Rosztov magára hagyta; kicsiny, fehér kezét dörzsölgette.

„Hát... akadnak ilyen ellenszenves figurák" – gondolta Rosztov, amikor belépett a szobába.

– No, elővezettette? – kérdezte Tyeljanyin; felállt és hanyagul körülnézett.

– Elő!

– Akkor gyerünk. Csak azért jöttem, hogy a tegnapi parancs felől érdeklődjem Gyenyiszovtól. Megkapta, Gyenyiszov?

– Még nem. Hova mennek?

– Meg akarom tanítani ezt a fiatalembert, hogy' kell lovat patkolni – felelte Tyeljanyin.

Kimentek a tornácra, majd az istállóba. A hadnagy megmutatta, hogy kell beverni a patkószeget és hazament.

Amikor Rosztov visszatért a szobába, az asztalon egy pálinkás palack állt, meg egy szál kolbász feküdt. Gyenyiszov az asztalnál ült és írt. Csak úgy sercegett a tolla a papíron. Mogorván pillantott Rosztov arcába.

– Neki írok – mondta.

A tollat kezében tartva, az asztalra könyökölt. Bizonyára megörült az alkalomnak, hogy élőszóval, gyorsabban elmondhat mindent, amit írni akart – el is mondta Rosztovnak az egész levél tartalmát.

– Látod, barátom! – mondta. – Mintha aludnánk, amíg nem vagyunk szerelmesek. Az ember a föld gyermeke... de mihelyt beleszeret valakibe – istenné válik és olyan tiszta lesz, akár a teremtés legelső napján... Hát ez kicsoda már megint? Küldd a pokolba! Nem érek rá! – kiáltott rá Lavruskára, aki odament hozzá és egy cseppet sem szeppent meg.

– Hát ki volna? Hisz ön parancsolta ide! Az őrmester jött a pénzért.

Gyenyiszov összevonta szemöldökét, kiáltani akart valamit, de mégse felelt semmit.

– Cudar egy állapot! – dünnyögte. – Mennyi pénz maradt a bugyellárisban? – kérdezte Rosztovtól.

– Hét új arany meg három régi.

– Jaj, de cudar helyzet! No, mit állsz itt, te madárijesztő, küldd be azt az őrmestert! – kiáltott rá Lavruskára.

– Nekem van pénzem és szívesen adok kölcsön – mondta Rosztov és elpirult.

– Ezredbelitől nem szeretek kölcsön kérni, nem szeretek – dörmögte Gyenyiszov.

– Megsértesz, ha nem fogadod el, mint bajtárs a bajtárstól. Igazán van pénzem.

– Nem, ha mondom.

Gyenyiszov odament az ágyhoz, hogy előhúzza az erszényt a párna alól.

– Hová tetted, Rosztov?

– Az alsó párna alá.

– Nincs ott.

Gyenyiszov mind a két párnát ledobta a padlóra. Az erszény nem volt sehol.

– Hát ez furcsa!

– Várj csak, nem ejtetted el? – kérdezte Rosztov; felemelte és jól megrázta a két párnát, előbb az egyiket, aztán a másikat.

Lerántotta és megrázta a takarót is. Az erszény csak nem került elő.

– Vajjon nem felejtettem el odadugni? Nem. Még gondoltam is: mintha valami kincset raknál a fejed alá – mondta Rosztov. – Ide tettem a bugyellárist. Hol van hát? – fordult Lavruskához.

– Én bent se jártam. Ott kell lennie, ahová tette.

– De nincs.

– Mert mindent csak ledob, aztán elfelejti. Nézze csak meg a zsebében.

– Nem. Ha nem gondoltam volna a „kincsre", akkor talán ... – mondta Rosztov – de így jól emlékszem, hogy odadugtam.

Lavruska összeturkálta az egész ágyat, benézett az ágy meg az asztal alá is és megállt a szoba közepén. Gyenyiszov szótlanul figyelte Lavruska mozdulatait; amikor a tisztilegény csodálkozva széttárta karját és azt mondta, hogy sehol semmi, Gyenyiszov Rosztovra tekintett.

– Rosztov! Ne éretlenkedj!

Rosztov magán érezte Gyenyiszov tekintetét, felemelte, de abban a pillanatban le is sütötte szemét. A vér, amely megrekedt valahol a torka alatt, most hirtelen mind az arcába meg a szemébe tódult. Elfúlt a lélegzete.

– A hadnagyon meg magukon kívül nem járt a szobában senki. Itt kell lennie – mondta Lavruska.

– Akkor meg mozogj, az ördög bújjon beléd; keresd! – kiáltotta hirtelen Gyenyiszov. Elvörösödött és fenyegető taglejtéssel már-már rávetette magát a legényére. – Meglegyen az a bugyelláris, mert holtra verlek. Mindenkit holtra verek!

Rosztov végigjártatta tekintetét Gyenyiszovon, begombolta zubbonyát, felcsatolta kardját és feltette sapkáját.

– Azt mondom: meglegyen az a bugyelláris! – mondta Gyenyiszov és vállánál fogva megrázta, aztán a falnak lódította a legényét.

– Ne bántsd, Gyenyiszov; tudom már, ki vette el – mondta Rosztov és lesütött szemmel az ajtó felé indult.

Gyenyiszov megállt és gondolkozott egy pillanatig; amikor kitalálta, mire céloz Rosztov, megragadta a karját.

– Szamárság! – Akkorát kiáltott, hogy nyakán és homlokán – akár egy zsineg – kiduzzadt minden ér. – Megőrültél?! Ezt nem engedem. A bugyelláris itt van. Megnyúzom ezt a bitangot, de előkerítem!...

– Én már tudom, ki vette el – ismételte Rosztov remegő hangon és az ajtó felé indult.

– Én meg azt mondom, meg ne próbáld! – kiáltotta Gyenyiszov és a hadapródhoz rohant, hogy visszatartsa.

De Rosztov egy rántással kiszabadította karját, egyenesen, keményen és olyan dühösen szegezte szemét Gyenyiszovra, mintha halálos ellensége volna.

– Tudod te, hogy mit beszélsz?! – mondta remegő hangon. – Rajtam kívül senki sem járt a szobában. Tehát ha *nem* ő, akkor...

Nem tudta befejezni. Kiszaladt a szobából.

– Vigyen el az ördög téged is, meg mindőtöket! – Ezeket a szavakat hallotta Rosztov utoljára.

Tyeljanyin szállására ment.

– Nincs itthon az úr, a parancsnokságra ment; lóháton – mondta Tyeljanyin tisztilegénye. – Történt valami? – kérdezte, mert meglepte a hadapród dúlt arca.

– Nem. Semmi.

– Majdnem itthon érte még – mondta a tisztilegény.

Az ezredparancsnokság három versztára volt Salzenecktől. Rosztov nem ment haza, kölcsön kért egy lovat és a parancsnokságra lovagolt. Abban a faluban, ahol a parancsnokság állomásozott, volt egy vendéglő. Odajártak a tisztek. Rosztov is oda lovagolt. A tornác előtt meglátta Tyeljanyin lovát.

A hadnagy bent, a második szobában ült – egy tál virsli meg egy palack bor mellett.

– Á, maga is eljött, fiatalember? – mondta mosolyogva és magasra felhúzta szemöldökét.

– El – felelte Rosztov kurtán, mintha ez az egy szó is nagy fáradságába került volna és leült a szomszéd asztal mellé.

Mindketten hallgattak. A szobában még két német ült, meg egy orosz tiszt. Egyikük sem beszélt. Csak a kések meg a tányérok csörgése és a hadnagy csámcsogása hallatszott. Tyeljanyin a reggeli befejeztével előhúzott a zsebéből egy kétrekeszes erszényt, felfelé hajló, kis fehér ujjaival szétkattintotta a kétgyűrűs zárat, kivett egy aranyat, felhúzta szemöldökét és odaadta a pénzt a kiszolgálónak.

– Csak hamar, hamar, kérem – mondta.

Az arany új volt. Rosztov felállt és odament Tyeljanyinhoz.

– Legyen szíves, mutassa meg az erszényét – kérte halkan, alig hallhatóan.

Tyeljanyin odaadta. Szeme már ide-oda futkosott, de szemöldöke úgy maradt, ahogy felvonta.

– Hát... Jó kis erszény... Hát... igen... – mondta és hirtelen elsápadt. – Megnézheti, fiatalember – tette hozzá.

Rosztov a kezébe vette az erszényt és hol arra, hol a benne levő pénzre, hol meg Tyeljanyinra tekintett. A hadnagy, szokása szerint, csak nézelődött ide-oda és váratlanul, mintha felvidult volna.

– Ha Bécsben leszünk, az utolsó kopejkáig ott hagyom, de itt ezekben a vacak kisvárosokban nem is tud mit kezdeni vele az ember – mondta. – No, adja vissza, fiatalember. Megyek.

Rosztov nem szólt semmit.

– Maga mért jött? Szintén reggelizik? Egészen tisztességes a koszt – folytatta Tyeljanyin. – No, adja már ide.

Kinyújtotta kezét és megfogta az erszényt. Rosztov elengedte. Tyeljanyin fogta az erszényt és lovaglónadrágjának zsebébe csúsztatta. Szemöldöke hanyagul felhúzódott, szája egy kissé kinyílt, mintha azt mondaná: „Igen, igen, zsebbe teszem az erszényemet; és ez igen egyszerű, és senkinek semmi köze hozzá."

– No, mi az, fiatalember? – kérdezte; sóhajtott egyet és felvont szemöldöke alól Rosztov szemébe tekintett. Tyeljanyin szeméből valami különös fény a Rosztovéba szökkent, oly sebesen, mint a villamos szikra, aztán vissza, majd megint oda-vissza – egy szempillantás alatt.

– Jöjjön csak – mondta Rosztov és megragadta Tyeljanyin karját. Szinte vonszolta az ablak felé. – Ez a pénz a Gyenyiszové. Maga elemelte!... – súgta a fülébe.

– Mi?!... Micsoda?!... Hogy merészel?... Mi?!... – mondta Tyeljanyin.

De szava panaszos, kétségbeesett kiáltásnak és esdeklő bocsánatkérésnek hatott. Amikor Rosztov meghallotta hangjának ezt az esdő csengését, mint óriási kő, esett le szívéről a kétség. Őrült, ám ugyanakkor meg is sajnálta ezt a szerencsétlen embert, aki előtte állt. De ha már belefogott, nem hagyhatta félbe a dolgot.

– Még isten tudja, mit gondolnak itt az emberek – dörmögte Tyeljanyin. Felkapta sapkáját és egy kisebb üres szoba felé indult – tisztázni kell a dolgot.

– Én tudom, és be is bizonyítom – mondta Rosztov.

– Én...

Tyeljanyin ijedt, sápadt arcán remegni kezdett minden izom; tekintete még mindig ide-oda futkosott, de valahol lent, és nem szökkent fel Rosztov arcáig. Szipogás hallatszott.

– Gróf!... Ne tegyen tönkre egy fiatalembert... Itt ez az átkozott pénz, vegye vissza... – Az asztalra dobta a pénzt. – Öreg apám, anyám van!...

Rosztov felvette a pénzt és Tyeljanyin tekintetét kerülve, némán kifelé indult. De az ajtóban megállt és visszament.

– Istenem – mondta könnyes szemmel – hát hogy' tehette?!

– Gróf – mondta Tyeljanyin és a hadapródhoz közeledett.

– Hozzám ne érjen – szólt Rosztov és félrehúzódott. – Itt a pénz: ha rá van szorulva, tegye el. – Odahajította az erszényt és kiszaladt a fogadóból.

V

Aznap este, Gyenyiszov szállásán, élénk beszélgetés folyt a század tisztjei közt.

– Én csak azt mondom, Rosztov, bocsánatot kell kérnie az ezredparancsnoktól – fordult az izgatott, pipacsvörös Rosztovhoz egy dereshajú, óriási bajuszú, ráncosképű, darabos arcvonású, magas huszárfőhadnagy.

Kirsztyen főhadnagyot becsületbeli ügyek miatt kétszer is lefokozták közkatonának, de aztán mind a kétszer visszaszerezte rangját.

– Én senkitől sem tűröm el, hogy azt mondja: hazudok! – kiáltotta Rosztov. – Azt mondta nekem, hogy hazudok, én meg azt mondtam neki, hogy ő hazudik. Ebben maradtunk. Akár mindennap is kirendelhet ügyeletre, akár le is csukathat, de engem nem kényszerít rá senki, hogy bocsánatot kérjek tőle. Mert ha ő, mint ezredparancsnok, rangján alulinak tartja, hogy nekem elégtételt adjon, akkor...

– Várjunk csak, édes barátom; hallgassa végig – vágott közbe mély hangján a főhadnagy és higgadtan szétsimítgatta hosszú bajuszát. – Ön más tisztek jelenlétében azt mondta az ezredparancsnoknak, hogy egy tiszt ellopott...

– Én nem tehetek arról, hogy más tisztek jelenlétében került szóba. Lehet, hogy ő előttük éppen nem kellett volna beszélnem, dehát én nem vagyok diplomata. Azért is álltam be huszárnak, mert azt hittem: itt nincs szükség semmilyen ravaszkodásra, ő meg azt mondja nekem, hogy hazudok... Akkor legalább adjon elégtételt...

– Ez mind szép, senki se gondolja azt, hogy ön gyáva, de nem erről van szó. Kérdezze csak meg Gyenyiszovtól, el lehet-e képzelni, hogy egy hadapród elégtételt kérjen az ezredparancsnokától.

Gyenyiszov beharapta bajuszát, komor arccal hallgatta a beszélgetést. Bizonyára nem akart beleszólni. A főhadnagy kérdésére tagadóan megrázta a fejét.

– Ön más tisztek jelenlétében beszélt az ezredparancsnoknak erről a galádságról – folytatta a főhadnagy. – Bogdanics (az ezredparancsnokot hívták Bogdanicsnak) leintette önt.

– Nem leintett, hanem azt mondta, hogy valótlant beszélek.

– No, igen; ön összehordott ott egy csomó badarságot, így hát bocsánatot kell kérnie.

– Olyan nincs! – kiáltotta Rosztov.

– Ezt nem gondoltam volna önről – mondta komolyan, sőt szigorúan a főhadnagy. – Nem akar bocsánatot kérni, pedig ön, kedves barátom,

nemcsak az ezredparancsnokkal szemben hibás, hanem mindnyájunkkal, az egész ezreddel szemben is. Itt nincs mentség! Megmondom miért: ha előbb megfontolja a dolgot, ha tanácsot kér, hogy és mint is járjon el, akkor még csak hagyján; de ön hebehurgyán kitálalt, méghozzá tisztek előtt. Mit tegyen most az ezredparancsnok? Haditörvényszék elé állítsa azt a tisztet és bemocskolja az egész ezredet? Egy gazember miatt az egész ezredet gyalázatba keverje? Ön szerint talán igen. De szerintünk nem! Jól tette Bogdanics, hogy azt mondta önnek: valótlant állít. Kellemetlen, de ki tehet róla, kedves barátom; maga mászott bele a csávába. Most meg, amikor el akarják simítani a dolgot, ön csupa nyers makacsságból nem akar bocsánatot kérni, sőt mindent el akar mondani. Ön zokon veszi, hogy sokszor kell ügyeletet tartania, meg hogy bocsánatot kell kérnie egy becsületes, öreg tiszttől! Akármennyire becsületes és bátor, öreg tiszt is Bogdanics ezredes – ön mégis zokon veszi. És az ezredet bemocskolni... az önnek semmi? – A főhadnagy hangja remegni kezdett. – Ön, kedves barátom, csak ideig-óráig van az ezredben; ma itt, holnap ott: átmegy másvalahová segédtisztnek. Maga fütyül arra, hogy mit beszélnek majd: „A pavlovgrádi tisztek közt tolvajok vannak!" De nekünk nem mindegy ám! Igaz, Gyenyiszov? Ugye, hogy nem mindegy?

Gyenyiszov még mindig hallgatott, meg se mozdult, csak néha pillantott Rosztovra, csillogó, fekete szemével.

– Ön csak a kevélységét félti, azért nem akar bocsánatot kérni – folytatta a főhadnagy – de mi, öregek, éppen mert az ezredben nőttünk fel és ha isten adja, az ezredben halunk is meg... mi az ezred becsületét féltjük, és ezt jól tudja Bogdanics. De mennyire féltjük, kedves barátom! Hát ezért tette rosszul! Nem bánom, ha megsértődik is, de én mindig megmondom a színtiszta igazat! Rosszul tette!

A főhadnagy felállt és elfordult Rosztovtól.

– Hát ez igaz, az ördög vigye el! – kiáltotta Gyenyiszov és felugrott. – No, Rosztov? No!

Rosztov hol elpirult, hol elsápadt és hol az egyik, hol a másik tisztre nézett.

– Nem, uraim... ne gondolják, hogy... Én nagyon is megértem... Tévednek, ha azt hiszik, hogy... Én... Nekem... Az ezred becsületéért én akár... De minek a szó? Majd tettekkel bizonyítom be, hogy a zászló becsülete nekem... No, mindegy... Igazuk van... Hibás vagyok!... – Könny szökött a szemébe. – Jól van: hibás vagyok és itt nincs mentség!... Nos, mit akarnak még?...

– Ez már igen, gróf! – rikkantotta a főhadnagy, visszafordult és Rosztov vállára csapott nagy kezével.

– Mondtam én, hogy derék legény! – kiáltotta Gyenyiszov is.

– Jobb is így, gróf – ismételte meg a „grófot" a főhadnagy, mintha beismerése fejében címe szerint akarná titulálni Rosztovot. – Menjen és kérjen bocsánatot, méltóságos uram. Úgy bizony.

– Mindent megteszek, uraim, egy szavamat se hallja senki se – mondta

könyörgő hangon Rosztov – de bocsánatot nem kérhetek, nem tehetem, bizonyisten nem tehetem, azt azért mégse! Hát hogy kérjek bocsánatot, mint egy kisgyerek?

Gyenyiszov felnevetett.

– Csak magának árt vele. Bogdanics bosszúálló! Meglakol a nyakasságáért – mondta Kirsztyen.

– Bizonyisten, nem nyakasság! El se tudom mondani, milyen érzés, de nem tehetem...

– Ahogy akarja – mondta a főhadnagy. – Hát az a bitang hova tűnt? – kérdezte Gyenyiszovtól.

– Azt üzente, hogy beteg. Azt parancsolták, hogy holnap zárjuk ki – mondta Gyenyiszov.

– Hát ez csakugyan betegség... Másképp nem lehet magyarázni – mondta a főhadnagy.

– Akár betegség, akár nem, a szemem elé ne kerüljön, mert agyoncsapom! – kiáltotta Gyenyiszov vérszomjasan.

Belépett Zserkov.

– Hát te hogy kerülsz ide? – fordultak feléje a tisztek hirtelen.

– Tovább vonulunk, uraim. Mack egész hadserege megadta magát.

– Ne beszélj bolondokat!

– Tulajdon szememmel láttam!

– Mi? Láttad Mackot? Elevenen? Teljes életnagyságban?

– Vonulunk! Vonulunk! Egy palackot neki ezért a jó újságért. De hogy kerültél ide?

– Megint visszatettek az ezredhez. A miatt a nyavalyás Mack miatt. Egy osztrák tábornok bepanaszolt, mert üdvözöltem Mack megérkezése alkalmából... Hát téged mi lelt, Rosztov? Mintha gőzfürdőből jönnél!

– Nagy kalamajka van itt nálunk, pajtás, már második napja.

Bejött az ezredsegédtiszt és megerősítette a Zserkov hozta hírt. Holnap indulás. Ez a parancs.

– Tovább vonulunk, uraim!

– No, hál'istennek! Eleget rostokoltunk már itt.

VI

Kutuzov visszavonult Bécs felé. A braunaui Inn-hidat meg a linzi Traun-hidat lerombolta maga mögött. Október 23-án az orosz csapatok átlépték az Enns folyót. Az orosz vonatosztagok, a tüzérség és a gyalogos oszlopok dél tájban, a híd mindkét oldalán, lassan vonultak Enns városán át.

Meleg, esős őszi nap volt. A messzenyúló tájra, mely arról a magaslatról tárult a szem elé, ahol a hidat védő orosz ütegek álltak, hol ferdeszálú eső muszlinfátyla ereszkedett le hirtelen, hol meg ugyanolyan hirtelen kiszélesedett a táj és a napfényben messzire, világosan látni lehetett

a tárgyakat; úgy ragyogtak, mintha lakkal vonták volna be. Odalátszottak a domb tövében elterülő városka pirostetős, fehér házai, a templom és a híd, amelynek mindkét oldalán tolongva hömpölyögtek az orosz csapatok. Odalátszottak a Duna-kanyarban álló hajók, a sziget meg a parkos kastély, amelyet a Dunába torkolló Enns vize folyt körül; odalátszott a Duna fenyőerdő borította, sziklás balpartja, titokzatos messzeségből integető zöld hegycsúcsaival és kéklő szorosaival. Odalátszottak a szűz, vad fenyves mögül kiemelkedő kolostor tornyai, és az Enns túlsó oldalán, messze elől, a hegyen, jól lehetett látni az ellenség lovas járőreit.

A magaslaton, az ágyúk között, elöl, egy tábornok, az utóvéd parancsnoka állt egy kíséretéhez tartozó tiszttel. Távcsővel szemlélték a terepet. Valamivel hátrább, egy ágyútalp felső részén ült Nyeszvickij, akit a hátvédhez küldött a főparancsnok. Kísérője, egy kozák, táskát, kulacsot nyújtott át neki, és Nyeszvickij megkínálta a tiszteket süteménnyel, meg valódi köménypálinkával. A tisztek örömmel telepedtek köréje: ki térdelt, ki törökösen ült az esőáztatta fűvön.

– Nem volt bolond az az osztrák herceg, aki azt a kastélyt építtette. Gyönyörű vidék. Miért nem esznek, uraim? – szólt Nyeszvickij.

– Köszönöm szépen, herceg – felelte az egyik tiszt; nagy öröme telt abban, hogy ilyen tekintélyes vezérkari tiszttel beszélhet. – Gyönyörű vidék. Mi a mellett a park mellett vonultunk el és láttunk két szarvast. Milyen csudás az a ház!

– Odanézzen, herceg – mondta egy másik, aki nagyon szeretett volna még venni egy süteményt, de restellt; ezért hát azt színlelte, mintha a tájat nézegetné – odanézzen csak, már egészen odáig felkapaszkodott a gyalogságunk. A falun túl, ott ni, a réten hárman cipelnek valamit. Arra a kastélyra pályáznak – mondta látható helyesléssel.

– Az se rossz, az se rossz – mondta Nyeszvickij. – Hanem én inkább oda szeretnék felkapaszkodni – tette hozzá, miközben egy süteményt rágott szép, nedves szájával.

A tornyos kolostor felé mutatott, amely a hegyen látszott. Elmosolyodott, szeme összeszűkült és felragyogott.

– Az volna csak a jó, uraim!

A tisztek felnevettek.

– Jó volna ráijeszteni azokra az apácákra. Azt mondják, olaszok, fiatalkák. Igazán mondom, öt évet odaadnék az életemből!

– Biztosan unják is magukat – mondta nevetve egy tiszt, aki valamivel bátrabb volt a többinél.

Eközben az a kísérő tiszt, aki elöl állt, mutatott valamit a tábornoknak; a tábornok a távcsőbe nézett.

– Csakugyan, csakugyan – mondta haragosan a tábornok. Elvette szeme elől a távcsövet és vállat vont. – Csakugyan lőni fogják az átkelőhelyet. Mit is késlekednek azok ott?!

A túlsó oldalon szabad szemmel is látni lehetett az ellenséget és ütegét, amelyből tejfehér füstgomoly buggyant elő. A füst nyomában távoli

lövés dörrent és csapataink szemmel láthatóan meggyorsították az átkelést.

Nyeszvickij nagyot szusszant, felállt, és mosolyogva odament a tábornokhoz.

– Nem óhajt falatozni, kegyelmes uram?

– Rosszul állunk – mondta a tábornok felelet helyett. – Megkéstek a mieink.

– Ne lovagoljak le, kegyelmes uram? – kérdezte Nyeszvickij.

– De igen! Lovagoljon oda, kérem – felelte a tábornok és megismételte azt a parancsot, amelyet egyszer már részletesen közölt – és mondja meg a huszároknak, hogy ők menjenek át utoljára a hídon, aztán gyújtsák fel, ahogy parancsoltam; és még egyszer vizsgálják meg a gyújtóanyagokat a hídon.

– Nagyon helyes – felelte Nyeszvickij.

Odakiáltotta a kozákot lovastul, elrakatta a tarisznyát meg a kulacsot és könnyedén a nyeregbe vetette nehéz testét.

– No, én csakugyan benézek a kis apácákhoz – mondta a tiszteknek, akik mosolyogva néztek rá, és elindult a lefelé kanyargó ösvényen.

– No, lássuk csak, kapitány, milyen messzire hord, durrantson csak egyet! – fordult a tábornok a tüzérkapitányhoz. – Eleget unatkoztak már! Szórakozzanak egy kicsit.

– Kezelőlegénység, a lövegekhez! – vezényelt a tiszt és egy pillanat múlva vidáman előszaladtak a tábortüzek mellől a tüzérek, és töltöttek.

– Egyes! – hallatszott a vezényszó.

Fürgén ugrott egyet hátrafelé az első számú löveg. Fülsiketítően, ércesen megdördült az ágyú és a hegy lábánál menetelő katonáink feje fölött süvítve repült át a golyó és szétrobbant. Meg se közelítette az ellenséget. Egy füstgomoly mutatta a lecsapódás helyét.

A katonák és a tisztek arca felderült e dörrenésre; mind felálltak és figyelték csapataink mozdulatait odalent; arrább, elöl meg a közelgő ellenség mozdulatait. Mindent egészen tisztán lehetett látni. A nap ugyanebben a pillanatban kiúszott a felhők mögül, és ennek az egy lövésnek ez a szép döreje meg a nap vakító ragyogása egyetlen élénk, vidám benyomássá olvadt össze.

VII

A híd felett már két ellenséges golyó is átrepült, és a hídon nagy volt a tolongás. Nyeszvickij ott állt a híd közepén. Már leszállt lováról. Kövér teste a korláthoz szorult. Nevetve tekingetett hátra kozákjára, aki néhány lépésnyire mögötte állt és kantárszáránál fogva tartotta a két lovat. Mihelyt Nyeszvickij herceg előre akart indulni, a katonák és a szekerek megint oldalba taszították és ismét a korláthoz nyomták. Nem tehetett hát mást, csak mosolygott.

– Ejnye, de tolakszol, pajtás! – mondta a kozák egy szekerésznek, aki

majd ráhajtotta szekerét a kerekek meg lovak körül tolongó gyalogosokra: – Ejnye, de tolakszol! Nem várnál egy kicsit? Nem látod, hogy egy tábornok akar itt tovább jutni.

De a szekerész ügyet sem vetett a „tábornok" szóra, megint rákiabált az útjába torlódó katonákra.

– Hé, cimborák!... Balra tarts! Állj!

De a cimborák egyetlen sűrű tömegben, szakadatlan áradatban nyomultak előre a hídon. Válluk egymáshoz szorult, szuronyuk össze-összeakadt. Nyeszvickij herceg lenézett a korláton át és látta az Enns alacsony, de gyors és zajos hullámait, amelyek a pillér körül kavarogva, fodrozódva, egymásba olvadva kergetőztek. Aztán a hídra nézett és ott is ugyancsak egyforma, élő hullámokat látott: katonák, rojtok, huzattal bevont sisakok, borjúk, szuronyok, hosszú puskák; a sisakok alatt – kiálló pofacsontok, beesett, közönyös, fáradt arcok; és a hídra hordott ragadós sárban lépkedő lábak. A katonák egyhangú hullámai közt néha – akár a fehér tajték az Enns hullámaiban – köpenyes tiszt furakodott át; arca is elütött a katonákétól; néha, mint folyón kóválygó forgács, gyalogszállt huszár, vagy küldönc, vagy osztrák lakos sodródott tova a hídon; néha meg, mint folyóban úszó szálfa, gördült végig a hídon egy-egy század vagy tiszt színültig megrakott és bőrrel letakart szekere, melyet mindenfelől körülözönlött a tömeg.

– Ejnye, valóságos gátszakadás – mondta reménytelenül a kozák és megállt. – Sokan vannak még?

– Egy híján egy milijó! – felelte kacsintva egy rongyos köpönyegű, vidám katona, aki egészen közel haladt el mellette, majd eltűnt. Nyomában egy másik, öreg katona igyekezett.

– Ejnye te, *azok* (*azok* – az ellenség) mingyán fellódulnak a hídra – fordult bajtársához komoran az öreg katona – akkor majd nem lesz kedved vakaródzni.

Ez a katona is tovább haladt. Mögötte egy másik jött szekéren.

– Hova dugtad azt a kapcát, te nyavalyás?! – kiáltotta egy tisztilegény, aki a szekér után szaladt és matatott a végében.

Az is tovahaladt a szekérrel.

Utána vidám – szemmel láthatólag pityókos – katonák következtek.

– Tyű, de betyárosan kiverte a fogát a puskatussal... – mondta örömmel egy katona, aki magasan feltűzött köpenyt viselt és szélesen hadonászott.

– Az ám! Finom csemege a sonka! – felelte kacagva egy másik.

Ezek is tovább mentek, úgyhogy Nyeszvickij nem tudta meg, kinek a fogát verték ki és mire vonatkozott a sonka.

– Ni, hogy sietnek! Azért, mert utánatok eresztett egy riasztó lövést, most azt hiszitek, hogy halomra lő benneteket?! – mondta haragosan és szemrehányóan egy altiszt.

– Amikor elrepült mellettem az a golyó, bácsikám – mondta egy nagy-nagy szájú, fiatal katona és alig tudta visszafojtani nevetését –

egészen megdermedtem. Bizonyisten, úgy megijedtem. De borzasztó! – folytatta, mintha dicsekednék azzal, hogy megijedt.

Ez is tovahaladt. Utána egy szekér következett, amely nem is hasonlított az eddigiekhez. Kétlovas német társzekér volt, amelyre szinte egy egész házat felraktak. A fogat mögé – egy német vezette – óriási tőgyű, szép, tarka tehén volt kötve. Dunyhákon egy szoptatós asszony, egy öregasszony meg egy pirospozsgás, termetes német lány ült. Úgy látszik, ezeket a költözködő lakosokat külön engedéllyel bocsátották át a hídon. Minden katona szeme a nők felé fordult, és amíg csak el nem döcögött a lépésben haladó szekér, a katonák folyton megjegyzéseket tettek a két nőre. Minden arcon csaknem egyforma mosoly játszott: a nőkkel kapcsolatos pajzán gondolatok mosolya.

– Nicsak, ez a virsli is felszedte a sátorfáját!

– Nem eladó az anyjukod? – kérdezte az utolsó szótagot megnyomva egy másik katona és a némethez fordult, aki szemlesütve, hosszú léptekkel, haragosan és ijedten lépkedett a szekér mellett.

– Ej, de kicsípte magát a kis boszorkány!

– Téged kéne beszállásolni melléjök, Fedotov!

– Értem én már olyat is, komám!

– Hova-hova? – kérdezte egy gyalogsági tiszt; almát evett és féligmeddig mosolyogva ő is a szép lányra nézett.

A német behunyta szemét – mutatta, hogy nem érti.

– Kell? Neszel – mondta a tiszt és egy almát nyújtott a lánynak.

A lány elmosolyodott és elfogadta. Nyeszvickij – akárcsak a többiek mind, akik a hídon voltak – le nem vette a szemét a két nőről, amíg csak el nem haladtak. Amikor ezek tovább mentek, megint ugyanilyen katonák következtek, akik ugyanígy beszélgettek, majd végül mind megálltak. Ahogy gyakran megesik, a túlsó hídfőnél megtorpantak az egyik század szekerébe fogott lovak, és az egész tömegnek várnia kellett.

– Minek állnak ott meg? Hol itt a rend? – mondták a katonák. – Hová tolakszol? Az ördög vigyen el! Nem tudsz várni egy kicsit?! Lesz ez még rosszabbul is, ha *azok* felgyújtják a hidat. Lám, még azt a tisztet is, hogy odaszorították a korláthoz – hallatszott innen is, onnan is, amikor megállt a tömeg. Az emberek egymásra pillantottak, aztán mindnyájan előre, a hídfő felé nyomakodtak.

Amikor Nyeszvickij a híd alá, az Enns vizére tekintett, hirtelen új zajt hallott: egy sebesen közeledő és a vízbe toccsanó nagy valaminek a zaját.

– Lámcsak, mire pályázik! – mondta szigorúan egy katona, aki a közelben állt és hátrafordult a zajra.

– Noszogat bennünket, hogy szaporábban haladjunk – felelte egy másik nyugtalanul.

A tömeg megindult. Nyeszvickij tudta, hogy ágyúgolyó csapódott a vízbe.

– Hé, kozák! Ide azt a lovat! – parancsolta. – No! Félre az útból! Húzódjatok! Utat!

Nagy erőlködés árán odafurakodott a lovához, de még akkor sem hagyta abba a kiabálást, amikor előreindult. A katonák összébb húzódtak, hogy utat engedjenek neki, de aztán megint úgy neki tolultak, hogy majd összepréselték a lábát; és a legközelebbi katonák nem tehettek róla, mert őket még erősebben nyomták.

– Nyeszvickij! Nyeszvickij! Te málészájú! – hallatszott ekkor egy rekedt hang hátulról.

Nyeszvickij hátranézett és tizenöt lépésnyire tarkóra csapott sapkában, hetykén panyókára vetett mentében megpillantotta a boglyas fekete hajú, pirosarcú Vaszka Gyenyiszovot, akit vagy tizenöt lépésnyire elválasztott tőle a hömpölygő gyalogság eleven tömege.

– Parancsolj rájuk ezekre a pokolbeli sátánokra, hogy engedjenek utat! – kiáltotta Gyenyiszov. Úgy látszott, éppen dührohamot kapott. Villogtatta, forgatta koromfekete szemét és gyulladásos szemefehérét. Hüvelyestül rázta szablyáját csupasz kis kezével, amely ugyanolyan vörös volt, akár az arca.

– Hé, Vaszja! – felelte boldogan Nyeszvickij. – Hát téged mi lelt?

– Nem tud átvonulni a század – kiáltotta Vaszka Gyenyiszov, dühösen kivicsorította fehér fogait és megsarkantyúzta szép hollófekete Beduinját; a ló minduntalan szuronyokba ütközött, konyítva kapkodta fejét, prüszkölt, csörömpölt a zabolával, tajtékcseppeket fröcskölt szerteszét maga körül, verte patájával a híd deszkáit és – úgy látszott – mindjárt átszökken a korláton, ha lovasa megengedi.

– Mi ez?! Akár a birkák! Szakasztott a birkák! Félre az útból!... Állj meg ott, azzal a szekérrel, pimasz! Összeaprítalak! – kiáltotta; csakugyan kivonta szablyáját és hadonászni kezdett vele.

A katonák ijedt arccal összébb szorultak, és Gyenyiszov odalovagolhatott Nyeszvickijhez.

– Mi az, ma nem vagy részeg? – kérdezte Nyeszvickij, amikor Gyenyiszov odaért.

– Még arra sem engednek időt, hogy berúgjon az ember! – felelte Vaszka Gyenyiszov. – Egész nap hol ide, hol oda hurcolják az ezredet. Ha verekedni kell, hát verekedjünk. De az ördög se tudja, hogy ezek mit akarnak!

– De nyalka vagy ma! – mondta Nyeszvickij és végigjártatta szemét Gyenyiszov új mentéjén és nyeregtakaróján.

Gyenyiszov elmosolyodott, tarsolyából elővett egy zsebkendőt, amelyből csakúgy áradt a parfümillat, és Nyeszvickij orra alá dugta.

– Másképp nem is járja! Csatába megyek! Megborotválkoztam, fogat mostam, beszagosítottam magam.

Nyeszvickij daliás alakja – kivált mert egy kozák is kísérte – meg a szablyával hadonászó, bőszen kiabáló Gyenyiszov erélyessége megtette a hatást: sikerült átfurakodniok a híd túlsó végére. Ott megállították a

Andrej herceg az apjával.

gyalogságot. Nyeszvickij a hídfőnél megkereste azt az ezredest, akihez küldték a paranccsal. Majd feladata végeztével elindult visszafelé.

Gyenyiszov, miután megtisztította az utat, megállt a hídfőnél. Hanyagul visszatartotta kapáló csődörét – amely már-már a többi ló közé iramlott – és a közeledő lovasszázad felé nézett. A híd deszkáján oly egyszerre kopogtak a paták, mintha csak egynéhány ló nyargalt volna rajta, és a svadron – elöl a tisztek – négyes sorokban, a híd egész hosszában széthúzódva, átlovagolt a túlsó partra.

A megállított gyalogosok a sarat taposva tolongtak a hídfőnél és azzal a sajátos kajánsággal, idegenkedéssel és gúnnyal nézték a zárt sorokban tovahaladó, tiszta, nyalka huszárokat, amellyel a különböző fegyvernemek katonái egymást fogadni szokták.

– Ej, de nyalka legények! Mehetnének akár Podnovinszkojéba is!

– De mi hasznuk?! Csak azért tartják őket, hogy fitogtassák! – mondta egy másik.

– Ne poroljatok, bakák! – tréfált egy huszár, akinek a lova ficánkolni kezdett és befröcskölt sárral egy gyalogost.

– Hajszolnának csak téged is két napi meneten át, bornyúval, akkor bezzeg megkopna a paszományod – felelte a gyalogos és ruhája ujjával letörölte arcáról a sarat. – Hisz most is úgy ül, mint macska a köszörűkövön.

– Téged kéne lóra ültetni, Zikin, te aztán ügyesebb lennél – incselkedett az őrvezető egy cingár kis katonával, aki egészen meggörnyedt a borjú terhe alatt.

– Végy botot a lábod közé, neked az is jó lesz paripának – vágott vissza a huszár.

VIII

A gyalogság többi része, a hídfőnél tölcséralakba zsúfolódva, sikeresen áthaladt a hídon. Végre átdöcögtek a szekerek is mind, enyhült a tolongás, és az utolsó zászlóalj is fellépett a hídra. Csak Gyenyiszov huszárszázada maradt a túlsó hídfőnél, szemtől szemben az ellenséggel. Az ellenség – amelyet a túloldali hegyről már messziről lehetett látni – lentről, a híd mellől még nem volt látható, mert annak a völgykatlannak a látóhatárát, ahol a folyó folyt, vagy félversztányira szűkítette az átellenben emelkedő magaslat. A század előtt pusztaság terült el, egy-egy kozák járőrcsapat cirkált rajta. A szemközti magaslaton, az úton tüzérek és kékköpenyes gyalogosok tűntek fel. Franciák voltak. Egy kozák járőr ügetve húzódott vissza a hegy lábához. Bár Gyenyiszov századának minden tisztje és minden katonája igyekezett mellékes dolgokról beszélni és ide-oda tekingetni, mégis valamennyi szüntelenül csak arra gondolt, ami ott a hegyen történt; állandóan, fürkészően nézték a láthatáron felbukkanó foltokat; lassanként felismerték bennük az ellenséges csapatokat. Délután ismét kiderült, a nap ragyogva ereszkedett a Duna meg a környező

sötét hegyek fölé. Csend volt; a másik hegyről néha idehallatszott az ellenség kiabálása és kürtszava. A század és az ellenség között – kisebb járőrökön kívül – már nem volt senki sem. Háromszáz ölnyi üres tér választotta el őket. Az ellenség abbahagyta a lövöldözést, most még tisztábban lehetett érezni azt a megközelíthetetlen, meghatározhatatlan, zöld és vészes vonalat, amely az ellenséges hadseregeket el szokta választani.

„Csak *egy* lépés e vonalon túl, amely olyan, akár az élőket a holtaktól elválasztó vonal – és máris ott a kínok ismeretlen világa, ott a halál. És mi van ott? Ki van ott? Ott, ezen a mezőn túl, ott, a fa meg a napfényben úszó háztető mögött? Nem tudja senki, pedig oly jó volna tudni; borzalmas lehet átlépni ezt a vonalat, és mégis szeretné átlépni az ember, mert tudja, hogy előbb-utóbb úgyis át kell lépnie, s úgyis megtudja majd, mi van odaát, a vonal túlsó oldalán, ahogy elkerülhetetlenül megtudja majd azt is, mi van odaát, a halálon túl. Pedig most még erős, egészséges, vidám, izgatott, és ugyanolyan egészséges, izgatottan-élénk emberek veszik körül." Ezt gondolja, vagy legalábbis érzi mindenki, aki az ellenséggel szemtől szemben áll, és ez az érzés az élmény különös ragyogását, vidám élességét adja meg mindannak, ami ezekben a pillanatokban történik.

A dombon, az ellenség oldalán, lövés füstje tűnt fel, és a golyó fütyülve repült át a huszárszázad felett. A tisztek, akik eddig egy csoportban álltak, most a helyükre lovagoltak. A huszárok – lovastul – nagy igyekezettel igazodtak a sorban. Az egész század elcsitult. Mindnyájan előre, az ellenségre, meg a századparancsnokra néztek: a vezényszót várták. Átrepült fejük felett a második, a harmadik golyó. Látszott, hogy a huszárokra lőttek, de a golyó, egyenletesen gyorsuló süvítéssel, elszállt felettük, és valahol mögöttük csapódott be. A huszárok nem néztek hátra, de valahányszor elsüvített felettük egy golyó, az egész – százféle és mégis egyforma arcú – svadron, mintegy vezényszóra, felemelkedett egy kissé a nyeregben és úgy állt lélegzetvisszafojtva, amíg el nem repült a golyó – aztán visszaereszkedett. A katonák nem fordították fejüket se jobbra, se balra, de egymásra sandítottak és kíváncsian lesték a hatást bajtársukon. Minden arcon a harc, a felindultság és az izgalom egyetlen közös vonása tűnt elő az ajak meg az áll körül – Gyenyiszovén csakúgy, akár a kürtösén. Az őrmester összevonta szemöldökét és úgy nézett végig a katonákon, mintha büntetéssel fenyegetné őket. Mironov junker előregörnyedt, valahányszor golyó szállt el felettük. Rosztov – a balszárnyon – fájós lábú, de mutatós Varjúján ült; olyan boldog volt az arca, mint egy kisdiáké, ha nagy hallgatóság előtt vizsgára szólítják, és biztos abban, hogy ki fog tűnni. Derűs, világos tekintettel nézett a többiekre, mintha kérné: figyeljék csak, milyen nyugodt ő a golyósüvítés közepette is. De az ő arcán, az ő szája körül is megjelent valami új, szigorú vonás.

– Ki hajbókol ott? Ejnye, ejnye, Mironov junker! Rám figyeljen! – kiáltotta Gyenyiszov, aki nem bírt egyhelyben megállni és folyton ott forgott lovával a század előtt.

Vaszka Gyenyiszov feketeszőrös arca, pisze orra, egész – alacsony, zömök – termete, szőrborította, rövid ujjai, eres keze, amellyel kivont szablyájának markolatát fogta, pontosan olyan volt, mint máskor, kivált este felé, ha már felhajtott két palack italt. Csak éppen vörösebb volt, mint máskor. Borzas fejét fel- és hátrahajtotta, mint a madár, ha iszik, kicsiny lábával irgalmatlanul benyomta a sarkantyút a derék Beduin oldalába és – mintha már-már hátraesnék – odalovagolt a svadron másik szárnyához és rekedt hangon azt kiáltotta: ki-ki vizsgálja meg pisztolyát. Kirsztyen felé lovagolt. A huszárfőhadnagy meg Gyenyiszov felé léptetett széles testű, higgadt kancájával. Komoly volt, mint mindig, csak a szeme ragyogott fényesebben, mint szokott.

– Mi ez?! – mondta Gyenyiszovnak. – Nem kerül harcra a sor. Meglátod, visszavonulunk.

– Tudja az ördög, mit csinálnak! – dünnyögte Gyenyiszov. – Á, Rosztov! – kiáltotta a hadapródnak, amikor észrevette vidám arcát. – Nohát ezt is megérted.

És helyeslően elmosolyodott, szemmel láthatólag megörült a hadapródnak. Rosztov tökéletesen boldognak érezte magát. Ebben a pillanatban megjelent a hídon a parancsnok. Gyenyiszov odanyargalt hozzá.

– Engedjen rohamra, kegyelmes uram! Én visszaverem őket.

– Rohamra?! Ugyan! – mondta unott hangon a parancsnok és úgy fintorgott, mintha egy tolakodó legyet hessegetne el. – És miért áll ön itt? Nem látja: az oldalvédek visszavonulnak! Vezesse hátra a századot.

A század áthaladt a hídon és emberveszteség nélkül kikerült a lőtávolságból. Utána átment a másik század is, amely csatárláncban volt, utoljára a kozákok hagyták el a túlsó partot.

A két pavlovgrádi század, a hídon áthaladva, egymás mögött vonult vissza, hegynek felfelé. Karl Bogdanovics Schubert ezredparancsnok odalovagolt Gyenyiszov századához; Rosztovtól nem messzire léptetett el, de ügyet sem vetett rá, noha a Tyeljanyin miatt történt összekoccanás óta csak most találkoztak először. Rosztov, mivel érezte, hogy itt a fronton annak az embernek a hatalmában van, akivel szemben bűnösnek vélte magát – egy pillanatra se vette le szemét az ezredparancsnok atléta-hátáról, szőke nyakszirtjéről és vörös nyakáról. Azt hitte: Bogdanics csak színleli, mintha észre se venné és most az a célja, hogy próbára tegye az ő bátorságát. Kiegyenesedett hát és vidáman nézett körül. Hol úgy tetszett, hogy Bogdanics szántszándékkal lovagol el mellette ilyen közel, hogy fitogtassa előtte tulajdon bátorságát; hol azt képzelte: ellensége most elszánt rohamra küldi a századot, mégpedig csakis azért, hogy megbüntesse őt; hol meg azt képzelte, hogy a roham után Bogdanics odalovagol hozzá és nagylelkűen békejobbot nyújt neki – a sebesültnek.

Zserkov, vállát magasan felhúzva, odalovagolt az ezredparancsnokhoz (jól ismerték alakját a pavlovgrádiak, hiszen csak nemrég került el ezredükből). Miután kitették a vezérkarból, nem maradt meg az ezredben; azt mondta: nem bolond, hogy a fronton húzza az igát, amikor a törzs-

nél nem kell csinálnia semmit, mégis több kitüntetést kap – és ügyesen elhelyezkedett Bagration hercegnél, mint parancsőrtiszt. Volt feljebbvalójának parancsot hozott az utóvéd parancsnokától.

– Ezredes – mondta komolyan, sőt komoran; Rosztov ellenségéhez fordult és végignézett bajtársain – azt parancsolták, hogy álljon meg, gyújtsa fel a hidat.

– Ki parancsolták? – kérdezte mogorván az ezredes.

– Azt már nem tudom, ezredes, *ki parancsolták* – válaszolta komoly képpel a zászlós – csak a herceg azt parancsolta: „Vágtass oda és mondd meg az ezredesnek, hogy a huszárok rögtön forduljanak vissza és gyújtsák fel a hidat."

Nyomban Zserkov után odalovagolt a huszárezredeshez egy kísérőtiszt is – ugyanazzal a paranccsal. Nyomban a kísérőtiszt után – kozáklován, amely alig bírta vágtában cipelni – odanyargalt a kövér Nyeszvickij is.

– Mi ez, ezredes?! – kiáltotta már messziről. – Azt mondtam, gyújtsa fel a hidat, de úgy látszik, valaki összezagyválta a dolgot; ott mindenki majd megőrül, senki se tudja, hányadán is állunk.

Az ezredes ráérősen megállította az ezredet és Nyeszvickijhez fordult.

– Ön csak a gyújtóanyagokról beszélt nekem – mondta – de arról egy szót se szólt, hogy fel is kell gyújtani a hidat.

– Ugyan, kedves barátom – mondta Nyeszvickij; megállt, levette sapkáját és párnás kezével eligazgatta verítéktől csapzott haját – már hogyne mondtam volna, hogy gyújtsa fel a hidat, ha egyszer alátették a gyújtóanyagot?!

– Én nem vagyok „kedves barát" önnek, törzstiszt uram, és ön nem mondott nekem, hogy gyújtsam fel a hidat! Én tudok, mi a szolgálat és én szigorúan teljesíteni szokok a parancsot. Ön azt mondta, a hidat gyújtsák fel, de hogy ki gyújtsa fel, azt én nem szophatok ki a kisujjamból...

– Ej, ej, ez mindig így van – mondta Nyeszvickij legyintve. – Hát te hogy' kerülsz ide? – fordult Zserkovhoz.

– Én is azért jöttem, amiért te. Hanem ugyancsak átáztál – hadd facsarjalak ki.

– Ön azt mondta, törzstiszt uram... – folytatta volna sértődött hangon az ezredes, de a kísérőtiszt közbevágott:

– Sietni kell, ezredes, különben olyan közel tolja majd ágyúit az ellenség, hogy akár kartáccsal is lőhet bennünket.

Az ezredes némán nézett a kísérőtisztre, a kövér törzstisztre, meg Zserkovra és elkomorodott.

– Én fogok felgyújtani a hidat – mondta ünnepélyes hangon, mintha azt akarta volna éreztetni, hogy bár sok kellemetlenséget okoztak neki, ő mégis megteszi, amit kell.

Hosszú, izmos lábát úgy belevágta lova vékonyába, mintha mindennek az lett volna az oka, előrerúgtatott és a második századnak – amely-

ben Rosztov is szolgált Gyenyiszov parancsnoksága alatt – azt vezényelte, hogy térjen vissza a hídhoz.

„Csakugyan próbára akar tenni!" – gondolta Rosztov. Elszorult a szíve, arcába tódult a vér. „Hadd lássa, gyáva vagyok-e vagy sem" – fűzte tovább gondolatát.

A század katonáinak vidám arcán – valamennyién – ismét megjelent az a komoly vonás, amelyet akkor lehetett látni rajtuk, amikor lőtávolságban álltak. Rosztov egy pillanatra se vette le szemét ellenségéről, az ezredparancsnokról: igyekezett kiolvasni arcából sejtéseinek megerősítését. De az ezredes egyetlenegyszer sem tekintett Rosztovra, hanem szigorúan és ünnepélyesen nézett, mint mindig, ha az arcvonal előtt állt. Vezényszó hallatszott.

– Szaporán, szaporán! – hallatszott néhány hang körülötte.

A huszárok sietve leszálltak lovukról – szablyájuk bele-beleakadt a kantárszárba, csörgött a sarkantyújuk – de nem tudták, mit is csinálnak majd. Keresztet vetettek. Rosztov már nem nézett az ezredparancsnokra – nem ért rá. Félt, majd elakadt a szívedobogása, úgy félt, hogy elmarad a huszároktól. Remegett a keze, amikor átadta paripáját a lóvezetőnek és érezte, hogy a vére zakatolva tódul a szívébe. Gyenyiszov ellovagolt mellette – hátradőlt a nyeregben és kiabált valamit. Rosztov nem látott semmit, csak a huszárokat, akik szablyájukkal csörömpölve szaladtak körülötte; néha összeakadt a sarkantyújuk.

– Hordágyat! – kiáltotta egy hang hátulról.

Rosztov nem is gondolt arra, mit jelent az, hogy sürgősen hordágyat kérnek; csak futott és azon igyekezett, hogy ő legyen a legelső. De, közvetlenül a hídnál, az összevissza dagasztott, ragadós sárba került – mert nem nézett a lába alá – megbotlott és a kezére esett.

– *Mind a kettő* oldalra, kapitány – hallotta az ezredparancsnok hangját, aki már előrelovagolt és ünnepélyes, vidám arccal – lóháton – megállt a híd közelében.

Rosztov beletörölte sáros kezét lovaglónadrágjába, feltekintett ellenségére és tovább akart szaladni; azt hitte, hogy minél tovább jut előre, annál jobb lesz. De Bogdanics – bár nem is nézett rá és nem is ismerte meg Rosztovot – rákiáltott.

– Ki szaladja ott a híd közepén? Jobbra! Vissza, hadapród! – kiabálta haragosan és Gyenyiszovhoz fordult, aki bátorságát fitogtatva fellovagolt a híd deszkáira.

– Minek kockáztat, kapitány? Szálljon le – mondta az ezredes.

– Eh! Csalánba nem üt a ménkű – felelte Vaszka Gyenyiszov és megfordult a nyeregben.

Ezalatt Nyeszvickij, Zserkov meg a kísérőtiszt együtt, lőtávolságon kívül állt. Hol azt a kis csapat huszárt figyelték, akik sárga csákóban, paszományos, sötétzöld kurtkában[12] és kék lovaglónadrágban sürgölődtek ott

[12] megfelel a magyar „atillának"

a hídnál – hol meg a távolban közeledő kék köpenyeket, csoportokat, lovakat, amelyeket innen könnyen ágyúknak nézhetett az ember.

„Felgyújtják a hidat, vagy nem gyújtják fel? Ki lesz a fürgébb? Ők szaladnak oda és gyújtják fel a hidat, vagy a franciák érnek hamarabb kartács-lőtávolságra és lövik halomra őket?" Ezt kérdezte magától – akaratlanul is elszoruló szívvel – mindenki abban a nagyszámú seregben, amely a híd fölött állt és a ragyogó esti napfénynél hol a hidat meg a huszárokat, hol pedig a túlsó oldalon közeledő, kékköpenyes, szuronyos franciákat és ágyúikat nézte.

– Hej, most aztán kijut a huszároknak! – mondta Nyeszvickij. – Most már kartács-lőtávolságba értek.

– Kár volt ilyen sok embert odavezetnie – szólt a kísérőtiszt.

– Csakugyan – válaszolta Nyeszvickij. – Mindegy lett volna, ha akár csak két derék legényt is küld oda.

– Ugyan, kegyelmes uram – szólt közbe Zserkov, aki le nem vette szemét a huszárokról; de szokásos naiv modora miatt nem lehetett kitalálni, komolyan beszél-e vagy sem. – Ugyan, kegyelmes uram! Hogy is gondolhat ilyet! Két embert küldjünk oda? Hát hogy' kapunk akkor Vlagyimir-rendet szalaggal? Így meg, ha elpáholnak is bennünket, azért mégiscsak fel lehet terjeszteni kitüntetésre a századot, mi pedig megkaphatjuk a szalagot. Tudja a mi Bogdanicsunk, mi a rend.

– No – mondta a kísérőtiszt – ez már kartács!

Azokra a francia ágyúkra mutatott, amelyeket lekapcsoltak és sietve hátrább húztak.

Francia oldalon, azokban a csoportokban, ahol az ágyúk voltak, egy, két, három füstgomoly is előtűnt – szinte egyszerre – és abban a pillanatban, amikor az első lövés dörrenése idehallatszott, felröppent a negyedik is. Két dörrenés, majd egy harmadik.

– Jaj! – jajdult fel Nyeszvickij, mintha égető fájdalom perzselte volna meg és megragadta a kísérőtiszt karját. – Odanézzen, elesett egy huszárunk, elesett, elesett!

– Úgy látom, kettő is!

– Ha cár volnék, én sose háborúznék – mondta Nyeszvickij és elfordult.

A francia ágyúkat gyorsan megtöltötték. A kékköpenyes gyalogosok a híd felé iramodtak. Megint füstgomolyok tűntek elő, de most már nem egyszerre, hanem közönként és csattogva, recsegve-ropogva zuhogott a hídra a kartács. De ezúttal Nyeszvickij nem láthatta, mi történik a hídon. Sűrű füst szállt fel a hídról. A huszároknak sikerült felgyújtaniuk a hidat, és a francia ütegek most már nem azért lőttek rájuk, hogy akadályozzák őket, hanem csak azért, hogy az ágyúkat belőjék, és mert volt kire lőni.

Mielőtt a huszárok visszatérhettek volna a lóvezetőkhöz, a franciáknak sikerült kilőniük három kartácsot is. Két sortüzet rosszul irányoztak, és célon túl repült az egész kartács, de az utolsó egy huszárcsoport közepébe csapódott be és hármat is leterített.

Rosztov – akinek a Bogdanicshoz való viszonya okozta a legnagyobb gondot – megállt a hídon és nem tudta, mit tegyen. Útni-vágni (ahogy az ütközetet el szokta képzelni) nem volt kit; a híd felgyújtásában sem segédkezhetett, mert nem hozott magával egy csóva szalmát, mint a többi katona. Csak állt és nézett jobbra-balra; ekkor hirtelen olyan ropogás támadt a hídon, mintha egy csomó mogyorót szórtak volna rá, és a legközelebb álló huszár nyögve a korlátra hanyatlott. Rosztov – másokkal együtt – odaszaladt hozzá. „Hordágyat!" – kiáltotta megint valaki. A huszárt gyorsan megfogta négy ember, hogy felemelje.

– Jaaajjj!... Az isten szerelmére, hagyjatok! – kiáltotta a sebesült; de mégis felemelték és a hordágyra fektették.

Nyikolaj Rosztov elfordult és mintha keresne valamit – a messzeségbe, a Duna vizére, az égre meg a napra nézett. Milyen szép az ég, milyen kék, milyen magas, milyen nyugodt! Milyen ünnepélyesen ragyog a lenyugvó nap! Milyen nyájas fénnyel csillog a messzi Duna vize! A Dunán túl kéklő, távoli hegyek, a monostor, a titokzatos szakadékok, a fák csúcsáig ködburkolta fenyvesek meg még annál is szebbek... ott csend és boldogság lakik... „Nem kívánnék, nem kívánnék én semmi-semmi mást, csak ott lehetnék – gondolta Rosztov. – Bennem egymagamban, meg ebben a lenyugvó napban oly sok boldogság van... itt meg – nyögés, szenvedés, félelem, bizonytalanság, kapkodás... Lám, most is megint kiabálnak valamit, és megint mindenki valahova visszafelé szalad... Én is velük futok... itt van, itt van, felettem és körülöttem a halál... Csak egy pillanat – és soha többé nem látom ezt a napot, ezt a vizet, ezt a szakadékot..."

Ebben a pillanatban felhő mögé bújt a nap; Rosztovnak egy másik hordágy is szemébe tűnt elöl. És a rettegés a haláltól, a hordágytól meg a szeretet a nap, az élet iránt – mind egyetlen fájó, zaklatott benyomásba olvadt össze.

„Uramistenem! Te, aki ott vagy az égben, bocsáss meg nekem és ments meg, védj meg!" – suttogta magában Rosztov.

A huszárok odaszaladtak a lóvezetőkhöz, erősebb, nyugodtabb lett a hangjuk, a hordágyak meg eltűntek a szem elől.

– No, mi az, öcskös, beleszagoltál a puskaporba?... – kiáltotta csaknem a fülébe Vaszka Gyenyiszov.

„Véget ért az egész; de én gyáva vagyok, igen, gyáva vagyok" – gondolta Rosztov, zihálva átvette a lóvezetőtől a Varjút – amely előretette fájós lábát – és nyeregbe szállt.

– Mi volt ez? Kartács? – kérdezte Gyenyiszovtól.

– De még milyen! – kiáltotta Gyenyiszov. – Derekasan dolgoztak! De azért pocsék munka ez! A roham – az kedvemre való dolog: üsdvágd, apróra! De ez? Úgy lövöldöznek ránk – az ördög vigye el – mint valami céltáblára!

Gyenyiszov odalovagolt az ezredparancsnok, Nyeszvickij, Zserkov meg a kísérőtiszt kis csoportjához, amely Rosztovtól nem messzire állt.

„De úgy látszik, nem vette észre senki" – gondolta Rosztov. Csakugyan egyikük se vett észre semmit, mert mindegyikük jól ismerte ezt az érzést, amelyet az imént tapasztalt a hadapród, amikor szerencsésen átesett a tűzkeresztségen.

– Ugye mondtam, hogy lesz majd jelenteni való – szólt Zserkov – még megérem, hogy engem is előléptetnek hadnaggyá.

– Jelentse a hercegnek, hogy felgyújtogattam a hidat – mondta az ezredes ünnepélyesen és vidáman.

– És ha a veszteséget kérdik?

– Csekélység! – dörmögte az ezredes – két huszár megsebesülte, egy meg *ször-nyet-halt* – folytatta látható örömmel; nem bírta elfojtani boldog mosolyát és zengzetesen, tagolva ejtette ki ezt a szép szót: *szörnyet-halt.*

IX

A Kutuzov vezette harmincötezer főnyi orosz hadsereg sietve vonult vissza a Duna mentén, lefelé: üldözte a Bonaparte vezette százezer főnyi francia hadsereg, a lakosság meg ellenséges érzülettel fogadta mindenütt, szövetségeseiben többé már nem bízott; a sereg élelmiszerhiánnyal küszködött és olyan hadászati körülmények között kellett a hadműveleteket folytatnia, amelyek kívül estek minden számításon; csak akkor állt meg, ha az ellenség utolérte, ilyenkor utóvédharcokkal vágott vissza, de csak amennyire szükséges volt ahhoz, hogy megóvja a málhát és tovább vonulhasson visszafelé. Volt csata Lambachnál, Amstettennél és Melknél. Az oroszok bátran és szívósan verekedtek – ezt az ellenség is elismerte – de ezeknek a csatáknak mégiscsak még gyorsabb visszavonulás lett a következménye. Azok az osztrák csapatok, amelyek Ulmnál elkerülték a fogságot és Braunaunál Kutuzovhoz csatlakoztak, most különváltak az orosz hadseregtől; és Kutuzov csak a maga gyenge, kimerült csapataira támaszkodhatott. Arra gondolni sem lehetett többé, hogy Bécset megvédjék. Az új haditudomány törvényei szerint, tüzetesen átgondolt támadó háború helyett – amelynek tervét, bécsi tartózkodása idején, átnyújtotta Kutuzovnak az osztrák Hofkriegsrat, most csak az az egyetlen, szinte elérhetetlen cél állt Kutuzov előtt, hogy ne döntse pusztulásba seregét, mint Mack Ulmnál, és egyesüljön az Oroszországból jövő csapatokkal.

Kutuzov október 28-án átkelt seregével a Duna balpartjára és megállt – ezúttal sikerült először elérnie, hogy a Duna a saját erői és a franciák főerői közé essék. 30-án megrohamozta és tönkretette Mortier-nek a Duna balpartján tartózkodó hadosztályát. Ebben a csatában először ejtettek zsákmányt: egy zászlót, több ágyút; és elfogtak két tábornokot. Kétheti visszavonulás után először álltak meg az orosz csapatok és először fordult elő, hogy a csata után nemcsak megtartották a csatateret, hanem még vissza is űzték a franciákat. Bár a sereg lerongyolódott, kimerült, bár az

elmaradtak, a sebesültek, a halottak és betegek miatt kétharmadára csökkent; bár a betegek és sebesültek nagy része a Duna túlsó partján maradt Kutuzov levelével, amelyben az ellenfél emberszeretetére bízza őket, bár a tábori ispotállyá átalakított kremsi nagy házakban és nagy kórházakban nem fért el valamennyi beteg és sebesült – a kremsi pihenő meg Mortier legyőzése mégis jelentősen emelte a csapatok hangulatát. Az egész hadseregben, még a főhadiszálláson is, igen örvendetes – bár téves – hírek jártak: állítólag hadoszlopok közelednek Oroszországból; az osztrákok győzelmet arattak valahol; a megrémült Bonaparte meg visszavonul.

Andrej herceg az ütközet idején Schmidt osztrák tábornok mellett tartózkodott, aki elesett ebben a csatában. Az ő lova is sebet kapott, egy kissé az ő karját is horzsolta egy golyó. A főparancsnok különös kegyének jeléül őt küldték a győzelem hírével az osztrák udvarhoz, amely a francia csapatok fenyegette Bécsből Brünnbe tette át a székhelyét. Az ütközet éjjelén, amikor izgatottan ugyan, de nem kimerülten (Andrej herceg, bár testalkata szemre nem volt erős, mégis sokkal jobban bírta a fizikai fáradságot, mint akár a legerősebb emberek) Dohturovtól Kutuzovhoz Kremsbe lovagolt a hírrel: még akkor éjjel Brünnbe küldték futárnak. A futári megbízás – a kitüntetésen kívül – fontos lépést jelentett a feljebb emelkedéshez.

Sötét, de csillagos volt az éjszaka: az út feketén kanyargott a fehéren világító hó között, amely az előző napon, az ütközet napján esett. Andrej herceg hol a lefolyt ütközet benyomásait vette sorra, hol azt a hatást képzelte el boldogan, amelyet majd a győzelem hírével kelt, hol meg a főparancsnoktól és bajtársaitól való búcsúját idézte fel – és nyargalt a könnyű postakocsin; úgy érezte magát, mint aki hosszú várakozás után végre elérte az áhított boldogság kezdetét. Mihelyt behunyta szemét, fülében felzúgott a puskaropogás, az ágyúdörgés; mindez egybeolvadt a kerékzörgéssel és a győzelem benyomásaival. Néha úgy rémlett, mintha futnának az oroszok, mintha elesett volna ő maga is; de aztán mindjárt felébredt és boldogan állapította meg újra, hogy semmi efféle nem történt, sőt a franciák menekülnek. Ismét eszébe jutott a győzelem minden részlete, tulajdon higgadt bátorsága az ütközet alatt; megnyugodott és megint elszunnyadt... A sötét, csillagos éjre verőfényes, vidám reggel virradt. A hó olvadozott a napsütésben, sebesen nyargaltak a lovak, és jobbrabalra közönyösen suhantak tova a különböző, egyre újabb és újabb erdők, mezők, falvak.

Egy postaállomáson utolért egy orosz sebesült-szállítmányt. A szekérkaravánt vezető orosz tiszt az elülső szekéren elterpeszkedve kiabált valamit és durva szavakkal szidott egy katonát. A hosszú német fogatokon hat-hat vagy még több bekötözött, sápadt és piszkos sebesült rázódott a köves úton. Némelyikük beszélgetett (Andrej hallotta az orosz szót), némelyikük kenyeret evett, a legsúlyosabban sebesültek meg szerény, gyermeki érdeklődéssel, szótlanul néztek a tovavágtató futárra.

Andrej herceg megállította a postakocsit és megkérdezte egy katonától, melyik csatában sebesültek meg.

– Tegnapelőtt a Dunánál – felelte a katona. Andrej herceg elővette erszényét és három aranyat adott a katonának.

– Osszák szét – mondta az odasiető tisztnek. – Gyógyuljatok meg, fiúk – fordult a katonákhoz – még sok dolog vár rátok.

– Mi az újság, segédtiszt úr? – kérdezte a tiszt, láthatólag beszédbe akart elegyedni vele.

– Csupa jó... Hajts! – kiáltotta a kocsisnak és tovább vágtatott.

Már egészen besötétedett, amikor Andrej herceg behajtatott Brünnbe és egyszeribe magas házak, utcai lámpások, kivilágított üzletek, házak és a kövezeten végigdübörgő szép fogatok között, egyszóval a lüktető életű nagyvárosnak abban a légkörében találta magát, amelyet a katonaember mindig oly vonzónak érez a tábor után. Andrej herceg, amikor a császári palotához közeledett, a gyors utazás és az álmatlan éjszaka ellenére is, még elevenebbnek érezte magát, mint az előző napon. Csak szeme ragyogott lázas fényben, csak gondolatai váltották egymást rendkívül gyorsan és világosan. Megint élénken emlékezetébe idézte az ütközet minden részletét, de most már nem homályosan, hanem határozottan, abban a tömör előadásban, ahogyan – képzeletben – elmondja Ferenc császárnak. Élénken elképzelte az esetleges kérdéseket, amelyeket majd intézhetnek hozzá, és a feleleteket, amelyeket adni fog. Azt hitte, hogy most mindjárt bemutatják a császárnak. De az a hivatalnok, aki kiszaladt hozzá, a főbejárat elé, egy másik bejárathoz kísérte, amikor felismerte, hogy futár.

– A folyosón jobbra, *Euer Hochgeboren,*[13] ott megtalálja az ügyeletes szárnysegédet – mondta a hivatalnok. – Az majd elvezeti a hadügyminiszterhez.

Az ügyeletes szárnysegéd, aki fogadta Andrej herceget, megkérte, hogy várjon és a hadügyminiszterhez indult. Öt perc múlva visszatért és rendkívül udvarias meghajlással maga elé engedve, a folyosón át elkísérte a hadügyminiszter dolgozószobájába. A szárnysegéd ezzel a túlfinom udvariassággal bizonyára elejét akarta venni annak, hogy az orosz segédtiszt akárcsak meg is kísérelje a bizalmaskodást. Andrej herceg boldog hangulata jócskán alábbhagyott, amikor a hadügyminiszter ajtajához ért. Sértve érezte magát és ez a sérelemérzet, bár ő maga se vette észre, abban a pillanatban – egyébként teljesen alaptalan – lenézésbe csapott át. De leleményes elméje már abban a szempillantásban megsúgta neki, milyen szempontból van joga lenézni a szárnysegédet és a hadügyminisztert egyaránt. „Azt hiszik, hogy olyan könnyű győzelmet aratni. Természetes, hiszen nem is szagoltak puskaport!" – gondolta. Megvetően hunyorgott. Csak azért is lassan ment be a hadügyminiszter dolgozószobájába. Ez az érzése még csak fokozódott, amikor meglátta a hadügyminisztert, aki egy nagy asztalnál ült és az első pillanatokban ügyet sem vetett

[13] Méltóságos Uram,

a belépőre. A hadügyminiszter lehajtotta ősz halántékú, kopasz fejét és két viaszgyertya közt iratot olvasott; ceruzával rá-ráfirkantott valamit. Lehajtott fejjel még mindig olvasott, amikor kinyílt az ajtó és lépések hallatszottak.

– Vigye ezt és adja át – mondta a hadügyminiszter a szárnysegédnek; odaadta neki az iratot és ügyet sem vetett a futárra.

Andrej herceg úgy érezte, hogy a hadügyminisztert vagy csakugyan a legkevésbé érdekelték a Kutuzov-hadsereg hadműveletei mindazok közül az ügyek közül, amelyek foglalkoztatták, vagy pedig ezt kellett éreztetnie az orosz futárral. „Dehát nekem teljesen mindegy" – gondolta. A hadügyminiszter félretolta az iratokat – egyiknek a szélét pontosan összeigazította a másikéval – aztán felemelte fejét. Jellegzetes, okos feje volt. De abban a percben, amikor Andrej herceghez fordult, okos és kemény arckifejezése – láthatólag megszokásból és tudatosan – megváltozott; arcán csak egy ostoba, színlelt mosoly maradt, amely nem is akarta palástolni a tettetést. Így mosolyognak azok, akik egyik kérelmezőt a másik után fogadják.

– Kutuzov tábornagytól jön? – kérdezte. – Remélem, jó híreket hoz. Megütköztek Mortier-vel? Győzelem? Épp ideje!

Átvette az értesítést, amely az ő nevére szólt és szomorú arckifejezéssel kezdte olvasni.

– Jaj, istenem! Istenem! Schmidt! – mondta németül. – Micsoda szerencsétlenség, micsoda szerencsétlenség!

Átfutotta az értesítést, letette az asztalra, majd Andrej hercegre pillantott és láthatólag törte a fejét valamin.

– Micsoda szerencsétlenség! Azt mondja: döntő győzelem? De Mortier-t mégse fogták el. (Elgondolkozott.) Nagyon örülök, hogy jó híreket hozott, bár Schmidt halála drága ár volt a győzelemért. Őfelsége bizonyára találkozni óhajt önnel, de nem ma. Köszönöm. Pihenjen. Holnap a díszszemle után legyen ott a fogadáson. Különben majd értesítem.

Az a buta mosoly, amely a beszélgetés alatt eltűnt, ismét megjelent a hadügyminiszter arcán.

– A viszontlátásra. Köszönöm. A császár bizonyára látni kívánja – ismételte és fejet hajtott.

Amikor Andrej herceg eltávozott a palotából, úgy érezte, hogy mindazt az érdeklődést és boldogságot, amelyet a győzelem szerzett neki, most itt hagyta, a közönyös hadügyminiszter és az udvarias szárnysegéd kezébe tette le. Egész eszejárása egy pillanat alatt megváltozott. Az ütközet távoli, régi emléknek tetszett.

X

Andrej herceg Bilibinnél, egy ismerős orosz diplomatánál szállt meg Brünnben.

– Á, kedves hercegem, nem is tudok önnél kedvesebb vendéget el-

képzelni – mondta Bilibin, amikor Andrej herceg elé sietett. – Franz! A szobámba vigye a herceg holmiját! – fordult a szolgához, aki bevezette Bolkonszkijt. – Nos, győzelmi hírt hozott? Nagyszerű. Én meg, amint látja, betegen ülök itthon.

Andrej herceg megmosakodott, felöltözött, bement a diplomata fényűzően berendezett dolgozószobájába és leült a felszolgált ebéd mellé. Bilibin kényelmesen letelepedett a kandalló mellé.

Andrej herceg, aki az utazás, sőt az egész hadjárat alatt nélkülözte az előkelő élet, a tisztaság minden kényelmét, most kellemes érzéssel pihent a gyermekkora óta megszokott fényűző életkörülmények között. Ezenkívül az osztrák fogadás után igen kellemes volt, hogy ha nem is oroszul (franciául beszéltek), de legalább orosz emberrel beszélhetett, aki feltehetőleg osztozott az oroszoknak az osztrákokkal szemben – most kiváltképp erősen – érzett általános undorában.

Bilibin harmincöt éves, nőtlen ember volt, ugyanabba a társaságba tartozott, mint Andrej herceg. Már Pétervárott is ismerték egymást, de amikor Andrej herceg legutóbb Bécsben járt Kutuzovval, még jobban összeismerkedtek. Andrej herceg a katonai pályán ígért nagy előmenetelt, Bilibin a diplomáciai pályán – talán még nagyobbat. Még fiatalember, de már öreg diplomata volt, mivel tizenhat éves korában kezdte a szolgálatot; volt Párizsban, Koppenhágában, most meg Bécsben töltött be elég jelentős állást. A kancellár is, bécsi követünk is jól ismerte és nagyra becsülte. Nem azok közé a nagy számmal található diplomaták közé tartozott, akiket, ha csupa negatív erényeik vannak is, ha nem cselekszenek bizonyos dolgokat, és ha franciául beszélnek – máris kitűnő diplomatáknak tartanak; Bilibin azoknak a diplomatáknak egyike volt, akik szeretnek és tudnak dolgozni; néha – lustasága ellenére is – egész éjszakákat töltött íróasztalánál. Egyformán jól dolgozott, bármi volt is a munka lényege. Nem az a kérdés érdekelte: „miért", hanem az: „hogyan?" Nemigen törődött azzal, miben is áll az a diplomáciai tevékenység; de körlevelet, memorandumot vagy jelentést szerkeszteni, művészien, találóan, választékosan – abban nagy örömét lelte. Bilibin érdemeit sokra tartották: nemcsak írásbeli munkáját, hanem azt a képességét is, hogy nagyon ügyesen forgott és beszélt a legfelsőbb körökben is.

Bilibin, akár a munkát, csak akkor szerette a társalgást, ha finomanszellemesnek ígérkezett. Társaságban mindig kivárta az alkalmat, hogy mondjon valami figyelemre méltót és csakis ilyen feltételek esetén elegyedett bele a társalgásba. Beszédét mindig teletűzdelte eredetien szellemes, általános érdekű, kerek mondatokkal. Ezek a mondatok – szinte szándékosan – hordozható jellegűnek készültek Bilibin belső laboratóriumában, hogy még a jelentéktelenebb nagyvilági emberek is könnyen emlékezetükbe véshessék és szalonból szalonba hordozhassák. És valóban: *les mots de Bilibin se colportaient dans les salons de Vienne,*[14] ahogy

[14] Bilibin mondásai szalonról szalonra terjednek Bécsben.

mondogatták, és gyakran befolyásolták is az úgynevezett fontos ügyeket.

Sovány, aszott, sárgás arcát nagy redők borították, amelyek mindig olyan gondosan tisztára voltak mosva, mint az ujjak hegye fürdés után. Főként e redők mozgása alkotta arcjátékát. Hol a homlokát vonta mély redőkbe s felemelte a szemöldökét, hol meg leeresztette szemöldökét, és az orcáján képződtek nagy ráncok. Mélyen bennülő apró szemével mindig egyenesen és vidáman nézett.

– No, most beszéljen a hőstetteiről – mondta. Bolkonszkij igen szerényen elmondta, hogy folyt le a csata, és hogy fogadta a hadügyminiszter. Magát egyszer sem említette.

– *Ils m'ont reçu avec ma nouvelle, comme un chien dans un jeu de quilles*[15] – fejezte be.

Bilibin elnevette magát és szétvonta bőre ráncait.

– *Cependant, mon cher* – mondta, messziről nézegetve körmét és balszeme fölött megint összeráncolta a bőrt – *malgré la haute estime que je professe* a pravoszláv orosz hadviselés iránt, *j'avoue que votre victoire n'est pas des plus victorieuses.*[16]

Továbbra is franciául beszélt, csak azokat a szavakat mondta oroszul, amelyeket megvetően hangsúlyozni akart.

– Hát hogyne! Egész seregükkel rárontanak arra a szerencsétlen Mortier-re, akinek csak egy hadosztálya volt – és ez a Mortier mégis kicsúszik a kezük közül. Hát hol itt a győzelem?

– De komolyan – felelte Andrej herceg – mégis minden hencegés nélkül elmondhatjuk, hogy ez egy kissé jobb, mint Ulm...

– De miért nem fogtak el legalább egy marsallt?

– Azért, mert nem mindent tehet meg az ember, amit kitervez, és nem minden megy olyan szabályosan, mint a díszszemlén. Ahogy már említettem, reggel hét órára akartunk a hátukba kerülni és este ötre sem értünk oda.

– És miért nem értek oda reggel hétre? Oda kellett volna érni reggel hétre – mondta Bilibin mosolyogva – oda kellett volna érni reggel hétre.

– Hát önök miért nem győzték meg Bonapartét diplomáciai úton, hogy jobb lesz, ha feladja Genovát? – vágott vissza Andrej herceg ugyanolyan hangnemben.

– Tudom – szakította félbe Bilibin – azt gondolja: nagyon könnyű marsallokat foglyul ejteni itt a díványon, a kandalló előtt. Ez igaz, de mégis, miért nem fogták el? Ne csodálkozzék hát, hogy sem a hadügyminisztert, sem Ferenc császár és király őfelségét nem teszi túlságosan boldoggá a maguk győzelme; sőt én, az orosz követség boldogtalan titkára sem érzek semmi különösebb örömet.

---

[15] Úgy fogadtak ezzel a hírrel, mintha le akarnák harapni az orromat.

[16] Mindazonáltal, kedves barátom, a „pravoszláv orosz hadviselés" iránt érzett nagyrabecsülésem ellenére is meg kell jegyeznem, hogy az önök győzelme nem tartozik a legfényesebbek közé.

Egyenesen Andrej hercegre nézett és hirtelen leengedte a homlokán összeráncolt bőrt.

– Most rajtam a sor, kedves barátom, hogy azt kérdezzem: „miért?" – mondta Bolkonszkij. – Bevallom, nem értem; lehet, hogy ezek olyan diplomáciai finomságok, amelyek meghaladják az én korlátolt elmémet, de én nem értem: Mack elveszíti egész hadseregét, Ferdinánd főherceg és Károly főherceg semmi életjelt sem ad vagy hibát hibára halmoz, s most, amikor Kutuzov – csak Kutuzov! – végre győzelmet arat, eloszlatja a franciák *charme*-ját,[17] a hadügyminiszter mégcsak nem is érdeklődik a részletek iránt!

– Épp ez a baj, kedves barátom! *Voyez-vous, mon cher:*[18] hurrá! Cárunkért, honunkért, hitünkért! *Tout ça est bel et bon,*[19] de mi közünk nekünk – úgy értem: az osztrák udvarnak – az önök győzelméhez? Károly vagy Ferdinánd főherceg győzelméről hozzon egy jó hírecskét – amint ön is tudja: *un archiduc vaut l'autre*[20] – nem baj, ha Bonaparténak csak egy tűzoltócsapatát győzték is le – az mindjárt más, akkor megbömbölteti jük az ágyúkat. De így? Mintha csak szántszándékkal bosszantanának bennünket. Károly főherceg nem csinál semmit, Ferdinánd főherceg egyik szégyenből a másikba esik. Bécset sorsára hagyják, nem védik többé, *comme si vous nous disiez:*[21] velünk az isten,[22] de azért isten veletek meg a fővárosotokkal. És itt egy tábornok, akit mindnyájan szerettünk: Schmidt. Önök golyózáporban elveszejtik és akkor még szerencsét kívánnak nekünk a győzelemhez!... Beláthatja, hogy el sem lehet képzelni bosszantóbb hírt, mint amit hozott. *C'est comme un fait exprès, comme un fait exprès.*[23] Azonkívül – ám legyen – arassanak bár csakugyan fényes győzelmet, győzzön bár maga Károly főherceg, mit változtat ez a dolgok általános menetén? Most, amikor Bécset elfoglalták a francia csapatok, most már úgyis késő.

– Mi? Elfoglalták? Bécset elfoglalták?

– Igen, elfoglalták, sőt Bonaparte már Schönbrunnban van, a gróf, a mi kedves Vrbna grófunk, odautazik hozzá, hogy átvegye parancsait.

Bolkonszkij az utazás fáradalmai és benyomásai, a fogadás, de kivált az ebéd után úgy érezte, hogy nem érti meg teljesen azoknak a szavaknak a jelentőségét, amelyeket hall.

– Ma reggel itt volt Lichtenfels gróf – folytatta Bilibin – és mutatott egy levelet, amely részletesen leírja a franciák bécsi díszszemléjét. – *Le prince Murat et tout le tremblement...*[24] Láthatja: nem olyan nagyon örvendetes a maguk győzelme, és nem fogadhatják megváltóként önöket...

[17] legyőzhetetlenségének legendáját
[18] Nézze, kedves barátom:
[19] Ez mind nagyon szép és jó,
[20] az egyik főherceg tizenkilenc, a másik egy híján húsz
[21] mintha csak azt mondanák:
[22] célzás egy pravoszláv egyházi énekre, amely bizakodást fejez ki,
[23] Mintha szántszándékkal csinálták volna.
[24] Murat herceg meg az egész társaság...

– Nekem igazán mindegy, teljesen mindegy! – mondta Andrej herceg és csak most kezdte belátni, hogy olyan eseményekhez képest, mint Ausztria fővárosának eleste, a kremsi ütközetről hozott hír valóban nem sokat számít. – De hogy foglalták el Bécset? Hát a híd meg a híres *tête de pont*,[25] meg Auersperg herceg? Nálunk az a hír járta, hogy Auersperg herceg védi Bécset – mondta.

– Auersperg herceg ezen, a mi oldalunkon áll és minket véd; véleményem szerint nagyon rosszul véd, de mégis véd. Bécs meg odaát van. A hidat nem foglalták, és remélem, nem is foglalják el, mert alá van aknázva és parancs szerint fel kell robbantani. Ellenkező esetben mi már rég Csehország hegyei közt volnánk, ön meg – a hadseregével együtt – igen kellemetlen perceket élne át két tűz között.

– De ez mégsem jelenti azt, hogy a hadjárat véget ért – mondta Andrej herceg.

– Én pedig azt hiszem, hogy véget ért. És ezt gondolják az itteni nagyfejűek is, csak nem merik megmondani. Beválik, amit a hadjárat elején mondtam: nem az az *echauffourée de Dürnstein*,[26] általában nem a puskapor dönt, hanem majd azok, akik feltalálták – ismételte egyik *mot*-ját[27] Bilibin, szétvonta homlokán aráncos bőrt és egy kis szünetet tartott. – Az a kérdés, hogyan végződik majd Sándor császár és a porosz király berlini találkozása. Ha Poroszország belép a szövetségbe, *on forcera la main à l'Autriche*[28] és tovább folyik a háború. Ha nem, akkor csak arról lehet szó, hogy megállapodjanak: hol szerkesszék meg az új Campo Formio előzetes cikkelyeit.

– De micsoda rendkívüli lángelme! – kiáltotta Andrej herceg váratlanul, ökölbe szorította kicsiny kezét és az asztalra csapott. – És micsoda szerencséje van ennek az embernek!

– Buonaparténak? – kérdezte Bilibin; összeráncolta homlokát, jelezve, hogy megint *un mot* következik. – Buonaparte? – ismételte és különösen megnyomta az *u*-t. – Egyébként, azt hiszem, hogy most, amikor Schönbrunnból törvényt diktál Ausztriának, *il faut lui faire grâce de l'u*.[29] Én mindenesetre újítást vezetek be és csak Bonaparténak nevezem *tout court*.[30]

– De tréfán kívül – mondta Andrej herceg – csakugyan azt hiszi, hogy vége a hadjáratnak?

– Én így gondolom: Ausztria a rövidebbet húzta – pedig ehhez nincs hozzászokva – és most megfizet érte. A játszmát pedig azért vesztette el, mert először is: tartományait feldúlták *(on dit, le* pravoszláv had *est terrible pour le pillage)*,[31] seregét szétverték, fővárosát elfoglalták, és mindez

---

[25] hídfőállás,
[26] dürnsteini csetepaté,
[27] szellemes mondását
[28] akkor Ausztriát kényszeríteni fogják
[29] el kell engedni neki az „u" betűt (mely elárulja származását).
[30] egészen röviden.
[31] (azt mondják, a ... irtózatosan rabol),

– *pour les beaux jeux*[32] a szardíniai őfelségének. Ezért hát – *entre nous, mon cher*[33] – úgy sejtem, rászednek bennünket, a szimatom azt súgja, hogy már érintkezésbe is léptek Franciaországgal, titokban már el is készítették a különbéke tervezetét.

– Lehetetlen! – mondta Andrej herceg. – Túlságosan is aljas dolog volna.

– *Qui vivra, verra*[34] – felelte Bilibin és megint szétvonta bőre redőit, jelezve, hogy véget ért a beszélgetés.

Amikor Andrej herceg bement a számára előkészített szobába és tiszta fehérneműben lefeküdt a pehely derékaljra meg a melegített, illatos párnákra – úgy érezte, hogy az az ütközet, amelyről hírt hozott, már messze, nagyon messze van. Most a porosz szövetség, Ausztria árulása, Bonaparte új diadala, a holnapi fogadás, és a díszszemle foglalkoztatta, meg kihallgatása Ferenc császárnál.

Behunyta szemét, de abban a pillanatban felzúgott fülében az ágyúdörgés, a puskaropogás, a fogat kerékzörgése, és lám, megint ereszkedik le a hegyről a muskétások fonalként húzódó sora, megint lövöldöznek a franciák; és ő érzi, hogy megremeg a szíve; előre lovagol Schmidt tábornokkal, a golyók vígan süvítenek el körülötte, és ő olyan megtízszerezett életörömet érez, amilyet gyermekkora óta sem érzett.

Felébredt.

„Igen, ez mind csak volt!..." – mondta; boldogan, gyermekien elmosolyodott magában és fiatalos, mély álomba merült.

XI

Másnap későn ébredt. Amikor felújította az elmúlt nap benyomásait, mindenekelőtt az jutott eszébe, hogy ma be kell mutatkoznia Ferenc császárnak; eszébe jutott a hadügyminiszter, az udvarias szárnysegéd, Bilibin és a tegnap esti beszélgetés is. A császári palotába készült, hát teljes díszbe, abba az egyenruhájába öltözött, amely már rég nem volt rajta. Friss, élénk és szép volt, amikor – felkötött karral – belépett Bilibin dolgozószobájába. A dolgozószobában négy úr – mind a diplomáciai testület tagja – tartózkodott. Hippolyte Kuragin herceget, aki most követségi titkár volt, már ismerte Bolkonszkij. A többieknek Bilibin mutatta be.

Azok az urak, akik most meglátogatták Bilibint – nagyvilági, gazdag és vidám fiatalemberek – Bécsben is, itt is külön kört alkottak, amelyet Bilibin, e kör feje, *les nôtres*-nak, a *mieink*-nek nevezett. E szinte kizárólag diplomatákból álló kört láthatólag csak a nagyvilági dolgok, a bizonyos nőkkel való viszonyok meg a szolgálat kancelláris oldala érde-

[32] szép szeméért
[33] magunk közt szólva, kedvesem
[34] Meglátjuk, ha megérjük

Átkelés az Ennsen.

kelte, tehát csupa olyasmi, aminek semmi köze sem volt sem a háborúhoz, sem a politikához. Ezek az urak szemmel láthatóan szívesen fogadták körükbe Andrej herceget, mint az *ő emberüket* (ez olyan megtiszteltetésnek számított, amelyben csak keveseket részesítettek). Csupa udvariasságból, meg azért, hogy bevezessék a beszélgetést, néhány a hadseregre és az ütközetre vonatkozó kérdést intéztek hozzá, majd megint ötletszerű, vidám tréfálkozásra, pletykázásra bomlott szét a társalgás.

– De az a legjobb – mondta az egyik, aki egy diplomatatársa kudarcát beszélte el – az a legjobb, hogy a kancellár mindjárt azt mondta neki: a londoni kinevezés – előléptetés és így tekintse a dolgot. Elképzelhetik, hogy fancsalgott az illető...

– De ami a legrosszabb, uraim, beárulom önöknek Kuragint: valaki bajba jutott, és ez a Don Juan, ez a félelmetes ember, mindjárt kihasználta az alkalmat.

Hippolyte herceg egy Voltaire-székben feküdt, és a szék karján túl lelógatta lábát. Felkacagott.

– *Parlez-moi de ça*[35] – mondta.

– Ó, Don Juan! Jaj, ez a kígyó! – hallatszott néhány hang.

– Ön nem tudja, Bolkonszkij – fordult Bilibin Andrej herceghez – nem tudja, hogy a francia hadsereg (már majdnem azt mondtam – az orosz hadsereg) minden dúlása semmiség ahhoz képest, amit ez az ember művelt a nők között.

– *La femme est la compagne de l'homme*[36] – mondta Hippolyte herceg és felhúzott lábát nézegette lorgnette-jével.

Bilibin és a *mieink* kacagásra fakadtak és Hippolyte szemébe néztek. Andrej herceg látta, hogy Hippolyte, aki miatt (be kellett ismernie) csaknem féltékeny volt a feleségére, a társaság bohóca volt.

– Valóságos csemege ez a Kuragin: meg kell kínálnom vele – mondta Bilibin halkan Bolkonszkijnak. – Bájos, amikor politikáról elmélkedik. Látni kell, hogy fontoskodik!

Odaült Hippolyte mellé, ráncba vonta homlokát és a politikát hozta szóba. Andrej herceg meg a többiek körülvették őket.

– *Le cabinet de Berlin ne peut pas exprimer un sentiment d'alliance* – kezdte Hippolyte és sokatmondóan nézett mindnyájukra – *sans exprimer... comme dans sa dernière note... vous comprenez... vous comprenez... et puis si sa Majesté l'Empereur ne déroge pas au principe de notre alliance...*[37]

– *Attendez, je n'ai pas fini...* – mondta Andrej hercegnek és megragadta a karját. – *Je suppose que l'intervention sera plus forte que la non-intervention. Et...* – Hallgatott egy ideig. – *On ne pourra pas impu-*

---

[35] No, halljuk csak.

[36] A nő a férfi élettársa.

[37] A berlini kabinet nem fejezheti ki véleményét a szövetségről, anélkül, hogy kifejezze... ahogy az utolsó jegyzékében... értik, ugye... értik, ugye... egyébként, ha a császár őfelsége nem változtatja meg szövetségünk lényegét...

ter à la fin de non-recevoir notre dépêche du 28 novembre. Voilà comment tout cela finira.[38]

Elengedte Bolkonszkij kezét, jelezve, hogy most már teljesen befejezte.

– *Demosthènes, je te reconnais au caillou que tu as caché dans ta bouche d'or!*[39] – mondta Bilibin; sörénye szinte hátrarándult a gyönyörűségtől.

Mindnyájan felnevettek. Hippolyte nevetett a leghangosabban. Szemmel láthatóan szenvedett, fuldoklott, de azért nem bírta visszatartani a vad nevetést, amely széthúzta mindig mozdulatlan arcát.

– Tudják mit, uraim – szólt Bilibin. – Bolkonszkij nemcsak nálam, hanem itt Brünnben is vendég és – amennyire csak tehetem – szeretném megkóstoltatni vele az itteni élet minden örömét. Ha Bécsben volnánk, ez könnyen sikerülne is; de itt, *dans ce vilain trou morave*[40] ez nehezebb, kérem tehát önöket, mindnyájan segítsenek. *Il faut lui faire les honneurs de Brünn.*[41] Önök vállalják a színházat, én a társaságot, ön, Hippolyte, természetesen – a nőket.

– Meg kell neki mutatni Amélie-t. Elragadó! – mondta a *mieink* egyike és megcsókolta ujjai hegyét.

– És általában emberszeretőbb nézetekre kell téríteni ezt a vérszomjas katonát – mondta Bilibin.

– Aligha élhetek vendégszeretetükkel, uraim. Ideje, hogy induljak – felelte Bolkonszkij és órájára tekintett.

– Hova?

– A császárhoz.

– Ó, ó, ó!

– No, a viszontlátásra, Bolkonszkij! – A viszontlátásra, herceg, de mielőbb jöjjön haza ebédre – hallatszott néhány hang. – Majd a kezünkbe vesszük a dolgát.

– Ha a császárral beszél, igyekezzék minél jobban magasztalni az élelmiszerellátás meg a menetelés tökéletes rendjét – mondta Bilibin, amikor kikísérte Bolkonszkijt az előszobáig.

– Szeretném is én dicsérni, de amennyire ismerem a dolgokat – nemigen tehetem – felelte mosolyogva Bolkonszkij.

– És általában csak beszéljen minél többet. Szenvedélye a kihallgatás; de ő maga nem szeret és nem is tud beszélni – majd tapasztalni fogja.

---

[38] Várjon, még nem fejeztem be... Én azt hiszem, hogy a beavatkozás hatékonyabb lesz, mint a be nem avatkozás. És... Senki nem tekintheti befejezettnek az ügyet azzal, hogy visszautasították november 28-i sürgős levelünket. Hát így végződik majd ez az egész.

[39] Megismerlek, Demosthenes, a kavicsról, melyet aranyszájadba rejtettél!

[40] ebben a nyomorult morva oduban

[41] Fel kell neki tálalnunk Brünnt.

Ferenc császár a körbeszélgetéskor épp csak figyelmesen ránézett Andrej hercegre – aki az osztrák tisztek között, a kijelölt helyen állt – és csupán bólintott neki hosszú fejével. De a körbeszélgetés után a tegnapi szárnysegéd udvariasan azt közölte Bolkonszkijjal, hogy a császár kihallgatáson is fogadni óhajtja. Ferenc császár a szoba közepén állva fogadta a herceget. Mielőtt megkezdődött a beszélgetés, Andrej herceget meglepte az, hogy a császár szinte zavarba esett, nem tudta, mit mondjon és elpirult.

– Mondja csak, mikor kezdődött az ütközet? – kérdezte sietve.

Andrej herceg megmondta. Ez után a kérdés után más, de ugyanolyan egyszerű kérdések következtek: „Egészséges-e Kutuzov? Régen elindult-e Bolkonszkij Kremsből?" stb. A császár olyan arckifejezéssel beszélt, mintha csakis az volna a célja, hogy bizonyos számú kérdést intézzen hozzá. A kérdéseire adott válaszok – túlságosan is elárulta – egyáltalán nem érdekelték.

– Hány órakor kezdődött az ütközet? – kérdezte a császár.

– Nem jelenthetem pontosan felségednek, hány órakor kezdődött az ütközet a front felől, de Dürnsteinben, ahol én tartózkodtam, este hat órakor kezdte meg a támadást a hadsereg – felelte Bolkonszkij; felélénkült és azt hitte, hogy ezúttal sikerül előterjesztenie a – fejben már előre elkészített – hiteles leírását mindannak, amit tudott és látott.

De a császár mosolyogva közbevágott. – Hány mérföld?

– Mettől meddig, felség?

– Dürnsteintől Kremsig.

– Három és fél mérföld, felség.

– A franciák elhagyták a balpartot?

– Kémeink jelentése szerint az éjjel az utolsó csapatok is átkeltek tutajon.

– Van-e elég takarmány Kremsben?

– Takarmányból nem szerezték be azt a mennyiséget...

A császár megint félbeszakította.

– Hány órakor esett el Schmidt tábornok?

– Azt hiszem, hét órakor.

– Hét órakor? Nagyon szomorú, nagyon szomorú!

A császár köszönetet mondott és meghajolt. Andrej herceg kiment, mindjárt köréje sereglettek az udvari emberek. Mindenfelől nyájas szavakat hallott. A tegnapi szárnysegéd szemrehányóan kérdőre vonta, miért nem a palotában szállt meg, és felajánlotta neki házát. A hadügyminiszter odament és szerencsét kívánt neki a Mária Terézia-rend harmadik fokozatához, amellyel a császár kitüntette. A császárné kamarása meghívta őfelségéhez. A főhercegnő is látni óhajtotta. Nem is tudta, melyiküknek feleljen előbb, és néhány másodpercig csak rendezgette gondolatait. Az

orosz követ megfogta a vállát, egy ablakhoz vonta és beszédbe elegyedett vele.

Bilibin szava nem vált be: mégiscsak örömmel fogadták a hírt. Hálaadó istentiszteletet rendeltek el. Kutuzovot kitüntették a Mária Terézia-rend nagykeresztjével, és az egész hadsereg kitüntetéseket kapott. Bolkonszkij egyre-másra kapta a meghívásokat mindenfelől, és egész délelőtt látogatásokat kellett tennie Ausztria legfőbb méltóságainál. Amikor délután öt óra tájban befejezte a látogatásokat, hazafelé indult, Bilibinhez; gondolatban levelet fogalmazott apjának az ütközetről és brünni útjáról. A Bilibin lakta ház feljárójánál egy poggyásszal félig megrakott, könnyű kocsi állt. Bilibin szolgája, Franz, egy bőröndöt cipelve épp akkor jött ki a bejáraton. (Andrej herceg, mielőtt Bilibinhez hajtatott, egy könyvesboltba ment, hogy ellássa magát könyvekkel az egész hadjáratra, és ott elüldögélte az időt.)

– Mi az? – kérdezte Bolkonszkij.

– *Ach, Erlaucht!* – mondta Franz nagy üggyel-bajjal a kocsiba téve a bőröndöt. – *Wir ziehen noch weiter. Der Bösewicht ist schon wieder hinter uns her!*[42]

– Mi? Micsoda? – kérdezte Andrej herceg.

Bilibin kisietett Bolkonszkij elé. Máskor oly nyugodt arca ezúttal izgalmat tükrözött.

– *Non, non, avouez que c'est charmant* – mondta – *cette histoire du pont de Thabor* (egy bécsi híd). *Ils l'ont passé sans coup férir.*[43]

Andrej egy szót sem értett az egészből.

– De hát honnan jön, hogy nem tudja, amit már minden kocsis tud a városban?

– A főhercegnőtől. Semmit se hallottam.

– És nem látta, hogy mindenütt csomagolnak?

– Nem láttam... De miről van szó? – kérdezte türelmetlenül Andrej herceg.

– Miről van szó? Arról, hogy a franciák átvonultak azon a hídon, amelyet Auersperg védelmezett, mert a hidat nem robbantották fel, úgyhogy Murat most futvást közeledik Brünn felé, és maholnap itt is lesz.

– Itt lesz? Hát hogy? És miért nem robbantották fel a hidat, ha egyszer alá volt aknázva?

– Ezt én kérdem öntől! Ezt nem tudja senki, tán még maga Bonaparte sem.

Bolkonszkij vállat vont.

---

[42] Jaj, kegyelmes uram! Megint tovább költözünk. Az a gonosztevő már megint a sarkunkban van!

[43] Ismerje el, hogy ez nagyszerű – ez a Thabor-hidi história. Egyetlen kardcsapás nélkül vonultak át rajta.

– De ha átvonultak a hídon; akkor a hadsereg is elveszett: el fogják **vágni** – mondta.

– Épp ez az! – felelte Bilibin. – Idehallgasson. A franciák – amint már mondtam – bevonultak Bécsbe. No, rendben van. Másnap, azaz tegnap, a marsall urak: Murat, Lannes, Belliard lóra ülnek és elindulnak a hídhoz. (Ne felejtse el: mind a hárman gascogneiak.) Uraim – mond az egyik – tudják, hogy a Thabor-híd alá van aknázva, és hogy előttünk veszedelmes *tête de pont* és egy tizenötezres sereg áll, amely parancsot kapott, hogy robbantsa fel a hidat és ne engedjen tovább bennünket. De uralkodónknak, Napoleon császárnak tetszeni fog, ha elfoglaljuk ezt a hidat. Lovagoljunk oda mi hárman és foglaljuk el. – Jó, lovagoljunk oda – feleli a másik kettő. Oda is lovagolnak, elfoglalják a hidat, átvonulnak rajta és most a Duna innenső oldalán, egész hadseregükkel ellenünk, önök ellen és az önök közlekedési útvonalai ellen – nyomulnak előre.

– Elég a tréfából – mondta komolyan, sőt szomorúan Andrej herceg.

Andrej herceget fájóan, de ugyanakkor kellemesen is érintette ez a hír. Mihelyt megtudta, hogy az orosz hadsereg milyen reménytelen helyzetben van, az ötlött eszébe, hogy épp neki kell kirántania az orosz hadsereget ebből a helyzetből – így rendelte a végzet – és hogy itt van végre az a Toulon, amely kirántja őt az ismeretlen tisztek sorából és megnyitja előtte az utat a dicsőség felé! Mialatt Bilibint hallgatta, már el is képzelte, hogy mihelyt visszaérkezik a hadsereghez, a haditanácsban kifejti véleményét, amely megmenti – és csakis az menti meg – a hadsereget, és csakis rá bízzák majd e terv végrehajtását.

– Elég a tréfából – ismételte.

– Nem tréfálok! – folytatta Bilibin: – nincs ennél igazabb – és szomorúbb! Ezek az urak tehát odalovagolnak a hídhoz és fehér kendőket lobogtatnak. Azt erősítgetik, hogy fegyverszünetet akarnak és hogy ők, a marsallok, tárgyalni jöttek: tárgyalni Auersperg herceggel. Az ügyeletes tiszt beengedi őket a *tête de pont*-ba. A marsallok ezer meg ezer gascogneiszamárságot hordanak össze: elmondják, hogy a háborúnak vége, hogy Ferenc császár találkozót ajánlott Napoleonnak, hogy beszélni szeretnének Auersperg herceggel és így tovább. A tiszt elküld Auersperg hercegért; ezzel az urak összeölelkeznek a tisztekkel, tréfálkoznak velük, ráülnek az ágyúkra; eközben pedig egy francia zászlóalj észrevétlenül felmegy a hídra, vízbe dobálja a robbanó anyaggal teli zsákokat és közeledik a *tête de pont* felé. Végül megjelenik maga az altábornagy: a mi kedves Auersperg von Mautern hercegünk. „Kedves ellenség! Osztrák seregek virága, török háborúk hőse! Vége az ellenségeskedésnek! Kezet nyújthatunk egymásnak! Napoleon császár ég a vágytól, hogy megismerje Auersperg herceget!" Egyszóval ezek az urak – nem hiába gascogneiak – úgy elhalmozzák szép szavakkal Auersperget; őt meg annyira elbűvöli a francia marsallokkal oly hirtelen kialakult bensőséges kapcsolat, annyira elkápráztatja köpenyüknek és Murat strucctollainak látása, *qu'il n'y voit que de feu, et oublie celui qu'il devait faire, faire*

sur l'ennemi.[44] (Bilibin, bár igen élénken beszélt, nem felejtett el megállni ez után a *mot* után: időt akart adni, hogy értékelhessék.) A francia zászlóalj berohan a *tête de pont*-ba; az ágyúkat beszegezik, és a híd elesett. De mégis az a legjobb – folytatta lecsillapodva: elbűvölte tulajdon elbeszélése – ez a legjobb: az az őrmester, akit a mellé a jeladó ágyú mellé állítottak, akinek jelző lövésére fel kellett volna gyújtani az aknákat és felrobbantani a hidat, az az őrmester, látva, hogy a franciák a hídra futnak, már-már lőni akart, de Lannes félrelökte a kezét. Az őrmester – bizonyára okosabb volt tábornokánál – odamegy Auersperghez és azt mondja: „Herceg, becsapják ezek a franciák!" Murat látja, hogy vesztett, ha az őrmester szóhoz jut. Színlelt csodálkozással (vérbeli gascognei!) odafordul Auersperghez: „Nem ismerek rá a világszerte magasztalt osztrák fegyelemre – mondja – hát eltűri, hogy így beszéljen egy alantasa?!" *C'est génial. Le prince d'Auersperg se pique d'honneur et fait mettre le sergent aux arrêts. Non, mais avouez que c'est charmant toute cette histoire du pont de Thabor. Ce n'est ni bêtise, ni lâcheté...*[45]

– *C'est trahison peut-être*[46] – mondta Andrej herceg, élénken elképzelve azokat a szürke köpenyeket, azokat a sebeket, azt a puskaropogást, azt a dicsőséget, amely vár rá.

– *Non plus. Cela met la cour dans de trop mauvais draps* – folytatta Bilibin. – *Ce n'est ni trahison, ni lâcheté, ni bêtise; c'est comme à Ulm...* – Úgy tett, mintha elgondolkoznék, mintha keresné a helyes kifejezést: – *c'est... c'est du Mack. Nous sommes m a c k é s*[47] – fejezte be. Érezte, hogy megint egy *mot*-t mondott, a legfrissebb *mot*-t, amely majd szájról szájra jár.

A homlokát barázdáló redők a megelégedettség jeléül gyorsan kisimultak, és Bilibin, könnyed mosollyal, körmét kezdte vizsgálgatni.

– Hova megy? – kérdezte hirtelen és Andrej herceghez fordult, aki felállt és a szobájába indult.

– Utazom.

– Hová?

– A hadsereghez.

– De hiszen két napig még maradni akart...

– De most már azonnal indulok.

Andrej herceg intézkedett, hogy mielőbb indulhasson, aztán visszavonult a szobájába.

---

[44] hogy szeme tüzesen káprázik, miközben megfeledkezik arról a tűzről, amelyet neki kellene az ellenségre zúdítania.

[45] Zseniális. Auersperg herceg megsértődik és parancsot ad, hogy tartóztassák le az őrmestert. El kell ismernie, hogy bűbájos eset ez az egész Thabor-hidi história. Se nem ostobaság, se nem gyávaság...

[46] Talán árulás

[47] Az sem. Ez túlságosan kínos helyzetbe hozná az udvart. Ez se nem árulás, se nem gyávaság, se nem ostobaság. Ugyanaz a helyzet, mint Ulmnál... Ez *Mackság: Mackkal-ütöttek* lettünk

– Tudja mit, kedves barátom? – kérdezte Bilibin, amikor benyitott hozzá. – Gondolkoztam önről. Minek akar elutazni?

Érve cáfolhatatlanságának bizonyságául minden redő eltűnt az arcáról. Andrej herceg kérdően nézett beszédtársára és nem felelt.

– Minek akar elutazni? Tudom: azt hiszi; hogy most, amikor a hadsereg veszélyben van, kötelessége visszarobogni a hadsereghez. Megértem, *mon cher, c'est de l'héroisme.*[48]

– A legkevésbé se – felelte Andrej herceg.

– De ön *un philosophe,*[49] legyen egészen az, a másik oldalukról is nézze a dolgokat, és meglátja, hogy kötelessége – épp ellenkezőleg – az, hogy épségben megóvja magát. Hagyja ezt másoknak, akik semmi egyébre sem alkalmasak... Nem kapott parancsot, hogy utazzék vissza, innen meg nem bocsátották el; tehát maradhat és jöhet velünk, ahová balsorsunk sodor. Azt mondják, Olmützbe költöznek. Olmütz pedig nagyon kedves város. És mind a ketten kényelmesen elférünk a kocsimban.

– Hagyja már a tréfát, Bilibin – mondta Bolkonszkij.

– Én őszintén és barátian beszélek. Csak gondolja meg. Miért és hova utaznék most, amikor itt is maradhat? Csak két dolog várhat önre (balhalántéka táján összeráncolta a bőrt): vagy el sem jut a hadsereghez, mert rögtön békét kötnek, vagy pedig önt is kudarc és gyalázat éri az egész Kutuzov-hadsereggel együtt.

És Bilibin megint szétvonta bőre ráncait, érezve, hogy okoskodása megdönthetetlen.

– Ezt én nem ítélhetem meg – felelte hidegen Andrej herceg és azt gondolta: „Azért utazom vissza, hogy megmentsem a hadsereget."

– *Mon cher, vous êtes un héros*[50] – mondta Bilibin.

XIII

Bolkonszkij még akkor éjjel elbúcsúzott a hadügyminisztertől és elindult a hadsereghez. Maga sem tudta ugyan, hogy hol találja meg és attól tartott, hogy a kremsi úton esetleg elfogják a franciák.

Brünnben csomagolt az egész udvari nép, a poggyászt már-már útnak indították Olmütz felé. Andrej herceg Etzelsdorf táján kijutott arra az útra, amelyen – a legnagyobb sietséggel és a legnagyobb fejetlenséggel – szembe jött vele az orosz hadsereg. Az utat annyira elárasztották a szekerek, hogy Bolkonszkij fogata nem juthatott tovább. Andrej herceg egy kozákparancsnoktól lovat és egy kozákot kért és bár fáradt s éhes volt, a szekérsorokat megkerülve mégis elindult, hogy megkeresse a főparancsnokot és a maga tábori szekerét. Már útközben is felettébb rémítő híre-

[48] Ez a hősiesség, kedves barátom.
[49] gondolkodó ember,
[50] Kedves barátom, ön hős.

ket hallott a hadsereg helyzetéről; s most a fejetlenül menekülő hadsereg látása megerősítette ezeket a híreket.

„Cette armée russe que l'or de l'Angleterre a transportée des extrémités de l'univers, nous allons lui faire éprouver le même sort (le sort de l'armée d'Ulm)"[51] – idézte emlékezetébe Bonaparte szavait, amelyeket a hadjárat megindítása előtt a hadparancsban írt; és ezek a szavak keltettek benne bámulatot – a lángeszű hős iránt – sértett büszkeséget és a dicsőség reményét egyaránt. „De ha nem marad hátra más, mint meghalni? – gondolta. – Mit tegyek, ha így muszáj! Én se csinálom majd rosszabbul, mint akárki más."

Andrej herceg megvetően nézte ezeket az összekeveredett, végeláthatatlan csapatokat, szekereket, oszlopokat, ágyúkat és megint szekereket és szekereket, a legkülönbözőbb formájú szekereket, amelyek egymást megelőzve, hármas-négyes sorokban árasztották el a sáros utat. Elöl, hátul és mindenütt, amennyire csak elhallott az ember, kerékzörgés, a sok kasfar meg ágyútalp zörömbölése, patadobaj, ostorcsattogás, nógató kiáltozás meg katonák, tisztiszolgák és tisztek káromkodása hallatszott. Az út szélén lépten-nyomon hol megnyúzott vagy nyúzatlan lódögöket lehetett látni, hol összetörött szekereket – mellettük katonák ültek magánosan és vártak valamire – hol meg csapatuktól különvált katonákat, akik tömegestül indultak a szomszédos falvakba vagy már cipelték is onnan a tyúkokat, a birkákat, a szénát, meg az ezzel-azzal teletömött zsákokat. A kapaszkodókon és az ereszkedőkön még összébb sűrűsödött a tömeg, és egy percre se csitult el az éktelen lárma. A katonák térdig merültek a sárba, kézzel igyekeztek kirántani a kátyúból az ágyúkat meg a málhás szekereket. Csattogtak az ostorok, csúszkáltak a paták, szakadt az istráng, és majd kikiabálták a tüdejüket az emberek. A visszavonulást irányító tisztek hol előre, hol hátra nyargalásztak a szekérsorok között. Hangjuk gyengén hallatszott az általános ordítozás közepette, arcukról meg azt lehetett leolvasni: rég feladták a reményt, hogy véget vethetnek ennek a zűrzavarnak.

„Voilà le cher[52] *pravoszláv hadsereg"* – gondolta Bolkonszkij, emlékezetébe idézve Bilibin szavait.

Meg akarta kérdezni valamelyiküktől, hol van a főparancsnok, odalovagolt hát egy szekérsorhoz. Egyenest szembe jött vele egy furcsa, egylovas fogat, amelyet nyilván „házilag" eszkábáltak össze a katonák és amely átmenetet alkotott a szekér, a homokfutó és a hintó között. A fogatot egy katona hajtotta; a bőr ekhó alatt, a sárfogó lebernyeg mögött egy kendőkbe bugyolált nő ült. Andrej herceg odalovagolt és már-már kérdéssel fordult a katonához, amikor a kibitkában ülő nő kétségbeesett kiáltozása vonta el figyelmét. A szekérsort vezető tiszt verni kezdte a

---

[51] „Ezt az orosz hadsereget, amelyet Anglia aranya hozott ide a világ másik végéről, épp olyan sorsban részesítjük (amilyenben az ulmi hadsereget)".

[52] No, ez az a kedves

hintóformájú alkotmányon ülő katonakocsist, mert meg akarta előzni a többi fogatot, és a korbács gyakran a fogat szélvédő lebernyegét érte. A nő fülsértően kiáltozott. Amikor meglátta Andrej herceget, előbújt a lebernyeg mögül és a téli kendő alól előlendülő sovány karjaival hadonászva, azt kiabálta:

– Segédtiszt! Segédtiszt úr!... Védjen meg... az Isten szerelmére... Mi lesz velünk?... Én a hetedik vadászezred orvosának a felesége vagyok... nem engednek előbbre; elmaradtunk, elvesztettük a mieinket...

– Fordulj vissza, mert palacsintává lapítalak! – kiáltott a feldühödött tiszt a katonára. – Fordulj vissza evvel a galád nőszeméllyel együtt!

– Védjen meg, segédtiszt úr! Micsoda dolog ez? – kiáltotta az orvos felesége.

– Tessék tovább engedni ezt a szekeret. Nem látja, hogy nő? – mondta Andrej herceg, amikor odalovagolt a tiszthez.

A tiszt rápillantott, de nem felelt, hanem megint a katonához fordult:

– Majd adok én neked előzést... Vissza!

– Engedje tovább, azt mondom – ismételte Andrej herceg és összeszorította ajkát.

– Hát te ki vagy? – fordult hozzá hirtelen, részeg dühvel a tiszt. – Hát te ki vagy? Parancsnok vagy te, vagy mi?! (Különösen megnyomta a *te* szót.) Itt én vagyok a parancsnok, nem te. Vissza, hé! – ismételte – különben palacsintává lapítalak!

Úgy látszik, ez a kifejezés nagyon tetszett a tisztnek.

– Jól rápirított a segédtisztecskére – hallatszott mögöttük egy hang.

Andrej herceg látta, hogy a tiszten olyan oktalan, részeg dühroham vett erőt, amelyben az emberek nem tudják, mit beszélnek. Látta, hogy közbelépése az ekhós szekéren ülő orvosné érdekében – nem egyéb, mint amitől a legjobban félt s amit *ridicule*-nek[53] neveznek, de az ösztöne mégis mást sugallt. A tiszt még ki se mondhatta az utolsó szavakat, Andrej herceg dühtől eltorzult arccal odalovagolt hozzá és felemelte korbácsát.

– Tes-sék to-vább-en-ged-ni!

A tiszt legyintett és gyorsan továbblovagolt.

– Minden rendetlenségnek ezek a törzskariak az okai! – dörmögte. – Tegyen, amit akar.

Andrej herceg fel sem emelte szemét, sietve ellovagolt az orvosné mellől, aki megmentőjének nevezte; undorral gondolt vissza ennek a megalázó jelenetnek a legapróbb részleteire is, aztán tovább nyargalt a falu felé, ahol állítólag a főparancsnok tartózkodott.

Amikor beért a faluba, leszállt lováról, elindult a legelső ház felé, hogy legalább egy percet pihenjen ott, harapjon egy-két falatot és rendbe szedje bántó, kínzó gondolatait. „Ez nem hadsereg, ez... gazfickók bandája" – gondolta. Már-már odaért az első ház ablakához, amikor nevén szólította egy ismerős hang.

---

[53] nevetségesnek

Hátratekintett. Egy kis ablakból Nyeszvickij szép arca kandikált elő. Nyeszvickij rágott valamit, jóízűen mozgatta üde ajkát és kezével magához intette Bolkonszkijt.

– Bolkonszkij, Bolkonszkij! Nem hallod, vagy mi a csuda?! Gyere már gyorsan! – kiáltotta.

Andrej herceg, a házba lépve, nemcsak Nyeszvickijt találta ott, hanem egy másik segédtisztet is. Falatoztak. Mindjárt azzal a kérdéssel fordultak Bolkonszkijhoz: tud-e valami újságot. Andrej herceg nyugtalanságot, sőt riadalmat olvasott le oly jól ismert arcukról. Ez a kifejezés különösen feltűnt Nyeszvickij máskor mindig mosolygó arcán.

– Hol a főparancsnok? – kérdezte Bolkonszkij.

– Itt, ebben a házban – felelte a segédtiszt.

– No és igaz, hogy béke lesz meg kapituláció? – kérdezte Nyeszvickij.

– Én kérdezem tőletek. Én nem tudok semmit, csak azt, hogy alig tudtam idáig vergődni.

– Mi van itt, nálunk, cimbora! Szörnyű! Restellem magam, pajtás, kinevettük Mackot, pedig mi most még rosszabbul járunk – mondta Nyeszvickij. – De ülj le már, egyél valamit.

– Most, herceg, nem találja meg se a szekerét, se semmit, Pjotrja is, az isten tudja, hol van – mondta a másik segédtiszt.

– De hol a főhadiszállás?

– Znaimban szállunk meg éjszakára.

– Én összecsomagoltam mindent, amire csak szükségem van – két lóra valót – mondta Nyeszvickij – és pompásan fel is málházták a lovakat. Akár a Cseh Hegyeken keresztül is elszelelhetnénk. Csehül állunk, cimbora. De mi van veled, bizonyára beteg vagy, hogy ennyire reszketsz? – kérdezte Nyeszvickij, mert észrevette, hogy Andrej herceg összerezzent, mintha leideni palackot érintett volna.

– Semmi – felelte Andrej herceg.

E pillanatban éppen az orvosné meg a szekerésztiszt közt nemrég lezajlott összeütközés jutott eszébe.

– Mit csinál itt a főparancsnok? – kérdezte.

– Én nem értek semmit az egészből – mondta Nyeszvickij.

– Hát én értek, de csak egyet. Azt, hogy ez csupa galádság, galádság és galádság – mondta Andrej herceg és abba a házba indult, ahol a főparancsnok szállása volt.

Elhaladt Kutuzov fogata, a kíséret és a hangosan társalgó kozákok agyonhajszolt hátaslovai mellett és bement a pitvarba. Kutuzov, ahogy mondták is Andrej hercegnek, a házban tartózkodott Bagration herceggel és Weyrotherrel. Weyrother osztrák tábornok volt, aki az elesett Schmidt helyébe lépett. A pitvarban a kis Kozlovszkij guggolt az írnok előtt. Az írnok, egyenruhájának ujját felgyűrve, sietve írt valamit egy felfordított kádon. Kozlovszkij arca törődött volt, bizonyára ő sem aludt az éjjel. Andrej hercegre nézett, de még csak nem is bólintott neki.

– Második vonal... Leírtad? – folytatta és tovább diktált az írnoknak. – A kievi gránátos ezred, a podóliai ezred...

– Nem tudom olyan gyorsan, nagyságos uram – felelte az írnok tiszteletlenül és haragosan, s egy pillantást vetett Kozlovszkijra.

Bentről ekkor Kutuzov hangja hallatszott; mindjárt félbeszakította egy másik, ismeretlen hang. E hangok csengéséből, abból a figyelmetlenségből, amellyel Kozlovszkij ránézett, az elgyötört írnok tiszteletlenségéből, abból, hogy az írnok és Kozlovszkij a főparancsnokhoz ilyen közel, a padlón, egy kád mellett ült, s a lovakat tartó kozákok harsányan nevettek az ablak alatt – mindebből megérezte, hogy valami fontos és szerencsétlen dolognak kellett történnie.

Andrej herceg sürgető kérdésekkel fordult Kozlovszkijhoz.

– Azonnal, herceg – mondta Kozlovszkij. – Hadiparancs Bagrationnak.

– És a kapituláció?

– Olyan nincs! Kiadták a rendelkezést: megütközünk!

Andrej herceg az ajtó felé indult, amely mögül a hangok hallatszottak. De amikor ki akarta nyitni az ajtót, a hangok elhallgattak a szobában, magától kinyílt az ajtó, és a duzzadt arcú, sasorrú Kutuzov jelent meg a küszöbön. Andrej herceg szemközt állt Kutuzovval. De azon, ahogy a főparancsnok azzal az egyetlen szemével nézett, látni lehetett, hogy gondjai és a gondolatai annyira lefoglalták, mintha elhomályosították volna látását. Egyenest segédtisztjének arcába tekintett és mégsem ismerte meg.

– No, befejezted? – fordult Kozlovszkijhoz.

– Ebben a pillanatban, főmagasságú uram!

A keleti vágású, kemény és merev arcú, alacsony, szikár és még fiatalos Bagration kijött a főparancsnok után.

– Van szerencsém jelentkezni – ismételte eléggé hangosan Andrej herceg és átnyújtott egy levelet.

– Á, Bécsből? Jól van. Majd később, később!

Kutuzov kiment Bagrationnal a tornácra.

– No, isten veled, herceg – búcsúzott Bagrationtól. – Krisztus legyen veled. Megáldalak, hogy nagy hőstettet vigy végbe.

Kutuzov arca váratlanul ellágyult, könny buggyant szemébe. Balkezével magához vonta Bagrationt, jobbjával meg, amelyen gyűrű volt, szemmel láthatóan megszokott mozdulattal keresztet vetett rá és odanyújtotta duzzadt arcát, de Bagration ahelyett a nyakát csókolta meg.

– Krisztus legyen veled! – ismételte Kutuzov és hintajához ment. – Ülj fel mellém – mondta Bolkonszkijnak.

– Főmagasságú uram, azt szeretném, ha itt vennék hasznomat. Engedje meg, hogy Bagration herceg csapatainál maradjak.

– Ülj fel – mondta Kutuzov; amikor észrevette, hogy Bolkonszkij habozik, hozzátette: – jó tisztekre nekem is szükségem van, nekem magamnak is.

Hintóba szálltak és néhány percig szótlanul hajtattak.

– Még sok minden vár ránk, sok minden – mondta a vesékbe látó

öregek arckifejezésével, mintha pontosan tudná, mi történik Bolkonszkij lelkében. – Hálát adok az istennek, ha holnap a seregének akár csak egy tizedrésze visszajön – fűzte hozzá Kutuzov, mintha magában beszélt volna.

Andrej herceg Kutuzovra pillantott és – félrőfnyire – önkéntelenül is szemébe tűntek a Kutuzov halántékán húzódó sebhely tisztára mosott redői – ott fúródott fejébe egy izmaili golyó – attól folyt ki a szeme. „Igen, neki van joga, hogy ilyen nyugodtan beszéljen ezeknek az embereknek a pusztulásáról!" – gondolta Bolkonszkij.

– Épp ezért kérem, hogy küldjön ahhoz a csapathoz – mondta.

Kutuzov nem felelt. Mintha már el is felejtette volna, mit mondtak neki; gondolataiba merült. Öt perc múlva, a simán gördülő hintó rugóin lágyan ringatózva, Andrej herceghez fordult. Arcán nyoma se látszott az izgalomnak. Finom gúnnyal érdeklődött a császári kihallgatás részleteiről; arról, hogy milyen visszhangja van az udvarnál a kremsi csatának; meg egynéhány közös nőismerősükről.

XIV

Kutuzov november elsején egy kéme révén olyan hírt kapott, amely csaknem kilátástalan helyzetbe hozta a vezérlete alatt álló hadsereget. A kém azt jelentette, hogy a franciák óriási erőkkel átvonultak a bécsi hídon és most Kutuzov meg az Oroszországból jövő csapatok közlekedési útvonala ellen sietnek. Ha Kutuzov úgy dönt, hogy Kremsben marad, akkor Napoleon százötvenezer főnyi hadserege elvágja minden közlekedési vonalát, bekeríti negyvenezer főnyi, kimerült seregét és Kutuzov ugyanolyan helyzetbe kerül, mint Mack Ulm alatt. Ha úgy dönt, hogy feladja azt az utat, amely az Oroszországból jövő csapatok közlekedési vonalához vezet, akkor úttalan utakon neki kell vágnia az ismeretlen Cseh Hegyeknek, védekeznie kell a túlerőben levő ellenséggel szemben, és minden reményét csak a Buxhöwdennel való összeköttetésbe vetheti. Ha pedig úgy dönt, hogy visszavonul a Kremsből Olmütz felé vezető úton és egyesül az Oroszországból közeledő csapatokkal, akkor a bécsi hídon átvonult franciák esetleg megelőzik ezen az útvonalon, és ily módon kénytelen lesz menet közben, málhástul, szekerestül, megütközni velük – tehát olyan ellenséggel, amely háromszoros túlerőben van és kétoldalról is bekeríti.

Kutuzov az utóbbi megoldást választotta.

A franciák – a kém jelentése szerint – mihelyt átkeltek a bécsi hídon, erőltetett menetben vonultak Znaim felé, amely Kutuzov visszavonulási útvonalába – több mint száz versztára – esett. Ha előbb éri el Znaimot, mint a franciák, akkor nagy-nagy remény nyílik a hadsereg megmentésére; ha engedi, hogy a franciák előbb jussanak el Znaimba – akkor kétségtelenül az ulmihoz hasonló gyalázatba, vagy általános pusztulásba dönti az egész hadsereget. Csakhogy egész seregével nem előzheti meg a franciá-

kat. A franciák útja Bécsből Znaimig rövidebb és jobb volt, mint az oroszoké Kremstől Znaimig.

Kutuzov, amikor a hírt megkapta, Bagration négyezer főnyi előhadát a krems–znaimi útról – jobbra, a hegyeken át – még akkor éjjel a bécs–znaimi útra küldte. Bagrationnak az volt a feladata, hogy pihenés nélkül tegye meg ezt a menetet, arccal Bécs, háttal Znaim felé fordulva álljon meg és ha még sikerül megelőznie a franciákat, akkor tartóztassa is fel őket, amennyire csak tudja. Maga Kutuzov pedig az egész málhával együtt elindult Znaim felé.

Bagration azon a zivataros éjszakán, éhes, csaknem mezítlábas katonákkal, úttalan utakon, a hegyeken át negyvenöt verszt́át tett meg s bár csapatának egyharmada lemaradt – a Bécsből Hollabrunn felé közeledő franciákat néhány órával megelőzve – Hollabrunnál mégis sikerült kijutnia a bécs–znaimi útra. Kutuzovnak még egy teljes napot kellett mennie szekéroszlopaival, hogy elérje Znaimot, ezért Bagrationnak – hogy megmentse a hadsereget – négyezer éhes és elcsigázott katonával egy álló napon át fel kellett tartania a Hollabrunnál szembejövő egész ellenséges hadsereget – ami pedig nyilvánvalóan lehetetlen volt. De a sors szeszélye a lehetetlent is lehetővé tette. Annak a fortélynak a sikere, mely harc nélkül a franciák kezére juttatta a bécsi hidat, arra ösztönözte Murat-t, hogy megkísérelje, hátha ugyanúgy becsaphatja Kutuzovot is. Murat, amikor a znaimi úton szembe találkozott Bagration gyenge csapatával, azt hitte, hogy ez Kutuzov egész hadserege. Hogy biztosan összeroppantsa ezt a hadsereget, meg akarta várni a bécsi úton lemaradt csapatait és e célból háromnapos fegyverszünetet ajánlott, azzal a kikötéssel, hogy sem egyik, sem másik sereg nem változtatja meg állásait és nem mozdul el a helyéről. Murat azt erősítgette, hogy már folynak a béketárgyalások, és ezért ő, a felesleges vérontás elkerülése végett, fegyverszünetet ajánl. Nostitz gróf osztrák tábornok, aki az előőrsök parancsnoka volt, elhitte Murat parlamenterének szavait és visszavonult. Ezzel fedetlenül hagyta Bagration csapatát. Egy másik parlamenter az orosz előőrsvonalhoz lovagolt, ugyancsak közölte a béketárgyalások hírét és háromnapi fegyverszünetet ajánlott az orosz csapatoknak. Bagration azt felelte, hogy ő se el nem fogadhatja, se vissza nem utasíthatja a fegyverszünetet, és az ajánlatról szóló jelentéssel elküldte segédtisztjét Kutuzovhoz.

Kutuzovnak a fegyverszünet volt az egyetlen eszköz arra, hogy időt nyerjen, pihenést nyújtson Bagration elcsigázott csapatának, és legalább egy napi járásnyival közelebb juttassa Znaimhoz a szekéroszlopokat meg a málhát (ezeknek a mozdulatáról semmit sem tudtak a franciák). A fegyverszüneti ajánlat nyitotta meg az egyetlen – és váratlan – lehetőséget arra, hogy megmentse a hadsereget. Mihelyt megkapta ezt a hírt, azonnal az ellenséges táborba küldte a melléje beosztott Wintzingerode főhadsegédet. Wintzingerodénak az volt a feladata, hogy ne csak a fegyverszünetet fogadja el, hanem terjessze elő a megadás feltételeit is. Kutuzov pedig eközben hátraküldte segédtisztjeit, hogy amennyire csak lehet-

séges, siettessék az egész hadsereg szekereinek előrehaladását a kremsznaimi úton. Bagration elgyötört, éhes csapatának egyedül kellett fedeznie a szekerek és az egész hadsereg vonulását és egyedül kellett farkasszemet néznie a nyolcszorta erősebb ellenséggel.

Kutuzov várakozása valóra vált mind abban a tekintetben, hogy a semmire se kötelező fegyverletételi ajánlattal időt nyer és a szekerek egy része előbbre juthat; mind pedig abban a tekintetben, hogy Murat tévedése okvetlenül mihamarabb kiderül. A Hollabrunntól huszonöt versztányira, Schönbrunnban tartózkodó Bonaparte, mihelyt megkapta Murat jelentését meg a fegyverszünet és fegyverletétel tervezetét, átlátta a fondorlatot és a következő levelet intézte Murathoz:

„Au prince Murat.

Schoenbrunn, 25 brumaire en 1805 á huit heures du matin.

Il m'est impossible de trouver des termes pour vous exprimer mon mécontentement. Vous ne commandez que mon avant-garde et vous n'avez pas le droit de faire d'armistice sans mon ordre. Vous me faites perdre le fruit d'une campagne. Rompez l'armistice sur-lechamp et marchez à l'ennemi. Vous lui ferez déclarer, que le général qui a signé cette capitulation, n'aivait pas le droit de le faire, qu'il n'y a que l'Empereur de Russie qui ait ce droit.

Toutes les fois cependant que l'Empereur de Russie ratifierait la dite convention, je la ratifierai; mais ce n'est qu'une ruse. Marchez, détruisez l'armée russe... vous êtes en position de prendre son bagage et son artillerie.

L'aide-de-camp de l'Empereur de Russie est un... Les officiers ne sont rien quand ils n'ont pas de pouvoirs: celui-ci n'en avait point... Les Autrichiens se sont laissé jouer pour le passage du pont de Vienne, vous vous laissez jouer par un aide-de-camp de l'Empereur.

Napoleon"[54]

---

[54] „Murat hercegnek, Schönbrunn, 1805 brumaire 25, reggel 8 órakor. Nem találok szavakat, hogy kifejezzem rosszallásomat. Ön csak az elővédem parancsnoka és nincs joga, hogy fegyverszünetet kössön az én parancsom nélkül. Kockára teszi egész hadjáratom gyümölcseit. Azonnal bontsa meg a fegyverszünetet és vonuljon az ellenség ellen. Üzenje meg neki, hogy annak a tábornoknak, aki aláírta ezt a fegyverletételt, nem volt joga hozzá, mert ehhez csakis az orosz császárnak van joga.

Különben, ha az orosz császár jóváhagyja az említett egyezményt, én is jóváhagyom. De ez nem egyéb, mint csel. Induljon, semmisítse meg az orosz hadsereget... Könnyen zsákmányul ejtheti szekereit és ágyúit.

Az orosz császár főhadsegéde (csaló)... A tisztek semmit sem számítanak, ha nem ruházták fel őket teljhatalommal. A főhadsegédet sem ruházták fel... Az osztrákokat be lehetett csapni a bécsi hídon való átvonuláskor, ön pedig becsapatja magát egy cári főhadsegédtől.

Napoleon."

Bonaparte segédtisztje lóhalálában nyargalt Murat-hoz ezzel a levéllel. Maga Bonaparte, mivel nem bízott tábornokaiban, egész gárdájával a csatatér felé indult: félt, hogy elszalasztja a kész áldozatot; Bagration négyezer főnyi csapata meg vidáman tábortüzeket rakott, szárítkozott, melegedett és három nap óta első ízben – kását főzött. A csapat egyetlen katonája sem tudta, nem is sejtette, mi vár rá.

XV

Andrej herceg – mégiscsak megkapta az engedélyt Kutuzovtól – délután négy óra felé megérkezett Gruntba és jelentkezett Bagrationnál. Bonaparte segédtisztje még nem jutott el Murat csapatához, és a csata még nem kezdődött meg. Bagration csapatában semmit sem tudtak a dolgok általános menetéről; beszéltek a békéről, de nem hittek a lehetőségében. Beszéltek az ütközetről, de nem hitték, hogy ilyen közel van.

Bagration tudta Bolkonszkijról, hogy Kutuzov szereti és megbízik benne; most tehát túlságosan is előzékeny, kitüntető, pártfogói modorban fogadta, megmagyarázta neki, hogy ma vagy holnap bizonyára megtörténik az összecsapás, és teljesen rábízta, mit választ: mellette marad-e az ütközet alatt, vagy a hátvédnél ügyel a visszavonulás rendjére, „ami szintén nagyon fontos".

– Különben ma bizonyára nem is lesz ütközet – mondta Bagration, mintegy megnyugtatva Andrej herceget.

„Ha ez is azok közé a közönséges törzskari ficsúrok közé tartozik, akiket azért küldözgetnek a csapathoz, hogy valami keresztecskét kapjanak, akkor a hátvédnél is megkapja a kitüntetést, de ha mellettem akar maradni, hadd maradjon... ha bátor tiszt, majd hasznát veszem" – gondolta Bagration. Andrej herceg nem felelt semmit, csak engedélyt kért, hogy végiglovagolhasson az állásokon: ha megbízást kap, hadd tudja, hova kell indulnia. Az ügyeletes tiszt – nyalka öltözékű, szép férfi, aki gyémántos gyűrűt viselt a mutatóujján, rosszul, de szívesen beszélt franciául – felajánlotta, hogy elkíséri Andrej herceget.

Mindenütt szomorú arcú, ázott tiszteket láttak – akik mintha kerestek volna valamit – meg katonákat, akik ajtókat, padokat és kerítésdeszkákat cipeltek.

– Látja, herceg, nem bírunk ezzel a népséggel – mondta a törzskari tiszt és a katonákra mutatott. – A parancsnokok rájuk hagynak mindent. Ők maguk meg itt verődnek össze, itt ülnek – mutatott a markotányos sátorra. – Ma reggel mind kikergettem: és nézze, megint tele van. Oda kell lovagolnom, herceg, szét kell riasztanom őket. Egy pillanat.

– Én is megyek. Veszek sajtot meg cipót – mondta Andrej herceg; aznap még nem ért rá enni.

– Mért nem szólt, herceg? Megkínáltam volna a magam elemózsiájából.

Leszálltak lovukról, bementek a markotányos sátrába. Néhány kivörösödött, kimerült arcú tiszt ült, evett-ivott az asztaloknál.

– Mi dolog ez, uraim?! – kérdezte szemrehányó hangon a törzskari tiszt, ahogy azok szokták, akik már többször is elismételték ugyanazt. – Nem szabad elhagyni a helyüket! A herceg megtiltotta, hogy bárki is itt tartózkodjék. És ön, lám, mégis itt van, kapitány úr – fordult egy alacsony, sáros, sovány tiszthez, aki egy szál harisnyában – csizmáját odaadta a markotányosnak, hogy szárítsa meg – felállt a belépő két tiszt előtt és nem valami természetesen mosolygott.

– Mi az, Tusin kapitány, nem szégyelli magát? – folytatta a törzskari tiszt. – Azt hiszem, önnek, mint tüzérnek, példát kellene mutatnia, és lám, még csizma sincs a lábán. Ha riadót vernek, majd nagyon szépen fest csizma nélkül. (A törzskari tiszt elmosolyodott.) Tessék a helyükre menni, uraim, mind-mind – tette hozzá parancsnoki modorban.

Andrej herceg önkéntelenül elmosolyodott, amikor Tusin kapitányra tekintett. Tusin szótlanul, mosolyogva állt egyik harisnyás lábáról a másikra, nagy, okos, barátságos szemével hol Andrej hercegre, hol a törzskari tisztre tekintett.

– Azt tartják a katonák: mezítláb kényelmesebb – mondta Tusin kapitány restelkedően mosolyogva; látszott, hogy szeretne kikerülni ebből a kellemetlen helyzetből és tréfára fordítani a dolgot.

De még be sem fejezte, már érezte, hogy a tréfa nem sikerült: nem kapott rajta senki. Zavarba esett.

– Szíveskedjenek távozni – mondta a törzskari tiszt és igyekezett megőrizni komolyságát.

Andrej herceg még egyszer az alacsony tüzértisztre tekintett. Volt benne valami sajátos, egyáltalán nem katonás, egy kissé komikus, de rendkívül vonzó vonás.

A törzstiszt és Andrej herceg nyeregbe ült és továbblovagolt.

Amikor a különféle egységekhez tartozó, előttük haladó vagy szembejövő katonák és tisztek szakadatlan sora mellett elhaladva kiértek a falu határába, balra frissen ásott agyagtól vöröslő, most készülő erődítéseket pillantottak meg. Több zászlóaljnyi katona, bár hideg szél fújt, mégis egy ingre vetkőzve, mint fehér hangyaboly nyüzsgött ezeken az erődítéseken; a sánc mögül – nem lehetett látni, hogy kik – szakadatlanul dobálták lapáttal a vörös agyagot. Andrej hercegék odalovagoltak az erődítéshez, megszemlélték és továbbhaladtak. Az erődítés mögött vagy harmincnegyven katonára bukkantak, akik egymást szakadatlanul váltogatva, leleszaladtak a sáncról. Andrej hercegék kénytelenek voltak befogni az orrukat és átcsapni ügetésbe, hogy kikerüljenek ebből a megfertőzött légkörből.

– *Voilà l'agrément des camps, monsieur le prince*[55] – mondta az ügyeletes törzskari tiszt.

---

[55] Ilyenek a tábori élet gyönyörei, herceg.

Vaszka Gyenyiszov.

Felkaptattak a szemközt emelkedő hegyre. Onnan már lehetett látni a franciákat. Andrej herceg megállt és szétnézett.

– Ott áll egy ütegünk – mondta a törzskari tiszt és a legmagasabb pontra mutatott. – Azé a csudabogáré, aki csizma nélkül ült ott. Onnan mindent jól lehet látni. Menjünk oda, herceg.

– Köszönöm szépen, most már egyedül is odatalálok – mondta Andrej herceg. Szeretett volna már megszabadulni a törzskari tiszttől. – Ne fáradjon, kérem.

A törzskari tiszt vissza is maradt és Andrej herceg egyedül lovagolt tovább.

Minél messzebb, az ellenséghez minél közelebb jutott előre, annál rendesebb és vidámabb lett a csapatok képe. A rendetlenség meg a csüggedtség abban a szekéroszlopban volt a legnagyobb, amelyet reggel megelőzött Andrej herceg és amely tíz versztányira volt a franciáktól. Gruntban szintén érezni lehetett, hogy az emberek egy kissé riadtak és félnek valamitől. De minél közelebb jutott Andrej herceg a francia előőrsök láncához, annál magabiztosabbnak mutatkoztak csapataink. Rendekbe sorakozva, köpenyben álltak a katonák, az őrmester és a századparancsnok pedig számolta az embereket: ujjaival a raj szélső katonájának mellére bökött és azt parancsolta neki, hogy tartsa fel a karját; más katonák, az egész térségen szétszóródva, fát meg rőzsét cipeltek, kis kalyibákat eszkábáltak, vidáman nevettek és beszélgettek. A tábortüzeknél felöltözött és pucér harcosok ültek; egyik az ingét vagy a kapcáját, a másik a csizmáját vagy a köpenyét foltozgatta; némelyek meg az üstök és a szakácsok körül tolongtak. Az egyik században már elkészült az ebéd, és a katonák mohó arccal néztek a párolgó üstökre, és lesték, milyen a kóstoló: az élelmező altiszt fatányérban épp most vitte oda egy tisztnek, aki a bódéja előtt, egy szálfán ült.

Egy másik, szerencsésebb században – mert nem minden századnak volt vodkája – a katonák egy szélesvállú, ragyás őrmester körül tolongtak, aki egy kis hordót megdöntve, vodkát töltögetett a sorjában odatartott kulacskupakokba. A katonák áhítatos arccal emelték szájukhoz az italt, kihörpintették, megöblögették vele szájukat és köpenyük ujjával megtörölték, majd felvidult arccal mentek el az őrmester mellől. Mindegyikük arca olyan nyugodt volt, mintha mindez nem is az ellenség közvetlen közelében, nem is egy olyan csata előtt történnék, amelyben minden bizonnyal ott pusztul majd a csapatnak legalább a fele, hanem mintha valahol otthon egy nyugalmas szállásra várakoznának. Andrej herceg elhaladt a vadászezred mellett, majd a kievi gránátosok, e nyalka emberek sorai között – akik ugyancsak békés dolgokkal foglalatoskodtak – az ezredparancsnoknak a többinél különb, magas sátrától nem messzire egy gránátos-szakasz arcvonalába ütközött. A gránátosok előtt egy meztelen ember feküdt. Két katona tartotta, kettő meg ütésre emelt egy-egy hajlékony vesszőt és ütemesen rá-rácsapott a meztelen hátra. A bűnhődő katona természetellenesen ordítozott. Egy kövér őrnagy fel és alá járkált az arc-

vonal előtt és az ordítozásra rá se hederítve, szüntelenül azt ismételgette:

– Szégyen-gyalázat, ha egy katona lop! A katona legyen becsületes, nemeslelkű és bátor! Ha pedig meglopja a magafajtáját, akkor nincs benne becsület. Az ilyen – gazember! Még, no még!

És egyre hallatszott a hajlékony vesszők csapása meg a kétségbeesett, de tettetően túlzott ordítozás.

– No még, no még – hajtogatta az őrnagy.

Egy fiatal tiszt, megdöbbent és szenvedő arckifejezéssel, elment a bűnhődő mellől és kérdően nézett a tovalovagló segédtisztre.

Andrej herceg, miután kiért az első vonalba, végiglovagolt a fronton. A mi előőrseink lánca a jobb- meg a balszárnyon messzire állt az ellenségtől, de középen, ott ahol reggel átjöttek a parlamenterek, oly közel ért egymáshoz a két vonal, hogy az ellenfelek jól láthatták egymást, sőt beszélgethettek is. Az itt őrködő katonákon kívül sok kíváncsi is ácsorgott mindkét oldalon; nevetve nézegették az ő szemükben egyaránt furcsa és idegen ellenfeleket.

Bár tilos volt az előőrsök vonalához közelíteni, a parancsnokok mégse tudtak megszabadulni a reggel óta odatolakodó kíváncsiskodóktól. Az őrt álló katonák úgy tettek, mint azok szoktak, akik valami ritkaságot mutogatnak; már rá se néztek a franciákra, inkább a jövevényeket figyelgették; unatkoztak és alig várták a váltást. Andrej herceg megállt, hogy ő is szemügyre vegye a franciákat.

– Odanézz, odanézz – mondta egy katona a bajtársának és egy orosz muskétás közkatonára mutatott, aki tisztjével az előőrsvonalhoz ment és szaporán, hevesen beszélt valamit egy francia gránátossal. – Ejha, de ügyesen forog a nyelve! Úgy még az a francia se győzi szusszal. No lássuk, mit tudsz, Szidorov!

– Várj, hallgasd. Csakugyan ügyes! – felelte Szidorov, akiről azt tartották, hogy mesterien beszél franciául.

Az a muskétás, akire a nevetgélő katonák mutogattak, Dolohov volt. Andrej herceg megismerte és felfigyelt a beszélgetésre. Dolohov, a századparancsnokával együtt, a balszárnyról jött az előőrsvonalba; az ő ezredük ugyanis a balszárnyon állt.

– No még, no még! – noszogatta a századparancsnok; előrehajolt és igyekezett, hogy el ne szalasszon egyetlen szót se, bár egy mukkot sem értett belőle. – Még szaporábban, kérem! Mit mond a francia?

Dolohov nem felelt a századparancsnoknak; heves vitába merült a francia gránátossal. Egészen természetesen – a hadjáratról beszélgettek. A francia összetévesztette az oroszokat az osztrákokkal és azt bizonygatta, hogy az oroszok letették a fegyvert és meg sem álltak eddig Ulm óta. Dolohov meg azt próbálta bebizonyítani, hogy az oroszok nem adták meg magukat, sőt megverték a franciákat.

– Ha azt parancsolják, hogy kergessünk vissza benneteket, hát vissza is kergetünk – mondta Dolohov.

– Csak vigyázzatok, hogy össze ne fogdossunk benneteket minden kozákotokkal együtt – mondta a francia gránátos.

A francia nézők és hallgatók felnevettek.

– Úgy megtáncoltatunk benneteket, ahogy Szuvorov idején táncoltatok *(on vous fera danser)*[56] – vágott vissza Dolohov.

– *Qu'est-ce qu'il chante?*[57] – kérdezte egy francia.

– *De l'histoire ancienne* – felelte egy másik: kitalálta, hogy az előző háborúkról van szó. – *L'Empereur va lui faire voir à votre Souvara, comme aux autres...*[58]

– Bonaparte... – kezdte Dolohov, de a francia közbevágott.

– Nincs Bonaparte. Csak császár van! *Sacré nom!...*[59] – kiáltotta haragosan.

– Vigye el az ördög a császárotokat!

Dolohov huszárosan, csúnyán elkáromkodta magát oroszul, vállra vetette puskáját és elment onnan.

– Gyerünk, Ivan Lukics – szólt a századparancsnoknak.

– Így kell beszélni franciául – mondták a katonák az előőrsvonalban. – Rajta, Szidorov, te is!

Szidorov rájuk kacsintott és a franciákhoz fordulva, szaporán, nagyon szaporán értelmetlen szavakat karattyolt:

– Karimalatafa szafimuterkaszka – kerepelte és igyekezett kifejező lejtést adni hangjának.

– Ha-ha-ha-ha, ho-ho-ho, hu-hu-hu! – A katonákból olyan mennydörgő, egészséges, vidám kacagás robbant ki, hogy átcsapott az előőrsvonalon s önkéntelenül ráragadt a franciákra is; úgy tetszett, hogy ezek után a puskákból ki kell venni, fel kell robbantani a fojtást, mielőbb haza kell mennie kinek-kinek.

De a puskák töltve maradtak, a házak és az erődítmények lőrései ugyanolyan fenyegetően néztek előre, és ugyanúgy egymás felé fordítva maradtak a lekapcsolt ágyúk, mint az előbb.

XVI

Andrej herceg a jobbszárnytól a balszárnyig végiglovagolta a csapat egész arcvonalát, aztán felkaptatott ahhoz az üteghez, ahonnan a törzskari tiszt szavai szerint, az egész mezőt be lehetett látni. Ott leszállt a nyeregből és megállt a szélső ágyúnál. A négy lekapcsolt ágyú előtt egy tüzér, az őrszem járkált fel s alá. Már-már kihúzta magát a tiszt előtt, de egy jelre tovább folytatta az egyenletes, unalmas járkálást. A lövegek

---

[56] (megtáncoltatnak benneteket)

[57] Mit kukorékol az ott?

[58] Régi históriákat... Majd megtanítja móresre a császár a ti Szuvarátokat is, mint a többieket...

[59] Az istenfáját!...

mögött ott álltak az ágyútaligák, hátrább a lovak a kötőkorlátnál, mellettük a tüzérek tábortüzei égtek. Balra, a szélső ágyútól nem messzire, egy új fonott bódé állt; tisztek élénk hangja hallatszott ki.

Csakugyan: az ütegállásról kilátás nyílt az orosz csapatoknak csaknem egész hadállására és az ellenség hadállásának nagy részére. Az üteggel éppen átellenben, a szemközti dombon, a látóhatáron, Schöngraben falu látszott; jobbra és balra három helyen is látni lehetett – tábortüzeik füstje között – a francia csapatok tömegeit, amelyek javarészt nyilván a faluban és a hegyen túl tartózkodtak. A falutól balra, a füstben, üteghez hasonló valami mutatkozott, de szabad szemmel nem lehetett pontosan látni. Jobbszárnyunk egy eléggé meredek magaslaton helyezkedett el, amely a franciák állásainál jóval feljebb esett. Azon helyezkedett el gyalogságunk, a legszélén meg a dragonyosok voltak láthatók. Középütt, ahol Tusin ütege állt és ahonnan Andrej herceg a hadállást szemlélte, volt a leglankásabb ereszkedő és emelkedő, amely a legegyenesebben vezetett a bennünket Schöngrabentől elválasztó patakhoz. Csapataink balfelől egy erdőre támaszkodtak, ahol fát vágó gyalogságunk tábortüzei füstölögtek. A franciák vonala szélesebb volt, mint a mienk, és világosan látszott, hogy a franciák könnyen átkarolhatnak bennünket kétfelől. Állásaink mögött meredek és mély szakadék húzódott, amelyen át nehéz lett volna visszavonulnia a tüzérségnek és a lovasságnak. Andrej herceg egy ágyúra könyökölt, elővette levéltárcáját és, csak úgy magának, felvázolta a csapatok hadállásainak alaprajzát. Két helyre megjegyzéseket írt ceruzájával és elhatározta, hogy megmutatja őket Bagrationnak. Véleménye szerint először is középen kell összpontosítani az egész tüzérséget, másodszor a lovasságot a szakadék túlsó partjára, hátrább kell vonni. Andrej herceg, mivel állandóan a főparancsnok mellett tartózkodott, és csak a nagy tömegek mozdulatait meg az általános intézkedéseket figyelte; mivel állandóan történelmi csataleírásokkal foglalkozott – a hadműveletek menetét a küszöbönálló ütközetben is, önkéntelenül csupán általános vonásokban képzelte el. Csak ilyen főbb eshetőségek merültek fel előtte: „Ha az ellenség a jobbszárny ellen indít rohamot – mondta önmagának – a kievi grénátos és podóliai vadászezrednek mindaddig tartania kell állásait, amíg a derékhad tartalékai oda nem érnek. Ebben az esetben a dragonyosok szárnytámadást indíthatnak és visszaverhetik őket. A derékhad ellen irányuló roham esetén pedig kiállítunk egy központi üteget, annak a fedezete alatt behúzzuk a balszárnyat és lépcsőzetesen visszavonulunk a szakadékig" – morfondírozott...

Mialatt az ütegnél, az ágyúnál tartózkodott, mindig hallotta a tiszteknek a bódéból kiszűrődő hangját, de – ahogyan gyakran megtörténik – egy szót sem értett abból, amit beszéltek. A sátorból kihallatszó hangok barátságos csengése hirtelen annyira meglepte, hogy önkéntelenül hallgatózni kezdett.

– Nem, kedves barátom – mondta egy kellemes hang, amelyet mintha ismert volna is Andrej herceg – én azt mondom, hogy ha tudni lehetne,

mi lesz *azután*, akkor egyikünk se félne a haláltól. Így biz'a, kedves barátom.

Egy másik, fiatalabb hang félbeszakította:

– Akár fél az ember, akár nem, mindegy – úgysem kerüljük el.

– Csakhogy mindig fél az ember! Ej, ti okos emberek – mondta egy harmadik, férfias hang, félbeszakítva a másik kettőt. – Ti, tüzérek azért vagytok olyan nagyon bölcsek, mert magatokkal vihettek mindent: vodkát is, elemózsiát is.

És a férfias hang tulajdonosa – nyilván gyalogsági tiszt – felnevetett.

– Mindig fél az ember – folytatta az első, ismerős hang. – Csakhogy a bizonytalanságtól fél ám! Beszélhetnek nekünk, hogy a lélek a mennybe száll... ha egyszer tudjuk, hogy menny nincs, csak atmoszféra van!

Megint a férfias hang szakította félbe a tüzért.

– No, kínáljon meg a fűszeres pálinkájával, Tusin – mondta.

„Á, ez az a kapitány, aki csizma nélkül állt a markotányos bódéjában" – gondolta Andrej herceg és örömmel ismerte fel a kellemes, filozofáló hangot.

– Pálinkát, azt lehet – mondta Tusin – de a túlvilági életet megérteni... – Nem fejezte be.

Ekkor süvítés hallatszott a levegőben; mind közelebb és közelebb, mind gyorsabb és erősebb, mind erősebb és gyorsabb. És a golyó, mintha nem mondott volna el mindent, amit kellett, pokoli erővel szilánkokra robbant és a bódé közelében a földbe csapódott. A föld szinte feljajdult az iszonyú ütésre.

Mindenkit megelőzve abban a pillanatban kiugrott a sátorból a kis Tusin. Foga közt egy oldalt kinyúló kis pipa szára. Kedves, okos arca egy kissé sápadt volt. Utána kijött a férfias hang gazdája, egy fiatal gyalogsági tiszt is és szaladtában begombolkozva, futvást százada felé indult.

XVII

Andrej herceg – lóháton – megállt az ütegnél és annak az ágyúnak a füstjére nézett, amelyből a golyó kirepült. Tekintete hol ide, hol oda siklott a tágas térségen. De csak azt látta, hogy az előbb még mozdulatlan francia tömbök hullámzani kezdtek, és hogy balra csakugyan állt egy üteg. Fölötte még nem oszlott szét a füst. Két francia lovas – bizonyára két segédtiszt – száguldozott a hegyen. Az ellenségnek egy tisztán látható, kisebb oszlopa völgynek lefelé haladt. Még el sem oszlott az első lövés füstje, máris feltűnt egy másik füst, eldördült egy másik lövés. Megkezdődött az ütközet. Andrej herceg megfordította lovát, visszanyargalt Gruntba, hogy megkeresse Bagration herceget. Hallotta, hogy mögötte egyre szaporábban és egyre erősebben dörögnek az ágyúk: most már bizonyára felelgetnek a mieink is. Lent, ott, ahol átjöttek a parlamenterek, hirtelen puskaropogás hallatszott.

Lemarrois csak az imént ért oda Bonaparte megrovó levelével; a megdorgált Murat menten elindította csapatait mind a derékhad, mind a két szárny ellen, hogy helyreüsse hibáját. Azt remélte ugyanis, hogy még estig, a császár megérkeztéig összeroppantja a vele szemben álló csekélyszámú csapatot.

„Megkezdődött! Ez az! – gondolta Andrej herceg és érezte, hogy szaporábban tódul szívébe a vér. – De hol van hát? Hogy tűnik majd elém az én Toulonom?" – gondolta.

Amikor ellovagolt azok között a századok között, amelyek egy negyedórával előbb még kását ettek, vodkát ittak, mindenütt ugyanazt látta: a katonák gyors mozdulatokkal felsorakoztak és szétválogatták puskáikat. Mindnyájuk arcán felismerte azt az élénkséget, amely betöltötte az ő szívét is. „Megkezdődött! Ez az! Félelmes is, de vidító is!" – ezt olvasta le minden katona és minden tiszt arcáról.

Még nem is ért oda a most készülő erődhöz,-amikor a borús őszi nap esti fényében egynéhány szembejövő lovast pillantott meg. Az elülső fehér lovon ült. Burkát[60] és báránybőr prémes sapkát viselt. Bagration herceg volt. Andrej herceg megállt és megvárta. Bagration herceg szintén megállította lovát, és amikor megismerte Andrej herceget, magához intette fejével. Mialatt Andrej herceg elmondta neki, amit látott, Bagration továbbra is előrenézett.

„Megkezdődött! Ez az!" – ez a kifejezés tükröződött még Bagration herceg kemény, barna arcán és félig behunyt, zavaros, kialvatlannak tetsző szemében is. Andrej herceg nyugtalan kíváncsisággal nézett erre a mozdulatlan arcra és szerette volna tudni, hogy gondol-e és érez-e valamit, s ha igen, mit gondol és mit érez ez az ember ebben a pillanatban? „Van-e egyáltalán valami ott, e mögött a mozdulatlan arc mögött?" – kérdezte magától Andrej herceg, amikor ránézett. Bagration herceg bólintott, annak jeléül, hogy egyetért Andrej herceggel, és csak annyit mondott: „jó". Olyan arckifejezéssel mondta, mintha pontosan előre látta volna mindazt, ami történt és amit most jelentettek neki. Andrej herceg a nyargalástól lihegve, gyorsan beszélt. Bagration herceg pedig – megszokott keleties hangsúlyozásával – különösen lassan ejtette ki a szavakat, mintha azt akarta volna sugalmazni, hogy nincs ok a sietségre. De mégis ügetve indult tovább Tusin ütege felé. Andrej herceg a kísérettel együtt követte. Bagration herceg mögött egy kísérőtiszt, a herceg személyi segédtisztje, Zserkov, egy küldönc, az ügyeletes törzskari tiszt – aki egy szép angol félvéren ült – meg egy polgári hivatalnok: egy hadbíró lovagolt, aki csupa kíváncsiságból azt kérte, hadd vonulhasson a csatába. A hadbíró – telt arcú, telt férfiú – örvendező, naiv mosollyal nézegetett körül. Teveszőr köpenyében, egy szekerész nyeregben zötyögve, furcsa látványt nyújtott a huszárok, kozákok és segédtisztek között.

---

[60] kaukázusi szabású, csúcsos vállú posztóköpeny vagy szűr

– **Látni** akarja a csatát – mondta Zserkov Bolkonszkijnak és a hadbíróra mutatott – de máris borsódzik tőle a háta.

– Ugyan, hagyja már – felelte a hadbíró sugárzó, naiv, de mégis ravasz mosollyal, mintha hízelgőnek találná, hogy élceinek tárgyául választotta Zserkov, és mintha szándékosan ostobábbnak akart volna látszani, mint amilyen a valóságban volt.

– *Très drôle, mon monsieur prince*[61] – szólt az ügyeletes törzstiszt. (Emlékezett rá, hogy franciául valahogy különlegesen mondják a *herceg* címet, de sehogy se tudta pontosan eltalálni.)

Ekkor már mindnyájan odaértek Tusin ütegéhez; épp egy ágyúgolyó csapódott be előttük.

– Mi ez, ami itt leesett? – kérdezte naiv mosollyal a hadbíró.

– Francia lepény – mondta Zserkov.

– Ezzel ölik az embereket? – kérdezte megint a hadbíró. – Micsoda borzalom!

És – úgy tetszett – egészen elolvad a gyönyörűségtől. Alig fejezte be, váratlanul megint szörnyű süvítés hallatszott, de hirtelen félbe is szakadt: becsapódott valami puha dologba. És – csatt! – az a kozák, aki egy kissé jobbra, a hadbíró mögött lovagolt, lovastul a földre zuhant. Zserkov és az ügyeletes törzskari tiszt lehajolt a nyeregre és elfordította a lovát. A hadbíró megállt a kozákkal szemben és figyelmesen, kíváncsian nézegette. A kozák már meghalt, a ló még az utolsókat rúgta.

Bagration herceg összehunyorította szemét és hátratekintett. Amikor látta, mi a hirtelen támadt zűrzavar oka, közönyösen elfordult, mintha azt mondaná: „Érdemes is ilyen ostobaságokkal vesződni!" – Megállította lovát és a jó lovas módjára egy kissé oldalt hajolt és kiszabadította kardját, amely beleakadt burkájába. Ósdi kard volt, nem olyan, amilyeneket akkoriban viseltek. Andrej hercegnek eszébe jutott az az elbeszélés, amely szerint Szuvorov Olaszországban Bagrationnak ajándékozta a kardját. Ezekben a percekben különösen kellemes volt neki ez a visszaemlékezés. Odalovagoltak ahhoz az üteghez, amelynél akkor állt Bolkonszkij, amikor megszemlélte a csatateret.

– Kié ez a század? – kérdezte Bagration herceg a tűzmestertől, aki a lőszeresládák mellett állt.

Azt kérdezte ugyan: „Kié ez a század?" – de tulajdonképpen azt kérdezte: „Nem féltek itt állni?" És a tűzmester megértette.

– Tusin kapitányé, kegyelmes uram – kiáltotta vidáman a szeplősarcú, rőthajú tűzmester és kihúzta magát.

– Jól van – mondta Bagration tűnődve, aztán az ágyútaligák mellett, a szélső ágyúhoz lovagolt.

Mialatt odalovagolt, a szélső ágyú akkorát dördült, hogy majd belesiketült ő is, kísérete is. A löveget hirtelen körülvevő füstön át látni lehetett, hogy a tüzérek megragadják az ágyút és serényen neki-

[61] Roppant furcsa, hercegi úr. (Hibás franciásság)

feszülve visszagördítik a helyére. Az 1-es számú, óriás termetű, szélesvállú tüzér, lábát szélesen szétvetve, visszaugrott a csőtisztítóval a kerék mellé. A 2-es meg remegő kézzel tolta a golyót a csőbe. Egy alacsony, görnyedt ember – Tusin kapitány – az ágyútalpba belebotolva, előreszaladt. Észre se vette a tábornokot. Ellenzőt formált kicsiny kezéből es a távolba nézett.

– Még két vonallal feljebb, akkor éppen jó lesz! – kiáltotta vékony hangon. Hangjának igyekezett szilaj csengést adni, ami sehogy sem illett alakjához. – A másodikat! – sipította. – Durrants közéjük, Medvegyev!

Bagration odakiáltott a tisztnek, és Tusin, kezét félénk és félszeg mozdulattal a sapkájához emelve – nem úgy ahogy a katonák tisztelegnek, hanem ahogy a papok áldást osztanak – odament a tábornokhoz. Bár Tusin ágyúinak az volt a rendeltetésük, hogy a völgyet pásztázzák, Tusin mégis gyujtógolyókkal lövette a távolban látszó Schöngraben falut, amely előtt nagy francia csapattömbök vonultak fel.

Mivel senkitől sem kapott parancsot, hogy hová és mivel lövessen, tanácsot tartott Zaharcsenkóval, egyik őrmesterével. akit igen sokra becsült, és úgy döntött, hogy jó volna felgyújtani a falut. „Jól van!" – mondta Bagration a tiszt jelentésére és mintha valamin töprengene, szemügyre vette az előtte kitáruló egész csatateret. A franciák jobbfelől jutottak a legközelebb. Annak a magaslatnak a lábánál, amelyen a kievi ezred állt, a folyócska völgyében, lelket rázó, mennydörgő puskaropogás hallatszott. A kísérőtiszt azt mutogatta a hercegnek, hogy sokkal messzebb, jobbra, a dragonyosok mögött, egy francia hadoszlop már-már megkerülte jobbszárnyunkat. Balra a közeli erdő szűkebbre szorította a szemhatárt. Bagration herceg azt parancsolta, hogy a derékhadból két hadosztály máris induljon: erősítse meg a jobbszárnyat. A kísérőtiszt bátorkodott megjegyezni, hogyha ezek a zászlóaljak eltávoznak, fedezet nélkül maradnak az ágyúk. Bagration herceg a kísérőtiszthez fordult és fátyolos szemével némán nézett rá. Andrej herceg úgy vélte, hogy a kisérőtiszt megjegyzése helyes volt és hogy csakugyan nem volt mit ellene vetni. De ebben a pillanatban odalovagolt a völgyben álló ezredparancsnok segédtisztje azzal a hírrel, hogy a franciák óriási tömegekben közelednek alant; az ezred szétzilálódott és visszavonul a kievi gránátosok felé. Bagration herceg – beleegyezése és helyeslése jeléül – lehajtotta fejét. Jobbra léptetett és a dragonyosokhoz küldte egyik segédtisztjét azzal a paranccsal, hogy rohanják meg a franciákat. De az odaküldött segédtiszt azzal a hírrel nyargalt vissza, hogy a dragonyos ezred parancsnoka már visszavonult a szakadék mögé, mert erős tüzet irányítottak ellene; az erdőbe vezette hát lövészeit, hogy elkerülje a felesleges emberáldozatot, és „lóról"-t vezényelt.

– Jól van! – mondta Bagration.

Amikor ellovagolt az üteg mellől, balra szintén lövöldözés hallatszott az erdőben. Mivel a balszárny túlságosan messzire esett, hogy idejében odaérjen, Bagration herceg Zserkovot küldte oda: mondja meg a rangidős tábornoknak – annak, aki Braunauban bemutatta Kutuzovnak az ezre-

det – amilyen gyorsan csak lehet, vonuljon vissza a szakadék mögé, mert a jobbszárny valószínűleg nem bírja majd feltartani az ellenséget. Tusinról és arról a zászlóaljról, amely őt fedezte, megfeledkeztek, Andrej herceg figyelmesen hallgatta, mit beszél Bagration herceg a parancsnokokkal és hogy milyen parancsokat ad. Meglepetten vette észre, hogy Bagration herceg nem is adott semmilyen parancsot, csak úgy mutatta, mintha mindaz, ami szükségképpen, véletlenül, vagy az egyes parancsnokok akaratából történt, az – ha nem is az *ő parancsára*, de legalább az *ő szándékainak* megfelelően történt volna. Andrej herceg azt is észrevette, hogy Bagration herceg jelenléte – hála tapintatának – rendkívül sokat jelentett, bár az események véletlenül, a parancsnokok akaratától függetlenül folytak le. Azok a parancsnokok, akik feldúlt arccal lovagoltak oda Bagration herceghez, megnyugodtak, a katonák és a tisztek felélénkültek jelenlétében, sőt, mintha kérkedtek volna előtte bátorságukkal.

XVIII

Bagration herceg kijutott jobbszárnyunk legmagasabb pontjára, aztán lefelé ereszkedett, oda, ahonnan a mennydörgő lövöldözés hallatszott; a puskaporfüsttől semmit sem lehetett látni. Minél lejjebb ereszkedtek a völgybe, annál kevesebbet láthattak, de annál jobban érezték a legigazibb csatatér közelségét. Sebesültek jöttek velük szembe – egyik a másik után. Egy kucsmátlan, véresfejű katonát két harcos vonszolt hónaljánál fogva. A sebesült hörgött és köpködött. Bizonyára a szájába vagy a torkába fúródott a golyó. Egy másik szembejövő egyedül, puska nélkül, fürgén lépkedett, hangosan jajgatott; friss fájdalmában hadonászott karjával, amelyből úgy ömlött köpenyére a vér, akár egy palackból. Arca inkább rémültnek, mint szenvedőnek látszott. Csak egy perccel előbb sebesült meg. Amikor átlovagoltak az úton, meredeken lefelé ereszkedtek. A lejtőn több fekvő embert láttak; a katonák egész tömege jött velük szembe; volt köztük ép is. A katonák zihálva kapaszkodtak felfelé és bár látták a tábornokot, jó hangosan beszélgettek és hadonásztak. Elől a füstben már lehetett látni a szürkeköpenyesek sorait; egy tiszt, amikor meglátta Bagrationt, nagy kiabálással a tömegestül hátráló katonák után iramlott és követelte, hogy forduljanak vissza. Bagration odalovagolt azokhoz a sorokhoz, amelyeken végig – hol itt, hol ott – szapora lövések durrogtak és elfojtották a zsibongást meg a vezényszavakat. A levegőt teljesen átitatta a lőporfüst. A katonák arca csupa korom és csupa élénkség. Némelyek tömtek a puskavesszővel, mások puskaport szórtak a serpenyőbe és töltést vettek elő a táskából, ismét mások már lőttek is. De hogy kikre lövöldöztek, azt nem lehetett látni a füst miatt, amelyet nem fújt el a szél. Eléggé gyakran valami kellemes zümmögés és fütty hallatszott. „Mi ez? – gondolta Andrej herceg, mialatt e csapat katonához lovagolt. – Csatárlánc nem lehet, mert egy csomóban vannak! Roham se lehet, mert egyhelyben állnak, nem mozognak; de négyszög se lehet, mert nem úgy állnak."

Egy ösztövér, szemre gyenge öregember, az ezredparancsnok, odalovagolt Bagration herceghez és úgy fogadta, mint gazda a kedves vendégét. Kellemesen mosolygott. Szemöldöke öreges szemének több mint a felét eltakarta és szelíd kifejezést adott arcának. Azt jelentette Bagration hercegnek, hogy ezrede ellen lovasrohamot intéztek a franciák; a rohamot visszaverték ugyan, de az ezred elvesztette állományának több mint a felét. Az ezredparancsnok azt mondta, hogy a rohamot visszaverték. Ezt a katonai szakkifejezést csak ötletből alkalmazta arra, ami ezredében végbement. De voltaképpen maga se tudta, mi történt e félóra alatt a rábízott csapatokban. És nem tudta volna biztosan megmondani, hogy valóban visszaverték-e a rohamot, vagy az ő ezredét verték szét ezzel a rohammal. A hadműveletek kezdetekor csupán azt tudta, hogy egész ezredére csak úgy hulltak az ágyúgolyók meg a gránátok és sorra leverték az embereket; aztán azt kiáltotta valaki: „lovasok", és erre a mieink nyitottak tüzet. És mindezideig lövöldöztek; most már nem a lovasságra – hisz az elrejtőzött – hanem a gyalogos franciákra, akik felbukkantak a völgyben és szintén lövöldöztek a mieinkre. Bagration herceg lehajtotta fejét, annak jeléül, hogy mindez tökéletesen úgy folyt le, ahogy ő kívánta vagy sejtette. Segédtisztjéhez fordult és azt parancsolta, hogy vezesse ide a hatodik vadászezred két zászlóalját, amelyek mellett az imént ellovagoltak. Andrej herceget meglepte az a változás, amely ebben a pillanatban Bagration herceg arcán végbement. Bagration arca feszült és boldog eltökéltséget tükrözött, akárha rekkenő melegben a vízbe akarná vetni magát és most nekifutna. Mintha kicserélték volna kialvatlan, fátyolos szemét, mesterkélten-komoly külsejét: keménynézésű, kerek vércse-szeme lelkesülten és egy kicsit lekicsinylően tekintett előre és bizonyára semmin sem állapodott meg, bár a herceg mozgásában még mindig megmaradt az előbbi lassúság és kimértség.

Az ezredparancsnok azzal a kéréssel fordult Bagration herceghez, hogy húzódjon hátrább, mert itt már túlságosan is nagy a veszély. „Az isten szerelmére kérem, kegyelmes uram!" – mondta és támogatást várva a kísérőtisztre pillantgatott, de az mindannyiszor elfordult tőle. „Méltóztatik látni?!" – hívta fel a figyelmét azokra a golyókra, amelyek szüntelenül süvítettek, zúgtak, fütyültek körülöttük. Olyan kérő és szemrehányó hangon beszélt, akár az ács a gazdájának, aki bárdot vesz a kezébe: „Mi már megszoktuk az efféle munkát, de magának felhólyagzik tőle a keze". Úgy beszélt, mintha őt magát nem is találhatták volna el ezek a golyók, és félig behunyt szeme még meggyőzőbb kifejezést adott szavainak. A törzskari tiszt csatlakozott az ezredparancsnok unszolásához; de Bagration herceg nem felelt nekik, csak kiadta a parancsot, hogy hagyják abba a lövöldözést és úgy zárkózzanak fel, hogy jusson hely a közeledő két zászlóaljnak is. Mialatt beszélt, egy láthatatlan kéz – a feltámadt szél – jobbról balra húzta a völgy előtt lengő füstfüggönyt, és eléjük tárult a szemközti hegy, rajta az előnyomuló franciák. Minden szem erre a francia hadoszlopra irányult, amely a lépcsőzetes terepen ide-oda kanyarogva közeledett. Már látni le-

hetett a katonák bozontos kucsmáját. Már meg lehetett különböztetni a tiszteket a közlegényektől; látni lehetett, ahogy a zászlajuk neki-nekicsapódik a nyélnek.

– Pompásan menetelnek! – mondta valaki Bagration kíséretében.

A hadoszlop eleje már leereszkedett a völgybe. Az összecsapásra csakis a lejtőnek ezen az oldalán kerülhetett sor...

A csatában részt vett ezredünk maradványai sietve rendezték soraikat és jobbra húzódtak; mögülük előtűnt és – az elmaradókat szétugrasztva – zárt sorokban közeledett a hatodik vadászezred két zászlóalja. Még nem értek egy vonalba Bagrationnal, de már hallani lehetett a súlyosan döngő lépést, amelyet egyszerre, ütemesen vágott ki az egész csapattömb. A balszárnyon egy századparancsnok, egy daliás férfi haladt – az, aki kirohant a sátorból. Kerek arca bambán boldog kifejezést mutatott. E pillanatban bizonyára nem gondolt semmire, csak arra, hogy milyen délcegen vonul most el feljebbvalói előtt.

A frontkatonák kevélységével, könnyedén haladt. Szinte suhant izmos lábán, ugyancsak minden erőlködés nélkül húzta ki magát; e könnyedségével elütött a lépéseinek ütemére, de mégis lomhán lépkedő katonáktól. Kivont, vékony és keskeny kardot tartott lába mellett (olyan görbe kis kardot, amely mintha nem is fegyver lett volna); egész, erős termetével hajlékonyan forogva hol feljebbvalóira, hol meg hátra tekingetett, de nem tévesztette el a lépést. Mintha minden lelki erejét arra irányította volna, hogy a legeslegszebben vonuljon el parancsnokai előtt, és mivel érezte, hogy jól is csinálja a dolgát, boldog volt. „Bal... bal... bal..." – mintha minden második lépéskor ezt mondogatta volna magában, és erre az ütemre vonulna a borjú és puska nyomta, sokféleképpen szigorú arcú katonák fala; mintha két lépésenként a többszáz katona egytől-egyig azt mondogatta volna magában: „bal... bal... bal..." Egy kövér őrnagy pihegve, az ütemet megbontva, megkerült egy bokrot az úton; egy elmaradt katona – hanyagsága miatt ugyancsak megrémült arccal – zihálva, sebbel-lobbal iparkodott a százada után; egy ágyúgolyó a levegőt összepréselve átrepült Bagration herceg meg a kíséret feje fölött és a „bal... bal!" ütemére – a hadoszlopba csapott. „Zárkózz!" – hallatszott a századparancsnok hivalkodó hangja. A katonák ív alakban megkerülték azt a helyet, ahová a golyó becsapódott. Egy érdemrendes öreg altiszt, aki a szélen haladt, kissé visszamaradt a halottak mellett, de aztán utána sietett csapatának, beszökkent a sorba, lépést váltott, elkapta az ütemet és haragosan hátranézett. „Bal... bal... bal..." – mintha ez hallatszott volna ki a fenyegető hallgatásból, meg az egyszerre ledobbanó lábak egyhangú zajából.

– Csak derekasan, fiúk! – mondta Bagration herceg.

„A hazáért-ért-ért-ért!" – hömpölygött végig a sorokon. Egy marcona katona, aki baloldalt haladt, Bagrationra pillantott. Mintha azt mondta volna a tekintete: „Magunk is tudjuk"; egy másik nem nézett oldalt, mintha félne, hogy elbámészkodik. Csak kitátotta a száját és nagyot kiáltva tovább haladt.

Parancsot kaptak, hogy álljanak meg és vegyék le a borjút.

Bagration megkerülte az előtte elvonuló sorokat és leszállt a nyeregből. A kantárszárat odaadta egy kozáknak, levetette és szintén odaadta burkáját is, megegyengette lábát és megigazította ellenzős sapkáját. A francia hadoszlop eleje – élén a tisztek – előtűnt a hegy tövében.

– Isten nevében! – mondta Bagration messzeható, kemény hangon; egy pillanatra az arcvonal felé fordult és mintha erőlködnék, karját egy kissé lóbálva, esetlen léptekkel – ahogy a lovasok járnak – előreindult a hepehupás mezőn. Andrej hercegnek úgy tetszett, mintha előre húzná egy láthatatlan erő; nagyon boldognak érezte magát.[62]

Már egészen közel értek a franciák; Andrej herceg, aki Bagration mellett haladt, már tisztán látta a franciák vállszalagjait, piros vállrojtjait, sőt az arcukat is. (Azt is tisztán látta, hogy egy lábszárvédős, öreg francia tiszt a bokrokba kapaszkodva, kifelé fordított lábbal, nagy nehezen mászott felfelé.) Bagration herceg nem adott újabb parancsot; ugyanolyan némán haladt a sorok előtt. A franciák között hirtelen egy lövés dördült, aztán egy másik, harmadik... és a szétzilálódott ellenséges sorokon végig csakúgy hömpölygött a füst, közöttük meg ropogott a puska. Néhány emberünk elesett; az a kerekarcú tiszt is, aki oly vidáman és oly lelkesen menetelt. De abban a pillanatban, amikor eldurrant az első lövés, Bagration hátratekintett és nagyot kiáltott: „Hurrá!"

„Hurrá-á-á-á!" – szállt végig az elnyújtott kiáltás a mi vonalunkon és katonáink Bagration herceget meg egymást előzve, felbomlott, de vidám, élénk csapatban a szétzilált franciák után eredtek.

XIX

A hatodik vadászezred rohama biztosította a jobbszárny visszavonulását. Középütt Tusin ottfelejtett ütegének tevékenysége, mivel sikerült felgyújtania Schöngrabent, megállította a franciák előnyomulását. A franciák a tüzet oltották – amely mind tovább harapódzott a szélben – és időt engedtek a visszavonulásra. A derékhad visszavonulása – a szakadékon át – sietősen és nagy zajjal folyt, a sok vezényszó mégse kuszálta össze a visszavonuló csapatokat. De a balszárny – amely az azovi és podóliai gyalogezredből meg a pavlovgrádi huszárezredből állt – szétzilálódott, mert a Lannes parancsnoksága alatt álló, túlnyomó francia erők egyszerre megrohamozták, be is kerítették. Bagration a balszárnyat vezénylő tábornokhoz küldte Zserkovot azzal a paranccsal, hogy azonnal vonuljon vissza.

[62] Ekkor ment végbe az a roham, amelyről Thiers azt mondja: *„Les russes se conduisirent vaillamment, et chose rare à la guerre, on vit deux masses d'infanterie marcher résolument l'une contre l'autre sans qu'aucune des deux céda avant d'être abordée."* Napoleon pedig azt mondta Szent Ilona szigetén: *„Quelques bataillons russes montrèrent de l'intrépidité."* („Az oroszok bátran viselkedtek és ami ritkán esik meg háborúban: a két gyalogság tömegei elszántan vonultak egymás ellen, és egyik sem hátrált meg, amíg össze nem csaptak.") – („Néhány orosz zászlóalj rettenthetetlen bátorságról tett tanúságot.")

Zserkov el se vette kezét sapkájától, fürgén elindította lovát és elvágtatott. De alig nyargalt el Bagrationtól, cserben hagyta az ereje. Leküzdhetetlen félelem lepte meg, és nem bírt oda menni, ahol veszély fenyegette.

A balszárny csapataihoz lovagolt ugyan, de nem előre, ahol lövöldöztek; ott kereste a tábornokot meg a többi parancsnokot, ahol semmiképp se lehettek; így aztán nem is adta át a parancsot.

A balszárny vezérlete rang szerint annak az ezrednek a parancsnokát illette meg, amelyet Braunauban bemutattak Kutuzovnak és amelyben Dolohov szolgált, mint közkatona. A szélső balszárny vezényletét pedig annak a pavlovgrádi ezrednek parancsnokára bízták, amelyben Rosztov is szolgált. Ebből aztán nagy nézeteltérés támadt. A két parancsnok ugyancsak mérgelődött egymásra; és amikor a jobbszárnyon már állt a harc, a franciák már megindították a támadást, a két parancsnok olyan tárgyalásba merült, amelynek csakis az volt a célja, hogy megsértsék egymást. Az ezredeket pedig – mind a lovas-, mind a gyalogezredeket – vajmi kevéssé készítették elő a küszöbönálló csatára. Az ezredekben a közkatonáktól a tábornokig senki se várt ütközetet és nagy nyugodtan mindenki békés dolgokkal foglalkozott: a lovas a lovát etette, a gyalogos meg fát gyűjtögetett.

– Rangban ő van mégis nálam idősebb – fordult a német huszárezredes elvörösödve az odalovagló segédtiszthez – hát hadd csinálja, amit akarja. Én nem áldozhatok a huszárjaimat. Kürtös! Visszavonulót!

De mind sürgősebbé vált a dolog. Az ágyúdörgés és a puskaropogás egyre erősödött mind jobboldalt, mind középen és Lannes köpenyes francia lövészei már átkeltek a malomgáton és a folyón innen, két puskalövésnyire sorakoztak fel. A gyalogsági ezredes, rengő járásával, odament lovához, nyeregbe ült, kiegyenesedett, hogy még magasabbnak lássék és a pavlovgrádiak parancsnokához indult. Amikor találkoztak, szívükben visszafojtott haraggal ugyan, de mindketten udvariasan meghajoltak.

– Hát mégse hagyhatom embereim felét az erdőben, ezredes – mondta a tábornok. – *Kérem* önt, *kérem* – ismételte – foglalja el *hadállását* és készüljön fel a rohamra.

– Én meg arra kérek, ne avatkozzon be a más dolgába – pattogott az ezredes. – Ha ön lovas volnál...

– Én nem vagyok lovas, ezredes, de orosz tábornok vagyok és ha még nem tudná...

– Nadjon is tudom, kedjelmes uram – kiáltotta hirtelen az ezredes és bíborvörös lett. Elindította lovát. – Nem óhajtja ellátogatni az előőrsvonalba, és ön megláthat, hogy ez edjáltalán nem alkalmas hadállás. És én nem akarok kiirtani az én ezredem az ön kedvéért.

– Ön megfeledkezik magáról, ezredes! Én nem a magam kedvtelésével törődöm, és megtiltom, hogy így beszéljen.

A tábornok elfogadta az ezredes kihívását erre a bátorságtornára; kidüllesztette mellét, összevonta szemöldökét és elindult az ezredessel az előőrsvonal felé, mintha ennek az egész nézeteltérésnek ott, a vonalban, a golyózáporban kellene eldőlnie. Kijutottak az előőrsvonalba és szótlanul

megálltak. Néhány golyó átsüvített a fejük felett. A vonalban nem volt mit nézni, hiszen az előbbi helyről is világosan láthatták, hogy e bokrok, szakadékok közt nem léphet működésbe a lovasság, és hogy a franciák már-már bekerítik a balszárnyat. A tábornok és az ezredes szigorúan és sokatmondóan nézett egymásra, mint két viadalra készülő kakas és lestékleste a gyávaság jeleit, de hiába. Mindketten megállták a próbát. Mivel nem volt mit beszélni, és sem ez, sem az nem akart okot adni a másiknak, hogy azt mondhassa: ő indult el elsőnek a golyózáporból – egymás bátorságát próbára téve, még sokáig ott álltak, de ekkor az erdőben, csaknem mögöttük, puskaropogás és egybeolvadó, tompa zsivaj hallatszott. A franciák megtámadták az erdőben a fát gyűjtő katonákat. A huszárok most már nem vonulhattak vissza a gyalogsággal. A francia csatárlánc elvágta a visszavonulás útját balfelé. Most aztán akármennyire alkalmatlan volt is a terep, rohamot kellett indítani, hogy a csapat utat törjön magának.

Azt a svadront, amelyben Rosztov szolgált, mihelyt sebtiben lóra szállt, arccal az ellenség felé állították fel. A század és az ellenség között most se volt senki – akárcsak az Enns hídjánál – és a két csapat közt most is ott húzódott a bizonytalanság és a félelem elválasztó vonala, akár az élőket a holtaktól elválasztó vonal. Mindenki érezte ezt a vonalat és mindenkit izgatott az a kérdés: átlépi-e ezt a vonalat – és ha igen, hogyan – vagy nem lépi át.

Az ezredes odalovagolt az arcvonalhoz, haragosan felelt valamit a tisztek kérdéseire és mint olyan ember, aki elszántan ragaszkodik a véleményéhez, adott valami parancsot. Senki se mondott semmi határozottat, a században mégis az a hír terjedt el, hogy roham lesz. Elhangzott a vezényszó: „Csatarendbe!", aztán szisszenve kirepültek hüvelyükből a kardok. De még mindig nem mozdult előre senki. A balszárny csapatai, mind a gyalogosok, mind a huszárok érezték, hogy a parancsnokok maguk se tudják, mit csináljanak, és a feljebbvalók tétovázása átragadt a csapatokra is.

„Hamar, hamar" – gondolta Rosztov és érezte, hogy végre elérkezett az az idő, amikor megízlelheti a roham gyönyörűségét, amelyről már olyan sokat hallott huszár bajtársaitól.

– Isten nevében fiúk – harsant fel Gyenyiszov hangja. – Ügetés! Indulj!

Az elülső sorban hullámzani kezdett a lovak tompora. A Varjú meghúzta a kantárszárat és maga is elindult.

Rosztov jobbra megpillantotta a mi huszáraink első sorait, még távolabb, amott, elöl, egy sötét sávot látott, amelyet nem tudott ugyan pontosan megkülönböztetni, de az ellenségnek nézte. Lövések dördültek, de még messzire.

– Vágta! – hallatszott a vezényszó, és Rosztov érezte, hogy Varjúja magasabbra löki a tomporát és átcsap vágtába.

Előre kiszámította lova mozgását és mind vidámabbnak érezte magát. Egy magános fát vett észre ott elöl. Ez a fa eleinte ott elöl, annak a vonalnak a közepén volt, amely olyan rettenetesnek látszott. De lám, átha-

ladtak ezen a vonalon és – nem történt semmi rettenetes, sőt Rosztov még vidámabbnak, még élénkebbnek érezte magát. „Tyű, de közéjük vágok" – gondolta és jól megmarkolta a kardját.

– Hurrá-á-á-á! – zúgták a katonák.

„Csak akadjon elém most akárki fia" – gondolta Rosztov; belevágta sarkanyúját a Varjú vékonyába és a többiek elé rúgtatva sebesvágtába eresztette. Már világosan láthatták maguk előtt az ellenséget. Hirtelen mintha széles seprűvel suhintottak volna végig a századon. Rosztov felemelte a szablyát, vágni készült, de ekkor Nyikityenko, az előtte nyargaló katona félrecsapódott előle és Rosztov úgy érezte, hogy fergeteges gyorsasággal repül előre és mégis egyhelyben áll, mintha csak álmodnék. Bondarcsuk, a mögötte lovagló ismerős huszár majd rászökkent és haragosan tekintett rá. Bondarcsuk lova oldalt pattant, és a huszár elnyargalt mellette.

„Mi ez? Miért nem mozdulok arrább? Leestem, elestem..." – kérdezte és felelte is Rosztov ugyanabban a szempillantásban. Már egyedül volt a mező közepén. A szökellő paripák, a huszárok háta helyett mozdulatlan földet és tarlót látott maga körül. Alatta meleg vér. „Nem: a lovam esett el, én csak megsebesültem." A Varjú már-már feltápászkodott első lábaival, de visszahanyatlott és maga alá szorította lovasának lábát. A ló fejéből folyt a vér. Vergődött és nem bírt lábra állni. Rosztov szintén fel akart kelni, de ő is visszahanyatlott: tarsolya beleakadt a nyeregbe. Nem tudta, hol vannak a mieink, hol vannak a franciák. Körös-körül nem volt senki sem.

Végre kiszabadította lábát és felemelkedett. „Hol, merre volt az a vonal, amely olyan élesen elválasztotta a két sereget?" – kérdezte magától és nem tudott felelni rá. „Csak nem történt velem valami baj? Vannak ilyen esetek és mit kell csinálni ilyen esetekben?" – kérdezte magától, amikor felállt. E pillanatban úgy érezte, hogy elzsibbadt balkarján egy felesleges valami csüng – a keze. Mintha nem is az övé volna. Szemügyre vette, de hiába kereste rajta a vért. „Lám, már itt is vannak az emberek – gondolta boldogan, amikor megpillantott egynéhány embert, aki feléje futott. – Ők majd segítenek rajtam!" Ezek előtt az emberek előtt egy furcsa csákójú, kék köpenyes, napégette arcú, görbeorrú, fekete katona futott. Amögött meg kettő és még sok-sok szaladt. A hátulsók között, akik ugyanolyanok voltak, ugyanolyan csákót viseltek, egy orosz huszár állt. Karjánál fogva tartották. Mögötte meg a lovát fogták.

„Bizonyára fogoly a mieink közül... Igen. Csak nem ejtenek foglyul engem is? Miféle emberek ezek? – gondolta még mindig Rosztov és nem akart hinni a szemének. – Csak nem franciák?" A közeledő franciákra nézett és bár egy másodperccel ezelőtt még csakis azért vágtatott előre, hogy elérje ezeket a franciákat és lekaszabolja őket, közelségük most oly borzalmasnak rémlett, hogy nem hitt a szemének. „Kik ezek? Miért szaladnak? Csak nem énhozzám? Csak nem énhozzám szaladnak? És miért? Hogy megöljenek? *Engem,* akit mindenki szeret?" Eszébe jutott, mennyire sze-

reti az anyja, családja, barátai – és lehetetlennek ítélte az ellenséges katonáknak azt a szándékát, hogy megöljék. „De hátha mégis megölnek?!" Több mint tíz másodpercig állt ott egy helyben és nem értette, milyen helyzetben is van. Az elülső francia, a görbeorrú, olyan közel szaladt hozzá, hogy már arckifejezését is látni lehetett. És ennek az embernek kitüzesedett, idegen arca, aki előreszegezett szuronnyal, lélegzetét visszafojtva, könnyeden futott feléje, megrémítette Rosztovot. Előkapta pisztolyát, de ahelyett, hogy a franciára lőtt volna, csak meghajította vele és ahogy erejéből tellett, a bokrok felé iramlott. Nem azzal a kétkedéssel, nem a küzdelemnek azzal az érzésével futott, amellyel az Enns-hídra ment, hanem a kutyák elől menekülő nyúl érzésével. Csakis a boldog, fiatal életéért való félelem osztatlan érzése uralkodott egész lényén. Gyorsan átugrálta a mezsgyéket; olyan sebesen futott, mint amikor fogócskát játszottak, csak úgy repült a mezőn. Néha hátrafordította megnyerő, sápadt, fiatal arcát és a rémület hidege borzongatta végig a hátát. „Jobb, ha nem nézek vissza" – gondolta, de amikor a bokrokhoz ért, megint visszanézett. A franciák lemaradtak. Még a legelöl futó francia is lépésbe lassított – épp abban a pillanatban, amikor Rosztov hátratekintett – aztán megfordult és ugyancsak kiabált valamit egy hátrább közeledő bajtársának. Rosztov megállt. „Ez sehogy sincs rendjén – gondolta – lehetetlen, hogy meg akarjanak ölni." Ezalatt olyan nehéz lett a balkarja, mintha kétpudos súlyt akasztottak volna rá. Nem bírt tovább futni. A francia is megállt és célzott. Rosztov összehunyorította szemét és lehajolt. Egyik golyó a másik után zúgott el mellette. Összeszedte maradék erejét, jobbjába vette balkezét és odaszaladt a bokrokhoz. A bozótban orosz lövészek voltak.

XX

A gyalogezredek, amelyeken rajtaütöttek az erdőn, kiszaladtak az erdőből és a századok egymással összekeveredve, rendetlen tömegben, húzódtak visszafelé. Egy katona rémületében kimondott két észvesztő és a háborúban iszonyatos szót: „elvágtak bennünket!" – és ezek a szavak a rémülettel együtt átragadtak az egész tömegre.

–Bekerítettek! Elvágtak! Végünk! – kiabálták a menekülő katonák.

Az ezredparancsnok, mihelyt meghallotta a lövöldözést és a kiabálást maguk mögött, mindjárt tudta: ezredével valami borzalmas dolog történt, és az a gondolat, hogy őt, a sok-sok éven át példásan szolgáló, mindenben teljesen ártatlan tisztet esetleg mulasztással és gyámoltalansággal vádolják majd feljebbvalói, annyira megdöbbentette, hogy megfeledkezett mind a nyakaskodó lovassági ezredesről, mind tulajdon tábornoki méltóságáról, sőt – és ez a fő – teljesen megfeledkezett a veszélyről, az önfenntartás ösztönéről is és lovát megsarkantyúzva, a kápába kapaszkodva menten ezredéhez vágtatott a jégesőként hulló, de szerencsésen mindig melléje találó golyók közepette. Csak egy volt a vágya: megtudni, hányadán is állnak,

Tusin ütege.

és segíteni, mindenáron kijavítani a hibát, ha ő ludas benne, és hogy senki se okolja őt, a huszonkét év óta példásan szolgáló, soha semmi miatt meg nem rótt tisztet.

Szerencsésen átnyargalt a franciák között, az erdőn túli mezőre vágtatott, amelyen át a mieink futottak visszafelé, és – a vezényszavakat a fülük mellett eleresztve – lefelé ereszkedtek a lejtőn. Bekövetkezett az erkölcsi ingadozásnak az a pillanata, amely eldönti az ütközetek sorsát: vagy engedelmeskednek parancsnokuk vezényszavának ezek a felbomlott tömegek, vagy rá se hederítenek és futnak tovább. Akármilyen kétségbeesetten kiabált is az ezredparancsnok, akitől nemrég még minden katona rettegett, akármennyire kikelt is magából, akármennyire dühös és vörös volt az arca, akármennyire hadonászott is kardjával, a katonák csak futottak, egy-egy szót váltottak, a levegőbe lövöldöztek és rá se figyeltek a vezényszóra. Az ütközetek sorsát eldöntő erkölcsi ingadozás szemmel láthatólag a félelem felé billent.

A tábornok már köhögött a nagy kiabálástól meg a puskaporfüsttől és kétségbeesésében megállt. Úgy látszott: minden elveszett. De ebben a pillanatban azok a franciák, akik a mieinkre támadtak, érthetetlen okból hirtelen visszafelé iramodtak, elrejtőztek az erdő szélén – és az erdőből orosz lövészek bukkantak elő. Tyimohin százada volt ez, amely teljes rendben megmaradt az erdőben, lesbe állt az erdő mellett, az árokban és most váratlanul megrohamozta a franciákat. Tyimohin olyan kétségbeesett kiáltással rohant a franciákra és egy szál karddal olyan eszeveszett, mámoros elszántsággal vetette magát az ellenségre, hogy a franciák még fel sem ocsúdhattak: eldobálták fegyvereiket és megfutamodtak. Dolohov Tyimohin oldalán rohant; közvetlen közelből lelőtt egy franciát és ő volt az első, aki nyakon ragadott és foglyul ejtett egy tisztet. A menekülők visszafordultak, a zászlóaljak összeszedelőzködtek, és a franciák, bár az imént még majdnem két részre szakították a balszárny csapatait, egy pillanat alatt visszaszorultak. A tartalékcsapatoknak sikerült egyesülniök, a menekülők megálltak. Az ezredparancsnok Ekonomov őrnaggyal a hídnál állt és egymás után engedte tovább maga előtt a visszavonuló századokat. Ekkor odament egy katona, megfogta kengyelét és csaknem nekidőlt. A katona kék szövetköpenyt viselt; borjúja, csákója nem volt, fejét kötés fogta át, vállán átvetve egy francia tölténytáska csüngött. Kezében tiszti kardot tartott. A katona sápadt volt. Kék szemével hetykén nézett az ezredparancsnok szemébe, szája meg mosolygott. Az ezredparancsnok ugyan el volt foglalva – éppen parancsot adott Ekonomov őrnagynak – mégis fel kellett figyelnie erre a katonára.

– Itt van, kegyelmes uram, két zsákmány is – mondta Dolohov és a francia kardra meg a táskára mutatott. – Foglyul ejtettem egy tisztet. Megállítottam a századot. – Dolohov zihált: annyira kifáradt. Szaggatottan beszélt. – Az egész század tanúsítja. Ne felejtse el, kegyelmes uram!

– Jó, jó – mondta az ezredparancsnok és Ekonomov őrnagyhoz fordult.

De Dolohov nem tágított. Leoldotta, lerántotta a kendőt és megmutatta a hajára alvadt vért.

– Szuronyseb! Ottmaradtam az arcvonalban. Ne felejtse el, kegyelmes uram!

Tusin ütegéről megfeledkeztek; Bagration herceg csak a csata legvégén – amikor hallotta, hogy középütt még mindig ágyúznak – küldte oda az ügyeletes törzskari tisztet, majd Andrej herceget azzal a paranccsal, hogy az üteg mielőbb vonuljon vissza. Az a fedezet, amely Tusin ágyúi mellett állt, valami parancs folytán visszavonult, még amikor javában állt a harc; de az üteg folytatta a tüzelést. Csak azért nem került a franciák kezére, mert az ellenség el se gondolta, hogy így merészeljen lövöldözni négy ágyú, amelyet senki se véd. Ellenkezőleg: az üteg erélyes tüzeléséből azt következtette, hogy ott, középen összpontosították az oroszok főerőit. Kétszer is meg akarta rohamozni ezt a pontot, de kartácstűzzel mind a kétszer visszaűzte őket a négy ágyú, amely védtelenül állt a magaslaton.

Tusinnak – mindjárt Bagration herceg távozása után – sikerült felgyújtania Schöngrabent.

– Ni, hogy kapkodnak fűhöz-fához! Ej! Odanézz, micsoda füst! Ez ügyes! Ez már derék! Micsoda füst, micsoda füst! – mondogatta felélénkülve a kezelő legénység.

Minden ágyú – parancs nélkül is – a tűzvész irányába lövöldözött. A katonák, mintha csak biztatni akarnák, minden kilőtt golyónak azt kiáltozták: „Csak ügyesen! Úgy-úgy! Odanézz!... Ez már beszéd!" A tűzvész gyorsan továbbharapódzott a nagy szélben. Azok a francia hadoszlopok, amelyek már kivonultak a kertek alá, most visszahúzódtak; de az ellenség – bizonyára azért, hogy megbosszulja kudarcát – a falutól jobbra tíz ágyút állított fel és tüzet nyitott Tusinra. Tüzéreinket annyira elragadta a tűzvész okozta gyermekes öröm, meg a franciákra való sikeres tüzelés heve, hogy ezt az üteget csak akkor vették észre, amikor két ágyúgolyó – majd a nyomukban megint négy – becsapott a lövegek közé, és az egyik leterített két lovat, a másik meg leszakította egy lőszeres kocsi kocsisának a lábát. De az élénkség, amely egyszer fellángolt, mégse csökkent, csupán a hangulatot változtatta meg. A lovakat egy tartalék ágyútaliga lovaival pótolták, a sebesülteket összeszedték és a négy ágyút a tízlöveges üteg ellen fordították. Tusin tiszttársa már a csata elején elesett, alig *egy* óra alatt tizenheten dőltek ki a negyven főnyi kezelő legénység közül. De a tüzérek csakolyan vidámak, élénkek maradtak. Kétszer is észrevették, hogy lent, a közelben, franciák bukkantak elő – mind a kétszer kartácsot zúdítottak rájuk.

Az ügyetlen, gyenge mozgású, alacsony emberke minduntalan – ahogy ő mondta – *erre is egy pipát* kért a tisztiszolgájától, aztán a parazsat kiszórva mindig előreszaladt és kicsiny keze alól nézegetett a franciák felé.

– Rajta, fiúk! – mondta mindannyiszor és kerekénél fogva maga is meg-megragadta az ágyút, kicsavargatta a csavarokat.

Tusin, bár mindannyiszor megremegtette és majd megsüketítette a szakadatlan lövöldözés, mégis egyik ágyútól a másikhoz szaladgált a füstben és hol célzott, hol a lövedékeket számolgatta, hol meg parancsokat osztogatott, hogy cseréljék ki a sebesült lovakat, pótolják a döglötteket, és folyvást kiáltozott határozatlan, vékony, gyenge hangján. „Orrpörkölő" kurta pipáját egy pillanatra se vette ki szájából. Egyre élénkebb lett az arca. Csak akkor ráncolta össze homlokát, ha megsebesült vagy elesett valamelyik embere. Ilyenkor félrefordult és ráripakodott az emberekre, akik mint mindig, késlekedtek felemelni a sebesültet vagy a halottat. A katonák, javarészt szép szál legények (mint a legtöbb tüzérszázadnál – két fejjel magasabbak voltak tisztjüknél és kétszerte szélesebbek), mind úgy néztek parancsnokukra, akár a bajba került gyermekek, és mindig ugyanazt a kifejezést tükrözte arcuk, amelyet az ő arcán láttak.

Tusin e szörnyű lárma és zaj, e feszült figyelmet követelő tevékenység közepette nem érezte a félelem okozta legcsekélyebb kellemetlenséget sem. Sőt mindinkább felvidult. Úgy tetszett: nagyon régen, talán még tegnap volt az a pillanat, amikor meglátta az ellenséget és először rá tüzelt; az a kis darab föld meg, amelyen áll, már régóta ismerős hely, rég a szívéhez nőtt. Bár emlékező- és ítélőképessége nem hagyta cserben, bár minden tekintetben úgy cselekedett, ahogy csak – az ő helyzetében – a legkülönb tiszt cselekedhet, mégis olyan állapotban volt, akár a lázas beteg, vagy a részeg ember.

A saját ágyúiból mindenfelől mennydörgő, fülsiketítő durrogásnak, az ellenség lövedékei süvítésének és becsapódásának hallatára, az ágyúk körül sürgő-forgó, kipirult arcú, kiizzadt legénységnek, az emberek és lovak vérének meg az odaát – az ellenségnél – fel-felbukkanó füstgomolyoknak láttára (amelyek után mindannyiszor iderepült egy-egy golyó és hol a földbe, hol emberbe, hol ágyúba, hol lóba csapott bele) – mindeme tárgyak láttára egy külön, fantasztikus világ alakult ki képzeletében, és e pillanatban ez a világ volt minden gyönyörűsége. Az ellenséges ágyúk nem ágyúk, hanem pipák voltak a képzeletében, amelyekből egy láthatatlan pipás ember gyér gomolyokban eregette a füstöt.

– Nicsak! Megint pöfékelt egyet – suttogta magában, amikor a hegyről felröppent egy füstgomoly, majd hosszú sávként balra húzódott a szélben. – Mindjárt itt a labda is – hajíthatjuk vissza!

– Mit parancsol, nagyságos uram? – kérdezte a tűzmester, aki mellette állt és hallotta, hogy dünnyög valamit.

– Semmit. Gránátot!... – felelte.

„No, Matvevna, rajta!" – mondta magában. A régimódi öntésű, szélső nagy ágyút hívta – képzeletében – Matvevnának. A maguk ágyúi körül serénykedő franciákat meg hangyáknak képzelte. A második ágyú egyes számú tüzére – szép, de iszákos legény – az ő világában *bácsi* volt; gyakrabban tekintett rá, mint a többiekre és örült minden mozdulatának. A hegy tövében hol elcsituló, hol erősödő puskaropogás egy óriás lélegzetének rémlett – feszülten figyelte hát e zaj le-lelohadását, fel-fellángolását.

„Nini, megint lélegzetet vett, megint lélegzetet vett" – ismételgette magában.

Magát is óriási termetű, hatalmas férfinak képzelte most – két kézzel szórja a franciára az ágyúgolyót.

– Aztán cserben ne hagyj, Matvevna lelkem! – mondta, amikor elment az ágyú mellől. Ebben a pillanatban ismeretlen, idegen hang harsant a feje fölött:

– Tusin kapitány! Kapitány!

Tusin ijedten hátratekintett. Az a törzskari tiszt volt, aki Gruntban kizavarta őket a sátorból.

– Mi lelte magát? Megháborodott? – kiabált rá pihegve. – Már kétszer is megparancsolták, hogy vonuljon vissza, maga meg...

„Ejha, hát miért szid ez engem?..." – gondolta Tusin és ijedten nézett feljebbvalójára.

– Én... semmit... – hebegte és sapkája ellenzőjéhez emelte két ujját. – Én...

De az ezredes nem mondhatta el mind, amit akart. Egy arra repülő ágyúgolyó előtt lekushadva, kénytelen volt ráhajolni lovára. Elhallgatott. Amikor megint meg akart szólalni, megint belefojtotta a szót egy ágyúgolyó. Erre megfordította lovát és elvágtatott.

– Vonuljon vissza! Vissza mind! – kiabálta messziről.

A katonák kacagásra fakadtak. Egy perc múlva, ugyanazzal a parancscsal odanyargalt egy segédtiszt.

Andrej herceg volt. Az első, amit megpillantott, mikor Tusin ütegének a környékére ért, egy átlőtt lábú, kifogott ló volt; ott nyerített a befogott lovak mellett. Lábából akár egy kútfőből, úgy ömlött a vér. Az ágyútaligák közt néhány sebesült feküdt. Mialatt Andrej herceg odafelé lovagolt, egyik ágyúgolyó a másik után szállt el felette; érezte, hogy ideges remegés fut végig a hátán. De mindjárt lelket öntött bele már a puszta gondolat is: csak nem fél talán? „Én nem félhetek!" – gondolta és lassan leszállt lováról az ágyúk között. Átadta a parancsot és ott maradt az üteg nél. Elhatározta, hogy megvárja, amíg ágyútaligára kapcsolják a lövegeket és elindulnak velük visszafelé. Átlépdelt a hullákon, és a franciák iszonyú ágyútüzében hozzáfogott a lövegek leszereléséhez.

– Az imént ide nyargalt egy parancsnok, de mihamar el is szelelt – mondta a tűzmester Andrej hercegnek – nem úgy, mint a nagyságos úr.

Andrej herceg egy szót sem váltott Tusinnal. Mindketten annyira el voltak foglalva, hogy szinte nem is látták egymást. Amikor ágyútaligára kapcsolták a négy löveg közül a megmaradt kettőt és elindultak völgynek le (egy szétlőtt ágyút meg egy tarackot otthagytak), Andrej herceg odalovagolt Tusinhoz.

– No, a viszontlátásra – köszönt el és kezet nyújtott.

– A viszontlátásra, kedves barátom – felelte Tusin. – Isten áldja, lelkem, jó barátom – mondta és maga se tudta, miért, de könnybe lábadt a szeme.

Elült a szél, a fekete felhők alacsonyan csüngtek a csatatér felett, a látóhatáron meg egybeolvadtak a puskaporfüsttel. Minél jobban besötétedett, annál világosabban előtűnt a tűzvész pírja kéthelyütt is. Az ágyúdörgés halkult valamit, de a puskaropogás még sűrűbben, még közelebb hallatszott hátulról és jobbkéz felől. Amikor Tusin kijutott ágyúival a tűzvonalból és leereszkedett a szurdokba – útközben egyre-másra előzte meg a sebesülteket, de mindig újabbakba botlott – már várt rá néhány feljebbvalója, meg néhány segédtiszt, köztük a törzskari tiszt meg Zserkov, aki – bár kétszer is küldték – egyszer se lovagolt oda Tusin ütegéhez. Ezek egymás szavába vágva, mind parancsokat adtak, vagy adtak át: hogyan és hová menjen; aztán szemrehányásokat és megjegyzéseket tettek neki. Tusin nem adott ki semmilyen rendelkezést, még beszélni is félt, mert – maga se tudta, miért – minden szóra képes lett volna sírva fakadni; némán lovagolt hát leghátul tüzérségi gebéjén. Bár azt parancsolták, hogy a sebesülteket sorsukra kell hagyni, mégis sokan vánszorogtak a csapatok után és fel-felkérezkedtek az ágyúkra. Azt a hetyke gyalogsági tisztet, aki az ütközet előtt kiszökkent Tusin sátrából, a Matvevna ágyútalpára fektették, mert haslövést kapott. A hegy tövében egy sápadt huszár-hadapród, egyik kezét a másikkal tartva, odament Tusinhoz és megkérte, hadd üljön fel.

– Az isten szerelmére, kapitány! Zúzódás! A kezem! – mondta félénken. – Az isten szerelmére! Nem tudok menni. Az isten szerelmére!

Látni lehetett rajta: már nem egyszer rimánkodott, hogy felülhessen valahová, de mindig visszautasították.

– Parancsolja meg, hogy engedjenek felülni, az istenért – kérte panaszos, tétova hangon.

– Engedjétek csak, hadd üljön fel, hadd üljön fel – mondta Tusin. – Terítsd rá a köpenyed, bácsi – fordult kedvenc katonájához. – Hát az a sebesült tiszt hol van?

– Meghalt. Letettük – felelte valaki.

– Hadd üljön fel. Üljön fel, kedves barátom, üljön fel. Terítsd alá a köpenyed, Antonov.

A hadapród Rosztov volt. Egyik kezét a másikkal tartotta, sápadt volt, alsó állkapcsa lázasan remegett. Felültették a Matvevnára, arra az ágyúra, amelyről a halott tisztet levették. Az aláterített köpeny véres volt – bemocskolta Rosztov lovaglónadrágját és kezét is.

– Mi lelte, kedves barátom, megsebesült? – kérdezte Tusin és odalépett ahhoz az ágyúhoz, amelyen Rosztov ült.

– Nem, zúzódás!

– Akkor mitől véres az ágyútalp?

– Az a tiszt vérezte össze, nagyságos uram – felelte egy tüzér, mintha bocsánatot kérne, amiért ilyen tisztátalan a löveg, és köpenye ujjával letörölgette a vért.

A gyalogság segítségével nagy nehezen felvontatták a két ágyút a hegyre,

elérték Guntersdorf falvát és megálltak. Már annyira besötétedett, hogy tíz lépésnyire se lehetett megkülönböztetni a katonák mundérját. Csitult a lövöldözés is. De a közelben – jobbról – hirtelen megint kiáltozás és puskaropogás hallatszott. Lövések lángja lobbant a sötétben. A franciák utolsó rohamára válaszoltak a falu házaiban lesben álló katonáink. Megint kirohant a faluból mindenki, de Tusin ágyúi nem bírtak megmozdulni semerre; a tüzérek, Tusin meg a hadapród csak néztek egymásra és várták, mit hoz a sors. Ismét csendesedett a puskatűz, és egy mellékutcából – élénk beszélgetés közben – katonák tódultak elő.

– Nincs semmi bajod, Petrov? – kérdezte az egyik.

– Elagyabugyáltuk őket istenesen. Most már nem dugják ide az orrukat – felelte egy másik.

– Nem látni semmit! Hogy beledurrantottak a maguk embereibe. Setét van, pajtás, nem látni semmit. Nincs valami itóka?

A franciákat utólszor is visszaverték. És a vaksötétben – valahová előre – megint elindultak Tusin ágyúi. A zsibongó gyalogság, mint ráma fogta körül őket.

Mintha – mindig egy irányban – láthatatlan, zord folyó hömpölygöne a sötétben, és zúgásába suttogás, beszédmoraj, patadobaj és kereknyikorgás elegyedne. A sötét éj általános zsivajában a sebesültek nyögése és szava vált ki a legélesebben a többi hang közül. Úgy rémlett: nyögésük teljesen betölti a homályt, amely a csapatot körülveszi. Nyögésük és az éji homály – ugyanaz volt. Egy kis idő múltán izgalom hullámzott végig a vonuló tömegen. Egy fehér lovas lovagolt el mellettük kíséretével és tovahaladtában mondott valamit.

– Mit mondott? Hová menjünk most? Vagy megálljunk? Köszönetet mondott? – hallatszottak a mohó kérdések mindenfelől, és az egész mozgó tömeg összetorlódott (bizonyára megálltak az elülsők) és az a hír szállt szájról szájra, hogy meg kell állni: ez a parancs. A sáros út közepén álltak meg mind, ahol eladdig meneteltek.

Tüzet gyújtottak itt is, ott is. Élesebben lehetett hallani a beszédmorajt. Tusin kapitány kiadta századának a rendelkezéseket, aztán elküldött egy katonát: keresse meg, merre van a kötözőhely, vagy hívjon orvost a hadapródhoz, majd leült a tűz mellé, amelyet ott, az úton raktak a katonák. Rosztov is átvánszorgott a tűzhöz. A fájdalom, a hideg, a nyirkosság miatt lázas remegés rázta egész testét. Majd elnyomta az álom, de mégsem alhatott: gyötrő fájdalom sajgott kezében, amelynek nem lelte helyét. Hol behunyta szemét, hol a tűzbe tekintett – izzóvörösnek látta – hol meg Tusin görnyedt, nyápic alakjára, aki törökösen üldögélt mellette. Tusin nagy, jóságos és okos szeme együttérzéssel és részvéttel szegeződött rá. Látta, hogy Tusin szívvel-lélekkel akarna, de semmivel sem tud segíteni rajta.

Mindenfelől lépések hallatszottak és a gyalog vagy lóháton tovahaladók, meg a körülöttük letelepedő gyalogosok beszédmoraja. A hangok, a lé-

pések meg a sárban cuppogó paták zaja, a tüzifa közeli s távoli ropogása mind egyetlen, hullámzó lármába olvadt.

Most már nem láthatatlan folvó hömpölygött a homályban, mint az előbb, hanem mintha zord tenger csillapulna remegve – fergeteg után. Rosztov értetlenül bámulta és hallgatta, mi megy végbe előtte és körülötte. Egy gyalogos katona odament a tábortűzhöz, leguggolt, a lángok közé dugta kezét és félrefordította arcát.

– Szabad, nagyságos uram? – szólt és kérdő tekintettel fordult Tusin felé. – Elmaradtam a századomtól, nagyságos uram; azt se tudom, holmerre. Most vagyok csak bajban!

A katonával együtt odament a tábortűzhöz egy felkötött arcú gyalogsági tiszt is és azzal a kérdéssel fordult Tusinhoz: egy kicsit vontassák arrább a löveget, hogy elhajthassa mellette fogatát. A századparancsnok után két katona szaladt a tűzhöz. Nekiszilajodva káromkodtak és dulakodtak: egy félpár csizmát igyekeztek kiráncigálni egymás kezéből.

– Méghogy te vetted fel! Értenéd a módját! – kiabálta rekedten az egyik.

Aztán egy sovány, sápadt katona ment oda. Nyakán véres kapcából hevenyészett kötés. Dühös hangón vizet követelt a tüzérektől.

– Hát mi az?! Megdögöljek, mint egy kutya? – hepciáskodott.

Tusin megparancsolta: adjanak innia. Aztán egy vidám katona futott oda és tüzet kért a gyalogosoknak.

– Egy kis parazsat a gyalogságnak! De jó forrót ám! Kellemes tanyázást, földik, köszönjük a parazsat, megadjuk kamatostul – mondta és egy vörösen izzó zsarátnok-darabbal eltűnt a sötétben.

A katona után négy másik következett. Köpenyre fektetve valami nehezet cipeltek. Elhaladtak a tábortűz mellett. Egyikük megbotlott.

– Ejnye, az ördög bújjon belétek! Az útra kell lökni azt a fát, mi? – morogta.

– Mit cipeljük tovább – meghalt! – mondta egy másik.

– Ugyan már, no!

És ezek is eltűntek terhükkel a sötétségben.

– Mi az? Fáj? – kérdezte Tusin suttogva Rosztovtól.

– Fáj.

A tűzmester odament Tusinhoz.

– A tábornok hívja, nagyságos uram. Itt a szállása, ebben a házban – mondta.

– Mindjárt, kedves barátom!

Tusin felállt, begombolta köpenyét, rendbeszedte magát és elindult a tűz mellől...

Bagration herceg a tüzérek tábortüzéhez közel, előre elkészített szállásán, épp ebédnél ült és egynéhány csapatparancsnokkal beszélgetett, akik egybegyűltek nála. Itt a félig behunyt szemű kis öreg – mohón rágta a húst egy birkacubákról – itt a huszonkét év óta kifogástalanul szolgáló tábornok – ugyancsak kivörösödött a kupica vodkától meg az ebédtől –

itt a pecsétgyűrűs törzskari tiszt; itt Zserkov, aki nyugtalanul jártatta szemét mindnyájukon, és itt van Andrej herceg is. Sápadt; ajkát keményen összeszorítja; szeme lázasan csillog.

A szoba sarkában – odatámasztva – egy zsákmányolt francia zászló állt. A hadbíró naiv arccal vizsgálgatta a zászló kelméjét és álmélkodva csóválta fejét; talán azért, mert csakugyan érdekelte, milyen is a zászló, de inkább talán azért, mert nehezére esett éhesen nézni azt az ebédet, amelynél neki nem jutott teríték. A szomszéd szobában egy francia ezredes volt, akit a dragonyosok ejtettek foglyul. Tisztjeink bámészkodva ott tolongtak körülötte. Bagration herceg köszönetet mondott az egyes parancsnokoknak és tüzetesen érdeklődött a csata részleteiről meg a veszteségekről. Az az ezredparancsnok, aki Braunauban bemutatta ezredét, azt jelentette a hercegnek, hogy mihelyt megkezdődött a csata, visszavonult az erdőből, összeszedte a favágókat, elengedte őket maga előtt, aztán két zászlóaljjal szuronyrohamra indult és visszavetette a franciákat.

– Amikor megláttam, hogy az első zászlóalj felbomlott, fenséges uram, megálltam az úton és azt gondoltam magamban: „közel engedem ezeket és az egész zászlóaljjal sortüzet zúdítok rájuk"; úgy is cselekedtem.

Az ezredparancsnok annyira szeretett volna így cselekedni, annyira sajnálta, amiért nem sikerült így cselekednie, hogy végül elhitette magával: pontosan így is történt minden. És hátha csakugyan így is történt. Hát ki tudja megállapítani ilyen zűrzavarban: mi volt és mi nem volt?

– Meg kell jegyeznem, fenséges uram – folytatta, amikor eszébe jutott Kutuzov és Dolohov beszélgetése, és legutóbbi találkozása a lefokozott tiszttel – Dolohov közkatona, az a lefokozott tiszt, a szemem láttára ejtett foglyul egy francia tisztet és különösen kitüntette magát.

– Én meg ugyanakkor láttam a pavlovgrádiak rohamát – szólt közbe nyugtalanul körültekingetve Zserkov, aki egyetlen huszárt se látott aznap, csak egy gyalogsági tiszttől hallott róluk. – Legázoltak két négyszöget, fenséges uram.

Zserkov szavaira egynéhányan elmosolyodtak, mert ezúttal is tréfát vártak tőle; de amikor észrevették, hogy amit mond, szintén fegyvereink és a mai nap dicséretét célozza, komoly arcot öltöttek, bár sokan nagyon jól tudták: mindaz, amit Zserkov mondott, szemenszedett hazugság. Bagration herceg az öreg ezredeshez fordult.

– Köszönöm uraim, mindnyájuknak köszönöm; minden csapat hősiesen harcolt: a gyalogság, a lovasság és tüzérség egyaránt. De hogy' maradt ott közepütt az a két ágyú? – kérdezte és keresett valakit a tekintetével. (A balszárny ágyúi iránt nem is érdeklődött, mert tudta, hogy ott mindjárt a csata elején odahagytak minden löveget.) – Azt hiszem, már kértem önt – fordult az ügyeletes törzskari tiszthez.

– Az egyiket szétlőtték – felelte az ügyeletes törzskari tiszt – de hogy a másikkal mi történt, fel nem foghatom; hisz egész idő alatt ott voltam és osztogattam a rendelkezéseket. Csak az imént jöttem el... Szó ami szó: melegünk volt egy kicsit – tette hozzá szerényen.

Valaki megjegyezte, hogy Tusin kapitány itt tanyázik a kertek alatt és már érte is küldtek.

– De hisz ön is ott volt – fordult Bagration herceg Andrej herceghez.

– Igen-igen, his híján találkoztunk is – mondta az ügyeletes törzskari tiszt és kellemesen rámosolygott Bolkonszkijra.

– Nem volt szerencsém látni önt – felelte Andrej herceg hidegen és szaggatottan. Mindnyájan hallgattak egy kis ideig.

A küszöbön megjelent Tusin: félénken furakodott elő a tábornokok háta mögül. Amikor meg akarta kerülni a tábornokokat, nem vette észre a zászló nyelét és megbotlott benne, mert zavarba esett, mint mindig, ha feljebbvalói elé került. Néhányan felnevettek.

– Hogy' hagyhatták ott azt az ágyút? – kérdezte Bagration és összevonta szemöldökét; nem annyira a kapitányra, mint inkább a kacagókra haragudott, akik közt Zserkov hangja harsogott a legjobban.

Tusin csak most, e mord feljebbvalók színe előtt döbbent rá igazában: mily iszonyú bűn és gyalázat terheli – elvesztett két ágyút és még életben mert maradni! Annyira izgatott volt, hogy mindeddig nem is ért rá ezen gondolkozni. A tisztek kacaja még jobban kizökkentette a kerékvágásból. Csak állt Bagration előtt és remegő állal csak annyit dadogott:

– Nem tudom... fenséges uram... nem volt elég emberem, fenséges uram.

– Mért nem vett a fedezetből?!

Tusin nem mondta, hogy nem is volt fedezet – holott ez a színigazság – mert attól félt: ezzel meg egy másik feljebbvalóját *rántja bele a csávába;* így hát némán Bagration arcára szegezte tekintetét és oly meredten nézett, akár a leckéjébe belesült diák a vizsgáztató szemébe.

Eléggé sokáig tartott a csend. Bagration herceg szemmel láthatólag nem akart szigorú lenni, és nem tudta, mit is mondjon; a többiek nem mertek beleszólni a beszélgetésbe. Andrej herceg Tusinra sandított és idegesen mozgatta mindkét kezének ujjait.

– Fenséges uram – törte meg Andrej herceg éles hangon a csendet. – Engem is kegyeskedett odaküldeni Tusin kapitány ütegéhez. Én ott is jártam, és azt találtam, hogy az emberek, lovak kétharmada elesett, két ágyú csupa roncs, fedezet meg – sehol egy lélek!

Bagration herceg és Tusin most – egyforma mereven – Bolkonszkijra szegezte szemét, aki tartózkodóan, de mégis felindultan beszélt.

– És ha szabad véleményt nyilvánítanom, fenséges uram – folytatta – kijelentem, hogy a mai sikert elsősorban Tusin kapitány és százada hősies kitartásának, az ő ütege tevékenységének köszönhetjük – mondta Andrej herceg és feleletet se várva, mindjárt elment az asztaltól.

Bagration herceg Tusinra tekintett. Ugy látszik, nem akarta mutatni, hogy bizalmatlan Bolkonszkij kemény ítéletével szemben, de ugyanakkor érezte: nincs módjában, hogy teljesen igazat adjon neki. Lehajtotta hát a fejét és azt mondta Tusinnak: elmehet. Andrej herceg utána ment.

– Köszönöm, hogy segítettél rajtam, kedves barátom – hálálkodott Tusin.

Andrej herceg Tusinra pillantott, de egy szót se felelt, és mindjárt otthagyta. Elszomorodott, nehéznek érezte a lelkét. Mindez olyan furcsa volt, annyira elütött attól, amit remélt.

„Kik ezek? Miért vannak ezek itt? Mit akarnak? És mikor lesz már vége ennek az egésznek?" – gondolta Rosztov, ahogy elnézte az előtte váltakozó árnyékokat. Még gyötrőbben fájt a keze. Majd leragadt a szeme, vörös karikák ugráltak előtte; ezek a hangok, ezek az arcok, meg az egyedüllét egyetlen benyomásba olvadtak össze a fájdalommal: ezek, ezek a katonák – sebesültek és épek – ezek marcangolták, nyomták, ezek tépik ki az ereit, ezek perzselik a húst eltörött kezében és vállában. Behunyta szemét, hogy megszabaduljon tőlük.

Egy pillanatra elkábult, de a kábulatnak e rövid perce alatt is tömérdek tárgyat és személyt látott álmában: látta anyját, nagy fehér kezét, látta Szonya soványka vállát, Natasa nevetős szemét, Gyenyiszovot bajuszostul, hallotta hangját, látta Tyeljanyint és elvonult előtte a Tyeljanyinnal meg Bogdaniccsal esett egész históriája. És ez az egész história ugyanaz volt, mint ez az éleshangú katona, és ez az egész história meg ez a katona oly gyötrően, lerázhatatlanul tartotta, szorította és mindig egy irányba húzta a karját. Megpróbált eltávolodni tőlük, de egy hajszálnyira vagy egy pillanatra sem engedték el vállát. Pedig nem fájna, egészséges volna, ha nem húznák; de nem lehetett megszabadulni tőlük.

Kinyitotta szemét és felnézett: az éj fekete függönye egy rőfnyire csüngött a parázs-fény fölött. Szállingózó hópihék hulltak a fénybe. Tusin csak nem akart visszajönni, és nem jött az orvos se. Egyedül volt, csak egy pucér kis katona ült most másik oldalt a tűznél és melengette ösztövér, sárga testét.

„Nem kellek senkinek! – gondolta Rosztov. – Nincs, aki segítsen rajtam vagy csak szánjon is. Bezzeg valamikor, otthon, erős, vidám voltam és mindenki szeretett." Felsóhajtott és a sóhajjal együtt önkéntelenül fel is nyögött.

– Tán fáj valamid? – kérdezte a kis katona, de nem várt rá feleletet; kirázta ingét a tűz fölött és krákogva így folytatta: – Be sok emberben kárt tettek csak egyetlen nap! Iszonyú!

Rosztov ügyet se vetett a katonára. A tűz felett csapongó hópelyheket nézte és eszébe jutott az orosz tél, a világos, meleg otthon, a bolyhosszőrű bunda, a sebes szán – akkor egészséges volt a teste és az egész család féltő gonddal szerette. „Miért is jöttem én ide?!" – gondolta.

Másnap a franciák nem újították meg támadásaikat, és Bagration csapatának maradványai csatlakoztak Kutuzov seregéhez.

I

Vaszilij herceg nem szokta megfontolni terveit. Még kevésbé ártott valakinek szántszándékkal csak azért, hogy anyagi előnyre tegyen szert. Csupán – nagyvilági ember volt, aki sikert sikerre aratott a nagyvilági társaságban, és szinte megszokásává vált a siker. A körülményekhez képest, meg az emberekhez való közelsége szerint állandóan különféle terveket szőtt és olyan elképzelései voltak, amelyekről maga sem tudott világosan számot adni magának – de mégis azok alkották életének legfőbb tartalmát. Nem is egy-két terv vagy elképzelés járta egyszer-egyszer, hanem több tucatnyi: az egyik még éppen csak felötlött agyában, a másikat már-már véghezvitte, a harmadik meg füstbe ment. Például nem azt mondta magában: „Ez meg ez most igen befolyásos ember, meg kell nyernem bizalmát, barátságát és akkor kimódolhatom, hogy az ő révén egyszeri segélyhez jussak"; vagy azt sem mondta magában: „Lám, Pierre gazdag lett, valamilyen fortéllyal el kell vétetni vele a lányomat és akkor kölcsön kaphatom azt a szükséges negyvenezer rubelt"; hanem ha találkozott egy-egy befolyásos emberrel – ösztöne abban a pillanatban megsúgta neki, hogy ez az ember hasznára lehet, fokról fokra közeledett hát hozzá, és mihelyt alkalma nyílt, minden tervszerűség nélkül, ösztönösen behízelegte magát, bizalmasa lett és mindig épp arról beszélt vele, amiről kellett.

Pierre éppen kéznél volt Moszkvában. Vaszilij herceg kieszközölte neki, hogy kinevezzék alkamarássá, ami akkoriban megfelelt az államtanácsosi rangnak. Ugyanakkor ragaszkodott ahhoz, hogy a fiatalember utazzék vele Pétervárra és az ő házában szálljon meg. Vaszilij herceg – mintegy azzal a kétségtelen meggyőződéssel, hogy ennek így kell lennie, és mintegy szórakozottan – mindent megtett, ami csak szükséges volt ahhoz, hogy Pierre feleségül vegye az ő lányát. Ha Vaszilij herceg előre megfontolja terveit, akkor nem viselkedhet olyan természetesen, nem lehet olyan közvetlen és bizalmas bárkivel szemben is, akár felette, akár alatta áll. Valami állandóan vonzotta a nála befolyásosabbakhoz és gazdagabbakhoz, és meg volt áldva azzal a ritka művészettel, hogy épp azt a pillanatot ragadja meg, mikor fel lehet és fel is kell használni az embereket.

Pierre, amikor váratlanul gazdag ember és Bezuhov gróf lett, az eladdig élvezett magány és gondtalanság után annyira lefoglalt embernek

érezte magát, és annyira körülvették, hogy csak az ágyban sikerült egyedül maradnia. Iratokat kellett aláírnia; értekeznie kellett különféle hatóságokkal, amelyeknek a jelentőségéről nem is volt világos fogalma; meg kellett kérdeznie hol ezt, hol azt a jószágkormányzótól, el-el kellett utaznia a Moszkva környéki birtokára; és fogadnia kellett egy sereg embert, akik azelőtt tudomást se vettek arról, hogy létezik, most meg igen megsértődnének és elkeserednének, ha nem akarna találkozni velük. Ezek a különféle személyek – hivatalos emberek, rokonok, ismerősök – mind egyaránt kedvesen, barátian viselkedtek a fiatal örökös iránt; szemmel láthatóan mindegyik szentül hitte, hogy Pierre-ben kiváló tulajdonságok laknak. Szüntelenül efféle szavakat hallott: „Az ön rendkívüli jóságát ismerve..." vagy „akinek vajból van a szíve, mint önnek..." vagy „hisz ön oly tiszta lélek, gróf úr..." vagy „ha ő is olyan okos volna, mint ön" stb.; így aztán lassanként maga is elhitte, hogy csakugyan rendkívül jó és rendkívül okos – annál inkább, mert a lelke mélyén mindig is úgy érezte, hogy valóban nagyon jó és nagyon okos. Még azok is megszelídültek és szívélyesek lettek, akik azelőtt nyilvánvalóan haragudtak és fenekedtek rá. A legidősebb herceglány, a hosszú derekú, akinek olyan sima volt a haja, mint egy bábué, bármily haragos volt is előbb, mindjárt a temetés után bement Pierre szobájába. Lesütötte szemét és irulva-pirulva azt mondta neki: nagyon sajnálja, hogy nézeteltérések voltak köztük; úgy érzi, nincs joga, hogy bármit is kérjen, legfeljebb annyit: engedje meg, hogy e csapás után néhány hétig még itt maradjon ebben a házban, amelyet oly nagyon szeretett és ahol oly sok áldozatot vállalt. Nem bírta tovább türtőztetni magát és e szavaknál sírva fakadt. Pierre-t meghatotta, hogy ez a szoborszerű hercegnő ennyire meg tudott változni, megfogta a kezét és bocsánatot kért, maga se tudta, miért. A hercegnő még aznap elkezdett kötni egy csíkos sálat Pierre-nek és teljesen megváltozott iránta.

– Tedd meg ezt neki, *mon cher*, mégis csak sokat kellett tűrnie a megboldogulttól – mondta Vaszilij herceg Pierre-nek és aláírásra elébe tett egy iratot, amely a hercegnő javára szólt.

Vaszilij herceg úgy látta jónak, ha ezt a koncot, azt a harmincezer rubeles váltót mégis csak odaveti a szegény hercegnőnek, hogy eszébe ne jusson elpletykálni, milyen szerepet játszott Vaszilij herceg a mozaikos iratdoboz ügyében. Pierre aláírta a váltót és attól fogva még jóságosabb lett a hercegnő. A két fiatalabb is nyájas lett iránta, kivált a legkisebb, a csinoska, a szemölcsös; hányszor zavarba ejtette Pierre-t mosolyával és azzal, hogy maga is zavarba esett, ha Pierre-t meglátta.

Pierre annyira természetesnek találta, hogy őt mindenki szereti, és annyira képtelenségnek találta volna, ha valaki nem szerette volna meg, hogy nem is tudott kételkedni a körülötte rajzó emberek őszinteségében. Azonkívül nem is ért rá, hogy megkérdezze magától: csakugyan őszinték-e ezek az emberek, vagy képmutatók. Mindig dolga volt és állandóan valami szelíd, vidám mámorban úszott. Valami fontos, általános mozgás középpontjának érezte magát; azt érezte, hogy tőle állandóan várnak va-

lamit; hogyha nem tesz meg valamit, sok embert elkeserít és megfoszt attól, amit várnak tőle; ha pedig megteszi ezt és ezt, minden jó lesz – meg is tette, amit kértek tőle, de az a jó mindig csak váratott magára.

Az első időkben – inkább, mint bárki más – Vaszilij herceg tartotta rajta a kezét mind Pierre ügyein, mind magán Pierre-en. Bezuhov gróf halála óta egy percre sem engedte ki a keze közül. Úgy tett, mintha agyonterhelné a sok dolog, mintha kimerült, elgyötrődött volna, de csupa részvétből mégse tudná odadobni a sors meg a szélhámosok kényének-kedvének ezt a gyámolításra szoruló ifjút, aki *aprés tout* – utóvégre is – barátjának a fia és akkora óriási vagyon birtokosa. Az alatt a néhány nap alatt, amelyet Bezuhov gróf halála után Moszkvában töltött, többször magához hívta Pierre-t vagy ő kereste fel és eléje szabta, mit kell tennie, de olyan fáradt és mégis magabiztos modorban, mintha minden egyes alkalommal azt mondaná:

„Vous savez, que je suis accablé d'affaires et que ce n'est que par pure charité, que je m'occupe de vous, et puis vous savez bien, que ce que je vous propose est la seule chose faisable."[1]

– No, barátom, holnap végre útnak indulunk – szólt egyszer olyan modorban, mintha már réges-rég eldöntötték volna egymás közt, amiről beszél, és ezt nem is lehetett volna másképp eldönteni. Közben behunyta szemét és Pierre könyökén dobolt ujjaival. – Holnap indulunk. Neked is jut hely a kocsimban. Nagyon örülök, hogy végre elrendeztünk mindent, ami fontos. Nekem már rég el kellett volna utaznom. Ezt kaptam a kancellártól. Közbenjártam nála az érdekedben – besoroltak a diplomáciai testületbe, kineveztek alkamarásnak. Most aztán nyitva áll előtted a diplomata-pálya.

Pierre, aki oly sokáig fontolgatta, milyen pályára lépjen, a fáradt és mégis magabiztos modor minden hatásossága ellenére is tiltakozni akart. De Vaszilij herceg elébe vágott azzal a turbékoló, dörmögő hanghordozással, amely kizárt minden lehetőséget, hogy félbeszakítsák és amelyet csak a legnyomósabb érvelés szükségessége esetén használt.

– *Mais, mon cher*, ezt én magamért, a lelkiismeretem szavára tettem, nem tartozol köszönettel érte. Soha senki se panaszkodott még amiatt, hogy túlságosan szerették, aztán meg ... a magad ura vagy, akár holnap is visszadobhatod. Pétervárott majd a magad szemével meglátsz mindent. Legfőbb ideje, hogy minél messzebb kerülj ezektől a rémes emlékektől. – Felsóhajtott. – Úgy bizony, kedvesem. A komornyikom meg hadd utazzék a te hintódban. Jaj, majd el is felejtem – tette hozzá Vaszilij herceg – tudod, *mon cher*, a megboldogulttal nekem elszámolásom volt; így a rjazanyi jószág jövedelmét, amit én kaptam, meg is tartom; neked úgy sincs rá szükséged. Majd elszámolunk.

---

[1] „Tudja, hogy tömérdek a tennivalóm, és csupán szívességből bajlódom magával, és azt is jól tudja, hogy amit én javaslok, az az egyetlen megvalósítható dolog."

Vaszilij herceg néhány ezer rubelnyi dézsmapénzt nevezett „rjazanyi jövedelem"-nek és ezt tartotta meg.

Akárcsak Moszkvában, Pétervárott is a gyengéd, szívélyes emberek légköre vette körül Pierre-t. Nem utasíthatta vissza azt az állást, helyesebben: azt a címet (mert valójában semmit se csinált), amelyet Vaszilij herceg szerzett neki; ismeretség, meghívás, társasági elfoglaltság pedig oly sok adódott, hogy a kábultságnak, a lázas sietségnek és a közelgő, de soha be nem teljesülő jónak az érzése itt még jobban erőt vett rajta, mint Moszkvában.

A régi legény-társaságból sokan nem voltak Pétervárott. A gárda hadba vonult. Dolohovot lefokozták, Anatole csapatnál szolgált, vidéken, Andrej herceg külföldön volt, így aztán Pierre-nek nem sikerült úgy töltenie éjszakáit, ahogy azelőtt tölteni szerette, sem pedig kiöntenie lelkét nagyrabecsült idősebb barátja előtt, úgy hébe-hóba egy-egy baráti beszélgetés során. Minden idejét ebédeken, bálokban, de főként Vaszilij hercegéknél, a kövér grófnő – a herceg felesége – és a szép Hélène társaságában töltötte.

Anna Pavlovna Scherer viselkedése, csakúgy, mint a többieké, szintén érzékeltette Pierre-rel azt a változást, amely a társaság rávonatkozó nézeteiben végbement.

Anna Pavlovna jelenlétében azelőtt mindig úgy érezte, hogy illetlen és tapintatlan mindaz, amit mond, vagy egészen más, mint amit mondania kellene; hogy beszéde, amelyet ő maga okosnak tart, amíg fogalmazza a fejében, ostobává silányul, mihelyt hangosan is elmondja, ellenben Hippolyte legbutább locsogása is okosnak és kedvesnek hat. Most bármit mondott is, minden, de minden *„charmant"*[2]-ra sikerült. Mégha nem mondta is Anna Pavlovna, akkor is látszott rajta, hogy ezt szeretné mondani és csak azért tartózkodik ettől, mert tiszteletben tartja Pierre szerénységét.

Az 1805-ből 1806-ba forduló tél elején Pierre kapott Anna Pavlovnától egy rózsaszínű levélkét, amelyben a szokásos meghíváson kívül egyebet is írtak: *„Vous trouverez chez moi la belle Hélène, qu'on ne se lasse jamais voir."*[3]

Amikor ezt a részt olvasta, akkor sejtette meg először, hogy közte és Hélène között valami kapcsolat alakult ki, amelyet mások is tudomásul vesznek. Ez a gondolat meg is döbbentette, mintha olyasmi hárult volna rá, amelynek nem tud eleget tenni, de ugyanakkor tetszett is neki, mint amolyan mulatságos feltevés.

Anna Pavlovna fogadóestje ugyanolyan volt, mint az első, csak most nem Mortemart-t tálalta vendégei elé csemegének, hanem egy Berlinből érkezett diplomatát, aki frissnél frissebb részleteket újságolt Sándor csá-

---

[2] bűbájos, kedves

[3] „Nálam találja majd a szép Hélène-t is, akinek látásával sose tud betelni az ember."

szár potsdami tartózkodásáról, meg arról, hogyan esküdött meg a két felséges jóbarát, hogy széttörhetetlen szövetségben megvédik igaz ügyüket az emberi nem ellenségével szemben. Anna Pavlovna – nyilván a fiatalembert sújtó friss veszteséggel, Bezuhov gróf halálával kapcsolatosan (mindenki kötelességének tartotta, hogy minduntalan biztosítsa: meglátszik, mennyire letörte apjának halála, pedig jóformán nem is ismerte) – a mélységes szomorúságnak pontosan azzal az árnyalatával fogadta Pierre-t, amely akkor rítt le arcáról, ha a legfelségesebb császárnét, Marija Feodorovnát említette. Ez felettébb hízelgett Pierre-nek. Anna Pavlovna a megszokott művészettel szervezte meg szalonjának köreit. A nagy kör, ahol Vaszilij herceg meg néhány tábornok volt, a diplomatán osztozkodott. A másik kör a teázó-asztalnál alakult meg. Pierre az elsőhöz akart csatlakozni, de Anna Pavlovna – most olyan felgerjedt állapotban volt, akár a hadvezér a harcmezőn, amikor ezrével ötlenek agyába az újabb és újabb ragyogó gondolatok, amelyeket különben aligha sikerül valóra váltania – Anna Pavlovna, mihelyt meglátta Pierre-t, megérintette ujjával a karját.

– *Attendez, j'ai des vues sur vous pour ce soir.*[4] – Hélène-re pillantott és rámosolygott.

– *Ma bonne Hélène, il faut, que vous soyez charitable pour ma pauvre tante, qui a une adoration pour vous. Allez lui tenir compagnie pour 10 minutes.*[5] És hogy ne legyen nagyon unalmas, itt a kedves gróf, aki nem tagadja meg, hogy odakísérje.

A széplány a nagynénihez indult, de Pierre-t még visszatartotta Anna Pavlovna és úgy tett, mintha most még egy utolsó, feltétlenül szükséges utasítást kellene adnia.

– Elragadó, ugye? – kérdezte Pierre-től és a tovasuhanó, felségesen szép lányra mutatott. – *Et quelle tenue!*[6] Milyen fiatal lány és mégis – mennyi tapintat! Mégis milyen mesterien *tud* viselkedni! Ez csak szívből fakadhat! Boldog lehet majd, akié ez a lány lesz. Az ő oldalán a legkevésbé nagyvilágias férj is önkéntelenül a legfényesebb helyet foglalja majd el a nagyvilági társaságban. Ugye? Csak a véleményét akartam hallani – mondta Anna Pavlovna és elbocsátotta Pierre-t.

Pierre őszintén felelt igent Anna Pavlovna kérdésére, hogy milyen művészien *tud* viselkedni Hélène. Ha olykor Hélène-re gondolt, feltétlenül éppen a szépségére meg arra a képességére gondolt, hogy milyen rendkívül nyugodt, csendes méltósággal tud viselkedni a nagyvilági társaságban.

A nénike az ő kis zugában fogadta ugyan a két fiatalt, de úgy látszik, palástolni óhajtotta, hogy mennyire bálványozza Hélène-t, és inkább

---

[4] Várjon csak, önnel ma estére terveim vannak.

[5] Kedves Hélène, legyen kedves szegény nénikémhez, aki bálványozza önt. Menjen, csevegjen vele vagy tíz percig.

[6] És hogy tud viselkedni!

azt óhajtotta kifejezni, mennyire fél Anna Pavlovnától. Unokahúgára pillantott, mintha azt kérdezné, mit kezdjen ezzel a párral. Távoztában Anna Pavlovna megint megérintette ujjával Pierre karját.

– *J'espère, que vous ne direz plus qu'on s'ennuie chez moi*[7] – mondta és Hélène-re pillantott.

Hélène olyan arccal mosolygott, mintha azt mondaná: teljesen lehetetlennek tartja, hogy már puszta látása el ne bűvöljön bárkit is. A nénike kiköhögte magát, lenyelte a nyálát és franciául azt mondta, nagyon örül, hogy láthatja Hélène-t; aztán – ugyanolyan savanyú arccal Pierre-t üdvözölte. Hélène az unalmasan döcögő beszélgetés közben Pierre-re pillantott és rámosolygott – azzal a derűs, szép mosollyal, amellyel másokra is mosolyogni szokott. Pierre már annyira megszokta ezt a mosolyt, és oly keveset mondott neki ez a mosoly, hogy ügyet se vetett rá. A nénike ekkor éppen Pierre megboldogult apjának, Bezuhov grófnak a burnótszelence gyűjteményéről beszélt, és megmutatta a maga szelencéjét. Hélène hercegnő elkérte, hogy megnézhesse a nénike férjének arcképét, amely a szelence fedelén díszlett.

– Bizonyára Vines műve – mondta Pierre, és amikor megnevezte a híres miniatürfestőt, az asztalhoz hajolt, hogy ő is kezébe vegye a burnótszelencét, de mégis a másik asztalnál folyó beszélgetésre fülelt.

Egy kissé felemelkedett, meg is akarta kerülni az asztalt, de a nénike közvetlenül odanyújtotta neki Hélène háta mögött. Hélène előrehajolt, hogy helyet adjon és mosolyogva hátratekintett. Mint fogadóesteken mindig, az akkori divat szerint elöl-hátul nagyon is kivágott ruhát viselt. Felsőteste, amely mindig márvány mellszobornak tetszett Pierre előtt, oly közel esett a szeméhez, hogy rövidlátása ellenére is önkéntelenül felfedezte a váll és a nyak eleven báját; és oly közel esett ajkához, hogy ha csak egy kissé is lejjebb hajol – megérintheti. Érezte Hélène testének melegét, parfümjének illatát, és ha mozdult, fűzőjének ropogását. De nem márványszépségét látta, hisz az ruhájával alkotott *egy* egészet, hanem teljes báját látta és érezte testének, amelyet csak a ruha zárt el előle. És amikor egyszer meglátta ezt, többé nem tudta másképpen látni, mint ahogy nem tudjuk a régi szemmel nézni az egyszer már leleplezett csalást.

„Csakugyan nem vette észre eddig, milyen gyönyörű vagyok? – Mintha ezt kérdezte volna Hélène. – Nem vette észre, hogy nő vagyok? Igen, nő vagyok, aki bárkié lehet, akár a magáé is" – mondta tekintetével. És Pierre mindjárt abban a pillanatban úgy érezte, hogy Hélène nemcsak *lehet* a felesége, hanem az is kell hogy legyen. Másképp nem is történhet.

Ezt már abban a pillanatban is éppoly biztosan tudta, mintha az oltár előtt állna vele. Hogy s mint lesz ez és mikor – azt még nem tudta, azt se tudta, jó lesz-e ez (sőt úgy érezte: valahogy mégse lesz jó), de tudta, hogy meglesz.

Lesütötte szemét, megint felemelte és ismét olyan távoli, számára idegen

[7] Remélem, többé nem fogja azt mondani, hogy nálam csak unatkozni lehet.

szépségnek akarta látni Hélène-t, amilyennek azelőtt látta napról napra, de most már nem tehette meg. Nem tehette meg, amiként nem tarthat többé fának az ember egy dudvakórót, ha észreveszi, hogy kóró, holott előbb még fának nézte a ködben. Veszedelmesen közel volt hozzá. Már hatalmába került. Most már nem volt köztük semmi akadály – legfeljebb tulajdon akaratának akadályai.

– *Bon, je vous laisse dans votre petit coin. Je vois, que vous y êtes très bien*[8] – hallatszott Anna Pavlovna hangja.

És Pierre ijedten ocsúdott fel, nem követett-e el valami elítélendő dolgot, és irulva-pirulva nézett körül. Úgy rémlett, mindenki éppúgy tudja, mi történt vele, akárcsak ő maga.

Egy kis idő múltán, amikor odament a nagyobbik körhöz, azt mondta neki Anna Pavlovna:

– *On dit que vous embellissez votre maison de Pétersbourg.*[9]

(Így is volt: az építész azt mondta, hogy erre szükség van, és Pierre – maga se tudta, miért – hozzálátott óriási pétervári házának csinosításához.)

– *C'est bien, mais ne déménagez pas de chez le prince Basile. Il est bon d'avoir un ami comme le prince* – folytatta és rámosolygott Vaszilij hercegre. – *J'en sais quelque chose. N'est-ce pas?*[10] Ön még oly fiatal. Önnél még elkél a jótanács. Ne nehezteljen meg rám, hogy élek az öregasszonyok jogaival. – Elhallgatott, mint ahogy elhallgat minden nő és vár valamit, ha szóba hozta a korát. – Persze, ha megnősül, az egészen más. – És egybekapcsolta őket egy pillantásával. Pierre nem nézett Hélène-re, Hélène sem őrá. De még mindig éppoly veszedelmesen közel volt hozzá. Dörmögött valamit és elpirult.

Amikor hazatért, sokáig nem tudott elaludni; arra gondolt, ami vele történt. De mi is történt vele? Semmi. Csak tudatára ébredt annak, hogy az övé lehet az a nő, akit már kislánykorában is ismert, akiről szórakozottan megállapította: „Igen, csinos", valahányszor azt mondták neki, hogy Hélène gyönyörű.

„De buta. Magam mondtam, hogy buta – gondolta. – Van valami ocsmányság, van valami tilos abban az érzésben, amelyet bennem keltett. Azt hallottam, hogy a bátyja, Anatole szerelmes volt belé és ő is szerelmes volt Anatole-ba; hogy ebből egész história kerekedett, és emiatt küldték jó messzire Anatole-t. A másik bátyja Hippolyte... Az apja meg Vaszilij herceg... Ez sehogy sincs rendjén" – gondolta; de valahányszor így elmélkedett (ezeket az elmélkedéseket sose fejezte be), mindig azon kapta magát, hogy mosolyog, és tudatában az elmélkedéseknek egy-egy új füzére merül fel mindannyiszor. Így aztán megesett, hogy bár arra gondolt, meny-

[8] Hát jó, itthagyom önöket ebben a kis sarokban. Úgy látom, nagyon jól érzik itt magukat.

[9] Azt hallom, megcsinosítja pétervári házát.

[10] Helyes, de ne költözzék el Vaszilij hercegtől. Jó, ha olyan barátja van az embernek, mint a herceg. Én értek hozzá valamelyest. Nemde?

nyire értéktelen Hélène, ugyanabban a pillanatban már arról ábrándozott: a felesége lesz a lány és biztosan megszereti majd őt, Pierre-t és teljesen megváltozik; s talán mind-mind hazugság, amit eddig hallott és gondolt róla. És megint csak nem Vaszilij herceg leányának látta, hanem a teste jelent meg előtte, amelyet alig takart el előle a szürke ruha. „De hát miért nem jutott előbb eszembe ez a gondolat?" És megint azt mondta magának, hogy lehetetlen; hogy ebben a házasságban volna valami ocsmányság, valami természetellenesség és – úgy rémlett – valami becstelenség is. Eszébe jutottak régebbi szavai, nézetei, és azoknak a szavai, nézetei, akik együtt látták őket. Eszébe jutottak Anna Pavlovna szavai és nézetei: mit mondott a házáról; eszébe jutott Vaszilij herceg és mások ezer hasonló célzása, és rémület lepte meg: nem kötötte-e le magát máris túlságosan, hogy véghez visz egy olyan dolgot, amely nyilvánvalóan rossz és amelyet nem szabad megtennie. De valahányszor már-már ilyen értelmű ítéletet mondott magában, lelkének egy másik részéből – teljes női szépségében – felmerült Hélène alakja.

II

1805 novemberében Vaszilij hercegnek ellenőrzés végett négy kormányzóságba is el kellett utaznia. Azért eszközölte ki magának ezt a megbízást, hogy egyúttal felkeresse zilált birtokait – és fiát, Anatole-t (ezredének állomáshelyén) maga mellé véve, ellátogasson vele Nyikolaj Andrejevics Bolkonszkijhoz és összeházasítsa a dúsgazdag aggastyán leányával. De mielőtt elutaznék és hozzálátna ezekhez az új ügyekhez, dűlőre kell juttatnia a dólgot Pierre-rel, aki az utóbbi időben ugyan egész napokat is otthon, vagyis Vaszilij hercegéknél töltött, ahol lakott; nevetséges, izgatott és (ahogy szerelmes emberhez illik is) ostoba volt Hélène jelenlétében; de még mindig nem nyilatkozott.

„Tout ça est bel et bon mais il faut que ça finisse"[11] – mondta magában bús sóhajjal egy reggel Vaszilij herceg, mert látta, hogy Pierre, aki oly sokat köszönhet neki (dehát bánja a teremtő!), nem egészen jól viselkedik ebben az ügyben. „Fiatal... könnyelmű... no, de üsse kő – gondolta Vaszilij herceg és gyönyörűséggel élvezte tulajdon jóságát: – *mais il faut que ça finisse.*[12] Holnap nevenapja lesz Hélène-nek, hívok egynéhány vendéget és ha még most sem érti meg Pierre, mit kell cselekednie, akkor majd én veszem kezembe a dolgot. Igen, én! Hiszen én vagyok az apa!"

Pierre másfél hónappal Anna Pavlovna fogadóestje, meg az arra következő álmatlan, izgatott éjszaka után – amikor is úgy döntött: szerencsétlenül járna, ha elvenné Hélène-t, tehát kerülnie kell őt, el kell utaznia

[11] Minden nagyon szép és helyes, de végül is dűlőre kell vinni.
[12] de dűlőre kell vinni.

– még mindig nem költözött el Vaszilij hercegéktől és rémülettel tapasztalta, hogy az emberek szemében napról napra szorosabb kapcsolatba kerül Hélène-nel; hogy semmiképp se tud visszatérni Hélène-ről alkotott régebbi véleményéhez; hogy nem tud elszakadni tőle; hogy bár szörnyű lesz, de mégiscsak ezzel a lánnyal kell összekapcsolnia sorsát. Lehet, hogy vissza is tudott volna húzódni, de nem telt el nap, hogy Vaszilij hercegnél (pedig máskor ritkán fogadott) ne lett volna fogadóest, amelyen aztán Pierre-nek is meg kellett jelennie, ha nem akarta elrontani az általános jókedvet, ha nem akarta becsapni mindnyájukat. Vaszilij herceg azokban a ritka pillanatokban, mikor otthon volt, meg-megrántotta Pierre karját, lefelé, ha elhaladt mellette, szórakozottan csókra tartotta borotvált, redős arcát és csak annyit szólt: „Tehát holnap", vagy „az ebédnél légy ott, különben nem látlak", vagy „a kedvedért itthon maradok" és más efféle. Vaszilij herceg ugyan két szót se váltott vele, ha az ő kedvéért otthon maradt (ahogy mondani szokta), Pierre mégis úgy érezte, nem okozhat csalódást neki. Mindennap ugyanazt hajtogatta magában: „Utoljára is hát meg kell értenem ezt a lányt, számot kell adnom magamnak arról, kicsoda is voltaképp? Régebben tévedtem-e, vagy most tévedek? Nem, Hélène nem ostoba; nem, pompás teremtés! – mondta magában olykor-olykor. – Sohasem követ el hibát, sohasem mond ostobaságot. Keveset beszél, de amit mond, az mindig egyszerű és világos. Tehát nem buta lány. Sohase esett és nem esik zavarba. Tehát nem értéktelen!" Gyakran megesett, hogy kettesben eszmét cseréltek, fennhangon gondolkoztak – Hélène mindannyiszor vagy rövid, de találó megjegyzéssel felelt, amely arra vallott, hogy ez nem érdekli őt; hol meg néma mosollyal és olyan tekintettel, amely mindennél beszédesebben bizonyította fölényét. Hélènenek igaza volt, ha ehhez a mosolyhoz képest badarságnak tartott minden eszmecserét.

Hélène mindig boldog, bizalmas, és csakis neki szóló mosollyal fordult hozzá; ez többet is sejtetett, mint az az általános mosoly, amely máskor is ékesítette arcát. Pierre tudta: mindnyájan csak azt várják, hogy végre kimondjon egy szót, átlépjen egy bizonyos határt, és tudta, hogy előbb-utóbb át is lépi; de valami megmagyarázhatatlan félelem fogta el, ha csak rágondolt is erre a szörnyű lépésre. E másfél hónap folyamán, mialatt úgy érezte, hogy egyre közelebb vonszolják ahhoz a szakadékhoz, amelytől annyira retteg, ezerszer is elismételte magában: „Hát mire való ez?! Határozottság kell ide! Vagy bennem talán nincs határozottság?"

Dönteni akart, de megdöbbenéssel tapasztalta, hogy ebben az esetben hiányzik belőle az a határozottság, amelyről tudta, hogy megvan és amely csakugyan meg is volt benne. Pierre azok közé tartozott, akik csak akkor erősek, ha teljesen tisztának érzik magukat. De amióta hatalmába kerítette az a vágy, amelyet Anna Pavlovnánál, a burnótszelence nézegetésekor érzett, e törekvés bűnösségének homályos sejtése megbénította elhatározó-képességét.

Hélène nevenapján egy kis társaság vacsorázott Vaszilij hercegnél, ro-

konok és jóbarátok – ahogy a hercegné mondta – a legbizalmasabb emberek. Mindezekkel a rokonokkal és jóbarátokkal sejtették, hogy az ünnepelt sorsa minden bizonnyal ezen a napon dől el. A vendégek már a vacsoránál ültek. A tekintélyes, zömök Kuragina hercegné – valamikor szép asszony volt – az asztalfőn ült. Két oldalán a legbecsesebb vendégek – egy öreg tábornok feleségestül, Anna Pavlovna Scherer; az asztal végén a kevésbé idős és becses vendégek meg a háziak ültek. Pierre és Hélène egymás mellett. Vaszilij herceg nem vacsorázott: körül-körüljárta az asztalt és – igen vidám hangulatban – hol az egyik, hol a másik vendég mellé telepedett. Mindenkihez szólt egy-egy hanyagul odavetett, de szívélyes szót, csak Pierre-hez meg Hélène-hez nem. Őket mintha észre se vette volna. A herceg felélénkített mindenkit. Fényesen égtek a viaszgyertyák, ragyogtak az ezüst- és kristályedények, a hölgyek díszes ruhái meg az arany- és ezüstvállrojtok. Az asztal körül piroskaftános inasok sürögtek-forogtak. Kés- és tányércsörgés, pohárcsengés meg az asztal körül itt is, ott is csevegők élénk zsibongása hallatszott. Jól lehetett hallani, hogy az asztal egyik végén egy öreg kamarás lángoló szerelmet vallott egy idős bárónőnek, a bárónő meg jót kacag rajta. Az asztal másik végén valami Marja Viktorovna kudarcáról beszélgettek. Középen Vaszilij herceg vont maga köré jó néhány hallgatót. Ajkán tréfás mosoly játszott: épp az Államtanács legutóbbi – szerdai – üléséről beszélt a hölgyeknek; ezen az ülésen kapta meg és olvasta fel Szergej Kuzmics Vjazmityinov, az új pétervári katonai főkormányzó Sándor cárnak a táborból küldött és akkoriban híressé vált leiratát, amelyben az uralkodó – Szergej Kuzmicshoz intézve szavait – azt mondja: mindenfelől hódolati nyilatkozatokat kap a néptől; Pétervár hódolati nyilatkozata különösen kellemes neki; büszke arra a nagy megtiszteltetésre, hogy ilyen nemzet feje lehet és igyekszik a nemzethez méltónak bizonyulni. A leirat így kezdődött: *Szergej Kuzmics!* Mindenfelől *arról érkeznek hozzám hírek* stb.

– És csakugyan nem jutott tovább a „Szergej Kuzmics"-nál? – kérdezte egy hölgy.

– Nem, nem! Egy betűvel se – felelte kacagva Vaszilij herceg. – „Szergej Kuzmics... mindenfelől. Mindenfelől. Szergej Kuzmics..." Szegény Vjazmityinov sehogy sem tudott tovább jutni. Egynéhányszor megint nekifohászkodott a levélolvasásnak, de csak annyit tudott mondani: *Szergej...* pityergés... *Kuz... mics...* könnyek... és a *mindenfelől*-t már belefojtja a zokogás, tovább nem tudta olvasni. Aztán megint zsebkendő és megint „Szergej Kuzmics mindenfelől" és megint könnyek... végül is mást kértek meg, hogy olvassa végig a levelet.

– Kuzmics... mindenfelől... könnyek... – ismételte valaki nevetve.

– Ne legyen olyan kaján – mondta Anna Pavlovna az asztal másik végén és megfenyegette ujjával Vaszilij herceget – *c'est un si brave et excellent homme notre bon Viasmitinoff*[13]...

[13] Olyan derék és kiváló ember az a mi jó Vjazmityinovunk...

Mindenki harsogva nevetett. Az asztal felső végén, a díszhelyen, úgy látszott, mindenki vidám, mégpedig a legkülönbözőbb hangulatkeltő, élénkítő okok hatására; csak Pierre és Helène ült szótlanul egymás mellett az asztal alsó végén. Mindkettőjüknek arcán tétova mosoly ragyogott, amelynek semmi köze sem volt Szergej Kuzmicshoz – a tulajdon érzéseik miatt való szégyenkezés mosolya. Akármit beszéltek is, akárhogy nevetgéltek és tréfálkoztak is a többiek, akármilyen jóízűen itták is a rajnait,ették a szószos hirtelen sülteket meg a fagylaltot, akárhogy kerülték is tekintetükkel ezt a párt, akármilyen közönyösek voltak látszólag, akármennyire nem törődtek velük, valahogy mégis azt lehetett érezni hébe-hóba Pierre-ékre vetett tekintetükből, hogy mind a Szergej Kuzmicsról szóló adoma, mind a nevetés, mind az evés – csupán tettetés, mert az egész társaság figyelme teljes erővel csakis erre a párra, Pierre-re és Helène-re irányul. Amikor Vaszilij herceg Szergej szipogását utánozta, abban a pillanatban végigfuttatta tekintetét leányán; amikor pedig nevetett, arckifejezése azt mondta: „Úgy, úgy, minden jól halad; még ma eldől minden." Amikor Anna Pavlovna megfenyegette a *notre bon Viasmitinoff* miatt, szeméből, amely e pillanatban Pierre-re és Hélène-re villant, azt olvasta ki Vaszilij herceg, hogy szerencsét kíván jövendőbeli vejéhez és leánya boldogságához. Az öreg hercegné szomorú sóhajjal kínálta a bort szomszédnőjének, haragos pillantást vetett leányára és mintha ezt mondta volna sóhajával: „Hát igen, nekünk most már nem marad más, csak az, hogy igyuk az édes bort, kedvesem; most a fiatalokon a sor, hogy ilyen merészen, kihívóan boldogok legyenek." „Mekkora ostobaság mind, amit elmondok, mintha egyáltalán érdekelne – gondolta a diplomata, ahogy rá-rátekintett a szerelmespár boldog arcára – hisz ez a boldogság!"

A társaságot egybefűző jelentéktelen, sekélyes és mesterkélt érdeklődés közepette szembe tűnt e szép, egészséges fiatal férfi és nő egymás felé törekvésének egyszerű érzése. És ez az emberi érzés elnyomott minden egyebet, ott lebegett a társaság erőltetett fecsegése fölött. A tréfa nem volt vidám, az újság sem érdekes, az élénkség meg szemmel láthatóan hamis volt. Nemcsak ők maguk, hanem szinte az asztalnál szolgáló lakájok is érezték ezt: meg-megfeledkeztek a kiszolgálás rendjéről, és a ragyogó arcú, gyönyörű Hélène-re meg Pierre vörös, kövér, boldog és nyugtalan arcára tekingettek. Mintha még a gyertyák fénye is csak erre a két boldog arcra sugárzott volna.

Pierre érezte, hogy ő a társaság középpontja, és ez a helyzet boldoggá is tette, de feszélyezte is. Olyan állapotban volt, mint aki belemerül valami foglalatosságba. Semmit se látott, semmit se hallott, semmit se értett világosan. Csak olykor-olykor, váratlanul bukkant fel lelkében egy-egy töredékes gondolat és benyomás a valóságból.

„Tehát most már minden be van fejezve! – gondolta. – És hogy történt mindez? Ilyen gyorsan! Most már tudom, hogy ennek nemcsak az ő, nemcsak magam, hanem mindnyájunk érdekében okvetlenül végbe kell

mennie. Mindnyájan úgy várják *ezt*, annyira szentül hiszik: csakugyan így is lesz, hogy nem csaphatom be őket! De hogy s mint történik majd ez? Nem tudom, de meglesz, okvetlenül meglesz!" – gondolta Pierre és a közvetlenül szeme előtt ragyogó vállra tekingetett.

Néha hirtelen elszégyellte magát. Feszélyezte, hogy csakis ő köti le mindenki figyelmét; hogy ő most szerencsefi a többiek szemében; hogy ő most – bár arca nem szép – valami Párizs, aki már bírja végre Helénát. „De ez bizonyára mindig így van és így is kell lennie – vigasztalta magát. – És különben is, mit tettem én ennek érdekében? És mikor is kezdődött ez? Moszkvából Vaszilij herceggel utaztam ide. Akkor még nem volt semmi. Aztán: miért ne szálltam volna meg nála? Aztán el-elkártyázgattam Hélène-nel, felemeltem a retiküljét, ki-kikocsikáztam vele. Mikor kezdődött hát ez, mikor történt ez az egész?" És most itt ül mellette, mint a vőlegényjelöltje; hallja, látja, érzi közelségét, leheletét, mozdulatait, szépségét. Néha meg hirtelen úgy rémlett, hogy ez nem Hélène, ő meg oly rendkívül szép férfi, hogy épp ezért is bámulják, ő pedig örül ennek az általános csodálatnak, kidülleszti mellét, feltartja fejét és boldogan élvezi szerencséjét. Egyszer csak hangot hall, egy ismerősét, aki immár másodszor mond neki valamit. De ő annyira el van foglalva, hogy nem érti, mit mondanak neki.

– Azt kérdezem, mikor kaptál levelet Bolkonszkijtól – ismétli harmadszor is Vaszilij herceg. – Szórakozott vagy, kedves barátom.

Vaszilij herceg mosolyog, és Pierre látja, hogy mind, mind mosolyognak rá és Hélène-re. „No, hát mit csináljak, ha úgyis mind tudjátok – mondja magában Pierre. – Nos, hát igaz" – és maga is elmosolyodik szelíden, gyermekien, ahogy szokott, Hélène is mosolyog.

– Mikor kaptál hát? Olmützből? – ismétli a kérdést Vaszilij herceg; egy vita eldöntése végett kellett tudnia.

„Hogy lehet ilyen ostobaságokról beszélni vagy csak gondolni is rájuk?" – gondolja Pierre.

– Igen, Olmützből – feleli sóhajtva.

Asztalbontáskor Pierre a szalonba vezette hölgyét a többi pár után. A vendégek lassanként hazaszállingóztak. Néhányan úgy mentek el, hogy el se búcsúztak Hélène-től. Néhányan meg épp csak oda mentek egy pillanatra és mindjárt távoztak is – nem engedték meg, hogy kikísérje őket – mintha nem akarták volna elszakítani komoly elfoglaltságától. A diplomata néma szomorúsággal hagyta el a szalont. Világosan látta, mennyire semmis egész diplomáciai pályafutása Pierre boldogságához képest. Az öreg tábornok haragosan rádörrent nejére, amikor az asszony afelől érdeklődött, hogy van a lába. „Ej, te ostoba vénség – dohogott magában. – Lám, Jelena Vasziljevna, az igen, az még ötvenéves korában is szép asszony lesz."

– Azt hiszem, szerencsét kívánhatok – súgta Anna Pavlovna a hercegnének és egy csókot nyomott az arcára. – Még maradnék, de fáj a fejem.

A hercegasszony annyira irigyelte leánya boldogságát, hogy kínjában semmit sem válaszolt.

Mialatt a vendégeket kikísérgették, Pierre többször is sokáig kettesben maradt Hélène-nel a kis szalonban, ahol ültek. Már előbb, az előző másfél hónap alatt is többször kettesben maradtak Hélène-nel, de sohasem vallott szerelmet neki. Most érezte, hogy okvetlenül meg kell tennie, de sehogy se tudta rászánni magát erre az utolsó lépésre. Restellte magát. Úgy rémlett, mintha itt, Hélène mellett, valaki másnak a helyét bitorolná. „Nem neked szánták ezt a boldogságot – súgta egy belső hang. – Ezt a boldogságot annak szánták, akiben nincs meg az, ami benned megvan." Dehát szólni kellett valamit. Meg is szólalt. Megkérdezte, hogy tetszett neki a mai este? Hélène – megszokott egyszerűségével – azt felelte, hogy mai nevenapja a legkellemesebbek egyike volt.

A legközelebbi rokonok közül még ott maradtak egynéhányan. A vendégek a nagy szalonban ültek. Vaszilij herceg lomha léptekkel odament Pierre-hez. Pierre felállt és azt mondta: már késő re jár. Vaszilij herceg szigorúan, kérdően nézett rá, mintha Pierre szavai olyan furcsák volnának, hogy nem is lehet tisztán megérteni. De a szigorúság kifejezése mindjárt megváltozott, Vaszilij herceg – lefelé – megrántotta Pierre karját, leültette és nyájasan rámosolygott.

– Nos, Lelja? – fordult mindjárt leányához a megszokott gyengédségnek azzal a hanyag tónusával, amely a gyermekeiket becézgető szülőkben magától kialakul; de amelyet Vaszilij herceg csak más szülőktől lesett el.

Majd megint Pierre-hez fordult:

– *Szergej Kuzmics, mindenfelől* – mondta és kigombolta mellénye legfelső gombját.

Pierre elmosolyodott, de mosolyán látni lehetett: nagyon is jól tudja, hogy e pillanatban nem Szergej Kuzmics adomája érdekelte Vaszilij herceget. Vaszilij herceg is tudta, hogy Pierre ezt nagyon jól tudja. Vaszilij herceg dörmögött valamit és kiment. Pierre-nek úgy rémlett, hogy még Vaszilij herceg is zavarban van. E régi nagyvilági ember zavarának láttára egészen felvidult. Hélène-re tekintett; mintha a lány is zavarban volna és azt mondaná tekintete: „Ne csodálkozzék rajta: ön az oka."

„Okvetlenül át kell lépnem, de nem tudom megtenni, nem tudom" – gondolta Pierre és megint valami mellékesről, Szergej Kuzmicsról kezdett beszélni. Azt kérdezte, mi is a csattanója ennek az adomának, mert nem hallotta pontosan. Hélène mosolyogva azt felelte, hogy ő sem tudja.

Amikor Vaszilij herceg a nagy szalonba lépett, a hercegasszony Pierre-ről beszélgetett egy idős hölggyel.

– Persze, *c'est un parti très brillant, mais le bonheur, ma chère*[14] ...

– *Les mariages se font dans les cieux*[15] – felelte az idős hölgy.

Vaszilij herceg úgy tett, mintha nem hallaná a hölgyeket, egy távoli

[14] ez, persze ragyogó parti, de a boldogság, kedvesem ...

[15] A házasságok az égben köttetnek.

sarokba húzódott és leült a díványra. Behunyta szemét és elszundított. Már-már előrebukott a feje. Felocsúdott.

– *Aline* – szólt feleségének – *allez voir ce qu'ils font.*[16]

A hercegasszony az ajtó felé indult, méltóságos, közönyös arccal elhaladt mellette és betekintett a szalonba. Pierre és Hélène még mindig ugyanúgy ült és beszélgetett.

– Még mindig ugyanazt – felelte férjének.

Vaszilij herceg összevonta szemöldökét, félrehúzta száját, orcája megmegvonaglott és a jellegzetes, kellemetlen, durva kifejezést tükrözte. Megrázta magát, felállt, felszegte fejét és a hölgyek mellett elhaladva, határozott léptekkel átment a kis szalonba. Sugárzó örömmel Pierre-hez sietett. Olyan szokatlanul ünnepélyes volt az arca, hogy Pierre ijedten felállt, amikor meglátta.

– Hálistennek! – mondta. – A feleségem mindent elmondott! – Megölelte őket. Egyik karjával Pierre-t, a másikkal meg lányát. – Kedves barátom! Lelja! Nagyon, nagyon örülök. – Hangja meg-megremegett. – Szerettem apádat... és Lelja jó feleséged lesz... Isten áldása rátok!...

Megölelte lányát, majd megint Pierre-t és megcsókolta öreges szájával. Valóban könny áztatta orcáját.

– Gyere csak ide, hercegné! – kiáltott ki.

A hercegné bement és ugyancsak sírni kezdett. Az idős hölgy szintén törölgette szemét zsebkendőjével. Megcsókolták Pierre-t, egynéhányszor ő is megcsókolta a gyönyörű Hélène kezét. Kisvártatva megint magukra hagyták őket.

„Mindennek így kellett történnie, másképp nem is történhetett – gondolta Pierre – ezért hát nem érdemes azt kérdezgetni: jó-e ez vagy rossz. Jó, mert végre eldőlt a dolog és nem kínoz tovább a kétség." Pierre szótlanul tartotta menyasszonyának kezét és nézte hullámzó, gyönyörű keblét.

– Hélène – szólt, de mindjárt meg is állt.

„Ilyen esetekben mindig mondanak valami rendkívülit" – gondolta, de sehogy se jutott eszébe, mit is szoktak mondani ilyen esetekben. Hélène arcába tekintett. A lány közelebb húzódott hozzá. Arcát pirosság öntötte el.

– Ah, vegye le ezt... ez olyan... – mondta és a szemüvegre mutatott.

Pierre levette szemüvegét. Mindig furcsa azoknak a szeme, akik leveszik szemüvegüket, de az ő szeme egészen különösen, ijedten, kérdően nézett. Hélène keze fölé akart hajolni, hogy megcsókolja; de Hélène egy gyors és nyers fejmozdulattal elkapta Pierre ajkát és rátapasztotta a magáét. Megváltozott, kellemetlenül zavart arckifejezése megdöbbentette Pierre-t.

„Most már késő; most már minden eldőlt; meg aztán csakugyan szeretem is" – gondolta Pierre.

---

[16] Aline, menjen, nézze meg, mit csinálnak.

– *Je vous aime!*[17] – mondta, mert eszébe jutott, mit is kell mondani ilyen esetekben; de ezek a szavak olyan üresen kongtak, hogy elszégyellte magát.

Másfél hónap múlva megesküdtek, és Pierre – ahogy mondták: egy gyönyörű feleség és sok millió rubel tulajdonosa – a Bezuhov-grófok újjáalakított nagy pétervári házában telepedett meg.

III

Az öreg Nyikolaj Andrejics Bolkonszkij herceg 1805 decemberében levelet kapott Vaszilij hercegtől. Kuragin arról értesítette, hogy ellátogat hozzá – fiastul. („Revízióra utazom, és természetesen szívesen teszek egy százversztás vargabetűt, hogy önt meglátogassam, igen tisztelt jótevőm – írta. – Csapatjához utaztában Anatole-om is elkísér. Remélem, megengedi neki, hogy személyesen is kifejezze azt a mély tiszteletet, amelyet – anyjának példájára – ön iránt táplál.")

– Lámcsak, Marie-t nem is kell társaságba vinni: magától jön hozzá a vőlegénynek való – mondta hebehurgyán a kis hercegné, amikor meghallotta az újságot.

Nyikolaj Andrejics herceg összeráncolta homlokát és egy szót se szólt.

A levél érkeztére két héttel, estefelé meg is jöttek Vaszilij herceg előreküldött emberei; másnap meg ő maga fiastul.

Az öreg Bolkonszkij sose becsülte valami sokra Vaszilij herceg jellemét, még kevesebbre az utóbbi időben, amikor Vaszilij herceg Pál és Sándor uralkodása alatt olyan magasra emelkedett a rangok és méltóságok lépcsőjén. Most pedig, amikor a levél és a kis hercegné célzásaiból ráeszmélt, hogy miről is van szó, ellenséges megvetéssé változott lelkében a Vaszilij hercegről formált, amúgy sem hízelgő vélemény. Minden alkalommal prüszkölt egyet, ha róla beszélt. Azon a napon, amikorra jelezte érkezését Vaszilij herceg, Nyikolaj Andrejics herceg különösen elégedetlen és rosszkedvű volt. Azért volt-e rossz kedvében, mert jön Vaszilij herceg, vagy azért volt különösen elégedetlen Vaszilij herceg jötte miatt, mert rossz kedvében volt – elég annyi, hogy rossz kedvében volt, és Tyihon már reggel lebeszélte az építészt: ne menjen be hozzá jelentést tenni.

– Hallja, hogy járkál? – szólt és a herceg lépteinek zajára irányította az építész figyelmét. – Keményen a sarkára lép... ismerjük mi már...

De nyolc óra után – cobolygalléros, bársony bundájában és ugyanolyan kucsmában – mégiscsak kiment sétálni. Előző este hó esett. Azt a sétányt, amelyen Nyikolaj Andrejics herceg az üvegházhoz szokott járni, tisztára seperték, a seprű nyoma még meglátszott a hóban, a lapát meg ott állt, a sétány két oldalán húzódó, porhanyós hóhányásba ütve. A her-

[17] Szeretem!

ceg mogorván, szótlanul járta sorra az üvegházakat, a melléképületeket, a cselédházakat.

– Lehet szánkán menni? – kérdezte a tisztes jószágigazgatótól, aki visszakísérte a házhoz és aki mind arcban, mind modorban hasonlított gazdájához.

– Nagy a hó, kegyelmes uram. Már lesepertettem a prespektet is (így hívták a proszpektet, a széles behajtó utat).

A herceg lehajtotta fejét és a tornáchoz ment. „Hála neked, uramistenem – gondolta a jószágigazgató – elvonult a viharfelhő!"

– Nehéz lett volna behajtatni, kegyelmes uram – tette hozzá a jószágigazgató. – Dehát hallottuk, kegyelmes uram, hogy egy miniszter látogatja meg a kegyelmes urat.

A herceg a jószágigazgatóhoz fordult és összevont szemöldöke alól rámeresztette szemét.

– Micsoda?! Miniszter? Miféle miniszter? Ki parancsolta? – szólalt meg átható, érdes hangon. – A hercegnő,- a lányom kedvéért nem sepertétek le, a miniszter kedvéért meg igen?! Én nem tudok semmiféle miniszterről.

– Azt hittem, kegyelmes uram...

– Azt hitted! – rikácsolta a herceg mind szaporábban és mind kevésbé összefüggően ejtve a szavakat. – Azt hitted!... Pimasz zsiványbanda! Majd megtanítalak én, mit higgy, mit ne! – Felemelte botját és Alpaticsra tartotta. Meg is ütötte volna, ha a jószágigazgató önkéntelenül félre nem hajlik az ütés elől. – Azt hittem!... Pimaszok!... – kiabálta sebesen. Alpatics maga is megijedt vakmerőségétől – félrehajolni az ütés elől?! – közelebb ment a herceghez és alázatosan lehajtotta előtte kopasz fejét. A herceg ennek ellenére – vagy talán éppen ezért – nem emelte fel többé botját, bár tovább kiabált: „Pimaszok!... Hányjátok vissza azt a havat!" – aztán berohant a lakosztályába.

A hercegnő és *m-lle* Bourienne tudta, hogy a herceg rosszkedvében van; állva várták hát ebéd előtt. *M-lle* Bourienne arca ragyogott és mintha azt mondta volna: „Én nem tudok semmiről semmit, én ugyanolyan vagyok, mint akármikor", Marja hercegnő sápadtan, rémülten, szemlesütve állt. Marja hercegnőnek az volt a legnyomasztóbb, hogy tudta: ilyen esetekben úgy kell viselkedni, mint *m-lle* Bourienne, de nem tudta megtenni. „Ha úgy viselkedek – tépelődött – mintha nem vennék észre semmit, azt hiszi, hogy nincs bennem együttérzés; ha meg úgy teszek, mintha magam is morcos és rosszkedvű volnék, azt mondja (sokszor megesett már), hogy lógatom az orrom" stb.

A herceg lányának ijedt arcára pillantott; prüszkölt egyet.

– Nyav... vagy ... ostoba!... – mondta.

„Amaz meg itt sincs! Már biztosan elpletykálták neki is."

A kis hercegnére gondolt, aki nem volt ott az ebédlőben.

– Hát a hercegné hol van? – kérdezte. – Bújkál előlem?

– Nem érzi jól magát – felelte vidám mosollyal *m-lle* Bourienne – a szobájában marad. Olyan állapotban – egészen érthető is.

– Hm! Hm! Kh! Kh! – hümmögött a herceg és asztalhoz ült.

A tányért piszkosnak találta; rámutatott egy foltra és eldobta a tányért. Tyihon felkapta és odaadta a tálaló inasnak. A kis hercegné nem gyengélkedett; de oly leküzdhetetlenül félt a hercegtől, hogy amikor meghallotta, mennyire rosszkedvű az öreg, elhatározta: szobájában marad.

– Féltem a gyermekemet – mondta *m-lle* Bourienne-nek. – Isten tudja, mit is okozhat az ijedség.

A kis hercegné máskor is szüntelenül az öreg herceggel szemben érzett ellenszenv és félelem állapotában élt Liszije Goriban. De az ellenszenv nem tudatosodott benne, mert annyira túltengett a félelem, hogy amazt nem érezhette világosan. A herceg ugyancsak ellenszenvet érzett vele szemben, de ezt meg a megvetés nyomta el. A hercegné, amikor beleszokott a Liszije Gori-beli életbe, kivált *m-lle* Bourienne-t szerette meg; naphosszat elcsevegett vele, kérte, hogy háljanak együtt, és gyakran elítélően emlegette előtte apósát.

– *Il nous arrive du monde, mon prince* – mondta *m-lle* Bourienne és rózsaszínű kezével szétbontotta a fehér asztalkendőt. – *Son excellence le prince Kouraguine avec son fils, à ce que j'ai entendu dire*[18] – kérdezte.

– Hm... ez az excellenciás-kölyök... még én juttattam be a kollégiumba – válaszolta sértődötten a herceg. – De hogy a fia minek jön, sehogy sem értem. Lizaveta Karlovna hercegné és Marja hercegnő talán tudja; nem tudom, minek hozza ide a fiát. Semmi szükségem sincs rá – mondta és elpiruló lányára tekintett.

– Mi az, tán beteg vagy? Tán félsz a minisztertől, ahogy reggel az a fatuskó Alpatics mondta.

– Nem, *mon père.*

Akármilyen balkezesen választott is beszédtémát *m-lle* Bourienne, csak nem hagyta abba, de most már az üvegházakról, egy új kifeslett bimbóról csevegett, és a herceg a leves után máris meglágyult.

Ebéd után átment menyéhez. A kis hercegné egy asztalkánál ült és Masával, a szobalánnyal csevegett. Amikor meglátta ipát, elsápadt.

A kis hercegné nagyon megváltozott. Most inkább csúnya volt, mint szép. Orcája megpetyhüdött, ajka felhúzódott, szeme táskás lett.

– Hát valami nehezet érzek – felelte a hercegnek arra a kérdésére, mit érez.

– Nem kellene valami?

– Nem, *merci, mon père.*

– No, akkor jó!

---

[18] Vendégek érkeznek hozzánk, herceg... Kuragin herceg őkegyelmessége a fiával, úgy hallottam?

Andrejics herceg kiment az inasszobába. Alpatics, fejét lehorgasztva állt a szobában.

– Visszahánytátok a havat?

– Vissza, kegyelmes uram; bocsásson meg, az istenért, csak butaság volt...

A herceg közbevágott és erőltetett nevetésre fakadt.

– No, akkor jó!

Csókra nyújtotta kezét Alpaticsnak, aztán bement dolgozószobájába.

Este megérkezett Vaszilij herceg. A kocsisok és az inasok a prespekten fogadták; nagy kiabálással a szárnyépülethez vontatták szekereit és szánjait a hóval szándékosan behányt úton.

Vaszilij herceg és Anatole külön szobát kapott.

Anatole levetette mellényét és kezét csípőjének szegve ült az asztalnál; gyönyörű, nagy szemét, mereven és szórakozottan mosolyogva, az asztal sarkára szegezte. Egész életét szakadatlan szórakozásnak tekintette, amelyet valaki – nem tudni, miért – mintegy kötelességből rendez számára. Most is így szemlélte látogatását ennél a haragos aggastyánnál és ennél a csúnya, de gazdag örökösnőnél. Feltevése szerint mindez igen jól és mulatságosan sikerülhet. „Miért ne vegyem el, ha olyan nagyon gazdag? Ez csak nem akadály?" – gondolta Anatole.

Megborotválkozott; a szokásává vált gondossággal és választékossággal beillatosította magát, és a veleszületett kedélyes-diadalmas arckifejezéssel, szép fejét magasra tartva, bement apja szobájába. Vaszilij herceg körül két komornyik serénykedett – épp öltöztették. Vaszilij herceg élénken körülnézett többször is, vidáman biccentett belépő fiának és mintha azt mondta volna: „Jól van! Épp ilyennek akartalak!"

– De igazán, papa, csakugyan olyan csúnya? Mi? – kérdezte franciául, mintegy folytatva az utazás alatt nem egyszer elkezdett beszélgetést.

– Ugyan! Badarság! Az a legfontosabb, hogy igyekezz tisztelettel és okosan viselkedni az öreg herceggel szemben.

– Ha szitkozódni fog, én elmegyek – mondta Anatole. – Nem bírom az ilyen öregembereket.

– Ne feledd, hogy számodra ettől függ minden.

Ezalatt a lányszobában elújságolták a miniszter és fia megérkezését, sőt mindkettejük külsejét is részletesen leírták. Marja hercegnő egyedül ült szobájában és megpróbálta leküzdeni belső izgalmát, de hasztalan.

„Miért írtak? Miért beszélt nekem erről Liza? Hisz ez lehetetlen! – mondta magában, amikor a tükörbe nézegetett. – Hogy menjek ki a szalonba? Hiszen, ha meg is tetszene, akkor sem viselkedhetek úgy, ahogy szeretnék." Megrémült, ha csak rágondolt is, hogy' néz rá majd az apja.

A kis hercegné és *m-lle* Bourienne már megkapott Masától, a szobalánytól minden szükséges értesülést arról, milyen szép, pirospozsgás, fekete szemöldökű férfi a miniszter fia, meg arról, milyen nehezen vonszolta fel magát az apja a lépcsőn, ő meg, akár a sas, iramodott utána, hármasával ugorva át a fokokat. Amikor a kis hercegné és *m-lle* Bourienne meg-

kapták ezeket az értesüléseket, a hercegnő szobájába mentek. Már a folyosóról behallatszott élénk csevegésük.

– *Il sont arrivés, Marie,*[19] tudja? – kérdezte a kis hercegné. Imbolyogva lépdelt nagy hasával és nehézkesen leereszkedett egy karosszékbe.

Már nem az a blúz volt rajta, melyben reggel ült, hanem egyik legszebb ruháját vette fel; haját gondosan rendbe hozta. Élénkség sugárzott róla, de az sem kendőzhette megpetyhüdött és dermedt arcvonásait. Most, amikor azt a ruhát öltötte fel, amelyben Pétervárott társaságba szokott járni, még jobban szembe tűnt, hogy mennyire megcsúnyult. *M-lle* Bourienne – egészen észrevétlenül – szintén tökéletesítette már valahogy öltözékét, ami még vonzóbbá varázsolta csinos, üde arcocskáját.

– *Eh bien et vous restez comme vous êtes, chère princesse?* – szólt. – *On va venir annoncer, que ces messieurs sont au salon; il faudra descendre, et vous ne faites pas un petit brin de toilette!*[20]

A kis hercegné felállt székéről, becsengette a szobalányt és serényen, vidáman hozzálátott, hogy valami szép öltözéket találjon ki Marja hercegnőnek és mindjárt meg is valósítsa. Marja hercegnő úgy érezte, sérti méltóságát, hogy a néki szánt vőlegény megérkezése izgalomba ejtette, és még jobban sértette az, hogy két barátnője fel se tételezte: ez esetleg másként lehetne. De ha megmondja nekik, mennyire szégyelli magát értük és önmagáért, akkor elárulja izgalmát; ezenkívül ha visszautasítja a felajánlott átöltöztetést, azzal hosszadalmas unszolást és csipkelődést idéz elő. Elpirult, gyönyörű szemében kihunyt a fény, orcáját foltok borították el; és az áldozatvállalásnak azzal a visszatetsző kifejezésével, amely a leggyakrabban merevedett orcájára, átengedte magát *m-lle* Bourienne és Liza kénye-kedvének. A két nő *teljesen őszintén* iparkodott, hogy megcsinosítsa. Olyan csúnya volt, hogy egyiknek se juthatott eszébe a gondolat: versenyre keljen-e vele. Így aztán teljesen őszintén, a nőknek azzal a naiv és szilárd meggyőződésével láttak hozzá az öltöztetéshez, hogy a díszes ruha megszépítheti az arcot is.

– Igazán, *ma bonne amie,* ez a ruha nem szép – mondta Liza és messziről, oldalvást vizsgálgatta a herceglányt. – Hozass másikat, hisz van neked egy sötétpiros. Hát hogy is ne, hisz talán épp ma dől el a sorsod egész életedre. Ez meg túlságosan világos, nem szép, nem, nem illik hozzád!

A ruha mégcsak szép lett volna – a hercegnő arca és egész alakja nem volt az, de ezt nem érezte se *m-lle* Bourienne, sem a kis hercegné. Azt hitték: ha felfelé fésülik a haját és kék szalagot kötnek bele, ha kék sál omlik majd alá a kávébarna ruháról stb. – akkor minden jó lesz.

---

[19] Megjöttek, Marie,

[20] Abban a ruhában marad, kedves hercegnő, amelyikben volt? Mindjárt jönnek és jelentik, hogy az urak a szalonban vannak; máris mennünk kell majd, s ön még hozzá sem kezdett az öltözködéshez!

Arról megfeledkeztek, hogy az ijedt arcot meg a termetet nem lehet megváltoztatni; így aztán akárhogy cserélgették is az arc keretét és díszítését, az arc azért csak szánalmas és csúnya maradt. Két vagy három ilyen csere után – amelyeket Marja hercegnő alázatosan tűrt – abban a pillanatban, amikor épp felfésülték a haját (ez a viselet teljesen megváltoztatta és még jobban elcsúfította arcát), amikor már rajta volt a díszes, sötétpiros ruha meg a kék sál, a kis hercegné kétszer is körülkerülte, kicsiny kezével hol a ruha ráncát igazította meg, hol a sálon rántott egyet, és fejét oldalt billentve hol egyik, hol a másik oldalról nézegette.

– Nem, így nem lehet – mondta határozottan és összecsapta a kezét. – *Non, Marie, décidément ça ne vous va pas. Je vous aime mieux dans votre petite robe grise de tous les jours. Non, de grâce, faites cela pour moi.*"[21] Katya – szólt a szobalánynak – hozza ide a hercegnőnek a szürke kis ruháját. Majd meglátja, *m-lle* Bourienne, hogy elintézem én – mondta mosolyogva és már előre is élvezte a művész örömét.

De amikor Katya odavitte a kívánt ruhát, Marja hercegnő továbbra is mozdulatlanul ült a tükör előtt, nézte-nézte arcát és egyszer csak meglátta, hogy könny csillog szemében, szája megremeg és sírásra görbül.

– *Voyons, chère princesse* – mondta *m-lle* Bourienne – *encore un petit effort.*[22]

A kis hercegné kivette a ruhát a szobalány kezéből és odament Marja hercegnőhöz.

– Most úgy csináljuk, hogy egyszerű, de bájos legyen – mondta.

A hercegné, *m-lle* Bourienne és Katya hangja – Katya épp kacagott valamin – csicsergéshez hasonló víg csevegéssé olvadt össze.

– *Non, laissez-moi*[23] – mondta a hercegkisasszony.

Hangjában annyi komolyság és szenvedés csengett, hogy a madárcsicsergés tüstént elcsitult. A könnyel és gondolattal teli nagy, gyönyörű, tiszta szempár esdve nézett rájuk és ők mindjárt tudták, hogy hasztalan az unszolás, sőt kegyetlenség is volna.

– *Au moins changez de coiffure* – mondta a kis hercegné. – *Je vous disais* – fordult szemrehányóan *m-lle* Bourienne-hez – *Marie a une de ces figures, auxquelles ce genre de coiffure ne va pas du tout. Mais du tout, du tout. Changez de grâce.*[24]

– *Laissez-moi, laissez-moi, tout ça m'est parfaitement égal*[25] – felelte könnyeivel küszködve Marja.

M-lle Bourienne meg a kis hercegné kénytelen volt bevallani magá-

---

[21] Nem, Marie, ez határozottan nem illik önnek. Jobban tetszik kis, hétköznapi, szürke ruhájában. Kérem, tegye meg a kedvemért.

[22] Nos, kedves hercegnő, még egy kis erőfeszítés.

[23] Nem, hagyjanak.

[24] Legalább a frizuráját változtassa meg. Marie-nak olyan arca van, amelyhez egyáltalán nem illik ez a fajta frizura. Egyáltalán nem! Változtassa meg, könyörgök.

[25] Hagyjanak, hagyjanak, nekem teljesen mindegy.

nak, hogy Marja hercegnő ezzel a külsővel sokkal csúnyább és véznább volt, mint valaha. De már késő volt. Azzal az. arckifejezéssel nézett rájuk, amelyet ismertek: a töprengés és a szomorúság kifejezésével. Ez az arckifejezés nem keltett félelmet bennük Marja hercegnővel szemben. (Ilyen érzést Marja sohasem keltett senkiben.) De azt tudták: ha megjelenik arcán ez a kifejezés, akkor mindig hallgatag és elhatározásában megingathatatlan.

– *Vous changerez, n'est-ce pas?*[26] – mondta Liza, és amikor Marja hercegnő semmit se válaszolt, Liza kiment a szobából.

Marja hercegnő egyedül maradt. Nem teljesítette Liza kérését és nem változtatta meg frizuráját, sőt meg se nézte magát a tükörben. Ernyedten lesütötte szemét, lecsüngette karját, csak ült szótlanul és gondolkozott. Gyakran elképzelte, milyen lesz a férje: igazi férfi, erős, érthetetlenül vonzó, felsőbbséges lény, aki hirtelen egy egészen más, külön, boldog világba viszi át. Elképzelte a maga gyermekét – épp olyat, amilyet tegnap a dada lányánál látott – a maga keblén. A férje ott áll és gyengéden néz rá meg a gyermekre. „De nem, ez lehetetlen, én túlságosan is rút vagyok" – gondolta.

– Tessék a teához. Mindjárt jön a herceg is – szólt kintről a szobalány.

Marja felocsúdott és megijedt attól, amin ábrándozott. És mielőtt lement volna, felállt, bement a szentképes szobába, a fekete arcú Megváltó mécsvilágította, nagy szentképére függesztette szemét és összetett kézzel ott álldogált előtte egynéhány percig. Marja hercegnő lelkét kétség gyötörte. Szabad-e számára a szerelem boldogsága, a férfi iránt érzett földi szerelemé? Ez az érzés annál jobban erősödött, minél inkább iparkodott palástolni mások, sőt önmaga előtt is. „Istenem – mondta – hogy fojtsam el szívemben ezeket az ördögsugallta gondolatokat? Hogy üzzem el mindörökre ezeket a bűnös vágyakat, hogy nyugodt lélekkel teljesíthessem akaratodat?" Alig tette fel ezt a kérdést, szívében máris felelt neki az isten: „Ne kívánj semmit magadnak, ne keress, ne izgasd magad, ne irígykedj. Az emberek jövője és a magad sorsa titok – így kell lennie; de élj úgy, hogy mindig kész légy mindenre. Ha az isten azt látja jónak, hogy próbára tegyen a házasság kötelességeivel, készülj fel rá és teljesítsd akaratát." Marja hercegnő felsóhajtott, keresztet vetett és ezzel a megnyugtató gondolattal (de mégis abban a reményben, hogy ez a tiltott földi ábránd csak teljesül), lement, nem törődött sem ruhájával, sem hajviseletével, sem azzal, hogyan megy be és mit mond majd. Ugyan, mi volt mindez az isten rendeléséhez képest, akinek akarata nélkül egyetlen hajszál sem esik le az ember fejéről.

---

[26] Megváltoztatja? Igen?

Amikor Marja hercegnő bement a szobába, Vaszilij herceg és fia már a szalonban volt és a kis hercegnével meg *m-lle* Bourienne-nel beszélgetett. Amikor a hercegnő bement sarokra lépő, nehézkes járásával, a két férfi és *m-lle* Bourienne felállt; a kis hercegné meg bemutatta a férfiaknak: *Voilà Marie!*[27] Marja hercegnő látta mindnyájukat, mégpedig részletesen látta. Látta Vaszilij herceg arcát, amely egy pillanatra megmerevedett, amikor megpillantotta a hercegnőt, de mindjárt mosolyogni kezdett; a kis hercegné arcát, ahogy kíváncsian figyelte a vendégek arcán a hatást, amelyet Marie keltett bennük. Látta *m-lle* Bourienne-t is: kék szalagja van, arca szép, tekintete – mely olyan élénk, mint még soha – Őrá szegeződik. De Őt nem láthatta, csak valami gyönyörű, nagy, fényes jelenséget látott, amely feléje indult, amikor belépett a szobába. Először Vaszilij herceg ment oda hozzá, és ő megcsókolta a kopasz fejet, amely keze fölé hajolt, és azt felelte a herceg szavaira, hogy ő – épp ellenkezőleg – nagyon is jól emlékszik rá. Aztán Anatole ment oda hozzá. Marja még mindig nem látta. Csak azt a finom kezet érezte, amely keményen megfogta az ő kezét; kis híján hozzáért a fehér homlokhoz, amely fölött, kenőccsel lesimítva, gyönyörű szőke haj simult. Amikor rátekintett a férfira, szépsége szinte meghökkentette. Anatole előredüllesztette mellét, a hátát meg hátra, jobbjának hüvelykujját egyenruhája egyik bekapcsolt gombjába akasztotta és előretett lábát rázogatva, fejét egy kissé lehajtva, szótlanul, vidáman nézett a hercegnőre, de gondolatai bizonyára egészen másutt jártak. Anatole nem volt valami leleményes, gyors és ékesszóló a társalgásban, de megvolt az a jótulajdonsága, amelyet oly sokra értékel a nagyvilág: a nyugalom és a rendíthetetlen magabiztosság. Ha egy nem ilyen magabiztos ember hallgat nagyokat az első találkozáskor – és még el is árulja, hogy tudatában van annak, mennyire nem illő ez a hallgatás, meg hogy szeretne találni valami témát – az máris felsült; de Anatole a lábát rázogatta és vidáman nézegette a hercegnő frizuráját, amikor hallgatott. Látszott, hogy nagyon sokáig tud ilyen nyugodtan hallgatni. „Ha valakit feszélyez ez a hallgatás, ám beszéljen, de nekem nincs kedvem hozzá." Ezt fejezte ki egész külseje. Azonkívül a nőkkel való érintkezésben megvolt az a modora, amely többnyire kíváncsiságot, félelmet, sőt szerelmet ébreszt a nőkben: a felsőbbségének tudatából fakadó, lenéző modor. Mintha azt akarta volna kifejezni külsejével: „Ismerlek én benneteket, ismerlek, hát mit vesződjem veletek? Pedig de örülnétek neki!" Lehet, hogy nem gondolta ezt, ha nőkkel találkozott (sőt valószínű is, hogy nem, mert általában keveset gondolkozott), de ilyen volt a külseje, ilyen volt a modora. A herceglány megérezte ezt és mintha jelezni óhajtaná: nem is mer álmodni arról, hogy lefoglalja – az öreg herceghez

[27] Ez Marie!

fordult. Általános, élénk társalgás indult meg – hála a kis hercegnő hangocskájának, meg bajuszkás ajakának, amely fel-felhúzódott fehér fogairól. A hercegné abban a tréfás modorban fogadta Vaszilij herceget, amelyet gyakran használnak fecsegő-vidám emberek; ez abban áll, hogy maguk és az illető között, akivel így társalognak, rég kialakult tréfás kapcsolatokat és vidám – részben nem mindenki előtt ismert – szórakoztató emlékeket sejtetnek, holott nincs semmi efféle emlék, mint ahogy nem volt a kis hercegné és Vaszilij herceg között sem. Vaszilij herceg szívesen átvette ezt a hangot; a kis hercegné e soha meg nem történt, mulatságos esetekre való emlékezésbe belevonta Anatole-t is, holott jóformán nem is ismerte. *M-lle* Bourienne ugyancsak osztozott ezekben az általános visszaemlékezésekben, sőt még Marja hercegnő is gyönyörűséggel érezte, hogy őt is belesodorták ebbe a víg visszaemlékezésbe.

– Most legalább teljesen kisajátítjuk önt, kedves hercegem – mondta a kis hercegné Vaszilij hercegnek, természetesen franciául. – Most bezzeg más a helyzet, mint Annette fogadóestjein; onnan mindig megszökött. Jusson csak eszébe *cette chère Annette*![28]

– Jó, jó, csak ne kezdjen el itt nekem politizálni, mint Annette.

– Emlékszik a kis tea-asztalunkra?

– Ó, igen!

– Ön miért nem járt soha Annette-nél? – kérdezte a kis hercegné Anatole-tól. – Á, tudom, tudom – tette hozzá kacsintva – bátyja, Hippolyte beszélt nekem az ön dolgairól – mondta és megfenyegette Anatole-t. – Még a párizsi csínyjeiről is tudok!

– És ő, Hippolyte nem beszélt neked – kérdezte Vaszilij herceg (fiához fordult és megragadta a hercegné kezét, mintha a hercegné el akarna szökni, és ő alig tudná visszatartani) – nem beszélt neked arról, hogyan epedezett a bájos hercegnéért, és a hercegné hogyan *le mettait à la porte*?[29]

– *Oh! C'est la perle des femmes, princesse!*[30] – fordult a herceglányhoz.

M-lle Bourienne nem mulasztotta el, hogy Párizs említésére ő is bele ne kapcsolódjék a beszélgetésbe, az általános visszaemlékezésbe.

Bátorkodott megkérdezni, régen hagyta-e el Párizst Anatole, és hogy' tetszett neki a város. Anatole nagyon szívesen felelt a francia lánynak, ránézett és mosolyogva beszélt neki francia honáról. Mihelyt megpillantotta a csinos kis Bourienne-t, megállapította, hogy itt Liszije Goriban nem is lesz olyan unalmas. „Nagyon szemrevaló! – gondolta, mikor szemügyre vette – nagyon szemrevaló ez a *demoiselle de compagnie*.[31] Remé-

[28] az a kedves Annette!
[29] adta ki az útját?
[30] Ez az asszonyok gyöngye, hercegnő!
[31] társalkodónő.

lem, hogy a hercegnő magával hozza, ha feleségül jön hozzám – gondolta. – *La petite est gentille.*[32]

Az öreg herceg ráérősen öltözött dolgozószobájában. Szemöldökét összevonva azon töprengett, mit is tegyen. Ezeknek a vendégeknek az idejötte bosszantotta. „Mit nekem Vaszilij herceg meg a fiacskája! Vaszilij herceg üres, kérkedő fickó, a fia is bizonyára jómadár" – dörmögte magában. Bosszantotta, hogy a vendégek érkezte egy állandóan elhallgattatott, megoldatlan kérdést vetett fel, amellyel kapcsolatban az öreg herceg mindig általatni szokta magát. Ez a kérdés az volt: rászánja-e magát, hogy megváljon Marja hercegnőtől, férjhez adja-e. A herceg sose merte nyíltan felvetni magának ezt a kérdést, mert előre tudta, hogy őszintén felelne rá, az őszinte válasz meg ellentétben állt volna érzésével, sőt tagadta volna életének egész lehetőségét. Nyikolaj Andrejics herceg Marja hercegnő nélkül el sem tudta képzelni az életet, jóllehet – látszólag – nem sokra tartja lányát. „Minek is menne férjhez? – gondolta: – hisz úgyis boldogtalan lesz. Lám, Liza feleségül ment Andrejhez (különb férjet most, azt hiszem, nehezen találna) és hát meg van-e elégedve a sorsával? Marját pedig ki veszi el szerelemből? Csúnya, ügyetlen. A vagyonáért veszik el, az összeköttetésekért. Hát nem maradnak-e pártában mások is? Még boldogabbak is!" Ilyen gondolatok jártak Nyikolaj Andrejics herceg fejében, amíg öltözött. Ám az örökké halogatott kérdés ugyanakkor azonnali megoldást követelt. Vaszilij herceg nyilván háztűznéző szándékkal hozta ide a fiát, és nyílt feleletet kíván bizonyára még ma vagy holnap. Tisztes neve, rangja van a nagyvilágban. „Nos, én nem bánom – mondta magában a herceg – de vajjon megérdemli-e a lányomat? No, majd meglátjuk."

– No, majd meglátjuk – mondta hangosan. – Majd meglátjuk.

Fürge léptekkel ment a szalonba, mint mindig, s egyetlen gyors pillantást vetett mindnyájukra. Tüstént észrevette, hogy a kis hercegné más ruhát öltött, észrevette Bourienne szalagját, Marja hercegnő csúf frizuráját, Bourienne és Anatole mosolyát, meg azt is, hogy az általános társalgás közepette, mennyire egyedül van a hercegnő. „Úgy kiöltözött, mint egy bolond! – gondolta és dühösen tekintett leányára. – Nem sül ki a szeme; az meg rá sem hederít!"

Odament Vaszilij herceghez.

– Jó napot, jó napot. Örülök, hogy látlak.

– Ki barátját szereti, soha el nem kerüli – felelte Vaszilij herceg gyorsan, magabiztosan és bizalmasan, mint mindig. – Ez a második fiam, figyelmedbe és szeretetedbe ajánlom.

Nyikolaj Andrejics végigmérte Anatole-t.

– Derék, derék! – mondta. – No, gyeride, csókolj meg. – És odatartotta az arcát.

Anatole megcsókolta az öreget és teljesen nyugodtan, kíváncsian nézett

[32] Csinos a kicsike.

rá, azt leste, hamarosan kirobban-e belőle az apja jelezte különcködés.

Nyikolaj Andrejics herceg leült szokott helyére, a dívány sarkába, egy karosszéket húzott oda Vaszilij hercegnek, hellyel kínálta vendégét és a politikai dolgokról, újságokról kérdezősködött. Látszólag figyelmesen hallgatta Vaszilij herceg elbeszélését, de állandóan Marja hercegnőre tekingetett.

– Szóval ezt írják Potsdamból – ismételte Vaszilij herceg utolsó szavait, aztán hirtelen felállt és odament leányához.

– A vendégek kedvéért öltöztél így ki, mi? – kérdezte. – Szép vagy, nagyon szép. Új frizurával jöttél a vendégek elé, én pedig megmondom neked a vendégek előtt, hogy át ne merj máskor öltözni az én engedelmem nélkül!

– Én vagyok a hibás, *mon père* – lépett közbe elpirulva a kis hercegné.

– Ön tehet, amit akar – mondta Nyikolaj Andrejics herceg és nagyot bókolt menye előtt – de őneki igazán kár elcsúfítania magát – amúgy is csúnya.

Azzal visszaült a helyére és többé ügyet sem vetett könnyekig megbántott leányára.

– Épp ellenkezőleg: ez a hajviselet nagyon is illik a hercegnőnek – mondta Vaszilij herceg.

– No, öcsém, fiatal hercegem, hogy is hívnak? – fordult Nyikolaj Andrejics herceg Anatole-hoz – gyere csak ide, beszélgessünk, ismerjük meg egymást.

„No, kezdődik már a mulatság" – gondolta Anatole és mosolyogva átült az öreg herceg mellé.

– Azt hallom, kedves öcsém, hogy te külföldön nevelkedtél. Nem úgy, mint az apád meg én; minket az egyházfi tanított betűvetésre. Mondja csak, kedves öcsém, maga most a lovas testőröknél szolgál? – kérdezte az öreg és közelhajolva, fürkészően nézett Anatole-ra.

– Nem, átmentem a hadseregbe – felelte Anatole. Alig tudta visszafojtani a nevetést.

– Á! Derék dolog! A cárt meg a hazát akarja szolgálni, nemde, kedves öcsém? Háborús időket élünk. Az ilyen daliának szolgálnia is kell, szolgálnia kell! No és hát a fronton szolgál?

– Nem, herceg. A mi ezredünk hadrakelt, én meg most kaptam beosztást. Hol is vagyok én most, papa? – fordult nevetve apjához.

– Remekül szolgál, remekül. Hol is vagyok én most?! Hahaha! – kacagott fel Nyikolaj Andrejics.

Még harsányabb kacagásra fakadt Anatole is. Nyikolaj Andrejics herceg hirtelen elkomorodott.

– No, eredj – mondta Anatole-nak. Anatole mosolyogva visszament a hölgyekhez.

– Szóval hát külföldön neveltetted őket, Vaszilij herceg? – fordult az öreg herceg Vaszilij herceghez.

– Megtettem, amit tehettem. Állítom is, hogy az ottani nevelés százszorta különb az itthoninál.

– Igen. Most minden más, minden újmódi! Derék legény! Derék! No, gyere a szobámba.

Karon fogta Vaszilij herceget és dolgozószobájába vezette.

Vaszilij herceg, mihelyt négyszemközt maradt a herceggel, eléje tárta kívánságát és reményét.

– Hát mit gondolsz? – fakadt ki az öreg herceg. – Azt hiszed, örökké magamnál tartom; nem tudok megválni tőle? Még mit nem képzelnek! – fortyogott. – Akár holnap is! De megmondom neked: jobban meg akarom ismerni a vőmet. Tudod, nálam az a szabály: csak nyíltan mindent! Holnap megkérdem te előtted: akarja-e a lány. Ha igen, hát maradjon itt. Maradjon itt egy darabig, majd meglátom. – Prüszkölt egyet. – Hadd menjen férjhez, nekem mindegy! – kiáltotta ugyanolyan átható hangon, ahogy fia búcsúzásakor kiabált.

– Megmondom kereken – mondta Vaszilij herceg az olyan ravasz ember modorában, aki meggyőződött róla, hogy szükségtelen ravaszkodnia vesékbe látó beszédtársával szemben – hisz ön úgyis átlát az embereken. Anatole nem lángelme, de becsületes, derék fiú, áldott jó gyermek és rokon.

– No jó, majd meglátjuk.

Ahogy magános nőkkel történni szokott, ha sokáig férfitársaság nélkül éltek – Anatole megjelenésekor Nyikolaj Andrejics házanépének mind a három nőtagja egyformán azt érezte, hogy életük eddig nem is volt élet. Gondolkodó, megfigyelő képessége, érzelmi ereje egy pillanat alatt megtízszereződött mindegyiküknek; és életüket, amely eddig homályban folyt, hirtelen mintha jelentőséggel teli, új fény világította volna meg.

Marja hercegnő egyáltalán nem gondolt arcára, hajviseletére – eszébe se jutott. Minden figyelmét annak a férfinak szép, nyílt arca kötötte le, aki talán majd a férje lesz. Jónak, bátornak, erélyesnek, férfiasnak és nagylelkűnek látta Anatole-t. Szentül hitte, hogy az is. Eljövendő családi életéről szőtt ezer meg ezer álma minduntalan fel-felmerült képzeletében. Igyekezett elhessegetni, eltitkolni őket.

„De nem vagyok-e túlságosan hideg vele szemben? – gondolta Marja hercegnő. – Épp azért igyekszem tartózkodóbb lenni, mert lelkem mélyén máris túl közel érzem hozzá magam, ő nem tudhatja, mit gondolok róla, és még azt képzelheti, hogy nem szívelem."

És Marja hercegnő igyekezett kedves lenni az új vendég iránt. De nem tudott.

„*La pauvre fille! Elle est diablement laide*"[33] – gondolta magában Anatole.

[33] Szegény leány! Pokolian csúnya.

Anatole érkezése *m-lle* Bourienne-t is az izgalom legmagasabb fokára lendítette – de ő egészen másképp gondolkozott. A szép, fiatal lány – akinek nincs biztos helye a nagyvilágban, nincsenek rokonai, barátai, sőt még hazája sincs – természetesen egy pillanatig se gondolt arra, hogy Nyikolaj Andrejics herceg szolgálatának, az örökös felolvasásoknak meg a Marja hercegnővel való barátságnak szentelte egész életét. *M-lle* Bourienne már régen várta azt az orosz herceget, aki tüstént értékelni tudja majd, mennyivel különb ő, mint holmi rosszul öltözött, ügyetlen és csúnya orosz hercegnők, beleszeret és megszökteti; és íme, ez az orosz herceg végre betoppant. *M-lle* Bourienne-nek volt egy története, amelyet egy nagynénjétől hallott, de maga fejezte be és képzeletében szerette elismételgetni. Ez a história arról szólt, hogy egy elcsábított lány képzeletében megjelent szegény anyja, *sa pauvre mère,* és szemére vetette, hogy házasság nélkül odaadta magát egy férfinak. *M-lle* Bourienne gyakran könnyekig meghatódott, amikor képzeletében elmesélte ezt a történetet *neki,* a csábítónak. Most megjelent *ő,* az igazi orosz herceg. Megszökteti őt, aztán megjelenik *ma pauvre mère,*[34] és a férfi feleségül veszi őt, *m-lle* Bourienne-t. Így alakult ki *m-lle* Bourienne fejében egész jövendő története, mialatt Párizsról beszélgetett Anatole-lal. Nem a számítás vezette *m-lle* Bourienne-t (egy pillanatig se latolgatta, mit is tegyen), hanem ez az egész már rég kész volt a fejében, most csak csoportosult mindez a hirtelen megjelent Anatole körül, akinek szeretett volna és igyekezett is minél jobban tetszeni.

A kis hercegné, mint az öreg katonaló, ha meghallja a trombita szavát, helyzetéről megfeledkezve, öntudatlanul készült a kacérkodás szokott vágtájára. Minden hátsó gondolat vagy harci elszánás nélkül, csupa könnyelmű, naiv vidámsággal.

Anatole nőtársaságban ugyan az olyan férfi szerepét szokta megjátszani, akit már untat, hogy a nők szaladgálnak utána, de mégis hiú gyönyörűséget érzett, amikor látta, milyen hatást tett erre a három nőre. Azonkívül a csinos és kihívó Bourienne iránt már-már azt a szenvedélyes, állati vágyat érezte, amely mindannyiszor rendkívül gyorsan elhatalmasodott rajta és a legdurvább, legvakmerőbb lépésekre ragadtatta.

Tea után a társaság átment a pamlagos szobába. A hercegnőt felkérték, hogy zongorázzon. Anatole lekönyökölt előtte, *m-lle* Bourienne mellett, és örömet sugárzó, kacagó szemmel nézett Marja hercegnőre. Marja hercegnő gyötrő és mégis boldog izgalommal érezte magán Anatole tekintetét. Kedvelt szonátája a legmeghittebb, a legköltőibb világba röpítette át, a magán érzett pillantás pedig még több költőiséggel árasztotta el ezt a világot. Pedig Anatole tekintete, ha ugyan rá is irányult, nem neki szólt, hanem *m-lle* Bourienne lába mozdulatának, amelyet épp akkor érintett meg lábával a zongora alatt. *M-lle* Bourienne is a hercegnőre

[34] szegény anyám,

nézett, és az ő gyönyörű szemében is az ijedt öröm meg a remény egészen szokatlan kifejezését pillantotta meg Marja hercegnő.

„Mennyire szeret engem ez a lány! – gondolta Marja hercegnő. – Mily boldog vagyok már most is, és mily boldog lehetek ilyen barát és ilyen férj oldalán! Csakugyan a férjem lesz?!" – gondolta és nem mert a férfi arcára pillantani, mert érezte, hogy még mindig rászegeződik az a tekintet.

Este, amikor vacsora után szétoszlott a társaság, Anatole kezet csókolt a hercegnőnek. Marja maga se tudta, honnan vette a bátorságot, de egyenesen a rövidlátó szeméhez közeledő gyönyörű arcba tekintett. Anatole aztán odament *m-lle* Bourienne-hez, neki is kezet csókolt (ez ugyan nem illett, dehát olyan magabiztosan és közvetlenül csinálta), és *m-lle* Bourienne elpirult, ijedten tekintett a hercegnőre.

„*Quelle délicatesse*"[35] – gondolta a hercegnő. – Csakugyan azt gondolja Amélie (így hívták *m-lle* Bourienne-t), hogy féltékeny lehetek miatta és nem becsülöm oly sokra irántam való gyengédségét és odaadását? – Odament *m-lle* Bourienne-hez és egy csókot nyomott az arcára. Anatole meg a kis hercegnének akart kezet csókolni.

– *Non, non, non! Quand votre père m'écrira, que vous vous conduisez bien, je vous donnerai ma main à baiser! Pas avant!*[36]

És mutatóujjacskáját felemelve, mosolyogva, kiment a szobából.

V

Mind szétszéledtek, és Anatole kivételével, aki nyomban elszunnyadt, mihelyt ágyba feküdt, senki sem aludt el egyhamar ezen az éjszakán.

„Csakugyan ő lesz a férjem, épp ez az idegen, szép és jó – legfőképp jó férfi?" – gondolta Marja hercegnő és félelem szállta meg, holott máskor jóformán sosem esett félelembe. Még szétnézni se mert. Úgy rémlett, mintha valaki állna ott a sötét sarokban, a spanyolfal mögött. És ez a valaki ő volt – az ördög, és ő – az a fehér homlokú, fekete szemöldökű, piros ajkú férfi.

Becsengette a szobalányt és megkérte, aludjék az ő szobájában.

M-lle Bourienne ezen az estén sokáig járkált a télikertben, hiába várt valakit és hol rámosolygott valakire, hol pedig könnyekig meghatódott a *pauvre mère* elképzelt szavaitól, aki szemére vetette bukását.

A kis hercegné egyre zsémbelt a szobalánnyal, amiért nem jól vetette meg az ágyat. Nem fekhetett sem oldalt, sem hasra. Mindenképpen kényelmetlen volt és nyomasztó. Zavarta a hasa. Éppen ma jobban zavarta, mint valaha, mert Anatole jelenléte igen élénken elébe varázsolta azt az időt, amikor *ez* még nem volt, és olyan könnyű, vidám volt minden.

---

[35] Micsoda gyengéd szeretet.

[36] Nem, nem, nem! Ha majd azt írja édesapja, hogy jól viselkedik, akkor megengedem, hogy kezet csókoljon. De csakis akkor!

Hálókabátban és főkötőben egy karosszéken ült. A kócos hajú, álmos Katya már harmadszor püfölte fel és fordította meg a nehéz dunyhát és dünnyögött valamit.

– Mondtam, hogy csupa domb meg gödör az egész – hajtogatta a kis hercegné – magam is örülnék, ha alhatnám, szóval, nem én vagyok a hibás. – Hangja megremegett, mint a gyermeké, aki már-már elpityeredik.

Az öreg herceg sem aludt. Tyihon félálomban is hallotta, hogy a herceg haragosan járkál és nagyokat prüszköl. Az öreg herceg sértve érezte magát a lánya miatt. Ez a sértés volt a legfájóbb, mert nem neki szólt, hanem másnak: a lányának, akit jobban szeretett, mint önmagát. Megígérte magának, hogy újra átgondolja az egész dolgot és megtalálja a helyes és szükséges megoldást, de ehelyett csak még jobban felingerelte magát.

„Alig tűnt fel az első jövő-menő – rögtön elfelejti az apját, mindent, rohan, felfésüli a haját, körülhízelgi, egészen odáig van! Örül, hogy itthagyhatja az apját! Pedig tudta, hogy észreveszem. Frr... frr... frr... Talán nem látom, hogy az a fajankó csak Bourienne-re bámul (el kell kergetni azt is!). Hát hogy' nincs benne annyi büszkeség, hogy átlásson a szitán?! Nem is önmagáért – ha már nincs benne büszkeség – de legalább énértem! Rá kell vezetni, hogy ez a tuskó rá se gondol, csak azt a Bourienne-t bámulja. Nincs benne büszkeség, de én majd rávezetem..."

Az öreg herceg tudta: ha megmondja lányának, hogy téved; hogy Anatole Bourienne-nek akar udvarolni, ez majd felpiszkálja Marja hercegnő önérzetét, és akkor nyert ügye van (nem kell megválnia lányától). Ebben aztán meg is nyugodott. Bekiáltotta Tyihont és vetkőzni kezdett.

„Az ördög hozta ide őket! – gondolta, mialatt Tyihon ráadta a hálóinget öreges, aszott testére, amelyet ősz bozont borított a mellén. – Én nem hívtam őket. Azért jöttek, hogy felkavarják az életemet. Pedig úgyse sok van már hátra. Az ördög vigye el! – dörmögte, amikor még csak a fejére húzták az inget.

Tyihon ismerte a hercegnek azt a szokását, hogy néha fennhangon fejezi be gondolatait; így hát rendületlen arccal fogadta az ing alól előbukkanó arc haragosan-kérdő tekintetét.

– Lefeküdtek? – kérdezte a herceg.

Tyihon, mint minden jó lakáj, ösztönösen megérezte, milyen csapáson haladnak a gazdája gondolatai. Kitalálta, hogy a kérdés Vaszilij hercegre meg a fiára vonatkozik.

– Le méltóztattak feküdni, a lámpát is eloltották, kegyelmes uram.

– Hiába, úgyis hiába... – mondta gyorsan a herceg és lábát a papucsba, karját meg a hálóköpenybe dugva, ódament a díványhoz, amelyen aludni szokott.

Noha Anatole és *m-lle* Bourienne között egy szó sem esett, tökélete-

sen megértették egymást a regény első részét illetően, egészen a *pauvre mère* megjelenéséig; tudták, hogy sok mindent kell majd titokban mondaniok egymásnak, ezért aztán már másnap reggel keresték az alkalmat, hogy kettesben találkozzanak. Amikor a hercegnő a szokott órában bement apjához, *m-lle* Bourienne találkozott Anatole-lal a télikertben.

Marja hercegnő ezen a napon különös remegéssel közeledett a dolgozószoba ajtajához. Úgy tetszett, nemcsak azt tudja mindenki, hogy ma eldől a sorsa, hanem azt is tudják, mi a véleménye a dologról. Ezt a kifejezést olvasta le Tyihon arcáról is, Vaszilij herceg komornyikjának arcáról is, aki meleg vizet hozott vele szemben a folyosón és földig hajolt előtte.

Az öreg herceg ezen a reggelen rendkívül nyájas és figyelmes volt lánya iránt. A figyelmességnek ezt a kifejezését jól ismerte Marja hercegnő. Ez a figyelmesség mindig olyankor jelenik meg apja arcán, amikor szikár keze ökölbe szorul bosszúságában, mert Marja hercegnő nem érti meg a számtanpéldát. Ilyenkor felállt, arrább ment és halk hangon többször is elismételte ugyanazokat a szavakat.

Tüstént belevágott és „önözve" megkezdte a beszélgetést.

– Tőlem tegnap megkérték az ön kezét – mondta nem valami természetes mosollyal. – Azt hiszem, kitalálta, hogy Vaszilij herceg nem az én szép szemeimért jött ide és hozta el neveltjét is (Nyikolaj Andrejics herceg valami okból Vaszilij herceg neveltjének nevezte Anatole-t). Tegnap megkérték tőlem a kezét. Mivel pedig tudja, mi a szabály nálam, én önre bízom a döntést.

– Hogy értsem önt, *mon père?* – hebegte a hercegnő és hol elsápadt, hol elpirult.

– Hogy értsem! – kiáltotta haragosan az apja. – Vaszilij herceg kedvére való menynek tart és feleségül kér a neveltjének. Hogy értse?!... Hát így értse! Én pedig tőled kérek választ.

– Nem tudom, ön hogy is... *mon père* – suttogta a hercegnő.

– Én?! Én?! Hát mi vagyok én? Engem csak hagyjon ki a dologból. Nem én megyek férjhez. Mit akar *ön?* Ezt óhajtanám tudni.

A hercegnő látta, hogy az apja nem jó szemmel nézi az ügyet, de ugyanabban a pillanatban az jutott eszébe, hogy most dől egész életének sorsa. Most vagy soha. Lesütötte szemét, hogy ne lássa azt a tekintetet, amelynek hatása alatt – úgy érezte – nem tud gondolkozni, csak engedelmeskedni tud, ahogy máskor is.

– Én csak egyet akarok: teljesíteni az ön akaratát – felelte – de ha ki kellene mondanom, mi a kívánságom, akkor...

Nem fejezhette be. A herceg közbevágott.

– Nagyszerű! – kiáltotta. – Elvesz téged meg a hozományodat és mivel kapóra jön, magával viszi *m-lle* Bourienne-t is. *Az* lesz a felesége, te meg...

A herceg megállt. Észrevette, milyen hatást tettek szavai a leányára. A hercegnő lehorgasztotta fejét és már-már sírva fakadt.

– No-ňo, csak tréfálok – mondta a herceg. – Jól tudd meg, hercegnő: ragaszkodom ahhoz a szabályhoz, hogy az eladólánynak teljes joga van választani. Én is szabad választást engedek. De jól tudd meg: a te döntésedtől függ életed boldogsága. Rólam nincs is mit beszélni.

– De én nem tudom... *mon père.*

– Kár a szót szaporítani! Ha parancsolják, ez az ember nemcsak téged, hanem akárkit is hajlandó elvenni. De te szabadon dönthetsz... Menj a szobádba, gondolkozz rajta, és egy óra múlva gyere vissza és mondd szemébe: igen vagy nem. Tudom, imádkozni fogsz. Hát nem bánom, imádkozz. Csak gondold meg, de jól ám! Mehetsz!

– Igen vagy nem, igen vagy nem, igen vagy nem! – kiáltotta még akkor is, amikor a hercegnő – mintegy ködben támolyogva – már kibotorkált a dolgozószobából.

Eldőlt a sorsa és szerencsésen dőlt el. De amit *m-lle* Bourienne-ről mondott az apja – az a célzás szörnyű volt. Tegyük fel, hogy nem igaz, de mégiscsak szörnyű. Sehogy se ment ki a fejéből. Se hall, se lát, csak megy-megy egyenest, a télikerten át, ám hirtelen *m-lle* Bourienne ismerős suttogására ocsúdik fel. Felemeli szemét és két lépésnyire Anatole-t pillantja meg, aki átölelve tartja a francia lányt és sugdos neki valamit. Anatole szép arca rémületet tükrözött, amikor Marja hercegnőre tekintett, és az első pillanatban el sem engedte *m-lle* Bourienne derekát, aki nem látta a herceglányt.

„Ki ez? Mit keres itt? Várjon!" – mintha ezt fejezte volna ki Anatole arca. Marja hercegnő némán nézett rájuk. Nem tudta felfogni a jelenetet. Végül *m-lle* Bourienne felsikoltott és elfutott. Anatole vidám mosollyal meghajolt Marja hercegnő előtt, mintha arra biztatná, kacagjon egy jót ezen a furcsa eseten; aztán vállat vont és kiment a lakosztályába nyíló ajtón.

Egy óra múlva jött Tyihon és az öreg herceghez hívta Marja hercegnőt. Hozzáfűzte, hogy ott van Vaszilij Szergejevics herceg is. Amikor Tyihon benyitott, a hercegnő a szobájában a díványon ült és karja közt tartotta a zokogó *m-lle* Bourienne-t. Marja hercegnő csendesen simogatta Bourienne fejét. A hercegnő gyönyörű szeme a régi nyugalommal ragyogott rá, gyengéd szeretetet és részvétet sugárzott *m-lle* Bourienne bájos arcocskájára.

– *Non, princesse, je suis perdue pour toujours dans votre coeur*[37] – mondta *m-lle* Bourienne.

– *Pourquoi? Je Vous aime plus, que jamais* – mondta Marja hercegnő – *et je tâcherai de faire tout ce qui est en mon pouvoir pour votre bonheur.*[38]

---

[37] Nem, hercegnő, én már mindörökre kiestem az ön szívéből.

[38] Miért? Jobban szeretem önt, mint valaha és boldogsága érdekében mindent elkövetek, ami csak rajtam áll.

– *Mais vous méprisez, vous si pure, vous ne comprendrez jamais cet égarement de la passion. Ah, ce n'est que ma pauvre mère...*[39]

– *Je comprends tout*[40] – felelte Marja hercegnő szomorú mosollyal. – Nyugodjék meg, kedves barátnőm. És most megyek apámhoz – mondta és elment. Amikor Marja hercegnő belépett, Vaszilij hèrceg egyik lábát jó magasan a másikra téve, már ott ült, kezében burnótszelence; csudamód ellágyulva, tulajdon érzelmességét mintegy röstellve és kinevetve, de mégis meghatottan mosolygott és sietve az orrához emelt egy csipet dohányt.

– *Ah ma bonne, ma bonne* – mondta, felállt és megfogta a hercegnő mindkét kezét. Felsóhajtott és hozzátette: – *Le sort de mon fils est en vos mains. Décidez, ma bonne, ma chère, ma douce Marie, qui j'ai toujours aimée, comme ma fille.*[41]

Arrább ment. Igazi könny csillant meg a szemében.

– Frr... frr... – prüszkölt Nyikolaj Andrejevics herceg. – A herceg a neveltje... a fia nevében megkéri a kezed. Akarsz Anatole Kuragin herceg felesége lenni, vagy nem akarsz? Te mondd meg: igen vagy nem! – kiáltotta. – Ezért én csak arra tartok jogot, hogy azután megmondjam a magam véleményét. Igen, a magam, csakis a magam véleményét – tette hozzá Nyikolaj Andrejevics herceg Vaszilij herceghez fordulva, mintegy válaszul esdeklő arckifejezésére. – Igen vagy nem?

– Nekem az a kívánságom, *mon père,* hogy mindig ön mellett maradhassak, és soha ne kelljen elválasztani életemet az ön életétől. Nem akarok férjhez menni – mondta határozottan és Vaszilij hercegre meg édesapjára nézett gyönyörű szemével.

– Badarság! Ostobaság! Badarság, badarság, badarság! – kiáltotta Nyikolaj Andrejevics herceg és összeráncolta homlokát. Megfogta leánya kezét, magához vonta Marját, de nem csókolta meg, csupán a homlokához hajtotta és érintette homlokát; aztán úgy megszorította a kezét, amelyet fogott, hogy a hercegnő összevonta szemöldökét és felszisszent.

Vaszilij herceg felállt.

– *Ma chère, je vous dirai, que c'est un moment que je n'oublierai jamais, jamais; mais, ma bonne, est-ce que vous ne nous donnerez pas un peu d'espérence de toucher ce coeur si bon, si généreux. Dites, que peut-être... L'avenir est si grand. Dites: peut-être.*[42]

– Az én szívemben csak annyi van, herceg, amennyit mondtam. Ez

---

[39] De lenézi; ön oly tiszta, ön sosem érti meg ezt a szenvedély okozta botlást. Ah, csak szegény anyám...

[40] Értek én mindent.

[41] Fiam sorsa az ön kezében van. Döntsön, kedves, aranyos, édes Marie-m, akit én mindig úgy szerettem, mint leányomat.

[42] Igazán mondom, kedvesem, e pillanatot soha, soha nem felejtem el, de csakugyan nem nyújt egy szikra reményt sem nekünk, hogy idővel megindítjuk ezt az oly jó, oly nemes szívet. Mondja azt: talán... Hisz oly hosszú még a jövő! Mondja azt: talán.

minden. Köszönöm a megtiszteltetést, de én sose leszek felesége a fiának.

– No, akkor végeztünk, kedves barátom. Nagyon örülök, hogy látlak, nagyon örülök, hogy látlak. Menj a szobádba, hercegnő, eredj – mondta az öreg herceg. – Nagyon-nagyon örülök, hogy látlak – ismételgette és megölelte Vaszilij herceget.

„Más az én hivatásom – gondolta magában Marja hercegnő. – Az én hivatásom az, hogy más boldogságában, a szeretet és az önfeláldozás boldogságában leljem boldogságomat. És bármibe kerül is, de boldoggá teszem szegény Amélie-t. Oly szenvedélyesen szerelmes belé. És oly szenvedélyesen bánja, ami történt. Mindent elkövetek, hogy létrehozzam házasságukat. Ha nem gazdag az a férfi, majd adok Amélie-nek egy kis vagyont, megkérem apámat, és megkérem Andrejt is. Oly boldog leszek, ha majd a felesége lesz. Hiszen olyan boldogtalan szegényke, itt idegenben, egyedül, minden támasz nélkül! És milyen szenvedélyesen szerelmes lehet, istenem, ha ennyire meg tud feledkezni magáról. Lehet, hogy én is ugyanezt tettem volna!..." – gondolta Marja hercegnő.

VI

Rosztovék sokáig nem kaptak hírt Nyikoluskáról; csak a tél derekán juttattak el a grófhoz egy levelet, amelynek címzésén fia kezevonását ismerte fel. Amikor megkapta a levelet – lábujjhegyen, hogy észre ne vegyék – ijedt sietséggel beosont dolgozószobájába, bezárkózott és olvasni kezdte. Anna Mihajlovna, mihelyt megtudta, hogy levél érkezett (hisz mindent tudott ő, ami csak történt a házban), nesztelen léptekkel bement a grófhoz. A gróf a levelet kezében tartva, egyszerre sírt és nevetett.

Anna Mihajlovna, noha már jobbra fordult a sora, továbbra is Rosztovéknál lakott.

– *Mon bon ami?*[43] – szólt Anna Mihajlovna szomorú kérdő hangsúllyal, bármily fokú részvétre készen.

A gróf még hangosabban felzokogott.

– Nyikoluska... írt... sebesült... vo... volt... *ma chère*... sebesült... galambocskám... kedves grófnőm... tisztté léptették elő... hál' istennek... Hogy mondjam meg a grófnőnek?!

Anna Mihajlovna melléje ült, zsebkendőjével letörölte a könnyet a gróf szeméről, a levélről, amelyre rácsurgott néhány csepp, aztán megtörölte a maga szemét is, elolvasta a levelet, lecsillapította a grófot és elhatározta, hogy az ebéd és a tea előtt előkészíti a grófnét, tea után pedig megmond neki mindent, ha isten is megsegíti.

Ebéd alatt folyton a háborús híreket emlegette, meg Nyikoluskát. Két-

[43] Nos, kedves barátom?

szer is megkérdezte, mikor kaptak utoljára levelet tőle – habár nagyon jól tudta már addig is – és megjegyezte: nagyon könnyen megeshet, hogy ma is jön egy levél. Anna Mihajlovna a legkevésbé feltűnő módon mindannyiszor lényegtelen beszédtárgyakra terelte a társalgást, valahányszor a grófné gyanút fogott e célzásokra és riadtan tekingetett hol a grófra, hol Anna Mihajlovnára. Natasa, aki az egész családban a legjobban meg volt áldva azzal a képességgel, hogy megérezze a pillantások, a hanglejtés, az arckifejezések árnyalatait, már az ebéd elején hegyezte a fülét és kitalálta, hogy apja meg Anna Mihajlovna között van valami és hogy ez a valami a bátyjával kapcsolatos; és hogy Anna Mihajlovna igyekszik előkészíteni rá a családot. De bármily vakmerő volt, ebéd közben nem mert kérdezősködni (hiszen tudta, mennyire érzékeny az anyja minden iránt, ami a Nyikoluskáról szóló hírekkel függ össze), izgalmában enni sem tudott, csak feszengett a széken és oda sem ügyelt nevelőnőjének megjegyzéseire. Ebéd után hanyatt-homlok rohant, hogy elcsípje Anna Mihajlovnát, és a pamlagos szobában egyetlen lendülettel a nyakába ugrott.

– Drága, aranyos nénikém, mondja meg, mi a baj!

– Semmi, kedves.

– De lelkem, aranyom, édes gyöngyvirágom, én úgy se tágítok, mert tudom, hogy tud valamit.

Anna Mihajlovna megcsóválta a fejét.

– *Vous êtes une fine mouche, mon enfant*[44] – mondta.

– Levél jött Nyikolinkától? Biztosan! – kiáltott fel Natasa, amikor igenlő feleletet olvasott le Anna Mihajlovna arcáról.

– De az isten szerelmére, óvatos légy ám: tudod, mennyire megdöbbentené *maman*-t.

– Leszek, leszek, csak mondja már. Nem mondja? No, akkor megyek és szólok azonnal.

Anna Mihajlovna röviden elmondta Natasának a levél tartalmát – azzal a feltétellel, hogy nem adja tovább senkinek.

– Becsületszavamra, esküszöm – fogadkozott Natasa és keresztet vetett – senkinek nem mondom el – és máris rohant Szonyához.

– Nyikolinka... megsebesült... de írt... – mondta ünnepélyesen és boldogan.

– Nicolas! – Szonya csak ennyit tudott mondani és szempillantás alatt elhalványodott.

Natasa csak most – amikor látta, milyen hatást tesz Szonyára a bátyja sebesüléséről szóló hír – csak most érezte meg e hír szomorú oldalát.

Odaszaladt Szonyához, átölelte és sírva fakadt.

– Egy kicsit megsebesült, de tisztté léptették elő; már meggyógyult, ő maga írja – mondta könnyes szemmel.

– Hát látszik, hogy nők vagytok: bőgőmasina mind – mondta Petya;

---

[44] Huncut kis csitri maga, gyermekem.

nagy, erélyes lépésekkel járkált fel s alá. – Én nagyon örülök, de igazán nagyon örülök, hogy a bátyám úgy kitüntette magát. Mind csak pityeregni tud. Egyébhez nem értetek. – Natasa rámosolygott könnyein át.

– Te nem olvastad a levelet? – kérdezte Szonya.

– Nem olvastam, de a néni azt mondta, hogy túl van rajta és hogy már tiszt...

– Hálistennek – mondta Szonya és keresztet vetett. – De lehet, hogy csak becsapott. Menjünk *maman*-hoz.

Petya szótlanul sétált fel s alá.

– Ha a Nyikoluska helyén vagyok, még többet levágok azokból a franciákból – mondta Petya – olyan undokok! Olyan sokat lekaszabolnék, hogy egész hegyet rakhatnék belőlük – folytatta.

– Hallgass, Petya! De bolond is vagy!...

– Nem én vagyok bolond, hanem azok bolondok, akik bőgnek minden semmiségre – vágott vissza Petya.

– Emlékszel rá? – kérdezte Natasa váratlanul egy percnyi hallgatás után. Szonya elmosolyodott.

– Hogy emlékszem-e Nicolas-ra?

– Nem jól érted, Szonya. Úgy emlékszel-e rá, hogy alaposan emlékszel rá, hogy mindenre emlékszel? – mondta Natasa buzgó taglejtéssel, bizonyára nagyon komoly jelentőséget akart adni szavainak. – Én is emlékszem Nyikolinkára, emlékszem – folytatta. – De Boriszra nem emlékszem... Egyáltalán nem emlékszem...

– Nem emlékszel Boriszra? – kérdezte Szonya meglepetten.

– Nem azt mondom, hogy egyáltalán nem emlékszem, tudom, hogy milyen, de nem úgy emlékszem rá, mint Nyikolinkára. Ő mindjárt előttem van, ha behunyom a szemem, de Borisz nincs (behunyta szemét), mondom: nincs – semmi se!

– Ah, Natasa! – mondta Szonya ünnepélyesen és komolyan nézett barátnőjére, mintha nem tartaná méltónak arra, hogy hallja azt, amit ő most mondani akar, és mintha valaki másnak mondaná, akivel tréfálni nem lehet. – Én úgy megszerettem a bátyádat, hogy örök életemben szeretni fogom, akármi történik is vele vagy velem.

Natasa meglepetten, kíváncsi szemmel nézett Szonyára és egy szót sem szólt. Érezte, hogy igaz, amit Szonya mond; hogy van ilyen szeretet, amilyenről Szonya beszél. De ő még nem érzett semmi hasonlót. Elhitte, hogy ez lehetséges, de nem értette meg.

– Írsz neki? – kérdezte.

Szonya elgondolkozott. Hogyan írjon Nicolas-nak és kell-e írnia egyáltalán – ez a kérdés már régóta gyötörte.

Vajon helyes-e, hogy most, amikor Nicolas már tiszt és sebesült hős, eszébe juttatja magát és mintegy azt a kötelezettséget is, amelyet iránta vállalt Nicolas.

– Nem tudom; azt hiszem, ha ír, én is írok – vallotta be pirulva.

– Nem szégyellsz majd írni neki?

Szonya elmosolyodott. – Nem.

– Én szégyellnék írni Borisznak. Nem is írok.

– Ugyan, mért szégyellnél?

– Csak. Magam sem tudom. Kényelmetlen. Restelleném.

– Tudom én, mért restellené – szólt közbe Petya, akit sértett Natasa első megjegyzése. – Azért, mert szerelmes volt abba a szemüveges, kövér emberbe (így nevezte Petya a druszáját, az új Bezuhov grófot); most meg ebbe az énekesbe szerelmes (Petya Natasa olasz énektanáráról beszélt): hát ezért restellené.

– Buta vagy, Petya – mondta Natasa.

– Nem butább tenálad, kisanyám – vágott vissza a kilencéves Petya, akár egy vén brigadéros.

Anna Mihajlovna célzásai az ebéd alatt kellőképpen előkészítették a grófnét. Visszavonult a szobájába, beleült egy karosszékbe és egy pillanatra sem vette le szemét fia miniatür arcképéről, amely burnótszelencéje födelébe volt beleillesztve. Könnybe lábadt a szeme. Anna Mihajlovna lábujjhegyen odament a levéllel a grófné szobája elé és megállt.

– Ne jöjjön be – mondta az öreg grófnak, aki mögötte settenkedett – majd később. – És becsukta az ajtót maga mögött.

A gróf a kulcslyukra tette a fülét és hallgatózott.

Eleinte közönyös beszélgetés morajját hallotta; aztán csak Anna Mihajlovna hangját, aki hosszú szónoklatot eresztett meg; aztán egy sikolyt, aztán néma csendet; aztán egyszerre mind a két hangot, ahogy ujjongó lejtéssel szinte énekeltek; aztán lépéseket – és Anna Mihajlovna kitárta előtte az ajtót. Anna Mihajlovna arcán a sebész büszkesége tündökölt, aki az imént fejezett be egy súlyos amputálást és most bebocsátja a közönséget, hogy bámulhassa nagy-nagy ügyességét.

– *C'est fait!*[45] – mondta a grófnak és ünnepélyes kézmozdulattal a grófnéra mutatott, aki egyik kezében az arcképes tubákszelencét, a másikban a levelet tartotta és hol az egyiket, hol a másikat szorította ajkához.

A grófné, amikor meglátta a grófot, feléje nyújtotta karját, megölelte kopasz fejét és a kopasz fej fölött megint egy pillantást vetett a levélre meg az arcképre és – ismét csak azért, hogy ajkához szorítsa őket – egy kissé félretolta a kopasz fejet. Vera, Natasa, Szonya és Petya bejött a szobába és megkezdődött az olvasás. A levél röviden leírta a felvonulást és azt a két ütközetet, amelyben részt vett Nyikoluska, majd előléptetését tisztté. Aztán azt írta Nyikoluska, hogy csókolja *maman* és a papa kezét, kéri áldásukat, csókolja Verát, Natasát, Petyát. Azonkívül üdvözli *m-r* Schellinget és *m-me* Schosst, meg a dadát, azonkívül csókoltatja a drága Szonyát, akit még mindig változatlanul szeret és akire még mindig ugyanolyan sokat gondol. Amikor Szonya meghallotta ezt, úgy elpirult, hogy könny szökött a szemébe. Nem állta ki a rászegeződő pillantásokat, a terembe szaladt, futtában elkezdett kerengeni – ruhája

[45] Kész!

léggömbbé dagadt – aztán kipirulva, mosolyogva a padlóra huppant. A grófné sírt.

– De mért sír, *maman?* – szólt Vera. – Nem sírni, hanem örülni kell azon, amit ír!

Ez tökéletesen igaz volt, de a gróf is, a grófné is, Natasa is – mind szemrehányóan néztek rá. „Kire ütött ez a lány!" – gondolta a grófné.

Nyikoluska levelét elolvasták százszor is. Annak, akit méltónak tartottak, hogy meghallgassa, oda kellett mennie a grófnéhoz, mert egy pillanatra sem engedte ki a kezéből. Eléje járultak a nevelők, a dadák, Mityinka, néhány ismerős, és a grófné mindannyiszor új gyönyörűséggel olvasta fel a levelet és a levél alapján mindannyiszor új erényeket fedezett fel Nyikoluskájában. De furcsa, de szokatlan, de boldogító is volt, hogy a fia – az a fiú, aki húsz évvel ezelőtt alig észrevehetően mozgott benne apró tagjaival, az a fiú, aki miatt össze-összekapott a gyermekbolond gróffal, az a fiú, aki előbb azt tanulta meg kimondani: „grusa" – és csak később azt: „baba"[46] – ez a fiú most ott, idegen földön, idegen környezetben immár bátor harcos, egyedül, minden segítség és irányítás nélkül – férfikötelességét teljesíti. A grófné nem vett tudomást az egész világnak arról az ősi tapasztalatáról, amely azt tanúsítja, hogy a gyermekek észrevétlenül teszik meg az utat a bölcsőtől a férfikorig. Fiának férfiúvá válása felnövésének minden időszakában ugyanilyen szokatlan volt számára, mintha nem is lett volna soha a világon millió és millió ember, aki ugyanígy vált férfiúvá. Amiképpen nem akarta elhinni húsz esztendővel ezelőtt, hogy az a pici lény, aki valahol a szíve alatt élt, egyszer csak sivalkodni fog, szopja a mellét, majd meg gügyögni kezd – akképpen most se akarta elhinni, hogy ugyanez a lény olyan erős, bátor férfiúvá, a fiak és az emberek mintaképévé vált, amilyen pedig – e levélből ítélve – valóban volt.

– Micsoda *stílus!* Milyen kedvesen tud leírni! – mondta, amikor a levél leíró részét olvasta. – És micsoda lélek! Magáról semmit... semmit! Csak valami Gyenyiszovról, pedig bizonyára ő a legbátrabb valamennyi közt. Egy szóval sem említi szenvedéseit. Micsoda szív! De ráismerek! És hogy megemlékezett mindenkiről. Nem felejtett ki senkit. Én mindig, mindig mondtam, még amikor akkorácska volt, én mindig mondtam...

Több mint egy hétig fogalmazta, írta a piszkozatokat, majd tisztázta a Nyikoluskának szóló leveleket az egész háznép; a grófnő felügyeletével, a gróf gondos közreműködésével gyűjtögették össze a holmikat meg a pénzt az újdonsült tiszt felruházására és felszerelésére. Anna Mihajlovna, mint gyakorlati asszony, még a levelezés terén is tudott protekciót biztosítani a hadseregnél a maga meg a fia számára. Módjában állt, hogy Konsztantyin Pavlovics nagyherceghez, a gárda parancsnokához küldje leveleit. Rosztovék szentül azt hitték, hogy az „orosz gárda, külföld" teljesen

[46] grusa: körte; baba: nagyanya

pontos cím és ha ez a levél eljut a nagyherceghez, a gárda parancsnokához, akkor mi akadálya lenne annak, hogy eljusson a pavlovgrádi ezredhez, amelynek szintén ott kell lennie a közelben. Ezért hát azt határozták, hogy mind a levelet, mind a pénzt a nagyherceg futárjával Boriszhoz küldik; Borisz meg majd eljuttatja őket Nyikoluskának. A levelek az öreg gróf, a grófné, Petya, Vera, Natasa meg Szonya tollából eredtek; végül volt még 6000 rubel is egyenruházatra, meg különféle holmi, amit a gróf küldött a fiának.

VII

Kutuzov fronthadserege, amely Olmütz környékén táborozott, november 12-én javában készült a két császár – az orosz és az osztrák császár – másnapi szemlélére. A gárda, mely csak az imént érkezett meg Oroszországból, Olmütztől 15 versztányira hált meg és másnap – egyenest a szemlére – délelőtt tíz órára érkezett meg az olmützi mezőre.

Nyikolaj Rosztov ezen a napon levelet kapott Borisztól, amely arról értesítette, hogy az izmaili ezred Olmütztől 15 versztányira, éji szállásán tartózkodik, és hogy Borisz várja őket – levelet, pénzt akar átadni neki. A pénzre kiváltképpen szüksége volt Rosztovnak most, amikor a hadjáratból visszatérő csapatok megállapodtak Olmütz alatt, a dúsan ellátott markotányosok és osztrák zsidók meg elárasztották a tábort és csábítónál csábítóbb dolgokat kínálgattak. A pavlovgrádiaknál egyik dáridó a másikat követte, egyre-másra csapták az ünnepséget a hadjárat folyamán kapott kitüntetések alkalmából, be-bejártak Olmützbe, a Magyar Karolinához, aki csak nemrég érkezett oda és olyan vendéglőt nyitott, ahol csupa nő volt a kiszolgáló. Rosztov nemrégen ünnepelte meg zászlóssá történt kinevezését, megvette Gyenyiszov lovát, a Beduint és fülig úszott az adósságban, tartozott bajtársainak is, a markotányosoknak is. Amikor megkapta Borisz levelét, egy bajtársával ellovagolt Olmützig, ott megebédelt, megivott egy palack bort és egyedül lovagolt tovább a gárda táborába, hogy megkeresse gyermekkori jó pajtását. Még nem jutott hozzá, hogy felruházkodjék. Viseltes hadapród-zubbony volt rajta, mellén a György-kereszt legénységi fokozata, lábán kopott bőrrel beeresztett, szintén viseltes lovaglónadrág, oldalán bojtos tiszti kard. A ló, amelyen ült, doni fajta volt, a hadjárat alatt, egy kozáktól vette. Gyűrött huszársipkáját hetykén hátra és oldalt csapta. Az izmaili ezred táborához közeledve arra gondolt, hogy mennyire meglepődnek majd Borisz és testőrbajtársai a tűzkeresztségen átesett hadfi huszáros külsején.

A gárda az egész menetet úgy tette meg, mint valami sétát és ugyancsak kérkedett tisztaságával, fegyelmével. A napi menetek rövidek voltak; a borjúkat fogatok szállították, a tiszteknek minden szálláson pompás ebédeket rendeztek az osztrák hatóságok. Az ezredek zeneszóval vonultak be és ki minden városból és a nagyherceg parancsára a legény-

A sebesült Nyikolaj Rosztov.

ség az egész vonulás alatt lépést tartva menetelt, a tisztek meg gyalog – ki-ki a helyén (erre nagyon büszkék voltak a gárdisták). Borisz az egész idő alatt Berggel menetelt és szállt meg, aki időközben századparancsnok lett. Berg, miután a menet alatt megkapta a századot, buzgalmával és gondosságával kiérdemelte feljebbvalóinak bizalmát és nagyon előnyösen rendezte el anyagi ügyeit. Borisz a vonulás idején ismeretséget kötött sok olyan emberrel, aki hasznára lehetett. A Pierre-től kapott ajánlólevél révén megismerkedett Andrej Bolkonszkij herceggel is; azt remélte, hogy a herceg révén majd bejuthat a főparancsnok törzskarába. Berg és Borisz már kipihente a legutóbbi napi menet fáradalmait és most tisztán, akkurátusan felöltözve ültek nemkevésbé tiszta szállásukon egy kerek asztalnál és sakkoztak. Berg a térde között tartotta füstölgő pipáját. Borisz a rá jellemző akkurátussággal gúlaalakba rakta figuráit finom fehér ujjaival és várta Berg húzását. Játéktársa arcába nézett és láthatólag a játékon gondolkozott, ahogy mindig is csak azon gondolkozott, amivel éppen foglalkozott.

– No, hogy mászik ki a csávából? – kérdezte.

– Igyekszünk, igyekszünk – felelte Berg és megérintett egy gyalogot, de aztán visszahúzta a kezét.

Akkor feltárult az ajtó.

– No, végre! Itt van! – kiáltotta Rosztov. – Berg is itt van! Éjnye, *petizanfan, alé kusé dormir*[47] – kiáltotta a dada szavait ismételve, amelyeken valamikor annyit nevettek Borisszal.

– Uramfia! De megváltoztál! – Borisz felállt, hogy fogadja Rosztovot, de miközben felállt, nem mulasztotta el, hogy meg ne tartsa vagy vissza ne tegye helyükre a lepotyogó figurákat. Meg akarta ölelni barátját, de Nyikolaj elhúzódott tőle. Annak a fiatalságnak sajátos érzésével, amely fél a kitaposott utaktól, nem másokat utánozva, hanem új, eredeti módon akarja kifejezni érzéseit, semmiképp sem úgy, ahogy az idősebbek szokták – gyakran igen mesterkélten – Nyikolaj valami különlegeset akart csinálni most, amikor viszontlátja barátját. Valahogy meg akarta csípni Boriszt, meglökni, de semmiképp sem összecsókolózni vele, ahogy mindenki más teszi. Borisz pedig – épp ellenkezőleg – nyugodtan és barátságosan megölelte és háromszor megcsókolta Rosztovot.

Csaknem egy félév óta nem találkoztak. Abban a korban voltak, amikor a fiatalemberek az első lépéseket teszik meg az élet útján; mind a ketten óriási változásokat fedeztek fel egymásban, egészen újszerű tükröződését annak a társaságnak, amelyben megtették első lépéseiket. A legutóbbi találkozás óta sok tekintetben megváltoztak és mindketten mielőbb ki is akarták mutatni egymásnak, milyen változások mentek bennük végbe.

– Á, nyavalyás parkettdörzsölők! Olyan tiszták, üdék vagytok, mintha sétából jönnétek, bezzeg mi, szegény csapatbeliek – mondta Rosztov,

[47] kisgyerekek, menjetek aludni.

Borisz fülének új zengésű bariton hangon, a csapatbeliekre jellemző modorban, és sáros lovaglónadrágjára mutatott.

A német háziasszony Rosztov harsány hangja hallatára bedugta a fejét az ajtón.

– Csinos, mi? – kérdezte Rosztov kacsintva.

– Mit kiabálsz annyira?! Még megijeszted őket – mondta Borisz. – Ma még nem vártalak – tette hozzá. – Csak tegnap küldtem el neked a levelet, Kutuzov egyik ismerős segédtisztje, Bolkonszkij révén. Nem is hittem, hogy ilyen hamar eljuttatja hozzád... No, mi történt veled, hogy vagy? Átestél a tűzkeresztségen? – kérdezte Borisz.

Rosztov nem felelt, megrázta a mundérja zsinórján függő legénységi György-keresztet, sebesült karjára mutatott és mosolyogva Bergre nézett.

– Amint látod – felelte.

– Nohát, csakugyan! – mondta mosolyogva Borisz. – De azért mi is takaros kis menetet tettünk meg. Hisz tudod, hogy a trónörökös a mi ezredünkkel utazott, úgyhogy megvolt minden kényelem és előny. Micsoda fogadások voltak Lengyelországban, micsoda ebédek, micsoda bálok – el se tudom mondani. És a trónörökös nagyon kegyes volt minden tisztünkhöz.

És beszélt-beszélt egymásnak a két jóbarát. Az egyik a huszár-tivornyákról meg a vitézi életről, a másik meg arról, hogy milyen kellemes és előnyös a szolgálat magasrangú személyek mellett stb.

– Ó, a gárda! – mondta Rosztov. – De tudod mit, hozass már egy kis bort.

Borisz összeráncolta homlokát.

– Ha mindenáron akarod – mondta.

Odament az ágyhoz, a tiszta párna alól előhúzott egy erszényt és bort hozatott.

– Igen, neked is oda kell adnom a pénzt meg a levelet – tette hozzá.

Rosztov elvette a levelet, a díványra dobta a pénzt, mindkét karjával rákönyökölt az asztalra és olvasni kezdett. Elolvasott néhány sort és haragosan Bergre pillantott. Amikor találkozott a tekintetük, Rosztov eltakarta a levelet.

– Hanem pénzt azt jócskán küldtek önnek – mondta Berg és a díványba süppedő, nehéz erszényre pillantott. – Mi meg csak a fizetésünkből tengődünk, gróf. Magamról beszélek...

– Tudja mit, kedves Berg – mondta Rosztov. – Ha ön levelet kap hazulról vagy találkozik egy emberrel, akit szeretne kifaggatni mindenről, és én is ott leszek, akkor azonnal el is megyek onnan, hogy ne zavarjam magát. Idehallgasson, menjen el innen, menjen kérem, valahová, valahová... a pokolba! – kiáltotta, majd mindjárt megragadta Berg vállát és nyájasan az arcába nézett, láthatólag igyekezett enyhíteni szavainak gorombaságát. – Tudja, ne haragudjék kedves, drága barátom, a lelkemből beszélek, mint régi jó ismerősünkkel.

– Á, ugyan, gróf! Nagyon is megértem – mondta Berg torokhangján, befelé beszélve és felállt.

– Menjen a házigazdáékhoz: hívták – tette hozzá Borisz.

Berg felöltötte tiszti zubbonyát, amelyen nem volt egyetlen pecsét vagy porszem sem, halántékán előre, felfelé fésülte a haját, ahogy Alekszandr Pavlovics viselte, majd miután Rosztov pillantásából meggyőződött, hogy a zubbonya nagyszerű, kellemes mosollyal kiment a szobából.

– Jaj, micsoda barom is vagyok én! – mondta Rosztov, amikor a levelet olvasta.

– Miért?

– Micsoda disznó is vagyok én: egyszer sem írtam nekik és *így* halálra ijesztettem őket. Jaj, micsoda disznó is vagyok! – ismételte és hirtelen elpirult. – No, mi az, küldd el hát Gavrilót borért! No jó, igyunk egyet – mondta...

A család levelei közé betettek egy Bagration hercegnek szóló ajánlólevelet is, amelyet Anna Mihajlovna tanácsára az öreg grófné szerzett ismerősei révén és elküldte fiának, kérve, hogy juttassa el rendeltetési helyére és használja fel.

– Micsoda ostobaság! Kell is ez nekem! – mondta Rosztov és az asztal alá hajította a levelet.

– Mért dobtad el? – kérdezte Borisz.

– Valami ajánlólevél. Vigye el az ördög!

– Vigye el az ördög?! Ejha! – mondta Borisz, felvette a levelet és elolvasta a címzést. – Erre a levélre nagyon nagy szükséged van.

– Nekem nem kell semmi, én nem megyek segédtisztnek senkihez.

– És miért nem? – kérdezte Borisz.

– Az olyan lakáj-hivatal!

– Látom, most is ugyanolyan ábrándozó vagy, mint voltál – mondta fejcsóválva Borisz.

– Te meg ugyanolyan diplomata. No, de nem erről van most szó... Hát veled mi van? – kérdezte Rosztov.

– Hát, amint látod... Eddig még minden rendben van; de bevallom, én nagyon szeretnék segédtiszt lenni, nem szeretnék az arcvonalban maradni.

– Miért nem?

– Azért, mert ha egyszer elindul valaki a katonai pályán, igyekeznie kell, hogy minél előbb fényes karriert fusson be.

– Ahá! No, lám – mondta Rosztov; bizonyára másvalamire gondolt.

Figyelmesen és kérdően barátja szeme közé nézett és – láthatólag hiába – egy kérdés megoldását kereste.

Az öreg Gavrilo meghozta a bort.

– Ne hívassuk be most már Alfonsz Karlicsot? – kérdezte Borisz. – Igyék ő veled, mert én nem bírom.

– Hívasd, hívasd! Te, mondd csak, micsoda fickó ez a német? – kérdezte Rosztov megvető mosollyal.

– Nagyon, nagyon derék, becsületes és kellemes ember – felelte Borisz.

Rosztov még egyszer figyelmesen Borisz szeme közé nézett és felsóhajtott. Berg visszajött és a palack bor mellett megélénkült a beszélgetés a három tiszt között. A két testőr a menetről beszélt Rosztovnak, arról, hogyan ünnepelték őket Oroszországban, Lengyelországban és külföldön is. Beszéltek parancsnokuknak, a nagyhercegnek szavairól és tetteiről, anekdotákat mondtak jóságáról és lobbanékonyságáról. Berg – szokása szerint – csak hallgatott, amikor a dolog nem érintette őt személy szerint, de a nagyherceg lobbanékonyságáról szóló anekdoták alkalmából élvezettel elmesélte, hogyan sikerült egyszer találkoznia a nagyherceggel Galíciában, amikor a nagyherceg ellovagolt az ezredek mellett és dühbe gurult a szabálytalan menetelés miatt. Berg kellemes mosollyal beszélte el, hogy' lovagolt oda hozzá roppant dühösen a nagyherceg, hogy' kiáltott rá: „Arnauták!" (Arnauták – ez volt a nagyherceg szavajárása, ha dühöngött), és maga elé rendelte a századparancsnokot.

– Higgye el, gróf, én egy cseppet sem ijedtem meg, mert tudtam, hogy igazam van. Tudja, gróf, nem akarok dicsekedni: de mondhatom, úgy tudok minden ezredparancsot, akár a vízfolyás, a szabályzatot is úgy tudom, akár a Miatyánkot. Így aztán, gróf, az én századomban nincs mulasztás soha. Az én lelkiismeretem tiszta. Jelentkeztem. (Berg felemelkedett és eljátszotta, hogyan tisztelgett és jelentkezett. Valóban: nehezen lehetett volna egy arcon több tiszteletet és önelégültséget kifejezni.) Hej, hogy szidott! Szidott, szidott, mint a bokrot, ahogy mondani szokták, leszidott a sárgaföldig, ahogy mondani szokták: „Arnauták", „pokolfajzat", „Szibériába őket" – mondta Berg mélyértelmű mosollyal. – Tudtam, hogy igazam van, így hát meg se szólaltam. Hát nem ez a helyes, gróf? „Mi az, megnémultál, vagy mi?" – kiáltott rám. Én még mindig csak hallgattam. Nos, mit gondol, gróf, mi lett a vége? Másnap meg sem említette a parancs. Így van az, ha az ember nem veszíti el a fejét. Így bizony, gróf – mondta Berg, rágyújtott pipájára és füstkarikákat eregetett.

– Igen, pompás história – mondta Rosztov mosolyogva.

De Borisz észrevette, hogy Rosztov már-már ki akarja gúnyolni Berget, ezért hát ügyesen másra terelte a szót. Megkérte Rosztovot, mondja el, hol és hogyan sebesült meg. Rosztovnak jólesett az érdeklődés és beszélni kezdett. Az elbeszélés alatt mind jobban és jobban fellelkesült. Tökéletesen úgy mondta el schöngrabeni esetét, ahogy egy ütközetről a benne résztvevők beszélni szoktak, vagyis úgy, ahogyan szerették volna, hogy történjék a dolog, ahogyan más elbeszélőktől hallották, ahogyan szebb is volt elmesélni, de egyáltalán nem úgy, ahogy valójában történt. Rosztov igazságszerető fiatalember volt, szántszándékkal sohase mondott valótlant. Most

is azzal a szándékkal kezdte az elbeszélést, hogy mindent pontosan úgy mond el, ahogy volt, de – maga sem vette észre, hogyan – önkéntelenül, ellenállhatatlanul átcsapott a nagyotmondásba. Ha az igazat mondja hallgatóinak – akik már sok-sok elbeszélést hallottak rohamokról, akárcsak ő; akik meghatározott fogalmat alkottak arról, mi is az a roham és ennek pontosan megfelelő elbeszélést vártak – akkor vagy nem hiszik el a szavát, vagy ami még rosszabb, azt gondolják, csakis Rosztov a hibás, hogy ővele nem az történt, ami a lovasrohamok elbeszélőivel történni szokott. Nem tudta amúgy egyszerűen elmondani, hogy amikor mindnyájan ügetésbe csaptak át, ő leesett a lováról – a karja kificamodott – aztán teljes erejéből futott-futott a francia elől az erdőbe. Ezenkívül ahhoz, hogy mindent úgy mondjon el, ahogyan történt, meg kellett volna erőltetnie magát, hogy csakis azt mondja, ami történt. Nagyon nehéz a színigazat mondani; és a fiatalemberek erre ritkán képesek. Boriszék azt várták, hogy azt mesélje, mennyire lángolt és magáról teljesen megfeledkezve hogy' száguldott rá fergetegként a négyszögre, hogy' furakodott bele, hogy ütött-vágott jobbra-balra; hogy' kóstolta a húst a szablyája; hogy' zuhant le kimerülten, és így tovább. És Rosztov el is mondta nekik mindezeket.

Elbeszélése közepén, amikor azt mondta: „El sem tudod képzelni, milyen furcsa düh szállja meg az embert roham idején" – belépett a szobába Andrej Bolkonszkij herceg, akit már várt Borisz. Andrej herceg szerette vállalni a fiatalemberek pártfogójának szerepét; hízelgett neki, hogy sokan protekcióért fordultak hozzá. Ezúttal is teljesíteni akarta Borisz kívánságát: az előző este megnyerte tetszését a fiatalember, így hát jószívvel volt iránta. Kutuzov a trónörököshöz küldte fontos iratokkal; Andrej herceg közben betért a fiatalemberhez, azt remélve, hogy egyedül találja. Amikor belépett és meglátta a vitézi kalandjait ecsetelgető csapatbeli huszárt (ezt az emberfajtát nem szívlelte Andrej herceg), nyájasan rámosolygott Boriszra, homlokát összeráncolva ráhunyorgott Rosztovra s egy kissé meghajolva, fáradtan és lomhán leült a díványra. Kellemetlenül érintette, hogy ilyen rossz társaságba került. Rosztov elpirult, amikor ezt észrevette. De hagyján: ez idegen ember volt. Hanem amikor Boriszra pillantott, azt látta, hogy barátja is mintha restelkednék e miatt a csapathuszár miatt. Bár Andrej herceg kellemetlen, gúnyos modorban viselkedett, bár Rosztov a maga csapattiszti, vitézi szemszögéből általában lenézte mindezeket a törzskari segédtisztecskéket, akik közé nyilván a belépőt is sorolta – mégis elpirult és elhallgatott. Borisz azt kérdezte, mi újság a törzskarnál és ha szabad érdeklődnie, mi hír a további tervekről.

– Valószínűleg mennek előre – felelte Bolkonszkij. Látszott, hogy idegenek jelenlétében nem akar többet mondani.

Berg élt az alkalommal és különös udvariassággal megkérdezte, csakugyan kétszeres takarmánypénzt adnak-e ezentúl a csapatbeli századparancsnokoknak, ahogy hírlik? Andrej herceg mosolyogva azt felelte,

hogy ilyen fontos állami intézkedésről nem tud véleményt formálni. Borisz jókedvűen felkacagott.

– Az ön ügyéről – fordult Andrej herceg megint Boriszhoz – majd később beszélünk. – Rosztovra pillantott. – Szemle után majd jöjjön el hozzám, mindent megteszünk, amit csak lehet.

Körülnézett a szobában, aztán Rosztovhoz fordult, akinek haraggá fokozódó, leküzdhetetlen gyermeki zavarát figyelemre se méltatva, így szólt:

– Azt hiszem, az előbb a schöngrabeni csatáról beszélt. Ott volt?

– Én ott voltam – felelte Rosztov dühösen, mintha ezzel meg akarná sérteni a segédtisztet.

Bolkonszkij észrevette a huszár lelkiállapotát és igen mulatságosnak találta. Enyhén-megvető mosolyra vonta száját.

– Hát igen! Mostanában sokat regélgetnek erről a csatáról.

– Igen, sokat regélnek! – csattant fel Rosztov és hirtelen vérbeborult szemmel nézett hol Boriszra, hol Bolkonszkijra. – Igen, sokat regélnek, de a mi regéinknek, azokénak, akik csakugyan ott voltunk az ellenséges tűzben – a mi regéinknek súlyuk van. Ezek nem holmi törzskari legénykék meséi, akik egyre-másra kapják a kitüntetéseket, pedig nem is csinálnak semmit.

– És akik közé az ön feltevése szerint én magam is tartozom, ugye? – mondta Andrej herceg nyugodtan és szokatlanul kellemesen mosolyogva.

Furcsa érzéssé keveredett ekkor Rosztov lelkében a harag meg a tisztelet ennek az embernek a nyugalma iránt.

– Nem önről beszélek – mondta – önt nem ismerem és – bevallom – nem is akarom ismerni. Én általában a törzskariakról beszélek.

– Én meg ezt mondom önnek – vágott közbe Andrej herceg; hangjában nyugodt erély csengett: – ön meg akar sérteni, és én szívesen egyetértek önnel, hogy ezt igen könnyen megteheti, ha önben nincs elég tisztelet maga iránt. De lássa be, hogy mind az időt, mind a helyet nagyon rosszul választotta meg. A napokban mindnyájunknak egy sokkal komolyabb, nagy párbajban kell részt vennünk; azonkívül pedig Drubeckoj, aki azt mondja, régi barátja, egy cseppet sem hibás abban, hogy ábrázatomnak nem volt szerencséje megtetszeni önnek. Egyébként – folytatta és felállt – tudja a nevemet és tudja, hol találhat meg, de ne felejtse el – tette hozzá – megítélésem szerint engem nem ért sérelem, önt sem. Mint önnél idősebb ember, azt tanácsolom, hogy hagyjuk következmények nélkül ezt a dolgot. Tehát pénteken a szemle után várom önt, Drubeckoj. A viszontlátásra – fejezte be Andrej herceg és mindkettőjük felé meghajolva, eltávozott.

Rosztovnak csak akkor jutott eszébe, mit kellett volna válaszolnia, amikor Andrej herceg már kiment. És még jobban haragudott magára, amiért ezt elfelejtette megmondani. Rosztov rögtön elővezettette lovát, szárazon elbúcsúzott Borisztól és hazaindult. Ellovagoljon holnap a főhadiszállásra és kihívja ezt a pökhendi segédtisztet vagy csakugyan hagyja annyiban a dolgot? Ez a kérdés kínozta egész úton. Hol dühösen gondolt

arra, milyen élvezettel látná, hogy' megijed ez az alacsony, gyenge és büszke ember a pisztolya előtt, hol pedig meglepetten érezte, hogy egyetlen ismerősét nem szeretné annyira barátjának, mint ezt a segédtisztet, akit gyűlölt.

VIII

Borisz és Rosztov találkozásának másnapján megszemlélték az osztrák és az orosz seregeket; mind az Oroszországból érkezett friss csapatokat, mind azokat, amelyek most tértek meg a hadjáratból Kutuzovval. A két császár – az orosz a trónörökössel, az osztrák meg a főherceggel – együtt szemlélte meg a nyolcvanezerfőnyi hadsereget.

Már korán reggel megkezdődött a megtisztálkodott, nyalkán kiöltözött csapatok felvonulása és felsorakozása az erőd előtt, a mezőn. Most ezer meg ezer láb és szurony vonul lobogó zászlók alatt a tisztek vezényszavára, meg-megállnak, kanyarodnak és a más egyenruhát viselő gyalogosok ugyanilyen tömbjeit megkerülve térközökben felsorakoznak; most ütemes dobajjal és csörömpöléssel a kékkel, vörössel és zölddel kivarrt mundéros nyalka lovasság csörtet el hollószín, pej és szürke paripákon – előtte hímes ruhás muzsikások; most meg a tüzérség kúszik át a gyalogság és a lovasság között – hosszan elnyúlva, a mozdonyukon zötyögő, ércesen dübörgő, fényesre tisztított ágyúkkal, kanócszagot árasztva – és feláll a kijelölt helyen. Nemcsak a teljes díszbe öltözött tábornokok – vastag vagy karcsú derekukon repedésig feszül a ruha, gallér-peckelte nyakuk vörös, vállukon ott a szalag, mellükön is mind ott a rendjel – nemcsak a kikenekedett, cicomás tisztek, hanem minden egyes katona – tisztára mosott és borotvált arcuk üde, a felszerelésük meg úgy ragyog, hogy fényesebb már nem lehetne – és minden egyes ló, oly ápolt valamennyi, hogy tündöklik rajtuk a szőr, akár az atlasz, megnedvesített sörényüknek meg minden szála simán fekszik a másik mellett – mind-mind érezték, hogy valami jelentős, ünnepélyes dolog készül, aminek a fele se tréfa. Minden tábornok és minden katona érezte törpeségét, tudta, hogy ő csak egy csepp ebben az emberóceánban, ugyanakkor azonban mind óriásnak is érezte magát, mert tudta, hogy része ennek a roppant egésznek.

Már korán reggel megkezdődött a feszült, szorgos sürgés-forgás és tíz órára minden rendbe jött, ahogy csak kellett. Az óriási mezőn ott álltak a sorok. Három vonalba húzódott az egész hadsereg. Elöl a lovasság, közepütt a tüzérség, hátul a gyalogság.

Minden sor között amolyan utcaféle volt. Élesen elkülönült egymástól a hadsereg három része: Kutuzov fronthadserege (amelynek a jobbszárnyán, az első vonalban álltak a pavlovgrádiak); az Oroszországból érkezett sorhadak és gárdaezredek; meg az osztrák csapatok. De mind egy vonalban, egy parancsnokság alatt és egyforma rendben állt.

Mint szellő a lomb között, suhant szájról szájra az izgatott suttogás: „Jönnek, jönnek!" Ijedt hangok hallatszottak, és az egész seregen áthömpölygött az utolsó, kapkodó felkészülés hulláma.

Amott, Olmütz felől, feltűnt egy közelgő csoport. Ekkor, bár szélcsend volt, mégis enyhe légáramlat lebbent végig a seregen és egy kissé meglengette a lándzsák kis lobogóit meg a kibontott zászlókat, amelyek nekinekicsapódtak a nyélnek. Mintha az egész hadsereg ezzel a mozdulattal fejezte volna ki a két uralkodó közeledtére érzett örömét. Egy hang hallatszott: „Vigyázz!" Aztán, akár a kakasszó hajnalban, mindenütt felcsendültek az ismétlő vezényszavak. Majd minden elcsendesült.

A síri csendben csak a paták dobaja hallatszott: már itt is van a két császár kísérete. Mikor a két uralkodó az egyik szárnyhoz ért, megharsantak az első lovasezred trombitái: a díszjelet fújták a kürtösök. Mintha nem is a kürtösök, hanem természetszerűen maga a hadsereg hallatta volna ezeket a hangokat, amelyeken tisztán átcsendült Sándor császár nyájas, fiatal hangja. Üdvözletet mondott; az első ezred „hurrá!"-t kurjantott, olyan fülsiketítően, olyan hosszasan és olyan boldogan, hogy az emberek maguk is megijedtek annak a hatalmas tömegnek a létszámától és erejétől, amelyet pedig ők alkottak.

Ahogy Rosztov a Kutuzov-hadsereg egyik legelső sorában állt – ehhez a hadsereghez ment oda először az uralkodó – ugyanazt az érzést tapasztalta, mint e hadseregnek minden embere: az önfeledtséget, a hatalmasság büszke tudatát és a szenvedélyes vonzódást ahhoz, akiért ezt az ünnepséget rendezték.

Érezte, hogy ennek az embernek csupán egyetlen szavába kerül, és ez a roppant sereg (ő, a hitvány kis porszem is, aki elválaszthatatlan a seregtől) keresztültör tűzön-vízen át, a halálon át, vakon követ el gazságot vagy hallatlan hőstetteket; nem csoda hát, ha megremegett, ha megdermedt e már-már elhangzó szó vártában.

– Hurrá! Hurrá! Hurrá! – zúgott mindenfelől és egyik ezred a másik után fogadta az uralkodót a kürtös díszjel hangjaival; aztán „hurrá!" ... díszjel és megint „hurrá!", míg mindez egyre erősödve, dagadva, egyetlen fülsiketítő zsivajjá nem olvadt.

Amíg az uralkodó oda nem ért, némaságában és mozdulatlanságában minden ezred külön-külön élettelen testnek látszott. Csak akkor éledt fel, amikor eléje ért az uralkodó, csak akkor mennydörgött egy nagyot, csatlakozva annak a vonalnak rivalgásához, amely előtt már elhaladt a cár.

E fülhasogató, félelmetes hangorkán közepette, a négyszögekben kővémeredt, mozdulatlan csapattömbök között hanyagul, de szimmetrikusan és főleg fesztelenül haladt néhány száz lovasból álló kíséret, elöl meg két ember – a két császár. Őrájuk összpontosult ennek az egész embertömegnek alig fékezett, mohó figyelme – osztatlanul.

A szép, fiatal Sándor császár, aki keresztben feltett, háromszögletű kalapot és lovastestőri egyenruhát viselt, kedves arcával, halk, de mégis csengő hangjával teljesen magára vonta a figyelmet.

Rosztov nem messzire állt a kürtösöktől, éles szemével már messziről felismerte az uralkodót és figyelte közeledtét. Amikor az uralkodó húsz lépésnyire közeledett, Nyikolaj a legapróbb vonásokig tisztán látta a császár gyönyörű, fiatal és boldog arcát. Olyan gyengédséget és rajongást érzett, amelyhez hasonlót még soha. Az uralkodónak minden vonása, minden mozdulata – mindene elbűvölőnek tetszett.

Az uralkodó megállt a pavlovgrádi ezreddel szemben, mondott valamit az osztrák császárnak és elmosolyodott.

Rosztov e mosoly láttára maga is önkéntelenül mosolyra fakadt és még erősebben áradó szeretetet érzett uralkodója iránt. Tudta, hogy ez lehetetlen, de mégis sírni szeretett volna. Az uralkodó maga elé rendelte az ezredparancsnokot és mondott neki egynéhány szót.

„Uramistenem! Mi lenne énvelem, ha engem szólítana meg az uralkodó – gondolta Rosztov. – Meghalnék a boldogságtól."

Az uralkodó a tisztekhez fordult.

– Teljes lelkemből köszönetet mondok önöknek, uraim (Rosztov fülének úgy csengett minden szó, mint mennyei szózat).

De boldog is lett volna Rosztov, ha most meghalhatott volna a cárért!

– Megérdemelték a György-lobogókat és méltók maradnak is hozzájuk.

„Csak meghalhatnék, csak meghalhatnék érte!" – gondolta Rosztov.

Az uralkodó mondott még valamit, de Rosztov azt már nem hallotta. A katonák teli torokból kurjongatták: „hurrá!"

Rosztov egy kissé a nyeregre hajolva szintén elkiáltotta magát, teljes erejéből: ám szakadjon meg a torka ettől a kiáltástól, csak teljesen kimutathassa rajongását az uralkodó iránt.

Az uralkodó egynéhány másodpercre megállt a huszárok előtt, mintha tétovázna.

„Hogy tétovázhat az uralkodó?" – gondolta Rosztov, de aztán ezt a tétovázását is fenségesnek és elbűvölőnek találta, mint mindent, amit az uralkodó csinált.

Az uralkodó tétovázása csak egy pillanatig tartott. Az uralkodó lába, melyen az akkori divat szerint keskeny, hegyesorrú csizma volt, odaért angolvérű pejkancájának lágyékához; fehérkesztyűs keze szorosabbra fogta a kantárszárat, és az uralkodó továbbindult a segédtisztek rendetlenül hullámzó tengerének kíséretében. Más ezredek előtt is meg-megállva mind messzebb és messzebb lovagolt. Utoljára már csak fehér tollforgóját látta Rosztov a két császárt körülvevő kíséret mögött.

A kísérő urak között észrevette Bolkonszkijt is, aki lomhán és hanyagul ült a lován. Rosztovnak eszébe jutott tegnapi összeszólalkozásuk és felvetette a kérdést, kihívja-e vagy ne hívja ki. „Természetesen nem kell kihívni – gondolta most Rosztov... – Érdemes is arra gondolni, vagy arról beszélni ilyen pillanatban, mint a mostani? Hát számít most bármiféle perpatvar, sérelem, most, az önfeláldozás, a rajongás, a szeretet

túláradásának pillanatában!? Én most mindenkit szeretek és megbocsátok mindenkinek" – gondolta Rosztov.

Amikor az uralkodó már sorra járt csaknem minden ezredet, a csapatok díszlépésben egymás után elvonultak előtte. Rosztov a Gyenyiszovtól nemrégen vásárolt Beduin hátán, századának sereghajtójaként, vagyis egyedül, közvetlenül az uralkodó szeme előtt lovagolt el.

Rosztov, aki kitűnő lovas volt, még mielőtt odaért volna, kétszer is belenyomta sarkantyúját a Beduinba és szerencsésen oly veszett iramú vágtába sarkallta, ahogy Beduin is csak akkor nyargalt, ha nagyon nekiszilajodott. Tajtékzó pofáját szűgyének szegve, farkát fellobogtatva, csak úgy úszott a levegőben, nem is érte a lába a földet, kecsesen magasra kapkodta, sebesen rakta a lábát és pompásan robogott tova, ő is érezte magán az uralkodó tekintetét.

Maga Rosztov hátralendítette a lábát, behúzta a hasát, úgy érezte, mintha összenőtt volna a lovával; marcona és mégis üdvözült arccal – ahogy Gyenyiszov mondani szokta: *mint az ördög* – vágtatott el az uralkodó előtt.

– Derék legények ezek a pavlovgrádiak! – mondta az uralkodó.

„Istenem! De boldog lennék, ha azt parancsolná, hogy azonnal vessem a tűzbe magam!" – gondolta Rosztov.

Amikor a szemle véget ért, mind az újonnan érkezett, mind a Kutuzov-tisztek csoportokba verődtek és megkezdődött a beszélgetés a kitüntetésekről, az osztrákokról, egyenruháikról, frontjukról, Bonapartéról, meg arról, hogy most aztán szorul a kapcája, kivált, ha megjön Essen hadteste is és Poroszország a pártunkra áll.

De minden körben Sándor császárról beszéltek a legtöbbet, szájról szájra adták minden szavát, elemlegették minden mozdulatát és rajongtak érte.

Mindnyájuknak csak egy volt a vágyuk: az uralkodó vezetésével mielőbb az ellenség ellen vonuljanak. Ha maga az uralkodó vezérli őket, akkor nincs a világon olyan, akit ők le nem győznek. Ezt gondolta a szemle után Rosztov és a legtöbb tiszt.

A szemle után biztosabbak voltak a győzelemben, mint két megnyert ütközet után lehettek volna.

IX

A szemle másnapján Borisz felöltötte legkülönb egyenruháját, és miután bajtársa, Berg ellátta útravalóval: jókívánságokkal – lóháton Olmützbe indult Bolkonszkijhoz. Igyekezett felhasználni Bolkonszkij kedvességét, szert tenni a lehető legjobb tisztségre; elsősorban segédtiszt szeretett volna lenni valamelyik fontos személyiség mellett. Ezt a tisztséget különösen csábítónak tartotta a hadseregnél. „Könnyű Rosztovnak arról elmélkedni, hogy ő nem akar hajbókolni senki előtt, meg hogy ő nem megy lakájnak senkihez – őneki tízezrével küldi a rubelt az apja. De nekem nincs

semmim, csak a fejem, nekem magamnak kell karriert csinálnom és nem szabad elszalasztanom az alkalmat, hanem élnem kell vele."

Olmützben ezen a napon nem találta otthon Andrej herceget. De Olmütz láttára, ahol a főhadiszállás, a diplomáciai testület volt, ahol a két császár lakott a kíséretével – az udvari emberek, a bizalmasok láttára csak még jobban megerősödött benne a vágy, hogy ehhez a felsőbb világhoz tartozzék.

Nem ismert senkit, és bár jól szabott testőregyenruha volt rajta, ezek a felsőbb személyiségek, akik cifra fogatokon, tollforgóval, szalagokkal, rendjelekkel ékesen sürögtek-forogtak az utcákon – udvariak és katonák egyaránt – oly mérhetetlen magasságban álltak fölötte, a kis gárdatiszt felett, hogy nemigen vehettek volna létezéséről tudomást, még ha akarták volna sem. Kutuzov főparancsnok szállásán, ahol Bolkonszkijt kereste, a segédtisztek, sőt a tisztiszolgák is mind úgy néztek rá, mintha meg akarták volna magyarázni neki, hogy nagyon sok ilyen magaforma tiszt be-beüti ide az orrát és hogy ők már mind torkig vannak velük. De ennek ellenére, vagy inkább éppen ennek következéseképp másnap, tizenötödikén ebédután megint ellovagolt Olmützbe, bement Kutuzov szállására és kereste Bolkonszkijt. Andrej herceg otthon volt. Boriszt bevezették egy nagy terembe, ahol ezelőtt bizonyára táncolni szoktak, de most öt ágy és különböző bútorok, asztal, zongora, székek álltak benne. Az egyik segédtiszt, az ajtóhoz közel, perzsa köntösben ült az asztalnál és írt. A másik, a pirosarcú, kövér Nyeszvickij, karját feje alá téve, egy ágyon feküdt és nevetgélt egy melléje telepedő tiszttel. A harmadik bécsi keringőt zongorázott, a negyedik meg a zongorán hevert és énekszóval kísérte a zenét. Ezek az urak észrevették ugyan Boriszt, de egyikük se változtatott teste helyzetén. Az, aki írt és akitől érdeklődött Borisz, bosszúsan fordult hozzá és azt mondta, hogy Bolkonszkij ügyeletes, és hogy menjen a balajtón át a váróterembe, ha okvetlenül találkoznia kell vele. Borisz megköszönte és átment a váróterembe, ahol már várakozott vagy tíz tiszt és tábornok.

Amikor Borisz belépett, Andrej herceg megvetően hunyorogva (a fáradtságnak azzal a sajátos, udvarias érzékeltetésével, amely félreérthetetlenül azt fejezi ki, hogy ha nem ez volna a kötelességem, egy percre sem állnék szóba veled) éppen egy rendjelekkel pompázó öreg orosz tábornok szavait hallgatta, aki magát kihúzva, csaknem lábujjhegyen jelentett valamit Andrej hercegnek; bíborvörös arcán a katonák alázatossága tükröződött.

– Nagyon helyes, tessék várni egy kicsit – mondta a tábornoknak oroszul, de azzal a franciás kiejtéssel, ahogyan olyankor beszélt, ha megvetően akart beszélni, majd amikor észrevette Boriszt, többé ügyet sem vetett a tábornokra (aki könyörögve szaladt utána, hogy hallgasson meg valamit), vidám mosollyal bólintva, Boriszhoz fordult.

Borisz ebben a pillanatban már világosan látta, amit azelőtt csak sejtett, mégpedig azt, hogy a hadseregnél azon a függelmen és fegyelmen kívül, amelyet a szolgálati szabályzat megállapít és amelyet ismert az

ezred is, meg ő is, van egy másik, még lényegesebb függelem: az kényszeríti ezt a bíborvörös arcú, peckes tábornokot, hogy tisztelettel várakozzék, amíg Andrej herceg – a kapitány! – kellemesebbnek tartja, hogy a maga gyönyörűségére elbeszélgessen Drubeckoj zászlóssal. Borisz – jobban, mint bármikor – elhatározta, hogy ő ezentúl nem annak a szolgálati szabályzatban előírt, hanem ennek az íratlan függelemnek az alapján fog szolgálni. Most azt érezte, hogy egycsapásra a tábornok fölébe emelkedett csupán azért, mert Andrej herceg párfogoltja; pedig az a tábornok más esetekben, a fronton könnyen eltaposhatta volna őt, a kis gárdazászlóst. Andrej herceg odament hozzá és megfogta a karját.

– Nagyon sajnálom, hogy tegnap nem talált itthon. Egész nap a németekkel vesződtem. Kiszálltunk Weyrotherrel, hogy ellenőrizzük a diszpozíciót. Ha egyszer a németek elkezdik a szőrszálhasogatást – végehossza nincs!

Borisz elmosolyodott, mintha értené azt, amire mint közismert dologra célzott Andrej herceg. Pedig akkor hallotta először Weyrother nevét is, meg a diszpozíció szót is.

– Nos, kedves barátom, még mindig segédtiszt szeretne lenni? Gondolkoztam ám azóta a dolgain.

– Igen, arra gondoltam – kezdte önkéntelenül elpirulva Borisz – megkérem a főparancsnokot; Kuragin herceg írt neki egy ajánlólevelet; csak azért szeretném ezt kérni – tette hozzá, mintegy mentegetőzve – mert félek, hogy a gárda nem vesz részt a csatában.

– Jó, jó! Majd megbeszélünk mindent – mondta Andrej herceg – csak előbb hadd jelentsem be ezt az urat, aztán rendelkezésére állok.

Mialatt Andrej herceg bentjárt, hogy bejelentse a bíborvörös arcú tábornokot, ez a tábornok – mivel bizonyára nem osztozott Borisznak az íratlan függelem előnyeiről formált véleményében – úgy rámeresztette szemét erre a közéjük tolakodó, orcátlan zászlósra, aki miatt nem mondhatott el mindent a segédtisztnek, hogy Borisz igen kellemetlenül érezte magát. Elfordult és türelmetlenül várta, mikor tér vissza Andrej herceg a főparancsnok dolgozószobájából.

– Tudja, mit gondoltam, kedves barátom – mondta a herceg, amikor átmentek abba a nagy terembe, ahol a zongora állt. – Nem érdemes önnek a főparancsnokhoz mennie – folytatta Andrej herceg. – Majd mond magának egy csomó kedves dolgot, meghívja ebédre („ez még nem is volna olyan rossz a másik függelem szempontjából" – gondolta Borisz), azon túl nem számíthat semmire. Belőlünk, segédtisztekből és futárokból nemsokára egész zászlóaljat szervezhetnének. De megmondom, mit csináljunk: van nekem egy jó barátom: Dolgorukov herceg, a főhadsegéd. Remek ember! Különben is, bár ezt ön nem tudhatja, az a helyzet, hogy Kutuzov és törzskara, meg mi, most se nem osztunk, se nem szorzunk: most minden az uralkodó kezében összpontosul. Úgy, hogy menjünk csak Dolgorukovhoz, különben is el kellene mennem hozzá. Már említettem

neki önt. Mindjárt meglátjuk, nem tartja-e lehetségesnek, hogy maga mellé vegye, vagy elhelyezze valahol máshol, minél közelebb a naphoz.

Andrej herceg mindig különösképpen felélénkült, ha fiatalember útját kellett egyengetnie, elősegítenie, hogy sikert érjen el a nagyvilágban. Azzal az ürüggyel, hogy segít másokon – önmaga csupa büszkeségből sose fogadott volna el segítséget – abban a környezetben forgolódott, amelyből minden siker származott és amely állandóan vonzotta őt. Nagyon szívesen vette pártfogásába Boriszt és indult el vele Dolgorukov herceghez.

Már késő este volt, amikor bementek abba az olmützi palotába, ahol a két császár is lakott bizalmasaival.

Ugyanezen a napon haditanács volt, amelyen részt vett a Hofkriegsrat valamennyi tagja és a két császár is. A haditanács a két öreg – Kutuzov és Schwarzenberg herceg – véleményével ellentétben úgy döntött, hogy azonnal támadni kell és döntő ütközetet kell vívni Napoleonnal. A haditanács épp akkor ért véget, amikor Andrej herceg Borisz kíséretében a palotába érkezett, hogy felkeresse Dolgorukov herceget. A főhadiszálláson még mindenki a mai, a fiatalok pártja számára oly diadalmas haditanács bűvöletében élt. A késlekedők hangját, akik azt tanácsolták, hogy ne támadjunk, hanem várjunk még meg valamit, olyan egységesen elfojtották, érveiket olyan kétségtelenül megcáfolták a támadás előnyeinek bebizonyításával, hogy a küszöbönálló ütközet, amelyről a vita folyt és a kétségtelen győzelem már nem is eljövendő, hanem megtörtént eseménynek látszott. Minden előny a mi oldalunkon van. Olyan óriási haderőt vontak össze egy helyre, amely kétségtelenül felülmúlja Napoleon haderejét; a csapatokat fellelkesíti a két császár jelenléte és égnek a harci vágytól; ezt a hadászati pontot, ahol folyni fognak a hadműveletek, Weyrother osztrák tábornok, a csapatok vezére úgy ismeri, mint a tenyerét (oly szerencsésen intézte a véletlen is, hogy az osztrák csapatok tavaly éppen ezeken a mezőkön tartották a hadgyakorlatot, ahol most a franciákkal kell megütközni); a jelen terepet a legtüzetesebben ismerjük és térképre vettük; Bonaparte láthatólag bosszankodik is és nem mert kezdeményezni semmit.

Dolgorukov, a támadás egyik leglángolóbb híve, csak az imént jött vissza a haditanácsból. Fáradt volt, elgyötört, és mégis élénk, büszke a kivívott diadalra. Andrej herceg bemutatta neki párfogoltját, de Dolgorukov herceg egy szót sem szólt Boriszhoz, noha udvariasan és keményen kezet szorított vele; mivel nyilván nem bírta magában tartani azokat a gondolatokat, amelyek ebben a pillanatban foglalkoztatták, Andrej herceghez fordult és franciául így szólt:

– Micsoda ütközet volt ez, kedves barátom! Csak azt adja az isten, hogy ugyanilyen diadalmas legyen az is, amelyik ennek a következménye lesz. Hanem azt el kell ismernem, kedves barátom – mondta élénken és szaggatottan – le a kalapot az osztrákok, kivált pedig Weyrother előtt. Micsoda pontosság, micsoda tüzetesség, micsoda terepismeret, micsoda előrelátása minden lehetőségnek, minden feltételnek, minden legkisebb

részletnek is! Hát igen, kedves barátom, kedvezőbb helyzetet, mint amilyenben vagyunk, ki sem lehetne gondolni. Az osztrák alaposság egyesül az orosz bátorsággal – hát mi kell még egyéb?

– Tehát végképp elhatározták a támadást? – kérdezte Bolkonszkij.

– És tudja, kedves barátom, azt hiszem, hogy Bonaparténál végképp megállt a tudomány. Tudja, ma levelet kapott tőle a császár. – Dolgorukov sokatmondóan elmosolyodott.

– Csakugyan? És mit ír? – kérdezte Bolkonszkij.

– Ugyan, hát mit írhat? Izé meg ecet, sótartó meg retek stb., időt akar nyerni és kész. Én mondom, hogy a markunkban van; ez bizonyos! De az a legmulatságosabb – mondta és váratlanul kedélyesen felnevetett – sehogy se tudtuk kitalálni, hogyan is címezzük neki a válaszlevelet. Én úgy véltem: „Buonaparte tábornoknak", ha már nem „konzulnak" és – magától értetődik – nem „császárnak".

– De a között, hogy nem ismerjük el császárnak, meg a között, hogy Buonaparte tábornoknak címezzük, különbség van ám – mondta Bolkonszkij.

– Épp arról van szó – vágott közbe nevetve és hadarva Dolgorukov. – Ismeri Bilibint. Nagyon okos ember. Ő azt ajánlotta, címezzük úgy: „a bitorlónak és az emberi nem ellenségének".

Dolgorukov vidám hahotára fakadt.

– Nem több mégis annál?! – jegyezte meg Bolkonszkij.

– De mégis csak Bilibin találta ki a komoly címzést. Szellemes ember, okos is...

– Hogy szól?

– A francia kormány fejének, *au chef du gouvernement français* – mondta komolyan, élvezettel Dolgorukov. – Ugye, jó?

– Jónak jó, de nem nagyon tetszik majd neki – jegyezte meg Bolkonszkij.

– De még mennyire nem! A testvérem ismeri: nem egyszer ebédelt nála: a mostani császárnál, Párizsban. Azt mondja, nem látott még körmönfontabb, rókább diplomatát: tudja, egyesíti magában a francia ügyességet az olasz színészkedéssel! Ismeri a Markov gróffal esett anekdotát? Csak Markov gróf tudott bánni vele. Ismeri a zsebkendő-históriát? Valami pompás!

És a bőbeszédű Dolgorukov hol Boriszhoz, hol Andrej herceghez fordulva elmondta, hogy Bonaparte egyszer próbára akarta tenni Markovot, a követünket: szántszándékkal leejtette előtte zsebkendőjét, aztán megállt és ránézett, bizonyára várva Markov szolgálatát; erre Markov is leejtette a zsebkendőjét a Bonaparteé mellé, aztán a magáét felvette, a Bonaparteét meg otthagyta.

– *Charmant* – mondta Bolkonszkij – de... tudja, herceg, én most mint ennek a fiatalembernek a szószólója jöttem önhöz. Tudja...

Andrej herceg nem fejezhette be: a szobába belépett egy segédtiszt és a császárhoz hívta Dolgorukovot.

– Ah, micsoda bosszúság – mondta Dolgorukov, gyorsan felállt és kezet szorított Andrej herceggel meg Borisszal. – Tudja, én nagyon szívesen megteszek mindent, ami tőlem függ, önért is, ezért a megnyerő fiatalemberért is. – És a kedélyes, őszinte, élénk gondtalanság kifejezésével még egyszer megszorította Borisz kezét. – De tudják... no, majd máskor!

Boriszt izgatta a legfelsőbb hatalom közelsége, amelyben e pillanatban érezte magát. Tudta, hogy itt érintkezésben van minden rugóval; e rugók mozgatják azokat az óriási tömegeket, amelyeknek ő csak egy jelentéktelen, alázatos, piciny részeként érezte magát ezredében. Kimentek a folyosóra Dolgorukov herceg nyomában és találkoztak egy polgári ruhás, okos arcú, alacsony emberrel, akinek előreugró állkapcsára egy éles vonás véste rá a rendkívüli elevenség és ügyesség jellegét, anélkül, hogy eltorzította volna (az uralkodó szobájából jött ki azon az ajtón, amelyiken Dolgorukov nemsokára bement). Ez az alacsony ember bizalmas biccentéssel üdvözölte Dolgorukovot, de hidegen firtató tekintettel nézett Andrej hercegre; egyenest feléje tartott, nyilvánvalóan azt várta, hogy Andrej herceg meghajoljon előtte vagy utat engedjen neki. Andrej herceg nem tette sem ezt, sem azt; arca haragot tükrözött; a fiatalember elfordult és tovább indult a folyosó szélén.

– Ki ez? – kérdezte Borisz.

– Ez az egyik legtekintélyesebb, de nekem legkellemetlenebb ember. Adam Csartorizsszkij herceg, a külügyminiszter.

– Ezek az emberek – mondta Bolkonszkij egy elfojthatatlan sóhajjal, amikor kiléptek a palota kapuján – ezek az emberek döntik el a népek sorsát.

Másnap a csapatok útnak indultak, és Borisznak egészen az austerlitzi ütközetig nem volt alkalma, hogy felkeresse Bolkonszkijt vagy Dolgorukovot, így aztán egyelőre még az izmaili ezredben maradt.

X

16-án hajnalban Gyenyiszov lovasszázada, amelyben Nyikolaj Rosztov szolgált, és amely benne volt Bagration herceg csapatában, szállásáról a csatába indult – ahogy mondták – de miután megtett egy versztát a többi menetoszlop mögött, megállították az országúton. Rosztov látta, hogyan vonulnak előre a kozákok, az 1. és a 2. huszárszázad, a gyalogzászlóaljak meg a tüzérség, hogy' lovagolnak el mellettük Bagration és Dolgorukov tábornokok segédtisztjeikkel. Mindaz a félelem, amelyet – mint máskor is – érzett a csata előtt, az az egész belső harc, amellyel leküzdötte ezt a félelmet, minden ábrándozása arról, hogy ebben a csatában aztán huszárosan kitünteti magát – mind-mind kárba veszett. A századot tartalékban hagyták és Nyikolaj Rosztov unottan, búsan töltötte az egész napot. Reggel nyolc óra után lövöldözést, hurrá-kiáltásokat hallott valahol elöl, aztán

hátraszállított sebesülteket látott (kevesen voltak), végül azt látta, hogy egy kozákszázad egy egész francia lovascsapatot kísért közrefogva. Nyilván véget ért a csata és nyilván csak kisebb tusa volt, de szerencsés. Azok a katonák és tisztek, akik hátrafelé menet elhaladtak mellettük, ragyogó győzelemről beszéltek: elfoglaltuk Wischau városát, foglyul ejtettünk egy egész francia lovasszázadot. Az erős éjszakai fagy után derűsre, napfényesre fordult az idő és az őszi nap vidám ragyogása éppen összevágott a győzelmi hírrel, amelyet nemcsak a csatában részvevők elbeszélései adtak tudtul mindenkinek, hanem a Rosztov mellett oda- vagy visszafelé ellovagoló katonák, tábornokok és segédtisztek boldog arckifejezése is. Annál fájóbban elszorult Nyikolaj szíve: hiába szenvedte át a csata előtt mindig jelentkező félelmet, tétlenségben kellett töltenie ezt az egész vidám napot.

– Gyere ide, Rosztov, igyunk egy kis búfelejtőt! – rikkantotta Gyenyiszov és egy flaskó meg egy kis harapnivaló mellé telepedett az útfélen.

A tisztek karikába gyűltek Gyenyiszov pincetokja köré.

– Ahol ni, megint kísérnek egyet! – mondta az egyik tiszt és egy francia dragonyosra mutatott, akit gyalog kísért két kozák.

Egyikük kantárszáron vezette a fogolytól zsákmányolt jól megtermett, szép francia lovat.

– Add el ezt a lovat! – mondta Gyenyiszov a kozáknak.

– Hát ha parancsolja, nagyságos uram...

A tisztek felálltak és körülvették a két kozákot meg a francia foglyot. A francia dragonyos fiatal elzászi legény volt, németes kiejtéssel beszélt franciául. Lihegett izgalmában; piros volt az arca; mihelyt francia szót hallott, szapora beszédbe elegyedett a tisztekkel, hol az egyikhez, hol a másikhoz fordult. Elmondta, hogy bíz' nem fogták volna el, nem ő hibás abban, hogy mégis elfogták, hanem *le caporal* a hibás, aki a lótakaróért küldte, hiába mondta ő, hogy ott már oroszok vannak. Majdnem minden szavához hozzátette: *mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheval*[48] és megsimogatta lovát. Látszott, hogy nem tudja pontosan, hol is van. Hol mentegetőzött, amiért el tudták fogni, hol pedig a saját feljebbvalói előtt gondolva magát, iparkodott kimutatni, milyen feddhetetlen katona és mennyire törődik a szolgálattal. A nekünk oly idegen francia hadsereg levegőjét hozta át utóvédünkbe – teljes frisseségében.

A kozákok két cservonyecet[49] kértek a lóért. Rosztov vette meg, mert most, hogy pénzt kapott, ő volt a leggazdagabb tiszt.

– *Mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheval* – mondta barátságosan Rosztovnak az elzászi, amikor a huszár kezébe került a ló.

Rosztov elmosolyodott, megnyugtatta a dragonyost és pénzt adott neki.

---

[48] de ne bánjanak rosszul az én kis lovammal

[49] Három rubel értékű orosz aranypénz volt. Első Péter uralkodása idején, 1701-ben kezdték verni.

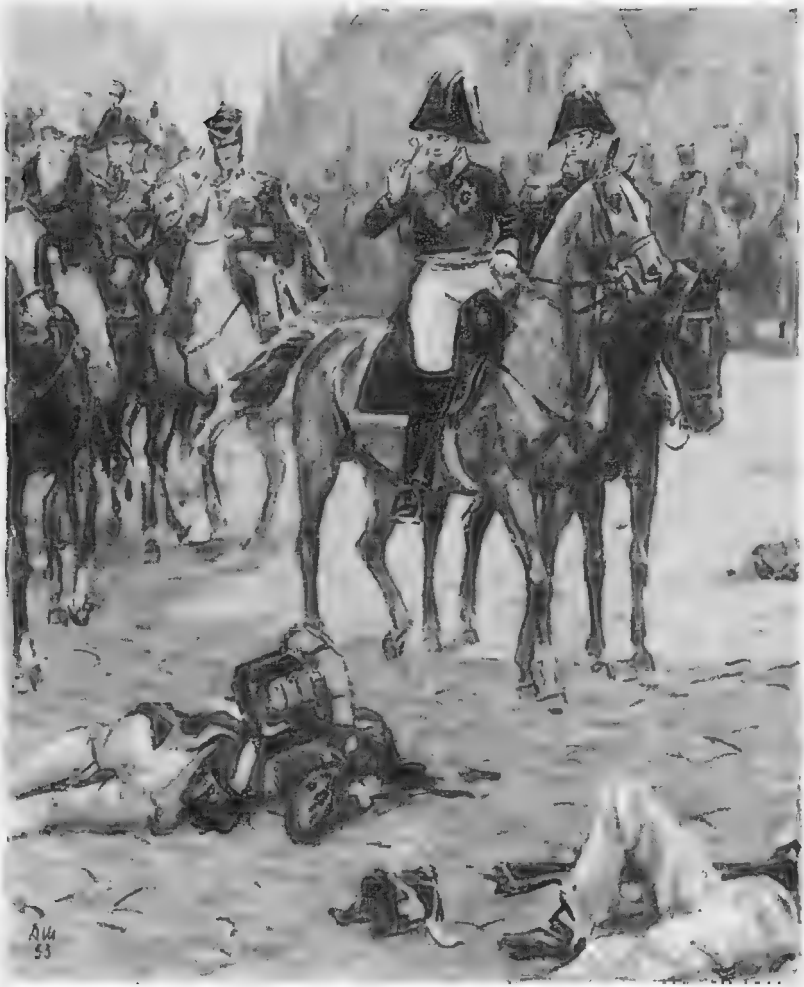

I. Sándor cár Wischauban.

– Aló, aló! – mondta a kozák és megérintette a karját, hogy induljon tovább.

– A császár! A császár! – hallatszott hirtelen a huszárok között.

Általános futkosás, kapkodás támadt. Rosztov csakugyan azt látta, hogy hátulról egynéhány fehér csótáros lovas közeledik az úton. Egy szempillantás alatt már mindenki a helyén volt és várt.

Rosztov nem emlékezett rá és nem érezte, hogyan futott a helyére és pattant nyeregbe. Egy pillanat alatt eltűnt a sajnálkozás – amiért nem vett részt a csatában – a hétköznapi lelki hangulat az ezerszer látott arcok körében; egy pillanat alatt teljesen megfeledkezett magáról: teljesen hatalmába kerítette az uralkodó közelségéből fakadó boldogság érzése. Azt érezte, hogy már ez a közelség is bőven karpótolja a veszendőbe ment mai napért. Olyan boldog volt, mint a szerelmes férfi, aki végre kivárta a rég óhajtott találkozást. Nem mert hátranézni a sorban, de ujjongó ösztöne így is érezte a cár közeledtét. És nemcsak a közelgő kavalkád patadobajából érezte meg, hanem abból is, hogy minél közelebb jutottak, annál világosabb, boldogabb, jelentősebb és ünnepélyesebb lett körötte minden. Egyre közelebb és közelebb ért Rosztov e sugaras napja, szelíd és fenséges fényt árasztott maga körül, és íme érzi már; őt is elönti e fény, és hallja az uralkodó hangját – azt a nyájas, nyugodt, fenséges és mégis oly egyszerű hangot. Amiképpen érzése meg is súgta, hogy ennek így kell lennie: halotti csend támadt, és e csendben megzendült az uralkodó hangja:

– *Les huzards de Pavlovgrad?*[50]

– *La réserve, Sire!*[51] – felelte egy hang, oly emberi hang az után az isteni hang után, amely azt kérdezte: *Les huzards de Pavlovgrad?*

Az uralkodó odaért Rosztovhoz és megállt, Sándor arca még szebb volt, mint három nappal ezelőtt, a szemlén. Oly vidámság, oly ártatlan fiatalság ragyogott rajta, hogy a tizenegy éves gyermekek pajkosságát juttatta az ember eszébe, ugyanekkor mégis egy felséges császár arca volt. Amikor az uralkodó szeme végigfutott a századon, véletlenül találkozott Rosztov szemével és talán vagy két másodpercig rajta maradt. Tudta-e az uralkodó, mi megy végbe Rosztov lelkében (Rosztovnak úgy tetszett, hogy az uralkodó tud mindent), annyi bizonyos, hogy vagy két másodpercig Rosztov arcába nézett világoskék szemével. (Lágyan, szelíden, sugárzott belőle a fény.) Aztán hirtelen felhúzta szemöldökét, ballábának egy hirtelen mozdulatával megsarkallta a lovát és előrevágtatott.

A fiatal császár nem tudott ellenállni annak a vágynak, hogy jelen legyen a csatában, és tizenkét órakor az udvari emberek minden intelme ellenére, elvált a harmadik oszloptól, amellyel eddig vonult, és az élővédhez nyargalt. Még oda sem ért a huszárokhoz, néhány segédtiszt máris azzal a hírrel fogadta, hogy a csata szerencsésen véget ért.

---

[50] A pavlovgrádi huszárok?

[51] A tartalék, Sire!

Az ütközetet, amely csak annyiból állt, hogy foglyul ejtettek egy francia lovasszázadot, ragyogó győzelemnek tüntették fel és ezért – kivált, amíg el nem oszlott a puskaporfüst a csatatér felett – mind az uralkodó, mind a hadsereg azt hitte, hogy a franciák kudarcot vallottak és akaratuk ellenére kénytelenek visszavonulni. Néhány perccel azután, hogy az uralkodó tovanyargalt, a pavlovgrádi hadosztályt előrerendelték. Wischauban, ebben a kis német városban Rosztov újból látta az uralkodót. A város egyik terén, ahol az uralkodó megérkezése előtt eléggé erős tűzharc folyt, egynéhány halott és sebesült hevert. Még nem jutott rá idő, hogy eltakarítsák őket. Az uralkodó – katonák és polgári személyek kíséretében – egy sárga angol kancán ült, nem azon, amelyiken a szemle alkalmával; oldalt hajolva, aranylorgnette-jét kecses mozdulattal szeméhez tartva, egy hanyatt fekvő, csákótlan, véresfejű katonát nézegetett. A sebesült katona olyan piszkos, olyan otromba és undok volt, hogy Rosztovot sértette a katonának az uralkodóhoz való közelsége. Látta, hogy megremeg az uralkodó előregörnyedt válla, mintha a hideg borzongatná, látta, hogy milyen görcsösen vágja ballábát a ló oldalába, a betanított ló meg közönyösen hátranéz és egy tapodtat se mozdul. Egy segédtiszt leszállt a lováról, belekarolt a katonába és egy hirtelen előkerült hordágyra fektette. A katona felnyögött.

– Lassabban, lassabban, hát nem lehet lassabban? – mondta az uralkodó, aki láthatólag jobban szenvedett, mint a haldokló katona, és tovább lovagolt.

Rosztov látta az uralkodó könnybe lábadt szemét és hallotta, amint távoztában franciául odaszólt Csartorizsszkijnak:

– Micsoda szörnyű dolog a háború, micsoda szörnyű dolog! *Quelle terrible chose que la guerre!*

Az elővédcsapatok Wischau előtt helyezkedtek el. Látni lehetett az ellenség előőrsvonalát, amely az egész nap folyamán, a legkisebb lövöldözésre is azonnal átengedte a terepet. Az elővédnek kihirdették az uralkodó köszönetét, kitüntetéseket ígértek és a legénység között kétszeres pálinkaadagot osztottak ki. Még vidámabban pattogtak a tábortüzek, harsogtak a katonadalok, mint az elmúlt éjszaka. Gyenyiszov ezen az éjszakán őrnaggyá előléptetését ünnepelte. Rosztov az eszem-iszom végén, amikor már jócskán felöntött a garatra, pohárköszöntőt mondott az uralkodóra, de „nem urunkra-császárunkra, ahogyan hivatalos díszebédeken mondani szokták – mondotta – hanem az elbűvölő, jóságos, nagy emberre – ennek az uralkodónak az egészségére; igyunk hát az ő egészségére és a biztos győzelemre!"

– Ha eddig is verekedtünk – folytatta – és keményen visszavágtunk a franciának, mi lesz majd most, amikor ő megy előttünk? Mindnyájan meghalunk és gyönyörűséggel halunk meg érte. Igaz, uraim? Lehet, hogy nem úgy mondom, ahogy kellene, sokat ittam; de így érzem, és maguk is. I. Sándor egészségére! Hurrá!

– Hurrá! – harsant fel a tisztek lelkes rivalgása.

És az öreg Kirsztyen kapitány legalább olyan lelkesen és őszintén hurrázott, mint a húszéves Rosztov.

Amikor a tisztek felhajtották, aztán széttörték poharaikat, Kirsztyen új poharakat töltött tele, majd ingujjasan, lovaglónadrágban odament a katonák tábortüzéhez. Kezében telt pohár. Fenséges pózzal magasra lendítette kezét és így állt meg a tábortűz fényében. Jól látszott hosszú, ősz bajusza, meg a kigombolt ing alól elővillanó fehér melle.

– Urunk-császárunk egészségére, a győzelemre, fiúk! Hurrá! – rikkantott öreges, de huszáros, hetyke bariton hangon.

A huszárok köréje sereglettek és egyszerre csattanó rivalgással feleltek neki.

Késő éjjel, amikor mind szétszéledtek, Gyenyiszov megveregette kicsiny kezével kedvencének, Rosztovnak a vállát.

– Lám, a hadjáratban nincs kibe beleszeretni, hát beleszeretett a cárba – mondta.

– Ezzel aztán ne tréfálj, Gyenyiszov! – kiáltotta Rosztov. – Ez olyan magasztos, olyan nagyszerű érzés, olyan...

– Elhiszem, elhiszem, komám, helyeslem is, sőt osztozom is benne...

– Nem, ezt te nem érted!...

Rosztov felkelt, elindult, kószált a tábortüzek között és arról ábrándozott, micsoda boldogság volna meghalni, nem, nem megmenteni a császár életét (erről ábrándozni se mert), hanem csak meghalni egyszerűen, az uralkodó szeme előtt. Valóban szerelmes volt, a cárba is, az orosz fegyverek dicsőségébe, az eljövendő diadal reményébe is. És nemcsak ő érzett ekképp az austerlitzi csatát megelőző, emlékezetes napokban: akkor az orosz hadsereg kilenctizede, ha nem is annyira rajongva, de szerelmes volt a cárba és az orosz fegyverek dicsőségébe.

XI

Másnap az uralkodó megállapodott Wischauban. Villiers-t, az udvari orvost többször is hozzá hívták. A főhadiszálláson, meg a legközelebb eső csapatok körében híre terjedt, hogy az uralkodó gyengélkedik. Ahogyan bizalmasai mondták, nem evett semmit és ezen az éjszakán rosszul aludt. Gyengélkedésének az az erős hatás volt az oka, melyet az elesettek és a sebesültek látása keltett az uralkodó érzékeny lelkében.

17-én hajnalban egy francia tisztet kísértek be az előőrsvonalból Wischauba. A tiszt fehér zászlóval lovagolt át, mint parlamenter és kérte, hogy vezessék az orosz császár elé. Ez a tiszt Savary volt. Az uralkodó épp akkor aludt el, így hát várnia kellett Savarynak. Délben beengedték az uralkodóhoz, majd egy óra múlva a francia hadsereg előőrsei felé indult Dolgorukov herceggel.

Savary küldetésének hallomás szerint az volt a célja, hogy személyes találkozást javasoljon Sándor császár és Napoleon között. A személyes talál-

kozás gondolatát, az egész hadsereg örömére és büszkeségére, elvetették és az uralkodó helyett Dolgorukov herceget, a wischaui győzőt küldték át Savaryval, hogy ő tárgyaljon Napoleonnal, ha e tárgyalások célja valóban az „óhajtott" béke volna – amit egyébként nem reméltek.

Dolgorukov estefelé tért vissza, egyenest az uralkodóhoz ment és sokáig időzött nála – négyszemközt.

November 18-án és 19-én a csapatok megtettek még kétnapi menetet, az ellenséges előőrsök meg rövid csetepaté után állandóan visszavonultak. A hadsereg legfelső köreiben 19-én délben feszülten izgatott, szorgos mozgolódás kezdődött, és tartott másnap reggelig, november 20-ig, amely napon megvívták az oly emlékezetes austerlitzi csatát.

19-én délig csupán a két császár főhadiszállására korlátozódott a mozgolódás, az élénk beszélgetés, a lótás-futás, a segédtisztek ide-oda küldözgetése; déltől fogva átterjedt a mozgolódás Kutuzov főhadiszállására és a hadoszlopok parancsnokainak törzskarára is. Estére a segédtisztek révén végigterjedt ez a mozgás a hadsereg minden ízén-részén; és a 19-ről 20-ra virradó éjjel felkerekedett szállásáról, zúgó morajjal hullámzani kezdett, mint egy kilencversztás, óriási szalag, megindult a szövetséges csapatok nyolcvanezer főnyi tömege.

Az a céltudatos mozgás, amely korán reggel megkezdődött a két császár főhadiszállásán és megadta a lökést az egész további mozgásnak, a nagy toronyórák középső kerekének első mozdulatához hasonlított. Lassan megmozdul az egyik kerék, fordul egyet a másik, a harmadik, és mind gyorsabban és gyorsabban forgásba lendülnek a kerekek, a csigák, a fogaskerekek, megszólal a harangjáték, előugrálnak a figurák és egyenletesen megindulnak a mutatók, jelzik e mozgás eredményét.

Az egyszer elindított mozgás a hadászat gépezetében is, csakúgy, mint az óra szerkezetében, feltarthatatlanul folyik a végső eredményig és a gépezetnek azok a részei, amelyekhez még nem jutott el a mozgás, ugyanolyan közömbösen mozdulatlanok, még a mozgás átvitele előtt egy másodperccel is. Fogaikkal egymásba kapaszkodva csikorognak tengelyükön a kerekek, nyikorognak a sebesen forgó csigák, de a szomszédos kerék még mindig ugyanolyan nyugodt és mozdulatlan, mintha akár száz esztendeig is elállna ily mozdulatlanul; de eljön a perc – beleakaszkodik egy hajtókar és a kerék a mozgásnak engedelmeskedve, recsegve forogni kezd, bekapcsolódik abba az egységes mozgásba, amelynek célját és eredményét nem is érti.

Miként az órában csupán az időt jelző mutatok lassú és egyenletes mozgása lesz a számtalan kerék és csiga bonyolult mozgásának eredménye, akként e százhatvanezer orosz és francia valamennyi bonyolult emberi mozgása, szenvedélye, vágya, bűnbánata, megalázása, gyötrelme, a büszkeség, a félelem, a rajongás kitörései is csupán egyet: a „három császár csatájá"-nak, az austerlitzi csatának elvesztését idézték elő, vagyis – az emberiség történelmének számlapján lassan előbbre moccant a világtörténeti óramutató.

Andrej herceg ügyeletes volt ezen a napon és egy pillanatra se szakadt el a főparancsnok mellől.

Este hat órakor Kutuzov a két császár főhadiszállására hajtatott, de nem sokáig időzött a császárnál – Tolsztoj grófhoz, a főudvarnagyhoz indult.

Bolkonszkij kihasználta ezt az időt: betekintett Dolgorukovhoz, hogy tájékozódjék a részletek felől. Andrej herceg érezte, hogy Kutuzov valami miatt rosszkedvű és elégedetlen; hogy vele is elégedetlenek a főhadiszálláson, hogy a császári főhadiszállás emberei olyan modorban bánnak vele, mintha ők tudnának valamit, amit mások nem tudnak. Ezért szeretett volna beszélni Dolgorukovval.

– Nos, üdvözlöm, *mon cher* – fogadta Dolgorukov; éppen teázott Bilibinnel. – Nagy ünnep lesz holnap. Mi történt az öreggel? Rosszkedvű?

– Nem mondom, hogy rosszkedvű, de azt hiszem, szeretné, ha meghallgatnák.

– Meg is hallgattuk a haditanácsban és hallgatunk is rá, ha majd értelmes dolgot mond. De halogatni és várni most, amikor Bonaparte semmitől sem fél annyira, mint a döntő ütközettől – lehetetlenség!

– Nos, látta Bonapartét? – kérdezte Andrej herceg. – Milyen ember az a Bonaparte? Milyen hatást tett önre?

– Igen, láttam és meggyőződtem, hogy a világon semmitől sem fél annyira, mint a döntő ütközettől – ismételte Dolgorukov; láthatólag sokra tartotta ezt az általános következtetést, amelyet a Napoleonnal való találkozásból vont le. – Ha nem félne az ütközettől, akkor minek kérte ezt a találkozást, minek tárgyalgat, és ami a fő: minek vonul vissza? Hiszen a visszavonulás teljesen ellentétben áll egész hadvezető módszerével! Higgye el nekem: fél, fél a döntő ütközettől. Ütött az órája. Ezt én mondom önnek.

– De mondja már, milyen ember? – kérdezte újból Andrej herceg.

– Egy szürkekabátos ember, aki nagyon szerette volna, ha „őfelségének" szólítanám, de nagy elkeseredésére nem kapott semmilyen titulust. Hát ilyen ember, semmivel se több – felelte Dolgorukov és mosolyogva Bilibinre tekintett.

– Bármennyire tisztelem is az öreg Kutuzovot – folytatta – furcsa emberek volnánk valamennyien, ha tovább várnánk és ezzel alkalmat adnánk neki, hogy kereket oldjon vagy becsapjon bennünket, holott most biztosan a markunkban van. Nem, nem szabad megfeledkeznünk Szuvorovról és szabályáról: ne tegyük ki magunkat támadásnak, támadjunk mi magunk. Higgye el, a háborúban a fiatal emberek erélye gyakran biztosabban megmutatja az utat, mint az öreg Cunctatorok minden tapasztalata.

– De milyen hadállásban támadjuk meg? Jártam ma az előőrsvonalban, és nem tudtam megállapítani, hol is áll voltaképpen Napoleon főereje – mondta Andrej herceg.

Szerette volna ismertetni Dolgorukovval a magaszerkesztette támadási tervet.

– Á, ez teljesen mindegy – mondta hadarva Dolgorukov; felállt és kiterítette a térképet az asztalon. – Minden eshetőséget számításba vettünk: ha Brünnél áll...

És Dolgorukov herceg szaporán és zavarosan elmondta Weyrother szárnyhadmozdulatának tervét.

Andrej herceg ellenvetéseket tett és a maga terve mellett érvelt, amely éppoly jó lehetett volna, mint a Weyrotheré, csak az volt a hiba, hogy Weyrother tervét már jóváhagyták. Amikor Andrej herceg bizonygatni kezdte a Weyrother-féle terv hátrányait és a magáénak előnyeit, Dolgorukov herceg oda se figyelt többé és szórakozottan nézett, immár nem a térképre, hanem Andrej herceg arcába.

– Egyébként ma haditanács lesz Kutuzovnál, ott mindezt kifejtheti – mondta Dolgorukov.

– Meg is teszem – felelte Andrej herceg és elment a térkép mellől.

– Sose fájjon a fejük, uraim – mondta Bilibin, aki mindeddig vidám mosollyal hallgatta a beszélgetést és most, úgy látszik, tréfálni akart. – Akár győzünk holnap, akár vereséget szenvedünk, az orosz fegyverek dicsősége mindenképpen biztosítva van. Az önök Kutuzovján kívül egyetlenegy orosz hadoszlopparancsnok sincs. A parancsnokok ezek: *Herr General Wimpffen, le comte de Langeron, le prince de Liechtenstein, le prince de Hohenlohe et enfin Prsch... prsch... et ainsi de suite, comme tous les noms polonais.*[52]

– *Taisez vous, mauvaise langue*[53]– mondta Dolgorukov: – Tévedés: most már két orosz is van: Miloradovics és Dohturov, és volna még egy harmadik is: Arakcsejev gróf, de gyengék az idegei.

– No, de azt hiszem, Mihail Ilarionovics már kijött – mondta Andrej herceg. – Sok szerencsét és sikert, uraim – tette hozzá, kezet szorított Dolgorukovval meg Bilibinnel és elment.

Hazafelé menet nem bírta megállni, hogy meg ne kérdezze a hallgatagon mellette ülő Kutuzovtól, mi a véleménye a holnapi ütközetről.

Kutuzov szigorúan ránézett segédtisztjére és rövid hallgatás után azt felelte:

– Azt hiszem, az ütközetet elveszítjük. Meg is mondtam Tolsztoj grófnak és kértem, hogy közölje az uralkodóval. És mit gondolsz, mit felelt? *Eh, mon cher général, je me mêle de riz et cotelettes, mêlez vous des affaires de la guerre.*[54] Hát igen... Ezt felelte!

---

[52] Wimpffen tábornok úr, Langeron gróf, Liechtenstein herceg, Hohenlohe herceg és még valami Prs... Prs... és így tovább, mint minden lengyel név.

[53] Hallgasson már, maga rosszmájú.

[54] Eh, kedves tábornok! En a rizzsel meg a kotlettekkel törődöm, a hadi dolgokkal csak törődjék ön.

Weyrother este tíz óra előtt magához vette tervezeteit és áthajtatott Kutuzov szállására. Oda hívták össze a haditanácsot. Valamennyi hadoszlopparancsnokot odarendelték a főparancsnokhoz. A kitűzött órára meg is jelent mind, csak Bagration herceg nem. Ő nem volt hajlandó elmenni.

Weyrother, a tervbevett csata teljhatalmú intézője, élénkségével és hirtelenkedésével meglepő ellentéte volt az elégedetlen és álmos Kutuzovnak, aki kelletlenül játszotta a haditanács elnökének és irányítójának szerepét. Weyrother nyilvánvalóan az immár feltarthatatlanná vált mozgás élén érezte magát. Olyan volt, akár a befogott ló, amely lefelé rohan a lejtőn a szekérrel. Ő húzza-e a szekeret vagy az taszítja őt? Nem tudta. De teljes sebességgel száguldott és most már nem jutott ideje arra, hogy megfontolja, hová is vezet ez a mozgás. Weyrother ezen az estén kétszer is járt az ellenség előőrsvonalánál, személyes szemle végett, kétszer a két uralkodónál, az orosznál és az osztráknál, hogy jelentést tegyen és megmagyarázza a helyzetet. Volt aztán a hivatalában is és tollba mondta a német szövegű haditervet. Eltörődve érkezett Kutuzovhoz.

Annyira el volt foglalva, hogy megfeledkezett még a tiszteletről is a főparancsnokkal szemben: többször félbeszakította, szaporán, homályosan beszélt, nem nézett beszédtársának arcába, nem felelt a hozzá intézett kérdésekre. Csupa sár volt, szemre szánalmas, elgyötört, zavart és mégis öntelt és büszke.

Kutuzovnak egy kis nemesi kastélyban volt a szállása Ostralitz mellett. A nagy szalonban, amely átalakult a főparancsnok dolgozószobájává, a következők gyűltek össze: maga Kutuzov, Weyrother és a haditanács tagjai. Teáztak. Csak Bagration herceget várták, hogy megkezdjék a haditanácsot. Nyolc óra felé odalovagolt Bagration tiszti legénye azzal a hírrel, hogy a herceg nem tud eljönni. Andrej herceg bement, hogy jelentse a főparancsnoknak, és a Kutuzovtól már előzőleg kapott engedély alapján ottmaradt a szobában, hogy ő is részt vegyen a haditanácsban.

– Mivel Bagration herceg nem jön, meg is kezdhetjük – mondta Weyrother, sietve felállt helyéről, odament az asztalhoz, ahol kiterítve feküdt Brünn környékének óriási térképe.

Kutuzov kigombolt zubbonyban – amelyből mintegy kiszabadulva, a gallérra omlott kövér nyaka – egy Voltaire-székben ült, párnás, öreges kezeit szimmetrikusan a szék karjára tette és szinte szundikált. Weyrother hangjának csengésére erőlködve felnyitotta félszemét.

– Igen, igen, kérem, úgyis késő van – mondta bólintva, lehajtotta fejét és megint behunyta szemét.

Ha eleinte azt hitték is a haditanács tagjai, hogy Kutuzov csak színleli az alvást, később az a hang, amely az azután következő felolvasás alatt az orrán kijött, azt bizonyította: a főparancsnok e pillanatban nem azt tartotta a legfontosabbnak, hogy kifejezze megvetését a haditervvel vagy

bármi mással szemben; sokkal fontosabb volt számára egy emberi szükséglet elodázhatatlán kielégítése – az alvás. Kutuzov csakugyan aludt. Weyrother az olyan ember mozdulatával, aki túlságosan el van foglalva, hogysem akár egy pillanatot is elvesztegessen, rátekintett Kutuzovra és amikor meggyőződött, hogy Kutuzov alszik, felvett egy iratot és erős, de egyforma hangon olvasni kezdte a másnapi ütközet haditervét. Még a címét is felolvasta:

„Haditerv a Kobelnic és Szokolnic mögötti ellenséges hadállás 1805. november 20-án történő megtámadására."

A haditerv igen bonyolult és nehéz volt. Az eredeti haditerv így szólt: *Da der Feind mit seinem linken Fluegel an die mit Wald bedeckten Berge lehnt und sich mit seinem rechten Fluegel laengs Kobelnitz und Sokolnitz hinter die dort befindlichen Teiche zieht, wir im Gegentheil mit unserem linken Fluegel seinen rechten sehr debordiren, so ist es vortheilhaft letzteren Fluegel des Feindes zu attakiren, besonders wenn wir die Doerfer Sokolnitz und Kobelnitz im Besitze haben, wodurch wir dem Feind zugleich in die Flanke fallen und ihn auf der Flaeche zwischen Schlapanitz und dem Thuerassa-Walde verfolgen koennen, indem wir dem Defileen von Schlapanitz und Bellowitz ausweichen, welche die feindliche Front decken. Zu diesem Endzwecke ist es noethig... Die erste Kolonne marschirt... die zweite Kolonne marschirt... die dritte Kolonne marschirt...*[55] és így tovább – olvasta Weyrother.

A tábornokok, úgy látszik, nem szívesen hallgatták ezt a nehéz haditervet. A magas, szőke Buxhöwden tábornok háttal a falnak dőlve állt, szemét az égő gyertyára meresztette és – úgy látszott – oda se figyelt, sőt nem is akarta, hogy azt higgyék, hogy oda figyel. A pirospozsgás Miloradovics egyenest Weyrotherrel szemben, katonás pózban ült, kifelé hajlított könyökével a térdére támaszkodott, bajuszát és vállát felhúzva, Weyrotherre szegezte tágranyitott, ragyogó szemét. Weyrother arcába nézve, makacsul hallgatott; csak akkor vette le róla a szemét, amikor az osztrák tábornok elhallgatott. Ilyenkor Miloradovics sokatmondóan a többi tábornokra pillantott. De e sokatmondó pillantás még azt a keveset se mondta meg, hogy egyetért-e a haditervvel, vagy sem, meg van-e elégedve vele, vagy nincs. Weyrotherhez a délfrancia arcú Langeron gróf ült a legközelebb és az egész felolvasás alatt finoman mosolyogva nézegette ugyancsak finom ujjait, amelyekkel egy arcképes, arany tubákszé-

[55] Mivel az ellenség balszárnya erdőborította hegyekre támaszkodik, jobbszárnya pedig Kobelnic és Szokolnic mentén az ott levő tavakig húzódik, mi viszont balszárnyunkkal nagyon is túlszárnyaljuk az ellenség jobbszárnyát, előnyös megtámadnunk az ellenség utóbb említett szárnyát, kivált, ha birtokunkban van Szokolnic és Kobelnic falva; ezáltal mindjárt megrohanhatjuk az ellenség szárnyait és üldözhetjük az ellenséget a Slapanic és a Türassa-erdőség közötti síkságon, ugyanakkor elkerüljük a Slapanic–Bellovic hegyszorost, amely az ellenséges arcvonalat fedezi. E végcél érdekében az szükséges, hogy... Az első hadoszlop... a második hadoszlop... a harmadik hadoszlop... menetel...

lencét forgatott a sarkánál fogva. Az egyik leghosszabb körmondat közepén megállította a tubákszelence forgó mozgását, felemelte fejét és finom ajka szögletében megbúvó, kellemetlen udvariassággal félbeszakította Weyrothert és mondani akart valamit; de az osztrák tábornok haragosan összevonta szemöldökét, meglendítette könyökét és tovább olvasott. Mintha azt mondta volna: majd később, majd később kifejtheti gondolatait, most csak tessék rám figyelni és nézni a térképet. Langeron felemelte szemét és meghökkenve nézett Miloradovicsra, mintha magyarázatot keresne, de amikor tekintete találkozott Miloradovics sokatmondó és mégis semmit se mondó tekintetével, búsan lesütötte szemét és megint pörgetni kezdte a szelencét.

– *Une leçon de géographie*[56] – mondta mintegy magában, de eléggé hangosan ahhoz, hogy meghallják.

Przybyszewski tiszteletteljes, de méltóságos udvariassággal Weyrother felé tartotta fülét a kezével és úgy tett, mintha csupa fül volna. Az alacsony Dohturov épp Weyrotherrel átellenben ült és a kiterített térkép fölé hajolva, buzgó s mégis szerény arccal, lelkiismeretesen tanulmányozta a haditervet, meg az ismeretlen terepet. Néhányszor megkérte Weyrothert, hogy ismételje meg a rosszul hallott szavakat és a nehéz faluneveket. Weyrother teljesítette kívánságát, Dohturov meg feljegyezte, amit hallott.

Amikor a több mint egyórás felolvasás befejeződött, Langeron ismét megállította a tubákszelencét és – anélkül, hogy Weyrotherre, vagy bárkire is tekintett volna – arról kezdett beszélni, milyen nehéz teljesíteni olyan haditervet, amely ismeretesnek tünteti fel az ellenség hadállását, holott ez a hadállás talán nem is ismeretes előttünk, mivel az ellenség mozgásban van. Langeron ellenvetése alapos volt, de látszott: ennek az ellenvetésnek elsősorban az a célja, hogy értésére adja Weyrother tábornoknak, aki oly öntelten olvasta fel haditervét, mintha iskolásoknak tartott volna előadást: nem csupa bolonddal van ám dolga, hanem olyan emberekkel, akiktől ő is tanulhatna egyet-mást hadászatból. Amikor Weyrother egyforma hangja elhallgatott, Kutuzov felnyitotta szemét, akár a molnár, aki felébred, ha megszakad a malomkerekek álomba ringató zúgása. Felfülelt arra, amit Langeron mondott és mintegy ezt mondta: „Önök még mindig ezekről az ostobaságokról fecsegnek?!" Aztán gyorsan behunyta szemét és még mélyebben leengedte fejét.

Langeron igyekezett minél fájóbban megsérteni Weyrother katonai-szerzői hiúságát és azt bizonygatta: Bonaparte igen könnyen támadhat is, ahelyett, hogy mi támadnánk meg őt, ezáltal tehát teljesen hasznavehetetlenné teheti ezt az egész haditervet. Weyrother kemény, megvető mosollyal felelt minden ellenvetésre, nyilván erre készült fel jóelőre, bármiféle ellenvetést tesznek is.

– Ha megtámadhatna bennünket, már ma megtette volna – mondta.

– Ön tehát azt hiszi, hogy Napoleon gyenge? – kérdezte Langeron.

[56] Földrajz-lecke.

– Legfeljebb negyvenezer embere van – felelte Weyrother. Úgy mosolygott, akár az orvos, akinek egy javasasszony akar orvosságot kommendálni.

– Ebben az esetben vesztébe rohan, ha bevárja a mi támadásunkat – mondta gúnyos mosollyal Langeron és támogatást várva, megint a hozzá legközelebb ülő Miloradovicshoz fordult.

De Miloradovics – úgy látszik – ebben a pillanatban a legkevésbé sem törődött azzal, amin a többi tábornok vitatkozott.

– *Ma foi*[57] – mondta – holnap majd mindent meglátnak a csatatéren.

Weyrother megint úgy mosolygott, mintha azt akarná mondani: *őneki* nevetségesen furcsa az orosz tábornokok ellenvetése; nevetségesen furcsa bizonygatnia ezt, amiben nemcsak ő volt túlságosan is bizonyos, hanem amiről meggyőzte a két császárt is.

– Az ellenség eloltotta a tüzeit, szüntelen zsivaj hallatszik a táborában – mondta. – Mit jelent ez? Vagy távolodik tőlünk – és az az egyetlen, amitől félnünk kell – vagy hadállását változtatja (gúnyosan elmosolyodott). De még ha a Türassában foglal is állást, akkor is csak megszabadít bennünket egy csomó vesződségtől és minden intézkedés a legapróbb részletekig változatlan marad.

– Dehát hogyan?... – kérdezte Andrej herceg; már régóta várta az alkalmat, hogy kifejezze kétségeit.

Kutuzov felébredt; nehéz köhögés fogta el.

– Uraim, a holnapi, helyesebben a mai haditervet (hiszen már elmúlt éjfél) nem változtathatjuk meg – mondta és a tábornokokra tekintett. – Mindnyájan hallottuk a tervet, és mindnyájan teljesítjük a kötelességünket. Ütközet előtt pedig az a legeslegfontosabb... (hallgatott egy pillanatig), hogy jól kialudja magát az ember.

Olyan mozdulatot tett, mintha fel akarna állni. A tábornokok meghajoltak és eltávoztak. Már éjfél után járt az idő. Andrej herceg is elment.

A haditanács, amelyen nem sikerült kifejtenie véleményét, mint ahogy remélte, homályos és aggasztó benyomást hagyott Andrej herceg lelkében. Kinek van igaza: Dolgorukovnak és Weyrothernek-e, vagy Kutuzovnak és Langeronnak, meg a többieknek, akik nem helyeslik a támadás tervét? Nem tudta. „Dehát csakugyan nem mondhatta meg Kutuzov nyíltan a véleményét az uralkodónak? Csakugyan nem történhet ez másként? Udvari és személyi elgondolások miatt csakugyan kockára kell tenni ezer meg ezer ember életét, köztük az enyémet, az *enyémet is?*" – tépelődött.

„Igen, nagyon meglehet, hogy holnap elesem" – gondolta. És a halál gondolatára hirtelen a legtávolibb és legmeghittebb emlékek láncolata kelt életre képzeletében, eszébe jutott, hogyan búcsúzott el legutóbb apjától és feleségétől; eszébe jutott szerelmének első időszaka; eszébe jutott feleségének terhessége, megsajnálta őt is, magát is, és idegesen-ellágyult,

[57] Istenuccse

izgatott állapotban kiment abból a parasztházból, ahol Nyeszvickijjel megszállt, és fel-alá járkált a ház előtt.

Sötét volt az éj, titokzatosan szüremlett át a ködön a holdvilág. „Igen, holnap, holnap! – gondolta. – Holnap talán mindennek vége lesz, nem lesznek többé ezek az emlékek sem, számomra nem lesz semmilyen értelme egyetlenegynek sem. De talán, ugyancsak holnap, nem: egészen biztosan holnap – ezt előre érzem – végre valahára alkalmam nyílik, hogy megmutassam, mit tudok én." És elképzelte az ütközetet: elvesztik; egy pontra zsugorodik a csata; beavatkozik minden vezető személyiség. És ekkor beköszönt az a szerencsés pillanat, végre itt az a Toulon, amelyet oly régóta vár. Határozottan és világosan ismerteti véleményét Kutuzovval is, Weyrotherrel is, a két császárral is. Mindnyájukat meglepi elképzelésének helyessége, de senki sem vállalkozik arra, hogy végrehajtsa. Ekkor ő átvesz egy ezredet, egy hadosztályt és azzal a kikötéssel, hogy az ő rendelkezéseibe most már nem szól bele senki, a döntő pont ellen vezeti hadosztályát és győzelmet arat – egymaga! Hát a halál meg a szenvedés? – kérdi egy másik hang. De Andrej herceg nem felel ennek a hangnak, csak folytatja sikereinek sorozatát. A következő ütközet haditervét már egyedül ő készíti el. Rangja csupán: ügyeletes segédtiszt Kutuzov mellett, mégis egyedül ő csinál mindent. A következő csatát csakis ő nyeri meg. Kutuzovot leváltják, őt nevezik ki... No, és azután? – mondja megint az a másik hang – no és mi lesz azután, ha ugyan nem sebesülsz meg, ha ugyan nem esel el, ha nem játszanak ki vagy tízszer már előbb? – „Nos, azután... – feleli magának Andrej herceg – magam sem tudom, mi lesz azután, nem tudhatom, nem is akarom tudni! De ha ezt akarom is: ha a dicsőséget akarom; ha ezt akarom is, hogy ismerjenek és szeressenek az emberek, akkor sem tehetek róla, hogy ezt, csakis ezt akarom, csakis ezért élek. Igen, csakis ezért! Nem mondom meg soha senkinek, de istenem, hát mit tegyek, ha én nem szeretek semmi mást, csak a dicsőséget, az emberek szeretetét?! Halál, sebek, családom elvesztése – semmi sem szörnyű nekem. Bármily kedves, bármily drága nekem sok-sok ember – az apám, a húgom, a feleségem – akik a legdrágábbak nekem – mégis, akármilyen szörnyűnek, természetellenesnek látszik is, mind odaadnám most egy pillanatnyi dicsőségért; csak diadalmaskodnám az embereken, csak megnyerném a szeretetét azoknak, akiket nem is ismerek, azoknak a szeretetét, akiket nem is fogok ismerni soha" – gondolta és a Kutuzov udvarán morajló beszédhangokra fülelt. Kutuzov udvarán rakodtak a tiszti legények, azoknak a hangja hallatszott át. Valaki, valószínűleg a kocsis, azt hajtogatta: „Tyit, te Tyit" – Kutuzov öreg szakácsával incselkedett, akit Andrej herceg is jól ismert és akit Tyitnek hívtak.

– Mi az? – kérdezte az öreg.

– Tyit, te Tyit, gyere ide, csépelj itt! – vágta rá a tréfacsináló.

– Menj a fészkes fenébe! – csattant fel az öreg hangja, de beleveszett a tisztilegények és a szolgák hahotájába.

„És mégis csak mindezeken az embereken aratott diadalt szeretem, csak

azt becsülöm sokra, csakis azt a titokzatos erőt, azt a dicsőséget, amely itt lebeg fölöttem, itt a ködben!"

XIII

Rosztov ezen az éjszakán Bagration csapata előtt, az oldalvéd előőrsvonalában volt szakaszával. Huszárai párosával széthúzódtak a vonalban, ő maga végig-végiglovagolt a vonal mentén, igyekezett elhessegetni az álmot, amely már-már leküzdhetetlenül elnyomta. Mögötte, egy óriási területen, hadseregünk tábortüzei látszottak; halványan pislogtak át a ködön. Előtte ködös sötétség. Akárhányszor belefúrta is tekintetét e ködös messzeségbe, sose látott semmit: csak hol szürkéllett, hol meg feketéllett valami, néha, mintha feltűnt volna egy-egy kis fény ott, ahol az ellenségnek kellett lennie, néha meg azt hitte, hogy csak káprázik a szeme. Be-becsukódott a szeme, és képzeletében megjelent hol az uralkodó, hol Gyenyiszov, hol a moszkvai emlékek; aztán megint gyorsan felnyitotta szemét és jól látta lovának a fejét meg a fülét, néha huszárjainak fekete alakját is, de csak amikor már hat lépésnyire közeledett hozzájuk; a messziségben meg még mindig ugyanazt a ködös sötétséget. „Miért is ne? Nagyon könnyen megeshet – gondolta – hogy az uralkodó, ha idejön, megbízást ad, mint akármelyik tisztnek: Nyargalj csak oda, tudd meg, mi van ott – mondja majd. Sokszor hallottam már, hogy egészen véletlenül megismert egy-egy tisztet és maga mellé vette. Hej, ha engem is maga mellé venne! Ó, hogy őrizném, de megmondanám neki az igazat, de lerántanám a leplet azokról, akik becsapják!" És Rosztov, hogy minél élénkebben elképzelje szeretetét és odaadását az uralkodó iránt, elképzelte az ellenséget vagy egy cselszövő németet is, akit nagy gyönyörűséggel ölne meg, sőt pofon is teremtené, ott az uralkodó szemeláttára. Hirtelen egy távoli kiáltás riasztotta fel. Megrezzent és felnyitotta szemét.

„Hol vagyok! Igen-igen, az előőrsvonalban: a jelszó – Olmütz, a jelhang – szekérrúd. Micsoda bosszúság, hogy tartalékban marad holnap a század... – gondolta. – Kérni fogom, hogy engedjenek a csatába. Talán ez az egyetlen lehetőség, hogy lássam az uralkodót. Igen, most már nem sok van hátra a váltásig. Végiglovagolok még egyszer a vonalon és mihelyt visszatérek, indulok a tábornokhoz és megkérem." Kényelmesebben elhelyezkedett a nyeregben, megindította lovát, hogy még egyszer sorrajárja előőrseit. Úgy tetszett, mintha világosabb volna. Baloldalt kivilágított, lankás lejtő látszott, azzal szemben meg egy fekete domb, oly meredek, akár a fal. A dombon egy fehér folt volt, amelyről Rosztov nem tudta megállapítani, micsoda: tisztás-e az erdőben, amelyet megvilágít a hold, vagy ottmaradt hó, vagy fehér házak. Úgy rémlett, hogy azon a fehér folton mozog is valami. „Bizonyára hó az a folt, folt – *une tache!* – gondolta Rosztov. – De lám és mégse tás..."

„Natása, húgom, fekete szempár. Na... táska. (Hogy elcsodálkozik majd, ha elmondom neki, hogy láttam az uralkodót!) Natáska... nesze a

táska..." – „Jobbra egy kicsit, nagyságos uram, mert bokrok vannak" – mondta egy huszár, aki mellett szunyókálva ellovagolt. Rosztov felemelte fejét – mert már a ló sörényét verte – és megállt a huszár mellett. Mármár elnyomta az ifjúi, gyermeki álom. „De min is gondolkoztam én? El ne felejtsem már! Hogy beszélek majd az uralkodóval? Nem, nem ez volt – ezt majd holnap. Igen, igen! Nesze a táska, támadni... ni, támad – de, de kik? A huszárok... húsz árok... A Tverszkaján ott lovagolt ez a bajuszos huszár, én még gondoltam is rá a Gurjev-ház előtt... Az öreg Gurjev ... Ej, de csuda fickó ez a Gyenyiszov! De ez mind csacsiság. Most az a legfontosabb, hogy itt az uralkodó. Hogy nézett rám, mintha akart volna mondani valamit, de nem mert... Nem, én nem mertem. Dehát ez mind csacsiság. Az a fontos, hogy el ne felejtsem, milyen szükséges dologra gondoltam... Igen. Nesze a táska! Ni, támad, igen, igen, igen. Ez jó!" – És megint a ló nyakára esett a feje. Hirtelen úgy rémlett, mintha rálőttek volna. „Mi?! Mi?! Mi?!... Üsd-vágd! Mi?!..." – motyogta Rosztov és felocsúdott. Abban a pillanatban, amikor felnyitotta szemét, ezer meg ezer elnyújtott hangot hallott ott elöl, ahol az ellenség állt. Lova, meg a mellette álló huszár lova felfülelt erre a kiáltozásra. Ott, ahonnan ez a kiáltozás hallatszott, fellobbant, aztán kialudt valami fény, azután egy másik, és a hegyen, a francia seregek egész vonalán kigyulladtak a tüzek, mind jobban és jobban erősödött a kiabálás. Rosztov hallotta ugyan a francia szavakat, de nem értette őket. Túlságosan sok hang zúgott. Most is csak annyit lehetett hallani: áááá és – rrrr!

– Mi ez? Mit gondolsz, mi ez? – fordult Rosztov a mellette álló huszárhoz. – Ugye, az ellenség kiabál?

A huszár nem felelt.

– Mi az, nem hallod? – kérdezte Rosztov, miután eléggé sokáig, hiába várta a választ.

– Ki tudja aztat, nagyságos uram – felelte kelletlenül a huszár.

– A hely arra vall, hogy az ellenség – ismételte Rosztov.

– Lehet az is, de lehet, hogy nem – mondta a huszár – éccaka van. Ne te, ne! Nyughass! – kiáltott rá lovára, mely izgett-mozgott alatta.

Rosztov lova is idegeskedett, kapálta a fagyos földet, fülelt a kiáltozásra és oda-odapislantott a tüzek felé. Mind jobban erősödött a kurjongatás és olyan általános zsivajba olvadt, amelyet csak egy többezres hadsereg csaphat. Mind szélesebbre terjedt a fény, bizonyára végighúzódott az egész francia tábor vonalán. Rosztovnak már nem volt kedve aludni. Az ujjongó, vidám kiáltások őrá is élénkítően hatottak: *„Vive l'empereur, l'empereur!"*[58] – hallotta most már tisztán.

– Nincsenek messze; bizonyára ott vannak a patakon túl – mondta a mellette álló huszárnak.

A huszár sóhajtott egyet, nem felelt semmit, csak haragosan köhintett. A huszárok vonalán egy ügető ló patadobaja közeledett, és az éjjeli kód-

[58] Éljen a császár, a császár!

ből hirtelen kibontakozott egy huszár-altiszt alakja; akkorának látszott, akár egy elefánt.

– Nagyságos uram, tábornokok! – jelentette az altiszt, amikor még oda sem ért Rosztovhoz.

Rosztov tovább nézegette a tüzeket, hallgatta a kiáltozást, de az altiszttel együtt a vonal mentén nyargaló egynéhány lovas felé indult. Az egyik lovas fehér paripán ült. Bagration herceg Dolgorukov herceggel kilovagolt, hogy megvizsgálja, mi ez a furcsa tűzjel, ez a kiáltozás odaát, az ellenséges hadseregnél. Rosztov odalovagolt Bagrationhoz, jelentkezett, aztán csatlakozott a segédtisztekhez és fülelt arra, amit a tábornokok beszéltek.

– Higgye el – fordult Bagrationhoz Dolgorukov herceg – ez nem egyéb, mint ravaszság: visszavonult és megparancsolta az utóvédnek, hogy gyújtson tüzet és lármázzon – csapjon be bennünket.

– Aligha – mondta Bagration – az este láttam őket azon a dombon. Ha elmentek, akkor onnan is eltakarodtak. – Tiszt úr – fordult Bagration herceg Rosztovhoz – ott állnak még az ellenség oldalvédjei?

– Az este ott álltak, de hogy most is ott állnak, azt nem tudhatom, kegyelmes uram. Ha parancsolja, odalovagolok a huszárjaimmal – felelte Rosztov.

Bagration megállt, de nem felelt, csak igyekezett szemügyre venni Rosztov arcát, már amennyire a ködben lehetett.

– Jó, hát nézze meg – válaszolta némi hallgatás után.

– Igenis.

Rosztov sarkantyúba kapta a lovat, maga után kiáltotta Fedcsenko altisztet meg még két huszárt és hegynek lefelé a szűnni nem akaró kiáltozás felé száguldott. Félt is, de örült is annak, hogy huszárjaival, négyesben, abba a titokzatos, veszélyes, ködös messziségbe rohan, ahol őelőtte még senki se járt. Bagration utána kiáltott a hegyről, hogy ne nyargaljon a patakon túl, de Rosztov úgy tett, mintha nem hallotta volna, és meg sem állva, vágtatott tovább-tovább; minduntalan becsapódott, mert fának nézte a bokrot, embernek a keréknyomot, és mindannyiszor tisztázta is csalódásait. Amikor a hegy lábához ügetett, már nem látta sem a mi tüzéreinket, sem az ellenséget, de mind erősebben, tisztábban hallotta a franciák rivalgását. A völgyben megpillantott egy folyóhoz hasonló valamit, de amikor odaért, látta, hogy az egy szekérjárta út. Kinyargalt az útra, aztán visszafogta a lovát, mert nem tudott dönteni: az úton haladjon-e tovább, vagy keresztülvágjon rajta és a sötét mezőn, hegynek felfelé tartson. A ködben is világító úton veszélytelenebb lett volna lovagolni, mert hamarább észrevehette volna, ha szembe jönnek. „Utánam" – vezényelte és nyargalvást elindult hegynek felfelé, oda, ahol az este a francia előőrs állt.

– Ott vannak, nagyságos uram! – mondta mögötte az egyik huszár.

Rosztovnak még arra se jutott ideje, hogy szemügyre vegye, mi az, ami felsötétlett a ködben, máris láng villant, lövés dörrent, és egy golyó panaszos zúgással – valahol magasan a ködben – úgy elrepült felette, hogy nem is hallotta többé. Egy másik puska csütörtököt mondott, de azért a tűz

megvillant a serpenyőben. Rosztov megfordította lovát és visszafelé vágtatott. Különböző időközökben még négy lövés dördült el, és különböző hangokon nótára gyújtottak a golyók valahol a ködben. Rosztov visszafogta lovát, amely ugyanúgy felvidult a lövésektől, akárcsak ő, és tovalépteteti. „No még, no még!" – rikkantotta lelkében egy vidám hang. De több lövés nem esett.

Csak akkor eresztette megint vágtába lovát, amikor közeledett Bagrationhoz; tisztelegve odalovagolt.

Dolgorukov még mindig kitartott véleménye mellett: a franciák visszavonultak; csak azért gyújtottak tüzet, hogy becsapjanak bennünket.

– No és, mit bizonyít ez? – mondta, mikor Rosztov odalovagolt hozzá. – Visszavonultak, de hagytak egynéhány őrsöt.

– Én úgy látom, herceg, hogy mégse mind vonult vissza – felelte Bagration.

– A hegyen őrs áll, kegyelmes uram, ugyanott, ahol az este állt – jelentette Rosztov előrehajolva, tisztelegve, és nem tudta visszafojtani vidám mosolyát, amelyet a lovas kiruccanás és főleg a golyók füttye csalt arcára.

– Jól van, jól van – mondta Bagration – köszönöm, tiszt uram.

– Kegyelmes uram – szólt Rosztov – engedje meg, hogy kérjek valamit.

– No, mit?

– Holnapra tartalékba rendelték a századunkat. Engedje meg, hogy az első lovasszázadhoz kérjem beosztásomat.

– Hogy hívják?

– Rosztov grófnak.

– Á! Jó! Maradjon mellettem, mint futártiszt.

– Ilja Andrejics fia? – érdeklődött Dolgorukov.

De Rosztov nem felelt.

– Akkor hát remélhetem, kegyelmes uram?

– Majd megparancsolom.

„Nagyon meglehet, hogy holnap valamilyen paranccsal az uralkodóhoz küldenek – gondolta Rosztov. – Hálistennek!"

Az ellenséges táborban azért harsant kiáltozás, azért lobbant tűz, mert amikor a csapatoknak felolvasták Napoleon hadparancsát, a császár végiglovagolt a táboron. Amikor a katonák megpillantották a császárt, szalmacsóvákat gyújtottak, *„vive l'empereur"*-t kiáltottak és utána futottak. Napoleon hadparancsa így hangzott:

„Katonák! Az orosz hadsereg ellenetek vonul, hogy bosszút álljon az ulmi osztrák hadsereg vereségéért. Ezek ugyanazok a zászlóaljak, amelyeket Hollabrunn alatt szétvertetek és amelyeket azóta is állandóan üldöztetek egészen idáig. A mi hadállásunk rendkívül erős. Ha az ellenség meg akar kerülni engem jobbfelől – támadásnak teszi ki az oldalát! Ka-

tonák! En magam vezetem zászlóaljaitokat. Távol tartom magam a tűztől, ha megszokott bátorságotokkal zűrzavart és fejetlenséget keltetek az ellenség soraiban; de ha csak egy pillanatra is kétessé válik a győzelem, meglátjátok majd, hogy császárotok kiteszi magát az ellenség legelső csapásainak, mert nem lehet ingadozás a győzelemben, kivált olyan napon, mikor a francia gyalogság becsületéről van szó, amely feltétlenül szükséges a nemzet becsületéhez is.

Sebesültek elszállításának ürügyével ne bontsátok meg soraitokat! Mindegyikőtöket teljesen hassa át az a gondolat, hogy le kell győzni Angliának ezeket a zsoldosait, akiket oly nagy gyűlölet fűt nemzetünk ellen. Ezzel a győzelemmel véget is ér hadjáratunk, és hazatérhetünk téli szállásunkra, ahol új francia csapatok csatlakoznak majd hozzánk, amelyeket most szerveznek Franciaországban; és akkor az a béke, melyet majd megkötök, méltó lesz népemhez, hozzátok és hozzám.

Napoleon."

XIV

Reggel öt órakor még egészen sötét volt. A derékhad, a tartalékcsapatok meg Bagration jobbszárnya még mozdulatlanul állt; de a gyalogságnak, a lovasságnak és a tüzérségnek a balszárnyon levő hadoszlopai, amelyeknek legelőször kellett lebocsátkozni a magaslatokról, hogy megrohamozzák a franciák jobbszárnyát és a haditerv szerint visszavessék a Cseh Hegyekbe – már mozgolódtak és kezdtek felszedelőzködni szállásukról. A tábortüzek füstje, amelyekbe beledobáltak minden feleslegest, marta a szemet. Hideg volt és sötét. A tisztek sietve itták teájukat és reggeliztek, a katonák meg kétszersültet rágtak, topogtak, hogy felmelegedjenek egy kissé, a tüzek köré özönlöttek, a tűzifa közé hajigálták a bódék maradványait, székeket, asztalokat, kerekeket, dézsákat meg mindent, amit nem vihettek el. Osztrák hadoszlopparancsnokok, az indulás előhírnökei, sürgölődtek az orosz csapatok között. Mihelyt megjelent egy osztrák tiszt az ezredparancsnok szállása táján, az ezred máris mozogni kezdett: a katonák elszaladtak a tábortüzek mellől, a csizmaszárba dugták pipájukat, zsákjukat a szekérre rakták, szétválogatták a puskákat és felsorakoztak. A tisztek begombolkoztak, felcsatolták kardjukat és tarsolyukat és kiabálva sorról sorra jártak. A szekeresek meg a tisztilegények befogtak, felrakodtak és lekötötték a szekereket. A segédtisztek, a zászlóalj- és ezredparancsnokok nyeregbe ültek, keresztet vetettek, a visszamaradó fogatosoknak kiosztották az utolsó parancsokat, intelmeket és megbízásokat is és máris döngött ezer meg ezer láb egyhangú dobaja. Megindultak a hadoszlopok, bár nem tudták, merre, és a környező emberektől, a füsttől, meg az egyre sűrűsödő ködtől nem látták sem azt a terepet, ahonnan elindultak, sem azt, ahová tartottak.

A vonuló katonát éppúgy körülveszi, korlátok közé szorítja és viszi az ezrede, akár a tengerészt a hajója. Akármilyen messzire jut is, akár-

milyen különös, ismeretlen és veszélyes szélességekre vetődik is, mindig és mindenütt ott vannak körülötte ugyanazok a bajtársak, ugyanazok a sorok, ugyanaz az Ivan Mitrics őrmester meg Zucska, a század kutyája – és ugyanazok a feljebbvalók; mint ahogy a tengerész körül is mindig és mindenütt ugyanaz a fedélzet, ugyanazok az árbocok, ugyanazok a hajókötelek vannak. A katona ritkán akarja ismerni azokat a szélességeket, amelyeken egész hajója úszik; de ütközet napján – isten tudja, hogyan és honnan – a hadsereg erkölcsi világában hirtelen megszólal egy mindnyájuk fülében szigorúan csengő hang, amely valami döntő és ünnepélyes esemény közeledtét hirdeti, és természetüktől idegen kíváncsiságot kelt bennük. A katonák a csata napján izgatottan igyekeznek kitörni ezredük érdekköréből, csupa fül, csupa szem valamennyi és mohón kérdezősködik: mi is történik körülötte.

Olyan sűrű lett a köd, hogy bár már virradt, mégsem lehetett látni tíz lépésnyire sem. A bokor óriási fának látszott, a sima hely meg lejtőnek vagy szakadéknak. Bárhol, bármelyik irányban beleütközhettek az ellenségbe, akit tíz lépésről sem lehetett látni. De már jó sokat mentek a hadoszlopok állandóan ugyanolyan nagy ködben – hegynek fel, völgynek le, gyümölcsösök és veteményeskertek mellett, az ismeretlen, új terepen – és még mindig nem botlanak bele az ellenségbe. Épp ellenkezőleg: a katonák azt tapasztalták, hogy elöl is, hátul is, minden oldalon orosz hadoszlopok menetelnek ugyanabban az irányban. Mindegyik katonát kellemes érzés töltött el, mert tudta, hogy arrafelé, amerre ő megy, vagyis nem tudni, merre – még sok-sok emberünk halad.

– Lámcsak, a kurszkiak is előre vonultak – mondták a sarokban.

– Borzasztó, hogy milyen tömérdek sereg gyűlt össze, koma! Épp néztem az este, mikor tüzet gyújtottak: végeláthatatlan. Egy szó, mint száz – akárcsak Moszkva!

Bár egy hadoszlopparancsnok se lovagolt oda a sorokhoz és nem beszélgetett a katonákkal (a hadoszlopparancsnokok, amint a haditanácson láttuk, rossz kedvükben voltak, sehogy se tetszett nekik a küszöbönálló csata, ezért csak végrehajtották a parancsot, de nem törődtek azzal, hogy felvidítsák a katonákat), a katonák mégis vidáman meneteltek, mint mindig, kivált ha támadó csatába vonultak. De amikor mentek már egy órát a sűrű ködben, a sereg nagy részének meg kellett állnia és a sorokon végigsuhant az a kellemetlen sejtés, hogy rendetlenség, zűrzavar keletkezett. Hogyan terjed el ez a sejtés – azt nagyon nehéz megállapítani; de az kétségtelen, hogy rendkívül gyorsan és biztosan, észrevétlenül és feltarthatatlanul szétömlik, mint mély völgyekben a víz. Ha az orosz hadsereg egyedül van, szövetségesek nélkül, akkor talán hosszú időbe telik, amíg a rendetlenségnek ez a megsejtése általános meggyőződéssé válik; de most – különös élvezettel és természetességgel – a bárgyú németeket tették meg a zűrzavar okául, és mindnyájan szentül hitték, hogy veszedelmes kavarodás támadt, és hogy ezek a virslizabálók idézték elő.

– Mi az? Tán elzárták az utat? Vagy rátaláltunk már a franciára?

– Nem hallik semmi. Mert akkor lőne.

– Hogy siettették az indulást! Hát elindultunk – most meg bolondjába megállunk itt a mező kellős közepén. Ezek az átkozott németek mindent összekavarnak. Nyavalyás, tökfejű fickók!

– Én bizony előre küldeném mind. Mert biztosan ott hátul lapulnak valahol. Most állhatunk itt étlen-szomjan.

– Mi lesz már? Soká ácsorognak még itt? Azt mondják, a lovasság zárta el az utat – mondta egy tiszt.

– Eh, átkozott németjei! Még a saját földjüket sem ismerik! – tódította a másik.

– Maguk melyik hadosztályhoz tartoznak? – kiáltotta egy segédtiszt és odalovagolt.

– A tizennyolcadikhoz.

– Akkor mért vannak még mindig itt? Már rég elöl kellene lenniök; most aztán estig se jutnak tovább.

– Mert csak parancsolgatnak bolondjába! Maguk se tudják, mit csinálnak – felelte a tiszt és ellovagolt.

Aztán egy tábornok haladt tova lóháton és idegen nyelven, haragosan kiabált valamit.

– Tafa-lafa, csak acsarkodik, de kukkot se lehet érteni belőle – mondta egy katona és kicsúfolta a távozó tábornokot. – Én biz' lepuffantanám czeket a gazembereket!

– Az a parancs, hogy kilenc órára a helyünkön legyünk, aztán még a felét se tettük meg az útnak. Ez igen, ez okos parancs! – zúgolódtak itt is, ott is.

Az az energia, amellyel csatába indult a hadsereg, lassanként az értelmetlen parancsok és a németek ellen irányuló bosszúsággá, haraggá változott.

A zűrzavarnak az volt az oka, hogy a balszárnyon haladó osztrák lovasság felvonulása alatt a főparancsnokság megállapította: derékhadunk túlságosan messzire esik a jobbszárnytól, és az egész lovasságot átvezényelték a jobb oldalra. Többezer lovas vonult át a gyalogság előtt, és a gyalogságnak várnia kellett.

Ott elöl összeütközésre került sor az osztrák hadoszlopparancsnok és az orosz tábornok között. Az orosz tábornok azt követelte nagy kiabálással, hogy álljon meg a lovasság. Az osztrák azt bizonygatta, hogy nem ő a hibás, hanem a főparancsnokság. Eközben álltak, unatkoztak és kedvüket vesztették a csapatok. Egyórás veszteglés után végre továbbindultak és lebocsátkoztak egy lejtőn. A hegyen már szétfoszló köd csak még sűrűbben terült rá a hegyaljára, ahová a csapatok lebocsátkoztak. Elöl, a ködben eldörrent egy lövés, aztán egy másik. Eleinte különböző időközökben zagyván: tratta... tat, később mind harmonikusabban és szaporábban ropogtak a puskák és a Goldbach-patak partján kirobbant a harc.

Az oroszok nem számítottak arra, hogy lent a patak partján már ellenségbe ütköznek. Mivel a ködben csak véletlenül botlottak bele a fran-

ciákba, mivel nem hallottak lelkesítő szózatot felsőbb parancsnokaiktól, az egész hadseregben elterjedt az a felfogás, hogy már úgyis késő és főként mivel a sűrű ködben nem láttak semmit maguk előtt és maguk körül – csak lassan és lustán lőttek vissza, hol előbbre nyomultak, hol megint megálltak, mert nem kaptak parancsot idejében a parancsnokaiktól és a segédtisztjeiktől, akik csak bolyongtak az ismeretlen terepen a ködben és nem találták csapatrészeiket. Így kezdődött meg a csata az első, a második és a harmadik hadoszlop számára, amelyek lebocsátkoztak a völgybe. A negyedik hadoszlop, amelynél Kutuzov tartózkodott, a praceni magaslatokon állt.

A völgyben, ahol megkezdődött a csata, még mindent sűrű köd borított; odafent kiderült, de abból, ami ott elöl történt, még mindig nem lehetett látni semmit. Csakugyan tíz versztányira voltak-e az ellenség főerői, ahogy mi véltük, vagy itt volt mindenestül abban a ködsávban – ezt senki se tudta kilenc óráig.

Kilenc óra volt. A völgy még mindig ködtengerben úszott – de Slapanic falvánál, azon a magaslaton, ahol Napoleon állt marsalljai körében, már egészen világos volt. Derült kék ég ragyogott rá, és az óriási napkorong, akár egy óriási vörös bója, a tejfehér ködtenger felszínén lebegett. Nemcsak valamennyi francia csapat, hanem maga Napoleon és vezérkara is Szokolnic és Slapanic falvak környékén, a patakok és völgyek innenső oldalán állt, nem pedig a túlsón, ahol mi akartunk állást foglalni és csatát kezdeni. Oly közel voltak csapatainkhoz, hogy Napoleon szabad szemmel is meg tudta különböztetni lovasságunkat gyalogságunktól. Napoleon – valamivel marsalljai előtt – alacsony, szürke arab lovon ült, ugyanabban a kék köpenyben, amelyet az olaszországi hadjárat alatt viselt. Szótlanul nézegette a halmokat, amelyek mintegy kiemelkedtek a ködtengerből és amelyeken a távolban az orosz csapatok vonultak előre, és hallgatta a völgyben folyó lövöldözést. Akkor még sovány arcán egyetlen izom se rándult; ragyogó szemét mereven egy pontra szegezte. Minden feltevése helyesnek bizonyult. Az orosz csapatok egy része már leereszkedett a völgybe, a tavak és a tócsák mellé, egy része meg most hagyta el azokat a praceni magaslatokat, amelyeket ő meg akart rohamozni és amelyeket a hadállás kulcspontjának tartott. Látta a ködön át, hogy Pracen falu környékén, a két hegy alkotta mélyedésben villogó szuronyokkal még mindig egy irányban, a völgyek felé vonultak az orosz hadoszlopok és egymás után belemerültek a ködtengerbe. Az este kapott jelentésekből, abból a keréknyikorgásból, s a léptek zajából, amelyet az éjjel az előőrsök hallottak, az orosz csapatok rendetlen felvonulásából és minden szándékukból világosan látta, hogy a szövetségesek szemben, de maguktól messze vélték őt; hogy a Pracen közelében előrenyomuló hadoszlopok alkotják az orosz hadsereg derékhadát és hogy ez a derékhad már túlságosan is gyönge ahhoz, hogy sikerrel megtámadhatná őt. De még mindig nem kezdte meg a csatát.

Ünnep volt neki ez a mai nap – koronázási évforduló. Hajnal előtt

szundított néhány órát, és egészségesen, vidáman, frissen ült nyeregbe és lovagolt ki a csatatérre, abban a boldog lelki hangulatban, amelyben minden lehetségesnek látszik, és minden sikerül is. A ködből kiemelkedő magaslatokat nézve, mozdulatlanul állt; hideg arcán annak a megérdemelt, magabiztos boldogságnak sajátos árnyalata, amely a szerelmes, boldog legény arcán szokott megjelenni. Marsalljai mögötte álltak és nem merték elvonni figyelmét. Napoleon hol a praceni magaslatokra, hol a ködből felbukkanó napra tekintett.

Amikor a nap teljesen kiúszott a ködből és vakító fénnyel árasztotta el a mezőket meg a ködöt (mintha csak erre várt volna, hogy megindítsa a csatát), lehúzta a kesztyűt szép, fehér kezéről, intett egyet a marsalloknak és kiadta a parancsot: hogy kezdjék meg a csatát. A marsallok segédtisztjeik kíséretében elnyargaltak, egyik erre, másik arra, és a francia hadsereg főerői néhány pillanat múlva gyors ütemben megindultak azok felé a praceni magaslatok felé, amelyeket mind jobban kiüritettek a balra, a völgybe bocsátkozó orosz csapatok.

XV

Kutuzov reggel nyolc órakor lóháton elindult Pracen felé Miloradovics hadoszlopának, a negyedik hadoszlopnak élén, amelynek az volt a feladata, hogy Przybyszewski és Langeron már leereszkedett hadoszlopa között foglaljon helyet. Üdvözölte az elülső ezred embereit, parancsot adott az előnyomulásra, ezzel is jelezve, hogy ezt a hadoszlopot ő maga akarja vezetni. Amikor odalovagolt Pracen falvához, megállt. Andrej herceg ott állt a főparancsnok mögött a kíséretet alkotó óriási csoport között. Izgatottnak, ingerültnek, ugyanakkor tartózkodóan nyugodtnak érezte magát, ahogyan más is, ha beköszönt a várva-várt pillanat. Szentül hitte, hogy ez a nap az ő Toulonjának vagy arcole-i hídjának a napja. Hogy s mint adódik majd, azt nem tudta, de mégis biztos volt abban, hogy ez így lesz. Ha valaki ismerte hadseregünkben csapataink terepét és állását, akkor ő ismerte. Tulajdon haditervét, amelynek megvalósítására most már nyilvánvalóan nem volt érdemes még gondolnia sem – teljesen elfelejtette. Most már beleélte magát Weyrother tervébe. Sorra latolgatott minden eshetőséget, ami csak bekövetkezhet. Új lehetőségeket képzelt el, amelyekben szükség lehet határozottságára és gyors felfogó képességére.

Baloldalt, lent a ködben, a két láthatatlan sereg lövöldözése hallatszott. Andrej herceg úgy vélte, hogy ott összpontosul az ütközet, ott támad valamilyen akadály; „oda küldenek majd engem – gondolta – dandárommal vagy hadosztályommal, és a zászlót a kezemben tartva, ott török majd előre és szétzúzok mindent, ami csak utamba áll".

Nem tudta közömbösen nézni a mellettük elvonuló zászlóaljak lobogóit. Ha ezekre a zászlókra nézett, minduntalan arra gondolt: talán épp ez az a zászló, amellyel majd előre kell törnöm a seregek élén.

Az éjszakai köd reggelre defet hagyott a magaslatokon, majd harmattá olvadt a dér. De a völgyekben még tejfehér ködtenger terjengett. Semmit sem lehetett látni abban a völgyben sem, ahová csapataink leereszkedtek és ahonnan felhallatszott a puskaropogás. A magaslatok felett derült és sötétkék volt az ég, jobbra ott világított az óriási napkorong. Valahol messze elöl, a ködtenger túlsó partján, kiemelkedő erdős halmok látszottak, ott kellett lennie az ellenséges hadseregnek, és csakugyan látszott is valami. Jobbra, nagy patadobajjal, kerékzörgéssel a gárda vonult be a köd birodalmába; néha megvillantak szuronyai is. Balkéz felől, a kertek alól ugyanolyan lovas tömegek közeledtek és tűntek el a köd tengerében. Elöl és hátul a gyalogság vonult. A főparancsnok a falu szélén állt és elengedte maga mellett a csapatokat. Kutuzov ezen a reggelen elgyötörtnek és ingerültnek látszott. A mellette elvonuló gyalogság parancs nélkül megállt, bizonyára azért, mert elöl feltartotta valami akadály.

– Szóljon már végre, hogy sorakozzanak oszlopba a zászlóaljak és kerüljék meg a falut – mondta haragosan Kutuzov egy odalovagló tábornoknak. – Ejnye, kedvesem, hát hogy' nem érti méltóságod, hogy amikor az ellenség ellen vonulunk, nem húzódhatunk széjjel a faluban, ezen a szűk utcán.

– Jobbnak láttam, ha majd a falu túlsó szélén sorakozunk fel, kegyelmes uram – felelte a tábornok.

Kutuzov epésen felnevetett.

– Derék dolog is volna, ha az ellenség szemeláttára fejlődne fel az arcvonal, nagyon derék dolog.

– Az ellenség még messze van, kegyelmes uram... A haditerv szerint...

– Á, haditerv!... – kiáltotta epésen Kutuzov. – Hát ezt meg ki mondta önnek!... Tessék azt tenni, amit parancsolnak.

– Igenis.

– *Mon cher* – súgta Nyeszvickij Andrej hercegnek – *le vieux est d'une humeur de chien.*[59]

Kutuzovhoz odanyargalt egy fehér egyenruhás, zöld forgós osztrák tiszt és a császár nevében azt kérdezte: harcba bocsátkozott-e már a negyedik hadoszlop?

Kutuzov elfordult, nem felelt neki, tekintete véletlenül Andrej hercegre esett, aki mellette állt. Amikor meglátta Bolkonszkijt, enyhített tekintetének dühös és maróan-gúnyos kifejezésén, mintha belátná, hogy segédtisztje nem tehet arról, ami történik. Anélkül, hogy az osztrák segédtisztnek felelt volna, Bolkonszkijhoz fordult:

– *Allez voir, mon cher, si la troisième division a dépassé le village. Dites-lui de s'arrêter et d'attendre mes ordres.*[60]

---

[59] Kutyarossz kedvében van az öreg, kedves barátom.

[60] Menjen csak, kedves barátom, nézze meg, hogy maga mögött hagyta-e már a falut a harmadik hadosztály. Szóljon nekik, hogy álljanak meg és várják meg a parancsaimat.

De amikor Andrej herceg elindult, megállította.

– *Et demandez-lui, si les tirailleurs sont postés* – tette hozzá. – *Ce qu'ils font, ce qu'ils font!*[61] – mondta magában, és még mindig nem felelt az osztráknak.

Andrej herceg elnyargalt, hogy teljesítse a megbízást.

Elhagyta mind az elöl menetelő zászlóaljakat, majd megállította a harmadik hadosztályt és meggyőződött róla, hogy az oszlopok előtt valóban nincs csatárlánc. A legelöl álló ezredparancsnokot nagyon meglepte a főparancsnoknak ez a most átadott parancsa, hogy állítsa csatárláncba a lövészeket. Abban a szent meggyőződésben állt itt, hogy előtte még vannak csapatok, és hogy az ellenség nem lehet közelebb tíz versztánál. De valójában elöl már nem volt semmi, csak a sűrű köd takarta üres terep, amely előre lejtett. Andrej herceg a főparancsnok nevében megparancsolta, hogy pótolják a mulasztást; visszanyargalt. Kutuzov még mindig ugyanott állt lovával; kövér teste öregesen elernyedt a nyeregben. Szemét behunyva nagyokat ásított. A csapatok már nem vonultak előre, hanem lábhoz tett fegyverrel álltak.

– Jól van, jól van – mondta Andrej hercegnek, aztán egy tábornokhoz fordult, aki egy zsebórát tartott a kezében és azt mondta, hogy ideje volna továbbindulni, mert a balszárnynak már minden oszlopa leereszkedett.

– Még ráérünk, méltóságos uram – mondta ásítva Kutuzov. – Még ráérünk! – ismételte.

Ekkor üdvrivalgás harsant fel valahol hátul, és az ezredek éljenzése gyorsan hömpölygött mind közelebb a felvonult orosz hadoszlopok hosszan hátrafelé húzódó, egész vonala mentén. Világos volt, hogy az, akinek az éljenzés szólt, sebesen haladt. Amikor elkiáltották magukat annak az ezrednek a katonái is, amelynek élén Kutuzov állt, egy kissé oldalt lovagolt és homlokát összeráncolva, hátratekintett. A praceni úton tarka lovascsapat – szinte egész század – közeledett nyargalvást. Kettő sebesvágtában száguldott a többiek előtt. Az egyik fekete egyenruhában, fehér tollforgós kalapban egy sárga angol paripán, a másik fehér egyenruhában egy hollófekete lovon ült. A két császár volt, meg a kíséretük. Kutuzov a frontszolgálatos hadfit szenvelegve, „vigyázz"-t vezényelt az álló csapatoknak és tisztelegve odaléptetett a két császárhoz. Egész alakja és modora egycsapásra megváltozott. Az alárendelt ember képét öltötte fel, aki nem sokat okoskodik. Mély tiszteletet szenvelegve – ami szemmel láthatólag kellemetlenül lepte meg Sándor császárt – lovagolt oda hozzá és tisztelgett neki.

A császár fiatal és boldog arcán kellemetlen benyomás árnyéka suhant végig, mint ködfoszlány a derült égen, de mindjárt el is tűnt. A gyengélkedés után egy kissé soványabb volt e napon, mint az olmützi mezőn, ahol Bolkonszkij először látta túl a határokon; gyönyörű, szürke szemében most

---

[61] És kérdezze meg, hogy felállították-e már a lövészeket. Mit csinálnak! Mit csinálnak!

is a szelídséggel párosult fenség bűbája ragyog, finom ajkán, amely ki tudja fejezni a legkülönfélébb érzelmeket is, jobbadán mégiscsak kedélyes, ártatlan fiatalság kifejezése lebeg.

Az olmützi mezőn fenségesebb volt, itt most vidámabb és erélyesebb. E háromversztás vágtatás után egy kissé kipirult. Megállította lovát, pihenésül sóhajtott egyet és kísérőinek ugyancsak fiatal és élénk arcára tekintett. Csartorizsszkij és Novoszilcov, Bolkonszkij herceg és Sztroganov, meg a többiek – mind pazarul öltözött, vidám fiatalember – gyönyörű, ápolt, friss lovakon ültek, amelyek csak az imént izzadtak meg egy kicsit; mosolyogva, csevegve álltak meg az uralkodó mögött. Ferenc császár – hosszúarcú, pirospozsgás fiatalember – rendkívül egyenesen ült szép, hollófekete csődörén és gondterhelten, lassan nézegetett körül. Magához intette az egyik fehérruhás segédtisztjét és kérdezett valamit. „Bizonyára azt kérdezi, hány órakor indultak el" – gondolta Andrej herceg és visszafojthatatlan mosollyal figyelte régi ismerősét, mert eszébe jutott a kihallgatás. A két császár kíséretében válogatott, nyalka parancsőrtisztek voltak, oroszok és osztrákok, gárda- és csapatbeli ezredekből egyaránt. Közöttük a lovászmesterek a császárok szép, hímzett takarós vezetéklovait vezették.

Mint amikor a kitárt ablakon át hirtelen friss mezei levegő árad az áporodott levegőjű szobába, úgy csapta meg Kutuzov komor törzskarát az ifjúság, az erő és a győzelembe vetett hit szele, mihelyt odarobogott ez a tündöklő fiatalság.

– Miért nem kezdi már, Mihail Larionovics? – fordult sietve Sándor császár Kutuzovhoz, és ugyanakkor udvariasan Ferenc császárra pillantott.

– Még várok, felség – felelte Kutuzov és tisztelettel meghajolt.

A császár odafordította a fülét, egy kissé elkomorodott, jelezve, hogy nem hallotta jól.

– Még várok, felség – ismételte Kutuzov. (Andrej herceg észrevette, hogy Kutuzov felső ajka furcsán megrándult, amikor azt mondta: „még várok"). – Nem gyűlt még össze minden hadoszlop, felség.

Az uralkodó most már tisztán hallotta, de sehogy se tetszett neki ez a válasz. Felvonta kissé meggörnyedt vállát és a mellette álló Novoszilcovra tekintett, mintha ezzel a pillantással panaszkodni akarna Kutuzovra.

– Dehát nem a Cárnő Rétjén vagyunk, Mihail Larionovics, ahol akkor kezdik a díszszemlét, ha már együtt van minden ezred – mondta az uralkodó, s megint Ferenc császár szemébe nézett, mintha arra kérné, legalább hallgassa, amit ő mond, ha már maga nem beszél. De Ferenc császár csak nézelődött tovább és nem figyelt oda.

– Épp azért nem kezdem, felség – mondta érces hangon Kutuzov, mintha elejét akarná venni annak, hogy esetleg nem hallják meg, és arcán megint megrándult egy izom. – Épp azért nem kezdem, felséges uram, mert ez nem díszszemle és mert nem a Cárnő Rétjén vagyunk – mondta tisztán, érthetően.

Az uralkodó kísérői egy pillanat alatt összenéztek, és mindnyájuk arca

neheztelést, szemrehányást fejezett ki. „Akármilyen öreg is, így mégse volna szabad, semmiképp sem volna szabad így beszélnie" – mondta minden arc.

Az uralkodó figyelmesen és fürkészően nézett Kutuzov szeme közé és várta, nem mond-e még valamit. De Kutuzov csak tisztelettel fejet hajtott és, úgy látszik, ő is várt. Egy percig tartott a hallgatás.

– Egyébként, ha parancsolja felséged – mondta Kutuzov; felemelte fejét, visszaváltoztatta modorát; úgy viselkedett, mint egy ostoba tábornok, aki vakon engedelmeskedik.

Megindította lovát, magához hívta Miloradovics hadoszlopparancsnokot és átadta neki a támadási parancsot.

Megint megmozdult a sereg, és a novgorodi ezred két zászlóalja meg az apseroni ezred egy zászlóalja az uralkodó mellett elindult előre. Amikor ez az apseroni zászlóalj elvonult, a pirospozsgás Miloradovics – köpeny nélkül, rendjelekkel díszes egyenruhában, oldalt keresztben felcsapott, óriási tollforgós kalapban – előre rúgtatott és nyalkán tisztelegve, megállította lovát az uralkodó előtt.

– Isten áldja, tábornok– mondta az uralkodó.

– *Ma foi, Sire, nous ferons ce que sera dans notre passibilité, Sire*[62] – felelte vidáman, de a kísérő urak ajkára mégis gúnyos mosolyt csalt rossz francia kiejtésével.

Miloradovics egyhelyben megfordította lovát és az uralkodó mögé léptetett. Az apseroniak, akiket fellelkesített az uralkodó jelenléte, fürgén, hetykén dobbanó léptekkel vonultak el a két császár és a kíséret előtt.

– Fiúk! – kiáltotta a magabiztos, erős, vidám Miloradovics; bizonyára annyira fellelkesítette a puskaropogás, az ütközet várása, az uralkodó előtt fürgén elvonuló daliás apseroniaknak, Szuvorov korabeli bajtársainak látása, hogy egészen megfeledkezett az uralkodó jelenlétéről. – Fiúk, nem ez az első falu, amelyet el kell foglalnotok! – kiáltotta.

– Örömest, iparkodunk! – kiáltották a katonák.

Az uralkodó lova meghőkölt e váratlan kiáltásra. Ez a ló, amely még az oroszországi szemléken hordta az uralkodót, itt, az austerlitzi mezőn is ugyanúgy vitte lovasát, ugyanúgy tűrte ballábának szórakozott lökéseit, ugyanúgy hegyezte fülét a lövésekre, mint a Mars-mezőn; nem értette, mire szólnak most ezek a lövések, miért áll itt a szomszédságában Ferenc császár hollófekete csődöre, és nem értett semmit abból, amit lovasa ezen a napon mondott, gondolt és érzett.

Az uralkodó mosolyogva egyik bizalmasához fordult és a délceg apseroniakra mutatva, mondott neki valamit.

---

[62] Hitemre, Felség, mindent elkövetünk, ami csak erőnktől telik.

Kutuzov a karabélyosok után léptetett segédtisztjeinek kíséretében.

Lovagolt vagy félversztát az oszlop végén, aztán megállt az útelágazásnál egy elhagyott, magános ház előtt (bizonyára fogadó volt valamikor). Mind a két út lefelé lejtett, és mind a kettőn csapatok vonultak.

A köd már oszladozott, és két versztányira, homályosan már feltünedeztek az ellenséges csapatok a szemközt emelkedő magaslatokon. Balra lent egyre erősebben lehetett hallani a lövöldözést. Kutuzov megállt és egy osztrák tábornokkal beszélgetett. Andrej herceg egy kissé hátrább állt, nézegette őket, majd az egyik segédtiszthez fordult, hogy elkérje a távcsövet.

– Odanézzenek, odanézzenek – mondta a segédtiszt, de nem a távoli hadseregre nézett, hanem maga elé, a lejtőn lefelé. – Franciák!

A két tábornok meg a segédtisztek egymás kezéből kapkodták ki a távcsövet. Minden arc hirtelen megváltozott, és mindegyik rémületet tükrözött. Két versztányira véltük a franciákat, és most hirtelen-váratlan elébünk termettek.

– Ez az ellenség?... Nem!... De nézzék csak, mégis az... bizonyosan. Mi ez?! – hallatszott egynéhány hang.

Andrej herceg szabad szemmel is látta már jobbra, lent az apseroniakkal szemben fölfelé törő, tömör francia hadoszlopot. Legfeljebb ötszáz lépésnyire lehettek onnan, ahol Kutuzov állt.

„Itt van! Eljött a döntő pillanat! Most rajtam a sor" – gondolta Andrej herceg, megsarkantyúzta lovát és Kutuzovhoz nyargalt.

– Meg kell állítani az apseroniakat, kegyelmes uram – kiáltotta.

De ebben a pillanatban minden füstbe borult, és puskaropogás hallatszott a közelben. Egy ijedt, naiv hang azt kiáltotta Andrej hercegtől két lépésnyire: „No, cimborák, befellegzett!" Mintha csak vezényszó lett volna ez a hang. Erre a hangra mindenki futásnak eredt.

Összekavarodott, egyre dagadó tömegek rohantak vissza oda, ahol öt perccel előbb elvonultak a csapatok a két császár előtt. Nemcsak nehéz lett volna megállítani ezt a tömeget, hanem lehetetlen volt megállni, hogy ne hátráljon vele az ember maga is. Bolkonszkij csak azon igyekezett, hogy ne maradjon el tőle, megdöbbenve hátra-hátranézett és sehogy se bírta megérteni, ami történt ott előttük. Nyeszvickij düh torzította vörös arccal, képéből kikelve, azt kiáltotta Kutuzovnak, hogy ha nem indul vissza azonnal, egészen biztosan elfogják. Kutuzov egyhelyben állt, nem felelt, elővette zsebkendőjét. Arcából vért folyt. Andrej herceg odafurakodott.

– Megsebesült? – kérdezte és alig tudta leküzdeni remegését.

– Nem itt van a seb, hanem ott! – mondta Kutuzov. Megsebesített arcára szorította a zsebkendőt és a menekülőkre mutatott.

– Állítsa meg őket! – kiáltotta, de ugyanakkor megsarkantyúzta lovát és elindult jobbra: bizonyára meggyőződött arról, hogy lehetetlen feltartóztatni őket.

A menekülők újonnan odaáramló tömege elkapta és visszafelé sodorta.

A csapatok olyan sűrű tömegben menekültek, hogy ha egyszer e tömeg közepébe került az ember, nehezen tudott kikeveredni belőle. Valaki azt kiáltotta: „Gyerünk! Mit topogsz egyhelyben?" Valaki ugyanott hátrahátrafordult és a levegőbe lövöldözött. Valaki rávágott Kutuzov lovára. Kutuzov a legnagyobb erőfeszítéssel balkéz felé kivergődött a tömeg árjából és a felénél is kevesebbre apadt kíséretével a közeli ágyúdörgés irányába indult. Andrej herceg is kikecmergett a menekülők tömegéből és iparkodott, hogy el ne maradjon Kutuzovtól. A hegy lejtőjén, csupa füstben meglátta azt az orosz üteget, amely még tüzelt és meglátta az ágyúk felé rohanó franciákat is. Egy kissé feljebb állt az orosz gyalogság – nem indult sem előre, hogy az üteg segítségére siessen, sem hátra, a menekülőkkel egy irányba. Egy tábornok, aki lóháton ült, kivált a gyalogságból és odanyargalt Kutuzovhoz. Kutuzov kíséretéből már csak négyen maradtak. Mind sápadtak voltak és szótlanul néztek egymásra.

– Állítsa meg azokat a gazembereket! – mondta fuldokolva Kutuzov az ezredparancsnoknak és a menekülőkre mutatott. De abban a pillanatban – mintegy büntetésül e szavak miatt – nagy süvítéssel egy csomó golyó repült Kutuzov kísérete és az ezred felé, akár egy raj madár.

A franciák az üteget rohamozták, de amikor meglátták Kutuzovot, rálőttek. Erre a sortűzre az ezredparancsnok a lábához kapott. Egynéhány katona elesett, a zászlótartó tiszthelyettes kiengedte a kezéből a zászlót. A lobogó megingott és eldőlt, fennakadt a szomszédos katonák puskáján. A katonák vezényszó nélkül visszalőttek.

– Oóóh! – jajdult fel kétségbeesett arccal Kutuzov és hátratekintett. – Bolkonszkij – suttogta öreges tehetetlenségének tudatában, remegő hangon. – Bolkonszkij – suttogta és a szétzilált zászlóaljra meg az ellenségre mutatott – mi ez?!

De még ki se mondta, Andrej herceg – érezve, hogy a szégyen és a harag könnyei fojtogatják torkát – máris leugrott lováról és a zászlóshoz rohant.

– Előre, fiúk! – kiáltotta gyerekesen harsány hangon.

„Ez az!" – gondolta Andrej herceg, amikor megragadta a zászlórudat, és élvezettel hallgatta a golyók süvítését, amelyeket szemmel láthatólag csakis ő felé röpítettek. Egynéhány katona leiogyott.

– Hurrá! – kiáltotta Andrej herceg és bár alig tudta megtartani a nehéz zászlót, előreiramodott abban a kétségtelen meggyőződésben, hogy az egész zászlóalj utána rohan. És valóban: csak néhány lépést futott egyedül. Utána indult egy katona, aztán egy másik, majd hurrát kiáltva előrerohant az egész zászlóalj és el is hagyta. A zászlóalj egyik altisztje odaszaladt, átvette a zászlót – amely olyan nehéz volt, hogy ide-oda ingott Andrej herceg kezében – de mindjárt elesett. Andrej herceg megint megragadta a zászlót, nyelénél fogva maga után vonszolta és tovább futott a zászlóaljjal. Látta maga előtt tüzéreinket: némelyik verekedett, némelyik otthagyta az ágyút és Andrej herceg felé futott. Látta azokat a francia gyalogosokat is, akik zsákmányul ejtették az üteg lovait és már-már megfor-

dították az ágyúkat. Andrej herceg vagy húsz lépésnyire volt az ágyúktól. Szakadatlan golyósüvítést hallott a feje fölött. Jobbra is, balra is szüntelenül jajgattak és hullottak a katonák. De nem nézett rájuk. Csak azt figyelte, mi történik ott elöl az ütegnél. Már világosan látta egy félrebillent csákós, rőthajú tüzér alakját, ahogy maga felé ráncigál egy ágyúcsőtisztítót, amelyet egy francia katona a másik oldalra húz. Már világosan látta e két ember zavart és ugyanakkor dühös arckifejezését, akik láthatólag azt sem tudták, mit csinálnak.

„Mit csinálnak ezek? – gondolta Andrej herceg, ahogy nézte őket. – Miért nem szalad el a vöröshajú tüzér, hiszen már nincsen ágyúja? Miért nem szúrja le a francia? Talán még oda sem futhatok, a franciának eszébe jut a puskája és leszúrja."

Valóban – egy másik francia előreszegezett puskával odarohant a két küszködőhöz, és a rőthajú tüzér sorsa – aki még mindig nem látta, mi vár rá, és diadalmasan rántotta ki a francia kezéből a tisztítóvesszőt – meg volt pecsételve. De Andrej herceg nem látta, hogyan végződött a dolog. Úgy rémlett, mintha az egyik közelálló katona teljes erőből főbe kólintotta volna egy fütykössel. Egy kissé fájt, de főleg kellemetlen volt, mert ez a fájdalom elvonta figyelmét, és nem láthatta tovább, amit nézett.

„Mi az? Elesem? Megrogy a lábam" – gondolta és már hanyatt is esett. Kinyitotta szemét: azt remélte, meglátja, hogyan végződött a franciák meg a tüzérek tusája: szerette volna tudni, leszúrták-e a rőthajú tüzért, elfoglalták-e az ágyúkat, vagy sikerült-e megmenteni őket. De nem látott semmit. Nincs már felette semmi, csak az ég, a magas ég: nem derült, de mégis mérhetetlenül magas, és szürke felhők úsznak rajta csendesen. „Milyen csendesen, nyugodtan, ünnepélyesen, egészen másképp, mint ahogy én futottam – gondolta Andrej herceg – egészen másképp, mint ahogy mi futottunk, kiabáltunk a rekedésig; egészen másképp, mint ahogy dühös és ijedt arccal az a francia meg az a tüzér rángatta egymás kezéből a tisztítóvesszőt – egészen másképp úsznak a felhők ezen a végtelen, magas égen. Hogy' nem láttam meg én azelőtt ezt a magas eget? De boldog vagyok, hogy végre megismertem! Igen! Hiúság minden és csalás, csak ez a végtelen ég nem az! Nincs is, nincs is kívüle semmi. De még az ég sincs, nincsen semmi sem, csak csönd és nyugalom. Hála istennek!..."

XVII

Bagration jobbszárnyán kilenc órakor még nem kezdődött meg a csata. Bagration herceg, mivel nem akart eleget tenni Dolgorukov sürgetésének: kezdje meg már a harcot, és mivel el akarta hárítani a felelősséget, azt javasolta Dolgorukovnak, hogy kérdezzék meg a főparancsnokot. Bagration tudta, hogy ha nem is esik el a futár, amíg megteszi a két szárnyat elválasztó, csaknem tízversztás távolságot (ez pedig igen valószínű volt)

és ha meg is találja a főparancsnokot, ami pedig nagyon nehéz – akkor sem érhet vissza esténél hamarább.

Kifejezéstelen, kialvatlan, nagy szemével végignézett kíséretén és önkéntelenül Rosztov gyermeki arca tűnt elébe, mely szinte megdermedt az izgalomtól és a reménytől. Őt küldte el.

– És ha őfelségével előbb találkozom, mint a főparancsnokkal, kegyelmes uram? – kérdezte Rosztov tisztelegve.

– Megkérdezheti őfelségétől is – felelte sietősen Bagration elébe vágva Dolgorukov.

Rosztov, miután felváltották a poszton, tudott aludni egynéhány órát hajnal előtt; vidámnak, merésznek, határozottnak érezte magát: rugalmasan mozgott, bízott szerencséjében és általában olyan lelkiállapotban volt, amikor minden könnyűnek, vidámnak és lehetségesnek látszik.

Ezen a reggelen minden vágya teljesült: sor került a döntő ütközetre, és ő részt vehet benne. Sőt tiszti küldönc lett a legbátrabb tábornok mellett: mi több, megbízással Kutuzovhoz és talán magához az uralkodóhoz lovagol. Derült a reggel, ő meg jó lovon ül. Lelke csupa boldogság, öröm. Amikor megkapta a parancsot, szárba eresztette lovát és elnyargalt a vonal mentén. Eleinte Bagration csapatainak vonala mellett haladt, amelyek még nem léptek harcba, és mozdulatlanul álltak. Majd arra a területre ért, ahol Uvarov lovassága áll. Itt már sürgés-forgást vett észre, meg a csatára készülődés sok egyéb jeleit. Amikor pedig túlhaladt Uvarov lovasságán, már világosan hallotta elöl az ágyúk, lövegek dörgését. A lövöldözés egyre erősödött.

A reggeli friss levegőben már nem szabálytalan időközönként, nem kettesével, hármasával ropogtak a puskák és nem egy-két ágyúlövés esett közbe-közbe, mint eddig. A Pracen előtt emelkedő hegyek lejtőin már mennydörögve szóltak a puskák, az ágyúlövések meg oly sűrűn dörrentek közbe, hogy néha több ágyúlövés is egybefolyt, egyetlen tagolatlan dörejbe olvadt.

Látni lehetett, hogy a puskapor füstgomolyai szinte versenyt futva gurulnak lefelé a lejtőn, a lövegek füstfelhői is egyre gomolyognak, szétfoszladoznak és egymásba olvadnak. Látni lehetett – ahogy megcsillant szuronyuk a füstben – a gyalogság közeledő tömegeit, meg a zöld lőszeres kocsikkal döcögő tüzérség keskeny sávjait.

Rosztov egy pillanatra megállította lovát egy dombon, hogy szemügyre vegye, mi történik ott. De bármily feszülten figyelt is, nem tudott megérteni vagy kihámozni semmit abból, ami ott történt. A füstben holmi emberek mozogtak, holmi csapatok szalagjai mozogtak előre-hátra: de kik, miért, hová – ezt nem lehetett megállapítani. Ez a látvány és ez a zaj nem keltett benne semmilyen csüggeteg vagy félénk érzést, ellenkezőleg – csak növelte energiáját és elszántságát.

„No még, még jobban!" – mondta gondolatban ezeknek a hangoknak; megint vágtába eresztette lovát a vonal mentén és mind beljebb hatolt azoknak a csapatoknak a területére, amelyek már harcban álltak.

„Még nem tudom, hogy s mint lesz ott, de azért minden jó lesz!" – ám amikor Rosztov elnyargalt valami oszták csapat mellett, észrevette, hogy az azután következő vonalszakasz (a gárda) már harcba szállt.

„Annál jobb! Legalább megnézem közelről" – gondolta.

Csaknem az első vonal mentén lovagolt. Néhány lovas nyargalt feléje. Ezek azok az ulánus gárdistáink voltak, akik felbomlott sorokban jöttek visszafelé a támadásból. Ahogy elhaladt, önkéntelenül észrevette, hogy egyikük csupa vér, de ő csak vágtatott tovább.

„Nekem semmi közöm hozzá!" – gondolta. Alig nyargalt néhány száz lépést, balkéz felől hollófekete paripákon ülő, ragyogó fehér egyenruhás lovasok óriási tömege bukkant elő a mező szélességében és egyenest feléje ügettek, mintha el akarnák vágni az útját. Rosztov sebesvágtába eresztette a lovát, hogy elrobogjon ezeknek a lovasoknak az útjából. El is nyargalt volna előlük, ha azok mindig ugyanabban a járásmódban közeledtek volna; csakhogy egyre fokozták az iramot, úgyhogy egynéhány ló már vágtatott. Rosztov mind jobban és jobban hallotta a patadobajt, a fegyvercsörgést, mind világosabban látta a lovakat, az emberek alakját, sőt arcát is. A mi lovasgárdistáink voltak: rohamra indultak a feléjük nyomuló francia lovasság ellen.

A lovasgárdisták vágtattak ugyan, de még féken tartották lovukat. Rosztov már jól látta arcukat és hallotta a vezényszót is: „Rajta, rajta!" Egy tiszt kiáltotta, aki teljes iramba eresztette nemesvérű paripáját. Rosztov attól félt, hogy vagy elgázolják, vagy belesodorják a rohamba a francia ellen, úgy száguldott hát a vonal mentén, ahogyan csak a ló ina bírta, de mégsem sikerült elnyargalnia előttük.

A legszélső lovasgárdista – óriás termetű, ragyásarcú férfi – dühösen összevonta szemöldökét, mikor meglátta maga előtt Rosztovot, akivel elkerülhetetlennek látszott az összeütközés. Ez a lovasgárdista okvetlenül felborítja Rosztovot Beduinostúl (ezekhez az óriási lovakhoz és emberekhez képest Rosztov maga is oly kicsinek és gyöngének látta magát!), ha Rosztov fel nem találja magát és korbácsával a lovasgárdista paripájának szeme közé nem sújt. Az ötversokos,[63] nehéz, hollófekete ló konyított és visszahőkölt, de a ragyás gárdista nagy lendülettel a vékonyába vágta óriási sarkantyúját, és a paripa – felcsapott farokkal, előrenyújtott nyakkal – még sebesebben nekiiramodott. Alig robogtak tova a lovasgárdisták, Rosztov máris hallotta csatakiáltásukat: „Hurrá!", amikor meg hátranézett, azt látta, hogy az elülső sorok vörös vállrojtos, idegen, valószínűleg francia lovasokkal keveredtek össze. Többet nem lehetett látni, mert aztán valahol mindjárt elkezdtek ágyúzni, és minden füstbe borult.

Abban a pillanatban, amikor a lovasgárdisták tovarobogtak és eltűntek a füstben, Rosztov habozott, hogy utánuk vágtasson-e vagy lovagoljon tovább odafelé, ahová küldték. Ez a lovasgárdistáknak az a ragyogó rohama

---

[63] 1 versok = 4.4 cm. De az „ötversokos" kifejezés az oroszban annyit jelent, mint 2 arsin és 5 versok, vagyis 164 cm. (1 arsin = 71 cm.)

volt, amely csodálatba ejtette még a franciákat is. Rosztov később iszonyattal hallotta, hogy ezekből az ezerrubeles lovakon nyargaló, óriástermetű, fényes, szép szál emberekből, e gazdag ifjak, tisztek, hadapródok egész tömegéből, akik elvágtattak mellette – a roham után csak tizennyolc fő maradt.

„Mit irigyeljem őket, rám is kerül még sor, most meg talán megláthatom az uralkodót!" – gondolta Rosztov és tovanyargalt.

Amikor odaért a gárda-gyalogsághoz, azt vette észre, hogy a csapat fölött és körülötte ágyúgolyók röpködtek. Nem annyira a golyók zúgásából vette észre, mint inkább abból, hogy a katonák arcán nyugtalanságot, a tisztekén meg mesterkélt, harcias ünnepélyességet látott.

Az egyik gárda-gyalogezred vonala mögött elhaladva, egy hang ütötte meg a fülét; valaki a nevén szólította:

– Rosztov!

– Mi az? – kiáltott vissza. Nem ismerte meg Boriszt.

– Mit szólsz hozzá: az első vonalba kerültünk! Az ezred az imént indított egy rohamot! – mondta Borisz azzal a boldog mosollyal, ahogy azok a fiatalemberek mosolyognak, akik először vannak tűzvonalban.

Rosztov megállt.

– Nocsak! – mondta. – És mi lett?

– Visszavertek bennünket! – felelte élénken Borisz, és megeredt a nyelve. – El se tudod képzelni!

És elkezdte mondani, hogy amikor a gárda felállt a helyére és csapatokat látott maga előtt, osztrákoknak nézte őket; csak azokból az ágyúgolyókból tudta meg, amelyeket ezek a csapatok hirtelen feléjük röpítettek, hogy az első vonalban van. Így aztán váratlanul harcba kellett bocsátkoznia. Rosztov nem hallgatta végig, továbbindult.

– Hová mégy? – kérdezte Borisz.

– Őfelségéhez, megbízással.

– Ott van! – mondta Borisz, aki úgy értette, hogy Rosztovnak „őfensége" kell, és nem „őfelsége".

És a nagyhercegre mutatott, aki – sisakban, lovasgárdista körgallérban, felhúzott vállal és összevont szemöldökkel – száz lépésnyire állt és egy fehér egyenruhás, sápadt osztrák tisztre kiabált.

– De hiszen ez a nagyherceg, nekem meg a főparancsnokhoz vagy az uralkodóhoz kell mennem – mondta Rosztov és elindította lovát.

– Gróf! Gróf! – kiáltotta Berg, a másik oldalról odaszaladva; ugyanolyan élénk volt, mint Borisz. – Gróf! Megsebesültem a jobbkezemen (megmutatta zsebkendővel bekötözött, véres kezét), mégis az arcvonalban maradtam. A balkezemben tartom a kardot, gróf. A mi fajtánk: a von Bergek mind lovagok voltak, gróf.

Berg még mondott valamit, de Rosztov őt se hallgatta végig – máris indult tovább.

Elhaladt a gárda mellett, átlovagolt egy üres közön, aztán a tartalékok vonala mentén folytatta útját, nehogy megint az első vonalba kerüljön,

mint ahogy belecsöppent a lovasgárdisták rohamába; messzire elkerülte az olyan helyet, ahonnan igen heves lövöldözés és ágyúzás hallatszott. Egyszer csak közeli puskaropogást hallott valahol a mi csapataink hátában, olyan helyről, ahol számítása szerint semmiképp sem lehetett ellenség.

„Mi lehet ez? – gondolta Rosztov. – Csapataink hátában az ellenség?! Lehetetlen! – gondolta Rosztov és egyszerre rémület szállta meg: féltette önmagát is és aggódott az egész ütközet kimeneteléért. – De akármicsoda is – gondolta – most már nem érdemes kikerülni. Itt kell keresnem a főparancsnokot, és ha minden elveszett, akkor nekem is ez a sorsom: velük pusztulok."

Minél beljebb haladt a különféle csapattömbök tartotta területre, Pracen falu kertaljára, annál jobban igazolódott az a rossz előérzet, amely oly hirtelen megszállta.

– Mi ez? Mi ez? Kire lőnek? És ki lő? – kérdezte Rosztov, amikor odaért az útját keresztező, elegyes tömegekben menekülő orosz és osztrák katonákhoz.

– Tudja az ördög! Lőttek itt mindenkire! Mindennek vége – felelték neki oroszul, németül és csehül a menekülők, akik ugyanúgy nem értették, mi történt, akárcsak ő.

– Üsd a németet! – kiáltotta az egyik.

– Az ördög bújjon belétek, árulók!...

– *Zum Henker diese Russen!...*[64] – mormogta egy német. Néhány sebesült vánszorgott az úton. A káromkodás, a kiáltozás, a jajgatás egyetlen zsivajba olvadt. A lövöldözés elcsitult; amint Rosztov később megtudta, orosz és osztrák katonák lövöldöztek egymásra.

„Istenem! Hát mi ez? – gondolta Rosztov. – Épp itt, ahol az uralkodó bármely pillanatban megláthatja őket... De nem... Bizonyára csak egynéhány gazfickó műve. Majd elmúlik... Ez nincs rendjén! Ez lehetetlen – gondolta. – Csak minél hamarább, minél hamarább elhagyjam már őket!"

Eszébe se jutott, hogy ezek talán vereséget szenvedtek és most menekülnek. Látta ugyan, hogy francia ágyúk és csapatok állnak azon a praceni hegyen, ahol a parancs szerint meg kellett keresnie a főparancsnokot – de nem tudta és nem is akarta elhinni.

XVIII

Rosztovnak a parancs szerint Pracen falva környékén kellett keresnie Kutuzovot és az uralkodót. De egyiküket sem találta, sőt nem talált egyetlen parancsnokot sem, csak felbomlott csapatok elegyes tömegeit. Megsarkallta immár elfáradt lovát, hogy mihamarább elhaladjon mellettük, de minél tovább jutott, annál rendetlenebbül özönlött a tömeg. Az országúton, ahová sikerült kijutnia, mindenféle hintók és fogatok, a legkülönfé-

[64] A hóhér kösse fel ezeket az oroszokat!

lébb fegyvernemhez tartozó orosz és osztrák katonák tolongtak, sebesültek és épek vegyest. És ez mind zsivajgott, kavarogva nyüzsgött a praceni magaslatokon felállított francia ütegek egyre-másra szálldosó golyóinak komor döreje közepett.

– Hol van az uralkodó? Hol van Kutuzov? – kérdezte Rosztov mindenkitől, akit csak meg tudott állítani; de senkitől sem kapott feleletet.

Végül is galléron ragadott egy katonát és kényszerítette, hogy válaszoljon.

– Ugyan, pajtás! Rég felkötötte már ott mind a nyulak bocskorát! – felelte a katona, nevetett valamin és kiszakította magát Rosztov kezéből.

Rosztov otthagyta ezt a nyilvánvalóan részeg katonát és egy rangos személyiség tisztilegényének vagy lovászának lovát állította meg, és ezt a legényt fogta vallatóra. A tisztilegény közölte Rosztovval, hogy az uralkodót egy órával ezelőtt lóhalálában vitték kocsin hátrafelé ezen az úton, mert veszélyes sebet kapott.

– Lehetetlen – mondta Rosztov – bizonyára másvalaki volt.

– Tulajdon szememmel láttam – mondta a tisztilegény fölényes mosollyal. – Csak ismerem tán: hányszor láttam Pétervárott, ilyen közelről, ni. Sápadtan, halálsápadtan ült a kocsiban... A négy feketét meg de nekieresztette, hej a teremburáját, de elnyargalt mellettünk – mert csak ismerem tán a cár lovait, meg Ilja Ivanovicsot. Csak tudom tán, hogy Ilja sose visz mást, csak a cárt.

Rosztov elengedte a tisztilegény lovát és tovább akart menni. Egy sebesült tiszt, aki épp elhaladt mellette, megszólította.

– Kit keres? – kérdezte a tiszt. – A főparancsnokot? Elütötte egy ágyúgolyó a mi ezredünknél, mellbe találta.

– Nem esett el, csak megsebesült – igazította helyre egy másik tiszt.

– Kicsoda? Kutuzov? – kérdezte Rosztov.

– Nem Kutuzov, hanem hogy is hívják, no, de mindegy, kevés maradt életben. Oda menjen, ahhoz a faluhoz. Oda gyűltek a feljebbvalók mind – mondta a tiszt, Hostieradek falvára mutatott és továbbment.

Rosztov lépésben haladt: most már nem tudta, miért és kihez is megy. Az uralkodó megsebesült, az ütközet elveszett. Most már nem lehetett többé kételkedni benne. Rosztov abba az irányba lovagolt, amelyet mutattak neki és ahol a távolban egy torony meg egy templom látszott. Hová siessen? Mit mondjon most már az uralkodónak vagy Kutuzovnak, ha már ők sem élnek, vagy megsebesültek?

– Ezen az úton menjen, nagyságos uram, mert amarra rögtön lelövik – kiáltotta oda a katona. – Rögtön lelövik!

– Ugyan, mit beszélsz! – mondta egy másik. – Miért menne arra, mikor erre közelebb.

Rosztov elgondolkozott, aztán pontosan abba az irányba indult, ahol – amint mondták, rögtön lelövik.

„Most már mindegy: ha már az uralkodó megsebesült, minek vigyázzak én magamra?" – gondolta. Arra a területre jutott most, ahol a legtöbben

A sebesült Andrej herceg — felette a magas ég.

pusztultak el a Pracenből menekülők közül. A franciák még nem foglalták el ezt a terepet, az oroszok pedig – már akik akár épen, akár sebesülten, de életben maradtak – rég kiürítették. A mezőn, mint kévék a jó szántóföldön, tíz-tizenöt halott vagy sebesült feküdt minden gyeszjatyinán. A sebesültek kettesével, hármasával kúsztak, kellemetlenül és – ahogy Rosztovnak rémlett – olykor mesterkélten kiabáltak, jajgattak. Rosztov ügetésbe csapott át, hogy ne lássa ezeket a szenvedőket. Félelem szállta meg. Nem az életét féltette, hanem azt a bátorságot, amelyre szüksége volt és amely – jól tudta – nem bírja ki e szerencsétlenek látását.

A franciák már nem lőtték többé ezt a halottakkal és sebesültekkel teleszórt mezőt, mert ott már nem maradt eleven ember; de amikor meglátták a közeledő segédtisztet, ráirányítottak egy ágyút és feléje röpítettek egynéhány golyót. E süvítő, félelmes hangok, meg a környező hullák látása egyetlen benyomásba olvadt: félt és sajnálta magát. Eszébe jutott anyjának legutóbbi levele. „Mit érezne, ha látná, hogy itt vagyok ezen a mezőn és ágyúval lövöldöznek rám?" – gondolta.

Hostieradek falvában is eléggé ziláltan, de mégis nagyobb rendben találta azokat az orosz csapatokat, amelyek visszavonultak a csatatérről. Ide már nem értek el a francia golyók, és a lövöldözés zaja távolinak tetszett. Itt már mindenki világosan látta és mondta is, hogy a csata elveszett. Bárkihez fordult is Rosztov, senki se tudta megmondani, hol van az uralkodó, vagy hol van Kutuzov. Egyesek azt mondták: igaz az uralkodó sebesüléséről szóló hír, mások meg azt mondták, nem igaz és ezt a széltében-hosszában elterjedt álhírt azzal magyarázták, hogy az uralkodó kocsijában – halálraijedten és sápadtan – csakugyan elnyargalt a csatatérről Tolsztoj gróf, a főudvarnagy, aki a többiekkel együtt, a császár kíséretében lovagolt ki a csatatérre. Egy tiszt azt mondta Rosztovnak, hogy balkéz felé, a kertek alatt látott valakit a legmagasabb rangú feljebbvalók közül. Rosztov el is indult arrafelé, nem mintha remélhette volna, hogy bárkit is talál ott, hanem csak azért, hogy megnyugtassa lelkiismeretét. Megtett vagy három versztát és elhagyta már a legutolsó orosz csapatokat is. Ekkor egy árokkal körülvett konyhakert mellett két lovast pillantott meg az árokkal szemben. Az egyik, aki fehér tollforgót viselt, ismerősnek tetszett; a másik, ismeretlen lovas egy gyönyörű sárga lovon (ez a ló is ismerősnek tetszett) odaléptetett az árokhoz, megsarkantyúzta paripáját, megeresztette a kantárszárat és könnyedén átugratta az árkot. Csak egy kis föld omlott le az árokpartról a ló hátsó patái nyomán. Egyhelyben megfordította lovát, visszaugratott az árok másik partjára és tisztelettel a fehér forgós lovashoz fordult, bizonyára azt ajánlotta, hogy tegye ugyanazt. Az a lovas, akinek alakja ismerős volt Rosztov előtt, és valahogy önkéntelenül lebilincselte figyelmét, tagadó mozdulatot tett fejével és kezével – ebből a mozdulatból Rosztov egy pillanat alatt felismerte imádott és már-már elsiratott uralkodóját.

„Dehát ez nem lehet ő – egyedül e puszta mező közepén?!" – gondolta Rosztov. Ekkor Sándor megfordította a fejét, és Rosztov meglátta az em-

lékezetébe oly élénken belevésődött, szeretett vonásokat. Az uralkodó sápadt volt, arca, szeme beesett. De annál több kellem és szelídség volt vonásaiban. Rosztov boldognak érezte magát, amikor meggyőződött arról, hogy az uralkodó sebesüléséről szóló hír hamis. És boldog volt, hogy láthatta. Tudta, hogy megszólíthatja, sőt kötelessége is megszólítani és átadni neki, amit Dolgorukov üzent.

De amint a szerelmes ifjú remeg, szinte megdermed és nem meri kimondani azt, amiről éjszakákon át ábrándozott, csak néz ijedten ide-oda, mikor eljön a várva-várt pillanat, mintha segítséget keresne vagy alkalmat a halasztásra és menekülésre, és csak áll-áll kettesben a lánnyal – Rosztov sem tudta, hogy is menjen oda az uralkodóhoz most, amikor elérte, amit a legjobban kívánt a világon; ezer meggondolás ötlött eszébe: miért alkalmatlan, illetlen, sőt lehetetlen is odamennie.

„Ugyan! Mintha örülnék és mintha ki akarnám használni az alkalmat, hogy majdnem egyedül van, ilyen nagy bánatban. Esetleg kellemetlen lesz s terhére esik, ha ebben a szomorú pillanatban ismeretlen ember bukkan elébe; aztán meg, mit mondhatok én neki most, amikor elál a szívem verése és kiszárad a szám, hacsak ránézek is?" Egy se jutott eszébe a közül a számtalan beszéd közül, amelyet képzeletében megfogalmazott és az uralkodóhoz intézett. Azokat a beszédeket többnyire egészen más körülmények között tartotta; többnyire nagy győzelmek, diadalmak pillanatában, főként pedig a halálos ágyán mondta el, amikor már-már belehalt sebeibe, amikor az uralkodó köszönetet mondott neki hőstetteiért, és ő haldokolva vallotta meg – tettekkel bebizonyított szeretetét.

„Aztán meg ugyan mit kérdezhet az uralkodótól: mit parancsol a jobbszárnynak, amikor már délután négy óra van és a csata elveszett? Nem, semmiképp sem szabad odamennem hozzá, nem szabad megzavarnom töprengésében. Inkább haljak meg ezerszer, mintsem rosszallóan tekintsen rám vagy rossz véleményt mondjon rólam" – döntött Rosztov és szomorú, kétségbeesett szívvel félrelovagolt, de szüntelenül visszanézegetett az uralkodóra, aki még mindig ugyanolyan tétova testhelyzetben állt.

Mialatt Rosztov így tépelődött és búsan ellovagolt, von Toll kapitány ugyanoda tévedt és az uralkodót megpillantva, egyenest odalovagolt hozzá, felajánlotta szolgálatait és segített gyalog átmennie az árkon. Az uralkodó pihenni vágyott, mert nem jól érezte magát, leült egy almafa alá, Toll meg melléje állt. Rosztov irigyen és szánva-bánva nézte messziről, hogy von Toll hosszan, hevesen magyaráz valamit az uralkodónak; hogy az uralkodó, úgy látszik, sírva fakad, eltakarja szemét kezével és megszorítja Toll kezét.

„És most én lehetnék a helyében!" – gondolta Rosztov; annyira sajnálta uralkodója sorsát, hogy alig bírta visszafojtani könnyeit, és teljesen kétségbeesve tovább lovagolt, nem tudta, hová és miért is megy most már.

Kétségbeesése annál is erősebb volt, mert érezte, hogy bajának oka tulajdon gyengesége.

Odamehetett volna... sőt kötelessége is lett volna odamennie az ural-

kodóhoz. Pedig ez volt az egyetlen alkalom arra, hogy megmutassa odaadását az uralkodónak. És nem élt ezzel az alkalommal... „Mit tettem?!" – gondolta. Megfordította lovát és visszanyargalt oda, ahol a császárt látta; de az árkon túl már nem volt senki. Csak szekerek, könnyű fogatok vonultak egymás után. Egy furmányostól megtudta, hogy Kutuzov törzskara itt van nem messzire a faluban, ahová a szekérsor is tart. Rosztov utánuk indult.

Előtte Kutuzov lovásza lépkedett, két nyeregtakarós paripát vezetett. A lovász mögött egy szekér, amögött meg egy görbelábú, sipkás, ködmönös, oreg udvari cseléd haladt.

– Tyit, te Tyit! – mondta a lovász.

– Mi az? – kérdezte szórakozottan az öreg.

– Tyit! Gyere ide, csépelj itt.

– Eh, bolond, pfü! – mondta az öreg és dühösen köpött egyet. Egy kis ideig szótlanul haladtak tovább, aztán elölről kezdődött a tréfa.

Este öt órára minden ponton elveszett az ütközet. Több mint száz ágyú már a franciák kezébe került.

Przybyszewski egész hadtestével együtt letette a fegyvert. A többi hadoszlop elvesztette állományának csaknem a felét és felbomlott, összekavarodott tömegekben vonult visszafelé.

Langeron és Dohturov csapatainak maradványai egymásba keveredve Augest falvánál a tavak körül, a gátakon meg a partokon tolongtak.

Hat óra tájban már csak az augesti töltésnél hallatszott heves ágyúdörgés; már csak azok a franciák lövöldöztek, akik sok-sok üteget felállítottak a praceni magaslatok lejtőin és szüntelenül tüzeltek visszavonuló csapatainkra.

Az utóvédben Dohturov és mások összegyűjtöttek egynéhány zászlóaljat és a mienket üldöző francia lovasságra lövöldöztek. Alkonyodott. Az augesti keskeny gáton, ahol horgászbotjával annyi éven át békésen üldögélt a sipkás öreg molnár, mialatt unokája, inge ujját felgyűrve, a locsolóban fickándozó ezüstös halak közt turkált, ahol oly sok éven át békésen döcögtek idefelé gabonával megrakott, kétlovas szekerükön a bozontos kucsmás, sötétkék kabatos morvák, majd pedig fehér szekereken, lisztporosan döcögtek hazafelé – ezen a keskeny gáton most halálfélelemtől eltorzult arcú emberek tolongtak a szekerek és ágyúk közt, a lovak lába alatt, a kerekek között, egymást taposva, haldokolva, haldoklók testén át lépdelve, egymást öldösve csak azért, hogy egynéhány lépéssel odább őket is pontosan ugyanúgy megöljék. A levegőt összepréselve minden tizedik másodpercben egy-egy ágyúgolyó csapódott, vagy egy-egy gránát robbant e sűrű tömeg közé, megölve és vérrel telefröcskölve azokat, akik a közelben álltak. Dolohov ezredéből csak egynéhányan maradtak meg: maga Dolohov, aki megsebesült a kezén – századának (ekkor már tiszt volt) vagy tíz katonája gyalogszerrel, és az ezredparancsnok, lóháton. A tömeg sodrában a gát feljáratáig tolultak, de mindenfelől összeszorítva megálltak,

mert előttük elesett egy ágyú elé fogott ló és a tömeg most taszigálta félre. Egy ágyúgolyó leterített valakit mögöttük, egy másik golyó meg előttük csapódott be és vérrel fröccsentette tele Dolohovot. A tömeg kétségbeesetten előretolult, összenyomult, tett egynéhány lépést és megint megállt.

„Ha megteszem ezt a száz lépést, biztosan megmenekülök; ha itt állok még két percig, biztosan elpusztulok" – ezt gondolta mindegyik.

Dolohov, aki a tömeg közepén állt, a gát szélére furakodott, levert a lábáról két katonát és a tavat borító, síkos jégre szaladt.

– Kanyarodj ide! – kiáltotta a jégen ugrálva, mely recsegett-ropogott alatta. – Kanyarodj ide! – kiáltotta a löveg kezelőire. – Megbír!

A jég megbírta, de hajladozott és recsegett alatta, és nyilvánvaló volt, hogy még egymaga alatt is mindjárt beszakad, hát még az ágyú vagy a tömeg alatt. Ránéztek és a part felé nyomultak, de még nem mertek a jégre lépni. Az ezredparancsnok, aki lóháton állt a feljáratnál, felemelte karját és Dolohovhoz fordulva kinyitotta a száját. Egy golyó hirtelen oly alacsonyan süvített el a tömeg felett, hogy mindnyájan lehajoltak. Becsapódott valami nedves dologba és a tábornok egy vértócsába zuhant a lováról. Rá se tekintett a tábornokra senki, eszébe se jutott senkinek, hogy felemelje.

– Gyerünk a jégre! Gyerünk a jégre! Gyerünk! Kanyarodj! Nem hallod, hé! Gyerünk! – kiáltotta rengeteg hang mindjárt, ahogy elütötte a tábornokot az ágyúgolyó. Maguk sem tudták, mit és miért kiabálnak.

Az egyik hátsó ágyú, amely feldöcögött a gátra, most a jégre kanyarodott. A katonák tömegestül rohantak le a befagyott tóra. Az egyik elülső katona alatt megreccsent a jég, egyik lába a vízbe süllyedt. Ki akart evickélni, de kötésig belerogyott. A legközelebbi katonák visszahőköltek, a hajtótüzér megállította lovát, de mögüle egyre harsogott a kiáltás: „Gyerünk a jégre, mit állsz? Gyerünk! Gyerünk!" A tömegben rémült kiáltások hallatszottak. Az ágyú körül tolongó katonák megcsapkodták a lovakat, ütötték őket, hogy lekanyarodjanak és meginduljanak. A lovak el is indultak a partról. A jég, amely megbírta a gyalogosokat, óriási darabon beszakadt, és az a negyven ember, aki a jégen volt, futásnak eredt – ki előre, ki hátra – és a vízbe taszigálta egymást.

Az ágyúgolyók szüntelenül, ugyanolyan egyenletesen süvítettek és csapódtak a jégre, a vízbe, de a legsűrűbben abba a tömegbe, amely ellepte a gátat, a tavat meg a partot.

XIX

Andrej Bolkonszkij herceg, vérbefagyva, még mindig ugyanott feküdt a praceni hegyen, ahol a zászló nyelét tartva elesett; bár maga sem tudta: halkan, panaszosan nyögött, mint egy gyermek.

Estefelé már nem nyögött, teljesen elcsitult. Nem tudta, meddig tartott ez az ájulása. Egyszer csak megint azt érezte, hogy él és égető, szaggató fejfájástól szenved.

„Hol van az a magas ég, amelyet nem ismertem eddig és csak ma láttam meg?" – ez volt az első gondolata. „És ezt a fájdalmat sem ismertem eddig – gondolta. – Igen, eddig nem ismertem semmit, semmit. De hol vagyok én?"

Fülelni kezdett és közeledő patadobogást, franciául beszélő emberek hangját hallotta. Felnyitotta szemét. Megint ugyanaz a magas ég volt fölötte; még magasabbra emelkedtek rajta a szálló fellegek, amelyeken átragyogott a végtelen kékség. Nem fordította meg fejét és nem látta azokat, akik – a patadobogásból meg a hangokból ítélve – egyre közelebb jöttek hozzá, majd megálltak.

Napoleon lovagolt oda hozzá, két hadsegéde kíséretében. Bonaparte a harcteret járta, utolsó parancsait osztogatta az augesti gátat bombázó ütegek megerősítésére vonatkozólag, és a csatatéren maradt halottakat, sebesülteket szemlélte.

– *De beaux hommes!*[65] – mondta Napoleon, egy elesett orosz gránátosra tekintve, aki – immár megdermedt karját messzire oldalt vetve – földbe fúrt arccal, megfeketedett tarkóval hanyatt feküdt.

– *Les munitions des pièces de position sont épuisées, Sire!*[66] – mondta ekkor egy hadsegéd, aki az Augestre tüzelő ütegtől nyargalt oda.

– *Faites avancer celles de la réserve*[67] – mondta Napoleon, arrább léptetett és megállt Andrej herceg mellett, aki hanyatt feküdt a melléje dobott zászlórúddal (a zászlót mint diadalmi jelet, már elvitték a franciák).

– *Voilà une belle mort*[68] – mondta Bolkonszkijra tekintve Napoleon.

Andrej herceg tudta, hogy ezt róla mondják és hogy Napoleon mondja. Hallotta, hogy *Sire*-nek nevezték azt, aki ezeket a szavakat mondta. Mégis úgy hallgatta ezeket a szavakat, akár a légyzümmögést. Egy cseppet sem érdekelték, sőt észre sem vette s mindjárt el is felejtette őket. Égett a feje; érezte, hogy elvérzik, és látta maga felett a messzi, magas, örök eget. Tudta, hogy ez Napoleon, az ő hőse – de ebben a pillanatban Napoleon oly jelentéktelen kis ember volt a szemében ahhoz képest, ami a szálló felhők lepte végtelen magas ég és a lelke között végbement. Ebben a pillanatban teljesen mindegy volt neki, ki áll mellette és mit mond őróla. Csak annak örült, hogy egynéhány ember megállt mellette, és csak azt kívánta, hogy ezek az emberek segítsenek neki visszatérni az életbe, amely oly gyönyörűnek tetszett, mert most egészen másképp fogta fel. Összeszedte minden erejét, hogy megmozduljon és valami hangot adjon. Gyengén megmozdította a lábát és fájdalmas, halk nyögést hallatott, amely szánalmat keltett még őbenne is.

– Ah! Él – mondta Napoleon. – Emeljék fel ezt a fiatalembert, *ce jeune homme*, és vigyék a kötözőhelyre!

---

[65] Szép szál legények!
[66] Az üteg lőszere elfogyott, Sire! (felség!)
[67] Hozasson a tartalékból.
[68] Ez szép halál.

Azzal továbblovagolt Lannes marsall elé, aki kalapját levéve, mosolyogva lovagolt a császárhoz, hogy szerencsét kíyánjon a győzelemhez.

Andrej herceg nem emlékezett többé semmi egyébre; elvesztette eszméletét attól a szörnyű fájdalomtól, amelyet a hordágyra tevés, a szállítás közben ért lökések meg a kötözőhelyen a seb szondázása okozott. Csak estefelé tért magához, amikor a többi sebesült, fogoly orosz tiszttel együtt kórházba szállították. Ezúttal frissebbnek érezte magát a szállításkor, nézelődni, sőt beszélni is tudott.

Az első szavak, amelyeket hallott, amikor felocsúdott – az egyik kísérő francia tiszt szavai voltak.

– Meg kell állni: mindjárt erre jön a császár, öröme telik majd benne, ha látja ezeket a fogoly urakat – mondta sebesen.

– Ma olyan sok a fogoly – majdnem az egész orosz hadsereg – hogy már bizonyára rájuk is unt – szólt a másik tiszt.

– No, azért mégis! Azt mondják: ez Sándor császár egész gárdájának a parancsnoka volt – mondta az első, és egy fehér lovasgárdista egyenruhát viselő, sebesült orosz tisztre mutatott.

Bolkonszkij megismerte Repnyint, akivel a pétervári nagyvilági társaságban már találkozott. Repnyin mellett egy tizenkilenc éves fiú, ugyancsak sebesült lovasgárdista tiszt állt.

Bonaparte odavágtatott, aztán megállította lovát.

– Ki a rangidős? – kérdezte, amikor meglátta a foglyokat.

Repnyin herceg ezredes nevét említették.

– Ön Sándor császár lovasgárda ezredének parancsnoka? – kérdezte Napoleon.

– Századot vezettem – felelte Repnyin.

– Ezrede becsülettel teljesítette kötelességét – mondta Napoleon.

– Nagy hadvezér dicsérete a legnagyobb kitüntetés a katonának – felelte Repnyin.

– Örömmel ajándékozom meg vele – mondta Napoleon. – Ki ez a fiatalember ön mellett?

Repnyin herceg megnevezte Szuhtyelen hadnagyot.

Napoleon ránézett és mosolyogva azt mondta:

– *Il est venu bien jeune se frotter à nous.*[69]

– A fiatalság nem akadálya a bátorságnak – mondta el-elcsukló hangon Szuhtyelen.

– Nagyszerű felelet – mondta Napoleon. – Ön még sokra viszi, fiatalember!

Andrej herceg, akit ugyancsak előtérbe toltak a császár szeme elé – hogy minél teljesebb legyen a fogoly-parádé – elkerülhetetlenül magára is vonta a figyelmet. Napoleonnak bizonyára eszébe ötlött, hogy már látta a csatatéren; ugyanazzal a megszólítással fordult hozzá, amelyet először használt és ahogyan emlékezetébe vésődött Bolkonszkij: *jeune homme* – fiatalember.

[69] Nagyon fiatalon jött verekedni velünk.

– *Et vous, jeune homme?* No és ön, fiatalember? – fordult hozzá. – Hogy érzi magát, *mon brave?*

Bár öt perccel előbb még tudott egynéhány szót szólni Andrej herceg azoknak a katonáknak, akik szállították, most egyenesen Napoleon szeme közé nézve hallgatott... E pillanatban oly jelentéktelennek látta mindazt, ami Napoleont foglalkoztatja; magát hősét is – áradt belőle a kicsinyes hiúság és a diadalmámor – olyan aprónak látta ahhoz a magas, igazságos, jó éghez képest, amelyet látott és megértett, hogy nem tudott felelni neki.

Hiszen minden oly haszontalannak, oly hitványnak látszott ahhoz, a szigorú, fenséges gondolatsorhoz képest, amelyet a vérzés okozta erőveszteség, a szenvedés és a közeli halál várása fakasztott benne. Napoleon szemébe nézve arra gondolt, hogy hitvány a nagyság és az élet, amelynek jelentőségét nem tudta felfogni senki; és még sokkal hitványabb a halál, amelynek értelmét nem tudta felfogni és megmagyarázni senki az élők közül.

A császár nem győzte kivárni a feleletet, elfordult és távoztában odaszólt az egyik parancsnoknak:

– Gondoskodjanak ezekről az urakról és vigyék az én táboromba őket. Larrey doktor vizsgálja meg sebeiket. A viszontlátásra, Repnyin herceg! – Megindította lovát s tovavágtatott.

Önelégültség és boldogság ragyogott az arcán.

A sebesültszállító katonák – ahogy a kezük ügyébe került – levették Andrej herceg nyakáról azt a kis arany szentképet, amelyet Marja hercegnő akasztott oda; de most látva, milyen nyájasan bánik a császár a foglyokkal, siettek visszatenni a szentképecskét.

Andrej herceg nem látta, ki és hogyan akasztotta vissza, de egyszer csak ott találta az aprószemű aranyláncon függő szentképet a mellén, az egyenruhája fölött.

„De jó volna – gondolta Andrej herceg erre a kis szentképre tekintve, amelyet érzéssel és oly áhítattal akasztott a nyakába a húga – de jó volna, ha minden olyan világos és egyszerű volna, amilyennek Marja hercegnő látja. De jó volna tudni, hol keressen segítséget az ember ebben az életben, és hogy mi vár rá az élet után, odaát, a síron túl! De boldog, de nyugodt volnék, ha most azt mondhatnám: Uram, irgalmazz!... De kinek mondjam? Mert vagy egy meghatározhatatlan, elérhetetlen erő az, és akkor nem fordulhatok hozzá, sőt szavakkal ki se tudom fejezni, csak így: a nagy minden és semmi – mondta magában – vagy ez az az isten, amelyet Marja hercegnő belevarrt ebbe a kis tokba?... Semmi, semmi sem biztos, csak a semmisége mindannak, amit értek, és a nagysága egy érthetetlen, de fontos valaminek."

Továbbindultak a hordágyával. Megint elviselhetetlen fájdalmat érzett minden lökésre; emelkedett a láza, és kezdett félrebeszélni. Lázálmainak lényege az apjához, a feleségéhez, a húgához és születendő fiához fűződő ábránd, az ütközet előtt, az éjjel érzett gyöngédség, a jelentéktelen kis Napoleon alakja és mindezek fölött – a magas ég volt.

Látta magát Liszije Goriban: csendes élet, nyugodt családi boldogság a

része. Már javában élvezte a boldogságot, amikor hirtelen megjelent előtte a kis Napoleon, a mások boldogtalanságától boldog, közönyös, korlátolt tekintetével, és elölről kezdődtek a kínzó kétségek – csupán az ég ígért megnyugvást. Reggelre minden álma az eszméletlenség és a kábulat káoszába, sötétségébe vegyült és olvadt; magának Larrey-nek, Napoleon orvosának véleménye szerint sokkal valószínűbb volt, hogy a válság halállal, mintsem felgyógyulással oldódik meg.

– *C'est un sujet nerveux et bilieux* – mondta Larrey – *il n'en rachappera pas.*[70]

Andrej herceget a többi reménytelen állapotú sebesülttel együtt a lakosok istápolására bízták.

[70] Ideges és epés ember – nem ússza meg.

MÁSODIK KÖNYV

I

Ezernyolcszázhat elején Nyikolaj Rosztov hazautazott szabadságra. Gyenyiszov is hazafelé, Voronyezsbe tartott; Rosztov rábeszélte, hogy együtt menjenek Moszkváig, ott pedig szálljon meg az ő házukban. Gyenyiszov az utolsóelőtti állomáson találkozott egy bajtársával, megivott vele három palack bort, és amikor Moszkva felé közeledtek – bármilyen gidres-gödrös volt is az út – nyugodtan aludt a postaszán aldeszkáján, Rosztov mellett, aki mind türelmetlenebb lett, minél közelebb értek Moszkvához.

„Soká érünk még haza? Soká tart még? Jaj, ezek az utálatos utcák, boltok, kalácsos bódék, lámpások, bérkocsik!" – gondolta Rosztov, amikor bejegyeztették szabadságos levelüket a sorompónál és behajtattak Moszkvába.

– Megérkeztünk, Gyenyiszov! Alszik! – mondta egész testével előredőlve, mintha azt remélte volna, ezzel a tartással meggyorsítja a szán haladását. Gyenyiszov nem válaszolt.

– Itt az az útkereszteződés, az a sarok, ahol Zahar, a bérkocsis szokott állni; ott is áll! Még mindig az a lova van! Itt a bolt is, ahol püspökkenyeret szoktunk venni. Soká érünk még oda? Gyerünk már!

– Melyik az a ház? – kérdezte a postakocsis.

– Az ni, ott az utca végén, az a nagy, hát nem látod?! Az a mi házunk – mondta Rosztov – hisz az a mi házunk!

– Gyenyiszov! Gyenyiszov! Mindjárt megérkezünk!

Gyenyiszov felemelte fejét, köhintett egyet, de nem felelt semmit.

– Dimitrij – fordult Rosztov a bakon ülő inashoz. – Ugye, nálunk ég a lámpa?

– Igenis: a kedves papa dolgozószobájában is világos van.

– Még nem feküdtek le? Hm? Mit gondolsz?

– Aztán vigyázz, el ne felejtsd: rögtön vedd elő az új mentémet – tette hozzá Rosztov és megpödörgette pelyhedző bajuszát.

– Gyerünk hát! – kiáltott rá a kocsisra. – Ébredj már, Vaszja! – fordult Gyenyiszovhoz, aki megint leeresztette a fejét.

– Gyerünk hát! Három rubel borravalót kapsz, csak gyerünk! – kiáltotta Rosztov, amikor a szánt már csak három ház távolság választotta el a felhajtótól. Úgy érezte, mintha a lovak egy tapodtat sem mozdulnának.

Végre a szán jobbra, a feljáróhoz kanyarodott. Rosztov meglátta a feje fölött az ismerős párkányt, amelyről lemállott a vakolat, meglátta a tornácot és a kerékvető követ. Még menet közben kiugrott a szánból és beszaladt az előcsarnokba. A ház olyan mozdulatlanul, közömbösen állt, mintha semmit sem törődne azzal, ki érkezett haza. Az előcsarnokban nem volt senki. „Istenem! Csak nincs valami baj?!" – gondolta Rosztov és még a szíve dobogása is elállt. Egy pillanatra megtorpant, de rögtön továbbrohant, végig az előcsarnokon, fel az oldalt görbült, ismerős lépcsőfokokon. Az előszoba ajtaján még mindig ott a régi, könnyen nyíló kilincs, amely miatt mindig bosszankodott a grófné, ha piszkos volt. Az előszobában egy szál faggyúgyertya égett.

Az öreg Mihajlo aludt a ládán. Prokofij, a kocsikísérő inas, aki olyan erős volt, hogy hátsórészénél fogva fel tudott emelni egy kocsit, ott ült és szövethulladékból bocskort kötött. A kinyíló ajtóra pillantott, és közönyös, álmos arckifejezése egyszeribe ijedten-ujjongóvá változott.

– Szent ég! A fiatal gróf! – kiáltotta, amikor megismerte fiatal gazdáját. – Hát ez micsoda?! Édes lelkem! – És izgalmában reszketve a fogadószoba ajtaja felé rohant, bizonyára azért, hogy bejelentse, de úgy látszik, meggondolta a dolgot, visszament és fiatal gazdájának a vállára borult.

– Nem beteg senki? – kérdezte Rosztov és igyekezett kiszabadítani a kezét.

– Hálistennek! Hálistennek, nincs semmi baj! Épp az imént vacsoráztak! Hadd nézem már meg, kegyelmes uram!

– Hálistennek, hálistennek!

Rosztov teljesen megfeledkezett Gyenyiszovról. Mivel nem akarta, hogy bárki is bejelentse, levetette bundáját és lábujjhegyen a sötét nagyterembe futott. Minden a régi, ugyanazok a kártyaasztalok, ugyanaz a huzattal bevont csillár; de valaki már meglátta a fiatal urat, és még oda sem futhatott a szalonhoz – mint a szélvész, sebesen kirepült az oldalsó szobából valaki, megölelte és összevissza csókolta. Aztán egy másik, harmadik ugyanolyan lény szökkent elő a másik, a harmadik ajtóból. Újabb ölelések, újabb csókok, újabb örömkiáltások, örömkönnyek. Rosztov hirtelenjében azt se tudta, melyik a papa, melyik Natasa, melyik Petya. Mind kiabált, beszélt és egyszerre csókolgatta őt. Csak azt tudta, hogy édesanyja nincs közöttük.

– Nem is gondoltam... Nyikoluska... fiacskám!

– Ő az... A mi Koljánk!... Édes Koljám... De megváltoztál! Nincs itt gyertya?! Teát!

– Engem csókolj már meg!

– Engem is, aranyom!

Szonya, Natasa, Petya, Anna Mihajlovna, Vera, az öreg gróf sorra ölelgették. A cselédek, a szobalányok is beköszöntöttek a szobába, mindegyik ámuldozott és mondott valamit.

Petya a lábába csimpaszkodott.

– Engem is! – kiáltotta.

Natasa magához húzta, összevissza csókolta az arcát, aztán elugrott mel-

lőle, de azért fogta mentéje alját, úgy ugrált egyhelyben, mint egy kecskegida, és siketítően sikongott.

Örömkönnyektől csillogó, szeretetet sugárzó szemek vették körül mindenfelől, és mindenütt csókra váró ajkakat látott.

A pipacspiros Szonya is fogta Nyikolaj karját, csak úgy sugárzott boldog tekintete, ahogy szemébe nézett, amire oly régóta várt. Szonya már elmúlt tizenhat éves és nagyon szép volt, kivált az ujjongó, boldog felélénkülés e pillanatában. Csak nézte-nézte Nyikolajt, egy percre se vette le róla szemét, és lélegzetét is visszafojtva hallgatott. Nyikolaj hálásan tekintett rá, de mégis egyre várt, keresett valakit. Az öreg grófné még nem jött elő. Ekkor léptek hallatszottak az ajtóban. Olyan gyors léptek, hogy semmiképpen sem lehettek édesanyja léptei.

De mégis anyja volt az: új ruhában jelent meg, amelyet még nem ismert, mert távollétében varrták. Most mind békében hagyták Nyikolajt, és ő anyjához futott. Amikor egymáshoz értek, anyja zokogva mellére omlott. A grófné nem tudta felemelni arcát, csak rászorította fia mentéjének hideg zsinórjára. Gyenyiszov is bejött a szobába, de senki sem vette észre. Ott állt egyhelyben, nézte őket, és a szemét dörzsölte.

– Vaszilij Gyenyiszov, fia barátja – mutatkozott be a grófnak, aki kérdően tekintett rá.

– Örvendek. Tudom, tudom – mondta a gróf, megölelte és megcsókolta Gyenyiszovot. – Nyikoluska már írt önről... Natasa, Vera, ez Gyenyiszov.

És a lelkes, boldog arcok Gyenyiszov borzas alakja felé fordultak. Mindjárt körül is vették.

– Gyenyiszov, drágám! – sikította Natasa, és elragadtatásában magáról megfeledkezve odaugrott hozzá, megölelte és megcsókolta. Natasa viselkedése mindenkit zavarba ejtett. Gyenyiszov is elpirult, de mosolyogva megfogta Natasa kezét és megcsókolta.

Gyenyiszovot a szobájába vezették, amelyet előre elkészítettek neki, Rosztovék meg a pamlagos szobába, Nyikoluska köré sereglettek.

Az öreg grófné mellette ült és egy pillanatra sem eresztette el, minden percben megcsókolgatta fia kezét. A többiek, körülöttük tolongva, lesték minden mozdulatát, szavát, és le nem vették róla rajongó-szerelmes tekintetüket. Öccse és húgai azon versengtek, ki üljön hozzá a legközelebb és majd összekaptak: ki hozza be a teáját, a zsebkendőjét, a pipáját.

Rosztovot nagyon boldoggá tette, hogy ilyen nagy szeretettel fogadják. De a viszontlátás első pillanata annyi örömet adott, hogy mostani boldogságát kevésnek érezte, és mind többet, még, még többet várt.

A vendégek másnap tíz óráig aludtak, hogy kipihenjék az út fáradalmait.

A szomszédos szobában kardok, táskák, tarsolyok, nyitott bőröndök, sáros csizmák hányódtak. Két pár fényesre tisztított, sarkantyús csizmát csak az imént állítottak oda a fal mellé. Az inasok mosdótálakat, borot-

válkozáshoz való meleg vizet hoztak és bekészítették a kitisztított ruhákat. Dohány- és férfiszag áradt széjjel.

– Hé, Griska, a pipámat! – kiáltotta rekedten Vaszka Gyenyiszov. – Kelj fel, Rosztov!

Rosztov megdörzsölte leragadt szemét és felemelte boglyas fejét a forró párnáról.

– Mi az, olyan késő van?

– Késő bizony, tíz óra – felelte Natasa odakintről; a szomszéd szobában keményített ruhák zörgése és suttogó, kuncogó leányhangok hallatszottak; majd a picikét kinyitott ajtóban valami kékség látszott, szalagok, fekete fürtök, és vidám arcok tűntek elő. Natasa, Szonya és Petya volt. Azért jöttek, hogy meglássák: felkelt-e már.

– Kelj fel, Nyikolinka! – hallatszott megint Natasa hangja az ajtónál.

– Mindjárt!

Ekkor Petya a szomszéd szobában meglátta és felkapta a szablyákat. Ő is azt az elragadtatást érezte, amelyet a kis fiúk éreznek, ha hadviselt bátyjukat látják és – megfeledkezve arról, hogy nénjeinek nem illik levetkőzött férfiakat látni – kitárta az ajtót.

– Ez a te kardod? – kiáltotta. A lányok elugrottak. Gyenyiszov rémült pillantással a takaró alá dugta szőrös lábát és segélykérően nézett cimborájára. Az ajtó beengedte Petyát és megint becsukódott. Nevetés csendült fel odakint.

– Gyere ki hálókabátban, Nyikolinka – kiáltott be Natasa.

– Ez a te kardod? – kérdezte Petya. – Vagy a magáé? – fordult hízelgő tisztelettel a bajuszos, fekete Gyenyiszovhoz.

Rosztov sebtiben lábbelit húzott, magára kapta hálóköntösét és kiment. Natasa már felhúzott egy sarkantyús csizmát és most a másikba dugta bele a lábát. Szonya keringett, már épp azon volt, hogy felduzzasztja szoknyáját és leguggol, de akkor kilépett Nyikolaj. Mind a két leány egyforma vadonatúj, égszínkék ruhát viselt, és üde, piros, vidám volt mind a kettő. Szonya elfutott, Natasa meg karon fogta, a pamlagosba vezette bátyját – és megindult a csevegés. Nem győztek eleget kérdezni-felelni arról az ezernyi apróságról, amely csak őket érdekelte, senki mást. Natasa nevetett minden szóra, akár Nyikolaj mondta, akár ő; nem mintha az lett volna mulatságos, amit mondtak, hanem mert ő volt annyira víg, hogy nem bírta visszafojtani nevetésbe ömlő örömét.

– Jaj, de jó, nagyszerű! – mondta mindenre. Rosztov érezte, hogy a szeretet forró sugarainak hatására másfél év alatt először ömlik el lelkén és arcán az a gyermeki mosoly, amely egyszer sem jelent meg rajta, amióta elkerült hazulról.

– Várj, idehallgass – mondta Natasa – te most már egészen férfi vagy? Roppant örülök, hogy a bátyám vagy. – Megérintette bátyja bajuszát. – Szeretném tudni, milyenek vagytok, ti, férfiak. Olyanok, mint mi? Nem?

– Miért szaladt el Szonya? – kérdezte Rosztov.

– Jaj, hát nagy sora van annak! Hogy fogod szólítani Szonyát? Tegezed vagy magázod?

– Ahogy a számra jön – felelte Rosztov.

– Csak magázd, kérlek, majd később elmondom, miért.

– Miért, no?

– Jó, hát most is megmondhatom. Tudod, hogy Szonya a barátnőm, de olyan barátnőm, hogy tűzbe teszem érte a kezemet! Idenézz! – Felgyűrte muszlin ruhaujját, és egy vörös foltot mutatott hosszú, sovány, harmatgyenge karján, a válltól valamivel lejjebb, könyöktől jóval feljebb (azon a helyen, amelyet még a báli ruhák is el szoktak takarni).

– Ezt én égettem ide, hogy megmutassam, mennyire szeretem. Megtüzesítettem a vonalzót és ideszorítottam.

Rosztov, ahogy itt üldögélt egykori tanulószobájában, a párnáskarú díványon, ahogy Natasa élénk, szilaj szemébe nézett, megint beleélte magát abba a családi körbe, a gyermeki világba, amelynek csakis az ő szemében volt értelme, senki másében nem; de őneki ez a világ nyújtotta élete legnagyobb gyönyöreinek egy részét. Ő még azt sem tartotta hiábavalóságnak, hogy Natasa – szeretetének bizonyságául – megégette karját a vonalzóval. Nagyon jól megértette és nem csodálkozott rajta.

– No, és aztán? Ennyi az egész? – kérdezte.

– Nagyon jó barátnők vagyunk! Nagyon jó barátnők! Az a vonalzós história szamárság; de örökre jó barátnők maradunk. Ha ő megszeret valakit, örökre megszereti; de én nem értem ezt, én mindjárt elfelejtem.

– No, és tovább?

– Hát, így szeret engem is, meg téged is. – Natasa hirtelen elpirult. – Emlékszel, indulás előtt... Szóval azt mondja, hogy felejts el mindent... Azt mondta: én mindig szeretni fogom, de hadd legyen csak szabad. Hát ez igazán nagyszerű, ez nemes cselekedet! Ugye, ugye? Nagyon nemes, ugye? – kérdezte Natasa olyan komolyan és izgatottan, hogy látszott rajta: amit most mond, azt elmondta már egyszer, de sírva. Rosztov eltűnődött.

– Én sose szoktam megszegni a szavam – mondta. – Aztán meg Szonya olyan gyönyörű, hogy csak a bolond dobná el ezt a boldogságot.

– Nem, nem! – kiáltotta Natasa. – Mi már megbeszéltük a dolgot. Tudtuk, hogy ezt mondod. Csakhogy ezt nem szabad, mert tudod, ha így beszélsz, vagyis ha azt tartod, hogy köt a szavad, akkor olyan színe lesz a dolognak, mintha Szonya szándékosan említette volna fel. Akkor az lesz a vége, hogy mégis kénytelenségből veszed el, és egészen rosszul üt ki a dolog.

Rosztov látta, hogy a két lány jól okoskodott ki mindent. Szonya már az este is meglepte szépségével. Ma, amikor futólag meglátta, még szebbnek tetszett. Szonya bájos, tizenhat éves kislány volt, és szemmel láthatólag szenvedélyesen szerelmes őbelé (ebben egy pillanatig sem kételkedett). Hát miért ne szeresse ő is, sőt, miért ne vegye feleségül akár mindjárt, gondolta Rosztov, de... most még oly sok más öröm és idő-

töltés kínálkozik! „Igen, nagyszerűen kiokoskodták – gondolta – csak hadd maradjak még szabad!"

– Nagyszerű – mondta – később még beszélünk róla. Jaj, de örülök neked! – tette hozzá. – Hát te nem lettél hűtlen Boriszhoz? – kérdezte.

– Ugyan, szamárság! – kiáltotta Natasa nevetve. – Én nem gondolok sem őrá, sem senkire és hallani sem akarok senkiről.

– Ejha! Hát akkor hogy s mint?

– Hogy s mint? – ismételte a kérdést Natasa és boldog mosoly ragyogta be az arcát. – Láttad már Duport-t?

– Nem.

– Nem láttad Duport-t, a híres táncművészt? No, akkor nem is értesz meg. Idenézz, mit tudok én! – Natasa, a karját ívalakba görbítve, megfogta a szoknyáját, ahogy táncolni szoktak, futott egynéhány lépést, megfordult, csinált egy *entrechat*-t,[1] összeütötte a bokáját a levegőben, aztán lábujjhegyre állva tipegett egynéhány lépést. Látod, hogy állok? No, lásd – mondta, de nem tudott megállni ujjhegyen. – Látod, mit tudok én! Sose megyek férjhez, táncosnő leszek. De meg ne mondd senkinek.

Rosztov olyan harsány, vidám hahotára fakadt, hogy odabent Gyenyiszovot elfogta az irigység, Natasa meg vele kacagott, mert nem tudta visszafojtani a nevetést. – Jó lesz, ugye? – kérdezte untalan.

– Jó. Már nem akarsz a Borisz felesége lenni?

Natasa elpirult.

– Én nem akarok a felesége lenni senkinek. Meg is mondom neki, mihelyt találkozunk.

– No, lám! – mondta Rosztov.

– Hát igen, ez mind csak szamárság – csevegett tovább Natasa. – Hát ez a Gyenyiszov? Rendes ember? – kérdezte.

– Rendes.

– No, minden jót! Öltözz fel. Olyan... félelmes ember ez a Gyenyiszov, ugye?

– Már hogy volna félelmes? – kérdezte Nyikolaj. – Nem, Vaszka pompás legény.

– Te Vaszkának hívod?... Furcsa. Csakugyan nagyon jó ember?

– Nagyon jó ember.

– No, csak gyere teázni minél hamarabb. Mindnyájan együtt.

Natasa ismét lábujjhegyre állt és úgy táncolt ki a szobából, mint egy ballerina, de úgy mosolygott, ahogy csak a boldog tizenöt éves lányok mosolyognak. Rosztov, amikor a szalonban találkozott Szonyával, elpirult. Nem tudta, hogyan is viselkedjék vele. Tegnap a viszontlátás örömének első pillanatában összecsókolóztak, de ma már érezték, hogy ezt nem tehetik. Rosztov érezte: anyja és húgai kérdően néznek rá, lesik,

[1] táncfigura

Nyikolaj Rosztov hazaérkezik Moszkvába.

hogyan viselkedik Szonyával. Kezet csókolt neki és – magázta. De szemeik tegezték egymást és gyengéden összecsókolóztak, ha találkozott a tekintetük. Szonya bocsánatot kért tőle tekintetével, amiért követe, Natasa révén emlékeztetni merte ígéretére, és megköszönte, hogy szereti őt. Rosztov meg a felajánlott szabadságot köszönte meg és azt mondta tekintetével, hogy akármi lesz is, örökre szeretni fogja, mert lehetetlen nem szeretni őt.

– De furcsa – mondta Vera felhasználva azt a pillanatot, amikor mindenki hallgatott – de furcsa, hogy Szonya meg Nyikolinka most úgy magázza egymást, mint két idegen. – Vera megjegyzése helytálló volt, mint minden megjegyzése; de mint a legtöbb megjegyzésétől, ettől is mindenki kényelmetlenül érezte magát, nemcsak Szonya, Nyikolaj és Natasa, hanem az öreg grófné is úgy elpirult, mint egy kislány. Pedig ő féltette fiát ettől a szerelemtől – hisz ragyogó partitól foszthatja meg. Gyenyiszov új egyenruhát öltött, bepomádézta, beillatosította magát és Rosztov nagy csodálatára ugyanolyan nyalkán jelent meg a szalonban, ahogy a csatában szokott, és olyan szeretetreméltó volt a hölgyek meg a gavallérok iránt, hogy Rosztov meglepődött, amikor látta.

II

Amikor Nyikolaj Rosztov hazatért Moszkvába, a háziak úgy fogadták, mint a legjobb fiút, a hőst, a drága Nyikoluskát; a rokonok – mint egy tisztelettudó, kedves és kellemes fiatalembert; az ismerősök – mint egy szép huszárhadnagyot, ügyes táncost és a legkülönb moszkvai vőlegénynek-valók egyikét.

Rosztovékat egész Moszkva ismerte. Az idén elég sok pénze volt az öreg grófnak, mert birtokaira újabb kölcsönt vett fel. Így aztán Nyikoluska szerzett egy saját ügetőt, varratott egy különleges divatú lovaglónadrágot, amilyen Moszkvában még nem volt senkinek, csináltatott egy csuda divatos, csuda hegyesorrú csizmát, kis ezüstsarkantyús csizmát és nagyon vidáman töltötte idejét. Amikor hazaérkezett, a közben eltelt idő után kellemes érzéssel hasonlította össze mostani életét a régivel. Úgy tetszett, hogy nagyon megférfiasodott és megnőtt. De mérhetetlenül távoli, gyermekkori emléknek rémlett most az, hogy valósággal kétségbeesett, amikor megbukott hittanból; hogy Gavrilától néha pénzt kért bérkocsira; hogy Szonyával titkos csókokat váltott! Most huszárhadnagy, ezüstsinóros mentét, legénységi György-keresztet visel, tiszteletben álló, ismert, idősebb versenyzőkkel együtt versenyre gyakorolja a lovát. A bulváron van egy hölgyismerőse – esténként ellátogat hozzá. Arharovék bálján ő rendezte a mazurkát; Kamenszkij tábornaggyal elbeszélgetett a háborúról; járt az Angol Klubba; tegeződött egy negyvenéves ezredessel, akinek Gyenyiszov mutatta be.

Az uralkodó iránt érzett szenvedélye egy kissé lelohadt Moszkvában, mert ez alatt az idő alatt nem látta. De mégis gyakran beszélgetett az uralkodóról, meg arról, hogy mennyire szereti; ilyenkor éreztette, hogy még nem mondott el mindent, hogy ebben az érzésben van valami, amit nem érthet meg mindenki. Miként akkoriban minden moszkvai, ő is szívvel-lélekkel imádta Alekszandr Pavlovics császárt, akinek akkortájt adták Moszkvában a „földreszállt angyal" nevet.

Rövid moszkvai tartózkodása alatt – amíg vissza nem indult csapatához – nem közeledett Szonyához. Ellenkezőleg: távolodott tőle. Szonya nagyon szép, kedves és láthatólag szenvedélyesen szerelmes is belé, de ő az ifjúságnak most abban a korszakában van, amikor annyi mindenféle dolga akad az embernek, hogy *nem ér rá* ilyesmivel foglalkozni; amikor a fiatalember fél a szoros kapcsolattól, mert sokra tartja szabadságát, amely sok-sok egyébre kell neki. Valahányszor Szonyára gondolt új moszkvai tartózkodása alatt, azt mondta magában: „Eh! Sok, sok ilyen lány lesz még és van is valahol, akiket még nem is ismerek. Ráérek még a szerelemmel foglalkozni, ha kedvem tartja, de most nincs rá időm." Azonkívül úgy érezte: a női társaság valahogy megalázza férfiúi mivoltában. Ha bálba vagy női társaságba ment, mindig azt színlelte, hogy akarata ellenére teszi. A versenyek, az Angol Klub, a tivornya Gyenyiszovval, az *oda* járás – az mind egészen más dolog volt: ez illett egy fiatal huszárhoz.

Március elején az öreg Ilja Andrejics Rosztov grófnak tömérdek gondot okozott az a díszebéd, amelyet Bagration herceg fogadása alkalmából az Angol Klubban akartak rendezni.

A gróf házi köntösben járkált a teremben és parancsokat osztogatott a klub háznagyának meg a híres Feoktyisztnek, a főszakácsnak a spárgára, a friss uborkára, a földieperre, a borjúhúsra és a halra vonatkozólag, ami mind Bagration herceg díszebédjéhez kellett. Megalapítása óta tagja és egyik vezetője volt a klubnak. A klub őt bízta meg a Bagration-ünnepség megrendezésével, mert kevesen tudtak olyan bőkezűen, olyan vendégszeretettel lakomát rendezni, főként azért, mert kevesen tudtak és akartak a saját zsebükbe is belenyúlni, ha erre szükség volt a lakoma nyélbeütéséhez. A klub szakácsa és háznagya vidám arccal hallgatta a gróf parancsait; tudták, hogy őmellette aztán igazán lehet egy kicsit nyerni az ebéden, amely többezer rubelbe kerül.

– Aztán vigyázz, kakastaréjt is tégy a teknősbékalevesbe, kakastaréjt is. Érted?

– Tehát három hideg étel lesz?... – kérdezte a szakács. A gróf elgondolkozott.

– Háromnál nem lehet kevesebb... első a majonéz – mondta és behajlította az ujját.

– Tehát azt parancsolja, hogy a nagy kecsegéket megvegyük? – kérdezte a háznagy.

– Mit tegyünk? Csak vedd meg, ha nem adják is olcsóbban. Majd el-

felejtem, kedves barátom. Hiszen kell még az asztalra egy másik előétel is. Jaj, szent isten! – A fejéhez kapott. – És virágot ki hoz majd?! Mityinka, hé, Mityinka! Nyargalj a birtokra – fordult a hívására belépő jószágigazgatóhoz – nyargalj a Moszkva környéki birtokra és parancsolj rá Makszimkára, a kertészre, hogy azonnal rendeljen robotot. Mondd meg neki: cipelje ide az egész üvegházat, de göngyölje be a virágokat posztótakaróba! Itt legyen nekem péntekre kétszáz cserép.

Újabb és újabb, ilyen meg olyan parancsokat osztogatott, aztán indult kedves grófnéjához, pihenni, de eszébe jutott még valami fontos, visszament, visszahívta a szakácsot meg a háznagyot és megint parancsokat osztogatott. Az ajtóban könnyed férfiléptek hallatszottak, sarkantyú pengett – és belépett a fekete bajuszkás, pirospozsgás, szép, fiatal gróf.

Szemmel láthatólag jól kipihente és összeszedte magát a moszkvai kényelmes életben.

– Jaj, kiskomám! Valósággal szédülök – mondta mosolyogva az öreg, mintha szégyenkeznék a fia előtt. – Legalább te segíts! Hiszen még énekesek is kellenek. Zenészeim vannak, de talán jó volna, ha cigányokat[2] is hívnánk. A magatokfajta katonák szeretik az ilyesmit.

– Igazán mondom, papa, Bagration herceg, amikor a schöngrabeni csatára készült, nem vesződött annyit, mint te most – mondta a fia mosolyogva.

Az öreg gróf azt színlelte, mintha dühbe gurulna.

– Csak jár a szád! Hát próbáld meg te!

És a gróf a szakácshoz fordult, aki okos és tisztelettudó arccal, figyelmesen és nyájasan nézett apára és fiára.

– Ej, hogy milyenek is ezek a fiatalok, Feoktyiszt! – mondta. – Kinevetik a magunkfajta öregeket.

– Hát bizony, kegyelmes uram, ők csak jól akarnak lakni, de az nem érdekli őket, hogyan gyűjtünk össze mindent és hogyan *szolgáljuk fel.*

– Úgy ám! – kiáltotta a gróf és fiának mind a két kezét megfogva, így folytatta: – Nohát, te éppen kapóra jöttél! Ülj fel azonnal egy kétlovas szánra és eredj Bezuhovhoz; mondd meg neki, hogy Ilja Andrejevics gróf küldött: friss földiepret és ananászt kér. Sehol máshol nem találunk. Ha ő nincs otthon, akkor a hercegnőknek szólj. Onnan meg hajts a Razguljajra – Ipatka, a kocsis tudja, hol van – keresd meg ott Iljuska cigányt, azt, aki a multkor Orlov grófnál táncolt, emlékszel rá, azt a fehér kozákkaftánost, és cipeld ide hozzám.

– A cigánylányokkal együtt hozzam ide? – kérdezte nevetve Nyikolaj.

– No, ne mókázz!

Ekkor nesztelen léptekkel bejött a szobába Anna Mihajlovna; arca – mint mindig – gondba merült, keresztényien alázatos, és csupa igyekezet. Bár Anna Mihajlovna mindennap házi köntösben találta, a gróf mindannyiszor zavarba esett és bocsánatot kért, hogy ilyen öltözékben fogadja.

[2] Oroszországban a cigányok nem hangszeren játszottak, hanem csak énekeltek.

– Nem baj, kedves grófom – mondta Anna Mihajlovna és szendén behunyta a szemét. – Bezuhovhoz majd én megyek el – mondta. – A fiatal Bezuhov megérkezett és most mindent megszerzünk az üvegházból. Amúgy is találkoznom kell vele. Eljuttatta hozzám Borisz levelét. Hálistennek, Borja most már a törzskarnál van.

A gróf megörült, hogy Anna Mihajlovna vállalta megbízásainak egy részét és befogatott neki egy kis hintóba.

– Mondja meg Bezuhovnak, hogy jöjjön el. Majd bejegyzem a nevét. Feleségestül jött? – kérdezte.

Anna Mihajlovna égre fordította a szemét, arcán mély bánat tükröződött...

– Ah, kedves barátom, Bezuhov nagyon boldogtalan – mondta. – Ha igaz, amit hallottunk, borzasztó dolog történt vele. Gondoltuk volna-e, mikor úgy örültünk a boldogságának?! Micsoda magasztos, angyali lélek az a fiatal Bezuhov! Igen, én szívemből sajnálom és igyekszem megvigasztalni, amennyire csak tőlem telik.

– Dehát mi történt? – kérdezte mind a két Rosztov, a fiatal és az öreg.

Anna Mihajlovna mélyet sóhajtott.

– Azt beszélik – mondta titokzatos suttogással – Dolohov, Marja Ivanovna fia, egészen kompromittálta Bezuhov feleségét. Pierre kirántotta a csávából Dolohovot, meghívta magához, a pétervári házába és tessék... Alighogy idejött az asszony, az a fenegyerek – utána... – mondta Anna Mihajlovna és bár Pierre iránt igyekezett kifejezni együttérzését, önkéntelen hanglejtésével és félig elfojtott mosolyával mégis a fenegyerek – Dolohov – iránt fejezte ki együttérzését. – Azt beszélik, hogy Pierre-t egészen lesújtotta a bánat.

– De mégis mondja meg neki, hogy jöjjön el a klubba. Ott majd eloszlik minden bánata. Országra szóló dínom-dánom lesz itt!

Másnap, március harmadikán délután két óra tájban az Angol Klub kétszázötven tagja és ötven vendég várta ebédre a drága vendéget, az ausztriai hadjárat hősét, Bagration herceget. Amikor Moszkva értesült az austerlitzi ütközetről, az első pillanatban megdöbbent. Az oroszok akkoriban annyira hozzászoktak a győzelemhez, hogy amikor megkapták a vereség hírét, némelyek egyáltalán nem hitték, mások valami szokatlan okban keresték ennek a szokatlan eseménynek a magyarázatát. Az Angol Klubban, ahol össze szoktak gyűlni mindazok az előkelőségek, akiknek biztos értesüléseik és nyomós szavuk volt, december havában – amikor megjöttek az első hírek – nem mondtak semmit, sem a háborúról, sem az utolsó ütközetről, mintha összebeszéltek volna, hogy hallgatnak róla. A hangadók: Rasztopcsin gróf, Jurij Vlagyimirovics Dolgorukij herceg, Valujev, Markov gróf, Vjazemszkij herceg – nem jelentek meg a klubban, hanem csak otthon, meghitt körükben jöttek össze, így aztán azok a moszkvaiak, akik a mások szavait szokták szajkózni (ezek közé tartozott Ilja Andrejics Rosztov is), egy időre vezetők nélkül maradtak, és így

nem volt határozott véleményük a háború dolgában. A moszkvaiak érezték, hogy valami nincs rendjén és hogy ezeket a rossz híreket nehéz helyesen értékelni, így hát jobb, ha hallgatnak. De egy bizonyos idő múlva megjelentek a klub közvéleményét irányító főkolomposok és egyszerre mindenki világosan és határozottan beszélt. Megtalálták az okait annak a hihetetlen, hallatlan és lehetetlen eseménynek, hogy az oroszokat megverték; minden világossá vált, és Moszkva minden zugában mindenki ugyanazt mondta. Az okok ezek voltak: az osztrákok árulása, a hadsereg rossz élelmezése, a lengyel Przybyszewski és a francia Langeron árulása, Kutuzov tehetetlensége és (ahogy suttyomban mondogatták) az uralkodó fiatalsága és tapasztalatlansága, aki gonosz és hitvány emberekre bízta magát. De a hadsereg – mondta mindenki – nagyszerű volt és bátorságával csodákat művelt. Hős volt ott minden katona, tiszt és tábornok. De a hősök hőse Bagration herceg volt, aki dicső nevet szerzett schöngrabeni csatájával, austerlitzi visszavonulásával; Austerlitznél ugyanis ő volt az egyetlen, aki zárt sorokban vezette el seregét, és egy álló napig visszaverte a kétszerte erősebb ellenséget. Bagration idegen volt Moszkvában, nem voltak összeköttetései, de ez csak elősegítette, hogy Moszkvában őt válasszák a legnagyobb hősnek. Az ő személyében a minden történtétől, áskálódástól távolálló, egyszerű frontharcos orosz katonát tisztelték, akit az olaszországi hadjárat emlékei Szuvorov nevével kapcsoltak össze. Azonkívül Bagration e nagy megtiszteltetésével fejezhették ki legjobban idegenkedésüket és rosszallásukat Kutuzovval szemben.

– Ha nem volna Bagration, *il faudrait l'inventer*[3] – mondta az élcfaragó Sinsin Voltaire szavait parodizálva. Kutuzovról senki sem beszélt, legfeljebb egynéhányan, de azok is suttogva; szidták és udvari szélkakasnak meg vén szatírnak csúfolták.

Egész Moszkvában szájról szájra jártak Dolgorukov herceg szavai, aki a régebbi győzelmeket emlegetve vigasztalódott e vereségben: „odacsaptunk, odacsaptunk, végül magunk is bekaptuk!" Szájról szájra jártak Rasztopcsin szavai arról, hogy a francia katonát dagályos szólamokkal kell csatára lelkesíteni, a németet logikus okfejtéssel kell meggyőzni: veszélyesebb megfutni, mint előretörni; de bezzeg az orosz katonát csillapítani és kérni kell: lassabban, pajtás. Mindenütt újabb és újabb elbeszéléseket lehetett hallani katonáink és tisztjeink egy-egy példásan bátor austerlitzi haditettéről.

Ez a lobogót mentette meg, az öt franciát pusztított el, amaz egymaga öt ágyút töltött meg. Beszéltek Bergről is; akik nem ismerték, azt mondták róla, hogy amikor jobbkezére megsebesült, a balba vette át a kardot és előrerohant. Bolkonszkijról nem mondtak semmit; csak akik közelről ismerték, csak azok sajnálták, hogy meghalt időnap előtt és itthagyott egy terhes asszonyt meg egy különc apát.

---

[3] fel kellene találni.

Március harmadikán az Angol Klub valamennyi termében egyetlen morajjá olvadtak össze a csevegő hangok, és akár a méhek a tavaszi rajzáskor, suhantak előre-hátra, ültek, álltak, hol csoportba gyűltek, hol szétszéledtek a klub egyenruhás, frakkos – elvétve hajporos és kaftános – tagjai és vendégei. Hajporos, libériás, harisnyás és cipellős inasok álltak minden ajtónál és feszült figyelemmel lesték a klub tagjainak és vendégeinek minden mozdulatát, hogy felajánlhassák szolgálatukat. A jelenlevők javarészt magabiztos, széles arcú, vastag ujjú, erélyes mozgású és hangú, tekintélyes idősebb emberek voltak. Az effajta vendégek és tagok az ismert, a szokásos helyen ültek, az ismert, a szokásos csoportba tömörültek. A jelenlevők egy kis része alkalmi vendég, jobbadán fiatalember volt. Ezek közé tartozott Gyenyiszov, Rosztov és Dolohov, aki már ismét a Szemjonovszkij-ezred tisztje volt. A fiatalok, kivált a katonák arcán az a lenéző tisztelet tükröződött, amellyel mintha azt akarták volna mondani: „szívesen tisztelünk-becsülünk benneteket, de ne felejtsétek el, hogy mégiscsak a miénk a jövő".

Nyeszvickij, mint a klub régi tagja, szintén itt volt. Pierre divatos ruhában, de szomorú és unott arccal járt egyik teremből a másikba. Felesége parancsára megnövesztette haját, levette szemüvegét. Mint mindenütt, itt is a vagyona előtt hódoló emberek légköre vette körül, és ő az uralkodás megszokott modorában, szórakozottan, lenézően bánt velük.

Kora szerint a fiatalok közt kellett volna tartózkodnia, de vagyona és összeköttetései alapján az öreg, tekintélyes vendégek köreinek tagja volt, így hát egyik körtől a másikhoz járt. A körök központjában a legtekintélyesebb öregek álltak; oda tisztelettel közeledtek még az ismeretlenek is, hogy meghallgassák ezeket a híres embereket. A legnagyobb körök Rasztopcsin gróf, Valujev és Nariskin körül alakultak ki. Rasztopcsin arról beszélt, hogy az oroszokat majd elsodorták a menekülő osztrákok, és hogy szuronnyal kellett utat törni a menekülők tömegén át.

Valujev bizalmasan elmondta: Uvarovot azért küldték ide Pétervárról, hogy kipuhatolja a moszkvaiak véleményét Austerlitzről.

A harmadik körben Nariskin az osztrák haditanácsnak arról az üléséről beszélt, amelyen Szuvorov kukorékolással felelt az osztrák tábornokok ostobaságaira. Sinsin, aki ott állt mellette, tréfálni akart: azt mondta, hogy Kutuzov, úgy látszik, még ezt a könnyű művészetet, a kukorékolást sem tudta megtanulni Szuvorovtól. De az öregek szigorúan néztek az élcfaragóra, éreztették, hogy itt ma nem illik így beszélni Kutuzovról.

Ilja Andrejics Rosztov gróf gondba merülten, gyors léptekkel ment puha csizmájában az ebédlőből a szalonba, sietősen és teljesen egyformán üdvözölte a tekintélyes és kevésbé tekintélyes személyeket, akiket mind ismert. Néha megkereste szemével legényfiát, boldogan nyugtatta rajta tekintetét és rá-rákacsintott. A fiatal Rosztov az ablaknál állt Dolohov-

val, akivel nemrég ismerkedett meg és akinek ismeretségét sokra becsülte. Az öreg gróf odament hozzá és kezet szorított Dolohovval.

– Látogass el hozzánk is, kérlek... hiszen már ismered az én daliámat... együtt vitézkedtetek... ‚Á! Vaszilij Ignatyics... jó egészséget, öreg – fordult egy arra haladó, kis öregemberhez, de még be sem fejezhette az üdvözlést, amikor általános mozgolódás támadt és egy odaforduló lakáj ijedt arccal jelentette: „Megjött!"

Megszólaltak a csengők. A klub vezetői előresiettek. A különféle szobákban szétszóródott vendégek – akár a rozs a lapáton, ha megrázzák – egy csomóba tömörödtek és megálltak a nagy szalonban, a terem ajtajánál.

Az előszoba ajtajában megjelent Bagration – kalap és kard nélkül. Klubbeli szokás szerint a portásnál hagyta mind a kettőt. Nem bárány-bőr sapkát visel, lovaglókorbács sincsen a vállán – ahogy Rosztov az austerlitzi csatát megelőző éjszakán látta – hanem szűk, új egyenruha van rajta, tele orosz és külföldi kitüntetéssel; a balmellén meg a Györgycsillag díszlik. Szemmel láthatólag csak az imént, ebéd előtt nyíratta meg a haját, oldalszakállát, és ez nem valami előnyösen változtatta meg arca jellegét. Arcán valami naiv ünnepélyesség van, amely kemény, férfias vonásaival párosulva, ábrázatát egy kissé komikussá teszi. Beklesov és Fjodor Petrovics Uvarov, aki vele érkezett, megállt az ajtóban, hogy őt, a fő vendéget előre bocsássa. Bagration zavarba esett, nem óhajtott élni udvariasságukkal; egy ideig tétován álltak az ajtóban, végül Bagration mégiscsak előreindult. Ment-ment az előszoba parkettjén, szégyenlősen, ügyetlenül, nem tudta, hova tegye a kezét. Gyakorlottabban és könnyebben járt a golyózáporban, a szántáson, amikor a kurszki ezred előtt haladt Schöngraben határában. A klub vezetői az első ajtóban fogadták, mondtak egynéhány szót, mennyire örülnek, hogy ilyen kedves vendéget üdvözölhetnek, aztán feleletét meg se várva, szinte hatalmukba kerítették, körülvették és a szalonba indultak vele. A szalon ajtaján nem lehetett bemenni a csoportba verődött klubtagok és vendégek közt, akik egymás hegyénhátán tolongva, egymás válla fölött bámultak Bagrationra, mint egy ritka állatra. Ilja Andrejics gróf – a legerélyesebb mindnyájuk között – nevetve nógatta őket: „Eressz, *mon cher*, eressz, eressz." Átfurakodott a tömegen, bevezette a szalonba és a középső díványra ültette a vendégeket. A főkolomposok, a klub legtekintélyesebb tagjai megint körülállták az újonnan érkezetteket. Ilja Andrejics gróf ismét átfurakodott a tömegen, kiment a szalonból, majd egy perc múlva újból megjelent egy másik vezetővel és egy nagy ezüst tálat hozott. Odavitte Bagration hercegnek. A tálon a vendég tiszteletére szerzett és kinyomtatott versek feküdtek. Bagration a tálat meglátva, ijedten körülnézett, mintha segítséget keresne. De minden azt a követelést sugározta, hogy engedelmeskedjék. Bagration érezte, hogy a hatalmukban van; mind a két kezével, határozott mozdulattal átvette a tálat és szemrehányóan, haragosan nézett a grófra, aki hozta. Valaki szolgálatkészen elvette a tálat Bagrationtól (különben estig is

eltartotta volna és így ment volna még az asztalhoz is), és felhívta figyelmét a költeményekre. „Jó, hát elolvasom" – szinte ezt mondta Bagration. Fáradt szemét a papírra szegezte és elmélyülten, komoly arccal olvasni kezdte. A szerző elvette költeményét és maga olvasta fel. Bagration herceg lehajtott fejjel hallgatta:

Tedd dicsővé Sándor korát
És oltalmazzad trónos Titusunkat,
Légy félelmes vezér s jó ember egyaránt,
Rhipeus békében, és Caesar háborúban.
De szerencsés Napoleon:
Bőrén tapasztalta, hogy ki Bagration
S nem zaklatja többé az orosz Alkidákat...

De még be sem fejezte a verset, a dörgő hangú udvarmester bejelentette: „Tálalva van!" Az ajtó kitárult és az ebédlőben felharsant a lengyelke: „Zengj, diadal mennydörgése, vigadj, vitéz Oroszhon!" Ilja Andrejics gróf haragosan a szerzőre pillantott, mert tovább olvasta a költeményét, és meghajolt Bagration előtt. Mindnyájan felálltak, érezték, hogy az ebéd fontosabb a verseknél, és Bagration herceg, megint csak legelöl, az asztalhoz indult. A főhelyre, két Alekszandr:[4] Beklesov és Nariskin közé – ez célzás volt az uralkodó nevére – ültették Bagrationt. A többi háromszáz ember meg rangja és tekintélye szerint helyezkedett el az ebédlőben – ki minél tekintélyesebb, annál közelebb kerül az ünnepelt vendéghez: ugyanolyan természetesen, miként a víz is vastagabban ömlik oda, ahol mélyebb a terep.

Ilja Andrejics gróf közvetlenül az ebéd előtt bemutatta fiát a hercegnek. Bagration megismerte, mondott egynéhány összefüggéstelen, ügyetlen szót; de ilyen volt minden szava, amelyet csak kiejtett ezen a napon. Ilja Andrejics gróf boldogan és büszkén nézett végig az egész társaságon, mialatt Bagration a fiával beszélt.

Nyikolaj Rosztov Gyenyiszovval és új ismerősével, Dolohovval együtt csaknem középen ült. Velük szemben Pierre, mellette Nyeszvickij. Ilja Andrejics gróf Bagrationnal átellenben ült más vezetők oldalán és mint a moszkvai szívélyesség megtestesülése, egyre kínálgatta a herceget.

Fáradozása nem veszett kárba. Mind a két sor étel felséges volt, a böjtös is, a húsos is – de mind az ebéd végéig nem tudott teljesen nyugodt lenni. Rá-rákacsintott a főtálalóra, súgva parancsokat osztogatott az inasoknak és nem minden izgalom nélkül várt minden új fogást, bár előre ismerte valamennyit. Remek volt minden. A második fogásnál, mihelyt behozták az óriási kecsegét (Ilja Andrejics elpirult boldog zavarában, amikor meglátta), egyre-másra durrogattak az inasok a dugóval és töltögették a pezsgőt. A hal után, amely nem kis hatást keltett, Ilja

[4] Sándor

Andrejics gróf összenézett a többi vezetővel. „Sok pohárköszöntő lesz, ideje elkezdeni!" – súgta. Kezébe vette serlegét és felállt. Mindenki elhallgatott és várta, mit mond.

– Urunk-császárunk egészségére! – kiáltotta és jóságos szemét abban a pillanatban befátyolozták az ujjongó öröm könnyei. Ugyanakkor felcsendült a zene is: „Zengj, diadal mennydörgése!" Mind felálltak és „hurrá"-t kiáltottak. Bagration is „hurrá"-t kurjantott, ugyanolyan hangon, mint a schöngrabeni csatatéren. A fiatal Rosztov ujjongó hangja kiharsogott mind a háromszáz közül. Csaknem sírva fakadt. – Urunk-császárunk egészségére – kiáltotta – hurrá! – Egyhajtásra kiitta serlegét és a padlóhoz csapta. Sokan követték példáját. És sokáig zúgtak a harsány kiáltások. Amikor elcsitult az éljenzés, és a lakájok felszedték az üvegcserepeket – mindnyájan leültek és rivalgásukon mosolyogva folytatták a beszélgetést. Ilja Andrejics gróf megint felállt, a tányérja mellett fekvő cédulára tekintett és elmondta a pohárköszöntőt legutóbbi hadjáratunk hősének, Pjotr Ivanovics Bagration hercegnek az egészségére. A gróf két szeme megint könnybe lábadt. „Hurrá!" – dörögte ismét háromszáz hang, de zene helyett most énekszó csendült fel: egy kantátát, Pavel Ivanovics Kutuzov szerzeményét énekelték:

Orosz előtt nincs akadály,
A bátorság – győzelem,
Bagration, csak harcba szállj,
Porba hull a bősz ellen...

Alig fejezték be az énekesek, máris újabb és újabb pohárköszöntők következtek; Ilja Andrejics gróf mind jobban és jobban elérzékenyedett. Egyre több serleget törtek össze, egyre többet hurráztak. Ittak Beklesov, Nariskin, Uvarov, Dolgorukov, Aprakszin, Valujev egészségére, a rendező egészségére, a klub valamennyi tagjának egészségére, a klub valamennyi vendégének egészségére és végül külön az ebéd rendezőjének, Ilja Andrejics grófnak az egészségére. Erre a pohárköszöntőre a gróf elővette zsebkendőjét, beletemette arcát és végképp sírva fakadt.

IV

Pierre szemben ült Dolohovval és Nyikolaj Rosztovval. Sokat és mohón evett, mint mindig. De azok, akik közelebbről ismerték, látták, hogy ma valami nagy változás ment végbe benne. Hallgatott az egész ebéd alatt, homlokát ráncolva, hunyorogva nézegetett körül vagy egy pontra szegezte a szemét, mint a megtestesült szórakozottság, és orra tövét dörzsölgette ujjával. Arca csüggedt volt és komor. Mintha nem látott, nem hallott volna semmit, ami körülötte történik; csak egyetlen, súlyos, megoldatlan kérdésen törte a fejét.

Ez a megoldatlan, gyötrő kérdés – igaz-e a moszkvai hercegnő célzása, hogy Dolohov bizalmas kapcsolatban van az ő feleségével – és igazat mond-e az a ma reggel kapott névtelen levél, amely a névtelen levelekre oly jellemző galád élcelődéssel kicsúfolja, hogy négy szemmel is rosszul lát, és hogy feleségének Dolohovval való viszonya már csak ő előtte titok. Pierre sehogy sem akart hitelt adni sem a hercegnő célzásainak, sem a levélnek, de mégis borzasztó volt most ránéznie is a szemközt ülő Dolohovra. Valahányszor Dolohov gyönyörű, kihívó szemére tévedt a tekintete, azt érezte, valami szörnyű, undok indulat fakad fel lelkéből; és mindannyiszor gyorsan elfordult. Önkéntelenül felidézte feleségének egész múltját és viselkedését Dolohov iránt. Tisztán látta, hogy mindaz, amit a levél mond, igaz lehetne, legalábbis igaznak látszhatna, ha nem *az ő feleségéről* volna szó. Önkéntelenül eszébe jutott, hogy amikor Dolohov a hadjárat után mindent visszakapott és visszatért Pétervárra – egyenest őhozzá ment. Kihasználta, hogy mint ivócimborája, jó barátságban volt Pierre-rel, ezért ment egyenesen az ő házába. Pierre befogadta és még pénzt is adott kölcsön neki. Eszébe jutott, hogy Hélène mosolyogva kifejezte rosszallását, amiért Dolohov az ő házukban lakik: eszébe jutott, milyen cinikusan magasztalta Dolohov az ő feleségének szépségét: eszébe jutott, hogy attól fogva Moszkvába érkeztükig egy pillanatra sem vált meg tőlük.

„Hát jómadár! – gondolta Pierre. – Én ismerem. Különös gyönyörűséget szerezne neki, hogy szégyenbe keverjen és csúfot űzzön belőlem, épp azért, mert közbenjártam érte, mert tartottam, mert segítettem. Tudom, érzem, az ő szemében épp ez adná meg a savát-borsát a csalásnak... ha egyáltalán igaz volna. Igen, ha igaz volna: de én nem hiszem el, mert nincs jogom elhinni, nem tudom elhinni." Eszébe jutott, milyen kifejezést öltött Dolohov arca, ha rájött a kegyetlenkedés: például, amikor a medve hátára kötözte és a vízbe eresztette a rendőrkapitányt, vagy amikor minden ok nélkül párbajra hívott valakit, vagy amikor pisztollyal agyonlőtte egy-egy bérkocsis lovát. Ezt a kifejezést öltötte fel Dolohov arca most is, valahányszor ránézett. „Hát igen, nagy kötekedő – gondolta Pierre – neki igazán semmi megölni valakit. Bizonyára azt hiszi, hogy mindenki fél tőle, és ez bizonyára kellemes neki. Bizonyára azt hiszi, hogy én is félek tőle. És csakugyan félek" – gondolta Pierre és érezte, hogy e gondolatokra megint feltámad lelkében az a szörnyű, undok indulat. Dolohov, Gyenyiszov és Rosztov most szemben ült és mind a három nagyon vidámnak látszott. Rosztov vígan csevegett két barátjával, akik közül az egyik vakmerő huszár, a másik meg hírhedt kötekedő és nagy lator: csak néha vetett egy-egy gúnyos pillantást Pierre-re, akinek ormótlan alakja és tűnődő, szórakozott viselkedése ezen az ebéden másokat is meglepett. Rosztov barátságtalanul nézett Pierre-re: először is azért, mert Pierre egy huszár szemében csak egy civil nábob, egy szépasszony férje, tehát afféle anyámasszony-katonája volt: másodszor – Pierre ebben a tűnődő, szórakozott lelkiállapotban nem ismerte

meg Rosztovot és nem viszonozta köszönését. Amikor az uralkodó egészségére ittak, Pierre annyira elmerült gondolataiban, hogy nem is állt fel, nem is vette kezébe poharát.

– Mi lelte önt? – kiáltotta Rosztov, ujjongástól és haragtól villogó szemmel nézve rá. – Vagy nem hallja, hogy „urunk-császárunk egészségére"? – Pierre felsóhajtott, engedelmesen felállt, kiitta poharát, megvárta, míg mindnyájan leülnek, aztán szíves mosollyal Rosztovhoz fordult.

– Meg sem ismertem – mondta. De Rosztov rá se hederített, csak hurrázott tovább.

– Mi az, nem akarod felújítani az ismeretséget? – kérdezte Dolohov Rosztovtól.

– Bolond az! Menjen a csudába! – mondta Rosztov.

– Szépasszony férjét dédelgetni kell – mondta Gyenyiszov.

Pierre nem hallotta, mit beszélnek, de tudta, hogy róla folyik a szó. Elpirult és félrefordult.

– No, most meg a szépasszonyok egészségére – mondta Dolohov és a serleget tartva, komoly arckifejezéssel, de szájaszögletében bujkáló mosollyal Pierre-hez fordult.

– A szépasszonyok egészségére, Petrusa, meg a szeretőik egészségére – mondta.

Pierre lesütötte szemét és hörpintett poharából; nem nézett Dolohovra és nem válaszolt neki. Egy lakáj Kutuzov kantátájának szövegét osztogatta. Mint tekintélyesebb vendég elé, Pierre elé is tett egy lapot. Pierre már-már felvette, de ekkor Dolohov áthajolt, kikapta a lapot Pierre kezéből és olvasni kezdte. Pierre Dolohovra nézett: összeszűkült a szemebogara; az a szörnyű, undok indulat, amely az egész ebéd alatt zaklatta, ismét feltámadt és egészen elhatalmasodott rajta. Egész kövér testével áthajolt az asztalra.

– Azonnal tegye le! – kiáltotta. Nyeszvickij meg a jobb szomszéd ijedten és gyorsan Bezuhovhoz fordult, amikor meghallotta ezt a kiáltást és meglátta, kinek szól.

– Ugyan-ugyan! Hagyja már! Mi lelte?! – súgta néhány ijedt hang. Dolohov Pierre-re nézett vidám, világos, kegyetlen szemével és változatlan mosolyával, mintha azt mondta volna: „Ezt már szeretem!"

– Nem teszem – mondta tagoltan.

Pierre elsápadt, ajka megremegett. Kikapta a lapot Dolohov kezéből.

– Maga... maga... csirkefogó!... Kihívom! Párbajra! – mondta és székét hátratolva felállt az asztal mellől. Abban a másodpercben, amikor így cselekedett, amikor kimondta ezeket a szavakat, már érezte, hogy kétségtelenül és végleg eldőlt az a kérdés, amely a legutóbbi huszonnégy óra alatt annyira gyötörte: bűnös-e a felesége vagy sem – igen! Gyűlölte Hélène-t és egyszer s mindenkorra elszakadt tőle. Hiába kérte Gyenyiszov, hogy Rosztov ne ártsa bele magát ebbe az ügybe, Rosztov mégis vállalta, hogy segéd lesz, és asztalbontás után már tárgyalt is a párbaj

feltételeiről Nyeszvickijjel, Bezuhov segédjével. Pierre hazahajtatott, Rosztov meg Dolohovval és Gyenyiszovval késő estig ott üldögélt a klubban, hallgatta a cigányokat meg az énekeseket.

– Tehát holnap, Szokolnyikiben – mondta Dolohov, amikor a klub tornácán elbúcsúzott Rosztovtól.

– Te ilyen nyugodt vagy? – kérdezte Rosztov.

Dolohov megállt.

– Ide hallgass, egy-két szóval mindjárt elárulom neked a párbaj egész titkát. Ha párbajra kiállsz és végrendeletet írsz, meg gyengéd leveleket a szüleidnek, ha arra gondolsz, hogy esetleg megölnek, akkor bolond vagy és biztos, hogy elpusztulsz; de ha azzal a szilárd elhatározással mégy párbajra, hogy te ölöd meg az ellenfeledet, amilyen gyorsan és biztosan csak lehet, akkor minden úgy megy, mint a karikacsapás. Ahogy egy kosztromai medvevadász mondta: ki nem fél a medvétől? De ha meglátja az ember, elszáll a félelem. Csak arra vigyáz az ember, hogy el ne szalassza! Hát így vagyok ezzel én is! *A demain, mon cher!*[5]

Másnap reggel nyolc órakor Pierre és Nyeszvickij kihajtatott a szokolnyiki erdőbe. Már ott találták Dolohovot és Rosztovot. Pierre-ről lerítt, hogy olyan gondolatok foglalkoztatják, amelyeknek semmi közük sincs a küszöbönálló párbajhoz. Látszott rajta, hogy nem aludt az éjszaka. Szórakozottan nézegetett körül és úgy hunyorgott, mintha vakítaná a nap. Csakis két gondolat foglalkoztatta: feleségének bűnössége, amelyben ez után az álmatlan éjszaka után a legkevésbé sem kételkedett – és Dolohov ártatlansága. Mert ugyan mi oka lett volna Dolohovnak arra, hogy őrködjék egy idegen férfi becsületén? „Talán én is ugyanezt tettem volna. Hát akkor minek ez a párbaj, minek a gyilkosság? Vagy én ölöm meg őt, vagy ő repít golyót a fejembe, a könyökömbe, a térdembe. Gyerünk innen; hadd szaladjak el, hadd bújjak el valahová" – ez fordult meg a fejében. De ugyanebben a pillanatban, amikor ilyen gondolatok lepték meg, tiszteletet parancsoló, különösen nyugodt és szórakozott arccal azt kérdezte: „Kezdhetjük már? Kész van minden?"

Amikor minden kész volt és leszúrták a hóba a két kardot, megjelölve azt a sorompót, ameddig egymással szemben haladniok kell, amikor már megtöltötték a pisztolyokat is, Nyeszvickij odament Pierre-hez.

– Nem teljesíteném kötelességemet, gróf – mondta félénk hangon – és nem bizonyulnék méltónak arra a bizalomra és megtiszteltetésre, melyllyel kitüntetett, amikor segédjéül választott, ha ebben a fontos, nagyon fontos pillanatban nem mondanám meg a teljes igazságot. Azt vélem, hogy erre a párbajra nincsen elég ok, és hogy ezért a csekélységért nem érdemes vért ontani... Önnek nem volt igaza, csak elragadtatta magát...

– Hát igen, roppant ostoba dolog... – mondta Pierre.

– Akkor engedje meg, hogy tolmácsoljam sajnálkozását. Bizonyos va-

[5] A holnapi viszontlátásra, kedvesem!

gyok abban, hogy ellenfeleink örömest tudomásul veszik bocsánatkérését – mondta Nyeszvickij (mint a párbaj többi részvevője, és mint az ehhez hasonló ügyek részesei, ő sem hitte még, hogy csakugyan párbajig fajul a dolog). – Tudja, gróf, sokkal nemesebb dolog beismerni a hibánkat, mint jóvátehetetlen lépést elkövetni. Egyik fél sem sértette meg a másikat. Engedje meg, hogy tárgyaljak...

– Nem! Ne szaporítsuk a szót! – mondta Pierre. – Most már mindegy. Tehát kész? – kérdezte ismét. – Csak azt mondja meg, hová és hogyan menjek, hova lőjek – kérdezte mesterkélten szelíd mosollyal. Kezébe vette a pisztolyt, kérdezősködött, hogy kell elsütni, mert még soha életében nem tartott pisztolyt a kezében. De nem akarta bevallani.

– Semmi bocsánatkérés! Semmi, de semmi! – mondta Dolohov Gyenyiszovnak, aki ugyancsak megkísérelte a békítést és ugyancsak odament a kijelölt helyre.

A párbaj színhelyéül egy fenyőerdő kis tisztását választották – vagy nyolcvan lépésnyire az úttól, ahol a szánok álltak. A tisztást hó födte, mely megkásásodott az előző enyhe napokon. A két ellenfél a tisztás szélén, negyven lépésre állt egymástól. A két segéd kimérte a lépést; a nedves mély hóba keményen belepréselődő nyomot tapostak attól a helytől, ahol álltak, Nyeszvickij és Gyenyiszov kardjáig, amelyek a sorompót jelezték és egymástól tíz lépésre voltak leszúrva. Még mindig tartott az olvadásos, ködös idő. Negyven lépésnyire semmit se lehetett látni. Már három perce minden készen volt, de mégse kezdték el. Mindnyájan hallgattak.

V

– No, kezdjük! – mondta Dolohov.

– Tessék! – mondta Pierre, még mindig ugyanúgy mosolyogva.

Megrémültek. Nyilvánvalóvá vált, hogy azt az ügyet, amely olyan könnyen kezdődött, most már semmiképp sem lehet elhárítani; most már megy magától, teljesen függetlenül az emberek akaratától; most már be kell teljesülnie. Gyenyiszov elsőnek ment oda a sorompóhoz és kihirdette:

– Mivel a két ellenfél nem hajlandó kibékülni, jobb, ha elkezdjük. Vegyék kezükbe a pisztolyt és háromra induljanak a sorompóhoz.

– Egy!... Kettő!... Három!... – kiáltotta haragosan Gyenyiszov és félreállt. Mind a ketten elindultak a kitaposott ösvényeken, mind közelebb és közelebb értek, és a ködben lassan-lassan felismerték egymást. A két ellenfélnek joga volt ahhoz, hogy ha a sorompóhoz érnek, akkor lőnek, amikor akarnak. Dolohov lassan közeledett, nem emelte fel a pisztolyt, világos, ragyogó szemét ellenfelének arcára szegezte. Száján, mint mindig, amolyan mosolyféle játszott.

Pierre *háromra* gyors léptekkel előre indult, le-letért a kitaposott ös-

vényről és a szűzhavon lépkedett. Pierre a jobbkezét előrenyújtva tartotta a pisztolyt. Láthatólag félt, hogy esetleg maga-magát öli meg vele. Balkezét gondosan hátratette, mert nagy kedve lett volna alátámasztani vele jobbkarját, márpedig tudta, hogy ezt nem szabad. Lépett vagy hatot, megint letért az ösvényről a hóba, a lába alá nézett, aztán gyorsan megint Dolohovra pillantott, ujját behajlította, ahogy tanították, és lőtt. Nem várt akkora durranást. Megremegett tulajdon lövésétől, aztán megmosolyogta ezt a benyomást és megállt. A füst különösen sűrű volt a ködben; az első pillanatban akadályozta a látást. De másik lövés nem következett, noha várta. Csak Dolohov sietős lépteit lehetett hallani, majd alakja is kibontakozott a füstből. Egyik kezével a baloldalát fogta, a másikban a leeresztett pisztolyt szorongatta. Arca sápadt volt. Rosztov odaszaladt hozzá és mondott neki valamit.

– Ne... em – szűrte a szót a fogán át Dolohov – nem, még nincs vége. – Tett még egynéhány rogyadozó lépést, elsántikált egészen a kardig és ott lerogyott a hóra. Balkarja csupa vér volt: a kabátjához törölte és rátámaszkodott. Arca sápadt, mogorva volt és remegett.

– Tess... – kezdte Dolohov, de nem tudta egyszerre kimondani – tessék – nyögte ki végre nagynehezen. Pierre-ből már-már kitört a zokogás. Dolohov felé iramlott és már épp át akart futni a két sorompót elválasztó területen, de Dolohov rákiáltott: – A sorompóhoz! – Pierre megértette, miről van szó és megállt a maga kardjánál. Csak tíz lépés választotta el őket. Dolohov lehajtotta fejét, mohón beleharapott a hóba, aztán felemelte fejét, igazított a tartásán: maga alá húzta a lábát és szilárd súlypontot keresve, felült. Szopogatta, nyelte a hideg havat. Ajka remegett, de még mindig mosolygott. A szemében az utolsó erőfeszítés dühös fénye villogott. Felemelte pisztolyát és célozni kezdett.

– Oldalt! Fedezze magát a pisztollyal – mondta Nyeszvickij.

– Fedezze magát! – kiáltotta ellenfelének még Gyenyiszov is, mert nem bírta türtőztetni magát.

Pierre a sajnálat és a bűnbánat szelíd mosolyával, lábát tehetetlenül szétvetve, karját széttárva, széles mellét védtelenül hagyva állt Dolohov előtt és szomorúan nézett rá. Gyenyiszov, Rosztov és Nyeszvickij behunyta a szemét. Abban a pillanatban lövést hallottak, majd Dolohov dühös kiáltását.

– Mellé! – kiáltotta Dolohov és arccal lefelé, kimerülten lehanyatlott a hóra. Pierre a fejéhez kapott és sarkon fordulva elindult az erdőbe. A szűzhavon lépkedve, érthetetlen szavakat mormolt:

– Ostobaság... ostobaság! Halál... hazugság... – ismételgette a homlokát ráncolva. Nyeszvickij megállította és hazavitte.

Rosztov és Gyenyiszov pedig a sebesült Dolohovval indult hazafelé.

Dolohov csukott szemmel, némán feküdt a szánon, egy szóval sem felelt barátainak kérdéseire. De amikor beértek Moszkvába, hirtelen felocsúdott, üggyel-bajjal felemelte fejét és megfogta a mellette ülő Rosztov

kezét. Rosztov meglepődött, hogy mennyire megváltozott, hirtelen milyen gyengéd-rajongó lett Dolohov arca.

– Nos, hogy érzed magad? – kérdezte Rosztov.

– Pocsékul! De nem ez a baj. Hol vagyunk, barátom? – kérdezte Dolohov el-elcsukló hangon. – Moszkvában. Tudom. Én nem számítok, de őt, őt megöltem, megöltem... Ezt nem éli túl. Nem éli túl...

– Kicsoda? – kérdezte Rosztov.

– Az anyám. Az anyám, az én angyalom, az én imádott angyalom, az anyám – mondta Dolohov és Rosztov kezét szorongatva sírásra fakadt. Amikor egy kissé lecsillapodott, elmagyarázta Rosztovnak: az anyjával lakik, és ha az anyja meglátja, hogy haldoklik, akkor nem éli túl. Könyörögve kérte Rosztovot, menjen el hozzá és készítse elő a hírre.

Rosztov előre is hajtatott, hogy teljesítse a megbízást. Nagy csodálkozására megtudta, hogy Dolohov – ez a duhaj, ez a kötekedő Dolohov – öreg édesanyjával meg púpos nővérével lakik együtt Moszkvában, és a leggyengédebb fiú és testvér.

VI

Pierre az utóbbi időben ritkán találkozott négyszemközt a feleségével. Házuk Pétervárott is, Moszkvában is mindig tele volt vendéggel. A párbajra következő éjszakán nem a hálószobába ment, hanem – ahogy gyakran megtette – apjának óriási dolgozószobájában maradt, ugyanabban, ahol Bezuhov gróf meghalt.

Lefeküdt a díványra és el akart aludni, hogy elfelejtsen mindent, ami történt vele, de nem sikerült. Az érzések, gondolatok, emlékek oly szörnyű vihara támadt lelkében, hogy nem alhatott, sőt meg sem ülhetett a helyén, felugrott a díványról és sebes léptekkel fel s alá járkált. Hol a feleségét képzelte el – olyannak, amilyen házasságuk első idejében volt: válla meztelen, tekintete fáradt és szenvedélyes, hol pedig Dolohov kemény, gúnyos, szép, szemtelen arca jelent meg mindjárt a felesége mellett – ilyen volt az ebéden is – de aztán megjelent Dolohov remegő, szenvedő, sápadt arca is, amilyen akkor volt, amikor megfordult és a hóra rogyott.

„Mi volt ez? – kérdezte magától. – Megöltem a feleségem *szeretőjét*. Igen, megöltem a feleségem szeretőjét. Igen, ez történt. De miért? Hogy jutottam idáig? – Ez mind azért történt, mert feleségül vettem" – felelte egy belső hang.

„De miben vagyok én bűnös? – kérdezte. – Abban, hogy feleségül vettem, pedig nem szerettem; abban, hogy becsaptam magamat is, őt is. – Megelevenedett emlékezetében az a pillanat, amikor Vaszilij hercegnél, a vacsora után kimondta ezt a szót: *Je vous aime*,[6] pedig de nehezen jött ki a száján. Mindennek ez az oka! Én már akkor is éreztem

[6] Szeretem,

– gondolta – már akkor is éreztem, hogy ez nem helyes, hogy erre nincs jogom. Úgy is lett." Eszébe jutottak a mézeshetek és elpirult ettől a visszaemlékezéstől. Különösen élénk, sértő és szégyenletes volt ez az emlék: röviddel az esküvő után egyszer déltájban, selyem házi köntösében a hálószobából a dolgozószobába ment. A dolgozószobában ott találta a főintézőt. A főintéző tisztelettel meghajolt, Pierre arcára, házi köntösére tekintett, és enyhén elmosolyodott, mintha ezzel a mosollyal tisztelteljes együttérzését fejezné ki főnökének sorsa iránt.

„Pedig hányszor büszkélkedtem vele, hányszor büszkélkedtem szépségével, nagyvilági tapintatával – gondolta – hányszor büszkélkedtem a házammal, ahol vendégül látta egész Pétervárt. Hányszor büszkélkedtem megközelíthetetlenségével és szépségével. Hát erre voltam én olyan büszke! Akkor azt hittem, hogy nem értem meg. Ha elgondolkoztam a jellemén, hányszor mondtam magamnak, hogy én vagyok a hibás; hogy nem értem meg őt, nem értem meg ezt az örökös nyugalmat, megelégedettséget és hiányát minden vágynak, szenvedélynek. Pedig az egésznek ez a szörnyű szó a nyitja: romlott. Mihelyt kimondtam ezt a szörnyű szót, minden világos lett előttem!

Anatole gyakran járt hozzá, hogy pénzt kérjen tőle kölcsön és gyakran megcsókolta meztelen vállát. Hélène nem adott neki kölcsönt, de megengedte, hogy csókolgassa. Az apja tréfásan igyekezett felkelteni benne a féltékenységet. Hélène nyugodt mosollyal azt felelte: ő nem olyan ostoba, hogy féltékenykedjék; ám tegye, aki akarja – mondta rám célozva. Egyszer azt kérdeztem tőle: nem érzi-e, hogy teherbe esett? Hélène megvetően felnevetett és azt felelte: nem olyan bolond, hogy gyermeket kívánjon; és *tőlem* különben sem lesz gyermeke."

Aztán eszébe jutott, milyen közönségesen fejezte ki durva és félreérthetetlen gondolatait, noha a legfelsőbb arisztokrata körben nevelkedett. „Majd ha bolond leszek... Csináld te, ha akarod... *allez vous promener*"[7] – szokta mondani. Pierre gyakran megfigyelte, milyen sikert arat felesége férfiaknál, nőknél, fiataloknál, öregeknél egyaránt. Ilyenkor nem értette, miért nem szereti a feleségét. „Sosem is szerettem – mondta magának – tudtam, hogy romlott nő – ismételte – de nem mertem bevallani.

És most itt van Dolohov – ül a havon és mesterkélten mosolyogva haldoklik, egy kissé talán színlelt virtuskodással felel bűnbánatomra!"

Pierre azok közé tartozott, akik látszólag ugyan gyenge jelleműek – ahogy mondani szokták – mégsem keresnek valakit, hogy beavassák bánatukba. Mindig csak egyedül rágódott a baján.

„Mindenben, de mindenben csak Hélène a bűnös – mondta magában – dehát mi következik ebből? Miért kötöttem össze vele magam, miért mondtam neki: *Je vous aime* – ami hazugság volt, sőt még a hazugságnál is rosszabb – mondta magában. – Én vagyok a hibás és türelemmel

[7] Hordja el magát.

Pierre és Dolohov párbaja.

kell viselnem... De mit? Azt, hogy bemocskolták a nevemet, feldúlták az életemet? Eh, ez mind hülyeség – gondolta. – A gyalázat is, a becsület is – mind konvenció, mind tőlem független dolog.

XVI. Lajost azért végezték ki, mert *azok* azt állították róla, hogy becstelen gonosztevő (jutott eszébe Pierre-nek), és igazuk is volt a maguk szempontjából, mint ahogy igazuk volt azoknak is, akik vértanúhalált haltak érte, meg akik a szentek seregébe sorolták Lajost. Aztán Robespierre-t végezték ki; azért, mert zsarnok volt. Kinek van igaza? Senkinek. Ki a bűnös? Senki. Ha már élünk, hát éljünk. Holnap úgyis meghalunk, ahogy én is meghalhattam volna egy órával ezelőtt. És hát érdemes-e gyötrődni, ha úgyis csak egy másodpercet élhetünk az örökkévalósághoz képest?" – De abban a pillanatban, amikor azt hitte, hogy az effajta okoskodás megnyugtatja, hirtelen eszébe jutott, milyen volt Hélène azokban a pillanatokban, amikor ő legerősebben bizonygatta neki hazug szerelmét; úgy érezte, szívébe tódul a vér, megint fel kell állnia, mozognia kell, törni-zúzni mindent, ami a kezeügyébe kerül. „Miért mondtam azt, hogy *je vous aime?*" – ismételte folyton. Amikor már vagy tízszer is elismételte ezt a kérdést, eszébe jutott Molière szava: „*Mais que diable allait il faire dans cette galère*"[8] – és maga is kikacagta magát.

Éjjel behívta az inasát és csomagoltatott. Pétervárra akart utazni. Nem maradhatott vele egy fedél alatt. Nem tudta elképzelni, hogy' is beszéljen most vele. Elhatározta, hogy holnap utazik, levelet hagy neki, megírja benne szándékát: örökre megválik tőle.

Reggel, amikor az inas bevitte a kávét a dolgozószobába, Pierre a pamlagon feküdt és aludt. Nyitott könyvet tartott a kezében.

Felocsúdott és sokáig, ijedten nézelődött, nem tudta, hol is van.

– A grófné azt óhajtja tudni, itthon van-e a kegyelmes úr – mondta a lakáj.

De Pierre még el sem dönthette, hogy mit válaszoljon, amikor ezüsttel kivarrt, fehér atlasz köntösben, hajadonfőtt (két óriási hajfonata *en diadème*[9] koszorúzta gyönyörű fejét) máris belépett a szobába a grófné – nyugodtan és fenségesen, csak domború márványhomlokán húzódott egy haragos kis redő. Rendíthetetlen nyugalma most se hagyta el: nem akart beszélni a komornyik előtt. Már tudott a párbajról és azért jött, hogy arról beszéljen. Megvárta, amíg a komornyik az asztalra teszi a kávét és kimegy. Pierre félénken ránézett szemüvegén keresztül, és akár a nyúl, ha bekerítik a kutyák, sunyítva lapul ellenségei előtt – ő is próbált olvasni tovább; de érezte, hogy ez ostoba és lehetetlen dolog, így hát félénken megint rátekintett. A grófné nem ült le. Megvető mosollyal nézett rá és várta, hogy kimenjen az inas.

– Hát ez meg micsoda? Mit művelt maga, kérdezem? – kezdte szigorúan.

– Én? Hát mit műveltem? – kérdezte Pierre.

[8] De mi a fenét keres ez a fickó ezen a gályán.

[9] fej-ék formában

– Lám csak, micsoda hősünk akadt! No, feleljen, miféle párbaj volt ez? Mit akart ezzel bebizonyítani? Mit, kérdezem. – Pierre lomhán megfordult a díványon, kinyitotta a száját, de nem tudott felelni.

– Ha nem felel, majd megmondom én... – folytatta Helène. – Maga elhisz mindent, amit magának mondanak. Magának azt mondták... – Hélène felkacagott – hogy Dolohov a szeretőm – mondta franciául, szokása szerint nyersen nevén nevezve a dolgot; a „szerető" szót ugyanúgy mondta ki, mint akármely más szót – és maga elhitte! De hát mit bizonyított be ezzel? Mit bizonyított be ezzel a párbajjal? Hisz úgyis tudta mindenki, hogy maga fajankó, *que vous êtes un sot?* Mi lesz ennek a vége? Rajtam röhög majd egész Moszkva; mindenki azt fogja mondani, hogy maga részeg fővel párbajra hívott egy férfit, akire minden ok nélkül féltékenykedik – Hélène mind magasabbra kanyarította a hangját és mind jobban nekihevült – és aki minden tekintetben különb magánál.

– Khm, khm – dörmögte Pierre; összeráncolta homlokát, nem nézett rá és nem mozdította egyetlen tagját sem.

– És miért hitte el, hogy a szeretőm?... Miért? Azért, mert szeretem a társaságát? Ha maga volna az okosabb és a kellemesebb, akkor a maga társaságát becsülném többre.

– Ne szóljon hozzám... könyörgök – kérlelte rekedten Pierre.

– Miért ne szóljak, ha egyszer beszélhetek! Bátran meg is mondom, hogy kevés asszony akadna, aki ilyen férj oldalán, mint ön, nem tenne szert szeretőkre *(des amants)*, én pedig nem tettem meg – mondta. Pierre mondani akart valamit, furcsa szemet meresztett rá – Hélène nem értette, mit fejez ki a tekintete – aztán visszafeküdt. Testi szenvedést érzett ebben a pillanatban: úgy összeszorult a melle, alig kapott levegőt. Tudta: tennie kell valamit, hogy véget vessen e szenvedésnek, de túlságosan szörnyű volt, amit tenni akart.

– Jobb, ha különválunk – mondta szaggatottan.

– Tessék, váljunk, de csak akkor, ha vagyont ad – mondta Helène. – Váljunk külön... Jaj, de megijesztett!

Pierre felugrott a díványról és imbolyogva feléje rohant.

– Megöllek! – kiáltotta. Lekapta az asztal márványlapját – maga se tudta, hogy ekkora erő van benne – egy lépést tett Hélène felé és ütésre lendítette a lapot.

Hélène arcát eltorzította a rémület. Felsikoltott és elugrott előle. Pierre-ben feltámadt apja természete. Megízlelte a düh szenvedélyét és gyönyörét. Ledobta a lapot, széttörte és karját szétlökve közeledett Hélènehez. „Takarodj!!" – kiáltotta olyan félelmes hangon, hogy az egész ház népe rémülettel hallgatta. Isten tudja, mit csinált volna Pierre ebben a pillanatban, ha Hélène ki nem rohan a szobából.

Pierre egy hét múlva meghatalmazást adott feleségének: élvezze hasznát valamennyi nagyoroszországi birtokának – azaz vagyona nagyobb felének – és egyedül Pétervárra utazott.

Két hónap telt el, amióta Liszije Goriban megkapták a hírt az austerlitzi csatáról és Andrej herceg elestéről. Hiába a követség útján folytatott levelezés, hiába a sok kutatás – holttestét nem találták meg, ő maga nem volt a foglyok között. Hozzátartozóinak az volt a legrosszabb, hogy mégiscsak maradt egy kis remény: hátha felszedték a lakosok a csatamezőn, hátha lábadozik vagy haldoklik valahol – egyedül idegenek között, és nem tud hírt adni magáról. Az újságok – amelyekből az öreg herceg először értesült az austerlitzi csatáról – nagyon röviden és határozatlanul, mint mindig, csak annyit írtak, hogy az oroszok ragyogó csaták után kénytelenek voltak meghátrálni, és hogy a visszavonulást a legnagyobb rendben hajtották végre. Az öreg herceg ebből a hivatalos közleményből is megértette, hogy a mieinket szétverték. Az austerlitzi csata hírét hozó újság után egy héttel levél jött Kutuzovtól. A levél arról értesítette a herceget, milyen sorsra jutott a fia.

„Az ön fia – írta Kutuzov – a szemem láttára, az ezred élén, a zászlót tartva, hősi harcban elbukott. Méltó maradt apjához és hazájához. Sajnálatomra és az egész hadsereg sajnálatára, mindmáig sem tudjuk – él-e a fia vagy nem. Azzal a reménnyel kecsegtetem magam, hogy él, mert máskülönben rajta volna a csatatéren megtalált tisztek listáján, amelyet a parlamenterek átnyújtottak nekem."

Az öreg herceg késő este kapta ezt a hírt, amikor egyedül volt dolgozószobájában. Másnap reggel szokása szerint sétára indult. De nem szólt sem az intézőhöz, sem a kertészhez, sem az építészhez; bár dühösnek látszott, nem mondott semmit senkinek.

Amikor Marja hercegnő a szokott időben bement hozzá, a herceg az esztergapadnál állt és esztergályozott; nem tekintett lányára – ahogy máskor se szokott.

– Á! Marja hercegnő! – mondta hirtelen, mesterkélt hangon és ledobta az esztergakést. (A kerék még tovább forgott a lendülettől. Marja hercegnőnek sokáig az emlékezetében maradt a kerék elhaló csikorgása, mely egybeolvadt mindazzal, ami ezután következett.)

Marja hercegnő közelebb lépett hozzá; amikor arcára tekintett, valami hirtelen megpattant lelkében. Elsötétült előtte a világ. Apja arca nem volt se szomorú, se megtört, csak haragos; erről az emberfeletti belső harcot tükröző arcról azt olvasta le, hogy mindjárt őrá is rázúdul, agyonnyomja egy szörnyű csapás, a legsúlyosabb csapás az életében, olyan, amilyen még nem érte soha: jóvátehetetlen, megfoghatatlan csapás – annak a halála, akit szeret.

– *Mon père! André?* – kiáltott fel a csúnya és esetlen hercegnő az önfeledt bánat oly kifejezhetetlen bájával, hogy apja nem állta a tekintetét, szipogott egyet és félrefordult.

– Hírt kaptam. A foglyok közt nincs. Az elesettek közt sincs. Kutuzov

azt írja – kiáltotta fülsértően, mintha ezzel a kiáltással el akarná kergetni a hercegnőt – azt írja: elesett!

A hercegnő nem rogyott össze, nem lett rosszul. Sápadt volt, de amikor meghallotta ezeket a szavakat, megváltozott az arca, sugárzó, szép szemében felragyogott valami. Mintha valami magasabb rendű, az evilági bánattól és örömtől teljesen független öröm öntötte volna el a lelkét betöltő bánatot. Még arról is megfeledkezett, hogy fél az apjától. Odament hozzá, megfogta, magához vonta a kezét, átölelte aszott, eres nyakát.

– *Mon père* – mondta. – Ne forduljon el tőlem, sírjunk együtt.

– A bitangok, a gazemberek! – kiáltotta az öreg és elhúzta arcát a lányától.

– Tönkreteszik a hadsereget. Vágóhídra viszik az embereket! Miért? Menj, menj, mondd meg Lizának!

A hercegnő erőtlenül a karosszékbe ereszkedett apja mellett és sírva fakadt. Megjelent előtte bátyja: gyöngéd és mégis büszke arccal éppen búcsút vesz őtőle és Lizától; majd ugyanolyan gyöngéd, de gúnyos modorban a nyakába akasztja a szentképecskét. „Vajjon hitt-e? Megbánta-e hitetlenségét? Vajjon *ott* van-e most, ott, az örök nyugalom és boldogság honában?" – gondolta.

– Mondja el, *mon père,* hogy történt – kérte könnyezve a hercegnő.

– Menj, menj. Elesett egy ütközetben, amelyben vágóhídra vitték a legkülönb oroszokat, sárba tapostatták az orosz dicsőséget. Menjen, Marja hercegnő. Menj és mondd meg Lizának. Én is megyek mindjárt.

Amikor Marja hercegnő visszament apja szobájából, a kis hercegné kézimunkázott; azzal a különös belső nyugalmat és boldogságot kifejező tekintettel nézett Marja hercegnőre, amely csakis az állapotos asszonyok sajátja. Bizonyára nem is látta Marja hercegnőt, mert befelé, magába nézett, a boldog és titokzatos valamit figyelte, amely most benne végbemegy.

– Marie – mondta, elhúzódott a hímzőráma mellől és hátradőlt – add csak a kezed. – Megfogta és a hasára tette a hercegnő kezét.

Szeme várakozóan mosolygott, bajuszkás ajka felhúzódott és a gyermekes boldogság jeleként úgy is maradt. Marja hercegnő letérdelt előtte és ángya ruhájának ráncai közé rejtette arcát.

– Itt, itt! Hallod? Olyan furcsa érzés! Tudod, Marie, én nagyon fogom szeretni – mondta Liza és boldogan ragyogó szemmel nézett sógornőjére. Marja hercegnő nem tudta felemelni a fejét: sírt.

– Mi lelt, Masa?

– Semmi... úgy elfogott a szomorúság... búsulok Andrej miatt – mondta és sógornője térdéhez törölte könnyeit. Marja hercegnő a reggel folyamán többször is megpróbálta előkészíteni ángyát, de mindannyiszor sírva fakadt. Bár a kis hercegné nem értette a könnyek okát, és bár nem volt valami jó szeme, mégis riadt gyanú kelt benne. Nem szólt semmit, de nyugtalanul körül-körülnézett, mintha keresne valamit. Ebéd előtt bement a szobájába az öreg herceg, akitől mindig félt. Most különösen nyug-

talan és haragos volt az arca; egy szót sem szólt, mindjárt ki is ment. A hercegné Marja hercegnőre tekintett, aztán eltűnődött – a befelé forduló figyelemnek azzal a kifejezésével, amely a várandós asszonyok sajátja. Hirtelen sírva fakadt.

– Valami hírt kaptatok Andrejtől? – kérdezte.

– Nem. Hisz tudhatod, hogy még nem jöhetett hír, de *mon père* aggódik és – én is félek.

– Így hát nincs semmi?

– Nincs – felelte Marja hercegnő és sugárzó szemével állhatatosan nézett ángyára. Elhatározta, hogy nem szól neki; apját is rábeszélte, hogy titkolja el ezt a szörnyű hírt menye elől a lebetegedéséig, amely már a napokban várható. Marja hercegnő és az öreg herceg – ez is, az is a maga módján – viselte, palástolta bánatát. Az öreg herceg nem akart remélni: leszámolt azzal, hogy Andrej herceg elesett és bár az egyik hivatalnokot elküldte Ausztriába, hogy kutassa fel fia nyomát – mégis megrendelte Moszkvában a síremlékét, amelyet a kertben akart felállítani, és mindenkinek azt mondta: elesett a fia. Igyekezett változatlanul folytatni eddigi életmódját, de cserben hagyta az ereje: kevesebbet járkált, kevesebbet evett, kevesebbet aludt és napról napra gyengébb lett. Marja hercegnő reménykedett. Úgy imádkozott bátyjáért, mintha élne, és minden pillanatban várta visszatértének hírét.

VIII

– *Ma bonne amie* – mondta a kis hercegné március tizenkilencedikén délelőtt, a villásreggeli után és bajuszkás ajka – régi szokása szerint – felhúzódott. De mint ahogy minden tele volt szomorúsággal ebben a házban, amióta megkapták a szörnyű hírt: minden mosoly, beszédhang, sőt a háznép járása is – most még a kis hercegné mosolya is olyan volt, hogy csak még jobban észrevétette a közös bánatot, hiszen bár nem tudta az okát, ő is a közös hangulat hatása alá került.

– *Ma bonne amie, je crains que le fruchtique (comme dit* Foka, a szakács) *de ce matin ne m'aie pas fait du mal.*[10]

– Mi bajod, lelkem? Sápadt vagy. Jaj, de sápadt vagy – mondta ijedten Marja hercegnő és súlyos, de puha lépteivel odasietett ángyához.

– Ne hívassam Marja Bogdanovnát, kegyelmes kisasszony? – kérdezte az egyik jelenlevő szobalány. (Marja Bogdanovna a járási székhelyről való bába volt, aki már második hete Liszije Goriban lakott.)

– Csakugyan – kapott az ötleten Marja hercegnő – valóban, az is lehet. Máris megyek. *Courage, mon ange!*[11] – Megcsókolta Lizát és ki akart menni a szobából.

---

[10] Attól tartok, kedves barátnőm, hogy a mai früstök (ahogy Foka, a szakács mondja) megártott.

[11] Ne félj, angyalom!

– Á, nem, nem! – És a kis hercegné arcán a sápadtságon kívül az elháríthatatlan fizikai fájdalomtól való gyermeki félelem is megjelent.

– *Non, c'est l'estomac... dites que c'est l'estomac, dites, Marie, dites...*[12] – A kis hercegné gyermekien szenvedő, de szeszélyes, sőt egy kissé szenvelgő sírásra fakadt és tördelte kicsiny kezét. Marja hercegnő elszaladt Marja Bogdanovnáért.

– *Oh! Mon dieu! Mon dieu!* – hallatszott mögötte.

Párnás, kis fehér kezét dörzsölgetve, sokat sejtetően nyugodt arccal máris jött szemközt a bába.

– Azt hiszem, kezdődik, Marja Bogdanovna! – mondta Marja hercegnő és ijedten tágra meresztett szemmel nézett a bábára.

– No, hálistennek, hercegnő – mondta Marja Bogdanovna és meggyorsította lépteit. – De maguknak, lányoknak nem kell tudni ám az ilyesmiről.

– Dehát, hogy' nem jött még meg Moszkvából az orvos? – kérdezte a hercegnő. (Liza és Andrej herceg kívánsága szerint a szülés várható idejére Moszkvába küldtek egy szülészért, és minden pillanatban várták.)

– Nem baj, hercegnő, ne aggódjék – mondta Marja Bogdanovna – doktor nélkül is rendben lesz minden.

Öt perc múlva a hercegnő hallotta a szobájából, hogy valami nehezet cipelnek. Kikukkantott: az inasok valami célból a hálóba vitték azt a bőrdíványt, amely Andrej herceg dolgozószobájában állt. A cipekedők arca csendes ünnepélyességet fejezett ki.

Marja hercegnő egyedül ült szobájában, fülelt a ház minden neszére, ki-kinyitotta az ajtót, ha valaki arra haladt, és leste, mi történik a folyosón. Néhány asszony csendes léptekkel jött, ment, mindannyiszor ránéztek, aztán félrefordították a fejüket. Marja nem mert kérdezni semmit, becsukta az ajtót, visszavonult, és hol imakönyvéért nyúlt, hol meg a szentképtartó elé térdelt. Nagy keserűségére és meglepetésére azt érezte, hogy az ima nem csillapítja izgalmát. Egyszer csendesen kinyílt az ajtaja, és a küszöbön, fejkendőben, megjelent öreg dajkája, Praszkovja Szavisna, aki a herceg tilalma folytán jóformán sose járt be a szobájába.

– Azért jöttem, Masenyka, hogy elüldögéljek veled – mondta a dada – meg elhoztam a hercegné esküvői gyertyáit, meggyújtom a védőszentje előtt, angyalom – mondta és felsóhajtott.

– Igazán örülök, dada.

– Irgalmas az Isten, kis galambom. – A dada meggyújtotta a szentképtartó előtt az aranyszálakkal körülcsavart gyertyákat, aztán letelepedett az ajtónál és harisnyát kötött. Marja hercegnő könyvet vett a kezébe és olvasni kezdett. De valahányszor lépteket vagy hangokat hallott,

---

[12] Nem, csak a gyomor... mondja, hogy csak a gyomor, mondja, Marie, mondja...

ijedten, kérdően mindig a dadára tekintett, az pedig megnyugtatóan nézett rá. A ház minden zugába szétömlött és mindenkin elhatalmasodott az az érzés, amelyet Marja hercegnő a szobájában üldögélve tapasztalt. Mivel a néphit azt tartja, hogy a szülő asszony annál kevesebbet szenved, minél kevesebben tudnak vajúdásáról, mindenki igyekezett azt színlelni, hogy semmit sem tud. Senki sem beszélt róla, de a herceg házában uralkodó jómodor diktálta, szokásos komolyságon és tisztelettudáson kívül mindenkin egy bizonyos közös gond és ellágyulás látszott, meg valami megfoghatatlan, nagy-nagy dolognak a tudata, azé, amely e pillanatban végbemegy.

A cselédlányok nagy szobájából nem hallatszott nevetés. Az inasszobában is mindenki szótlanul ült – állandóan készenlétben. A cselédházakban fáklyákat meg gyertyákat égettek és nem aludtak. Az öreg herceg, keményen sarokra lépve járkált szobájában és Marja Bogdanovnához küldte Tyihont, hogy megkérdezze, mi újság?

– Csak mondd meg: a herceg kérdezteti, mi újság, és gyere vissza, hadd tudjam, mit mond.

– Jelentsd a hercegnek, hogy megkezdődött a szülés – mondta Marja Bogdanovna és jelentős pillantást vetett a követre. Tyihon visszament és jelentette a hercegnek.

– Jól van – mondta a herceg, becsukta maga után az ajtót, és Tyihon semmi neszt sem hallott többé a dolgozószobában. Kisvártatva Tyihon bement, színleg azért, hogy lekoppantsa a gyertyákat. Látva, hogy a herceg már fekszik a díványon, ránézett izgalom-dúlta arcára, megcsóválta fejét, szótlanul odament hozzá, vállon csókolta és kiment: nem igazította meg a gyertyát és nem árulta el, miért jött voltaképp. A világ legünnepélyesebb misztériuma tovább folyt. Elmúlt az este, beállt az éj. De a megfoghatatlannal szemben érzett várakozás és ellágyulás nem csökkent, hanem még fokozódott. Senki sem hunyta le a szemét.

Vannak márciusi éjszakák, amikor a tél nekidurálja magát utoljára és iszonyú dühvel a világra zúdítja maradék havát, utolsó hóviharait. Ilyen volt ez is. A Moszkvából jövő német orvos elébe, akit percről percre vártak, friss lovakat már küldtek az országúthoz – oda, ahol a mezei útra kanyarodnak a kocsik – most még lóhátasokat is küldtek, lámpásokkal, hogy átkalauzolják a kátyuk és havas pocséták között.

Marja hercegnő már rég letette a könyvet. Némán ült, sugaras szemét a dadaráncos arcára szegezte, amelyet a legapróbb vonásokig ismert. Nézte-nézte a kendő alól kicsúszó ősz fürtöt meg az áll alatt csüngő, táskás bőrt.

Szavisna dada a harisnyát kötögetve, halkan elmondta azt a százszor is elmondott történetet, hogyan hozta a világra Marja hercegnőt a megboldogult hercegné Kisinyovban, bába helyett egy moldvai paraszt-

asszony segítségével. De maga Szavisna se hallotta, nem is értette tulajdon szavait.

– Jó az Isten, nincs szükség doktorra sosem – mondogatta. Egy szélroham hirtelen nekirontott az egyik ablaknak, amelynek a belső tábláját már levették (a herceg parancsára minden szobában levettek egy-egy táblát, mihelyt megjött a pacsirta), kivágta a rosszul betolt reteszt, belekapott a szövetfüggönybe és hideg, havas leheletével elfújta a gyertyát. Marja hercegnő összerezzent. A dada letette a kötést, odament az ablakhoz és kihajolt, hogy elkapja a kicsapódott ablaktáblát. A hideg szél ugyancsak cibálta keszkenője csücskét és kicsúszott ősz fürtjeit.

– Lelkem, hercegnőm, jönnek a prespekten! – mondta. Már megfogta az ablaktáblát, de még nem csukta be. – Lámpással! Bizonyára a doktor...

– Ah, istenem! Hála istennek! – mondta Marja hercegnő. – Elébe kell mennem: nem tud oroszul.

Marja hercegnő magára kapta sálját és az érkezők elé futott. Amikor áthaladt az előszobán, az ablakon át látta, hogy egy fogat és néhány lámpás áll a feljárónál. Kiment a lépcsőre. A korlát egyik kis oszlopán egy faggyúgyertya csurogva lobogott a szélben. Filipp inas – ijedt arccal tartott a kezében egy másik gyertyát – lejjebb, a lépcső első pihenőjén állt. Még lejjebb, a fordulón túl, posztócsizmás láb közeledő léptei hallatszottak. Egy ismerősen csengő hang mondott valamit.

– Hálistennek! – hallotta Marja hercegnő. – Hát az öreg?

– Lefeküdt – felelte Gyemjan, a háznagy, aki már lent volt.

Aztán megint mondott valamit a hang, megint felelt valamit Gyemjan és a posztócsizmás láb léptei gyorsabban közeledtek a láthatatlan lépcsőfordulón. „Andrej! – gondolta Marja hercegnő. – Nem, lehetetlen, ez túlságosan is különös volna." Abban a pillanatban, amikor ezt gondolta, a lépcsőpihenőn, ahol az inas a gyertyával állt, megjelent Andrej herceg arca és bundás alakja. Gallérja csupa hó. Igen, ő volt, de nagyon megsápadt, lefogyott; arckifejezése is megváltozott: furcsa ellágyulás, de ugyanakkor riadtság is látszott rajta. Felment a lépcsőn és megölelte húgát.

– Nem kaptátok meg a levelemet? – kérdezte, de nem várta meg a feleletet, úgyse kapott volna, mert a hercegnő szóhoz sem jutott. Lement hát, majd a szülésszel együtt, aki nyomon követte (az utolsó állomáson találkozott össze vele), gyors léptekkel megint felment a lépcsőn és megint megölelte húgát.

– Milyen is a sors! – mondta. – Édes Masám! – Levetette bundáját, posztócsizmáját és a hercegné lakosztályába indult.

A kis hercegné fehér főkötőben feküdt, párnái közt. (A szülési fájdalmak alábbhagytak az imént.) Fekete haja fürtökben fonta körül lángoló, verítékes arcát. Édes, piciny, piros szája, fekete bajuszkás ajka nyitva volt. Boldogan mosolygott. Andrej herceg bement a szobába és – lábtól – megállt a díványnál, amelyen felesége feküdt. A gyermeki ijedtséggel és izgalommal néző, ragyogó szempár megállapodott rajta; kifejezése semmit sem változott. „Én mindnyájatokat szeretlek, én nem ártottam senkinek, miért szenvedek hát? Segítsetek rajtam" – mondta ez a szempár. Látta férjét, de nem tudta felfogni a jelentőségét annak, hogy most megjelent előtte. Andrej herceg megkerülte a díványt és homlokon csókolta feleségét.

– Édes lelkem – mondta ki azt a szót, amelyet még sose mondott neki. – Irgalmas az isten... – A hercegné kérdően, gyermeki szemrehányással nézett rá.

„Én segítséget vártam tőled, de te sem segítesz, te sem, te sem!" – mondta a szeme. A hercegné nem lepődött meg azon, hogy Andrej megjött. Andrej hazaérkeztének semmi köze sem volt az ő gyötrelmeihez és semmit sem enyhített rajta. Megújultak a kínok, és Marja Bogdanovna azt tanácsolta Andrej hercegnek, hogy menjen ki.

A szülész bement a szobába. Amikor Andrej herceg kiment és találkozott Marja hercegnővel, megint odament hozzá. Suttogva beszédbe elegyedtek, de beszélgetésük minden pillanatban megszakadt. Vártak és hallgatóztak.

– *Allez, mon ami*[13] – mondta Marja hercegnő. Andrej herceg megint a felesége lakosztályába indult; leült a szomszéd szobában és várt. Egy nő rémült arccal kijött a felesége szobájából és zavarba esett, amikor megpillantotta Andrej herceget. Andrej a kezébe rejtette arcát és így ült néhány percig. Odabentről szánalmat gerjesztő, tehetetlen, állati nyögés hallatszott. Andrej herceg felállt, odament az ajtóhoz és ki akarta nyitni. De az ajtót fogta valaki.

– Nem szabad! Nem szabad! – szólt ki egy ijedt hang. Andrej fel s alá járkált a szobában. A kiabálás elcsitult; eltelt egynéhány másodperc. Hirtelen egy borzalmas sikoly hallatszott a szomszéd szobából – nem az ő sikolya, ő nem tudhatott így sikoltani. Andrej herceg az ajtóhoz szaladt; a sikoly elnémult és gyermeksírás hallatszott.

„Minek hoztak ide gyermeket? – gondolta az első másodpercben Andrej herceg. – Gyermek? Milyen gyermek?... Minek van ott az a gyermek? Vagy a mi gyermekünk az? Az született meg?"

Amikor hirtelen megértette e gyermeksírás boldog jelentőségét, szinte fojtogatták a könnyek, és mindkét karjával az ablakpárkányra könyökölve elsírta magát és úgy zokogott, akár egy gyermek. Kinyílt az ajtó.

[13] Menjen, barátom.

Feltűrt ingujjal, kabát nélkül, sápadtan kisietett a doktor. Állkapcsa remegett. Andrej herceg hozzá fordult, de az orvos zavartan pillantott rá, egy szót sem szólt, továbbment. Kiszaladt egy nő is, de amikor meglátta Andrej herceget, kővé dermedt a küszöbön. Andrej bement felesége szobájába. A hercegné holtan feküdt, abban a testhelyzetben, ahogyan öt perccel előbb látta Andrej. Bár a szeme megmerevült, bár sápadt lett orcája, bájos gyermekarcának, fekete bajuszkás ajkának kifejezése most is ugyanaz volt.

„Én mindnyájatokat szeretlek, nem ártottam senkinek, mégis mit tettetek velem?!" – ezt mondta ez a szánalmat gerjesztő, bájos, halott arc. A szoba sarkában, Marja Bogdanovna reszkető, fehér kezében egy kis vörös valami vinnyogott és sivalkodott.

Két óra múlva Andrej herceg halk léptekkel bement apja dolgozószobájába. Az öreg már mindent tudott. Ott állt az ajtónál és mihelyt kinyílt az ajtó, öreges, de kemény karjával, mint valami satuval, némán átfogta fia nyakát és felzokogott, mint egy kisgyermek.

Három nap múlva elsiratták a kis hercegnét. Andrej herceg felment a ravatal lépcsőjén, hogy búcsút vegyen tőle. Bár a szem csukva volt, az arc ugyanaz maradt a koporsóban is. „Jaj, mit tettetek velem?" – még mindig ezt mondta. És Andrej herceg azt érezte, hogy a lelkében megpattan valami; azt érezte, hogy olyan bűnt követett el, amelyet sosem tehet jóvá, sosem felejthet el. Nem bírta magába fojtani a sírást. Az öreg is felment és megcsókolta az egyik kis viaszsárga kezet, amely nyugodtan, dombosan hevert a másikon. Menye arca neki is azt mondta: „Jaj, mit tettetek velem?" Az öreg haragosan elfordult, amikor meglátta ezt az arcot.

Újabb öt nap múlva megkeresztelték a kis Nyikolaj Andrejics herceget. A dajka az állával tartotta a pelenkát, mialatt a pap egy lúdtollal megkente a kisgyermek ráncos, vörös tenyérkéjét és talpacskáját.

Keresztapja: a nagyapja remegve kerülte meg a csecsemővel a horpadt bádog keresztelőmedencét; félt, hogy elejti; aztán átadta a keresztanyának, Marja hercegnőnek. Andrej herceg a másik szobában ült, várta a szertartás végét és majd megdermedt féltében: még a vízbe ejtik azt a gyermeket. Boldogan tekintett a gyermekre, amikor kihozta a dajka, és helyeslően bólintott, amikor a dajka elújságolta, hogy a keresztelőmedencébe dobott kis viaszdarab – amelybe belegyúrták a gyermek néhány hajaszálát – nem süllyedt el, hanem fentmaradt a keresztvíz színén.

Az öreg gróf fáradozása folytán sikerült elsimítani Rosztov részvételét Dolohov és Bezuhov párbajában, sőt Rosztovot ahelyett, hogy lefokozták volna, kinevezték segédtisztnek a moszkvai főkormányzó mellé. Emiatt nem utazhatott falura a családdal – az egész nyarat Moszkvában, új hivatalában töltötte. Dolohov felgyógyult és Rosztov még jobban összebarátkozott vele felépülése után. Dolohov, amíg beteg volt, az anyjánál feküdt, aki odaadóan és gyöngéden szerette. Az öreg Marja Ivanovna Rosztovot is megszerette, amiért jó barátja volt Fegyának, és gyakran beszélt neki a fiáról.

– Igen, gróf, Fegya nem való ebbe a mai, romlott nagyvilági társaságba, túlságosan is nemes- és tisztalelkű ő ahhoz – mondogatta. – Az erényt nem szereti senki, az erény mindenkinek szemet szúr. Hát mondja, gróf, igazságos, becsületes eljárás volt ez Bezuhovtól? Mert Fegya, amilyen nemeslelkű, szerette és most sem ejt róla soha egy rossz szót sem. Pétervárott elkövették azt a csínyt a rendőrkapitánnyal; az nagy kópéság volt, dehát együtt követték el! És mi lett a vége? Bezuhovnak egy haja szála se görbült meg, Fegya tartotta a hátát mindenért. És mit kellett elviselnie! No jó, visszaadták a rangját, de hogy is ne adták volna vissza! Azt hiszem, olyan bátor katona és olyan hazafi kevés van, mint ő. Hát mi ez most, ez a párbaj? Hát van ezekben az emberekben becsület?! Tudja, hogy egyetlen fiam, mégis párbajra hívja és belélő! Még jó, hogy az Isten megkönyörült rajtunk. És miért tette? Hát van ma valaki, akit megkímél a szóbeszéd? Ki tehet róla, hogy ő olyan féltékeny? Azt megérteném, ha mindjárt értésére adta volna, dehát egész esztendeig tartott a dolog. Csakis azért hívta párbajra, mert azt hitte, hogy Fegya nem áll ki vele, hiszen adósa. Micsoda aljasság! Micsoda förtelem! Tudom, hogy ön megérti Fegyát, kedves grófom, azért is szeretem tiszta szívből, higgye el. Őt kevesen értik meg. Olyan magasztos, mennyei lélek!

Maga Dolohov a felgyógyulás alatt gyakran olyan szavakat mondott Rosztovnak, amilyeneket semmiképp sem lehetett volna várni tőle.

– Engem rossz embernek tartanak, tudom – mondta – nem baj. Én nem adok senkire, csak azokra, akiket szeretek; de akit én szeretek, azt úgy szeretem, hogy odaadnám érte az életemet is; a többit meg mind eltaposom, ha az utamba állnak. Van egy imádott, drága jó anyám, két-három barátom – te is köztük vagy – a többiekről csak annyiban veszek tudomást, amennyiben hasznomra vagy káromra vannak. Majdnem mind káromra van, kivált a nők. Igen, kedves barátom – folytatta – férfiak közt már találtam fennkölt, nemes lelkeket, akik tudnak szeretni, de nők közt eddig még csak megvehető teremtéseket találtam; grófnő, szakácsné – egyremegy. Nem találkoztam még azzal a mennyei tisztasággal, odaadással, amelyet a nőben keresek. Ha találnék egy ilyen nőt, az életemet is odaadnám érte. De ezek!... – Megvető kézmozdu-

latot tett. – És hidd el, hogy ha becsülöm még valamire az életet, csak azért becsülöm, mert remélem, hogy megtalálom azt a mennyei lényt, akiben újjászületnék, megtisztulnék és felemelkednék. Dehát te nem érted ezt.

– De nagyon is értem – felelte Rosztov, aki teljesen új barátjának hatása alá került.

Ősszel a Rosztov-család visszatért Moszkvába. A tél elején visszatért Gyenyiszov is és Rosztovéknál szállt meg. 1806 telének ezek az első hetei, amelyeket Rosztov Moszkvában töltött, igen-igen boldog és vidám idők voltak neki is, az egész családnak is. Nyikolaj sok fiatalembert kapatott a házhoz. Vera gyönyörű húszéves szűz volt; Szonya tizenhat éves kislány, az imént kifeslett bimbó minden bűbája rajta. Natasa félig kisasszony, félig csitri, hol gyermekien mulatságos, hol szűzien elbűvölő.

Rosztovék házában akkortájt a szeretet sajátos levegője áradt szét; így szokott ez lenni az olyan házakban, ahol nagyon kedves és nagyon fiatal lányok vannak. Valahány fiatalember a Rosztov-házba járt, mindnek csak rá kellett néznie ezekre a fiatal, érzékeny leányarcokra, melyek mindig mosolyogtak (bizonyára a boldogságtól), csak látnia kellett ezt az élénk jövés-menést, csak hallania a fiatal lányoknak ezt a csapongó, de mindenkihez nyájas, reménnyel teli, mindenre kész csacsogását, csak hallania kellett ezeket a szeszélyesen váltakozó hangokat, hol éneket, hol muzsikát – máris valamennyi ugyanazt a szeretetre készséget, azt a boldogság-várást érezte, akár a Rosztov-ház ifjú népe.

Dolohov a legelsők egyike volt azok közt a fiatalemberek közt, akiket Rosztov bevezetett a családba. Dolohov mindenkinek megnyerte a tetszését, csak Natasának nem. Dolohov miatt kis híján össze is kapott a bátyjával. Egyre azt hajtogatta, hogy Dolohov rossz ember; hogy a Bezuhovval való párbajban Pierre-nek volt igaza. Dolohov volt a bűnös, különben is kellemetlen és alakoskodó.

– Ő rajta nincs mit megérteni – kiáltotta Natasa hajthatatlan nyakassággal – rossz ember, és nincs benne érzés! A Gyenyiszovodat például szeretem, az is nagy korhely, meg minden, mégis szeretem, szóval megértem. Nem tudom, hogy is magyarázzam meg... őbenne minden ki van számítva, és én ezt nem szeretem. De Gyenyiszovot...

– Á, Gyenyiszov más lapra tartozik – felelte Nyikolaj, éreztetve, hogy Dolohovhoz képest még Gyenyiszov is csak senki – meg kell érteni, micsoda nagyszerű lélek az a Dolohov, látni kell, hogy bánik az anyjával. Micsoda szív!

– Hát azt én nem tudom, de kellemetlen a társasága. És tudod-e, hogy beleszeretett Szonyába?

– Micsoda ostobaság...

– Biztos vagyok benne, majd meglátod.

Natasa jövendölése bevált. Dolohov gyakran eljárt hozzájuk, pedig

nem nagyon kedvelte a női társaságot. Azt a kérdést pedig, hogy kiért jár oda, nemsokára mindenki úgy döntötte el (bár senki sem beszélt róla), hogy Szonya kedvéért jár. Szonya tudta ezt, noha ő se merte soha szóba hozni és olyan piros lett, akár a pipacs, valahányszor Dolohov megjelent.

Dolohov gyakran ott ebédelt Rosztovéknál, soha nem mulasztott el egyetlen előadást sem, amelyen ők részt vettek, ott volt Jogel *adolescentes*[14]-báljain, ahová Rosztovék mindig eljártak. Szonya iránt különösen nagy figyelmet tanúsított és olyan szemmel nézett rá, hogy Szonya nem állta ki a tekintetét pirulás nélkül, sőt még az öreg grófné és Natasa is elpirult, ha észrevette ezt a tekintetet.

Látszott, hogy ez az erős, különös férfi ellenállhatatlan hatás alá került: ennek a bájos kis fekete lánynak a hatása alá, aki mást szeret.

Rosztov valami új vonást vett észre Dolohov és Szonya kapcsolatában, de nem tudta meghatározni, miben is rejlik ez az új vonás. „Eh, ezek mindig szerelmesek valakibe" – gondolta Szonyáról és Natasáról. De nem érezte magát olyan kellemesen Szonya és Dolohov társaságában, mint eddig, és ritkábban volt otthon.

1806 ősze óta megint mindenki csak arról beszélt – még nagyobb hévvel, mint tavaly – hogy háború lesz Napoleon ellen. Elrendelték, hogy ne csak tíz újoncot, hanem kilenc tartalékost is szedjenek ezrenként. Mindenki szidta-átkozta Bonapartét és Moszkvában egyébről sem folyt a szó, csak a küszöbönálló háborúról. A Rosztov-családot csupán annyiban érdekelte az egész háborús készülődés, hogy Nyikoluska a világért sem volt hajlandó Moszkvában maradni. Alig várta, hogy leteljen Gyenyiszov szabadsága, és az ünnepek után visszaindulhassanak ezredükhöz. A közelgő elutazás azonban nem zavarta a vigadozásban, sőt inkább serkentette rá. Idejének javarészét a családon kívül töltötte – ebédeken, estélyeken, bálakon.

XI

Karácsony harmadnapján otthon ebédelt Nyikolaj, ami az utóbbi időben ritkán esett meg vele. Hivatalosan ez volt a búcsúlakoma, mert Nyikolaj vízkereszt után indulni akart Gyenyiszovval az ezredhez.

A Rosztov-házban még sohasem lehetett oly erősen érezni a szerelem légkörét, mint ezekben a napokban: az ünnepeken. „Ragadd meg a boldogság pillanatát, szerettesd meg magadat és szeress te magad is! Csakis ez ér valamit a világon – a többi mind-mind botorság. És csakis ezzel az eggyel törődünk mi" – ezt fejezte ki ez a légkör.

Nyikolaj csak épp ebéd előtt ért haza, pedig mint mindig, most is agyonhajszolt már két pár lovat, és mégse jutott el mindenüvé, ahová el kellett volna mennie és ahová hívták. Mihelyt belépett, azonnal ész-

[14] serdülők részére rendezett

revette és megérezte a szerelemnek a családban szétáradó levegőjét, de ezenkívül észrevette a társaság egynémely tagja közt uralkodó furcsa zavart is. Különösen izgatott volt Szonya, Dolohov, az öreg grófné, és egy kissé Natasa is. Nyikolaj mindjárt tudta, hogy az ebéd előtt feltétlenül történt valami Szonya és Dolohov között, és – nemhiába volt olyan tapintatos lélek – az egész ebéd ideje alatt igen gyöngéden és vigyázatosan viselkedett mindkettejükkel. Ugyanakkor este, az ünnep harmadnapján, rendezte Jogel (a tánctanár) azoknak a bálaknak egyikét, amelyeket ünnepek alkalmával rendezni szokott fiú- és leánytanítványai számára.

– Eljössz Jogelhez, Nyikolinka? Gyere el, kérlek – mondta Natasa – külön kért, hogy gyere el. Vaszilij Dmitrics (Gyenyiszov) is jön.

– Hová el nem megyek én, ha a grófnő parancsolja! – mondta Gyenyiszov, aki a Rosztov-házban tréfásan megjátszotta Natasa lovagjának szerepét. – Akár *pas de châle*-t[15] is táncolok.

– Hát, ha ráérek. Elígérkeztem Arharovékhoz, estély van náluk – mondta Nyikolaj. – És te? – fordult Dolohovhoz. De alig mondta ki, mindjárt észbe kapott, hogy ezt nem kellett volna kérdeznie.

– Hát... lehet... – felelte hidegen és haragosan Dolohov. Előbb Szonyára tekintett, majd szemöldökét összevonva, pontosan ugyanolyan pillantással, ahogy a klub ebédjén Pierre-re nézett, megint Nyikolajra tekintett.

„Itt van valami" – gondolta Nyikolaj, és még jobban megerősödött az a feltevése, hogy Dolohov mindjárt ebéd után elhajtat. Kihívta Natasát és megkérdezte, miről van itt szó.

– Én már kerestelek is – mondta Natasa, mikor kiszaladt hozzá. – Megmondtam, de csak nem akartad elhinni – folytatta diadalmasan – Dolohov megkérte Szonya kezét.

Akármilyen keveset foglalkozott is Nyikolaj Szonyával ez alatt az idő alatt, mégis, mintha megszakadt volna benne valami, amikor ezt a hírt hallotta. Dolohov igen tisztességes, sőt némi tekintetben fényes parti, ha figyelembe vesszük, hogy Szonya hozománytalan árvalány. Az öreg grófné és a nagyvilági társaság szempontjából nem lehetett ok a visszautasításra. Ezért Nyikolaj első érzése – amikor ezt meghallotta – a Szonya ellen fellobbanó harag volt. Már készült is rá, hogy azt mondja: „Nagyszerű! Természetesen, el kell felejteni minden gyermekkori ígéretet és el kell fogadni az ajánlatot"; de még nem is jutott rá ideje, hogy kimondja...

– Képzeld! Kikosarazta! Kereken elutasította! – folytatta Natasa. – Azt mondta, hogy mást szeret – tette hozzá rövid hallgatás után.

„Hát igen, nem is viselkedhetett másképp az én Szonyám!" – gondolta Nyikolaj.

– Akárhogy kérte is a mama, mégis elutasította, és én tudom, hogy ha kimond valamit, nem szívja vissza...

[15] sál-táncot

– Hát a mama *kérte?!* – kiáltott fel szemrehányóan Nyikolaj.

– Igen – felelte Natasa. – Tudod, Nyikolinka, ne haragudj, de én tudom, hogy sose veszed el Szonyát. Én tudom, isten tudja, miből, de biztosan tudom, hogy nem veszed el.

– No, ezt aztán rosszul tudod – mondta Nyikolaj – de beszélnem kell Szonyával. Milyen bájos ez a Szonya – tette hozzá mosolyogva.

– De még milyen bájos! Ide küldöm! – Natasa megcsókolta bátyját és elszaladt.

Egy perc múlva bejött Szonya. Ijedten, zavartan, bűnbánóan. Nyikolaj odament hozzá és kezet csókolt. Először történt meg Nyikolaj mostani itthon-tartózkodása alatt, hogy négyszemközt beszéltek, hogy a szerelmükről beszéltek.

– Sophie – mondta először félénken, aztán mind merészebben és merészebben – hiszen, ha csak egy ragyogó, előnyös partit akarna visszautasítani! De hát ő nagyszerű, nemeslelkű ember... a barátom...

Szonya közbevágott.

– Már visszautasítottam – mondta sietve.

– Ha miattam utasította vissza, attól tartok, hogy...

De Szonya megint közbevágott. Esdő, ijedt tekintettel nézett rá.

– Ne beszéljen erről, Nicolas! – mondta.

– Nem! Beszélnem kell! Lehet, hogy ez *suffisance*[16] részemről, de jobb, ha megmondok mindent. Ha én miattam utasította vissza, meg kell mondanom a teljes igazságot. Én szeretem magát, azt hiszem, jobban, mint akárkit...

– Nekem elég is ennyi – mondta Szonya és elpirult.

– Nem! De én már ezerszer voltam szerelmes és ezerszer leszek még, habár olyan barátságot, bizalmat, szeretetet, mint maga iránt, senki iránt sem érzek. Aztán meg én fiatal vagyok. *Maman* hallani sem akar a mi házasságunkról. Egyszóval, én nem ígérek semmit. És kérem, gondolkozzék Dolohov ajánlatán – mondta, de alig bírta kiejteni barátja nevét.

– Ne mondja ezt. Én nem akarok semmit. Úgy szeretem magát, mint bátyámat, és mindig is szeretni fogom, és nekem nem is kell egyéb.

– Maga angyal, én nem is vagyok méltó magához, attól félek, hogy csalódik bennem. – Nyikolaj újból megcsókolta Szonya kezét.

XII

Jogel báljai voltak Moszkvában a legvidámabb bálak. Ezt mondták a mamák, ahogy elnézték *adolescentes*[17] gyermekeiket, akik buzgón rakták a nemrég tanult tánclépéseket. Ezt mondták maguk az *adolescentes*

[16] elbizakodottság
[17] serdülő

és *adolescents*[18] is, akik rogyásig járták a táncot. Ezt mondták a felserdült hajadonok és fiatalemberek, akik azzal a gondolattal jöttek ide, hogy leereszkedjenek hozzájuk, de aztán legeslegjobb mulatságukat lelték közöttük. Abban az évben két házasság szövődött ezeken a bálakon. A két csinos kis Gorcsakov hercegnő talált ott vőlegényt. Férjhez is mentek és ezzel még jobban öregbítették e bálak jó hírét. E bálak egyik sajátsága az volt, hogy ott nem volt házigazda és háziasszony, csak a pehelykönnyen repülő, a legszabályosabb művészettel bókoló, kedélyes Jogel, aki sorra szedte vendégeitől a leckére szóló jegyet; e bálak másik sajátsága az volt, hogy oda csakis azok jártak, akik táncolni és mulatni akartak, ahogy a tizenhárom, tizennégy éves lányok akarják, amikor először öltenek hosszú ruhát. Ritka kivétellel valamennyi szép volt, vagy annak látszott: oly elragadtatással mosolyogtak és úgy égett a szemük. Néha még *pas de châle*-t is táncoltak, de csak a legjobb leánytanítványok. Natasa azok közül is kitűnt kecsességével: ő volt a legkülönb. Ám ezen az utolsó bálon csak *écossaise*-eket, *anglaise*-eket táncoltak, meg az akkoriban felkapott mazurkát. Jogel Bezuhov házában bérelt termet, és a bál – mindenki ezt mondta – nagyon jól sikerült. Sok csinos leány volt ott; a Rosztov-kisasszonyok a legkülönbek közé tartoztak. Különösen boldogok és vidámak voltak mind a ketten. Szonyát feszítette a büszkeség, hogy Dolohov megkérte a kezét, ő meg kikosarazta, s hogy aztán kibeszélték magukat Nyikolajjal; azon az estén már otthon is folyton keringőzött – alig tudta megfésülni a haját a leány – és most csak úgy sugárzott a ki-kitörő örömtől.

Natasa legalább olyan büszke, de boldognak még boldogabb volt: először van rajta hosszú ruha, először van igazi bálban. Mindkettejükön rózsaszín szalagos, fehér muszlinruha.

Natasa szerelmes lett abban a szempillantásban, mihelyt belépett a bálterembe. Nem valakibe volt szerelmes, hanem mindenkibe. Mindig abba volt szerelmes, akire abban a pillanatban éppen ránézett.

– Jaj, de nagyszerű! – mondta, valahányszor odaszaladt Szonyához.

Nyikolaj és Gyenyiszov teremről teremre járt és nyájasan, pártfogón nézegette a táncolókat.

– Milyen bájos, milyen szép nő lesz belőle – mondta Gyenyiszov.

– Kiből?

– Natasa grófnőből – felelte Gyenyiszov.

– És hogy' táncol, milyen kecses! – szólalt meg ismét, rövid hallgatás után.

– De kiről beszélsz?

– A húgodról – kiáltotta haragosan Gyenyiszov. Rosztov elnevette magát.

– *Mon cher comte; vous êtes l'un de mes meilleurs écoliers, il faut*

---

[18] serdülő lányok és fiúk

Nyikolaj és Szonya.

que vous dansiez – mondta a kis Jogel és odament Nyikolajhoz. – *Voyez combien de jolies demoiselles.*[19] – Ugyanezzel a kéréssel fordult Gyenyiszovhoz is, aki egykor szintén tanítványa volt.

– *Non, mon cher, je ferai tapisserie*[20] – felelte Gyenyiszov. – Hát nem emlékszik rá, milyen rosszul hasznosítottam a leckéit?...

– Ó nem, nem! – sietett megvigasztalni Jogel. – Csak nem figyelt jól, de tehetsége volt, igen, volt tehetsége.

Rázendítettek a nemrég divatossá vált mazurkára. Nyikolaj nem mondhatott ellent Jogelnek és felkérte Szonyát. Gyenyiszov leült az öreg hölgyek mellé, és kardjára könyökölve, lábával az ütemet dobolva, valami vidám történetet mondott el, megnevettette a hölgyeket, közben egy-egy pillantást vetett a táncoló ifjúságra. Jogel az első párban Natasával, legjobb tanítványával és büszkeségével táncolt. Cipellős lábát puhán, finoman váltogatva, elsőnek suhant végig a termen Natasával, aki szurkolt egy kissé, de azért gondosan rakta a tánclépéseket. Gyenyiszov nem vette le a szemét Natasáról és állandóan kopogta kardjával az ütemet, de olyan arccal, amely világosan elárulta, hogy ő maga csakis azért nem táncol, mert nem akar, nem pedig azért, mert nem tud. Amikor a legjavában táncolták a figurát, magához intette az arra haladó Rosztovot.

– Ez egészen más – mondta. – Hát lengyel mazurka ez? De azért kitűnően járja.

Nyikolaj tudta, hogy Gyenyiszov híres volt Lengyelországban arról, milyen mesterien táncolja a lengyel mazurkát. Odaszaladt hát Natasához.

– Menj, kérd fel Gyenyiszovot. Tyű, hogy táncol az! Csudás! – mondta.

Amikor megint Natasára került a sor, felállt és szalagos cipellőbe bújtatott lábát sebesen rakva, egyszál maga, szégyenlősen abba a sarokba futott a termen át, ahol Gyenyiszov ült. Látta, hogy mindenki ránéz és vár. Nyikolaj meg azt látta, hogy Gyenyiszov és Natasa mosolyogva vitatkoznak; Gyenyiszov szabadkozik, de boldogan mosolyog. Odaszaladt ő is.

– Kérem, Vaszilij Dmitrics – mondta Natasa – jöjjön, kérem.

– Ugyan-ugyan! Mentsen fel, grófnő! – mondta Gyenyiszov.

– No elég, Vaszja! – szólt rá Nyikolaj.

– Úgy nógatnak, mint Vaszkát, a kandúrt a mesében! – mondta tréfásan Gyenyiszov.

– Egész este énekelek majd magának – unszolta Natasa.

– Egy varázsló mindent tehet velem – mondta Gyenyiszov és lecsatolta kardját. Előjött a székek mögül, keményen megfogta hölgye kezét, feltartotta a fejét és az egyik lábát előretéve, várta az alkalmas ütemet.

---

[19] Kedves grófom; egyik legjobb tanítványom volt, táncolnia kell. Nézze, milyen sok szép leány van itt.

[20] Nem, kedves barátom, én inkább csak a falat támasztom.

Csak lóháton meg a mazurkában nem tűnt fel, hogy alacsony; ilyenkor külsőleg is csakugyan az a nyalka legény volt, akinek mindig is érezte magát. Amikor kivárta az ütemet, oldalvást egy diadalmas, tréfás pillantást vetett hölgyére, váratlanul dobbantott egyet az egyik lábával, rugalmasan felpattant a padlóról, akár a labda és hölgyét maga után vonva, máris repült a kör mentén. Nesztelenül repülte be féllábon a terem felét, és mintha nem látta volna az előtte álló székeket, egyenest azok felé suhant, ám hirtelen összecsapta a sarkantyúját, szétterpesztette a lábát és megállt a sarkán, így állt egy másodpercet, aztán nagy sarkantyú-csörgetéssel egy helyben dobogott, sebesen perdült egyet-egyet, ballábát a jobbhoz csattantotta és megint repült tovább a körben. Natasa mindig kitalálta, mit akar csinálni táncosa, és bár észre sem vette, magát egészen átengedve, mindenben követte. Gyenyiszov hol pörgette, egyszer a jobb-, másszor a balkezével, hol hirtelen letérdelt, maga körül vonta Natasát, majd megint felugrott és oly sebes lendülettel iramlott előre, mintha egyszuszra keresztül akarna rohanni minden szobán; hol meg hirtelen újból megállt és újból kikanyarított valami új és váratlan táncfigurát. Amikor fürgén megpörgette hölgyét az eredeti helye előtt és sarkantyúját összecsapva meghajolt neki, Natasa nem is bókolt válaszul. Meglepetten meresztette rá szemét és úgy mosolygott, mintha nem is ismerne rá.

– Hát ez mi volt? – kérdezte.

Bár Jogel nem ismerte el, hogy ez az igazi mazurka, mindenki elragadtatással csodálta Gyenyiszov táncművészetét, és a lányok kézről kézre adták Gyenyiszovot, az öregek meg mosolyogva kezdtek beszélgetni Lergyelországról, a régi jó időkről. Gyenyiszov a mazurkától kipirulva, zsebkendőjével törülközve, leült Natasa mellé és az egész bál alatt nem tágított mellőle.

XIII

Rosztov ezután két napon át nem látta Dolohovot a családban, de nem találta otthon sem. Harmadnap egy levelet kapott tőle.

„Mivel nem szándékozom többé hozzátok járni – jól tudod, mi okból – és mivel bevonulok csapatomhoz, ma este egy kis búcsúlakomát rendezek a barátaimnak. Gyere el az angol fogadóba." Rosztov színházból jövet – ahol a családdal és Gyenyiszovval együtt volt – a kitűzött napon, este tíz óra felé meg is érkezett az angol fogadóba. Mindjárt be is vezették a fogadó legszebb helyiségébe, amelyet erre az éjszakára kibérelt Dolohov.

Vagy húsz ember tolongott az asztal körül, amelynél – két gyertya közt – ült Dolohov. Az asztalon arany és bankó hevert. Dolohov adta a bankot. Amióta megkérte Szonya kezét, Szonya meg kikosarazta, Nyikolaj nem találkozott vele, így hát zavarba esett arra a gondolatra, hogyan is látják majd viszont egymást.

Dolohov világos, hideg tekintete már az ajtóban részegeződött Rosztovra, mintha Dolohov már várta volna őt.

– Rég nem láttalak – mondta – köszönöm, hogy eljöttél. Csak még egy játszma, és jön Iljuska a karral.

– Kerestelek otthon többször is – mondta Rosztov és elpirult.

Dolohov nem felelt.

– Te is tehetsz – mondta.

Ebben a pillanatban Rosztovnak eszébe jutott az a beszélgetés, amelyet egyszer Dolohovval folytatott. „Csak a bolond játszik vakszerencsére" – mondta akkor Dolohov.

– Vagy tán nem mersz velem játszani? – kérdezte most Dolohov, mintha kitalálta volna Rosztov gondolatát, és elmosolyodott. Rosztov e mögött a mosoly mögött meglátta benne azt a lelki hangulatot, amely megszállta a klub ebédjén is és máskor is, valahányszor megunta a mindennapi életet és szükségét érezte, hogy valami különös – jobbadán kegyetlen – csínnyel kitörjön belőle.

Rosztov kellemetlenül érezte magát. Keresett-kutatott agyában valami tréfát, hogy visszavágjon Dolohov szavaira, de nem talált. Ám ha talál is, akkor sem jut rá ideje, hogy visszavágjon, mert Dolohov egyenest az arcába nézve, lassan, tagoltan, hogy mindenki hallja, azt mondta neki:

– Emlékszel: egyszer beszélgettünk a játékról... bolond, aki vakszerencsére játszik; biztosra kell játszani! Hát ezt akarom most kipróbálni!

„Ki kéne próbálni: vakszerencsére vagy biztosra jobb-e játszani?" – gondolta Rosztov.

– Különben jobb, ha nem is játszik az ember – tette hozzá és a frissen felszakított kártyacsomagot ropogtatva hozzátette: – Bank, uraim!

Maga elé tolta a pénzt és készülődött az osztáshoz. Rosztov mellette ült és eleinte nem játszott. Dolohov rá-rátekintett.

– Mi az, nem játszol? – kérdezte Dolohov. Furcsa, de Nyikolaj azt érezte, hogy feltétlenül kártyát kell vennie, rátenni valami jelentéktelen összeget, és bele kell kapcsolódnia a játékba.

– Nincs nálam pénz – mondta.

– Hitelezek!

Rosztov öt rubelt tett egy lapra; elvesztette. Megint tett, megint vesztett. Dolohov egymás után tíz kartyáját elütötte, vagyis tízszer nyert.

– Kérem, uraim – mondta egy idő múlva – tegyék a kártyára a pénzt, különben belezavarodok a számolgatásba.

Az egyik játékos azt mondta: reméli, benne megbízhatnak.

– Bízni bízom is, de attól félek, hogy tévedek a számolásban. Tessék kirakni a pénzt a kártyára – felelte Dolohov. – Te ne zavartasd magad, mi majd elszámolunk – mondta Rosztovnak.

Tovább folyt a játék; a lakáj szüntelen hordta, töltögette a pezsgőt. Rosztovnak minden kártyáját ütötték, már vagy nyolcszáz rubel volt

a rovásán. Egy lapra már-már felíratott nyolcszáz rubelt, de mialatt pezsgőt töltöttek a poharába, meggondolta magát és megint a szokásos tétet jegyezte: húsz rubelt.

– Hagyd meg – mondta Dolohov, bár látszólag rá sem nézett Rosztovra – hamarább visszanyersz mindent. Másoknak én adok, tőled meg mindig elütöm. Vagy tán félsz tőlem? – kérdezte ismét.

Rosztov engedelmesen meghagyta a felírt nyolcszáz rubelt és egy letépett sarkú kőr hetesre tette fel, amelyet a padlóról emelt fel. Később is jól emlékezett rá. A kőr hetesre tett, arra rótta fel egy törött krétával, egyenes, kerek számjegyekkel a nyolcszáz rubelt. Megitta pezsgőjét, amely már felmelegedett előtte a pohárban, elmosolyodott Dolohov szavaira és elszoruló szívvel várta a hetest, nézte Dolohov kezét, abban meg a kártyacsomót. Ennek a kőr hetesnek a megnyerése vagy elvesztése sokat jelentett Rosztovnak. A múlt vasárnap kétezer rubelt adott neki Ilja Andrejics gróf, és bár sohasem szeretett pénzügyi nehézségekről beszélni, ezúttal azt mondta neki, hogy ez a pénz az utolsó összeg májusig, épp ezért kéri, legyen takarékosabb, mint eddig. Ebből a pénzből most már csak ezerkétszáz rubel maradt. A kőr hetes tehát nemcsak ezerhatszáz rubel elvesztését jelentette, hanem azt is, hogy elkerülhetetlenül megszegi adott szavát. Majd elakadt a szíve dobogása, ahogy nézte Dolohov kezét, és azt gondolta: „Csak hamar-hamar, ide azt a kártyát, aztán fogom a sapkám és hajtatok haza, hogy vacsorázzak Gyenyiszovval, Natasával meg Szonyával, és – esküszöm – soha többé nem veszek kártyát a kezembe." Ebben a pillanatban az otthoni élet – az évődés Petyával, a csevegés Szonyával, a kettősök Natasával, a piké[21] az apjával, sőt még a nyugodt ágy is a Povarszkaja-utcai házban – oly erővel, oly világosan, olyan bájosan jelent meg előtte, mintha mindez már csak rég elmúlt, elvesztett és meg nem becsült boldogság lett volna. Lehetetlennek tartotta, hogy az ostoba véletlen inkább balra lökje azt a hetest, mint jobbra, és ezzel megfossza őt mindettől az újból megértett, újból megvilágosodott boldogságtól, és beledöntse a még sose tapasztalt, kétes boldogtalanság örvényébe. Ez nem eshet meg. De azért dermedten leste Dolohov kezének minden mozdulatát. Ez a szélescsontú, vöröses kéz – a szőre kikandikált az ingujj alól – letette a kártyacsomót és az odakínált pohárért, pipáért nyúlt.

– Szóval, nem félsz velem játszani? – ismételte Dolohov és színleg azért, hogy elmondjon egy vidám történetet, letette a kártyát, nekidőlt a szék hátának és ráérősen, mosolyogva beszélni kezdett:

– Igen, uraim, azt hallottam, Moszkvában azt híresztelik, hogy én hamiskártyás vagyok, így hát azt tanácsolom: óvatosabbak legyenek velem szemben.

– No, ossz már! – mondta Rosztov.

---

[21] francia kártyajáték (piquet)

– Jaj, azok a moszkvai nénikék! – mondta Dolohov és mosolyogva nyúlt a kártyáért.

– Hiiiijj! – Rosztov szinte felkiáltott és mindkét kezével a hajába kapott. Az a hetes, amely úgy kellett neki, máris legfelül feküdt a kártyacsomón. Többet veszített, mint amennyit ki tudott fizetni.

– No, de nem kell kétségbeesni! – mondta Dolohov, egy futó pillantást vetett Rosztovra és tovább osztott.

XIV

Másfél óra múlva a legtöbb játékos már csak úgy félvállról vette a maga játékát.

Az egész játék Rosztov körül forgott.

Ezerhatszáz rubel helyett most már egy hosszú számoszlop volt a rovásán. Csak tízezerig számolta, de – homályos feltevése szerint – ez az összeg most már vagy tizenötezerre emelkedett. Valójában már a huszonötezer rubelt is meghaladta a tartozás. Dolohov már nem mondott, nem is hallgatott történeteket. Leste Rosztov kezének minden mozdulatát és néha egy-egy futó pillantást vetett Rosztov kontójára. Elhatározta, hogy addig folytatja a játékot, amíg a rovás negyvenháromezerre nem nő. Azért választotta ezt a számot, mert az ő életéveinek és Szonya életéveinek összege is negyvenháromra rúgott. Rosztov a fejét mindkét kezével alátámasztva, ült a telefirkált, itallal leöntött, kártyalapokkal telehányt asztalnál. Egy kínzó benyomás egy pillanatra se hagyta nyugton: ez a széles csontú, vöröses kéz, amelyet az ingujj alól kikandikáló szőr borít, és amelyet szeret is meg gyűlöl is, teljesen hatalmában tartja őt.

„Hatszáz rubel, ász, sarok,[22] kilences... lehetetlen visszanyerni!... És milyen jól mulatnék most otthon... Duplát a filkóra... ez lehetetlen!... De miért teszi ezt velem?...." – gondolta Rosztov és emlékezetébe idézte a múltat. Néha nagy tétet kockáztatott meg, de Dolohov nem volt hajlandó elütni – maga szabta meg az összeget. Nyikolaj szót fogadott neki és hol az Istenhez imádkozott, ahogy a harctéren, az amstetteni hídon imádkozott; hol azt jósolta magának, hogy az a lap, amelyet elsőnek kihúz az asztal alól egy csomó behajlított lap közül, az menti meg; hol azt számolgatta, hány zsinór van a mentéjén és ugyanolyan pontszámú kártyára akart feltenni egy – egész veszteségével egyenlő – összeget. Hol segélyt kérően tekingetett a többi játékosra, hol Dolohov immár hideg arcára tekintett és igyekezett kifürkészni, mi megy végbe benne.

„Hiszen tudja, hogy mit jelent nekem ez a veszteség. Nem kívánhatja a vesztemet! Hiszen barátom volt. Hiszen szerettem... De ő nem is hibás; hát tehet ő arról, hogy kedvez neki a szerencse? Én sem vagyok

[22] A sarok bemondása azt jelentette, hogy a játékos duplára emeli az eredeti tétet. Ilyenkor be kellett hajtani a kártya egyik sarkát.

hibás – mondta magamagának. – Nem tettem én semmi rosszat. Hát megöltem én vagy megsértettem én valakit, kívántam én rosszat valakinek? Miért hát ez a szörnyű csapás? És mikor szakadt rám? Hisz még nemrég azzal a szándékkal jöttem az asztalhoz, hogy nyerek száz rubelt, megveszem mamának neve napjára azt a dobozt és hazahajtatok. Olyan boldog, olyan szabad és víg voltam! Nem is tudtam még akkor igazán, hogy milyen boldog vagyok! Mikor szakadt hát ennek vége és mikor kezdődött hát ez az új, ez a rettenetes állapot? Mi jelezte ezt a fordulatot? Én mindig ugyanígy ültem egyhelyben, az asztalnál, ugyanígy vettem és hívtam a lapokat, néztem ezt a széles csontú, ügyes kezet. Mikor történt hát ez, és mi is történt voltaképp? Egészséges, erős vagyok és ugyanaz vagyok, aki voltam, ugyanott ülök, ahol ültem. Nem, ez nem lehet! Bizonyára nem is lesz semmi az egészből."

Kivörösödött, csak úgy csurgott róla a veríték, noha a szobában nem volt meleg. Arca ijesztő és szánalmas volt, kivált a miatt a hiábavaló erőlködés miatt, hogy nyugodtnak lássék.

A rovás megütötte a sors szabta összeget: a negyvenháromezer rubelt. Rosztov előkészített egy kártyát, rá akarta tenni – de sarokkal – azt a háromezer rubelt, amelyet az imént kapott. De ekkor Dolohov az asztalra csapta, félretolta a kártyacsomót, felvette a krétát és erőteljes, tiszta kezevonásával gyorsan hozzálátott, hogy letöredező krétával összegezze Rosztov tartozását.

– Vacsorázni! Ideje vacsorázni! Itt vannak a cigányok is! – A hidegről csakugyan bejött egynéhány fekete férfi meg nő és cigányos kiejtéssel mondtak valamit. Nyikolaj most már tudta, hogy mindennek vége. De közömbös hangon azt mondta:

– Mi az? Nem játszol még egyet? Remek kis kártyám van. – Mintha csakis magának a játéknak az öröme érdekelte volna.

„Mindennek vége, elvesztem! – gondolta. – Most egy golyót a fejembe... más nincs hátra" – de azért ugyanolyan vidám hangon mondta:

– No, még egy lapot!

– Jó – felelte Dolohov, amikor befejezte az összeadást – jó! Huszonegy rubelt tartok – mondta és rámutatott a huszonegyes számra: ennyivel haladta meg nyeresége a kerek negyvenháromezret. Aztán felvette a kártyacsomót és hozzákészült, hogy osszon. Rosztov engedelmesen visszahajtotta a kártya sarkát és az előkészített hatezer rubel helyett gondosan felírta a huszonegyet.

– Nekem teljesen mindegy – mondta – csak azt szeretném tudni, hogy elütöd-e vagy elveszted ezt a tízest.

Dolohov komoly arccal osztani kezdett. Ó, hogy gyűlölte Rosztov ebben a pillanatban ezt a rövidujjú, vöröses kezet, amelyet az ingujj alól kikandikáló szőr borít, és amely hatalmában tartotta őt... Megnyerte a tízest.

– Negyvenháromezerrel tartozik, gróf – mondta Dolohov, nyujtózott egyet és felállt az asztaltól. – De kifárad az ember, ha ilyen sokáig ül.

– Igen, én is kifáradtam – mondta Rosztov. Dolohov, mintha emlékeztetni akarná, hogy nem illik tréfálni, közbevágott:

– Mikor kaphatom meg, gróf, a pénzt?

Rosztov elpirult és a másik szobába hívta Dolohovot.

– Nem tudom azonnal megfizetni mind, fogadj el egy váltót – mondta.

– Ide hallgass, Rosztov – mondta Dolohov, derűsen mosolyogva és Nyikolaj szeme közé nézett – ismered azt a mondást: „Aki szerencsés a kártyában, szerencsétlen a szerelemben." Az unokahúgod szerelmes beléd. Én tudom.

„Ó! Ez a borzalmas: érezni, hogy mennyire hatalmában vagyok ennek az embernek" – gondolta Rosztov. Nagyon jól tudta, milyen csapást mér apjára és anyjára, ha bevallja ezt a veszteséget; nagyon jól tudta: Dolohov is tudja, hogy megmentheti ettől a szégyentől és keserűségtől és most úgy játszik vele, mint macska az egérrel.

– Az unokahúgod... – kezdte Dolohov, de Nyikolaj közbevágott.

– Ennek semmi köze az én unokahúgomhoz – kiáltotta dühösen. – Róla nincs mit beszélni.

– Tehát mikor kaphatom meg a pénzt? – kérdezte Dolohov.

– Holnap – mondta Rosztov és kiment a szobából.

XV

Azt mondani: „holnap" és megtartani az illedelmes modort – nem volt nehéz; de hazahajtatni egyedül, viszontlátni húgait, öccsét, anyját, apját, bevallani tettét és pénzt kérni, amire nincs joga, mióta becsületszavát adta – ez szörnyű volt.

Otthon még nem aludtak. A Rosztov-ház fiataljai, miután hazatértek a színházból és megvacsoráztak, mind ott ültek a klavikordnál. Nyikolajt, mihelyt belépett a terembe, megint a szerelemnek az a költői légköre vette körül, amely ezen a télen a családban uralkodott és amely most, Dolohov lánykérése és Jogel bálja óta még jobban megsűrűsödött – mint vihar előtt a levegő – Szonya és Natasa fölött. Szonya és Natasa ott állt a klavikordnál. Az a kék ruha van rajtuk, amelyet a színházban is viseltek. Csinosak és ezt tudják is. Boldogok, mosolyognak. Vera és Sinsin a szalonban sakkozott. Az öreg grófné a fiát és férjét várva pasziánszozott egy öreg nemesasszonnyal, aki a házukban lakott. Gyenyiszov – ragyogó szemmel és boglyas hajjal – ott ült a klavikordnál, lábát hátravetette és rövid ujjaival hanyagul fogta az akkordokat. Szemét égre fordítva énekelte rekedt, gyenge, de biztos hangján a „Kis boszorkány" című maga költötte verset: azzal kísérletezett, hogy zenét is szerezzen hozzá.

Te kis boszorkány, mondd, mi vonz ma engem,
Hogy fölhangoljam árva húrjaim,

Milyen tüzet gyujtottál meg szivemben,
Mi bizsergeti dalra ujjaim?

Szenvedélyes hangon énekelt, agátfekete szeme csak úgy ragyogott az ijedt és boldog Natasára.

– Gyönyörű, nagyszerű! – kiáltotta Natasa. – Még egy másikat! – mondta. Észre se vette Nyikolajt.

„Itt minden a régi" – gondolta Nyikolaj, amikor betekintett a szalonba és megpillantotta Verát, az anyját, meg az öreg nemesasszonyt.

– Á! Itt van Nyikolinka is! – Natasa odaszaladt hozzá.

– Papa itthon van? – kérdezte.

– De örülök, hogy megjöttél! – mondta felelet helyett Natasa: – olyan jól mulatunk. Vaszilij Dmitrics még egy napot itt marad a kedvemért, tudod?

– Nem, papa még nem jött haza – felelte Szonya.

– Megjöttél, Koko? Gyere csak ide, kedvesem – szólt ki a grófné a szalonból. Nyikolaj odament anyjához, kezet csókolt, szótlanul leült az asztalhoz és nézni kezdte anyja kezét, ahogy a kártyalapokat rakta. A teremből nevetés hallatszott át, meg vidám hangok, amelyek egyre unszolták Natasát.

– No jó, jó – kiáltotta Gyenyiszov – hiába szabadkozik, most magán a sor, könyörgök, énekelje el azt a barcarolát.[23]

A grófné most hallgatag fiára pillantott.

– Mi történt veled? – kérdezte.

– Á, semmi – felelte Nyikolaj, mintha már unos-untig ismételték volna ezt a kérdést. – Soká jön még a papa?

– Azt hiszem, nemsoká.

„Itt minden a régi. Nem tudnak semmit! Hová legyek?" – gondolta Nyikolaj és visszaindult a terembe, ahol a klavikord állt.

Szonya a klavikordnál ült és annak a barcarolának az előjátékát játszotta, melyet Gyenyiszov kiváltképpen szeretett. Natasa éneklésre készülődött. Gyenyiszov rajongó szemmel nézett rá.

Nyikolaj fel s alá járkált a szobában.

„Lám, még kedvük van énekelgetni! Hát mit énekelhet? Hisz nincs itt a jókedvre ok semmi" – gondolta Nyikolaj.

Szonya leütötte az előjáték első akkordját.

„Istenem! Elveszett, becstelen ember vagyok. Csak egy van hátra – golyót a halántékomba... Kell is nekem az ének – gondolta. – Elmenjek? De hová? Mindegy, hadd énekeljenek!"

Nyikolaj komoran tovább járkált a szobában, rá-ránézett Gyenyiszovra meg a lányokra, de kerülte tekintetüket.

„Mi történt magával, Nyikolinka?" – kérdezte Szonya rászegeződő tekintete. Szonya mindjárt látta, hogy történt vele valami.

Nyikolaj elfordult tőle. Natasa, finom érzékével, szintén egy szem-

[23] gondola-dal.

pillantás alatt észrevette bátyja lelkiállapotát. Észrevette, de ő maga olyan boldog volt, ebben a pillanatban annyira távol minden bajtól, bánattól, szemrehányástól, hogy – fiatal teremtésekkel gyakran megesik – szántszándékkal áltatta önmagát.

„Túlságosan is jó a kedvem ahhoz, hogy osztozzam a más bajában; és ezzel elrontsam a magam vigasságát" – ezt érezte, majd így folytatta magában: „Különben is, biztosan tévedek, hisz őneki is ugyanolyan vidámnak kell lennie, mint én vagyok."

– Nos, Szonya – mondta és a terem közepére ment, ahol véleménye szerint a legjobb az akusztika. Felemelte fejét, lelógatta szinte bénultan csüngő karját – ahogy a táncosnők szokták – egy erélyes mozdulattal sarokról lábujjhegyre állt, tipegett egy keveset a terem közepén és megállt.

„Hát ez vagyok én!" – mintha ezt mondta volna, válaszul Gyenyiszov rajongó tekintetére, mely minden mozdulatát követte.

„Minek örül annyira?! – gondolta Nyikolaj a húgára tekintve. – Hát hogy nem unja ezt és hogy nem restelli magát?!" Natasa rázendített, a torka kitágult, melle kidomborodott, a szeme komoly kifejezést öltött. Ebben a pillanatban nem gondolt semmire, senkire, és mosolyra vont szájából máris ömlöttek a hangok; azok a hangok, amelyeket – ugyanolyan időközökkel és ugyanolyan hangközökkel – mindenki előcsalhat a torkából – de amelyek ezer alkalommal hidegen hagyják, ezeregyedszer megremegtetik és sírva fakasztják az embert.

Natasa ezen a télen kezdett először komolyan énekelgetni, főként, mert Gyenyiszov rajongott az énekéért. Most már nem gyermekien énekelt, már kikopott énekéből az a mulatságos, gyermekes buzgólkodás, amely azelőtt még megvolt benne. De még nem egészen kifogástalanul énekelt, ahogy minden szakértő bírálója megállapította, valahány csak hallotta. „Még nincs kiművelve, de gyönyörű hang. Ki kell művelni" – mondta valamennyi. Ám ezt rendszerint már sokkal később mondták: amikor már rég elhallgatott. Amíg még zengett az a kimüveletlen hang – bármily szabálytalan volt is a lélekzetvétel, bármily erőltetettek az átmenetek – még a szakértő bírálók se szóltak egy szót se, csak gyönyörködtek ebben a kimüveletlen hangban és csak azt kívánták, hogy újra hallhassák. Ebben a hangban megvolt az a szűzi érintetlenség, az az öntudatlanul szunnyadó erő, az a kissé nyers bársonyosság, amely mind olymódon egyesült énekművészetének fogyatékosságaival, hogy az ember azt hiszi: bármily keveset is változtatnánk ezen a hangon, csak elrontanánk.

„Hát ez mi? – gondolta Nyikolaj, amikor meghallotta ezt a hangot, és tágra meresztette szemét. – Mi történt vele? Hogy énekel ez ma?" – gondolta. És egyszeribe eltűnt előle az egész világ, csak a következő hangot, a következő zenei frázist leste és mintha három ütemre tagozódott volna minden a világon: „*Oh mio crudele affetto*..."[24] Egy kettő,

[24] O, én kegyetlen érzelmem...

három... egy, kettő... három... egy... *Oh mio crudele affetto...* Egy, kettő, három... egy. Eh, de bolond ez az élet! – gondolta Nyikolaj. – Balszerencse, pénz, Dolohov, harag, becsület – badarság mind... Ez az igazi! No még, Natasa, no, galambom, no kisanyám!... Hogy bírja majd azt a há-t? Bírta! Hálistennek!" – és bár észre sem vette, maga is énekelni kezdett, hogy megerősítse azt a há-t: kíséretképpen rázendített a felső tercre. „Isten, de jó! Csakugyan én szorítottam ki ezt a tercet? De boldog vagyok!" – gondolta.

Ó, hogy' megremegett az a terc és hogy' megmozdult az, ami Rosztov lelkében a legnemesebb volt. És ez független volt mindentől a világon, fölötte állt mindennek a világon. Mit számít most neki a veszteség, Dolohov, meg a becsületszó!... Ez mind ostobaság! Akár gyilkolhat, lophat is az ember, de mégis tud boldog lenni...

XVI

Rosztov már rég nem élvezte annyira a zenét, mint akkor este. De mihelyt Natasa befejezte barcaroláját, Nyikolajnak megint eszébe jutott a való. Egy szót se szólt, kiment, indult lefelé, a szobájába. Egy negyedóra múlva – vidáman, elégedetten – megjött a klubból az öreg gróf. Nyikolaj, mihelyt meghallotta apja érkeztét, hozzá indult.

– No, hogy mulattál? – kérdezte Ilja Andrejics és boldogan, büszkén mosolygott a fiára. Nyikolaj azt akarta mondani: „jól", de nem tudta. Kis híján felzokogott. A gróf éppen pipájára gyújtott, és nem vette észre fia lelkiállapotát.

„Eh, úgysem lehet elkerülni!" – gondolta Nyikolaj először és utoljára. És egyszeribe a leghanyagabb modorban – maga is galádnak tartotta magát miatta – mintha csak fogatot kérne, hogy a városba kocsizzon, azt mondta apjának:

– Papa, beszédem van magával. Majd el is felejtettem. Pénz kellene.

– Ejha! – mondta az apja, aki különösen vidám hangulatban volt. – Megmondtam, hogy nem lesz elég. Sok kell?

– Nagyon sok – felelte Nyikolaj elvörösödve, olyan bárgyú, nyegle mosollyal, amelyet később sokáig nem tudott megbocsátani magának. – Veszítettem egy keveset, azaz hogy sokat, nagyon is sokat, negyvenháromezret.

– Mi? Hol?... Ne tréfálj! – kiáltotta a gróf és hirtelen elvörösödött a nyaka meg a tarkója. Így szoktak elvörösödni az idősebb férfiak, ha a guta kerülgeti őket.

– Azt ígértem, hogy holnap megfizetem – mondta Nyikolaj.

– Hát! – mondta az öreg gróf; széttárta karját és ereje fogytán leereszkedett a díványra.

– Mit csináljunk? Kivel nem esett még meg? – mondta a fiú fesztelen,

merész hangon, holott belül aljas gazembernek tartotta magát, aki egész életével sem vezekelheti le nagy bűnét. Szerette volna megcsókolni apja kezét, térden állva bocsánatot kérni, de hanyag, sőt goromba modorban mégis csak azt mondta, hogy ez bizony megesik akárkivel.

Ilja Andrejics gróf lesütötte szemét, amikor meghallotta fia szavait és izegni-mozogni kezdett, mintha keresne valamit.

– Igen-igen – mondta – attól tartok, nehéz lesz előteremteni, nehéz... Kivel nem esett még meg! Igen... Kivel nem esett még meg... – A gróf egy futó pillantást vetett fia arcára és kiment a szobából. Nyikolaj kemény ellenszegülésre számított – ezt semmiképp se várta.

– Papa! Pa-pa! – kiáltotta zokogva apja után – bocsásson meg! – Elkapta apja kezét, rászorította ajkát és sírva fakadt.

Mialatt apa és fia szót értett egymással, anya és lánya közt legalább olyan fontos párbeszéd játszódott le. Natasa izgatottan odaszaladt anyjához:

– Mama!... Mama!... Megkért...

– Kicsoda? Mire?

– Ő. Megkért... megkérte a kezemet. Mama! Mama! – kiáltotta.

A grófné nem hitt a fülének. Gyenyiszov házassági ajánlatot tett. És kinek? Natasának, ennek a kis csitrinek, aki nemrég még babával játszott, aki mellett még most is tanítót tartanak.

– Elég, Natasa! Ostobaság! – mondta, remélve, hogy csak tréfa az egész.

– No tessék, ostobaság! Én komolyan beszélek – mondta haragosan Natasa. – Azért jöttem, hogy megkérdezzem, mit csináljak, és azt mondja nekem: „ostobaság"...

A grófné vállat vont.

– Ha igaz, hogy *mszjő* Gyenyiszov megkérte a kezedet, akkor mondd meg neki, hogy bolond, és kész.

– Nem, nem bolond – mondta sértődötten és komolyan Natasa.

– Hát akkor meg mit akarsz? Mostanában egyikőtök szerelmesebb, mint a másik. Ha szerelmes vagy bele, akkor menj hozzá feleségül – mondta haragosan nevetve a grófné. – Isten áldjon!

– Nem, mama, nem vagyok szerelmes belé. Biztos, hogy nem vagyok szerelmes belé.

– Akkor így mondd is meg neki.

– Haragszik, mama? Ne haragudjék, lelkem-anyácskám, nem vétettem én semmit.

– Nem is. No, mi lesz, kedves? Vagy menjek és én mondjam meg neki? – kérdezte mosolyogva a grófné.

– Nem, majd én, csak tanítson meg, hogy kell. Magának persze könnyű – tette hozzá, válaszul anyja mosolyára – de csak látta volna, hogy mondta ezt nekem! Tudom én, hogy nem is akarta mondani, dehát kicsúszott a száján.

– No, akkor is el kell utasítani.

– Nem, nem kell. Úgy sajnálom! Olyan aranyos.

– Hát akkor mondj igent. Úgyis ideje már, hogy férjhez menj – mondta haragosan és gúnyosan az anyja.

– Nem, mama, úgy sajnálom! Nem tudom, hogy mondjam meg neki.

– Nem is kell mondanod semmit, majd én – szólt a grófné, akit felháborított, hogy erre a kis Natasára úgy mernek nézni, mint eladólányra.

– Nem, a világért sem; de hallgatóddzék az ajtónál! – mondta Natasa és a szalonon át a terem felé iramlott, ahol arcát tenyerébe rejtve, ugyanazon a széken, a zongoránál, ott ült Gyenyiszov. A könnyed léptek neszére felugrott.

– Nathalie – mondta és gyors léptekkel odasietett hozzá. – A maga kezében van a sorsom. Döntsön!

– Úgy sajnálom magát, Vaszilij Dmitrics!... Maga igazán olyan remek ember... de nem kell ez... így mindig szeretni fogom magát.

Gyenyiszov Natasa keze fölé hajolt és Natasa furcsa, érthetetlen hangokat hallott. Megcsókolta Gyenyiszov boglyas, göndör, fekete fürtű fejét. Ekkor sietős ruhasuhogás hallatszott. A grófné közeledett: odament hozzájuk.

– Köszönöm a megtiszteltetést, Vaszilij Dmitrics – mondta a grófné zavartan, de hangja mégis szigorúan csengett Gyenyiszov fülének – az én lányom azonban még nagyon fiatal; és elvártam volna, hogy ön, mint a fiam barátja, előbb hozzám forduljon. Ebben az esetben nem kényszerített volna arra, hogy elutasítsam.

– Grófné... – mondta Gyenyiszov. Lesütötte a szemét, és bűnbánó képpel akart még mondani valamit, de elakadt a szava.

Natasa nem bírta ki nyugodtan, hogy ilyen szánalmasnak lássa. Hangos sírásra fakadt.

– Hibáztam, grófné – folytatta Gyenyiszov el-elcsukló hangon – de ne felejtse el: annyira imádom a lányát és egész családját, hogy ha két életem volna, azt is odaadnám érte... – A grófnéra tekintett és meglátva szigorú arcát, elköszönt: – Nos, isten önnel, grófné – kezet csókolt, nem is pillantott Natasára, csak gyors, határozott léptekkel kisietett a szobából.

Rosztov másnap elbúcsúztatta Gyenyiszovot, aki egy napot sem akart tovább Moszkvában maradni. Gyenyiszovot a cigányoknál búcsúztatták – ott volt minden moszkvai barátja. A végén nem emlékezett arra, hogy' fektették szánba és hogy' szállították el a harmadik állomásig.

Gyenyiszov elutazása után Rosztov még két hetet töltött Moszkvában: várta a pénzt, amelyet az öreg gróf csakugyan nem egyhamar tudott összeszedni. Nyikolaj ki se mozdult hazulról; többnyire a lányok szobájában időzött.

Szonya még gyengédebb, még odaadóbb volt iránta, mint azelőtt. Mintha azt akarta volna éreztetni, hogy ez a kártyaveszteség hőstett volt

– épp *ezért* most sokkal jobban szereti; de Nyikolaj most már nem tartotta méltónak hozzá magát.

Teleírta a lányok emlékkönyveit verssel, kottával; végre megküldte a negyvenháromezret Dolohovnak, majd amikor megkapta a nyugtát, november végén útnak indult, hogy utolérje ezredét, amely már Lengyelországban járt. Egyetlen ismerősétől sem búcsúzott el.

MÁSODIK RÉSZ

I

Pierre a közte meg a felesége közt esett szóváltás után elutazott Pétervárra. A torzsoki postaállomáson nem volt ló, vagy talán csak nem akart adni a postamester. Pierre-nek várnia kellett. Ruhástul lefeküdt egy kerek asztal mellett egy bőrdíványra; nemezcsizmás, nagy lábát az asztalra tette és elgondolkozott.

– Behozzam a poggyászt? Ágyat vessek? Parancsol teát? – kérdezte a komornyik.

Pierre nem felelt, mintha nem hallott, nem látott volna semmit. Már az előző állomáson mélyen gondba merült, azóta folyton ugyanazon töprengett: egy olyan fontos dolgon, hogy nem is ügyelt arra, ami körülötte történik. Egy cseppet sem érdekelte, hogy korábban vagy később érkezik-e meg Pétervárra, kap-e vagy nem kap pihenőhelyet ezen az állomáson, sőt a lelket lekötő gondolatokhoz képest most még az is mindegy volt: csak egynéhány órát tölt-e ezen az állomáson, vagy itt tölti egész életét.

Bejött a szobába a postamester, a postamesterné, a komornyik, majd egy torzsoki hímzést áruló parasztasszony és mindegyik felajánlotta szolgálatait. Pierre továbbra is az asztalon nyugtatta a lábát; szemüvegén át rájuk nézett és sehogy sem fért a fejébe, mi kell ezeknek és hogyan élhetnek a világon, ha egyszer nem oldották meg azokat a kérdéseket, amelyek őt annyira foglalkoztatják. Őt pedig egyre ugyanazok a kérdések foglalkoztatták, amióta csak hazahajtatott Szokolnyikiből a párbaj után és átvirrasztotta első gyötrelmes, álmatlan éjszakáját; most, az utazás magányában különösen nagy erővel rohanták meg ezek a gondolatok. Bármi másra próbált is gondolni, minduntalan visszatért ugyanazokhoz a kérdésekhez, amelyeket nem tudott megoldani és kénytelen volt újra meg újra feladni magának. Agyában mintha túlhúzták volna azt a főcsavart, amelyen egész élete nyugodott. A csavar nem ment beljebb, de ki se jött, csak forgott-forgott ugyanabban a menetben és bár egy cseppet sem fogott, mégse lehetett abbahagyni a csavargatást.

Bejött a postamester és nagy alázatosan arra kérte őkegyelmességét, hogy csak két kurta órát várjon még; akkor majd – lesz, ami lesz – odaadja őkegyelmességének a futárlovakat. A postamester nyilvánvalóan hazudott: csak borravalót akart kicsikarni ettől az utastól. „Rossz-e ez

vagy jó? – kérdezte magától Pierre. – Nekem jó, de más utasnak rossz, őneki magának meg elkerülhetetlenül szükséges, mert nincs betevő falatja sem; azt mondta, hogy emiatt egyszer eldöngette egy tiszt. Csakhogy az a tiszt azért döngette el, mert minél gyorsabban kellett utaznia. Én meg azért lőttem bele Dolohovba, mert vérig sértve éreztem magam. XVI. Lajost meg azért végezték ki, mert bűnösnek tartották, egy év múlva meg – ugyanamiatt – azokat irtották ki, akik őt kivégezték. Mi a rossz? Mi a jó? Mit kell szeretni? Mit kell gyűlölni? Miért élek én és mi vagyok én?" – kérdezte magától. De egyetlen kérdésre sem talált választ, egy korántsem logikus és korántsem ezekre a kérdésekre felelő válaszon kívül. Ez a válasz úgy hangzott: „Ha meghalsz – mindennek vége lesz. Ha meghalsz, mindent megtudsz, vagy abbahagyod a kérdezgetést." De szörnyű volt meghalni is.

A torzsoki árusasszony sipító hangon kínálgatta portékáját, kivált egy pár kecskebőr papucsot. „Nekem annyi a pénzem, hogy azt se tudom, mire költsem. Ő meg rongyos bundában áll itt és félénken pislog rám – gondolta Pierre. – Dehát mire neki a pénz? Mintha csak egy hajszálnyival boldogabbá tehetné az a pénz, mintha megnyugtathatná a lelkét. Hát van bármi a világon, ami valamelyest is kivonja őt – vagy akár engem – a rossz, a halál hatalma alól? A halál alól, amely véget vet mindennek és amelynek el kell jönnie vagy ma, vagy holnap – mindegy. Az örökkévalósághoz képest ez úgyis csak egy pillanat." És megint szorította volna a csavart, de nem fogott, csak forgott-forgott, mindig egyhelyben.

Szolgája odaadta neki *Mme* Souza levelezés formájában írt regényének a közepéig felvágott példányát. Pierre olvasni kezdett egy Amélie de Mansfeld nevű hölgy szenvedéseiről és erényes küzdelméről. „De miért küzdött csábítója ellen – gondolta – hiszen szerette?! Az Isten nem önthetett a lelkébe olyan törekvést, amely ellenkezik az ő akaratával. Az én volt feleségem nem küzdött és talán neki volt igaza. Az ember nem tud semmit kiokoskodni – mondta magában ismét – nem jön rá semmire. Csak azt tudhatjuk, hogy semmit sem tudunk. És ez az emberi bölcsesség legmagasabb foka."

Benne magában is, körülötte is, minden kuszának, értelmetlennek és undorítónak rémlett. De Pierre sajátos, ingerlő gyönyört talált – épp abban az undorban, amelyet az egész környező világgal szemben érzett.

– Bátorkodom megkérni kegyelmességedet, szorítson egy kis helyet őneki is – mondta a postamester és bevezetett a szobába egy másik utast, aki szintén ottrekedt, mert nem volt ló. Az utas nagycsontú, de alacsony öregember; arca sárga, ráncos, bizonytalan szürkeszínű, ragyogó szemére ősz szemöldök csüng.

Pierre levette lábát az asztalról, felállt és átfeküdt a számára előkészített ágyba és csak néha vetett egy-egy pillantást a jövevényre, aki mogorva, fáradt arccal lomhán vetkezett szolgája segítségével és nem nézett Pierre-re. Amikor már csak egy nankinggal bevont, viseltes birkabőr bunda maradt rajta, sovány, csontos lábán meg posztócsizma – leült

a díványra, a dívány hátának támasztotta halántékban szokatlanul nagy és széles, rövidre nyírt fejét, és Bezuhovra tekintett. Ez a szigorúságot, okosságot kifejező, vesékbe látó tekintet meglepte Pierre-t. Szeretett volna szóba elegyedni az utassal, de mire épp kérdezni akart valamit az útról, az utas már behunyta a szemét, összekulcsoltaráncos, öreg kezét – egyik ujján halálfejes, nagy vasgyűrű volt – és mozdulatlanul ült; vagy pihent, vagy ahogy Pierre vélte, elmélyülten és nyugodtan elmélkedett valamin. Az utas szolgája ugyanolyan kis sárga öregember volt: az arca csupa ránc, se bajusza, se szakálla; de nem mintha leborotválta volna – nem is nőtt neki soha. A fürge, öreg szolga kirakodott a kézitáskájából, teához terített és behozta a duruzsoló szamovárt. Amikor minden kész volt, az utas felnyitotta szemét, közelebb húzódott az asztalhoz, teát töltött előbb magának, aztán a csupaszképű öregnek és odanyújtotta neki. Pierre-t nyugtalanság lepte meg, és úgy érezte, hogy okvetlenül szükséges, sőt elkerülhetetlen is, hogy beszédbe elegyedjék ezzel az utassal.

A szolga visszahozta poharát – immár üresen, lefelé fordítva – meg a maradék cukordarabot és megkérdezte, nem kell-e még valami.

– Nem. Semmi. Csak a könyvet add ide – felelte az utas. A szolga odaadta a könyvet – Pierre vallásos könyvnek nézte – és az utas beletemetkezett. Pierre rátekintett. Az utas egyszer csak félretette a könyvet, olvasójelet helyezett bele és becsukta; aztán megint behunyta a szemét és a dívány hátára könyökölve, visszaült az előbbi helyzetébe. Pierre ránézett, de már nem volt ideje elfordulni, az öreg felnyitotta a szemét és egyenest Pierre arcára szegezte szigorú, kemény tekintetét.

Pierre zavarban érezte magát és ki akart térni ez elől a tekintet elől, de az öreg ragyogó szeme ellenállhatatlan erővel vonzotta.

II

– Ha nem tévedek, Bezuhov gróffal van szerencsém beszélni – mondta az utas lassan és hangosan. Pierre némán, kérdően nézett beszédtársára szemüvegén át.

– Hallottam önről – folytatta az utas – és hallottam, kedves uram, az önt ért csapásról is. – Mintha megnyomta volna az utolsó szót; mintha azt akarta volna mondani: „Igen, akárhogy nevezi is ön, ez csapás; én tudom, hogy ami önnel Moszkvában történt, az csapás volt." – Nagyon sajnálom, kedves uram.

Pierre elpirult, sietve lebocsátotta lábát az ágyról, odahajolt az öreghez és szégyenlősen elmosolyodott.

– Ezt nem kotnyelességből említettem meg, kedves uram – fontosabb okokból. – Elhallgatott, de nem vette el tekintetét Pierre-ről; arrább húzódott a díványon, ezzel a mozdulattal mintegy maga mellé tessékelte Pierre-t. Pierre-nek kellemetlen volt beszédbe elegyedni az

öreggel, de önkéntelenül engedelmeskedett neki, odament és melléje ült.

– Ön boldogtalan, kedves uram – folytatta az utas. – Ön fiatal, én öreg vagyok. Szeretnék segíteni önön, amennyire tőlem telik.

– Á, igen – mondta mesterkélt mosollyal Pierre. – Nagyon hálás vagyok... Honnan tetszik jönni? – Az utas arca nem volt nyájas, inkább hideg és szigorú, de azért az új ismerősnek mind a beszéde, mind az arca ellenállhatatlanul hatott Pierre-re.

– De ha valami okból kellemetlen beszélgetnie velem – mondta az öreg – csak mondja meg, kedves uram. – És atyaian gyengéd mosollyal, váratlanul megint elmosolyodott.

– Á, nem, egyáltalán nem; ellenkezőleg: nagyon örülök, hogy megismerkedtem önnel – mondta Pierre, megint rátekintett új ismerősének kezére és közelebbről megnézte a gyűrűt. Halálfejet pillantott meg rajta, a szabadkőművesek jelvényét.

– Ne haragudjék, hogy megkérdezem: szabadkőműves? – kérdezte.

– Igen, a szabadkőművesek testvériségéhez tartozom – mondta a jövevény és egyre mélyebben nézett Pierre szemébe. – És mind a magam nevében, mind az ő nevükben testvéri jobbot nyújtok önnek.

– Attól félek – mondta Pierre mosolyogva és ingadozva egyrészt a szabadkőműves személye sugallta bizalom, másrészt a szabadkőművesek hitével szemben megszokott gúnyolódás között – attól félek, hogy nagyon távol vagyok annak a megértésétől... vagyis félek, hogy az én felfogásom az egész világmindenségről – annyira ellentétben áll az önökével, hogy nem értjük meg egymást.

– Én nagyon jól ismerem a felfogását – mondta a szabadkőműves – és az a felfogás, amelyről beszél, és amelyet csakis gondolkodó tevékenysége termékének tart, csupán a büszkeség, a lustaság és a tudatlanság ízetlen gyümölcse. Bocsásson meg, kedves uram, de ha nem ismerném a felfogását, akkor nem is elegyedtem volna szóba önnel. Az ön felfogása – sajnálatraméltó eltévelyedés.

– Ugyanilyen módon én meg azt gyaníthatnám, hogy ön tévelyedett el – mondta Pierre lanyha mosollyal.

– Korántsem merném azt állítani, hogy én ismerem az igazságot – mondta a szabadkőműves és egyre jobban ámulatba ejtette Pierre-t beszédének határozottságával és keménységével. – Egyedül senki sem juthat el az igazsághoz. Csak mindenki részvételével, összülőnktől, Ádámtól kezdve a mai időkig, millió és millió nemzedék munkájával, követ kőre rakva, lehet felépíteni azt a templomot, amely majd méltó hajléka lesz a nagy istennek – mondta a szabadkőműves és behunyta a szemét.

– Be kell vallanom, én nem hiszek, nem hiszek... istenben – mondta sajnálkozva és némi erőfeszítéssel. Érezte, hogy okvetlenül meg kell mondania a teljes igazságot. A szabadkőműves figyelmesen Pierre-re nézett és elmosolyodott; az a gazdag ember, aki milliókat tart a kezében

– az mosolyogna így rá a szegényre, ha az azt mondaná: őneki, a szegénynek nincs még öt rubele sem, pedig az is boldoggá tenné.

– Hát igen, kedves uram, ön nem ismeri őt – mondta a szabadkőműves. – Nem is ismerheti. És épp ezért boldogtalan, mert nem ismeri.

– Hát ez igaz: boldogtalan vagyok – ismerte be Pierre – de hát mit tegyek?

– Épp azért boldogtalan, kedves uram, mert nem ismeri őt. Nem ismeri, pedig itt van bennem, a beszédemben és benned; ott van még azokban az istenkáromló szavakban is, amelyeket az imént kiejtettél – mondta szigorú, reszkető hangon a szabadkőműves.

Hallgatott egy percig és felsóhajtott; szemmel láthatólag igyekezett lecsillapodni.

– Ha ő nem volna – folytatta halkan – mi most nem beszélgetnénk róla, kedves uram. Miről beszélgettünk mi? Kit tagadtál te? – kérdezte váratlanul; rajongás és parancsoló szigorúság csengett a hangjában. – Ki találta ki, ha nincs? Miért ötlött fel benned az a sejtés, hogy van egy ilyen megfoghatatlan lény? Miért teszi fel mind az egész világ, mind jómagad, egy ilyen felfoghatatlan lény létezését, egy minden tulajdonságában végtelen, mindenható és örök lény létezését?... – Megállt és sokáig hallgatott.

Pierre nem tudta és nem is akarta megtörni a csendet.

– Ő van, de nehéz felérni őt – szólalt meg ismét a szabadkőműves. Nem Pierre arcára, hanem maga elé nézett és a belső izgalomtól nyughatatlan, öreg ujjaival egyre a könyv lapjait forgatta. – Ha volna olyan ember, akinek a létezésében kételkedel, odavezetném hozzád azt a valakit, kézen fognám és megmutatnám neked. De hogy mutassam meg én, gyarló halandó, hogy mutassam meg teljességében a mindenható, az örök, a kegyes istent – a vaknak, vagy annak, aki eltakarja a szemét, hogy ne lássa, ne érje fel őt, és ne lássa, ne érje fel teljességében a tulajdon bűnösségét és galádságát? – Elhallgatott. – Ki vagy te? Mi vagy te? Azt képzeled magadról, hogy bölcs vagy, mert ki tudtad ejteni ezeket az istenkáromló szavakat – mondta keserű, megvető, gúnyos mosollyal. – Pedig ostobább és oktalanabb vagy annál a kis gyermeknél, aki egy remekbe készült óra alkatrészeivel játszogatva azt merné mondani, hogy ő nem hisz a mester létezésében, mert nem érti az óra rendeltetését. Nehéz megismerni őt. Ősapánk, Ádám óta mind a mai napig, sok-sok évszázadon át azon fáradozunk, hogy megismerjük, és még mindig mérhetetlenül messze vagyunk e célunktól; de csupán a magunk gyengesége és az ő nagysága jelének tekintjük azt, hogy fel nem érjük...

Pierre ragyogó szemmel nézett a szabadkőműves arcába, majd' elállt a szíve dobogása; csak hallgatta-hallgatta, egyszer sem vágott közbe, nem kérdezett semmit, és teljes lelkével hitte, amit ez az idegen ember mondott. Azoknak az ésszerű érveknek hitt-e, amelyeket a szabadkőműves felhozott; vagy miként a gyermek, a hanglejtésnek, annak a szi-

lárd bizonyosságnak, annak a bensőségnek, mely a szabadkőműves beszédéből kicsendült; vagy a hang remegésének, amely néha csaknem megakasztotta a szabadkőművest; vagy ennek a ragyogó öreg szempárnak, amely egyazon meggyőződésben öregedett meg; vagy annak a nyugalomnak, szilárdságnak, rendeltetése-tudatának, amely csak úgy sugárzott a szabadkőműves egész lényéből, és amely oly különös erővel lepte meg, amikor összehasonlította a maga ernyedtségével, csüggedtségével – az az egy biztos, hogy egész lelkével *akart* hinni; hitt is és valóban tapasztalta a megnyugvás, a megújhodás, az élethez visszatérés boldog érzését.

– Ésszel nem foghatjuk fel őt, csak életünkkel foghatjuk fel – mondta a szabadkőműves.

– Nem értem – mondta Pierre és ijedten vette észre, hogy megint feltámad benne a kétség. Félt beszédtársa érveinek homályosságától és gyengeségétől, és félt, hogy nem hisz neki. – Nem értem – mondta – hát hogy' nem juthat el az emberi ész ahhoz a megismeréshez, amelyről ön beszél?

A szabadkőműves megint atyai mosolyra fakadt:

– A legnagyobb bölcsesség és igazság olyan, akár a legtisztább nedű, amelyet mi magunkba akarunk fogadni – mondta. – Befogadhatom-e tisztátalan edénybe ezt a tiszta nedűt, ítélhetek-é a tisztaságáról? Csakis önmagam belső megtisztítása útján őrizhetem meg bizonyos mértékig a befogadott nedű tisztaságát.

– Igen, igen, ez igaz! – mondta boldogan Pierre.

– A legfőbb bölcsesség nem csupán az észen alapszik, nem azokon a világi tudományokon, a fizikán, a történelmen, a vegytanon stb., amelyekre az észbeli ismeret tagolódik. A legfőbb bölcsesség *egy*. A legfőbb bölcsességnek *egy* tudománya van – a tudása mindennek; olyan tudománya, mely megmagyarázza az egész világmindenséget és benne az ember helyét. Hogy befogadhassuk ezt a tudományt, feltétlenül meg kell tisztítanunk, meg kell újítanunk belső magunkat, és evégett hinni és tökéletesedni kell előbb, csak azután – tudni! Ezeknek a céloknak elérése végett gyújtotta lelkünkben isten azt a világot, amelyet lelkiismeretnek nevezünk.

– Igen, igen – helyeselt Pierre.

– Lelki szemeddel tekints belső tenmagadba és kérdezd meg magadtól, meg vagy-e elégedve magaddal. Mit értél el *csupán* az eszed útmutatásával? Mi vagy te? Ön fiatal, gazdag és művelt, kedves uram. Mire használta fel mindazokat a javakat, amelyeket kapott? Meg van elégedve magával és az életével?

– Nem. Gyűlölöm az életemet – mondta Pierre és összeráncolta homlokát.

– Ha gyűlölöd, változtasd meg. Tisztítsd meg magad. Amilyen mértékben megtisztulsz, olyan mértékben megismered a bölcsességet. Nézze meg csak az életét, kedves uram. Hogy töltötte el idáig? Szertelen orgiákban, kicsapongásban. Mindent megkapott a társadalomtól és nem adott

vissza neki semmit. Gazdagságot kapott. Hogy használta fel? Mit tett felebarátaiért? Gondolt-e tíz meg tízezer rabszolgájára? Segített rajtuk fizikailag és erkölcsileg? Nem. Csak felhasználta a munkájukat arra, hogy feslett életmódot folytasson. Hát ezt tette. Vállalt-e valamilyen hivatalt, ahol hasznára lehetne felebarátainak? Nem. Semmittevésben töltötte életét. Aztán megnősült, kedves uram, felelősséget vállalt magára: irányítani fog egy fiatal nőt. És mégis, mit tett? Nem segített neki, kedves uram, hogy megtalálja az igazság útját, sőt – a hazugság és a boldogtalanság örvényébe taszította. Egy ember megsértette önt, ön meg majd agyonlőtte, és most azt mondja, hogy nem ismeri az istent, és hogy gyűlöli az életét. Hát nem is csoda, kedves uram!

E szavak után a szabadkőműves, mintha belefáradt volna a hosszas beszélgetésbe, megint a dívány hátának dőlt és behunyta szemét. Pierre ránézett erre a mozdulatlan, szigorú, öreg, csaknem halott arcra és hangtalanul mozgatta az ajkát. Azt akarta mondani: igen, ez gyalázatos, tétlen, feslett élet – de nem merte megtörni a csendet.

A szabadkőműves rekedten, öregesen elköhintette magát és beszólította a szolgáját.

– Mi van a lovakkal? – kérdezte. Nem nézett Pierre-re.

– Előállt a váltás – felelte a szolga. – Nem pihen?

– Nem, fogass be!

„Csakugyan elmegy és itthagy engem egyedül? Hisz még nem mondott el mindent és segítséget sem ígért! – gondolta Pierre. Felállt és fejét lehajtva, olykor a szabadkőművesre pillantva, fel s alá járkált a szobában. – Igen, én nem gondolkoztam rajta, de utálatos, kicsapongó életet éltem. Igaz, hogy nem szerettem és nem is akartam – gondolta Pierre. – Ez az ember azonban ismeri az igazságot, és ha akarná, feltárhatná előttem." Pierre szerette volna ezt megmondani a szabadkőművesnek, de nem merte. Az utas – gyakorlott, öreg kezével – összecsomagolta holmijait és begombolta bundáját. Dolga végeztével Bezuhovhoz fordult.

– Most hová utazik, kedves uram? – kérdezte közönyös, udvarias modorban.

– Én? Én Pétervárra – felelte Pierre gyermekien határozott hangon. – Köszönöm, amit mondott. Mindenben egyetértek. De ne gondolja, hogy annyira rossz vagyok. Teljes lelkemből szeretnék azzá válni, amivé ön is szeretné, ha válnék; de soha senkiben sem leltem támaszt... Egyébként elsősorban én vagyok a bűnös mindenben... – Pierre nem tudott tovább beszélni, szippantott egyet és elfordult.

A szabadkőműves sokáig nem felelt, bizonyára latolgatott valamit.

– Igazi segítséget csak az Isten nyújthat – mondta – de olyan mérvű segítséget, amelyet rendünknek hatalmában áll megadni, azt meg is adja, kedves uram. Menjen Pétervárra, adja át ezt Willarski grófnak (elővette tárcáját és egy négyrét hajtott, nagy papírlapra egynéhány szót írt). Engedje meg, hogy egy tanácsot adjak. Ha megérkezik a fővárosba,

az első időket a lelki magánynak, önmaga vizsgálatának szentelje és ne térjen vissza eddigi életének útjára. Most pedig szerencsés utat, kedves uram – mondta, észrevéve, hogy a szolgája belépett a szobába – és sikert...

Az utas – ahogy Pierre a postamester könyvéből megtudta – Oszip Alekszejevics Bazgyejev volt. Bazgyejev már a novikovi időkben is a legismertebb szabadkőművesek és martinisták közé tartozott. Bazgyejev elutazása után Pierre még sokáig nem feküdt le, nem is kért lovakat, csak járkált fel s alá az állomás vendégszobájában, mérlegre vetette egész bűnös múltját, és a megújhodás ujjongásával elképzelte feddhetetlen, boldog, erényes jövőjét, amely most oly könnyűnek tetszett. Szentül hitte, hogy csakis azért élt bűnös életet, mert valahogy véletlenül elfelejtette, milyen jó is erényesnek lenni. Lelkében nyoma se maradt a régebbi kétségeknek. Szilárdan hitt az emberek testvériségének lehetőségében, azokéban, akiket egy cél egyesít: hogy támogassák egymást az erény útján – és ilyennek képzelte a szabadkőművességet.

III

Pierre, amikor Pétervárra érkezett, senkit sem értesített megjöttéről, nem ment el sehova, és egész napokat Kempis Tamás olvasásával töltött. A könyvet egy ismeretlen valaki küldte neki. Egy, mindig csak egy dologra ébredt rá újra meg újra Pierre, mialatt a könyvet olvasta. Ráébredt egy még soha nem tapasztalt gyönyörűségre – hinni a tökéletesség elérésének lehetőségében, az emberek közötti testvéri, cselekvő szeretet lehetőségében, amelyet Oszip Alekszejevics tárt fel előtte. Megérkezése után egy héttel, a fiatal, lengyel Willarski gróf, akit Pierre felületesen ismert a pétervári nagyvilági társaságból, egy este olyan hivatalos és ünnepélyes arccal nyitott be hozzá, mint annak idején Dolohov segédje; becsukta az ajtót, majd amikor meggyőződött arról, hogy Pierre-en kívül nincs a szobában senki, ekképp fordult hozzá:

– Megbízásból, egy ajánlattal jöttem önhöz, gróf – mondta, le sem ülve. – Egy személy, aki igen magas tisztséget visel rendünkben, közbenjárt annak érdekében, hogy önt a rendes időnél hamarább felvegyék társulatunkba és azt javasolta, hogy én ajánljam. Én szent kötelességemnek tartom, hogy teljesítsem e személyiség akaratát. Akar-e belépni az én kezességemmel a szabadkőművesek társulatába?

Pierre-t meglepte ennek a férfinak hideg és szigorú modora; hisz csaknem mindig bálakon látta, ahogy a legragyogóbb nők társaságában, szívélyesen mosolyog.

– Igen, akarok – felelte Pierre.

Willarski lehajtotta a fejét.

– Még egy kérdést, gróf – mondta. – Kérem, hogy erre teljes őszinteséggel válaszoljon, nem mint jövendőbeli szabadkőműves, hanem mint

becsületes ember *(galant homme)*: megtagadta-e már régebbi meggyőződését, hisz-e az istenben?

Pierre elgondolkozott.

– Igen... igen, hiszek istenben – felelte.

– Akkor hát... – kezdte Willarski, de Pierre közbevágott:

– Igen, hiszek istenben – ismételte.

– Akkor hát mehetünk – mondta Willarski. – Hintóm rendelkezésére áll.

Willarski egész úton hallgatott. Pierre kérdezősködésére – mit kell tennie és hogyan kell válaszolnia – csak annyit felelt, hogy majd nála érdemesebb testvérek teszik próbára, és hogy Pierre-nek semmi egyebet nem kell csinálnia, csak igazat mondani.

Behajtattak egy nagy ház kapuján, ahol a páholy helyisége volt, felmentek egy sötét lépcsőn, aztán beléptek egy kis előszobába, és ott inasok segítsége nélkül levetették bundájukat. Az előszobából átmentek egy másik szobába. Egy furcsa öltözékű ember tűnt fel az ajtóban. Willarski eléje sietett, halkan mondott neki valamit franciául és odament egy kis szekrényhez, amelyben Pierre még soha nem látott öltözékeket pillantott meg. Willarski kivett a szekrényből egy kendőt, Pierre szemére illesztette és hátul csomóra kötötte. A haját is belefogta a görcsbe. Pierrenek fájt, hogy a csomó húzza a haját, fintorgott is fájdalmában, meg mosolygott is – szégyellte magát valamiért. És az óriás termetű Pierre, karját lecsüngetve, fintorgó és mosolygó ábrázattal, bizonytalan, félénk léptekkel elindult Willarski után.

De Willarski csak vagy tíz lépésnyire vezette, aztán megállt.

– Bármi történjék is önnel – mondta – férfiasan el kell viselnie mindent, ha szilárdan eltökélte, hogy belép társulatunkba. (Pierre főhajtással igent felelt.) Ha kopogást hall az ajtón, oldja le a kendőt a szeméről – tette hozzá Willarski. – Bátorságot és sikert! – Megszorította Pierre kezét és kiment.

Pierre, amikor egyedül maradt, továbbra is ugyanúgy mosolygott, mint az előbb. Kétszer is vállat vont, a kendőhöz emelte a kezét, mintha le akarná venni, de megint leeresztette. Teljes órának rémlett az az öt perc, amelyet bekötött szemmel töltött. A keze elzsibbadt, a lába majd összecsuklott, úgy érezte, hogy nagyon kifáradt. A legbonyolultabb és a legkülönfélébb érzések lepték meg. Rettegett attól, ami majd történik vele, de még jobban rettegett attól, hogy esetleg elárulja rettegését. Roppant szerette volna megtudni, mi lesz vele, mi tárul fel előtte; de a leginkább mégiscsak boldog volt, elérkezett az a pillanat, amikor végrevalahára elindulhat a megújhodásnak, a cselekvő-erényes életnek azon az útján, amelyről az Oszip Alekszejeviccsel való találkozása óta ábrándozott. Erős ütések hallatszottak az ajtón. Pierre levette a kendőt és körülnézett. Koromsötét volt a szoba: csak egy helyen égett egy mécs valami fehér burában. Pierre közelebb ment és azt látta, hogy a mécs egy fekete asztalon áll, az asztalon meg egy nyitott könyv fekszik. A

könyv az Evangélium volt, az a fehér valami pedig, amiben a mécses égett, emberi koponya; rajta a lyukak, állkapcsában a fogak. Pierre elolvasta az Evangélium első szavait: „Kezdetben vala az ige és az ige vala az istennél", megkerülte az asztalt és meglátott egy nagy nyitott ládát, amely tele volt valamivel. Koporsó volt, s benne csontok. Egy cseppet sem lepte meg, amit látott. Mivel telve volt azzal a reménnyel, hogy az eddigitől teljesen elütő, teljesen új életbe lép, csupa szokatlan dolgot várt, még szokatlanabbat is annál, amit látott. Koponya, koporsó, evangélium – úgy tetszett, mintha mindezt várta volna is, és most még többet várt. Igyekezett felkelteni magában a meghatottság érzését és körülnézett. „Isten, halál, szeretet, emberi testvériség" – mondta magában és ezekhez a szavakhoz egy bizonyos valamiről alkotott homályos, de örömteli képzeteket kapcsolt. Kinyílt az ajtó és belépett valaki.

A halvány világnál, amelyhez már mégis hozzászokott a szeme, Pierre meglátta, hogy egy alacsony ember jött be. A férfi bizonyára világosságról lépett be a sötétbe. Megállt. Aztán óvatos léptekkel az asztalhoz indult és rátette bőrkesztyűs, kicsiny kezét.

Ezen az alacsony emberen fehér bőrkötény volt, befödte a mellét és lábának felső részét is; nyakát nyaklánchoz hasonló valami ékesítette, a nyaklánc alól kiállt egy magas fehér ingfodor, és körülkeretezte alulról megvilágított, hosszúkás arcát.

– Miért jött ide? – kérdezte a belépő férfi és a Pierre okozta neszre feléje fordult. – Miért jött ide ön, aki nem hisz a fény igazságában, aki nem látja a fényt? Mit akar tőlünk? Bölcsességet, erényt, felvilágosulást?

Abban a pillanatban, amikor kinyílt az ajtó és bejött ez az ismeretlen, Pierre félelmet és áhítatot érzett, ahhoz hasonlót, amelyet gyermekkorában gyónáskor érzett: szemtől szemben érezte magát egy emberrel, aki életkörülményei alapján teljesen idegen volt tőle, de az emberi testvériség alapján mégis közel állt hozzá. Pierre lélegzetelállító szívdobogással a rétorhoz fordult (a szabadkőműveseknél így nevezik azt a testvért, aki előkészíti a *keresőt* a társulatba való belépésre). Pierre közelebb lépett és egy ismerőst fedezett fel a rétorban – Szmoljanyinovot. De bántotta az a gondolat, hogy a jövevény – ismerős ember; ő csak testvérnek és az erény tanítójának akarta látni. Pierre sokáig meg sem tudott szólalni, úgyhogy a rétornak meg kellett ismételnie a kérdést.

– Igen, én... én... megújhodást akarok – nyögte ki nagynehezen Pierre.

– Jól van – mondta Szmoljanyinov és mindjárt így folytatta: – Van-e fogalma arról, hogy e céljának elérésében milyen eszközökkel segíti majd szent rendünk?... – A rétor nyugodtan, de gyorsan beszélt.

– Irányítást... segítséget... remélek, hogy megújulhassak – felelte Pierre remegő hangon, egy kissé akadozott a szava, egyrészt izgalmában, másrészt mert elvont dolgokról nem szokott oroszul beszélgetni.

– Milyen fogalmai vannak a szabadkőművességről?

– Én úgy értem, hogy a szabadkőművesség erényes célokért küzdő emberek *fraternité*-je[1] és egyenlősége – felelte Pierre és ahogy beszélt, mind jobban elszégyellte magát, amiért szavai nem illenek ehhez az ünnepélyes pillanathoz. – Én úgy értem...

– Jól van – mondta a rétor sietve; úgy látszik, teljesen meg volt elégedve a felelettel. – Kereste-é a vallásban a célja eléréséhez vezető eszközöket?

– Nem, a vallást hazugságnak tartottam és nem is követtem – felelte Pierre, de olyan halkan, hogy a rétor nem értette és megkérdezte, mit is mond. – Ateista voltam – válaszolta Pierre.

– Ön azért keresi az igazságot, hogy az életben *annak* törvényeit kövesse; ezek szerint a bölcsességet és az erényt keresi, nemde? – kérdezte a rétor egy percnyi hallgatás után.

– Igen, igen – erősítette Pierre.

A rétor megköszörülte a torkát, a mellén összetette kesztyűs kezét és beszélni kezdett.

– Most fel kell tárnom ön előtt rendünk legfőbb célját – mondta – és ha ez egybevág az önével, akkor haszonnal jár, ha belép társulatunkba. Rendünk első és legfontosabb célja, egyszersmind szilárd alapja, amelyen nyugszik, és amelyet semmilyen emberi erő meg nem dönthet – egy fontos titok megőrzése és átadása az utókornak... Ez a titok a legrégibb koroktól, sőt az első embertől szállt ránk. Meglehet: ettől a titoktól függ az emberi nem sorsa. De mivel ez a titok olyan természetű, hogy senki sem ismerheti meg, senki sem élhet vele, csak ha önmagának hosszas és szorgalmas megtisztításával felkészült rá – nem mindenki remélheti, hogy egyhamar a birtokába jut. Van nekünk ezért egy másik célunk is: az, hogy előkészítsük a rend tagjait, amennyire lehet, megjavítsuk szívüket, megtisztítsuk és megvilágítsuk elméjüket azokkal az eszközökkel, amelyeket e titok keresésében fáradozó férfiak tártak fel és hagytak ránk – és ezzel alkalmassá tegyük őket a titok befogadására. Harmadszor: rendünk tagjainak megtisztításával és megjavításával arra törekszünk, hogy megjavítsuk az egész emberi nemet, a jámborság és az erény példaképéül állítván eléje rendünk tagjait; ilymódon minden erőnkkel igyekszünk szembeszegülni a világon uralgó gonosszal. Gondolkozzék ezen, amíg vissza nem térek – mondta és kiment a szobából.

– Szembeszegülni a világon uralgó gonosszal... – ismételte Pierre és elképzelte jövőbeli tevékenységét ezen a porondon. Elképzelt ugyanolyan embereket, amilyen ő maga volt két héttel ezelőtt, és gondolatban épületes, erkölcsnevelő szózatot intézett hozzájuk. Elképzelt szerencsétlen és bűnös embereket, akiken szóval és tettel egyaránt segít; elképzelt elnyomókat is, akiktől megmenti áldozataikat. A rétor megjelölte három cél közül ez az utolsó – az emberi nem megjavítása – különösen

[1] testvériség, testvéri társulat

közel állt Pierre-hez. Az a fontos titok, amelyet megemlített a rétor, csiklandozta ugyan kíváncsiságát, de mégsem az látszott lényegesnek; a másik cél, önmaga megtisztítása és megjavítása, szintén kevéssé érdekelte, mert ebben a pillanatban – nagy gyönyörűséggel – úgy érezte, hogy már teljesen kigyógyult régebbi hibáiból és csakis jóra hajlamos.

Egy félóra múlva visszajött a rétor, hogy közölje a keresővel azt a hét erényt, amelyek megfelelnek Salamon temploma hét lépcsőfokának és amelyeket minden szabadkőművesnek fejlesztenie kell magában. Ezek az erények a következők voltak: 1. *titoktartás,* a rend titkának megőrzése, 2. *engedelmesség* a rend magasabb rangú tagjainak, 3. *jó erkölcs,* 4. *az emberiség szeretete,* 5. *bátorság,* 6. *bőkezűség* és 7. *a halál szeretete.*

– Hetedszer – mondta a rétor – a halálról való elmélkedéssel igyekezzék annyira megedzeni magát, hogy ne szörnyű ellenséget lásson a halálban, hanem jóbarátot... aki megszabadítja e nyomorú élettől az erény munkáiban elcsigázott lelket, hogy elvezesse oda, ahol elnyeri jutalmát és nyugodalmat lelhet.

„Igen, ennek így kell lennie – gondolta Pierre, amikor a rétor, beszéde végeztével, ismét eltávozott és magára hagyta, hogy elmélkedjék. – Ennek így kell lennie, de én még olyan gyenge vagyok, hogy szeretem a magam életét, amelynek értelme csak most tárul fel lassanként előttem." A többi öt erényt – amelyet emlékezetébe idézett és sorra elszámlált az ujjain – máris a lelkében érezte: a *bátorságot is, a bőkezűséget is, a jó erkölcsöt is, az emberiség szeretetét is,* kivált pedig az *engedelmességet.* Ezt már nem is erénynek, hanem boldogságnak tekintette. (Oly boldogító volt most megszabadulnia tulajdon kénye-kedvétől, és alávetnie a maga akaratát azénak, vagy azokénak, akik ismerik a kétségtelen igazságot!) A hetedik erény sehogy sem jutott eszébe.

Harmadszor már hamarább tért vissza a rétor. Azt kérdezte Pierretől, szilárdan kitart-e elhatározásában és hajlandó-e vállalni mindent, amit megkövetelnek tőle.

– Mindent vállalok – felelte Pierre.

– Még azt kell közölnöm, hogy rendünk nem csupán szavakkal magyarázza tanait – mondta a rétor – hanem más eszközökkel is, amelyek a bölcsesség és az erény igazi keresőjére talán még erősebben hatnak, mint a csupán szóbeli magyarázat. Már ez a csarnok és ez a berendezés is, amelyet lát, bizonyára többet megmagyaráz a szívének – ha őszinte a szíve – mint a szó. Felvétele további során is bizonyára látja még a magyarázásnak ehhez hasonló módját. A mi rendünk azokat a régi társaságokat utánozza, amelyek hieroglifákkal tárták fel tanaikat. A hieroglifa – mondta a rétor – nem érzékelhető valaminek a jelképe, amely az ábrázolt dologhoz hasonló tulajdonságokat tartalmaz.

Pierre nagyon jól tudta, hogy mi az a hieroglifa, de nem mert szólni.

Némán hallgatta a rétort és érezte, mindenből azt érezte, hogy mindjárt kezdődik a próbatétel.

– Ha szilárd az elhatározásában, akkor hozzá kell kezdenem, hogy beavassam – mondta a rétor és közelebb ment Pierre-hez. – A bőkezűség jeleként kérem, adja ide minden értékes holmiját.

– De nincs nálam semmi – mondta Pierre, mert azt hitte, azt követelik tőle, hogy adja oda mindenét, amije csak van.

– Csak azt, ami önnél van: az óráját, a pénzét, a gyűrűit...

Pierre sietve elővette erszényét, óráját; gyűrűjét sokáig nem tudta lehúzni kövér ujjáról. Amikor ez is megtörtént, a szabadkőműves így szólt:

– Az engedelmesség jeléül, kérem, vetkezzék le. – Pierre a rétor utasítására levetette frakkját, mellényét és balcipőjét. A szabadkőműves kinyitotta Pierre balmellén az inget, majd lehajolt és ballábán térden felül felhúzta a nadrágszárat. Pierre sietve le akarta vetni jobbcipőjét is, jobblábán is fel akarta gyűrni a nadrágot, hogy megkímélje ettől a fáradságtól ezt az ismeretlen embert, de a szabadkőműves azt mondta: erre nincs szükség, és odaadott neki egy félpapucsot – dugja bele a ballábát. Pierre leengedte karját – és szétvetett lábbal állt a rétor-testvér előtt, várta az újabb utasításokat. Arcán – bár nem akarta – a szégyenkezés, a kétség, az önmagán gúnyolódás gyermekies mosolya jelent meg.

– És végül az őszinteség jeléül, kérem, vallja meg, mi a legfőbb szenvedélye – mondta a rétor.

– A szenvedélyem! Olyan sok *volt* – felelte Pierre.

– Azt a szenvedélyét vallja meg, amelyik a legjobban megingatta az erény útján – mondta a szabadkőműves.

Pierre hallgatott egy ideig, gondolkodóba esett.

„Az ital? A henyeség? A torkosság? A semmittevés? A lobbanékonyság? A dühöngés? A nők?" – vette sorra vétkeit, gondolatban latra vetette őket, és nem tudta, melyiknek ítélje a „pálmát".

– A nők – mondta alig hallható halk hangon Pierre. A szabadkőműves sokáig nem mozdult és nem szólalt meg e válasz után. Végül odalépett Pierre-hez, felvette az asztalon heverő kendőt és megint bekötötte Pierre szemét.

– Utolszor mondom: önmagára fordítsa minden figyelmét, verje láncra érzéseit, és ne a szenvedélyekben, hanem tulajdon szívében keresse a boldogságot. A boldogság forrása nem rajtunk kívül, hanem bennünk van...

Pierre már érezte magában a boldogságnak ezt az üdítő forrását, amely most örömmel és meghatottsággal töltötte el lelkét.

A sötét terembe nemsokkal ezután Pierre-ért ment – ezúttal nem az előbbi rétor, hanem Willarski, az ajánlója. Pierre a hangjáról ismerte meg. Arra az újabb kérdésre: szilárd-e az elhatározása, Pierre ezt felelte:

– Igen, igen, mindent vállalok – és cipős jobblábával meg papucsos ballábával egyenetlenül és bátortalanul lépkedve, előreindult; arcán gyermekies mosoly ragyogott. Willarski egy kivont kardot tartott Pierre fedetlen, kövér mellének szegezve. A szobából kiérve, folyosóról folyosóra vezették, hol előre, hol hátra fordították, végül odakormányozták a páholy ajtajához. Willarski köhintett egyet, kalapács-kopogással feleltek neki, ahogy a szabadkőművesek szoktak, és kitárult előttük az ajtó. Egy mély hang (Pierre szeme még mindig be volt kötve) sorra megkérdezte tőle, kicsoda, hol és mikor született stb. Aztán megint elvezették valahová – a kendőt még mindig nem oldották le a szeméről – és járás közben allegóriákat mondtak neki utazásának fáradalmairól, a szent barátságról, a világ örökkévaló építőmesteréről, a bátorságról, amellyel el kell viselnie minden munkát és veszélyt. Pierre észrevette, hogy ez alatt az utazás alatt hol *keresőnek*, hol *szenvedőnek*, hol *követelőnek* nevezték és ilyenkor mindig más- és másképpen kopogtak a kalapácsokkal meg a kardokkal. Mialatt odavezették valami tárgyhoz, észrevette, hogy vezetői között fejetlenség és zavar támadt. Hallotta, ahogy a körötte állók suttogva vitatkoznak: az egyik ragaszkodott ahhoz, hogy Pierre-t vezessék végig valami szőnyegen. Ezután megfogták a jobbkezét, rátették valamire, a baljával meg egy körzőt illesztettek a bal melléhez és azokat a szavakat elismételve, amelyeket egy másik testvér felolvasott, megeskették, hogy hű lesz a rend törvényeihez. Aztán eloltották a gyertyákat és – ahogy Pierre a szagáról megérezte – szeszt gyújtottak meg és azt mondták, hogy most majd meglátja a kis fényt. Levették szeméről a kendőt, és Pierre, a szeszláng halvány világánál – akárha álmában – megpillantott egynéhány embert, akik ugyanolyan kötényben, mint a rétor, vele szemközt álltak és – a mellének szegezve – egy-egy kardot tartottak. Közöttük egy fehér, de egészen véres ingű férfi állt. Pierre ezt látva, előremozdult, neki a kardoknak, hogy beleszúródjanak. De a kardok visszahúzódtak előle. Erre ismét bekötötték a szemét.

– Most láttad a kis fényt – mondta egy hang. Aztán megint meggyújtották a gyertyákat, azt mondták, hogy látnia kell a teljes fényt, és ismét levették szeméről a kendőt. Tíznél is több hang egyszerre így szólt: *sic transit gloria mundi.*[2]

Pierre lassanként magához tért és körülnézett a szobában és szemügyre vette az ott tartózkodókat is. Egy feketével leterített, hosszú asztalnál tizenketten ültek, ugyanolyan öltözékben, mint azok, akiket az

[2] Így múlik el az evilági dicsőség.

előbb látott. Némelyiket ismerte a pétervári társaságból. Az elnöki székben egy ismeretlen fiatalember ül; nyakában különös kereszt. Jobbján egy olasz abbé ül, akit Pierre már látott – két évvel ezelőtt, Anna Pavlovnánál. Itt van még egy igen magasállású, tekintélyes személyiség, meg egy svájci nevelő, aki azelőtt Kuraginéknál lakott. Mindnyájan ünnepélyesen hallgatnak, figyelik az elnök szavát, aki egy kis kalapácsot tart a kezében. A falban egy beépített csillag tündököl; az asztal egyik oldalán egy kis szőnyeg, különféle ábrákkal; a másik oldalán valami oltárféle, evangéliummal és koponyával. Az asztal körül két nagy gyertyatartó áll, olyanok, mint a templomban. Két testvér odavezette Pierre-t az oltárhoz, derékszögbe állították a két lábát és azt parancsolták, hogy feküdjék le; hozzáfűzték, hogy most a templom ajtaja elé borul.

– Előbb meg kell kapnia a vakolólapátot – mondta súgva az egyik testvér.

– Ugyan, kérem, hagyja már! – mondta a másik.

Pierre nem engedelmeskedett; zavart tekintetű, rövidlátó szemével körülnézett, és egyszeribe kétség lepte meg: „Hol vagyok én? Mit csinálok én? Nem nevetnek rajtam? Nem szégyenkezem-e majd, ha erre visszagondolok?" De ez a kétség csak egy pillanatig tartott. Pierre ránézett a körötte lévők komoly arcára, eszébe jutott minden, amin már átesett és belátta, hogy nem lehet megállni a feleúton. Megrémült kétségétől és igyekezett felgerjeszteni magában az előbb érzett megindultságot, és leborult a templom ajtaja elé. És valóban: még erősebben felgerjedt benne a megindultság, mint az előbb. Amikor ott feküdt egy ideig, azt parancsolták neki, hogy álljon fel, a nyakába akasztottak egy ugyanolyan fehér kötőt, amilyet a többiek viseltek, a kezébe adtak egy vakolókanalat és három pár kesztyűt. Ekkor a nagymester odafordult hozzá. Azt mondta neki, hogy igyekezzék makulátlanul megőrizni e kötény tisztaságát, mert az a szilárdság és a szeplőtlenség jelképe; a vakolókanál jelentőségét nem magyarázta, csak annyit mondott, iparkodjék megtisztítani vele szívét a bűnöktől, a felebarátja szívét meg elnézően egyengesse el vele. Majd az első pár férfikesztyűre azt mondta, hogy annak jelentőségét Pierre még nem ismerheti meg, de meg kell őriznie; a másik pár férfikesztyűre azt mondta, hogy azt majd gyűlések alkalmával kell felvennie; végül a harmadikra, egy pár női kesztyűre, azt mondta:

– Szerelmetes testvérem, eme női kesztyű is magának vagyon szánva. Annak a nőnek adja, kit majd a legjobban tisztel. Emez ajándékkal megbizonyítja szívének szeplőtlenségét az előtt, kit méltó kőműves-asszonyául választ. – Hallgatott egy kis ideig, aztán hozzátette: – De ügyelj, szerelmetes testvérem, hogy ne tisztátalan kezet ékítsen e kesztyű. – Amikor a nagymester kimondta az utolsó szavakat, Pierre-nek úgy rémlett, mintha az elnök zavarba esett volna. Ám Pierre még jobban zavarba esett és úgy elpirult, hogy a könny is kicsordult a szeméből. A gyermekek szoktak így elpirulni. Nyugtalanul nézegetett jobbra-balra. Kínos csend támadt.

A csendet egy testvér törte meg: odavezette Pierre-t a szőnyeghez és egy füzetből olvasni kezdte a szőnyegen ábrázolt valamennyi figura magyarázatát – mit jelent a nap, a hold, a kiskalapács, a mérőón, a vakolólapát, a terméskő és a kockakő, az oszlop, a három ablak stb. Aztán Pierre-nek kijelölték a helyét, megmutatták neki a páholy jelvényeit, megmondták a jelszót és végre megengedték, hogy leüljön. A nagymester olvasni kezdte az alapszabályt. Az alapszabály nagyon hosszú volt és Pierre az öröm, az izgalom és a szégyenkezés miatt nem tudta megérteni, amit olvastak. Az alapszabálynak csak az utolsó szavaira figyelt fel, amelyek meg is ragadtak emlékezetében.

„Szentélyeinkben – olvasta a nagymester – nem ismerünk más fokozatokat, csak azokat, amelyek az erény és a bűn között vannak. Őrizkedj attól, hogy bármiféle különbséget is tégy, amely felboríthatná az egyenlőséget. Siess segítségére a testvérednek, akárkicsoda is, intsd jóra a tévelygőt, karold fel az elesőt és ne forralj sohase haragot avagy gyűlöléseket testvéred ellen. Légy nyájas és barátságos. Szítsd fel minden szívben az erény lángját. Oszd meg boldogságod felebarátaiddal és irigység sose háborítsa benned ezt a tiszta gyönyört.

Bocsáss meg ellenségednek is, ne állj rajta bosszút, legfeljebb úgy, hogy jót cselekszel vele. Ilyeténképpen teljesítvén a legfőbb törvényt, ismét rátalálsz régi, elveszített fenséged nyomaira" – mondta végezetül, majd felemelkedett, megölelte és megcsókolta Pierre-t.

Pierre örömkönnytől csillogó szemmel nézett körül, nem tudta, mit feleljen azoknak, akik körülvették és a régi ismeretséget felújítva, sorra üdvözölték. Pierre nem vett tudomást semmiféle ismeretségről; mindnyájukban csupán testvért látott és égett a türelmetlen vágytól, hogy velük mielőbb dologhoz lásson.

A nagymester koppantott egyet a kis kalapáccsal, mindnyájan visszaültek a helyükre; egyikük felolvasott egy szentleckét az alázat szükségességéről.

A nagymester azt indítványozta, hogy teljesítsék utolsó kötelességüket; a magasrangú, tekintélyes személyiség, aki az alamizsnagyűjtő nevet viselte, sorra járta a testvéreket. Pierre szerette volna feljegyezni az alamizsna-listára minden pénzét, ami csak nála volt, de félt, hogy ezzel kevélységet árul el, így hát ugyanannyit jegyzett, mint amennyit a többiek.

Az ülés véget ért. Hazatérte után Pierre úgy érezte, hogy hosszúhosszú utazásról jött meg, amellyel évtizedek teltek el, ő meg ezalatt teljesen megváltozott és felhagyott régi életmódjával, levetette régi szokásait.

V

A páholyba való felvételét követő napon otthon ült, egy könyvet olvasott és igyekezett megfejteni annak a négyszögnek a jelentését, amelynek az egyik oldala az istent, a másik az erkölcsi, a harmadik a fizikai elemet, a negyedik meg e kettőnek a vegyülékét ábrázolta. Néha félretette a könyvet meg a négyszöget és képzeletében egy új élettervet szerkesztett. Tegnap a páholyban azt mondták neki, hogy párbajának híre az uralkodó fülébe jutott, és hogy az volna a legokosabb, ha eltávoznék Pétervárról. Pierre fel is tette, hogy elutazik déli birtokaira és ott parasztjaival foglalkozik. Ahogy boldogan forgatja magában új élete tervét, váratlanul betoppan hozzá Vaszilij herceg.

– Mit műveltél Moszkvában, kedves barátom? Miért vesztél össze Leljával, *mon cher?* Nagy tévedésben vagy – kezdte Vaszilij herceg, ahogy belépett a szobába. – Mindent tudok és szentül állíthatom, hogy Hélène olyan ártatlan veled szemben, mint a maszületett bárány.

Pierre felelni akart, de Vaszilij herceg elébevágott.

– És miért nem fordultál egyenesen és egyszerűen énhozzám, mint jóbarátodhoz? Mindent tudok, mindent megértek – mondta – úgy viselkedtél, ahogy illik is olyan emberhez, aki tart a becsületére; talán túlságosan elhirtelenkedted, dehát ezt most ne hánytorgassuk. Csak azt gondold meg, milyen helyzetbe hozod őt és engem az egész társadalom, sőt az udvar szemében is – tette hozzá egy kissé letompított hangon. – Ő Moszkvában él, te meg itt. Csak gondold meg, kedves barátom – folytatta és lefelé húzta Pierre karját – csupán félreértés az egész; azt hiszem, magad is érzed. Írj neki most rögtön egy levelet – én majd segítek – máris jön ide és tisztázódik minden; máskülönben – kereken megmondva – nagyon könnyen pórul járhatsz, kedvesem.

Vaszilij herceg sokat sejtető pillantást vetett Pierre-re.

– Megbízható forrásokból tudom, hogy az özvegy császárné élénken érdeklődik az egész ügy iránt. Te is tudod, milyen kegyes Hélène-hez.

Pierre többször is meg akart szólalni, de egyrészt Vaszilij herceg nem engedte szóhoz jutni, másrészt maga Pierre se mert a határozott elutasítás és ellenkezés hangján beszélni, pedig eltökélte, hogy csakis ilyen hangon válaszol majd ipának. Azonkívül eszébe jutottak a szabadkőművesek alapszabályának e szavai is: „Légy nyájas és barátságos." Összeráncolta homlokát, elvörösödött, hol felállt, hol leült, erősen küzdött magával, mert világéletében mindig ez volt számára a legnehezebb: szemtől szembe kellemetlenséget mondani valakinek, mást mondani, mint amit az a valaki vár, akárkicsoda is az illető. Annyira megszokta, hogy most is azt érezte, nem bír ellenállni. De azt is érezte, hogy egész további sorsa attól függ, mit fog most mondani; attól függ, hogy az eddigi, a régi úton halad-e, vagy azon az új úton-e, amelyet olyan vonzónak festettek le előtte a szabadkőművesek és amelyen – ezt szentül hitte – eléri, hogy újjászülessék az új életre.

– Nos, kedves barátom – mondta tréfásan Vaszilij herceg – mondd már, hogy „igen", és én majd a magam nevében írok neki és csapunk egy második lakodalmat. – De még nem is mondhatta végig a tréfát, Pierre arcán megjelent az a veszett düh, amely apjára emlékeztetett. Beszédtársára rá se tekintve, halkan megszólalt:

– Én nem hívtam önt, herceg, menjen innen, kérem! – Felugrott és kinyitotta előtte az ajtót. – Menjen hát! – ismételte. Nem is akart hinni a szemének meg örült is, amikor látta, hogy Vaszilij herceg arcán a zavar és a rémület kifejezése tűnik elő.

– Mi lelt? Beteg vagy?

– Menjen! – ismételte újból a remegő hang. És Vaszilij herceg kénytelen volt visszautazni, anélkül, hogy bármiféle felvilágosítást is kapott volna.

Pierre egy hét múlva elbúcsúzott új szabadkőműves barátaitól, nagy összegeket hagyott nekik alamizsnára és elutazott birtokaira. Új testvérei ellátták Kievbe és Odesszába címzett, az ottani szabadkőműveseknek szóló ajánlólevelekkel és megígérték, hogy majd írnak neki és irányítani fogják új tevékenységében.

VI

Pierre és Dolohov párbaj-históriáját elsimították, és bár az uralkodó akkoriban nagy szigorúságot tanúsított a párbajokkal szemben, sem a két ellenfélnek, sem segédeiknek nem esett bajuk. De a párbaj története, amelyet csak igazolt Pierre szakítása a feleségével, szájról szájra járt a társaságban. Pierre – akivel félvállról beszéltek, vállveregető modorban bántak, amikor még törvénytelen gyermek volt; akit körülhízelegtek és felmagasztaltak, amikor ő lett a leggazdagabb vőlegénynek való az egész Orosz Birodalomban – házassága óta, amikor is a menyasszonynak valók meg a mamák már nem várhattak tőle semmit, sokat vesztett a társaság szemében, annál is inkább, mert nem tudta és nem is akarta a társaság kegyeit hajhászni. Most mindenki csakis őt hibáztatta a történtekért; azt mondták, hogy féltékeny mamlasz, aki ugyanúgy hajlamos vérszomjas, veszett dührohamokra, mint egykor az apja. És amikor Pierre elutazása után Hélène visszatért Pétervárra, nemcsak szívélyesen fogadta minden ismerőse, hanem a tiszteletnek némi árnyalatával is, – ami szerencsétlenségének szólt. Valahányszor a férjére terelődött a szó, méltóságos arckifejezést öltött, amelyet – bár a jelentésével nem volt tisztában – a rá jellemző finom érzékkel mégis elsajátított. Ezzel az arckifejezéssel mintegy azt akarta mondani, hogy szilárdan elhatározta: panaszszó nélkül tűri e csapást; hogy férje – súlyos kereszt, amelyet az Isten rakott a vállára. Vaszilij herceg nyíltabban kimondta a véleményét. Vállat vont, ha Pierre-re fordult a beszéd és a homlokára mutatva így szólt:

– *Un cerveau fêlé – je le disais toujours.*[3]

– Előre megmondtam – mondta Anna Pavlovna Pierre-ről – már akkor mindjárt megmondtam, előbb, mint bárki más (ragaszkodott az elsőbbséghez), ez a fiatalember félőrült, megrontották a század erkölcsromboló eszméi. Én már akkor megmondtam ezt, amikor még mindenki rajongott érte, alighogy külföldről hazaérkezett; emlékeznek rá – egyszer egy fogadóestemen afféle Marat szerepében tetszelgett előttünk. És mi lett a vége? Én már akkor sem óhajtottam ezt a házasságot és előre megmondtam, mire fordul.

Anna Pavlovna ugyanúgy rendezett fogadóesteket szabad napjain, mint azelőtt. Ugyanolyanok voltak ezek, akár a régiek; olyanok, amilyeneket csakis ő, a tehetség tudott rendezni; olyanok, amelyeken először is összegyűlt *la crême de la véritable bonne société, la fine fleur de l'essence intellectuelle de la société de Pétersbourg*[4] – ahogy maga Anna Pavlovna szokta mondani. A társaság e kényes megválogatásán kívül még az is jellemezte Anna Pavlovna estélyeit, hogy Anna Pavlovna minden alkalommal egy-egy új, érdekes személyiséget tálalt fogadóestjén a társaság elé; és hogy sehol sem mutatkozott meg olyan szemmel láthatóan és biztosan a politikai hőmérőnek az a foka, ahol a pétervári legitimista[5] udvari társaság hangulata áll, mint épp ezeken az estélyeken.

1806 végén, amikor már mind megjöttek a részletes, szomorú hírek arról, hogy Napoleon Jenánál és Auerstädtnél megsemmisítette a porosz hadsereget, és hogy a porosz erődök javarésze meghódolt; amikor csapataink már bevonultak Poroszországba és megindult a második háborúnk Napoleon ellen, Anna Pavlovna ismét fogadóestet rendezett. *La crême de la véritable bonne societé*[6] az elbűvölő, de boldogtalan, férjehagyott Hélène-ből, Mortemart-ból, az elbűvölő Hippolyte hercegből állt, aki csak az imént érkezett haza Bécsből – továbbá két diplomatából, a nénikéből, egy fiatalemberből, akit a szalonban egyszerűen csak az *„un homme de beaucoup de mérite"*[7] kitüntető címen emlegettek, végül egy most kinevezett udvarhölgyből, az édesanyjából és néhány más, kevésbé jelentős személyiségből.

Az a személyiség, akit ezen az estén, mint újdonságot a vendégei elé tálalt Anna Pavlovna, Borisz Drubeckoj volt. Borisz csak nemrég érkezett Pétervárra, mint futár, a porosz hadseregtől, és egy nagyon fontos személy segédtisztje volt.

A politikai hőmérőnek az a foka, melyet ezen az estén a társaság láthatott, a következő volt: bármennyire igyekszik is minden európai uralkodó és hadvezér elnézően viselkedni „Bonapartyij" iránt, hogy *ne-*

---

[3] Kelekótya – mindig mondtam.

[4] az igazán előkelő társaság krémje, a pétervári társaság intellektuális esszenciájának színe-virága.

[5] az úgynevezett „legitim" (törvényes) uralkodócsalád híve.

[6] Az igazán előkelő társaság krémje

[7] „nagyérdemű ember"

kem és általában *nekünk* ilyen kellemetlenségeket és bosszúságot okozzanak, „Bonapartyij"-ra vonatkozó véleményünk nem változhat meg. Továbbra is szépítgetés nélkül kinyilvánítjuk ezzel kapcsolatos nézeteinket és mind a porosz királynak, mind másoknak csak azt mondhatjuk: „majd megkeserülitek. *Tu l'as voulu, George Dandin,*[8] mindössze ennyit mondhatunk." Ezt mutatta a politikai hőmérő Anna Pavlovna fogadóestjén. Amikor Borisz – a vendégeknek szánt csemege – belépett a szalonba, már együtt volt csaknem az egész társaság; az Anna Pavlovna irányította beszélgetés éppen az Ausztriával való diplomáciai kapcsolatunkról meg arról folyt, hogy remélhetőleg szövetséget kötünk vele.

A megemberesedett, üde, pirospozsgás Borisz nyalka segédtiszti egyenruhában, fesztelenül lépett be a szalonba, üdvözlés végett annak rendjemódja szerint odavezettetett a nagynénihez, aztán ismét bekapcsoltatott a közös körbe.

Anna Pavlovna csókra nyújtotta neki szikár kezét, bemutatta egynéhány személynek, akikkel még nem ismerték egymást és súgva, röviden mindegyiket jellemezte:

– *Le prince Hippolyte Kouraguine – charmant jeune homme.*[9] *M-r Kroug chargé d'affaires de Kopenhague – un esprit profond,*[10] és egyszerűen: *M-r Shitoff, un homme de beaucoup de mérite*[11] – mondta arról, aki ezt az elnevezést viselte.

Borisz ez alatt az idő alatt részint Anna Mihajlovna fáradozásainak, részint tulajdon hajlamainak, tartózkodó természetének és más tulajdonságainak révén igen előnyös helyet vívott ki magának a szolgálatban. Egy igen fontos személyiség segédtisztje volt, igen fontos megbízással járt Poroszországban, és csak nemrég tért vissza onnan, mint futár. Teljesen elsajátította azt az íratlan függelmet, amely Olmützben annyira megtetszett neki; e függelem alapján egy zászlós hasonlíthatatlanul magasabban állhat, mint egy tábornok; e függelem alapján nem erőfeszítés, nem munka, nem bátorság és nem szívósság kell ahhoz, hogy valaki sikert érjen el a szolgálatban, hanem csakis egy a szükséges: tudjon bánni azokkal, akik a kitüntetéseket osztogatják a jó szolgálatért; gyakran maga is csodálkozott gyors sikerein és azon, hogy mások ezt nem tudják megérteni. E felfedezése folytán teljesen megváltozott egész életmódja, minden viszonya régebbi ismerőseihez, és megváltozott egész jövőjének terve. Nem volt gazdag, de az utolsó pénzét is arra fordította, hogy különbül öltözzék, mint a többiek. Inkább megvont magától egy csomó élvezetet, de a világért sem hajtatott volna silány fogaton, és dehogy mutatkozott volna viseltes egyenruhában a pétervári utcán. Csakis olyan emberek ismeretségét kereste, csak azokkal barátkozott, akik fölötte álltak, tehát hasznára lehettek. Szerette Pétervárt és lenézte Moszkvát. Kel-

[8] Te akartad, George Dandin,
[9] Hippolyte Kuragin herceg, kedves fiatalember.
[10] M-r Krug, koppenhágai ügyvivő, mély elme.
[11] Sitov úr, nagyérdemű ember.

lemetlen volt visszaemlékeznie a Rosztov-házra, a Natasához fűződő gyermekszerelemre, és amióta csak bevonult, egyszer sem látogatta meg Rosztovékat. Igen fontos előléptetésnek tartotta, hogy most itt lehet Anna Pavlovna szalonjában. Mindjárt tisztában volt szerepével és szinte kínálta Anna Pavlovnának: aknázzon ki mindent, ami érdekeset csak talál benne. Egyúttal külön-külön jól megfigyelt mindenkit és azt latolgatta, menynyire lehetséges, és milyen előnnyel jár, ha összebarátkozik az egyikkel vagy a másikkal. Leült kijelölt helyére, a szép Hélène mellé és figyelmesen hallgatta az általános társalgást.

– *„Vienne trouve les bases du traité proposé tellement hors d'atteinte, qu'on ne saurait y parvenir même par une continuité de succès les plus brillants, et elle mêt en doute les moyens qui pourraient nous les procurer." C'est la phrase authentique du cabinet de Vienne*[12] – mondta a dán *chargé d'affaires.*[13]

– *C'est le doute qui est flatteur!*[14] – mondta finom mosollyal *l'homme à l'esprit profond.*[15]

– *Il faut distinguer entre le cabinet de Vienne et l'Empereur d'Autriche* – mondta Mortemart. – *L'Empereur d'Autriche n'a jamais pu penser à une chose pareille, ce n'est que le cabinet qui le dit.*[16]

– *Eh, mon cher vicomte* – kapcsolódott bele a társalgásba Anna Pavlovna – *l'Urope (l'Urope*-ot mondott, bizonyára azért, mert a francia nyelv különös finomságának tartotta ezt a kiejtést, amelyet csak akkor engedhet meg magának, ha franciával beszél), *l'Urope ne sera jamais notre alliée sincère.*[17]

Ezután Anna Pavlovna a porosz király bátorságára és keménységére terelte a szót, hogy Boriszt is belevonja a társalgásba.

Borisz figyelmesen hallgatta azt, aki éppen beszélt, várt a sorára, de közben arra is jutott ideje, hogy egynéhányszor szomszédnőjére, a szép Hélène-re tekintsen, akinek mosolygó pillantása ugyancsak találkozott egynéhányszor a szép, fiatal segédtiszt pillantásával.

Nagyon természetes, hogyha már Poroszország helyzetéről van szó, Anna Pavlovna megkérte Boriszt, mondja el glogaui utazását és azt, hogy milyen helyzetben találta a porosz hadsereget. Borisz ráérősen, tiszta és helyes francia nyelven nagyon sok érdekes részletet mondott el a hadseregről, az udvarról, de egész elbeszélése alatt gondosan kerülte, hogy véleményt nyilvánítson azokról a tényekről, amelyeket közölt. Egy bizo-

---

[12] „Bécs annyira a lehetőség határain kívül levőnek tartja a javasolt szerződés alapjait, hogy szerinte még a legfényesebb sikerek sorozatával sem lehet megteremteni ezeket az alapokat, és kételkedik azokban az eszközökben, amelyekkel megteremthetnénk." Ez a bécsi kormány hiteles formulája.

[13] ügyvivő

[14] Hízelgő kételkedés!

[15] a mély elme

[16] Különbséget kell tenni a bécsi kormány és az osztrák császár között. Ausztria császára sohasem gondolhatott hasonló dologra, ezt csak a kormány mondja.

[17] Európa sose lesz őszinte szövetségesünk.

nyos időre lekötötte az egész társaság figyelmét, és Anna Pavlovna érezte, hogy az új csemege feltálalását valamennyi vendég nagy örömmel fogadja. Borisz elbeszélése iránt Hélène tanúsította a legnagyobb figyelmet. Egynéhányszor még kérdezett is egyetmást Borisz utazásának némely részletéről és láthatólag nagyon érdekelte a porosz hadsereg helyzete. Amikor Borisz befejezte elbeszélését, Hélène, szokásos mosolyával, így szólt hozzá:

– *Il faut absolument que vous veniez me voir* – mondta olyan hangon, mintha bizonyos meggondolásnál fogva, amelyről Borisz talán nem is tud, ez a látogatás feltétlenül szükséges volna. – *Mardi entre les 8 et 9 heures. Vous me ferez grand plaisir.*[18]

Borisz megígérte, hogy teljesíti kívánságát és beszédbe akart elegyedni vele, de Anna Pavlovna azzal az ürüggyel, hogy a nénike is szeretné hallani, elhívta őt.

– Ugye, ismeri a férjét? – kérdezte Anna Pavlovna; behunyta a szemét és szomorú kézmozdulattal Hélène-re mutatott. – Ah, milyen szerencsétlen ez a bűbájos asszony! Ne beszéljen előtte a férjéről, kérem, ne is beszéljen. Túlságosan fájna neki!

VII

Amikor Borisz és Anna Pavlovna visszatért a közös körhöz, erőnek erejével Hippolyte herceg vette át a szót. Előrehajolt karosszékében és azt mondta:

– *Le roi de Prusse!*[19] – Alighogy kimondta, felkacagott. Mindnyájan feléje fordultak. – *Le roi de Prusse?* – kérdezte Hippolyte, megint felkacagott, majd nyugodtan és nagykomolyan hátradőlt az öblös karosszékben. Anna Pavlovna várt egy keveset, de mivel látta, hogy Hippolyte egyáltalán nem akar többet mondani, arra fordította a beszédet, hogy az az istentől elrugaszkodott Bonaparte Potsdamból eloroztatta Nagy Frigyes kardját.

– *C'est l'épée de Frédéric le Grand, que je...*[20] – kezdte, de Hippolyte közbevágott:

– *Le roi de Prusse...* – De mihelyt feléje fordultak, megint bocsánatot kért és elhallgatott. Anna Pavlovna összeráncolta homlokát. Mortemart, Hippolyte barátja, erélyesen nekiszegezte:

– *Voyons à qui en avez vous avec votre roi de Prusse?*[21]

Hippolyte felnevetett, ezúttal úgy, mintha szégyellné, hogy nevet.

– *Non, ce n'est rien, je voulais dire seulement...* (El akarta mon-

[18] Feltétlenül meg kell látogatnia. Kedden nyolc és kilenc között. Nagy örömet szerez vele.

[19] A porosz király!

[20] Nagy Frigyes kardját, azt, amelyet én...

[21] Halljuk, mit akar a porosz királyával?

dani azt a tréfát, amelyet Bécsben hallott; egész este készült már rá, hogy elsüsse.) *Je voulais dire seulement, que nous avons tort de faire la guerre pour le roi de Prusse.*[22]

Borisz tartózkodóan elmosolyodott, úgyhogy mosolyát egyaránt tekinthették gúnynak is meg a tréfa méltányolásának is, aszerint, hogyan fogadják majd a tréfát. Mindnyájan kacagásra fakadtak.

– *Il est très mauvais votre jeu de mot, très spirituel, mais injuste* – mondta Anna Pavlovna és megfenyegette ráncos ujjával. – *Nous ne faisons pas la guerre „pour le roi de Prusse", mais pour les bons principes. Ah, le méchant, ce prince Hippolyte!*[23] – mondta.

Folyt a társalgás egész este szünet nélkül. Főként a legújabb politikai hírek körül forgott; különösen felélénkült az est vége felé, amikor az uralkodó adományozta kitüntetések kerültek szóba.

– Hát ha N. N. tavaly egy arcképes tubákosszelencét kapott – mondta *l'homme à l'esprit profond* – miért ne kaphatná meg S. S. ugyanazt a kitüntetést?

– *Je vous demande pardon, une tabatière avec le portrait de l'Empereur est une récompense, mais point une distinction* – mondta a diplomata – *un cadeau plutôt.*[24]

– *Il y eu plutôt des antécédents, je vous citerai Schwarzenberg.*[25]

– *C'est impossible*[26] – vetette ellene egy másik.

– Fogadjunk. *Le grand cordon, c'est différent.*[27]

Amikor mindnyájan felálltak, hogy távozzanak, Hélène, aki egész este nagyon keveset beszélt, megint Boriszhoz fordult és azt kérte, vagy inkább – nyájasan és sokat sejtetően – azt parancsolta, hogy kedden látogassa meg.

– Nekem ez nagyon fontos – mondta mosolyogva és Anna Pavlovnára pillantott; Anna Pavlovna ugyanolyan szomorkás mosollyal, amely akkor kísérte szavait, ha magas pártfogójáról beszélt, ugyancsak támogatta Hélène kívánságát. Úgy tetszett, mintha Hélène előtt ezen az estén, bizonyos szavakból, amelyeket Borisz a porosz hadseregről mondott, hirtelen megvilágosodott volna, hogy feltétlenül találkozniok kell. Hélène mintegy azt ígérte, hogy ha kedden ellátogat hozzá Borisz, megmagyarázza, miért kell feltétlenül találkozniok.

De Borisz, amikor kedden este megjelent Hélène pompás szalonjában, nem kapott világos magyarázatot, miért kellett feltétlenül eljönnie.

---

[22] Semmit, csak azt akartam mondani, hogy nem érdemes nekünk harcolnunk – *a porosz királyért* (szójáték; értelme: semmiért, potyára, bagóért).

[23] Nagyon csípős a szójátéka, nagyon szellemes, de igazságtalan. Mi nem a „porosz királyért", hanem a nemes elveinkért viselünk hadat. Ah, milyen rosszmájú is ez a Hippolyte herceg!

[24] Bocsánatot kérek, egy tubákosszelence, amelyen rajta van az uralkodó arcképe, csupán jutalom, nem pedig kitüntetés; vagy még inkább ajándék.

[25] De már volt rá példa, több is; hogy csak egyet említsek – Schwarzenberg.

[26] Lehetetlen.

[27] A nagy szalag, az más dolog.

Voltak más vendégek is; a grófné keveset beszélgetett vele, és csak búcsúzáskor, amikor Borisz kezet csókolt, mondta váratlanul, suttogva:

– *Venez demain dîner... le soir. Il faut que vous veniez... Venez.*[28]

És arcáról furcsamód hiányzott a mosoly.

E pétervári tartózkodása alatt Borisz igen bizalmas embere lett Bezuhov grófné házának.

VIII

Fellángolt a háború, és színtere mindjobban közeledett az orosz határhoz. Mindenütt szidták-átkozták „Bonapartyijt", az emberi nem ellenségét; a falvakban tartalékosokat és újoncokat szedtek; a hadszíntérről ellentmondó hírek érkeztek, hamisak is, mint mindig, így hát százféleképp elferdítették őket.

Az öreg Bolkonszkij herceg, Andrej herceg és Marja hercegnő élete sok tekintetben megváltozott 1805 óta.

Az öreg herceget 1806-ban, az akkortájt országosan kinevezett nyolc között, megtették népfelkelő-főparancsnoknak. Öregkori gyengesége ellenére is, mely különösen feltűnővé vált abban az időszakban, amikor hősi halottnak vélte fiát, úgy érezte, hogy nincs joga visszautasítani ezt a tisztséget – hisz maga az uralkodó nevezte ki – és az újonnan megnyílt tevékenység felrázta és erőt öntött belé. Állandóan a három rábízott kormányzóságot járta; szinte pedánsan teljesítette minden kötelességét, a kíméletlenségig szigorú volt alárendeltjeivel szemben és ő maga is belehatolt feladatának legapróbb részleteibe is. Marja hercegnő már nem járt számtanleckére édesapjához, csak reggelente, a kis Nyikolaj herceggel, így hívta a nagyapja, a dajka kíséretében ment be a dolgozószobájába, amikor az öreg még otthon volt. A csecsszopó Nyikolaj herceg a szoptatós dajkával meg Szavisnával, a szárazdajkával az elhunyt hercegné lakosztályában lakott. Marja hercegnő a nap javarészét a gyermekszobában töltötte, amennyire tudott, igyekezett anyja helyett anyja lenni kis unokaöccsének. *M-lle* Bourienne, a jelek szerint szintén szenvedélyesen szerette a fiúcskát, és Marja hercegnő gyakran megfosztotta magát attól az élvezettől, hogy pesztrálja a kis *angyalt* (ő meg így hívta unokaöccsét) és eljátsszék vele – átengedte barátnőjének.

A liszijegori templom szentélye mellett egy fülke volt a kis hercegné sírja felett, a fülkében egy Olaszországból hozatott márvány emlékmű állt; kiterjesztett szárnyú angyalt ábrázolt, amint épp fel akar repülni az égbe. Az angyal felső ajka egy kissé felhúzódik, mintha mosolyogni akarna; Andrej herceg és Marja hercegnő egyszer, amikor kijöttek a fülkéből, bevallották egymásnak, hogy az angyal arca erősen hasonlít a megboldogultéhoz. Még furcsább volt az – és ezt Andrej nem mondta meg húgának – hogy abból az arckifejezésből, amelyet a művész véletlenül az

[28] Jöjjön el holnap ebédre... este. El kell jönnie... Jöjjön el.

angyal arcára vésett, ugyanazokat a szelíden szemrehányó szavakat olvasta ki, mint halott feleségének arcából annak idején: „Jaj, miért tettétek ezt velem?..."

Andrej hercegnek, röviddel hazatérte után, kiadta a jussát az apja: Bogucsarovót juttatta neki, egy nagy birtokot, amely negyven versztányira esett Liszije Goritól. Andrej egyrészt a Liszije Gorihoz fűződő, nyomasztó emlékek miatt, másrészt, mert sokszor úgy érezte, hogy nem bírja elviselni apja természetét, harmadrészt mert magány kellett neki, kapva-kapott Bogucsarovón, építkezésbe fogott, és ott töltötte idejének nagy részét.

Andrej herceg az austerlitzi hadjárat után eltökélte, hogy hadseregben soha többé nem szolgál; amikor hát kitört a háború, és mindenkinek be kellett vonulnia, ő a tartaléksereg gyűjtése területén vállalt tisztséget – apja parancsnoksága alatt. Az 1805-ös hadjárat után az öreg herceg, mintha szerepet cserélt volna a fiával. Az öreg herceget fellelkesítette a tevékenység, csupa jót várt a folyó hadjárattól; Andrej herceg ellenben, talán mert nem vett részt a háborúban és ezt lelke mélyén bánta is, csupa rosszat sejtett.

1807. február 26-án az öreg herceg körútra indult a kerületébe. Andrej herceg Liszije Goriban maradt, mint többnyire máskor is, ha távol volt az apja. A kis Nyikoluska már negyedik napja gyengélkedett. Azok a kocsisok, akik a városba vitték az öreg herceget, hazatértek és iratokat meg leveleket hoztak Andrej hercegnek.

A komornyik nem találta a dolgozószobájában a fiatal herceget, így-hát Marja hercegnő lakosztályába ment át a levelekkel. De ott sem találta. Azt mondták, hogy a herceg a gyermekszobába ment.

– Kérem, kegyelmes uram, Petrusa megjött az iratokkal – mondta az egyik lány, a dada kisegítője Andrej hercegnek, aki egy kis gyermekszéken ült és szemöldökét összevonva, remegő kézzel orvosságot csepegtetett egy üvegből egy vízzel félig telt pohárkába.

– Mi az? – kérdezte haragosan és mert nem ügyelt eléggé, megremegett a keze és a kelleténél több cseppet töltött az üvegből a pohárkába. Kilöttyintette az orvosságot a kis pohárból a padlóra és megint vizet kért. A lány adott is.

A szobában egy gyermeknek való ágyacska, két láda, két karosszék, egy asztal, egy gyermek-asztal állt, meg egy gyermekszék – ezen ült Andrej herceg. Az ablakokat lefüggönyözték, az asztalon egyszál gyertya égett; egy bekötött kottás-könyvet állítottak elébe, hogy ne essék a fénye a kis ágyra.

– Kedvesem – fordult bátyjához Marja hercegnő, aki ott állt a kis ágynál – jobb, ha várasz... majd később...

– Jaj, könyörgök, ne beszélj folyton ostobaságokat; vártál már épp eleget és... meg is lett az eredménye – mondta dühösen, suttogva Andrej herceg; bizonyára meg akarta bántani.

– De igazán jobb volna, ha nem ébresztenénk fel, kedvesem, elaludt – mondta könyörgő hangon a hercegnő.

Andrej herceg felállt és lábujjhegyen odament a pohárkával a kis ágyhoz.

– Vagy csakugyan ne keltsem fel? – kérdezte tétován.

– Ahogy akarod, igaz, hogy... én azt hiszem... de azért... ahogy akarod – mondta Marja hercegnő, láthatólag restelkedve; mintha szégyellné, hogy az ő véleménye diadalmaskodott. A lány felé intett, aki súgva hívta kifelé a herceget.

Már két éjjel nem aludt egyikük sem, szüntelen ápolták a lázban égő kisfiút. Ez alatt a két nap alatt sorra próbálták hol ezt, hol azt a szert – nem bíztak a háziorvosban és egyre várták a városi doktort, akiért már rég elküldtek. A virrasztásban kimerülve, örökös izgalmukban egymáson töltötték ki keserűségüket, szemrehányást tettek egymásnak és civakodtak.

– Petrusa iratokat hozott a papától – súgta a lány. Andrej herceg kiment.

– No, mi az? – kérdezte haragosan. Meghallgatta az apjától hozott utasításokat, közben átvette a zárt leveleket – az apjától is jött egy – aztán visszament a gyermekszobába.

– Nos? Hogy van? – kérdezte Andrej herceg.

– Még mindig ugyanúgy, várj, az istenre kérlek. Karl Ivanics mindig azt mondja, hogy az álom mindennél többet ér – suttogta sóhajtva Marja hercegnő. Andrej herceg odament a gyermekhez és megtapogatta a testét: csupa tűz.

– Eredj a csudába avval a Karl Ivaniccsal! – Felvette a kis poharat, amelybe már belecsepegtette az orvosságot, és megint odament.

– Nem szabad, André! – mondta Marja hercegnő.

De André haragosan, egyúttal szenvedően összevonta szemöldökét és a gyermekhez hajolt a kis pohárral.

– De ha én ezt akarom – mondta. – No, add be, kérlek.

Marja hercegnő, vonogatta ugyan a vállát, de engedelmesen elvette a pohárkát, odahívta a dajkát és hozzáfogott, hogy beadja az orvosságot. A gyermek felsikított és hörögni kezdett. Andrej herceg összeráncolta homlokát, a fejéhez kapott, kiment a szomszédszobába és ott leült a díványra.

A levél mind a kezében volt. Gépiesen felnyitotta őket és olvasni kezdte. Az öreg herceg, kék papíron, nagy, hosszúkás betűkkel, itt-ott egy-egy rövidítést alkalmazva, a következőket írta:

„A jelen helyzetben felettébb örvendetes hírt kaptam egy futár révén. Ha ugyan nem hazugság. Bennigsen állítólag teljes viktóriát aratott Eylaunál Napoleonon. Péterváról mindenki ujjong és töméntelen sok kitüntetést osztottak ki a hadseregnek. Én is szerencsét kívánok neki – jóllehet német. A korcsevai parancsnok, bizonyos Handrikov nevezetű, meg nem foghatom, mit művel: mindezidáig nem küldte el a póttartalékosokat meg

az élelmiszert. Azonnal nyargalj oda és mondd meg, hogy fejét veszem, ha egy hét múlva itt nem lesz minden. A preussisch-eylaui ütközetről levelet is kaptam – Petyenkától, ő részt vett benne. Minden igaz. Ha nem avatkoznak bele, akiknek nem szabad beleavatkozniok, akkor még egy német is megveri Bonapartyijt. Azt mondják, hogy fut, mégpedig igen fejetlenül. Egyszóval vigyázz, azonnal nyargalj Korcsevába és teljesítsd a parancsom!"

Andrej herceg felsóhajtott és felbontott egy másik borítékot. Bilibin levele volt, két lap apró betűkkel tele írva. Bele se olvasott, hanem összehajtotta és megint az apja levelét olvasta el, amely ezekkel a szavakkal végződött: „Nyargalj Korcsevába és teljesítsd a parancsom!"

„Nem! Már megbocsásson, de addig nem megyek, amíg a gyermek jobban nem lesz" – gondolta és odament az ajtóhoz, betekintett a gyermekszobába. Marja hercegnő még mindig ott állt a kis ágynál és csendesen ringatta a gyermeket.

„Milyen kellemetlen dolgot is ír tulajdonképpen – tűnődött apja levelének tartalmán. – Igen. Épp akkor arattak győzelmet a mieink Napoleonon, amikor én nem szolgálok a hadseregben. Igen, igen, minden mintha csak gúnyt űzne belőlem... Dehát, adja isten egészségükre..." És olvasni kezdte Bilibin francianyelvű levelét. Olvasta, de a felét sem értette, csak azért olvasta, hogy legalább egy pillanatig ne gondoljon arra, amire túlságosan is sokáig gondolt, sőt iszonyún gyötrődve csakis arra gondolt.

IX

Bilibin akkortájt diplomáciai tisztviselői minőségben, a hadsereg főhadiszállásán tartózkodott. Bár francia nyelven, francia tréfákkal és beszédfordulatokkal, de hamisítatlan orosz módra: rettenthetetlen öngúnnyal, öngáncsolással írta le az egész hadjáratot. Azt írta: már kínozta a diplomata *discrétion*,[29] és boldog, hogy Andrej herceg személyében mégiscsak van egy bizalmas levelezője, és előtte kiöntheti minden mérgét, hisz jó csomó felgyülemlett benne mindannak láttán, ami a hadseregben folyik. A levél régen, még a preussisch-eylaui ütközet előtt kelt.

„Depuis nos grands succès d'Austerlitz vous savez, mon cher Prince – írta Bilibin – *que je ne quitte plus les quartiers généraux. Décidément j'ai pris le goût de la guerre, et bien m'en a pris. Ce que j'ai vu ces trois mois, est incroyable.*

Je commence ab ovo. L'ennemi du genre humain, comme vous savez, s'attaque aux Prussiens. Les Prussiens sont nos fidéles alliés, qui ne nous ont trompés que trois fois depuis trois ans. Nous prenons fait et cause pour eux. Mais il se trouve que l'ennemi du genre humain ne fait

[29] titoktartás, diszkréció

nulle attention à nos beaux discours, et avec sa manière impolie et sauvage se jette sur les Prussiens sans leur donner le temps de finir la parade commencée, en deux tours de main les rosse à plate couture et va s'installer au palais de Potsdam.

J'ai le plus vif désir, écrit le Rois de Prusse à Bonaparte, que V. M. soit accueillie et traitée dans mon palais d'une manière, que lui soit agréable et c'est avec empressement, que j'ai pris à cet effet toutes les mesures que les circonstances me permettaient. Puissé-je avoir réussi! Les généraux Prussiens se piquent de politesse envers les Français et mettent bas les armes aux premières sommations.

Le chef de la garnison de Glogau avec dix mille hommes, demande au Roi de Prusse, ce qu'il doit faire s'il est sommé de se rendre? ... Tout cela est positif.

Bref, espérant en imposer seulement par notre attitude militaire, il se trouve que nous voilà en guerre pour tout de bon, et ce qui plus est, en guerre sur nos frontiéres avec et pour le Roi de Prusse. Tout est au grand complet, il ne nous manque qu'une petite chose, c'est le général en chef. Comme il s'est trouvé que les succès d'Austerlitz auraient pu être plus décisifs si le général en chef eut été moins jeune, on fait la revue des octogénaires et entre Prosorofsky et Kamensky, on donne la préférence au dernier. Le général nous arrive en kibik à la manière Souvoroff, et est accueilli avec des acclamations de joie et de triomphe.

Le 4 arrive le premier courrier de Pétersbourg. On apporte les malles dans le cabinet du maréchal, qui aime à faire tout par luimême. On m'apelle pour aider à faire le triage des lettres et prendre celles qui nous sont destinées. Le maréchal nous regarde faire et attend les paquets qui lui sont adressées. Nous cherchons – il n'y en a point. Le maréchal devient impatient, se met lui même à la besogne et trouve des lettres de l'Empereur pour le comte T., pour le prince V. et autres. Alors le voilà qui se met dans une de ses colères bleues. Il jette feu et flamme contre tout le monde, s'empare des lettres, les decachète et lit celles de l'Empereur adressées à d'autres. Á, hát így bánnak énvelem?! Nem bíznak bennem?! Figyeltetnek?! Hát jó! No, meğálljatok! *Et il écrit le fameux ordre du jour au général Benigsen:*[30]

---

[30] „Tudja, kedves hercegem, hogy ragyogó austerlitzi sikereink óta egy percre sem hagytam el a főhadiszállást. Nyilván rákaptam a háború ízére és ez nagy megelégedésemre szolgál; amit ez alatt a három hónap alatt láttam, az hihetetlen.

Ab ovo kezdem. *Az emberi nem ellensége*, ahogy ön is tudja, megtámadja a poroszokat. A poroszok hű szövetségeseink, hiszen csak háromszor csaptak be bennünket három év alatt. Mi pártjukat fogjuk. De kiderül, hogy az *emberi nem ellensége* rá se hederít a mi ékes szavainkra és a maga bárdolatlan, vad modorában ráveti magát a poroszokra, még arra se hagy időt nekik, hogy befejezzék a parádéjukat. egy szempillantás alatt elagyabugyálja őket amúgy istenesen és betelepszik a potsdami palotába.

Leghőbb vágyam az, hogy felséged a legkellemesebb fogadtatásban részesüljön palotámban – írja a porosz király Bonaparténak – ennek érdekében különös gond-

»Megsebesültem, nem tudok lovagolni, következőleg a hadsereget sem tudom vezetni. Ön egy szétvert hadtestet vezetett Pultuskba: ott nincs fedezve, nincs se fája, se takarmánya, így hát segíteni kell a dolgon; mivel ön tegnap maga fordult Buxhöwden grófhoz, mérlegelnie kell a visszavonulást határaink felé, sőt még ma végre is kell hajtania.«

»A sok lovaglásban feldörzsölt a nyereg – *écrit-il à l'Empereur* – ez az előbbi úti fáradalmaim tetejébe, teljesen lehetetlenné teszi, hogy lóra üljek és ilyen nagyszámú hadsereget vezessek, ennélfogva az utánam következő rangidős tábornokra, Buxhöwden grófra ruháztam át a parancsnokságot, átküldtem hozzá az egész törzskart és mindent, ami ahhoz tartozik, azt tanácsolván neki, ha nem lesz kenyere, akkor hátráljon Poroszország belseje felé; mert már csak egy napra való kenyér maradt, sőt Ostermann és Szedmoreckij hadosztályparancsnokok jelentették, némelyik ezrednek semennyi se maradt, és már a parasztoknak sincs betévő falatjuk; én magam az ostrolenkai ispotályban maradok, amíg fel nem gyógyulok. Az ispotály betegállományáról szóló kimutatást a legmélyebb hódolattal átnyújtom, jelentvén, hogy ha a hadsereg a mostani táborban tölt még tizenöt napot, akkor tavaszra egyetlenegy egészséges katonánk se marad.

Bocsássa haza falvába az öreget, hiszen úgysem arat babért, mert nem tudja teljesíteni azt a nagy és dicső küldetést, amelyre kiszemeltetett. Erre vonatkozó legkegyesebb engedélyét itt, az ispotályban fogom várni, hogy ne holmi *írnoki* szerepet játsszak a hadseregnél – *parancsnoki* szerep helyett. A hadseregből való eltávozásom a legcsekélyebb szóbeszédre sem adna okot, hiszen csak egy vak ember hagyná el a hadsereget. Ilyenek, mint én, ezrivel vannak Oroszországban.«

---

dal megtettem minden intézkedést, amelyet csak megengedtek jelen körülményeim. Vajha sikerült légyen! A porosz tábornokok szinte kérkednek azzal, hogy milyen udvariasak a franciák iránt és a legelső felszólításra leteszik a fegyvert.

A glogaui helyőrség parancsnoka, akinek tízezer embere van, azt kérdezi a porosz királytól, mit tegyen, ha felszólítják, hogy adja meg magát. Ez teljesen hiteles tény.

Röviden: lévén szándékunk csak az, hogy tekintélyt keltsünk harcias kiállásunkkal, és most kiderül, hogy egészen komolyan hadban állunk, még hozzá a tulajdon határainkon – *a porosz királlyal együtt és a porosz királyért.* Bővében vagyunk mindennek, csak egy csekélység hiányzik – a főparancsnok. Mivel kiderült, hogy austerlitzi sikereink még döntőbbek lettek volna, ha a főparancsnok nem olyan fiatal, szemlét tartanak a nyolcvanéveseken és Prozorovszkij meg Kamenszkij közül az utóbbira esik a választás. A tábornok, Szuvorov módjára, kibitkán érkezik és örömrivalgással, diadaljujjongással fogadtatik.

Negyedikén megérkezik Pétervárról az első futár. Beviszi a postát a marsall dolgozószobájába, mert az mindent maga szeret csinálni. A marsall behív, hogy segítsek szétválogatni a leveleket és vegyem át a nekünk szólókat. A marsall nézi, hogy dolgozunk és várja a neki címezett leveleket. Keressük-keressük – nem akad egy se. A marsall türelmét veszti, maga is munkához lát és megtalálja a császár egynéhány levelét, amelyeket T. grófnak, V. hercegnek meg másoknak írt. Erre menten dührohamot kap. Lángot okád az egész világra, fogja a leveleket, felbontja és elolvassa mind, amelyeket a császár másoknak címzett... És megírja híres napiparancsát Bennigsen tábornoknak:

Le maréchal se fâche contre l'Empereur et nous punit tous; n'est ce pas que c'est logique!

Voilà le premier acte. Aux suivants l'intérêt et le ridicule montent comme de raison. Après le départ du maréchal il se trouve que nous sommes en vue de l'ennemi, et qu'il faut livrer bataille. Boukshevden est général en chef par droit d'ancienneté, mais le général Benigsen n'est pas de cet avis; d'autant plus qu'il est lui, avec son corps en vue de l'ennemi, et qu'il veut profiter de l'occasion d'une bataille »aus eigener Hand« comme disent les Allemands. Il la donne. C'est la bataille de Poultousk qui est sensée être une grande victoire, mais qui à mon avis ne l'est pas du tout. Nous autres pékins avons comme vous savez, une très vilaine habitude de décider du gain ou de la perte d'une bataille. Celui qui s'est retiré après la bataille, l'a perdu, voilá ce que nous disons, et à titre nous avons perdu la bataille de Poultousk. Bref, nous nous retirons après la bataille, mais nous envoyons un courrier à Pétersbourg, qui porte les nouvelles d'une victoire, et le général ne cède pas le commandement en chef à Boukshevden, espérant recevoir de Pétersbourg en reconnaissance de sa victoire le titre de général en chef. Pendant cet interrègne, nous commençons un plan de manoeuvres excessivement intéressant et original. Notre but ne consiste pas, comme il devrait l'être, à éviter ou à attaquer l'ennemi; mais uniquement á éviter le général Boukshevden, qui par droit d'ancienneté serait notre chef. Nous poursuivons ce but avec tant d'énergié, que même en passant une rivière qui n'est pas guéable, nous brulons les ponts pour nous séparer de notre ennemi, qui pour le moment, n'est pas Bonaparte, mais Boukshevden. Le général Boukshevden a manqué d'être attaqué et pris par des forces ennemies supérieures à cause d'une de nos belles manoeuvres qui nous sauvait de lui. Boukshevden nous poursuit – nous filons. A peine passe-t-il de notre côté de la rivière, que nous repassons de l'autre. A la fin notre ennemi Boukshevden nous attrappe et s'attaque à nous. Les deux généraux se fâchent. Il y a même une provocation en duel de la part de Boukshevden, et une attaque d'épilepsie de la part de Benigsen. Mais au moment critique le courrier, qui porte la nouvelle de notre victoire de Poultousk, nous apporte de Pétersbourg notre nomination de général en chef, et le premier ennemi Boukshevden est enfoncé: nous pouvons penser au second, à Bonaparte. Mais ne voilâ-t-il pas qu'à ce moment se lève devant nous un troisième ennemi, c'est le pravoszláv had *qui demande à grands cris du pain, de la viande, des souchary, du foin, – que sais-je! Les magasins sont vides, les chemins impraticables. Le* pravoszláv had *se met à la maraude, et d'une manière dont la dernière campagne ne peut vous donner la moindre idée. La moitié des régiments forme des troupes libres, qui parcourent la contrée en mettant tout à feu et à sang. Les habitant sont ruinés de fond en comble, les hôpitaux regorgent de malades, et la disette est partout. Deux fois le quartier général a été attaqué par des troupes des maraudeurs et le général en chef a été obligé lui même de demander un bataillon pour les chasser. Dans une de ces attaques on m'a emporté ma*

malle vide et ma robe de chambre. L'Empereur veut donner le droit à tous les chefs de division de fusiller les maraudeurs, mais je crains fort que cela n'oblige une moitié de l'armée de fusiller l'autre."[31]

Andrej herceg eleinte csak a szemével olvasta, de később önkéntelenül is mind jobban és jobban érdekelni kezdte, amit olvasott (bár jól tudta, hogy mennyire lehet hinni Bilibinnek). Amikor idáig jutott az olvasásban, összegyűrte a levelet és a földhöz vágta. Nem az dühítette, amit olvasott, hanem hogy az az ottani – tőle immár idegen – élet még izgatni tudta.

---

[31] A tábornagy haragszik az uralkodóra és megbüntet bennünket mind; ez csak logikus!

Ez az első felvonás. A következőkben, magától értetődik, csak még fokozódik az érdekes és a mulatságos elem. A tábornagy távozta után kiderül, hogy szemtől szemben állunk az ellenséggel és elkerülhetetlenül meg kell ütköznünk vele. Mint rangidős, Buxhöwden a főparancsnok, de Bennigsen tábornok más nézeten van; annál is inkább, mert ő és az ő hadteste áll szemtől szemben az ellenséggel és élni akar az alkalommal, hogy megütközzék »aus eigener Hand«, ahogy a németek mondják. Meg is ütközik. Ez az a pultuski csata, amelyet nagy győzelemnek kiáltanak ki, de amely az én nézetem szerint korántsem az. Mi civilek, amint tudja, egészen otromba módon szoktuk eldönteni, ki nyerte meg a csatát vagy ki vesztette el. Aki a csata után visszavonul, az vesztett. Ezt mondjuk mi; ezek szerint pedig elvesztettük a pultuski csatát. Egyszóval, visszavonulunk az ütközet után, de futárt küldünk Pétervárra – győzelmi hírrel. És Bennigsen tábornok nem engedi át a főparancsnokságot Buxhöwden tábornoknak, mivel azt reméli, hogy győzelmének elismeréseképpen megkapja a főparancsnoki címet. Ez alatt az interregnum alatt pedig rendkívül érdekes és eredeti hadmozdulatoknak egész sorába fogunk. Célunk ugyanis nem az, aminek lennie kellene, hogy t. i. támadjuk az ellenséget, vagy kitérjünk előle, hanem csakis az, hogy kitérjünk Buxhöwden tábornok elől, aki a rangidős jogán – főparancsnokunk. Ezt a célt oly nagy energiával igyekszünk elérni, hogy ha átkelünk egy folyón, amelyben nincsenek gázlóhelyek, felégetjük még a hidat is, csak távoltartsuk magunktól az ellenséget, akit pillanatnyilag nem Bonapartéának, hanem Buxhöwdennek hívnak. Buxhöwden tábornokot kis híján megtámadta és foglyul ejtette a túlerőben levő ellenség – éppen az egyik ragyogó hadmozdulatunk következtében, amely megmentett tőle bennünket. Buxhöwden üldöz bennünket, mi meg menekülünk. Mihelyt átkél a folyónak arra a partjára, ahol mi állunk – legott visszamegyünk a másikra. Végül ellenségünk, Buxhöwden elcsíp és megtámad bennünket. A két tábornok dühöng, Buxhöwden még párbajra is hívja ellenfelét, Bennigsen meg nyavalyatörős rohamot kapott. De a legválságosabb pillanatban visszaérkezik Pétervárról az a futár, aki megvitte pultuski győzelmünk hírét, és hozza főparancsnoki kinevezésünket – az első számú ellenség, Buxhöwden tehát legyőzetett. Most már gondolhatunk a másikra, Bonapartéra is. Ám ebben a pillanatban egy harmadik ellenség kél elibénk: a pravoszláv had, amely egetverő lármával kenyeret, húst, cibakot, szénát és mit tudom én, még mit nem követel. A raktárak mind üresek, az utak járhatatlanok. A pravoszláv had elkezd fosztogatni, de úgy ám, hogy a legutóbbi hadjárat még csak halvány fogalmat sem nyújthat róla önnek. Az ezredek fele szabadcsapatokba verődik, bekalandozzák a vidéket és lángba, vérbe borítanak mindent. A lakosság koldusbotra jutott, a kórházak zsúfolásig tele vannak beteggel és – éhínség mindenütt. A martalócbandák kétszer is megtámadták a főhadiszállást, és a főparancsnok kénytelen volt egy zászlóaljat kérni, hogy elkergesse őket. Az egyik rajtaütés alkalmával elvitték egy üres táskámat meg a házikönyösömet. A császár fel akarja hatalmazni valamennyi hadosztály-parancsnokot a martalócok agyonlövésére; de én nagyon félek, hogy akkor a hadsereg egyik fele kénytelen lesz halomra lőni a másikat."

Behunyta a szemét, kezével megtörölte homlokát, mintha el akarna űzni minden érdeklődést az iránt, amit olvasott és arra fülelt, mi történik a gyermekszobában. Egyszer csak valami furcsa zaj hallatszott odabentről. Megrémült. Attól félt, hogy történt valami a gyermekkel, mialatt ő a levelet olvasta. Lábujjhegyen odament a gyermekszobához és benyitott.

Abban a pillanatban, amikor belépett, észrevette, hogy a dada ijedt arccal eldug előle valamit és hogy Marja hercegnő már nincs a kis ágynál.

– Kedvesem – szólalt meg ekkor a háta mögött Marja hercegnő suttogva és – Andrejnek úgy rémlett – kétségbeesetten. Ahogy hosszú álmatlanság és sokáig tartó izgalom után gyakran megesik, minden ok nélkül félelem szállta meg: az ötlött agyába, hogy meghalt a kisgyermek. Minden, amit látott és hallott, mintha csak igazolta volna rémületét.

„Mindennek vége" – gondolta és hideg veríték ütött ki homlokán. Kábán támolygott oda a kis ágyhoz, biztos volt benne, hogy üresen találja; hogy a dada a gyermek holttestét rejtette el előle. Felhúzta a függönyt; ijedten ide-oda futkosó tekintete sokáig nem lelt rá a gyermekre. Végül meglátta: a kisfiú, tagjait szétvetve, égőpirosan, keresztben feküdt ágyacskáján, feje lecsúszott a kis párnáról. Mozgatta piciny ajkát, csámcsogott álmában és egyenletesen pihegett.

Andrej herceg megörült, amikor ilyen állapotban látta a kisfiút; mintha már elvesztette volna. Lehajolt és ahogy húga tanította, ajkával megtapasztalta, van-e láza a gyermeknek. A finom kis homlok nedves volt. Kezével megérintette fejecskéjét – még a haja is egészen nyirkos: olyan erősen megizzadt a kisfiú. Nem halt meg, sőt most már nyilvánvaló volt, hogy túlesett a válságon, hogy felgyógyul. Andrej herceg szerette volna felkapni, összenyomkodni, a melléhez szorítani a tehetetlen kis élőlényt; de nem merte. Csak állt mellette, nézegette a fejét, a kacsóját, a lábacskáját, amely kidomborodott a takaró alatt. Ruhasuhogás hallatszott és egy árnyék tűnt fel mellette a kis ágy függönye alatt. Nem tekintett hátra, csak a gyermek arcát nézte, a gyermek egyenletes pihegését hallgatta. A sötét árnyék Marja hercegnő volt, aki nesztelen léptekkel odament az ágyhoz, felemelte a függönyt és leengedte maga mögött. Andrej herceg megismerte, bár nem tekintett hátra, és odanyújtotta a kezét. Marja megszorította.

– Megizzadt – szólt Andrej herceg.

– Épp kerestelek, hogy megmondjam.

A gyermek egy picikét megmozdult álmában, elmosolyodott és kis párnájához dörzsölte homlokát.

Andrej herceg a húgára pillantott. Marja hercegnő sugaras szeme a függöny tompította fényben a szokottnál is jobban ragyogott az előbuggyanó örömkönnytől. Bátyjához hajolt és megcsókolta. Egy kissé beleakadt a függönybe. Megfenyegették egymást, elálldogáltak még egy ideig a függöny tompította fényben, mintha nem akarnának megválni ettől a világtól, amelyben hármacskán az egész külső világtól elkülönítve éldegéltek. Andrej herceg ment el elsőnek az ágytól. Haját összeborzolta a muszlinfüggöny. „Igen, ez az egy maradt meg most nekem" – mondta és felsóhajtott.

Pierre, alighogy felvették a szabadkőművesek társulatába, tüzetes tervezetet fogalmazott, mit kell tennie birtokain, aztán útra kelt a kievi kormányzóságba, ahol a legtöbb parasztja volt.

Amikor megérkezett Kievbe, a főirodába rendelte valamennyi intézőjét és megmagyarázta nekik, mik a szándékai, mik a kívánságai. Megmondta nekik: hamarosan intézkedéseket tesz, hogy parasztjai teljesen felszabaduljanak a jobbágyi függőség alól; addig sem szabad túlterhelni őket a robottal, gyermekes asszonyokat nem szabad robotba rendelni, a parasztoknak segítséget kell nyújtani, testi fenyítéket nem szabad alkalmazni, csak a lelkükre kell beszélni, minden birtokon kórházakat, menedékhelyeket és iskolákat kell alapítani. Némelyik intéző (voltak ott olyan gazdatisztek is, akik alig tudtak írni-olvasni) ijedten hallgatta, mert azt hitte, a beszéd értelme oda vág, hogy a fiatal gróf nincs megelégedve az intézői munkájával és rájött a sikkasztásaira; mások, amikor túlestek az első ijedtségen, mulatságosnak találták Pierre pösze beszédét, meg a sose hallott új szavakat; ismét mások élvezettel hallgatták, hogyan beszél az uraság, végül akadtak olyanok is, épp a legokosabbak, köztük a főintéző, akik ebből a beszédből azt szedték ki, hogyan kell bánni az urasággal, hogy elérjék – a maguk céljait.

A főintéző nagy rokonszenvet tanúsított Pierre tervei iránt, de megjegyezte, hogy ezeken a reformokon kívül feltétlenül foglalkozni kell általában is minden olyan üggyel, amely igen rosszul áll.

Akármekkora volt is Bezuhov gróf vagyona, amióta Pierre az örökébe lépett és – ahogy mondták – ötszázezer rubel évi jövedelmet kapott, sokkal kevésbé gazdagnak érezte magát, mint amikor csak tízezret kapott a megboldogult gróftól. Általános vonásokban, homályosan, a következőképpen látta a költségvetést: vagy nyolcvanezret fizet valamennyi birtoka után az árvaszéknek; mintegy harmincezerbe kerül a Moszkva környéki birtok, a moszkvai palota fenntartása és a három hercegnő eltartása; körülbelül tizenötezer nyugdíjra kell, szegényházakra ugyanannyi; a grófné tartási költségére százötvenezret küldenek; az adósságok kamata fejében hozzávetőleg hetvenezret fizetnek; egy megkezdett templom építése e két év alatt mintegy tízezerbe került; a fentmaradó, százezer rubelnyi összeg meg elfolyik, maga sem tudja, mire és csaknem minden évben kénytelen kölcsönvenni. Ezenkívül a főintéző minden évben hol tűzvészekről, hol rossz termésről ír, hol meg arról, hogy a gyárakat és üzemeket újjá kell építeni. Így hát a Pierre előtt álló legelső feladat az volt, amihez a legkevesebb tehetséggel és hajlammal rendelkezett – a gazdasági ügyek intézése.

Pierre a főintézővel egyetemben egyebet se csinált, csak nap nap után *intézkedett*. De érezte, hogy intézkedései egy tapodtat se mozdítják előre az ügyeket. Érezte, hogy intézkedéseinek semmi közük sincs ehhez vagy ahhoz az ügyhöz, nem ragadják meg ezt vagy azt az ügyet, így hát nem is lendítik előbbre. A főintéző a legrosszabb színben tüntette fel a dolgo-

kat, azt bizonygatta Pierre-nek, hogy feltétlenül meg kell fizetni az adósságokat, s a jobbágyparasztok erejére támaszkodva új munkálatokba kell fogni – ebbe Pierre nem egyezhetett bele – Pierre viszont azt követelte, hogy lássanak hozzá a felszabadítás ügyéhez; igen ám, de a főintéző megint csak azt hajtogatta, hogy előbb okvetlenül meg kell fizetni az adósságot az árvaszéknek, és ezért lehetetlen a gyors végrehajtás.

A főintéző egy szóval se mondta, hogy ez teljesen lehetetlen; azt ajánlotta, hogy a cél elérése érdekében el kell adni az alsóvolgai földeket meg a krími birtokot. De a főintéző beszédében ezek a műveletek a perek, zárlat-feloldások, követelések, engedélyek stb., oly bonyolult szövevényével függtek össze, hogy Pierre beleszédült és csak azt mondogatta: „Jó, jó, csak csinálja."

Pierre-ben nem volt meg az a szívós gyakorlati készség, amely lehetővé tette volna, hogy közvetlenül belevesse magát a munkába, így aztán nem is szerette és csak színlelni próbálta a főintéző előtt, hogy nyakig van a munkában. A főintéző meg azt igyekezett színlelni a gróf előtt, hogy ezeket a foglalatosságokat gazdája számára igen hasznosnak, de a maga számára terhesnek tartja.

A nagy városban bőven akadtak ismerősök; de ismeretlenek is siettek megismerkedni az újonnan érkezett nábobbal és örömmel üdvözölték a kormányzóság legelső földesurát. A kísértés is olyan erős volt Pierre legfőbb gyengéjével szemben – amelyet megvallott a páholyba való felvételekor – hogy nem tudott ellenállni. Pierre életének napjai, hetei, hónapjai megint ugyanolyan gondok és elfoglaltságok – estélyek, ebédek, villásreggelik meg bálak közepette teltek, és éppúgy nem hagytak időt arra, hogy feleszméljen, akárcsak Pétervárott. Ahelyett az új élet helyett, amelyet itt kezdeni akart, tovább folytatta a régi életmódját, csak más környezetben.

Tudta, hogy a szabadkőművesek három hivatása közül nem teljesíti azt, amely minden szabadkőművesnek előírja, hogy az erkölcsös élet mintaképe legyen, és a hét erény közül kettő: a tiszta erkölcs meg a halál szeretete teljességgel hiányzott belőle. Azzal vigasztalta magát, hogy annál jobban teljesíti a másik hivatását: az emberi nem megjavítását, és annál inkább megvannak benne más erények, mint például a felebaráti szeretet, kivált pedig a bőkezűség.

1807 tavaszán elhatározta, hogy visszatér Pétervárra. Visszafelé utaztában sorra akarta járni valamennyi birtokát, hogy személyesen meggyőződjék, mi valósult meg abból, amit ő elrendelt, és milyen helyzetben van most az a nép, amelyet az ő gondjaira bízott isten és amelyet annyira igyekezett elhalmozni jótéteményeivel.

A főintéző merő hóbortnak, mind a maga, mind gazdája, mind a parasztok szempontjából károsnak tartotta a fiatal gróf valamennyi ötletét, de engedett. A felszabadítás ügyét továbbra is lehetetlennek tüntette fel, de elrendelte, hogy minden birtokon nagy iskolákat, kórházakat, menházakat építsenek; az uraság érkeztére mindenütt fogadásokat rendezett, nem pazarul ünnepélyes fogadásokat, mert tudta, hogy azok nem tetszenek

Pierre-nek, hanem amolyan vallásos-hálálkodó fogadásokat, szentképekkel, kenyérrel-sóval – pontosan olyanokat, amelyek kétségtelenül hatnak majd a grófra, ahogy ő ismeri, és bizonyára elámítják.

A délvidéki tavasz, a nyugodt, gyors utazás a bécsi hintóban, meg az úti magány szívderítően hatott Pierre-re. Egyik birtoka festőibb volt, mint a másik – erre még sose járt – a nép, úgy látszott, mindenütt boldogan és meghatóan hálás a kapott jótéteményekért. Mindenütt fogadásokat rendeztek, ezek ugyan zavarba ejtették Pierre-t, de a lelke mélyén mégis boldog érzést gerjesztettek. Egy helyen kenyeret-sót vittek elébe a parasztok meg szent Péter-Pál képét, és engedélyt kértek arra, hogy gazdájuk védőszentjeinek, Péter-Pálnak tiszteletére, a kapott jótétemények viszonzásául, a hála és a szeretet jeléül a maguk költségén egy új mellékoltárt emelhessenek a templomban. Másutt a szoptatós anyák fogadták; megköszönték, hogy megmentette őket a robottól. Harmadik birtokán egy pap fogadta kereszttel; körülötte azok a gyermekek, akiket a gróf kegyességéből írás-olvasásra meg vallásra tanít. Valamennyi birtokán, tulajdon szemével látta az egységes terv alapján kőből épülő és már felépült kórházakat, iskolákat, menházakat, amelyeket – minden jel arra vallott – hamarosan felavatnak. Mindenütt látta az intézők kimutatását az úrdolgáról, amely csökkent az eddigihez képest, és hallotta a sötétkék kaftános parasztküldöttségek megható hálálkodását.

Csak azt nem tudta, hogy az a falu, ahol kenyeret-sót vittek elébe, ahol mellékoltárt emeltek Péter-Pálnak, kereskedő falu volt; hogy ott vásárt szoktak tartani Péter-Pálkor; hogy a mellékoltár építése már régóta folyt a falu gazdag parasztjainak költségén, azokén, akik elébe járultak; és hogy e falu parasztjainak kilenc tizede mélységes nyomorban élt. Csak azt nem tudta, hogy azok a szoptatós anyák, akiket az ő tilalma folytán nem küldtek többé úrdolgára, annál súlyosabb robotot nyögtek a maguk hajlékában. Csak azt nem tudta, hogy az a pap, aki kereszttel fogadta, súlyos egyházi adóval sanyargatta a parasztokat; és hogy a köréje gyűjtött iskolásokat sírva adták oda és később nagy pénzen váltották vissza a szüleik. Nem tudta, hogy a terv szerint létesülő középületeket tulajdon munkásai emelték; hogy ez az építkezés még növelte a parasztok robotját, mert az csak papíron csökkent. Nem tudta, hogy ott, ahol az intéző könyve szerint, az ő akaratából egyharmadára csökkentették a dézsmát, a valóságban a felével még fel-felemelték az uraságnak járó szolgáltatásokat. Nem csoda hát, ha Pierre elragadtatással járta be birtokait és teljesen visszazökkent abba az emberbaráti hangulatba, melyben elindult Pétervárról; nem csoda, ha ujjongó leveleket írt tanító-mesterének – ahogy a nagymestert nevezte.

„Milyen könnyűszerrel, milyen kevés erőfeszítéssel milyen sok jót lehet tenni – gondolta Pierre – és mégis milyen keveset törődünk vele!"

Boldogan fogadta a hálálkodást, elrestelkedett is. A hálálkodás azt juttatta eszébe, hogy mennyivel *többet tehetne még* ezeknek az egyszerű, derék embereknek az érdekében.

A főintéző, aki nagyon ostoba és ravasz ember volt, teljesen belelátott

Pierre Bezuhov otthonában.

az okos és naiv gróf lelkébe; úgy játszott vele, mint egy játékszerrel. Amikor látta, milyen hatással vannak Pierre-re a megrendezett fogadások, mind határozottabban érvelt amellett, hogy lehetetlen – és ez a fő – felesleges is felszabadítani a jobbágyokat, hisz úgyis tökéletesen boldogok.

Lelke mélyén Pierre teljesen egyetértett a főintézővel abban, hogy nehéz volna elképzelni boldogabb embereket, és hogy isten tudja, mi várna rájuk, ha szabadok lennének. Ám, ha nem szívesen is, de ragaszkodott ahhoz, amit igazságosnak tartott. A főintéző azt ígérte: minden erejével iparkodik teljesíteni a gróf akaratát: hisz nagyon jól tudta, a gróf sose lesz abban a helyzetben, hogy ellenőrizze, csakugyan megtettek-e minden intézkedést az erdők és birtokok eladása meg az árvaszéki váltság érdekében, sőt bizonyára azt se kérdezi és azt se tudja meg, hogy a kész épületek üresen állnak, és parasztjai a robotban és pénzben továbbra is megadnak mindent, amit mások parasztjai másoknak megadnak – vagyis mindent, amit csak tudnak adni.

XI

Amikor végtelenül boldog hangulatban hazafelé tartott déli utazásáról, valóra váltotta régi szándékát – meglátogatta barátját, Bolkonszkijt, akit már két éve nem látott.

Bogucsarovo mezők, irtott meg irtatlan fenyőmezők és nyírfaerdők borította, dísztelen, lapos helyen fekszik. A földesúri porta az országút két oldalán húzódó, hosszúkás falu végén, egy újonnan ásott, telidesteli töltött tavon túl, még be sem gyepesedett part oldalán, egy fiatal erdő közepén épült, amely közt itt-ott egynéhány nagy fenyő állt.

A földesúri porta egy szérűből, néhány melléképületből, istállóból, egy fürdőből, egy szárnyépületből, meg egy most épülő, félkörös homlokzatú, nagy kőházból áll. A házat nemrég ültetett, fiatal kert veszi körül. A kerítés is, a kapu is szilárd és új; a fészerben két tűzoltó-fecskendő meg egy zöldre festett hordó áll; az utak egyenesek, a hidak erősek és mindnek korlátja van. Mindenen rajta a jó gazda gondosságának bélyege. A szembejövő cselédek arra a kérdésre, hogy hol lakik a gazda, válaszul egy új, kis szárnyépületre mutattak, amely közvetlenül a tó partján állt. Anton, Andrej herceg öreg „gyermekpásztora" lesegítette Pierre-t a hintóból, azt mondta, hogy a herceg otthon van, és bevezette a tiszta kis előszobába.

Pierre-t meglepte, milyen egyszerűen van berendezve ez a kis ház, bár tisztácska – hisz utoljára ragyogó környezetben látta barátját Pétervárott. Besietett a fenyőillatú, vakolatlan kis terembe és tovább akart menni, de Anton lábujjhegyen előrefutott és bekopogott.

– No, mi az? – harsant egy barátságtalan, érdes hang.

– Vendég jött – felelte Anton.

– Legyen szíves várni – és hallatszott, hogy hátratolnak egy széket. Pierre odasietett az ajtóhoz és majd összeütközött a jócskán megöregedett

Andrej herceggel, aki homlokát összeráncolva, épp kilépett az ajtón. Pierre megölelte, szemüvegét felemelve, arcon csókolta és jó közelről szemügyre vette barátját.

– Hát ezt nem vártam! Nagyon örülök – mondta Andrej herceg. Pierre nem szólt semmit; csodálkozva nézegette barátját, egy pillanatra se vette le róla szemét. Meglepte, milyen nagy változás ment végbe Andrej hercegben: szava nyájas, ajka, arca mosolyog, de tekintete megtört, szinte üveges és bár szemmel láthatóan igyekezett, mégsem tudott boldog és vidám ragyogást erőltetni bele. Nem az tűnt fel Pierre-nek, hogy lefogyott, megsápadt, megemberesedett a barátja, hanem a tekintete meg a homlokán egy kis redő lepte meg – mindkettő hosszas tépelődésre vall – ez hatott idegennek, amíg meg nem szokta.

A hosszú távollét után, ahogy történni szokott, sokáig csak csapongott a beszélgetés: röviden kérdeztek-feleltek még olyan dolgokról is, amelyekről – maguk is jól tudták – sokkal többet kellett volna beszélni. Lassanként aztán megállapodott a társalgás, olyan tárgyakon, amelyekről előbb csak kapkodva beszéltek: a múlton, a jövő tervein, Pierre utazásán, tevékenységén, a háborún stb. Az a tűnődés, az a csüggedtség, amelyet Pierre már előbb is észrevett Andrej herceg tekintetében, most még erősebben kifejeződött abban a mosolyban, ahogy Pierre-t hallgatta, kivált amikor Pierre lelkes örömmel a múltról vagy a jövőről beszélt. Mintha szeretné, de nem tudná érdeklődéssel hallgatni, amit barátja mond. Pierre hovatovább azt érezte, hogy Andrej herceg előtt nem illik lelkesedni, ábrándokról, a boldogságba, a jóságba vetett reményről beszélni. Restellte feltárni új, szabadkőműves eszméit, holott a legutóbbi utazása során különösen megújhodtak és felélénkültek benne. Uralkodott magán, félt, hogy naivnak látszik; de ugyanakkor ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy mihamarább megmutassa barátjának: ő most már egészen más, jobb Pierre, mint az, akit Pétervárott ismert.

– El sem mondhatom, milyen sokat éltem át ez alatt az idő alatt. Magam sem ismerek magamra.

– Igen, sok minden megváltozott azóta – mondta Andrej herceg.

– No és ön? – kérdezte Pierre. – Milyen tervei vannak?

– Terveim? – ismételte gúnyosan Andrej herceg. – Nekem milyen terveim vannak? – ismételte újból, mintha furcsállaná e szó jelentését. – Hát látod: építkezem. Jövőre teljesen ide akarok költözni...

Pierre szótlanul, figyelmesen nézett Andrej herceg megöregedett arcába.

– Nem, én azt kérdezem... – kezdte, de Andrej herceg félbeszakította:

– De mit beszélünk itt énrólam?... Az utadról beszélj, mondj el mindent, mit csináltál a birtokaidon?

Pierre hozzá is fogott, hogy elmondja, mit cselekedett a birtokain; igyekezett minél jobban leplezni, milyen nagy része van a helyzet megjavításában. Andrej herceg néhányszor szinte kivette Pierre szájából, amit mondani akart, mintha minden tette már régóta ismerős história volna: nemcsak érdektelenül hallgatta, hanem szinte restelkedett amiatt, amit Pierre mesélt.

Pierre egyszer csak kényelmetlenül, sőt kellemetlenül érezte magát barátja társaságában. El is hallgatott.

– Tudod mit, édes barátom – mondta Andrej herceg, aki bizonyára szintén kellemetlenül, feszélyezve érezte magát vendége társaságában. – Én csak futólag tanyázom itt, hogy szétnézzek. Még ma visszamegyek a húgomhoz. Bemutatlak neki. Különben hát ismered – mondta nyilvánvalóan csak azért, hogy szórakoztassa vendégét, akihez, úgy érezte, most már semmi köze sincs. – Ebéd után indulunk. Most pedig, ha van kedved, nézd meg a majoromat. – Kimentek, ebédig jártak egy nagyot, de most már úgy csevegtek a politikai hírekről meg közös ismerőseikről, mint akiket nemigen fűz össze semmi. Csak az építkezésekről beszélt egy kissé élénkebben Andrej herceg, meg az új majorról, amelyet most rendez be. De amikor az állványon álltak és Andrej herceg a helyiségek beosztását magyarázta, a kellős közepén hirtelen abbahagyta a beszédet. – Különben hát nincs ebben semmi érdekes. Menjünk ebédelni, aztán induljunk. – Ebéd közben Pierre házassága került szóba.

– Nagyon csodálkoztam, amikor meghallottam – mondta Andrej herceg.

Pierre elpirult, mint mindig, ha erről esett szó, és sietve mondta:

– Egyszer majd elmondom, hogy' történt. De tudja, hogy ennek egyszer s mindenkorra vége!

– Egyszer s mindenkorra? – szólt Andrej herceg. – Olyan nincs.

– Hát tudja, hogy' lett vége? Hallott a párbajról?

– Hát igen, ezen is keresztülestél.

– Csak azt köszönöm az Istennek, hogy nem lőttem agyon azt az embert – mondta Pierre.

– Ugyan miért? – kérdezte Andrej herceg. – Veszett kutyát agyonlőni, nagyon is helyes dolog.

– Nem, embert ölni nem helyes dolog – igazságtalanság...

– De miért volna igazságtalanság? – kérdezte ismét Andrej herceg. – Embernek nem adatott meg, hogy bírája lehessen, mi igazságos és mi igazságtalan.

– Igazságtalan az, ami másnak rossz – mondta Pierre és megelégedéssel tapasztalta, hogy megérkezése óta Andrej herceg most élénkült fel először s beszélni kezdett: meg akarta mondani, mi tette olyanná, amilyen.

– És honnan tudod, hogy mi rossz másnak? – kérdezte.

– Mi rossz, mi rossz? – mondta Pierre. – Mindnyájan tudjuk, mi rossz nekünk magunknak.

– Igen, tudjuk, csakhogy azt, amiről tudom, hogy nekem magamnak rossz, nem okozhatom másnak – mondta Andrej herceg mind jobban felélénkülve. Láthatólag szerette volna kifejteni nézeteit a dolgokról. Franciául folytatta: – *Je ne connais dans la vie que deux maux bien réels: c'est le remord et la maladie. Il n'est de bien que l'absence de ces maux.*[32]

[32] Én csak két igazi rosszat ismerek az életben; az egyik a lelkiismeretfurdalás, a másik a betegség. És csak egy a jó: ha nincs ez a két rossz.

Magamnak élni, csakis ezt a két rosszat kerülni – ez most az én egész bölcsességem.

– Hát a felebaráti szeretet, hát az önfeláldozás? – kérdezte Pierre. – Nem érthetek egyet önnel! *Csak* úgy élni, hogy ne tegyünk rosszat, hogy ne legyen mit megbánni – az kevés! Én így éltem, én csak magamnak éltem és tönkretettem az életemet. És csak most, amikor másokért élek, vagy legalábbis igyekszem másokért élni (igazította helyre magát Pierre csupa szerénységből), csak most ébredtem rá, mi teszi igazán boldoggá az életet. Nem, nem értek egyet önnel, de ön sem gondolja komolyan, amit mond. – Andrej herceg némán nézett Pierre-re és gúnyosan mosolygott.

– No, most majd meglátod Marja hercegnőt, a húgomat. Nagyon összeilletek – szólalt meg aztán. – Ha csak magadról beszélsz, lehet, hogy igazad van – folytatta rövid hallgatás után – de mindenki a maga módján él; te önmagadért éltél és azt mondod, ezzel majdnem tönkretetted az életedet, s csak akkor ismerted meg a boldogságot, amikor másoknak kezdtél élni. Én meg épp az ellenkezőjét tapasztaltam. Én a hírnévért éltem. Mert hát mi is a hírnév? Ugyancsak – szeretet mások iránt; az a vágy, hogy tegyünk valamit másokért; a vágyakozás mások dicséretére. Így hát én másokért éltem és nem majdnem, hanem teljesen tönkretettem az életemet. És csak azóta lettem nyugodtabb, amióta csupán magamért élek.

– De hogy' élhet csupán önmagáért? – kérdezte nekitüzesedve Pierre. – Hát a fia, a húga, az apja?

– Hát ezek nem *mások*, ez a három mind *én* vagyok – mondta Andrej herceg. – Hanem a többiek, a *felebarátaink*, *le prochain*, ahogy te meg Marja hercegnő hívjátok őket – ezek az eltévelyedés és a rossz legfőbb forrásai. *Le prochain* – ezek azok a kievi muzsikok, akikkel te jót akarsz tenni.

Gúnyos, kihívó tekintetet vetett Pierre-re. Láthatóan vitára akarta kihívni Pierre-t.

– Tréfál – mondta mind jobban és jobban felélénkülve Pierre. – Ugyan micsoda eltévelyedés vagy rossz van abban, hogy akartam – nagyon keveset és nagyon rosszul teljesítettem belőle – de akartam jót tenni, sőt tettem is egyet-mást? Ugyan mi rossz van abban, ha szerencsétlen emberek, a muzsikjaink, akik ugyanolyan emberek, mint mi, de úgy nőnek fel és úgy halnak meg, hogy az Istenről, meg az igazságról nincs egyéb fogalmuk, csak – szertartás, értelmetlen ima, ezentúl megtanulják a jövendő élet, a kárpótlás, a jutalom, a vigasztalódás valóban vigasztaló hitelveit? Ugyan mi rossz és micsoda eltévelyedés van abban, hogy orvosról, kórházról gondoskodom azoknak az embereknek, akik elpusztulnának nyavalyájukban, akik nem kapnának segítséget – pedig olyan könnyű anyagi segítséget nyújtani nekik; hogy otthont adok az öregeknek? És vajon nem érzékelhető, nem kétségtelen jó-e az, hogy én ezentúl ráérő, pihenő időt adok a parasztnak meg a gyermekes asszonynak, akinek eddig

nem volt nyugta se éjjel, se nappal?... – kérdezte Pierre hadarva, selypítve. – Meg is tettem. Igaz, nem valami jól, igaz, keveset tettem, de azért mégiscsak tettem egyet-mást ennek érdekében, és ön nem tudja elhitetni velem, hogy nem jól cselekedtem, sőt azt sem tudja elhitetni, hogy nem ugyanígy gondolkozik ön is. És ami a fő – folytatta Pierre – tudom, mégpedig biztosan tudom, hogy az a gyönyörűség, amelyet a jó cselekedet szerez, az egyetlen igaz boldogság a világon.

– Hát igen. Ha így vetjük fel a kérdést, az más – mondta Andrej herceg. – Én házat építek, kertet telepítek, te meg kórházat építesz. Ez is, az is kellemes időtöltésül szolgálhat. De hogy mi az igazságos, mi a jó – bízd annak az ítéletére, aki mindent tud, ebben mi nem vagyunk bírák. De látom, vitatkozni akarsz – fűzte hozzá – no, csak rajta. – Felálltak az asztaltól és kiültek az erkélyt pótló tornácra.

– No, rajta, vitatkozzunk – mondta Andrej herceg. – Azt mondod: iskola – folytatta és behajtotta az ujját – oktatás és így tovább; vagyis ki akarod emelni ezt az embert – egy parasztra mutatott, aki kalapját levéve elhaladt előttük – mostani állati sorából és erkölcsi igényeket akarsz bele oltani; én szerintem azonban az állati boldogság az egyetlen lehetséges boldogság, és te épp ettől akarod megfosztani. Én irigylem őt, te meg azt akarod, hogy olyan legyen, amilyen én vagyok – de az én vagyonom *nélkül*. Másodszor azt mondod, meg akarod könnyíteni a munkáját. Én szerintem pedig a fizikai munka ugyanolyan szükségszerűség, ugyanolyan létfeltétel neki, mint a szellemi munka nekem vagy neked. Az ember kénytelen gondolkozni. Lefekszem két óra után, tódulnak a fejembe a gondolatok, és nem tudok elaludni, csak forgolódom, nem alszom reggelig sem, mert gondolkozom, kénytelen vagyok gondolkozni, ahogy ő kénytelen szántani, kaszálni; máskülönben a kocsmát járja vagy betegségbe esik. Ahogy én nem bírnám az ő rettenetes nehéz fizikai munkáját, mert egy hét múlva belehalnék, ugyanúgy nem bírná ő az én fizikai tétlenségemet – elhízna és belehalna. Harmadszor – mit is mondtál még?

Andrej herceg behajtotta a harmadik ujját is.

– Igen: kórház, orvosság. Megüti a guta, haldoklik, te eret vágatsz rajta, meggyógyítod. Nyomorékan elhúzza még vagy tíz esztendeig – csak nyűg mindenkinek. Sokkal nyugalmasabb és egyszerűbb volna meghalnia. Születnek mások, úgyis sokan vannak. Mert hiszen, ha azt sajnálnád, hogy elpusztul egy robotosod – ahogy én is csak a robotost nézem benne – de te szeretetből akarod meggyógyítani! Holott erre neki semmi szüksége sincs. Meg aztán micsoda elképzelés az, hogy az orvosság valaha is meggyógyít bárkit is! Megölni – azt inkább! – mondta, dühösen összevonta szemöldökét és elfordult Pierre-től.

Andrej herceg olyan világosan és szabatosan fejtette ki gondolatait, hogy látszott: nem először gondolkozott a dolgon; kedvvel és gyorsan beszélt, mint aki már régóta nem beszélt. Tekintete annál jobban megélénkült, minél reménytelenebb lett okoskodása.

– Dehát ez borzasztó, borzasztó! – mondta Pierre. – Csak azt nem

értem, hogy' lehet élni ilyen gondolatokkal. Nekem is voltak pillanataim nem is olyan régen, Moszkvában meg az úton. De olyankor én annyira elcsüggedek, hogy nem is élek, olyankor mindent galádnak látok... magamat a leggaládabbnak. Olyankor nem eszem, nem mosakodom... hát ön?

– Miért ne mosakodnám? Az tisztátalanság volna – mondta Andrej herceg. – Épp ellenkezőleg: arra kell törekedni, hogy minél kellemesebbé tegyük az életünket. Élek és erről nem tehetek, tehát el kell élnem holtig valahogy, de minél rendesebben, úgyhogy ne zavarjak senkit.

– De mi serkenti önt arra, hogy éljen – ilyen gondolatokkal?! Csak üljön az ember, meg se moccanjon, ne fogjon semmibe?...

– Az élet úgysem hagy nyugton. Szeretnék semmit sem csinálni, de egyrészt az itteni nemesség abban a megtiszteltetésben részesített, hogy meg akart választani vezetőjének. Alig tudtam lerázni. Sehogy se fért a fejükbe, hogy bennem nincs meg, ami kell: belőlem hiányzik az a bizonyos kedélyes, fontoskodó köznapiság, amely ehhez szükséges. Aztán meg itt van ez a ház, amelyet meg kellett építenem, hogy legyen egy olyan zugom, ahol nyugodtan meghúzhatom magam. Most meg itt a népfelkelő sereg.

– Miért nem a hadseregben szolgál?

– Austerlitz után?! – mondta Andrej herceg komoran. – Nem, köszönöm alásan! Megfogadtam, hogy én nem szolgálok többé hadrakelt orosz seregben. Nem én, még akkor se, ha Bonaparte itt áll Szmolenszknél és Liszije Gorit fenyegeti – akkor sem szolgálnék az orosz hadseregben. Egyszóval, ahogy mondtam az imént – folytatta csillapodva – most itt a népfelkelés. Apám főparancsnoka a harmadik kerületnek, és a katonaságtól csakis azon az úton-módon menekülhetek meg, ha mellette maradok.

– Tehát mégiscsak szolgál?

– Szolgálok. – Hallgatott egy keveset.

– De miért szolgál?

– Megmondom, miért. Apám egyike kora legkiválóbb embereinek. De már: öregszik, nem kegyetlen éppen, de azért túlságosan erélyes természetű. Félelmes, ha megszokja a korlátlan hatalmat, most pedig ilyen hatalmat adott az uralkodó a népfelkelő seregek főparancsnokainak. Ha két héttel ezelőtt kések vagy két órát, Juhnovóban felkötteti az írnokot – mondta Andrej herceg mosolyogva. – Így hát azért is szolgálok mellette, mert rajtam kívül senki sem tud hatni apámra, és én olykor-olykor megmentem egy-egy olyan cselekedettől, amely később szörnyen bántaná.

– No, látja csak!

– Igen. *Mais ce n'est pas comme vous l'entendez*[33] – folytatta Andrej herceg. – Én nem akartam és most se akarok egy szemernyi jót sem annak a bitang írnoknak, aki csizmákat lopott a népfelkelőktől. Sőt, nagy él-

[33] De nem úgy, ahogy te gondolod.

vezettel láttam volna lógni, de apámat sajnáltam, azaz megint csak magamat.

Andrej herceg mind jobban felélénkült. Szeme lázasan ragyogott, amikor igyekezett bebizonyítani Pierre-nek: egyetlen cselekedetében sem az a kívánság vezérelte, hogy jót tegyen felebarátjának.

– Lám, te fel akarod szabadítani a parasztokat – folytatta. – Ez nagyon jó; de nem neked (azt hiszem, te senkit se botoztattál meg, senkit se küldtél Szibériába), és még kevésbé a parasztnak. Ha ütik, botozzák, Szibériába küldik, azt hiszem, ettől semmivel sem lesz rosszabb a sorsa. Szibériában ugyanazt az állati életet folytatja, a sebei behegednek, és ugyanolyan boldog marad, mint volt. Ez igenis szükséges, de csak azoknak, akik elpusztulnak erkölcsileg, akiknek bőven van okuk a bűnbánatra, akik igyekeznek elfojtani ezt a bűnbánatot és eldurvulnak attól, hogy hatalmukban áll fenyíteni akár igazságosan, akár igazságtalanul. Hát ezeket sajnálom én, ezeknek az érdekében szeretném én felszabadítani a jobbágyokat. Te talán nem láttad, de én láttam, hogy derék emberek, akik ennek a korlátlan hatalomnak a hagyományai közt nőttek fel, az évek során, amikor egyre ingerlékenyebbé, kegyetlenebbé válnak, mind jobban eldurvulnak, tudják is ezt, de nem bírnak uralkodni magukon és mind szerencsétlenebbé lesznek.

Andrej herceg ezt olyan hévvel mondta, hogy Pierre akaratlanul is arra gondolt: az apja példája sugalmazta Andrejnek ezeket a gondolatokat. Nem felelt semmit.

– Hát ezeket sajnálom én – az emberi méltóságot, a nyugodt lelkiismeretet, a lelki tisztaságot, de nem az ő hátukat meg a koponyájukat; akárhogy botozhatod, akárhogy nyírhatod azokat, a hátuk is, a koponyájuk is ugyanaz marad.

– Nem, nem és ezerszer nem! Ebben sose fogok egyetérteni önnel – mondta Pierre.

XII

Andrej herceg és Pierre este hintóba ült és elindult Liszije Goriba. A herceg gyakran Pierre-re tekintett és néha megtörte a csendet, olyan szavakkal, amelyek azt bizonyították, hogy jó hangulatban van.

A határra mutatott és gazdasági újításairól beszélt.

Pierre hallgatott vagy kurtán felelgetett. Látszott, hogy mélyen belemerült gondolataiba.

Pierre azon gondolkozott, hogy Andrej herceg boldogtalan; hogy tévelyeg; hogy nem ismeri az igaz világosságot és, hogy őneki kell segítségére sietnie, felvilágosítania és felkarolnia. De mihelyt kigondolta, mit és hogyan fog beszélni, mindjárt előre érezte, hogy Andrej herceg egyetlen szóval, egyetlen érvvel tönkresilányítja majd egész tanítását, és nem mert nekifogni, nem merte kitenni féltett kincsét holmi esetleges gúnyolódásnak.

– Miért gondolkozik így? – szólalt meg hirtelen Pierre és leszegte a fejét; olyan volt, akár az öklelő bika – miért gondolkozik így? Nem szabad így gondolkoznia.

– Miről? – kérdezte Andrej herceg meglepetten.

– Az életről, az ember rendeltetéséről. Ez lehetetlen. Én is így gondolkoztam és tudja, mi mentett meg? A szabadkőművesség. Ne, ne mosolyogjon. A szabadkőművesség nem holmi vallásos, szertartásos szekta, aminek én is véltem – a szabadkőművesség az emberiség legjobb, örök tulajdonságainak legjobb, sőt egyetlen kifejezője. – És elkezdte fejtegetni Andrej hercegnek, mi a szabadkőművesség, úgy, ahogy ő értelmezte.

Elmondta, hogy a szabadkőművesség az állam és a vallás bilincseitől megszabadult kereszténység tana, az egyenlőség, a testvériség, a szeretet tana.

– Csak a mi szent testvériségünknek van valóságos értelme az életben, minden egyéb puszta álom – magyarázta Pierre. – Értse meg, barátom, hogy ezen a szövetségen kívül minden csupa-merő hazugság és hamisság. Egyetértek önnel: okos és becsületes embernek nem marad más tennivalója, csak az, hogy mint ön is, leélje az életét valahogy, csupán arra ügyelve, hogy ne zavarjon másokat. De ha magáévá teszi a mi alapelveinket, ha belép a mi társulatunkba, ha nekünk adja, ha a mi vezetésünkre bízza magát, akkor – miként én éreztem – ön is mindjárt egy óriási, láthatatlan lánc részének érzi majd magát, amelynek az eleje a mennyekben rejlik – mondta Pierre.

Andrej herceg maga elé meredve, szótlanul hallgatta Pierre beszédét. Egynéhányszor, amikor a kerékzörgéstől nem hallott egy-egy szót, megkérdezte, mit mond. A szemében fellobbanó különös fényből és hallgatásából Pierre megértette, hogy szavai nem esnek hiába, hogy Andrej herceg nem vág közbe, nem nevet majd a beszédén.

Egy kiöntött folyóhoz értek, amelyen komppal kellett átkelni. Mialatt az emberek a hintó meg a két ló elhelyezésével foglalatoskodtak, ők felmentek a kompra.

Andrej herceg a korlátra könyökölt és némán nézett végig a lenyugvó nap fényében csillogó vízen.

– Nos, mi a véleménye erről? – kérdezte Pierre. – Miért nem szól?

– Mi a véleményem? Hát hallgattalak. Ez mind így van – mondta Andrej herceg. – De azt mondod: lépj be a mi társulatunkba és mi megtanítunk arra, mi az élet célja, mi az ember rendeltetése, milyen törvények kormányozzák a világot. De kik azok a „mi"? Emberek. Honnan tudtok ti mindent? Miért csak én nem látom azt, amit ti láttok? Ti látjátok a földön a jó és az igazság uralmát, én meg nem látom.

Pierre közbevágott.

– Hisz ön a túlvilági életben? – kérdezte.

– A túlvilági életben? – ismételte Andrej herceg, de Pierre nem hagyott időt a válaszra, és a kérdés megismétlését tagadásnak értette, annál inkább, mert ismerte Andrej herceg ateista meggyőződését.

– Azt mondja: nem látja a jó és az igazság uralmát a földön. Én sem láttam, és nem is láthatjuk, ha úgy tekintjük az életünket, mint a végét mindennek. A *földön*, ezen a földön (Pierre a határra mutatott) nincs igazság, itt minden csupa hamisság, csupa rossz; a világban, a mindenségben van az igazság birodalma, és mi *most* a föld fiai vagyunk, de *örök időkre* a mindenség fiai vagyunk. Hát nem érzem én a lelkem mélyén, hogy ennek az óriási, harmonikus egésznek a része vagyok? Hát nem érzem én, hogy e megszámlálhatatlan, töméntelen élőlény közepette, amelyekben megnyilatkozik az istenség – vagy a legfelsőbb erő, ahogy akarja – csupán egy láncszem vagyok, egy lépcsőfok a legalantasabb és a legmagasabb rendű lények között? Ha látom, világosan látom azt a lépcsőt, amely a növénytől az emberig vezet, akkor miért gyanítom hát, hogy ez a lépcső éppen nálam megszakad és nem vezet tovább, tovább? Érzem, hogy nem semmisülhetek meg, mint ahogy nem semmisül meg a világon semmi, hanem örökké leszek, mert örökké voltam is. Érzem, hogy rajtam kívül, énfelettem más szellemek is élnek és hogy ebben a világban van az igazság!

– Igen, ez Herder tanítása – mondta Andrej herceg – de nem ez győz meg engem, édes barátom, hanem az élet meg a halál – annak van meggyőző ereje! Az győz meg, hogy látsz egy drága lényt, akit szoros kapocs köt hozzád, akivel szemben vétettél, és amikor azt remélted, hogy jóváteheted a hibádat (Andrej herceg hangja megremegett; félrefordult), akkor ez a lény épp gyötrődik, szenved, és már nincs is többé... Miért? Lehetetlen, hogy ne legyen rá válasz! És én hiszem, hogy van... Ez győzi meg az embert, ez győzött meg engem – mondta Andrej herceg.

– No igen, igen – felelte Pierre – hisz ugyanazt mondom én is.

– Nem. Én csak azt mondom, hogy a túlvilági élet szükségszerűségéről nem az érvek győzik meg az embert, hanem az, hogy... kart karba öltve haladsz az életben valakivel, és ez a valaki hirtelen eltűnik *ott, a semmiben*, és megállsz ez előtt a szakadék előtt és belenézel magad is. Én is belenéztem...

– Nos hát akkor?! Tudja, mi van *ott* és hogy ott van *egyvalaki?* A túlvilági élet van ott. Az a valaki pedig az Isten.

Andrej herceg nem felelt. A hintót meg a két lovat már rég a partra tették odaát, már rég befogtak, a nap félig lement és a tócsák színére a révnél már csillagokat rajzolt az esti fagy, de Pierre és Andrej – az inasok, a kocsisok meg a révészek nagy csodálkozására – még mindig ott álltak a kompon és beszélgettek.

– Ha van isten és van túlvilági élet, akkor van igazság és van erény. És az ember legfőbb boldogsága az, hogy ezeket igyekezzék elérni. Élni kell, szeretni kell – mondta Pierre – és hinni kell, hogy nemcsak most élünk, ezen a sártekén, hanem öröktől éltünk és örökké élni fogunk ott, a mindenségben (az égre mutatott). – Andrej herceg csak állt, a komp korlátjára könyökölve, hallgatta Pierre-t és merően nézte a visszavert vörös napfényt a kéklő vízen. Pierre elhallgatott. Néma csend lett. A

kompot rég kikötötték. Csak az ár hullámai csapódtak halk csobbanással a komp fenekének. Andrej hercegnek úgy tetszett, mintha a hullámok azt csobogták volna még hozzá Pierre szavaihoz: „Igazat mond, higgy neki!"

Andrej herceg felsóhajtott és sugárzó, gyermekies, gyöngéd tekintettel pillantott Pierre kipirult, lelkes arcába, mely azonban még mindig egy kis szorongást árult el a felsőbbséges jóbaráttal szemben.

– Hát igen! Ha ez így volna! – mondta. – No, de gyerünk, üljünk fel – tette hozzá; amikor lementek a kompról, az égre nézett, ahova Pierre mutatott az imént, és Austerlitz óta először, meglátta azt a magas eget, amelyet az austerlitzi csatatéren, fektében látott. Ekkor egy régóta szunnyadó, jobb érzés, amely azért megvolt benne, boldog frisseséggel hirtelen felébredt lelkében. Ez az érzés eltűnt, mihelyt Andrej herceg megint visszazökkent a megszokott életkörülmények közé, de azért tudta, hogy ez az érzés él benne, ha nem is sikerült kifejlesztenie. Pierre-rel való találkozása korszakalkotó volt; attól fogva a külsőségekben ugyan teljesen változatlan, de belső világában egészen új életet élt.

XIII

Már alkonyodott, amikor Andrej herceg és Pierre megérkezett a liszijegori ház főbejáratához. Ahogy hajtattak odafelé, Andrej herceg mosolyogva felhívta Pierre figyelmét a hátsó lépcsőnél támadt kavarodásra. Egy görnyedt anyóka – a hátán tarisznya – meg egy feketeruhás, hosszúhajú, alacsony férfi futásnak eredt, mihelyt meglátták a hintót, vissza a kapu felé. Két másik asszony is utánuk iramodott és a hintóra visszatekingetve, ijedten felszaladtak a hátsó tornácra.

– Ezek a Masa istenes emberei – mondta Andrej herceg. – Azt hitték, apám jön haza. Ez az egyetlen, amiben Masa nem fogad szót apámnak: apám ráparancsolt, hogy kergesse el ezeket a zarándokokat, de ő mégis befogadja őket.

– De mik azok az istenes emberek? – kérdezte Pierre.

Andrej hercegnek már nem jutott ideje, hogy válaszoljon. Elébük siettek a szolgák és Andrej herceg már aziránt érdeklődött, hol van az öreg herceg és hogy mikorra várják haza.

Az öreg herceg még a városban volt; minden pillanatban várták.

Andrej herceg a maga lakosztályába vezette Pierre-t, amely az apja házában mindig rendben várta őt; aztán átment a gyermekszobába.

– Gyere a húgomhoz – hívta Andrej herceg Pierre-t, amikor visszament hozzá. – Még nem találkoztam vele. Most bújik előlünk, ott ül az istenesei közt. Zavarba esik majd, de úgy kell neki – te pedig meglátod az istenes embereket. *C'est curieux, ma parole.*[34]

[34] Szavamra, érdekes.

– *Qu'est ce que c'est que*[35] istenes emberek? – kérdezte Pierre.

– Majd meglátod.

Marja hercegnő csakugyan zavarba esett: piros foltok ütköztek elő az arcán, amikor Andrejék bementek hozzá. Kényelmes szobájában, ahol örökmécsesek égtek a szentképtartók előtt, a díványon egy barátcsuhás, hosszúorrú és hosszúhajú fiatal fiú ült mellette a szamovárnál.

A díván mellett a karosszéken egy gyermekien szelíd arcú, ráncos, ösztövér anyóka ült.

– *André, pourquoi ne pas m'avoir prévenue?*[36] – mondta szelíd szemrehányással és a zarándokai elé állt, akár a kotló a kiscsirkéi elé.

– *Charmée de vous voir. Je suis très contente de vous voir*[37] – mondta Pierre-nek, amikor Pierre kezet csókolt. Gyermekkora óta ismerte, és most az Andrejjel való barátsága, családi boldogtalansága, de kivált kedves, egyszerű arca rokonszenvet keltett benne Pierre iránt. Ránézett gyönyörű, sugaras szemével, mintha azt mondaná: „Nagyon szeretem magát, de kérem, ne nevesse ki az *enyéimet.*" Váltottak hát egynéhány üdvözlő szót, aztán leültek.

– Á, Ivanuska is itt van! – mondta Andrej herceg és mosolyogva a fiatal zarándokra mutatott.

– André! – szólt könyörögve Marja hercegnő.

– *Il faut que vous sachiez que c'est une femme*[38] – mondta Andrej Pierre-nek.

– *André, au nom de dieu!*[39] – szólt ismét Marja hercegnő.

Látszott, hogy Andrej herceg gúnyos bánásmódja a zarándokokkal és Marja hercegnő eredménytelen közbelépése érettük – rég megszokottá, állandóvá vált kettejük kapcsolatában.

– *Mais, ma bonne amie* – mondta Andrej herceg – *vous devriez au contraire m'être reconnaissante de ce que j'explique à Pierre votre intimité avec ce jeune homme.*[40]

– *Vraiment?*[41] – kérdezte Pierre és pápaszemén át kíváncsian és komolyan nézett Ivanuska arcába. (Marja hercegnő főként ezért volt hálás neki.) Ivanuska kitalálta, hogy róla folyik a beszéd, és ravasz szemmel tekingetett rájuk.

Marja hercegnőnek ugyan igazán kár volt restelkednie övéiért. Azok bezzeg egy cseppet sem estek zavarba. Az anyóka lesütötte szemét, de rá-rásandított a belépőkre; csészéjét fenekével felfelé fordította a csészealjon, mellé tett egy körülrágott cukordarabot, nyugodtan, mozdulatlanul

---

[35] Mik azok az

[36] Miért nem értesített, André?

[37] Örvendek, hogy látom. Nagyon örülök, hogy látom.

[38] Úgy tudd meg, hogy ez nőszemély.

[39] Andrej, az istenért!

[40] Ugyan, kedvesem, inkább köszönje meg, hogy megmagyarázom Pierre-nek, miért van maga ilyen bizalmas viszonyban ezzel a fiatalemberrel.

[41] Csakugyan?

ült karosszékében és várta, hogy megkínálják még egy kis teával. Ivanuska a csészealjból iszogatva, ravasz női szemmel bandzsított a fiatalemberekre.

– Hol jártál, voltál Kievben? – kérdezte Andrej herceg az öregasszonytól.

– Voltam, édesapánk – felelte a beszédes anyóka. – Éppen karácsonykor, az idvezülteknél méltatott isten részesülhetni szent, égi titkaiban. Most meg Koljazinból jövök, édesapánk, nagy malaszt nyilatkozék meg ott...

– No és, hát Ivanuska veled volt?

– Én a magam útját járom, jótévőnk – mondta Ivanuska, amilyen mély hangon csak tudta mondani. – Csak Juhnovóban találkoztam össze Pelagejuskával...

Pelagejuska félbeszakította társát; látszott, hogy szeretné elmondani, amit látott.

– Koljazinban, édesapánk, nagy malaszt nyilatkozék meg.

– Mi az, új ereklye? – kérdezte Andrej herceg.

– Ejnye, Andrej – mondta Marja hercegnő. – Ne mondd el, Pelagejuska.

– Ugyan, édesanyánk, hát mért ne mondjam el? Szeretem én őtet. Jó ember. Isten rendelte jótévőm ő nekem, emlékszem, egyszer tíz rubelt adott. Amikor Kievben voltam, azt mondta Kirjuska, a balga jámbor – valóban istenes ember, télen-nyáron mezítláb jár – azt mondja: nem jó helyt jársz, Koljazinba menj, ott csudatévő szentkép vagyon, megnyilatkozék az istenszülő szent Szűzanya. Erre a szóra búcsút vettem az idvezültektől és útnak indultam...

Mindnyájan hallgattak, csak a zarándok asszony beszélt, egyenletes hangon, mély lélegzettel.

– Ahogy odaérkeztem, édesapánk, a nép is azt mondja nekem: nagy malaszt nyilatkozék meg ott: mirha csepeg az istenszülő szent Szűzanya orcájából...

– No jó, jó, majd elmondod később – mondta pirulva Marja hercegnő.

– Engedje meg, hogy kérdezzek tőle valamit – mondta Pierre. – A magad szemével láttad? – kérdezte.

– Hát hogyne, édesapánk, engem magam méltatott rá az Isten. Olyan ragyogás vagyon a képén, olyan mennyei fényesség és csak úgy csepeg a szűzanya orcájából a mirha, csak úgy csepeg...

– De hiszen ez csalás – mondta naivul Pierre, miután figyelmesen meghallgatta a zarándok asszony szavát.

– Jaj, édesapánk, mit beszélsz?! – szólt ijedten Pelagejuska és segélyt kérően Marja hercegnő felé fordult.

– Csak becsapják a népet – ismételte Pierre.

– Uram Jézus Krisztus – mondta a zarándok asszony és keresztet vetett. – Jaj, ne beszélj így, apánk. Egy generális szintén nem akarta elhinni, azt mondta: „Csak becsapják a népet ezek a csuhások", hát ahogy

kimondta, menten megvakult. Egyszer aztán azt álmodta, hogy megjelenik néki a pecserszki szent Szűzanya és azt mondja: „Higgy bennem, meggyógyítlak." Rimánkodott is mindjárt a generális: vigyetek el hozzá, vigyetek el. A színigazságot mondom, a tulajdon szememmel láttam. Odavitték vakon a Szűzanyához egyenest. Ahogy odaért, leborult és azt mondta: „Gyógyíts meg! Néked adom, amit a cártól kaptam." Tulajdon szememmel láttam, édesapánk, csakugyan ott termett a szentképen a csillag. Halljatok csudát, visszakapta a szemevilágát! Bűn így beszélni. Megver az Isten – mondta oktató hangon Pierre-nek.

– De hát hogy került a képre az a csillag? – kérdezte Pierre.

– Generálissá léptették elő a Szűzanyát? – szólt Andrej herceg mosolyogva.

Pelagejuska hirtelen elsápadt és összecsapta a kezét.

– Édesapánk! Ne vétkezz, édesapánk, hiszen fiad van! – mondta és élénk pirosság váltotta fel a sápadtságot az arcán. – Mit mondtál, édesapánk?! Az isten bocsássa meg neked. – Keresztet vetett. – Bocsáss meg néki, uramistenem! Mi dolog ez, édesanyánk? – fordult Marja hercegnőhöz. Felállt és könnyeivel küszködve hozzálátott, hogy összeszedje a cókmókját. Látszott, hogy iszonyodik is, restelkedik is, amiért jótéteményt fogadott el ebben a házban, ahol ilyeneket mondanak, de sajnálja is, hogy most le kell mondania a ház jótéteményeiről.

– Ejnye, hát mi gyönyörűségetek telik benne?! – mondta Marja hercegnő. – Miért jöttetek ide?

– Ugyan, Pelagejuska, hiszen csak tréfálok – mondta Pierre. – *Princesse, ma parole, je n'ai pas voulu l'offenser*[42] – mondta szégyenlős mosollyal: igyekezett helyreütni hibáját.

Pelagejuska, ha bizalmatlanul is, de abbahagyta a kászolódást. Ám Pierre arca olyan őszinte megbánást tükrözött, és Andrej herceg is olyan szelíden nézett hol Pierre-re, hol őrá, hogy lassanként megnyugodott.

XIV

A zarándok asszony megnyugodott és amikor megint szóra bírták, sokáig mesélt Amfilohij atyáról, aki olyan szent életet élt, hogy a kezének mindig tömjénszaga volt; elmondta, hogy az ismerős szerzetesek a legutóbbi kievi zarándoklatkor odaadták neki a barlangok kulcsát, ő meg egy kis kétszersültet vitt magával és két teljes napot töltött a barlangokban az idvezültek között. „Imádkozok az egyiknek, megadom néki a tiszteletet, aztán megyek a másikhoz. Alszok, aztán indulok tovább képcsókolásra. Olyan csend van ott, édesanyánk, olyan malaszt, hogy az ember nem is kívánkozik vissza isten szabad ege alá."

Pierre figyelmesen és komolyan hallgatta. Andrej herceg kiment. Marja

[42] Becsületszavamra, nem akartam megsérteni őt, hercegnő.

hercegnő is otthagyta az istenes embereket, hogy igyák meg a maradék teát is, és a szalonba vezette Pierre-t.

– Maga nagyon jó ember – mondta.

– Igazán nem akartam megsérteni, én nagyon jól megértem és sokra becsülöm az ilyen érzéseket.

Marja hercegnő szótlanul nézett rá és gyengéden elmosolyodott.

– Én régóta ismerem és úgy szeretem magát, mint testvéremet – mondta Marja. – Mit szól Andrejhez? – kérdezte sietve, nem hagyott időt Pierre-nek arra, hogy bármit is felelhessen nyájas szavaira. – Nagyon aggódom miatta. Egészsége már javult a télen, de az elmúlt tavaszon felnyílt a sebe, és az orvos azt mondta, hogy el kell utaznia – gyógyíttatnia kell magát. Erkölcsileg is nagyon aggódom miatta. Nem olyan természet, mint mi, nők, hogy szenvedéssel és sírással túlessék a bánatán. Belül, magában hordja szüntelen. Ma vidám és eleven; de ez csak a maga jöttének a hatása; ritkán ilyen. Hej, ha rá tudná beszélni, hogy utazzék külföldre! Tevékenység kell neki, mert ez az egyforma, csendes élet csak tönkreteszi. Mások nem veszik észre, de én látom.

Tíz óra tájban a lakájok a tornához rohantak, mert meghallották az öreg herceg közeledő fogatának csengőszavát. Andrej herceg és Pierre szintén kiment a tornácra.

– Hát ez ki? – kérdezte az öreg herceg, amikor leszállt a hintóból és megpillantotta Pierre-t. – Á! Nagyon örülök! Csókolj meg! – mondta, amikor megismerte, kicsoda az az ismeretlen fiatalember.

Az öreg herceg jókedvében volt és szinte elárasztotta Pierre-t kedvességével.

Vacsora előtt Andrej herceg, amikor visszatért apja dolgozószobájába, heves vitában találta a herceget és Pierre-t. Pierre azt bizonygatta, hogy eljön az idő, és nem lesz többé háború. Az öreg herceg csipkelődve, de nem haragosan bizonyította az ellenkezőjét.

– Ereszd ki az erekből a vért, tölts vizet a helyébe, akkor csakugyan nem lesz háború. Asszonyos ábránd, asszonyos ábránd – mondta, de mégis nyájasan vállon veregette Pierre-t, aztán odament az asztalhoz, ahol Andrej herceg – nyilván mert nem akart belesodródni a vitába – azokat az iratokat rendezgette, amelyeket a herceg a városból hozott. Az öreg herceg odament hozzá és hivatalos ügyekre fordította a szót.

– Rosztov gróf, a nemesség vezetője nem állította ki a létszám felét sem. Még mi jut eszébe: ahogy a városba érkezett, meghívott ebédre. Hát én adtam neki ebédet, de olyat... És nézd meg csak ezt – fordult Nyikolaj Andrejics herceg a fiához, és megveregette Pierre vállát – legény ám a talpán a barátod, megszerettem! Egészen feltüzel. Más mondhat akármilyen okos dolgokat, még sincs kedvem meghallgatni, ő meg butáskodik, mégis feltüzel engem, az öreget. No, menjetek, menjetek! – mondta – vacsorára, lehet, én is odamegyek, elüldögélek veletek. És vitatkozunk egyet. Szeresd az én buta kis lányomat, Marja hercegnőt – kiáltotta az ajtóból Pierre után.

Pierre csak most, amikor Liszije Goriba érkezett, becsülte igazán, milyen erős és gyönyörű barátság fűzi Andrej herceghez. Ez a gyönyörűség nem annyira a kettejük közötti viszonyban, mint inkább Andrej herceg valamennyi családtagjához és egész házanépéhez való viszonyában nyilvánult meg. Pierre egycsapásra régi barátjának érezte a szigorú herceget is, a szelíd és félénk Marja hercegnőt is, habár jóformán alig ismerte őket. Azok is már mind szerették. Nemcsak Marja hercegnő nézett rá a legsugarasabb tekintettel – őt azzal nyerte meg, hogy szelíden viselkedett a zarándokokkal szemben – hanem még az egyéves kis Nyikolaj herceg is, ahogy a nagyapja hívta, rámosolygott és engedte, hogy a karjára vegye. Mihail Ivanics meg *m-lle* Bourienne boldog mosollyal nézett rá, mialatt az öreg herceggel beszélgetett.

Az öreg herceg velük vacsorázott: ez nyilvánvalóan Pierre kedvéért történt. Az öreg herceg Pierre kétnapos liszijegori tartózkodása alatt mindig rendkívül kedves volt és a lelkére kötötte, hogy máskor is ellátogasson ám hozzájuk.

Amikor Pierre továbbutazott, összegyűlt az egész háznép, mindenki megmondta róla a véleményét, ahogy történni szokott, ha eltávozik egy új ismerős, és – ami ritkaság – mindenki csupa jót mondott róla.

XV

Rosztov csak akkor érezte és tudta meg igazán, mennyire erős a kapcsolat közte, Gyenyiszov meg az egész ezred között, amikor most a szabadságáról visszatért.

Amikor ezredéhez közeledett, ugyanazt érezte, mint amikor Povarszkaja-utcai otthonához közeledett. Amikor meglátta az első huszárt, kigombolt zubbonyban, olyan egyenruhában, amilyet ezrede visel; amikor megismerte a rőthajú Gyementyevet, meglátta a cölöpöket, amelyekhez csupa sárga ló volt kötve; amikor Lavruska boldogan azt kiáltotta gazdájának: „Megjött a gróf!", és a boglyashajú Gyenyiszov, aki épp aludt az ágyán, kiszaladt a földkunyhóból és megölelte, a tisztek meg köréje gyülekeztek – ugyanazt érezte, mint amikor az anyja, az apja, a húgai megölelték, és a torkát fojtogató örömkönnyektől egy szót se bírt szólni. Az ezred is otthona volt, ugyanolyan kedves és drága otthona, akár a szülői ház.

Amióta jelentkezett az ezredparancsnoknál és megkapta beosztását előbbi századába, amióta ügyeletre meg takarmányszerzésre járt, amióta igen tüzetesen belehatolt ezredének érdekkörébe, amióta tapasztalta, hogy megfosztották szabadságától és egy széttörhetetlen, szűk vaskeretbe szorították, azóta ugyanolyan megnyugvást és ugyanolyan támaszt érzett, akár a szülői hajlékban, mert felismerte – itt is jó helyen, itt is otthon van. Nyoma sincs itt a szabad világ zűrzavarának, ahol nem lelte helyét, ahol mindig utat tévesztett; itt nincs Szonya, akivel tisztázni kell dolgokat, vagy nem kell tisztázni. Itt nem tőle függ, hogy ellovagol-e ide és ide, vagy

sem; itt nincs naponta huszonnégy szabad órája, amelyet oly sok különféle módon lehet felhasználni; nem nyüzsög körülötte az a rengeteg ember, akik közül egy sem állt közelebb hozzá, egy sem állt távolabb tőle, mint a többi; itt nincs homályos és bizonytalan pénzügyi kapcsolat közte meg az apja közt, itt nem emlékezteti semmi arra az iszonyatos kártyavesztességre. Itt az ezredben minden világos volt és egyszerű. Az egész világ két egyenlőtlen részre oszlik: az egyik – a mi pavlovgrádi ezredünk, a másik – minden más egyéb. És ehhez a más egyébhez nincs az embernek semmi köze sem. Az ezredben mindent jól ismer: ki hadnagy, ki kapitány, ki jó, ki rossz ember és főleg ki bajtárs. A markotányos hitelez, a fizetését harmadévenként kapja. Itt nincs min törni a fejét, nincs mi közt választani, csak ne csináljon az ember olyat, amit a pavlovgrádi ezredben rossznak tartanak; ha elküldik valahová, hajtsa végre azt, amit világosan, határozottan, érthetően megparancsoltak – és minden rendben van.

Amióta megint beilleszkedett az ezred életének e pontosan meghatározott körülményei közé, olyasféle örömet és megnyugvást érzett, akár a fáradt ember, ha pihenni tér. E hadjárat alatt azért is örvendetes volt Rosztovnak a katonaélet, mert a kártyaveszteség után (ezt a tettét hozzátartozóinak minden vigasztalása ellenére sem tudta megbocsátani magának), elhatározta: nem úgy szolgál, mint azelőtt, hanem, hogy jóvátegye a hibáját, kifogástalanul fog szolgálni, kitűnő bajtárs és tiszt lesz, vagyis nagyszerű ember; mindez oly nehéznek rémlett ott a *világban*, és oly könnyen lehetségesnek tetszett itt az ezrednél.

Rosztov a kártyaveszteség után elhatározta, hogy ezt a tartozását öt év alatt visszafizeti szüleinek. Eddig évente tízezret kapott, de eltökélte, hogy csak kétezret fogad el, a többit meghagyja szüleinek – törleszti vele tartozását.

Hadseregünket több visszavonulás, támadás és a pultuski meg a preussisch-eylaui ütközet után Bartenstein környékén vonták össze. Várták az uralkodó érkezését és az új hadjárat megkezdését.

A pavlovgrádi ezred a hadseregnek ahhoz a részéhez tartozott, amely részt vett az 1805-ös hadjáratban: olyan sokáig tartott a kiegészítése Oroszországban, hogy a hadjárat első hadműveleteiről elkésett. Nem volt ott sem Pultusknál, sem Preussisch-Eylaunál, a hadjárat második felében pedig, amikor csatlakozott a hadrakelt sereghez, Platov csapattestéhez sorolták.

Platov csapatteste a hadseregtől függetlenül tevékenykedett. A pavlovgrádiak egynéhányszor részt vettek a csatározásokban, foglyokat is ejtettek, sőt egyszer még Oudinot marsall fogatait is elzsákmányolták. Áprilisban több héten át egyhelyben vesztegeltek egy földig lerombolt, néptelen német falu határában.

Olvadt, sár volt és hideg, megtört a jég a folyókon is, járhatatlanná romlottak az utak: néha napokig nem kaptak élelmet sem az emberek, sem a lovak. Mivel a szállítás lehetetlenné vált, az emberek szétszéledtek

Pierre és Andrej beszélgetése a kompon.

az elhagyott, néptelen falvakba, krumplit kerestek, de már azt is csak keveset találtak.

Mindent föléltek már és minden lakos elmenekült, ki merre látott; akik meg ottmaradtak, nyomorultabbak voltak a koldusnál, azoktól ugyan nem volt mit elvenni; és még a kérgesebb szívű katonákkal is megesett, hogy inkább ők adták oda az utolsó falatjukat, semhogy kicsikartak volna tőlük valamit. Csatákban csupán két sebesültet vesztett a pavlovgrádi ezred, de az éhínség meg a betegség elpusztította majdnem a fél ezredet. Aki kórházba került, az olyan biztosan meghalt, hogy a katonák, a rossz táplálléktól lázasan is, még ha kelevény támadt is a testükön, szívesebben viselték a szolgálatot – pedig csak vonszolták lábukat az arcvonalban – semmint a kórházba mentek volna. Tavasz nyíltával a katonák rábukkantak egy növényre, amely a spárgához hasonlított, és itt is, ott is előütközött a földből. Maska édesgyökerének hívták – ki tudja, miért – és szétszéledtek a réten, mezőn, keresték ezt a Maska édesgyökerét (pedig de nagyon keserű volt), kardjukkal kiásták és megették, bár tilalom volt rá: ezt az ártalmas dudvát enni nem szabad! Tavasszal új betegség ütötte fel fejét a katonák között – megdagadt a kezük, lábuk és arcuk. A betegség okát ennek a gyökérnek a fogyasztásában sejtették az orvosok. De a Gyenyiszov századába tartozó pavlovgrádi huszárok a tilalom dacára is főképpen a Maska édesgyökerétették, mert már több mint egy hete szűk porciót kaptak a folyton-fogyó cibakból: alig egy félfont jutott főre-főre, krumplit meg csírásat, fagyottat hozott a legutóbbi fuvar.

A lovak is több mint egy hét óta zsupon tengődtek, ösztövérek voltak fertelmesen, a vedletlen szőr meg gubancba csapzott rajtuk.

De a nagy ínség ellenére mind a katonák, mind a tisztek pontosan úgy éltek, mint egyébkor; a huszárok pöffedt, sápadt arccal, rongyos ruhában ugyan, de azért ugyanúgy felsorakoztak beosztás végett, jártak takarítani, csutakolták a lovakat, tisztították a felszerelést, cibálták le takarmány helyett a zsupot a háztetőkről és jártak ebédelni az üsthöz, mint azelőtt, de még éhesebben álltak fel mellőle és el-eltréfáltak gyalázatos kosztjukon meg ínségükön. Szabadidejükben, mint máskor is, tüzet raktak és pucéron sütkéreztek mellette, megválogatták a csírás, rothadó krumplit, a javát megsütötték, és históriát mondtak vagy hallgattak Potyomkin meg Szuvorov hadjáratairól, vagy a lator Aljosáról meg Mikolkáról, a pópa béréséről.

A tisztek, ahogy szokták, kettesben, hármasban laktak a félig lerombolt, tetőtlen házakban. A magasabb rangúak szalma- meg krumpliszerzéssel, és általában az emberek élelmezésével vesződtek, az alacsonyabb rangúak meg – mint rendesen – vagy kártyáztak (mert élelem ugyan nem volt, de pénz volt bőven) vagy ártatlan játékokat: szvajkát és gorodkit[43]

[43] Földbe rajzolt kör közepébe úgy kell dobni egy laposfejű szeget, hogy megálljon a hegye a földben. Ez a szvajka-játék. Népszerű orosz játék a gorodki: meghatározott távolságról kell ügyesen elhelyezett fabábokat leütni

játszottak. A dolgok általános folyásáról keveset beszéltek, egyrészt azért, mert nem tudtak semmi biztosat, másrészt azért, mert ha homályosan is, de érezték, hogy a háború ügye általában rosszul áll.

Rosztov most is Gyenyiszovval lakott; baráti kapcsolatuk a szabadság után még szorosabbá vált. Gyenyiszov sohasem beszélt a Rosztov-családról, de abból a gyengéd barátságból, amelyet parancsnoka iránta tanúsított, Rosztov megérezte, hogy barátságuk megerősödésében része volt az öreg huszár Natasához fűződő boldogtalan szerelmének is. Gyenyiszov szemmel láthatóan igyekezett, hogy minél ritkábban tegye ki veszélynek Rosztovot, vigyázott rá és csata után mindig különös örömmel fogadta, valahányszor épen és sértetlenül visszatért. Rosztov az egyik kivezénylés alkalmával egy elhagyott, tönkretett faluban, ahová élelmiszerért küldték, ott talált egy öreg lengyelt a lányával meg csecsemő unokájával együtt. Le voltak rongyolódva, éhesek voltak, gyalogszerrel sem tudtak elmenekülni, alkalmatossággal sem rendelkeztek. Rosztov a csapat állomáshelyére vitte, a maga szállásán helyezte el, és egynéhány hétig, amíg az öreg fel nem épült, tartotta is őket. Rosztov egyik bajtársa egyszer, amikor a nőkről beszélgettek, gúnyos hangon azt mondta Rosztovról, hogy ő a legravaszabb mindnyájuk között, és hogy nem ártana, ha bajtársait összeismertetné a csinos kis lengyel menyecskével, akit megmentett. Rosztov sértésnek vette a tréfát, felfortyant és úgy odamondogatott a tisztnek, hogy Gyenyiszov alig tudta elhárítani a párbajt. Amikor a tiszt elment, Gyenyiszov – éppen, mert maga sem tudta, milyen viszonyban van Rosztov a lengyel menyecskével – megpirongatta lobbanékonysága miatt.

– Mit tudod te – felelte Rosztov. – Az az asszony olyan nekem, mintha húgom volna és ki sem mondhatom, mennyire bántott ez a dolog... mert... no, azért...

Gyenyiszov a vállára csapott és Rosztovra rá se pillantva, gyorsan fel s alá járkált a szobában, amit csak olyankor csinált, ha nagyon felindult.

– Megint kiütközött belőled az a bolond Rosztov-természet – mondta, és Rosztov könnyeket vett észre Gyenyiszov szemében.

XVI

Áprilisban felélénkült a hadsereg: híre járt, hogy jön az uralkodó. Rosztovnak nem sikerült eljutnia arra a szemlére, melyet az uralkodó Bartensteinben tartott: a pavlovgrádiak előőrsön, Bartensteintől jó messze voltak.

Táborban éltek. Gyenyiszov és Rosztov egy gallyakkal és pázsitkockákkal fedett földkunyhóban lakott, amelyet a katonák ástak nekik. A földkunyhó az akkoriban divatossá vált módon, a következőképpen készült: ástak egy másfél rőf széles, két rőf mély és negyedfél rőf hosszú árkot. Az árok egyik végén lépcsőfokokat vágtak, ez volt a lejárat, a tornác; az árok volt a szoba, ahol a szerencséseknél, mint például a századparancsnoknál, a lépcsővel szemben, a távolibb végén, cölöpökön egy deszka

feküdt – ez volt az asztal. Az árok két oldalán kivájtak még egy-egy rőf földet – ez volt az ágy és a dívány. A tetőt úgy építették, hogy közepütt állni lehetett, az ágyon meg ülni, ha az ember közelebb húzódott az asztalhoz. Gyenyiszovnál, aki fényűzően élt, mert szerették a katonái, még a tető homlokzatán is volt egy deszka, a deszkába meg egy törött, összeragasztott üveg volt beleillesztve. Ha nagyon hideg volt, a lépcsőre (ahogy Gyenyiszov a kunyhónak ezt a részét nevezte: az előszobába) egy felhajlított szélű vaslemezen zsarátnokot vittek a katonák a tábortűzből, és olyan meleg lett, hogy a tisztek – Gyenyiszovnál és Rosztovnál mindig sokan voltak – ingujjasan ültek.

Áprilisban Rosztov egyszer megint napos volt. Reggel nyolc óra tájban, amikor az átvirrasztott éjszaka után hazatért, zsarátnokot hozatott, fehérneműt váltott, mert bőrig ázott, aztán imádkozott, jól megteázott, rendbe rakta a holmiját a maga zugában meg az asztalon, aztán szélfútta, égő arccal, ingujjban ledőlt és a feje alá tette a kezét. Kellemes érzéssel arra gondolt, hogy a napokban okvetlenül előléptetést kap a legutóbbi felderítő útjáért, és várta haza Gyenyiszovot, aki elment valahová.

Odakintről Gyenyiszov mennydörgő kiáltása hallatszott; bizonyára nagyon nekihevült. Rosztov az ablakhoz hajolt, hogy megnézze, kivel veszekszik Gyenyiszov és Topcsejenko őrmestert pillantotta meg.

– Megparancsoltam, ne engedd, hogy azt a gyökeret falják, azt a Maska gyökerét! – kiáltotta Gyenyiszov. – A tulajdon szememmel láttam, hogy Lazarcsuk cipelt egy csomót a mezőről.

– Megtiltottam én, nagyságos uram, de nem fogadnak szót – felelte az őrmester.

Rosztov visszafeküdt az ágyra és elégedetten azt gondolta: „Hadd vesződjék, bajmolódjék, én elvégeztem a magam dolgát és most fekszem. De nagyszerű!" A falon keresztül hallotta, hogy az őrmesteren kívül még Lavruska, Gyenyiszov talpraesett, csintalan legénye is mond valamit. Lavruska szekerekről, cibakról, meg ökrökről beszélt, amelyeket akkor látott, amikor élelemért járt.

Odakint megint felharsant Gyenyiszov hangja: „Második szakasz! Nyergeljl" – kiáltotta távolodva.

„Ugyan hová készülnek?" – gondolta Rosztov.

Öt perc múlva Gyenyiszov belépett a kunyhóba, sáros csizmában felfeküdt az ágyra, dühösen elszívta a pipáját, szétdobálta minden holmiját, felcsatolta korbácsát, szablyáját és indult kifelé. Rosztovnak arra a kérdésére, hova megy? – mérgesen és határozatlanul azt felelte, hogy dolga van.

– Az Isten meg a felséges császár legyen a bírám! – mondta távoztában Gyenyiszov; és Rosztov máris hallotta, hogy a kunyhó mellett cuppogva dagasztja a sarat egynéhány ló lába. Rosztov nem nagyon firtatta, hova indul Gyenyiszov. Jól megmelegedett a kuckójában, elaludt és csak estefelé ment ki a kunyhóból. Gyenyiszov még nem tért vissza. Este szépre fordult az idő. A szomszédos földkunyhó mellett szvajkát játszott két tiszt

meg egy hadapród. Szög helyett retket vagdostak nagy nevetve a porhanyós, sáros földbe. Rosztov is közéjük állt. Amikor a legjavában folyt a játék, közeledő fogatokat pillantottak meg, amelyeket sovány gebéken, tizenöt huszár kísért. Mire a huszárok-kísérte fogatok már csaknem odaértek a kötőcölöpökhöz, egész tömeg huszár sereglett köréjük.

– Gyenyiszov folyton kesergett – mondta Rosztov – és lám, megérkezett az élelem.

– Csakugyan! – felelték a tisztek. – Annak örülnek hát annyira a huszárok! – Nem messzire a huszárok mögött lovagolt Gyenyiszov két gyalogos tiszt kíséretében, akikkel élénken beszélgetett. Rosztov elébük indult.

– Figyelmeztetem, kapitány – mondta az egyik tiszt, egy alacsony, sovány férfi. Láthatóan igen dühös volt.

– Megmondtam már, hogy nem adom oda – felelte Gyenyiszov.

– Felelni fog érte, kapitány! Bajtársaktól erővel elvenni a szállítmányt! Ez útonállás! A mi embereink már két napja nem ettek.

– Az én embereim meg két hete nem ettek – felelte Gyenyiszov.

– Ez rablás, ezért felelni fog, tisztelt uram! – ismételte még élesebb hangon a gyalogos tiszt.

– Jó, de mit csüngenek itt rajtam, mi? – kiáltotta Gyenyiszov és hirtelen dühbe gurult. – Én fogok felelni, nem maguk, mit dünnyögnek itt a fülembe?! Menjenek, míg szépen mondom! – kiáltott rá a két tisztre.

– Szép kis tréfa! – kiáltotta az alacsony tiszt. Egy cseppet sem szeppent meg és egy tapodtat sem tágított. – Majd megmutatom én magának, hogy kell rabolni...

– Mars a pokolba, de rögtön, mert odavágok! – kiáltott Gyenyiszov és a tiszt felé fordította a lovát.

– Jó-jó – mondta fenyegetően a tiszt, megfordította a lovát és a nyeregben zötykölődve ügetésben eliramlott.

– Mint macska a köszörűkövön! Szakasztott! Mint macska a köszörűkövön! – kiáltotta utána Gyenyiszov. Ez volt a legnagyobb gúny, amivel lóháton ülő gyalogost csak illethet lovaskatona. Aztán odaléptetett Rosztovhoz és hahotára fakadt.

– Lefoglaltam a gyalogságtól, erővel elvettem a szállítmányukat. Hát csak nem fordulhatnak fel éhen az embereim!

Azokat a fogatokat, amelyek a huszárokhoz érkeztek, egy gyalogezredhez irányították, de amikor Gyenyiszov Lavruska révén megtudta, hogy csak ez az egy szállítmány van útban, lefoglalta a huszárjaival. Busásan ellátták a katonákat kétszersülttel, még más századoknak is juttattak belőle.

Másnap az ezredparancsnok magához rendelte Gyenyiszovot és szétterpesztett ujjakkal betakarva a szemét, azt mondta: „Én így nézem a dolgot, én nem tudok semmiről semmit, nem keverek bajt belőle, de azt ajánlom, hogy menjen el a törzshöz és ott, a gazdasági hivatalban igazítsa el ezt az ügyet, ha lehet, írja alá, hogy ennyi meg ennyi élelmet átvett;

ellenkező esetben, mivel az igénylés a gyalogezred nevére szól, felkavarodik a dolog és esetleg rossz véget ér."

Gyenyiszov az ezredparancsnoktól egyenesen a törzshöz lovagolt, azzal az őszinte óhajjal, hogy hasznosítsa a jótanácsot. Este olyan állapotban tért vissza a kunyhójába, amilyenben Rosztov még sose látta barátját. Gyenyiszov még beszélni sem tudott, csak fuldoklott. Amikor Rosztov megkérdezte, mi baja, gyenge, rekedt hangon csak érthetetlen szitkokat és fenyegetéseket dadogott.

Rosztov megijedt és azt ajánlotta Gyenyiszovnak, hogy vetkőzzék le, igyék vizet, és orvosért küldött.

– Bíróság elé állítani, rablásért, engem?! Jaj! Vizet még! Csak állítsanak! Én akkor is ütöm, mindig is ütni fogom ezeket a kapcabetyárokat, megmondom én az uralkodónak is! Jeget – mondta szaggatottan.

Megérkezett az ezredorvos. Azt mondta, hogy okvetlenül eret kell vágni. Egy mély tányérra való fekete vér csurgott ki Gyenyiszov szőrös karjából. Csak az érvágás után lett olyan állapotban, hogy elbeszélhessen mindent, ami történt.

– Odaérkezem – kezdte elbeszélését. – „No, hol itt a parancsnok?" Megmutatták. „De tessék ám várni." – „Szolgálatban vagyok, harminc versztát tettem meg, nem érek rá várni, jelents be!" Jó, kijön a főfőtolvaj, az is elkezd leckéztetni: „Ez rablás!" – „Nem az a rabló – mondom – aki azért veszi el az élelmet, hogy enni adhasson a katonáinak, hanem az, aki azért veszi el, hogy zsebre dugja!" Jó. Azt mondja: „Írja alá a hadbiztosnál, de az ügyet átadjuk ám felsőbb parancsnokságnak." Odamegyek a hadbiztoshoz. Belépek, és az asztalnál... No, ki ül?! Találd ki!... Ki koplaltat agyon bennünket?! – kiáltotta Gyenyiszov és fájós kezével akkorát csapott az asztalra, hogy a deszka majd leesett, a poharak meg csak úgy táncoltak rajta. – Tyeljanyin!! „Micsoda?! Te koplaltatsz, te éheztetsz itt bennünket? Mi?!" Egyet jobbról, egyet balról, nagyon a kezemre esett!... Hej, azt a bitang jebuzeusát – és csergettem agyba-főbe! De kitöltöttem a kedvem, azt mondhatom! – kiáltotta Gyenyiszov és boldogan is, meg dühösen is villogtatta a fogát fekete bajusza alól. – Agyonvertem volna, ha ki nem veszik a kezem közül.

– Mit kiabálsz? Csillapodj – mondta Rosztov. – Lám, megint megeredt a vér. Állj meg már, új kötést kell tenni rá.

Kötözés után lefektették Gyenyiszovot. Másnap vidáman, nyugodtan ébredt.

De délben, komoly és szomorú arccal belépett Gyenyiszov és Rosztov közös kunyhójába az ezred segédtisztje és búsan előmutatott egy hivatalos iratot, amelyet az ezredparancsnok Gyenyiszov őrnagynak küld, és amelyben kérdéseket intéz hozzá a tegnapi eseményekkel kapcsolatban. A segédtiszt közölte, hogy a dolog bizonyára nagyon rosszra fordult, mert kineveztek egy hadbírósági bizottságot; és hogy a csapatok martalóckodásaival, túlkapásaival szemben akkoriban tanúsított szigorúság folytán még a legjobb esetben is rangfosztással végződhet a dolog.

A sértettek olyan formában tálalták fel a dolgot, hogy Gyenyiszov őrnagy, miután elzsákmányolta a szállítmányt, ittas állapotban, a legcsekélyebb kihívás nélkül, beállított a fő élelmezőmesterhez, letolvajozta, veréssel fenyegette, majd amikor onnan eltávolították, berontott az irodába, megvert két hivatalnokot, sőt az egyiknek a karját is kicsavarta.

Gyenyiszov, Rosztov újabb kérdéseire, nevetve azt felelte, hogy úgy emlékszik, csakugyan a tenyerébe szaladt egy másik hivatalnok is, dehát ez mind szamárság, szóra sem érdemes; hogy esze ágában sincs félni semmilyen bíróságtól, és hogy ha ezek a bitangok bele mernek kötni, úgy visszavág nekik, hogy megemlegetik.

Gyenyiszov lenézően beszélt erről az egész ügyről, de a lelke mélyén félt a bíróságtól (még ha palástolta is mások előtt) és kínozta az ügy, amelynek bizonyára még rossz következményei lesznek. Mindennap egyremásra jöttek az iratok a kérdésekkel, jöttek a bírósági idézések és május elsején meghagyták Gyenyiszovnak, hogy adja át a századot a rangban utána következő tisztnek és jelenjék meg a hadosztály törzskaránál, adjon magyarázatot az élelmezési bizottságban elkövetett duhajkodás dolgában. Az előző este Platov felderítést végzett két kozákezreddel meg két huszárszázaddal. Gyenyiszov, mint mindig, az előőrsöknél is előbbre rúgtatott, fitogtatta bátorságát. Egy golyó, amelyet a francia lövészek eresztettek felé, a combja húsába talált. Gyenyiszov máskor talán nem ment volna el az ezredből ilyen könnyű sebbel, de most kapott az alkalmon, megtagadta a jelentkezést a hadosztálynál és kórházba vonult.

XVII

Júniusban zajlott le a friedlandi ütközet. A pavlovgrádiak nem vettek részt benne. Mindjárt azután megkötötték a fegyverszünetet. Rosztov nehezen viselte el barátjának távollétét és mivel távozta óta semmi hírt sem kapott felőle s mert aggódott ügyének kimenetele, meg a sebesülése miatt is, a fegyverszünetet kihasználva engedélyt kért, hogy a kórházban meglátogathassa Gyenyiszovot.

A kórház egy porosz kisvárosban volt, amelyet kétszer is tönkretettek az orosz meg a francia csapatok. Mivel ez nyáron történt, amikor a mezőn minden olyan szép volt, a kisváros – ahol romba dőltek a háztetők és a kerítések, ahol be volt mocskolva minden utca, ahol toprongyos volt minden lakos, ahol részeg és beteg katonák csatangoltak szerteszét – különösen komor látványt nyújtott.

Az ispotályt egy kőházban rendezték be, ahol a széthordott kerítésnek már csak a nyomai maradtak meg, ahol felerészben kitörött már ablakkeret és üveg egyaránt. Egynéhány bekötözött, sápadt és puffadt testű katona járkált meg ült az udvaron, a napsütésen.

Mihelyt Rosztov belépett a ház ajtaján, rothadó test bűze és kórház-

szag csapta meg. A lépcsőn egy orosz katonaorvost talált, akinek szivar volt a szájában. A doktor mögött egy orosz felcser lépkedett.

– Nem szakadhatok százfelé – mondta az orvos – gyere el majd este Makar Alekszejevicshez, ott leszek. – A felcser kért még tőle valamit. – Eh! Csináld, ahogy tudod! Hát nem mindegy?

Az orvos meglátta Rosztovot, aki felfelé jött a lépcsőn.

– Mit óhajt, nagyságos uram? – kérdezte az orvos. – Mit óhajt? Vagy mivel golyó nem találta, hát tífuszt akar összeszedni? Ez, kedves barátom, bélpoklosok telepe.

– Miért? – kérdezte Rosztov.

– Tífusz pusztít, kedves barátom. Aki ide beteszi a lábát – halál fia. Csak mi ketten, én meg Makejevics (a felcserre mutatott) vonszoljuk még valahogy magunkat. Öt magamfajta orvos már sorra elhullt itt. Ha belép egy új, egy hét múlva vége – mondta látható élvezettel a doktor. – Porosz orvosokat is hívtunk, de a kedves szövetségeseinknek nem fűlik hozzá a foguk.

Rosztov megmagyarázta neki, hogy Gyenyiszov huszárőrnagyot szeretné meglátogatni, aki itt fekszik.

– Nem ismerem, nem ismerem, kedves öcsém. Csak gondolja meg, három kórházam van nekem egymagamnak, több mint négyszáz beteg! Még jó, hogy a jótékony porosz hölgyek havonta két font kávét meg tépést küldenek, máskülönben végünk volna. – Felkacagott. – Négyszáz beteg, kedves öcsém. És folyton küldenek újakat is. Ugye, négyszáz van? Mi? – fordult a felcserhez.

A felcsernek nagyon elgyötört volt a külseje. Szemmel láthatólag boszszúsan várta, mikor megy már el a doktor, aki ugyancsak belemelegedett a csevegésbe.

– Gyenyiszov őrnagy – ismételte Rosztov. – Molittennél sebesült meg.

– Azt hiszem, meghalt. Ugye, Makejev? – kérdezte közömbösen a felcsertől.

De a felcser nem erősítette meg a doktor szavait.

– Melyik? Az a hosszú, verhenyes? – kérdezte a doktor.

Rosztov leírta Gyenyiszov külsejét.

– Volt, volt itt egy olyan – mondta szinte megörülve az orvos – de azt hiszem, meghalt, különben majd megnézem a névjegyzékekben. Nálad vannak, Makejev?

– A névjegyzékek Makar Alekszejicsnél vannak – mondta a felcser. – De tessék sorra járni a tiszti kórtermeket, ott mindjárt megláthatja – fordult Rosztovhoz.

– Eh, jobb, ha nem mászkál, kedves öcsém! – mondta a doktor – mert különben még maga is itt ragad. – De Rosztov búcsút vett a doktortól és megkérte a felcsert, kísérje oda.

– Csak aztán ne engem okoljon – kiáltotta a doktor a lépcső aljáról.

Rosztov meg a felcser bement a folyosón. Ezen a sötét folyosón olyan erős volt a kórházszag, hogy Rosztov befogta az orrát, meg kellett áll-

nia, erőt gyűjtenie és csak akkor indulhatott tovább. Jobbkéz felől kinyílt egy ajtó, kikukkantott rajta egy mezítlábas, mankós, sovány, sárga ember, aki egy szál fehérneműben volt. Az ajtófélfának dőlve, irigyen csillogó szemmel bámulta az előtte elhaladó két embert. Rosztov bepillantott az ajtón, és azt látta, hogy a betegek és sebesültek a padlón, szalmán és köpenyeken feküdtek.

– Be szabad menni, megnézni? – kérdezte.

– Ugyan mit néz rajtuk?! – felelte a felcser. De éppen mert a felcser szemmel láthatólag nem akarta beengedni, Rosztov csak azért is belépett a katonák kórtermébe. Az a bűz, amelyet már megszokott az orra a folyosón, itt még csak erősödött. Itt egy kissé megváltozott ez a bűz, csípősebb lett és érezni lehetett, hogy épp innen terjed szét az egész.

A hosszú szobában, amelynek nagy ablakain fényesen besütött a nap, két sorban, fejjel a fal felé, középütt folyosót hagyva, feküdtek a betegek és a sebesültek. Nagy részük eszméletlen volt, fel sem neszelt a belépőkre. Akik öntudatuknál voltak, mind feltápászkodtak egy kissé, vagy felemelték sovány, sárga arcukat, és egyforma, segélyt remélő tekintettel, de a más egészségéért érzett irigységgel, szemrehányóan, merően néztek Rosztovra. Rosztov a szoba közepére ment, betekintett a szomszédos szobák nyitott ajtaján és egyik oldalon is, a másikon is pontosan ugyanazt látta. Megállt, némán körülnézett. Ezt nem várta volna semmiképp. Közvetlenül előtte, a középütt húzódó folyosón csaknem keresztben, a puszta padlón feküdt egy beteg; kozák lehetett, mert a haja körben, egyenesre volt nyírva. A kozák, óriási karját és lábát széjjelvetve, hanyatt feküdt. Arca bíborvörös volt, a szeme teljesen felakadt, úgyhogy csak a fehérje látszott, meztelen vörös lábán és karján kötélvastagságúra duzzadtak az erek. Tarkóját a padlóba verte, rekedt hangon mondott egy szót, majd egyre ismételgette. Rosztov jól odafigyelt, mit mond, és sikerült kihámoznia azt a folyton ismételgetett szót. Ez volt: vizet – vizet – vizet! Rosztov szétnézett, keresett valakit, aki a helyére fektetné a beteget és vizet adna neki.

– Ki ápolja itt a betegeket? – kérdezte a felcsertől. Ekkor a szomszéd szobából belépett egy furmányos katona, a kórházi ápoló, és a lépést keményen kivágva odament Rosztovhoz és kihúzta magát.

– Erőt-egészséget, méltóságos uram! – kiáltotta a katona és Rosztovra düllesztette a szemét; bizonyára valami kórházi feljebbvalónak nézte.

– Fektesd vissza már és adj neki vizet – mondta Rosztov és a kozákra mutatott.

– Igenis, méltóságos uram – felelte örömmel a katona, még buzgóbban kidüllesztette a szemét és még jobban kihúzta magát, de arrább se moccant.

„Itt ugyan nem megy az ember semmire" – gondolta Rosztov, lesütötte szemét és már-már indult kifelé, de megérezte, hogy jobbról sokatmondó nézéssel mered rá valaki – arrafelé fordult. Egészen a sarokban, egy köpenyen, olyan soványan, akár egy csontváz, ült egy szigorú, sárga arcú, borotválatlan, ősz szakállú, öreg katona, és merően bámult Rosztovra. Az

egyik szomszédja súgott valamit az öreg katonának és többször is Rosztov felé intett. Rosztov mindjárt tudta, hogy az öreg kérni akar tőle valamit. Közelebb ment és azt látta, hogy az öregnek csak az egyik lába van behajlítva, a másik egészen combig hiányzik. Az öreg másik szomszédja, aki tőle eléggé messzire, hátrabicsaklott fejjel, mozdulatlanul feküdt, piszeorrú, viaszsárga, szeplős arcú, fiatal katona volt; a szeme egészen a szemehéja alá fordult. Rosztov ránézett a fiatal katonára és hideg futott végig a hátán.

– Azt hiszem, ez... – fordult a felcserhez.

– Már kértük, nagyságos uram – mondta az öreg katona, és megremegett az alsó állkapcsa. – Már reggel meghalt. Hiszen mi is emberek vagyunk, nem kutyák...

– Mindjárt érte küldök, eltakarítják, eltakarítják – mondta sietve a felcser. – Tessék, nagyságos uram.

– Menjünk, menjünk – felelte Rosztov ugyancsak sietve, és szemét lesütve, összegörnyedve kifelé indult a szobából: szeretett volna észrevétlenül áthaladni a rámeresztett, feddő tekintetű, irigy szemek sora közt.

XVIII

A felcser a folyosón végighaladva bevezette Rosztovot a tiszti osztályra, mely három egymásba nyitott szobából állt. Ezekben a szobákban ágyak voltak; az ágyakon sebesült és beteg tisztek feküdtek vagy ültek. Némelyikük kórházi köpenyben fel s alá járkált a szobákban. Az első, akivel Rosztov a tiszti osztályon találkozott, félkarú, alacsony, sovány kis ember volt, aki pipáját az agyarára szorítva, kórházi köpenyben, sipkásan járkált az első szobában. Rosztov szemügyre vette és igyekezett emlékezetébe idézni, hol is látta ezt az embert.

– Lám, hol hoz össze bennünket megint a sors – mondta a kis ember. – Tusin vagyok; Tusin – emlékszik, én vettem fel Schöngrabennél? Látja, lekanyarítottak belőlem egy kis darabot... – mondta mosolyogva és köpenyének üres ujjára mutatott. – Vaszilij Dmitrijevics Gyenyiszovot keresi? Az is itt lakik! – mondta, mikor megtudta, kit keres Rosztov. – Itt van, itt van! – és a másik szobába vezette Rosztovot, ahonnan több hahotázó hang hallatszott ki.

„Hogy tudnak itt élni egyáltalán, nemhogy még hahotázni?" – gondolta Rosztov: még mindig érezte azt a hullaszagot, amelyet a katonák kórtermében magára szedett; még mindig látta maga körül azokat az irigy pillantásokat, amelyek kísérték mindkét felől, látta a felakadt szemű, fiatal katona arcát.

Gyenyiszov a feje búbjáig betakarózva, még mindig aludt az ágyán, pedig már délre járt az óra.

– Á, Rosztov?! Isten hozott! – kiáltotta aztán ugyanazon a hangon, ahogy az ezredben szokta; de Rosztov szomorúan vette észre, hogy emö-

gött, meg a szokott fesztelenség és élénkség mögött egy új, csúnya érzés bújkál Gyenyiszov arckifejezésében, hanglejtésében és szavaiban.

Sebe jelentéktelen volt ugyan, de még mindig nem gyógyult be, pedig már hat hét telt el, amióta megsebesült. Arcán ugyanaz a sápadtság, pöffedtség, mint valamennyi betegén. De ez nem lepte meg Rosztovot; az lepte meg, hogy Gyenyiszov mintha nem is örülne neki és csak kényszeredetten mosolyogna rá. Gyenyiszov nem érdeklődött sem az ezred iránt, sem a dolgok általános folyása iránt. Amikor Rosztov ezekről beszélt, Gyenyiszov oda sem ügyelt.

Rosztov azt is észrevette, hogy Gyenyiszovnak kellemetlen, ha ő az ezredet meg általában azt a másik szabad életet emlegeti, amely a kórházon kívül folyik. Mintha igyekeznék elfelejteni azt a régi életet, mintha csak az élelmezési hivatalnokkal való ügye érdekelné. Rosztovnak arra a kérdésére, milyen állapotban van az ügy, tüstént előhúzott a párna alól egy iratot, amelyet a bizottságtól kapott, elővette a letisztázatlan választ is. Felélénkült, amikor elkezdte olvasni a választ, és különösen felhívta Rosztov figyelmét azokra a csípős megjegyzésekre, amelyeket ebben az iratban ellenségeire tett. Gyenyiszov kórházi bajtársai, akik az előbb körülvették Rosztovot – hiszen újonnan érkezett a szabad világból – egymás után szétszéledtek, mihelyt Gyenyiszov elkezdte olvasni a válaszát. Rosztov azt olvasta le az arcukról: ezek az urak már nem egyszer hallották ezt az egész históriát és volt módjuk rá, hogy megunják. Csak ágyszomszédja, egy kövér ulánus maradt ülve az ágyán – és homlokát komoran összeráncolva pöfékelt – meg a félkarú kis Tusin hallgatta tovább, rosszalló fejcsóválások közepette. Amikor Gyenyiszov legjavában olvasott, az ulánus félbeszakította.

– Véleményem szerint – fordult Rosztovhoz – kegyelmet kell kérni egyenest az uralkodótól. Azt mondják, hamarosan nagy kitüntetéseket osztogatnak, és bizonyára megadják a bocsánatot...

– Én kérjek kegyelmet?! – mondta Gyenyiszov; szerette volna, ha ugyanolyan erély és hevesség cseng a hangjában, mint azelőtt, de bizony csak tehetetlen ingerültség kongott benne. – Kegyelmet? Ha rabló volnék, akkor kegyelmet kérnék. De engem azért állítanak bíróság elé, mert lerántom a leplet a rablókról. Hát állítsanak. Én nem félek senkitől; én becsülettel szolgáltam a cárt, a hazát, és nem loptam soha! És engem akarnak megfosztani a rangomtól és... Idehallgass, megírom én nekik kereken, de meg ám: „Ha sikkasztó volnék..."

– Szó, ami szó, ügyes írás – mondta Tusin. – De nem itt a bökkenő, Vaszilij Dmitrics! – Ő is Rosztov felé fordult. – Meg kell hajolni, de Vaszilij Dmitrics hallani sem akar róla. Pedig a hadbíró maga megmondta, hogy rosszul áll az ügye.

– Bánom én, ha rosszul áll is?! – fakadt ki Gyenyiszov.

– A hadbíró már meg is írta a kérvényt – folytatta Tusin – csak alá kell írni és övele elküldeni. Őneki (Rosztovra mutatott) bizonyára van pártfogója a vezérkarnál. Jobb alkalmat keresve sem találhat.

– Megmondtam már, hogy énbelőlem nem lesz talpnyaló! – vágott közbe Gyenyiszov és tovább olvasta a válaszát.

Rosztov nem merte unszolni Gyenyiszovot, pedig ösztöne azt súgta, hogy Tusin meg a többi tiszt javasolta út a legbiztosabb; pedig boldog lett volna, ha segítséget nyújthat Gyenyiszovnak. Ám tudta, hogy Gyenyiszov akarata hajlíthatatlan, és hogy lobbanó hévvel keresi a maga igazát.

Amikor Gyenyiszov befejezte maró válaszának több mint egy órán át tartó felolvasását, Rosztov nem szólt egy szót sem és igen bús hangulatban töltötte a nap hátralevő részét Gyenyiszov kórházi bajtársai között, akik megint köréje gyűltek. Beszélt is arról, amit tudott, hallgatta is a többiek szavát. Gyenyiszov egész este mogorván hallgatott.

Késő este Rosztov távozni készült és megkérdezte Gyenyiszovtól, nincs-e valami elintézni való.

– De van, várj csak – mondta Gyenyiszov. A tisztekre pillantott, aztán megint előhúzta a párna alól az iratait, odament az ablakhoz, ahol a tintásüvege állt, aztán leült és írt valamit.

– Látom: egy szál karddal várat vívni nem lehet – mondta, eljött az ablak mellől és odaadott Rosztovnak egy nagy borítékot. Az uralkodóhoz címzett kérvény volt, az, amelyet a hadbíró fogalmazott. Gyenyiszov ebben a kérvényben meg sem említette az élelmezési hivatal bűneit, csupán kegyelmet kért.

– Add át, látom, hogy... – Nem fejezte be; fájdalmas, erőltetett mosolyra húzta a száját.

XIX

Rosztov visszament ezredéhez, elmondta a parancsnoknak, hogy áll Gyenyiszov ügye, aztán Tilsitbe, az uralkodóhoz indult a levéllel.

Június tizenharmadikán a francia meg az orosz császár találkozott Tilsitben. Borisz Drubeckoj megkérte azt a magasrangú személyiséget, akinek az oldalán szolgált, osszák be abba a kíséretbe, amely Tilsitbe követi majd a császárt.

– *Je voudrais voir le grand homme*[44] – mondta Napoleonra célozva, akit mindeddig, akár mások is valamennyien, csak Buonapartenak nevezett.

– *Vous parlez de Buonaparte?*[45] – kérdezte mosolyogva tábornoka.

Borisz kérdően tekintett tábornokára és rögtön tudta, hogy ez csak tréfás próbatétel.

– *Mon prince, je parle de l'empereur Napoléon*[46] – felelte. A tábornok mosolyogva megveregette Borisz vállát.

---

[44] Látni szeretném azt a nagy embert.
[45] Buonapartéről beszél?
[46] En Napoleon császárról beszélek, hercegem.

– Te még sokra viszed – mondta, és maga mellé vette.

Borisz a két császár találkozása napján, a kis számú kíséret közt, ott volt a Nyemen partján; látta a monogramos tutajt, Napoleon elvonulását a túlsó parton a francia gárda előtt, látta Sándor császár tűnődő arcát, ahogy szótlanul ült egy Nyemen-parti fogadóban és várta Napoleon érkezését; látta, mikor a két császár csónakba szállt, és Napoleon, aki előbb kötött ki a tutajnál, előresiet, kezet nyújt, majd mindketten eltűnnek a pavilonban. Borisz, amióta bekerült a legfelső körökbe, kifejlesztette magában azt a szokást, hogy tüzetesen megfigyeljen és feljegyezzen mindent, ami körülötte történik. A tilsiti találkozáskor is hol azt kérdezte, hogy hívják azokat a személyeket, akik Napoleonnal jöttek; hol azt, milyen egyenruhát viselnek; és mindig leste az előkelő személyiségek szavát. Amikor a két császár bement a pavilonba, pontosan abban a pillanatban az órájára tekintett, és nem mulasztotta el, hogy megint rátekintsen, amikor Sándor kilépett a pavilonból. A találkozás egy óra ötvenhárom percig tartott: ekképpen is jegyezte fel azon az estén más olyan tényekkel együtt, amelyek – úgy vélte – történelmi jelentőségűek. Mivel a két császár kísérete nagyon kicsiny volt és az olyan embernek, aki nagyra tartja a sikert a szolgálatban, igen-igen sokat számított, hogy ott lehet Tilsitben a két császár találkozásakor – mihelyt Tilsitbe ért, Borisz is érezte, hogy attól fogva teljesen megszilárdult a helyzete. Nemcsak felületesen, hanem közelebbről is megismerték és megszokták. Két ízben teljesített küldetést magánál az uralkodónál, úgyhogy az uralkodó személyesen ismerte, bizalmasai meg most már korántsem idegenkedtek tőle úgy, mint azelőtt, amikor új embernek tartották, sőt épp azon csodálkoztak volna, ha nem forogna közöttük.

Borisz Zsilinszkij lengyel gróffal, egy másik segédtiszttel lakott együtt. Zsilinszkij, aki Párizsban nevelkedett, gazdag ember volt, rajongott a franciákért, és tilsiti tartózkodásuk alatt minden ebéden meg villásreggelin ott vendégeskedett Zsilinszkijnél meg Borisznál a francia gárda meg a francia vezérkar jónéhány tisztje.

Június huszonnegyedikén este Zsilinszkij gróf, Borisz lakótársa vacsorát rendezett francia ismerőseinek. A vacsorán volt egy díszvendég is: Napoleon egyik adjutánsa, ott volt több francia gárdatiszt meg egy ősi francia arisztokrata családból származó fiatal fiú, Napoleon apródja. Rosztov a sötétség leple alatt, polgári ruhában – hogy fel ne ismerjék – épp azon a napon érkezett Tilsitbe és toppant be Zsilinszkij meg Borisz szállására.

Rosztovnak, meg ahonnan jött: az egész hadseregnek a franciákhoz és Napoleonhoz való viszonyában – akik most ellenségből baráttá váltak – még korántsem ment végbe az a fordulat, amely a főhadiszálláson és Borisz magatartásában már végbement. A hadseregben továbbra is megvetéssel és félelemmel elegyes harag forrott Bonapartéval meg a franciákkal szemben, mint azelőtt. Rosztov nemrégen még azon vitázott egy Platov-csapattestbeli kozák tiszttel, hogy ha Napoleon fogságba esnék, akkor nem mint uralkodóval, hanem mint gonosztevővel bánnának vele.

Rosztov nemrégen még azt bizonygatta nagy hévvel egy sebesült francia ezredesnek – véletlenül találkozott vele az úton – hogy nem lehet béke egy törvényes uralkodó és a gonosztevő Bonaparte között. Így aztán furcsa meglepetésként érte, hogy Borisz szállásán francia tiszteket lát – abban az egyenruhában, amelyet egészen másképpen szokott nézni az oldalvéd előőrsvonalából. Amikor megpillantotta az ajtón kikukkantó francia tisztet, hirtelen az a harci düh és gyűlölet hatalmasodott el rajta, amelyet mindig érezni szokott, valahányszor ellenséget lát. Megállt a küszöbön és oroszul azt kérdezte, itt lakik-e Drubeckoj. Borisz, mihelyt meghallotta az idegen hangot az előszobában, kisietett Rosztov elé. Az első pillanatban, amikor felismerte Rosztovot, bosszúság suhant át az arcán.

– Á, te vagy az? Nagyon örülök, nagyon örülök – mondta aztán mégis mosolyogva és közelebb lépett. De Rosztov észrevette az előbbi arckifejezését.

– Úgy látom, rosszkor jöttem – mondta. – Nem is jöttem volna, de fontos dolgom van veled – folytatta hidegen.

– Dehogyis, csak csodálkozom, hogy jöttél ide az ezredből. *Dans un moment je suis à vous*[47] – szólt vissza egy hívó hangra.

– No, látom, hogy rosszkor jöttem – ismételte Rosztov.

A bosszúság kifejezése már eltűnt Borisz arcáról; úgy látszik, már megfontolta és el is döntötte, mit kell tennie: rendkívül nyugodtan megfogta Rosztovnak mind a két kezét és a szomszéd szobába indult vele. Borisz szemét, amellyel nyugodtan és határozottan nézett Rosztovra, mintha köd vonta volna be, vagy valami fátyolt – a társasági modor kék szemüvegét – akasztották volna elébe. Így látta Rosztov.

– Ugyan kérlek, hát jöhetsz te rosszkor? – mondta Borisz. Bevezette Rosztovot a szobába, ahol már terítve volt az asztal, bemutatta a vendégeknek, megmondta a nevét és megmagyarázta, hogy nem polgári egyén, hanem huszártiszt, régi jóbarátja. – Zsilinszkij gróf, *le comte N. N.*, *le capitaine S. S.* – nevezte meg sorra a vendégeket. Rosztov morcosan nézett a franciákra, kelletlenül hajolgatott és nem szólt semmit.

Zsilinszkij láthatólag nem valami nagy örömmel fogadta be ismerősei körébe ezt az új orosz személyt, és egy szót sem szólt Rosztovhoz. Borisz úgy tett, mintha nem venné észre, hogy mindenkit feszélyez ennek az új embernek a jelenléte, és ugyanolyan barátságos nyugalommal és fátyolos tekintettel, ahogyan Rosztovot fogadta, iparkodott felélénkíteni a társalgást. Az egyik francia a megszokott francia udvariassággal odafordult a konokul hallgató Rosztovhoz és azt mondta, Rosztov bizonyára azért jött Tilsitbe, hogy lássa a császárt.

– Nem – felelte kurtán Rosztov – dolgom van itt.

Rosztov kedvét vesztette, mihelyt észrevette Borisz arcán a bosszúságot, és ahogy a kedveszegett emberrel történni szokott, folyton azt képzelte, hogy mindenki barátságtalanul néz rá, és hogy ő mindenkit csak

[47] Egy pillanat, mindjárt rendelkezésére állok.

zavar. Valóban zavart is mindenkit, így aztán ő volt az egyetlen, aki kimaradt az ismét kialakuló általános társalgásból. „Minek ül ez itt?" – kérdezte a vendégek rá-rávetett tekintete. Felállt és odament Boriszhoz.

– Mégiscsak terhedre vagyok – mondta halkan – menjünk, hadd mondjam el, mi járatban vagyok, és már megyek is.

– Nem, egy cseppet sem – mondta Borisz. – De ha fáradt vagy, menjünk át az én szobámba, és feküdj le, pihenj.

– Csakugyan...

Átmentek abba a kis szobába, ahol Borisz hálni szokott. Rosztov le sem ült, hanem ingerülten – mintha Borisz vétett volna valamit ellene – rögtön elkezdte mondani Gyenyiszov ügyét, és megkérdezte, akar-e és tud-e tábornoka révén közbenjárni Gyenyiszov érdekében az uralkodónál, eljuttatja-e az ő révén a levelet. Csak amikor kettesben maradtak, csak akkor tapasztalta Rosztov először határozottan, hogy kellemetlen Borisz szemébe néznie. Borisz az egyik lábát a másikra téve, balkezével jobbjának vékony ujjait simogatva úgy hallgatta Rosztovot, ahogy a tábornok hallgatja alárendeltjének jelentését, hol félre, hol egyenest Rosztov szemébe nézett azzal a fátyolos tekintetével. Rosztov ilyenkor mindig olyan kényelmetlenül érezte magát, hogy lesütötte a szemét.

– Hallottam valami efféléről és tudom, hogy az uralkodó ilyen esetekben nagyon szigorú. Azt hiszem, nem kellene őfelsége elé vinni az ügyet. Véleményem szerint a hadtestparancsnokhoz kellene fordulni közvetlenül... De egyébként azt gondolom, hogy...

– Szóval nem akarsz tenni semmit. Mondd meg kereken! – mondta Rosztov szinte kiabálva és nem nézett többé Borisz szemébe.

Borisz elmosolyodott.

– Ellenkezőleg! Mindent elkövetek, amit tudok, csak azt gondoltam, hogy...

Ekkor a másik szobából beszólt Zsilinszkij, hívta Boriszt.

– No eredj, eredj, eredj... – mondta Rosztov és a vacsorát visszautasítva, magára maradva sokáig járkált fel s alá a kis szobában, hallgatta a szomszéd szobából behangzó, vidám francia csevegést.

XX

Rosztov olyan napon érkezett Tilsitbe, amely a legkevésbé volt alkalmas arra, hogy közbenjárjon Gyenyiszovért. Ő maga nem mehetett a szolgálattevő tábornok elé, mert frakkban volt és mert feljebbvalói engedélye nélkül jött Tilsitbe, Borisz meg, még ha akarta volna, sem tudta volna megtenni a Rosztov érkeztét követő napon. Ezen a napon, június huszonhetedikén írták alá az első békefeltételeket. A két császár kölcsönösen kitüntette egymást: Sándor *Légion d'honneur*-t[48] kapott, Napoleon

[48] Becsületrend csillaga

meg a Szent András-rend első fokozatát, és erre a napra volt kitűzve az a díszebéd, amelyet a francia gárda egyik zászlóalja rendezett a preobrazsenszkojei zászlóalj tiszteletére. A díszebédre a két uralkodó is hivatalos volt.

Rosztov annyira kényelmetlenül és kellemetlenül érezte magát Borisznál, hogy amikor Borisz a vacsora után betekintett hozzá, alvást színlelt, másnap korán reggel meg csak elosont a házból, hogy ne is találkozzék vele. Frakkban, keménykalapban kószált szerte a városban, nézegette a franciákat, egyenruhájukat, nézegette az utcákat, meg azt a két házat, ahol az orosz, illetve a francia császár lakott.

A téren látta a felállított asztalokat, a készülődést az ebédhez, az utcákon keresztben felvont drapériákat, orosz és francia nemzetiszínű zászlókat meg az óriási A. és N. betűket. A házak ablakában ugyancsak zászlók és monogramok voltak.

„Borisz nem akar segíteni nekem, ám én sem akarok hozzáfordulni. Ez bizonyos – gondolta Nyikolaj – köztünk mindennek vége, de nem megyek innen, amíg meg nem tettem mindent, amit csak tehetek Gyenyiszov érdekében, és ami a fő: amíg át nem adtam a levelet az uralkodónak. Az uralkodónak? Hiszen itt van!" – gondolta Rosztov és önkéntelenül megint odament ahhoz a házhoz, amelyben Sándor lakott.

A ház előtt hátaslovak álltak, és már gyülekezett a kíséret, nyilván az uralkodó kilovaglására készültek.

„Bármelyik pillanatban megláthatom – gondolta Rosztov. – Bár csak személyesen átadhatnám a levelet, bárcsak elmondhatnék neki mindent... Csak nem tartóztatnak le a frakk miatt? Lehetetlen! Ő azonnal tudná, kinek az oldalán van az igazság. Ő mindent tud, ő mindent azonnal megért. Hisz őnála igazságosabb, nagylelkűbb nincs a földön! És ha letartóztatnának is azért, mert itt vagyok, hát baj az? – gondolta egy tisztre pillantva, aki épp felfelé ment az uralkodó szállásának lépcsőjén. – Hiszen lám, mások is felmennek. Eh! Ez mind badarság! Felmegyek és átnyújtom a levelet az uralkodónak: a Drubeckoj lelkén szárad, ő kényszerít rá!" Megtapogatta zsebében a kérvényt és oly nagy elszánással, amilyet maga sem várt magától, egyenest az uralkodó szállása felé indult.

„No, de most nem szalasztom el az alkalmat, mint Austerlitz után – gondolta és minden pillanatban azt várta, hogy találkozik az uralkodóval; érezte: erre a gondolatra a szívébe tódul a vér. – A lába elé borulok és úgy könyörgök neki. Ő felemel, meghallgat és még köszönetet is mond nekem." – „Boldog vagyok, ha jót tehetek, de az igazságtalanságot helyreütni – az a legnagyobb boldogság" – így képzelte el Rosztov, mit mond majd az uralkodó. És a kíváncsian rábámészkodók mellett elindult az uralkodó lakta ház tornácának lépcsőjén felfelé.

A tornácról széles lépcső vezetett egyenesen felfelé; jobbra egy csukott ajtó látszott. Lent a lépcső aljánál egy földszinti helyiség ajtaja nyílt.

– Kit keres? – kérdezte valaki.

– Egy levelet, egy kérvényt szeretnék átnyújtani őfelségének – mondta Nyikolaj remegő hangon.

– Kérvény? Majd az ügyeletesnek. Erre tessék (a földszinti helyiség ajtajára mutatott). De most nincs fogadás.

Rosztov ezt a közömbös hangot hallva megijedt attól, amit cselekedett. Az a gondolat, hogy bármelyik pillanatban találkozhat az uralkodóval, annyira csábító és épp azért annyira ijesztő volt, hogy szeretett volna elszaladni, de az udvari szállásmester, aki a lépcsőnél fogadta, már kinyitotta előtte az ügyeletes-szoba ajtaját, és Rosztov bement.

Egy harminc év körüli, alacsony, zömök férfi állt a szoba közepén fehér nadrágban, lovaglócsizmában és batiszt ingben, amelyet bizonyára csak az imént vett fel; a komornyikja épp a selyemhímes, gyönyörű, új nadrágtartót gombolta fel hátul; Rosztov maga sem tudta, miért tűnt fel neki ez a nadrágtartó. A férfi beszélgetett valakivel, aki a másik szobában volt.

– *Bien faite et la beauté du diable*[49] – mondta a férfi, de Rosztovot megpillantva elhallgatott és összeráncolta homlokát. – Mit óhajt? Kérvény?...

– *Qu'est ce que c'est?*[50] – kérdezte az a valaki a másik szobából.

– *Encore un pétitionnaire*[51] – felelte a nadrágtartós férfi.

– Mondja meg, majd később. Mindjárt kijön, és el kell mennem.

– Majd később, később, holnap. Most nincs rá idő...

Rosztov megfordult és távozni akart, de a nadrágtartós férfi megállította.

– Kicsoda ön? Ki küldi?

– Gyenyiszov őrnagy – felelte Rosztov.

– És ön kicsoda? Tiszt?

– Rosztov gróf, hadnagy.

– Micsoda vakmerőség! Szolgálati úton adja be. Most pedig menjen... – mondta és inasa segítségével felöltötte a mundérját.

Rosztov visszament az előcsarnokba és azt vette észre, hogy a tornácon már sok tiszt és tábornok áll teljes díszben – azok mellett kell most elhaladnia.

Átkozta vakmerőségét, majd megdermedt arra a gondolatra, hogy bármelyik pillanatban találkozhat az uralkodóval, bármelyik pillanatban megszégyeníthetik előtte és fogdába kísérhetik; belátta, mennyire helytelenül cselekedett, szánta is, bánta is és szemlesütve igyekezett kisurranni a házból, amelyet körülözönlött a fényes kíséret – de ekkor megszólította egy ismerős hang, és megállította egy kéz.

– Maga mit keres itt frakkban, öcsém? – kérdezte a mély hang.

Egy lovassági tábornok volt, aki ebben a hadjáratban kiérdemelte az

---

[49] Csinos alakja van és boszorkányosan szép.

[50] Mi az?

[51] Még egy kérelmező.

uralkodó különös kegyét, és régebben annak a hadosztálynak volt a parancsnoka, ahol Rosztov szolgált.

Rosztov ijedten mentegetőzni kezdett, de amikor meglátta a tábornok tréfásan kedélyes arcát, félrevonta és izgatott hangon elmondta neki az egész dolgot, kérte, hogy járjon közbe Gyenyiszovért, akit ő, a tábornok is ismer. A tábornok meghallgatta Rosztovot és elkomolyodva megcsóválta a fejét.

– Sajnálom, sajnálom, mert derék legény; add ide azt a levelet.

Alig adta át Rosztov a levelet, alig mondta el Gyenyiszov esetét, a lépcsőn sarkantyúpengető, gyors léptek koppantak, és a tábornok elment mellőle, vissza a tornáchoz. A császár kíséretét alkotó urak lesiettek a lépcsőn és a lovakhoz indultak. Ainé lovászmester, az, aki ott volt Austerlitznél, elővezette az uralkodó lovát, és a lépcsőn máris hallani lehetett azokat a halkan recsegő lépteket, amelyeket Rosztov tüstént megismert. Rosztov megfeledkezett arról a veszélyről, hogy felismerik, és egynéhány kíváncsi lakossal egészen a tornácig nyomakodott, és két év múltán megint megpillantotta azokat az imádott vonásokat, azt az arcot, azt a tekintetet, azt a járást, azt a fenséggel párosult szerénységet... És az uralkodó iránt érzett szeretet újult erővel feltámadt lelkében. Az uralkodó, kalapját a hóna alatt tartva és kesztyűjét felhúzva, kijött a lépcsőre; preobrazsenszkojei egyenruha, fehér szarvasbőr nadrág és magasszárú lovaglócsizma volt a lábán, a mellén meg csillag, amelyet Rosztov nem ismert (ez volt a *Légion d'honneur).* Megállt, szétnézett és tekintetével mindenre fényt árasztott maga körül. Némelyik tábornoknak mondott egynéhány szót. Megismerte Rosztov volt hadosztályparancsnokát is, rámosolygott és magához hívta.

Az egész kíséret utat engedett, és Rosztov látta, hogy a tábornok eléggé hosszan mond valamit az uralkodónak.

Az uralkodó válaszolt egynéhány szót és a lova felé indult. A kíséret meg az utcai tömeg – aközt volt Rosztov is – megint közelebb tolult az uralkodóhoz. A császár megállt a lovánál, egyik kezével megfogta a nyerget, aztán a lovassági tábornokhoz fordult és bizonyára azért, hogy mindenki hallja, hangosan így szólt:

– Nem tehetem, tábornok, azért nem tehetem, mert a törvény erősebb nálam is. – Ezt mondta az uralkodó és a kengyelbe dugta a lábát. A tábornok hódolattal fejet hajtott, az uralkodó nyeregbe ült és vágtában elindult az utcán. Rosztov magánkívül ujjongott és a tömeggel együtt utána szaladt.

XXI

A téren, ahová az uralkodó vágtatott, egymással szemközt állt jobbkéz felől a preobrazsenszkojei zászlóalj, balfelől a medvebőr kucsmás francia gárdisták zászlóalja.

Amikor az uralkodó a két tisztelgő zászlóalj egyik szárnyához ért, a

másik szárnyhoz egy másik csapat lovas nyargalt oda; a csapat élén Rosztov megpillantotta Napoleont. Nem lehetett más. Vágtában közeledett különleges, tisztavérű, szürke arabs lovon, amelyen arannyal kivarrt, málnaszínű nyeregtakaró díszlett. Napoleon fején kicsiny kalap, vállán a Szent András-rend szalagja, fehér inge fölött nyitva a kék egyenruha. Amikor odaért Sándorhoz és megemelte kalapját, Rosztov huszárszeme erre a mozdulatra tüstént észrevette, hogy Napoleon rosszul és bizonytalanul ül a nyeregben. A két zászlóalj „hurrá"-t és *„Vive l'empereur"*-t[52] kiáltott. Napoleon mondott valamit Sándornak. A két császár leszállt a nyeregből és karon fogta egymást. Napoleon arcán ellenszenvesen mesterkélt mosoly játszott. Sándor nyájas arccal mondott neki valamit.

Akárhogy ficánkoltatták lovukat a francia zsandárok, akárhogy igyekeztek visszaszorítani a tömeget, Rosztov merően figyelte Sándor császár és Bonaparte minden mozdulatát. Sose várta volna, így hát igen meglepte, hogy Sándor úgy bánik Bonapartéval, mint egyenrangú féllel, és hogy Bonaparte teljesen fesztelenül, egyenrangú félként viselkedik az orosz cárral szemben, mintha az uralkodóhoz való közelség egészen természetes és megszokott dolog volna neki.

Sándor és Napoleon a hosszú uszályként húzódó kísérettel a preobrazsenszkojei zászlóalj jobbszárnya és egyenest az ott álló tömeg felé közeledett. A tömeget egyszeribe olyan kis távolság választotta el a két császártól, hogy Rosztov, aki az első sorokban állt, megijedt, hátha ráismernek.

– *Sire, je vous demande la permission de donner la Légion d'honneur au plus brave de vos soldats*[53] – szólt egy éles, akkurátus hang, pontosan kiejtve minden betűt.

Az alacsony Bonaparte mondta ezt és alulról felfelé – egyenest Sándor szemébe nézett. Sándor figyelmesen hallgatta, amit mondtak neki és fejét lehajtva kedvesen elmosolyodott.

– *A celui qui s'est le plus vaillamment conduit dans cette dernière guerre*[54] – tette hozzá Napoleon, keményen megnyomva minden szótagot, és Rosztov szemében felháborító nyugalommal és magabiztossággal nézegetett végig az orosz katonák sorain, akik feszesen kihúzva magukat, még mindig tisztelegtek és mozdulatlanul néztek császáruk arcára.

– *Votre majesté me permettra-t-elle de demander l'avis du colonel*[55] – mondta Sándor és egynéhány sietős lépést tett Kozlovszkij herceg, a zászlóalj parancsnoka felé. Bonaparte eközben le akarta húzni a kesztyűt kicsiny, fehér kezéről, de elszakította és eldobta. Egy segédtiszt hanyatthomlok előrerohant mögüle és felvette a kesztyűt.

---

[52] Éljen a császár!

[53] Kérem felségedet, engedje meg, hogy legbátrabb katonájának átnyújtsam a *Légion d'honneur*-t (a Becsületrendet).

[54] Annak, aki a legbátrabban viselkedett ebben a legutóbbi hadjáratban.

[55] Megengedi felséged, hogy megkérdezzem az ezredes véleményét.

– Kinek adják? – kérdezte Sándor császár halkan, oroszul Kozlovszkijtól.

– Akinek parancsolja, felség.

Az uralkodó elégedetlenül összevonta szemöldökét és hátratekintett.

– Gyorsan, mert válaszolni kell neki.

Kozlovszkij határozott arccal végignézett a sorokon és pillantásával elkapta Rosztovot is.

„Csak nem engem?!..." – gondolta Rosztov.

– Lazarev! – szólt homlokát összeráncolva, parancsolóan az ezredes, és a sor legszélén álló katona, Lazarev, fürgén előreindult.

– Hova mégy? Maradj itt! – szólt rá egynéhány suttogó hang Lazarevre, aki nem tudta, hova kell mennie. Lazarev megállt, ijedten az ezredesre sandított, arca megremegett, ami gyakran megesik a sor elé kiparancsolt katonákkal.

Napoleon egy kissé hátrafordította a fejét, hátralendítette kicsiny, párnás kezét, mintha valamiért nyúlna. Kíséretének tagjai abban a pillanatban kitalálták, mit akar, összesúgtak és nagy szorgosan kézről kézre adtak valamit, majd az az apród, akit Rosztov tegnap Borisznál látott, előreszaladt és hódolattal a kinyújtott kéz fölé hajolva, egy pillanatig se várva, beléhelyezett egy vörös szalagos érdemrendet. Napoleon oda se tekintve, összeszorította két ujját. Az érdemrend ott volt az ujjai közt. Odament Lazarevhez – aki kidülledt szemmel, makacsul, továbbra is csak a maga császárját bámulta – Sándorra tekintett, azt jelezve, hogy amit most tesz, a szövetségeséért teszi. A kis fehér kéz az érdemrenddel odaért Lazarev katona gombjához. Napoleon mintha tudta volna: ahhoz, hogy ez a katona mindörökre boldog legyen, jutalmat kapjon és a világ minden embere közül kiváljon, csak az kell, hogy az ő keze, Napoleon keze egy érintésre méltassa a katona mellét. Napoleon csak odaértette a keresztet Lazarev melléhez, aztán a kezét lebocsátva Sándorhoz fordult, mintha tudta volna, hogy úgyis megragad az Lazarev mellén. Meg is ragadt: készséges orosz és francia kezek rögtön kaptak a kereszten és feltűzték Lazarev zubbonyára. Lazarev mogorván pillantott arra a fehérkezű, kis emberre, aki az imént babrált valamit a mellén, és továbbra is mozdulatlanul tisztelegve, megint egyenest Sándor szemébe nézett, mintha azt kérdezte volna császárjától: még mindig itt kell állnia, nem parancsolják-e, hogy most már menjen vissza, vagy esetleg nem parancsolnak-e valami mást. De nem parancsoltak semmit, és ő eléggé sokáig maradt ebben a mozdulatlan testtartásban.

A két uralkodó nyeregbe ült és ellovagolt. A preobrazsenszkojeiek sort bontottak, összeelegyedtek a francia gárdistákkal és az asztalokhoz ültek.

Lazarev asztalfőn ült; ölelgették, szerencsét kívántak neki, szorongatták mind a két kezét orosz és francia tisztek egyaránt. A tisztek meg a nép tömegével tódultak köréje, csak hogy megbámulják. Orosz–francia beszéd moraja és kacagás zúgott a téren, az asztalok körül. Két kipirult arcú, vidám és boldog tiszt elhaladt Rosztov mellett.

– Micsoda trakta, barátom! Csupa ezüst – mondta az egyik. – Láttad Lazarevet?

– Láttam.

– Azt mondják, holnap a preobrazsenszkojeiek látják vendégül őket.

– Hanem mekkora szerencséje van ennek a Lazarevnek! Ezerkétszáz frank járadék élethossziglan!

– Ez aztán a kucsma, fiúk! – kiáltotta egy preobrazsenszkojei és feltette egy francia bozontos kucsmáját.

– Hallottad a jelszót? – kérdezte egy gárdatiszt a másiktól. – Tegnapelőtt ez volt: *Napoléon, France, bravour*;[56] tegnap: *Alexandre, Russie, grandeur*.[57] Egyik nap a mi császárunk adja ki a jelszót, a másik nap meg Napoleon. Holnap az uralkodó küld Szent György-rendet a legbátrabb francia gárdistának! Meg kell adni a módját. Kitüntetésért kitüntetés jár!

Borisz is eljött Zsilinszkijjel, a társával, hogy megnézze a preobrazsenszkojeiek díszebédjét. Hazafelé menet észrevette Rosztovot, aki egy ház szögleténél állt.

– Adjisten, Rosztov; ma még nem is találkoztunk – mondta és nem tudta megállni, hogy meg ne kérdezze, mi lelte: olyan furcsa-mogorva és feldúlt volt Rosztov arca.

– Semmi, semmi – felelte Rosztov.

– Eljössz?

– El.

Rosztov sokáig ott állt még a sarkon és nézte messziről a lakmározókat. Agyában gyötrelmes munka folyt, amelyet sehogy sem tudott teljesen végbevinni. Lelkében ijesztő kétségek keltek. Hol Gyenyiszov jutott eszébe – Gyenyiszov megváltozott arckifejezése, megalázkodása; meg az egész kórház – azok a csonka karok, lábak, az a piszok, az a sok betegség. Olyan élénken elképzelte: még most is érzi azt a kórházi hullaszagot, hogy körülnézett, honnan jön ez a bűz. Hol az a fehér kacsójú, önelégült Bonaparte jutott eszébe, aki most császár lett, akit most szeret és becsül Sándor császár. Hát akkor miért azok a csonka kezek, lábak, miért az a sok elesett? Hol a kitüntetett Lazarev, hol a megbüntetett Gyenyiszov jutott eszébe, aki nem nyert kegyelmet. Olyan cifra gondolatokon kapta magát, hogy megijedt tőlük.

A preobrazsenszkojeiek ebédjének illata meg az éhség zökkentette ki ebből az állapotból: ennie kell valamit, mielőtt visszaindul az ezredhez. Egy vendéglő felé vette az útját, amelyet még reggel látott. A vendéglőben annyi népet meg tisztet talált – azok is polgári ruhában jöttek a városba, akárcsak ő – hogy alig-alig jutott ebédhez. Két tiszt, mindkettő egy hadosztálybeli övele, csatlakozott hozzá. Természetesen mindjárt a béke került szóba. A tisztek, Rosztov bajtársai, csakúgy, mint a hadsereg nagy

---

[56] Napoleon, Franciaország, vitézség;
[57] Sándor, Oroszország, nagyság.

része, zúgolódtak a Friedland után kötött béke miatt. Azt mondták, ha csak egy kicsit is tartják még magukat, Napoleonnak vége, mert a katonáinak már nem volt betevő falatjuk és elfogyott a lőszerük is. Nyikolaj szótlanul evett és főként ivott. Egymaga megivott két palack bort. A bensejében támadt, megoldatlan kétségek még mindig gyötörték. Nem merte átengedni magát gondolatainak, de nem is tudott szabadulni tőlük. Az egyik tiszt azt mondta, hogy bosszantó még látni is a franciákat. Erre Rosztov hirtelen felcsattant, pedig nem volt rá semmi oka sem, és épp ezért ugyancsak meghökkentette tiszttársait.

– Hát honnan tudjátok ti, hogy mi volna jobb?! – kiáltotta vérbe borult arccal. – Hogy ítélhettek ti az uralkodó tetteiről? Mi jogunk van nekünk, hogy okoskodjunk ezen?! Mi nem érthetjük meg az uralkodó célját, sem a tetteit!

– De hisz én egy szót se szóltam az uralkodóról – mentegetőzött az egyik tiszt, aki csakis azzal tudta magyarázni Rosztov lobbanékonyságát, hogy berúgott.

De Rosztov rá se hallgatott.

– Mi nem diplomáciai hivatalnokok vagyunk, hanem katonák és semmi több – folytatta Rosztov. – Ha azt parancsolják, hogy meghaljunk, hát meghalunk. Ha pedig büntetnek bennünket, akkor bizonyára bűnösek vagyunk. Nem mi vagyunk annak a bírája! Ha urunk-császárunk úgy tartja jónak, hogy elismerje császárnak Bonapartét, és szövetséget kössön vele – akkor az is a helyes! Mert különben, ha mi kezdünk el okoskodni, meg ítélni elevenek és holtak felett, akkor semmi se marad szent. Akkor már azt is mondjuk, hogy nincs isten és nincs semmi sem! – kiabálta Rosztov az asztalt csapkodva, felettébb összefüggéstelenül beszédtársai szemében, de nagyon is szoros összefüggésben tulajdon gondolatmenetével.

– A mi dolgunk az, hogy teljesítsük kötelességünket, vagdalkozzunk és ne törődjünk semmivel! Ennyi az egész – fejezte be.

– Meg hogy igyunk! – mondta az egyik tiszt, mert nem akart huzakodni.

– Igen: meg hogy igyunk – kapott a szón Nyikolaj és elkiáltotta magát: – Még egy üveggel, hé!

HARMADIK RÉSZ

I

Ezernyolcszáznyolcban Sándor császár Erfurtba utazott, hogy ismét találkozzék Napoleon császárral; Pétervár legfelsőbb köreiben sokat beszéltek ez ünnepélyes találkozás nagyszerűségéről.

1809-ben Napoleonnak és Sándornak – ahogy akkoriban nevezték őket: a világ két urának – kapcsolata odáig fejlődött, hogy amikor Napoleon abban az évben hadat üzent Ausztriának, egy orosz hadtest átlépte a határt és segítséget nyujtott a régebbi ellenségnek, Bonapartének – a régebbi szövetségessel, az osztrák császárral szemben; odáig fejlődött, hogy a legfelsőbb körökben azt rebesgették, Napoleon esetleg feleségül veszi Sándor császár valamelyik húgát. De akkoriban az orosz társadalom figyelme a külpolitikai találgatásokon kívül különös élénkséggel fordult azokra a belső változásokra is, amelyek akkortájt az államkormányzás minden részében végbementek.

De az igazi élet – az embereké, akiket a leglényegesebb: az egészség, a betegség, a munka, a pihenés érdekel; akiket a gondolat, a tudomány, a költészet, a zene, a szerelem, a barátság, a gyűlölet, a szenvedély érdekel – az élet, mint mindig, haladt a maga útján, függetlenül a Bonaparte Napoleonnal való politikai barátságtól vagy ellenségeskedéstől és minden elképzelhető változástól.

Andrej herceg ki se mozdult a falujából két esztendeig. Mindazokat a vállalkozásokat, amelyeket Pierre a maga birtokán elkezdett, de nyélbe ütni semmiképpen sem tudott, mert hol ebbe, hol abba kapott bele, mindezeket a vállalkozásokat véghezvitte Andrej herceg, mégpedig minden feltűnő küszködés nélkül és anélkül, hogy bárki előtt is fitogtatta volna.

Benne a legnagyobb mértékben megvolt az a szívós gyakorlati készség, amely Pierre-ből hiányzott és amely minden különösebb nekirugaszkodás és erőfeszítés nélkül előrelendítette az ügyet.

Egy háromszáz lelket számláló birtokán szabad árendásokká tette jobbágyait (ez egyike volt a legelső eseteknek Oroszországban), más birtokain meg dézsmával cserélte fel a robotot. Bogucsarovóba egy tanult bábát hívatott, hogy – az ő költségén – segítségére legyen a szülő asszonyoknak;

a pap meg, ugyancsak fizetés fejében, betűvetésre tanította a parasztok és a cselédek gyermekeit.

Idejének egyik felét Liszije Goriban töltötte apjával és fiával, aki még mindig a dajkák kezén volt; másik felét meg a „bogucsarovói kolostorban", ahogy apja ezt a falut nevezte. Bár Pierre előtt közömbösséget színlelt a külső világ minden eseményével szemben, mégis szorgalmasan figyelte őket, sok könyvet hozatott, és ha akár hozzá, akár apjához új emberek jöttek Pétervárról, az élet forgatagának kellős közepéből, meglepetten tapasztalta, hogy ezek az emberek, noha jól tudják, mi folyik mind a külpolitikában, mind a belpolitikában, messze elmaradnak mögötte, aki csak ül-ül a falvában és ki se mozdul.

Andrej herceg nemcsak birtokainak ügyeivel, nemcsak a legkülönfélébb könyvek olvasásával foglalkozott ekkortájt, hanem bíráló szemmel elemezte két legutóbbi balsikerű hadjáratunkat is, és tervezetet készített, miként kellene módosítani katonai szabályzatainkat és rendeleteinket.

1809 tavaszán fiának rjazanyi birtokaira utazott, mert ő volt a fia gyámja.

Ült hintajában. Sütötte a tavaszi nap. Nézegette a zsenge füvet, a nyírfa zsenge levelét meg a zsenge, fehér, tavaszi felhőgomolyokat, amelyek ide- és tovafutottak a ragyogó kék egen. Nem gondolt semmire, csak nézett széjjel vidáman, gondtalanul.

Áthaladtak azon a réven, ahol egy évvel ezelőtt Pierre-rel beszélgettek. Áthaladtak a sáros falun, át a szérűkön és a zöld között, át az ereszkedőn, ahol még hó fehérlett a hídnál, meg a kapaszkodón, ahol a víz szétmosta az agyagot, át a tarlósávok meg az itt-ott zöldellő cserje közt, és behajtottak egy nyárfaerdőbe, mely az út két oldalát szegélyezte. Az erdőben szinte meleg volt, szellő se lebbent. A ragadós, zöld levelekkel telehintett nyír meg se moccant, és az avar alól, az ó leveleket emelgetve, zsenge, zöld fű és lila ibolya búját elő. A nyíres közt itt-ott elszórt apró fenyők durva örökzöldjükkel kellemetlenül emlékeztették az embert a télre. A lovak prüszköltek egyet, amikor bekocogtak az erdőbe, és egyre észrevehetőbben megizzadtak.

Pjotr, a lakáj mondott valamit a kocsisnak, a kocsis meg igent felelt. De úgy látszik, Pjotr keveselte a kocsis helyeslését: urához fordult a bakról.

– Csuda friss, kegyelmes uram! – mondta tisztelettel jesen mosolyogva.

– Mi?!

– Olyan friss, kegyelmes uram!

„Mit beszél ez?" – gondolta Andrej herceg. „Ahá, biztosan a tavaszról beszél – gondolta és körülnézett. – Csakugyan, már minden zöld... milyen hamar! A nyír, a galagonya, sőt már az égerfa is kezdi... De a tölgyön – nyoma se látszik. Épp itt is van egy."

Az út szélén ott állt egy tölgy. Bizonyára tízszerte vénebb a nyíres többi fájánál, és kétszerte magasabb, tízszerte vastagabb, mint akármelyik nyírfa. Két ölre való hatalmas tölgy, gallyai láthatólag már régen letöredeztek, foszló kérgét meg régi bibircsókok borították. Kajlán szétterpesztett, otromba bütykös karjaival meg ujjaival, mint egy fitymálódó, dühös, vén torzszülött,

állt ott a mosolygó nyírfák között. Csak ő nem akarta átengedni magát a tavasz bűvöletének, csak ő nem akarta látni sem a tavaszt, sem a napot.

„Tavasz, meg szerelem, meg boldogság! Hát hogy nem unjátok már ezt az örökké újrakezdődő, ostoba és értelmetlen csalást – mintha így szólt volna a tölgy. – Örökké ugyanaz a nóta, mindig ugyanaz a csalás! Nincs se tavasz, se nap, se boldogság! Odanézzetek, ott gubbasztanak azok a megfojtott, halott fenyők, örökké változatlanul, és látjátok, én is szétterpesztettem töredezett, hámlott ujjaimat, akárhonnan nőttek ki, a hátamból vagy az oldalamból; de ahogy kinőttek, úgy állok itt ma is, és nem hiszek a ti reményeitekben, csalóka ábrándjaitokban."

Andrej herceg többször is rápillantott erre a tölgyre, mialatt áthajtottak az erdőn, mintha várna tőle valamit. A tölgy alatt is nőtt virág és fű, de ő mindig egyforma mogorván, mozdulatlanul, csökönyösen és torzan állt közöttük.

„Igaza van ennek a tölgynek – gondolta Andrej herceg – ezerszer igaza van – csak engedjenek ennek az ámításnak mások, a fiatalok, mi tudjuk, hogy a mi életünknek vége!" A tölgy kapcsán a reménytelen, de búsankellemes gondolatoknak egész sora támadt Andrej herceg lelkében. Ezen az útján szinte újra végiggondolta egész életét, és arra a régebbi megnyugtató és mégis reménytelen következtetésre jutott: nem kell kezdenie semmit, csak élnie kell, míg meg nem hal, ügyelve, hogy ne cselekedjék rosszat, ne izgassa magát semmivel és ne kívánjon semmit.

II

Andrej hercegnek a rjazanyi birtokkal kapcsolatos gyámsági ügyekben találkoznia kellett a nemesség járási vezetőjével. A nemesség vezetője Ilja Andrejevics Rosztov gróf volt. Andrej herceg május közepén elindult hozzá.

Már melegre fordult a tavasz. Az erdő tetőtől talpig felöltözött; por volt és olyan forróság, hogy valahányszor víz mellett haladt el, fürödni szeretett volna.

Andrej herceg kedvetlenül hajtatott a kerti fasorban Rosztovék otradnojei háza felé; azon töprengett, mit is kell kérnie a nemesség vezetőjétől ebben az ügyben. Jobbra, a fák mögül, vidám női kiáltást hallott, és egy csapat leányt pillantott meg, akik az út felé futottak, mintha hintaja elé akarnának vágni. A legelső, aki a legközelebb szaladt a hintóhoz, sárga kartonruhás, feketehajú, feketeszemű, vékony leányka volt. A feje fehér zsebkendővel volt bekötve, az alól kibuktak széjjelfésült fürtjei. A lány kiabált valamit, de amikor észrevette az idegent, nagy nevetve visszairamlott, anélkül, hogy rápillantott volna.

Andrej hercegnek váratlanul megsajdult a szíve, maga se tudta, mitől. Olyan szép volt az idő, olyan fényesen sütött a nap, olyan vidám volt minden körös-körül; és ez a vékonyka, csinos kislány mit sem tudott és nem is akart tudni az ő létezéséről, boldog volt és igen elégedett a maga

külön – bizonyára ostoba – de vidám és boldog életével. „Minek örül annyira? Mire gondol? És miért boldog? – kérdezte önkéntelen kíváncsisággal Andrej herceg.

Ilja Andrejics gróf 1809-ben ugyanúgy élt Otradnojéban, mint azelőtt, vagyis vendégül látta jóformán az egész kormányzóságot és egyik vadászat, színielőadás, ebéd, hangverseny a másikat érte. Mint minden új vendégnek, megörült Andrej hercegnek is és erőnek erejével ott marasztalta éjszakára.

Andrej herceg ott töltötte a napot és nagyon unatkozott, bár az idősebb családtagok meg az előkelőbb vendégek, akik a közelgő névnap alkalmából csak úgy nyüzsögtek az öreg gróf házában, igyekeztek szórakoztatni. A nap folyamán többször is rátekintett Natasára – aki állandóan kacarászva, a társaság másik, fiatalabb része közt töltötte kedvét – és minduntalan azt kérdezte önmagától: „Mire gondol? Minek örül annyira?"

Este, amikor egyedül maradt új helyén, sokáig nem tudott elaludni. Olvasott, aztán eloltotta, majd megint meggyújtotta a gyertyát. A szobában meleg volt, mert csukva voltak a belső ablakvédő táblák. Bosszankodott erre a buta öregemberre (így nevezte Rosztovot), aki itt marasztalta, azt bizonygatva, hogy a szükséges iratok még nem érkeztek meg: a városban vannak; de bosszankodott magára is, amiért itt maradt.

Felállt, odament az ablakhoz, hogy kinyissa. Mihelyt kinyitotta a védőtáblákat, a holdfény, mintha csak ott leselkedett volna az ablaknál, és csak erre várt volna, bezúdult a szobába. Kinyitotta az ablakot. Friss, mozdulatlan, világos az éjszaka. Közvetlenül az ablak alatt egy nyírott fasor húzódik – egyik oldala sötét, a másik ezüstösen fényes. A fák tövében dúsnedvű, nyirkos, bodros növény, itt-ott ezüstösen csillog a szára meg a levele. Távolabb, a fekete fák mögött, egy harmatlepte tető ragyog, jobbkéz felé egy nagy bodros fa áll, hófehér a törzse és minden ága. Fölötte meg ott a csaknem teljes hold, ott, a fényes, de szinte csillagtalan tavaszi égen. Andrej herceg az ablakpárkányra könyökölt, és szeme az égre szegeződött.

Andrej herceg szobája az első emeleten volt. A felette levő szobákban szintén laktak és szintén nem aludtak. Női hangokat hallott odafentről.

– Csak még egyszer – mondta odafent egy női hang: Andrej herceg tüstént megismerte.

– De hát mikor fekszel már le? – kérdezte egy másik hang.

– Nem tudok és nem is fogok aludni. Mit csináljak?! No, még egyszer, utoljára...

A két női hang rázendített egy zenei frázisra, amely egy dal befejezése lehetett.

– Jaj, de gyönyörű! No, most aztán aludjunk. Vége!

– Aludj, ha akarsz, de én nem tudok – felelte az első hang és az ablakhoz közeledett. A leány, úgy látszik, kihajolt az ablakon, mert nemcsak ruhája suhogását, hanem még a lélegzését is hallani lehetett. Minden olyan csendes lett és szinte megdermedt, akár a hold, a fénye meg az árnyak. Andrej herceg se mert megmoccanni, hogy el ne árulja véletlen jelenlétét.

– Szonya, Szonya! – hallatszott megint az első hang. – Ej, hát hogy lehet ilyenkor aludni! Oda nézz, milyen gyönyörű! Jaj, de gyönyörű! Ébredj már fel, Szonya – mondta szinte pityeregve. – Hiszen még soha, sohasem volt ilyen gyönyörű éjszaka.

Szonya kelletlenül felelt valamit.

– De nem! Nézd meg, mekkora a hold!... Jaj, de gyönyörű! Gyere már ide. Gyere ide, lelkem, édes kis Szonyám! No, látod? Olyan jó volna most leguggolni, így ni, magam alá húzni a lábam olyan szorosan, amilyen szorosan csak lehet, hogy jól megfeszüljön, aztán, huss, elrepülni! Így ni!

– Ne bolondozz, elesel.

Birkózás zaja és Szonya bosszús hangja hallatszott:

– Már kettőre jár.

– Ej, te mindig csak elrontod a kedvem. No menj, menj.

Megint elcsitult minden, de Andrej herceg tudta, hogy a lány még mindig ott ül: néha halk motoszkálást, néha sóhajokat is hallott.

– Jaj, istenem! Istenem! Hát mi van énvelem?! – kiáltotta hirtelen. – No, ha aludni kell, hát aludjunk! – mondta és becsapta az ablakot.

„Észre se vette, hogy én is létezem!" – gondolta Andrej herceg, amikor a lány szavát figyelte és szinte várta is, meg félt is, hogy majd mond róla valamit. „Megint ez a lány! Mintha incselkedne velem a sors!" – gondolta. Az egész életével ellentétes, fiatal gondolatok és remények oly váratlan zűrzavara támadt a lelkében hirtelen, hogy úgy érezte, nem tudja megmagyarázni magának ezt az állapotát – és mindjárt elaludt.

III

Másnap csupán a gróftól búcsúzott el, meg se várta, amíg a hölgyek megjelennek – hazaindult.

Már június eleje volt, amikor Andrej herceg hazafelé menet megint behajtott abba a nyíresbe, ahol az a görcsös, vén tölgy olyan meglepő furcsa és emlékezetes hatást tett rá. A csengők még tompábban csilingeltek az erdőben, mint másfél hónappal azelőtt; minden zuga csupa sűrű lomb és árnyék; még az itt-ott elszórt, fiatal fenyők sem csúfították el az egész erdő szépségét, ők is igazodtak az egész jellegéhez – bolyhos, fiatal hajtások finom zöldje zsendült rajtuk is.

Egész nap nagy meleg volt, valahol vihar készült, de csak egy kis felhő verte el az út porát, hintette meg a dúsnedvű leveleket. Az erdő baloldala sötét volt, csupa árnyék; a jobboldala nedvesen, fényesen ragyogott a napfényben és enyhén hullámzott a szélben. Virult minden, a fülemilék csattogtak, hol közelebb, hol távolabb trilláztak.

„Igen, itt, ebben az erdőben volt az a tölgy, amellyel teljesen egyetértettünk" – gondolta Andrej herceg. „De hol van?" – gondolta megint, az út baloldala felé tekintett és anélkül, hogy tudta, megismerte volna, elgyönyörködött abban a tölgyfában, amelyet keresett. A vén tölgy teljesen át-

változott, dúsnedvű, sötétzöld lombsátort eresztett és enyhén, kéjesen ringatózott a lenyugvó nap sugaraiban. Nyoma se volt a bütykös ujjaknak, a bibircsókoknak, a régi kételynek és búnak. Az évszázados, érdes kérgen át – ahol gally se volt – dúsnedvű, zsenge levelek bújtak elő; nem hitte az ember, hogy ebből a vénségből fakadtak. „De hiszen ez ugyanaz a tölgyfa" – gondolta Andrej és minden ok nélkül a megújhodás, az öröm tavaszi érzése fakadt fel benne is. Életének minden fontos pillanata hirtelen, egyszerre eszébe jutott. Austerlitz a magas éggel; feleségének szemrehányó halott arca; Pierre a kompon; az a kislány, akit úgy elragadott az éjszaka szépsége; meg az a hold, az éjszaka – mind-mind egyszerre eszébe jutott.

„Nem! Harmincegy éves korban még nincs vége az életnek – állapította meg Andrej herceg véglegesen, visszavonhatatlanul. – Nem elég, hogy tudom, mi minden van bennem, az kell, hogy mások is tudják: Pierre is, az a kislány is, aki szeretett volna felröppenni az égbe; hadd ismerjenek meg mind, ne csak magában folydogáljon az életem, ne az én életemtől függetlenül éljenek az emberek, hanem mindnyájukén visszatükröződjék az enyém, mind-mind velem *együtt* éljenek!"

Utazásáról hazaérve elhatározta, hogy ősszel Pétervárra megy, és százféle okot is kieszelt e döntésének igazolására. Az okos, logikus érvek egész sora állt szolgálatára készen minden pillanatban – miért kell Pétervárra utaznia, sőt hivatalt vállalnia. Most sehogy sem értette, miképp is kételkedhetett valaha abban, hogy feltétlenül cselekvően részt kell vennie az életben; mint ahogy egy hónappal ezelőtt azt nem értette, hogyan is juthatna eszébe, hogy elköltözzék faluról. Most világosan látta, hogy egész élettapasztalata minden bizonnyal kárbavész, értelmetlenné válik, ha nem alkalmazza a gyakorlatban, ha nem vesz részt ismét tevékenyen az életben. Sehogy sem értette, miként is tarthatta nyilvánvalónak azelőtt – ugyanilyen szegényes, okos érvek alapján – hogy megalázná magát, ha most, az élet annyi leckéje után, ismét azt hinné: igenis használhat másoknak, igenis szerethet és még boldog lehet. Most egészen mást sugallt a józan ész. Andrej herceg ez után az utazás után már unatkozott a falujában, régebbi foglalatosságai nem érdekelték, és gyakran megesett, hogy ha egyedül üldögélt dolgozószobájában, fel-felállt, odament a tükörhöz és sokáig nézegette az arcát. Aztán elfordult és a megboldogult Liza arcképére tekintett, aki *à la grecque*[1] felfelé fésült hajkoronával, gyengéden és vidáman nézett le rá az aranykeretből. Liza már nem mondott a férjének olyan borzongató szavakat, mint azelőtt, hanem csak közvetlenül és vidáman, kíváncsian nézett rá. És Andrej herceg, kezét hátratéve, sokáig járkált a szobájában fel s alá, hol elkomorodott, hol elmosolyodott, újra meg újra, elgondolta azokat a szóval ki nem fejezhető és nem is értelmes, titkos, szinte bűnös gondolatokat, amelyek Pierre-rel, a hírnévvel, azzal az ablakon kihajló kislánnyal,

[1] görögösen

a tölgyfával, a női szépséggel és a szerelemmel, vagyis mindazzal voltak kapcsolatosak, ami megváltoztatta egész életét. És ha ilyenkor, épp ilyenkor bement hozzá valaki, mindig rendkívül száraz, szigorúan határozott és nagyon-nagyon kellemetlenül logikus volt.

– *Mon cher* – mondta néha Marja hercegnő, ha épp ilyen percben belépett – Nyikoluska ma nem mehet sétálni: nagyon hideg van.

– Ha meleg volna – felelte ilyenkor különösen szárazon Andrej herceg a húgának – akkor egy szál ingben indulna sétálni, de mivel hideg van, most meleg ruhát kell ráadni, hisz azért találták ki a meleg ruhát. Ez következik abból, hogy hideg van, nem pedig az, hogy itthon maradjon a gyermek, amikor levegő kell neki – mondta rendkívül logikusan, mintha meg akarna büntetni valakit azért a logikátlan, titokzatos vívódásért, amely a bensejében végbement. Marja hercegnő ilyenkor azt gondolta, mennyire szárazzá teszi a férfiakat a szellemi munka.

IV

Andrej herceg 1809 augusztusában érkezett Pétervárra. Ekkor állt dicsőségének tetőfokán a fiatal Szperanszkij, ekkor bontakozott ki Szperanszkij reformjainak teljes hatása. Ugyanekkor, augusztusban, az uralkodó kiborult hintajából, és mivel megsérült a lába, három hétre Peterhofban maradt és csakis Szperanszkijt fogadta, de őt aztán mindennap. Ebben az időben készült az az oly nevezetes két rendelet, amely felkavarta az egész társadalmat: az udvari méltóságok eltörléséről meg a kollégiumi ülnöki és az államtanácsosi tisztségekhez szükséges vizsgákról szóló ukáz, sőt az egész államigazgatási alaptörvény, amelynek azt a szerepet szánták, hogy új alapra helyezze Oroszország fennálló igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi rendjét – az államtanácstól le egészen a községi előljáróságokig. Ekkor voltak megvalósulóban, kezdtek testet ölteni azok a homályos, liberális ábrándok, amelyekkel Sándor trónra lépett; mindezeket segítőtársainak, Csartorizszkijnak, Novoszilcovnak, Kocsubejnak és Sztroganovnak a támogatásával igyekezett megvalósítani, akiket ő maga tréfásan *comité du salut publique*nek[2] nevezett.

Most mindezek helyét Szperanszkij foglalta el a polgári, Arakcsejev pedig a katonai ügyek terén. Andrej herceg, mint kamarás, mindjárt megérkezése után jelentkezett az udvarnál még körkihallgatásra is. Az uralkodó, bár kétszer is ott látta, egy szóra se méltatta. Andrej herceg azelőtt is mindig úgy érezte, hogy az uralkodó ellenszenvesnek tartja őt; hogy nem tetszik neki sem az arca, sem pedig egész lénye. Az az eltaszító, rideg pillantás, ahogyan az uralkodó ránézett, csak megerősítette ezt a feltevést – jobban, mint valaha. Az udvari emberek megmagyarázták Andrej hercegnek, miért nem méltatja figyelemre az uralkodó: őfelsége ncheztel rá, amiért 1805 óta nem teljesít szolgálatot.

[2] közjóléti bizottságnak

„Magam is tudom, mennyire nem tőlünk függ, kit tartunk rokonszenvesnek, kit meg ellenszenvesnek – gondolta Andrej herceg – így hát kár még gondolni is arra, hogy személyesen nyújtsam át az uralkodónak a katonai szabályzatról szóló feljegyzésemet, de az ügy majd önmagáért beszél!" Átadta a feljegyzést egy öreg tábornagynak, édesapja egyik barátjának. A tábornagy nyájasan fogadta a kitűzött időben és megígérte, hogy jelenti majd az uralkodónak. Néhány nap mulva Andrej herceg azt az üzenetet kapta, hogy jelenjék meg Arakcsejev gróf városzobájában.

Andrej herceg nem ismerte személyesen Arakcsejevet, nem is látta sosem, de az, amit hallott róla, igen csekély tiszteletet gerjesztett benne ez iránt a férfiú iránt.

„Hadügyminiszter, urunk-császárunk bizalmas embere; senkinek semmi köze az egyéni tulajdonságaihoz; ha egyszer őt bízták meg, hogy tanulmányozza feljegyzésemet, akkor csakis ő lendítheti előre az ügyet" – gondolta Andrej herceg, amikor sok fontos és kevésbé fontos személyiség között ő is ott ült Arakcsejev gróf városzobájában.

Katonai, javarészt segédtiszti szolgálatai idején sok tekintélyes személyiség városzobájában megfordult, nagyon jól ismerte a városzobák egymástól elütő jellegét. Arakcsejev gróf városzobájának egészen sajátos jellege volt. Az Arakcsejev gróf szobájában sorsukra váró, kevésbé fontos személyiségek arcáról szorongást, alázatot lehetett leolvasni; a rangosabb személyek arca egytől-egyig mind kényelmetlenséget árult el, de a fesztelenség meg az öngúny lárvájával, a maguk helyzetén, meg a várt személyiségen való gúnyolódás lárvájával igyekeztek leplezni. Némelyik tűnődve sétált fel s alá, mások nevetve összesúgtak; Andrej herceg fülét megütötte a „Szila Andrejics" *sobriquet*[3] és ezek a szavak: „majd ád a bácsi" – ez mind Arakcsejev grófra vonatkozott. Egy tábornok (fontos személyiség) a lábát egymásra téve, megvetően mosolygott magában – nyilván bosszantotta, hogy olyan sokat kell várnia.

De valahányszor kinyílt az ajtó, egy pillanatig minden arc csak egy érzést: rémületet fejezett ki. Andrej herceg már kétszer is megkérte az ügyeletest, hogy jelentse be, de az ügyeletes csak gúnyosan rátekintett és azt mondta, majd ő is sorra kerül, ha eljön az ideje. A segédtiszt bekísért egynéhány embert a miniszter dolgozószobájába, onnan meg ki, aztán egy tisztet bocsátott be a félelmetes ajtón; a tiszt halálra rémült, porig alázott arckifejezésével szinte megdöbbentette Andrej herceget. A tiszt kihallgatása sokáig tartott. Hirtelen egy kellemetlen, mennydörgő hang hallatszott odabentről, és a tiszt remegő szájjal, sápadtan lépett ki az ajtón, a fejéhez kapott és végigtámolygott a városzobán.

Mindjárt ezután Andrej herceget kísérték oda az ajtóhoz, és az ügyeletes azt súgta: „Jobbra, az ablak felé."

Andrej herceg belépett a szerényen berendezett, takaros dolgozószobába, és az asztalnál meglátott egy negyvenéves forma, hosszú derekú,

[3] gúnynév

hosszú fejű, rövidre nyírt hajú férfit; homlokán mély redők; a szemöldöke komoran összehúzódik tompafényű, barnászöld szeme fölött, vörös orra lecsüng. Arakcsejev feléje fordította fejét, de nem nézett rá. – Mit akar kérni? – kérdezte Arakcsejev.

– Kérni... semmit, kegyelmes uram – felelte halkan Andrej herceg. Arakcsejev szeme rászegeződött.

– Üljön le – mondta Arakcsejev. – Bolkonszkij herceg?

– Én nem kérek semmit, de a császár őfelsége kegyelmességednek méltóztatott átküldeni az én feljegyzésemet...

– Nézze, kedves barátom, én olvastam az ön feljegyzését – vágott közbe Arakcsejev. Csak az első szavakat mondta barátságosan, megint elfordította a tekintetét és mind jobban belelovalta magát a zsémbes, megvető beszédmodorba. – Új katonai törvényeket javasol? Törvény van bőven, még a régieket sincs kinek végrehajtania. Most mindenki törvényeket ír, mert írni könnyebb, mint cselekedni.

– A császár őfelsége parancsára azért jöttem kegyelmességedhez, hogy megkérdezzem, óhajtja-e elintézni benyújtott feljegyzésemet – mondta udvariasan Andrej herceg.

– Feljegyzésére már ráírtam a döntésemet és továbbítottam a bizottsághoz. Én *nem* helyeslem – mondta Arakcsejev, felállt és az íróasztalról felvett egy iratot. – Itt van – szólt és odaadta Andrej hercegnek.

Az iratra keresztben – ceruzával, nagybetűk, írásjelek nélkül – ez volt felírva: „felületesen van megszerkesztve, mivelhogy ki van másolva a francia katonai szabályzatból és szükségtelenül eltér a hadicikkelytől".

– Milyen bizottsághoz továbbították a feljegyzést? – kérdezte Andrej herceg.

– A katonai szabályzatok bizottságához. És indítványoztam, hogy nagyságodat is sorolják a bizottság tagjai közé. De fizetés nélkül.

Andrej elmosolyodott.

– Nem is kívánom.

– Fizetés nélkül – ismételte Arakcsejev. – Volt szerencsém! Hé! Küldd csak be! Ki van még? – kiáltotta és egy főhajtással elköszönt Andrej hercegtől.

V

Andrej herceg, mialatt a bizottságba való felvételét meg az arról szóló értesítést várta, felújította régi ismeretségeit, kivált azokkal, akikről tudta, hogy nagy befolyásuk van, tehát szüksége lehet rájuk. Most olyasfélét érzett Péterváron, mint az ütközet előestéjén, amikor izgatott kíváncsiság emésztette; ellenállhatatlanul húzta valami a legfelsőbb körök felé, oda, ahol a jövő készül, amelytől milliók sorsa függ. Az öregek dühöngéséből, a beavatottak tartózkodásából, az általános, elmélyedő szorgoskodásból, a tömérdek állandó és ideiglenes bizottságból – mindennap

újabbak működéséről szerzett tudomást – világosan látta, hogy 1809-ben Pétervárott egy óriási polgári ütközet készül, és ennek Szperanszkij a főparancsnoka, titokzatos ember, akit ő nem ismer és akit lángésznek képzel. És mind a reformok eléggé homályosan ismert ügye, mind Szperanszkij, a fő mozgatója egyszeribe annyira érdekelni kezdte, hogy a katonai szabályzat ügye mihamar háttérbe szorult tudatában.

Andrej herceg a legkedvezőbb helyzetben volt ahhoz, hogy szívesen fogadják az akkori pétervári társadalom legkülönfélébb és legelőkelőbb köreiben. A reformátorok pártja örömmel fogadta, sőt édesgette is, először, mert okos és nagyon művelt ember hírében állt, másodszor, mert sok jobbágyának felszabadításával a „liberális földbirtokos" hírnévre tett szert. Az elégedetlenkedő öregek pártja, mint apja fiához fordult hozzá, remélve, hogy együttérez velük és elítéli a reformokat. A hölgytársadalom, a *nagyvilág* örömmel fogadta, mert gazdag, híres, fiatal özvegyember, és szinte új ember volt, akit a költött halálhír meg a felesége tragikus elhunytáról szóló regényes történet fénye övezett. Ezenkívül, akik régebben is ismerték, egyhangúan azt állapították meg róla, hogy sok tekintetben előnyére megváltozott ez alatt az öt év alatt, barátságosabb lett, megemberesedett, már nyoma sincs benne a régebbi színlelésnek, kevélységnek és gúnynak, viszont megvan benne az a nyugalom, amely a korral jár. Beszéltek róla, érdeklődtek iránta és mindenki látni akarta.

Arakcsejev grófnál tett látogatása után másnap este Kocsubej grófnál volt Andrej herceg. Elmondta a grófnak *Szila Andrejiccsel* való találkozását (Kocsubej így nevezte Arakcsejevet, azzal a meghatározhatatlan gúnnyal, amelyet Andrej herceg már a hadügyminiszter városzobájában is észrevett).

– *Mon cher*, még ebből az ügyből sem hagyhatja ki Mihail Mihajlovicsot. *C'est le grand faiseur.*[4] Majd szólok neki. Megígérte, hogy eljön ma este...

– Dehát mi köze Szperanszkijnak a katonai szabályzatokhoz? – kérdezte Andrej herceg.

Kocsubej elmosolyodott, megcsóválta a fejét, mintha csodálkoznék Bolkonszkij naivságán.

– Beszéltem vele önről a minap – folytatta Kocsubej – meg az ön szabad földműveseiről...

– Igen, ön az, herceg, aki felszabadította a jobbágyait? – kérdezte egy Katalin-korabeli öreg és megvetően fordult Bolkonszkijhoz.

– Kicsi birtok volt, nem jövedelmezett semmit – felelte Bolkonszkij, hogy ne ingerelje feleslegesen az öreget, igyekezett enyhíteni előtte a tettét.

– *Vous craignez d'être en retard*[5] – mondta az öreg és Kocsubejra

[4] Ő csinál mindent.
[5] Fél, hogy elkésik.

tekintett. – Csak azt nem értem – folytatta az öreg – ki szántja majd fel a földet, ha felszabadítják őket. Törvényeket írni könnyű, de kormányozni nehéz. Akárcsak most: kik lesznek a kamarák főnökei, ha mindenkinek vizsgát kell tennie, kérdezem én, grófom?

– Azt hiszem, azok, akik leteszik a vizsgát – felelte Kocsubej; egyik lábát a másikra tette és körülnézett.

– Például én mellettem itt szolgál Prjanyisnyikov, remek ember, arany ember, de hatvan esztendős, hát hogy menjen vizsgára?

– Igen, ez csakugyan bajos, mivelhogy a műveltség nem nagyon van elterjedve, de... – Kocsubej gróf nem fejezte be, felállt, és Andrej herceget karon fogva, egy negyven év körüli, kopaszodó, magas, nagy, nyílt homlokú, szőke férfi felé indult, aki épp akkor lépett be; hosszúkás arca szokatlanul, meglepően fehér volt. A férfi sötétkék frakkot, a nyakában keresztet, a balmellén meg csillagot viselt. Szperanszkij volt. Andrej herceg mindjárt tudta, hogy kicsoda, és a lelkében megremegett valami, ahogy az élet fontos pillanataiban gyakran megesik. Tisztelet volt ez, vagy irigység, vagy várakozás – nem tudta. Szperanszkij egész alakjának olyan sajátos volt a jellege, hogy azonnal rá lehetett ismerni. Andrej herceg abban a társadalmi körben, amelyben élt, nem látta még, hogy valakinek félszeg és suta mozdulataiból ennyi nyugalom és magabiztosság, kissé nedves, félig lehunyt szeméből pedig olyan kemény és mégis olyan lágy tekintet áradna; nem látott még ennyi határozottságot a semmit se jelentő mosolyban, nem hallott ilyen finom, egyenletes, halk hangot, és ami a fő: nem látott ilyen lágy, fehér arcot, kivált pedig kezet, amely egy kissé széles volt ugyan, de meglepően párnás és fehér. Ilyen fehér és lágy arcokat csak azoknál a katonáknál látott Andrej herceg, akik sokáig feküdtek kórházban. Ez volt tehát Szperanszkij, az államtitkár, a császár tanácsadója, aki elkísérte Erfurtba és ott többízben találkozott és beszélt Napoleonnal.

Szperanszkij nem jártatta a szemét egyik arcról a másikra, ahogy önkéntelenül is szokta az ember, ha nagyobb társaságba belép, és nem sietett a szóval. Csendesen beszélt, azzal a meggyőződéssel, hogy úgyis hallgatni fogják, és csak arra nézett, akivel beszélt.

Andrej herceg szinte leste Szperanszkij minden szavát és mozdulatát. Ahogy történni szokott kivált azokkal, akik szigorúan ítélik meg felebarátaikat, Andrej herceg is – valahányszor egy-egy új emberrel találkozott, különösen olyannal, mint Szperanszkij, akit hírből már ismert – mindig azt várta, hogy az emberi erények teljességét és tökélyét leli majd meg benne.

Szperanszkij azt mondta Kocsubejnak, nagyon sajnálja, hogy nem jöhetett előbb, de az udvarnál visszatartották. Nem azt mondta, hogy az uralkodó visszatartotta. Andrej herceg azonnal észrevette ezt a szenvelgett szerénységet. Amikor Kocsubej bemutatta Andrej herceget, Szperanszkij lassan Bolkonszkijra fordította tekintetét és ugyanolyan mosollyal, szótlanul nézett rá.

Az öreg tölgy Otradnojében.

– Nagyon örülök, hogy megismertem. Mint valamennyien, én is hallottam már önről.

Kocsubej szólt néhány szót arról, hogyan fogadta Arakcsejev Andrej herceget. Szperanszkij még jobban elmosolyodott.

– A katonai szabályzatok bizottságának elnöke jó barátom: Magnyickij úr – mondta, kereken ejtve ki minden szót és szótagot – és ha óhajtja, összeismertetem vele. (A pontnál egy kis szünetet tartott.) Remélem, együttérzésre talál nála, mert Magnyickijnak az az óhaja, hogy előmozdítson minden értelmes dolgot.

Szperanszkij mellett mindjárt egy kör alakult, és az az öreg, aki a hivatalnokáról, Prjanyicsnyikovról beszélt, szintén kérdéssel fordult Szperanszkijhoz.

Andrej herceg nem vett részt a beszélgetésben, csak figyelte Szperanszkij minden mozdulatát, azét az emberét, aki nemrégen még jelentéktelen papnövendék volt, most meg – ahogy Bolkonszkij vélte – a kezében, abban a párnás, fehér kezében tartja Oroszország sorsát. Andrej herceget meglepte az a szokatlan, lenéző nyugalom, ahogyan Szperanszkij az öregnek felelgetett. Szinte megmérhetetlen magasságból intézte hozzá leereszkedő szavait. Amikor az öreg túl hangosan kezdett beszélni, Szperanszkij elmosolyodott és azt mondta, ő nem ítélhet afelől, hogy előnyös vagy hátrányos-e az, amit az uralkodó jónak lát.

Szperanszkij elbeszélgetett egy ideig a közös körben, aztán felállt, odament Andrej herceghez és félrehívta a szoba másik végébe. Látszott: szükségesnek tartja, hogy foglalkozzék Bolkonszkijjal.

– Az a tiszteletreméltó aggastyán olyan élénk társalgásba vont bele az imént, hogy nem is értem még rá önnel beszélgetni, herceg – mondta szelíden-lenéző mosollyal, mintegy sejtetve, hogy Andrej herceggel együtt nagyon is tisztában van, milyen keveset érnek azok, akikkel az imént beszélgetett. Ez a viselkedés hízelgett Andrej hercegnek. – Én már régóta ismerem önt: először annak folytán, hogy felszabadította a jobbágyait, másodszor meg, mert ön azok közé a kamarások közé tartozik, akik nem tartják sérelmesnek az udvari rangokról szóló új rendeletet, pedig azok sok szóbeszédre, gáncsoskodásra adtak okot.

– Igen – felelte Andrej herceg – apám nem akarta, hogy éljek ezzel a joggal; én a legalsó fokon kezdtem a szolgálatot.

– Az ön édesapja régi vágású ember, de úgy látszik, fölötte áll a mi kortársainknak, akik gáncsolják ezt az intézkedést, pedig csupán visszaállítja a természetes igazságosságot.

– Azt hiszem, valami alapja mégiscsak van ennek a gáncsoskodásnak – mondta Andrej herceg, igyekezve, hogy leküzdje Szperanszkij hatását, mert már nagyon is érezte. Kellemetlen volt mindenben egyetérteni vele: szeretett volna ellentmondani. Máskor mindig könnyen és szépen beszélt, de most, amikor Szperanszkijjal beszélt, azt érezte, hogy nehezen tudja kifejezni gondolatait. Túlságosan is lekötötte e híres ember egyéniségének megfigyelése.

– Az egyéni hiúság szempontjából talán van alapja – vetette közbe halkan Szperanszkij.

– Az állam szempontjából is – felelte Andrej herceg.

– Hogy érti ezt? – kérdezte Szperanszkij és lassan lesütötte a szemét.

– Én tisztelője vagyok Montesquieu-nek – válaszolta Andrej herceg. – És azt a gondolatát, hogy *le principe des monarchies est l'honneur, me parait incontestable. Certains droits et privilèges de la noblesse me paraissent être des moyens soutenir ce sentiment.*[6]

Szperanszkij fehér arcáról eltűnt a mosoly, ezáltal sokkal megnyerőbb lett az arckifejezése. Úgy látszik, érdekesnek találta Andrej herceg gondolatát.

– *Si vous envisagez la question sous ce point de vue*[7] – kezdte; láthatólag nehezére esett franciául beszélni és még lassabban beszélt, mint oroszul, de azért teljesen nyugodtan. Azt mondta, hogy a becsületet – *l'honneur* – nem lehet fenntartani olyan kiváltságokkal, amelyek ártanak a szolgálat menetének; hogy a becsület, *l'honneur* vagy negatív fogalom: *nem* követünk el semmiféle elítélendő cselekményt; vagy bizonyos forrása a nemes versengésnek, amely azt célozza, hogy elismerést nyerjünk, illetve kitüntetést, ami az elismerés kifejezője.

Érvei tömörek, egyszerűek és világosak voltak.

– Az az intézmény, amely ápolja a becsületet, a versengés forrását, a nagy Napoleon császár *Légion d'honneur*-jéhez hasonló intézmény, nem gátolja, sőt elősegíti a hivatali pályán elérhető sikert – de nem a rendi, vagy az udvari kiváltságokat.

– Nem vitatkozom, de tagadhatatlan, hogy az udvari kiváltság is elérte ezt a célt – mondta Andrej herceg – minden nemes kötelességének tartja, hogy méltóképpen viselje ezt a rangot.

– Dehát ön sem akart élni vele, herceg – mondta Szperanszkij, egy mosollyal jelezve, hogy egy kedves gesztussal véget akar vetni a vitának, amelybe beszédtársa már-már belezavarodott. – Ha szerdán megtisztel látogatásával – tette hozzá – addigra beszélek Magnyickijjal és majd tájékoztatom önt arról, ami esetleg érdekli, azonkívül lesz szerencsém bővebben is elbeszélgetni önnel. – Behunyta szemét, meghajolt és *à la française*,[8] anélkül, hogy bárkitől is elbúcsúzott volna, a legcsekélyebb feltűnést is kerülve, eltávozott.

---

[6] a monarchiák alapja a becsület, kétségtelennek tartom. A nemesség bizonyos jogai és kiváltságai véleményem szerint jó eszközök arra, hogy ébren tartsák ezt az érzést.

[7] Ha ebből a szempontból vizsgálja a dolgot

[8] franciásan (ill. angolosan)

Pétervári tartózkodásának első idejében Andrej herceg azt érezte, hogy a visszavonultságában kialakult egész gondolatvilágát teljesen befelhőzik azok az apró-cseprő gondok, amelyek Pétervárott körülözönlik.

Este, ha hazatért, négy vagy öt múlhatatlan, vagy pontos időre kitűzött *rendez-vous*-t is bejegyzett a noteszába. Az élet gépezete, a nap pontos beosztása – hogy mindenütt idejében ott legyen – jócskán kifacsarta belőle az energiát. Nem tett semmit, nem gondolt semmire és nem is ért rá gondolkozni, csak beszélt, és sikerrel mondta el azt, amit falun, ráértében jól átgondolt.

Néha bosszúsan vette észre, hogy olykor ugyanazon a napon, különböző társaságokban ugyanazt ismétli el. De teljesen el volt foglalva egész nap, így aztán nem jutott ideje arra gondolni, hogy nem gondolkodik semmin.

Szperanszkij, akárcsak Kocsubejnál, első találkozásuk alkalmával, otthon, szerdán is – amikor négyszemközt, sokáig, bizalmasan elbeszélgetett Bolkonszkijjal – erős hatást tett Andrej hercegre.

Andrej herceg oly tömérdek embert tartott alávaló, hitvány teremtménynek, hogy szerette volna megtalálni valakiben annak a tökéletességnek az eszményképét, amelyre ő maga törekedett; ezért hát könnyen elhitte, hogy Szperanszkijban meg is találta a minden szempontból okos és erényes ember eszményképét. Ha Szperanszkij ugyanabból a társadalmi rétegből származik, amelyikből Andrej herceg, ha ugyanolyan nevelésben részesül, ugyanolyan erkölcsi szokásai vannak, akkor Bolkonszkij hamarosan felfedezi nem hőshöz méltó, gyarló emberi tulajdonságait, de ez az ő számára oly furcsa, logikus észjárás igen nagy tiszteletet keltett benne, annál is inkább, mert nem teljesen értette. Ezenkívül Szperanszkij – azért-e, mert sokra becsülte Andrej herceg képességeit, vagy azért-e, mert szükségesnek tartotta, hogy megnyerje magának – Andrej herceg előtt valósággal fitogtatta elfogulatlanul, nyugodtan latolgató elméjét és elárasztotta Andrej herceget holmi önteltséggel párosult hízelgéssel; ez abban nyilvánult meg, hogy csak önmagát meg beszédtársát tekintette olyan embernek, aki tisztában van azzal, mennyire ostoba *mindenki* más, és mennyire mélyek, okosak az ő gondolataik.

Szerda esti hosszú beszélgetésük során Szperanszkij nem egyszer elmondta: „*Nálunk* úgy tekintenek mindenre, ami felülemelkedik az átlagos színvonalon, a megrögzött szokásokon...", vagy mosolyogva így szólt: „De *mi* azt akarjuk, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon...", vagy: „*Ők* ezt nem tudják megérteni..." és mindezt olyan arckifejezéssel, amely szinte azt mondta: „Mi: ön meg én jól tudjuk, kicsodák *ők* és kik vagyunk *mi*."

Ez az első, hosszú beszélgetés csak megerősítette Andrej hercegben azt az érzést, amelyet első találkozásuk alkalmával érzett. Szigorúan logikus gondolkozású, nagyelméjű, józaneszű embert látott benne, aki ener-

giájának és szívósságának köszönheti a hatalmát és ezt a hatalmat csakis Oroszország üdvére használja fel. Andrej herceg szemében Szperanszkij volt az az ember, aki értelmesen meg tudja magyarázni az élet minden jelenségét, aki csak azt ismeri el valóságnak, ami ésszerű, és ért ahhoz, hogy mindent az ésszerűség mércéjével mérjen – ilyen ember akart lenni ő is. Szperanszkij fejtegetésében olyan egyszerűnek, világosnak látszott minden, hogy Andrej herceg önkéntelenül egyetértett vele mindenben. Igaz: néha ellentmondott és vitázott vele, de csak azért, mert szántszándékkal önálló akart lenni, nem akart meghódolni Szperanszkij véleménye előtt. Minden rendben lett volna, minden jó lett volna, csak egy valami zavarta Andrej herceget: Szperanszkij hideg, üvegfényű tekintete, amely megakadályozza, hogy a lelkébe lásson, meg az a finom, fehér keze, amelyre Andrej herceg akaratlanul is úgy nézett, ahogy a nagyhatalmú emberek kezére szoktak. Ez az üvegfényű tekintet meg ez a finom kéz valahogy bosszantotta Andrej herceget. Kellemetlenül érintette az is, hogy Szperanszkij túlságosan is lenézi az embereket, meg hogy sok különféle fogást és érvet alkalmaz véleménye helyességének bebizonyítására. A hasonlat kivételével felhasználja a gondolkodás minden elképzelhető eszközét, és – Andrej herceg legalábbis így érezte – túl merészen ugrott át egyikről a másikra. Hol a gyakorlati politikus álláspontjára helyezkedik és elítéli az ábrándozókat, hol a szatirikus szemével nézi a dolgokat és maró gúnnyal kineveti ellenfeleit, hol szigorúan logikus, hol meg hirtelen felröppen a metafizika világába. (Az érvelésnek ezt a legutóbbi eszközét különösen gyakran alkalmazza.) Metafizikai magaslatokra emeli a kérdést, át-átcsap a tér, az idő, a gondolkodás meghatározására és ha lehozza onnan a szükséges cáfoló érveket, visszaereszkedik a vita talajára.

Szperanszkij szellemének legfőbb vonása, mely meglepte Andrej herceget, az ész erejébe és törvényes jogaiba vetett kétségtelen és rendíthetetlen hit volt. Látszott, hogy Szperanszkijnak sohase juthatott eszébe az a gondolat: azért mégse lehet kifejezni mindazt, amit gondol az ember; és sohase támadhatott benne kétség: vajon nem merő badarság az, amit gondolok, amiben hiszek. Éppen ez a sajátos gondolkodásmód vonzotta a legjobban hozzá Andrej herceget.

Szperanszkijjal való ismeretségének első idejében szenvedélyes elragadtatást érzett iránta, olyasfélét, mint egykor Bonaparte iránt. Az a körülmény, hogy Szperanszkij pap fia volt, akit holmi ízetlen, ostoba fráterek könnyen le is nézhetnek – meg is tették sokan – akit csuhásnak, papfinak csúfoltak, csak arra serkentette Andrej herceget, hogy még féltőbben ápolja Szperanszkij iránt táplált rokonszenvét és öntudatlanul is erősítse a lelkében.

Azon az első estén, amelyet Bolkonszkij Szperanszkijnál töltött, szóba került a törvényelőkészítő bizottság. Szperanszkij gúnyosan megjegyezte, hogy a törvényelőkészítő bizottság már ötven éve megvan, milliókba kerül, de nem csinál semmit, és hogy Rosenkampf egyebet se tett, mint

címkéket ragasztott az összehasonlító törvénykönyv valamennyi cikkelyére.

– Hát ezért fizetett az állam milliókat – mondta. – Mi új bírói hatalommal akarjuk felruházni a Szenátust, de nincsenek törvényeink. Ezért vétek most, ha nem vállal hivatalt az olyan ember, mint ön, herceg.

Andrej herceg azt felelte, hogy ehhez jogi képzettségre van szükség, ő pedig azzal nem rendelkezik.

– Ugyan már, hát ki rendelkezik azzal? Ez olyan circulus vitiosus,[9] amelyből erővel kell kitörni.

Andrej herceg egy hét múlva tagja lett a katonai szabályzatok bizottságának, és amit sose gondolt volna, elnöke lett a törvényelőkészítő bizottság egyik alosztályának. Szperanszkij kérésére elvállalta a készülő polgári törvénytár első részének az összeállítását és a Code Napoleon, meg a Codex Justiniani segítségével megkezdte a „Személyi jogok" című szakasz kidolgozását.

VII

Pierre vagy két évvel ezelőtt, 1808-ban, amikor beutazta birtokait és hazatért Pétervárra, szinte véletlenül a pétervári szabadkőművesek élére került. Lakoma-páholyokat és torozó páholyokat rendezett, új tagokat toborzott, sokat fáradozott a különféle páholyok egyesítésén, eredeti okmányok beszerzésén. Bőven adott pénzt új szentélyek berendezésére és amennyire csak tellett a zsebéből, kikerekítette az összegyűjtött alamizsnát, mert a tagok nagyrésze csak fukarul és rendetlenül adakozott. Jóformán egyedül tartott fenn egy szegényházat, amelyet Pétervárott alapított a rend.

Máskülönben ugyanúgy folyt az élete, mint azelőtt: ugyanolyan szórakozások, kicsapongások közepette. Szeretett nagyokat enni-inni és bár ezt erkölcstelennek és megalázónak tartotta, mégsem tudta megtartóztatni magát azoknak a legénykompániáknak a mulatságaitól, amelyekben részt szokott venni.

De egy év elteltével foglalatosságainak és mulatozásainak bódulatában is azt kezdte érezni, hogy a szabadkőművességnek az a talaja, amelyen áll, annál jobban kicsúszik a lába alól, minél szilárdabban iparkodik megállni rajta. Ugyanakkor érezte, hogy minél jobban kicsúszik a lába alól a talaj, amelyen áll, annál jobban hozzá volt kötve, még ha nem akarta is. Amikor belépett a szabadkőművesek közé, úgy érezte magát, mint aki gyanútlanul rálép a mocsár sima felszínére. Mihelyt rálépett, belesüllyedt. Hogy teljesen meggyőződjék a talaj szilárdságáról, amelyen áll, rálépett a másik lábával is és még jobban belesüppedt, benne ragadt, és most már térdig taposott a mocsárban, akárhogy nem akarta is.

Joszif Alekszejevics nem volt Pétervárott. (Az utóbbi időben távol

[9] körben forgó (hibás) okoskodás

tartotta magát a pétervári páholyok ügyeitől és ki se mozdult Moszkvából.) Pierre az életben is ismerte a testvéreket mind, ismerte a páholyok valamennyi tagját és nehéz volt csak a szabadkőműves testvért látnia bennük, nem pedig B. herceget, vagy Ivan Vasziljevics D.-t, akiket az életben többnyire gyenge és gyarló embereknek ismert. A szabadkőműves kötények és jelvények alatt is látta rajtuk az egyenruhát meg a kereszteket, amelyeket kint, az életben szereztek. Valahányszor alamizsnát gyűjtött és összeszámolta azt a húsz-harminc rúbelt, amelyet – jobbadán hozomra – tíz tag jegyzett, akiknek a fele ugyanolyan gazdag volt, mint ő – eszébe jutott az a szabadkőműves eskü, hogy mindegyik testvér felebarátjainak javára áldozza minden vagyonát; lelkében kétség támadt, de igyekezett elhessegetni.

Mindazokat a testvéreket, akiket csak ismert, négy csoportra osztotta. Az első csoportba azokat sorolta, akik nem vesznek részt cselekvően sem a páholyok ügyeiben, sem az emberbaráti tevékenységben, hanem csakis a rend tudományának titkaival, az Isten hármas elnevezésének, vagy a dolgok három elemének, a kénnek, a higanynak és a sónak, vagy a négyzet jelentőségének és Salamon temploma valamennyi alakzatának kérdéseivel foglalkoznak. Pierre tisztelte a szabadkőműveseknek ezt a csoportját, amelyhez javarészt az idősebb testvérek tartoztak – maga Joszif Alekszejevics is – de nem osztozott érdeklődésükben. Az ő lelke nem vonzódott a szabadkőművesség misztikus oldala felé.

A második csoportba önmagát és a hozzá hasonló, az útkereső, az ingadozó testvéreket sorolta, akik még nem találták meg a szabadkőművességben az egyenes, a világos utat, de remélték, hogy megtalálják.

A harmadik csoportba azokat a testvéreket sorolta (ezek voltak a legtöbben), akik a szabadkőművességben nem láttak egyebet, csak a külső formákat, a szertartásokat és sokat adtak e külső formák szigorú megtartására, nem törődtek e formák tartalmával és jelentőségével. Ilyen volt Willarski, sőt a nagypaholy nagymestere is.

Az utolsó, a negyedik csoportba szintén igen sok testvér tartozott, főleg azok, akik a legutóbbi időben léptek be a társulatba. Pierre megfigyelése szerint ezek olyan emberek voltak, akik nem hittek semmiben, nem kívántak semmit, csakis azért léptek be a szabadkőművesek közé, hogy kapcsolatba kerüljenek az összeköttetéssel rendelkező, befolyásos, gazdag és előkelő testvérekkel – mert ilyenek is igen sokan voltak a páholyban.

Pierre lassankint úgy érezte, hogy nincs megelégedve tevékenységével. Néha úgy érezte, hogy a szabadkőművesség, legalábbis az a szabadkőművesség, amelyet itt megismert, csupán külsőségeken alapszik. Eszeágában sem volt, hogy kételkedjék magában a szabadkőművességben, de azt gyanította, hogy az orosz szabadkőművesség téves útra tért és elkanyarodott eredeti forrásától.

Pierre az év végén külföldre utazott tehát, hogy beavattassa magát a rend legmélyebb titkaiba.

Pierre még 1809 nyarán visszatért Pétervárra. A mi szabadkőműveseink és a külföldiek levelezése alapján köztudomásra jutott, hogy Bezuhovnak sikerült külföldön megnyernie sok magasállású személy bizalmát, belehatolt sok titokba, eljutott a legmagasabb fokra és sok mindent hoz, ami használ majd az oroszországi szabadkőművesek ügyének, közös javának. A pétervári szabadkőművesek mind felkeresték, hogy megnyerjék kegyét, és mindnek az volt az érzése, hogy Pierre titkolózik és valami meglepetést tartogat.

Kitűzték egy másodfokú páholy ünnepi ülését, ahol Pierre közli majd – ezt megígérte – mit üzennek a pétervári testvéreknek a rend legfelsőbb vezetői. A tagok teljes számban megjelentek. A szokásos szertartások után Pierre felállt és elkezdte beszédét.

– Szeretett testvéreim – kezdte elpirulva és akadozva; kezében tartotta az írott beszédet. – Nem elég csak őriznünk titkainkat a páholy csendjében – cselekedni kell... cselekedni. Mi csak szundikálunk, pedig cselekednünk kellene. – A többit a füzetből olvasta.

„A tisztaság terjesztése és az erény diadalának kivívása érdekében – olvasta – meg kell tisztítanunk az embereket az előítéletektől, el kell terjesztenünk a kor szellemének megfelelő alapelveket, magunkra kell vállalnunk az ifjúság nevelését, elszakíthatatlan kötelékekkel magunkhoz kell fűznünk a legokosabb embereket, bátran, de egyúttal óvatosan le kell küzdenünk a babonát, a hitetlenséget és a butaságot, és híveinkből olyan embereket kell képeznünk, akiket közös cél kapcsol össze, akiknek hatalmuk és befolyásuk van.

E cél elérése végett biztosítanunk kell, hogy az erény fölébe kerekedjék a bűnnek, iparkodnunk kell, hogy a becsületes ember már ezen a világon is elnyerje örök jutalmát erényeinek. De ezekben a nagy szándékainkban igen sok minden akadályoz bennünket, elsősorban a mostani politikai intézmények. Mit kell tennünk tehát a jelenlegi helyzetben? Előmozdítsuk a forradalmakat, felforgassunk mindent, erőszakkal vessünk véget az erőszaknak?... Nem! Mi nagyon is távol állunk ettől. Minden erőszakos reform méltó a gáncsra, mert legkevésbé sem irtja ki a rosszat, míg az emberek olyanok maradnak, amilyenek most; és mert a bölcsességnek nincs szüksége erőszakra.

A rend egész tervének azon kell alapulnia, hogy szilárd, erényes embereket neveljen és egységes meggyőződéssel fűzze össze őket: azzal a meggyőződéssel, hogy mindenütt és minden erővel üldözni kell a bűnt meg a butaságot és pártolni kell a tehetséget meg az erényt: fel kell emelnünk a porból az arra méltó embereket és be kell vonnunk őket társulatunkba. Csakis akkor lesz hatalma rendünknek arra, hogy észrevétlenül megkösse a rendbontás pártolóinak kezét és úgy irányítsa őket, hogy ne vegyék észre. Egyszóval, meg kell teremteni azt az általánosan uralkodó kormányzati módot, amely majd elterjed az egész világon, de nem bontja meg a polgári kötelékeket; e kormányzati mód mellett továbbra is folytathatja működését minden eddigi kormányzat a meg-

szokott rendben, csinálhat mindent, csak azt nem, ami akadályozza rendünk céljának, vagyis az erény diadalának elérését. Ezt a célt tűzte ki maga a kereszténység is. Arra tanította az embereket, hogy legyenek bölcsek és jók és a maguk érdekében kövessék a legjobb és a legbölcsebb emberek példáját és tanításait.

Akkor, amikor minden homályba merült, természetesen elég volt az igehirdetés is: az igazság újdonsága különös erőt adott neki, de manapság sokkal hatékonyabb eszközökre van szükségünk. Most az kell, hogy az ember, akit eddig csak az érzései irányítottak, érzelmi gyönyört találjon az erényben. A szenvedélyeket nem lehet kiirtani; csak arra kell törekednünk, hogy nemes célra irányítsuk őket, és evégett az szükséges, hogy mindenki az erény határai közt elégíthesse ki szenvedélyeit, és hogy rendünk megadja hozzá az eszközöket.

Mihelyt minden államban lesz egy bizonyos számú érdemes emberünk, és mindegyikünk nevel majd két másikat, és ezek mind szoros kapcsolatba kerülnek egymással, akkor mindent elérhet rendünk, amely titokban már eddig is oly sokat tett az emberiség üdve érdekében."

Ez a beszéd erős hatást, sőt izgalmat okozott a páholyban. A testvérek többsége – amely a beszédben az illuminátusság[10] veszélyes fondorlatait gyanította – a beszédet olyan hidegen fogadta, hogy Pierre meglepődött. A nagymester ellenvetéseket tett. Pierre mind nagyobb hévvel fejtegette eszméit. Régóta nem volt ilyen viharos ülés. Két párt alakult ki: az egyik illuminátussággal vádolta Pierre-t, a másik meg támogatta. Pierre első ízben ezen a gyűlésen döbbent rá, milyen végtelenül sokféleképpen gondolkoznak az emberek; és épp ez a sokféleség okozza, hogy nincs két ember, aki egyformán fogná fel ugyanazt az igazságot. Még azok a tagok is, akik látszólag az ő pártján álltak, a maguk módján magyarázták szavait, olyan megszorításokkal és módosításokkal, amelyeket nem fogadhatott el, mert őneki éppen az volt a legfontosabb, hogy pontosan úgy közölje gondolatait, ahogy ő maga értette.

Az ülés befejezte után a nagymester rosszindulatú gúnnyal megjegyezte Bezuhovnak, hogy túl heves, és hogy nem az erény szeretete, hanem a harc szenvedélye vezette a vitában. Pierre nem felelt, csak kurtán azt kérdezte, elfogadják-e javaslatát. Azt felelték, hogy nem, mire Pierre a szokásos formaságokat meg se várva, eltávozott a páholyból és hazahajtatott.

---

[10] megvilágosultság; német szabadkőműves csoport, amely a monarchiát köztársasággal akarta felváltani

Pierre-t megint meglepte az a keserves hangulat, amelytől annyira félt. Páholybeli beszéde után három napig otthon, a díványon hevert, nem fogadott senkit, nem ment sehová.

Ekkor levelet kapott feleségétől. Felesége esdve kérte, hogy találkozhasson vele, arról írt, hogy búsul utána és hogy neki szeretné szentelni egész életét.

A levél végén értesítette, hogy a napokban külföldről Pétervárra érkezik.

Mindjárt e levél után berontott Pierre magányába egy szabadkőműves testvére, akit kevésbé tisztelt, mint a többieket; Pierre házastársi viszonyára fordította a beszélgetést és testvéri jótanács formájában azt a gondolatot fejtette ki, hogy a feleségével szemben tanúsított szigorúsága igazságtalan és hogy Pierre megszegi a szabadkőművesek legfontosabb szabályát, ha nem bocsát meg a bűnbánó feleségnek.

Ugyanekkor az anyósa, Vaszilij herceg felesége érte küldött és könyörögve arra kérte, hogy ha csak egy néhány percre is, de látogassa meg, mert fontos dologban beszélni akar vele. Pierre látta, hogy összeesküdtek ellene; hogy össze akarják békíteni a feleségével, és ez még csak nem is volt kellemetlen neki abban az állapotban, amelyben akkor volt. Neki minden mindegy volt. Pierre semminek sem tulajdonított nagy fontosságot az életben és a rajta elhatalmasodó keserűség hatására nem ragaszkodott sem szabadságához, sem ahhoz, hogy továbbra is büntesse feleségét.

„Senkinek sincs igaza és senki sem bűnös; tehát ő se bűnös" – gondolta. Csak azért nem egyezett bele rögtön abba, hogy összebékítsék feleségével, mert nagy keservében nem volt ereje bármit is cselekedni. Ha felesége odamegy hozzá – nem kergeti el. Hát nem mindegy az, hogy együtt él-e a feleségével vagy sem, ahhoz képest, ami akkor foglalkoztatta.

Nem válaszolt sem feleségének, sem anyósának, hanem egyszer, késő este útra kelt és Moszkvába ment, hogy felkeresse Joszif Alekszejevicset. Ekkor ezt írta naplójába:

„Moszkva, november 17.

Az imént jöttem haza jótevőmtől és máris sietek feljegyezni mindent, amit tapasztaltam. Joszif Alekszejevics szegényesen él és már harmadéve gyötrelmes hólyagbajban szenved. Senki se hallott tőle soha egyetlen zokszót vagy nyögést sem. Reggeltől késő éjjelig tudományos munkát végez, csak akkor nem, amikor elkölti igen szerény ebédjét. Kegyesen fogadott és ágyára ültetett – épp feküdt – én Kelet és Jeruzsálem lovagjainak jelével köszöntöttem, ő ugyanazzal viszonozta, és szelíd mosollyal azt kérdezte tőlem, mit tudtam meg, mit nyertem a porosz és a skót páholyokban. Elmondtam neki mindent, ahogy tudtam, közöltem vele

azokat az alapelveket, amelyeket a pétervári páholyban előterjesztettem és beszámoltam arról, milyen kedvezőtlenül fogadtak, elmondtam, hogy szakításra került sor köztem és a testvérek között. Joszif Alekszejevics jó ideig hallgatott és gondolkozott, aztán kifejtette mindezekkel kapcsolatos nézetét, egy pillanat alatt megvilágította egész múltamat és jövőm egész útját. Meglepett, amikor azt kérdezte, emlékszem-e, mi a rend hármas célja: 1. a titok megőrzése és megismerése; 2. önmagunk megtisztítása és megjavítása a titok befogadása végett; 3. az emberi nem megjavítása a mienkhez hasonló megtisztulásra törekvés útján. Melyik a legelső és legfőbb a három cél közül? Természetesen önmagunk megtisztítása és megjavítása. A körülményektől függetlenül mindig csakis e cél felé kell törekednünk. De mivel épp ez a cél követeli tőlünk a legtöbb munkát és mivel kevélységünkben gyakran eltévelyedünk – szem elől tévesztjük ezt a célt és vagy a titokra adjuk magunkat, amelynek befogadására nem vagyunk még méltók tisztátalanságunk miatt, vagy az emberi nem megjavítására adjuk magunkat, holott mi magunk a galádság és a romlottság élő példái vagyunk. Az illuminátusság épp azért nem tiszta tanítás, mert túlságosan is belemerül a társadalmi tevékenységbe és mert tele van kevélységgel. Joszif Alekszejevics ennek alapján elítélte beszédemet és egész tevékenységemet. Lelkem mélyén igazat adtam neki. Amikor családi ügyeimre terelődött a beszélgetés, azt mondta: Az igazi szabadkőművesnek, amint már említettem, az a legfőbb kötelessége, hogy tökéletesítse magát. De gyakran azt hisszük, hogy ha félredobjuk életünk minden nehézségét, hamarább elérjük azt a célt; épp ellenkezőleg, kedves uram – mondta – csakis a világ forgatagában érhetjük el három legfőbb célunkat: 1. magunk megismerését; mert az ember csakis összehasonlítás révén ismerheti meg magát; 2. a tökéletesedést; mert azt csakis harc árán lehet elérni; és 3. a legfőbb erényt: a halál szeretetét. Csakis az élet viszontagságai mutathatják meg nekünk az élet hiábavalóságát, fejleszthetik ki a halál velünkszületett szeretetét és mozdíthatják elő az új életre való újjászületésünket. – Ezek a szavak felettébb jelentősek, mert Joszif Alekszejevics még súlyos testi szenvedései ellenére sem érzi soha tehernek az életet, és mert szereti a halált, amelyre – jóllehet benseje teljesen tiszta és magasztos – még nem érzi eléggé felkészülve magát. Jótevőm ezután tüzetesen elmagyarázta a világegyetem nagy négyszögének jelentőségét és utalt arra, hogy a hármas meg a hetes szám az alapja mindennek. Azt tanácsolta, ne szakítsam meg az érintkezést a pétervári testvérekkel; csak másodfokú tisztséget vállaljak a páholyban; igyekezzem visszatartani testvéreimet a kevélység szülte szenvedélyektől, térítgessem őket az önmegismerés és a tökéletesedés igaz útjára. Ezenkívül a magam személyére vonatkozólag azt tanácsolta, hogy mindenekelőtt figyeljem magamat, és evégett adott egy füzetet, azt, amelybe írok és a jövőben is leírom majd minden cselekedetemet."

„Pétervár, november 23.

Megint együtt lakom a feleségemmel. Anyósom felkeresett és könnyes szemmel azt mondta, Hélène itt van és könyörögve kér: hallgassam meg; azt mondta: Hélène ártatlan és boldogtalan, amiért elhagytam, satöbbi... Tudtam, ha megengedem magamnak, hogy viszontlássam, akkor nem bírom többé megtagadni a kívánságát. Kétségemben nem tudtam, kihez folyamodjak segítségért és jótanácsért. Ha jótevőm itt volna, ő megmondaná, mit tegyek. Visszavonultam a szobámba, újra elolvastam Joszif Alekszejevics leveleit, felidéztem beszélgetéseinket és mindebből azt következtettem, hogy nem szabad megtagadnom senkinek a kérését, és segítő kezet kell nyújtanom mindenkinek, kivált pedig annak, akit erős kötelékek fűznek hozzám, és viselnem kell keresztemet. De mivel az erény kedvéért bocsátok meg neki, együttélésünknek csakis lelki célja legyen! Ezt határoztam és meg is írtam Joszif Alekszejevicsnek. Azt mondtam a feleségemnek, hogy kérem, felejtse el mindazt, ami történt, és bocsássa meg, amiben egyáltalán csak vétkes vagyok vele szemben; azt mondtam, hogy nekem nincs mit megbocsátanom. Boldog voltam, hogy ezt mondtam. Ne tudja, milyen nehéz volt viszontlátnom. A nagy ház felső szobáiban rendezkedtem be. Máris érzem a megújhodás boldogságát."

IX

A legelőkelőbb társaság, mint mindig, akkoriban is több kisebb körre oszlott, valahányszor összegyűlt az udvarnál vagy a nagy bálakon; és e köröknek mindnek megvolt a maga színezete. A legszélesebb a francia kör, a napoleoni szövetség: Rumjancev gróf és Caulaincourt köre volt. E körben a legelőkelőbb helyek egyikét Hélène foglalta el, mihelyt Pétervárott telepedett meg férjével együtt. Gyakran jártak hozzá francia követségi urak és igen nagy számban olyan emberek, akik ugyanehhez az irányzathoz tartoztak és híresek voltak nagy eszükről, kedvességükről.

Hélène Erfurtban volt a két császár nevezetes találkozásakor, ott tett szert kapcsolatokra Európa valamennyi Napoleon-párti kiválóságaival. Erfurtban fényes sikert aratott. Egyszer magának Napoleonnak is feltűnt a színházban, megkérdezte, kicsoda és elismerően nyilatkozott szépségéről. Pierre-t nem lepte meg, hogy Hélène mint szép és elegáns asszony sikert arat, hisz az évek során még szebb lett, mint valaha. Az lepte meg, hogy felesége e két év alatt ügyesen kivívta hírnevét *„d'une femme charmante, aussi spirituelle, que belle"*.[11] A híres prince de Ligne nyolcoldalas levelet írt neki. Bilibin arra tartogatta *mot*-jait, hogy Bezuhova grófné társaságában mondja el őket először. Ha valakit fogadtak Bezuhova grófné szalonjában, ezzel mintegy megkapta az ész dip-

[11] a bájos asszonynak, aki éppoly szellemes, mint amilyen szép.

lomáját. A fiatalemberek könyveket olvastak Hélène fogadóestjei előtt, hogy tudjanak miről beszélni szalonjában, követségi titkárok, sőt maguk a követek is diplomáciai titkokba avatták be, úgyhogy Hélène bizonyos tekintetben hatalommá vált. Pierre tudta, hogy Hélène nagyon buta, és ezért néha furcsa ámulattal és félelemmel vett részt felesége fogadóestjein, ebédjein, ahol politikáról, költészetről meg filozófiáról folyt a szó. Ezeken az estéken olyasfélét érzett, akár a szemfényvesztő, aki minden pillanatban attól tart, hogy leleplezik a fortélyait. De azért-e, mert effajta szalon fenntartásához éppen butaság kellett, vagy azért, mert a becsapottak kedvüket lelték abban, hogy becsapják őket – a fortély nem lepleződött le. Sőt Jelena Vasziljevna Bezuhova grófnénak a hírneve – *„d'une femme charmante et spirituelle"* – oly rendíthetetlenné szilárdult, hogy mondhatott akármilyen sületlenséget vagy ostobaságot, akkor is elragadtatással fogadták minden szavát, és keresték benne a mély értelmet; amelyről magának Hélène-nek fogalma se volt.

Ennek a ragyogó, nagyvilági asszonynak épp olyan férj kellett, amilyen Pierre volt: olyan szórakozott csudabogár, olyan *grand seigneur*[12] férj, aki senkit se zavar, nem rontja az előkelő tónusú szalon keltette általános hatást, sőt mint finom modorú és gyönyörű feleségének teljes ellentéte, előnyös háttérül szolgált Hélène-nek. Pierre e két év alatt, mivel állandóan szellemi dolgokra sűrítette érdeklődését és szívből megvetett minden egyebet, felesége társaskörében – ez meg kivált nem érdekelte – lassankint elsajátította azt a közönyös, hanyag, de mindenki iránt szíves modort, amelyet nem lehet mesterségesen elsajátítani és épp ezért önkéntelen tiszteletet kelt az emberekben. Úgy lépett be felesége szalonjába, mintha színházba lépne: mindenkit ismert, mindenkinek egyformán örült és mindenkivel szemben egyformán közömbös volt. Ha olyan beszélgetésbe elegyedett, amely érdekelte, akkor nem nagyon törődött azzal, hogy vannak-e ott *des messieurs de l'ambassade*,[13] vagy nincsenek, dünnyögő hangon elmondta a véleményét, amely néha egyáltalán nem illett a pillanat hangulatához. De már annyira gyökeret vert az a vélemény, hogy ő csak amolyan csudabogár férje *de la femme la plus distinguée de Pétersbourg*,[14] hogy senki se vette *au sérieux*[15] a különcködését.

Miután Hélène hazatért Erfurtból, mindennapos vendégei, a sok-sok fiatalember közül Borisz Drubeckoj lett a Bezuhov-ház legbizalmasabb embere, és pályája igen gyorsan ívelt felfelé. Hélène *mon page*-nak[16] nevezte és úgy bánt vele, mint egy gyermekkel. Órá is úgy mosolygott, mint akárki másra, Pierre-nek néha kellemetlen volt látni ezt a mosolyt. Borisz különös, méltóságteljes és szomorú tisztelettel viselkedett Pierre

[12] nagyúri
[13] követségi urak,
[14] Pétervár legkiválóbb asszonyának,
[15] komolyan
[16] apródomnak

iránt. A tiszteletnek *ez* az árnyalata szintén nyugtalanította Pierre-t. Pierre annyit szenvedett a miatt a sérelem miatt, amely a felesége részéről érte, hogy most igyekezett megóvni magát minden ahhoz hasonló sérelem lehetőségétől, először azáltal, hogy nem élt házaséletet a feleségével, másodszor azáltal, hogy megtiltotta magának a gyanakvást.

„Nem, nem. Most, amióta *bas bleu*[17] lett belőle, egyszer s mindenkorra lemondott régebbi kedvteléseiről – mondta magában. – Nem volt még példa arra, hogy egy *bas bleu*-t szívbéli szenvedély hevített volna" – ismételgette magában ezt a szabályt; maga se tudta, milyen tényekből vonta le, de feltétlenül hitt benne. De mégis – milyen különös – ha Borisz ott volt Hélène szalonjában (márpedig csaknem mindig ott volt), jelenléte szinte fizikailag hatott Pierre-re, megbénította tagjait: ilyenkor eltűnt mozdulatainak ösztönössége és fesztelensége.

„Különös ellenszenv – gondolta Pierre – hiszen azelőtt nagyon is tetszett nekem ez az ember."

Pierre a nagyvilág szemében a nagyúr volt, egy híres asszony kissé vak és nevetséges férje, az okos csudabogár, aki nem csinál semmit, de nem is árt senkinek, egyszóval derék, jó fiú. Pierre lelkében meg ezalatt tovább folyt a belső fejlődés nehéz és bonyolult munkája, amely oly sok mindent feltárt előtte és oly sok lelki kétséget és örömöt okozott neki.

X

Folytatta naplóját. Ekkoriban a következőket jegyezte bele:

„*November 24.*

Nyolc órakor keltem fel, a szentírást olvastam, aztán hivatalba mentem (jótevőjének tanácsára ugyanis hivatalt vállalt az egyik bizottságban), ebédre hazajöttem, de egyedül ebédeltem (a grófnénak sok olyan vendége volt, akiket nem szívesen látok), mértékletesen ettem és ittam, ebéd után írásokat másoltam a testvéreknek. Este felé lementem a grófnéhoz és elmondtam egy mulatságos történetet B-ről, és csak akkor kaptam észbe, hogy nem kellett volna tennem, amikor már mindnyájan hangosan kacagtak rajta.

Boldog és nyugodt lélekkel fekszem le. Nagy isten, segíts meg, hogy ösvényeid járjam: 1. csendességgel és higgadtsággal legyőzzem a lobbanékonyságot; 2. önmegtartóztatással és utálattal legyőzzem az érzékiséget; 3. elvonuljak a világ hívságaitól, de ne vonjam ki magam *a)* az állami szolgálat, *b)* a családi élet gondjai, *c)* a baráti kapcsolatok és *d)* a gazdasági foglalatosságok alól."

---

[17] kékharisnya

„*November 27.*

Későn keltem és ébredés után még sokáig lustálkodtam az ágyban. Istenem! Segíts meg és adj erőt, hogy a te utadat járjam. Olvastam a szentírást, de nem a kellő érzéssel. Eljött hozzám Uruszov testvér, és a világ hívságairól beszéltünk. Az uralkodó új terveiről beszélt. Én mármár bírálgatni kezdtem, de eszembe jutottak szabályaink és jótévőm szavai: az igazi szabadkőművesnek az a kötelessége, hogy buzgón tevékenykedjék az államügyekben, ha szükség van részvételére, és higgadtan szemlélje azt, amibe nem vonják bele. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Meglátogatott G. V. és O. testvér. Előzetes megbeszélés folyt egy új testvér felvételéről. Rám akarják bízni a rétor tisztjét. Gyengének és méltatlannak érzem rá magam. Azután a templom hét oszlopának és lépcsőfokának magyarázatáról: a 7 tudományról, a 7 erényről, a 7 bűnről és a Szentlélek 7 ajándékáról volt szó. O. testvér nagyon ékesszóló volt. Este meg is történt a felvétel. A helyiség új berendezése nagy mértékben hozzájárult a látvány nagyszerűségéhez. Borisz Drubeckojt vettük fel. Én ajánlottam és én voltam a szónok. Különös érzés izgatott, mialatt a sötét szentélyben együtt voltam vele. Rajtakaptam magam, hogy gyűlölöm, és hiába iparkodtam legyőzni ezt az érzést. Éppen ezért szeretném igazán megmenteni őt a gonosztól, szeretném rávezetni az igazság útjára, de a rossz gondolatok csak nem hagytak el. Azt hittem, csakis azért lép be testvériségünkbe, mert kapcsolatba akar kerülni bizonyos emberekkel, meg akarja nyerni páholyunk tagjainak kegyét. Bár nem volt okom kételkedni benne, legfeljebb csak azért, mert többször is megkérdezte, nem tagja-e páholyunknak N. vagy S. (ezt én természetesen nem árulhatom el) és legfeljebb csak azért, mert megfigyelésem szerint nem képes tiszteletet érezni szent rendünk iránt és túlságosan foglalkoztatja, túlságosan kielégíti a külső ember – mégis képmutatónak találtam és mialatt a sötét szentélyben szemtől szemben álltam vele, mindig azt éreztem, hogy megvetően mosolyog szavaimra, és a neki szegezett kardot szerettem volna csakugyan beledöfni meztelen mellébe. Így aztán nem is lehettem jó szónok és nem közölhettem őszintén kétségeimet a testvérekkel és a nagymesterrel. Természet nagy építőmestere, segíts megtalálnom az igazság útját, amely kivezet a hazugság tömkelegéből."

Ezután három lap üresen maradt a naplóban, majd ez következett:

„Hosszú, tanulságos beszélgetést folytattam négyszemközt V. testvérrel; azt tanácsolta, hogy A. testvér példáját kövessem. Bár nem vagyok méltó rá, sok mindent feltárt előttem: Adonáj a világ teremtőjének neve. Eloim a mindeneket igazgatónak neve. A harmadik név annyit jelent: a mindenség, de magát a nevet nem szabad kimondani. A V. testvérrel folytatott beszélgetések mindig erőt öntenek belém, felüdítenek, ilyenkor még szilárdabban haladok az erény útján. Ha vele vagyok, nyoma sincs a kétségnek. Világosan látom, mennyire különbözik a mi mindent átfogó, szent tanításunk a világi tudományok szegényes tanításaitól. Az emberi tudományok mindent részekre tagolnak, hogy

meg lehessen érteni, mindent megölnek, hogy jobban lehessen látni. A rend szent tudományában minden egységes, mi mindent a maga összességében és eleven életében ismerünk meg. A dolgok három eleme: a kén, a higany és a só. A kénnek olyan természete van, akár az olajnak és a tűznek; ha a sóval egyesül, tüzességével erős vágyat ébreszt benne, ezáltal magához vonzza a higanyt, megragadja, megtartja és vele együtt megteremti az egyes testeket. A higany folyékony, csapongó szellemi létező – Krisztus, a Szentlélek, Ő."

„December 3.

Későn ébredtem, olvastam a szentírást, de érzéketlen voltam. Aztán átmentem a terembe és fel-alá járkáltam. Elmélkedni akartam, de ehelyett egy négy évvel ezelőtti esetet varázsolt elém a képzelet. Dolohov úr, amikor egyszer találkoztunk Moszkvában a párbaj után, azt mondta, hogy reméli, most már teljes lelki nyugalomban élek, noha nincs mellettem a hitvesem. Én akkor semmit se válaszoltam neki. Most eszembe jutott e találkozás minden apró részlete és magamban a legmérgesebb szavakkal, a legcsípősebb kifejezésekkel vágtam vissza neki. Csak akkor tértem észre és kergettem el ezeket a gondolatokat, amikor rádöbbentem, hogy már-már kirobban belőlem a düh; de nem eléggé bántam meg. Ezután eljött Borisz Drubeckoj és különféle kalandokat mondott el; engem az első perctől fogva bosszantott ez a látogatás és valami ellenvetést tettem. Ő cáfolta. Én felfortyantam és odavágtam neki egy csomó kellemetlen, sőt goromba dolgot. Drubeckoj elhallgatott; én pedig csak akkor kaptam észbe, amikor már késő volt. Istenem, egyáltalán nem tudok helyesen bánni vele. Ennek az én hiúságom az oka. Többre tartom magamat nála, és épp emiatt sokkal hitványabbá válok, mert ő elnézi a gorombaságaimat, én meg éppen fordítva, lenézem őt. Add meg, istenem, hogy az ő jelenlétében jobban lássam a magam galádságát és úgy viselkedjem, ahogy neki is hasznára lesz. Ebéd után aludtam; amikor elszunnyadtam, világosan hallottam, hogy egy hang azt súgja a balfülembe: *Ez a te napod.*

Azt álmodtam, hogy megyek-megyek a sötétségben és hirtelen kutyák vesznek körül, de én bátran haladok tovább; egyszer egy kis kutya belemar a bal combomba és nem ereszti el. Én fojtogatni kezdem. De alig tépem le magamról, belém mar egy másik, egy nagyobb. Megpróbálom felemelni és minél magasabbra emelem, annál nagyobb és nehezebb lesz. Ekkor odajön A. testvér, belémkarol és elindul velem egy épület felé, amelybe egy keskeny deszkapallón kellett bemenni. Alig léptem rá a pallóra, meggörbült és lezuhant, én meg a kerítésre igyekeztem felkapaszkodni, de alig értem el a kezemmel. Nagy erőfeszítések árán felvergődtem, de úgy, hogy a lábam az egyik, a törzsem meg a másik oldalon csüngött. Körülnéztem és azt láttam, hogy A. testvér a kerítésen áll és egy nagy fasort meg egy kertet mutat, a kertben pedig egy gyönyörű, nagy épületet. Felébredtem. Természet nagy építőmestere,

Uram! Segíts letépnem magamról a kutyákat, a szenvedélyeimet, az utolsót is, amely egyesíti magában mind a többi erejét és segíts bejutnom az erény templomába, melyet álmomban már sikerült megpillantanom."

„December 7.

Azt álmodtam, hogy Joszif Alekszejevics itt ül nálam, én nagyon örülök neki és szeretném megvendégelni. Közben szüntelenül fecsegek másokkal, és hirtelen eszembe jut, hogy ez esetleg nem tetszik neki, szeretnék közeledni hozzá, szeretném megölelni. De alig megyek oda, látom, hogy az arca megváltozott, megfiatalodott és halkan mond valamit a rend tanaiból, de olyan halkan, hogy nem értem tisztán. Aztán kimegyünk a szobából és ekkor valami furcsa dolog történik. A padlón ülünk vagy inkább fekszünk. Megint mond valamit. Én meg szeretném megmutatni neki, mennyire érzékeny vagyok, és beszédére nem is figyelve, elképzelem belső önmagam állapotát, és azt az isteni malasztot, amely beárnyékoz. Könnybe lábad a szemem és nagyon örülök, hogy észreveszi. De ő bosszúsan néz rám és felugrik, félbeszakítja a beszélgetést. De megszeppenek és azt kérdezem, nem rám vonatkozik-e, amit mond; de ő semmit sem felel, kedves arccal néz rám, és ezután hirtelen a hálószobámba kerülünk, ahol kettős ágy áll. Lefekszik a szélére, én meg égek a vágytól, hogy megcirógassam és mellé feküdjek. Ekkor azt kérdezi: Mondja meg, de igaz lelkére: mi a legfőbb szenvedélye? Rájött már? Én azt hiszem, hogy már rájött. – Engem zavarba ejt ez a kérdés, azt felelem, hogy a legfőbb szenvedélyem a lustaság. Hitetlenül ingatja a fejét. Én még jobban zavarba esem és azt válaszolom, hogy az ő tanácsára ugyan együtt élek a feleségemmel, de nem élek vele házaséletet. Erre azt feleli: nem szabad megfosztanom a feleségemet kedveskedésemtől és értésemre adja, hogy ez a kedveskedés kötelességem is. De én azt felelem, hogy szégyellném... Erre hirtelen eltűnik minden. Felébredek és eszembe ötlenek a szentírás szavai: *Ő benne vala az élet, és az élet vala az emberek világossága; ez a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt.* Joszif Alekszejevics arca fiatalos volt és derűs. Ezen a napon levelet kaptam jótevőmtől, a házassági kötelességekről ír."

„December 9."

Olyat álmodtam, hogy remegő szívvel felriadtam. Mintha Moszkvában lettem volna, a házamban, a nagy pamlagos szobában. Joszif Alekszejevics bejön a szalonból. Én abban a pillanatban észreveszem, hogy őbenne már befejeződött az újjászületés folyamata, és eléberohanok. Megcsókolom, a kezét is, ő meg azt mondja: Észrevetted, hogy más az arcom? Én ránézek, továbbra is karom közt tartom, ölelem és azt látom, hogy a vonásai fiatalosak, de haj nincs a fején, és teljesen megváltoztak a vonásai. Azt mondom neki: akkor is megismertem volna, ha csak vélet-

Natasa Otradnojéban.

lenül találkoztunk volna. De közben azt gondolom: Vajon igazat mondok-e? Egyszer csak azt látom, hogy úgy fekszik, mint egy halott, aztán lassankint magához tér, belép velem a nagy dolgozószobába és egy rajzlapokból álló, telerajzolt, nagy könyvet tart a kezében. Ezt mind én rajzoltam – mondom neki. Bólintással felel. Én felnyitom a könyvet – minden oldalán gyönyörű rajz van, és én tudom, hogy ezek a képek a léleknek és szerelmesének szerelmi kalandjait ábrázolják. Ezeken az oldalakon egy áttetsző testű szűz gyönyörű képét látom, aki áttetsző ruhában a felhők közt repül. És én tudom, hogy a szűz nem más, mint az Énekek Énekének ábrázolata. E rajzokat nézegetve úgy érzem, hogy rosszat cselekszem, és nem tudok elszakadni tőlük. Uramistenem, segíts meg! Istenem, ha szántszándékkal hagytál el engem, akkor legyen meg a te akaratod; de ha én magam okoztam, akkor taníts meg, mit cselekedjek. Elpusztulok romlottságomban, ha egészen elhagysz engemet."

XI

Rosztovék pénzügyei nem javultak meg az alatt a két év alatt, amelyet falun töltöttek. Bár Nyikolaj Rosztov szilárdan kitartott szándéka mellett: továbbra is visszavonultan szolgált egy eldugott ezredben, és aránylag keveset költött. Otradnojéban olyan élet folyt, s ami még fontosabb: Mityinka úgy irányította az ügyeket, hogy az adósságok évről évre feltarthatatlanul nőttek. Az egyetlen segítség, amely kézzelfoghatóan kínálkozott az öreg grófnak, a hivatalvállalás volt; Pétervárra utazott tehát, hogy valami hivatalt keressen és egyúttal – ahogy ő mondta – megszórakoztassa utoljára a lányokat.

Nem sokkal azután, hogy Rosztovék Pétervárra érkeztek, Berg megkérte Vera kezét – és nem kapott kosarat.

Rosztovék Moszkvában a legelőkelőbb társasághoz tartoztak, bár maguk sem tudták és nem is gondolkoztak azon, milyen társasághoz tartoznak; Pétervárott azonban vegyes és meghatározhatatlan társaságba kerültek. Pétervárott vidékiek voltak, itt nem ereszkedtek le hozzájuk azok, akiket Rosztovek Moszkvában nem egyszer jól tartottak, nem kérdezve, hogy milyen társasághoz tartoznak.

Rosztovék Pétervárott ugyanolyan vendégeskedő életmódot folytattak, mint Moszkvában, vacsoráikon a legkülönfélébb személyiségek gyűltek össze: otradnojei szomszédok, régi családból való, elszegényedett földbirtokosok lányostul, Peronszkaja udvarhölgy, Pierre Bezuhov és a járási postamester fia, aki Pétervárott szolgált. A férfiak közül igen hamar mindennapos vendég lett Rosztovék pétervári házában Borisz, Pierre – az öreg gróf az utcán találkozott vele és valósággal elcipelte magukhoz – valamint Berg, aki egész napokat töltött Rosztovéknál és olyan figyelmességet tanúsított Vera, az idősebb grófkisasszony iránt, amilyet csak lánykérésre készülő ifjúember tanúsít.

Berg nemhiába mutogatta mindenkinek az austerlitzi ütközetben megsebesült jobbkezét, nemhiába tartotta baljában az egyébként teljesen felesleges kardot. Oly kitartóan és oly jelentőségteljesen mondogatta el mindenkinek ezt az eseményt, hogy végül is mindenki hitt Berg tettének célszerűségében és érdemében – és Berg két érdemrendet kapott Austerlitzért.

A finn háborúban szintén sikerült kitüntetnie magát. Felvett egy gránátszilánkot, amely elütötte a főparancsnok mellett az egyik segédtisztet, és odavitte ezt a szilánkot a parancsnokának. Akárcsak Austerlitz után, ezúttal is sokáig és kitartóan mesélgetett mindenkinek erről az eseményről – és a finn háborúért is kapott két kitüntetést. 1809-ben már több érdemrenddel kitüntetett gárdakapitány volt és valami különösen jól jövedelmező állást töltött be Pétervárott.

A szabadgondolkodók ugyan mosolyogtak, ha Berg érdemeiről esett szó, de azt nem tagadhatták, hogy Berg derék és bátor tiszt; feljebbvalói a legkülönbek közé számítják; jó erkölcsű fiatalember; fényes pálya áll előtte, sőt már most is szilárd a helyzete a társadalomban.

Berg négy évvel ezelőtt a moszkvai színház földszintjén találkozott egy barátjával, Vera Rosztovára mutatott és azt mondta: *„Das soll mein Weib werden"*[18] és abban a pillanatban elhatározta, hogy Verát veszi feleségül. Most itt, Pétervárott, meghányta-vetette Rosztovék helyzetét meg a magáét, arra a megállapításra jutott, hogy elérkezett az ideje – és megkérte Vera kezét.

Berg ajánlatát eleinte meglepetéssel, tehát nem valami hízelgően fogadták. Eleinte furcsának tetszett, hogy egy ismeretlen livlandi nemes fia megkéri egy Rosztov grófnő kezét; de Berg legfőbb jellemvonása épp a kedvesen együgyű önzés volt, úgyhogy Rosztovék akaratlanul is azt gondolták: ez jó lesz, ha ő maga oly szentül hiszi, hogy ez jó, sőt nagyon is jó. Ezenkívül: Rosztovék helyzete igen zilált; lehetetlen, hogy ezt ne tudná a kérő. És ami a legfontosabb: Vera huszonnégy esztendős és bár állandóan társaságban forog, bár kétségtelenül szép és okos, eddig még soha senki se kérte meg a kezét.

Beleegyeztek tehát.

– No, látja – mondta Berg egy bajtársának, akit csak azért nevezett barátjának, mert tudta, hogy mindenkinek van barátja. – No látja, én ezt mind előre elterveztem és nem nősülnék meg, ha nem gondoltam volna meg mindent alaposan, vagy ha valamilyen okból kellemetlen volna. De éppen fordítva van: apukám és anyukám most gond nélkül élhet, mert szereztem nekik egy bérletet a keleti-tengeri végvidéken, én meg szépen megélek Pétervárott a fizetésemből meg az ő vagyonából, mert én tudok takarékoskodni. Nagyon szépen megélünk. Én nem a pénzéért veszem el, de azért kell, hogy az asszony is hozzon valamit, ahogy a férj is. Nekem állásom van, neki meg kapcsolatai vannak és egy

[18] Ez lesz az én feleségem

kis vagyona is. Ez a mai korban csak jelent valamit, nem igaz? És ami a fő, Vera gyönyörű és érdemes leány, és szeret engem...

Berg elpirult és elmosolyodott.

– Én is szeretem őt, mert okos és mert jó természete van. Bezzeg a húga!... Egy testvérek, és mégis egészen más, a természete is olyan kellemetlen, nem is olyan okos, hanem, tudja, amolyan... Egyszóval kellemetlen... De az én menyasszonyom... Maga majd eljár hozzánk... – folytatta Berg, azt akarta mondani: ebédre, de meggondolta és azt mondta: „teára", és nyelvével gyorsan kilökve, egy piciny füstkarikát eresztett – ez tökéletesen jelképezte a boldogságról szőtt ábrándjait.

Habár a szülőkben először meglepetést keltett Berg ajánlata, a családba nemsokára beköltözött az ilyenkor szokásos ünnepélyes és boldog hangulat, de ez az öröm nem bensőséges volt, csak külsőséges. Észre lehetett venni, hogy a család ezzel a házassággal kapcsolatban egy kicsit zavarban van és restelli magát. Mintha mindenki szégyellné most, hogy kevéssé szerette Verát és oly szívesen rázza le a nyakáról. Az öreg gróf volt a legnagyobb zavarban. Bizonyára nem tudta volna megmondani, mi az oka zavarának, pedig ez az ok a pénzügyi helyzete volt. Nem tudta határozottan, mennyi pénze van, mennyi az adóssága és mit tud majd hozományul adni Verának. Amikor a két lány megszületett, mindegyiknek egy háromszáz lelkes birtokot szánt hozományul, de az egyik falut már eladta, a másikat elzálogosította, a határidőket meg annyira túllépte, hogy ez a birtok is vevőt várt, tehát ezt sem adhatta hozománynak. Pénz szintén nem volt.

Berg már több mint egy hónapja vőlegény, az esküvőig már csak egy hét, és a gróf még mindig nem döntötte el a hozomány kérdését, sőt a feleségével nem is beszélt róla. Hol a rjazanyi birtokot akarta Verával adni, hol erdőt akart eladni, hol meg pénzt kölcsön venni váltóra. Az esküvő előtt egynéhány nappal Berg bement a gróf dolgozószobájába és kellemes mosollyal, tisztelettel megkérte jövendőbeli apósát, mondja meg, mit ad Vera grófnőnek hozományul. A gróf annyira zavarba esett e kérdés hallatára, melyet különben régóta várt, hogy minden gondolkodás nélkül azt mondta, ami épp eszébe jutott.

– Tetszik nekem, hogy így gondoskodol, tetszik... Nem lesz okod panaszra...

Megveregette Berg vállát, felállt, mert szeretett volna véget vetni a beszélgetésnek. De Berg – kellemes mosollyal – megmagyarázta, hogy ha nem tudja biztosan, mit adnak Verával – és ha a hozománynak legalább egy részét nem kapja meg előre, akkor kénytelen visszalépni.

– Mert csak gondolja meg, gróf, ha én most hebehurgyán megnősülök, anélkül, hogy biztos összeggel rendelkeznék feleségem eltartására, aljasságot követnék el...

A beszélgetés azzal fejeződött be, hogy a gróf, mivel nagylelkű akart lenni és elejét akarta venni az újabb kéréseknek, azt mondta, ad egy nyolcvanezer rubeles váltót. Berg szelíden elmosolyodott, vállon csókolta

a grófot és azt felelte, nagyon hálás, de semmiképp se tud berendezkedni az új életre, ha nem kap készpénzben harmincezret.

– Vagy legalább húszezret, gróf – tette hozzá – és akkor csak hatvanra szól majd a váltó.

– Igen, igen helyes – hadarta a gróf – húszat adok készpénzben, váltóra meg, már megbocsáss, öcsém, nyolcvanezret. Úgy biz'a, most pedig csókolj meg.

XII

Natasa tizenhat éves volt 1809-ben, abban az esztendőben, amelyet az ujján számolt ki Borisszal, miután összecsókolóztak. Azóta egyetlenegyszer sem látta Boriszt. Szonya és az anyja előtt, valahányszor Boriszra terelődött a szó, teljesen fesztelenül megmondta, hogy mindaz, ami régebben történt, elintézett dolog, gyerekség, beszélni sem érdemes róla, sőt már el is felejtődött. De lelke legtitkosabb mélyén csak gyötörte az a kérdés, vajon tréfa volt-e, hogy elkötelezte magát Borisznak, vagy pedig komoly felelősséggel járó ígéret.

Borisz, amióta 1805-ben bevonult a hadseregbe, nem találkozott Rosztovékkal. Többször is volt Moszkvában, elutazott Otradnoje mellett, de egyszer sem kereste fel Rosztovékat.

Natasának néha eszébe ötlött, hogy Borisz nem is akarja látni, és ezt a sejtését csak megerősítette az a szomorú hang, ahogyan az idősebbek Boriszról beszéltek:

– Mostanában nemigen gondolnak az emberek régi barátaikra – mondta a grófné, ha Boriszt említették.

Anna Mihajlovna az utóbbi időben mind ritkábban látogatta meg Rosztovékat és ő is minden alkalommal valahogy nagyon méltóságosan és nagyon elismerően beszélt fiának érdemeiről és ragyogó pályafutásáról. Amikor Rosztovék Pétervárra érkeztek, Borisz meglátogatta őket.

Egy kissé izgatott volt, amikor oda hajtatott. A Natasához fűződő emlékek Borisz legköltőibb emlékei voltak. De azzal a szilárd elhatározással látogatta meg őket, hogy értésére adja mind Natasának, mind szüleinek: a közte és Natasa közt kialakult gyermekkori kapcsolat nem kötelezheti többé sem Natasát, sem őt. Bezuhova grófnéval való bizalmas kapcsolata folytán igen előkelő helyet foglalt el a nagyvilági társaságban és előkelő helyet foglalt el a szolgálatban is, annak a fontos személyiségnek a pártfogása folytán, akinek teljes bizalmát élvezte; így hát igen könnyen megvalósítható terveket szövögetett arra vonatkozólag, hogy feleségül veszi Pétervár egyik leggazdagabb eladó lányát. Amikor Borisz belépett Rosztovék szalonjába, Natasa épp a szobájában volt. Borisz jöttéről értesülve elpirult, valósággal berohant a szalonba, arcán igen-igen szívélyes mosoly ragyogott.

Borisz arra a kurtaruhás Natasára emlékezett, akit négy évvel ezelőtt látott – szilajul, gyermekesen kacag, fekete szeme pedig a göndör fürtök

alól villog elő – nem csoda hát, ha zavarba esett, amikor egészen más Natasa lépett be; nem csoda, ha arca elragadtatott csodálkozást fejezett ki. Ez az arckifejezés megörvendeztette Natasát.

– No, megismered azt a pajkos kis barátnődet? – kérdezte a grófné. Borisz kezet csókolt Natasának és azt mondta, nagyon meglepi, mennyire megváltozott Natasa.

– De megszépült!

„De meg ám!" – felelte Natasa ragyogó szeme.

– Hát a papa megöregedett? – kérdezte. Natasa leült, nem szólt bele Borisz és a grófné beszélgetésébe, csak némán, de a legtüzetesebben szemügyre vette gyermekkori vőlegényét. Borisz érezte magán ennek a merő, nyájas tekintetnek a súlyát és olykor rápillantott Natasára.

Borisz egyenruhája, sarkantyúja, nyakkendője mind-mind a legdivatosabb volt és mind *comme il faut.*[19] Natasa ezt mindjárt észrevette. Borisz egy kissé féloldalt ült a karosszékben a grófné mellett és jobbkezével állandóan igazgatta patyolat-tiszta balkesztyűjét, amelyet mintha ráöntöttek volna a kezére, különös, finom ajkbiggyesztéssel a legelőkelőbb pétervári világ szórakozásairól beszélt, szelíd gúnnyal emlegette a régi moszkvai időket és ismerősöket. Amikor a legelőkelőbb arisztokráciáról beszélt – Natasa megérzése szerint korántsem véletlenül – megemlítette egy követ bálját, amelyen részt vett és az N. N.-hez meg az S. S.-hez való meghívásokat.

Natasa egész idő alatt szótlanul ült, és gyanakodva nézett Boriszra. Ez a pillantás mindjobban nyugtalanította és zavarba ejtette Boriszt. Legfeljebb tíz percet ült Rosztovéknál, felállt és elköszönt. Natasa még mindig ugyanolyan kíváncsi, kihívó és egy kissé gúnyos szemmel nézett rá. Borisz az első látogatás után azt mondta magában, hogy Natasát ugyanolyan vonzónak találja, mint azelőtt, de nem szabad átengednie magát ennek az érzésnek, mert ha feleségül venné ezt a csaknem vagyontalan leányt, tönkretenné a karrierjét, azt pedig becstelen cselekedetnek tartotta volna, hogy felújítsa a régi kapcsolatokat, ha nem akarja elvenni Natasát. Borisz elhatározta, hogy kerülni fogja a találkozást Natasával, de a döntése ellenére néhány nap múlva mégiscsak meglátogatta Rosztovékat, azután is gyakran járt oda, sőt egész napokat ott töltött. Úgy érezte, okvetlenül beszélnie kell Natasával, meg kell mondania, hogy felejtsen el mindent, ami volt; hogy mindennek ellenére... Natasa nem lehet a felesége, hogy őneki, Borisznak nincs vagyona és hogy Natasát úgyse adnák hozzá soha. De mindig kellemetlen lett volna szóba hozni a dolgot, így hát nem is került rá sor. Napról napra mindjobban belegabalyodott. Natasa – anyja és Szonya megjegyzése szerint – ugyanolyan szerelmes volt Boriszba, mint régen. Elénekelgette Borisznak a kedvelt dalait, megmutatta neki az emlékkönyvét, unszolta, hogy írjon bele, nem engedte, hogy szóba hozza a múltat, ellenben minduntalan értésére adta, milyen szép a jelen; és Bo-

[19] kifogástalan.

rísz mindennap úgy hajtatott el, mintha ködben úszna, nem mondta meg, amit meg akart mondani, maga sem tudta, mit csinál, miért jár oda, és mi lesz ennek a vége. Borisz most már nem járt Helène-hez; mindennap szemrehányó leveleket kapott tőle, de mégis egész napokat Rosztovéknál töltött.

XIII

Egy este, amikor az öreg grófné hálófőkötőben és blúzban, vendéghaj nélkül – gyér hajának egy kis pamata kicsúszott a kalikó főkötő alól – sóhajtozva és nyögve földig hajlongott a kis szőnyegen, megnyikordult az ajtó, és mezítlábra húzott papucsban, ugyancsak hálóblúzban, hajcsavarókkal, befutott Natasa. A grófné hátranézett és elkomorodott. Az utolsó ima végét mondta: „Talán koporsóm lészen a nyoszolya?" Az imádságos hangulatot elrontották. Natasa, mikor kipirult arccal, lelkendezve beszaladt és észrevette, hogy anyja imádkozik, hirtelen megállt futtában, leguggolt, akaratlanul kinyújtotta a nyelvét és megfenyegette magát. Látva, hogy anyja tovább imádkozik, lábujjhegyen odaszaladt az ágyhoz, egyik piciny lábát a másikhoz dörzsölve, gyorsan lerúgta a papucsot és felugrott arra a nyoszolyára, melytől félt a grófné: nem lészen-é a koporsója. E nyoszolya magas, pehely-derékaljú ágy volt, rajta öt, fokozatosan kisebbedő párna. Natasa felugrott rá, belesüppedt a derékaljba, a fal felé fordult és rakoncátlankodni kezdett a takaró alatt, fészkelődött, állig felhúzta a térdét, aztán kirúgta, alig hallhatóan kuncogott, hol eltakarta a fejét, hol meg anyjára tekingetett. A grófné befejezte az imádságot és szigorú arccal odament az ágyhoz. De amikor látta, hogy Natasa a feje búbjáig betakarózott, elmosolyodott jóságos, halvány mosolyával.

– Ej-ej-ej – mondta a lányának.

– Beszélgethetünk egy kicsit, mama? Igen? – kérdezte Natasa. – Hadd csókolom meg a nyakad, no, még egyszer és elég. – Átkarolta anyja nyakát és megcsókolta az álla alatt. Édesanyjával látszólag nyersen viselkedett, de mivel igen tapintatos és ügyes volt, akármilyen keményen ölelte is át anyja nyakát, mindig oly ügyesen csinálta, hogy anyjának nem fájt, sőt kellemetlennek vagy kényelmetlennek sem érezte.

– No, ma miről lesz szó? – kérdezte az anyja, amikor elhelyezkedett a párnán és megvárta, míg Natasa két bukfenc után melléje feküdt, az ő takarója alá; Natasa a takaróra tette a karját és komoly arckifejezést öltött.

Natasának ezek az éjszakai látogatásai, amelyekre akkor került sor, mielőtt a gróf hazatért volna a klubból – egyik legélvezetesebb szórakozása anyának és lányának egyaránt.

– Ma miről lesz szó? Mert meg kell mondanom neked, hogy...

Natasa az anyja szájára tapasztotta a kezét.

– Borisz... Tudom... – mondta komolyan – azért is jöttem. Ne

mondjon semmit, úgyis tudom; különben csak mondja! – Elvette a kezét. – Beszéljen, mama. Kedves ember?

– Natasa, te tizenhat éves vagy. A te korodban én már asszony voltam. Azt kérdezed, kedves ember-e Borisz? Nagyon kedves, és én úgy szeretem, mint fiamat, de mit akarsz tőle?... Mi a szándékod? Látom, egészen elcsavartad a fejét...

A grófné a lányára tekintett. Natasa csak feküdt egyenesen és mozdulatlanul, bámult az ágy tornyán ülő, mahagóniból faragott szfinxek egyikére, úgyhogy a grófné csak az arcélét láthatta. Ez az arc meglepte a grófnét rendkívül komoly és töprengő kifejezésével.

Natasa hallgatott és tűnődött.

– Nos, hát akkor? – kérdezte azután.

– Egészen elcsavartad a fejét, miért? Mit akarsz tőle? Tudod, hogy nem mehetsz hozzá feleségül.

– Miért nem? – kérdezte Natasa, de meg se moccant.

– Azért, mert Borisz fiatal, azért, mert szegény, azért, mert rokonod... azért, mert te magad se szereted.

– Honnan tudja?

– Tudom. Ez nem helyes, kedvesem.

– De ha én akarom... – kezdte Natasa.

– Ne beszélj szamárságot – vágott közbe a grófné.

– De ha én akarom...

– Komolyan beszélek, Natasa...

Natasa nem engedte, hogy befejezze, magához húzta a grófné nagy kezét és megcsókolta előbb a kezefejét, aztán a tenyerét, majd megint megfordította és sorra csókolta az ujjai tövén előbb a hegyeket, aztán a völgyeket, aztán megint a hegyeket és közben azt suttogta: „január, február, március, április, május".

– Beszéljen, mama, hát miért hallgat? Beszéljen – mondta és anyjára tekintett, aki gyengéd pillantással nézett lányára, és mintha épp a szemlélődés miatt elfelejtette volna, mit is akart mondani.

– Ez nem járja, lelkem. Nem mindenki érti meg a ti gyermekkori kapcsolatotokat, ha pedig azt látják, hogy állandóan melletted forgolódik, árthat neked más fiatalemberek szemében, akik hozzánk járnak, és ami a fő – szükségtelen fájdalmat okoz Borisznak. Ő talán már talált magához illő gazdag leányt, és most majd megőrül.

– Majd megőrül? – kérdezte Natasa.

– Elmondom az én esetemet. Volt egyszer egy *cousin*-om...

– Tudom, Kirila Matvejics, de hisz az már öreg...

– Nem volt mindig öreg. Hanem tudod mit, Natasa? Én majd beszélek Borjával. Nem kellene ilyen sűrűn hozzánk járnia...

– Miért nem, ha szeret idejönni?

– Azért, mert tudom, hogy úgyse lesz a dologból semmi.

– Honnan tudja? Nem, mama, ne szóljon neki. Micsoda ostobaság! – mondta Natasa az olyan ember modorában, akitől el akarják venni

a tulajdonát. – No jó, nem leszek a felesége, de azért csak járjon ide, ha neki kedve telik benne, meg nekem is. – Natasa elmosolyodott és az anyjára nézett. – Nem leszek a felesége, hanem csak *úgy* – mondta még egyszer.

– Hogy, kedves lelkem?

– Csak *úgy*. Bánom is én, ha nem mehetek hozzá, de legalább... *úgy*.

– Úgy, úgy – ismételte a grófné és váratlan, jóságos, öregasszonyos kacagásra fakadt. Egész testét rázta a nevetés.

– Elég volt. Ne nevessen már – kiáltotta Natasa – reng bele az egész ágy. Roppant hasonlít énhozzám, ugyanolyan kacagós, mint én... No, elég már... – Megragadta a grófné mindkét kezét, megcsókolta az egyiken a kisujj csontját – júniust, aztán a másikon tovább csókolta júliust, augusztust. – Nagyon szerelmes Borisz, mama? Maga hogy látja? Magába volt ilyen szerelmes valaki? Borisz nagyon kedves, nagyon – nagyon kedves! Csak hát nem egészen felel meg az én ízlésemnek. Olyan keskeny, mint az ebédlőbeli óra... Nem érti?... Tudja, olyan keskeny, szürke, világos...

– Ne beszélj butaságot! – mondta a grófné.

De Natasa folytatta.

– Csakugyan nem érti? Nyikolinka megértené... Bezuhov az olyan kék, sötétkék meg vörös, de az is négyszögletes.

– És te ővele is kacérkodol – mondta nevetve a grófné.

– Nem, ő szabadkőműves. Megtudtam. Nagyszerű ember, olyan sötétkék meg vörös, hogy is magyarázzam meg...

– Kedves grófném – hallatszott a másik szobából a gróf hangja. – Alszol? – Natasa felugrott, a kezébe kapta a papucsát és mezítláb átszaladt a szobájába.

Sokáig nem tudott elaludni. Folyton arra gondolt, hogy senki se tudja megérteni mindazt, amit ő ért és ami őbenne megvan.

„Szonya? – gondolta és az óriási hajfonatú, alvó Szonyára pillantott, aki úgy összegöngyölödött, mint egy kis macska. – Nem! Ugyan már! Nagyon erényes lány. Beleszerelmeskedett Nyikolinkába és most tudni sem akar semmiről. A mama, az sem érti. Csodálatos, hogy milyen okos vagyok én... milyen bájos ez a leány" – folytatta, harmadik személyben beszélve magáról, mintha ezt egy nagyon okos, a legokosabb és a legjobb férfi mondaná róla... „Megvan benne minden, de minden – folytatta az a férfi – rendkívül okos, bájos és szép, rendkívül szép és ügyes – kitűnően úszik, lovagol. A hangja pedig!... Bátran mondhatom, csodálatos a hangja!" Egy Cherubini-operából elénekelte azt a dallamrészt, amelyet a legjobban szeretett, aztán az ágyra vetette magát és elnevette magát arra a boldogító gondolatra, hogy ő most mindjárt elalszik, kikiáltott Dunyasának, oltsa el a gyertyát, és Dunyasa még ki sem ért a szobából, Natasa máris átlépett egy másik világba, az álmok még bol-

dogabb világába, ahol minden ugyanolyan könnyű és gyönyörű, mint a valóságban, de mégis különb, mert ott másképpen van.

Másnap a grófné magához hívatta Boriszt, beszélt vele, és attól a naptól fogva Borisz nem járt többé Rosztovékhoz.

XIV

December harmincegyedikén, az új, 1810-es esztendő előestéjén *(le réveillon)*[20] bál volt a Katalin-korabeli mágnásnál. A bálra hivatalos volt a diplomáciai testület, sőt az uralkodó is.

Az Angol-rakparton, rengeteg lámpával kivilágítva, ott fénylett a mágnás jól ismert palotája. A vörös posztóval leterített és kivilágított feljárónál rendőrök álltak, mégpedig nem csupán rendőrlegények, hanem a rendőrfőnök is, meg több tucat rendőrtiszt is ott volt a feljárón. A fogatok tovább gördültek, de egyre újabbak érkeztek pirosruhás lakájokkal és tollas kalapos lakájokkal. A kocsikból egyenruhás férfiak szálltak ki – csupa csillag és szalag valamennyi; az atlaszruhás, hermelin köpenyes hölgyek óvatosan léptek be a nagy zajjal lecsapott hágcsókon és nesztelenül siettek fel a posztóval leterített lépcsőn.

Valahányszor új fogat érkezett, a tömegen mindig suttogás hullámzott végig, és az emberek levették kucsmájukat.

– Az uralkodó?... Nem... miniszter... herceg... követ. Hát nem látod a tollán?... – hallatszott a tömegből. Egy ember, aki jobb ruhát viselt, mint a többi, nyilván mindenkit ismert: meg tudta mondani az akkori idők leghíresebb mágnásainak nevét.

A vendégek egyharmada már megérkezett a bálra, de Rosztovéknál, akik szintén hivatalosak voltak, még folytak az öltözés sietős előkészületei.

A Rosztov-családban sok szó esett a bálról, sokat készültek rá; hányszor aggódtak, hogy nem kapják meg a meghívót, nem lesz kész a ruha és nem úgy alakul majd minden, ahogy kell.

Rosztovékkal készült a bálra hajtatni Marja Ignatyevna Peronszkaja, a grófné barátnője és rokona, a régi udvarnak egy sovány, sárga udvarhölgye; ő kalauzolta Rosztovékat a legelőkelőbb pétervári társaságban.

Rosztovéknak este tíz órakor kellett volna elhajtatni az udvarhölgyért a Tavricseszkij-kertbe; már kilenc óra ötven perc volt, és a kisasszonyok még mindig nem öltöztek fel.

Natasa életének első nagy báljára készült. Ezen a napon reggel nyolc órakor kelt és az egész napot lázas izgalomban és tevékenységben töltötte. Reggeltől fogva minden erőfeszítése arra irányult, hogy ő is, a mama is, Szonya is – valamennyien a lehető legszebben öltözzenek fel. Szonya meg a grófné teljesen őrá bízta magát. Natasa azt határozta, hogy

[20] Szilveszter-éji vacsora

a grófné sötétvörös bársonyruhát vesz fel, ők ketten pedig rózsaszínű alsót, rá derékban rózsákkal díszített tüllruhát. A hajukat pedig *à le grecque* fésülik.

Már megtettek mindent, ami fontos: lábukat, kezüket, nyakukat, fülüket különösen gondosan megmosták, beparfümözték, bepúderozták, ahogy bál előtt szokás; már felhúzták a selyem azsúrharisnyát meg a szalagos cipellőt; már csaknem befejezték a hajfodorítást. Szonya már-már elkészült az öltözködéssel, a grófné szintén; de Natasa, éppen mert mindnyájukért törte magát, elmaradt. Sovánka vállára vetett fésülködőköpenyben még mindig ott ült a tükör előtt. Szonya már felöltözve, ott állt a szoba közepén és épp az utolsó szalagot tűzte meg, amely szisszent egyet, ahogy beszúrta a tűt; úgy nyomta piciny ujjával, hogy szinte fájt.

– Nem úgy, nem úgy, Szonya! – mondta Natasa, feléje fordította bodrozott fejét és hajához kapott, mert a fésülő szobalánynak még nem volt ideje elengedni. – Nem úgy kell azt a szalagot. Gyere ide. – Szonya leguggolt. Natasa másképp tűzte meg a szalagot.

– Engedelmet, kisasszony, de így nem lehet – mondta a szobalány; még mindig tartotta Natasa haját.

– Jaj istenem! No, majd később! Így ni, Szonya.

– Soká készültök még? – hallatszott a grófné hangja. – Mindjárt tíz óra.

– Rögtön, rögtön. Hát maga készen van, mama?

– Csak a kalapomat kell feltűzni.

– De ne nélkülem! – kiáltotta Natasa. – Maga nem ért hozzá!

– De már tíz óra.

Azt határozták, hogy féltizenegykor lesznek ott a bálban, de meg kellett várni, míg Natasa felöltözik, aztán a Tavricseszkij-kerthez kellett hajtatni.

A hajfodorítás befejeztével Natasa – rövid szoknyában, amely alól kilátszott báli cipellője, meg az anyja hálókabátjában – odaszaladt Szonyához, körös-körül megnézte, aztán az anyjához futott. Jobbra-balra forgatta anyja fejét, feltűzte a kalapot, épp csak megcsókolta ősz haját, máris visszaszaladt a lányokhoz, akik rövidebbre varrták a szoknyáját.

Natasa szoknyája miatt kellett vesztegelni, mert túlságosan hosszúra sikerült; két lány a cérnaszálakat sebtiben el-elharapva, felhajtott belőle. A harmadik, aki egy csomó gombostűt harapott az ajka s a foga közé, a grófnétól Szonyához szaladgált meg vissza; a negyedik pedig az egész habkönnyű ruhát tartotta magasra emelt kezében.

– Hamar, hamar, Mavruska, lelkem!

– Adja csak ide a gyűszűt, kisasszony, ott van!

– Elkészültök már végre valahára? – kérdezte a gróf; épp most nyitott be. – Itt a parfüm. Peronszkaja már nem győz várni.

– Kész, kisasszony – mondta a szobalány, két ujjal megemelintette a felhajtott habkönnyű ruhát, lefújt, lerázott róla valamit – ezzel a moz-

dulattal azt akarta kimutatni, jól tudja, hogy mennyire légies és tiszta, amit a kezében tart.

Natasa hozzáfogott, hogy felöltse a ruhát.

– Mindjárt, mindjárt, most még ne gyere be, papa – kiáltotta az egész arcát elborító habos szoknya alól apjának, aki már be is lépett. Szonya becsapta az ajtót. Egy perc múlva beengedték a grófot. Kék frakkot, harisnyát, cipőt viselt, be volt parfümözve, pomádézva.

– Jaj, papa, de csinos vagy! Gyönyörű! – mondta Natasa; a szoba közepén állt és igazgatta habos ruhája ráncait.

– Szabad, kisasszony, szabad? – szólt a lány, aki előtte térdelt, hol itt, hol ott rántott a szoknyán, és szája egyik szögletéből a másikba tolta át nyelvével a gombostűket.

– Mondhatsz akármit – kiáltotta Szonya kétségbeesett hangon, amikor körös-körül jól megnézte Natasa ruháját – mondhatsz akármit, megint hosszú!

Natasa hátrább húzódott, hogy megnézze magát a fali tükörben.

A ruha hosszú volt.

– Bizisten egy cseppet se hosszú, nagyságos kisasszonyom – mondta Mavruska és térdén csúszott a padlón a kisasszony után.

– No, ha hosszú, hát felkapunk belőle, egy pillanat, és felkapjuk – mondta a határozott Dunyasa; a mellén fekvő kendőből kivett egy tűt és ott, a padlón megint munkához látott.

Ekkor halk léptekkel, szégyenlősen bejött a grófné; rajta bársony ruha, fején szegélytelen kalap.

– Ejha! De szép vagy! – kiáltott fel a gróf – különb, mint akármelyik lányod!... – Meg akarta ölelni, de a grófné irulva-pirulva elhúzódott tőle, hogy össze ne gyűrődjék a ruhája.

– Jobban oldalt azt a kalapot, mama – mondta Natasa. – Majd én megigazítom! – Előrelendült, a lányok meg, akik felvarrták a ruhája alját és még nem tudtak elég gyorsan utána igyekezni, letéptek egy darabot a habos ruhából.

– Jaj, istenem! Mi történt?! Bizony isten, nem én vagyok a hibás!

– Semmi, semmi, majd megöltöm, hogy nem is látszik – mondta Dunyasa.

– Gyönyörű vagy, kis királynőm! – mondta a dada; épp most lépett be. – Szonyuska is. Hát gyönyörűek vagytok!...

Negyed tizenegykor végre kocsiba ültek és elindultak. De még el kellett hajtatni a Tavricseszkij-kerthez.

Peronszkaja már készen várta őket. Noha már öreg volt és csúnya, nála is pontosan ugyanaz ment végbe, mint Rosztovéknál, csak nem olyan sebbel-lobbal (neki ez mindennapos dolog volt), de ugyanúgy tisztára mosta, beillatosította, bepúderozta csúnya, öreg testét, ugyanolyan gondosan megmosta a füle tövét is, akár csak Rosztovéknál történt – és amikor sárga öltözékében, az udvarhölgyek jelvényével belépett a sza-

lonba, az öreg szobalány elgyönyörködött úrnője díszes ruhájában. Peronszkaja megdicsérte Rosztovék toalettjét.

Rosztovék megdicsérték Peronszkaja ízlését, toalettjét, és fodros hajukra, ruhájukra gondosan ügyelve, tizenegy órakor elhelyezkedtek a hintókban és útnak indultak.

XV

Natasának e nap reggele óta nem volt egyetlen szabad perce sem.

A nyirkos, hideg levegőn, a ringatózó, homályos és szűk hintóban képzelte el először élénken azt, ami ott, a bálban, a kivilágított termekben várja – zene, virág, tánc, az uralkodó és Pétervár egész ragyogó ifjúsága. És ami várta, oly gyönyörű volt, hogy nem is akarta elhinni, csakugyan így lesz-e: annyira nem vágott össze a hideg meg homályos és szűk hintó okozta benyomással. Csak akkor ébredt rá mindarra, ami várt rá, mikor végighaladt a feljáró vörös posztószőnyegén, belépett az előcsarnokba, levetette bundáját és anyja előtt, virágok között, elindult Szonyával a kivilágított lépcsőn. Csak akkor kapott észbe, hogyan is kell viselkednie a bálban, és igyekezett felölteni azt a fenséges modort, amelyet a bálozó lányok számára feltétlenül szükségesnek tartott. De szerencséjére azon kapta magát, hogy ide-oda futkos a tekintete: semmit se látott világosan, százat vert percenként a pulzusa, a vér csak úgy lüktetett a szívében. Nem tudta felölteni azt a modort, amely nevetségessé tette volna, csak ment-ment, majd megdermedt izgalmában és teljes erejéből csakis azon igyekezett, hogy eltitkolja izgatottságát. Előttük és mögöttük ugyanolyan halkan társalogva, ugyancsak báliruhában, vendégek vonultak befelé. A lépcsőház tükrei fehér, égszínkék, rózsaszínű ruhás hölgyek képét verték vissza, akik briliánsokat, gyöngyöket viseltek mezetlen karjukon és nyakukon.

Natasa a tükörbe nézett és a tükörben nem tudta megkülönböztetni magát a többiektől. Minden egyetlen tündöklő menetbe olvadt össze. Amikor beléptek az első terembe, a hangok, lépések, üdvözlések egyenletes moraja elkábította; a fény, a csillogás még jobban vakította. A házigazda meg a felesége – akik már egy félórája álltak az ajtóban és minden belépőnek ugyanazokat a szavakat mondták: *„charmé de vous voir"*[21] – ugyanígy fogadták Rosztovékat és Peronszkaját is.

A két fehérruhás lány – fekete hajukban egyforma rózsa – egyformán bókolt, de a háziasszony szeme akaratlanul is a vékonyka Natasán állt meg. Ránézett és háziasszonyi mosolyát megtoldotta még egy másfajta mosollyal, amely csakis neki szólt. Amikor Natasára tekintett, bizonyára eszébe jutott soha vissza nem térő arany leánykora, első bálja. A házigazda is végigfuttatta szemét Natasán és megkérdezte a gróftól, melyik az ő lánya.

[21] nagyon örülök, hogy látom

– *Charmante!*[22] – mondta és megcsókolta ujjai hegyét.

A teremben vendégek álltak, a bejáratnál valósággal tolongtak – várták az uralkodót. A grófné a tömeg egyik legelső sorában helyezkedett el. Natasa hallotta és érezte, hogy néhányan felőle kérdezősködnek és őt nézik. Mindjárt tudta, hogy megtetszett azoknak, akik figyelmet fordítottak rá, és ez a megfigyelés egy kissé megnyugtatta.

„Vannak itt ugyanolyanok is, mint mi, vannak nálunk csúnyábbak is" – gondolta.

Peronszkaja sorra megmondta a grófnénak azoknak a jelentős személyiségeknek a nevét, akik ott voltak a bálban.

– Ott a holland követ, látja az az ősz – mondta Peronszkaja és egy ezüstösen ősz, göndör, dúshajú, öreg férfira mutatott, aki minduntalan megnevettette a köréje csoportosult hölgyeket. – Az meg ott Pétervár cárnője, Bezuhova grófné – folytatta és Hélène-re mutatott.

– De gyönyörű! Van olyan, mint Marja Antonovna; nézze csak, hogy' udvarol neki öregje-fiatalja. Szép is, okos is... Azt mondják, X. herceg... majd megbolondul érte. Ezt a másik kettőt meg, ha nem is olyan szépek, még jobban körülveszik...

Egy hölgyre meg egy nagyon csúnya lányra mutatott, akik átvonultak a termen.

– Milliomos eladó lány – mondta Peronszkaja. – Itt vannak, lám, az udvarlói is. Ez Bezuhova bátyja, Anatole Kuragin – mondta és egy szép szál lovas testőrre mutatott, aki épp elhaladt előttük és fejét magasra tartva, valahová a semmibe bámult a hölgyek felett. – Szép férfi, ugye? Azt mondják, ezzel a gazdag lánnyal házasítják össze. És itt van az ön *cousin*-ja, Drubeckoj – ő is nagyon udvarol neki. Azt mondják, milliói vannak annak a lánynak. – Ez? Maga a francia követ – felelte, amikor a grófné Caulaincourt-ra mutatva azt kérdezte, ki az. – Nézze csak, olyan, akár a cár. Mégiscsak kedvesek, nagyon kedvesek a franciák. Nincs azoknál kedvesebb társaság. Itt van ő is! Mégiscsak a mi Marja Antonovnánk a legszebb! És milyen egyszerű ruha van rajta. Gyönyörű! Ez a szemüveges kövér meg világraszóló szabadkőműves – mondta Peronszkaja Bezuhovra mutatva. – Hasonlítsa csak össze a feleségével: paprikajancsi!

Pierre köpcös testével imbolyogva közeledett, szétnyomta a tömeget, olyan hanyagul és közömbösen biccentgetett jobbra-balra, mintha egy vásári tömegen furakodnék keresztül. Ahogy tolakodott a tömegen át, láthatólag keresett valakit.

Natasa örömmel tekintett Pierre-nek – ahogy Peronszkaja nevezte: ennek a paprikajancsinak – ismerős arcába és tudta, hogy Pierre őket, elsősorban őt keresi a tömegben; Pierre megígérte, hogy itt lesz a bálban és gavallérokat mutat be neki.

De Bezuhov nem ment oda hozzájuk, megállt egy fehér egyenruhás,

---

[22] Bájos!

szép, barnahajú férfi mellett, aki az ablaknál állva hallgatta egy csillagokkal, szalaggal díszes férfi szavait. Natasa rögtön megismerte a fehér egyenruhás, alacsony fiatalembert: Bolkonszkij volt; Natasa szerint nagyon megfiatalodott, vidámabb, csinosabb lett, mint volt.

– Megint egy ismerős: Bolkonszkij. Látja, mama? – kérdezte Natasa és Andrej hercegre mutatott. – Emlékszik rá, egyszer nálunk hált Otradnojéban.

– Ah, ismerik? – kérdezte Peronszkaja. – Ki nem állhatom. *Il fait à présent la pluie et le beau temps.*[23] Határtalanul kevély! Apjára ütött. Összeszűrte a levet Szperanszkijjal, és holmi terveket írogatnak. Nézze csak, hogy viselkedik a hölgyekkel szemben! Beszél hozzá a hölgy, ő meg elfordul – mondta, Bolkonszkijra mutatva. – Hát én megtanítanám tisztességre, ha velem úgy viselkedne, mint azokkal a hölgyekkel.

XVI

Egyszer csak megmozdult az egész terem, felmorajlott a tömeg, előretódult, majd megint széthúzódott és a két szétváló sor között, a felcsendülő zeneszóra belépett az uralkodó. Mögötte haladt a házigazda meg a háziasszony. Az uralkodó jobbra-balra meg-meghajolva gyorsan haladt, mintha mielőbb túl akarna esni a találkozás első pillanatán. A zenészek egy lengyelkét játszottak, amelyet akkoriban a hozzá szerzett szövegről ismertek. Ez a szöveg így kezdődött: „Sándor és Erzsébet, elragadtok ti bennünket." Az uralkodó bement a szalonba, a tömeg az ajtóhoz özönlött, néhányan megváltozott arckifejezéssel, sietve jöttek-mentek ki s be. A tömeg visszahömpölygött a szalon ajtaja mellől, amelyben a háziasszonnyal társalogva, megjelent az uralkodó. Egy zavart arcú fiatalember szinte nekilendült a hölgyeknek, kérte őket, hogy húzódjanak hátrább. De néhány hölgy – olyan arccal, amely elárulta, hogy mindegyikük teljesen megfeledkezett minden nagyvilági szokásról – ruháját nem kímélve, előretolakodott. A férfiak egymás után odamentek a hölgyekhez és párba álltak velük, hogy eljárják a lengyeltáncot.

Mind széthúzódtak, és az uralkodó mosolyogva, a zene ütemével nem sokat törődve, karon fogva bevezette a háziasszonyt a szalon ajtaján. Mögöttük a házigazda M. A. Nariskinával, aztán a követek, miniszterek, különféle tábornokok; ezeket Peronszkaja sorra megnevezte. A hölgyek javarészének már volt gavallérja, és vagy máris indultak a táncba, vagy épp készülődtek hozzá. Natasa érezte, hogy ő anyjával és Szonyával a hölgyek kisebb része közt maradt, akiket a falhoz szorítottak és nem vontak be a lengyelkébe. Vékonyka karját lebocsátva csak állt és alig-alig kidomborodó mellével egyenletesen pihegve, lélegzetét szinte visszatartva, ragyogó, ijedt szemmel nézett maga elé, olyan arckifejezéssel, amely el-

[23] Pedig bálványozza mindenki.

árulta, hogy éppúgy hajlik a legnagyobb örömre, akár a legnagyobb keserűségre. Nem érdekelte őt az uralkodó sem, nem érdekelték azok a tekintélyes személyiségek sem, akiket sorra mutogatott nekik Peronszkaja – őt csak egy gondolat foglalkoztatta: „Hát csakugyan senki se jön ide hozzám, csakugyan nem táncolok az elsők között, csakugyan nem vesznek észre ezek a férfiak, akik most mintha nem is látnának engem, és ha rám néznek is, olyan arckifejezéssel néznek, mintha azt mondanák: Á! Ez nem ő, hát nincs is mit nézni rajta. – Nem, ez nem lehet! – gondolta. – Hiszen tudniok kell, hogy én táncolni szeretnék, hogy én kitűnően táncolok, és hogy milyen kellemesen érzik majd magukat, ha velem táncolnak."

A lengyelke már eléggé régóta tartott; hangjai szomorúan csengtek Natasa fülében, akár egy emlék. Majd sírva fakadt. Peronszkaja elment mellőlük. A gróf a terem túlsó végében volt, a grófné, Szonya meg ő magukra hagyva álltak – akár egy erdőben – e közt az idegen tömeg közt, nem kellettek senkinek, nem érdekeltek senkit. Andrej herceg elhaladt mellettük egy hölggyel, bizonyára nem ismerte meg őket. A szép Anatole mosolyogva mondott valamit annak a hölgynek, akit vezetett, és Natasa arcába tekintett, de olyan pillantással, ahogy a falra néz az ember. Borisz kétszer is elhaladt mellettük, de mind a kétszer elfordult. Berg meg a felesége, akik nem táncoltak, odamentek hozzájuk.

Natasa bántónak találta ezt a családi összejövetelt itt, a bálban, mintha nem volna más hely a család tanácskozására, csakis a bál. Oda se figyelt, sőt nem is nézett Verára, aki a zöld ruhájáról mondott valamit.

Végül az uralkodó megállt legutóbbi hölgye mellett (hárommal táncolt) és a zene elhallgatott; a túlbuzgó segédtiszt szinte nekiszaladt Rosztovéknak, kérte őket, hogy húzódjanak hátrább – holott már úgyis a falnál álltak – és a zenekar emelvényén egy keringő elragadóan ütemes, óvatos hangjai csendültek fel. Az uralkodó mosolyogva pillantott végig a termen. Eltelt egy perc – nem kezdte el senki. A táncrendező segédtiszt odament Bezuhov grófnéhoz és felkérte. Bezuhova mosolyogva felemelte kezét és a segédtiszt vállára tette, de nem nézett táncosára. A táncrendező segédtiszt – értette a dolgát – magabiztosan, ráérősen, ütemes mozdulattal erősen átkarolta hölgyét, eleinte csúszólépésben suhant vele a kör szélén, a terem sarkában megfogta balkezét, megfordította táncosnőjét, és a zene mindjobban gyorsuló hangjai közül csak a segédtiszt gyors és ügyes lábának ütemes sarkantyúpengetését lehetett hallani; három ütemenként meg, fordulatkor, mintha láng lobbant volna, úgy libegett hölgyének bársonyruhája. Natasa nézte-nézte őket és majd sírva fakadt, hogy ő nem táncolja a keringőtánc első fordulóját.

Andrej herceg fehér (lovassági) ezredesi egyenruhában, harisnyában, cipőben, felélénkülve, vidáman állt a kör egyik első sorában, nem messze Rosztovéktól. Vierhof báró az Államtanács holnapra kitűzött első üléséről beszélt vele. Andrej herceg, mivel közel állt Szperanszkijhoz és mivel részt vett a törvényelőkészítő bizottság munkájában, hiteles fel-

világosítást nyújthatott volna a másnapi ülésről, amelyről különféle hírek keringtek. De oda se hallgatott, mit mond Vierhof és hol az uralkodóra tekintett, hol meg azokra a gavallérokra, akik táncra készültek, de nem mertek belépni a körbe.

Andrej herceg ezeket a lovagokat figyelte, akik restelkedtek az uralkodó előtt, meg a hölgyeket, akik majd elepedtek a vágytól, hogy felkérjék őket.

Pierre odament Andrej herceghez és megragadta a karját.

– Ön mindig szokott táncolni. Itt van az *én protegée*-m,[24] a kis Rosztov-lány, kérje fel – mondta.

– Hol van? – kérdezte Bolkonszkij. – Bocsánat – fordult a báróhoz – ezt a beszélgetést majd másutt fejezzük be: a bálban táncolni kell. – És elindult a Pierre megjelölte irányban. Natasa kétségbeesett, dermedt arca mindjárt szemébe tűnt. Megismerte Natasát, kitalálta, mit érez, mindjárt tudta, hogy első-bálos, eszébe jutott az a beszélgetés az ablakban, és vidám arccal odament Rosztova grófnéhoz.

– Engedje meg, hogy bemutassam a lányomat – mondta a grófné és elpirult.

– Már van szerencsém ismerni a grófnőt, ha ugyan ő emlékszik rám – mondta Andrej herceg udvarias és mély meghajlással, ami merő ellentétben állt Peronszkajának azzal a megjegyzésével, hogy milyen darabos a modora. Odalépett Natasához, felemelte karját, hogy átölelje táncosnője derekát, mielőtt még befejezné a felkérést. Egy keringőre kérte fel. Natasa dermedt arcát, mely kétségbeesésre vagy ujjongásra egyformán hajlott, hirtelen boldog, hálás, gyermeki mosoly ragyogta be.

„Régóta várlak" – ezt mondta a megszeppent, boldog kislány mosolya, ahogy elősugárzott a már-már kibuggyanó könnyek közül. Andrej herceg vállára tette a kezét. Ők voltak a második pár, amely belépett a körbe. Andrej herceg egyike volt kora legkülönb táncosainak. Natasa remekül táncolt. Atlasz báli-cipős lábacskája gyorsan, könnyedén és tőle függetlenül végezte a dolgát, arcán meg ujjongó boldogság tündökölt. Meztelen nyaka és karja sovány volt és nem valami szép. Hélène vállához képest, az ő válla sovány, a melle fejletlen, a karja vékony volt; de Hélène-t már mintegy lakkal vonta be a testén végigsikló ezer meg ezer tekintet, Natasán pedig látszott, hogy olyan kislány, akit először bújtattak ilyen lenge öltözékbe. Szégyellné is benne magát nagyon, ha nem hitették el volna vele, hogy ennek okvetlenül így kell lennie.

Andrej herceg szeretett táncolni és mivel mielőbb szabadulni akart az okos, politikai beszélgetésektől – minduntalan ilyenekbe vonták bele – és minél hamarább szét akarta pattantani a zavarnak azt a bosszantó varázskörét, amely az uralkodó jelenléte folytán képződött, táncba indult és Natasát választotta, mert őrá mutatott Pierre és mert először ő tűnt a szemébe. De alighogy átölelte ezt a karcsú, mozgékony derekat, alighogy

[24] pártfogoltam.

Natasa első bálja.

– hozzá ily közel – hajladozni, ily közel mosolyogni kezdett a kisleány – bájának bora Andrej fejébe szállt: amikor lélegzetet vett, megállította táncosnőjét, maga is megállt és nézni kezdte a táncolókat, úgy érezte, hogy felélénkült és megifjodott.

XVII

Andrej herceg után Borisz ment oda Natasához, és táncra kérte; odament a táncrendező, előtáncos segédtiszt is meg még néhány fiatalember és Natasa – boldogan kipirulva – egész este táncolt. A felesleges gavallérjait átadta Szonyának. Semmit sem vett észre és semmit sem látott abból, ami mindenkit annyira lekötött ezen a bálon. Nem vette észre, hogy az uralkodó sokáig beszélt a francia követtel; hogy különösen kegyesen beszélgetett egy hölggyel; hogy ez és ez a főherceg ezt meg ezt cselekedte vagy mondta; hogy Hélène-nek nagy sikere volt és hogy Hélène-t különösen nagy figyelemre méltatta ez és az az úr; sőt nem látta az uralkodót sem és csak azért vette észre távozását, mert azután jobban megélénkült a bál. Az egyik vidám *cotillon*-t,[25] vacsora előtt, megint Natasával táncolta Andrej herceg. Andrej herceg Natasa emlékezetébe idézte első találkozásukat az otradnojei fasorban, meg azt, hogy Natasa nem tudott elaludni azon a holdas éjszakán, és hogy akaratlanul is kihallgatta szavait. Natasa elpirult, amikor erre emlékeztették, és mentegetőzni kezdett, mintha valami szégyellni való volna abban az érzelemkitörésben, amelynek akaratlanul fültanúja volt Andrej herceg.

Andrej herceg, mint mindenki, aki a nagyvilági társaságban nőtt fel, szerette, ha olyasmivel találkozhat a társaságban, amin nincs rajta a nagyvilág közönséges bélyege. Ilyen volt Natasa – ilyen az álmélkodása, öröme, szégyenlőssége, sőt még hibás francia beszéde is. Andrej herceg különösen gyengéden és vigyázatosan viselkedett és beszélgetett Natasával. Mialatt mellette ült és a legegyszerűbb és a legjelentéktelenebb dolgokról elbeszélgetett vele, szüntelenül gyönyörködött boldogan ragyogó szemében és mosolyában, amely nem a beszéd tárgyának, hanem tulajdon belső boldogságának szólt. Valahányszor felkérték Natasát és ő mosolyogva felállt, végig-végig táncolta a termet, Andrej herceg kivált a kislány szégyenlős kecsességében gyönyörködött. Natasa a *cotillon* derekán – befejezve a figurát és még nehezen lihegve – a helye felé tartott. Ismét új lovag kérte táncra. Natasa fáradt volt, ugyancsak pihegett és láthatólag szabódni akart, de vidáman megint lovagja vállára tette kezét mindjárt és rámosolygott Andrej hercegre.

„Örömest pihennék és üldögélnék önnel, mert elfáradtam, de látja, egyre-másra felkérnek, és én örülök neki, és boldog vagyok, és mindenkit szeretek és mi ketten nagyon jól megértjük ezt" – és még sok-sok mindent

[25] Francia füzértánc

mondott ez a mosoly. Amikor lovagja leköszönt, Natasa átfutott a termen, hogy két hölgyet válasszon az új táncfigurákhoz.

„Ha előbb az unokatestvéréhez megy, és csak aztán egy másik hölgyhöz, akkor a feleségem lesz" – mondta magában Andrej herceg teljesen váratlanul. Natasa előbb az unokatestvéréhez ment oda.

„Micsoda badarság jut néha az ember eszébe! – gondolta Andrej herceg – de az egyszer biztos: ez a kislány olyan bájos, olyan különleges, hogy egy hónapot se táncol végig itt, máris férjhez megy... Ritkaság az ilyen..." – gondolta, amikor Natasa megigazította a derekán a félrecsúszott rózsát és leült Andrej herceg mellé.

A *cotillon* végén – kék frakkban – az öreg gróf odament a táncolókhoz. Meghívta magukhoz Andrej herceget és megkérdezte leányától, hogy' mulat? Natasa nem felelt, csak elmosolyodott, mintha szemrehányóan azt mondaná: „hogy is lehet ilyet kérdezni?"

– Olyan jól mulatok, ahogy még soha életemben! – mondta. Andrej herceg észrevette: Natasa már-már gyorsan felemelte sovány karját, hogy megölelje apját, de mindjárt le is engedte. Natasa olyan boldog volt, mint még soha életében. A boldogság legmagasabb fokára hágott; ilyenkor tökéletesen jó és kedves lesz az ember és lehetetlennek hisz minden gonoszat, boldogtalanságot és bánatot.

Pierre ezen a bálon érezte sértőnek azt a helyzetet, amelyet a felesége a legfelsőbb körökben elfoglalt. Mogorva és szórakozott volt. Egy vastag ránc szelte át keresztben a homlokát. Csak állt az ablaknál, csak nézett szemüvegén át, de nem látott senkit.

Natasa vacsorára menet elhaladt előtte.

Pierre komor, búbánatos arca megdöbbentette. Megállt vele szemben. Szeretett volna segíteni rajta, túláradó boldogságából átönteni belé valamennyit.

– De pompás mulatság, ugye, gróf? – kérdezte.

Pierre szórakozottan elmosolyodott, látszott, hogy nem érti, mit mondanak neki.

– Igen, nagyon örülök – felelte.

„Hogy lehet valaki elégedetlen bármivel is – gondolta Natasa. – Kivált ilyen derék ember, mint ez a Bezuhov?" Natasa szemében minden bálozó egyformán kedves, jó, nagyszerű ember volt, aki szereti embertársát: senki sem bánthat meg senkit, mert mindenkinek boldognak kell lennie.

XVIII

Andrej hercegnek másnap eszébe jutott az előző napi bál, de gondolatai nem sokáig időztek a bál körül. „Hát igen, fényes, pompás bál volt. És... igen... A Rosztov-lány nagyon bájos. Üdébb, mint a többiek, van benne valami különleges, ami megkülönbözteti a péterváriaktól." Csupán

ennyit gondolt az előző napi bálra, aztán jól megteázott és nekifeküdt a munkának.

De – a fáradtság miatt-e, vagy az éjszakázás miatt – ez a nap nem kedvezett foglalatosságának, és Andrej herceg nem is tudott csinálni semmit, folyton bírálgatta magát munkájáért, mint ahogy ez gyakran megesett vele, és megörült, amikor azt hallotta, hogy jön hozzá valaki.

Bickij volt a látogató, aki különféle bizottságokban szolgál, meg-megfordul Pétervár valamennyi társaságában, szenvedélyes hódolója az új eszméknek és Szperanszkijnak, roppant buzgó hírhordója egész Pétervárnak; egyike azoknak az embereknek, akik úgy váltogatják a politikai irányzatukat, akár a ruhájukat – mikor mi a divat – de épp ezért a mindenkori irányzat legszenvedélyesebb híveinek látszanak. Alighogy levette kalapját, gondterhelten besietett Andrej herceghez és mindjárt elkezdett beszélni. Csak az imént tudta meg az Államtanács aznap reggeli ülésének részleteit, amelyet az uralkodó nyitott meg, és lelkesen számolt be róla. Az uralkodó beszéde rendkívüli volt. Egyike az olyan beszédeknek, amilyeneket csakis alkotmányos uralkodók szoktak tartani. „Az uralkodó nyíltan megmondta, hogy a Tanács és a Szenátus – állami *rendek;* azt mondta, hogy a kormányzásnak nem az önkényen, hanem *szilárd elveken* kell alapulnia. Azt mondta, hogy a pénzügyeket reformálni kell, a számadások pedig legyenek nyilvánosak" – mondta Bickij, megnyomott bizonyos szavakat és sokatmondóan tágra nyitotta szemét.

– Igen, a mai esemény új korszakot nyit, történelmünk legnagyszerűbb korszakát – fejezte be.

Andrej herceg csak hallgatta az elbeszélést az Államtanács megnyitásáról, amelyet oly türelmetlenül várt, amelynek oly nagy fontosságot tulajdonított, és azon csodálkozott, hogy ez az esemény most, amikor végre megtörtént, egy szikrát sem hat rá, sőt a semminél is semmibbnek látszik a szemében. Csendes gúnnyal hallgatta Bickij lelkes elbeszélését. Egy igen-igen egyszerű gondolat ötlött az eszébe: „Mi közöm nekem Bickijhez, mi közöm nekem ahhoz, amit az uralkodónak mondani méltóztatik az Államtanácsban? Hát boldogabb, különb emberré tehet ez engem?"

És ez az egyszerű okoskodás egycsapásra eltörölt Andrej hercegben minden eddigi érdeklődést a folyamatban levő reformok iránt. Ugyanazon a napon hivatalos volt Szperanszkijhoz ebédre – *„en petit comité"*[26] – ahogy a házigazda mondta, mikor meghívta. Ez az ebéd, annak az embernek a családi és baráti körében, aki iránt annyira lelkesedett, mindeddig nagyon érdekelte Andrej herceget, annál is inkább, mert még sosem látta Szperanszkijt otthoni környezetében; de most nem volt kedve elmenni.

Ám a kitűzött órára mégiscsak elment és belépett Szperanszkij kicsiny saját házába, mely a Tavricseszkij-kert közelében emelkedett. A (kolostori tisztaságra emlékeztető) szokatlan tisztasággal ékeskedő kis ház par-

[26] szűk baráti körben

kettás ebédlőjében – mivel egy kissé megkésett – már ott találta az öt órára összegyűlt egész *petit comité*-t, Szperanszkij bizalmas ismerőseit. Szperanszkij kislányán kívül (olyan hosszú arca volt, akár az apjának) meg a nevelőjén kívül egy hölgy sem volt a társaságban. Gervais, Magnyickij és Sztolipin voltak a vendégek. Andrej herceg már az előszobában harsány hangokat és tagoltan csengő kacagást hallott – ahhoz hasonlót, ahogy a színészek kacagnak. Egy hang, amely a Szperanszkijéhoz hasonlított, tagoltan, ütemesen harsogta: ha... ha... ha... Andrej herceg sose hallotta nevetni Szperanszkijt, és az államférfinak ez a vékony kacagása furcsán, meglepően hatott rá.

Bement az ebédlőbe. Az egész társaság két ablak között, egy kis falatozó asztalnál állt. Szperanszkij szürke frakkban, csillaggal, bizonyára még ugyanabban a fehér mellényben, azzal a fehér nyakkendővel, amelyet az Államtanács ama nevezetes ülésén viselt, vidám arccal állt az asztalnál vendégei körében. Magnyickij – Mihail Mihajlovicshoz fordulva – egy anekdotát mesélt. Szperanszkij figyelmesen hallgatta és már előre nevetett azon, amit Magnyickij mond. Amikor Andrej herceg belépett a szobába, Magnyickij szavait megint elnyomta a nevetés. Sztolipin egy darab sajtos kenyeret rágva, dörgő basszus hangon hahotázott; Gervais sípoló, halk nevetéssel, Szperanszkij pedig vékonyan és tagoltan nevetett.

Szperanszkij még mindig kacagva nyújtotta oda Andrej hercegnek puha, fehér kezét.

– Nagyon örülök, hogy láthatom, herceg – üdvözölte. – Egy pillanat... – fordult Magnyickijhez és félbeszakította elbeszélését. – Ma megegyeztünk: ez az ebéd csak szórakozás, egy szót se a hivatalos dolgokról. – Megint az elbeszélőkhöz fordult és megint kacagásra fakadt.

Andrej herceg szomorú kiábrándulással, meglepetten nézte a kacagó Szperanszkijt s hallgatta nevetését. Ez nem Szperanszkij volt, hanem más valaki – Andrej herceg legalábbis másnak látta. Mindaz, ami azelőtt titokzatosnak és vonzónak tetszett Szperanszkijban, egyszeribe világossá és nem valami vonzóvá vált.

Az asztalnál egy pillanatra se csitult el a társalgás; úgyszólván csak mulatságos anekdoták sorozatából állt. Magnyickij még be se fejezhette elbeszélését, egy másik máris kinyilvánította készségét, hogy elmesél egy még mulatságosabb adomát. Az anekdoták javarészt a hivatali világra, vagy ha nem, hát hivatalos személyekre vonatkoztak. Úgy tetszett, ez a társaság végképp rásütötte ezekre a személyekre: nem érnek semmit és csakis jóindulatú humorral lehet foglalkozni velük. Szperanszkij elmondta, hogy amikor ma reggel a tanácskozáson megkérdezték egy süket tanácsostól, mi a véleménye, az illető azt felelte, hogy csatlakozik az előtte szólóhoz. Gervais elbeszélte egy revízió egész történetét, amely a szereplő személyek bárgyúsága miatt volt mulattató. Sztolipin dadogva elegyedett a társalgásba és nagy tűzzel kezdett beszélni a régi rendszer visszaéléseiről; már-már az a veszély fenyegetett, hogy komoly jelleget ölt a beszélgetés. De Magnyickij csípős megjegyzést tett Sztolipin heves-

ségére, Gervais elejtett egy tréfát, és a társalgás megint az előbbi vidám irányba fordult.

Szperanszkij bizonyára szeretett jót pihenni a sok munka után és elszórakozni bizalmas baráti körben; vendégei kitalálták a kívánságát és tőlük telhetően szórakoztatták, de szórakoztak maguk is. Andrej herceg azonban nyomasztónak és fanyarnak érezte ezt a vidámságot. Szperanszkij vékonyan harsogó hangja meglepően kellemetlenül hatott rá, és ez a szüntelen nevetés, ez a hamis csengés valahogy bántotta jó érzését. Ő nem nevetett; attól tartott, hogy terhére lesz a társaságnak. De senki se vette észre, mennyire elüt a hangulata az általános hangulattól. Úgy tetszett, mindenki nagyon-nagyon vidám.

Többször is szeretett volna belevegyülni a társalgásba, de szava mindannyiszor visszalökődött, akár a vízbe dobott parafadugó – nem tudott ő eltréfálgatni a többiekkel.

Nem volt abban, amit beszéltek, semmi rossz vagy helytelen – szellemes, talán még mulatságos is volt az mind; de mégis hiányzott belőle valami, éppen az, ami a mulatság savát-borsát megadja, sőt ezek azt se tudták, hogy olyan is van a világon.

Ebéd után felállt Szperanszkij lánya meg a nevelőnője. Szperanszkij megsimogatta fehér kezével és megcsókolta a lányát. Andrej herceg még ebben a gesztusban is szenvelgést látott.

A férfiak, angol módra, az asztalnál maradtak és portóit iszogattak. Amikor Napoleon spanyolországi dolgai kerültek szóba – ezeket mindenki egyöntetűen helyeselte – Andrej herceg a beszélgetés derekán egyszer csak ellenvetést tett. Szperanszkij elmosolyodott, és mivel nyilván más irányba akarta terelni a társalgást, elmondott egy adomát, amelynek semmi köze sem volt a beszéd témájához. Néhány pillanatra mind elhallgattak.

Szperanszkij elüldögélt még az asztalnál, majd bedugaszolt egy palackot, mondván: „Manapság ritka kincs a jó borocska" – odaadta az inasnak és felállt. Mind felálltak és még mindig zajosan társalogva a szalonba indultak. Szperanszkijnak átnyújtottak két levelet, amelyeket futár hozott. Szperanszkij átvette őket és átment a dolgozószobájába. Amikor kilépett, az általános vidámság elcsitult és a vendégek megfontoltan, halkan beszélgettek.

– No, most jöhet a szavalás! – mondta Szperanszkij, amikor kilépett a dolgozószobából. – Csodálatos tehetség! – fordult Andrej herceg felé. Magnyickij rögtön pózba állt és tréfás verseket szavalt franciául, amelyeket ő maga szerzett Pétervár egyes ismert személyiségeire. Többször is taps szakította félbe a szavalást. Andrej herceg a szavalat befejeztével odament Szperanszkijhoz és elbúcsúzott tőle.

– Hová ilyen korán? – kérdezte Szperanszkij.

– Elígérkeztem egy estélyre...

Hallgattak egy darabig. Andrej herceg közelről belenézett ebbe az üvegfényű, kifürkészhetetlen szempárba és egyszerre nevetségesnek találta:

hogy' várhatott bármit is akár Szperanszkijtól, akár a vele kapcsolatos tevékenységtől, hogy' tulajdoníthatott fontosságot mindannak, amit Szperanszkij csinált. Ez az akkurátus, fanyar kacagás sokáig benne csengett még Andrej herceg fülében azután is, hogy elhajtatott Szperanszkijtól.

Amikor hazaért, emlékezetébe idézte négyhónapos pétervári életét, de most új szemmel nézte. Eszébe jutott sok vesződsége, iparkodása, a katonai szabályzat tervezetének története – az ő tervezetét ugyan tudomásul vették, de igyekeztek agyonhallgatni, csakis azért, mert egy másik igen-igen rossz munka már elkészült és már elő is terjesztették az uralkodónak – eszébe jutottak annak a bizottságnak az ülései, amelynek Berg is tagja volt; eszébe jutott, mily gondosan és hosszasan megvitattak ezeken az üléseken mindent, ami a bizottság üléseinek formaságait és lefolyását illette, és mily gondosan és kurtán kitértek minden elől, ami a dolog lényegét illette. Eszébe jutott törvényelőkészítő munkája: mekkora buzgalommal fordította oroszra a római meg a francia törvénykönyv cikkelyeit – és elszégyellte magát. Aztán élénken elképzelte Bogucsarovót, falusi foglalatosságait, rjazanyi utazását, eszébe jutottak a parasztok, Dron, a sztaroszta, megpróbálta alkalmazni rájuk azokat a személyi jogokat, amelyeket paragrafusokba porciózott, és szinte megdöbbent: hogy' tudott ilyen sokáig ilyen hiábavaló munkával bíbelődni.

XIX

Másnap ellátogatott néhány olyan házba, ahol még nem járt, köztük Rosztovékhoz is – a legutóbbi bálon felújította velük az ismeretséget. Az udvariasság törvényei szerint is fel kellett keresnie Rosztovékat, de ő azonkívül is szerette volna látni, családi körben, azt a rendkívüli, azt az eleven kislányt, aki oly kellemes emléket hagyott benne.

Natasa az elsők között üdvözölte. Sötétkék házi ruha volt rajta; Andrej herceg ebben még csinosabbnak látta, mint a báliruhában. Natasa és az egész Rosztov-család közvetlen szívességgel fogadta Andrej herceget, mint régi jóbarátját. Most úgy tetszett, az egész család csupa egyszerű, jó, sőt remek emberből áll, pedig azelőtt szigorúan ítélte meg őket. Az öreg gróf szívélyes vendégszeretete különösen, szembetűnően kedves volt Pétervárott, olyannyira, hogy Andrej herceg nem utasíthatta vissza az ebédre szóló meghívást. „Igen, derék, nagyszerű emberek ezek – gondolta Bolkonszkij – természetesen sejtelmük sincs arról, hogy micsoda kincset bírnak Natasában; de azért derék emberek, akik kitűnő hátteret alkotnak, hogy még jobban kirajzolódjék ennek a rendkívül költői, élettől duzzadó, bűbájos lánynak az alakja!"

Natasában egy különleges világot érzett – teljesen idegen az tőle és teli-teli van számára ismeretlen örömökkel – azt az idegen világot, amely már akkor, az otradnojei fasorban meg az ablakban is úgy ingerelte őt azon a holdvilágos éjszakán. Most már nem ingerelte többé ez a világ,

mert most már nem idegen világ volt; de ahogy belépett a kapuján, új gyönyörűséget talált benne.

Ebéd után Natasa Andrej herceg kérésére odament a klavikordhoz és énekelni kezdett. Andrej herceg az ablaknál állt, beszélgetett a hölgyekkel és hallgatta Natasát. Andrej herceg egy mondat közepén elhallgatott, mert hirtelen úgy érezte, hogy sírás fojtogatja, pedig azt hitte, mi sem áll távolabb tőle. Ahogy az éneklő Natasát nézte, valami új, boldog fordulat ment végbe lelkében. Boldog volt és mégis szomorú. Semmi, de semmi oka sem volt, hogy sírjon és mégis, kis híján sírva fakadt. Mit sirat? A régi szerelmét? A kis hercegnét? Csalódásait?... A jövő reményeit?... Igen is, nem is... A legfontosabb, amiért sírni szeretne: egy hirtelen élénkséggel tudatosult szörnyű ellentét egyrészt egy benne élő végtelen-nagy és meghatározhatatlan valami, másrészt egy szűk, merőben testi jellegű valami között – voltaképp *ez* ő, sőt Natasa is az. Ez az ellentét gyötörte, ez tette boldoggá, amíg a lányka énekelt.

Natasa, mihelyt befejezte az éneket, odament hozzá és megkérdezte tőle, hogy tetszik a hangja. De alighogy megkérdezte, mindjárt zavarba is esett, mert észbe kapott, hogy ezt nem kellett volna kérdeznie. Andrej herceg ránézett, elmosolyodott és azt felelte, nagyon tetszik neki az éneke, csakúgy, mint bármi más, amit csinál.

Andrej herceg késő este indult haza Rosztovéktól. Lefeküdt, de csak csupa megszokásból – mihamar belátta, hogy nem tud elaludni. Hol gyertyát gyújtott és üldögélt ágyában, hol felkelt, hol megint lefeküdt, de egy cseppet sem érezte terhesnek ezt az álmatlanságot: olyan boldog, olyan új volt a lelke, mintha egy fülledt szobából isten szabad ege alá lépett volna ki. Eszébe se ötlött, hogy szerelmes a Rosztov-lányba; nem is gondolt rá; csak maga elé képzelte, és ettől új színben látta egész életét. „Minek vergődöm, minek vesződöm én e között a szűk, zárt keret között, hiszen minden örömével nyitva áll előttem az élet, a teljes élet?!" – mondta magában. És hosszú idő óta először kezdett boldog terveket szőni a jövőre. Megállapította magában, hogy gondot kell fordítania fia nevelésére, nevelőt kell keresnie és rá kell bíznia; aztán nyugalomba kell vonulnia, külföldre utaznia, hogy lássa Angliát, Svájcot, Olaszországot. „Élnem kell a szabadságommal, amíg ilyen sok erőt, amíg ilyen fiatalságot érzek magamban – mondta önmagának. – Pierre-nek igaza volt, amikor azt mondta, hinni kell a boldogság lehetőségében, hogy csakugyan boldog legyen az ember, és én most hiszek benne! Hagyjuk a holtaknak, hogy eltemessék a holtakat és éljünk, amíg élünk és legyünk boldogok" – gondolta.

Egy reggel Adolf Berg ezredes, akit Pierre ismert, mint ahogy ismert mindenkit Moszkvában és Pétervárott, vadonatúj, tiszta egyenruhában – a halántékán előrefésült, pomádés hajjal, ahogy Alekszandr Pavlovics[27] viselte – felkereste Pierre-t.

– Az imént jártam a grófnénál, az ön hitvesénél, és olyan szerencsétlen voltam, hogy nem teljesülhetett a kérésem; remélem, önnél több szerencsém lesz, gróf – mondta mosolyogva.

– Mit óhajt, ezredes? Állok szolgálatára.

– Én most már, gróf, teljesen berendezkedtem az új lakásban – újságolta Berg, bizonyára azt gondolva, hogy ezt hallani csakis kellemes lehet – és ezért szeretnék egy kis estélyt rendezni az ismerőseim meg a feleségem ismerősei számára. (Még szívélyesebben mosolygott.) Meg akartam kérni a grófnét és önt, tiszteljenek meg bennünket, látogassanak el hozzánk egy kis teára és... vacsorára.

Csakis Jelena Vasziljevna grófné lehetett olyan kegyetlen, hogy visszautasította ezt a meghívást – mert megalázónak tartotta holmi Bergék társaságát. Berg oly világosan megmagyarázta, miért szeretne összehívni egy kicsiny, de jó társaságot, miért lesz ez kellemes neki, miért sajnálja a pénzt kártyára meg más efféle haszontalanságokra és miért áldoz szívesen a jó társaságra, hogy Pierre nem utasíthatta vissza a meghívást és megígérte, hogy ott lesz.

– De ne késsen, gróf, ha szabad kérnem, nyolc előtt tíz perccel legyen ott, ha szabad kérnem. Összehozunk egy jó kártyapartit, ott lesz a tábornokunk is. Nagyon jó hozzám. Vacsorázunk egy jót, gróf. Szóval legyen szíves...

Pierre-nek ugyan az volt a szokása, hogy mindig késett, de ezúttal hét óra ötven helyett már háromnegyed nyolckor ott volt.

Bergék már beszereztek mindent, ami az estélyhez kellett, már felkészültek a vendégek fogadására.

Berg ott ült feleségével az új bútorral berendezett, mellszobrokkal, képekkel díszes új, tiszta, világos dolgozószobában. Vadonatúj, begombolt egyenruhában a felesége mellett ült és azt magyarázta, hogy mindig lehet és kell is tartani a kapcsolatot olyan emberekkel, akik felettünk állnak, mert csakis akkor előnyös az ismeretség.

– El is les az ember tőlük egyet-mást, meg is kérheti őket, hol erre, hol arra. Mert hát nézzük csak, mire vittem én a legalsó rangból (Berg nem az évek szerint, hanem előléptetései szerint tartotta számon élete eseményeit). Tiszttársaim még mindig nem vitték semmire, én meg már helyettes ezredparancsnok vagyok és abban a szerencsében részesültem, hogy a maga férje lehetek (felállt és kezet csókolt Verának, de mialatt odament hozzá, visszahajtotta a szőnyeg felhajtott sarkát). És mivel értem el ezt? Jobbára

[27] Sándor cár

azzal, hogy meg tudtam válogatni az ismerőseimet. Magától értetődik, hogy erényesnek és akkurátusnak kell lenni.

Berg elmosolyodott, azzal a tudattal: mennyire fölötte áll ennek a gyenge nőnek, és elhallgatott, gondolván, hogy ez a bájos feleség mégiscsak gyenge nő, aki nem értheti meg, mi a férfiúi méltóság – *ein Mann zu sein.*[28] Ugyanakkor Vera is elmosolyodott, azzal a tudattal hogy mennyire fölötte áll férjének, aki erényes és derék, de – mint Vera véleménye szerint minden férfi – mégis tévesen fogja fel az életet. Berg a feleségéről ítélve, gyengének és ostobának tartott minden nőt. Vera a férjéről ítélve – és ezt az észrevételét minden férfira kiterjesztve, azt hitte, hogy a férfiak csakis magukat tartják okosnak, holott fogalmuk sincs semmiről, csak kevélyek és önzők.

Berg felállt, megölelte feleségét – óvatosan, hogy össze ne gyűrje a csipkegallért, mert nagy árat fizetett érte – és csókot nyomott a szája közepére.

– Csak az a fontos, hogy ne legyen egyhamar gyermekünk – mondta öntudatlan eszmetársítással.

– Igen – felelte Vera – én sem kívánom egy cseppet sem. A társaságnak kell élnünk.

– Pontosan ilyet viselt Juszupov hercegné is – mondta Berg és szíves, boldog mosollyal a csipkegallérra mutatott.

Ekkor jelentették Bezuhov gróf érkeztét. A hitvestársak önelégült mosollyal összenéztek, mindegyik a maga javára írta e megtisztelő látogatást.

„Így van az, ha ért hozzá az ember, hogy kell szert tenni ismeretségre – gondolta Berg – így van ez, ha tud viselkedni valaki!!"

– Csak arra kérlek, ha szórakoztatom a vendégeket, ne szakíts félbe – mondta Vera – mert én tudom, kit mivel lehet lekötni, és milyen társaságban mit kell mondani.

Berg megint elmosolyodott.

– De nem: a férfiakkal néha férfi-dolgokról kell beszélgetni – mondta.

Pierre-t a vadonatúj szalonban fogadták, ahol nem lehetett leülni anélkül, hogy az ember ne vétsen a szimmetria, a tisztaság és a rend ellen, ezért hát nagyon is érthető volt és egy cseppet sem furcsa, hogy Berg nagylelkűen azt ajánlotta, a kedves vendég kedvéért bontsák meg a fotel vagy a pamlag szimmetriáját, és mivel ő maga szemmel láthatólag kínos határozatlanságban leledzett e tekintetben, a vendég tetszésére bízta a kérdés eldöntését. Pierre arrább húzott magának egy széket – és ezzel bontotta meg a szimmetriát; erre aztán Berg és Vera nyomban megnyitották a fogadóestet, és egymás szavába vágva szórakoztatták a vendéget.

Vera úgy döntött magában, hogy a francia követségről kell beszélnie, azzal szórakoztatja majd Pierre-t, így hát tüstént bele is fogott. Berg azt vélte, elkél egy kis férfibeszélgetés is, félbeszakította hát felesége szavait és az osztrák háború kérdését érintve, az általános beszédtémáról akarat-

[28] mit jelent férfinak lenni.

lanul is átugrott arra, hogy őneki magának milyen elgondolásai vannak azokról az ajánlatokról, amelyeket az ausztriai hadjáratban való részvétele dolgában kapott, meg azokról az okokról, amelyek miatt nem fogadta el ezeket az ajánlatokat. Bár a beszélgetés nagyon kusza volt és bár Vera haragudott, amiért belekeverték a férfias elemet, a két hitvestárs érezte, hogy – jóllehet még csak egy vendég van – az *est* nagyon jól indul, az est úgy hasonlít bármely más esthez – ahol fényes gyertyavilágnál beszélgetnek, teázgatnak – mint egyik vízcsepp a másikhoz.

Nemsokára megjött Borisz, Berg régi tiszttársa. Borisz a fensőség bizonyos árnyalatával és egy kissé pártfogói modorban viselkedett Berggel és Verával szemben. Borisz után egy hölgy érkezett egy ezredessel, aztán maga a tábornok, majd Rosztovék, és az est immár kétségtelenül tökéletesen olyan lett, mint minden más fogadóest. Berg és Vera nem tudták visszafojtani boldog mosolyukat, amikor látták a szalonban ezt a sürgésforgást, hallották e kusza beszédmorajt, a ruhák suhogását és az üdvözléseket. Minden pontosan olyan volt, mint másoknál szokott lenni – kivált a tábornok, aki megdicsérte a lakást, megveregette Berg vállát és atyaias önkényességgel ő maga intézte a kártyaasztal felállítását. A tábornok odaült Ilja Andrejics gróf, mint őutána a legelőkelőbb vendég mellé. Az öregecskék az öregecskékkel, a fiatalok a fiatalokkal, a háziasszony a teázó asztalnál, amelyen pontosan ugyanolyan sütemények voltak az ezüst kosárkában, amilyenek Panyinéknél voltak, és minden tökéletesen úgy volt, mint másoknál szokott lenni.

XXI

Pierre-nek, mint a díszvendégek egyikének, Ilja Andrejiccsel, a tábornokkal meg az ezredessel kellett a boston-játszmához ülnie. Véletlenül úgy telepedett a kártyaasztalhoz, hogy szemtől szemben látta Natasát; megdöbbentette, milyen különös változás ment végbe a bál óta Natasában. Natasa szótlan volt és korántsem olyan szép, mint a bálban, sőt csúnya lett volna, ha nem olyan szelíd és nem olyan közönyös az arca mindennel szemben.

„Mi lelte?" – gondolta Pierre, ahogy rátekintett. Natasa a teázó asztalnál, a nénje oldalán ült és kelletlenül felelgetett a melléje telepedő Boriszn ak, sőt nem is nézett rá. Pierre, amikor teljesen kijátszotta a szint és partnerének örömére ötször is elütötte az ellenfél kártyáját, megint ránézett Natasára, mert ahogy összeszedte tromfjait, üdvözlés morajját és léptek zaját hallotta: valaki belépett a szobába.

„Mi történt vele?" – kérdezte magában még nagyobb meglepetéssel.

Andrej herceg vigyázatos-gyengéd arckifejezéssel Natasa előtt állt és mondott neki valamit. Natasa felemelte a fejét, elpirult, ránézett, szemmel láthatóan igyekezett visszatartani szaggatott pihegését. És valami belső tűz ragyogó fénye, amely az előbb alig pislákolt, ismét fellobbant benne. Mintha kicserélték volna. Megszépült: megint olyan lett, amilyen a bálban volt.

Andrej herceg odament Pierre-hez és Pierre új, fiatalos kifejezést vett észre barátja arcán.

Pierre többször is helyet változtatott a játék folyamán, hol háttal ült Natasának, hol szemközt, de hat robber alatt folyton-folyvást figyelte őt is meg barátját is.

„Valami nagyon fontos dolog történik közöttük" – gondolta Pierre; boldog, de mégis keserű érzés izgalma lepte meg s vonta el figyelmét a játékról.

A hatodik robber után a tábornok felállt, azt mondta, hogy így nem lehet játszani – és Pierre szabad lett. Natasa egy kissé oldalt, Szonyával és Pierre-rel beszélgetett, Vera, finoman mosolyogva, Andrej herceggel társalgott. Pierre odament barátjához, megkérdezte, nem titok-e, amiről a szó folyik, és leült melléjük. Vera észrevette, hogy Andrej herceg érdeklődik Natasa iránt és mivel azt gondolta, hogy egy fogadóesten, egy igazi fogadóesten elengedhetetlenül szükségesek a finom célzások a gyöngéd érzelmekre – kileste az időt, amikor Andrej herceg egyedül maradt, és máris beszélgetni kezdett vele az érzelmekről általában, meg a húgáról. Ilyen okos vendéggel szemben (amilyennek Andrej herceget tartotta) latba kellett vetnie egész diplomáciai művészetét.

Pierre, amikor odament hozzájuk, észrevette, hogy Vera önelégülten átadta magát a szavak sodrának, Andrej herceg meg zavarban volt (pedig ez ritkán esett meg vele).

– Önnek mi a véleménye? – kérdezte finom mosollyal Vera. – Ön annyira a vesékbe lát, oly hamar kiismeri az embereket. Mi a véleménye Natasáról, tud-e állhatatos maradni vonzalmában, tud-e úgy mint más nő (Vera saját magára gondolt), örökre hű maradni egy férfihoz, ha egyszer megszereti? Mert én ezt tartom igazi szerelemnek. Mi a véleménye, hercegem?

– Túl kevéssé ismerem a húgát ahhoz, hogy eldönthessem ezt a kényes kérdést – felelte Andrej herceg gúnyos mosollyal; azzal akarta leplezni zavarát. – Azonkívül úgy vettem észre, hogy annál hűségesebb a nő, minél kevésbé tetszik a férfiaknak – tette hozzá és Pierre-re tekintett, aki épp ekkor ment oda hozzájuk.

– Igen, ez igaz, herceg; a mai világban – folytatta Vera (úgy beszélt a „mai világról", ahogy általában a korlátolt teremtések szoktak, akik azt hiszik, hogy megtalálták és értékelni tudják a „mai világ" sajátságait és hogy az emberek tulajdonságai mindig a korral változnak) a mai világban a lányok olyan nagy szabadságot élveznek, hogy *le plaisir d'être courtisée*[29] gyakran elfojtja bennük az igazi érzést. *Et Nathalie, il faut l'avouer, y est très sensible.*[30] – A Natasához való visszakanyarodás megint csak arra késztette Andrej herceget, hogy kelletlenül összeráncolja homlokát; fel akart állni; de Vera még finomabb mosollyal folytatta.

[29] az a gyönyörűség, hogy udvarolnak nekik

[30] És Natalja, be kell vallani, nagyon fogékony eziránt.

– Azt hiszem, senki sem volt annyira *courtisée*,[31] mint ő – mondta Vera – de soha senki nem tetszett neki igazán, a legutóbbi időkig sem. Ön tudja, gróf – fordult Pierre-hez – még Borisz, a mi kedves *cousin*-unk sem, pedig az, *entre nous*,[32] nagyon-nagyon benne volt *dans le pays du tendre*...[33] – mondta az akkoriban divatos szerelmi kártyajátékra célozva.

Andrej herceg elkomorodott és hallgatott.

– De hát ön is jó barátságban van Borisszal – mondta Vera.

– Igen, ismerem.

– Bizonyára beszélt önnek Natasáról meg erről a gyermekszerelemről...

– Hát gyermekszerelem volt? – kérdezte váratlanul elpirulva Andrej herceg.

– Igen. *Vous savez, entre cousin et cousine cette intimité mène quelquefois à l'amour: le cousinage est un dangereux voisinage. N'est ce pas?*[34]

– Ó, kétségtelenül – mondta Andrej herceg és hirtelen (nem valami természetesen) felélénkülve azzal csipkedte Pierre-t: jó lesz, ha óvatosabban viselkedik ötvenesztendős moszkvai kuzinjaival szemben, majd a tréfás csevegés kellős közepén felállt, karon fogta Pierre-t és félrevonta.

– Nos, mi az? – kérdezte Pierre, aki meglepetten nézte barátja furcsa élénkségét és észrevette, hogy egy pillantást vetett Natasára, mikor felállt.

– Beszélnem kell veled – mondta Andrej herceg. – Te ismered a mi női kesztyűinket (azokról a női kesztyűkről beszélt, amelyeket az újonnan beválasztott testvérek kapnak, hogy ajándékozzák szerelmesüknek). Én... De nem... majd később beszélek veled... – És furcsán ragyogó szemmel, nyugtalan mozdulatokkal odament Natasához és melléje ült. Pierre látta, hogy Andrej herceg kérdez valamit Natasától, a lány meg hirtelen elpirulva válaszol.

De ekkor odament Pierre-hez Berg és sürgetően unszolta, hogy vegyen részt a tábornok meg az ezredes közt a spanyolországi ügyekről folyó vitában.

Berg boldog volt és elégedett. Az örömteli mosoly egy pillanatra sem tűnt el az arcáról. Nagyon jó volt az est és tökéletesen olyan, mint a többi est, amelyet csak látott. Minden pontosan olyan volt. A hölgyek halk társalgása is, a kártyajáték is, a kártyázó tábornok is, aki időnkint felemelte a hangját, a szamovár is, a sütemény is. De egy dolog még hiányzott, pedig ezt mindig szokta látni azokon a fogadóesteken, amelyeket utánozni akart: hiányzott a hangos társalgás meg a vita a férfiak között valami fontos és okos dologról. A tábornok most belekezdett egy ilyen beszélgetésbe – abba akarta belevonni Berg Pierre-t.

---

[31] körülrajongva,

[32] magunk közt szólva,

[33] a gyengédség országában...

[34] Tudja, unokatestvérek között az ilyen bizalmas kapcsolat néha szerelemmé fejlődik: unokatestvérség veszélyes szomszédság. Nemde?

Másnap Andrej herceg elhajtatott Rosztovékhoz ebédre, mert Ilja Andrejics gróf meghívta, és náluk időzött egész nap.

Az egész háznép érezte, kiért jár oda Andrej herceg, és ő nem is titkolózott: egész nap igyekezett együtt lenni Natasával. Nemcsak a megrémült, de ujjongó, boldog Natasa lelke, hanem az egész ház is félve érezte, hogy valami fontos dolog közeleg. A grófné szomorú és szigorú-komoly szemmel nézett Andrej hercegre, valahányszor Natasával beszélgetett, és félénken, csupa színlelésből holmi jelentéktelen tárgyra fordította a szót, mihelyt Andrej rápillantott. Szonya nem mert elmenni Natasa mellől, de attól is félt, hogy útjukban van, amikor velük időz. Natasa elsápadt a félelemtől, a várakozástól, ha egy-egy percre négyszemközt maradt Andrej herceggel. Elcsodálkozott Andrej herceg félénkségén. Érezte, hogy Andrej mondani akar neki valamit, de nem tudja rászánni magát.

Amikor este elhajtatott Andrej herceg, a grófné odament Natasához és súgva azt kérdezte:

– Nos, mi az?

– Az Isten szerelmére, mama, ne kérdezzen most éntőlem semmit. Nem lehet elmondani ezt – felelte Natasa.

De ennek ellenére Natasa ezen az estén hol izgatottan, hol ijedten, mereven a semmibe néző szemmel sokáig ott feküdt anyja ágyában. Most azt mesélte el neki, hogy' dicsérte őt Andrej herceg, majd meg, hogy azt mondta, külföldre utazik, aztán, hogy azt kérdezte, hol töltik a nyarat, végül, hogy' kérdezősködött Boriszról.

– De ilyesmi... ilyesmi.... még nem volt velem soha! – mondta. – Úgy félek, ha vele vagyok, mit jelent ez? Azt jelenti, hogy ez az igazi? Igen? Alszik, mama?

– Nem, lelkem, én magam is félek – felelte az anyja. – Menj.

– Úgysem tudok aludni. Milyen butaság is az alvás! Mamácskám, mamácskám, ilyesmi még sose volt énvelem! – mondta és megdöbbent, megijedt attól az érzéstől, amelynek most tudatára ébredt. – Hát gondoltuk volna mi ezt?!...

Natasa úgy érezte, hogy már akkor beleszeretett Andrej hercegbe, amikor először meglátta Otradnojében. Mintha rémítette volna az a különös, váratlan boldogság, hogy az, akit már akkor kiválasztott magának (ezt szilárdan hitte), az most ismét az útjába került és a jelek szerint nem közömbös iránta. „Lám, éppen most kellett Pétervárra jönnie, amikor mi is itt vagyunk. És lám, találkoznunk kellett azon a bálon... Ez a sors műve. Világos, hogy ez a sors keze, az vezetett idáig. Én már akkor éreztem valami különöset, amikor először láttam őt."

– De mit mondott hát? És micsoda versek ezek? Olvasd fel... – mondta elgondolkozva az anyja. Azokat a verseket kérdezte, melyeket Andrej herceg Natasa albumába írt.

– Nem szégyen az, mama, hogy özvegyember?

– Ugyan, Natasa! Imádkozz. *Les mariages se font dans les cieux.*[35]

– Mamácskám lelkem, úgy szeretem magát és olyan boldog vagyok! – kiáltotta Natasa, megölelte anyját és sírt a boldogságtól, a nagy izgalomtól.

Ugyanabban az időben Andrej herceg Pierre-nél ült és Natasa iránt érzett szerelméről beszélt, meg arról a szilárd elhatározásáról, hogy feleségül veszi.

Ezen a napon estélyt adott Jelena Vasziljevna; ott volt a francia követ, ott volt a főherceg, aki egy idő óta gyakori vendég lett a grófné házában, ott volt sok ragyogó hölgy és férfiú. Pierre is lent volt, sorra járta a termeket, de minden vendéget meghökkentett gondterhelt, szórakozott és komor külsejével.

Pierre a bál óta azt érezte, hogy hipochondriás rohamok kerülgetik és kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett harcolni ellenük. Amióta a főherceg közeli kapcsolatba került Pierre feleségével, Pierre-t váratlanul kamarási rangra emelték; attól fogva nyomasztó szégyent érzett, ha nagyobb társaságba került, és mind gyakrabban meglepték régebbi gondolatai mindannak hiúságáról, ami csak emberi. Ez idő tájt még jobban súlyosbította komor hangulatát az az érzés, amelyet észrevett pártfogoltja, Natasa és Andrej herceg kapcsolatában – annyira ellentétes volt a helyzete barátjának helyzetével. Egyformán iparkodott kerülni, hogy feleségére, vagy Natasára és Andrej hercegre gondoljon. Megint jelentéktelennek látott mindent az örökkévalósághoz képest, megint felvetődött benne a kérdés: „Mire jó mindez?" És ráfogta magát, hogy éjjel-nappal szabadkőműves munkákon dolgozzék, remélve, hogy ezzel elkergeti a gonosz lelket, amely folyton környékezi. Tizenkét óra tájban eltávozott a grófné lakosztályából, viseltes házikönt ösében már odafenn üldögélt a telefüstölt, alacsony szobában, az asztalnál és eredeti skóciai okmányokat másolt; ekkor benyitott hozzá valaki. Andrej herceg volt.

– Á, maga az? – mondta Pierre szórakozott és elégedetlen arccal. – Látja, dolgozgatok – folytatta és a füzetre mutatott, olyan arckifejezéssel, mintha attól várna menekvést az élet viszontagságai elől (így tekintenek munkájukra a boldogtalan emberek).

Andrej herceg új életre lelkesült, ragyogó arccal állt meg Pierre előtt, észre se vette szomorú arckifejezését és a boldogság önzésével mosolygott rá.

– No, édes barátom – kezdte – már tegnap meg akartam mondani és ma épp ezért jövök hozzád. Sosem éreztem még ehhez foghatót. Szerelmes vagyok, barátom.

Pierre hirtelen mélyet sóhajtott és nehéz testével a díványra omlott Andrej herceg mellé.

– Natasa Rosztovába, ugye? – kérdezte.

---

[35] A házasságok az égben köttetnek.

– Igen, igen, kibe másba? Sose hittem volna, hogy ez az érzés erősebb nálam. Tegnap gyötrődtem, szenvedtem, de ezt a gyötrődést sem adnám oda a világ minden kincséért. Nem élet volt az eddigi. Csak most élek igazán, de nélküle nem élhetek... De vajjon tud-e szeretni engem?... Hisz öreg vagyok hozzá. Mért nem szólsz már?...

– Én? Én?... Mit mondtam magának? – szólalt meg egyszeribe Pierre, felállt és járkálni kezdett. – Én mindig ezt gondoltam. Az a kislány olyan kincs, de olyan... Ritkaság az a lány... Arra kérem, kedves barátom, ne okoskodjék sokat, ne aggodalmaskodjék, vegye el, vegye el... Szentül hiszem, nem lesz boldogabb ember a világon.

– De hát ő?

– Szereti magát.

– Ne beszélj butaságot – mondta Andrej herceg és mosolyogva nézett Pierre szemébe.

– Szereti, én tudom! – kiáltotta haragosan Pierre.

– Várj, hallgass meg – mondta Andrej herceg és karjánál fogva megállította Pierre-t. – Nem tudod te, milyen helyzetben vagyok én! Nekem most mindent el kell mondanom valakinek.

– Csak rajta, mondja, nagyon örülök neki – mondta Pierre és arca csakugyan megváltozott: kisimult rajta a redő, és örömmel hallgatta Andrej herceget. Andrej herceg egészen más, egészen új embernek látszott, és az is volt. Hová tűnt a bánata, kiábrándultsága, megvetése az élettel szemben? Pierre volt az egyetlen ember, aki előtt ki merte önteni a lelkét; de őneki aztán elmondott mindent, ami a lelkében forrott. Hol terveket szőtt a távolabbi jövőre, könnyedén és merészen – azt mondta, nem áldozhatja fel boldogságát apja szeszélyének és vagy rábeszéli apját, hogy egyezzék bele ebbe a házasságba és megszeretteti vele Natasát, vagy megnősül a beleegyezése nélkül is – hol meg, mint tőle független, különös, idegen valamin csodálkozott azon az érzésen, amely hatalmába kerítette.

– Ha valaki azt mondta volna, hogy én így tudok szeretni, nem hittem volna el – mondta Andrej herceg. – Ez korántsem az az érzés, amilyet azelőtt éreztem. Az én szememben két részre oszlik az egész világ: az egyik – ő; ott minden csupa boldogság, remény, világosság; a másik – mindaz, ahol ő nincs; ott minden csupa búbánat és homály...

– Homály és sötétség – ismételte Pierre – igen-igen, tudom én azt.

– És én nem tehetek róla, csak szeretni tudom a világosságot. Nagyon boldog vagyok. Megértesz engem? Tudom, hogy te is örülsz a boldogságomnak.

– Igen, igen – erősítette Pierre és meghatott, szomorú szemmel nézett barátjára. Minél ragyogóbb színben jelent meg előtte Andrej herceg sorsa, annál sötétebb színben jelent meg előtte a saját magáé.

A házassághoz szükség volt apja engedélyére, így hát Andrej herceg másnap elutazott édesapjához.

Apja külsőleg nyugodtan, de belül haragosan fogadta fia közlését. Nem fért a fejébe, hogy akarhatja valaki megváltoztatni az életet, hogy akarhat belevinni valami újat, amikor az ő számára már vége az életnek. „Csak hagyják, hogy leéljem, ami még hátra van, úgy, ahogy akarom, aztán csinálhatnak, amit akarnak" – mondta magában az öreg. De a fiával szemben mégis azt a diplomáciát alkalmazta, amelyet fontos esetekben szokott alkalmazni. Nyugodt modort öltött és meghányta-vetette az egész dolgot.

Először is: ez a házasság nem valami fényes, sem atyafiság, sem vagyon, sem előkelőség tekintetében. Másodszor Andrej herceg már túl van első ifjúságán, egészsége meg eléggé gyenge (az öreg kivált ezzel érvelt), Natasa meg nagyon fiatal. Harmadszor meg sajnálta odaadni a fiát egy kislánynak. Negyedszer és utoljára – mondta az apa és gúnyosan nézett a fiára – „kérlek, halaszd el ezt az ügyet egy esztendőre, utazz külföldre, gyógyíttasd magad, keress egy németet Nyikolaj hercegnek, ahogy magad is akarod, aztán ha már olyan nagy az a szerelem, a szenvedély meg a nyakasság, meg amit akarsz – akkor nősülj meg... Ez az utolsó szavam, tudd meg, ez az utolsó..." – fejezte be a herceg olyan hangsúllyal, amely azt bizonyította, hogy semmi sem bírhatja rá döntésének megmásítására.

Andrej herceg világosan látta, az öreg arra számít, hogy az ő vagy a jövendőbelije érzései nem állják ki ezt az esztendei próbatételt, vagy pedig ő, az öreg herceg, meghal akkorra – így hát elhatározta: teljesíti apja akaratát, megkéri ugyan Natasa kezét, de az esküvőt elhalasztja egy évvel.

A Rosztovéknál töltött legutóbbi este után három héttel visszatért Pétervárra.

Amikor Natasa kiöntötte szívét az anyja előtt, másnap egész nap várta Bolkonszkijt, de az nem jött. Harmadnap, negyednap ugyanaz volt a helyzet. Pierre szintén nem látogatta meg, így hát Natasa nem is sejtve, hogy Andrej herceg az apjához utazott, nem tudta mire vélni távolmaradását.

Így telt el a három hét. Natasa nem akart járni sehova és tétlenül, csüggedten őgyelgett egyik szobából a másikba, akár az árnyék, este meg sírt, titokban, hogy senki se lássa, és nem ment át esténkint az édesanyjához. Minduntalan elpirult és felbosszankodott. Azt hitte, mindenki tud csalódásáról, és csak nevet meg szánakozik rajta. Amúgy is nagyon erős volt belső bánata, ez a hiú keserv pedig csak súlyosbította boldogtalanságát.

Egyszer odament a grófnéhoz, mondani akart neki valamit, és hirtelen sírva fakadt. Úgy sírt, mint a megbántott gyermek, aki maga sem tudja, miért kapott ki.

A grófné igyekezett csillapítani Natasát. Natasa eleinte mohón hallgatta édesanyja szavát, aztán hirtelen félbeszakította:

Nyikolaj Rosztov a vadászaton.

(506. lap)

– Úgyan hagyja, mama, nem gondolok én rá, és nem is akarok rágondolni! Járt-járt ide egy darabig, aztán elmaradt, hát elmaradt...

A hangja megremegett, kis híján megint elpityeredett, de megemberelte magát és nyugodtan folytatta:

– És én egyáltalában nem akarok férjhez menni. És én félek tőle... Most egészen, de egészen megnyugodtam...

Ez után a beszélgetés után másnap azt a régi ruháját vette fel, amelyhez oly sok vidám reggeli óra emléke fűződött, és reggeltől fogva megint a régi életét élte, mellyel a bál óta felhagyott. Jól megteázott, bement abba a terembe, melyet különösen kedvelt erős rezonanciájáért, és énekelni kezdte solfeggióit (énekgyakorlatait). Az első lecke befejeztével megállt a terem közepén és többször elismételt egy dallamrészt – ez különösen megtetszett neki. Boldogan hallgatta azt a bájos zengést (mintha még őt magát is meglepte volna), mellyel trillázó hangja betöltötte az egész üres termet, majd lassan elhalt, és hirtelen jókedve kerekedett. „Mit törődjem annyit vele; így is jó" – mondta magában és fel-alá járkált a teremben, de nem közönséges léptekkel lépkedett a kopogós parketten, hanem minden lépésénél sarokról lábujjhegyre állt (új cipő volt rajta, melyet szeretett) és ugyanolyan örömmel hallgatta a cipősarok ütemes koppanását meg a cipő orrának recsegését, amilyennel saját hangjának zengését hallgatta. A tükör elé érve, beletekintett. „Ez vagyok hát én! – ezt fejezte ki az arca, amikor megpillantotta magát. – Így is jó. Nem is kell nekem senki."

A lakáj be akart menni, hogy rendbe tegyen valamit a teremben, de Natasa nem engedte, becsukta utána az ajtót és tovább sétálgatott. Ezen a reggelen visszazökkent abba a különösen kedvelt állapotába, amikor nagyon szerette magát és el volt ragadtatva magától. „Micsoda bájos teremtés ez a Natasa! – hallotta egy harmadik személy szavait, aki általában a férfiakat testesítette meg. – Csinos, szép hangja van, fiatal és a légynek sem árt, csak békében kell hagyni." De akármennyire békében hagyták is, többé már nem tudott nyugodt maradni és ezt mindjárt érezte is.

Az előszobában kinyílt a feljáró ajtaja és valaki azt kérdezte: itthon van? – és máris léptek hallatszottak. Natasa a tükörbe pillantott, de nem látta magát. Az előszobából behallatszó zajra fülelt. Amikor meglátta magát, sápadt volt az arca. Ez *ő!* Ezt biztosan tudta, noha a bezárt ajtón át alig hallotta hangja csengését.

Natasa sápadtan és ijedten a szalonba futott.

– Mama! Megjött Bolkonszkij! – mondta. – Mama, ez szörnyű, ez kibírhatatlan! Én nem akarok... kínlódni! Mit csináljak?...

A grófnénak nem jutott ideje arra, hogy válaszoljon – izgatott, komoly arccal belépett a szalonba Andrej herceg. Mihelyt meglátta Natasát, felragyogott az arca. Kezet csókolt a grófnénak is, Natasának is és leült egy székre a dívány mellett...

– Már rég nem volt szerencsénk... – kezdte a grófné, de Andrej her-

ceg·közbevágott, rögtön felelt a kérdésére és láthatólag sietett megmondani azt, ami kellett.

– Azért nem jártam itt egész idő alatt, mert édesapámnál voltam: meg kellett beszélnem vele egy nagyon fontos ügyet. Csak tegnap éjjel érkeztem vissza – mondta és Natasára tekintett. – Beszélnem kell önnel, grófné – tette hozzá egy pillanatnyi hallgatás után.

A grófné nagyot sóhajtott és lesütötte a szemét.

– Állok rendelkezésére – mondta.

Natasa tudta, hogy ki kell mennie, de nem tudta rászánni magát: valami összeszorította a torkát, és ő – nem valami udvariasan – egyenest Andrej hercegre szegezte tágra nyitott szemét.

„Most? Ebben a pillanatban!... Nem, ez lehetetlen!" – gondolta.

Andrej herceg megint ránézett, és ez a tekintet meggyőzte Natasát arról, hogy nem tévedett. Igen, most, ebben a pillanatban dől el a sorsa.

– Menj ki, Natasa, majd hívlak – súgta a grófné.

Natasa ijedt, könyörgő szemmel pillantott Andrej hercegre, édesanyjára és kiment.

– Azért jöttem, grófné, hogy megkérjem a lánya kezét – mondta Andrej herceg.

A grófné arca majd lángot vetett; de nem szólt semmit.

– Az ön ajánlata... – kezdte aztán lassan, méltóságosan a grófné. Andrej herceg némán nézett a szeme közé. – Az ön ajánlata... (zavarba esett) kellemesen érint bennünket és... én elfogadom az ajánlatát, nagyon örülök neki. A férjem is... remélem... de majd magától a lányomtól függ a dolog...

– Neki is megmondom, ha megnyerem az önök beleegyezését... Megadják? – kérdezte Andrej herceg.

– Igen – felelte a grófné és idegenkedéssel vegyes gyengédséggel Andrej homlokára szorította ajkát, amikor Andrej a kezéhez hajolt. Szerette volna úgy szeretni, mint fiát; de érezte, hogy Andrej herceg idegen és félelmes ember őneki.

– Biztos vagyok benne, hogy a férjem is beleegyezik – mondta a grófné – de az ön édesapja...

– Tudtára adtam édesapámnak, mi a tervem, és beleegyezett, de azt szabta szigorú feltételül, hogy az esküvőt csak egy év múlva tarthatjuk meg. Ezt is közölni akartam önökkel – mondta Andrej herceg.

– Igaz, hogy Natasa fiatal még, de – olyan soká!...

– Nem lehetett másképp – mondta sóhajtva Andrej herceg.

– Beküldöm – mondta a grófné és kiment a szobából.

– Könyörülj rajtunk, uramistenem! – hajtogatta, mialatt a lányát kereste. Szonya azt mondta, hogy Natasa a hálószobában van. Natasa az ágyán ült, száraz tekintettel, sápadtan nézett a szentképekre és sűrű keresztvetés közben susogott valamit. Amikor megpillantotta az anyját, felugrott és odarohant hozzá.

– Mi az, mama?... Nos?!

– Menj, menj be hozzá. Megkérte a kezedet – mondta a grófné hidegen; Natasának legalábbis úgy rémlett...

– Menj... menj – ismételte az anyja szomorúan és szemrehányóan, amikor már futvást futott a lány, és nagyot sóhajtott.

Natasa maga sem tudta, hogy lépett be a szalonba. Amikor benyitott és megpillantotta Andrej herceget, megállt. „Csakugyan ez az idegen ember lesz ezentúl *mindenem?*" – kérdezte magában és abban a szempillantásban felelt is rá: „Igen, ő mindenem, ő most egymaga drágább nekem mindennél a világon." Andrej herceg szemlesütve odament hozzá.

– Megszerettem magát, abban a pillanatban, amikor először meglátam. Remélhetek?

Rátekintett Natasára és meglepte a leány komoly, szenvedélyes arckifejezése. „Minek kérdezed? Minek kételkedsz abban, amit *holtbiztosan tudsz?* És minek beszélünk, mikor lehetetlen szavakba önteni azt, amit érzünk" – ezt fejezte ki az arca.

Még közelebb lépett Andrej herceghez és megállt előtte. Andrej megfogta és megcsókolta a kezét.

– Szeret?

– Igen, igen – mondta szinte bosszúsan Natasa, hangosat sóhajtott, aztán még egyet, majd mind sűrűbben, és a végén zokogásra fakadt.

– Miért sír? Mi lelte?

– Jaj, olyan boldog vagyok – felelte Natasa könnyein át mosolyogva, mind közelebb hajolt hozzá, gondolkozott egy másodpercig, mintha azon töprengene, szabad-e, nem-e, aztán megcsókolta.

Andrej herceg a kezében tartotta Natasa kezét, a szemébe nézett – és már nem találta ott lelkében az eddigi nagy szerelmet. A lelkében hirtelen valami fordulat állt be: eltűnt a vágy előbbi titokzatos, költői bája, csak sajnálat maradt a helyén a leány női és gyermeki gyöngesége iránt, félelem odaadásával és bizalmával szemben, meg az a súlyos és mégis boldogító kötelességtudat, amely mindörökre összefűzi őket. A mostani érzése, ha nem is olyan derűs és poetikus, mint az előbbi, erősebb volt és komolyabb.

– Megmondta a mamája, hogy az esküvőre csak egy év múlva kerülhet sor? – kérdezte Andrej herceg és tovább nézett a szeme közé.

„Csakugyan én vagyok az; én, az a gyermeklányka (mindenki csak így beszélt rólam) ettől a perctől fogva csakugyan *asszony* vagyok, teljesen egyenlő ezzel az idegen, kedves, okos emberrel, akit még az apám is tisztel? Csakugyan igaz ez? Csakugyan igaz, hogy most már nem lehet tréfálni az élettel, most már felnőtt vagyok, most már felelnem kell minden tettemért és minden szavamért? Igen, mit is kérdezett tőlem?"

– Nem – felelte, de nem tudta, mit kérdezett Andrej herceg.

– Ne haragudjék – mondta Andrej herceg – de maga olyan fiatal, én meg már olyan sokat tapasztaltam az életben. En féltem magát. Maga nem ismeri magát.

Natasa elmélyült figyelemmel hallgatta, iparkodott belehatolni szavainak értelmébe, de mégsem értette.

– Akármilyen nehéz is lesz nekem ez az év, mert elodázza boldogságomat – folytatta Andrej herceg – ez alatt az idő alatt próbára teheti önmagát. Arra kérem, egy év múlva tegyen boldoggá; de maga még szabad: eljegyzésünk titok marad, és ha meggyőződik arról, hogy nem szeret, vagy ha mást szeretne meg... – mondta Andrej herceg erőltetett mosollyal.

– Miért beszél így? – vágott közbe Natasa. – Tudja, hogy már azon a napon, amikor Otradnojéba jött, megszerettem magát – mondta abban a szent hitben, hogy az igazat mondja.

– Egy év alatt megismeri majd magát...

– Egy egész esztendő! – mondta hirtelen Natasa; csak most ébredt rá, hogy az esküvőt elhalasztották egy évre. – Dehát miért egy esztendő?... Miért egy év?... – Andrej herceg hozzáfogott, hogy megmagyarázza a halasztás okát. Natasa oda se figyelt.

– És nem lehet másképp? – kérdezte. Andrej herceg egy szóval se felelt, de arca azt fejezte ki, hogy ezt a döntést nem lehet megmásítani.

– Ez borzasztó! Igazán, ez szörnyű, szörnyű! – tört fel hirtelen belőle és megint zokogásra fakadt. – Nem győzöm én kivárni azt az évet, belehalok. Ez lehetetlen, ez iszonyú. – Vőlegénye arcába nézett és részvétet meg csodálkozást olvasott le róla.

– De nem, nem! Mindent megteszek – mondta és hirtelen visszafojtotta könnyeit – olyan boldog vagyok!

Apja és anyja belépett a szobába. Megáldották mind a vőlegényt, mind a menyasszonyt.

Ettől a naptól fogva Andrej herceg, mint Natasa vőlegénye járt Rosztovékhoz.

XXIV

Kézfogó nem volt, és senkinek sem árulták el, hogy Bolkonszkij eljegyezte Natasát; Andrej herceg ragaszkodott ehhez. Azt mondta, hogy mivel ő az oka a halasztásnak, neki kell viselnie minden terhét. Azt mondta, ő örökre lekötötte magát adott szavával, de Natasát nem akarja lekötni és teljes szabadságot biztosít neki. Ha Natasa egy félév múlva azt érzi, hogy már nem szereti őt, akkor teljes joggal visszaveheti a szavát. Magától értetődik, hogy sem a két szülő, sem Natasa nem akart még hallani sem erről; de Andrej herceg kitartott a magáé mellett. Mindennap eljárt Rosztovékhoz, nem mint vőlegény viselkedett Natasával: magázta és csupán a kezét csókolta meg. Andrej herceg és Natasa közt a lánykérés óta a régihez képest egészen más, bizalmasabb és közvetlen kapcsolat alakult ki. Mintha mindeddig nem is ismerték volna egymást. Andrej és Natasa is szerette elemlegetni, mennyire másként tekintettek egymásra, mikor még *senkije* se volt egyik a másiknak; most mind a ketten egészen más lénynek érezték magukat: akkor alakosnak, most közvetlennek és

őszintének. A család eleinte feszélyezve érezte magát, hogy' is bánjék Andrej herceggel: idegen világból való embernek látszott, és Natasának sokáig kellett szoktatgatnia Andrej herceghez a háziakat; büszkén magyarázgatta mindenkinek, hogy Andrej herceg csak látszólag olyan különös, valójában ugyanolyan, mint akárki más; hogy ő nem fél tőle, és nem kell félnie másnak sem. Néhány nap múlva hozzászokott a család és immár az ő jelenlétében is teljesen fesztelenül folytatták régi életmódjukat, és ebben osztozott velük Andrej herceg is. Ügyesen el tudott beszélgetni a gróffal a gazdaságról, a grófnéval meg Natasával a szép ruhákról, Szonyával meg az emlékkönyvekről és a hímzésről. A Rosztov-ház népe néha – egymásközt vagy olykor Andrej herceg jelenlétében is – csodálkozva emlegette, hogy is történt mindez, és milyen szemmel láthatóak voltak ennek az előjelei: Andrej herceg utazása Otradnojéba; felköltözésük Pétervárra; Natasa és Andrej herceg közeledése, az összeütközés 1805-ben Andrej herceg és Nyikolaj között – ezt és még sok más előjelét hámozták ki mindannak, ami bekövetkezett.

A házban az a poétikus unalom és szótlanság uralkodott, amely rendszerint együtt jár a vőlegény és menyasszony jelenlétével. Gyakran mindnyájan hallgattak, ha együtt üldögéltek. Néha felálltak, kimentek, a vőlegény és menyasszony kettesben maradt, de mégiscsak hallgattak tovább. Ritkán beszéltek jövendő életükről. Andrej herceg restellt, sőt félt erről beszélni. Natasa osztozott ebben az érzésében, mint minden más érzésében – sőt mindannyiszor ki is találta őket. Natasa egyszer a fia iránt próbált érdeklődni. Andrej herceg elpirult, ami akkoriban gyakran megesett vele – ezt különösen szerette Natasa – és azt mondta, hogy a fia nem köztük él majd.

– Miért nem? – kérdezte ijedten Natasa.

– Nem vehetem el a nagyapjától, azonkívül...

– Pedig úgy szeretném! – mondta Natasa és rögtön kitalálta Andrej herceg gondolatát. – De tudom, maga nem akar adni ürügyet sem arra, hogy vádolják akár magát, akár pedig engem.

Az öreg gróf néha odament Andrej herceghez, megcsókolta, tanácsot kért tőle Petya nevelése vagy Nyikolaj szolgálata dolgában. Az öreg grófné sóhajtozott, ha rájuk nézett. Szonya folyton attól félt, hogy terhükre van; mindenáron ürügyet keresett, hogy magukra hagyja őket, még akkor is, ha ők nem várták el tőle. Valahányszor beszélt Andrej herceg (nagyon jó elbeszélő volt), Natasa büszkén hallgatta; valahányszor pedig ő beszélt, ijedten és boldogan vette észre, hogy Andrej herceg figyelmesen és fürkészően néz rá. Meghökkenve kérdezte magában: „Mit keres bennem? Mit akar kifürkészni ezzel a nézéssel? Mi lesz, ha nincs meg bennem, amit ezzel a nézéssel kutat?" Néha bolond-jó kedve kerekedett – hisz ilyen volt a természete – és olyankor kiváltképpen szerette hallgatni és nézni, hogy' kacag Andrej herceg. Andrej ritkán kacagott, de aztán, ha nevetett, akkor teljesen átengedte magát a nevetésnek, és Natasa az ilyen nevetés után mindannyiszor azt érezte, hogy közelebb került hozzá.

Natasa tökéletesen boldog lett volna, ha nem ijeszti az egyre közelgő és immár küszöbönálló elválás gondolata.

Elutazásának előestéjén Andrej herceg magával vitte Pierre-t, aki a bál óta egyszer se volt Rosztovéknál. Pierre zavartnak látszott, mintha elvesztette volna a fejét. A mamával beszélgetett. Natasa a sakkasztalhoz telepedett Szonyával, és ezzel mintegy magukhoz akarta hívni Andrej herceget. Oda is ment hozzájuk.

– Ugye, maga régóta ismeri Bezuhovot? – kérdezte Andrej. – Szereti is?

– Igen, remek ember, de nagyon nevetséges.

És Natasa, mint mindig, ha Pierre-ről beszélt, adomákat kezdett mesélni Pierre szórakozottságáról, még olyanokat is, amelyeket csak ráköltöttek.

– Tudja, én beavattam a titkunkba – mondta Andrej herceg. – Gyermekkora óta ismerem. Arany a szíve. Arra kérem, Nathalie... – folytatta váratlanul elkomolyodva. – Ha elutazom, isten tudja, mi történhet. Ön esetleg kiábr... No, tudom, hogy nem szabad erről beszélnem. Csak annyit – bármi történjék is magával, mialatt én odaleszek...

– De mi történhet?...

– Akármilyen baj esik is... – folytatta Andrej herceg – arra kérem, *m-lle* Sophie, bármi történjék, csakis őhozzá forduljanak jótanácsért és segítségért. A világ legszórakozottabb, legnevetségesebb embere, de a legaranyabb szívű ember is!

Sem az apja, sem az anyja, sem Szonya, sem maga Andrej herceg nem láthatta előre, milyen hatással lesz majd Natasára, ha megválik tőle a vőlegénye. Azon a napon száraz szemmel, kipirulva, izgatottan jöttment a házban, a legjelentéktelenebb dolgokkal bíbelődött, mintha nem is sejtené, mi vár rá. Nem sírt még abban a percben sem, amikor Andrej herceg búcsúzóul utoljára csókolta meg a kezét. Csak annyit mondott:

– Ne menjen el. – De ezt olyan hangon mondta, hogy Andrej herceg gondolkodóba esett, nem kellene-e csakugyan itthon maradnia; és később is sokáig a fülébe csengett ez a hang. Natasa akkor sem sírt, amikor elutazott a vőlegénye; de néhány napig – bár könny nélkül – csak ült a szobájában, nem érdekelte semmi sem, csak azt mondta néha-néha: „Jaj, miért is ment el?!"

De vőlegénye elutazása után két héttel hirtelen felépült kedélybetegségéből – ugyancsak meglepte környezetét – és megint ugyanolyan lett, mint volt, bár lelki arca megváltozott, mint ahogyan hosszas betegség után más arccal kelnek fel a gyermekek az ágyból.

XXV

Nyikolaj Andrejevics Bolkonszkij herceg egészsége és természete sokat romlott az utóbbi év alatt, amióta eltávozott a fia. Még ingerlékenyebb lett, mint volt és alaptalanul fellobbanó dühe többnyire Marja herceg-

nőre zúdult. Mintha szántszándékkal kikereste volna a legfájóbb pontjait, hogy minél kegyetlenebbül kínozza a lelkét. Marja hercegnőnek két szenvedélye, következőleg két öröme volt: Nyikoluska, az unokaöccse, meg a vallás – így hát mind a kettő kedvelt céltáblája lett a herceg gúnyos támadásainak. Akármi került is szóba, az öreg mindig az aggszüzek babonáira, vagy a gyermekeket elrontó majomszeretetre fordította a beszédet. „Te ugyanolyan vénlányt akarsz faragni belőle (Nyikolinkából), mint te magad vagy; de mi haszna: Andrej hercegnek fiú kell és nem leány" – mondta. Vagy *mademoiselle* Bourienne-hez fordult és Marja hercegnő jelenlétében azt kérdezte tőle, hogy' tetszenek neki a mi pópáink, szentképeink, és folyton élcelődött...

Lépten-nyomon fájóan megsértette Marja hercegnőt, de a lánynak még csak nem is kellett erőt vennie magán, hogy megbocsásson neki. Hát vétheti őellene az apja, hát lehet igazságtalan övele szemben az apja, aki – biztosan tudta – mégiscsak szereti őt?! És hát mi az az igazságosság? Marja hercegnő sose gondolt erre a büszke szóra: „igazságosság". Az ő számára az emberiség valamennyi bonyolult törvénye egyetlen egyszerű és világos törvénybe, a szeretet és az önfeláldozás törvényébe sűrűsödött, amelyet az hirdetett meg, aki csupa szeretetből oly sokat szenvedett az emberiségért, pedig ő maga – isten. Mit törődik ő mások igazságosságával vagy igazságtalanságával? Őneki csak szenvednie és szeretnie kell, és ő ezt meg is tette.

A télen Liszije Goriba jött Andrej herceg; olyan vidám, szelíd és gyengéd volt, amilyennek rég nem látta Marja hercegnő. Megsejtette, hogy történhetett vele valami, de Andrej egy szót sem szólt szerelméről Marja hercegnőnek. Elutazása előtt sokáig beszélgetett az apjukkal, és Marja hercegnő észrevette, hogy indulása előtt mindegyik bosszús volt a másikra.

Marja hercegnő nemsokára Andrej herceg elutazása után levelet írt Liszije Goriból Pétervárra a barátnőjének, Julie Karaginának, akit ábrándjaiban – ahogy a lányok mindig ábrándozni szoktak – bátyjával házasított össze, és aki azidőtájban gyászt viselt, mert bátyja hősi halált halt Törökországban.

„Úgy látszik, a bánat a mi közös osztályrészünk, szeretett kedves barátnőm, Julie.

Az ön vesztesége oly nagy, hogy én nem is tudom másképp magyarázni, csakis az Isten különös kegyelmének, aki – mert szereti – próbára akarja tenni önt és kitűnő édesanyját. Ah, kedves barátnőm, a vallás, csakis a vallás menthet meg bennünket a kétségbeeséstől, habár vigaszt az sem nyújt; csakis a vallás magyarázhatja meg nekünk azt, amit segítsége nélkül fel nem érhet ésszel az ember: miért, mi végre szólít magához az Isten magasztos, jóságos lényeket, akik meg tudnák találni boldogságukat az életben, nem vétenek senkinek, sőt a mások boldogságához is feltétlenül szükség volna rájuk – és miért maradnak életben haszon-

talan, gonosz lelkek, akik csak ártanak, vagy olyanok, akik csak terhére vannak önmaguknak is meg másoknak is. Az első haláleset, amelyet láttam – sosem is felejtem el – az én drága ángyom halála, olyan mély benyomást tett rám! Ahogy most ön kérdőre vonja a sorsot, miért kellett meghalnia kitűnő bátyjának, pontosan ugyanúgy kérdeztem én is: miért kellett meghalnia annak az angyalnak, Lizának, hiszen nem tett soha semmi rosszat senkinek, és csakis üdvös gondolatok töltötték el a lelkét. És lám, kedves barátnőm, alig telt el azóta öt év – én ezzel a gyarló elmémmel máris kezdem világosan megérteni, hogy miért kellett meghalnia; hogy halála valamiképpen a Teremtő végtelen jóságának megnyilvánulása volt, hiszen a Teremtőnek minden cselekedete, ha javarészt nem is foghatjuk fel, csakis a végtelen szeretet megnyilvánulása teremtményei iránt. Gyakran azt gondolom, Liza talán túlságosan is, talán angyalian ártatlan volt ahhoz, hogy teljesíteni bírja az édesanya minden kötelességét. Feddhetetlen fiatalasszony volt, de talán nem lett volna ugyanolyan anya is. Így nem csupán a legtisztább részvétet és emléket hagyta bennünk, kivált Andrej hercegben, hanem odaát nyilván elnyeri azt a helyet, amelyet én remélni se merek. De ne beszéljünk csupán őróla – ez a korai, ez a szörnyű halál, minden bánatunk ellenére is, igen jótékony hatást tett rám is, bátyámra is. Akkor, a veszteség perceiben nem támadhattak ilyen gondolataim; akkor rémülten hessegettem volna el őket, de most mindez oly világos, oly kétségtelen. Mindezt csupán azért írom, kedves barátnőm, hogy meggyőzzem arról az evangéliumi igazságról, amely az én számomra már életszabály: egyetlen hajszál sem hull le a fejünkről az Ő akarata nélkül. Az Ő akaratát pedig csakis a végtelen emberszeretet irányítja, így hát bármi történik is velünk, minden csak a mi javunkat szolgálja. Azt kérdezi, Moszkvában töltjük-e a jövő telet. Bármennyire szeretném is látni önt, nem hiszem, hogy Moszkvába költözünk, sőt nem is kívánom. Talán csodálkozik rajta, de ennek Buonaparte az oka, mégpedig azért, mert apám egészsége szemlátomást gyengül: nem tűri, hogy ellentmondjanak neki és egyre ingerlékenyebb. Ez az ingerlékenység, ön is tudja, elsősorban a politikai eseményekkel kapcsolatos. Nem bírja elviselni még a gondolatát sem annak, hogy Buonaparte Európa valamennyi uralkodójával, kiváltképpen pedig a mienkkel – Nagy Katalin unokájával – mint egyenlő felekkel tárgyal. Tudja, hogy én teljesen közömbös vagyok a politikai dolgokkal szemben, de apám szavaiból és a Mihail Ivanoviccsal folytatott beszélgetéseiből mindenről tudok, ami a világban történik, különösen pedig azt, hogy milyen nagy megtiszteltetésben részesítik Napoleont, akit az egész földkerekségen talán csak Liszije Goriban nem ismernek el nagy embernek és még kevésbé francia császárnak. És apám ezt nem bírja elviselni. Azt hiszem, hogy apám, elsősorban a politikai dolgokra vonatkozó nézetei folytán – előre látja: összeütközésekre kerül majd sor, mert olyan a modora, hogy minden teketória nélkül megmondja a véleményét akárkinek – nem szívesen beszél a moszkvai telelésről. Amit a gyógykezeléssel nyerne, az

mind kárba veszne a Buonapartéról folyó viták miatt, mert azok elkerülhetetlenek. Ez mindenesetre igen hamar eldől. Családi életünk a régi csapáson halad, csak éppen Andrej bátyám nincsen itt. Amint már írtam, az utóbbi időben nagyon megváltozott. Nagy lelki bánatát csak most, az idén heverte ki teljesen. Megint olyan lett, amilyennek gyermekkorunkban ismertem: oly gyengéd, jó, oly aranyszívű, hogy párja nincs. Azt hiszem, ráeszmélt, hogy még előtte áll az élet. De ezzel a lelki változással egyidőben fizikailag nagyon legyengült. Soványabb, mint volt és idegesebb. Aggódom érte és örülök, hogy rászánta magát erre a külföldi útra, melyet már régóta javasolnak neki az orvosok. Remélem, hogy helyre is áll az egészsége. Ön azt írja, hogy Pétervárott mint az egyik legtevékenyebb, legképzettebb és legokosabb fiatalembert emlegetik. Bocsásson meg családi hiúságomért – de én ebben sohasem kételkedtem. Se szeri, se száma, milyen sok jót cselekedett itt mindenkivel, parasztjaitól kezdve fel a nemesekig. Amikor Pétervárra ment, csak megkapta azt, ami megilleti. Csodálkozom azon, hogy' jutnak el Pétervárról Moszkvába különféle mende-mondák általában, kivált pedig az olyan hazug hír, amelyről ön ír és amely szerint a bátyám állítólag feleségül veszi a kis Rosztovát. Nem hiszem, hogy Andrej valaha is feleségül venne bárkit is, különösen pedig Rosztovát. Megmondom miért: először is, én tudom – bár ritkán beszél megboldogult feleségéről – a veszteség okozta bánat túlságosan mély gyökeret vert a szívében ahhoz, hogy valaha is mással próbálja pótolni Lizát, ennek a mi kicsiny angyalunknak meg mostohát hozzon a házhoz. Másodszor: amennyire én ismerem, ez a kislány nem az a fajta nő, aki tetszenék Andrej hercegnek. Nem hiszem, hogy Andrej herceg őt válassza feleségül, és megmondom nyíltan: én nem is szeretném. De már sokat is fecsegtem, már a második lap végén járok. Isten önnel, kedves barátnőm; tartsa meg az Isten szent és hatalmas oltalmában. Az én drága barátnőm, mademoiselle Bourienne csókolja önt."

Marie.

XXVI

Marja hercegnő a nyár derekán váratlanul levelet kapott Andrej hercegtől, Svájcból. Andrej ebben a levélben furcsa és váratlan újságot közöl: bejelenti, hogy eljegyezte Rosztovát. Egész leveléből csak úgy áradt a szerelmes elragadtatás menyasszonya iránt és a gyengéd barátság meg a bizalom húga iránt. Azt írta, hogy sohasem volt még olyan szerelmes, mint most, és hogy csak most ismerte, most értette meg igazán az életet. Kérte húgát, bocsássa meg, hogy Liszije Goriban jártakor egy szóval sem említette előtte ezt az elhatározását, holott az apjával beszélt róla. Neki azért nem mondta meg, mert Marja hercegnő biztosan könyörgött volna apjának, egyezzék bele, és anélkül, hogy célt ért volna, csak felbosszantotta volna apját és ő viselte volna az öreg méltatlankodá-

sának egész terhét. „Egyébként – írta – akkor még nem dőlt el a dolog annyira véglegesen, mint most. Akkor apám egy évi határidőt tűzött ki, és lám, már letelt hat hónap, a kitűzött idő fele, és én szilárdabb vagyok elhatározásomban, mint valaha. Ha az orvosok nem tartanak vissza itt a gyógyfürdőben, magam is ott volnék Oroszországban, de most három hónappal el kell halasztanom a hazatérést. Te tudod, milyen viszonyban vagyok apámmal. Nekem nem kell tőle semmi, én mindig független voltam és az is leszek, de elrontaná fele boldogságomat, ha szembeszállnék akaratával, ha magamra vonnám haragját, holott talán már nem is sokáig marad közöttünk. Most írok neki egy levelet ugyanerről, téged meg arra kérlek, lesd ki a legalkalmasabb pillanatot, add át neki a levelet és értesíts, hogy fogadta a dolgot, s van-e remény, hogy csökkentse három hónappal a határidőt."

Marja hercegnő hosszas habozás, tépelődés és imádkozás után átadta apjának a levelet. Másnap csak annyit mondott nagynyugodtan az öreg herceg:

– Írd meg a bátyádnak, várjon, míg meghalok... Nem tart sokáig – hamarosan feloldom...

A hercegnő ellene akart vetni valamit, de az apja nem engedte szóhoz jutni és mind jobban felemelte a hangját.

– Csak nősülj meg, csak nősülj, édes fiam... Előkelő atyafiság!... Okos emberek, mi? Gazdagok, mi? Hát igen... Szép mostohája lesz Nyikoluskának. Írd meg neki, felőlem megnősülhet akár holnap is. Nyikoluskának az lesz a mostohája, én meg majd Bourienne-t veszem el!... Ha-ha-ha – ő sem ússza meg mostoha nélkül! De azt kikötöm: az én házamban nem kell többet fehércseléd; megházasodhat, de csak éljen a maga portáján. Esetleg te is őhozzá költözöl? – fordult Marja hercegnőhöz: – isten hírével, le is út, fel is út... le is út, fel is út!...

Ez után a kirobbanás után többé egyszer sem beszélt a herceg erről az ügyről. De a lányához való viszonyában csak megnyilvánult, hogy bosszankodik fia gyengelelkűségén s alig tudja türtőztetni magát. A gúnyolódás régebbi ürügyei újabbal szaporodtak: elemlegette a mostohát és kedveskedett *m-lle* Bourienne-nek.

– Miért is ne venném el? – mondta a lányának. – Nagyszerű hercegné lesz belőle! – És az utóbbi időben, nagy megdöbbenésére és ámulatára azt vette észre, hogy apja mind közelebb és közelebb engedi magához a francia lányt. Marja hercegnő megírta Andrej hercegnek, hogyan fogadta levelét édesapjuk, de megvigasztalta bátyját és azzal a reménynyel kecsegtette, hogy majd csak megbékíti apját ezzel a gondolattal.

Nyikoluska és nevelése, André és a vallás – ez volt Marja hercegnő minden vigasza és öröme; de ezenkívül – mivel szükségképpen mindenkinek megvannak a maga külön reményei – lelke legrejtettebb mélyén Marja hercegnőnek is volt egy titkos álma és reménye, és az nyújtotta életében a legfőbb vigaszt. Ezt a vigasztaló álmot és reményt az

istenes embereknek, a szent balgáknak és vándoroknak köszönhette, akik titokban keresték fel, hogy a herceg meg ne lássa. Minél tovább élt Marja hercegnő, minél jobban megfigyelte és kitapasztalta az életet, annál jobban csodálkozott azon, mily rövidlátók az emberek: itt a földön hajhásszák a gyönyört meg a boldogságot, dolgoznak, szenvednek, harcolnak és rosszat cselekszenek egymásnak, csakhogy elérjék azt a nem is létező lidérces, bűnös boldogságot. „Andrej herceg szerette a feleségét, az meghalt, de ő csak nem nyugszik, most másik nőhöz akarja kötni boldogságát. Apám meg nem akarja, de csak mert előkelőbb és gazdagabb hitvest szán neki. És a többiek is mind viaskodnak, szenvednek, kínozzák, kárhozatba döntik lelküket, az örökkévaló lelküket, hogy olyan javakra tegyenek szert, amelyek csak pillanatokig tartanak. Magunktól is tudhatnánk ezt, de Krisztus, az Isten fia a földre szállt és megmondotta nékünk, hogy ez az élet pillanatnyi élet, csupán próbatétel – és mi mégis kapaszkodunk belé és azt hisszük, hogy benne találjuk meg a boldogságunkat. Hogy lehet, hogy senki sem érti meg ezt? – gondolta Marja hercegnő. – Senki ezeken a lenézett istenes embereken kívül, akik tarisznyát vetnek a vállukra és idejönnek hozzám, de csak a hátsó tornácon át, mert nem mernek a herceg szeme elé kerülni – nem azért, hogy ki ne kapjanak tőle, hanem azért, hogy ő bűnt ne követhessen el. Elhagyni családot, hazát, nem törődni a világi javakkal, semmihez hozzá nem tapadva, kendervászon gúnyában, idegen névvel egyik helyről a másikra vándorolni, nem ártani az embereknek, sőt imádkozni értük, imádkozni az üldözőkért is, az oltalmazókért is – ennél az igazságnál, ennél az életnél nincs magasztosabb igazság, nincs magasztosabb élet!"

Volt egy zarándok-asszony, Fedoszjuska, ötvenéves, alacsony, csendes, ragyás nő, aki testén láncot viselve már több mint harminc éve mezítláb vándorolt. Őt különösen szerette Marja hercegnő. Egyszer, amikor Fedoszjuska a sötét szobában, egyetlen mécs világánál az életéről beszélt, Marja hercegnőnek megint az ötlött eszébe: csakis Fedoszjuska találta meg az élet helyes útját; de ez annyira megkapta, hogy eltökélte, maga is zarándokolni indul. Amikor Fedoszjuska aludni ment, Marja hercegnő sokáig töprengett ezen és végül azt határozta – neki is mennie kell. Szándékába csak egy szerzetes papot avatott be, Akinfijt, és a pap helyeselte elhatározását. Azzal az ürüggyel, hogy meg akarja ajándékozni a zarándokokat, Marja hercegnő beszerzett egy teljes zarándok-öltözéket: inget, bocskort, kaftánt, fekete kendőt. Gyakran odament titkos komódjához és tétovázott: nem érkezett-e még el az ideje, hogy valóra váltsa elszánását.

A zarándok-asszonyok elbeszéléseit hallgatva gyakran fellelkesült a zarándokok szemében ugyan gépies, de az ő szemében igen mélyértelmű beszédjükön, úgyhogy többször már-már otthagyott mindent és elmenekült hazulról. Képzeletben már Fedoszjuska oldalán látta magát, durva gúnyában, ahogy vándorbottal, tarisznyásan ballag a poros úton, irigység nélkül, földi szerelem nélkül, vágyak nélkül, egyik szenttől a másikig,

végül is oda, ahol nincsen szomorúság, nincsen sóhaj, csak örök boldogság és öröm.

„Eljutok egy helyre, imádkozom; alig szokom, alig szeretem meg, máris megyek tovább. És megyek mindaddig, amíg össze nem csuklik a lábam, akkor lerogyok és meghalok valahol és eljutok végre abba a csendes, örök kikötőbe, ahol nincsen szomorúság és nincs sóhaj!..." – gondolta Marja hercegnő.

De aztán, ha meglátta apját, kivált pedig a kis Kokót, meggyengült elhatározása, csendeskén sírva fakadt és azt érezte, hogy nagy a bűne: jobban szereti apját és unokaöccsét, mint magát az Istent.

I

A bibliai hagyomány azt tartja, hogy az első ember üdvének alapfeltétele – mind a bűnbeesésig – a munka hiánya, a semmittevés volt. A tétlenség szeretete az elbukott emberben is megmaradt, de azóta súlyos átok ül az emberen, mégpedig nem azért, mert orcánk verejtékével kell megkeresnünk a kenyerünket, hanem azért, mert lelki természetünknél fogva nem lehetünk nyugodtak, ha semmit sem teszünk. Egy titkos hang azt súgja, mindenképpen mi vagyunk a bűnösök abban, hogy semmit sem teszünk. Ha valakinek sikerülne olyan állapotba jutnia, melyben henye létére is hasznosnak érezné magát, olyannak, aki teljesíti kötelességét, akár megtalálná ősszüleink üdvösségének egyik oldalát. A kötelező, tehát feddhetetlen henyeségnek ezt az állapotát élvezi egy egész rend – a katonák rendje. Éppen ebben a kötelező, tehát feddhetetlen henyeségben rejlett és rejlik is mindig a katonai szolgálat legfőbb vonzóereje.

Nyikolaj Rosztov tökéletesen élvezte ezt a boldogságot, mivel 1807 után is tovább szolgált a pavlovgrádi ezredben, ahol már parancsnoka volt a századnak, amelyet Gyenyiszovtól vett át.

Egy kissé nyers, de igen derék legény vált belőle; a moszkvai ismerősök ugyan némileg *mauvais genre*-nak[1] találták volna, de annál jobban szerették és becsülték tiszttársai, alárendeltjei és feljebbvalói, ő pedig meg volt elégedve az életével. Az utóbbi időben, 1809-ben a hazulról kapott levelekben mind többször és többször panaszkodott az anyja, hogy egyre ziláltabbak az ügyeik, és hogy ideje már hazalátogatnia – szerezzen örömet öreg szüleinek és nyugtassa meg őket.

Nyikolajt, valahányszor ezeket a leveleket olvasta, félelem szállta meg, hogy ki akarják szakítani abból a környezetből, amelyben a mindennapi élet zűrzavarától teljesen elsáncolva, oly nyugodtan és csendesen élt. Érezte, hogy előbb-utóbb megint belesodródik az élet forgatagába, ott aztán bajlódhat a zilált ügyek rendbehozatalával, az intézők számadásaival, ott majd várják a perpatvarok, az áskálódások, az összeköttetések, várja a társaság. Szonya szerelme, akinek házasságot ígért. Mindez

[1] rossz modorúnak

oly rettenetesen nehéz és bonyolult, hogy anyja leveleire csak klasszikusan hideg levelekkel válaszolt, amelyek ezzel kezdődtek: *„Ma chère maman"* és ezzel fejeződtek be: *„votre obéissant fils"*[2] és mélyen hallgatott arról, mikor szándékszik hazamenni. 1810-ben levelet kapott a családtól, amelyben értesítették Natasa és Bolkonszkij eljegyzéséről, meg arról, hogy az esküvőt csak egy év múlva tartják meg, mert az öreg herceg másképp nem egyezik bele. Ez a levél elkeserítette és bántotta Nyikolajt. Először is sajnálta elveszíteni Natasát, mert őt szerette a legjobban az egész családban; másodszor a maga katonás felfogása alapján sajnálta, hogy nem lehet otthon, különben majd megmutatná ő annak a Bolkonszkijnak, hogy nem is olyan nagy megtiszteltetés, ha sógorságba kerül vele, és hogy igazán meglehetne annak a kelekótya apjának engedélye nélkül is, ha csakugyan szereti Natasát. Egy pillanatig habozott, ne kérjen-e szabadságot: hadd lássa, milyen is Natasa menyasszonynak, de éppen közelgett a hadgyakorlat, aztán meg eszébe jutott Szonya, a zűrzavar – és megint csak elhalasztotta. De még ugyanannak az évnek a tavaszán egy másik levelet kapott, amelyet az anyja írt, az öreg gróf tudta nélkül, és ez a levél meggyőzte, hogy haza kell utaznia. Azt írta az anyja, hogy ha Nyikolaj nem jön haza és nem veszi kezébe az ügyeket, dobra verik az egész birtokot és ők koldusbotra jutnak mindahányan. A gróf olyan lágy ember, annyira megbízik Mityinkában és annyira jó, hogy mindenki becsapja, és egyre roszszabbra fordul minden. „Az Isten szerelmére könyörgök, gyere, de rögtön, ha nem akarsz szerencsétlenné tenni engem és az egész családot" – írta a grófné.

Ez a levél megtette hatását: Nyikolajban megvolt a középszerű emberek józan esze és az mindig megsúgta, mit kell tennie.

Most haza kell mennie, ha nem is végképpen, hát szabadságra. Miért kell hazamennie, nem tudta; de amikor ebéd után jól kialudta magát, megnyergeltette a Marsot, rettentően szilaj csődörét, amelyen már rég nem lovagolt, majd a tajtékzó paripán hazatérve kijelentette Lavruskának (Gyenyiszov legénye Rosztovnál maradt) meg az este felé odagyülekező tiszttársainak, hogy szabadságot kér és hazautazik. Akármilyen nehéz és furcsa volt is elgondolnia, hogy elutazik és nem tudja meg a parancsnokságon, előléptették-e századossá (pedig ez kiváltképpen érdekelte), vagy megkapja-e az Anna-rendet a legutóbbi hadgyakorlatért; akármilyen furcsa volt is elgondolnia, hogy elutazik, pedig még nem adta el Goluhovszkij grófnak azt a három fekete sörényű, világos pejlovat, amelyre már alkuban voltak és amelyre Rosztov fogadott, hogy kétezerért adja el; akármennyire érthetetlennek látszott is, hogy nélküle tartják meg azt a bált, amelyet a huszárok Przazdecka asszonyság tiszteletére rendeznek, hogy bosszantsák az ulánusokat, akik meg Borzozowska asszonyság tiszteletére rendeznek bált – mégis tudta: el kell távoznia ebből a derűs, jó világból valahová oda, ahol minden csupa badarság és zűr-

[2] „Kedves mama" ... „engedelmes fia"

zavar. Egy hét múlva szabadságra ment. Huszártiszt társai – mégpedig nemcsak az ezred, hanem az egész dandár tisztjei – fejenként 15 rubelt jegyezve, ebédet rendeztek a tiszteletére, két zenekar is játszott, két énekkar is énekelt; Rosztov trepakot[3] táncolt Bazsov őrnaggyal; a részeg tisztek összeölelgették, meghintáztatták és leejtették Rosztovot; a harmadik század huszárjai szintén meghintáztatták és „hurrá"-t kurjongattak. Aztán szánba ültették Rosztovot és elkísérték az első állomásig.

Az út derekáig, Kremencsugtól Kievig, ahogy történni szokott, Rosztovnak még minden gondolata ott maga mögött, a századnál járt; a derekán túljutva lassankint elfelejtette a pejkókat meg Dozsojvejkát, az őrmesterét, és nyugtalanul azt kérdezgette magában, mit és hogyan talál majd Otradnojéban. Minél jobban közeledett Otradnojéhoz, annál erősebben gondolt otthonára (mintha az erkölcsi érzésre is érvényes volna az a törvény, amely szerint a vonzás a távolság négyzetével fordított arányban erősödik); az Otradnoje előtti legutolsó postaállomáson három rubel borravalót adott a kocsisnak, majd pedig, mint egy kamasz, lihegve futott fel házuk tornácára.

A viszontlátás ujjongó örömét a csalódás furcsa érzése váltotta fel. Mást várt ő: „Hiszen itthon minden a régi, miért siettem hát annyira?!" De aztán lassankint beleélte magát az otthon régi világába. Apja-anyja ugyanolyan, mint volt, csak egy kissé megöregedett. Csupán egy új vonást látott bennük: némi nyugtalanságot és nézeteltérést, aminek azelőtt nyoma se volt; ez, ahogy hamarosan megtudta, a rossz anyagi helyzetből fakadt. Szonya már a huszadik évében járt. Most már nem szépült tovább, nem ígért többet annál, ami; de ez is elég volt. Nyikolaj megérkezte óta egész lényéből sugárzott a boldogság és a szerelem, és a lány megingathatatlan, hű szerelme boldogítóan hatott Nyikolajra. Petya és Natasa lepte meg a legjobban. Petya szép, vidám, okos, pajkos tizenhárom éves fiúvá cseperedett; épp akkor változott a hangja. Natasán sokáig álmélkodott Nyikolaj és nevetve bámulta.

– Egészen más vagy – mondta.

– Tán megcsúnyultam?

– Ellenkezőleg! De olyan méltóságos lettél. Hercegné! – súgta.

– Igen, igen, igen – mondta vidáman Natasa.

Elbeszélte Andrej herceg meg a közte szövődött regényt, Andrej otradnojei látogatását és megmutatta vőlegénye legutóbbi levelét.

– Nos, örülsz? – kérdezte Natasa. – Én most olyan nyugodt vagyok, olyan boldog.

– Nagyon örülök – felelte Nyikolaj. – Kitűnő ember. Nos, nagyon szerelmes vagy belé?

– Hogy is mondjam – felelte Natasa – én már voltam szerelmes Boriszba, a tanárba, Gyenyiszovba, de ez egészen más. Most nyugodtnak, biztosnak érzem magam. Tudom, hogy nála jobb ember nincs a világon,

[3] népi tánc

és most oly nyugodtnak, oly jól érzem magam. Egyáltalán nem úgy, mint azelőtt...

Nyikolaj nyíltan megmondta Natasának, bosszantja, hogy egy évvel elhalasztották az esküvőt; de Natasa ádázul rátámadt bátyjára, azt bizonygatta, hogy ez nem lehet másképp; hogy helytelen volna, ha apjának az akarata ellenére kerülne a családba, és hogy ő maga is így akarta.

– Te ezt egyáltalán nem érted, egyáltalán nem – mondta. Nyikolaj elhallgatott és igazat adott neki.

Nyikolaj gyakran elcsodálkozott, ahogy elnézte a húgát. Egy cseppet sem hasonlított szerelmes menyasszonyhoz, aki eped távollevő vőlegénye után. Pontosan olyan kiegyensúlyozott, nyugodt és vidám volt, mint azelőtt. Ez meglepte Nyikolajt és arra indította, hogy gyanakvással nézze Bolkonszkij lánykérését. Nem akarta elhinni, hogy Natasa sorsa már eldőlt, annál is kevésbé, mert nem látta együtt a jegyeseket. Úgy sejtette, valami hiba van a tervezett házasság körül.

„Mire való ez a halasztás? Miért nem váltottak jegyet?!" – gondolta. Egyszer-másszor elbeszélgetett anyjával a húgáról, és nagy meglepetésére, de nagy megelégedésére is, azt tapasztalta, hogy anyja a lelke mélyén néha ugyanolyan bizalmatlanul nézi ezt a házasságot, akárcsak ő.

– Most is azt írja – mondta a grófné és megmutatta fiának Andrej herceg levelét, azzal a titkolt rosszindulattal, amely mindig megvan az anyában leánya jövendőbeli hitvesi boldogságával szemben – azt írja, hogy decembernél előbb nem jöhet. Ugyan hát mi tartaná vissza?! Igaz: a betegség! Nagyon gyenge az egészsége. De erről ne szólj Natasának. Ne csaljon meg, hogy vidám: most éli leányélete utolját, és én tudom, mi megy végbe a lelkében, valahányszor levelet kap tőle. Máskülönben, ha isten is azt akarja, minden rendben lesz – fejezte be mindannyiszor – hisz Bolkonszkij kitűnő ember.

II

Otthon tartózkodásának első idejében Nyikolaj komoly volt, sőt kedvetlen. Gyötörte, hogy hamarosan bele kell avatkoznia azokba az ostoba gazdasági dolgokba, amelyek miatt hazahívta az anyja. Hogy mielőbb lerázza a nyakáról ezt a kellemetlen kötelességet, otthonléte harmadik napján – szemöldökét haragosan összevonva és mit se válaszolva arra a kérdésre, hova megy – a hátsó épületbe indult, Mityinkához és követelte tőle az *összes számadást*. Hogy mi az az *összes számadás*, azt Nyikolaj még kevésbé tudta, mint a hirtelen megrémült és meghökkent Mityinka. Mityinka elszámolása és az egész tárgyalás igen rövid ideig tartott. A választott sztaroszta meg a zemsztvo-sztaroszta, akik a hátsó épület előszobájában várakoztak, rémülten, de nagy megelégedéssel hallották eleinte, hogy' harsog és recseg, hogy' csattan mind feljebb a fiatal gróf hangja; hallották a nyakra-főre zuhogó, szörnyű szitkokat.

– Bitang zsivány! Hálátlan dög!... Szétaprítalak, kutya!... Nem a papával van dolgod... Megloptál bennünket... – és így tovább.

Később sem csekélyebb élvezettel és félelemmel nézték, ahogy a fiatal gróf, egészen kivörösödve, vérben forgó szemmel, gallérjánál fogva kiráncigálta és szitkai között egy-egy alkalmas pillanatban lábfejjel és térddel igen-igen ügyesen fenékbe rúgdalta Mityinkát és azt rikoltozta: „Takarodj! A szemem elé ne kerülj többet, piszok!"

Mityinka hanyatt-homlok repült lefelé vagy hat lépcsőfokot, aztán a nagy virágágyba iszkolt. (Ez a virágágy ismert menedékhelye volt az otradnojei bűnösöknek. Maga Mityinka is ebben a virágágyban bújt el, valahányszor részegen tért meg a városból, de Otradnoje sok más lakója is ismerte a virágágy oltalmazója erejét – azok meg Mityinka elől bújtak oda.)

Mityinka felesége és sógornői ijedt arccal kukkantottak ki a pitvarba a szobából, ahol tiszta szamovár duruzsolt és magasra domborodott az intézőék ágya a kurta darabokból varrt, tűzött takaró alatt.

A fiatal gróf ügyet se vetett rájuk, határozott léptekkel, zihálva elhaladt mellettük és a ház felé indult.

A grófné a lányok révén nyomban megtudta, mi történt a hátsó épületben, és egyrészt megnyugodott, remélve, hogy most aztán okvetlenül megjavul a vagyoni helyzetük; másrészt azonban aggasztotta az, hogyan bírja majd a fia ezt a vesződséget. Lábujjhegyen többször is odament fia ajtajához és hallotta, hogy egyik pipát a másik után szívja.

Másnap az öreg gróf félrehívta a fiát és szégyenlős mosollyal azt mondta:

– Hanem tudod, édes fiam, kár volt úgy nekiszilajodni! Mityinka mindent elmondott.

„Előre tudtam, hogy mindig csak melléfogok ebben a bolond világban" – gondolta Nyikolaj.

– Felmérgesedtél, mert nem írta be azt a hétszáz rubelt. Pedig beírta, csak az áthozatba, a másik oldalt meg nem nézted meg.

– Mityinka aljas tolvaj, papa, én tudom. Amit tettem, megtettem. De ha akarja, én egy szót se szólok többet neki.

– Nem, édes fiam (a gróf is zavarban volt, érezte, hogy rosszul gazdálkodott felesége birtokával, tehát vétett a gyermekei ellen, de nem tudta, hogyan üsse helyre). Nem, nem. Csak foglalkozz, kérlek, a dolgokkal, én már öreg vagyok, én...

– Nem, papa! Bocsássa meg, ha kellemetlenséget okoztam, én még kevesebbet értek hozzá.

„Az ördög vigye el ezeket a parasztokat, összegeket, meg áthozatokat – gondolta. – Azt még csak tudtam valamikor, hogy a behajtott sarkú kártya hatszoros tétet jelent, de az áthozathoz egy szikrát sem értek" – mondta magában és attól fogva többé nem avatkozott bele az ügyekbe. De egyszer magához hívta a grófné és elmondta neki, hogy van egy két-

ezer rubeles váltója Anna Mihajlovnától, és megkérdezte, mit szándékozik vele tenni.

– Mindjárt megmondom – felelte Nyikolaj. – Maga azt mondja, hogy tőlem függ a dolog. Hát én ugyan nem szeretem sem Anna Mihajlovnát, sem Boriszt, de jó barátságban voltak velünk és most is szegények. Hát én ezt csinálom! – Eltépte a váltót és ezzel a cselekedetével örömkönnyeket fakasztott az öreg grófné szeméből. Ezután a fiatal Rosztov többé már csakugyan nem avatkozott bele semmilyen dologba – de annál nagyobb szenvedéllyel vágott bele egy számára új dologba, a falkavadászatba, melyet az öreg gróf nagy arányokban űzött.

III

Közeleg a tél, a reggeli fagyok bilincsbe verik az őszi esőktől átázott földet, bokrosodik már a vetés, élénkzöld színével elüt a tavalyőszi vetés jószágtaposta, barna tarlójának, a tavaszi vetés világossárga torzsának sávjaitól, meg a pohánkaföld vörös csíkjaitól. A fák koronája meg a kiserdők, amelyek augusztus végén zöld szigetek voltak a tarló meg az őszi vetés fekete táblái között, most arany és élénkvörös szigetek lettek az élénkzöld őszi vetés közt. A nyúl félig már elhányta szőrét (megvedlett), a róka-kölykök már el-elcsámborogtak a lyukból, a fiatal farkasok már nagyobbak voltak a kutyánál. Ez a legjobb vadászidő. Az ifjú Rosztov szilaj vadászebei már teljesen megedződtek a vadászatra, sőt annyira meghajszolták őket, hogy a vadászok közös tanácskozásán elhatározták: három napi pihenőt adnak a kutyáknak és szeptember 16-án kerekednek fel lóhátasan, a Tölgyesnél kezdik, mert ott egy még bántatlan farkastanya van.

Ez volt a helyzet szeptember 14-én.

Ezen a napon otthon maradt a vadászcsapat falkástul; csípős hideg volt, de estefelé beborult és olvadni kezdett. Szeptember 15-én reggel olyan időt látott a fiatal Rosztov, amikor hálóköntösben kitekintett az ablakon, hogy különbet kívánni sem lehetett volna vadászatra: mintha szétolvadt volna az ég és teljes szélcsendben a földre ereszkedett volna. Az egyetlen mozgás a levegőben – a köd vagy permeteg csendesen hullongó, parányi cseppjeinek szitálása volt. A kerti fák csupasz ágain áttetsző cseppek csüngtek, aztán lepotyogtak az imént lehullott levelekre. A veteményeskert földje nedves fénnyel feketéllett, akár a mák, és néhány lépésnyire már összeolvadt a homályos, nyirkos ködtakaróval. Nyikolaj kiment a sáros lábbal összetapickolt, nedves tornácra és avarillatot meg kutyaszagot érzett. Milka, a kidülledő, nagy, fekete szemű, széles tomporú, fekete-tarka szuka, amikor meglátta gazdáját, felállt, hátrahúzódott, lekushadt, akár a nyúl, aztán váratlanul felugrott és egyenest megnyalta Nyikolaj orrát meg bajuszát. Egy másik agár, amikor meglátta gazdáját

a virágoskert egyik ösvényéről, felgörbítette a hátát, villámgyorsan a tornáchoz rohant és farkát feltartva, Nyikolaj lábához dörgölőzött.

– Hej-hó! – hallatszott akkor az az utánozhatatlan vadászkiáltás, amelyben a legmélyebb basszus egyesül a legmagasabb tenorral; és a sarok mögül előbukkant Danyilo főpecér, egy ukránosan körülnyírt ősz hajú, ráncos arcú vadászmester; egy ívalakban hajlított kutyakorbácsot tartott a kezében és a mindent lenéző, teljesen független ember arckifejezésével nézett a világba, ahogy csak a vadászok szoktak. Levette cserkeszkucsmáját az uraság előtt, de őrá is fitymálóan nézett. Ez a lenézés azonban nem bántotta az uraságot: Nyikolaj tudta, hogy ez a mindent lenéző és mindenek felett álló Danyiló mégiscsak az ő embere, az ő vadásza.

– Danyilo! – mondta Nyikolaj és szégyenlősen azt érezte, hogy e szép vadászidő, a kutyák és a vadász láttára máris elfogja az a vadászérzés, amely elfeledteti az emberrel minden előbbi szándékát, ahogy a szerelmes férfi is mindent elfelejt kedvesének oldalán.

– Mit parancsol, kegyelmes uram? – kérdezte a protodiakonust[4] megszégyenítő, de a sok uszítástól rekedtes basszushang és a ragyogó fekete szempár sandán pillantott az uraságra, aki egy percre elhallgatott. „Mi az, nem bírod megállni?" – ezt kérdezte ez a szempár.

– Szép idő van, mi? Vadászni is, lovagolni is, mi? – kérdezte Nyikolaj, a Milka füle-tövét vakargatva.

Danyilo nem felelt, csak pislogott.

– Uvarkát kiküldtem hajnalban, hogy hallgatózzék – mondta aztán egy percnyi hallgatás után – azt újságolta, hogy az otradnojei tilosba *költözött át,* ott üvöltöttek. (Az *átköltözött* azt jelentette, hogy az anyafarkas, amelyről mind a ketten tudtak, a kölykeivel együtt az otradnojei kis erdőbe, a háztól két versztányira levő, félreeső kis zugba telepedett át.)

– De hisz akkor mennünk kell! – mondta Nyikolaj. – Gyere be hozzám Uvarkával.

– Parancsára!

– Akkor várj az etetéssel.

– Igenis.

Öt perc múlva már ott állt Danyilo meg Uvarka Nyikolaj nagy dolgozószobájában. Noha Danyilo nem volt magas, a szobában mégis olyan hatást tett a szemlélőre, akárha egy lovat vagy medvét látna padlós teremben a bútorok között, emberi életkörülmények közepette. Danyilo maga is érezte ezt és rendszerint mindjárt az ajtónál megállt, igyekezett minél halkabban beszélni és meg se mozdulni, hogy össze ne törjön valamit gazdája lakosztályában; iparkodott mielőbb elmondani mindent, hogy mihamarább kikerüljön a szabadba – a mennyezet alól a mennybolt alá.

Nyikolaj, amikor befejezte a kérdezősködést és kiszedte Danyilóból azt a megállapítást, hogy a kutyák bírják majd (Danyilo maga is szeretett

[4] fő-szerpap

volna menni), meghagyta – nyergeljenek. De alighogy Danyilo elindult kifelé, a dada nagy kendőjében, öltözetlenül és fésületlenül, gyors léptekkel besietett a szobába Natasa. Petya is beszaladt vele.

– Mégis mégy? – kérdezte Natasa. – Tudtam! Szonya azt mondta, hogy nem mentek. De én tudtam: ma olyan nap van, hogy nem lehet itthon ülni.

– Megyünk – felelte kelletlenül Nyikolaj; mivel azon a napon komoly vadászatot akart rendezni, nem akarta magával vinni Natasát és Petyát.

– Megyünk, de csak farkasra, unod majd magad.

– Tudod, hogy ez a legnagyobb gyönyörűségem – mondta Natasa. – Nem szép tőled: te magad mégy, nyergeltetsz, nekünk meg egy szót se szólsz.

– „Orosz előtt nincs akadály!" Gyerünk! – kiáltotta Petya.

– Neked nem szabad: a mama azt mondta, hogy te nem jöhetsz – fordult Nyikolaj Natasához.

– De igenis megyek. Feltétlenül megyek! – felelte határozottan Natasa. – Nekünk is nyergeltess, Danyilo, és Mihajlo az én falkámat is vezesse ki – fordult a vadászmesterhez.

Danyilo különben is illetlennek és nyomasztónak érezte a szobában tartózkodást, de hogy még a kisasszonnyal is bíbelődjön – azt már végképp lehetetlennek tartotta. Lesütötte szemét és igyekezve, hogy véletlenül kárt ne tegyen a kisasszonyban, ugyancsak iparkodott kifelé, mintha nem is neki szólt volna a parancs.

IV

Az öreg gróf, aki mindig óriási falkát tartott, és most fia rendelkezésére bocsátotta az egészet, azon a napon, szeptember 15-én, nekividulva, maga is útra készülődött.

Egy óra múlva a tornácnál állt az egész vadászkompánia falkástul. Nyikolaj – nem ér ő rá most hiábavalóságokkal foglalkozni! – szigorú és komoly arccal haladt el Natasa és Petya mellett, akik magyaráztak neki valamit. Megvizsgálta a kompániát ízről ízre, előreküldött egy csapat kutyát meg egy vadászcsoportot, felült sárga doni csődörére, odafüttyentette az ő falkájába tartozó kutyákat és a szérűn meg a mezőn át elindult az otradnojei tilos felé. Az öreg gróf lovát, a Vifljanka nevű, világos sörényű, herélt pejt a gróf csatlósa vezette; maga a gróf csézán akart kihajtani a számára fenntartott vadcsapáshoz.

Összesen ötvennégy kopót vittek, ezekkel hat pecér és kopóhajtó lovagolt ki. Agarász nyolc volt az uraságékon kívül, ezek mögött meg több mint negyven agár futkosott, úgyhogy az urak falkáival együtt körülbelül százharminc eb indult a mezőre húsz lovas vadásszal.

Minden kutya ismerte gazdáját, és értette a nevét. Minden vadász tudta, mi a dolga, hol a helye, mi a rendeltetése. Mihelyt kiértek a határba,

minden zaj nélkül, szótlanul, egyenletesen és nyugodtan széjjelhúzódtak az otradnojei erdő felé vezető úton meg a mezőn.

Mint bolyhos szőnyegen, haladtak a mezőn a lovak, csak néha tocscsantak pocsolyába, mikor keresztülmentek egy-egy dűlőúton. A ködös ég észrevétlenül és egyenletesen ereszkedett tovább a földre. Néha egy vadász füttyentése vagy egy ló horkantása hallik, vagy korbács csattanása és egy-egy – rossz helyen haladó – kutya sikkantása.

Amikor egy versztányira jutottak, öt lovas bontakozott ki a ködből kutyástul – szembe jöttek Rosztovék kompániájával. Egy nagy, ősz bajuszú, szép, friss öregember lovagolt elöl.

– Jó reggelt, édes bátyám – köszönt Nyikolaj, amikor az öreg odaért hozzá.

– Tiszta sor, gyerünk!... Tudtam, hogy nem állod meg – kezdte a bácsi (Rosztovék távoli rokona és nem valami gazdag szomszédja) – jól is teszed, hogy mégy. Tiszta sor, gyerünk! (Ez volt a kedvenc szavajárása.) Csak mihamarább vágj neki a tilosnak, mert ahogy hírét hozta az én Gircsikem, Ilaginék kompániája ott áll Kornyikiben; tiszta sor: elkaparintják a farkaskölyköt az orrod elől.

– Oda tartok éppen. No, összecsapjuk a két falkát? – kérdezte Nyikolaj. – Csapjuk egybe!...

A kopókat egy falkában egyesítették, és a bácsi visszafelé indult Nyikolaj oldalán. Natasa kendőkbe burkolózva – csak ragyogó szeme, élénk arca látszott ki – odarúgtatott hozzájuk, az elválhatatlan Petya meg Mihajlo vadász és lovász társaságában, akit dadának állítottak melléje. Petya nevetett valamin és ütötte, rángatta a lovát. Natasa ügyesen és biztosan ült hollófekete Arabcsikján és biztos kézzel, minden erőfeszítés nélkül fékezte meg.

A bácsi rosszallóan pillantott Petyára és Natasára. Nem szerette, ha pajkosságot elegyítenek a vadászat komoly mesterségébe.

– Jó reggelt, édes bátyám, mi is megyünk! – kiáltotta Petya.

– Jó reggelt, jó reggelt, de azért ne gázoljátok sorra a kutyákat – mondta szigorúan a bácsi.

– De aranyos kutya ez a Trunyila, Nyikolinka! Megismert engem! – dicsérte Natasa a kedvenc kopóját.

„Trunyila először is nem egyszerűen kutya, hanem vizsla" – gondolta Nyikolaj és szigorúan pillantott húgára, igyekezett éreztetni vele, szükségképpen mekkora távolság választja el őket ebben a pillanatban. Natasa elértette.

– Ne gondolja, édes bátyám, hogy zavarunk akárkit is – mondta Natasa. – A helyünkre állunk és meg se moccanunk.

– Igen dicséretes dolog, kis grófnő – felelte a bácsi. – Csak le ne essék a lóról – tette hozzá – mert, tiszta sor, nincs miben megkapaszkodni!

Már csak száz ölnyire[5] látszott az otradnojei tilos kis szigete és a pecé-

[5] egy orosz öl = 2,13 m

rek már közel értek hozzá. Rosztov végképp eldöntötte a bácsival, hol eresztik szabadon a kopókat, kijelölte Natasa helyét – ott kell majd állnia, ahol ugyan semmiképp se futhat elő egyetlen vad sem – és egy szakadék partján – lóháton – bekerítésre indult.

– No, kedves öcsém, ha az öreg farkasra bukkansz, vigyázz, el ne sírüljön (el ne szalaszd).

– Majd ahogy sorja esik – felelte Rosztov. – Ide, Karaj! – rikkantotta, ezzel a hívással felelt a bácsi szavaira. Karaj lompos, rút, vén kani volt, arról híres, hogy egyszál maga lebírta a meglett farkast is.

Az öreg gróf, ismerve fia szilaj vadászszenvedélyét, iparkodott, hogy ne késsék, és még a helyükre sem értek a pecérek, Ilja Andrejics – pirospozsgásan, vidáman, zötyögő arccal – máris közeledett hollófekete paripáival az őszi vetésen át a számára fenntartott vadcsapás felé, megigazította ködmönét, magára vette vadászfelszerelését, felült a jól táplált, sima szőrű, csendes, jó természetű Vifljankára, mely ugyanúgy megőszült, akárcsak ő. A fogatot visszaküldték. Ilja Andrejics gróf, bár nem volt vérbeli vadász, tövéről hegyére ismerte a vadásztörvényeket, belovagolt a cserjés szélébe, ahol az állása volt, szétválogatta a kantárszárat, kényelmesebben elhelyezkedett a nyeregben és mivel érezte, hogy most már kész – mosolyogva széjjelnézett.

Mellette ott állt a komornyikja, Szemjon Csekmar, egy régi, tapasztalt, de már elnehezedett lovas. Csekmar három hamis szelindeket tartott pórázon; azok is úgy elhájasodtak, akár a gazdájuk meg a lova. Két okos, öreg kutya póráz nélkül hevert mellettük. Száz lépéssel odább, az erdőszélen a gróf egy másik csatlósa állt, Mityka, a szilaj lovas és a szenvedélyes vadász. A gróf régi szokás szerint felhajtott a vadászat előtt egy ezüst kupicával a vadászlikőrből, falatozott és megivott egy fél palack bordóit; ezt nagyon szerette.

Ilja Andrejics egy kissé kivörösödött a bortól meg a kocsikázástól. Nedves-fátyolos szeme különösen csillogott, ahogy ködmönébe burkolózva a nyeregben ült, gyermekhez hasonlított, akit épp sétáltatni akarnak.

A beesett arcú, sovány Csekmar elintézte a dolgait és rá-rápillantott urára, akivel már harminc éve a legteljesebb egyetértésben élt; látta, hogy gazdája kellemes hangulatban van, és várta a kellemes beszélgetést. Egy harmadik személy is odalovagolt az erdőből, óvatosan (látszott, hogy jól betanították) és megállt a gróf mögött. Ez a harmadik – női köpenyt és magas tetejű kalpagot viselő, ősz szakállú öregember: „Nasztaszja Ivanovna" volt, a bolond.

– No, Nasztaszja Ivanovna – súgta a gróf és rákacsintott – csak el ne riaszd a vadat, mert majd kapsz Danyilótól.

– Van itt is ész, nem is kevés – felelte Nasztaszja Ivanovna.

– Pszt! – szisszent rá a gróf és Szemjonhoz fordult. – Láttad Natalja Iljinicsnát? – kérdezte Szemjontól. – Hol van?

– A zsarovi bozótosnál áll Pjotr Iljiccsel – felelte Szemjon mosolyogva. – Hölgy már, de azért nagyon szereti a vadászatot.

– Ugye, csodálod, Szemjon, milyen jól lovagol, mi? – kérdezte a gróf.
– Egy férfinak is becsületére válnék!
– Hogyne csodálnám? Bátor, ügyes!
– Hát Nyikoluska hol van? A ljadovi dombháton? – kérdezte még mindig suttogva a gróf.
– Igenis. Ő aztán tudja, hová kell állni. Úgy tud lovagolni, hogy Danyilo meg én néha eltátjuk a szánkat – mondta Szemjon, mert tudta, mivel járhat kedvében urának.
– Jól lovagol, mi? Hogy ül a lovon, mi?
– Festeni se lehet különbet! A minap a zavarzinszki bozótosból kiugrasztottunk egy rókát. Ő utána nyargalt, akár a szélvész, tyű, az áldóját – ezer rubelt ér az a ló, de a lovas, az igazán drága kincs. Még egy ilyen legény nincs a világon.
– Nincs a világon... – ismételte a gróf és láthatólag sajnálta, hogy ilyen hamar véget ért Szemjon beszéde. – Nincs bizony – mondta, felhajtotta ködmöne szárnyát és elővette tubákszelencéjét.
– A minap, ahogy teljes díszben kijött a nagymiséről, hát Mihail Szidorovics... – Szemjon nem fejezte be, mert a csendes levegőben világosan hallotta, hogy nagy csaholással hajt – legfeljebb két-három kopó. Lehajtotta fejét, hallgatózott és némán csendre intette urát is. – Ráakadtak a farkaskölykökre... – suttogta – egyenest a ljadovi dombhátra hajtják.
A gróf elfelejtette letörölni arcáról a mosolyt, csak nézett maga elé, végig az erdei csapáson, nem szippantott a burnótból, csak tartotta a kezében a szelencét. A kutyaugatás után mindjárt felhangzott Danyilo öblös kürtjele: farkas! Az egész falka csatlakozott az első három kutyához, és hallani lehetett, hogy a kopók olyan sajátos, hullámzó csaholásban törnek ki, amely azt jelzi – farkas nyomába eredtek. A pecérek már nem uszítottak, hanem hallalit kiáltoztak; valamennyi hang közül kiharsogott Danyilo hol öblös, hol meg fülsiketítően vékony kurjantása. Danyilo hangja szinte betöltötte az egész erdőt, aztán kicsapott onnan és már messze zúgott a mezőn.
A gróf meg a csatlósa fülelt néhány másodpercig; megállapították, hogy a kopók két falkára szakadtak: az egyik, a nagyobbik, különösen hevesen csaholt és mind jobban távolodott, a falka másik része meg az erdő hosszában elrohant a gróf mellett; ennél a falkánál hallatszott Danyilo hallalija. A két falka zsivaja egybeolvadt, hol gyengült, hol erősödött, de mindjobban távolodott. Szemjon felsóhajtott és előrehajolt, hogy megigazítsa a pórázt, mert belegabalyodott az egyik fiatal kani; a gróf is felsóhajtott és észrevéve kezében a szelencét, felnyitotta és kivett egy csipet tubákot.
– Vissza! – kiáltott Szemjon a kanira, melyet kieresztett az erdőszélen túlra. A gróf összerezzent és elejtette a szelencét. Nasztaszja Ivanovna leszállt és felvette.
A gróf és Szemjon őt nézte. Egyszer csak, ahogy gyakran megesik, a

hajsza lármája egy pillanat alatt annyira közel ért, hogy szinte már maguk előtt látták a kutyák csaholó pofáját meg a kurjongató Danyilót.

A gróf szétnézett és jobbra megpillantotta Mitykát, aki kidülledő szemmel bámult a grófra és kucsmáját leemelve, előre, a túlsó oldalra mutatott.

– Vigyázz! – kiáltotta olyan hangon, amelyből kicsengett, hogy ez a szó már régóta, gyötrően kikívánkozott belőle. És az ebeket szabadjára eresztve, a gróf felé iramlott.

A gróf és Szemjon kirugtattak az erdőszélből és balkéz felé megláttak egy farkast, amely lágyan imbolygó, csendes ügetésben futott tőlük balra az erdőnek épp a felé a része felé, ahol ők álltak. A dühös ebek nyítták és a pórázt szinte eltépve, a farkas felé rohantak a lovak lába mellett.

A farkas lassított az iramon, nagyhomlokú fejét esetlenül – mintha csúz kínozná – a kutyák felé fordította, majd ugyanolyan puhán imbolygva, szökkent egyet-kettőt, megcsóválta a farkát és eltűnt az erdő szélében. Ugyanabban a pillanatban, síráshoz hasonló szűköléssel, fejvesztetten kiugrott a szemközti erdőszélből előbb egy kopó, majd egy másik, harmadik; aztán az egész falka rohant-rohant a mezőn arra, amerre a farkas futott. A kutyák mögött szétváltak a mogyoróbokrok és előtűnt Danyilo barna lova, melyet egészen feketére festett a veríték. Hosszú hátán, csomóvá gubbadva, előredőlve, kucsma nélkül, ült Danyilo; izzadt, vörös arca felett kócosan lobogott ősz üstöke.

– Hallali-hó, hali-hó!... – kiabálta. Amikor megpillantotta a grófot, villám cikázott a szemében.

– Hej, azt a... – rikoltotta és felemelt korbácsával megfenyegette a grófot. – Elsza... azt a farkast!... Kocák! – Aztán mintha nem is méltatná tovább szóra a zavarba esett, megrökönyödött grófot, teljes dühvel – amelyet különben a grófnak szánt – ráhúzott a barna herélt horpasz, nedves véknyára és a kopók után iramlott. A gróf csak állt, mintha megfenyítették volna, nézegetett jobbra-balra és mosollyal igyekezett részvétet kelteni Szemjonban a helyzete iránt. De Szemjon már eltűnt: a bokrok közt lovagolva a farkas elébe akart kerülni, hogy elvágja az irtástól. Kétfelől agarászok nyargaltak rézsút a vad elé. De a farkas a berekbe surrant és egy vadász sem csípte el.

V

Nyikolaj Rosztov ezalatt ott állt a helyén és várta a vadat. A hajsza zsivajának közeledéséből és távolodásából, az ismerős kutyák csaholásából, a pecérek hangjának közeledéséből, távolodásából és fel-felcsattanásából sejtette, mi történik a szigetben. Tudta, hogy a szigetben vannak a kölyök (fiatal) és meglett (öreg) farkasok; tudta, hogy a kopófalka két részre szakadt, hogy valahol nyomában voltak a vadnak – és hogy valami nemszeretem dolog történt. Minden másodpercben maga felé várta a vadat. Ezer különféle feltevést szőtt, hogyan és merről szalad elő a vad és hogyan veszi majd üldözőbe. Remény és kétség közt hányódott. Több-

ször is az Istenhez fordult, fohászkodott, bárcsak neki tartana a farkas; azzal a szenvedélyes és restelkedő érzéssel imádkozott, amellyel a jelentéktelen semmiségek okozta, erős felindulás pillanataiban szoktak imádkozni az emberek. „Ugyan, hát mibe kerül neked – mondta az Istennek – hogy megtedd ezt a kedvemért! Tudom, te olyan nagy vagy, hogy bűn ilyesmit kérni tőled, de tedd meg, az Isten szerelmére: nekem szaladjon az öreg farkas, és a Karaj a *bácsi* szemeláttára – hisz' onnan kukucskál, ni – halálos harapással a torkába marjon." E félóra alatt ezerszer is végigfuttatta feszült, makacs és nyugtalan tekintetét az erdőszélen – ahol két ritka lombú tölgy állt a nyárfabozót között – a vízmosta peremű szakadékon, meg a bácsi kucsmáján, amely jobbkéz felé éppen csak kilátszott a bokrok közül.

„Nem, nem lesz nekem ilyen szerencsém – gondolta Rosztov – pedig mibe kerülne! Nem lesz meg! Nekem soha sincs szerencsém semmiben, sem a kártyában, sem a háborúban." Austerlitz és Dolohov világosan, de egymást sebesen váltva, felvillant a képzeletében. „Csak egyszer terítsek le életemben egy öreg farkast, többet nem is kívánok!" – gondolta és fültétszemét erőltetve balfelé nézegetett, majd megint jobbra, és fülelt a hajsza lármájának legcsekélyebb árnyalatára is. Megint jobbra nézett és látta, hogy a néptelen mezőn fut feléje valami. „Nem, ez lehetetlen!" – gondolta Rosztov pihegve; olyankor piheg így az ember, ha bekövetkezik az, amit már régóta várt. Ráköszöntött a nagy-nagy szerencse – méghozzá ilyen egyszerűen, minden zaj, csillogás, minden beharangozás nélkül! Rosztov nem hitt a szemének, és ez a kétkedés egy másodpercnél is tovább tartott. A farkas futott-futott előre és lomhán átugrott egy árkot, amely útjába akadt. Öreg csikasz volt, a háta deres, telezabált hasa vörhenyeges. Ráérősen kocogott, nyilván abban a hiszemben, hogy nem látja senki. Rosztov lélegzetvisszafojtva az ebekre pillantott. Azok csak álltak vagy hevertek, nem látták a farkast, sejtelmük sem volt semmiről. Az öreg Karaj hátrafordította fejét, és sárgás fogait kivicsorítva, összecsattogtatva mérgesen bolhászkodott.

– Uccu, te – súgta Rosztov, összecsücsörítve az ajkát. A kutyák, vasörvüket megrázva, felugrottak és hegyezték a fülüket. Karaj megvakarta a combját; a fülét hegyezve felállt és könnyedén megcsóválta a farkát, amelyről szőrpamatok csüngtek.

„Ráeresszem, ne eresszem?" – mondta magában Nyikolaj, amikor a farkas az erdőtől távolodva, egyre közelebb ért hozzá. Hirtelen megváltozott a farkas egész fizimiskája, összerezzent, amikor megpillantotta a rászegeződő – bizonyára még sose látott – emberi szempárt, egy kissé a vadász felé fordította a fejét és megállt. – „Előre vagy hátra? Eh, mindegy, persze, hogy előre!"... – mintha ezt mondta volna magában és most már semerre se nézegetve, puha, kényelmes, fesztelen, de határozott kocogással előreindult.

– Hajrá! – kurjantotta Nyikolaj elváltozott hangon, és jó lova magától, hanyatt-homlok száguldott lefelé a domb oldalán, átszökdelve a vízmosáso-

kon, rézsút a farkas elébe; de még gyorsabban, a lovat is elhagyva rohantak a kutyák. Nyikolaj nem is hallotta a maga kiáltását, nem is érezte, hogy nyargal, nem is látta sem a kutyákat, sem azt a helyet, ahol vágtat – csak az ordast látta, mely az iramot fokozva, de változatlanul ugyanabban az irányban ügetett a völgyben. Elsőnek a széles tomporú, feketefoltos Milka került a csikasz közelébe és mind jobban szorította. Még közelebb, még közelebb... Már-már utolérte. De az ordas rásandított, úgy félszemmel, és Milka szokásához híven, ahelyett, hogy még jobban nekiiramodott volna, hirtelen felcsapta a farkát és a földnek szegte az első lábát.

– Hajrá! – kiáltotta Nyikolaj.

A vörös Ljubim előszökkent Milka mögül, villámgyorsan a farkasra vetette magát, elkapta a hátsó combját, de abban a pillanatban ijedten ugrott a másik oldalra. A farkas lehuppant, megcsattogtatta a fogát, megint felállt és előrekocogott. Valamennyi kutya egy rőfnyi távolságban követte, de jobban egy sem közelítette meg.

„Eliszkol! Nem, ez lehetetlen" – gondolta Nyikolaj és rekedt hangon tovább kiáltozott.

– Karaj! Hajrá!... – rikoltotta és az öreg kanit, egyetlen reménységét kereste szemével. Karaj összeszedte öreg testének minden erejét, elnyúlt a levegőben, amennyire csak tudott, egyre a farkast nézte és nehézkesen ügetett a fenevad felé, hogy útját vágja. De amilyen gyorsan szökdelt a farkas, és amilyen lassan szökdelt az eb, abból látszott, hogy Karaj számítása nem válik be. Nyikolaj már nem messzire látta az erdőt; ha azt eléri a farkas, bottal üthetik a nyomát. Amott elöl feltűnt egy csapat kutya meg egy vadász, aki majdnem szembe nyargalt. Még volt remény. Az idegen csapat egyik hosszú testű, rőtbarna kanija, melyet Nyikolaj nem ismert, szélsebesen repült előlről a farkas felé és kis híján felborította. Az ordas – olyan gyorsan, ahogy nem is lehetett volna várni tőle, felemelkedett, rávetette magát a rőtbarna kanira, csattantott egyet a fogával – és a kani, fülsiketítő visítással, felhasított oldallal, merő véresen, szinte a földbe fúrta a fejét.

– Karajuska! Öreg kutyám!... – sírt Nyikolaj.

Az öreg kani – combján csak úgy fityegtek a szőrpamatok – a közbejött késedelem folytán már öt lépésnyire volt a farkastól, és már-már útját szegte. A farkas mintha megérezte volna a veszélyt, Karajra sandított, még beljebb húzta a lába közé a farkát és gyorsította a futást. De ekkor – Nyikolaj csak azt látta, hogy Karajjal történik valami – a kutya egy szempillantás alatt a farkason termett és azzal együtt lebukfencezett az előttük húzódó vízmosásba.

Az a perc, amikor Nyikolaj meglátta, hogy a vízmosásban a farkassal hengergőznek a kutyái; alóluk kilátszik a farkas deres szőre, kinyújtott hátsó lába, konyító füle, ijedt, fuldokló feje (Karaj fojtogatta), az a perc, amikor Nyikolaj ezt megpillantotta, életének legboldogabb perce volt. Már megfogózott a nyeregkápában, hogy leszálljon és leszúrja a farkast, de ekkor a kutyák tömegéből hirtelen felbukkant a vadállat feje; majd első

lába a vízmosás szélére hágott. A farkas foga összecsattant (Karaj már nem fojtogatta), hátsó lábával kiugrott a vízmosásból és farkát behúzva, megint lerázta a kutyákat és előrelódult. Karaj felborzolt szőrrel, nagynehezen kimászott a vízmosásból, bizonyára zúzódást szenvedett, vagy sebet kapott.

– Istenem! Mi lelte?... – kiáltotta Nyikolaj kétségbeesetten.

A bácsi vadásza a másik oldalról nyargalt rézsút a farkas elébe, és kutyái megint megállították a vadat. Megint bekerítették.

Nyikolaj, a csatlósa, a bácsi meg a vadász hallalit kurjongatva pörögtek a vad körül, bármely pillanatban leszállásra készen, valahányszor tomporára ereszkedett a vad, és előreiramodtak, valahányszor megrázta magát a farkas és továbbnyomult az irtás felé, ahol biztos menedék várt volna rá.

Danyilo még a hajsza elején kirúgtatott az erdő szélére, amikor meghallotta a kurjongatást. Látta, hogy Karaj elkapta a farkast; ekkor megállította lovát, mert azt hitte, vége a kalandnak. De mikor a vadászok nem szálltak le, a farkas meg felpattant és ismét elinalt, Danyilo megeresztette barnapej lovát, de nem a farkas, hanem egyenest az irtás felé, ugyanúgy, ahogy Karaj, rézsút a vad elébe. Ennek az iránynak köszönhette, hogy épp akkor nyargalt oda a farkashoz, amikor a vadat másodszor is megállították a bácsi kutyái.

Danyilo szótlanul vágtatott, balkezében tartotta kihúzott tőrét és mint egy cséphadaróval, csépelte korbácsával a barnapej feszesre húzott oldalát.

Nyikolaj nem látta és nem hallotta Danyilót mindaddig, amíg zihálva el nem fújtatott közvetlenül mellette a barnapej, és nem hallotta egy test zuhanását – ekkor azt látta, hogy Danyilo már ott fekszik a kutyák között, a farkas tomporán, igyekszik elkapni a csikasz fülét. Nyilvánvaló volt mind a kutyáknak, mind a vadászoknak, mind a farkasnak, hogy most már mindennek vége. A vad rémülten lesunyta a fülét, igyekezett felállni, de a kutyák rátapadtak. Danyilo egy kissé felemelkedett, tett egy rogyadozó lépést, majd mintha pihenni dőlne, egész súlyával a farkasra zuhant, és megmarkolta a fülét. Nyikolaj már szúrni akart, de Danyilo azt súgta: „Nem kell, összekötözzük" – suttogta, változtatott a helyzetén és a farkas nyakára lépett. A farkas szájába pálcát dugtak, megkötözték, mintegy felzablázták pórázzal, összekötötték a lábát, és Danyilo kétszer is egyik oldaláról a másikra fordította a farkast.

A vadászok elcsigázott, de boldog arccal felhengerítették az eleven, meglett farkast egy hőkölő, prüszkölő paripára és a rá agyarkodó kutyák kíséretében oda vitték, ahol mindnyájuknak gyülekezni kellett. Két kölyköt fogtak még a kopók, hármat az agarak. A vadászok meg gyülekeztek, hozták a martalékot, a históriákat, és mind odament megnézni az öreg farkast, amely nagyhomlokú fejét lecsüggesztve, a pecket beharapva, csak bámult üveges fényű, nagy szemével a köréje özönlő emberek és kutyák tömegére. Valahányszor hozzányúltak, rúgott egyet a hátsó lábával, vadul, de mégis egyszerűen nézett mindnyájukra. Ilja Andrejics ugyancsak odament és megérintette a farkast.

– Tyű, de roppant jószág! – mondta. – Jókora, mi? – kérdezte Danyilótól, aki mellette állt.

– Jókora ám, kegyelmes uram – felelte Danyilo és lekapta sapkáját.

A grófnak eszébe jutott, hogy elszalasztotta a farkast és hogy összekülönbözött Danyilóval.

– Hanem, koma, te ugyan mérges ember vagy – mondta a gróf. Danyilo egy szóval se felelt, csak elmosolyodott szégyenlős, gyermekiesen-szerény, kellemes mosollyal.

VI

Az öreg gróf hazaindult. Natasa és Petya megígérték, hogy azonnal mennek ők is. A vadászat folyt tovább, mert még korán volt. Délben egy sűrű, fiatal erdővel benőtt szakadékba bocsátották a kopókat. Nyikolaj, a tarlón állva, valamennyi vadászát látta.

Nyikolajjal szemben őszi vetés terült el, és ott állt az egyik vadásza, egyedül egy gödörben, egy kiemelkedő mogyoróbokor mögött. Alighogy odavezették az ebeket, Nyikolaj fülét megütötte egy ismerős kutya – Voltorn – ritkás csaholása; más kutyák csatlakoztak hozzá és hol elcsitultak, hol újra nekifogtak a csaholásnak. Egy perc múlva kürtjel harsant a szigetről: róka – és az egész falka egybegyűlve nekilódult az ereszkedőnek, neki az őszi vetésnek, el Nyikolajtól.

Nyikolaj látta a piros sapkás pecéreket a bozótos szakadék két szélén, sőt látta a kutyákat is, és minden másodpercben várta, hogy majd amott, az ősziben, felbukkan a róka.

Az a vadász, aki a gödörben állt, most megmozdult, elereszteti a kutyákat, és Nyikolaj megpillantott egy alacsony, vörös, különös rókát, amely lompos farkát lobogtatva, sebesen futott az őszi közt. A kutyák már-már a sarkában voltak. Most egészen utolérték – körbe-karikába cikázik köztük a róka, mind jobban szaporázza ezeket a köröket és mind gyakrabban kanyargatja maga körül azt a lompos farkát; most rálendül egy idegen, fehér kutya, nyomban utána egy fekete, és minden összekavarodik; a kutyák csillagalakba állnak, tomporukkal kifelé, és egy kissé tétováznak. A kutyákhoz odanyargal két vadász: egy piros sapkás, meg egy zöldkaftános idegen.

„Mi az? – gondolta Nyikolaj. – Honnan kerül ide ez a vadász? Ez nem is a nagybácsié."

A két vadász végzett a rókával, de sokáig nem akasztotta a kápára egyik se, csak álltak ott gyalogosan. Mellettük álltak a lovak kantárszáron, magas kápájú nyereggel, és ott hevertek a kutyák. A vadászok hadonásztak, és csináltak valamit a rókával. Ugyanonnan kürtjel is hangzott fel – a verekedés egyezményes jele.

– Ilagin vadásza hajbakapott a mi Ivanunkkal – mondta Nyikolaj csatlósa.

Nyikolaj elküldte csatlósát, hogy hívja oda hozzá a húgát meg az öccsét,

és lépésben arrafelé indult, ahol a pecérek összegyűjtötték a kopókat. Néhány vadász a verekedés színhelye felé vágtatott.

Nyikolaj leszállt a lováról, megállt a kopóknál Natasával és Petyával – már ők is odaértek – és várta, mi hírt hoznak, hogy' végződik a hercehurca. Az erdőszéle mögül előlovagolt az a vadász, aki a dulakodást kezdte – a róka ott lógott a hátsó kápáján – és a fiatal uraság felé tartott. Már messziről levette a sapkáját és igyekezett tisztelettel beszélni; de sápadt és dühös volt az arca, zihált. Az egyik szeme alatt kék folt, de ő ezt bizonyára nem tudta.

– No, mi történt ott? – kérdezte Nyikolaj.

– Hát hogy majd ő kaparintja el a vadat a mi kopóink elől! Hiszen megfogni is az én egérszínű szukám fogta meg. Erre se szó, se beszéd, belém köt! Csak kapkod a rókáért! Hát én aztán odasóztam neki a rókával. Most itt lóg a kápán. Vigyázz, mert ezt is megkóstolod! – mondta a vadász a tőrére mutatva; bizonyára azt képzelte, hogy még mindig az ellenfelével perel.

Nyikolaj nem beszélgetett tovább a vadásszal, arra kérte húgát és öccsét, várják meg, és arrafelé indult, ahol az ellenséges Ilagin-kompánia állt.

A győztes vadász a többiek csoportja közé lovagolt és mivel együttérző, kíváncsi vadászok vették körül, elbeszélte hőstettét.

Az volt a dolog nyitja, hogy Ilagin, akivel Rosztovék hadilábon álltak és pereskedtek, Rosztovék megszokott vadászterületén is vadászott, és most is mintegy szántszándékkal a szigethez szalajtotta egyik vadászát, ahol Rosztovék vadásztak, és megengedte neki, hogy a mások kutyái elől elüsse a vadat.

Nyikolaj sose látta még Ilagint, de – mint általában, ezúttal sem ismerve középutat ítéletében és érzéseiben – a földesúr garázdaságát meg önkényeskedését híresztelő szóbeszéd alapján teljes lelkéből gyűlölte és legádázabb ellenségének tartotta. Dühösen, izgatottan lovagolt most feléje, keményen a markába szorítva korbácsát, teljesen felkészülve a legerélyesebb és a legkockázatosabb tettekre is ellenségével szemben.

Alig ért az erdő egyik kiszögellésén túl, azt látta, hogy gyönyörű, hollófekete paripán, két csatlósa kíséretében egy hódprémsapkás, kövér úr léptet vele szemközt.

Nyikolaj ellenség helyett egy tekintélyes megjelenésű, udvarias uraságra lelt Ilaginban, aki felettébb óhajtotta, hogy megismerkedjék a fiatal gróffal. Rosztovhoz közel érve megemelte hódprémes sapkáját és azt mondta, nagyon sajnálja a történteket, megfenyítteti azt a vadászát, aki arra vetemedett, hogy elüsse a vadat a más kutyája elől, kérte a grófot, legyenek jó ismerősök, és felajánlotta neki saját vadászterületét.

Natasa attól félt, hogy a bátyja valami szörnyű kalamajkát kavar, és nem messzire, izgatottan lovagolt mögötte. Amikor azt látta, hogy

a két ellenség barátságos meghajlással üdvözli egymást, odalovagolt hozzájuk. Ilagin Natasa előtt még magasabbra emelte hódprém sapkáját és kellemes mosollyal azt mondta, hogy a grófnő valósággal Diana, mind vadászszenvedélye, mind szépsége tekintetében, amelyről már sokat hallott.

Ilagin jóvá akarta tenni vadászának hibáját: szinte unszolta Rosztovot, hogy menjenek át az ő irtásföldjére, amelyet eddig magának tartott fenn; itt van egy versztányira, ahogy mondotta: telis-teli nyúllal. Nyikolaj beleegyezett, és a vadászkompánia, kétszeresére gyarapodva, továbbindult.

Ilagin irtásföldje felé a mezőn át kellett menni. A vadászok egyenlő távolságban haladtak. Az urak együtt lovagoltak. A bácsi, Rosztov és Ilagin lopva egymás kutyáira pillantottak, iparkodtak, hogy ezt a másik kettő ne vegye észre, és a kutyák közt nyugtalanul fürkészték, melyik vetekedhet az ő ebeikkel.

Rosztovot különösen meglepte egy tisztavérű, vékonyka, de acélos izmú, keskeny pofájú, kidülledő fekete szemű, alacsony, vöröspettyes szuka szépsége Ilagin falkájában. Már hallott Ilagin kutyáinak fürgeségéről, és ebben a gyönyörű kis szukában látta Milkája vetélytársát.

Az idei termésről folyó higgadt beszélgetés közben, amelyet Ilagin kezdett, Nyikolaj rámutatott a vöröspettyes szukára.

– Szép ez a szuka! – jegyezte meg hanyagul. – Jól szalad?

– Ez? Hát igen, ez jó kutya, jól fog – dicsérte közömbösen Ilagin a vöröspettyes szukát, amelyért egy évvel ezelőtt három jobbágycsaládot adott a szomszédjának. – Szóval önöknél se valami jól ereszt a gabona? – folytatta az eredeti beszélgetést. És mivel azt vélte, udvariassággal kell meghálálni a fiatal gróf érdeklődését, ő is ránézett Rosztov kutyáira, Milkára esett a választása, melynek széles tompora mindjárt a szemébe tűnt.

– Szép ez a feketetarka, derék jószág! – mondta.

– Hát igen, jól szalad – felelte Nyikolaj. „Hej, csak pattanna fel itt a mezőn egy jókora tapsifüles, majd megmutatnám én, micsoda kutya ez!" – gondolta, a csatlóshoz fordult és azt mondta, hogy egy rubelt ad annak, aki elsőnek „felfed", azaz talál egy lapuló nyulat.

– Én nem értem – folytatta Ilagin – mért oly irigyek más vadászok mind a vadra, mind a kutyákra. Magamról veszek példát, gróf. Nekem, tudja, az a mulatság, hogy lovagolok egy jót, vagy összetalálkozom egy ilyen társasággal... mi lehet ennél jobb? (Megint megemelte hódprémes sapkáját Natasa előtt.) Én ugyan nem számolgatom, hány bőrt hoztam haza – az nekem mindegy!

– Hát igen.

– Az se bánt engem, ha más kutyája fogja meg a vadat és nem az enyém. Csak gyönyörködhessek a hajszában! Nem igaz, gróf? Aztán meg azt mondom, hogy...

– Kapd e-el! – hallatszott ekkor az egyik agarász elnyujtott kiáltása,

aki a többiekkel együtt megállt. Ott állt a tarlón, egy kis dombon, felemelte korbácsát és másodszor is, elnyújtva azt kiáltotta: – Kapd e-el! (Ez a kurjantás meg a felemelt korbács azt jelentette, hogy lapuló nyulat lát maga előtt.)

– Úgy látszik, észrevett valamit – mondta hanyagul Ilagin. – Nos, meghajtjuk, gróf?

– Hát, oda kell nyargalni... de mind együtt?! – felelte Nyikolaj és egy-egy pillantást vetett a Jorzára meg a bácsi vörös Rugajára, a két vetélytársra, mellyel még egyszer sem volt alkalma összeereszteni a maga ebeit. „De mi lesz, ha úgy lepipálják az én Milkámat, hogy csak úgy füstöl!" – gondolta, mikor a bácsi meg Ilagin oldalán a nyúlra indult.

– Jó nagy? – kérdezte Ilagin, ahogy közeledett a jelző vadászhoz, és nem minden izgalom nélkül hátratekingetett és füttyentgetett a Jorzának...

– Hát ön, Mihail Nyikanorics? – fordult a bácsihoz. A bácsi morcosan lovagolt.

– Minek tolakodjak maguk közé? Hiszen a maguk kutyái, tiszta dolog, ezer rubelt is megérnek, egy-egy falut fizettek értük. Eresszék csak össze a magukét, én meg majd nézem.

– Rugaj! Gyer' ide! – kiáltotta. – Rugajuska! – tette hozzá és ezzel a becézőnévvel önkéntelenül kifejezte gyengédségét a vörös kopó iránt, meg azt, hogy milyen reményt fűz hozzá. Natasa látta és érezte, hogy a két öreg meg a bátyja csak palástolja izgalmát és maga is izgult.

A vadász, felemelt korbáccsal, még mindig ott állt a kis dombon, az urak meg lépésben közeledtek hozzá; a látóhatár legszélén haladó kopók elfelé fordultak a nyúltól; a vadászok, az urak kivételével, szintén más irányba lovagoltak. Mind lassan, higgadtan mozgott.

– Merre fekszik fővel? – kérdezte Nyikolaj, amikor már csak száz lépésnyire voltak a nyulat jelző vadásztól. De a vadász még nem is felelhetett – a nyúl, megérezvén a sáfrányillatot, nem bírta fekve tovább, felpattant. Pórázos kopók egész falkája nagy csaholással a nyúl után vetette magát; póráztalan agarak minden irányból a kopók meg a nyúl felé iramodtak. És a kopós vadászok, akik az előbb még nyugodtan haladtak, most „állj"-t kiáltva összegyűjtötték a kutyákat, az agarászok meg „kapd el"-t kiabálva a helyes irányba indították ebeiket és vágtatni kezdtek. A nyugodt Ilagin, Nyikolaj, Natasa meg a bácsi csak száguldottak, maguk se tudták, hogy' és hova, csak a kutyákat meg a nyulat látták és csak egytől féltek: szem elől ne veszítsék a hajsza folyását egy pillanatra sem. Jól megtermett, fürgelábú nyúl akadt elébük. A nyúl nem eredt neki azonnal, amikor felugrott, csak mozgatta a fülét, hallgatta a kiabálást meg a patadobogást, amely egyszerre csak mindenfelől felhangzott. Szökkent vagy tízet, de nem valami sebesen, közel engedte magához a kutyákat, majd végül felismerve a veszélyt, irányt választott és a fülét hátracsapva nekilódult, ahogy csak az inától tellett. A tarlón hevert, de előtte őszi vetés volt, és ott könnyen besüpped a láb. A

jelző vadász két kutyája, amelyek a legközelebb voltak, elsőnek látták meg a nyulat és eredtek a nyomába. De még közel se jártak hozzá, amikor mögülük előszökkent Ilagin vöröspettyes Jorzája, egy kutyahossznyira megközelítette, szörnyű gyorsra fokozta az iramot, megcélozta a nyúl farkát és azt gondolva, hogy már el is kapta, előrebukfencezett. A nyúl felgörbítette a derekát és még sebesebben iszkolt. Jorza mögül előrohant a szélestomporú, feketefoltos Milka és gyorsan iramlott a nyúl felé.

– Miluska, aranyos! – hallatszott Nyikolaj diadalkiáltása. Úgy látszott, mindjárt ráveti magát a nyúlra és elkapja, de túlrohant rajta, amikor utolérte. A nyúl lekushadt. Megint a szép Jorza támadott rá, szinte ott csüngött a nyúl farkán, mintha célozgatná a hátsó combját, hogy ezúttal ne fogjon mellé, biztosan elkapja.

– Jorzinka, lelkem! – rikkantotta Ilagin elváltozott, sírós hangon. De a Jorza rá se hederített a rimánkodásra. Abban a pillanatban, amikor azt lehetett várni, hogy elkapja a tapsifülest, a nyúl oldalt szökkent és a tarló meg az őszi vetés közti mezsgyére pattant. Jorza és Milka egy vonalba húzódtak, akár a rudas meg a nyerges, és megint sebesen közeledtek a nyúlhoz; a nyúlnak a mezsgyén könnyebb volt a futás, és a kutyák már nem értek olyan gyorsan a nyomába.

– Rugaj! Rugajuska! Tiszta dolog, gyerünk! – kiáltotta ekkor egy új hang, és a Rugaj, a bácsi görbehátú, vörös kanija, a hátát hol kinyújtva, hol felgörbítve, utolérte a két első kutyát, elő is bukkant mögülük, iszonyú önfeláldozással annyira fokozta az iramot, hogy már ott is volt a nyúl sarkában, a mezsgyéről leugrasztotta a vetésre, ott másodjára még ádázabb rohamba csapott, a sáros őszivetésen pedig térdig süppedezett a sárba; csak azt lehetett látni, hogy a hátát sárral összepacskolva felbukfencezik a nyúllal együtt. A kutyák csillagalakban körülállták őket. Egy perc múlva mindenki ott állt a csapatba verődött kutyák körül, de csak a boldog nagybácsi szállt gyalog, és levágta a nyúl bocskorát. Megrázta a nyulat, hogy kifolyjék a vére, izgatottan nézegetett, körülfuttatta a tekintetét, nem tudta, hova tegye kezét-lábát és mondott valamit, de maga se tudta, kinek és mit. „Hát ez tiszta dolog... ez aztán a kutya... lepipálta mind, a rubeleseket is, az ezerrubeleseket is... tiszta sor!" – mondta lihegve és mordan nézett körül, mintha szidna valakit, mintha mind ellensége volna, mind bántotta volna és csak most sikerülne visszanyerni a becsületét. „Nesze nektek ezerrubeles kutyák! Tiszta sor!"

– Nesze, Rugaj, a bocskora! – mondta és odavetette neki a sáros nyúllábat – megszolgáltad – tiszta sor!

– Milka túlerőltette magát, csak ő érte utol háromszor a nyulat – mondta Nyikolaj, ő se figyelt senkire, nem törődött azzal, hogy hallgatják-e vagy sem.

– Nem nagy valami – oldalról elkapni! – mondta Ilagin csatlósa.

– Hát ha kifullad, akkor a hajsza végén elkapja akármelyik kuvasz is – mondta ekkor Ilagin, kivörösödött a nyargalásban meg izgalmában,

és zihált. Ekkor Natasa a lélegzetét visszatartva olyan éleset sikkantott örömében és elragadtatásában, hogy csak úgy csengett bele a többiek füle. Ezzel a sikkantással fejezte ki mindazt, amit a többi vadász az egymás szavába vágó beszélgetéssel fejezett ki. És ez a sikítás olyan furcsa volt, hogy máskor okvetlenül elszégyellte volna magát e vad visítás miatt és a többiek okvetlenül megütköztek volna rajta. A bácsi maga fűzte a hátsó kápához a nyulat, ügyesen és fürgén átvetette a ló tomporán, ezzel az átvetéssel mintegy szemrehányást fejezve ki a többiekkel szemben, aztán olyan arccal, mintha szóba se akarna állni senkivel, felült veressárga lovára és ellovagolt. Ő kívüle mindannyian szomorúan és mintegy sértődötten széledtek széjjel és csak jóval később zökkentek vissza az előbbi, színlelt egykedvűségbe. Még sokáig pillantgattak a vörös Rugajra – a sárral telepacskolt, görbehátú eb örvét csörgetve, a győztes nyugodt ábrázatával haladt a bácsi lova nyomában.

„Ugyan, hiszen én is olyan vagyok, mint a többiek, amíg hajszára nem kerül a sor. De akkor aztán jó lesz vigyázni!" – Nyikolaj ezt olvasta le a kutya ábrázatáról.

Amikor a bácsi jóval később odaléptetett Nyikolajhoz és beszédbe elegyedett vele, Nyikolajt egészen elbűvölte, hogy a bácsi mindaz után, ami történt, még szóba áll vele.

VII

Amikor Ilagin estefelé elbúcsúzott Nyikolajtól, Nyikolaj olyan messzire volt már hazulról, hogy elfogadta a bácsi ajánlatát: hagyja abba a vadászatot és háljon meg nála, a bácsinál, Mihajlovka falvában.

– Az volna a legjobb, ha eljönnétek hozzám, tiszta sor – mondta a bácsi. – Látjátok, nyirkos az idő – folytatta – pihennétek, aztán a kis grófnőt majd kocsin hazavitetnénk. – A bácsi ajánlatát elfogadták, a kocsiért küldtek egy vadászt Otradnojéba; Nyikolaj, Natasa és Petya meg elindult a bácsihoz.

Öt férficseléd – öreg és fiatal – szaladt ki a dísztornácra, hogy fogadja a gazdát. A hátsó lépcsőnél még több tucat asszony – öreg, javakorabeli, és fiatal – kandikált kifelé, hogy lássa a közelgő vadászokat. Natasa, a lovagló nő, sőt grófnő jelenléte odáig fokozta a bácsi cseléd-jeinek kíváncsiságát, hogy sokan minden teketória nélkül odamentek hozzá, a szeme közé néztek és ott a jelenlétében megjegyzéseket tettek rá, mintha afféle csuda tünemény volna és nem ember, tehát nem is hallhatná, nem is érthetné, mit mondanak róla.

– Odanézz, Arinka, oldalvást ül! Ő maga ül, a szoknyája alja meg lobog... Nézd csak, tülke is van!

– Szent atyám, még tőre is!...

– Akár egy tatár lány!

– Hogyhogy nem bukfenceztél le? – kérdezte a legmerészebb, most már egyenest Natasától.

A bácsi leszállt a nyergéből, buja kert övezte faházának tornácánál és házanépére egy pillantást vetve, parancsolóan azt kiáltotta, hogy húzódjanak onnan a szájtátók, és hogy meglegyen minden, ami a vendégek meg a vadászok fogadásához kell.

Mind szétfutottak. A bácsi levette Natasát a lóról és karonfogva felvezette a tornác rozoga lépcsőfokain. A vakolatlan, gerendafalú házban nem volt valami nagy tisztaság – látszott rajta: lakóinak nem csakis az az életcélja, hogy ott egy makula se essék – de azért elhanyagoltnak se lehetett mondani. A pitvarban friss alma szaga érzett. Farkas- és rókabőrök lógtak ott.

A bácsi az előszobán át egy kis terembe vezette vendégeit, ahol összecsukható asztal és vörös székek álltak, aztán a kerek nyírfaasztallal és egy díványnyal bútorozott fogadószobába, végül a rongyos díványnyal, elnyűtt szőnyeggel berendezett dolgozószobába, melynek falán Szuvorov arcképe, a gazda apjának és anyjának képe és magának a gazdának egyenruhás képe függött. A dolgozószobában erős dohány- és kutyaszag érzett.

A bácsi a dolgozószobában leültette a vendégeit, kérte, hogy érezzék magukat otthon, ő meg kiment. Rugaj – még mindig sáros volt a háta – besétált a dolgozószobába, felfeküdt a díványra és a nyelvével meg a fogával elkezdte tisztogatni magát. A dolgozószobából folyosó nyílt, ott szakadt függönyű spanyolfal látszott. A spanyolfal mögül női kacagás és suttogás hallatszott. Natasa, Nyikolaj és Petya levetette a felsőruháját és leült a díványra. Petya a karjára hajtotta a fejét és azonnal elaludt; Natasa és Nyikolaj szótlanul ült. Az arcuk égett; nagyon éhesek és nagyon vidámak voltak. Egymásra néztek (Nyikolaj a vadászat után, a szobában már nem tartotta szükségesnek, hogy kimutassa férfiúi fölényét húga előtt); Natasa rákacsintott bátyjára, egyikük sem állta sokáig – csengő kacagásra fakadtak, még arra sem jutott idejük, hogy valami ürügyet eszeljenek ki a nevetésre.

Kisvártatva belépett a bácsi, kozákkaftánban, kék hosszú nadrágban és kurta csizmában. És Natasa úgy érezte, hogy ez az öltözék, amelyben meglepetéssel és gúnyosan fogadta a bácsit Otradnojéban, arravaló öltözék bizony, egy cseppet se hitványabb a kabátnál meg a frakknál. A bácsi is vidám volt; nem sértődött meg a két testvér kacagásán (eszébe se jutott, hogy talán az ő életmódján nevetnek), sőt maga is csatlakozott a minden ok nélkül felfakadó kacagáshoz.

– Ez aztán a grófkisasszony, tiszta sor, én még nem láttam ilyet! – mondta és egy hosszúszárú pipát nyújtott Rosztovnak, egy másik, rövidre vágott pipát pedig megszokott mozdulattal három ujja közé fogott.

– Egész nap a nyeregben ült! Becsületére válnék ez még egy férfinak is. És mintha semmi se történt volna!...

Nem sokkal a bácsi után kinyitotta az ajtót egy lány – léptei zajából ítélve bizonyára mezítlábas – és bejött egy negyven év körüli, piros telt

ajkú, tokás, pirospozsgás, szép, kövér asszony; egy nagy, telerakott tálcát hozott. Ránézett a vendégekre és tisztelettel meghajolt feléjük; szeméből és minden mozdulatából csak úgy áradt a vonzó vendégszeretet és a méltóság. Bár módfelett testes lévén kénytelen volt előredülleszteni a mellét meg a hasát, és hátravetni a fejét, ez az asszony (a bácsi gazdaasszonya) rendkívül könnyeden lépkedett. Odament az asztalhoz, letette a tálcát, párnás, fehér kezével ügyesen leszedte róla és szétrakta az asztalon a palackokat, a harapnivalót meg a nyalánkságokat. Amikor befejezte, kifelé indult, majd mosolyogva megállt az ajtónál. „Ez vagyok én! Most már megérted a bácsit?" – mintha ezt mondta volna Rosztovnak egész megjelenése. Hogy ne értené meg! Nemcsak Rosztov, hanem Natasa is megértette a bácsit, megértette az összehúzott szemöldök jelentőségét, meg azt az önelégült boldog mosolyt, amely Anyiszja Fjodorovna beléptekor egy kissé redőbe vonta ajkát. A tálcán fűszeres pálinka, gyümölcslikőr, gomba, barnalisztből sült írós lepény, sonkolyos méz, habzó méhsör, alma, nyers mogyoró, pirított mogyoró és mézes mogyoró. Aztán hozott még Anyiszja Fjodorovna mézes és cukros befőttet, sonkát és frissen sült tyúkot.

Ez mind Anyiszja Fjodorovna éléskamrájából került elő: ezt mind ő takarította be, ő főzte be. Mindenen Anyiszja Fjodorovna ízlését lehetett érezni, mindenből az ő valója áradt. Minden csupa jó zamat, tisztaság, fehérség és kellemes mosoly, akárcsak ő.

– Egyék, grófkisasszony – mondta, valahányszor nyujtott Natasának ezt vagy azt. Natasa evett is mindent és úgy érezte, hogy ilyen írós lepényt, ilyen zamatos befőttet, meg mézes mogyorót és ilyen tyúkot ő még soha sehol nem látott és nem evett. Anyiszja Fjodorovna kiment. Rosztov meg a bácsi leöblintette a vacsorát egy kis meggypálinkával; a legutóbbi meg a következő vadászatról, Rugajról meg Ilagin kutyáiról beszélgettek. Natasa egyenesen ült a díványon és ragyogó szemmel hallgatta őket. Többször is próbálta felkelteni Petyát, hogy őneki is adjon valamit enni, de Petya csak motyogott, nem is lehetett érteni mit; nyilván fel sem ébredt.

Natasa olyan jókedvű volt, olyan jól érezte magát ebben a környezetben, hogy attól félt, talán túl hamar is küldik érte azt a kocsit. Az első véletlenül beálló szünet után a bácsi – ahogy történni szokott, ha először fogadunk otthonunkban ismerősöket – mintegy a vendégek gondolatára felelve, így szólt:

– Hát így élek-éldegélek én halálomig... Ha meghalok, tiszta sor, úgyse vihetek a sírba semmit. Hát minek vétkezzék az ember?!

A bácsi arca nagyon jelentőségteljes, sőt szép volt, amikor ezt mondta. Rosztovnak erre akaratlanul is eszébe jutott minden, ami jót csak hallott a bácsiról apjától, meg a szomszédoktól. A bácsinak a kormányzóság határain túl is az volt a híre, hogy igen nemeslelkű és önzetlen különc. Gyakran hívták: döntsön családi ügyekben, megtették végrendelet-végrehajtónak, titkokat bíztak rá, megválasztották bírónak meg

más tisztségre is, de a közszolgálatot mindig makacsul visszautasította; a tavaszt meg az őszt veressárga heréltjén, a mezőn töltötte, télen otthon tanyázott, nyáron meg buja kertjében heverészett.

– Mért nem szolgál, édes bátyám?

– Szolgáltam én, de otthagytam. Nem nekem való az, tiszta sor, nem boldogulok én azzal. Ez a ti dolgotok, nekem nincs hozzá elég eszem. A vadászat bezzeg az más, tiszta sor! Nyissátok csak ki az ajtót – kiáltotta. – Mért zártátok be?! – A folyosó, a korridor végén (a bácsi kolidornak nevezte) a vadász legényszobába nyílt egy ajtó – így nevezték a vadászok cselédszobáját. Gyors, mezítlábas léptek csosszantak és egy láthatatlan kéz kinyitotta a legényszoba ajtaját. A folyosóról tisztán behallatszott egy balalajka pengése; olyan ember játszott rajta, aki nyilvánvalóan mestere volt a dolgának. Natasa már rég felfülelt e hangokra és most kiment a folyosóra, hogy még tisztábban hallja.

– Mityka, a kocsisom... Vettem neki egy jó balalajkát... Szeretem hallani – mondta a bácsi. A bácsinál az volt a szokás, hogy valahányszor megjön a vadászatból, Mityka balalajkázik a vadász legényszobában. A bácsi szerette hallgatni ezt a muzsikát.

– De szép! Igazán kitűnő! – mondta Nyikolaj egy kis önkéntelen hanyagsággal, mintha szégyellné bevallani, hogy neki is nagyon tetszik ez a zene.

– Hogy-hogy kitűnő? – mondta szemrehányóan Natasa, mert megérezte, milyen hangsúllyal mondta ezt a bátyja. – Nem kitűnő, hanem valósággal elbűvölő! – Neki ez a dal ebben a pillanatban a zenei gyönyör csúcsát jelentette, mint ahogy a bácsi gombája, méhsöre, gyümölcspálinkája is a legjobb volt a világon.

– Még, tessék még – szólt be Natasa az ajtón, mihelyt elhallgatott a balalajka. Mityka hangolt, aztán szapora fogásokkal és futamokkal rázendített egy barinyára.[6] A bácsi csak ült és fejét oldalt hajtva, alig észrevehető mosollyal hallgatta. A barinya dallama százszor is ismétlődött. Többször felhangolták a balalajkát, aztán megint megszólaltak – ugyanazok a pengő hangok; de a hallgatók nem unták, sőt újra és újra hallani kívánták ezt a muzsikát. Anyiszja Fjodorovna belépett és kövér testével az ajtófélfának támaszkodott.

– Tetszik figyelni? – kérdezte Natasától olyan mosollyal, amely rendkívül hasonlított a nagybácsiéhoz. – Csuda jól játszik – mondta.

– De ezt a cifráját eltévesztette – mondta váratlanul, erélyes taglejtéssel a bácsi. – Ezt aprózni kell, tiszta sor, apróbbra pityegtetni!

– Hát maga is ért hozzá? – kérdezte Natasa. A bácsi nem felelt, csak elmosolyodott.

– Nézd meg csak, Anyiszjuska, épek-e még a húrok a gitáron? Rég nem volt már a kezemben, tiszta sor, egészen elhanyagoltam.

---

[6] barinya (eredetileg annyi, mint úrnő); egy orosz népdalfajta és népi táncfajta neve

Anyiszja Fjodorovna készségesen indult könnyed járásával, hogy teljesítse gazdája megbízását és már hozta is a gitárt.

A bácsi nem nézett senkire, lefújta a port, csontos ujjaival megkopogtatta a gitár fedelét, hangolt, aztán kényelmesen elhelyezkedett a karosszékben. Egy kissé színpadias taglejtéssel, a balkönyökét oldalt tartva, megfogta a gitárt, valamivel túl a nyakán, rákacsintott Anyiszja Fjodorovnára és elkezdte, de nem a barinyát – pendített egy tisztán zengő akkordot és egyenletesen, nyugodtan, de keményen, igen lassú ütemben azt az ismert dalt kezdte cifrázni: „Sej, a köves utcán végig." Mindjárt az első ütemre megzendült az ének dallama Nyikolaj és Natasa lelkében, mégpedig azzal a nyugodt vidámsággal, amely csak úgy áradt Anyiszja Fjodorovna egész lényéből. Anyiszja Fjodorovna elpirult, kendőjébe rejtette arcát és kacagva kiment a szobából. A bácsi tisztán, gondosan, erélyesen, keményen játszotta tovább a dalt és átszellemült, lelkes arccal nézett arra a helyre, ahonnan elment Anyiszja Fjodorovna. Mintha halvány mosoly bujkált volna az arcán, az egyik oldalt, ősz bajusza alatt, kivált akkor nevetett, amikor még jobban szárnyra kapott a dal, gyorsult az ütem és a futamos helyeken szaggatottan pattogott.

– Gyönyörű, édes bátyám, gyönyörű! Még, még! – kiáltotta Natasa, mihelyt befejezte a bácsi. Felugrott, megölelte és megcsókolta a bácsit. – Nyikolinka, Nyikolinka! – mondta és úgy nézett a bátyjára, mintha azt kérdezte volna: hát ez micsoda?

Nyikolajnak szintén nagyon tetszett a bácsi játéka. A bácsi másodszor is rázendített a dalra. Anyiszja Fjodorovna mosolygó arca megint feltűnt az ajtóban, mögüle meg újabb arcok kandikáltak elő... „Hűs forrásnak partja mentén – Kiált a lány: állj meg legény!" – játszotta a bácsi és megint pendített egy ügyes futamot, félbeszakította a dalt és megvonta a vállát.

– Még, még, aranyos bácsikám! – sóhajtotta Natasa olyan rímánkodó hangon, mintha ettől függne az egész élete. A bácsi felállt és mintha két ember lakna benne: az egyik, a komoly, mosolyogna a mulatóson, a mulatós meg együgyű, de akkurátus mozdulattal táncra illegetné a lábát.

– No, húgocskám! – kiáltotta a bácsi és Natasa felé lendítette kezét, amellyel az imént félbeszakította az akkordot.

Natasa ledobta kendőjét, amelyet magára borított, a bácsi elébe penderedett, csípőnek szegte a két karját, megriszálta a vállát és megállt.

Mikor hol és hogyan szívta magába ez az emigráns francia nő nevelte grófkisasszony ezt a szellemet abból az orosz levegőből, amelyet lélegzett; hogy tett szert ezekre a fogásokra, melyeket a *pas de châle*-nak már rég ki kellett volna szorítania? Mindegy – ez a szellem, ezek a fogások pontosan azok az utánozhatatlan, eltanulhatatlan orosz fogások voltak, amelyeket várt is tőle a bácsi. Mihelyt felállt, diadalmasan, büszkén és

ravasz-vidáman elmosolyodott – elszállt az első félelem, amely elfogta Nyikolajt meg a többi jelenlevőt valamennyit, hogy t. i. nem jól csinálja majd, és most már gyönyörködtek benne.

Azt csinálta, amit kellett, és oly pontosan, oly tökéletes pontossággal, hogy Anyiszja Fjodorovna, aki mindjárt odaadta neki a tánchoz szükséges keszkenőt, sírt is meg nevetett is, ahogy elnézte ezt a selyemben-bársonyban nevelt, vékonyka, kecses, és tőle oly idegen grófkisasszonyt, annyira meg tudta érteni mindazt, ami megvan benne, Anyiszjában, Anyiszja apjában, a nagynénjében, az anyjában és minden orosz emberben.

– No, kis grófnő, ez tiszta sor! – mondta boldog nevetéssel a bácsi, amikor befejezte a táncot. – Derék lány vagy, húgom! Már csak egy derék vőlegényt kéne választanod, tiszta sor!

– Már választott – mondta mosolyogva Nyikolaj.

– Igen? – kérdezte meglepetten a bácsi és kérdően nézett Natasára. Natasa boldog mosollyal igent bólintott.

– De még milyet! – mondta. Ám alig mondta ki, egy másik, új érzés- és gondolatsor támadt benne. „Mit jelentett Nyikolaj mosolya, mikor azt mondta: »Már választott.« Örül neki, vagy nem örül? Azt hiszi, hogy az én Bolkonszkijom nem helyeselné, nem értené meg ezt a mi örömünket. Nem, mindent megértene. Hol van most?" – gondolta Natasa és arca egyszerre elkomolyodott. De ez csak egy másodpercig tartott. „Ne gondolj, ne merj gondolni erre" – mondta magának és mosolyogva visszaült a bácsi mellé, kérte, hogy játsszék még valamit.

A bácsi játszott még egy dalt meg egy keringőt, aztán rövid hallgatás után megköszörülte a torkát és rágyújtott kedvelt vadásznótájára.

De szép hó hullt tegnap este,
De szép hó hullt a mezőre...

A bácsi úgy énekelt, ahogy a nép szokott, azzal a teljes, ártatlan meggyőződéssel, hogy a dalban csakis a szöveg a fontos, hogy a dallam magamagától jön és hogy szövegtelen dallam nincs is, hisz a dallam csak azért van, mert úgy kerek az ének. Ez volt az oka, hogy ez az öntudatlan dallam, akár a madár dala, a bácsi szájából is rendkívül szépen zengett. Natasát elbűvölte a bácsi éneke. Elhatározta, hogy nem tanul tovább hárfázni, ezentúl csakis gitározik. Elkérte a bácsitól a gitárt és mindjárt megpendített néhány akkordot, dalkíséretül.

Tíz óra tájban érte jött Natasáért és Petyáért egy kocsi, egy homokfutó meg három lóhátas, akiket keresésükre küldtek. A gróf és a grófné nem tudta, hol vannak, és a küldönc jelentése szerint nagyon nyugtalankodtak.

Petyát úgy vitték ki és tették fel a kocsira, mint egy holttestet. Natasa meg Nyikolaj a homokfutóra ült. A bácsi bebugyolálta Natasát és egészen új gyengédséggel búcsúzott el tőle. Gyalog elkísérte őket a hídig,

amelyet a folyón átgázolva meg kellett kerülni, és néhány vadászt lámpásokkal a kocsik elé rendelt.

– Isten veled, drága húgom! – kiáltotta a sötétből a bácsi hangja, de nem az, amelyet azelőtt ismert Natasa, hanem az, amely azt énekelte: „De szép hó hullt tegnap este."

Abban a faluban, ahol keresztülhaladtak, mécsek vörös fénye pislákolt, és vidító füstszag érzett.

– Micsoda nagyszerű ember ez a bácsi! – mondta Natasa, amikor kijutottak az országútra.

– Igen – mondta Nyikolaj. – Nem fázol?

– Nem, remekül érzem magam, remekül. Csuda jól! – mondta Natasa szinte megütközve. Sokáig hallgattak.

Sötét és nyirkos volt az éj. Még a lovakat se lehetett látni; csak hallották, ahogy caplatnak a láthatatlan sárban.

Mi ment végbe ebben a fogékony gyermeklélekben, amely olyan mohón kapta el és szívta fel az élet legkülönbözőbb benyomásait? Hogy is fért el benne mindez? De nagyon boldog volt. Már közeledtek haza, mikor egyszerre rázendített a „De szép hó hullt tegnap este" dallamára, melyet egész úton próbált elkapni és most végre elkapta.

– Elkaptad? – kérdezte Nyikolaj.

– Mire gondoltál most, Nyikolinka? – kérdezte Natasa. Szerették ezt meg-megkérdezni egymástól.

– Én? – szólt Nyikolaj, felújítva gondolatait. – Tudod, először arra gondoltam, hogy Rugaj, a vörös kutya hasonlít a bácsihoz és hogy ha ember volna, akkor a bácsit mindig maga mellett tartaná, ha nem is a hajsza végett, hát csak mert olyan jól összeillenek – de állandóan ott tartaná. Derék ember ez a bácsi! Nem igaz? No, és te?

– Én? Várj, várj. Igen: én eleinte azt gondoltam, hogy kocsikázunk, és azt hisszük, hazamegyünk, pedig isten tudja, hová visz bennünket a kocsi ebben a sötétben, és hirtelen megérkeztünk és azt látjuk, hogy nem Otradnojéban, hanem tündérországban vagyunk. Aztán még azt gondoltam, hogy... Nem, nem gondoltam semmi egyebet.

– Tudom, biztosan *rá* gondoltál – mondta Nyikolaj mosolyogva, ahogy Natasa a hangja csengéséből megállapította.

– Nem – felelte Natasa, bár azonközben csakugyan Andrej hercegre gondolt, meg arra is, hogy' tetszenék neki a bácsi. – Hanem még azt ismételgetem, egész úton azt hajtogatom magamban: de jól szerepelt az az Anyiszjuska, de jól szerepelt... – mondta Natasa. És Nyikolaj fülét minden ok nélkül felbuggyanó, boldog, csengő kacagás ütötte meg.

– Hanem tudod – mondta hirtelen – én tudom, hogy soha többé nem leszek olyan boldog, nyugodt, mint most.

– Hát ez badarság, ostobaság, képzelődés – mondta Nyikolaj és azt gondolta: „Milyen aranyos ez az én Natasám! Nincs nekem ilyen barát-

tom másik és nem is lesz soha. Minek is megy férjhez? Mindig együtt utazgatnánk."

„Milyen aranyos ez a Nyikolaj!" – gondolta Natasa.

– Á! Még ég a lámpa a szalonban – mondta Natasa és a ház ablakaira mutatott, amelyek szépen ragyogtak az éjszaka nyirkos, bársonyos sötétjében.

VIII

Ilja Andrejics gróf lemondott a nemesség vezetőjének tisztségéről, mert az túlságosan nagy költséggel járt. De ügyei csak nem fordultak jobbra. Natasa és Nyikolaj gyakran látták, hogy szüleik titokban, nyugtalanul beszélgetnek egymással, gyakran hallottak szóbeszédet arról, hogy eladják a pompázatos, ősi Rosztov-házat meg a Moszkva környéki birtokot. A lemondás után nem kellett olyan nagy fogadásokat rendezni, az otradnojei élet csendesebben folyt, mint az előző években; de az óriási ház meg a hátsó épület mégis mindig tele volt emberrel; mégis több mint húsz ember ült asztalhoz. Ezek mind a háznéphez tartoztak, szinte családtagnak számítottak, vagy olyan emberek voltak, akiknek – úgy látszott – okvetlenül ott kell élniök a gróf házában. Ilyenek voltak: Dimmler, a zenész, feleségestül; Vogel, a táncmester, családostul; egy Belova nevű aggszűz, aki régóta a házban lakott, és még sokan mások: Petya tanítói, a grófkisasszonyok volt nevelője és – minden jogcím nélkül – olyan emberek, akiknek jobb vagy előnyösebb volt a grófnál lakni, mint otthon. Nem jártak már hozzájuk olyan sokan, mint azelőtt, de az élet folyása maradt a régi, mert másképp sem a gróf, sem a grófné nem tudta elképzelni az életet. Maradt a vadászkompánia, sőt meg is szaporodott Nyikolajjal, maradt az ötven ló és a tizenöt kocsis a lóistállóban; maradtak a drága névnapi ajándékok, meg a járásra szóló ünnepi ebédek, maradtak a gróf whist- és boston-játszmái, amelyeknek során hagyta, hogy belelessenek a kártyáiba és mindennap száz meg száz rubelt nyeretett a szomszédjaival, akik azt a jogot, hogy játéktársai lehetnek Ilja Andrejics grófnak, úgy tekintették, mint a legeslegelőnyösebb bérletet.

A gróf, mint valami óriási hálóban, úgy járt ügyeiben-bajaiban; igyekezett el se hinni, hogy belegabalyodott, és lépésről lépésre mind jobban belekuszálódott és érezte, nincs ereje sem széttépni a köréje fonódó hálót, sem óvatosan és türelmesen hozzáfogni a kibogozásához. A grófné szerető szíve megsejtette, hogy gyermekei tönkremennek, hogy a gróf nem hibás, mert nem tud más lenni, mint ami; hogy a gróf maga is szenved (bár titkolja) mind a maga, mind a gyermekei tönkrejutásától – és igyekezett megtalálni, milyen eszközzel segíthet a dolgon. A maga asszonyi észjárása csak egy eszközt javallt neki – szerezzen Nyikolajnak egy gazdag menyasszonyt. Érezte, ez az utolsó reménysugár, és ha Nyikolaj visszautasítja azt a partit, amelyet már ki is választott a számára, mindörökre le kell mondani annak lehetőségéről, hogy rendbehozhatják ügyei-

ket. Julie Karagina volt a menyasszonyjelölt, igen derék és erényes szülők lánya, akit gyermekkora óta ismertek Rosztovék; most gazdag eladólány, mert meghalt az utolsó fiútestvére is.

A grófné egyenesen meg is írta Karaginának Moszkvába; azt ajánlotta, házasítsák össze a lányt meg a fiát – és kedvező választ kapott. Karagina azt válaszolta, ő beleegyezik, minden a lánya hajlandóságától függ. Meghívta Nyikolajt, utazzék Moszkvába.

A grófné könnyes szemmel többször is elmondta fiának: most, amikor már mind a két lánya révbe jutott, az az egyetlen vágya, hogy őt is nősnek lássa. Azt mondta, nyugodtan dől a sírba, ha ez megtörténik. Aztán azt mondta, már ki is szemelt egy gyönyörű lányt, és igyekezett kipuhatolni, mi a véleménye Nyikolajnak a házasságról.

Más beszélgetések során dicsérte Julie-t és azt tanácsolta Nyikolajnak, utazzék Moszkvába az ünnepekre, ott vigadjon. Nyikolaj megsejdítette, hova akar kilyukadni az anyja, és az egyik ilyen beszélgetés alkalmával teljes nyíltságra szólította fel az anyját. A grófné kereken bevallotta, helyzetük megjavításának minden reménye azon alapszik, elveszi-e Nyikolaj Karaginát, vagy sem.

– És ha vagyontalan lányt szeretnék, akkor is azt követelné, *maman*, hogy feláldozzam szerelmemet és becsületemet a vagyon miatt? – kérdezte anyjától; nem volt tisztában azzal, mily kegyetlen ez a kérdés, csupán nemeslelkűségét akarta tanúsítani.

– Nem, nem értettél meg, fiam – mondta az anyja, mert nem tudta, hogy is igazolja magát. – Nem jól értetted, Nyikolinka. Azt akarom, hogy boldog légy – tette hozzá, de érezte, hogy ez hamis, hogy belezavarodik. Zokogásra fakadt.

– Ne sírjon, mama, csak mondja meg, hogy akarja ezt, hisz' tudja: én egész életemet, mindent feláldozok, csak maga nyugodt legyen – mondta Nyikolaj. – Mindent feláldozok magáért, még a szerelmet is.

De a grófné nem így akarta felvetni a kérdést: ő nem akart áldozatot a fiától, ő maga akart áldozatot hozni érte.

– Nem, nem értettél meg, ne is beszéljünk róla tovább – mondta könnyét törölgetve.

„Igen, talán csakugyan szegény lányt szeretek – mondta magában Nyikolaj – dehát feláldozzam a szerelmemet és a becsületemet a vagyonért? Csodálkozom, hogy a mama ilyet mondhatott nekem. Azért, mert Szonya szegény, én már nem szerethetem – gondolta – nem viszonozhatom odaadó, hűséges szerelmét? Pedig övele biztosan boldogabb leszek, mint valami Julie-féle bábuval. Én nem tudok parancsolni az érzéseimnek – mondta magában. – Ha egyszer szeretem Szonyát, akkor ez az érzés mindennél erősebb és magasztosabb nekem."

Nyikolaj nem utazott Moszkvába, a grófné meg nem kezdte újra a beszélgetést a házasságról, és szomorúan, sőt néha ingerülten figyelte, hogy a jelek szerint mind jobban és jobban közeledik egymáshoz a fia meg a hozománytalan Szonya. Megdorgálta magát, amiért nem tudta megállni,

hogy ne zsémbeljen Szonyával, ne kössön bele, gyakran minden ok nélkül ne vágjon a szavába, ne önözze és ne szólítsa „kedvesem"-nek. A jóságos grófné épp azért haragudott a legjobban Szonyára, mert ez a szegény, feketeszemű unokahúg olyan szelíd, olyan jó, olyan odaadóan hálás jóltevőinek és oly híven, oly kitartóan, oly nagy önfeláldozással szerelmes Nyikolajba, hogy lehetetlen korholni bármivel is.

Nyikolaj a szabadsága hátralevő részét is a szülei házában töltötte. Andrej hercegtől, a vőlegénytől már a negyedik levelet kapták; Rómából azt írta, már rég útban volna Oroszország felé, de a meleg éghajlat alatt felnyílt a sebe; emiatt a jövő év elejére kell halasztania a hazaindulást. Natasa ugyanolyan szerelmes volt a vőlegényébe, ugyanúgy megnyugtatta ez a szerelem, mint eddig és ugyanolyan fogékony volt az élet minden öröme iránt; de Andrej távolléte negyedik hónapjának vége felé néha olyan szomorúság szállta meg, hogy nem tudott küzdeni ellene. Sajnálta magát, sajnálta, hogy ő csak úgy hiába teng-leng, hogy ő senkié sem, épp ezekben az időkben, amikor – érezte – annyira tudna szeretni, és őt is annyira tudnák szeretni!

Nem valami vidám volt az élet Rosztovéknál!

IX

Beköszöntött a karácsony, de az ünnepi misén, a szomszédok és a cselédség ünnepélyes és unalmas köszöntőin, meg azon kívül, hogy mindenki új ruhát öltött – nem történt semmi különös, ami ünneppé avatta volna ezt az időt: pedig nappal a szélcsendes, húszfokos hidegben, a verőfényes, vakító napon, éjjel meg a csillagok téli világánál szükségét érezte az ember, hogy valamiképp ünneppé avassa.

Ünnep harmadnapján, ebéd után az egész háznép szétszéledt, kiki a szobájába. Ez volt a legunalmasabb szaka a napnak. Nyikolaj délelőtt odajárt a szomszédoknál, most aludt a pamlagosban. Az öreg gróf is pihent a dolgozószobában. A szalonban a kerek asztalnál ott ült Szonya és hímzésmintát másolgatott. A grófné kártyát vetett. A bolond Nasztaszja Ivanovna két anyóka társaságában bús képpel az ablaknál gubbasztott. Natasa bement a szobába, odament Szonyához, nézegette, mit csinál, majd odament anyjához és szótlanul megállt.

– Hát te mit jössz-mész, mint a kísértet? – kérdezte az anyja. – Mi kell neked?...

– Nekem *ő* kell... most, azonnal, *ő* kell nekem – mondta Natasa; ragyogott a szeme, de nem mosolygott. A grófné felemelte a fejét és figyelmesen nézett a lányára.

– Ne nézzen rám, mama, ne nézzen rám, mert mindjárt sírva fakadok.

– Ülj le, ülj itt velem egy kicsit – mondta a grófné.

– Nekem *ő* kell, mama. Mért kell nekem így kallódni, mama?...

– Hangja megszakadt, könny szökött a szemébe, és ő, hogy eltitkolja, sarkon fordult és kiment a szobából. Átment a pamlagosba, álldogált, tűnődött ott egy ideig, aztán a cselédlányok szobájába ment. Ott egy öreg komorna éppen zsémbelt egy fiatal lánnyal, aki a hidegtől pihegve befutott a hátsó udvarról.

– Elég a játékból – mondta az öreg komorna. – Mindennek megvan a maga ideje.

– Hagyjad, Kondratyevna – mondta Natasa. – Menj, Mavrusa, menj.

Dolgára engedte Mavrusát, aztán a termen át az előszobába ment. Egy öreg és két fiatal inas kártyázott ott. A kisasszony beléptekor abbahagyták a játékot és felálltak. „Mit csináljak velük?" – gondolta Natasa.

– Nyikita, kérlek szaladj csak el... – „Hova is küldjem?" – Igen, szaladj csak a hátsó udvarba és hozz, kérlek egy kakast; te meg, Misa, zabot hozzál.

– Egy kis zabot parancsol? – kérdezte Misa vidáman és készségesen.

– Csak menj, menj, gyorsan – erősítette meg a parancsot az öreg is.

– Te meg, Fjodor, szerezz krétát.

A tálaló mellett elhaladva meghagyta, hogy szolgálják fel a szamovárt, holott még korántsem jött el az ideje.

Foka, a tálaló inas a legharagosabb ember volt az egész házban. Natasa szerette kipróbálni rajta a hatalmát. Foka nem hitt a szavának és nekiszegezte a kérdést – csakugyan?

– No, derék kisasszony! – mondta Foka mórikált durcássággal.

A házban senki sem szórta úgy az embereket, senki sem adott nekik annyi munkát, mint Natasa. Nem tudott ránézni az emberekre közömbösen, anélkül, hogy ne küldte volna őket valahová. Szinte próbára tette őket, nem haragszik-e meg, nem duzzog-e valaki közülük, de az emberek senkinek a parancsát sem teljesítették olyan szívesen, mint a Natasáét. „Mit csináljak? Hova menjek?" – gondolta Natasa, ahogy végigballagott a folyosón.

– Nasztaszja Ivanovna, mim születik majd nekem? – kérdezte a bolondtól, aki kacabajkájában épp szembe jött vele.

– Neked? Bolhád, szöcskéd, szitakötőd – felelte a bolond.

„Istenem, istenem, mindig egy és ugyanaz. Jaj, hová is legyek? Mit kezdjek magammal?" És szapora kopogással felfutott a lépcsőn Vogelheż, aki az emeleten lakott feleségével. Vogelnél ott ült két nevelőnő, az asztalon ott állt néhány tányér mazsola, dió és mandula. A két nevelőnő arról beszélt, hol olcsóbb az élet, Moszkvában vagy Odesszában. Natasa leült egy percre, hallgatta egy ideig a beszélgetést, komoly, töprengő arccal, aztán felállt.

– Madagaszkár szigete – mondta. – Ma-da-gasz-kár – ismételte, külön megnyomva minden szótagot és nem is válaszolva *mme* Schossnak arra a kérdésére, hogy mit mond, kiment a szobából.

Petya, az öccse, szintén odafent volt: a nevelőjével valami tűzijátékon babrált, amelyet éjjel akart megereszteni.

– Petya! Petyka! – kiáltotta. – Vigyél le. – Petya odaszaladt és odatartotta a hátát. Natasa felugrott rá, körülölelte a nyakát, Petya meg szökdelve futásnak eredt vele. – Nem, nem kell... Madagaszkár szigete – mondta Natasa, leugrott Petya hátáról és leszaladt.

Mintegy bejárta birodalmát, kipróbálta hatalmát és meggyőződött, hogy mindenki hűséges alattvalója; de mégis unatkozott; bement a terembe, kezébe vette a gitárt, beült egy sötét sarokba, egy kis szekrény mögé és végigpengette a mély húrokat, egy dallamot művészkedett rajtuk; egy operából jegyezte meg, amelyet Pétervárott, Andrej herceggel hallott. Avatatlan hallgató azt mondta volna, hogy ennek a gitárjátéknak semmi értelme sincs, de az ő képzeletében ezek a hangok az emlékek egész sorát elevenítették fel. Ült-ült a kis szekrény mögött, a tálaló ajtaján beszüremlő fénysávra meresztette szemét, hallgatta önmagát és emlékezett.

Szonya a tálaló felé haladt a termen át egy kis pohárral. Natasa rápillantott a tálaló ajtajának nyílásán keresztül, és úgy rémlett, mintha csak emlékeznék arra, hogy a tálaló ajtajának nyílásán fény szüremlik be, és hogy Szonya odafelé megy a kis pohárral. „Igen, ez is ugyanígy volt, pontosan így" – gondolta Natasa.

– Mi ez, Szonya? – kiáltotta Natasa és tovább pengetett egy vastag húrt.

– Ah, itt vagy?! – kérdezte Szonya, összerezzent, odament és figyelmesen hallgatta. – Nem tudom. A vihar? – kérdezte bizonytalanul, mert félt, hogy téved.

„Hát, pontosan ugyanúgy idejött és ilyen félénken elmosolyodott annak idején is – gondolta Natasa – és én pontosan ugyanúgy... arra gondoltam, hogy hiányzik belőle valami."

– Nem, ez a kardal a Vízhordóból,[7] hallod? – És Natasa énekszóval fejezte be a kardal motívumát, hogy Szonya jobban értse.

– Hová indultál? – kérdezte Natasa.

– Friss vizet akartam hozni a pohárban. Mindjárt befejezem a hímzésminta rajzát.

– Te mindig dolgoskodol, én meg lásd, nem bírok – mondta Natasa. – Hát Nyikolinka hol van?

– Azt hiszem, alszik.

– Menj oda, Szonya, költsd fel – mondta Natasa. – Mondd, hogy hívom énekelni. – Elüldögélt még és azon gondolkozott, mit jelent mindez, mi volt mindez; de nem oldotta meg a kérdést – igaz, egy cseppet sem sajnálta – és képzeletében megint visszaszállt abba az időbe, amikor együtt volt Andrejjel, és Andrej szerelmes szemmel nézett rá.

„Jaj, csak jöjjön minél hamarább! Úgy félek, hogy nem így lesz! És

[7] Cherubini operájából, a *Les deux Journées*-ból.

ami a fő: öregszem – ez a bökkenő! Nem lesz már többé soha az, ami most megvan bennem. De talán még ma megjön, talán ebben a pillanatban. Tán már meg is érkezett és ott ül a szalonban. Talán már tegnap is itt volt, de én elfelejtettem." Felállt, letette a gitárt és a szalonba ment. Az egész háznép – a tanítók, a nevelőnők – és a vendégek már mind ott ültek a teázó-asztalnál. Férfiak álltak az asztal körül, de Andrej herceg nem volt köztük, csak a régi élet folydogált tovább.

– Á, itt van – mondta Ilja Andrejics, amikor meglátta a belépő Natasát. – No, ülj ide, mellém. – De Natasa megállt az anyja mellett, körülnézett, mintha keresne valamit.

– Mama! – mondta. – Teremtse elő nekem *őt*, teremtse elő, mama, de rögtön, de rögtön – és megint csak alig-alig tudta visszafojtani zokogását.

Natasa egy percre leült az asztal mellé, hallgatta az idősebbek szavát meg Nyikolajét, aki szintén odament az asztalhoz. „Istenem, istenem, mindig ugyanazok az arcok, ugyanaz a csevegés, a papa is pontosan ugyanúgy tartja a csészét és fújja a teát!" – gondolta Natasa és rémülten tapasztalta, hogy undor émelyeg benne az egész háznéppel szemben, mert most is ugyanolyanok, amilyenek voltak.

Tea után Nyikolaj, Szonya és Natasa átment a pamlagosba, a mindhármuk kedvelte zugolyba, ahol a legbensőségesebb beszélgetésbe szoktak elmerülni.

X

– Veled is megesik – kérdezte bátyjától Natasa, amikor letelepedtek a pamlagosban – veled is megesik, hogy azt hiszed, nem lesz semmi, semmi; hogy minden csak volt, ami jó? És nem is csak unatkozol, hanem szomorkodol.

– De még mennyire! – felelte Nyikolaj. – Velem már az is megesett, hogy minden jó volt, mindenki vidám, de nekem az jutott eszembe, hogy ezzel minddel torkig vagyok és hogy mindenkinek meg kell halni. Az ezredben egyszer mentem mulatni, pedig szólt a zene... és én egyszeribe mégis úgy meguntam az életet...

– Jaj, ismerem én azt. Tudom, tudom – kapott a szón Natasa. – Még kicsi voltam, már akkor is megtörtént velem. Emlékszel, egyszer kikaptam a szilva miatt, ti meg mind táncoltatok; én ott kuksoltam a tanteremben és zokogtam; sosem felejtem el: szomorú is voltam, sajnáltam is mindenkit, magamat is és mindenkit, de mindenkit. És ami a fő, nem voltam hibás – mondta Natasa – emlékszel?

– Emlékszem – felelte Nyikolaj. – Arra is emlékszem, hogy aztán odamentem hozzád és szerettelek volna megvigasztalni, és tudod, restelltem magam. Szörnyű nevetségesek voltunk. Nekem akkor volt egy játékállatom, és neked akartam adni. Emlékszel?

– Hát te emlékszel – kérdezte Natasa tűnődő mosollyal – hogy régen-

régen, amikor még egészen kicsik voltunk, a bácsi behívott bennünket a dolgozószobájába, ez még a régi házban volt, és nagyon sötét volt – mi bementünk és egyszer csak ott áll...

– Egy szerecsen – fejezte be Nyikolaj boldog mosollyal – hogy' ne emlékeznék rá? Ma se tudom, hogy szerecsen volt-e csakugyan, vagy csak álmunkban láttuk, vagy csak mesében hallottuk.

– Szürke volt, emlékszel, a foga meg fehér – ott áll és néz-néz miránk...

– Maga is emlékszik, Szonya? – kérdezte Nyikolaj...

– Igen, igen, én is emlékszem valami effélére – felelte Szonya bátortalanul...

– Hát én megkérdeztem a papától is, a mamától is, csakugyan szerecsen volt-e az – mondta Natasa. – Azt mondták, nem volt ott semmiféle szerecsen. Pedig te is emlékszel rá!

– Hogyne, mintha most is látnám a fogát.

– Olyan furcsa, akárcsak álmomban láttam volna. Ezt szeretem.

– Hát arra emlékszel-e, hogy tojással gurigáztunk a teremben és egyszeribe ott termett két banya, és elkezdtek hengergőzni a szőnyegen. Volt-e ilyen, vagy nem?! Emlékszel, milyen volt?

– Emlékszem. Hát te emlékszel-e, hogy a papa kék bundában lőtt egyet a puskájával a tornácon? – A visszaemlékezés, nem a szomorkásan öreges, hanem a költőien fiatalos visszaemlékezés gyönyörével, mosolyogva sorra vették annak a régmúltnak emlékeit, amelyben az álom már egybefolyik a valósággal, és csendesen nevetve örültek valaminek.

Szonya, mint mindig, most is elmaradt tőlük, noha közösek voltak az emlékeik.

Szonya sok mindent nem értett abból, amit ők felemlegettek, de amit megértett, az sem ébresztett benne olyan költői érzést, amilyet ők éreztek; Szonya csak az ő örömüket élvezte, és azt igyekezett utánozni.

Csak akkor kapcsolódott bele igazán a visszaemlékezésbe, mikor az ő első ott-tartózkodását említették. Elmondta, hogy félt Nyikolajtól, mert zsinór volt a kabátján, őt meg azzal fenyegette a dadája, hogy zsinór közé varrják.

– Nekem meg, emlékszem, azt mondták, hogy te egy káposzta tövében születtél – mondta Natasa – én, emlékszem, akkor nem mertem kételkedni benne, de tudtam, hogy nem igaz, és olyan kellemetlenül éreztem magam.

E beszélgetés alatt a pamlagos szoba hátsó ajtaján bedugta fejét egy szobalány.

– Elhozták a kakast, kisasszony – súgta a lány.

– Nem kell. Polja, vitesd vissza – mondta Natasa.

A pamlagosban folyó beszélgetés derekán belépett a szobába Dimmler, odament a hárfához, amely a szögletben állt. Levette róla a posztótokot, és a hárfa hamis hangot adott.

– Eduard Karlics, játssza el *monsieur* Field Nocturne-jét, amit annyira szeretek – hallatszott az öreg grófné hangja az előszobából.

Dimmler megpendített egy akkordot, Natasához, Nyikolajhoz és Szonyához fordult.

– Milyen csendesen ülnek a fiatalok!

– Igen, filozofálgatunk – mondta Natasa, egy percre odatekintett, aztán folytatták a társalgást. Az álmokról folyt a beszélgetés.

Dimmler rázendített a dalra. Natasa lábujjhegyen, nesztelenül odament az asztalhoz, felvette a gyertyát, kivitte, aztán visszatért és leült a helyére. A szobában, kivált a pamlagon, ahol ültek, sötét volt, de a nagy ablakon át beömlött a padlóra a telihold ezüstfénye.

– Tudjátok – kezdte súgva Natasa és közelebb húzódott Nyikolajhoz meg Szonyához, amikor Dimmler befejezte a játékot, de a húrokat halkan pengetve még mindig ott ült, láthatólag tétovázott, abbahagyja-e, vagy másik dalba kezdjen – tudjátok, amikor az ember így elkezd visszaemlékezni, és minden emléket sorra vesz, a végén annyira belemerül a visszaemlékezésbe, hogy már arra is emlékszik, ami régesrég történt, mielőtt még a világra jött.

– Ez a metampszikóz[8] – mondta Szonya, aki mindig jól tanult és mindent észben tartott. – Az egyiptomiak azt hitték, a lelkünk állatokban lakott és megint állatokba költözik.

– Nem, én nem hiszem azt, hogy állatokban laktunk – mondta Natasa még mindig suttogva, jóllehet a zene már elhallgatott – sőt biztosan tudom, hogy angyalok voltunk ott valahol, és itt is jártunk már, azért emlékszünk mindenre...

– Csatlakozhatok önökhöz? – kérdezte halkan Dimmler, odament és leült melléjük.

– Ha angyalok voltunk, akkor miért csúsztunk le? – vetette Natasa ellen Nyikolaj. – Nem, ez lehetetlen!

– Nem csúsztunk le! Ki mondta azt neked, hogy lecsúsztunk?... Miért tudom én, hogy mi voltam azelőtt? – tiltakozott meggyőződéssel Natasa. – Mert a lélek halhatatlan... tehát ha mindig élni fogok, akkor már előbb is éltem és örökkön-örökké élek.

– Igen, de nehéz elképzelnünk az örökkévalóságot – mondta Dimmler, aki az előbb szelíden-lenéző mosollyal ment oda a fiatalokhoz, de most ugyanolyan halkan és komolyan beszélt, mint ők.

– Miért nehéz elképzelni az örökkévalóságot? – kérdezte Natasa. – Ma van, holnap is lesz, mindig lesz, és tegnap is volt, tegnapelőtt is volt...

– Natasa! Rajtad a sor. Énekelj nekem valamit – hallatszott a grófné hangja. – Mért bújtatok össze, akár az összeesküvők?

– Annyira nincs kedvem, mama! – mondta, de felállt.

---

[8] helyesen: metempszichózis – lélekvándorlás. Szonya franciás affektálással ejti a szót.

Egyiküknek se, még a javakorbeli Dimmlernek se volt ínyére, hogy abbahagyja a beszélgetést és előbújjon a pamlagos szoba zugolyából, de Natasa már felállt, és Nyikolaj is leült a klavikordhoz. Natasa mint mindig, a terem közepére állt, a legalkalmasabb helyet választotta a rezonancia szempontjából, és rázendített édesanyja kedvelt dalára.

Azt mondta ugyan, hogy nincs kedve énekelni, de még nem énekelt úgy azelőtt és sokáig nem énekelt úgy azután, ahogy azon az estén énekelt. Ilja Andrejics gróf a dolgozószobában hallgatta énekét, ahol Mityinkával tárgyalt, és mint az iskolásgyermek, ha siet már játszani és csak összerántja a lecke utólját – egyik szavát a másikba öltve osztogatta parancsait az intézőnek, végtére is elhallgatott, és Mityinka, szintén fülelve, néma mosollyal állt a gróf előtt. Nyikolaj le nem vette szemét a húgáról és egy ütemre lélekzett vele. Szonya hallgatta-hallgatta és arra gondolt, milyen óriási különbség van közte meg barátnője közt, és menynyire lehetetlen, hogy Szonya akár egy picikét is olyan elbűvölő legyen, mint unokahúga. Az öreg grófné boldog-bús mosollyal, könnyes szemmel üldögélt és olykor-olykor megcsóválta a fejét. Natasára, a maga fiatalságára, meg arra gondolt, hogy valami szörnyű természetellenesség van Natasa és Andrej herceg küszöbönálló házasságában.

Dimmler odaült a grófné mellé és szemét eltakarva hallgatta Natasát.

– Hát, grófné – mondta végül – ez Európára szóló tehetség; már nincs is mit tanulnia, ez a lágyság, ez a gyöngédség, ez az erő...

– Jaj, de féltem, de féltem – mondta a grófné, megfeledkezett arról, kivel beszél. Anyai ösztöne azt súgta, hogy túlságosan is sok minden van Natasában, és épp emiatt nem lesz majd boldog. Natasa még nem fejezte be az éneket, amikor ujjongva beszaladt a szobába a tizennégy éves Petya és hozta a hírt: megjöttek a maskurák.

Natasa hirtelen megállt.

– Fajankó! – kiáltott rá öccsére, odaszaladt az asztalhoz, ráomlott és olyan zokogásra fakadt, hogy sokáig nem tudta abbahagyni.

– Semmi, semmi, mama, igazán semmi, csak úgy megijesztett Petya – mondta és igyekezett mosolyogni, de mindegyre hullott a könnye és mindegyre fojtogatta a sírás.

A maskarába öltözött cselédek – mackók, törökök, fogadósok, dámák – félelmesek és mulatságosak, akik hideget és jókedvet hozva a házba, eleinte szurkolva szorongtak az előszobában; aztán egymás mögé bújva, betolultak a terembe; és eleinte némileg elfogódva, később mind vígabban és egységesebben, rákezdték a dalt, a táncot, a körtáncot, a karácsonyi játékokat. A grófné felismerte az arcokat, mulatott egy darabig a maskurákon, aztán a szalonba ment. Ilja Andrejics gróf ragyogó mosollyal ott ült a teremben és biztatta a figurákat. A fiatalság eltűnt valahová.

Egy félóra múlva, a többi maskura közt megjelent még egy agg hölgy abroncsos rokolyában – ez Nyikolaj volt; egy török leány – Petya; egy

Natasa és Nyikolaj a bácsinál.

pojáca – Dimmler; egy huszár – Natasa; meg egy cserkesz – Szonya; kormos dugóval bajuszt meg szemöldököt pingáltak maguknak.

A maskarátlanok megértően azt színlelték, mintha meglepődnének és nem ismernék fel őket; a fiatalok a sok dicséret után elhitték – csakugyan olyan nagyszerű a lárvájuk, hogy meg kell mutatni másoknak is.

Nyikolaj szerette volna a pompás szánúton megfarsangoltatni hármasfogatával mindnyájukat, azt ajánlotta hát, hogy vigyenek magukkal vagy tíz maskarás cselédet és szánkázzanak el a bácsihoz.

– Ugyan, ugyan, csak megzavarnátok az öreget! – mondta a grófné. – És aztán meg se lehet fordulni nála. Ha már mentek, hát menjetek Meljukovékhoz.

Meljukova, egy özvegyasszony – akinek különböző korú gyermekei voltak, úgyszintén nevelőnőket és nevelőket tartott – négy versztányira lakott Rosztovéktól.

– *Ez* okos ötlet, *ma chère* – kapott a szón a nekividult öreg gróf. – Mindjárt én is beöltözöm és veletek megyek. Felpezsdítem egy kicsit Paşetát, fel én!

De a grófné nem engedte el a grófot: a grófnak akkoriban állandóan fájt az egyik lába. Azt végezték, hogy Ilja Andrejics nem mehet, de ha Luiza Ivanovna (*m-me* Schoss) megy, akkor a kisasszonyok is elmehetnek Meljukovához. Az örökké félénk, szégyenlős Szonya kérte a legsürgősebben Luiza Ivanovnát, hogy ne mondjon nemet.

Szonya maszkja volt a legkülönb. A bajusz meg a szemöldök csudamód illett neki. Mindenki azt mondta, hogy nagyon takaros, ezért volt most ilyen – őnála igazán szokatlan – élénk és erélyes hangulatban. Egy belső hang azt súgta neki: most vagy soha, most dől el a sorsa, meg aztán férfiruhában egészen más embernek érezte magát. Luiza Ivanovna ráállt, és egy félóra múlva odakanyarodott a tornác elé négy csengős-csörgős hármasfogat; a szántalp vaséle szinte sivítva csikorgott a fagyos havon.

Natasa ütötte meg elsőnek a karácsonyi vigasság hangját, és a vígság, egyikről a másikra szökdelve, nőttön-nőtt; akkor érte el tetőfokát, amikor kimentek a hidegre és egymást szólongatva, csevegve, kacagva, rikkantgatva elhelyezkedtek a szánokban.

Két hármasfogat lovai igavonók voltak; a harmadik az öreg gróf trojkája, orlovi ügetővel a rúd között; a negyedik Nyikolaj saját trojkája, egy hollófekete, gubancos, mokány rudassal. Nyikolaj a vénasszony maskarában, amelyre felöltötte derékszíjas huszárköpenyét, ott állt a szán közepén és szerbe-számba szedte a gyeplőt.

Olyan világos volt, hogy Nyikolaj látta a holdfényben a lovak megmegcsillanó rézdíszeit és szemét: a lovak ijedten nézegettek hátra a feljáró sötét eresze alatt zsinatoló utasaikra.

Nyikolaj szánjában Natasa, Szonya, *m-me* Schoss és két cselédlány ült. Az öreg gróf szánjába Dimmler ült feleségével meg Petyával; a többiben a maskarás cselédek helyezkedtek el.

– Gyerünk, Zahar! Előre! – kiáltotta Nyikolaj az apja kocsisának, hogy legyen alkalma elébe vágni az úton.

Az öreg gróf trojkája indult előre, melyben Dimmler és más maskarák ültek; csikorgott a szántalp, mintha odafagyott volna a hóhoz, csengett-bongott az öblös hangú csengő. A lógósok nekinyomultak a rúdnak, lábuk be-besüppedt, majd csak úgy szórta a havat, amely olyan kemény volt és úgy csillogott, akár a cukor.

Nyikolaj indult az első trojka nyomába; hátul nagy zsivajt, visongást csaptak a többiek. Eleinte lassú ügetésben kocogtak a keskeny úton. Amíg a kert mellett haladtak, a csupasz fák árnyéka gyakran keresztbe vetődött az úton és eltakarta az éles holdfényt, de mihelyt elhagyták a kerítést, minden oldalról elébük tárult a holdfényben úszó, kékesszürke csillogású, gyémántosan sziporkázó, mozdulatlan hómező. Néha belezöttyent egy-egy gödörbe az első szán, aztán ugyanúgy belezöttyent a következő meg az azután következő is, és a szánok hetykén megtörve a jeges csöndet, libasorban széthúzódtak az úton.

– Nyúlnyom! De sok nyom! – csendült meg a fagy dermesztette levegőben Natasa hangja.

– De jól lehet látni, Nicolas! – szólt Szonya. Nyikolaj hátrapillantott Szonyára, még le is hajolt egy kicsit, hogy közelebbről az arcába nézzen. A holdfényben a fekete szemöldökkel és bajusszal egészen új, kedves arc kandikált elő a cobolybundából.

„Ez azelőtt Szonya volt" – gondolta Nyikolaj. Még közelebbről szemügyre vette és elmosolyodott.

– Mit néz, Nicolas?

– Semmit – mondta és megint a lovak felé fordult.

Amikor kijutottak a szánokjárta országútra, melyet fényesre csiszoltak a szántalpak és összevissza lyuggattak a patkósarkok – a holdfényben még ezt is jól lehetett látni – a lovak maguktól húzták feszesre a gyeplőt, maguktól gyorsították az iramot. A bal lógós a szűgyébe vágta a fejét és szökdelve rángatta az istrángot. A rudas himbálózva futott és billegette a fülét, mintha azt kérdezné: „kezdjük, vagy korán van még?" – Elöl még mindig világosan látszott Zahar fekete trojkája a fehér havon, noha már jó messzire elszakadt, és egyre távolodott csengőjének öblös kongása is. Szánkájából oda hallatszott a maskurák rikkantása, kacagása és zsivaja.

– No, most, kedves kis lovaim! – kurjantotta Nyikolaj, egyik kezével megráncigálta a gyeplőt, ostoros kezét meg oldalt nyújtotta. Csak az erősödő széláramon, a nekifeszülő és mind szaporábban ügető lógósok rángató húzásán lehetett észrevenni, mennyivel sebesebben repült a trojka. Nyikolaj hátranézett. Rikongva, sikongva, az ostorral csápolva, a rudasokat vágtára ösztökélve eredt nyomába a többi fogat. A himbálódzó rudas kitartóan futott a hámiga alatt, esze ágában sem volt lassítani, sőt azzal kecsegtette kocsisát, hogy még jobban és még jobban nekitáltosodik, ha kell.

Nyikolaj utolérte az első trojkát. Épp lefelé siklottak egy hegyről, egy szélesre taposott útra kanyarodtak, amely egy folyó partján, a réten haladt.

„Hol járunk mi? – gondolta Nyikolaj. – Biztosan a Ferde-réten. De nem, ez valami más, ezt még én sose láttam. Ez nem a Ferde-rét és nem a Gyomka-hegye, hanem isten tudja, micsoda! Ez valami új, valami tündéri hely. De bánom is én, akármi!" – Rákiáltott a lovakra és igyekezett elébe vágni az első trojkának.

Zahar egy kicsit visszafogta a lovakat és hátrafordította szemöldökig zúzmarás arcát.

Nyikolaj megeresztette a paripáit; Zahar előrenyújtotta kezét, ciccentett egyet, és ő is nekieresztette a magáét.

– Hát akkor szedd össze magad, uram – mondta. Még sebesebben száguldott tovább a két trojka, még gyorsabban szedték-rakták lábukat a vágtató paripák. Nyikolaj már-már előretört. Zahar változatlanul előrenyújtva tartotta ugyan mindkét kezét, de a gyeplőst egy kissé felemelte.

– Nem addig van az, uram! – rikkantott Zahar. Nyikolaj vágtába eresztette mind a három lovat és Zahar elébe került. A lovak aprószemű, száraz hóval szórták tele az utasok arcát, mellettük szapora patadobogás döngött és szinte összekavarodtak a sebesen váltakozó lábak meg a túlszárnyalt trojka árnyéka. Szántalpak csikorgása, nők sikítozása hallatszott mindenfelől.

Nyikolaj megint megállította lovát és körülnézett. Körös-körül még mindig ugyanaz a holdfénnyel átitatott tündéri síkság – mintha csillagokat hintettek volna rajta széjjel.

„Zahar azt kiáltja, kanyarodjak balra; de miért balra? – gondolta Nyikolaj. – Hát csakugyan Meljukovékhoz megyünk, csakugyan Meljukovka ez? Isten tudja, hol járunk, és isten tudja, mi történik velünk – de nagyon különös és nagyon jó az, ami velünk történik." – Hátrapillantott a szánba.

– Nézd, csupa fehér a bajusza és a szempillája is – mondta a szánban ülő, vékony bajuszú és szemöldökű, furcsa, csinos és idegen emberek egyike.

„Ez, azt hiszem, Natasa volt – gondolta Nyikolaj – ez meg *m-me* Schoss; de lehet, hogy nem az, ez a bajuszos cserkesz meg nem tudom, kicsoda, de szeretem."

– Nem fáznak? – kérdezte. Azok nem feleltek, csak elnevették magukat. Dimmler a hátulsó szánból kiáltott valamit, bizonyára valami mulatságosat, de nem lehetett hallani, mit is kiált.

– Igen, igen – felelte néhány kacagó hang.

De lám, itt egy tündérerdő, ahol egymásba folynak a fekete árnyak, ahol gyémántok tündökölnek; itt egy hosszú márvány lépcsősor, tündérpaloták ezüstfedelei, és, hallga, áthatóan visítanak holmi vadállatok. „De ha ez csakugyan Meljukovka, akkor még különösebb, hogy mi isten

tudja, hol jártunk és mégis ide, Meljukovkába jutottunk" – gondolta Nyikolaj.

Csakugyan Meljukovka volt, és a feljáróra boldog arccal, gyertyákkal kiszaladt egy csapat cselédlány meg inas.

– Kik ezek? – kérdezték a feljárón.

– A grófék maskurái, a lovakon látom – felelte néhány hang.

XI

Pelageja Danyilovna Meljukova, egy terebélyes, energikus, szemüveges asszonyság gombtalan pongyolában ült ott a szalonban, körülötte meg a lányai, akiknek unalmát tőle telhetőleg igyekezett elűzni. Nagy csendben viaszt öntöttek és a kiformálódó figurák árnyékát nézegették, amikor az előszobában felhangzott a vendégek szava és lépteik zaja.

A huszárok, dámák, boszorkányok, pojácák, mackók megköszörülték torkukat, megtörölgették zúzmaralepte arcukat az előszobában, aztán bementek a terembe, ahol már sebtiben gyújtogatták a gyertyákat. A pojáca Dimmler a dámával – Nyikolajjal – megkezdte a táncot. A maskurák a sikongó gyermekektől körülvéve, arcukat eltakarva, hangjukat elváltoztatva sorra meghajoltak a háziasszony előtt, aztán ki-ki a helyére állt.

– Jaj, rá se lehet ismerni! Á, ez Natasa! Nézzétek, de furcsán fest! Igazán, hasonlít is valakihez. Milyen takaros ez az Eduard Karlics! Én nem ismertem meg. És hogy táncol! Jaj, uramjézus, micsoda cserkesz! Igazán hogy hasonlít Szonyuskához! És ez kicsoda? Nohát ezt aztán jól kilelték! Asztalokat hozzatok, Vanya, Nyikita! Mi bezzeg csak ültünk itt csendeskén!

– Hahaha!... A huszár, a huszár! Akár egy fiú, még a lába is... Jaj, megszakadok! – kavarogtak a hangok.

Natasa, a fiatal Meljukov-lányok kedvence, velük együtt eltűnt a hátsó szobába; dugót kértek oda meg különféle köpenyeket és férfiruhákat, azokat aztán a megnyitott ajtón át, meztelen leánykezek vették át az inastól. Tíz perc múlva a Meljukov-család egész fiatalsága csatlakozott a maskurákhoz.

Pelageja Danyilovna intézkedett, hogy helyet csináljanak a vendégeknek és megkínálják mind az urakat, mind a cselédeket; pápaszemét le se véve, tartózkodó mosollyal jött-ment a maskurák közt, az arcukba nézett, de nem ismert meg senkit. Nemcsak Rosztovékat és Dimmlert nem ismerte meg, hanem tulajdon leányát sem, azokat a férfi-köpenyeket és egyenruhákat sem, amelyekbe beöltöztek.

– Hát ez meg kicsoda? – kérdezte az egyik nevelőnőjéhez fordulva vagy a tulajdon lánya arcába tekintve, aki kazanyi tatárnak öltözött. – Azt hiszem, ez Rosztovék közül valaki. No, és ön, huszár uram, melyik ezredben szolgál? – kérdezte Natasától. – A töröklánynak adj egy kis

gyümölcspasztillát, a töröklánynak – fordult a felszolgáló inashoz – azt nem tiltja a vallása.

Néha, ahogy elnézte a mulatságos, furcsa táncfigurákat, amelyeket a táncolók cifrázgattak, immár teljesen fesztelenül, mert végképp abba ringatták magukat, hogy ők pedig maskurák és senki sem ismer rájuk – eltakarta arcát zsebkendőjével, és egész kövér teste rengett a visszafojthatatlan, jóízű, öregasszonyos kacagástól.

– Ez az én Szasinyettem, ez Szasinyett! – mondta.

Az orosz táncok és körtáncok után Pelageja Danyilovna egy nagy körbe ültette mind a cselédeket, mind az urakat; hoztak karikát, zsineget, egy rubelest – és társasjátékot rendeztek.

Egy óra múlva összegyűrődött és tönkrement valamennyi maskara. A dugóval pingált bajuszok és szemöldökök szétmázolódtak a kitüzesedett, megizzadt, vidám arcokon. Pelageja Danyilovna apránkint felismerte a maskurákat, elragadtatással dicsérte, milyen szépre módolták a maskarákat, mennyire illettek, kivált a kisasszonyoknak, és megköszönte, amiért ilyen jól elmulattatták. A vendégeket vacsorához hívták a szalonba, a teremben meg a cselédeknek rendeztek lakomát.

– Nem, a fürdőházban jövendőlátni az igazán félelmetes! – mondta vacsora közben egy aggszűz, aki Meljukovéknál lakott.

– Ugyan miért? – kérdezte Meljukova legidősebb lánya.

– Csak ne menjen, mert bátorság kell ahhoz...

– Én megyek – jelentette ki Szonya.

– Mondja csak el, hogy is volt azzal a kisasszonnyal? – szólt a másik Meljukov-lány.

– Hát az úgy volt, hogy egy kisasszony elment jövendőlátni – mondta az aggszűz – vitt egy kakast meg két terítéket, rendje-módja szerint, és leült. Ül-ül, egyszer csak hallja, jön valaki... csengős-csörgős szánfogat hajt oda; hallja, jönnek... Belép valaki, teljesen emberi ábrázatja van, olyan, akár egy tiszt, jön, leül melléje, a terítékhez.

– Jaj-jaj!... – kiáltotta Natasa és rémülten kidülledt a szeme.

– No és mit csinált az a... beszélt is?

– Beszélt hát, akár az igazi ember, sőt folyton unszolta a lányt, és annak is szóval kellett tartania mind a kakaskiáltásig; de aztán megszeppent; úgy elszontyolodott, hogy eltakarta az arcát a kezével... Erre az a micsoda felkapta. Még jó, hogy akkor aztán odaszaladtak a cseléd-lányok.

– Ugyan, mit rémítgeted őket?! – szólt rá Pelageja Danyilovna.

– De mama, hiszen maga is ment jövendőlátni... – mondta az egyik lánya.

– És hogy látnak jövendőt a csűrben? – kérdezte Szonya.

– Hát, épp ilyenkor tájban, odamegy az ember a csűrhöz és hallgatózik. Ha kopácsolnak, ha kopognak – az bajt jelent, ha meg gabonát lapátolnak – az jót jelent; az is megesik, hogy...

– Mondja el, mama, mi történt magával a csűrben?

Pelageja Danyilovna elmosolyodott.

– Ugyan, már rég elfelejtettem... – mondta. – Nos hát, egyikőtök se megy?

– De igen, én megyek; engedjen ki, Pelageja Danyilovna, én megyek – mondta Szonya.

– Hát ha nem félsz, akkor jó.

– Mehetek, Luiza Ivanovna? – kérdezte Szonya.

Akár a karikával, akár a zsineggel, akár a rubelessel játszottak, akár pedig csevegtek, mint most is, Nyikolaj nem tágított Szonya mellől és egészen új szemmel nézett rá. Mintha csak ma ismerte volna meg igazán – a dugó kormával pingált bajusz jóvoltából. Szonya csakugyan olyan víg, eleven és csinos volt ezen az estén, amilyennek Nyikolaj még sose látta.

„Lámcsak, hát ilyen ő, én meg milyen ostoba vagyok!" – gondolta, ahogy a lány ragyogó szemébe nézett és látta azt az ujjongó boldog mosolyt, amely gödröcskéket vésett arcára a bajusz alatt, és amelyet azelőtt még sose látott.

– Én nem félek semmitől – mondta Szonya. – Lehet máris? – Felállt. Elmagyarázták neki, hol a csűr; némán kell ott állnia és figyelnie. Adtak neki egy kis bundát. Szonya a fejére borította a bundát és rápillantott Nyikolajra.

„De aranyos ez a lány! – gondolta. – Minek is fontolgattam én oly sokat!"

Szonya kilépett a folyosóra, hogy a csűrbe menjen. Nyikolaj sietve a díszlépcsőhöz indult, azt mondta, melege van. Annyi nép zsúfolódott össze, hogy valóban meleg volt a házban.

Odakint – még mindig az a dermedt hideg, az a holdfény, csak most világosabb volt. Olyan erős volt a fény és annyi csillag sziporkázott a földön, hogy nem is kívánt az ember az égre nézni és észre se vette az igazi csillagokat. Az ég csupa fekete unalom, a föld csupa jókedv.

„De ostoba is vagyok, de ostoba! Hát miért vártam én idáig?" – gondolta Nyikolaj. Leszaladt a tornác lépcsőjén, megkerülte a házat azon a kis ösvényen, amely a hátsó tornáchoz vezetett. Tudta, hogy ott jön majd ki Szonya. A feleúton ölfa-rakások álltak, mind csupa hó, mind árnyékot vet; rajtuk keresztül is, tőlük oldalvást is, egymásba fonódó árnyékokat terítettek a hóra meg egy keskeny útra a csupasz, vén hársfák. Ez az út vezetett a csűrhöz. A csűr gerendafala és hófödte teteje úgy ragyogott a holdfényben, mintha drágakőből volna kifaragva. A kertben reccsent egyet egy fa, aztán megint néma csend lett. Az ember mintha nem is levegőt, hanem valami örökifjító erőt és örömet szívna a tüdejébe.

A cselédlányok tornácán léptek kopogtak a fokokon, éleset csikordult a legalsó fok, amelyet telehordtak hóval, és kihallatszott a vénkisasszony hangja:

– Csak egyenest-egyenest ezen az úton, kisasszony. De hátra ne nézzen!

– Nem félek én! – felelte Szonya hangja, és megroppant, csikorgott a

hó finom-topánkás lábacskája alatt, ahogy elindult a kis úton Nyikolaj felé.

Szonya a kis bundába burkolózva közeledett. Már csak két lépésnyire volt, amikor meglátta Nyikolajt; ő sem annak látta most Nyikolajt, akinek ismerte és akitől mindig félt egy kicsit. Nyikolaj most női ruhában van, a haja boglyas; és Szonya számára egészen új, boldog mosoly ragyog az arcán. Szonya gyorsan odafutott hozzá.

„Egészen más és mégis ugyanaz" – gondolta Nyikolaj, ahogy a lány holdfényben fürdő arcára nézett. Nyikolaj a Szonya fejére borított kis bunda alá dugta mindkét kezét, megölelte, magához szorította a lányt és megcsókolta a száját, amelynek égett dugó szaga volt, mert még mindig ott volt a bajusz. Szonya is megcsókolta, a szája kellős közepén, és kicsiny kezét kiszabadítva, mindkét oldalról megfogta az arcát.

– Szonya!... Nicolas!... – csak ennyit mondtak. Odafutottak a csűrhöz, és mindegyik külön, a maga lépcsőjén ment vissza a házba.

XII

Amikor mindnyájan hazaindultak Pelageja Danyilovnától, Natasa, aki mindig mindent látott és észrevett, az elhelyezkedéskor úgy intézkedett, hogy Luiza Ivanovna és ő Dimmlerrel üljön egy szánba, Szonya meg Nyikolaj szánjára kerüljön a két cselédlánnyal.

Nyikolaj visszatérőben már nem versenyzett, egyenletesen hajtott, és ennél a különös holdvilágnál minduntalan Szonyára tekingetett; e mindent elvarázsoló fénynél, a szemöldök meg a bajusz alatt, egyre azt a régi és mégis mostani Szonyát kutatta, akitől – eltökélte – most már nem válik meg soha. Nézte-nézte és valahányszor ráeszmélt, hogy ez az a régi, de most mégis más lány, valahányszor eszébe jutott a dugónak, a csók ízével elegyes szaga – teli tüdővel beszívta a fagyos levegőt, a hátrafelé szaladó földre meg a ragyogó mennyboltra tekintett és ismét tündérországban érezte magát.

– Boldog *vagy*, Szonya? – kérdezte olykor-olykor.

– Boldog – felelte Szonya. – És *te?*

Az út derekán Nyikolaj odaadta a gyeplőt a kocsisnak, tartsa, ő meg egy pillanatra odaszaladt Natasa szánjához és fellépett a szélesítő szántalpra.

– Natasa, tudod, határoztam Szonyát illetőleg – súgta franciául.

– Megmondtad neki? – kérdezte Natasa és egyszerre csak úgy sugárzott az örömtől.

– Jaj, de furcsa vagy ezzel a bajusszal meg szemöldökkel, Natasa! Örülsz?

– De még hogy' örülök! De még hogy'! Én már haragudtam is rád. Neked ugyan nem szóltam, de csúnyán bántál vele. Micsoda szíve van annak, Nicolas, jaj de örülök! Én sokszor undok vagyok, de azért restelltem,

hogy csak én vagyok boldog. Szonya meg nem – folytatta Natasa. – Most úgy örülök, no, szaladj oda hozzá.

– Nem, várj csak, jaj, olyan nevetséges vagy! – mondta Nyikolaj, egyre bámulta a húgát és benne is talált valami szokatlan, új, elbűvölően-gyengéd vonást, amelyet azelőtt nem látott benne. – Olyan tündéri ez, Natasa, mi?

– Az – felelte Natasa – nagyon-nagyon jól tetted.

„Ha azelőtt is ilyennek láttam volna, amilyen most – gondolta Nyikolaj – már rég megkérdezem, mit tegyek; és meg is tettem volna mindent, amit csak parancsol, és minden olyan jó lett volna."

– Szóval örülsz, és csakugyan jól tettem?

– Jaj, nagyon jól! A múltkor össze is szólalkoztunk a mamával emiatt A mama azt mondta, hogy Szonya meg akar fogni téged. Hát hogy' lehet ilyet mondani! Majdhogynem összekaptam a mamával. Nem tűröm, hogy bárki bármikor bármi rosszat is mondjon vagy gondoljon róla, mert ő csupa jóság.

– Tehát helyes? – kérdezte Nyikolaj és még egyszer végigfürkészte húga arcát, hogy megállapítsa, igaz-e mindez, aztán recsegő csizmával leugrott a szélesítőről és a maga szánjához futott. A változatlanul boldogan mosolygó, bajuszkás cserkesz még mindig ott ült és ragyogó szemmel kandikált ki a cobolycsuklya alól; és ez a cserkesz – Szonya, és ez a Szonya – most már biztos – az ő jövendőbeli, boldog és szerető felesége.

Amikor hazaérkeztek és elmondták anyjuknak, hogy töltötték az időt Meljukovéknél, a lányok a szobájukba mentek. Levetkeztek, de még nem törölték le a pingált bajszot, csak ültek-ültek sokáig és beszélgettek a boldogságukról. Arról beszéltek, hogy' élnek majd, ha férjhez mennek, milyen jóbarátok lesznek majd a férjeik és milyen boldogok lesznek ők. Natasa asztalán ott álltak a tükrök, amelyeket még az este odakészített Dunyasa.

– Csakhát mikor lesz ez? Attól félek, hogy soha... Túlságosan is jó volna! – mondta Natasa és odament a tükrökhöz.

– Ülj le, Natasa, hátha meglátod őt a tükörben – mondta Szonya. Natasa meggyújtotta a gyertyákat és leült.

– Én csak egy bajuszos valakit látok – mondta Natasa, mikor megpillantotta tulajdon arcát.

– Nem szabad ám nevetni, kisasszony – mondta Dunyasa.

Natasa Szonya meg a szobalány segítségével végre eltalálta, hogy' kell állítani a tükröt; arca komoly kifejezést öltött, maga meg elhallgatott. Sokáig ült ott, nézte a tükrökben a gyertyák hosszú sorát és (a hallott elbeszélésnek megfelelően) hol azt hitte, hogy majd koporsót lát, hol pedig azt, hogy meglátja *őt*, Andrej herceget, abban az utolsó, homályos, elmosódott négyszögben. De bármennyire hajlandó lett volna emberi ábrázatnak vagy koporsónak nézni a legkisebb foltot is – csak nem látott semmit. Sűrűn pillogott és elment a tükörtől.

– Miért lát más és miért nem látok én semmit? – kérdezte. – No, ülj

oda te, Szonya; ma okvetlenül meg kell tenned – mondta. – Csak én helyettem... Én ma úgy rettegek!

Szonya leült a tükörhöz, kellőképpen beállította és belenézett.

– No, Szofja Alekszandrovna majd okvetlenül lát – súgta Dunyasa – de maga mindig nevet.

Szonya hallotta ezeket a szavakat és hallotta, hogy Natasa visszasúgja:

– Én is tudom, hogy lát: ő tavaly is látott.

Három percig mind a hárman hallgattak. „Okvetlenül!" – suttogta Natasa, de nem fejezte be... Szonya hirtelen félretolta azt a tükröt, amelyet tartott, és eltakarta kezével a szemét.

– Jaj, Natasa! – mondta.

– Láttál? Láttál? Mit láttál? – kiáltotta Natasa és megfogta a tükröt, hogy le ne essék.

Nem látott Szonya semmit, csak éppen pillogni akart meg felállni, ám ekkor meghallotta Natasa hangját: „Okvetlenül..." Nem akarta, hogy csalatkozzék akár Dunyasa, akár Natasa, és nehezére esett az ülés. Maga se tudta, hogyan és miért tört fel belőle az a felkiáltás, amikor eltakarta kezével a szemét.

– Őt láttad? – kérdezte Natasa és megragadta Szonya kezét.

– Igen. Várj... én... őt láttam – mondta önkéntelenül Szonya, pedig még nem tudta, kit ért Natasa az *őt* szón: *őt* – Nyikolajt, vagy *őt* – Andrejt.

„De miért ne mondjam meg, mit láttam? Hiszen mások is szoktak látni! Ki bizonyíthatja rám, mit láttam, mit nem láttam?" – villant át Szonya fején.

– Igen, láttam őt – mondta.

– De hogy? De hogy? Áll, vagy fekszik?

– Láttam, láttam... Először nem volt semmi, aztán hirtelen látom, hogy fekszik.

– Andrej fekszik? Beteg? – kérdezte Natasa és ijedten meresztette barátnőjére a szemét.

– Nem, ellenkezőleg, ellenkezőleg, víg volt az arca, és felém fordult. – És abban a pillanatban, amikor ezt mondta, csakugyan úgy tetszett neki, mintha látta volna, amit mond.

– No és aztán, Szonya?

– Aztán nem láttam világosan... csak valami kéket meg vöröset...

– Mikor jön vissza, Szonya?! Mikor látom már?! Istenem, de féltem őt is, magam is, úgy féltek mindent... – mondta Natasa; egy szót se felelt Szonya vigasztalására, csak lefeküdt az ágyba és bár eloltották a gyertyákat, még sokáig mozdulatlanul feküdt az ágyban, nyitott szemmel, és bámult a fagyos holdvilágba a jégvirágos ablakon át.

Nyikolaj az ünnepek után nemsokára bejelentette anyjának, szereti Szonyat, és szilárdan eltökélte, hogy feleségül veszi. A grófné már rég észrevette, mi történik Szonya és Nyikolaj között, már régóta várta ezt a bejelentést; némán hallgatta meg fiát, majd azt mondta neki, hogy azt veheti el, akit akar, de sem ő, sem az ura nem adja áldását erre a házasságra. Nyikolaj első ízben érezte, hogy anyja elégedetlen vele; hogy anyja, bármennyire szereti is őt, ezúttal hajthatatlan marad. Rá se nézett fiára, hidegen a férjét hívatta; amikor pedig belépett a gróf, ott, Nyikolaj jelenlétében hidegen közölni akarta, hányadán áll a dolog, de nem állta ki – könnyre fakasztotta a bosszúság, és kiment a szobából. Az öreg gróf tétován a lelkére akart beszélni Nyikolajnak, meg akarta kérni, mondjon le szándékáról. Nyikolaj azt felelte, nem szegheti meg szavát, erre az apja sóhajtott egyet és láthatólag zavartan, nagyon hamar félbeszakította a beszédet és a grófnéhoz indult. A grófot, bár össze-összekoccant a fiával, sose hagyta nyugton az a tudat, hogy zilált helyzetük miatt bűnös a fiával szemben, így hát nem tudott haragudni fiára, amiért nem hajlandó gazdag lányt venni feleségül, amiért a hozománytalan Szonyát választja – ezúttal is csak még világosabban ráeszmélt, hogy ha nem állnának a tönk szélén, Szonyánál különb feleséget kívánni se lehetne Nyikolajnak; a vagyoni romlásban pedig csakis ő maga, az *ő* levethetetlen szokásai meg az *ő* Mityinkája a hibás.

A szülők nem beszéltek a fiukkal erről a dologról; de a grófné néhány nap mulva magához hívta Szonyát és oly kíméletlenséggel, amilyet nem várt sem ő maga, sem a szenvedő fél – szemére vetette unokahúgának, hogy háládatlanul befonta a fiát. Szonya lesütött szemmel, szótlanul hallgatta a könyörtelen szidást, és nem értette, mit akarnak tőle. Mindenét örömest feláldozta volna jótevőiért. Az önfeláldozás gondolata amúgy is kedvelt eszméje volt. Csakis szeretni tudta a grófnét meg az egész Rosztov-családot, de szeretve-szerette Nyikolajt is és tudván-tudta, hogy Nyikolaj boldogsága ettől a szerelemtől függ. Bús volt és hallgatag – nem is felelt. Nyikolaj úgy érezte, nem tűrheti tovább ezt az állapotot és az anyjához ment, hogy tisztázza a dolgot. Hol rimánkodott anyjának: bocsásson meg neki és Szonyának és egyezzék bele a házasságukba, hol azzal fenyegette, hogy ha tovább üldözik Szonyát, akkor menten összeházasodik vele – titokban!

A grófné oly hidegen, amilyennek még sose látta a fia, azt válaszolta, hogy Nyikolaj már nagykorú; hogy Andrej herceg az apja beleegyezése nélkül nősül, és ezt persze Nyikolaj is megteheti, de ő soha nem ismeri el lányának ezt az *alattomos nőt!*

Nyikolaj robbant az „alattomos nő" hallatára, felcsattant és azt mondta anyjának: sose gondolta volna, hogy az anyja pénzre váltassa vele a szerelmét, és ha már idáig jutottunk, hát ő most utoljára kijelenti, hogy... De nem mondhatta ki azt a döntő szót, amelyet – arckifejezéséből rosszat

sejtve – rettenettel várt az anyja, és amely talán örökre kínzó emlék maradt volna mindkettejükben. Nyikolaj nem fejezhette be, mert Natasa sápadt és szigorú arccal belépett az ajtón – hallgatózott.

– Badarságokat fecsegsz, Nyikolinka, elhallgass nekem, de elhallgass! Azt mondom, elhallgass!... – Szinte rikácsolt, hogy túlharsogja Nyikolaj hangját.

– Mama drága, ez egyáltalán nem azért van, mert... jaj szegénykém, édes lelkem – fordult az anyjához, aki a szakítás szélén érezve magát, rémülten nézett a fiára, de mert nyakas volt és elragadta a harc heve, nem akarta és nem tudta megadni magát.

– Majd mindent megmagyarázok, Nyikolinka, csak menj most – maga meg hallgasson rám, mama lelkem – mondta az anyjának.

Szavainak nem volt semmi értelme sem: de elérte azt az eredményt, amelyre törekedett.

A grófnét sírás fojtogatta, hüppögve a lánya mellére rejtette arcát, Nyikolaj meg felállt, a fejéhez kapott és kiment a szobából.

Natasa nekifogott a békítésnek és vitte is annyira, hogy Nyikolaj ígéretet kapott az anyjától: nem sanyargatja Szonyát; de ő is szavát adta, hogy nem tesz semmit sem szüleinek tudta nélkül.

Nyikolaj január elején azzal a szilárd elhatározással, hogy mihelyt elintézi ezredbéli ügyeit, kilép a hadseregből, hazajön és feleségül veszi Szonyát – szüleivel meghasonolva, komolyan és búsan, de érzése szerint szenvedélyes szerelmesen visszaindult ezredéhez.

Nyikolaj elutazása után a Rosztov-házban szomorúbbra fordult az élet, mint valaha. A grófné belebetegedett a lelki megrázkódtatásokba.

Szonya búsult, hogy meg kell válnia Nyikolajtól, de még jobban bántotta az ellenséges modor, ahogy a grófné – akarata ellenére is – bánt vele. A grófot még sosem aggasztotta ennyire, hogy vajmi cudarul állnak a dolgai, melyek immár erélyes intézkedéseket követelnek. El kellett adni a moszkvai házat meg a Moszkva környéki birtokot, a házeladás végett pedig Moszkvába kellett utazni. Ám a grófné egészségi állapota miatt kénytelen volt napról napra halogatni az indulást.

Natasa eleinte könnyedén, sőt vidáman viselte el, hogy távol van a vőlegénye, de most napról napra izgatottabb és türelmetlenebb lett. Szüntelenül gyötörte az a gondolat, hogy így, semmi hasznára telik el, Andrej számára is kárba vész legszebb ideje – pedig csakis arra használná fel, hogy őt szeresse. Andrej levelei többnyire bosszantották. Sértette még a gondolata is annak, hogy amíg ő nem is él valójában, csupán Andrejről ábrándozik, addig Andrej éli az igazi életet, új helyeket, új embereket lát, akik érdeklik is. Minél szórakoztatóbbak voltak a levelek, annál jobban bosszankodott. A maga levélírása sem nyújtott semmi vigasztalást, sőt éppenséggel unalmas és képmutató kötelességteljesítésnek érezte. Nem tudott írni, mert fel sem érte, hogy lehet levélben híven kifejezni akár csak egy ezredrészét is annak, amit ő hanggal, mosollyal és nézéssel szokott kifejezni. Klasszikusan egyforma, száraz leveleket irogatott, amelyeknek ő maga

sem tulajdonított semmi fontosságot, és amelyeknek piszkozatában a grófné mindig kijavította a helyesírási hibákat.

A grófné egészsége még mindig nem javult; de a moszkvai utazást már nem lehetett tovább halogatni. Gondoskodni kellett a hozományról, el kellett adni a házat, azonkívül Andrej herceget előbb Moszkvába várták, mert ezen a télen ott lakott Nyikolaj Andrejics herceg, és Natasa szentül hitte is, hogy Andrej már megérkezett.

A grófné falun maradt, a gróf pedig magával vitte Szonyát meg Natasát és január végén Moszkvába utazott.

ÖTÖDIK RÉSZ

I

Pierre Andrej herceg és Natasa eljegyzése után, minden látható ok nélkül, egyszeribe úgy érezte, hogy lehetetlenség folytatnia addigi életét. Noha szentül hitte a jótevője által feltárt igazságokat, noha eleinte nagy boldogságot szerzett neki a lelkes munkálkodás önnön belső tökéletesedésén – hisz' oly nagy hévvel vetette rá magát Andrej herceg és Natasa eljegyzése, meg Joszif Alekszejevics halála után, amelyről ugyancsak azidőtájt értesült – az addigi élet minden gyönyöre hirtelen semmivé vált a szemében. Életének csupán a váza maradt meg: palotája, ragyogó felesége – aki most egy fontos személy kegyeit élvezte – ismeretsége egész Pétervárral, meg az unalmas formaságok terhelte szolgálat. És az addigi élete egyszerre csak meghökkentő galádságnak rémlett. Abbahagyta a naplóírást, kerülte a testvérek társaságát, megint eljárt a klubba, megint sokat ivott, megint összemelegedett a legénykompániákkal és olyan életmódot folytatott, hogy Jelena Vasziljevna grófné szükségesnek tartotta szigorúan megdorgálni érte. Pierre érezte, igaza van feleségének, és hogy ne hozzon szégyent rá, Moszkvába utazott.

Moszkvában, mihelyt megérkezett óriási palotájába, ahol a hervadt és hervadó hercegnők, azok mellett meg tetemes számú cselédség lézeng; mihelyt meglátta, a városon keresztül utaztában, az iverszki kápolnát, ahol töméntelen gyertya ég az aranydíszes szentképek előtt; mihelyt meglátta a Kreml terét, amelyet még szűz hó takar; mihelyt meglátta a bérkocsisokat, a Szivcev Vrazsok[1] viskóit, a moszkvai öregeket, akik nem vágynak semmire, nem sietnek sehova, csak élnek-éldegélnek; mihelyt meglátta az öregasszonyokat, a moszkvai dámákat meg a moszkvai Angol Klubot – mindjárt otthon, csendes révben érezte magát. Moszkvában meleg nyugalmat érzett, akárha megszokott, piszkos házikönẗösét öltötte volna fel.

Moszkva egész társadalma, az öregasszonyoktól kezdve a gyermekekig, úgy fogadta Pierre-t, mint rég várt vendéget, akinek mindig készen és üresen áll a helye. A moszkvai nagyvilági társaság szemében Pierre a legaranyosabb, a legjobb, a legokosabb, a legvidámabb különc, nagylelkű, szóra-

[1] a cári Moszkva szegénynegyede

kozott, szíves-kedves, régi vágású orosz úr volt. Erszénye mindig üres, mert mindig nyitva van mindenkinek.

Jutalomjáték, silány pingálmány, szobor, jótékonysági egylet, befizetéses ebéd, dáridó, szabadkőművespáholy, egyház, könyv... Soha senkit nem utasított, semmit nem vetett el, és ha nincs az a két barátja, aki jó sok pénzt vett kölcsönbe tőle és valósággal gyámkodott rajta – akkor mindenét szétosztogatja. A klubban egyetlen ebéd, egyetlen estély sem esett nélküle. Mihelyt két palack Margaux után elterpeszkedett a helyén, a díványon, azonnal körülvették, és elkezdődött a pletyka, a vita meg a tréfa. Ha valahol összezördültek, Pierre – csupán szíves mosolyával és egy-egy épp odavágó tréfával – békét szerzett. A szabadkőműves lakomapáholyok unalmasak és lagymatagok voltak, ha ő nem jelent meg.

Ha egy-egy legényvacsora után, szíves, kedves mosollyal engedett a víg cimborák kérésének: felállt, hogy velük tartson, a fiatalok közt ujjongó, örvendező rikkantások röppentek fel. A bálakon táncolt, ha kevés volt a gavallér. Az ifjú hölgyek és kisasszonyok szerették, mert bár nem udvarolt senkinek, mindenki iránt egyformán kedves volt, kivált vacsora után. *„Il est charmant, il n'a pas de sexe"*[2] – mondták.

Pierre olyan kedélyesen éldegélő, nyugalmazott moszkvai kamarás volt, amilyen százszámra akad.

Hej, de megdöbben, ha két évvel ezelőtt, amikor épp csak hazaérkezett külföldről, azt mondja neki valaki, hogy felesleges bármit is keresnie, bármin is töprengenie, hisz' örök időkre megszabták, rég ki is taposták az ő élete útját, így hát kapálózhat akárhogy, belőle is csak az lesz, ami a többi rangjabéliből. A világért se hitte volna el!

Mert hát ki akart teljes lelkéből hol köztársaságot teremteni Oroszországban, hol Napoleon lenni, hol filozófus, hol Napoleont legyőző hadvezér, ha nem ő? Szenvedélyesebben ki kívánta újjáformálni a gyarló emberi nemet, ki kívánt feljutni a tökély csúcsára, ki látta jobban, hogy mindez lehetséges? Ki alapított iskolákat, kórházakat, ki szabadította fel parasztjait?

És lám, de más vált belőle: csupán egy hűtlen asszony gazdag férje most, nyugalmazott kamarás, aki szeret eddegélni-iddogálni, aztán kigombolkozva enyhén szidogatni a kormányt; most csupán az Angol Klub meg a moszkvai társaság egyik tagja, akit mindenki szeret. Sokáig nem tudott kibékülni azzal a gondolattal, hogy ő pontosan ugyanolyan vágású moszkvai kamarás, akinek a típusát oly mélységesen lenézte két évvel ezelőtt.

Néha azzal a gondolattal vigasztalta magát, hogy ő csak ideig-óráig folytatja ezt az életmódot; de aztán egy másik gondolat rémítette meg: hánnyal megesett már, hogy ép fogsorral, dús hajjal vetette bele magát ebbe az életbe, lépett ebbe a klubba és csupasz ínnyel, sivó kopaszon került ki belőle.

Ha egy pillanatra feltámadt benne a büszkeség, ha a helyzetére gondolt, azt érezte, hogy ő azért egészen más, ő teljesen elüt azoktól a nyugalma-

[2] Nagyon kedves ember, amolyan se férfi, se nő.

zott kamarásoktól, akiket lenézett azelőtt, hogy azok bárgyúk és buták, mert nyugodt-elégedettek helyzetükkel, „én pedig még most is elégedetlen vagyok, még mindig szeretnék tenni valamit az emberiségért" – vigasztalta magát, ha egy-egy pillanatra feltámadt benne a büszkeség. „De hátha ezek a társaim is mind ugyanúgy vergődtek, mint én, ugyanúgy kerestek valami új, sajátos életutat, de a környezet, a társaság, a fajta ereje – az az elemi erő, amellyel szemben tehetetlen az ember – ugyanoda züllesztette őket, ahová engem is" – mondta a szerénység pillanataiban, és miután eltöltött Moszkvában egy kevés időt, már nem nézte le, inkább szeretni, tisztelni és éppúgy sajnálni kezdte sorstársait, mint önmagát.

Pierre-t most már nem fogta el időnkint a kétségbeesés, a búskomorság meg az undor az élettől; de az a betegség, amely azelőtt heves rohamokban jelentkezett, most behúzódott a lelke mélyére és egy pillanatra se hagyta békében. „Minek? Miért? Mi történik a világon?" – kérdezte megdöbbenve, napjában többször, és akaratlanul is töprengeni kezdett az élet jelenségeinek értelmén; de tapasztalatból tudta, hogy ezekre a kérdésekre nincs felelet, igyekezett hát mihamarabb elfordulni tőlük, könyvért nyúlt, meg a klubba sietett vagy Apollon Nyikolajevicshez, hogy eltereferéljen a városi pletykákról.

„Jelena Vasziljevnát, aki soha senkit nem szeretett a tulajdon testén kívül, aki a világ egyik legbutább nője – gondolta Pierre – az eszesség és a finom ízlés netovábbjának tartják az emberek és hódolnak neki. Napoleon Bonapartét mindenki megvetette mindaddig, amíg nagy volt, amióta pedig nyomorú komédiássá züllött, Ferenc császár valósággal rátukmálja a lányát, akár törvénytelen feleségül is. A spanyolok a katolikus papság révén hálaimát küldenek az Istenhez azért, hogy június tizennegyedikén legyőzték a franciákat, de a franciák is hálaimát küldenek, ugyancsak a katolikus papságnak a révén azért, hogy június tizennegyedikén legyőzték a spanyolokat. Az én szabadkőműves testvéreim az életükre megesküsznek, hogy mindenüket szívesen feláldozzák felebarátjukért, de nem fizetnek egyetlen rubelt sem, ha a szegények javára gyűjtenek, az Asztrea-páholy áskálódik a Mannakeresők[3] ellen, mind csak töri magát egy igazi skóciai szőnyegért, vagy egy okmányért, amelynek az értelmét az sem tudja, aki írta s amely nem kell senkinek. Mindnyájan valljuk a megbocsátás és a felebaráti szeretet krisztusi törvényét, e törvény nevében negyvenszer negyven templomokat[4] építettünk Moszkvában, és tegnap mégis halálra korbácsoltak egy szökött katonát, és a szeretet, a megbocsátás törvényének szolgája, egy pap, keresztet nyújtott csókra annak a katonának, a kivégzés előtt." Így elmélkedett Pierre, és az az általános hazugság, amelyet mindenki elismert, minden alkalommal megdöbbentette, mintha valami újdonságot fedezne fel, pedig de megszokta már. „Én látom jól ezt a hazugságot, ezt a zűrzavart

[3] a Moszkvában működő két szabadkőműves páholy neve

[4] a negyvenszer negyven templomok: Moszkva számtalan sok templomának egyházi-folklorisztikus állandó jelzője.

– gondolta – de hogy magyarázzak meg nekik mindent, amit látok? Megpróbáltam már, és mindig arra jutottam, hogy lelkük mélyén ők is tisztában vannak mindazzal, amivel én, csak úgy igyekeznek, ne lássák ezt a hazugságot. Tehát ennek így kell lenni! De én, én hová legyek?" – gondolta Pierre. Érezte sok-sok embernek, de kivált az oroszoknak azt a szerencsétlen képességét, hogy bár látják a jó és az igazság lehetőségét, sőt hisznek is benne, mégis túlontúl világosan látják a rosszat, az élet hamisságát ahhoz, hogy legyen erejük komolyan részt venni az életben. Pierre szemében minden munkaterület a gonoszsággal, a csalással kapcsolódott össze. Bármi próbált lenni, bármihez fogott – a gonosz, a hazugság visszariasztotta és eltorlaszolta a cselekvés minden útját. Ámde mégis élni kellett – foglalkozni valamivel. Túlontúl borzasztó volt az élet e megoldatlan kérdéseinek igáját nyögni, nem csoda hát, ha belevetette magát minden kínálkozó szórakozásba, csakhogy elfelejtse azokat a kérdéseket. Eljárt minden elképzelhető társaságba, sokat ivott, képeket vásárolt, építkezett, és ami a fő, olvasott.

Olvasott, elolvasott mindent, ami a kezeügyébe került; úgy olvasott, hogy amikor hazaérkezte után az inasok még vetkeztették, ő már könyvet vett a kezébe és olvasott – az olvasásról áttért az alvásra, az alvásról a fecsegésre, a fecsegésről a tivornyára meg a nőkre, a tivornyáról vissza a fecsegésre, az olvasásra meg a borra. A borivás egyre inkább fizikai és egyúttal erkölcsi szükségletté vált számára. Bár orvosai intették, hogy ilyen testes embernek méreg a bor, mégis sokat ivott. Csak akkor érezte igazán jól magát, ha – szinte maga se vette észre, hogyan – nagy szájába borított néhány pohár bort, a testében kellemes meleget, felebarátai iránt gyengédséget érzett, elméje meg hajlott arra, hogy csak felszínesen hasson vissza minden gondolatra és ne mélyedjen bele a lényegébe. Csak ha felhajtott egy-két palack bort, csak akkor érezte, hogy az életnek az a szörnyű bonyolult csomója, melytől az előbb még annyira rettegett, nem is olyan szörnyű, mint képzelte. Akár zúgott a feje, akár csevegett, akár tereferét hallgatott, akár olvasott ebéd és vacsora után, valamilyen oldaláról szüntelenül látta ezt a csomót. De csak a bor hatása alatt mondta magában: „Ez semmi. Ezt én kibogozom – már kész is a magyarázat. De most nem érek rá – később majd jobban meggondolom az egészet!" De az a *később* sose jött el.

Reggel, amikor kijózanodott, a régi kérdések mind ugyanolyan megoldatlannak és szörnyűnek tűntek elébe; ilyenkor gyorsan könyvért nyúlt, és örült, ha felkereste valaki.

Néha eszébe jutott egy régebben hallott elbeszélés arról, hogy a katonák a háborúban, ha fedezékbe bújnak a tűz elől és nincs mit csinálniok, mindenáron valami szórakozást keresnek, hogy könnyebben kiállják a veszélyt, És Pierre szemében ilyen katona volt mindenki, csakhogy ezek az élet elől menekülnek: ki nagyravágyással, ki kártyával, ki lovakkal, ki politikával, ki vadászattal, ki borral, ki államügyekkel. „Nincs jelentéktelen és nincsen fontos – minden mindegy: csak a hazugságtól meneküljek, úgy, ahogy tudok! – gondolta Pierre. – Csak *azt* ne lássam, *azt* – az iszonyút."

Karácsonyi szánkázás trojkákon.

Nyikolaj Andrejics Bolkonszkij herceg a tél elején Moszkvába érkezett a lányával. Múltja, esze és eredetisége alapján, de kivált azért, mert akkoriban lelohadt a lelkesedés Sándor császár országlása iránt; és mert Moszkvában akkortájt franciaellenes, hazafias irányzat uralkodott – Nyikolaj Andrejics herceg mindjárt a moszkvai ellenzék középpontja lett, és a moszkvaiak különösen nagy tisztelettel adóztak neki.

A herceg nagyon megöregedett az elmúlt év alatt, jelentkeztek rajta a vénülés csalhatatlan tünetei: váratlanul el-elbóbiskolt, elfelejtette, ami a legközelebbi múltban történt, viszont kitűnően emlékezett a régi eseményekre, gyermekes hiúsággal élte bele magát a moszkvai ellenzék fejének szerepébe. Mégis ha, különösen esténkint, megjelent prémes köntösében, rizsporos vendéghajával a teánál és valamilyen lökésre elkezdte szaggatott elbeszéléseit a múltról, vagy élesen elítélő és még szaggatottabb fejtegetéseit a jelenről – minden vendégében egyformán tiszteletet és megbecsülést keltett. A látogatóknak kellemesen-fenséges látványt nyújtott ez az egész ódon palota, az óriási falitükrök, a forradalom előtti bútorzat, a rizsporos hajú inasok és maga ez a múlt századbeli, keménykötésű, okos öreg, az a szelíd lánya, meg az a csinos kis francia lány, akik áhítattal néztek fel rá. De a látogatók nem gondoltak arra, hogy azon a két-három órán kívül, amelyet együtt töltöttek a háziakkal, a napnak volt még huszonkét órája, és azalatt mintegy rejtekben folyt a család belső élete.

Marja hercegnő számára az utóbbi időben, Moszkvában nagyon megnehezedett ez a belső élet. Moszkvában megfosztották a legfőbb örömétől: az istenes emberekkel való beszélgetéstől meg a magánytól – pedig Liszije Goriban e kettő szokta felüdíteni – a fővárosi élet meg nem nyújtott neki semmi előnyt, semmi új örömet. A nagyvilági társaságba nem járt, mindenki tudta, hogy az apja nem engedi maga nélkül, márpedig ő, gyengélkedése miatt, nem járhatott sehová – így aztán nem hívta meg senki, sem ebédre, sem vacsorára. Marja hercegnő teljesen felhagyott azzal a reménnyel, hogy férjhez megy. Látta, milyen hidegen és haragosan fogadja Nyikolaj Andrejics herceg azokat a fiatalembereket, akik feleségül kérhetnék, és ki is teszi a szűrét, ha olykor egy-egy elvetődik hozzájuk. Marja hercegnőnek nem voltak barátnői; e moszkvai tartózkodása alatt kiábrándult két legbensőbb emberéből: *m-lle* Bourienne-nel már azelőtt sem tudott egészen őszinte lenni, most pedig valósággal kellemetlenné vált számára, és bizonyos okok miatt fokról fokra eltávolodott tőle; Julie-ről pedig, aki Moszkvában volt és akivel Marja hercegnő öt éven át levelezett egyfolytában, mindjárt első személyes találkozásuk alkalmával kiderült, hogy számára teljesen idegen. Julie a bátyja halála folytán Moszkva egyik leggazdagabb menyasszonyjelöltje lett akkoriban, és fenékig hajtotta a nagyvilági élvezetek poharát. Fiatalemberek zsongták körül: egyszeribe mind igen sokra becsülte Julie kiváló tulajdonságait – ő maga legalább is azt hitte. Julie az öregedő, nagyvilági kisasszonyoknak abba az állapotába jutott, amikor érzik, hogy ez az

utolsó eshetőség a férjhezmenésre, és sorsuknak most kell eldőlnie – most vagy soha. Marja hercegnő csütörtökönkint szomorú mosollyal gondolt arra, hogy most már nincs kinek írnia, mert Julie itt van – bár jelenlétéből őneki semmi öröme sem fakad – és minden héten találkoznak egyszer. Marja – mint egy öreg emigráns, aki mégse veszi el hölgyét, pedig éveken át nála töltötte estéit – sajnálta, hogy Julie itt van és neki nincs kinek írnia. Marja hercegnőnek nem volt kivel elbeszélgetnie Moszkvában, nem volt kivel megosztania bánatát, pedig akkoriban sok új bánat is tetézte a régit. Közelgett Andrej herceg hazatérésének és házasságának ideje, ő pedig még mindig nem teljesítette azt a megbízást, hogy készítse elő az édesapjukat, sőt úgy látszott, végkép el van rontva a dolog: az öreg herceg Rosztova grófnő nevének puszta említésére kikelt magából, pedig amúgy is folyton zsörtölődött. Újabb bánatot okoztak Marja hercegnőnek az utóbbi időben azok a leckék, amelyeket a hatéves unokaöccsének adott. Rémülten fedezte fel, hogy Nyikoluskával szemben ő éppoly ingerülten viselkedik, mint az apja ővele szemben. Akárhányszor csillapította is magát: nem szabad heveskednie tanítás közben, mégis csaknem minden alkalommal szerette volna minél hamarább, minél könnyebben áttölteni magából a tudást a kisfiúba, aki már félt, hogy mindjárt dühbe gurul a néni, és ő valóban meg is remegett haragjában, mihelyt akár a legcsekélyebb figyelmetlenséget látta a fiúcskán; kapkodott, heveskedett, felemelte a hangját és néha karjánál fogva rángatta, a sarokba állította Nyikoluskát. De amikor a sarokba állította, ő maga is sírva fakadt cudar természete miatt; ilyenkor Nyikoluska az ő példájára szintén felzokogott, engedelem nélkül előjött a sarokból, odament hozzá, leráncigálta arcáról a könnyáztatta kezét és vigasztalgatta. De a legnagyobb, a legeslegnagyobb bánatot apja ingerlékenysége okozta, mely mindig ő ellene irányult és az utóbbi időben a kegyetlenségig fajult. Ha arra kényszeríti a herceg, hogy egész éjszakákon át leborulva imádkozzék, ha üti-veri, ha fát, vizet cipeltet vele – akkor meg se fordul a fejében, hogy nehéz a helyzete; de apja szerette is, amikor gyötörte, sőt épp azért volt oly kegyetlen, mert szerette, azért gyötörte magát is, őt is, és nemcsak ahhoz értett, hogy' kell szántszándékkal megsérteni, megalázni a lányát, hanem ahhoz is, hogyan kell bebizonyítani neki, hogy mindig és mindenben csakis *ő* a hibás. Az utóbbi időben egy új vonás tűnt elő benne, és épp ez kínozta Marja hercegnőt a legeslegjobban – a herceg mindinkább közeledett *m-lle* Bourienne-hez. Az a tréfás ötlet, hogy ha Andrej megházasodik, hát ő is elveszi Bourienne-t – ez abban a pillanatban merült fel benne, amikor megkapta a hírt fia szándékáról – nyilván megtetszett neki és az utóbbi időben különösen nagy gyengédséget tanúsított *m-lle* Bourienne iránt, Marja hercegnő szerint csakis azért, hogy őt sértegesse, és Bourienne iránti szeretetének fitogtatásával elégedetlenségét akarja kifejezni lányával szemben.

Az öreg herceg Moszkvában egyszer kezet csókolt *m-lle* Bourienne-nek; magához vonta és simogatva megölelte Marja hercegnő jelenlétében (Marja szerint az apja szántszándékkal tette épp ő előtte). Marja hercegnő hirte-

len elpirult és kifutott a szobából. Néhány perc múlva *m-lle* Bourienne bement Marja hercegnőhöz, mosolygott és kellemes hangján vidáman újságolt valamit. Marja hercegnő gyorsan letörölte könnyét, határozott léptekkel odament Bourienne-hez és – bár nyilván maga sem tudta, mit csinál – dühös sietséggel, el-elcsukló hangon ráripakodott a francia lányra:

– Ez aljasság, galádság, embertelenség! Kihasználni a gyengeségét egy ilyen... – Nem fejezte be. – Takarodjék a szobámból – rikácsolta és felzokogott.

Másnap a herceg egy szót sem szólt a lányához; de Marja észrevette, hogy ebédkor a herceg *m-lle* Bourienne-nél kezdette a felszolgálást. Ebéd végén, amikor a tálaló inas, régi szokás szerint megint a hercegnőnél kezdte a feketekávé felszolgálását, a herceg hirtelen veszett dühbe gurult, botjával meghajította Filippet és tüstént kiadta a parancsot – vigyék el katonának.

– Nem értenek a szóból... pedig kétszer is megmondtam már! Nem hajtanak a szóra! Ebben a házban ő az első; ő az én legjobb barátom – harsogta a herceg. – És ha te arra vetemedel – tombolt tovább; most először intézte szavait Marja hercegnőhöz – ha még egyszer arra vetemedel, amire tegnap... ha ő előtte megfeledkezel magadról, akkor majd megmutatom én, ki az úr a háznál. Mars ki! Ne is lássalak; kérj tőle bocsánatot!

Marja hercegnő bocsánatot kért Amalija Jevgenyijevnától is, apjától is mind a maga, mind Filipp, a tálaló inas botlásáért, aki kérte, hogy járjon közben érte.

Ilyenkor az áldozat büszkeségéhez hasonló érzés gyülemlett fel Marja hercegnő lelkében. És ilyenkor egyszer csak azt látja, hogy az apja, akit ő annyira megítélt, vagy a pápaszemét keresi és nem látja, pedig ott tapogat körülötte; vagy elfelejti azt, ami az imént történt; vagy rogyadozó lábbal tesz egy-egy bizonytalan lépést és körülnéz, nem látta-e valaki ezt a gyengeséget; vagy ami a legrosszabb: ebéd közben, ha nincsenek vendégek – mert azok ébren tartják az érdeklődését – hirtelen elszunyókál, elejti szalvétáját, és a tányér fölé hajtja reszkető fejét. „Oreg és gyenge, és én még merem megítélni őt!" – gondolta ilyenkor Marja hercegnő és undorodott önmagától.

III

1811-ben élt Moszkvában egy hamar felkapott francia orvos: Métivier, óriás termetű, szép férfi, kedves is, mint minden francia, és ahogy Moszkvában beszélték, rendkívül nagy tudományú doktor. A legelőkelőbb társaságban nem is mint orvost, hanem mint egyenrangú embert fogadták.

Nyikolaj Andrejics herceg gúnyt űzött ugyan az orvostudományból, de az utóbbi időben *m-lle* Bourienne tanácsára megengedte, hogy eljárjon hozzá és egészen megszokta. Métivier hetenként kétszer is meglátogatta a herceget.

Miklós napján,[5] a herceg nevenapján egész Moszkva ott volt a ház fel-

[5] Miklós: Nyikolaj.

járójánál, de a herceg nem fogadott senkit; csupán egynéhány vendéget hívatott meg ebédre, azoknak a névsorát odaadta Marja hercegnőnek.

Métivier, aki reggel jött névnapot köszönteni, mint orvos nem tartotta illetlennek *de forcer la consigne*[6] – ahogy Marja hercegnőnek mondotta – és bement a herceghez. Úgy esett sorja, hogy a herceg a nevenapja reggelén olyan cudar hangulatban volt, mint még talán soha. Egész reggel jött-ment a házban, belekötött mindenkibe és úgy tett, mintha nem értené, mit mondanak neki, és mintha őt sem értenék. Marja hercegnő nagyon jól tudta, hogy az ilyen csendes, fontoskodó zsörtölődés végül is dührohamokban szokott kirobbanni, és egész reggel úgy járt-kelt, mintha megtöltött, felhúzott kakasos puska előtt jönne-menne, várta az elkerülhetetlen lövést. A doktor megérkezéséig szerencsésen telt a reggel. Marja hercegnő beengedte az orvost, aztán egy könyvvel leült a szalon ajtaja mellé, ott jól hallhatott mindent, ami a dolgozószobában történik.

Eleinte csak Métivier hangját hallotta, aztán apjáét, majd mindkettő egyszerre kezdett beszélni, feltárult az ajtó és a küszöbön megjelent a fekete üstökű rémült Métivier délceg alakja és a herceg hálósapkás, hálóköpenyes alakja; a herceg arcát eltorzította a düh, majd kiugrott a szeme.

– Nem érted? – rikácsolta a herceg. – De én értem! Francia kém, Bonaparte rabszolgája, spion, mars ki a házamból, mars, azt mondom! – És becsapta az ajtót.

Métivier vállat vont, odament *mademoiselle* Bourienne-hez, aki a rikácsolásra beszaladt a szomszéd szobából.

– A herceg nem teljesen egészséges – *la bile et le transport au cerveau. Tranquillisez-vous, je repasserai demain*[7] – mondta Métivier és ujját az ajkához illesztve, kisietett.

Odabent papucs csoszogása és rikácsolás hallatszott. „Kémek, árulók, mindenütt kémek! Egy percnyi nyugtom sincs a tulajdon házamban sem!"

Métivier távozta után az öreg herceg hívatta a lányát és egész dühét rázúdította. Marjának az volt a bűne, hogy beengedte hozzá ezt a spiont. Hisz ő megmondta, neki mondta, hogy állítsa össze a listát, és ne engedjék be, aki nincs rajta a listán. Hát akkor miért engedték be ezt a gazembert?! Marja volt az oka mindennek. „Övele nincs egy percnyi nyugta az embernek, meg sem halhat nyugodtan" – mondta a herceg.

– Ez nem járja, drága lelkem, különválunk, különválunk, tudja meg, tudja meg! Én már nem bírom tovább – mondta és kiment a szobából. És mintha attól félne, hogy a lánya mégiscsak megvigasztalódik valahogy, visszament hozzá, nyugalmat erőltetett magára és hozzátette: – És ne gondolja, hogy ezt csak haragomban mondtam, nem – én nyugodt vagyok, én jól meggondoltam ezt; így is lesz – különválunk, keressen helyet magának! – De aztán nem bírta tovább: olyan dühvel, ahogy csak az teheti,

[6] hogy erőszakkal behatoljon

[7] elöntötte az epe, az agyába tódult a vér. Ne nyugtalankodjék, holnap visszajövök.

aki szeret, és láthatólag maga is gyötrődve, megrázta öklét és ráripakodott:

– Csak venné már el egy bolond! – becsapta az ajtót, hívatta Bourienne-t, aztán elcsendesedett a dolgozószobájában.

Két órakor gyülekezni kezdett az ebédre hivatalos, kiválasztott hat személy. A vendégek: Rasztopcsin, a híres gróf, Lopuhin herceg az unokaöccsével, Csatrov tábornok, a herceg régi harcostársa, a fiatalok közül Pierre és Borisz Drubeckoj – ott várták a szalonban.

Borisz a napokban érkezett Moszkvába szabadságra, az volt a vágya, hogy bemutassák Nyikolaj Andrejevicsnek és sikerült is oly mértékben megnyerni a tetszését, hogy a herceg kivételt tett vele: meghívta, bár egyetlen nőtlen fiatalembert sem fogadott volna.

A herceg házát korántsem lehetett „nagyvilâginak" nevezni, de ez olyan kis kör volt, amelyről nem sokat beszélnek ugyan a városban, de mégis mindennél kellemesebb, ha ebbe befogadják az embert. Ezt jól tudta Borisz már egy héttel előbb, amikor Rasztopcsin azt mondta a főparancsnoknak – aki meghívta a grófot Miklós napjára ebédre – hogy nem mehet el.

– Ezen a napon mindig elzarándokolok, hogy megcsókoljam Nyikolaj Andrejics herceg ereklyéit.

– Hát igen, igen – felelte a főparancsnok. – Hogy van az öreg?

A régi bútorú, magas, ódivatú szalonban, ebéd előtt összegyűlt kis társaság inkább ünnepi törvényszéki üléshez hasonlított. Mindnyájan hallgattak, vagy ha beszéltek, halkan beszéltek. Nyikolaj Andrejics komolyan és hallgatagon jött ki. Marja hercegnő még csendesebbnek és még félénkebbnek látszott, mint rendesen. A vendégek kelletlenül fordultak hozzá, mert látták, hogy Marját ugyan nem érdekli, amit mondanak neki. Rasztopcsin gróf egymaga göngyölítette a beszélgetés fonalát, a legfrissebb városi vagy politikai híreket újságolta.

Lopuhin és az öreg tábornok csak ritkán vett részt a beszélgetésben. Nyikolaj Andrejics herceg úgy hallgatta a szót, akár a legfőbb bíró az elébe terjesztett jelentést, csak néha juttatta kifejezésre – hallgatással vagy egy-egy rövid szóval – hogy tudomásul veszi, amit jelentenek neki. A beszélgetés hangneme olyan volt, hogy világosan lehetett látni, senki sem helyesli azt, ami a politikai világban történik. Olyan eseményeket mondtak el, amelyek kézzelfoghatóan azt bizonyították, hogy egyre roszszabbra fordul minden; de minden elbeszélésben és vélekedésben meglepő volt az, hogy az elbeszélő mindig megállt, vagy mindig megállították azon a határon, ahol a vélemény magának az uralkodónak a személyét érinthette volna.

Ebéd közben a legfrissebb politikai újság került szóba: Napoleon elfoglalta az oldenburgi herceg birtokait, az oroszok ellenséges hangú jegyzéket intéztek Napoleonhoz és megküldték valamennyi európai udvarnak.

– Bonaparte úgy garázdálkodik Európában, mint egy kalóz az elfoglalt hajón – ismételte Rasztopcsin gróf azt a mondatot, amelyet már el-

mondott egynéhányszor. – Az ember csak csodálja az uralkodók békетűrését vagy vakságát. Most már a pápa került sorra: Bonaparte minden teketória nélkül le akarja taszítani trónjáról a katolikus egyház fejét, és mind hallgatnak! Csak a mi uralkodónk tiltakozott az oldenburgi herceg birtokainak elfoglalása ellen. Az is... – Rasztopcsin elhallgatott, érezte, hogy azon a határon áll, ahol már nem szabad bírálgatni.

– Más birtokot ajánlottak az oldenburgi hercegség helyébe – mondta Nyikolaj Andrejics. – Mintha a hercegeket is úgy lehetne költöztetgetni, ahogy én a parasztjaimat Liszije Goriból Bogucsarovóba vagy a rjazanyi birtokra.

– *Le duc d'Oldenbourg supporte son malheur avec une force de caractère et résignation admirable*[8] – mondta Borisz, tiszteletteljesen belevegyülve a társalgásba. Ezt azért mondta, mert Pétervárról jövet volt szerencséje bemutatkozni a hercegnek. Nyikolaj Andrejics herceg úgy pillantott a fiatalemberre, mintha mondani akarna neki valamit, de aztán meggondolta – túlságosan fiatalnak tartotta.

– Elolvastam az oldenburgi ügyről szóló jegyzékünket és csodálkozom, milyen rosszul fogalmazták meg azt a jegyzéket – mondta Rasztopcsin gróf hanyag modorban – olyan ügyről ítél így az ember, amelyet nagyon jól ismer.

Pierre naiv csodálkozással nézett Rasztopcsinra, nem értette, miért nyugtalanítja, hogy rosszul fogalmazták meg a jegyzéket.

– Nem mindegy az, hogy' írták meg azt a jegyzéket, gróf, ha a tartalma velős? – kérdezte.

– *Mon cher, avec nos 500 mille hommes de troupes, il serait facil d'avoir un beau style*[9] – szólt Rasztopcsin. Most már értette Pierre, miért nyugtalanítja Rasztopcsin grófot a jegyzék fogalmazása.

– Úgy látom, jócskán elszaporodtak a firkászok – mondta az öreg herceg – ott Pétervárott folyton írnak meg írnak, és nemcsak jegyzékeket, hanem új törvényeket is. *Az én Andrjusám* ott egész törvénykönyvet írt Oroszországnak. Manapság folyton csak irkálnak! – mondta és erőltetett nevetésre fakadt.

Egy pillanatra elcsitult a beszélgetés, az öreg tábornok megköszörülte a torkát, hogy magára vonja a figyelmet.

– Méltóztattak hallani, mi történt legutóbb a pétervári szemlén? Hát jól bemutatkozott az új francia nagykövet!

– Hogy is volt? Hallottam valamit; valami tapintatlanságot mondott őfelsége előtt.

– Őfelsége felhívta a figyelmet a gránátoshadosztályra meg a díszmenetre – folytatta a tábornok – de a követ úgy tett, mintha ő egyáltalán nem fordítana figyelmet erre és azt merészelte mondani, hogy „mi Fran-

[8] Az oldenburgi herceg csodálatraméltó jellemerővel és belenyugvással viseli ezt a csapást.

[9] Kedves barátom, ötszázezer emberünk áll fegyverben, hát könnyen írhatnánk mi szép stílusban is.

ciaországban nem fordítunk figyelmet az ilyen semmiségekre". Az uralkodó semmit sem kegyeskedett mondani. Azt mondják, a következő szemlén az uralkodó nem kegyeskedett hozzáfordulni.

Mindnyájan hallgattak egy ideig: erre a tényre, amely személy szerint az uralkodót érintette, nem lehetett nyilvántartani semmilyen véleményt.

– Szemtelenek! – mondta a herceg. – Ismerik Métivier-t? Ma kikergettem. Itt járt, beengedték hozzám, akárhogy kértem is, hogy ne engedjenek be senkit – mondta a herceg és haragosan pillantott a lányára. És elmondta, mit beszéltek a francia orvossal, elmondta, miért győződött meg arról, hogy Métivier kém. Bár ez az ok korántsem volt sem elégséges, sem világos, azért senki sem vetett ellene semmit.

A pecsenyéhez pezsgőt szolgáltak fel. A vendégek felálltak, ráköszöntötték poharukat az öreg hercegre. Marja hercegnő is odament hozzá.

A herceg hideg, mérges tekintetet vetett rá és odatartotta frissen borotvált,ráncos orcáját. Egész arca azt fejezte ki, hogy a reggeli beszélgetést nem felejtette el; hogy döntése változatlanul érvényes; hogy ezt most csak a vendégek miatt nem mondja ki.

Amikor kávéra átmentek a szalonba, az öregek egy csoportba ültek.

Nyikolaj Andrejics herceg mindjobban felélénkült és kifejtette, miképp vélekedik a küszöbönálló háborúról.

Azt mondta, Bonaparte ellen nem nyerhetünk háborút mindaddig, amíg a némettel akarunk szövetséget kötni, amíg beleütjük az orrunkat az európai ügyekbe, amelyekbe belesodort bennünket a tilsiti béke. Nem kellett volna háborúznunk sem Ausztria oldalán, sem Ausztria ellen. A mi politikánk alapja kelet, Bonapartéval kapcsolatban meg egy a teendő: fegyvert a határra, kemény politikát – akkor sose meri átlépni az orosz határt úgy, mint nyolcszázhétben.

– De hát hogy harcoljunk a franciák ellen, herceg?! – mondta Rasztopcsin gróf. – Hát fellázadhatunk-e a mi tanítóink, isteneink ellen? Nézze meg a mi fiataljainkat, nézze meg a mi kisasszonyainkat. A mi isteneink a franciák, mennyországunk Párizs.

Aztán hangosabban beszélt, nyilván, hogy mindnyájan odafigyeljenek.

– Francia a ruhánk, francia a gondolkozásunk, minden érzésünk francia! Ön, lám, kipenderítette Métivier-t, mert francia és mert mihaszna fráter, de bezzeg a mi kisasszonyaink négykézláb másznak utána. Tegnap elmentem egy fogadóestre; volt ott öt kisasszony, köztük három katolikus – hát azok csak a pápa engedélyével mernek vasárnap hímet varrni. Különben pedig szinte pucéran ülnek ott, akár – engedelmet a szóért – a nyilvános fürdőházak cégérein a nők. Hej, ha elnézi az ember a mi fiataljainkat, szeretné előkapni a múzeumból Nagy Péter öreg bunkóját, megdöngetni a bordájukat amúgy oroszosan, bezzeg kivetnék a fejükből ezt a bolondériát!

Mindnyájan elhallgattak. Az öreg herceg mosolygó arccal nézett Rasztopcsinra és helyeslően bólogatott.

– No, isten áldja, kegyelmes uram, ne betegeskedjék – mondta Rasz-

topcsin és jellegzetes gyors mozdulattal felállva, kezet nyújtott a hercegnek.

– Isten áldjon, kedves barátom, muzsika nekem a szavad, mindig szívesen hallgatom! – mondta az öreg herceg; még nem eresztette el Rasztopcsin kezét, és odatartotta az arcát, hogy csókolja meg. Rasztopcsinnal együtt felálltak a többiek is.

IV

Marja hercegnő ott ült ugyan a szalonban és hallgatta is az öregek csevegését és bíráló megjegyzéseit, de egy szót sem értett abból, amit hallott; csak azon járt az esze, vajon észreveszik-e a vendégek, milyen ellenséges vele szemben az apja. Még azt sem vette észre, hogy Drubeckoj, aki ezúttal harmadszor fordult meg náluk, különösen figyelmes iránta és az egész ebéd alatt kedveskedik neki.

Marja hercegnő szórakozott, kérdő tekintettel fordult Pierre-hez, aki a kalapját kezében tartva, mosolygó arccal, utolsónak lépett oda hozzá a vendégek közül, mikor a herceg kiment, és ők ketten maradtak a szalonban.

– Leülhetek még egy kicsit? – kérdezte és kövér testét egy karosszékbe vetette Marja hercegnő mellett.

– Ah, igen – felelte Marja. „Maga nem vett észre semmit?" – kérdezte a tekintete.

Pierre kellemes ebédutáni hangulatban volt. Maga elé nézett és mosolygott. – Régóta ismeri ezt a fiatalembert, hercegnő? – kérdezte.

– Melyiket?

– Drubeckojt.

– Nem, nem régóta...

– És hogy tetszik?

– Hát, kellemes fiatalember... Miért kérdezi? – szólt Marja hercegnő és tovább is arra gondolt, mit mondott reggel az apja.

– Azért, mert megfigyeltem, hogy a fiatalemberek rendszerint azért utaznak a szabadságuk alatt Pétervárról Moszkvába, hogy elvegyenek egy gazdag eladólányt.

– Ezt figyelte meg? – kérdezte Marja hercegnő.

– Igen – folytatta Pierre mosolyogva – és mostanában ez a fiatalember úgy rendezi, hogy mindig ott terem, ahol gazdag lány van. Úgy olvasok a lelkében, akár a nyitott könyvben. Most habozik, kit rohamozzon meg: önt-e vagy *mademoiselle* Julie Karaginát. *Il est très assidu auprès d'élle.*[10]

– Jár hozzájuk?

– Jár. Nagyon is gyakran. És... ismeri ön az udvarlás legújabb módszerét? – kérdezte Pierre vidám mosollyal; láthatólag abban a kedélye-

[10] Ugyancsak teszi neki a szépet.

sen csipkelődő, víg hangulatban volt, amely miatt oly sokszor megrótta magát a naplójában.

– Nem – felelte Marja hercegnő.

– Most, hogy megtessék az ember a moszkvai szüzeknek *il faut être mélancolique. Et il est très mélancolique auprès de m-lle Karagin*[11] – mondta Pierre.

– *Vraiment?*[12] – kérdezte Marja hercegnő, Pierre barátságos arcára tekintett és egyre csak a maga baján töprengett. „Megkönnyebbülnék – gondolta – ha rászánnám magam, hogy kiöntsem a lelkem valaki előtt. És éppen Pierre-nek szeretnék elmondani mindent. Ő olyan jó és nemes. Könnyebb lenne a szívem. Ő bizonyára adna tanácsot!"

– Hozzá menne feleségül? – kérdezte Pierre.

– Jaj, istenem, gróf! Vannak olyan pillanatok, amikor férjhez mennék én akárkihez – mondta Marja hercegnő oly váratlanul, hogy maga is meglepődött; hangjában könny rezgett. – Jaj, néha de nehéz szeretni egy hozzánk tartozót, és érezni, hogy... (ezt már remegő hangon mondta) semmit sem tehetünk érte, csak bánkódhatunk, kivált ha tudjuk, hogy ezen nem tudunk változtatni. Egy van hátra csak – elmenni, de hova menjek én?...

– Mi az, hercegnő, mi lelte?

A hercegnő nem fejezte be, felzokogott.

– Nem tudom, mi van ma velem. De rám se figyeljen, felejtse el, amit mondtam.

Pierre vidámsága menten eltűnt. Aggodalmasan faggatta a hercegnőt, kérte, mondjon el mindent, ossza meg vele a bánatát: de Marja csak azt ismételgette, hogy kéri, felejtse el, amit mondott; hogy ő maga se tudja, mit mondott; hogy nincs őneki egyéb bánata, csak az, amelyről Pierre is tud: Andrej herceg házassága azzal fenyeget, hogy apa és fia összevész.

– Hallott valamit Rosztovékról? – kérdezte Marja, hogy másra terelje a szót. – Én azt hallottam, hogy nemsokára itt lesznek. Andrét is mindennap várom. Szeretném, ha itt találkoznának.

– És ő hogy' vélekedik most a dologról? – kérdezte Pierre. Az öreg herceget értette. Marja hercegnő megcsóválta a fejét.

– Hát mit csináljunk? Az egy évből már csak néhány hónap van hátra. És nincs rá lehetőség. Én csak az első pillanatoktól szeretném megkímélni a bátyámat. Azt szeretném, ha mielőbb megjönnének. Remélem, hogy találkozom vele... Ön régóta ismeri őket – szólt Marja hercegnő – igaz lelkére mondja meg nekem a színigaz valót, milyen ez a lány és milyennek tartja ön? De a színigazat, mert tudja, Andrej oly sokat kockáztat, ha apánk akarata ellen megcselekszi ezt, hogy én szeretném tudni...

Homályos ösztöne azt súgta Pierre-nek, hogy ez a köntörfalazás, ez a többször is megismételt kérés, hogy mondja meg a *színigazat*, arra vall:

---

[11] mélabúsnak kell lennie. És ő nagyon mélabús Karagina kisasszony mellett.

[12] Igazán?

Marja hercegnő nem valami jóindulattal viseltetik leendő ángya iránt és szeretné, ha ő nem helyeselné Andrej herceg választását, de Pierre azt mondta, amit inkább csak érzett, semmint gondolt.

– Nem tudom, mit is feleljek erre a kérdésre – mondta és elpirult, maga se tudta, miért. – Egyáltalán nem tudom, milyen is az a lány; és elemezni sem tudom. Elbűvölő. De hogy miért, azt nem tudom: ennyi az egész, amit róla mondhatok. – Marja hercegnő felsóhajtott, arca azt fejezte ki: „Igen, ezt vártam, ettől féltem én."

– Okos? – kérdezte Marja hercegnő. Pierre elgondolkozott.

– Azt hiszem, nem – felelte – de különben, igen. Csak nem sokra becsüli, hogy okos... De mégsem, csak elbűvölő, semmi több. – Marja hercegnő megint rosszallóan csóválta a fejét.

– Jaj, én úgy szeretném szeretni! Mondja meg ezt neki, ha előbb találkozik vele.

– Azt hallottam, hogy a napokban itt lesznek – mondta Pierre.

Marja hercegnő beavatta Pierre-t abba a tervébe, hogy mihelyt megjönnek Rosztovék, azonnal összebarátkozik leendő ángyával és iparkodik megkedveltetni az öreg herceggel is.

V

Pétervárott nem sikerült Borisznak gazdag leányt elvennie, Moszkvába utazott tehát – ugyanezzel a céllal. Moszkvában sokáig ingadozott a két leggazdagabb eladólány, Julie és Marja hercegnő között. Bár Marja hercegnőt még csúnyasága ellenére is vonzóbbnak tartotta Julie-nél, valamiképp kellemetlennek találta, hogy udvaroljon neki. Legutóbbi találkozásuk alkalmával, az öreg herceg születése napján hiába próbálkozott akárhányszor is, hogy a szerelemre terelje a beszédet, Marja hercegnő átabotában felelgetett és láthatólag oda se ügyelt a szavára.

Julie viszont, ha talán sajátos, csakis rá jellemző modorban, de szívesebben fogadta az udvarlását.

Julie huszonhét éves volt. Fiútestvéreinek elhaltával igen gazdag lett. Most már egészen csúnya volt, de azt hitte, hogy szép, sőt sokkal vonzóbb, mint azelőtt. E tévedésében megerősítette először is az, hogy nagyon gazdag menyasszonynak való lett, másodszor meg az, hogy minél jobban öregedett, annál veszélytelenebbé vált a férfiak szemében, annál fesztelenebbül érintkeztek vele a férfiak, és minden kötelezettség vállalalása nélkül élvezték vacsoráit, fogadóestjeit meg a körötte összegyűlt élénk társaságot. Az a férfi, aki tíz évvel ezelőtt még nem mert volna mindennap eljárni a házukba – hisz' ott egy tizenhét éves kisasszony van – nehogy hírbe hozza a lányt és megkösse a maga kezét, most bátran eljárt mindennap is és nem mint menyasszonynak valóval bánt vele, hanem csak mint amolyan semlegesnemű jóismerőssel.

Karaginék háza ezen a télen a legkellemesebb és legvendégszeretőbb ház

volt egész Moszkvában. A díszebédeken, estélyeken kívül mindennap nagy társaság gyűlt össze Karaginéknál, különösen férfiak; ezek ott vacsoráztak éjféltájban, aztán ott üldögéltek három óráig. Nem volt olyan bál, mulatság, színházi előadás, amelyet Julie elmulasztott volna. Ruhái mindig a legdivatosabbak voltak. De Julie mindennek ellenére oly világfájdalmasnak látszott és mindenkinek azt mondta, nem hisz ő sem a barátságban, sem a szerelemben, sem semmiféle életörömben, őrá csak *odafönn* vár a megnyugvás. Magára öltötte a nagy csalódáson átesett lány modorát, aki elvesztette szerelmesét, vagy akit kegyetlenül becsapott a szerelmese. Bár nem történt vele soha semmi efféle, mégis úgy tekintettek rá, sőt maga is elhitte, hogy ő sokat szenvedett az életben. Ez a melankólia azonban nem zavarta sem őt a szórakozásban, sem a fiatalembereket abban, hogy kellemesen eltöltsék nála az időt. Minden hozzájuk érkező vendég lerótta adóját a házikisasszony mélabús hangulatának, de aztán a nagyvilági társalgásnak, a táncnak, az agytornának és a versfaragásnak szentelte magát, ami nagy divatban volt Karaginéknál. Csak néhány fiatalember mélyedt el jobban Julie mélabús hangulatában; ezek közé tartozott Borisz is; ezekkel a fiatalemberekkel kettesben Julie hosszasabban elbeszélgetett a világ hívságairól, felnyitotta előttük emlékkönyveit, amelyek tele voltak bús ábrázatokkal, aranymondásokkal és versezetekkel.

Julie különösen kegyes volt Borisz iránt: sajnálta, hogy Borisz oly korán kiábrándult az életből, felkínálta neki a barátságnak ama vigaszát, amelyet egyáltalán kínálhat ő, hisz maga is oly sokat szenvedett az életben – és felütötte albumát. Borisz két fát rajzolt az emlékkönyvbe és ezt írta alá: *Arbres rustiques, vos sombres rameaux secouent sur moi les ténèbres et la mélancolie.*[13]

Egy másik lapra síremléket rajzolt, ezzel a szöveggel:

La mort est secourable et la mort est tranquille,
Ah! contre les douleurs il n'y a pas d'autre asile.[14]

Julie azt mondta: gyönyörű.

– *Il y a quelque chose de si ravissant dans la sourire de la mélancolie*[15] – mondta Borisznak; ezt egy könyvből írta ki szóról szóra.

– *C'est un rayon de lumière dans l'ombre, une nuance entre la douleur et le désespoir, qui montre la consolation possible.*[16]

Erre Borisz a következő verset írta:

Aliment de poison d'une âme trop sensible,
Toi, sans qui le bonheur me serait impossible,

[13] Falusi fák, terebélyes árnyatok homályt és mélabút hint énreám.

[14] Segítő halál, a halál a béke,
Fájó szív egyetlen, biztos menedéke.

[15] Van valami elbűvölő a mélabú mosolyában.

[16] Ez fénysugár a homályban, egy árnyalat a fájdalom és a kétségbeesés között, ez mutatja a vigasz lehetőségét.

Tendré mélancolie, ah, viens, me consoler,
Viens calmer les tourments de ma sombre retraite
Et mêle une douceur secrète
A ces pleurs, que je sens couler.[17]

Julie igen-igen bús noktürnöket hárfázott Borisznak. Borisz felolvasta neki a Szegény Lizát, de hányszor félbeszakította az olvasást: izgalmában hányszor elfúlt a lélegzete. Ha nagy társaságban találkoztak, úgy tekintettek egymásra, mintha csakis, de csakis ők volnának közömbösek mindennel szemben a világon, csakis ők értenék meg egymást.

Anna Mihajlovna gyakran eljárt Karaginékhoz – állandó kártya-játszófele volt a mamának – eközben biztos értesüléseket szerzett arról, mit adnának hozományul Julie-vel. (A két penzai birtokot adnák meg a nyizsnyijnovgorodi erdőket.) Anna Mihajlovna a gondviselés akaratában megnyugodva, meghatottan nézte azt a finom-finom szomorúságot, amely összekapcsolja fiát a gazdag Julie-vel.

– *Toujours charmante et mélancolique, cette chère Julie*[18] – mondta a lánynak. – Borisz azt mondja, hogy üdülés a lelkének, ha itt lehet. Oly sok csalódáson esett át és oly érzékeny – mondta a mamának.

– Ah, kedvesem, az utóbbi időben olyannyira megkedveltem Julie-t – mondta a fiának – ki sem tudom mondani! Dehát ki ne szeretné őt? Hiszen oly angyali lány! Ah, Borisz, Borisz! – Elhallgatott egy pillanatra. – Úgy sajnálom a mamáját – folytatta – ma megmutatta a penzai számadásokat, leveleket (óriási birtokaik vannak ott), mindenre egyszál maga van szegény: hogy' becsapják, de hogy'!

Borisz alig észrevehetően elmosolyodott, ahogy hallgatta az anyját. Szelíden kinevette anyjának együgyű ravaszságát, de meghallgatta, amit a penzai, meg a nyizsnyijnovgorodi birtokokról beszél, sőt néha maga is kérdezősködött efelől.

Julie már régóta várta mélabús imádójának nyilatkozatát és örömest el is fogadta volna, de Boriszt visszatartotta egy titkos érzés: utálta Julie-t, kivált mert oly szenvedélyesen vágyott a férjhezmenésre, utálta szenvelgését, nem mert lemondani az igazi szerelem lehetőségéről. Szabadsága már-már lejárt. Minden istenáldotta nap ott volt Karaginéknál, gyakran reggeltől késő estig, és valahányszor elelmélkedett, mindig azt mondta magában, hogy holnap megkéri Julie kezét. De Julie jelenlétében, ha piros arcára, csaknem mindig púderes állára tekintett, ha látta nedves szemét, arckifejezését, amely elárulta, hogy mélabús hangulata bármely percben átcsaphat

---

[17] Mérges eledelként marod érző lelkem,
Üdvöm tenélküled mégse, mégse leltem,
Édes mélabú, vigasztalj engemet,
Adj enyhet kínomnak, setét rejtekemben,
Édesítsd titkon könnyemet,
Mely, érzem, már pereg.

[18] Mindig olyan elbűvölő és mélabús ez a kedves Julie.

a hitvesi boldogság okozta, szenvelgett elragadtatásba – sose tudta kimondani a döntő szót, jóllehet képzeletében már a penzai és a nyizsnyijnovgorodi birtokok tulajdonosának számította magát és be is osztotta, hogyan használja majd fel e birtokok jövedelmét. Julie látta Borisz határozatlanságát és néha felötlött benne az a gondolat, hátha ellenszenvesnek tartja Borisz, de a női önámítás mindjárt vigaszt nyújtott neki, és azt mondta magában, hogy Borisz csupán a szerelem miatt olyan szégyenlős. De mélabúja lassanként ingerlékenységbe csapott át és nem sokkal Borisz elutazása előtt határozott lépésre szánta rá magát. Amikor már-már lejárt Borisz szabadsága, megjelent Moszkvában és természetesen Karaginék szalonjában is Anatole Kuragin, és Julie hirtelen-váratlan felhagyott a mélabúval, nagyon vidám lett és nagyon figyelmes Kuragin iránt.

– *Mon cher* – mondta Anna Mihajlovna a fiának – *je sais de bonne source que le Prince Basile envoie son fils à Moscou pour lui faire épouser Julie.*[19] Én úgy szeretem Julie-t, hogy sajnálnám. Neked mi a véleményed? – kérdezte.

Az a gondolat, hogy hoppon marad, tehát hiába vesztegette el ezt a hónapot – pedig de nehéz volt ez a mélabús szolgálat Julie mellett – és mihamar másnak, főként pedig annak a buta Anatole hercegnek a kezében látja majd a két penzai birtok jövedelmét, amelyet képzeletében már be is osztott rendje-módja szerint – ez bántotta Boriszt. Elhajtatott Karaginékhoz azzal a szilárd elhatározással, hogy megkéri Julie kezét. Julie vidám és gondtalan arccal, hanyagul arról beszélt, milyen jó kedve volt a tegnapi bálban és azt kérdezte, mikor utazik vissza Borisz. Jóllehet Borisz azzal a szándékkal kereste fel, hogy szerelméről beszéljen és ezért gyengéd akart lenni, ingerülten a nők állhatatlanságáról kezdett beszélni: milyen könnyen átcsapnak a nők a szomorúságból az örömbe; csakis attól függ a hangulatuk, ki udvarol nekik. Julie megsértődött és azt mondta, ez igaz, a nőnek csakugyan kell a változatosság, mert mindenki megunja az egyformaságot.

– Hát akkor én azt tanácsolnám önnek... – kezdte Borisz és valami csípős megjegyzést akart tenni; de ebben a pillanatban eszébe ötlött az a bántó gondolat, hogy eszerint dolgavégezetlenül kell elutaznia Moszkvából és kárba vész minden fáradozása (márpedig ilyesmi sosem esett meg vele). A mondat derekán megállt, lesütötte szemét, hogy ne lássa Julie kellemetlenül-ingerült és tétovázó arckifejezését, majd így folytatta: – Egyáltalán nem azért jöttem ide, hogy veszekedjek önnel. Épp ellenkezőleg... – Rápillantott, hogy meggyőződjék, folytathatja-e. Julie ingerültsége egycsapásra teljesen eltűnt, nyugtalan, kérdő tekintete mohó várakozással szegeződött Boriszra. „Mindig intézhetem én úgy a dolgot, hogy minél ritkábban lássam őt – gondolta Borisz. – Ha már belefogtam, nyélbe is ütöm!" Pirosság öntötte el az arcát, Julie-re emelte szemét és azt mondta neki: – Tudja jól, mit érzek ön iránt! – Többet nem is kellett mondania: Julie arcán diadal

[19] Megbízható forrásból tudom, édes fiam, Vaszilij herceg azért küldi Moszkvába a fiát, hogy elvétesse vele Julie-t.

és önelégültség ragyogott; de azért rákényszerítette Boriszt, hogy mondjon el mindent, amit ilyen esetekben mondani szoktak; mondja azt, hogy szereti és még soha egyetlen nőt sem szeretett ennyire. Tudta, hogy a penzai birtokokért és a nyizsnyijnovgorodi erdőkért joga van ezt követelni – és meg is kapta, amit követelt.

Vőlegény és menyasszony, mit se törődve többé a fákkal, amelyek homályt és mélabút hintenek rájuk, terveket szövögettek, hogyan rendezik be majd a pétervári ragyogó palotát, látogatásokat tettek és mindent előkészítettek a fényes lakodalomra.

VI

Ilja Andrejics gróf január végén Moszkvába érkezett Natasával és Szonyával. A grófné még mindig betegeskedett, nem utazhatott velük, dehát nem lehetett megvárni, míg felépül: Andrej herceget mindennap várták Moszkvába; ezenkívül meg kellett venni a kelengyét, el kellett adni a Moszkva környéki birtokot, meg kellett ragadni az alkalmat: amíg az öreg herceg Moszkvában tartózkodik, be kell mutatni jövendőbeli menyét. Rosztovék moszkvai házát nem fűtötték; azonkívül rövid időre érkeztek, a grófné nem volt velük, így hát Ilja Andrejics gróf elhatározta, hogy Moszkvában Marja Dmitrijevna Ahroszimovánál száll meg, aki már rég felkínálta vendégszeretetét a grófnak.

Késő este fordult be Rosztovék négy fogata Marja Dmitrijevna udvarába a Sztaraja Konyusennaján. Marja Dmitrijevna egyedül élt. Lányát már férjhez adta. Fiai a hadseregben szolgáltak.

Még mindig ugyanolyan egyenesen tartotta magát, ugyanolyan kereken, hangosan és határozottan megmondta a véleményét mindenkinek, egész lényével szinte szemrehányást tett másoknak minden gyengeségért, szenvedélyért, kedvtelésért, mert el sem ismerte, hogy effélék lehetnek. Kora reggel, csak úgy kacabajkában, a háztartással bajmolódott, aztán ünnepnapokon misére ment, a miséről meg a tömlöcökbe, börtönökbe, ahol olyan dolgai voltak, amelyekről sose beszélt senkinek, hétköznapokon pedig, miután felöltözött, otthon fogadott különböző rétegekhez tartozó látogatókat – mert mindennap jártak hozzá – aztán megebédelt: a bőséges és jóízű ebédhez mindig volt három-négy vendége; ebéd után eljátszott egy-egy boston-partit; késő este újságokat és új könyveket olvastatott fel, ő maga pedig kötött. Csak ritkán, kivételesen látogatott el hazulról, és ha ellátogatott, csakis a város legfontosabb személyiségeit kereste fel.

Még nem feküdt le, amikor megérkeztek Rosztovék, az előszobában megcsikordult a csigára járó ajtó, beengedte a hidegről betoppanó Rosztovékat és cselédjeiket. Marja Dmitrijevna, az orrára csúszott pápaszemmel, fejét hátravetve, ott állt a terem ajtajában és szigorú, haragos arccal nézett a belépőkre. Bárki azt hitte volna, hogy dühös a jövevényekre és menten kikergeti őket, ámde gondos utasításokat osztogatott embereinek, hogy' helyezzék el a vendégeket és poggyászukat.

– A grófné? Ide hozd – mondta a bőröndökre mutatva, de azért nem köszönt senkinek. – A kisasszonyokét ide, balra. No, mit sündörögtök itt?! – kiáltott rá a cselédlányokra. – Forraljátok fel a szamovárt! De megteltél, de megszépültél – mondta a hidegtől kipirult Natasának és csuklyájánál fogva magához húzta. – Tyű, de hideg vagy! Vesd le a bundád, de hamar! – kiáltott rá a grófra, aki odament, hogy kezet csókoljon. – Egészen megfagytál. Rumot a teába! *Bonjour*, Szonyuska – mondta Szonyának; ezzel a francia üdvözléssel kiemelte, hogy egy kissé lenézően, de szivélyesen bánik Szonyával.

Amikor mind levetették bundájukat, rendbeszedték magukat és teázni mentek, Marja Dmitrijevna sorra megcsókolta mindőjöket.

– Szívből örülök, hogy nálam szálltok meg – mondta. – Rég ideje már – folytatta és sokatmondóan pillantott Natasára... – Itt van az öreg, a fiát is várják mindennap. Meg kell ismerkednetek az öreggel, okvetlenül. No, de erről majd később beszélünk – tette hozzá és olyan pillantást vetett Szonyára, mintha azt jelezné, hogy az ő jelenlétében nem akarna beszélni erről. – Most idehallgass – fordult a grófhoz – holnap mit akarsz? Kit hívatsz? Sinsint? – Behajtotta egyik ujját. – Azt a pityergős Anna Mihajlovnát – ez kettő. Itt van fiastul. Megnősül a fia! Aztán Bezuhovot, ugye? Ő is itt van, feleségestül. Elszökött a felesége elől, de az asszony utána robogott. Szerdán itt ebédelt nálam. No, őket meg – mutatott a kisasszonyokra – holnap elviszem az iverszki szent szűzhöz, aztán meg elhajtatunk Auber-Chalmé-hoz. Mert biztosan akartok valami újat csináltatni. Rólam ne vegyetek példát, mostanában ilyen ujjakat hordanak, ni! A minap a fiatal Irina Vasziljevna hercegnő eljött hozzám, szörnyű még ránézni is – mintha két kis hordót öltött volna a karjára. Hisz mostanság ahány nap, annyi új divat. Hát neked, mi dolgod van? – fordult szigorúan a grófhoz.

– Máról holnapra sok minden összegyűlt – felelte a gróf. – Venni kell holmi rongyokat, aztán meg vevőt kell szerezni a Moszkva környéki birtokra meg a házra. Ha megengedi, majd szakítok egy kis időt és egy kurta napra elmegyek Marjinszkojéba, addig itt hagyom a lányaimat.

– Jó-jó. Nálam nem esik bajuk. Akár a Gyámsági Tanácsnál hagynád őket. Eljárok majd velük, ahova kell, össze is szidom, meg is cirógatom őket – mondta Marja Dmitrijevna és nagy kezével megérintette Natasának, kedvencének és keresztlányának orcáját.

Másnap reggel Marja Dmitrijevna elvitte a két kisasszonyt az iverszki szent szűzhöz, aztán Aubert-Chalmé-hoz, aki úgy félt Marja Dmitrijevnától, hogy mindig potom áron varrta neki a fényes ruhákat is, csakhogy mielőbb megszabaduljon tőle. Marja Dmitrijevna megrendelte csaknem az egész kelengyét. Amikor hazatértek, Natasán kívül mindenkit kizavart a szobából, aztán odahívta kedveltjét a karosszékéhez.

– No, most beszélgessünk. Szerencsét kívánok a vőlegényedhez. Derék legényre tettél szert! Örülök a boldogságodnak; ilyen kicsi kora óta ismerem (a földtől egy rőfnyit mutatott). – Natasa elpirult örömében. –

Szeretem őt is, meg a családját is. Most idehallgass, Az öreg Nyikolaj herceg nagyon fanyalogva fogadta, hogy megnősül a fia. Makrancos öregember! Persze, Andrej herceg nem gyerek, meglesz majd az apja nélkül is, de szülők akarata ellenére nem jó bekerülni egy családba. Békességben, szeretetben kell azt. Te okos vagy, te majd tudsz úgy bánni vele, ahogy kell. Csak derékul, csak okosan bánj vele. Akkor minden rendben lesz.

Natasa hallgatott. Marja Dmitrijevna azt hitte, azért hallgat, mert szégyelli magát, de valójában Natasa csak kellemetlenül érezte magát, amiért beleavatkoznak szerelmi ügyébe, melyet minden emberi dologtól annyira elütőnek képzelt, hogy az ő fogalmai szerint senki, de senki nem is értheti meg. Csakis Andrej herceget szereti és ismeri, Andrej meg őt szereti, és a napokban meg kell érkeznie, hogy feleségül vegye. Semmi más egyéb nem kell őneki.

– Tudod, én régóta ismerem őt, meg Masenykát, az ángyodat, szeretem is őket. Az ángyok nem angyalok, de ez a légynek sem árt. Megkért, ismertesselek össze vele. Holnap, ha elmégy hozzá édesapáddal, hát kedveltesd meg magad szépen, te vagy a fiatalabb. Mire megjön a jövendőbelid, te már jól ismered a húgát, apját, és téged is megszeretnek. Igaz? Ugye, így lesz a legjobb?

– Így – felelte Natasa kelletlenül.

VII

Ilja Andrejics gróf másnap Marja Dmitrijevna tanácsára Natasával együtt elhajtatott Nyikolaj Andrejics herceghez. A gróf nem valami vidám hangulatban készült erre a látogatásra: belül rettegett tőle. Ilja Andrejics gróf még nem felejtette el legutóbbi találkozásukat (a népfölkelés szervezésekor történt) – akkor heves dorgálást kapott, amiért nem állított ki elég embert – ezzel válaszolt a herceg az ebédmeghívásra. Natasa épp ellenkezőleg, igan vidám hangulatban volt, amikor felvette legszebb ruháját. „Lehetetlen, hogy meg ne szeressenek – gondolta – engem mindig mindenki szeretett. És én oly örömest megteszek értük mindent, amit csak kívánnak, oly szívesen megszeretem a herceget azért, mert az apja, a hercegnőt meg azért, mert a húga, hogy nincs okuk, amiért ne szeretnének meg ők is engemet!"

Megérkeztek a Vzdvizsenka-utcai ódon, komor házhoz és bementek az előcsarnokba.

– Noshát, Uram segíts! – mondta a gróf félig tréfásan, félig komolyan; de Natasa észrevette, hogy az apja sietve lép be az előszobába, és félénken, halkan kérdezi, otthon van-e a herceg meg a hercegnő. Amikor bejelentették érkezésüket, a herceg szolgái között valami zavar támadt. Azt az inast, aki szaladt, hogy bejelentse őket, a teremben megállította egy másik lakáj és sugdostak ott valamit. A terembe beszaladt egy szoba-

Szonya és Natasa Rosztov gróffal az operában.

lány és sebtiben szintén mondott valamit, a hercegnőt emlegette. Végül kijött egy haragos arcú, öreg lakáj és azt jelentette Rosztovéknak, hogy a herceg nem fogadhatja, de a hercegnő kéreti őket. Elsőnek *m-lle* Bourienne sietett a vendégek elé. Különösen udvariasan fogadta az apát és leányát és elvezette őket a hercegnőhöz. A hercegnő vörös foltok borította, izgatott, ijedt arccal, nehézkes léptekkel sietett a vendégek elébe, igyekezett fesztelennek és közönyösnek látszani, de hasztalan. Natasa már az első pillanatban nem tetszett Marja hercegnőnek. Túlságosan cicomásnak, könnyelműen-vidámnak és hiúnak tartotta. Marja hercegnő nem tudta, hogy ellenszenvet érzett ő jövendőbeli ángyával szemben, amikor még nem is látta: önkéntelenül irigyelte szépségét, fiatalságát, boldogságát, és féltékeny volt bátyja szerelme miatt. A leküzdhetetlen ellenszenven kívül e pillanatban még az is izgatta Marja hercegnőt, hogy amikor bejelentették Rosztovékat, az öreg herceg elkezdett kiabálni: őneki semmi szüksége sincs rájuk, ám fogadja őket Marja hercegnő, ha akarja, de őhozzá be ne eresszék őket. Marja hercegnő rászánta magát, hogy fogadja Rosztovékat, de minden pillanatban attól félt, hogy a herceg valami illetlenséget követ el, mert nagyon felingerelte Rosztovék látogatása.

– Nos, kedves hercegnő, elhoztam önnek az én pacsirtámat – mondta a gróf, bókolt egyet, nyugtalanul körülnézett, mintha attól félne, nem lép-e be az öreg herceg. – Nagyon-nagyon örülök, hogy megismerkednek... Kár, kár, hogy a herceg mindig gyengélkedik. – Mondott még néhány általános frázist és felállt. – Ha megengedi, hercegnő, egy negyedórára itthagyom Natasámat, én meg lemegyek a Szobacsja Ploscsadkára, Anna Szemjonovnához, aztán majd visszajövök érte.

Ilja Andrejics azért találta ki ezt a diplomatikus fortélyt, hogy teret nyisson a leendő ángyikának: beszélje ki magát jövendőbeli sógornőjével (ezt később meg is mondta leányának) és hogy ne találkozhasson a herceggel, mert félt tőle. Ezt nem mondta meg lányának, de Natasa jól látta apjának nyugtalanságát és sértve érezte magát. Irult-pirult apja miatt, aztán még jobban megharagudott, amiért elpirult, és a hercegnőre nézett merész, kihívó szemmel: ő nem fél senkitől. A hercegnő azt mondta a grófnak, nagyon örül, és kéri, hogy csak minél tovább maradjon Anna Szemjonovnánál. Ilja Andrejics el is hajtatott.

M-lle Bourienne nem ment ki a szobából és makacsul tovább csevegett a moszkvai szórakozásokról, színielőadásokról, noha Marja hercegnő nyugtalan pillantásokat vetett rá, mert szeretett volna négyszemközt elbeszélgetni Natasával. Natasát sértette az előszobában tapasztalt zavar, apjának nyugtalansága és a hercegnő mesterkélt modora, aki mintha nagy kegynek tartaná, hogy fogadja őt. Ezért aztán mindent kellemetlennek érzett. Marja hercegnő nem tetszett neki. Nagyon csúnyának, alakosnak és száraznak találta. Natasa lelke egyszeribe becsukódott, és önkéntelenül is olyan hanyag modort öltött, amellyel csak még jobban elriasztotta magától Marja hercegnőt. Öt percnyi nyomasztó, erőltetett beszélgetés

után gyorsan közeledő papucs-csoszogás hallatszott. Marja hercegnő arca ijedtséget tükrözött. Kinyílt a szoba ajtaja és fehér hálósipkában, köntösben – belépett a herceg.

– Á, kisasszony – szólalt meg a herceg – hogyiscsak... Rosztov grófkisasszony... ha nem tévedek... bocsánatot kérek... bocsánat... nem tudtam, kisasszony. Isten látja a lelkem, nem tudtam – ismételte olyan szenvelgő hangon – erősen megnyomva az isten szót – és olyan kellemetlenül, hogy Marja hercegnő csak állt lesütött szemmel, nem mert ránézni sem apjára, sem Natasára. Natasa felállt, bókolt és ő se tudta, mit csináljon. Csak *m-lle* Bourienne mosolygott kellemesen.

– Bocsánatot kérek, bocsánatot kérek! Isten látja a lelkem, nem tudtam – dünnyögte az öreg, tetőtől talpig végigmérte Natasát és kiment. *M-lle* Bourienne volt az első, aki feltalálta magát e jelenet után – arra fordította a szót, hogy a herceg betegeskedik. Natasa és Marja hercegnő szótlanul egymásra nézett. És minél tovább néztek egymásra szótlanul, magukba fojtva azt, amit pedig ki kellett volna mondani, annál rosszabb véleményt formáltak egymásról.

Amikor a gróf visszatért, Natasa annyira megörült neki, ahogy szinte már nem is illett, és sebbel-lobbal készülődött hazafelé; ebben a pillanatban szinte gyűlölte ezt a száraz vénlányt, aki ilyen kényelmetlen helyzetbe hozta: el tudott vele tölteni egy félórát, és egy szót se szólt Andrej hercegről. „Hisz én csak nem hozhattam szóba Andrej herceget annak a francia lánynak a jelenlétében" – gondolta Natasa. Marja hercegnőt eközben ugyanaz a gondolat kínozta. Tudta, mit kellene mondani Natasának, de nem tehette meg, mert *m-lle* Bourienne zavarta, és mert maga sem tudta, miért olyan nehéz szóba hoznia ezt a házasságot. Amikor a gróf kiment a szobából, Marja hercegnő gyors léptekkel odament Natasához, megfogta a kezét és nagy sóhajjal azt mondta: „Várjon, mondanom kell valamit..." Natasa – maga se tudta, miért – gúnyosan nézett Marja hercegnőre.

– Kedves Nathalie – mondta Marja hercegnő – tudja, én nagyon örülök annak, hogy a bátyám megtalálta a boldogságát... – Abbahagyta, mert érezte, hogy nem igazat mond. Natasa észrevette ezt a fennakadást és az okát is kitalálta.

– Azt hiszem, hercegnő, hogy most nem volna alkalmas erről beszélni – mondta Natasa hidegen. Külsőleg megőrizte méltóságát, de sírás fojtogatta.

„Mit mondtam, mit csináltam?!" – kapott észbe, alighogy kilépett a szobából.

Azon a napon sokáig hiába várták Natasát az ebédhez. A szobájában ült és úgy zokogott, mint egy gyermek, fújta az orrát és hüppögött. Szonya ott állt mellette és a haját csókolgatta.

– Miért sírsz, Natasa? – kérdezte. – Ne is törődj velük! Jóra fordul még minden, Natasa.

– Nem, nem! Ha tudnád, milyen sértő... mintha én holmi...

– Ne beszélj így, Natasa, nem te vagy a hibás, hát mi bánt?! Csókolj meg – mondta Szonya.

Natasa felemelte a fejét, szájon csókolta barátnőjét és az arcához szorította könnyes arcát.

– Nem tudom megmondani, nem tudom. Senki se hibás – mondta Natasa. – Én vagyok a hibás. Dehát olyan borzasztó ez az egész. Jaj, hogy miért is nem jön már?!...

Vörös szemmel ment az ebédhez. Marja Dmitrijevna már tudta, hogy' fogadta a herceg Rosztovékat, de úgy tett, mintha nem venné észre Natasa feldúlt arcát és rendületlenül, hangosan tréfálkozott ebéd közben a gróffal meg a többi vendéggel.

VIII

Rosztovék ezen az estén operába mentek – Marja Dmitrijevna szerzett rá jegyet.

Natasának nem volt kedve menni, de nem utasíthatta vissza Marja Dmitrijevna kedvességét, amely csakis őneki szólt. Felöltözött hát és átment a terembe, hogy megvárja apját. Amikor bepillantott a nagy tükörbe és látta, hogy szép, nagyon szép, még jobban elfogta a bánat, csakhogy most édes, szerelmi bánat fogta el.

„Istenem, ha most itt volna, de megölelném, nem úgy ám, mint régen, nem holmi ostoba tartózkodással, hanem úgy, ahogy még soha: természetesen; hozzásimulnék, és nem nyugodnék, míg azzal a fürkésző, kíváncsi tekintettel nem nézne, ahogy gyakran nézett rám, amíg nem nevetne, úgy, ahogy akkor nevetett még a szeme is – hej, mintha most is látnám a szemét! – gondolta Natasa. – Mi közöm is nekem az apjához meg a húgához: én csak őt szeretem, őt, őt, az ő arcát, az ő szemét, az ő mosolyát, azt a férfias és mégis gyermekies mosolyt... Különben jobb, ha nem gondolok rá, ha elfelejtem, teljesen elfelejtem arra az időre. Nem bírok én várni tovább, mindjárt sírva fakadok" – otthagyta a tükröt, és összeszedte minden lelki erejét, hogy visszafojtsa a sírást. „Hát hogy' tudja Szonya olyan egyformán, olyan nyugodtan szeretni Nyikolinkát, hogy' tudja olyan sokáig és olyan türelmesen várni! – gondolta Szonyára pillantva, aki már szintén felöltözött és most belépett egy legyezővel. – Én egészen más vagyok. Én nem bírom!"

Natasa ebben a pillanatban igen ellágyult, igen elérzékenyedett, nem érte be azzal a tudattal, hogy szeret és viszontszeretik: az kellett volna, hogy megölelhesse szerelmesét, de azonnal, beszéljen hozzá és hallja a szájából a szerelem szavait, amelyekkel tele van a szíve. Mialatt a kocsiban, apja mellett ült és tűnődve nézte a jégvirágos ablakban felvillanó utcai lámpafényt, még szerelmesebbnek érezte magát és megfeledkezett arról, hogy kivel és hova megy. Rosztovék kocsija egy hosszú kocsisorba került és lassan közeledett az operához; kerekei alatt csikorgott a hó. Na-

tasa és Szonya ruhájuk alját felemelve, fürgén kiugrottak a kocsiból. Kilépett a gróf is – a lakájok lesegítették, aztán a befelé haladó hölgyek és urak meg a színlapárusok között, mind a hárman elindultak a földszinti páholyok folyosóján. A félig csukott ajtók mögül már kihallatszott a zeneszó.

– *Nathalie, vos cheveux*[20] – suttogta Szonya. A páholyos udvariasan és sietősen a hölgyek elé siklott és kinyitotta a páholy ajtaját. A zene már élesebben hallatszott az ajtóban, megcsillantak a kivilágított páholysorok, ahol mezítlen vállú és karú hölgyek ültek, és feltűnt a zajgó földszint, ahol egyenruhák tündököltek. Egy hölgy, aki a szomszédos páholyba lépett be, irigy asszonyi tekintetet vetett Natasára. A függöny még nem gördült fel – a nyitányt játszották. Natasa a ruháját igazgatva bement a páholyba, leült és végigjártatta szemét a szemközti páholyok kivilágított sorain. Az a rég nem tapasztalt érzés, hogy száz meg száz szem nézi meztelen karját és nyakát, egyszerre kellemesen is meg kellemetlenül is érintette, mert a hozzáfűződő emlékek, vágyak, izgalmak egész raját idézte fel.

Natasa és Szonya, e két feltűnően szép leány és Ilja Andrejics gróf, akit rég nem láttak Moszkvában – magukra vonták a közfigyelmet. Azonkívül homályosan mindenki tudott már Natasa és Andrej herceg eljegyzéséről, tudták, hogy a Rosztov-család azóta falun él, és kíváncsian bámulták Oroszország egyik legkülönb házasulandó férfiának menyasszonyát.

Natasa megszépült a falun – mondta is neki mindenki – ezen az estén pedig a nagy izgalom miatt, különösen szép volt. Mindenkit meglepett: csupa élet, csupa szépség, ugyanakkor teljesen közömbös minden iránt, ami csak körülveszi. Fekete szeme a tömegre szegeződik, de nem keres senkit, könyökön felül is meztelen, vékony karja pedig, amellyel a bársonyperemre könyököl, láthatólag ösztönösen, hol összeszorul, hol szétnyílik egy kissé, a nyitány ütemére gyürköli a színlapot.

– Odanézz, ott van Alenyina – mondta Szonya – azt hiszem, az anyjával!

– Nagy ég! Mihail Kirilics még jobban meghízott – mondta az öreg gróf.

– Nézzétek csak! Milyen sapka van Anna Mihajlovnánk fején!

– Ott vannak Karaginék, Julie és Borisz is velük. Mindjárt látszik rajtuk, hogy nemsokára eljegyzik egymást.

– Drubeckoj már meg is kérte a kezét! Éppen ma tudtam meg – mondta Sinsin, alighogy belépett Rosztovék páholyába.

Natasa arrafelé nézett, amerre az apja, és azt látta, hogy Julie boldog arccal ül anyja mellett; kövér, vörös nyakán (Natasa tudta, hogy be van hintve púderral) gyöngysor díszeleg.

Mögöttük Borisz simára fésült, szép feje látszott – mosolyogva odatartja fülét Julie szájához. Rosztovékra sandít és tovább mosolyogva mond valamit menyasszonyának.

---

[20] Nathalie, a haja.

„Rólunk beszélnek, énrólam meg Andrejről! – gondolta Natasa. – Borisz bizonyára megnyugtatja menyasszonyát, hogy ne legyen féltékeny miattam! Kár az izgalomért! Ha tudnák, mennyire nem törődöm egyikükkel sem."

Hátul, szegélytelen zöld kalapban, isten akaratában megnyugvó ünnepélyes-boldog arccal, ott ült Anna Mihajlovna. A páholyban a jegyespároknak az a légköre uralkodott, amelyet oly jól ismert és annyira szeretett Natasa. Elfordult és egycsapásra eszébe jutott mindaz a megalázás, amely délelőtti látogatásakor érte.

„Hát van joga ahhoz, hogy ne akarjon befogadni a családjába? A, jobb, ha nem is gondolok erre, nem is gondolok, amíg ő meg nem érkezik!" – mondta magában és tovább nézegette az ismerős és az ismeretlen arcokat a földszinten. A földszint elején, legközépen, háttal a rivaldára könyökölve, perzsa viseletben, állt Dolohov; hátrafésült, göndör haja olyan, mint egy boglya. A színház legfeltűnőbb helyén állt, olyan fesztelenül, mintha szobájában állna, pedig tudta, hogy ráirányul az egész nézőtér figyelme. Mellette tolongott Moszkva aranyifjúsága – láthatólag ő játszotta köztük a főszerepet.

Ilja Andrejics gróf nevetve meglökte könyökével az iruló-piruló Szonyát, és régi imádója felé intett.

– Megismered? – kérdezte. – Honnan került elő? – fordult a gróf Sinsinhez. – Hiszen eltűnt valahová.

– Igen, eltűnt – felelte Sinsin. – A Kaukázusban volt, de onnan megszökött; azt mondják, valamelyik perzsa uralkodó herceg minisztere lett, megölte a sah testvérét – no ez kell a moszkvai asszonyoknak! Mind belehabarodott! *Dolochoff le Persan*...[21] Odáig vannak érte. Minden második szavuk: Dolohov. Dolohovra esküsznek, Dolohovra vendéget hívnak, mint valami kecsegére – mondta Sinsin. – Dolohov meg Anatole Kuragin minden asszonynak elvette az eszét.

A szomszédos páholyba belépett egy gyönyörű, magas hölgy; fején óriási konty, fehér, telt válla, nyaka csupasz, rajta kétsoros, nagyszemű gyöngyfüzér. Sokáig helyezkedett, zörgött vastag selyemruhájával.

Natasa rajta felejtette a szemét ezen a nyakon, vállon, hajdíszen, gyöngyön, elgyönyörködött a váll meg a gyöngy szépségében. Amikor Natasa másodszor is szemügyre vette, a hölgy odatekintett, szeme találkozott Ilja Andrejics gróféval, feléje biccentett és elmosolyodott. Bezuhova grófné volt, Pierre felesége. Ilja Andrejics, aki mindenkit ismert a világon, áthajolt hozzá és szóba elegyedett vele.

– Régen érkezett, grófné? – kérdezte. – Átmegyek, átmegyek, hogy megcsókoljam a kacsóját. Én ügyes-bajos dolgokban járok, magammal hoztam a leányaimat is. Azt mondják, Szemjonova csudásan játszik – mondta Ilja Andrejics. – Pjotr Kirillovics gróf sohasem feledkezik meg rólunk. Itt van?

---

[21] Dolohov, a perzsa ...

– Igen, azt mondta, hogy ő is eljön – felelte Hélène és figyelmesen nézegette Natasát.

Ilja Andrejics gróf visszaült a helyére.

– Ugye szép? – kérdezte súgva Natasától.

– Csodaszép! – felelte Natasa. – Beleszeret az ember! – Ekkor megcsendültek a nyitány utolsó akkordjai, koppant a karmester pálcája. A földszinten helyükre siettek az elkésett férfiak – és felgördült a függöny.

Alighogy felgördült a függöny, a földszinten minden elcsendesült, és minden férfi, öreg vagy fiatal, egyenruhás vagy frakkos, és minden nő – csupa drágakő félmeztelen testük – mohó kíváncsisággal minden figyelmét a színpadra irányította. Natasa is a játékot nézte.

IX

A színpadon középütt sima deszkák voltak; kétoldalt fákat ábrázoló festett színfalak, a háttérben meg vászonnal bevont deszkák álltak. A szín közepén vörösfűzős, fehérszoknyás leányok ültek. Egyikük egy fehér selyemruhás, nagyon kövér leányzó, külön, egy alacsony padon ült, amelynek a hátuljához zöld karton volt ragasztva. Mind énekelt valamit. Amikor befejezték éneküket, a fehérruhás leány odament a súgólyukhoz, őhozzá meg odament egy férfiú – vastag lábán szűk selyemnadrág, fején tollas kalpag, oldalán tőr – és a karját tárogatva elkezdett énekelni.

A szűkpantallós férfi szólóban énekelt, aztán a leány is énekelt egyet. Majd mind a ketten elhallgattak, felharsant a zene, a férfi babrálni kezdett ujjaival a fehérruhás hajadon kezén, nyilván megint a kellő ütemet várta, hogy a lánnyal együtt rázendítsen a következő partie-ra. Amikor elénekelték a kettőst, az egész nézőtér elkezdett tapsolni, kiabálni, a férfi és a nő pedig, aki szerelmespárt alakított, mosolyogva, karját tárogatva hajlongani kezdett a színpadon.

A falusi élet után, abban a komoly hangulatban, amelyben Natasa volt, mindez oly elképesztően furcsának hatott. Nem tudta követni az opera menetét, nem hallotta még a zenét sem: csupán festett kartonokat, maskarás férfiakat és nőket látott, akik a vakító fényben furcsán mozognak, beszélnek és énekelnek; jól tudta, mit akar ábrázolni mindez, de annyira cikornyás, hamis és szenvelgő volt az egész, hogy hol restelkedett a színészek miatt is, hol meg nevetségesnek találta őket. Körülnézett, végigjártatta szemét a nézők arcán, kereste rajtuk ugyanazt a gúnyt, azt a megdöbbenést, amelyet ő érzett; de minden arc csupa figyelem a színpadi cselekmény iránt, és – ahogy Natasa látta – mind valami színlelt elragadtatást fejez ki. „Bizonyára így kell lennie!" – gondolta Natasa. Felváltva nézegette hol a pomádés fejek sorait a földszinten, hol a félmeztelen nőket a páholyokban, kivált a szomszédját, Hélène-t, aki még a többinél is meztelenebben, csendes, nyugodt mosollyal nézte a színpadot, le se vette róla a szemét, és érezte az egész nézőtéren elömlő, vakító fényt,

és a tömeg-melegítette, jó, langyos levegőt. Natasa lassanként abba a mámoros hangulatba bódult, amelyet már régóta nem érzett. Nem tudta, hogy micsoda ő, hol van ő, és mi játszódik le előtte. Csak nézett-nézett és tűnődött – minden összefüggés nélkül, váratlanul a legfurcsább gondolatok suhantak át agyán. Hol az ötlött eszébe, hogy felugrik a rivaldára és elénekli azt az áriát, amelyet a művésznő énekel, hol egy nem messze ülő öregecskét szeretett volna megbökni legyezőjével, hol Hélène-hez áthajolni és megcsiklandozni.

Egy olyan pillanatban, amikor mindenki elhallgatott a színpadon, várta az ária kezdetét, megnyikordult a földszintre nyíló ajtó azon az oldalon, ahol Rosztovék páholya volt, és egy elkésett férfi lépteinek zaja hallatszott. „Itt van Kuragin!" – súgta Sinsin. Bezuhova grófné mosolyogva a belépőhöz fordult. Natasa arra nézett, amerre Bezuhova grófné irányította tekintetét, és egy feltűnően szép segédtisztet pillantott meg, aki öntelt, de mégis udvarias arccal közeledett a páholyukhoz. Anatole Kuragin volt, akit régen, a pétervári bálon látott, és aki ott feltűnt neki. Kuragin ezúttal segédtiszti egyenruhát viselt, amelyet csupán vállrojt és vállszalag díszített. Vigyázatos, de hetyke léptekkel közeledett; járása nevetséges lett volna, ha ő maga nem olyan szép, ha gyönyörű arcán nem ragyog ott a kedélyes elégültség és a vidámság kifejezése. Bár a felvonás javában folyt, ő a sarkantyújával meg a kardjával halkan csörömpölve, beparfümözött, szép fejét könnyedén, magasra tartva, ráérősen jött a folyosó szőnyegén. Rápillantott Natasára, odament húgához, páholyának peremére tette kezét, amelyen csak úgy feszült a kesztyű, egy biccentéssel köszönt neki, aztán odahajolt hozzá és Natasára intve kérdezett valamit.

– *Mais charmante!*[22] – mondta Anatole, bizonyára Natasára. Natasa nem annyira hallotta, mint inkább a szája mozgásából sejtette, mit mond. Anatole azután tovább ment, az első sorba, leült Dolohov mellé és bizalmasan, hanyagul oldalba bökte könyökével Dolohovot, akinek annyira hízelegtek a többiek. Ő vidáman rákacsintott, rámosolygott és a rivaldának szegte az egyik lábát.

– Mennyire hasonlít ez a két testvér! – mondta a gróf. – És milyen szép mind a kettő.

Sinsin halkan mesélni kezdte a grófnak Kuragin egyik moszkvai szerelmi kalandját; Natasa is odafigyelt, de csakis azért, mert Anatole azt mondta rá, hogy *charmante*.

Véget ért az első felvonás, a földszinten mindenki felállt, az emberek összeőgyeledtek, vagy bent járkáltak, vagy kimentek.

Borisz bement Rosztovék páholyába, nagyon természetesen fogadta a szerencsekívánságokat, majd a szemöldökét felhúzva, szórakozott mosollyal tolmácsolta Natasának és Szonyának menyasszonya kérését: menjenek el a lakodalmukba – aztán távozott. Natasa vidám és kacér mosollyal beszélgetett vele, gratulált annak a Borisznak a házasságához, akibe va-

[22] Bűbájos!

lamikor szerelmes volt. Mámoros hangulatában most minden egyszerűnek és természetesnek látszott.

A félmeztelen Hélène ott ült mellette és mindenkire egyformán mosolygott. Pontosan így mosolygott Boriszra Natasa is.

Hélène páholyát megtöltötték és a földszint felől is körülállták, mégpedig a legelőkelőbb, a legokosabb férfiak, akik szinte versengve iparkodtak fitogtatni mindenkinek, hogy ismerik őt.

Kuragin az egész felvonásközben a rivalda előtt állt Dolohovval és a Rosztovék páholya felé nézett. Natasa tudta, hogy Kuragin őróla beszél, és ez nagy örömmel töltötte el. Sőt úgy fordult, hogy Kuragin – legalábbis az ő elképzelése szerint – a legelőnyösebb szögben láthassa arcélét. A második felvonás előtt feltűnt a földszinten Pierre alakja, akit Moszkvába érkeztük óta még nem láttak Rosztovék. Pierre arca szomorú volt. Még jobban meghízott, amióta Natasa utólszor látta. Pierre az első sorba ment, anélkül, hogy bárkire is ügyet vetett volna. Anatole odament hozzá és Rosztovék páholya felé nézve, arrafelé intve mondott neki valamit. Pierre felélénkült, amikor meglátta Natasát és a sorközben a páholyuk felé indult. Odaérve rákönyökölt a peremére, és mosolyogva, sokáig beszélgetett Natasával. Natasa, mialatt Pierre-rel beszélt, férfihangot hallott Bezuhova grófné páholyában, és kitalálta, hogy ez Kuragin. Odatekintett és a szeme találkozott Kuraginéval. Anatole csaknem mosolyogva, egyenest a szeme közé nézett, olyan rajongó, nyájas tekintettel, hogy furcsának érezte: lám itt van egészen közel Kuraginhoz, néz rá, jól tudja, hogy tetszik is neki és mégsem ismeri.

A második felvonás díszlete síremléket ábrázolt; a vásznon egy nagy lyuk látszott – a hold; a lámpasor ernyőjét felemelték, a trombiták meg a nagybőgők mély hangon rázendítettek, és jobbról-balról előjött egy csapat feketeköpenyes ember. Rákezdtek hadonászni – valami tőrféle volt a kezükben; aztán beszaladt még néhány illető és elkezdték kifelé ráncigálni azt a hajadont, aki az előbb fehér ruhában volt, most meg égszínkékben. Nem azonnal cipelték ám ki, előbb még sokáig énekelgettek vele, és csak azután vonszolták el; akkor a kulisszák mögött háromszor megkongattak valami fémmicsodát, mindenki letérdelt és imára zendített. Mindeme műveleteket többször is félbeszakította a közönség ujjongó rivalgása.

Natasa a felvonás alatt, valahányszor a földszintre pillantott, mindig Anatole Kuragint látta, aki átvetve karját a szék támláján, egyre csak őt bámulta. Natasának kellemes volt látnia, hogy szépsége ennyire lebilincseli Kuragint; eszébe se jutott, hogy ebben talán van valami ledérség.

Amikor a második felvonás véget ért, Bezuhova grófné felállt, Rosztovék páholya felé fordult (a melle csaknem teljesen födetlen volt), kesztyűs ujjacskájával magához intette az öreg grófot és ügyet sem vetve azokra, akik bementek hozzá a páholyba, nyájas mosollyal szóba elegyedett vele. – Ismertessen már össze bájos leányaival – mondta. – Az egész város róluk áradozik és én még nem ismerem őket.

Natasa felállt és bókkal köszöntötte a bűbájos grófnét. Oly kellemesen érintette ennek a tündérszép asszonynak a dicsérete, hogy elpirult a gyönyörűségtől.

– Én is moszkvai akarok lenni – mondta Hélène. – Hogy nem restelli magát – falun rejteget ilyen gyöngyszemeket?!

Bezuhova grófnénak nemhiába volt az a híre, hogy elbűvölő asszony: egészen természetesen és egyszerűen tudott mondani olyasmit, amit nem is gondolt, kivált pedig tudott hízelegni.

– Ugyan engedje már meg, kedves gróf, hogy foglalkozzam a leányaival. Igaz, egyelőre nem sokáig maradok itt, dehát ön sem. Igyekszem elszórakoztatni őket. Már Pétervárott is sokat hallottam önről és szerettem volna megismerni – mondta Natasának azzal a mindig egyformaszép mosolyával. – Hallottam önről az apródomtól, Drubeckojtól is – hallották: megnősül – és Bolkonszkijtól, Andrej Bolkonszkij hercegtől, a férjem barátjától is – mondta erős nyomatékkal, arra célozva, hogy tud Andrej és Natasa kapcsolatáról. Arra kérte a grófot, engedje át az egyik kisasszonyt az ő páholyába, hogy jobban megismerkedjenek, hadd nézze ott tovább az előadás hátralevő részét. Natasa átült hozzá.

A harmadik felvonásban a szín egy palotát ábrázolt, ahol sok-sok gyertya égett és szakállas lovagok képei lógtak a falon. Középütt vélhetőleg valami cár és cárné állt. A cár ide-oda csápolt a jobbkezével, énekelt egyet, eléggé gyatrán – láthatólag lámpaláza volt – és leült málnaszínű trónusára. Az a leány, aki először fehér, aztán kék ruhában volt, most kibontott hajjal, egyszál pendelyben állt ott, a trónus mellett. A cárnéhoz fordulva valami keserveset énekelt; ám a cár zordonan intett a kezével, erre mindkét oldalról bejött egynéhány csupasz lábú férfi meg egynéhány csupasz lábú nő, és együtt mind táncra kerekedtek. Aztán a hegedűk valami nagyon vékonyhangú víg dallamra zendítettek, az egyik lány, akinek csupasz lába vastag, a karja meg sovány volt, különvált a többiektől, a színfal mögé vonult, megigazította a fűzőjét, majd kisietett középre, elkezdett ugrálni és sebesen össze-összeütötte a bokáját. A földszinten mindenki tapsra verte a tenyerét és brávót kiabált. Azután egy férfi a sarokba állt. A zenekarban hangosabban csörömpölt a réztányér, harsogott a trombita, és ezúttal csak ez az egy csupasz lábú férfiú ugrált – igen magasra – vagy tipegett idébb-odább. (Ez a férfiú Duport volt, aki évente hatvanezret kapott ezért a művészetéért.) A földszinten, a páholyokban, a karzaton mindenki elkezdett tapsolni, torkaszakadtából kiabálni, erre a férfiú megállt és mosolyogva hajlongott mindenfelé. Azután más csupasz lábú férfiak és nők táncolgattak, majd megint a cárék közül kiáltott valaki valamit – zeneszóra – és mindenki énekre zendített. Ám hirtelen vihar tört ki, a zenekar kromatikus hangsorokat és szűkített hetes akkordokat játszott, erre mind futásnak eredtek és megint elcipelték a jelenlevők egyikét a színfal mögé, a függöny meg legördült. A nézők közt megint iszonyú lárma és csattogás támadt, és ujjongó arccal mind azt kurjongatta:

– Duport! Duport! Duport!

Natasa ezt már nem is találta különösnek. Megelégedéssel, boldogan mosolyogva nézett körül.

– *N'est ce pas qu'il est admirable – Duport?*[23] – fordult hozzá Hélène.

– *Oh, oui* – felelte Natasa.

X

Felvonásközben hideg áramlott Hélène páholyába: kinyílt az ajtó, és meghajolva, óvatosan, hogy meg ne lökjön valakit, belépett Anatole.

– Engedje meg, hogy bemutassam a bátyámat – mondta Hélène. Szeme nyugtalanul futkosott Natasáról Anatole-ra meg vissza. Natasa, meztelen vállán át a szép férfi felé fordította csinos, kis fejét és elmosolyodott. Anatole közelről is éppolyan szép volt, mint messziről. Odaült Natasa mellé és azt mondta, rég óhajtotta már ezt a szerencsét: Nariskinék bálja óta, melyen volt szerencséje látni őt és ezt azóta sem felejtette el. Kuragin a nők oldalán sokkal okosabb és közvetlenebb volt, mint férfitársaságban. Bátran és egyszerűen beszélt; Natasának különös és kellemes meglepetést okozott, hogy nem is olyan szörnyű ez az ember, pedig annyi mindent pletykáltak róla; sőt: nagyon is kedélyesen, vidáman, szinte naivul mosolyog.

Kuragin megkérdezte, milyen hatást tett rá az előadás és elmondta, hogy a legutóbbi előadáson Szemjonova játék közben elesett.

– Hanem tudja-e, grófnő – fordult feléje Anatole hirtelen, mintha régi ismerősök volnának – jelmezes lovastornát rendezünk; okvetlenül ott kell lennie: nagyon jó mulatság lesz! Mindnyájan Arharovéknál gyülekezünk. Jöjjön el, kérem, ugye, eljön? – kérdezte.

Mialatt beszélt, egy pillanatra se vette le mosolygó szemét Natasa arcáról, nyakáról és meztelen kezéről. Natasa kétségtelenül tudta, hogy Anatole elragadtatással nézi. Ez kellemes volt neki; de valahogy feszélyezte, szinte nyomta is Anatole jelenléte. Valahányszor nem nézett Anatole-ra, mindig érezte, hogy az a vállát bámulja; ilyenkor önkéntelenül elkapta Anatole tekintetét, hogy akkor már inkább a szemébe nézzen. De ha a szemébe nézett, ijedten azt tapasztalta, hogy őközöttük korántsem áll fenn a restelkedésnek az a válaszfala, amelyet mindig ott érzett maga és más férfiak között. Maga sem tudta, hogyan történt, de öt perc múlva veszedelmesen közel érezte magát ehhez az emberhez. Valahányszor elfordult, mindig attól félt, hogy Anatole hátulról megfogja meztelen karját, vagy megcsókolja a nyakát. A legközönségesebb dolgokról beszélgettek, Natasa mégis úgy érezte, hogy olyan bizalmas kapcsolatban vannak, amilyenben ő még egy férfival se volt. Rá-rápillantott Hélène-re meg az apjára, mintha azt kérdezné tőlük, mit jelent mindez; de Hélène el volt foglalva: egy tábornokkal beszélgetett és nem válaszolt a pillantására,

[23] Ugye, csodálatos ez a Duport?

apjának tekintete pedig nem mondott egyebet, mint amit máskor is mondani szokott: „Örülök, hogy jól szórakozol."

A kínos hallgatás egyik pillanatában, amikor Anatole kidülledő szemével nyugodtan és makacsul bámulta, Natasa csakhogy megtörje a csendet, azt kérdezte, hogyan tetszik neki Moszkva. De alighogy ezt kérdezte, elpirult. Állandóan az volt az érzése, illetlenséget követ el azzal, hogy Anatole-lal beszél. Anatole, mintegy buzdításképpen, elmosolyodott.

– Eleinte nem nagyon tetszett, mert mi tesz kellemessé egy várost? *Ce sont les jolies femmes,*[24] nem igaz? De most már nagyon tetszik – mondta és sokatmondó pillantást vetett rá. – Eljön a lovasjátékra, grófnő? Jöjjön el – mondta. Kezét Natasa bokrétája felé nyújtva, tompított hangon folytatta: – *Vous serez la plus jolie. Venez, chère comtesse, et comme gage donnez moi cette fleur.*[25]

Natasa nem értette, mit mond Anatole – mint ahogy ő maga se tudta – de azt érezte, hogy a férfi érthetetlen szavaiban valami illetlen célzat lappang. Nem tudta, mit mondjon – elfordult, mintha nem hallotta volna, mit mond Anatole. De alig fordult el, az ötlött eszébe, hogy Anatole itt van mögötte, egészen közel.

„Vajon mit gondol most? Zavarban van? Vagy haragszik? Helyre kell hoznom a dolgot?" – kérdezte magától. Nem bírta megállni, hogy hátra ne nézzen. Egyenest a szeme közé nézett, és Anatole közelsége, magabiztossága, kedélyes, nyájas mosolya lefegyverezte. Ő is elmosolyodott, ugyanúgy, mint Anatole, és továbbra is egyenest a szemébe nézett. És megint ijedten tapasztalta, hogy semmilyen válaszfal sincs köztük.

Megint felvonták a függönyt. Anatole nyugodtan, vidáman kiment a páholyból. Natasa visszament apja páholyába és most már teljesen hatása alá került annak a világnak, amelyben forgott. Most már egészen természetesnek találta mindazt, ami a szeme előtt lejátszódott; a vőlegényéhez, a Marja hercegnőhöz, a falusi élethez fűződő régebbi gondolatok viszont egyszer sem jutottak eszébe, mintha mindez réges-régen történt volna.

A negyedik felvonásban egy ördög szerepelt, az egyik kezével hadonászva addig énekelt, amíg meg nem nyílt a lába alatt a deszkapadló, és alá nem szállt. Natasa csak ezt látta az egész negyedik felvonásból: izgatta, kínozta valami és ennek az izgalomnak Kuragin volt az oka, akit önkéntelenül is szemmel kísért. A színházból kifelé menet Anatole odament hozzájuk, előszólította a fogatjukat és felsegítette őket. Amikor Natasát felültette, könyök fölött megszorította a karját. Natasa felindultan, elpirulva rápillantott. Anatole meg ragyogó szemmel, gyengéd mosollyal nézett rá.

Natasa csak hazatértük után tudta világosan átgondolni mindazt, ami

---

[24] A szép nők,

[25] Ön lesz a legszebb. Jöjjön el, kedves grófnő, ezt a virágot meg adja nekem zálogul.

történt vele; eszébe jutott Andrej herceg, hirtelen megrémült, és teázás közben – színház után mindnyájan teához ültek – mindenki füle hallatára hangosat sóhajtott, aztán elpirult és kiszaladt a szobából. „Jaj, istenem! Végem van! – mondta magában. – Hogy engedhettem idáig jutni a dolgot?" – gondolta. Pírban égő arcát tenyerébe rejtve ült-ült, igyekezett világosan számot adni magának, mi is történt vele, de nem tudta felfogni, sem azt, mi történt vele, sem azt, mit is érez voltaképp. Minden sötétnek, kuszának, félelmetesnek rémlett. Ott, abban az óriási, tündöklő teremben, ahol Duport csillámhímes kabátkában, csupasz lábbal ugrált zeneszóra a nedves deszkákon, ahol a lányok, az öregek, a nyugodt és büszke mosolyú, félmeztelen Hélène ujjongva brávóztak – ott, Hélène árnyékában minden világos volt és egyszerű, de most, amikor egyedül van, minden érthetetlen. „Mi ez? Mi ez a félelem, amelyet éreztem vele szemben? Mi ez a lelkiismeretfurdalás, amelyet most érzek?" – gondolta.

Csakis az öreg grófnénak, éjjel az ágyban tudta volna elmondani mindazt, amit gondolt. Mert biztos, hogy a szigorú, szűzi felfogású Szonya vagy egyáltalán nem érti meg, vagy megdöbben vallomásától. Magamagával igyekezett hát tisztázni azt, ami gyötörte.

„Méltatlan lettem-e Andrej herceg szerelmére vagy sem? – kérdezte magától és megnyugtató, gúnyos mosollyal felelt rá: – Milyen bolond is vagyok én, hogy ilyeneket kérdezek. Ugyan mi történt velem? Semmi. Nem csináltam én semmit, nem idéztem én ezt elő semmivel. Nem tudja meg senki, és én többé sohasem találkozom vele – mondta magában. – Tehát világos, hogy nem történt semmi, nincs mit szánnom-bánnom, és Andrej herceg szerethet *olyannak,* amilyen most vagyok... De hogy-hogy *olyannak,* mi az? Jaj istenem, istenem. Miért is nincsen itt?!" Megnyugodott egy pillanatra, de aztán megint az súgta az ösztöne, hogy bár ez mind igaz, bár csakugyan nem történt semmi, Andrej herceg iránt táplált szerelmének eddigi tisztasága teljesen elenyészett. Gondolatban megint szóról szóra felidézte, mit beszélt Kuraginnal, elképzelte ennek a szép és bátor férfinak az arcát, a mozdulatait, meg azt, hogy milyen gyengéden mosolygott, amikor megszorította a karját.

XI

Anatole Kuragin azért lakott Moszkvában, mert az apja elküldte Pétervárról, ahol Anatole évente jó húszezret költött készpénzben, ugyanannyit meg hozomra; a tartozást aztán az apján akarták megvenni a hitelezők.

Az apa kijelentette a fiának, hogy utoljára fizeti meg a tartozás – felét. De csak akkor, ha Anatole Moszkvába megy, a főparancsnok segédtisztjének – ezt az állást ő járta ki számára – és igyekszik ott végre szert tenni egy gazdag menyasszonyra. Marja hercegnőt és Julie Karaginát ajánlotta neki.

Anatole ráállt és el is utazott Moszkvába, ott Pierre-nél szállt meg.

Pierre eleinte kelletlenül fogadta Anatole-t, de aztán megszokta, néha el is járt a tivornyáira és kölcsön ürügyén pénzt is adott neki.

Anatole – ahogy Sinsin helyesen megjegyezte – Moszkvába érkezte óta magába bolondított minden moszkvai hölgyet, kivált azzal, hogy elhanyagolta őket és szemmel láthatólag többre tartotta a cigánylányokat meg a francia színésznőket, akiknek a legjelesével – *mademoiselle* Georgeszsal – hír szerint igen bizalmas viszonyban volt. Nem mulasztott el egyetlen dáridót sem Danyilovnál, vagy Moszkva más mulatós ifjainál, ivott éjszakákon át estétől reggelig, asztal alá ivott mindenkit, ott volt a legelőkelőbb társaság minden fogadóestjén és bálján. Beszélték, hogy szerelmi kalandba keveredett több moszkvai hölggyel, és a bálakon csakugyan udvarolt egynéhánynak. De lányokhoz, különösen pedig gazdag menyasszonynak valókhoz, akik jobbadán mind csúnyák voltak, nem közeledett, annál is kevésbé, mert Anatole – bár a legbizalmasabb barátjain kívül ezt nem tudta senki – két évvel ezelőtt már megházasodott. Két évvel ezelőtt, amikor az ezrede Lengyelországban állomásozott, egy kisvagyonú lengyel földbirtokos rászorította Anatole-t, hogy feleségül vegye a lányát.

Anatole nagyon hamar a faképnél hagyta a feleségét és jó pénzért – amelyet megállapodásuk szerint rendszeresen küldenie kellett az apósának – kialkudta azt a jogot, hogy nőtlen ember hírében álljon.

Anatole mindig meg volt elégedve a helyzetével, önmagával és másokkal egyaránt. Ösztönösen. egész lényével szentül azt hitte, hogy nem is élhet másképpen, mint ahogy él, és hogy ő soha életében nem tett semmi rosszat.

Képtelen volt átgondolni akár azt, hogyan hatnak majd a cselekedetei másokra; akár azt, mi sül ki egyik vagy másik cselekedetéből. Szentül hitte: ahogy a kacsa arra van teremtve, hogy mindig vízben éljen, őt is arra teremtette az Isten, hogy harmincezres jövedelemmel éljen és mindig a legelőkelőbb helyet foglalja el a társaságban. Ezt oly szilárdan hitte, hogy ha csak ránéztek, mások is meggyőződtek arról és nem tagadták meg tőle sem a legelőkelőbb helyet a nagyvilági társaságban, sem a pénzt, holott azt kért boldogtól-boldogtalantól – kölcsön ugyan, de látszott rajta, hogy sosem adja meg.

Nem volt nagy kártyás, legalábbis sohasem akart nyerni. Nem volt hiú. Neki ugyan édesmindegy volt, mit gondolnak róla. Még kevésbé lehetett becsvággyal vádolni. Hányszor felbosszantotta az apját azzal, hogy elrontotta tulajdon karrierjét és kinevetett mindenféle rangkórságot. Nem volt fösvény és nem utasított el senkit, aki hozzá fordult. Csak egyet szeretett: a mulatságot meg a nőket, és mivel az ő fogalmai szerint semmiféle nemtelenség nem volt a hajlamában, azt pedig, hogy mi kára ered másnak az ő kedvetöltéséből, ésszel fel sem érte – lelke mélyén feddhetetlen férfiúnak tartotta magát, őszintén megvetette az aljas, hitvány fráterekét és nyugodt lelkiismerettel, emelt fővel járt.

A korhelyekben, a férfi-magdolnákban mindig megvan az ártatlanság titkos tudata, akár a nő-magdolnákban, és ez is éppúgy a bűnbocsánat

reményén alapszik. „Minden megbocsáttatik Magdolnának, mert sokat szeretett, hát minden megbocsáttatik a férfinak, mert sokat mulatott."

Dolohov – aki abban az évben ismét megjelent Moszkvában számkivetése és perzsiai kalandjai után, és fényűző életet élt, kártyázott, dorbézolt – nagyon összemelegedett Kuraginnal, régi pétervári cimborájával és felhasználta a maga céljaira.

Anatole őszintén szerette Dolohovot eszéért és vakmerőségéért; Dolohovnak szüksége volt Kuragin nevére, rangjára, összeköttetéseire, hogy kártyás társaságba csalogassa a gazdag fiatalembereket; így hát kihasználta, játékszerének tekintette Kuragint, de nem éreztette vele. De a számításon kívül, amelynél fogva szüksége volt Anatole-ra, már pusztán a más akaratának irányítása is kedvtelésévé, megszokásává és szükségletévé vált Dolohovnak.

Natasa erős hatást tett Kuraginra. A színház után, vacsora közben szakértő modorban taglalgatta Dolohov előtt Natasa karjának, vállának, lábának, hajának szépségét és bejelentette azt az elhatározását, hogy legyeskedni fog körülötte. Anatole nem tudta átgondolni, így hát nem tudhatta, mire válik ez az udvarlás, mint ahogy máskor sem tudta, mi sül majd ki egyik vagy másik cselekedetéből.

– Csinos, csinos, komám, de nem nekünk való – mondta Dolohov.

– Szólok a húgomnak, hogy hívja meg ebédre – mondta Anatole. – Jó?

– Inkább várd meg, míg férjhez megy...

– Tudod, *j'adore les petites filles*[26] – mondta Anatole – azonnal elvesztik a fejüket.

– Egyszer már jól megjártad egy *petite fille*-jel – mondta Dolohov, mert ő tudott Anatole házasságáról. – Csak vigyázz!

– No, hát kétszer nem lehet! Mi? – szólt Anatole kedélyes nevetéssel.

XII

Rosztovék az opera-előadást követő napon nem mentek sehová és őket se látogatta meg senki. Marja Dmitrijevna beszélt valamit a gróffal, de hogy mit, azt eltitkolta Natasa előtt. Natasa mégis kitalálta, hogy az öreg hercegről beszéltek és kieszeltek valamit – és ez nyugtalanította, sőt bántotta. Minden percben várta Andrej herceget és azon a napon kétszer is átküldte a házmestert a Vzdvizsenkára, kérdezze meg, nem jött-e meg Andrej herceg. Andrej herceg csak nem jött meg. Most még nehezebb volt a lelke, mint itt-tartózkodásuk első napjaiban. Türelmetlenségét és bánatát csak tetézte az öreg herceggel és Marja hercegnővel való találkozásának kellemetlen emléke, meg valami félelem és nyugtalanság, amelynek nem tudta okát adni. Állandóan úgy érezte, hogy vagy sose jön meg a herceg, vagy mielőtt megjön, ővele történik valami. Nem tudott oly nyu-

[26] imádom a kislányokat

godtan, oly sokáig ábrándozni róla egymagában, mint ezelőtt. Mihelyt elkezdett ábrándozni róla, a visszaemlékezésbe belevegyült az öreg herceg, Marja hercegnő, a legutóbbi előadás és Kuragin emléke is. Megint felmerült előtte a kérdés: nem hibás-e ő, nem szegte-e meg a hűséget Andrej herceggel szemben és a legapróbb részletekig megint felidézte Kuragin minden szavát, minden mozdulatát, és a kifejezés minden árnyalatát annak az embernek az arcán, aki ilyen érthetetlen és félelmes érzést tudott kelteni benne. Natasa a háznép szemében élénkebbnek látszott a szokottnál, de azért korántsem volt olyan nyugodt és boldog, mint azelőtt.

Marja Dmitrijevna vasárnap reggel meghívta vendégeit nagymisére a sírkerti „Mária Mennybemenetele" nevű egyházközsége templomába.

– Nem szeretem a modern templomokat – mondta és szemmel láthatólag büszkélkedett szabadgondolkodásával. – Egy az Isten mindenütt. Nagyszerű pópánk van, derékul misézik, csupa méltóság, a szerpapja szintén. Mennyivel szentebb dolog az, ha egész koncerteket énekelnek végig a kóruson? Nem szeretem én az olyasmit, játék az egész!

Marja Dmitrijevna szerette a vasárnapot és értett is hozzá, hogy kell megülni. Már szombaton felsúrolták és kitakarították az egész házat; nem dolgozott sem ő maga, sem a házanépe, mindenki ünneplőbe öltözött és mindenki misére ment. Az úrnőék ebédjét megtetézték több fogással is, az emberek meg vodkát és sült libát vagy malacot kaptak. De az egész házban semmin sem látszott annyira, hogy ünnep van, mint Marja Dmitrijevna szigorú, kerek arcán, amely ezen a napon rendületlenül ünnepélyes kifejezést öltött.

Amikor a mise után jól megkávéztak a szalonban, amelynek a bútorairól levették a huzatot, Marja Dmitrijevnának jelentette az inas, hogy a hintó előállt, Marja Dmitrijevna magára vette ünneplő sálját – abban szokott látogatóba menni – szigorú arccal felállt és kijelentette, hogy Nyikolaj Andrejevics Bolkonszkij herceghez megy, beszélni akar vele Natasa dolgában.

Marja Dmitrijevna távozta után felkereste Rosztovékat *madame* Chalmé egyik varrónője, és Natasa a szalonnal szomszédos szobában, csukott ajtó mögött hozzálátott az új ruhák felpróbálásához, és igen megörült e szórakozásnak. Amikor felöltötte az összefércelt, ujjatlan ruhaderekat és fejét hátrafordítva azt nézegette a tükörben, hogyan borul a ruha háta, egyszer csak élénk hangokat hallott a szalonban: apjáét meg egy másik, egy női hangot, és ennek hallatára tüstént elpirult. Hélène hangja volt. Még nem is sikerült levetnie a felpróbált ruhaderekat – kinyílt az ajtó és magas gallérú, sötétlila bársonyruhában belépett Bezuhova grófné; arcán kedélyes és nyájas mosoly ragyogott.

– *Ah, ma délicieuse!*[27] – mondta a piruló Natasának. – *Charmante!* Hát ez igazán elképesztő, kedves grófom – fordult Ilja Andrejicshez, aki szintén belépett utána. – Itt lakik Moszkvában és nem jár sehová. Hogy

[27] Ah, gyönyörűm!

lehet ez? Nem, én nem hagyom békében önt! Ma este szaval nálam *m-lle* Georges, és összejönnek egynéhányan; ha nem hozza el ezeket a széplányokat, akik különbek *m-lle* Georges-nál, hát én hallani sem akarok önről többet. A férjem nincs itthon, elutazott Tverbe, különben elküldeném önökért. Okvetlenül jöjjenek el, okvetlenül, nyolc óra után. – Biccentett a nagy tisztelettel bókoló, ismerős varrónőnek, aztán leült a tükör mellé egy karosszékbe, de úgy, hogy szoknyája festői redőkbe omoljon. Kedélyesen és vidáman csevegett szüntelen; és minduntalan, elragadtatással magasztalta Natasa szépségét. Szemügyre vette és megdicsérte ruháját, de eldicsekedett a maga új, *en gaz métallique*[28] ruhájával, amelyet Párizsból kapott, és azt ajánlotta Natasának, ő is varrasson ugyanolyat.

– Különben, önnek minden illik, gyönyörűm – mondta.

Natasa arcáról el nem tűnt a boldog mosoly. Érezte, kivirul örömében, annyira dicsérgeti ez az aranyos Bezuhova grófné, aki oly megközelíthetetlen, oly rangos dámának látszott azelőtt, most meg olyan jó hozzá. Natasának jókedve kerekedett és úgy érezte, szinte szerelmes lett ebbe az oly gyönyörű és oly jólelkű nőbe. Hélène is őszintén lelkesedett Natasáért és el akarta szórakoztatni. Anatole megkérte, hogy hozza össze Natasával – ezért látogatta meg Rosztovékat. Mulattatta az a gondolat, hogy összeszerzi a bátyját Natasával.

Bár valamikor bosszankodott Natasára, amiért Pétervárott visszahódította tőle Boriszt, ez most már eszébe se jutott, és a maga módján teljes lelkéből jót kívánt Natasának. Hazaindulása előtt félrevonta *protégée*-ját.

– Tegnap nálam ebédelt a bátyám; majd meghaltunk nevettünkben: nem evett egy falatot sem, csak magáért sóhajtozott, gyönyörűm. *Il est fou, mais fou amoureux de vous, ma chère.*[29]

Natasa bíborvörös lett erre a szóra.

– Hogy irul-pirul, *ma délicieuse!* – mondta Hélène. – Okvetlenül jöjjenek el. *Si vous aimez quelqu'un, ma délicieuse, ce n'est pas une raison pour se cloitrer. Si même vous êtes promise, je suis sure que votre promis aurait désire que vous alliez dans le monde en son absence plutôt que de dépérir d'ennui.*[30]

„Tehát tudja, hogy menyasszony vagyok, tehát ők is – ő meg a férje, Pierre, az az igazságos Pierre – beszéltek erről és jót nevettek rajta – gondolta Natasa. – Tehát ez igazán csekélység." És Hélène hatására megint egyszerűnek és természetesnek látszott minden, ami azelőtt félelmesnek rémlett. „Olyan *grande dame*, oly aranyos és, úgy látszik, tiszta szívből szeret engem – gondolta Natasa. – Miért is ne szórakozzam?" – fűzte tovább gondolatát és meglepetésében tágranyílt szemmel bámult Hélène-re.

---

[28] fémszálas fátyolszövetből való

[29] Őrülten, de őrülten szerelmes önbe, kedvesem.

[30] Ha szeret valakit, gyönyörűm, az még nem ok arra, hogy bezárkózzék. Ha menyasszony is, biztos vagyok abban, hogy vőlegénye azt kívánja: inkább járjon nagyvilági társaságba az ő távollétében is, mintsem megölje az unalom.

Anatole Kuragin segédtiszti egyenruhájában.

Ebédre visszatért Marja Dmitrijevna; komoly volt, hallgatag, nyilvánvalóan vereséget szenvedett az öreg hercegtől. Túlságosan izgatott volt még az összetűzés miatt, hogysem higgadtan el tudta volna mondani az esetet. A gróf kérdésére csak annyit felelt, hogy minden rendben van és hogy holnap majd elmond mindent. Amikor tudomást szerzett Bezuhova grófné látogatásáról és az estélyre szóló meghívásról, azt mondta:

– Nem szívesen állok szóba Bezuhovával és nektek sem ajánlom. De ha már megígérted, csak menj, szórakozzál – fordult Natasához.

XIII

Ilja Andrejics elvitte leányait Bezuhova grófnéhoz. Az estélyen elég sok vendég volt. De Natasa jóformán senkit sem ismert a társaságban. Ilja Andrejics elégedetlenül állapította meg, hogy a társaság csupa olyan úrból és hölgyből állt, akik szabados viselkedésükről voltak híresek. *M-lle* Georges, az ifjú nép gyűrűjében a szalon egyik sarkában állt. Volt ott még néhány francia, köztük Métivier, aki Hélène Moszkvába érkezése óta bejáratos lett a grófi házban. Ilja Andrejics elhatározta, hogy nem ül le kártyázni, nem tágít a két lány mellől és hazahajtat, mihelyt Georges befejezi a szavalást.

Anatole bizonyára már az ajtónál várta Rosztovék belépték. Azonnal üdvözölte a grófot; aztán odament Natasához és mellé szegődött. Natasát, mihelyt meglátta, tüstént elfogta a hiú öröm, akárcsak a színházban – lám, hogy tetszik ő ennek a férfinak – de elfogta a félelem is: nincs közöttük semmiféle erkölcsi gát.

Hélène boldogan fogadta Natasát és elragadtatásában hangosan magasztalta szépségét és a ruháját. *M-lle* Georges Rosztovék érkezése után nemsokára átment egy másik szobába, hogy átöltözzék. A szalonban elrendezgették a székeket és ki-ki helyet foglalt. Anatole Natasa mellé tolt egy széket, arra akart ülni, de a gróf ült melléje, aki egy pillanatra se vette le szemét a lányáról. Anatole mögöttük telepedett le.

A gödröcskés, vastag csupasz karú *m-lle* Georges félvállra vetett vörös sálban kilépett arra a kis térre, amelyet a karosszékek között szabadon hagytak számára, és színpadias testtartást öltött. Elragadtatott suttogás hallatszott.

M-lle Georges szigorúan, zordonan végigpillantott a közönségen és elkezdett szavalni egy francia verset, amely arról szólt, hogy ő bűnös szerelemre gyulladt önnön fia iránt. Egyik helyen harsogtatta a hangját, a másik helyen, fejét diadalmasan felvetve suttogott, ismét másutt pedig szünetet tartott, hörgött és kidüllesztette a szemét.

– *Adorable, divin, délicieux!*[31] – hallatszott mindenfelől. Natasa is nézte ugyan ezt a kövér Georges-t, de nem hallott, nem látott semmit, és

[31] Felséges, isteni, elragadó!

egy kukkot sem értett abból, ami lejátszódott előtte; csak azt érezte, hogy már megint teljesen és visszahozhatatlanul belemerült ebbe a különös, kába világba, mely olyan messzire esik a régitől, ebbe a világba, ahol nem lehet tudni, mi a jó, mi a rossz, minek van értelme, és mi esztelenség. Mögötte ott ült Anatole, és ő a férfi közelségét érezve, ijedten várt valamit.

Az első szavalat után az egész társaság felállt, körülvette *m-lle* Georges-t és kifejezte elragadtatását.

– De szép nő! – mondta Natasa az apjának, aki szintén felállt és a tömegen át a színésznő felé törtetett.

– Önhöz képest nem találom annak – mondta Natasa nyomába szegődve Anatole. Ezt olyankor mondta, amikor csakis Natasa hallhatta. – Maga bűbájos... attól a perctől fogva, mikor megláttam magát, én szüntelen...

– Menjünk, menjünk, Natasa – mondta a gróf, mikor visszament a lányáért. – Nagyon szép!

Natasa nem szólt semmit, odament az apjához és meglepett, kérdő tekintettel nézett rá.

M-lle Georges néhány újabb porció szavalat után eltávozott és Bezuhova grófné a terembe tessékelte a társaságot.

A gróf haza akart menni, de Helène könyörögve kérte, ne rontsa el rögtönzött kis báljá. Rosztovék maradtak. Anatole felkérte Natasát egy keringőre, és a tánc alatt, a derekát meg a kezét szorongatva azt mondta neki, hogy *ravissante*[32] és ő szerelmes belé. Az *écossaise* alatt, amelyet megint Natasával táncolt, nem mondott semmit, csak nézett-nézett rá. Natasa kétségek közt hányódott: nem álmában látta-e, amit a keringő alatt mondott Kuragin. Anatole az első figura végén megint megszorította a kezét. Natasa rá emelte ijedt szemét, de Anatole tekintete és mosolya oly nagy biztosságot fejezett ki, hogy a szemébe nézve nem tudta kimondani azt, amit mondani akart. Le is sütötte szemét.

– Ne mondjon nekem ilyeneket, én menyasszony vagyok és már szeretek valakit – hadarta... Anatole-ra pillantott. Anatole nem esett zavarba és nem keseredett el attól, amit Natasa mondott.

– Erről ne beszéljünk. Mi közöm nekem ahhoz? – szólt Anatole. – Újra csak azt mondom, őrülten, őrülten szeretem magát. Tehetek én arról, hogy ennyire elragadó?... Mi kezdjük.

Natasa tágra nyitott, ijedt szemmel, felélénkülve, izgatottan nézegetett körül és vidámabbnak látszott, mint máskor. Jóformán semmire sem emlékezett abból, ami az estélyen történt. Táncoltak *écossaise*-t, grossvatert, az apja hívta, hogy menjenek már haza; ő meg kérte, maradjanak. Bárhol volt, bárkivel beszélt, mindig magán érezte Anatole tekintetét. Emlékszik: aztán megkérte apját, engedje át a toilette-szobába, hogy megigazítsa a ruháját; Hélène utána ment és nevetve beszélt bátyja szerelméről; a kis pamlagos szobában megint találkozott Anatole-lal, Hélène eltűnt vala-

[32] elbűvölő

hová; kettesben maradtak; Anatole megfogta a kezét és gyengéd hangon ezt mondta:

– Nem járhatok magukhoz, de hát csakugyan nem láthatom soha? Őrülten szeretem... Csakugyan soha?... – És útját állva, Natasa arcához közelítette arcát.

A ragyogó nagy férfi-szempár olyan közel volt a szeméhez, hogy nem is látott semmit e szempáron kívül.

– Nathalie?! – suttogta kérdően Anatole és úgy megszorította Natasa kezét, hogy szinte fájt. – Nathalie?!

„Nem értek én ebből semmit és nincs nekem mit mondanom" – felelte a tekintetével.

Forró ajak tapadt ajakára, és abban a pillanatban megint szabadnak érezte magát; Hélène lépteinek zaja és ruhájának suhogása hallatszott a szobában. Natasa Hélène-re pillantott, aztán elpirulva, remegve Anatole-ra vetett egy ijedt, kérdő tekintetet és az ajtó felé indult.

– *Un mot, un seul, au nom de dieu*[33] – mondta Anatole.

Natasa megállt. De nagyon szerette volna, ha Anatole mondja ki azt a szót, amely megmagyarázná, mi történt közöttük – arra aztán felelne ő.

– *Nathalie, un mot, un seul* – ismételte folyton; látszott, nem tudta, mit mondjon és addig ismételte ezt a szót, amíg oda nem ment hozzájuk Hélène.

Hélène visszament Natasával a szalonba. Rosztovék nem maradhattak ott vacsorára, hazahajtattak.

Amikor hazatértek, Natasa egész éjjel nem aludt: gyötörte az a megoldhatatlan kérdés, kit is szeret – Anatole-t vagy Andrej herceget? Andrej herceget szerette – világosan emlékezett rá, mily erősen szerette. De Anatole-t is szerette – ehhez nem fért kétség. „Máskülönben, hogy' eshetett volna meg mindez? – gondolta. – És ha mindezek után én a búcsúzáskor mosollyal feleltem a mosolyára, ha mindezt meg tudtam engedni, akkor biztos, hogy már az első pillanatban megszerettem. Tehát nemeslelkű, szép, derék ember, akibe muszáj beleszeretni. Mit tegyek hát, ha szeretem őt is és szeretem a másikat is?" – tépelődött, és nem talált feleletet ezekre a szörnyű kérdésekre.

XIV

Eljött a reggel a maga gondjával-bajával, hűhójával. Mindenki felkelt, elkezdett sürgölődni, csevegni, megint megjelentek a varrónők, megint kilépett a szobájából Marja Dmitrijevna és teához hívtak mindenkit. Natasa sarkig nyitotta a szemét, mintha el akarna kapni minden őrá irányuló tekintetet – nyugtalanul pillantgatott mindenkire és igyekezett olyannak látszani, amilyen lenni szokott.

---

[33] Egy szót, csak egyet, az istenre kérem.

Marja Dmitrijevna reggeli után (ezek voltak a legjobb órái) leült a karosszékére, odahívta Natasát meg az öreg grófot.

– No, kedves barátaim, meghánytam-vetettem az egész dolgot és már adom is a jó tanácsot – kezdte. – Tudjátok, hogy tegnap Nyikolaj hercegnél jártam; hát beszéltem is vele. Elkezd ám kiabálni. Még mi jut eszébe?! Engem ugyan túl nem kiabál! Megmondtam neki, ami a begyemben volt!

– De hát mi lelte? – kérdezte a gróf.

– Hogy mi lelte?... Megháborodott... hallani sem akar róla; de mit szaporítsuk a szót, úgyis agyongyötörtük szegény kislányt – mondta Marja Dmitrijevna. – Tanácsolni pedig azt tanácsolom, hogy intézzétek el a dolgaitokat, aztán menjetek haza Otradnojéba... és ott várjatok...

– Jaj, nem! – kiáltott fel Natasa.

– De igen! Menjetek! – mondta Marja Dmitrijevna. – És ott várjatok. Ha most idejön a vőlegény, veszekedés nélkül meg nem ússzátok; hadd beszéljen meg mindent négyszemközt az öreggel és csak azután menjen hozzátok.

Ilja Andrejics helyeselte ezt az indítványt, mindjárt belátta, mennyire ésszerű. Ha az öreg megpuhul, akkor annál jobb lesz majd eljönni hozzá Moszkvába, vagy később majd elmenni Liszije Goriba, ha pedig nem – akkor az ő beleegyezése nélkül csakis Otradnojéban lehet majd megtartani az esküvőt.

– Ez már szentigaz – mondta az öreg gróf. – Sajnálom is, hogy elmentem hozzá és elvittem Natasát is – folytatta.

– Ugyan, mit sajnálod? Ha egyszer itt vagy, nem mulaszthattad el, hogy tisztelegj nála. Hát, ha nem akarja, az ő baja – mondta Marja Dmitrijevna és keresett valamit a ridiküljében. – Kész a kelengye is, mire várnátok még, ami pedig még nincs kész, azt mind megvarratom én. Sajnállak ugyan benneteket, de jobb, ha indultok isten hírével.

Megtalálta a ridikülben, amit keresett és odaadta Natasának. Egy levél volt Marja hercegnőtől. – Neked ír. Hogy emészti magát szegényke! Attól fél: a fejedbe vetted, hogy nem szeret.

– Hát nem is szeret – mondta Natasa.

– Badarság! Ne mondj ilyet – kiáltott rá Marja Dmitrijevna.

– Nem hiszem én el senkinek; tudom, hogy nem szeret – mondta Natasa merészen, amikor elvette a levelet, és arca olyan rideg és kaján eltökéltséget tükrözött, hogy Marja Dmitrijevna akaratlanul is fürkészőben nézett rá és elkomorodott.

– Velem ne feleselj, drága lelkem – mondta. – Amit én mondok, az igaz is. Írj rá választ.

Natasa nem felelt, a szobájába ment, hogy elolvassa Marja hercegnő levelét.

Marja hercegnő azt írta, hogy valósággal kétségbe ejtette a közöttük támadt félreértés. Bárhogyan érez is az apja, írta Marja hercegnő, ő arra kéri Natasát, higgye el, hogy ő már csak azért is szereti, mert Natasát

választotta a bátyja, és a bátyja boldogságáért szívesen feláldozza mindenét.

„Egyébként – írta – ne gondolja, hogy édesapám nem szíveli önt. Apám beteg öregember, meg kell bocsátani neki; különben jó, nagylelkű, és szeretni fogja azt, aki boldoggá teszi a fiát." Marja hercegnő továbbá azt kérte, hogy Natasa tűzzön ki egy időpontot, amikor megint találkozhatnának.

Natasa a levél elolvasása után leült az íróasztalhoz, hogy megírja a választ. *„Chère princesse"* – írta gyorsan, gépiesen és megállt. De ugyan mi egyebet is írhatott volna a tegnap történtek után? „Igen, igen, ez mind csak volt, most már minden más – gondolta a megkezdett levél fölé hajolva. – Visszavegyem a szavam? Csakugyan vissza kell vennem? Ez rettenetes!..." És hogy kiverje fejéből ezeket a szörnyű gondolatokat, átment Szonyához és ő is elkezdte a hímzésmintákat válogatni.

Ebéd után a szobájába ment és megint kezébe vette Marja hercegnő levelét. „Csakugyan vége mindennek? – gondolta. – Csakugyan ily hamar megtörtént mindez és eltörölt mindent, ami volt azelőtt?" Régebbi ereje teljében felidézte szerelmét Andrej herceg iránt és ugyanakkor érezte, hogy szereti Kuragint is. Élénken elképzelte magát Andrej herceg feleségének, feleleventette azt a képet, amelyet annyiszor elébe varázsolt a képzelete: mily boldogan él majd Andrej herceggel – és ugyanakkor, izgalmában felhevülve, elképzelte Anatole-lal való tegnapi találkozásának minden részletét is.

„De miért nem lehet ez a kettő együtt? – gondolta néha teljesen elbódult aggyal. – Csakis akkor lennék teljesen boldog, most meg választanom kell és én nem lehetek boldog, akármelyiket vesztem is el. Egy biztos – gondolta – egyformán lehetetlen megmondani Andrej hercegnek, ami történt, vagy eltitkolni előle. Emezzel pedig még nincs elrontva semmi. De csakugyan búcsút mondjak annak a szerelmi boldogságnak, amely olyan sokáig maga az élet volt nekem?"

– Kisasszony – súgta titokzatos képpel egy lány, belépve a szobába. – Egy ember a lelkemre kötötte, hogy adjam át. – A lány levelet nyújtott át. – Csak... az Isten szerelmére... – mondta még a lány, amikor Natasa gépies mozdulattal, gondolkodás nélkül feltörte a pecsétet és elolvasta Anatole szerelmes levelét; egy szót sem értett belőle, csak azt értette, hogy ezt a levelet ő írta, az a férfi, akit szeret. „Igen, szeretem, másképpen hogy történhetett volna meg az, ami megtörtént? Hát tarthatnám akkor a kezemben az ő szerelmes levelét?"

Natasa remegő kézzel fogta ezt a szenvedélyes szerelmes levelet, amelyet Dolohov fogalmazott Anatole-nak, és a levelet olvasva megtalálta benne a visszhangját mindannak, amit ő maga is érezni vélt.

„Tegnap este eldőlt a sorsom: vagy megnyerem szerelmét, vagy meghalok. Más út számomra nincs!" – így kezdődött a levél. Aztán arról írt Anatole, hogy jól tudja: a szülei nem adják hozzá Natasát; ennek titkos oka van, amelyet ő csakis Natasának tárhat fel, de ha Natasa szereti őt,

csak ezt a szót kell kimondania – *igen*, és akkor semmilyen erő sem akadályozhatja meg az üdvösségüket. Mindent legyőz a szerelem. Elrabolja Natasát és ha kell, a világ végére szökteti.

„Igen, igen, szeretem!" – gondolta Natasa, mikor már huszadszor olvasta a levelet és valami különösen mély értelmet keresett minden egyes szóban.

Ezen az estén Marja Dmitrijevna Arharovékhoz ment és azt ajánlotta a két lánynak, tartsanak vele. Natasa fejfájás ürügyén otthon maradt.

XV

Amikor késő este hazatértek, Szonya bement Natasa szobájába, és nagy ámulatára azt látta, hogy Natasa ruhástul alszik a díványon. Mellette, az asztalon, nyitva ott hevert Anatole levele. Szonya felvette a levelet és olvasni kezdte.

Ahogy olvasta, rá-rápillantott az alvó Natasára, mintegy az arcán keresett magyarázatot arra, amit olvas, de nem talált. Csendes, szelíd és boldog volt Natasa arca. Szonya a melléhez kapott, hogy meg ne fulladjon, elsápadt, remegett ijedtében és izgalmában, leült egy karosszékbe és megeredt a könnye.

„Hogy' nem láttam én ebből semmit? Hogy juthatott a dolog idáig? Valóban kiábrándult Andrej hercegből? És hogy engedhette ezt meg Kuraginnak? Hiszen világos, hogy Kuragin csaló, gazember. Mi lesz Nicolas-val, azzal a kedves, nemes Nicolas-val, ha ezt megtudja? Ezért volt hát olyan izgatott, olyan eltökélt, olyan mesterkélt az arckifejezése tegnapelőtt, tegnap és ma – gondolta Szonya – de lehetetlen, hogy Natasa szeresse őt! Bizonyára nem tudta, kitől jött a levél, csak felbontotta. Biztosan bántja is. Natasa nem tehet ilyet!"

Szonya letörölte könnyét, odament Natasához, megint az arcára meredt.

– Natasa! – mondta alig hallhatóan.

Natasa felébredt és meglátta Szonyát.

– A, már hazajöttél?

És azzal a határozottsággal és gyöngédséggel, amely az ébredés pillanatában szokta meglepni az embert, megölelte barátnőjét. De mihelyt észrevette Szonya arcán a zavart, az ő arca is zavart és gyanakvást fejezett ki.

– Szonya, te elolvastad a levelet – mondta.

– Igen – felelte Szonya halkan.

Natasa diadalmasan elmosolyodott.

– Nem, nem bírom tovább, Szonya! – mondta. – Nem tudom titkolni előled. Tudod, szeretjük egymást! Ő ír, Szonya, édes lelkem... Szonya...

Szonya sarkig nyitott szemmel bámult Natasára, mintha nem hinne a fülének.

– És Bolkonszkij? – kérdezte.

– Jaj, Szonya, ha tudnád, milyen boldog vagyok! – mondta Natasa. – Te nem tudod, mi a szerelem.

– De Natasa, hát ennek már csakugyan vége?

Natasa is nagy szemet meresztett Szonyára, mintha nem értené a kérdést.

– Hát csakugyan szakítasz Andrej herceggel?! – kérdezte Szonya.

– Jaj, te nem értesz semmit, ne beszélj hát butaságokat, inkább idehallgass – mondta hirtelen fakadt bosszúsággal Natasa.

– Nem, nem hihetem el – ismételte Szonya. – Én nem értem, hogy tudtál egy teljes éven át szeretni egy embert, és most hirtelen... Hiszen csak háromszor láttad. Nem is hiszek neked, Natasa, csak mókázol velem. Három nap alatt mindent elfelejteni és így...

– Három nap – mondta Natasa. – Úgy érzem, mintha száz esztendeje szeretném. Úgy érzem, hogy őelőtte soha senkit sem szerettem. De te ezt nem érted. Várj csak, Szonya, ülj ide – Natasa megölelte, megcsókolta Szonyát. – Mondták nekem, hogy van ilyen, te is hallottad biztosan, de én csak most érzem ezt a szerelmet. Ez más, mint a régi volt. Mihelyt megláttam, azonnal éreztem, hogy ő az én uram-parancsolóm, én meg a rabnője vagyok, és hogy csakis, csakis szeretni tudom. Igen, a rabnője vagyok. Amit parancsol, azt teszem. De te nem érted ezt. Mit tegyek? Mondd, Szonya, mit tegyek hát? – mondta Natasa boldog és ijedt arccal.

– Gondold meg jól, hogy mit teszel – intette Szonya – én nem hagyhatom annyiban... Ezek a titkos levelek... Hát hogy engedhetted, hogy idáig fajuljon a dolog?... – mondta rémülten, és csak nagynehezen tudta palástolni undorát.

– Megmondtam, hogy nincs énbennem akarat – felelte Natasa – hát hogy nem érted már meg: szeretem!

– Akkor majd én lépek közbe, elmondok mindent! – kiáltotta Szonya, és csak úgy záporozott a könnye.

– Mit beszélsz? Az Istenért... Ha elmondod, ellenségem vagy! – csattant fel Natasa. – Boldogtalanná akarsz tenni, el akarsz szakítani tőle.

Szonya, Natasa rémületét látva, még jobban zokogni kezdett: szégyellte magát barátnője helyett és sajnálta is.

– De mi volt köztetek? – kérdezte. – Mit mondott neked? Miért nem jár ide?

Natasa nem felelt erre a kérdésre.

– Az Isten szerelmére, Szonya, ne mondd el senkinek, ne kínozz – könyörgött Natasa. – És ne felejtsd el, hogy ilyen dolgokba nem szabad beleszólni. Én csak azért vallottam be...

– De minek ez a titkolózás? Miért nem jár ide? – kérdezte Szonya. – Miért nem nyíltan kéri meg a kezedet? Hiszen Andrej herceg teljes szabadságot adott neked... ha már így fordult... De én nem is hiszem. Gondoltál már arra, Natasa, mi lehet az a *titkos ok?*

Natasa meglepetten nézett Szonyára. Látszott rajta, hogy őneki is csak most ötlött fel ez a kérdés, és nem tudja, mit feleljen rá.

– Nem tudom, mi oka lehet. De biztosan megvan rá az oka!

Szonya felsóhajtott és bizalmatlanul ingatta a fejét.

– Ha volna oka... – kezdte. De Natasa megsejtette kételyeit, és ijedten félbeszakította.

– Nem szabad kételkedned benne, Szonya, nem szabad, nem szabad, érted? – kiabálta.

– Igazán szeret?

– Hogy szeret-e? – szólt Natasa és sajnálkozva mosolygott barátnője értetlenségén. – Hiszen olvastad a levelét, és láttad őt is.

– De hátha nem tisztességes ember?

– Ő?!... Nem tisztességes ember? Ó, ha ismernéd! – mondta Natasa.

– Ha tisztességes ember, akkor vagy bejelenti, mi a szándéka, vagy kerüli még a találkozást is veled. És ha te nem akarod megtenni, majd megteszem én: írok neki, a papának meg szólok – jelentette ki Szonya határozottan.

– De én nem élhetek nélküle! – kiáltotta Natasa.

– Nem értelek, Natasa! Miket összefecsegsz! Jusson eszedbe apád és Nicolas.

– Nekem nem kell senki, én nem szeretek senkit, csak őt. Hogy mered azt mondani, hogy nem tisztességes ember? Hát nem tudod, hogy szeretem? – kiáltotta Natasa. – Menj innen, Szonya, menj, nem akarok összeveszni veled: látod, hogy gyötrődöm – kiáltotta bőszen, fojtott, de ingerült, kétségbeesett hangon. Szonya felzokogott és kiszaladt a szobából.

Natasa odament az asztalhoz és minden gondolkodás nélkül megírta Marja hercegnőnek a választ, amelyet egész délelőtt sem tudott megírni. Ebben a levélben kurtán azt írta Marja hercegnőnek, hogy eloszlott már minden félreértés, hogy élve Andrej herceg nagylelkűségével, aki elutazásakor teljes szabadságot adott neki, kéri Marját, felejtsen el mindent, bocsásson meg neki, ha vétett ellene, de ő nem lehet Andrej felesége. Ebben a pillanatban mindez oly könnyűnek, egyszerűnek és világosnak látszott.

Rosztovék pénteken szándékoztak hazautazni a faluba, a gróf meg szerdán a Moszkva környéki birtokra utazott a vevővel.

A gróf elutazásának napján Szonya és Natasa nagy ebédre volt hivatalos Kuraginékhoz. Marja Dmitrijevna el is vitte őket. Natasa ezen az ebéden megint találkozott Anatole-lal, és Szonya észrevette: Natasa mond neki valamit, de úgy, hogy meg ne hallja más, és az egész ebéd alatt még izgatottabb volt, mint azelőtt. Hazatértük utan Natasa maga kezdte azt a magyarázkodást, amelyet várt is a barátnője.

– Látod, Szonya, milyen sok butaságot összefecsegtél róla – kezdte Natasa szelíden, olyan hangon, ahogyan a gyermekek beszélnek, ha azt szeretnék, hogy megdicsérjék őket. – Ma mindent tisztáztunk.

– No mit, mit? Mit mondott? Úgy örülök, Natasa, hogy nem haragszol rám. Mondj el nekem mindent, de a színigazat ám! Nos, mit mondott?

Natasa eltűnődött.

– Jaj, Szonya, ha úgy ismernéd, mint én! Azt mondta... Megkérdezte, mit ígértem Bolkonszkijnak. Megörült, hogy ha akarom, visszavonhatom a szavamat.

Szonya szomorúan felsóhajtott.

– De hiszen te nem vontad vissza – jegyezte meg.

– Hátha visszavontam?! Hátha már teljesen szakítottam Bolkonszkijjal?! Miért gondolsz ilyen rosszat énfelőlem?

– Én nem gondolok semmit, csak nem értem ezt a...

– Várj, Szonya, majd megértesz mindent. Meglátod, milyen ember. Ne gondolj rosszat se énrólam, se őróla.

– Én nem gondolok rosszat senkiről: én mindenkit szeretek és mindenkit sajnálok. Dehát mit csináljak?

Szonya nem hajlott arra a gyengéd hangra, ahogyan Natasa hozzá fordult. Minél lágyabb és hízelgőbb lett Natasa arckifejezése, annál komolyabb és szigorúbb lett Szonya arca.

– Arra kértél, Natasa, hogy ne beszéljek veled, én nem is szóltam, most is te kezdted. Én nem bízom benne, Natasa. Mire való ez a titkolózás?

– Már megint, már megint! – vágott közbe Natasa.

– Én féltelek, Natasa.

– Mitől?

– Félek, hogy vesztedbe rohansz – mondta határozottan Szonya és maga is megrémült attól, amit mondott.

Natasa arca megint haragosra vált.

– Igenis vesztembe rohanok, vesztembe, minél hamarább a vesztembe akarok rohanni. Semmi közötök hozzá. Nem a ti bajotok, hanem az enyém. Hagyj engem, hagyj! Gyűlöllek!

– Natasa! – sikitotta Szonya rémülten.

– Gyűlöllek, gyűlöllek! Örök harag – ellenségem vagy!

Natasa kirohant a szobából.

Többé nem beszélt Szonyával és kerülte őt. Az izgatott csodálkozás és bűntudat változatlan kifejezésével bolyongott egyik szobából a másikba; most ebbe, majd abba fogott bele, de mindjárt félbe is hagyott mindent.

Akármilyen nehezére esett is Szonyának, azért éber szemmel figyelte barátnőjét.

Annak a napnak az előestéjén, amikorra hazavárták a grófot, Szonyának feltűnt, hogy Natasa egész délelőtt a szalon ablakánál ül, mintha lesne valamit és hogy jelt ad egy arrahaladó katonának, akit Szonya Anatolenak nézett.

Szonya még éberebben figyelte barátnőjét és észrevette, hogy Natasa az egész ebéd alatt – és egész este – természetétől elütő, furcsa állapotban van (átabotában felel a hozzá intézett kérdésekre, belekezd egy-egy mondatba, de nem fejezi be, nevet, ha kell, ha nem).

Tea után észrevette, hogy egy szobalány szurkolva ott lesi Natasát az

ajtónál. Beengedte a lányt és az ajtónál hallgatózva megtudta, hogy megint levelet hoztak.

Ekkor hirtelen megvillant az eszében, hogy Natasa valami szörnyű tervet főzött ki aznap estére. Szonya bekopogott. Natasa nem eresztette be.

„Megszökik vele! – gondolta Szonya. – Ő mindenre képes. Az arcán ma valami nagyon-nagyon szánalmas és nagyon határozott kifejezést láttam... És sírt akkor is, amikor elbúcsúzott a bácsitól – jutott eszébe. – Igen, megszökik vele, ez biztos. De mit tegyek én? – gondolta Szonya és emlékezetében sorra vette mindazokat a jeleket, amelyek világosan azt bizonyították, hogy Natasa valami szörnyű szándékot forgat a lelkében. – A gróf nincs itthon. Mit tegyek? Írjak Kuraginnak, követeljek tőle magyarázatot? De ki parancsol neki abban, hogy válaszoljon is? Írjak Pierrenek, ahogy Andrej herceg kérte, ha baj ér?... De hátha csakugyan visszavonta már ígéretét Bolkonszkijtól (tegnap levelet küldött Marja hercegnőnek). Nincs itthon a bácsi."

Megmondja Marja Dmitrijevnának, aki annyira bízott Natasában? Ezt rettenetesnek találta.

„De akár így, akár úgy – gondolta Szonya a sötét folyosón álldogálva – most vagy soha! Eljött az ideje, hogy bebizonyítsam: nem felejtem el a család jótéteményeit, és szeretem Nicolas-t. Nem baj, ha három éjszakán át nem alszom is, de nem tűröm, hogy ilyen szégyen szakadjon a családjukra" – gondolta.

XVI

Anatole a minap átköltözött Dolohovhoz. A Rosztov-lány elragadásának tervét már néhány nappal előbb jól átgondolta és előkészítette Dolohov, és azon a napon, amikor Szonya ott hallgatózott Natasa ajtajánál és eltökélte, hogy szemmel tartja – e tervet végre is akarták hajtani. Natasa megígérte, hogy este tízkor kimegy Kuraginhoz a hátsó lépcsőre. Kuragin majd felülteti a készen álló trojkába és Moszkvától hatvan vesztányira, Kamenka falvába szökteti; ott már várja és majd összeesketi őket egy csuhájahagyott pópa. Kamenkában már készen álltak a váltólovak, azok kirobognak velük a varsói útra, ott aztán majd postafogaton nyargalnak tovább – külföldre.

Anatole-nak volt útlevele is, postalovakra szóló utalványa is, tízezer rubele is, amit a húgától kapott, és másik tízezer rubele is, amelyet Dolohov révén kölcsön vett.

A két tanú – Hvosztyikov, egy volt írnok, akit Dolohov a kártyajátékban használt fel, és Makarin, egy kiszolgált huszár, kedélyes, lágy ember, aki határtalan szeretetet táplált Kuragin iránt – ott ült az első szobában és teázgatott.

Dolohov tágas dolgozószobájában, amelynek falait egészen a mennyezetig perzsaszőnyegek, medvebőrök és fegyverek díszítették, rövid utazókaftánban, csizmásan ott ült Dolohov egy kinyitott íróasztalnál, amelyen több

számla hevert, meg bankó csomószámra. Anatole – kigombolt egyenruhában – abból a szobából, ahol a tanúk ültek, a dolgozószobán át a hátsó szobába tartott, ahol francia inasa a többiekkel együtt az utolsó holmikat csomagolta. Dolohov olvasta a pénzt és tételeket jegyezgetett.

– No – mondta – Hvosztyikovnak adni kell kétezret.

– Hát adj neki – mondta Anatole.

– Makarka (így hívták Makarint), az ingyen is tűzbe megy érted. No, kész a számadás – mondta Dolohov és megmutatta jegyzékét. – Rendben van?

– Persze, hogy rendben van – mondta Anatole. Látszott, oda se figyel; arcára merevült mosollyal csak bámult-bámult maga elé.

Dolohov becsapta az íróasztal födelét és gúnyos mosollyal Anatole-hoz fordult.

– Tudod mit, hagyd ezt az egészet: még nem késő! – mondta.

– Bolond! – mondta Anatole. – Ne beszélj már ilyen badarságokat. Ha tudnád... Az ördög tudja, mi ez!

– Igazán mondom, hagyd abba! – szólt Dolohov. – Komolyan beszélek. Hisz nem tréfadolog az, amire ráadtad a fejed.

– Már megint, megint bosszantasz. Menj a fenébe! – mondta Anatole és összeráncolta a homlokát. – Igazán nem vagyok kíváncsi a te buta tréfáidra. – Ki is ment a szobából.

Dolohov megvetően és leereszkedően mosolygott, amikor Anatole kiment.

– Állj meg – szólt Anatole után – én nem tréfálok, komolyan beszélek, gyer ide, gyer ide.

Anatole visszament a szobába, ránézett Dolohovra, igyekezett összeszedni minden figyelmét; látszott rajta, hogy önkéntelenül is engedelmeskedik Dolohovnak.

– Hallgass rám, utoljára mondom. Minek tréfálnék veled? Hát ellenkeztem én veled? Ki intézett el mindent, ki keresett papot, ki kerített útlevelet, ki szerzett pénzt? Mindent én csináltam.

– Hát köszönöm is. Azt hiszed, nem vagyok hálás érte? – Anatole felsóhajtott és megölelte Dolohovot.

– Én segítettem neked, de meg kell mondanom az igazat: veszélyes dolog és ha jobban megnézzük, ostoba is. Megszökteted – rendben van. De ne gondold, hogy annyiban is marad. Kitudódik, hogy nős vagy. És bizony bűnperbe fognak.

– Á, szamárság, ostobaság! – szólt Anatole és megint összeráncolta homlokát. – Hiszen megmagyaráztam már neked. – És Anatole elismételte azt a fejtegetést, amelyet már százszor elismételt Dolohovnak (a buta emberek különös szenvedélyt táplálnak az olyan következtetések iránt, amelyekre a maguk eszével jutottak): – Hisz elmagyaráztam már. Világos, mint a nap: ha ez a házasság nem érvényes – mondta, behajlítva az ujját – akkor úgysem vagyok felelős; ha pedig érvényes, úgyis mindegy:

külföldön nem tudja senki; hát nem így van? Ne is beszélj, ne beszélj, ne beszélj!

– De igazán, hagyd az egészet! Csak lekötöd magad...

– Eredj a fenébe – mondta Anatole és a hajához kapva átment a másik szobába, de mindjárt visszatért és a lábát is felhúzva, beült egy karosszékbe Dolohov mellé. – Az ördög tudja, mi lelt. Nézd, hogy' ver! – Megfogta Dolohov kezét és a szívéhez tette. – *Ah quel pied, mon cher, quel regard! Une déesse!*[34] Mi?

Dolohov hidegen mosolyogva nézett rá ragyogó, szép, szemtelen szemével, nyilván mulatni akart még rajta egy kicsit.

– És mi lesz, ha elfogy a pénz?

– Hogy akkor mi lesz? – ismételte a kérdést Anatole őszinte meglepetéssel: nem is gondolt a jövőre. – Hogy akkor mi lesz? Akkor nem tudom, mi lesz... De mit fecsegünk itt ostobaságokat? – Az órájára nézett. – Ideje!

A hátsó szobába ment.

– No, soká lesztek meg? Ne piszmogjatok! – kiáltott rá egy szolgára.

Dolohov elrakta a pénzt, bekiáltott egy inast, hogy enni-inni valót szolgáltasson fel vele az indulás előtt, aztán átment abba a szobába, ahol Hvosztyikov és Makarin ült.

Anatole félkönyökre támaszkodva a dolgozószobában feküdt a díványon, tűnődve mosolygott és gyengéden suttogott magában.

– Gyere, egyél valamit. No, igyál – kiáltott át a másik szobából Dolohov.

– Nem kell! – felelte Anatole és tovább mosolygott.

– Gyere, már itt van Balaga.

Anatole felállt és átment az ebédlőbe. Balaga híres trojkakocsis volt, már hat év óta ismerte Dolohovot meg Anatole-t, és szolgált nekik trojkáival. Amikor Anatole ezrede Tverben állomásozott, Balaga nem egyszer indult el vele Tverből, hogy hajnalra Moszkvába vigye, másnap éjjel meg vissza Tverbe. Nem egyszer menekítette Dolohovot üldözői elől, nem egyszer kocsikáztatta őket cigánylányokkal és hölgyikékkel – ahogy ő, Balaga mondta. Mikor őket fuvarozta, nem egyszer gázolt Moszkvában járókelőket és bérkocsikat, de a gazdái – ahogy nevezte őket – mindig kirántották a csávából. Hány lovat agyonhajszolt értük. Hányszor elverték, hányszor leitatták pezsgővel, madeira-borral – ezt igen szerette Balaga – hány olyan históriában ismerte ludasnak mindegyikőjüket, amely miatt más közönséges halandó menten Szibériát kapott volna. Tivornyáikon gyakran behívták Balagát, itatták, táncoltatták a cigányok előtt; és hány ezer rubelük vándorolt át Balaga kezébe. Mióta szolgálta őket, egy évben hússzor is kockáztatta az életét meg a bőrét, fuvarjaikon több lovat agyonhajszolt, mint amennyi pénzt fizettek neki. De azért szerette őket, szerette

---

[34] Micsoda láb, kedves barátom, micsoda tekintet! Istennő!

azt az őrült vágtatást – óránként tizennyolc versztát is vágtatott – szerette felborítani a bérkocsist, elgázolni a járókelőt Moszkva-szerte, szeretett nyargalvást nyargalni a moszkvai utcán. Szerette hallani maga mögött azt a vad, részeg kurjantást: „gyerünk, gyerünk!" – holott már úgysem lehetett vágtatni sebesebben: szeretett – de úgy, hogy fájjon ám – a nyaka közé verni a muzsiknak, pedig amúgyis takarodott előle szegény, és nem volt se élő, se holt. „Ezek csak az urak igazán!" – gondolta Balaga.

Anatole és Dolohov is szerette Balagát, mert mestere volt a hajtásnak, és mert Balaga is szerette azt, amit ők. Másokkal alkudozott Balaga, másoktól huszonöt rubelt kért kétórás kocsikázásért, másokat ritkán vitt ő maga, jobbadán a legényeit küldte. De a gazdáival – ahogy nevezte őket – mindig maga ment és soha semmit nem kért a fuvarért. Csak ha a komornyikok révén megtudta, hogy van pénz, akkor jelentkezett néhány hónapban egyszer, jókor reggel, színjózanon és földig hajlongva kérte, hogy gyámolítsák. Az urak mindig leültették.

– Segítsen már ki a bajból, kedves, jó Fjodor Ivanovics, vagy maga, kegyelmes úr – mondta. – Teljesen ló nélkül maradtam, vásárba kell mennem, adjanak már kölcsön, amennyi futja.

És Anatole meg Dolohov, ha bőviben voltak a pénznek, mindig adtak is neki hol ezer, hol kétezer rubelt.

Balaga huszonhét éves, vörös arcú, és különösen vörös, vastag nyakú, ragyogó apró szemű, kis szakállú, tömzsi, szőke, pisze muzsik volt. Ködmön fölé öltött, finom selyembélésű, kék kaftánt viselt.

Keresztet vetett a szentképes sarok felé, odament Dolohovhoz és előrenyújtotta kicsiny, fekete kezét.

– Adjon isten, Fjodor Ivanovics! – mondta meghajolva.

– Erőt-egészséget, pajtás. No, itt van ő is.

– Jó napot, kegyelmes uram – köszönt Balaga a belépő Anatole-nak és kezet nyújtott neki is.

– Azt kérdem tőled, Balaga – kezdte Anatole és Balaga vállára tette mind a két kezét – szeretsz-e engem, vagy nem? Mi? Nagy szolgálatot kérek tőled... Milyen lovakkal jöttél? Mi?

– Ahogy a követ rámparancsolt: a maga táltosaival – mondta Balaga.

– Hát idehallgass, Balaga! Ha kidől is mind a három, de három óra alatt ott legyünk. Megértetted?

– Hogy leszünk ott, ha kidőlnek? – szólt Balaga és kacsintott egyet.

– Ne komédiázz, mert szétverem a pofád! – rivallt rá Anatole váratlanul és kidüllesztette a szemét.

– Nem komédiázok én – mondta nevetve a kocsis. – Hát kímélem én a lovat, ha a gazdáimnak kell? Úgy hajtok, ahogy csak az inuk bírja.

– No, jó! – felelte Anatole. – Akkor ülj le.

– Ülj le hát! – szólt rá Dolohov is.

– Inkább állok, Fjodor Ivanovics.

– Ülj le, ne ceremóniázz, igyál! – mondta Anatole és töltött neki egy nagy pohár madeirát. A kocsis szeme megcsillant a borra. Csupa illendő-

ségből szabódott ugyan, de felhajtotta; aztán megtörölte a száját egy piros selyemzsebkendővel, amely a kucsmájában hevert.

– No, mikor indulunk, kegyelmes uram?

– Hát... (Anatole az órára pillantott) mindjárt indulunk is. Aztán vigyázz, Balaga! Hallod? Odaérünk idejében?

– Az indulástól függ. Ha az szerencsés, miért ne érnénk oda – mondta Balaga. – Vittem már én magát Tverbe nem egyszer – hét óra alatt odaértünk. Biztosan emlékszel rá, kegyelmes uram.

– Tudod, egyszer karácsonyra idejöttem Tverből – fordult Anatole az emlékezés mosolyával Makarinhoz, aki tágra nyitott szemmel, áhítatosan nézett Kuraginra. – Hidd el, Makarka, úgy repültünk, hogy még a lélegzetünk is elállt. Behajtottunk egy sor szán közé, kettőn keresztül is ugrattunk. Mit szólsz hozzá?

– Azok voltak csak a lovak! – folytatta az elbeszélést Balaga. – Akkor két fiatal lógóst fogtam a veressárga mellé – fordult Dolohovhoz – hidd el, Fjodor Ivanics, hatvan verstát repültek azok a sárkányok; nem tudtam tartani a gyeplőt, nagy hideg volt, meggémberedett a kezem. Odalöktem a gyeplőt, mondom, tartsd magad, kegyelmes uram, én pedig szinte beledőltem a szánba. De hát nem kellett azokat hajtani – megállítani is alig tudtuk a tetthelyen. Három óra alatt odarepítettek azok a sárkányok. Csak a bal lógós döglött meg.

XVII

Anatole kiment a szobából, néhány perc múlva ezüstdíszes szíjjal felövezett bundában tért vissza, meg hetykén félrecsapott cobolykucsmában, amely nagyon illett szép arcához. Megnézte magát a tükörben, aztán abban a pózban, amelyet a tükör előtt öltött, odaállt Dolohov elé és felkapott egy pohár bort.

– No, Fegya, hát isten veled, köszönök neked mindent, isten veled – mondta Anatole. – No, barátaim – elgondolkodott egy kissé – ifjúságom cimborái... isten veletek – fordult Makarinhoz és a többiekhez.

Bár mindnyájan vele mentek, Anatole nyilvánvalóan valami ünnepélyes, megható jelenetet akart kanyarítani ezzel a búcsúszózattal. Lassan, harsány hangon beszélt, mellét kidüllesztette, az egyik lábát meg rázogatta.

– Fogjon poharat mindenki; te is, Balaga. No, barátaim, ifjúságom cimborái, hát sokat korhelykedtünk, éltük világunkat, korhelykedtünk. Bizony. De most mikor találkozunk? Én külföldre megyek. Vígan éltünk, fiúk, most isten véletek! Egészségetekre! Hurrá!... – mondta, felhajtotta a bort, a poharat meg földhöz csapta.

– Egészségedre – mondta Balaga, ő is felhajtotta poharát és megtörölte a száját a zsebkendővel. Makarin könnyes szemmel ölelte át Anatole-t. – Hej, de szomorúan válok meg tőled, herceg – mondta.

– Gyerünk, gyerünk! – kiáltotta Anatole.

Balaga már indult is kifelé.

– Nem, állj meg – mondta Anatole. – Csukd be az ajtót. Üljünk le. Így, ni. – Becsukták az ajtót és mind leültek.

– No, most indulás, fiúk! – mondta Anatole és felállt.

Joseph, a lakáj odaadta Anatole-nak a tarsolyát meg a kardját, és mindnyájan kimentek az előszobába.

– Hát a bunda hol van? – kérdezte Dolohov. – Hé, Ignatka! Szaladj csak Matrjona Matvejevnához, kérd el a bundát, azt a cobolyköpenyt. Hallottam én, hogy' szoktak lányt szöktetni – mondta Dolohov és kacsintott egyet. – Hiszen ő – holtelevenen – majd csak abban ugrik ki, amiben otthon ül, elég egy percnyi huzavona, sírva fakad, jaj a papa, jaj a mama, jaj de fázom, és gyerünk vissza – hát te azonnal bundával fogadd és már vidd is a szánba.

Az inas előhozott egy női rókabundát.

– Tökfejű! Én a cobolyt mondtam. Hé, Matrjoska, a cobolyt! – kiáltotta úgy, hogy még a távoli szobákban is zúgott a hangja.

Egy ragyogó fekete szemű, kékesbe játszó, göndör, fekete hajú, szép, sovány és sápadt cigánylány, piros sálkendőben kiszaladt, karján hozta a cobolybundát.

– Nesze, nekem ugyan nem fáj a szívem érte – mondta; látszott rajta, hogy fél a gazdájától és sajnálja a bundát.

Dolohov nem felelt neki, elvette a bundát, Matrjosára dobta és bebugyolálta.

– Így, ni – mondta Dolohov. – Aztán meg így, ni – folytatta és körül felhajtotta a gallért, csak az arcát hagyta egy kissé szabadon. – Aztán meg így, ni, látod? – Anatole fejét a gallér szabadon hagyott nyílásához húzta, amelyen Matrjosa mosolya ragyogott elő.

– No, Matrjosa, isten veled – mondta Anatole és megcsókolta. – Hej, vége az én itteni mulatozásomnak! Üdvözlöm Sztyopkát. No, isten veled! Kívánj te is szerencsét énnekem.

– Jó, hát adjon az Isten sok-sok boldogságot, hercegem – mondta Matrjosa cigányos kiejtéssel.

A tornácnál két trojka állt, két keménykötésű kocsis tartotta őket. Balaga az elülső trojkába ült és könyökét magasra felemelve, türelmetlenül szerbe-számba szedte a gyeplőt. Anatole és Dolohov az ő trojkájába ült, Makarin, Hvosztyikov és a lakáj a másikba szállt fel.

– Készen vagyunk? – kérdezte Balaga. – Gyerünk! – kiáltotta aztán, a kezére tekerte a gyeplőt, és a trojka máris lóhalálában száguldott lefelé a Nyikitszkij-fasoron.

– Gyű te, gyű! Hé, vigyázz!... Gyű te – hallatszott minduntalan Balaga kurjantása meg azé a legényé, aki a bakon ült. Az Arbat téren a trojka nekiment egy kocsinak, recsegett-ropogott valami, kiáltás hallatszott – és a trojka máris végigrepült az Arbaton.

Balaga végignyargalt a Podnovinszkij-fasoron is, majd meg vissza, de

már fékezte a lovait, visszaérve pedig megállott a Sztaraja-Konyusennaja keresztútjánál.

A legény leugrott, hogy zabolájuknál fogva tartsa a lovakat, Anatole meg elindult a járdán Dolohovval. Dolohov a kapuhoz érve füttyentett egyet. Egy füttyentés felelt rá és azután mindjárt kiszaladt egy szobalány.

– Jöjjenek bé az udvarba, azt hiszem, mindjárt kijön – mondta a lány.

Dolohov a kapunál maradt. Anatole a szobalány után belépett az udvarra, a szögletnél befordult és felszaladt a tornácon.

Gavrilo, Marja Dmitrijevna óriástermetű kocsikísérő lakája fogadta Anatole-t.

– Szíveskedjék befáradni az úrnőmhöz – mondta a lakáj mély hangon és elállta az útját, hogy vissza ne mehessen.

– Miféle úrnődhöz? És ki vagy te? – suttogta lihegve Anatole.

– Erre tessék, azt parancsolták, vezessem oda.

– Kuragin! Vissza! – kiáltotta Dolohov. – Árulás! Vissza!

Dolohov ott, ahol megállt, a kiskapunál dulakodott a házmesterrel, aki Anatole mögött be akarta zárni a kiskaput. Dolohov végső erőfeszítéssel félrelökte a házmestert, karon ragadta a kirohanó Anatole-t, kirántotta a kiskapun és visszaszaladt vele a trojkához.

XVIII

Marja Dmitrijevna a folyosón találta a kisírt szemű Szonyát és rászorította, hogy mondjon el mindent. Elfogta, elolvasta Natasa levelét és ezzel a levéllel bement Natasához.

– Orcátlan, galád teremtés! – szidta. – Egy szót sem akarok hallani. – Ellökte magától Natasát – aki megdöbbent, de száraz szemmel nézett rá – tüstént rázárta az ajtót, a házmesternek megparancsolta, hogy eressze be a kapun azokat a férfiakat, akik este majd jönnek, de ki már ne engedje őket, megparancsolta az inasnak, hogy ezeket a férfiakat vezesse hozzá, aztán leült a szalonban és várta a leányrablókat.

Amikor Gavrilo jelentette, hogy a jövevények elmenekültek, Marja Dmitrijevna elkomorodott, felállt, hátratette a kezét és sokáig járkált egyik szobából ki, a másikba be, latolgatta, mit tegyen. Éjfélkor megtapogatta zsebében a kulcsot és Natasa szobája felé indult. Szonya a folyosón ült és zokogott.

– Eresszen be hozzá, Marja Dmitrijevna, az Istenért! – könyörgött. Marja Dmitrijevna nem felelt, kinyitotta az ajtót és belépett. „Ocsmányság, piszokság – az én házamban! Alávaló kis ringyója! Csak az apját sajnálom! – gondolta Marja Dmitrijevna, és igyekezett csillapítani dühét. – Akármilyen nehezemre esik is, rögtön a lelkére kötöm mindenkinek, hogy hallgasson, és titokban tartom a gróf előtt." Marja Dmitrijevna határozott léptekkel bement a szobába. Natasa a díványon feküdt, elta-

karta a fejét a kezével és meg se moccant. Ugyanabban a helyzetben feküdt, ahogyan Marja Dmitrijevna magára hagyta.

– Hát szép, nagyon szép! – mondta Marja Dmitrijevna. – Légyottokat rendez az én házamban a szeretőivel! Ugyan ne tettesd magad! Idehallgass, ha hozzád beszélek. – Marja Dmitrijevna megérintette Natasa kezét. – Idehallgass, ha hozzád beszélek. Olyan szégyenbe keverted magad, mint a legutolsó utcalány. Majd ellátnám én a bajod, de sajnálom az apádat. Nem szólok neki. – Natasa változatlanul ugyanabban a helyzetben feküdt, de egész testét szinte fel-fellökte a fojtogató, görcsös, néma zokogás. Marja Dmitrijevna Szonyára nézett és leült a díványra Natasa mellé.

– Szerencséje, hogy elszelelt, de kerül még ő a kezem közé – mondta durva hangján – hallod, mit mondok? – Nagy kezét Natasa arca alá dugta, és maga felé fordította. Marja Dmitrijevna is, Szonya is elcsodálkozott, amikor megpillantotta Natasa arcát. Natasa szeme szárazon ragyogott, ajka összeszorult, orcája megnyúlt.

– Hagyja... nak... mit bánom én... úgyis... meghalok... – mondta, nagy erővel kiszakította magát Marja Dmitrijevna kezéből és visszafeküdt.

– Natalja! – mondta Marja Dmitrijevna. – Én jót akarok neked. Feküdj, nem bánom, feküdj így, én nem nyúlok hozzád, de idehallgass... Nem arról akarok beszélni, milyen bűnt követtél el. Ezt magad is tudod. De ha az apád holnap visszajön, mit mondok majd neki? Mi?

Natasa testét megint görcsös zokogás rázta.

– Megtudja ő is, a bátyád is, a vőlegényed is.

– Nekem nincs vőlegényem, visszavettem a szavam – kiáltotta Natasa.

– Mindegy – folytatta Marja Dmitrijevna. – Azt hiszed, annyiban hagyják, ha megtudják a dolgot? Mi lesz, ha az apád – ahogy én ismerem – párbajra hívja? Az jó lesz? Mi?

– Jaj, hagyjanak már! Minek avatkoztak bele az egészbe?! Minek? Ki kérte rá magukat? – kiabálta Natasa. Felkönyökölt a pamlagon és dühösen nézett Marja Dmitrijevnára.

– Mit akarsz te tulajdonképpen? – kiáltotta ismét fölfortyanva Marja Dmitrijevna. – Hát lakat alatt tartottalak én, mi? Ki állta útját annak, hogy a házba járjon? Miért kell téged megszöktetni, mint valami cigánylányt?... És ha megszöktet, mit gondolsz, nem találták volna meg? Az apád, vagy a bátyád, vagy a vőlegényed... Különben is semmirekellő gazember! Semmi más.

– Különb, mint maguk mind! – kiáltotta Natasa és egy kissé felemelkedett. – Ha nem akadályozták volna meg... Jaj istenem, mi ez, mi ez? Szonya, hát miért? Menjenek innen!... – És zokogásra fakadt, olyan kétségbeesetten, ahogyan csak azt a bánatot sírják ki az emberek, amelyről érzik, hogy maguk okozták önmaguknak. Marja Dmitrijevna mármár megint megszólalt, de Natasa rákiáltott: – Menjenek innen, men-

jenek, maguk mind gyűlölnek, megvetnek engem! – És ismét a pamlagra vetette magát.

Marja Dmitrijevna a lelkére akart még beszélni és meg akarta értetni vele, hogy ezt mind el kell titkolni a gróf elől; nem tud meg senki semmit, ha Natasa vállalja, hogy mindent elfelejt és senki előtt nem árulja el, hogy történt valami. Natasa nem felelt. Nem is zokogott többet, de rázta a hideg, reszketett. Marja Dmitrijevna párnát tett a feje alá, betakarta két paplannal is, hársfateát hozott neki, de Natasa ügyet sem vetett rá.

– No, hadd aludjék – mondta Marja Dmitrijevna és kiment a szobából. Azt gondolta, hogy Natasa alszik. De nem aludt, hanem sápadt arccal, tágra nyitott, merev szemmel csak bámult maga elé. Egész éjjel nem aludt, nem is sírt, de nem szólt Szonyához, aki többször felkelt és odament hozzá.

Másnap, a reggeli idejére, ahogy ígérte, vissza is érkezett Ilja Andrejics gróf a Moszkva környéki birtokról. Nagyon jó kedve volt: sikerült nyélbe ütni a vásárt a vevővel, és most már semmi sem tartotta itt Moszkvában, távol a grófnétól, akiért már majd elepedt. Marja Dmitrijevna fogadta és elmondta neki, hogy Natasa tegnap igen rosszul lett, orvost is hívattak hozzá, de most már jobban van. Natasa egész délelőtt ki se mozdult a szobájából. Kicserepesedett ajkát keményen összeszorítva, száraz, merev tekintettel ott ült az ablaknál, nyugtalanul nézegette a járókelőket az utcán és sietve pillantott mindenkire, aki belépett a szobába. Nyilvánvalóan hírt várt Anatole-ról, azt várta, hogy majd személyesen eljön, vagy ír.

Amikor a gróf belépett hozzá, nyugtalanul megfordult a férfiléptek kopogására, de mindjárt az előbbi hideg, sőt dühös kifejezést öltötte fel az arca. Még fel sem állt, hogy üdvözölje az apját.

– Mi lelt, angyalom, beteg vagy? – kérdezte a gróf.

Natasa hallgatott.

– Igen, beteg vagyok – felelte azután Natasa.

A gróf nyugtalan faggatására: miért ilyen levert, nem történt-e valami a vőlegényével, Natasa egyre bizonykodott, hogy nem történt semmi, és kérte az apját, ne aggódjék. Marja Dmitrijevna megerősítette Natasa bizonykodását: csakugyan nem történt semmi. De a gróf átlátott a szitán: lányának az állítólagos betegsége, keserű hangulata, Szonya és Marja Dmitrijevna zavara, mind arra vallott, hogy távollétében igenis történt valami, de oly félelmetes volt arra gondolni, hogy imádott lányával történt valami szégyenletes dolog; annyira szerette a derűs nyugalmat, hogy kerülte a további faggatást és mindegyre iparkodott elhitetni magával: csakugyan nem történt semmi különös; csupán azért búsult, mert Natasa gyengélkedése miatt el kellett halasztani a hazautazást.

Pierre, amióta Moszkvába érkezett a felesége, állandóan el akart utazni valahová, csak ne kelljen vele lennie. Rosztovék Moszkvába érkezte után az a benyomás, amelyet Natasa keltett benne, csak még jobban siettette, hogy valóra váltsa szándékát. Tverbe utazott, Joszif Alekszejevics özvegyéhez, aki már régen azt ígérte, hogy odaadja neki a megboldogult iratait.

Amikor visszatért Moszkvába, egy levelet nyújtottak át neki. Marja Dmitrijevna hívta, hogy keresse fel egy igen fontos ügyben: Andrej Bolkonszkijról meg a menyasszonyáról van szó. Pierre kerülte Natasát. Úgy tetszett neki, erősebb érzést táplál Natasa iránt, mint amilyet egy nős ember a barátja menyasszonya iránt táplálhat. És a véletlen mégis mindig egymáshoz sodorta őket.

„Mi történt? És mit akarnak tőlem?" – gondolta öltözés közben, amikor Marja Dmitrijevnához készült. „Csak jöjjön már Andrej herceg mielőbb és vegye már el!" – gondolta Pierre útban Ahroszimovához.

A Tverszkij-fasorban megszólította valaki.

– Pierre! Régen visszajöttél? – kiáltotta egy ismerős hang. Pierre felkapta a fejét. Anatole suhant tova, elválhatatlan cimborájával, Makarinnal, egy kétlovas szánban, amelyet két szürke ügetőparipa húzott; a lovak hórögökkel szórták tele a szán elejét. Anatole délcegen ült, a nyalka katonatisztek klasszikus tartásában, arca alját elfödte hódprémgallérjával, fejét egy kissé előrehajtotta. Arca pirospozsgás volt és üde, félrecsapott, fehértollas kalapja alól kilátszottak aprószemű hóval belepett, pomádés, bodor fürtjei.

„Ez az igazi bölcs, annyi szent! – gondolta Pierre. – Semmi sem érdekli a pillanatnyi élvezeten kívül, semmi sem izgatja, azért mindig vidám, elégedett és nyugodt. Mit adnék én azért, hogy olyan legyek, mint ő!" – gondolta irigyen Pierre.

Ahroszimova előszobájában az a lakáj, aki lesegítette róla a bundát, jelentette, hogy Marja Dmitrijevna a hálószobába kéreti.

A terembe benyitva Natasát pillantotta meg, aki sovány, sápadt és mord arccal az ablaknál ült. Natasa rátekintett, összevonta a szemöldökét és rideg méltósággal kivonult a szobából.

– Mi történt? – kérdezte Pierre, amikor belépett Marja Dmitrijevna hálószobájába.

– Nagyon szép dolog – felelte Marja Dmitrijevna – ötvennyolc esztendő van már a hátam mögött, de ilyen gyalázatot még meg nem értem. – Becsületszavát vette Pierre-nek, hogy hallgatni fog mindenről, amit most hall, majd elmondta neki, hogy Natasa a szülei tudta nélkül felbontotta az eljegyzést; a felbontás oka pedig Anatole Kuragin, akivel Pierre felesége hozta össze és akivel, az apja távollétében, meg is akart szökni, hogy titokban megesküdjenek.

Pierre felrántotta a vállát és tátott szájjal hallgatta, amit Marja Dmitrijevna mond – nem hitt a fülének. Fel se tudta fogni, el se tudta képzelni,

hogy Andrej herceg menyasszonya, az az oly erősen szeretett, az a régebben oly drága Natasa Rosztova odahagyja Bolkonszkijt azért a tökfejű Anatole-ért, aki már nős is (Pierre tudta Anatole házasságának titkát), és annyira beleszeressen, hogy hajlandó legyen megszökni vele.

Az a kedves benyomás, amelyet még a gyermek Natasa keltett benne, lelkében sehogy se fért össze azzal az új képzettel, hogy Natasa ilyen alávaló, kegyetlen és ostoba. Eszébe jutott a felesége. „Egyformák ezek mind!" – mondta magában és arra gondolt: nemcsak őneki jutott az a szomorú sors, hogy egy aljas nővel legyen összekötve. De mégis úgy megsajnálta Andrej herceget, úgy sajnálta büszkeségét, hogy könnybe lábadt a szeme. És minél jobban sajnálta barátját, annál nagyobb megvetéssel, sőt undorral gondolt arra a Natasára, aki az imént méltósággal haladt el mellette a teremben. Nem tudta, hogy Natasa lelke csordultig tele volt kétségbeeséssel, szégyennel, töredelemmel, és nem tehetett arról, hogy arca véletlenül nyugodt méltóságot és szigorúságot fejezett ki.

– De hát hogy esküdtek volna meg?! – mondta Pierre Marja Dmitrijevna szavaira. – Anatole nem köthet házasságot; már nős.

– Ez aztán mindennek a netovábbja! – szólt Marja Dmitrijevna. – Drágalátos csemete! Hétpróbás szédelgő! Natasa meg várja, már két napja várja. Meg kell mondani neki, legalább majd nem várja.

Marja Dmitrijevna, miután megtudta Pierre-től Anatole házasságának részleteit, és sűrű szitkok közepette kiöntötte mérgét, megmondta Pierre-nek, miért hívatta: attól fél, hogy a gróf vagy Bolkonszkij, aki bármely pillanatban megérkezhet, tudomást szerez a dologról, bármennyire igyekszik is ő titokban tartani előttük, aztán majd párbajra hívják Kuragint. Arra kéri hát Pierre-t, az ő nevében parancsolja meg sógorának, hogy takarodjék Moszkvából és a szeme elé ne merjen kerülni többet. Pierre megígérte, hogy teljesíti ezt a kívánságot. Csak most ébredt rá, mekkora veszély fenyegeti az öreg grófot, Nyikolajt és Andrej herceget. Marja Dmitrijevna röviden és pontosan elsorolta, mit kíván, aztán átengedte Pierre-t a szalonba.

– De vigyázz, a gróf nem tud semmiről semmit. Tégy úgy, mintha te se tudnál! – figyelmeztette. – Én pedig megyek, megmondom neki, hogy kár várnia! Aztán ha akarsz, maradj itt ebédre! – kiáltotta Pierre után.

Pierre találkozott az öreg gróffal. A gróf zavartnak és kedvetlennek látszott. Natasa reggel megmondta neki, hogy szakított Bolkonszkijjal.

– Baj van, *mon cher,* baj van – mondta a gróf Pierre-nek – mindig baj van ezekkel a lányokkal, ha nincs itt az anyjuk; de bánom már, hogy idejöttem! Magával őszinte leszek. Hallotta talán, hogy Natasa – se szó, se beszéd – szakított a vőlegényével. Ami igaz, az igaz: én sosem örültem túlságosan ennek a házasságnak. Igaz, hogy Andrej herceg igen derék ember, de hát úgyse lettek volna boldogok, mert az apja nem akarja; Natasának majd akad kérője akárhány. Azért mégis – jó ideje tart már a dolog, és hát csak furcsa ez a lépés – apja-anyja híre-tudta nélkül! Most meg beteg, az Isten tudja, mire válik ez. Nem boldogulok, grófom, ezek-

kel a lányokkal az anyjuk nélkül... – Pierre látta, hogy a gróf nagyon csüggedt, igyekezett hát más tárgyra fordítani a szót, de a gróf csak visszakanyarodott a maga keservéhez.

Szonya, izgatott arccal, belépett a szalonba.

– Natasa gyengélkedik, a szobájában van, szeretné látni önt. Marja Dmitrijevna ott van nála, ő is kéreti.

– Igen, ön nagyon jó barátja Bolkonszkijnak, bizonyára üzenni akar valamit – mondta a gróf. – Jaj istenem, istenem! Pedig milyen jó volt már minden! – A gróf a halántékához, ritka, ősz hajához kapott és kiment.

Marja Dmitrijevna megmondta Natasának, hogy Anatole nős. Natasa nem akarta elhinni, és azt követelte, hogy Pierre maga erősítse meg a hírt. Szonya akkor tájékoztatta erről Pierre-t, amikor a folyosón át Natasa szobájába kísérte.

Natasa sápadt, szigorú arccal Marja Dmitrijevna mellett ült és lázasan csillogó, kérdő tekintettel fogadta Pierre-t, mihelyt belépett az ajtón. Natasa nem mosolygott, nem is bólintott, csak rászegezte a szemét és tekintete csak azt kérdezte: ha Anatole-ról van szó, barátja-e, vagy pedig ellensége, mint a többiek mind. Maga Pierre, láthatólag, nem is létezett számára.

– Ő mindent tud – mondta Marja Dmitrijevna. Pierre-re mutatott és Natasához fordult. – Mondja ő meg neked, igazat mondtam-e.

Natasa úgy nézett hol az egyikre, hol a másikra, mint egy golyótalálta, agyonhajszolt vad a közeledő kutyákra és vadászokra.

– Natalja Iljinyicsna – kezdte Pierre lesütött szemmel. Sajnálta Natasát és undorodott attól a művelettől, amelyet el kell végeznie – akár igaz, akár nem igaz, magának az mindegy, mert...

– Tehát nem igaz, hogy nős?

– De igaz.

– Nős? És már régóta? – kérdezte Natasa. – Becsületszavára?

Pierre becsületszavát adta.

– Itt van még? – kérdezte Natasa gyorsan.

– Itt. Az imént láttam.

Natasa, úgy látszik, nem bírt beszélni, csak intett, hogy hagyják magára.

XX

Pierre nem maradt ott ebédre. Rögtön kiment a szobából és elhajtatott. Indult, hogy megkeresse a városban Anatole Kuragint, akire hacsak rágondolt is, a szívébe tódult a vér, és majd elakadt a lélekzete. A hegyen a cigányoknál, Comonenónál nem találta. Erre a klubba hajtatott. A klubban minden a megszokott rendben folyt: az ebédre érkezett vendégek csoportokban ültek, üdvözölték Pierre-t és a városi újdonságokról csevegtek. A lakáj is üdvözölte és mivel tudta, kik a jó ismerősei, mik a szokásai, jelentette, hogy a kis ebédlőben fenntartottak neki egy helyet, hogy Mi-

hail Zaharics a könyvtárban van, Pavel Tyimofejics pedig még nem jött meg. Pierre egyik ismerőse az időjárásról szőtt csevegés közben megkérdezte, nem hallott-e arról, hogy Kuragin megszöktette Natasa Rosztovát, mert erről beszélnek városszerte; igaz-e a dolog? Pierre felnevetett és kijelentette, hogy szamárság az egész: az imént járt Rosztovéknál. Mindenkitől megkérdezte, hol van Anatole; valaki azt mondta, hogy Anatole még nem jött meg; egy másik meg azt, hogy Anatole ma itt ebédel. Pierrenek oly furcsa volt elnézni ezt a nyugodt, közönyös tömeget, amely nem tudja, mi megy végbe az ő lelkében. Végigment a termen, megvárta, míg mind összegyűlnek, aztán Anatole-t meg se várva hazahajtatott – nem maradt ott ebédre sem.

Anatole, akit keresett, azon a napon Dolohovnál ebédelt és arról tanakodott vele, hogyan köszörülhetné ki a csorbát. Úgy érezte, feltétlenül találkoznia kell a Rosztov-lánnyal. Este elment a húgához, hogy megbeszélje vele, mi úton-módon lehetne nyélbe ütni ezt a találkozót. Amikor Pierre hazatért – hiába szánkázta be egész Moszkvát – a komornyik jelentette, hogy Anatole Vasziljevics herceg a grófnénál van. A grófné szalonja tele volt vendéggel.

Pierre nem is köszöntötte feleségét, pedig nem találkozott vele, amióta visszaérkezett (ebben a pillanatban még jobban gyűlölte, mint valaha), belépett a szalonba, és amikor meglátta Anatole-t, odament hozzá.

– Ah, Pierre – mondta a grófné, mialatt odament a férjéhez. – Nem is tudod, milyen helyzetben van a mi Anatole-unk... – Megállt, mert a férje mélyen lehajtott fején, villogó szemén, határozott járásán a dühnek és az erőnek azt a félelmetes kifejezését látta, amelyet jól ismert és a maga bőrén tapasztalt a Dolohovval vívott párbaj után.

– Ahol ön van, ott a züllés és a rossz – mondta Pierre a feleségének. – Anatole, gyerünk, beszélnem kell magával – mondta franciául.

Anatole a húgára tekintett, engedelmesen felállt, készségesen arra, hogy kövesse Pierre-t.

Pierre megfogta Anatole kezét, magához rántotta és kifelé indult a szobából.

– *Si vous permettez dans mon salon*[35] – suttogta Hélène; de Pierre nem is felelt neki, csak kiment a szobából.

Anatole megszokott hetyke járásával utána ment. De arca nyugtalanságot árult el.

Pierre bement dolgozószobájába, becsukta az ajtót és Anatole-hoz fordult, de nem nézett rá.

– Házasságot ígért maga Rosztova grófnőnek? Meg akarta szöktetni?

– Kedves barátom – felelte Anatole franciául (ahogy az egész társalgás folyt) – én nem vagyok köteles felelni az ilyen hangnemben feltett faggató kérdésekre. – Pierre arcát, amely az előbb is sápadt volt, düh

[35] Hogy meri ön az én szalonomban.

torzította el. Nagy kezével galléron ragadta Anatole-t és addig rázta jobbra-balra, amíg Anatole arca eléggé ijedt kifejezést nem öltött.

– De ha én azt mondom, hogy *beszélnem kell* magával... – ismételte Pierre.

– Ej, mi ez? Micsoda ostobaság? Mi? – szólt Anatole és megtapogatta egy gallérgombját, amely posztóstul kiszakadt.

– Maga alávaló gazember, és én nem is tudom, mi tart vissza attól az élvezettől, hogy *ezzel* ízzé-porrá zúzzam a koponyáját – mondta Pierre. Azért fejezte ki magát ilyen mesterkélten, mert franciául beszélt. Felkapott egy nehéz papírnyomót és fenyegetően ütésre emelte, de sietve mindjárt vissza is tette a helyére.

– Házasságot ígért neki?

– Én, én, én erre nem gondoltam; különben hát soha senkinek nem ígértem, mert...

Pierre közbevágott.

– Van tőle levele? Van levele tőle? – ismételte és közelebb lépett Anatole-hoz.

Anatole rápillantott, majd a zsebébe nyúlt és rögtön elővette a tárcáját.

Pierre elvette a levelet, amelyet Anatole odanyújtott, és az útjában álló asztalt félrelökve a díványra vetette magát.

– *Je ne serai pas violent, ne craignez rien*[36] – mondta Pierre mintegy feleletül Anatole ijedt kézmozdulatára. – Egy: a levél – mondta, mintha leckét ismételgetne magában. – Kettő: holnap elutazik Moszkvából – folytatta egy pillanatnyi hallgatás után, majd felállt és járkálni kezdett.

– Dehát hogy...

– Három – folytatta oda se figyelve Pierre – soha egy szót sem szabad szólnia arról, ami maga meg a grófnő között történt. Tudom, ezt nem tilthatom meg, de ha van magában egy szemernyi becsület... – Pierre egy darabig szótlanul járt fel s alá a szobában. Anatole az asztalnál ült és elkomorodva az ajkát harapdálta.

– Utóvégre csak meg kell értenie, hogy a maga kéjelgésén kívül van egyéb is: a mások boldogsága, nyugalma; hogy maga tönkretesz egy egész életet csak azért, mert magának szórakozni tetszik. Mulasson az olyan asszonyokkal, mint az én feleségem – ez jogában áll, mert az olyanok tudják, mit akar tőlük. Az olyannak van fegyvere magával szemben: ugyanolyan kitanult és züllött, mint maga; de házasságot ígérni egy kislánynak... becsapni, elrabolni... Hát nem érti, hogy ez ugyanolyan aljasság, mintha megverne egy aggastyánt, vagy egy kis gyermeket!...

Pierre elhallgatott és Anatole-ra nézett, de most már nem dühös, hanem kérdő tekintettel.

– Én nem tudom – mondta Anatole, fokról fokra felélénkült, ahogy Pierre erőt vett dühén. – Ezt én nem tudom és nem is akarom tudni – mondta enyhén remegő állkapoccsal, és kerülte Pierre tekintetét – de ön

---

[36] Ne féljen, nem bántom.

olyanokat mondott nekem, hogy „aljas" meg más efféléket, amit én, *comme un homme d'honneur*[37] senkitől nem tűrök el.

Pierre meghökkenve nézett rá, nem bírta felfogni, mit akar ez az ember.

– Igaz, hogy négyszemközt történt – folytatta Anatole – de én mégsem tűrhetem...

– Mi az, csak nem elégtételt akar? – kérdezte gúnyosan Pierre.

– Legalább vonja vissza ezeket a szavakat! Jó? Ha azt akarja, hogy teljesítsem a kívánságát. Jó?

– Visszavonom, vissza, jó – felelte Pierre – és bocsánatot kérek. – Önkéntelenül a kiszakadt gombra tekintett. – Még pénzt is adok az útra, ha kell. – Anatole elmosolyodott.

E sunyi, aljas mosoly láttára, melyet felesége arcáról jól ismert, majd szétrobbant Pierre.

– Micsoda galád, szívtelen fajzat – mondta és kiment a szobából.

Anatole másnap elutazott Pétervárra.

XXI

Pierre elment Marja Dmitrijevnához, hogy tájékoztassa kívánságának teljesítéséről: sikerült elkergetni Moszkvából Kuragint. Nagy rémületben és izgalomban találta az egész házat. Natasa nagyon beteg volt – ahogy Marja Dmitrijevna titok pecsétje alatt elárulta Pierre-nek – azon az éjszakán, amikor tudatták vele, hogy Anatole nős, titokban arzénre tett szert és megmérgezte magát. De csak egy keveset nyelt le belőle, mert megijedt; felköltötte Szonyát és bevallotta neki, mit csinált. Idejében megtettek minden intézkedést a mérgezés ellen, és Natasa most már túl van a veszélyen; de mégis nagyon gyenge, és gondolni sem lehet arra, hogy hazavigyék falura, így hát érte küldtek a grófnéért. Pierre látta a fejevesztett grófot, a kisírt szemű Szonyát, de Natasát nem láthatta.

Azon a napon a klubban ebédelt és mindenfelől csak a Rosztov-lány elrablásáról szóló mendemondákat hallotta; állhatatosan cáfolgatta ezt a szóbeszédet, igyekezett elhitetni mindenkivel, hogy nem történt semmi egyéb: a sógora csupán megkérte Natasa Rosztovát, de kosarat kapott. Pierre azt hitte, őrá hárul az a kötelesség, hogy elpalástolja az egész ügyet és helyreállítsa Natasa jóhírét.

Rettegve várta Andrej herceg hazatértét, és mindennap ellátogatott az öreg herceghez, hogy tudakozódjék felőle.

Nyikolaj Andrejics herceg *m-lle* Bourienne révén tudott minden szófiabeszédről, amely a városban keringett, elolvasta azt a Marja hercegnőhöz írt levelet, amelyben Natasa bejelenti a szakítást a vőlegényével. Vidámabbnak látszott a szokottnál és igen-igen türelmetlenül várta a fiát.

[37] mint becsületes ember

Pierre Anatole távozta után néhány nappal levelet kapott Andrej hercegtől, aki értesítette, hogy megérkezett és kéri, keresse fel.

Andrej herceg, mihelyt megérkezett Moszkvába, mindjárt az első pillanatban megkapta apjától azt a levelet, amelyet Natasa Marja hercegnőnek írt és amelyben bejelenti a szakítást vőlegényével (ezt a levelet *m-lle* Bourienne csente el Marja hercegnőtől és adta oda az öreg hercegnek); már az első percben hallotta tőle – jól felfújva – a Natasa elrablásáról szóló pletykákat.

Andrej herceg este érkezett. Pierre másnap reggel kereste fel. Pierre azt hitte, hogy csaknem ugyanolyan állapotban találja majd Andrej herceget, mint amilyenben Natasa van, így hát meglepődött, amikor a szalonba lépve harsány hangot hallott a dolgozószobából – Andrej hercegét, aki élénken újságolt valamit holmi pétervári cselszövésről. Az öreg herceg és egy másik hang olykor-olykor közbevágott. Marja hercegnő fogadta Pierre-t. Marja hercegnő felsóhajtott, szemével annak a szobának az ajtajára mutatott, ahol Andrej herceg beszélt, úgy látszik, részvétet akart kifejezni bátyja iránt, de Pierre látta az arcán: örül a történteknek meg annak, hogy a bátyja így fogadta a hírt menyasszonya hűtlenségéről.

– Azt mondta, számított is erre – mondta Marja hercegnő. – Tudom, a büszkesége tiltja, hogy elárulja igazi érzéseit, de mégis jobban, sokkal jobban el tudja viselni ezt a csapást, mint reméltem. Úgy látszik, így kell ennek lenni...

– De csakugyan vége mindennek? – kérdezte Pierre.

Marja hercegnő meghökkenve pillantott rá. Sehogy se fért a fejébe, hogy' lehet ilyet kérdezni is. Pierre bement a dolgozószobába. Andrej herceg nagyon megváltozott, láthatóan meggyógyult, de azért új haránt-redő húzódott szemöldöke között; az apja és Mescserszkij herceg előtt állt, és erélyes taglejtéssel, hevesen vitatkozott.

Szperanszkijról folyt a beszéd; a Szperanszkij állítólagos árulásáról és hirtelen száműzéséről szóló hír épp akkor jutott el Moszkvába.

– Most vádolják és elítélik mindazok, akik egy hónappal ezelőtt még rajongtak érte – mondta Andrej herceg – és azok is, akik fel sem érték ésszel az ő céljait. Kegyvesztett embert elítélni nagyon könnyű, könnyű őrá hárítani a mások hibáit; pedig én kijelentem, hogy ha a mostani kormányzat alatt történt valami jó, akkor azt mind ő cselekedte, egyedül ő... – Megállt, mert meglátta Pierre-t. Arca megremegett és mindjárt mord kifejezést öltött. – Az utókor is igazságot szolgáltat majd neki – fejezte be és tüstént Pierre-hez fordult.

– No, hogy vagy? – Folyton csak hízol – mondta élénken, de homlokán újból megjelent és még mélyebbre vágódott a ránc. – Igen, egészséges vagyok – felelte Pierre kérdésére és gúnyosan elmosolyodott. Pierre világosan megértette, mit jelent ez a gúnyos mosoly: „Egészséges vagyok, de az én egészségem nem kell senkinek." Mondott még néhány szót Pierre-nek arról, milyen szörnyű volt az út a lengyel határtól hazáig; elmondta, hogy Svájcban találkozott olyanokkal, akik ismerik Pierre-t;

beszélt Dessalles úrról, akit nevelőnek hozott külföldről a fia mellé – aztán megint hevesen belemerült a Szperanszkijról való társalgásba, melyet a két öreg közben tovább folytatott.

– Ha csakugyan árulást követett volna el, ha be tudnák bizonyítani, hogy titokban kapcsolatot tartott Napoleonnal, akkor tudomására hoznák országnak-világnak – mondta sietve, hevesen. – Én nem szerettem és most se szeretem Szperanszkij személyét, de szeretem az igazságot. – Pierre lassankint felfedezett barátjában egy valaha túlságosan is ismerős vonást: szükségét érzi, hogy felizgassa magát és vitatkozzék számára teljesen érdektelen dolgokról és így elfojtsa lelkében a túlságosan is nyomasztó gondokat.

Mescserszkij herceg eltávozása után Andrej herceg karon fogta és a szobába hívta, melyet az apja kijelölt számára. A szobában egy megvetett ágy, néhány nyitott bőrönd és láda állt. Andrej herceg odament az egyikhez, kivett belőle egy dobozt. A dobozból meg papírba göngyölt levélköteget. Mindezt némán, de nagyon gyorsan csinálta. Felemelkedett és megköszörülte a torkát. Arca komor volt; ajkát összeszorította.

– Ne haragudj, hogy ezzel terhellek... – Pierre mindjárt tudta, hogy Andrej herceg Natasáról akar beszélni – a sajnálat meg az együttérzés kifejezése jelent meg széles arcán. Pierre arckifejezése bosszantotta Andrej herceget; kellemetlen hangsúllyal, erélyesen és harsányan folytatta: – Rosztova grófnő felbontotta az eljegyzést, és olyan hír jutott a fülembe, hogy a sógorod megkérte a kezét, vagy valami efféle... Igaz ez?

– Igaz is, nem is – kezdte Pierre, de Andrej herceg közbevágott.

– Itt vannak a levelei meg az arcképe – mondta. Felvette a köteget az asztalról és odaadta Pierre-nek.

– Add vissza ezt a grófnőnek... ha találkozol vele.

– Nagyon beteg – mondta Pierre.

– Szóval itt van még? – mondta Andrej herceg. – Hát Kuragin herceg? – kérdezte szaporán.

– Rég elutazott. A grófnő szinte halálán volt...

– Nagyon sajnálom, hogy beteg – felelte Andrej herceg, és hideg, kaján, kellemetlen, gúnyos nevetésre fakadt: ahogy az apja szokta. – Eszerint hát Kuragin úr nem tartotta magához méltó párnak Rosztova kisasszonyt? – kérdezte Andrej herceg és megvetően prüszkölt többször is.

– Nem vehette el, mert nős – felelte Pierre.

Andrej herceg kellemetlen nevetésben tört ki – megint az apjára emlékeztetett.

– Hol van most a sógorod, ha szabad tudnom? – kérdezte a herceg.

– Elutazott Péter... – különben nem tudom – válaszolta Pierre.

– No, mindegy – mondta Andrej herceg. – Azt üzenem Rosztova grófnőnek, hogy teljesen szabad volt mindig, most is az, és minden jókat kívánok neki.

Pierre átvette a levélcsomót. Andrej herceg – mintha észbe kapott volna,

nem kell-e még mondani valamit, vagy mintha várná, nem mond-e még valamit Pierre – merev tekintettel nézett rá.

– Idehallgasson, emlékszik még arra a pétervári vitánkra – szólt Pierre – emlékszik a...

– Emlékszem – felelte Andrej herceg sietve – azt mondtam, hogy meg kell bocsátani a bukott nőnek, de azt nem mondtam, hogy én meg tudok bocsátani. Én nem tudok.

– Hát hogy lehet összehasonlítani... – kezdte Pierre, de Andrej herceg közbevágott.

– Igen! Menjek, megint kérjem meg a kezét – kiáltotta nyersen – legyek nagylelkű, és így tovább?... Igen, ez nagyon nemes dolog, de én képtelen vagyok *sur les brisées de monsieur*[38] járni. Ha jóbarátom akarsz maradni, akkor sose említed nekem ezt a... ezt az egészet. No, isten veled. Szóval átadod?...

Pierre átment az öreg herceghez és Marja hercegnőhöz.

Az öreg élénkebb volt, mint máskor. A hercegnő ugyanolyan volt, mint mindig, de Pierre jól látta, hogy bár részvétet mutat a bátyja iránt, örül, amiért bátyja házassága dugába dőlt. Mihelyt rájuk nézett, azonnal látta, micsoda megvetés, micsoda harag forr bennük Rosztovékkal szemben; látta, hogy előttük még kiejteni sem szabad a nevét annak, aki el tudja cserélni Andrej herceget egy másik férfiért – akárki legyen is.

Ebéd közben a háborúról folyt a szó – a háború közeledte már szemmelláthatóvá vált. Andrej herceg szüntelenül beszélt, vitatkozott hol apjával, hol Dessalles-lal, a svájci nevelővel, és élénkebbnek látszott, mint egyébkor, de ennek az élénkségnek a lelki okát nagyon is jól ismerte Pierre.

XXII

Pierre még aznap este elment Rosztovékhoz, hogy teljesítse a megbízást. Natasa ágyban volt, a gróf meg a klubban, így hát Pierre csak Szonyának adta át a leveleket, aztán átment Marja Dmitrijevnához, akit nagyon érdekelt, hogyan fogadta Andrej herceg a hírt. Tíz perc múlva Szonya belépett Dmitrijevna szobájába.

– Natasa okvetlenül látni akarja Pjotr Kirillovics grófot – mondta.

– Hát hogy? Odakísérjük hozzá? Abba a rendetlenségbe? – szólt Marja Dmitrijevna.

– Nem, felöltözött és kijött a szalonba – mondta Szonya.

Marja Dmitrijevna csak vállat vont.

– Mire megjön a grófné, agyongyötör ez a lány. Vigyázz, ne mondj el neki mindent – fordul Pierre-hez. – Még szidni sincs szívem, annyira sajnálni való, de annyira!

Natasa, lefogyva, halvány és szigorú arccal (korántsem megszégyenülve,

[38] annak az úrnak nyomán

ahogy Pierre elképzelte) a szalon közepén állt. Amikor Pierre feltűnt az ajtóban, Natasa izegni-mozogni kezdett, nyilván nem tudta eldönteni: elébe menjen-e, vagy ott várja meg.

Pierre odasietett hozzá. Azt hitte, Natasa kezet nyujt, mint máskor; de Natasa csak közelebb lépett és megállt; zihált, kezét szinte bénán lecsüngette és ugyanolyan tartásban állt, mint amikor a terem közepére ment, hogy énekeljen – csakhogy egészen más volt az arckifejezése.

– Pjotr Kirillics – kezdte gyorsan – Bolkonszkij herceg barátja volt önnek, illetve most is barátja – javította ki (úgy érezte, hogy minden csak volt, és most minden megváltozott). Ő azt mondta akkor nekem, hogy forduljak önhöz...

Pierre némán szippantott egyet és ránézett. Gondolatban mindaddig csak szemrehányásokkal halmozta el és igyekezett megvetni Natasát; de most annyira megsajnálta, hogy a szemrehányásnak nem maradt hely a lelkében.

– Ő most már itt van, mondja meg neki... hogy bo... bocsásson meg nekem. – Szünetet tartott és még szaporábban lélegzett, de nem sírt.

– Jó... megmondom neki – szólt Pierre – de... – Nem tudta, mit mondjon.

Natasa, úgy látszik, megrémült attól a gondolattól, amely esetleg eszébe ötlik Pierre-nek.

– Nem, tudom, hogy mindennek vége – folytatta Natasa sietve. – Nem, ebből már nem lehet soha semmi. Csak az bánt nagyon, hogy vétettem ellene. Csak annyit szóljon neki, hogy könyörgök, bocsásson meg, bocsásson meg, bocsásson meg nekem mindenért... – Egész testében megremegett, leült egy székre.

Pierre lelkét még sosem érzett, mélységes sajnálat töltötte el.

– Én megmondom neki, még egyszer megmondok neki mindent – felelte Pierre – de szeretnék tudni valamit.

„Tudni? Mit?" – kérdezte a szemével Natasa.

– Azt szeretném tudni, szerette ön... – Pierre nem tudta, minek nevezze Anatole-t, és elpirult, ha csak eszébe jutott is – szerette ön azt a romlott embert?

– Ne szidja romlottnak – felelte Natasa. – Nem tudom, nem tudok semmit... – És megint sírva fakadt.

Pierre lelkén pedig még erősebb szánalom, gyengédség és szeretet lett úrrá. Érezte, hogy szemüvege alatt csurog a könny, de remélte, hogy nem veszik észre.

– Ne beszéljünk erről többet, kedves – mondta Pierre.

Natasa fülének hirtelen oly furcsán csengett ez a bensőséges, gyengéd, szelíd hang.

– Ne beszéljünk erről, kedves, én mindent megmondok neki; csak azt az egyet kérem, tartson jóbarátjának, és ha segítségre, jótanácsra lesz szüksége, vagy csak ki akarja önteni a lelkét valaki előtt, nem, nem most, hanem amikor majd minden kitisztul a lelkében, akkor gondoljon rám. –

Megfogta és megcsókolta Natasa kezét. – Boldog leszek, ha majd tudok... – Belezavarodott.

– Ne beszéljen így velem: nem érdemlem én meg! – kiáltott fel Natasa és ki akart menni a szobából, de Pierre kezénél fogva visszatartotta. Pierre tudta, hogy mondania kell neki még valamit. De mikor kimondta, maga is meglepődött tulajdon szavain.

– Hagyja, hagyja, hisz ön előtt áll még az egész élet – mondta.

– Előttem? Nem! Számomra minden elveszett – mondta Natasa szégyenkezve és megalázva önmagát.

– Minden elveszett? – ismételte Pierre. – Ha én nem én volnék, hanem a világ legszebb, legokosabb és legderekabb férfia, és ha szabad volnék, most, ebben a pillanatban, térden állva kérném a szerelmét és a kezét.

Natasa szeméből hosszú napok óta először buggyant ki a megilletődött hála könnye, és Pierre-re pillantva kiment a szobából.

Nyomában Pierre is szinte kirohant az előszobába, mert alig tudta visszszanyelni a meghatott boldogság könnyeit, amelyek fojtogatták a torkát, aztán felöltötte bundáját – alig talált bele az ujjába – és szánba ült.

– Most hová parancsolja? – kérdezte a kocsis.

„Hová? – kérdezte magában Pierre. – Hát hová lehetne most? Talán a klubba, vagy vendégségbe?" Mindenki olyan szánandónak, oly szegénynek látszott a szemében ahhoz a meghatott szerelemhez képest, amelyet érzett; ahhoz az ellágyult, hálás pillantáshoz képest, amellyel könnyein át, utoljára rátekintett Natasa.

– Haza – szólt Pierre és – bár tíz fokos hideg volt – szétnyitotta medvebőrbundáját boldogan fújtató, széles mellkasán.

Derült, hideg idő járta. A homályos, piszkos utcák és a fekete háztetők fölé csillagos, sötét mennybolt borult. Csak ha az égre tekintett, akkor nem érezte Pierre, hogy ahhoz a magassághoz képest, amelyen az ő lelke áll, sértően alantas minden, ami földi. Amikor az Arbat térre értek, szeme elé tárult a sötét, csillagos ég végtelenje. Csaknem az ég közepén, valahol a Precsisztyenszkij-fasor fölött, mindenfelől csillagokkal körülvéve, körülszórva – bár valamennyi közül kivált, mert közelebb volt a földhöz – felfelé csapott, hosszú farokkal ott állt a vakító fehér fényű, 1812-es óriási üstökös, az az üstökös, amely mint mondták, a legszörnyűbb borzalmakat, a világ végét jövendölte. De Pierre-ben egy csöpp ijedtséget sem keltett ez a hosszú, magas csóvájú, fényes csillag. Ellenkezőleg, könnybe lábadt szemével boldogan nézte ezt a fényes csillagot, amely parabolikus pályáján kimondhatatlan sebességgel átszelve a mérhetetlen űrt, most a maga választotta pontban mintha hirtelen megragadt volna a fekete égen, akár a földbe fúródó nyíl; farkát erélyesen felcsapva ott áll, hogy világítson és fehér fénnyel ott tündököljön a többi, a töméntelen sok sziporkázó csillag között. Pierre úgy érezte, hogy ez a csillag tökéletes összhangban van azzal, ami most új életre serkenő, kiviruló, elérzékenyülő lelkében buzog.

TARTALOM

ELSŐ KÖNYV

Első rész 7
Második rész 115
Harmadik rész 203

MÁSODIK KÖNYV

Első rész 299
Második rész 350
Harmadik rész 422
Negyedik rész 493
Ötödik rész 541

A kiadásért felel: az Új Magyar Konyvkiadó igazgatója
Szerkesztette: ILLYÉS GYULA
Ellenőrző szerkesztő: Gallyas Ferenc
Tolsztoj arcképét Szántó Pál rajzolta
A kötéstervet és a védőboríték tervét Zelenák Crescentia készítette
Műszaki vezető: Siklós Béla
Példányszám: 10 000 Terjedelem: 38 (A/5) ív + 29 melléklet
Ez a konyv az MNOSZ 5601-54 számú szabvány szerint készült
Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd u. 10. — 8297
Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató